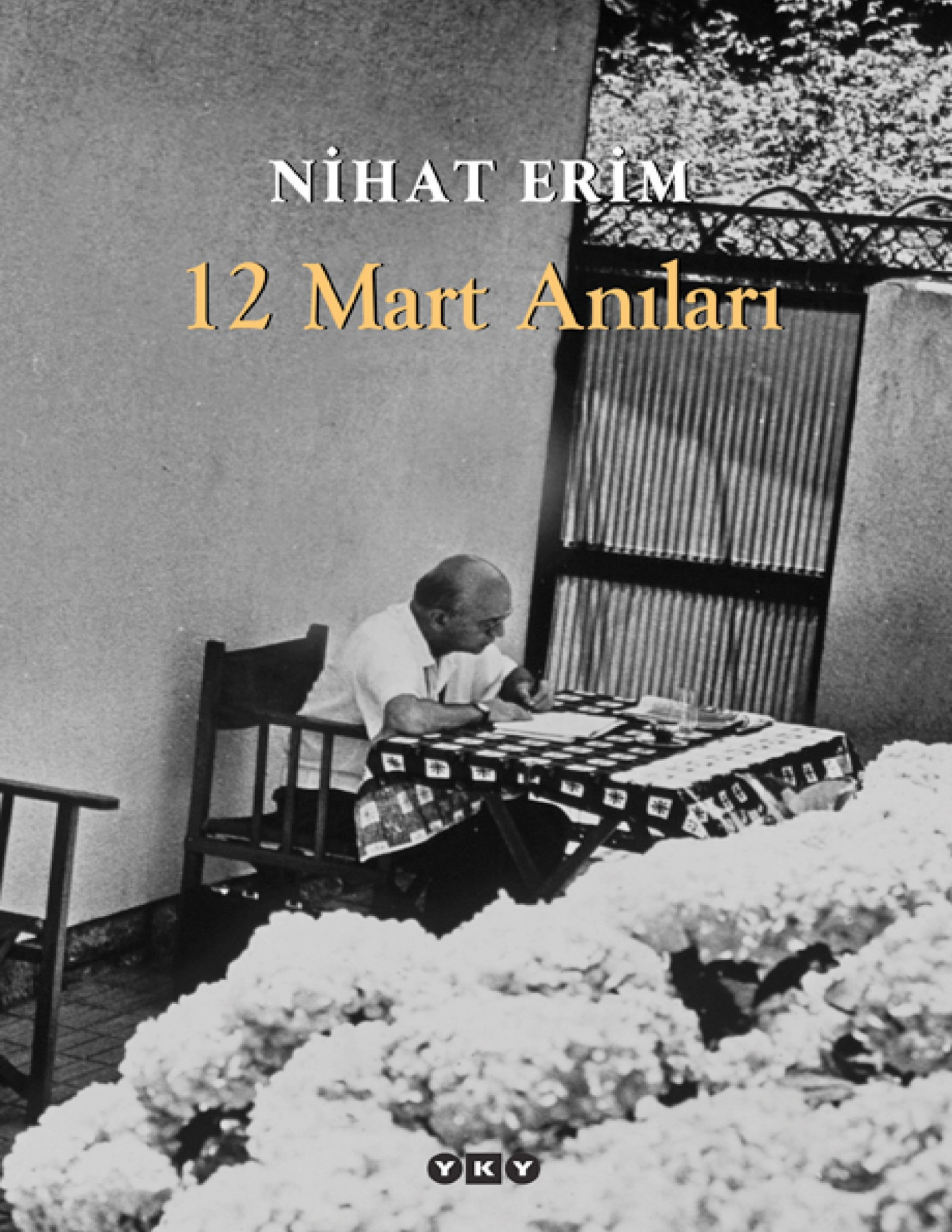
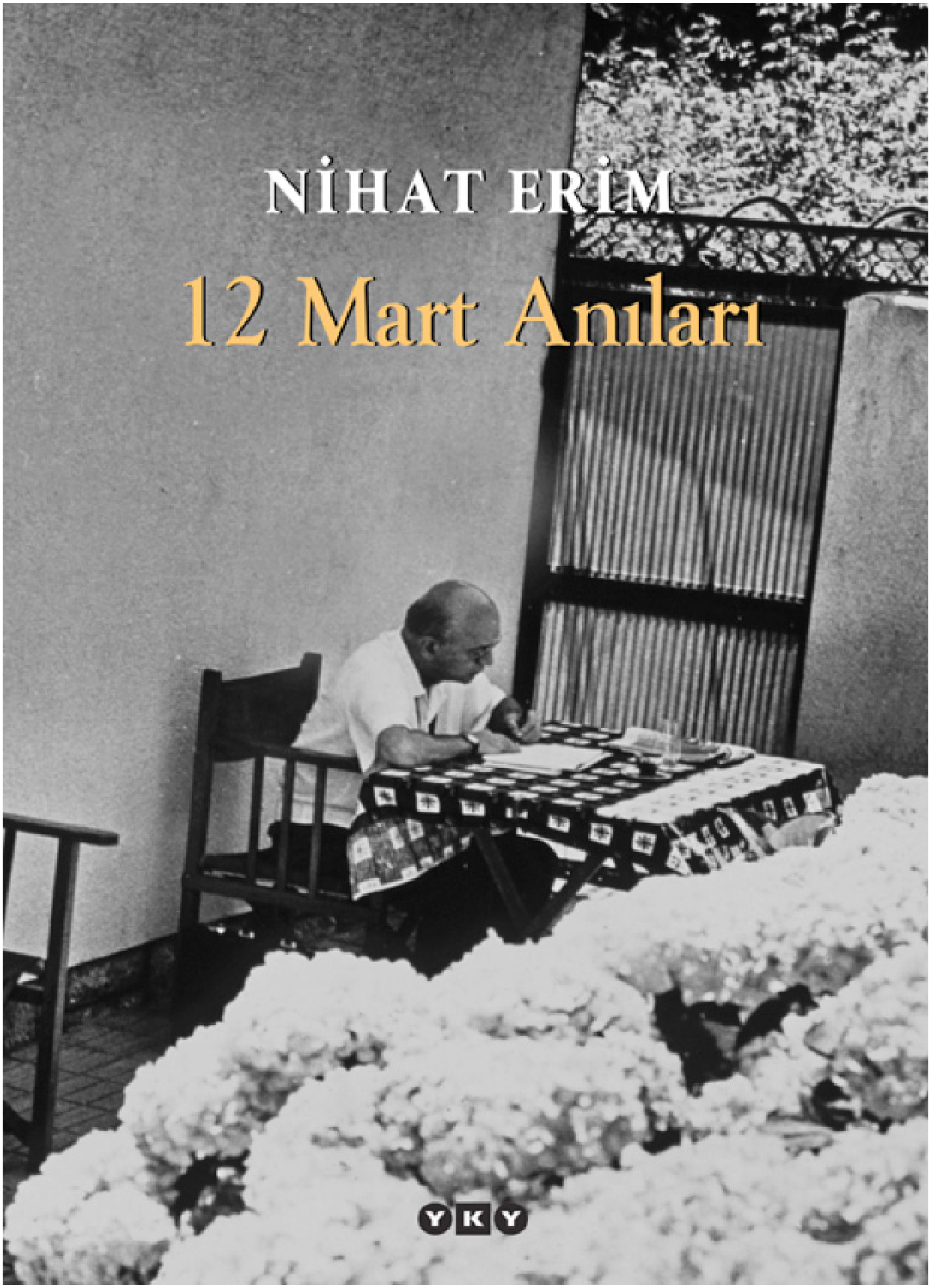
NİHAT ERİM

12 Mart Anıları

YKY

NİHAT ERİM
12 Mart Anıları
YKY

12 MART ANILARI

Nihat Erim 1912'de Kandıra'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Paris Hukuk Fakültesi'nde doktora yaptı. 1939'da Ankara Hukuk Fakültesi'ne kamu hukuku doçenti olarak atandı; 1941'de profesörlüğe yükseltildi. Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki kamu hukuku derslerine ek olarak Siyasal Bilgiler Okulu'nda devletler hukuku dersleri verdi. 1945-50 arasında CHP milletvekili olarak TBMM'de bulundu; II. Hasan Saka Hükümeti'nde bayındırlık bakanlığı, Günaltay Hükümeti'nde başbakan yardımcılığı yaptı. CHP muhalefete geçtikten sonra partinin yayın organı *Ulus*'un başyazarlığını üstlendi, bu gazetenin 1953'te kapanması üzerine 1955'e kadar *Yeni Ulus* ve *Halkçı* gazetelerini çıkardı. Başbakan Menderes'in isteği üzerine Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasının hazırlanışında görev aldı. 1961'de CHP milletvekili olarak yeniden TBMM'ye döndü. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından CHP'den ayrılması ko şuluyla hükümeti kurmakla görevlendirildi. 26 Mart 1971'de kurduğu partilerüstü hükümet 3 Aralık 1971'de istifa etti. Yeniden hükümeti kurmakla görevlendirildi; kurduğu II. Erim Hükümeti 22 Mayıs 1972'ye kadar işbaşında kaldı. 1977'ye kadar Cumhuriyet Senatosu'nda kontenjan senatörü olarak görev yaptı. 19 Temmuz 1980'de İstanbul'da bir silahlı saldırı sonucu öldü. Kıb-

rıs'la ilgili anı ve gözlemlerini *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs* adıyla 1975'te kitaplaştırdı.

Günlükler başlığı ile yaşamı boyunca günü gününe tutmuş olduğu anıları YKY tarafından Mayıs 2005'te yayımlandı. Bu çalışma ise 12 Mart dönemindeki günceler ve toplanmış belgelerin bir araya getirilmesi ile kendi sesi ile hazırlanmış ve ölümünden önce derlenerek daktilo edilmiş metinleri içermektedir .

Nihat Erim’in YKY’deki kitabı:
Günlükler 1925-1979
2 cilt *(2005)*

NİHAT ERİM

12 Mart
Anıları

YAYINA HAZIRLAYAN:
RAŞİT ÇAVAŞ

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2475
Tarih - 34
12 Mart Anıları / Nihat Erim
Kitap Editörü: Ahmet Demirel
Düzelti: Korkut Tankuter
Tasarım: Nahide Dikel
Baskı: Üç-Er Ofset
Yüzyıl Mah. Massit 5. Cad. No: 15 Bağcılar / İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Nisan 2007
ISBN 978-975-08-1219-4

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.fi.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
http://alisveris.yapikredi.com.tr
http: //www.yapikredi.com.tr

SUNUŞ

Tarih yazımı olayların hissi yorumlarından arındırılmasından sonra yapılan bir çalışmadır. Bu süreçte kişiler belgeleri kendi görüşleri doğrultusunda kamuoyuna sunarlar. Bilgiler zaman içinde süzgeçten geçerek kristallenir. Bu arada belki resmi tarihler bile gerçeğe yönelir.

12 Mart müdahalesi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kısa, ancak çok tartışılmış olaylardan biridir. Kimileri bu müdahaleyi 1968 olayları ışığında "karşı devrim" olarak dahi nitelendirebilmektedir.

Ortanın solunda bir akademisyen, insan hakları savunucusu ve olası T.C. cumhurbaşkanı adayı olan bir kişi birçoğunun anti demokratik olarak nitelendirdiği bir askeri müdahale sırasında başbakanlık gibi önemli bir görevi kabul etmiştir?

Bu kitap olayları Nihat Erim'in kişisel savunması olarak anlatmakta, ileride yazılacak tarih bilgisine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Nihat Erim 1941'de Ankara Üniversitesine öğretim üyesi olarak atanmasını izleyerek görüşleri ile başta devrin cumhurbaşkanı olmak üzere birçok politikacı ve yazarın dikkatini çekmiştir. Aynı ilginin A.B.D. yönetimleri tarafından da duyulduğu *Günlükler* kitabında anlatılanlardan görülmektedir.

1968 olayları ile başlayarak Türk siyasi yaşamı siyasilerin çekişmeleri ve Sovyetler Birliğinin Türkiye'deki etkinliklerinin artması ile bir kriz dönemine girmiştir.

Soğuk harbin bu en yoğun yıllarında ülke çıkmaza yöneldiğinde birçok kişi ve kuruluşlar için Nihat Erim adı başbakanlık için vazgeçilmez bir isim olarak belirmişti.

Ailesinde asker dahi bulunmayan ve tamamen sivil kökenli olan bir kişi nasıl olmuş da silahlı kuvvetlerin ‘adamı’ oluvermiştir? Bunu anlamak için Türkiye Cumhuriyeti’nin yapısını hatırlamak gerekir

Türkiye Cumhuriyeti Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarınca, yani Türk askerince kurulmuştur. Bu olay çağdaş hiçbir devletin geçmişinde eşi olmayan bir başarıdır. Bu kadro, Cumhuriyeti sadece itilaf devletlerine karşı verilen savaşımla değil, yurt içinde çıkan yaygın isyanları da bastırarak oluşturmuştur. Bu dönemde en “vatansever” Trabzon’da dahi Ankara hükümetine tavır alan “iskele hükümeti” kurulmuştur. Daha basit bir deyişle, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin cumhuriyeti koruma ve kollama görevi bu devletin mayasını oluşturmaktadır.

Anti demokratik olsa da, bazı çevrelerce cunta olarak nitelendirilse de, Türk ordusu demokrasiye inancını her üç müdahaleden sonra yönetimden hızla çekilerek göstermiştir.

Nihat Erim’in, T.C.’nin bir yılmaz bekçisi olarak gerekli reformların meclislerin 1945-1970 yapıları ile yeterince gerçekleşemeyeceğini, yolsuzlukların önlenemeyeceğini gördüğünde 12 Martta kendisine sunulan fırsatı değerlendirerek muasır medeniyetler yolunda daha hızla ilerleme fırsatını yakalayabileceğini düşündüğü anlaşılıyor.

Bu kararın getirdiği sonuçlar ortadadır. Gerisini tarihçiler değerlendirecek..

Ailesi

Nihat Erim'in 12 Mart Anıları, kendisinin kasete okuduğu ve daha sonra kasetlerden çözülerek sağlığında daktilo edilmiş metinlere hiç dokunmadan aynen yayımlanmaktadır. Metinler zaman zaman Günlükler'le de karşılaştırılmış ve gerekli yerlere dipnotlar konmuştur. Köşeli parantezler içindeki sözcükler de yayına hazırlayan tarafından eklenmiştir.

ÖNSÖZ

Son on yılın[1] yaşamı içinde 12 Mart 1971'de verilen muhtıra hiç kuşkusuz önemli bir olaydır. Yasama ve yürütme organlarının yasal veya siyasal emri altında çalışan silahlı kuvvetlerin doruğunda yer almış dört orgeneral, yasama ve yürütme görevlerinin gerektiği biçimde yapılmadığını ilgililere duyurmuşlar, bunların nasıl ele alınmasını istediklerini açıklamışlardır. Diledikleri gibi davranılmadığı takdirde yönetime doğrudan doğruya el koyacaklarını da aynı muhtırada söylemişlerdir.

[1] * Önsöz'ün, yazarın ölüm yılı olan 1980'den hemen önce kaleme alındığı anlaşılıyor. -YN

Silahlı Kuvvetler adına Genelkurmay Başkanı ve üç kuvvet (kara, deniz, hava) komutanının bu girişimlerinin Türk hukuk yapısı içindeki yeri tartışılmaktadır. Bazıları muhtırayı anayasaya aykırı buluyor. Başkaları, ordu iç hizmet kanununun tehlike karşısında cumhuriyeti "koruma ve kollama" görevini silahlı kuvvetlere verdiğini öne sürüyorlar. 27 Mayıs 1960'ta devrimin bu kanuna dayanılarak gerçekleştirildiğini ve Türk ulusunun da bu anlayışı, 1961 Anayasası'nı onaylayarak uygun bulduğunu hatırlatıyorlar.

Osmanlı döneminde de ordunun girişimi ile yönetimin belirlenişine [dair] örnekler vardır.

Tartışmayı burada sürdürmekte yarar yoktur. 12 Mart Muhtırası'na, şu ya da bu gerekçe ile, o günün Cumhurbaşkanı, hükümeti, millet meclisi, siyasi partileri, tek tek milletvekilleri, Cumhuriyet Senatosu üyeleri uymuşlardır. Adlarını sıraladığımız kurul ve kişiler karşı dursalardı, buna ne dört komutanın, ne de hatta silahlı kuv-

vetlerin moral gücü dayanabilirdi. Ama karşı durabilmek için de Türk ulusunu, kamuoyunu bu kurul ve kişiler yanlarında bulmalı idiler. Öyle olsaydı karşı dururlardı. Zaten dört komutan da, kamuoyunda, vatandaşların yüreklerinde yer tutan endişelere, kuşkulara ve bundan doğan moral baskıya cevap vermek için muhtırayı gereken yerlere göndermişti.

12 Mart günlerinde, *Cumhuriyet gazetesi, muhtırayı "milli iradenin manevi tezahürü" olarak selamlamaktaydı. Birçok kuruluş muhtırayı alkışlamada birbirleriyle yarışa girmişti.*

Muhtıra üzerine hükümet çekildi. Çekilmeyebilirdi. Parlamento, hükümetin bu biçimde ayrılışına ses çıkarmadı. Karşı durabilirdi. Cumhurbaşkanı yeni hükümet kurdurma girişimine geçti. Erim hükümeti kuruldu. Programını parlamentoya sundu. Büyük çokluk güvenoyu ile bu programı ve hükümeti destekledi. Tersini yapabilirdi. Yapmadı.

I. Erim hükümeti 26 Mart 1971 günü göreve başladı. Sekiz aydan fazla görevde bulunduktan sonra, 3 Aralık 1971'de çekildi. Yerine gelen II. Erim hükümeti ise daha kısa iş başında kaldı. 17 Nisan 1972 tarihinde görevden ayrıldı. Başbakan aynı gün, rahatsızlığını ileri sürerek, yeni hükümet kuruluncaya kadar geçici olarak bile sorumluluğu taşıyamayacağı gerekçesi ile, Ferit Melen'i başbakan vekili adayı gösterdi. Cumhurbaşkanı bu öneriyi onayladı. Böylelikle, Erim 17 Nisan günü, görevden kesin uzaklaştı. Bu acelenin nedenini pek az kimse anlayabildi.

1973 seçimleri yapılıncaya kadar, olağanüstü koşullarda iki hükümet daha kuruldu: Cumhurbaşkanı Sunay'ın atadığı Ferit Melen ve Cumhurbaşkanı Korutürk'ün getirdiği Naim Talu hükümetleri.

İki buçuk yıldan biraz fazla süren 12 Mart döneminin ilk yılında benim başında bulunduğum hükümetler yönetim sorumluluğunu taşıdı. Bu ilk bir yıllık sürede gerçekten olağanüstü koşullar vardı. O koşullara uygun tedbirler alınmak gerekiyordu. Sıkıyönetim ilanı,

anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi, reform kanunlarının hazırlanıp parlamentoya sunulması gibi...

Çeşitli olaylarla yüklü geçen 12 Mart döneminin arkasından yorumlar, araştırmalar, polemikler, yalanlar, yanlışlar, iftiralar yapıldı ve yapılmakta. Daha da arkası kesilmedi, sürüyor, sürdürülüyor.

Tarih yazmak için henüz yeterli zaman geçmedi. Bu bakımdan beş, altı yıl çok kısadır. "En az elli yıl geçmeden bir dönemin tarihi yazılamaz" derler. Bu söz çeşitli yönlerden doğrudur. Tüm belgeler açıklanmamış veya açıklanamamıştır. Yorumlar, yargılar olayların gerçeğine göre değil, çoğunca duyguların derinliğine, kinlere, hasetlere göre yapılır. Bundan dolayı, 12 Mart için bugüne kadar kötü söylenenler önceden kararlı kişilerin belli bir amaçla ortaya atmakta oldukları dayanaksız iddialar, yahut varsayımlardır.

Sorumluluğunu taşıdığım kararlar 12 Mart'ın ilk yılında alınanlardır. Yürütme görevinin anayasal sorumlusu bakanlar kuruludur. Onun üyelerinin toplu, ortak ve bir de bakanlıkları dolayısıyla tek tek kişisel sorumlulukları vardır. Başbakan, kurulun başı olarak, uyum sağlayıcı rolü, genel politikaya yön verici üstünlüğü dolayısıyla ayrı bir değer taşır. Yasal değilse bile, moral yükü bakanlarınkinden ağırdır.

Akıl almayacak yalanlar, iftiralar, yahut abartmalar ortaya atıldıkça, bana "bunlar doğru mu? Doğru değilse gerçeği açıklayın" diyenler beş yıldır bekliyorlar. Çünkü onlara, acele etmemelerini, sabırlı olmalarını, herkesin dağarcığında ne birikintisi varsa boşaltmasına vakit bırakılmasının, sonra konuşmanın daha yararlı olabileceğini söylüyordum.

Bir yıldır bu kitabı hazırlamaktayım. Yoğun bir arşiv çalışması yapıtın belkemiğidir. Havada iddialar, redler, yalanlamalar yapmaktan titizlikle kaçındım. 1971-1972'nin demeçlerini, yazılarını, parlamento konuşmalarını, kararlarını, haberlerini ilk kaynağından veya tutanaklardan –ya aynen, ya da geniş bir kısaltma ile– aktarmayı yeğ saydım. Kitap, o dönemi objektif ölçülerle incelemek, ortaya

ciddi, inanılır sonuçlar koymak isteyeceklere, belge değerinde bilgiler sunacak, hatırlatmalar yapacaktır. Bunları okuduktan, üzerlerinde düşündükten ve özellikle şimdi (1976'da) karşılaşılan olaylarla kıyasladıktan sonra, 12 Mart döneminde ne ağır, ne güç koşulların altından kalkılmaya çalışıldığı, daha insaflı değerlendirilecektir, sanıyorum.

Yalnız, bazı noktaları ben aydınlatamam. Ben ancak karar, eylem, tutum, davranış bakanlar kurulundan geliyorsa, onların içyüzünü bilebilirim. Ötekiler hakkında bize başvurulmuş veya bir suretle dikkatimizi çekmişse üzerine gideriz.

Örneğin, 12 Mart dönemine yöneltilen eleştirilerin büyük bir bölümü sıkıyönetim komutanlıklarının, savcı ve mahkemelerinin davranışlarına karşıdır. Biz hükümette iken duyduğumuz yakınmaları araştırdık. Hatta yabancı basından isteyenlere bile sıkıyönetim tutukevlerini gezdirdik.

Eleştiriler ve yakınmalar, daha çok biz görevden ayrıldıktan sonra 1973 yılında ortaya döküldü. Öyle şeyler söylendi ve yazıldı ki insanın tüyleri ürperir. Bunlara cevap vermek, gerçeği söylemek sıkıyönetim makamlarına düşerdi. Hâlâ da onlara düşer. Örneğin, ölüm tehlikesi karşısında olan bir hasta tutuklunun tedavisine izin vermemek, bu yüzden ölümüne neden olmak suçlaması yapıldı, gazetelerde günlerce yazıldı öyküsü uzun uzun anlatıldı. Sıkıyönetim savcıları, doktorları adlarıyla teşhir edildi. Hiçbirisinden cevap çıkmadı. Bağlı oldukları üst makamlardan da bir ses yükselmedi.

Bu suskunluğu anlayamıyorum.

Bir noktaya dikkati çekmekte yarar görüyorum:

12 Mart muhtırası olağanüstü veya olağandışı bir gelişmedir. Silahlı kuvvetlerin başında sorumluluk taşıyan büyük komutanları o davranışa zorlayan tehlike ne idi? Bunu iyi değerlendirmek; o dönemin olaylarını incelerken bir an hatırdan çıkarmamak, gerçekçi olmak için şarttır. Her şey doğal yoluna giderken muhtıra vermek hiçbir komutanın göze alabileceği bir girişim değildir. Yurtta ve

özellikle orduda bazı korkunç, ulusumuzun geleceğini, devletimizin esenliğini tehdit eden birikimler yığılmakta bulunmasaydı, kamuoyu da muhtırayı genellikle içine sindiremezdi.

Şu halde, muhtıradan sonra kurulan hükümet bu gerçeği her an hatırında tutmalıydı. Silahlı kuvvetlerin huzursuzluğunu giderecek tedbirlere önem vermeli, en azından huzursuzluğu çoğaltıcı davranışlara fırsat vermemeliydi.

I. ve II. Erim hükümetlerinin başındaki insan olarak bu noktayı iç ve dış politika kararlarını alırken hep göz önünde tuttum. Genelkurmay Başkanı ile ilişkiyi, karşılıklı güven içinde sıcak ve yumuşak, kesiksiz sürdürmeye titizlikle çalıştım. Muhtıranın 3. maddesinin uygulanmasına ihtiyaç duyurtmamaya önem verdim. Millet Meclisi kürsüsünde söylediğim gibi “bombayı avucumda patlatmadım”. Muhtıranın 3. maddesini uygulamaya ihtiyaç duyulmadı, sivil yönetim kesintisiz sürdü, parlamento yaşadı, belli günü geldiğinde 1973 seçimleri yapıldı.

12 Mart’tan önceki yurdumuzun ortamını göz önüne sermek için, Ocak, Şubat ve Mart 1971 aylarının günlük gazetelerinde yayınlanan haber, demeç, bildiri, mesajları kitaba aldım. Genelkurmay Başkanı’nın ve kuvvet komutanlarının türlü vesilelerle kamuoyuna da açıklanan mesaj ve demeçleri ordunun nasıl bir huzursuzluk kıskacı içinde acı çektiğini ortaya koyuyor. Hava Kuvvetleri Komutanı’nın Milli Güvenlik Kurulu Başkanlığı’na sunduğu iki muhtıra (1970 başı ve sonbaharı) –ki bugüne kadar resmen açığa vurulmuş değildir– başlı başına uyarıcı belgelerdir.

Muhtıradan sonra kurulan bir hükümet bütün bunları hesaba katmalıydı.

Genelkurmay Başkanı ile bazen düşüncelerimiz çelişiyordu. Tartıştığımız, dayattığımız konular ortaya çıkıyordu. Cumhurbaşkanı’nın hakemliğine bir iki kere başvurdum. Genelkurmay Başkanı’nın çekilmeye bile kalktığı durumlardan geçildi. Ben de çekilmek isteğimi, hem de birkaç kez, Cumhurbaşkanı’na duyurdum.

İşaret etmekte yarar gördüğüm bir ikinci önemli nokta da şudur:

Hükümet olarak hiçbir hukuk dışı, yasa dışı karar almadık; tutum veya davranış içine girmedik. Hukuk kurallarının doğal koşullar altında yürümesine titizlikle özen gösterdik. Her görevlinin yasal yetkilerinin sınırlarına saygılı davranmasını istedik.

Anayasa Mahkemesi, Danıştay, yetkilerini tam kullandılar. Başlarında Yargıtay olmak üzere adliye mahkemeleri de görevlerini eskisi gibi yaptılar. Mahkemelerin ve yargıçların bağımsızlıkları, her türlü güvenceleri sağlam tutuldu. Bunları zedeleyecek hiçbir yasa parlamentoya gönderilmedi.

Gene bu dönemde, anayasa değişikliği önerisi başta olmak üzere, alınacak her önemli tedbir veya karar önceden, hükümete üye vermiş siyasi partilerin yetkililerine danışıldı. Hükümet dışındaki partilere de gerektikçe bilgi verildi.

I. ve II. Erim hükümetleri görevi üzerlerine aldıklarında Türkiye iç politikasında en önemli mesele şu idi: Anayasaya ve öteki yasalara karşı açıktan silahlı saldırıya girişilmişti. Belli adlar taşıyan örgütler silahlı eylemle, zor kullanarak, anayasal düzeni yıkmak, yönetimi kendi ideolojilerine göre biçimlendirmek istediklerini ilan ediyorlardı. Bu isteklerini açıklayan bildiriler yayınlıyorlardı. Devletin polisine, jandarmasına ateş ediyorlar, yasa tanımazlıklarını haykırıyorlardı. Başka bir kesimde ise, şeriata dayalı bir devlet düzeni için hazırlıklar yapılıyor, bir gazetede bunun parolaları yayınlanıyordu. İşareti bekleyin, hazır olun deniyordu. Bu ikinci kesim henüz silahlı eyleme başlama emri almamıştı.

Yukarda sözünü ettiğimiz sağdaki ve soldaki yer altı veya yer üstü örgütleri her ikisi ortaklaşa Türkiye'yi –din, mezhep, ırk, bölge gibi ayrılık sebepleri icat ederek– bölmek isteyenlerle bilerek veya bilmeyerek işbirliği yapıyorlardı.

Bu yürekler acısı tablo karşısında, hükümete düşen baş görev anayasayı korumak, yasalara karşı gelenleri bastırmak, ulusumuzun ve ülkemizin bütünlüğünü sağlam tutmaktı. Bu amacı gerçekleştir-

meye yürürlükteki yasalar, anayasa yetmezse, onları güçlendirecek, eksiği giderecek değişiklikleri hemen hazırlamaktı.

Kendisine devletin, milletin kaderi emanet edilmiş her hangi bir hükümet bundan başka bir şey düşünemez, yapamazdı.

Biz de bu yolda yürüdük.

* * *

Hükümet tedbirler aldıkça sağdan ve soldan yakınmalar duyulmaya başlandı. Sağdakiler, sola yüz verildiğini, kamu yönetimine solcuların sızdığını, bu hükümetle, Erim'le komünizm mücadelesi yapılamayacağını Millet Meclisi kürsüsünden ilan ediyorlardı. Soldakiler ise, 12 Mart'ın solu sindirme girişimine dönüştüğünü, aydınların ezildiğini, sağa karşı hoşgörülü davranıldığını söylüyor, yazıyorlardı. Birbiriyle çakışan bu iddialar günümüzde de sürüp gidiyor.

I. ve II. Erim hükümetleri işbaşında iken, TBMM birleşik toplantılarında sıkıyönetimi uzatmak için yapılan görüşmelerde, sözcülerin hükümete ve başbakana yönelttikleri eleştiriler, yüklenmeler, suçlamalar denge kurmanın ne ölçüde güç bir iş olduğunu belgeleyen tartışma örnekleridir.

Kitapta sıkıyönetim uzatma ve anayasa maddelerinde değişiklik görüşmelerine geniş yer verilmiştir. Çünkü bunlar, o günlerin parlamento ve siyasi partiler düzeyindeki tablosunun gerçek çizgileridir.

* * *

I. ve II. Erim hükümetlerinde birlikte çalıştığımız bakanların her birine müteşekkirim. O ağır bunalım ortamında sorumluluk kabul ederek, bakanlar kurulunda görev almaları büyük bir fedakârlık idi. Bazıları buna cesaret edememişlerdi. Önerimi tereddütsüz olumlu

karşılayanlar ise, yalnız Türkiye'yi düşünerek görev yapmanın, politika sahnesinde birçok şikâyet yaratacağını biliyorlardı. Partizanlığa alışmış bir siyaset ortamında hiçbir partiye ayrıcalık tanımamanın getireceği suçlamaları da göze almışlardı. Ne sağı, ne de solu memnun edemeyeceklerini de unutmuş değillerdi.

Ama sade vatandaşın, zıt cepheler dışında kalan Türklerin himmet ve hizmet beklediğini düşünerek, o ezici yükün altına seve seve girmişlerdi.

Çekildiğimiz gün Sayın Cumhurbaşkanı, kuşkusuz bu sade Türk vatandaşlarının da duygularına tercüman olarak, yapılan hizmetin, yüklenilen ağır sorumluluğun manevi ödülünü bizlere yazdığı övücü mektupla vermişti.

Asıl kesin hükmü ilerde tarih verecektir.

Birlikte, I. veya II. Erim hükümetlerinde bulunduğumuz bakanlardan hiçbirisine kırgınlığım yoktur. Birbirimizden ayrı düşündüğümüz, çelişkiye düşüp vedalaştığımız zaman da, her birimiz yurda yararlı yolu kendi ölçülerimize göre değerlendiriyorduk. Bazen ben de onlar gibi düşünmeme rağmen, başbakan olarak durumu değerlendirişte bakış açım, zemin ve zaman hesaplarım, başka türlü davranmamı gerektirmiştir.

Politika ve devlet tecrübesi olmayan gençleri bakanlar kuruluna almış olmaktan hiçbir pişmanlık duymuyorum. Millet Meclisi kürsüsünde o zaman da söylediğim gibi, aynı denemeyi çekinmeden yineleyebilirim. Kitapta yeri geldiğinde belirttiğim üzere, Mr. Attlee'nin 1945'te İngiltere'de giriştiği deneme için bana 1947'de söylediklerini unutmuyorum.

Partilerimizin bize karşı duygularını, ne yazık ki bizim dışımızdaki olaylar belirliyordu: AP muhtıra ile hükümetten ayrılmak lüzumunu kabullendiği için, yerine gelen bir hükümete soğukluk duyuyor, zoraki gülücük yapıyordu. Halbuki 12 Mart Muhtırası'nın verilmesinde bizim ilişkimiz olmamıştı. Verdirmemek veya verdirmek bizim elimizde değildi.

CHP'ye gelince, İnönü bizi destekledi. Ama, CHP içinden bölünmüştü. Parti içindeki tartışmalarda Ecevitçilerle ters düşmüştük. 1970 Kurultayı'nda onlar bizi parti yönetiminin dışında bırakmışlardı. Aradan bir yıl bile geçmeden benim başbakanlığa getirilmem, partiden istifa etmiş de olsam, başta Ecevit, takımını çileden çıkarmıştı. Erim hükümetlerine karşı "topyekûn" savaş halini benimsemişlerdi. Yıkmak için her şeyi yapmaya kararlı idiler.

DP'nin tutumu ilk günden belli oldu, hükümete girmemeye karar verdiler.

MGP (CGP) bizimle işbirliği yaptı, hükümete üye verdi. Sonradan uygulamada, bazı noktalarda görüş ayrılıkları çıktı. Onlar, sola karşı –DP kadar değilse bile– beni gevşek buluyorlar, bazı bakanlar kurulu üyelerine kuşku ile bakıyorlardı. "Yönetime komünistler sızdı" diye hükümeti sıkıştırıyorlardı.

Doğal olarak, basında da AP'yi, Ecevit takımını, DP'yi, MGP'yi tutan yayın organları da onların paralelinde yürüyor, hükümeti makas ateşine alıyordu. O dönemin gazetelerini bu açıdan inceleyenler ilginç sonuçlara varacaklardır.

I. ve II. Erim hükümetleri bir partinin kurduğu heyetler değillerdi. Yurt düzeyinde örgütleri yoktu. Olağanüstü dönemi en kısa zamanda sona erdirmek istediklerini durmadan söylüyorlardı. Kimseye siyasi gelecek vaat etmiyorlardı. Son belli ve yakındı. En geç 1973 seçimlerinde görevden ayrılacaklardı.

Bu durumda, akıllılar "gelecek" için hesaplarını sağlam tutarak, partilerle alışverişi sürdürüyorlardı. Politika alanında böylelerini eleştirmeye kimse kendinde hak görmemeliydi.

Yasalarda isteyeceğimiz yenilikler, yönetimde yalnız "devleti" ve "vatandaşı" göz önünde tutmamız nedeniyle çıkar gruplarını rahatsız edecektik. Reformlar dolayısı ile, arı kovanlarına sopa sokmuş olacaktık.

Kısaca, Türkiye Cumhuriyeti, o zaman da söylediğim gibi, sanki parsellere bölünmüş, her parselin üzerinde bir grup, reform için ve-

ya devlet yararı, genel çıkar için de yapacak olsanız, çırpınıyor, bağırıyordu: “Benim parselime dokunma, bana dokunma!”

Nelerle karşı karşıya kalacağı önceden belli bir bakanlar kurulunda görev kabul etmek gerçekten yurtseverliği en başta tutmakla mümkün olabilirdi. I. ve II. Erim hükümetinde yer alan arkadaşlarım işte bu fedakârlığı yaptıkları için de kendilerine ayrıca teşekkür borçluyum.

Nitekim, gerek 12 Mart döneminde, gerekse 1973 seçimlerinden sonra, uzaktan, yakından zarar görenler, bizim elimizde olmayan nedenlerle haksızlığa uğrayanlar, ideolojik emellerine yaklaşmalarının geciktirildiğini sananlar, hepsi –bazen birbirlerine düşman da olsalar– 12 Mart’a karşı ortak saldırılarını sürdürüyorlar.

İşin bir de eğlenceli yanı var: 12 Mart’a çatanlar, o dönemi kötüleyenler, yeri geliyor o dönemde alınan tedbirlere sığınıyorlar, onları övüyorlar. Beğenmedikleri bir anayasa değişikliğine dayanarak yetkiler kullanıyorlar, kararnameler çıkarıyorlar. Beğenmediklerini söyledikleri bir yasayı, kendileri hükümet içinde veya başındayken, değiştirmeye girişmeyenler, muhalefete geçince, o yasa aleyhine yeri göğü inleten bir savaş veriyorlar. Kimi zaman da roller değişiyor. Dün söven bugün övüyor. Bugün beğenen ertesi gün kötülüyor.

Frenklerin, trajikomik diyecekleri bir görünüm...

Bununla beraber, 12 Mart’ta partilerin, politikacıların davranışları nedeniyle bir eleştiri yapmak doğru değildir. Herkes, her biri kendi takdirine göre, yurt için ve partisi için; partisi içinde de kendi durumu, geleceği bakımından; en doğru saydığını tercih etmiştir.

“Bu dönemde yasadışı hiçbir resmi davranış olmadı mı? Hiç kimseye yasalara aykırı bir işlem yapılmadı mı” diye sorulabilir. Nitekim bazıları, anayasaya veya öteki yasalara sığmayan işlemlerden fiziksel zararlar görenler olduğunu söylüyorlar.

Buna cevap şudur: Hükümet, anayasa veya yasalar dışına taşan bir işlem yapılması için hiçbir yere, hiçbir kişiye emir veya talimat vermiş değildir. Ayrıca, böyle yasadışı bir davranışı, hükümetin öğ-

renmesi halinde, onu hoşgörü ile, aldırmazlıkla geçiştirmesi kesinlikle söz konusu edilemez. Anayasaya ve öteki yasalara karşı silah çekenler, hukuk devleti kuralları ve usulleri içinde durdurulmaya, önlenilmeye çalışıldı. Gerçek budur.

İlerdeki sayfalarda bu konuya ayrıntılı değinilecektir.

12 Mart Muhtırası verildiği günlerde, siyasal sistemimizin kesinlikle düzeltilmesi gerektiğine inananlar az değildi. Muhtıra verilmeden önceki yıllar ve son aylarda partiler arasındaki sert, uzlaşma kabul etmez çekişmeler, bir kesim vatandaşların çok partili rejimden umutlarını kesmelerine yol açmıştı.

Kişisel çıkar peşinde koşmayan, yurt için canını vermeye hazır olduğunu ispatlamış aydın, seçkin dostlarımdan, kendileriyle dertleşme sırasında, bana çeşitli telkinler, öneriler yapanlar vardı.

Bu arada, partileri kapatmayı, bütün yurda, en küçük ve uzak köye kadar yaygın bir "sivil" kadro kurmayı uygun görenler de vardı.

Söylenenleri dikkatle dinliyordum. Sonra kendi siyasal rejim tercihim açısından cevaplar veriyordum. Örneğin, şu sözünü ettiğim sivil kadro örgütü bir "tek parti sistemi" değil miydi? 1945'te o sistemden çıkarak 1971'e gelmiştik. O sistemin eksikleri, sakat noktaları, sürdürülemeyeceği hususunda, İsmet İnönü'den neler dinlemiş, duymuştum.

Özellikle çok partili yaşamın lezzetini almış bir Türkiye'de artık geriye dönmek olasılığı yoktu. Ayrıca, bence hiçbir sistem, içinde yaşadığımız çok partili, çoğulcu ve parlamentolu demokrasi biçiminden daha yararlı, daha dayanıklı, kötülüklere daha kapalı olamazdı. Diyorlardı ki "ama bu sistem de on yılda bir asker müdahalesine götürüyor işi"...

Çok partili yaşama geçildiği 1946 yılından bu yana, 1960'ta ve 1971'de silahlı kuvvetler araya girmek zorunda kaldılar. Bu, inkâr edilemez bir gerçektir... Bunlar rejimimizin gelişme süreci boyunca rastlanan "yön düzeltme" müdahaleleridir. Her ikisinde de, silahlı kuvvetler ülke yönetimine sürekli bir el koyma eylemine girmemiş-

lerdir. İlk günden demokratik rejimin daha iyi işlemesini sağlamak için müdahale ettiklerini ilan etmişlerdir. Sivil yönetimi tercih ettiklerini, zorunluluk olursa ancak o zaman yönetimi ele alıp sürdüreceklerini bildirmişlerdir. Ve sözlerinde durmuşlardır.

27 Mayıs 1960'ta askerler yönetime el koydular, sivil ve asker karma bir sistem getirdiler. Geçici bir süre, anayasa hazırlanıncaya kadar, yürüttüler. İleri ve güzel bir anayasa ile sivil yönetime döndüler.

12 Mart, 27 Mayıs biçimi bir "ihtilal", bir "devrim" sayılamaz. Politikacılara bir "ihtar", bir "tenbih" demek daha doğru olur.

I. ve II. Erim hükümetleri işin bir adım daha ileri gitmesine olanak hazırlamaktan titizlikle kaçındı. Bunun gibi, bana ilerisi için, uzun süreç bakımından, rejimin biçimi ve temeli yönünden yapılan telkinleri hep kendi yıllanmış bilgilerimin, gördüklerimin, duyduklarımın bıraktığı öz dünya görüşümün terazisinde tartıyor, her şeye rağmen, çok partili, parlamentolu demokrasiye devam, diyordum. Anayasada 1961'den bu yana görülen eksiklikleri ve aksaklıkları düzletmeyi de ihmal etmeden...

Anayasada 1971'de yapılan değişiklikler, özgür demokratik düzeni ve ülkemizin bölünmezliğini, laik cumhuriyeti "pekiştirmek" amacı ile gerçekleştirildi.

Eğer ben başbakan olarak kalsaydım, ikinci değişiklik girişimi parlamenter sistemin, seçimlerin iyileştirilmesi, siyasi partilerin birbirleriyle ilişkileri, davranışları konusunda olacaktı. Seçim usulleri iyileştirilmeye çalışılacaktı. Ama hepsi, her şey Batı örneği bir demokrasinin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin çizdiği sınırlar içinde yapılacaktı.

"Demokrasi olsun, seçim olsun. Ama falanca kişi iktidara gelmesin"... Bu görüş 12 Mart'tan sonra bazı çevrelerce ciddi biçimde öne sürüldü, bana duyuruldu. Konuyu çok düşündüm. Kırk yıllık hukukçuluğum, hocalığım, kamu hukuku, anayasa hukuku, demokrasi bilgi ve deneyimlerim, böyle bir formül getirmemişti. Bir arka-

daşa bu husustaki düşüncesini sorduğumda, Brezilya'da uygulanan sistemi anlattı. Hem seçim yapılıyor, hem de belli kişi veya kişilerin seçilmesi önleniyormuş. Nasıl?. Adaylar önceden askeri cuntanın onayına sunulurmuş. O vize ederse aday seçmen önüne çıkabilirmiş... Bence bunun, serbest rekabete dayanan seçimle ilgisi var denemezdi. Batı demokrasilerinde seçim, belli asgari yasal koşulları sağlayan her vatandaşın seçmen karşısına çıkabilmesine dayanır. Tek partili dönemde Türkiye ötekine benzer usulü uyguladı. Ama o şimdi geride kalmıştı. Artık yeniden geriye dönmek bize yakışmaz, halkımız bunu benimsemezdi.

Kısaca, gerçek batı usulü demokraside ilk ve son söz ancak ve yalnız seçmenin olabilirdi.

Sağ diktatoryalar (Naziler ve faşistler) veya sol dikta rejimleri (komünizmin bazı eğilimleri) Batı demokrasilerinin seçim ilkesini reddederler. Sağcılar "milli bilinç" adına konuşurlar ve vatandaş oyuna başvurmaya gereksinme duymaksızın, milli bilinci "Führer'in, Duçe'nin, Şef'in, Öncü'nün" dile getirdiğini savunurlar.

Komünist diktatoryalar ise, "toplumda işçi sınıfının çoğunlukta olduğu şüphesizdir; Batı usulü seçim bir burjuva aldatmacasıdır" diyerek gerçek seçimi reddederler.

Türkiye'nin bence yeni bir tercih yapmasına gerek yoktu. Türkiye yolunu bulmuş, Batı demokrasilerinin ilke ve usullerini kesin olarak benimsemişti. Bundan dolayı, siyaset makinemizin seçimle, adaylıkla ilgili işlemleri için benden gelecek kısıtlayıcı bir öneri olamazdı. Seçim kanunu üzerindeki çalışmaları partilere bıraktım. Bu işi kendi hesabıma kapattım. Hükümetten böyle ayrıldım.

Kuşkusuz, başka formüller bulunmasını isteyenler de tam bir yurtseverlik, üstün Devlet esenliği duyguları besliyorlardı. Ne yazık ki insanoğlu bugüne kadar daha az kusurlu bir sistem bulabilmiş değildi. Bunu biz icat edemezdik.

İşe başladığımız günlerde istisnasız bütün parti liderleri, kamuoyu, her şeyden önce "huzur ve asayişin sağlanması"nı istiyordu.

Banka soygunları, adam kaçırmalar, silahlı öğrenci çatışmaları, sabotajlar, yurdu korku ve kuşku içine sokmuştu. Analar- babalar, sabah okula giden çocuklarının akşam eve sağlam dönüp dönmeyeceği düşüncesinin üzüntülü heyecanı ile yaşıyorlardı.

Anarşist eylemlere başvuranlar reformlar yapılmadığı için bu yola girdiklerini söylüyorlardı. Hükümet, programında, reformları belli bir süre içinde hazırlayacağını ilan etmişti. Bu hazırlığı yapacak örgütün başına da, vaktiyle Sosyalist Kültür Derneği kurucuları arasında yer almış, pırıl pırıl, ileriye dönük zekâlı, bilgili bir genç başbakan yardımcısı getirilmişti.

Ama anarşistler, eylemciler, tedhişçiler kısa bir süre bile durup beklemeye razı olmadılar.

Bunun üzerine sıkıyönetim kondu. Anayasada gerekli –o gün, o an için gerekli– değişiklikler, parlamentoda siyasi partilerce ele alındı. Tabii liderlerin dikkatini bu ihtiyaç üzerine, biz çektik.

Bir yandan da reform tasarıları hazırlandı. Mesela, başta toprak ve tarım reformu sonra temel eğitim ve üniversiteler, petrol ve maden konularında, 1961'den beri bitirilememiş çalışmalar tamamlandı, Parlamentoya birer birer sunulmaya girişildi.

Bu tasarıları ben yakından izledim. Gece gündüz hazırlık komisyonlarının çalışmalarıyla ilgilendim ve teşvik ettim. İşi çabuklaştırmaya gayret ettim.

Üçüncü nokta, partilerin politikacıların medeni, centilmenlik ölçüleri içinde, düzenli bir siyasi hayat, bir parlamento çalışması sürdürmelerini sağlamaktı. Bu, 12 Mart Muhtırası'ndan sonraki birkaç ay başarıldı. Fakat Eylül 1971'de işler yine eski haline dönüştürüldü. Bu hal, belli çevrelerde sinirlilik ve kuşku yaratıyordu. Muhtıranın üçüncü maddesinin, yani idareye silahlı kuvvetlerin el koyması şıkkının zaman zaman düşünülmesine zemin hazırlıyordu. Hele sunulan tasarıların ele alınış biçimi kuşkuları çoğaltıyor "bu parlamento reform yapmaz" diye propaganda yürütmek isteyenlerin işlerine yarıyordu.

Hükümet ve başta başbakan olarak ben, demokratik rejimin ana kuruluşlarını yani Parlamentoyu, Anayasa Mahkemesi'ni, Danıştay'ı diğer mahkemeleri ve temel kanunları korumaya özen gösterdik ve bunu başardık. Yapılan bazı değişiklikler bu müesseseleri ve yurdu kötü akıbetlerden koruma tedbirleri olarak düşünülmelidir.

Beni en çok meşgul eden bir başka konu ise, Türkiye'nin dış ilişkileri oldu. Askerlerin bir muhtırayla bir hükümeti uzaklaştırdıkları bir ülkeyi, üyesi olduğumuz batı demokrasileri dünyasında, saygınlığı yüksek tutmaya çalıştık. Bunu başardık. Avrupa Konseyi Asamble Başkanı Mösyö Olivier Reverdin Ankara'ya geldi, burada yaptığı konuşmalarda, basına verdiği demeçlerde bunu açıkça belirtti.

Ayrıca Demokratik ülkelerle ilişkilerimiz hiç sarsılmadan sürdürülmüştür. Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin davetleri üzerine Paris ve Washington'a gittim. İngiltere Kraliçesi, Finlandiya Cumhurbaşkanı, Sovyetler Birliği Başkanı'nın Ankara'yı ziyaretleri komşularımızla ve dost, müttefik devletlerle ilişkilerimizin hangi düzeylerde yürütüldüğünün, Türkiye'ye gösterilen dikkatin işaretleridir. Yine birçok devletlerin dışişleri bakanlarıyla bizim dışişleri bakanımız arasında o dönemde yapılan sık temas ve karşılıklı ziyaretler, Türkiye'nin ve rejiminin saygınlığını sürdürdüğünü ispatlayan canlı belgelerdir. Bu sonuç; parlamenter sistemin yaşatılmış olması, belli başlı anayasa kuruluşlarının kurulmuş olması, kanunlarda sadece hür demokratik rejimi güçlendirici değişiklikler yapılmış olması ile elde edilmiştir. 1967 darbesi ertesinde Yunanistan'ı Avrupa Konseyi'nden çıkmaya zorlayanlar, yurdumuz için böyle bir girişimde, bizim zamanımızda bulunmadılar. Tersine bizi övdüler.

12 Mart Muhtırası bir başka noktaya da parmak basmıştı: 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformlar, aradan on yıl geçtiği halde ciddi olarak ele alınmamıştı. Yurttaki sosyal ve ekonomik bunalımın nedenlerinden biri de bu idi. Benim kanımca en başta eğitim reformu ele alınmak gerekiyordu. Gençlik kesimindeki bunalımın

en etkili nedeni, yeni yetişenlere yaşam çabasında güçlü bir eğitim sağlanamaması idi. Gençleri bunaltan, önündeki yıllara güvenle bakamaması, geleceğini aydınlık görememesi, ne iş tutacağı konusunda açık ve kesin bir yol bulamaması idi. Bunun da nedeni eğitim sistemimizin günlük yaşamda yararlı meslek veya zanaat bilgileri vermekten uzak olması idi. Liselerden gelenlerin üniversite ve yüksek okul kapılarından geri çevrilmeleriydi. Faydacı bir eğitim sistemine hâlâ geçilememiş olmasıydı.

Hükümet programının ana yönelimi böylece belirliydi: Anayasaya, yasalara karşı eylemleri durdurmaya çalışmak, reformları hazırlayıp parlamentoya sunmak.

Kitap, 1971 Nisanı'ndan 1972 Nisanı ortalarına kadarki aşamada bu çabaları anlatmaya çalışacaktır.

Nihat Erim

GİRİŞ

Cumhuriyet tarihimizin olağanüstü olaylarla dolu geçen bir dönemidir, 12 Mart 1971 Muhtırası ile açılan bölümü. Daha doğrusu, 12 Mart'ı, ondan önceki yılın veya ayların akışı ile birlikte ele almak gerekir. 12 Mart'a nasıl gelindi, neden gelindi? Bu tartışılmaktadır. Daha bir süre tartışılması doğaldır.

12 Mart Muhtırası ile açılan dönemi anlayabilmek için, yurdumuzun o gün içinde bulunduğu ortamı gerçek çizgileri, boyutları ile belirlemek şarttır. Devleti yöneten politikacıların, iktidarı ve muhalefeti birlikte, durumu nasıl gördüklerini hatırlamadan iyi bir değerlendirme yapılamaz.

Muhtırayı veren, silahlı kuvvetlerimizin en yüksek rütbeli ve en yüksek hiyerarşide dört komutanı olduğuna göre, devlet yönetimi,

politik çekişmeler hakkında, o gün onların ve başında görev ve sorumluluk yüklendikleri ordunun endişe, üzüntü ve istekleri nelerdi? Bunları da bilmek gereklidir. Bunlar iyice bilinmezse doğru bir durum değerlendirmesi mümkün olmaz sanırım.

Kitap, işaret ettiğimiz bu sıra ile konuyu incelemeye çalışacaktır.

Ben kendi başbakanlık süremin olayları üzerine eğileceğim. Öncesini ve sonrasını daha yakın ilgililere, sorumlulara bırakacağım. Görevde bulunduğum sırada, partilerin, liderlerin davranışları, işlerin yürüyüşünü, olumlu veya olumsuz etkiledi. Özellikle içinden bölünmüş olan CHP'nin, İnönücüler-Ecevitçiler diye adlandırılan belli başlı iki guruba ayrılmış olması, bu partinin hükümete sağladığı desteği zayıf düşürüyordu.

CHP'nin iç durumunu anlatabilmek için, 1965-1971 (yani Ecevit'in genel sekreter seçilmesi ile başlayan) çekişmeleri aydınlatmakta yarar gördüm. CHP Parti Meclisi'nde, birincisi 1966 yılı sonlarında, sonuncuları 1969 yılı seçimleri ertesinde yaptığım konuşmaları da bu kitaba aldım. Bunlar, 12 Mart Muhtırası'nı önce ılımlı karşılayan Ecevit'in, başbakanlık görevine benim çağırılmam üzerine, girişimi kendisine karşı yapılmış bir hareket diye ilan etmesinin nedenlerine de ışık tutar sanıyorum.

Kitapta bundan sonra, günlerin akışı sıra ile ve olayların bendeki etkilerinin güçlülüğüne göre yer bulmuştur.

Hükümetin başında bulunduğum sırada, kanun dışı eylemleri, tedhişi, şehir ve kır gerillalarının gelişmesini önleyebilmek için sıkıyönetim ilanı zorunluluğu doğdu. Anayasada değişiklikler yapılması gerekti.

"Anayasa değişikliği, lüzumlu mu idi, değil mi idi" tartışması bugün de hâlâ sürdürülmektedir. Kitabı, bu değişiklik ile ilgili çalışmaları, benim TRT'deki izahlarımı, parlamentonun her iki meclisinde partilerin liderlerinin, sözcülerinin değerlendirmelerini geniş, ayrıntılı aldım. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tutanak dergilerinden yer yer aynen aktardım.

Sıkıyönetimin uzatılması için birinci sefer bir ay, sonra iki ayda bir TBMM ortak toplantılarında karar almadan önce yapılan konuşmalar, tartışmalar, bazen de kavgalar, karşılıklı hakaretler, yurdumuzun o dönemde içinde bulunduğu ruh ve düşünce halini canlandırıyor. Özellikle, partilerin sağda, ortada veya solda yer aldıklarına göre, hükümete, sıkıyönetimin tutumuna bakışları değişik olmuştur.

Gözaltına alınan bir kısım aydınlar, yazarlar için iyi sözler söylediğim için, Anayasa Mahkemesi'ne İnönü başvurunca idamları mahkeme kararı belli oluncaya kadar geciktirme girişiminde bulunduğumdan dolayı, bana yöneltilen eleştiriler ibretle okunmaya değer. Sıkıyönetim mahkemesi savcısının, bir iddianamede İnönü dönemine yönelttiği eleştiri nedeniyle açılan tartışma, sonunda II. Erim Hükümeti'nin çekilmesini gerektiren sebeplerden biri halini almıştır.

Reformlara gelince, partilerin inanç, program, felsefe ayrılıkları dolayısı ile, hükümetin içinde bile derin görüş çatışmaları ile karşılaştık. Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Tasarısı, Bakanlar Kurulu'nda görüşülürken, tarım kooperatifleri konusunda, bir bakanın "Kolhoz mu kuracağız" diye sert çıkış yaptığını hatırlıyorum. Hükümetten geçirebildiğim reform tasarıları parlamentoda, çoğunluğun eğilimi yönünde değişecekti. Bunu ben yadırgamıyorum. Elbette parlamento çoğunluğu iradesini egemen kılacaktır. Yalnız, 12 Mart Muhtırası verildiği günlerde, içimde bir iyimser umut doğmuştu. Partiler, artık bu işte oy hesabını, partinin siyasi çıkarı düşüncesini arka plana iterler diyordum. Siyasi partilerin lider kadrosu için geçerli bir mazeret de vardı "ne yapalım, 12 Mart Muhtırası ağır bastı" diyebilirlerdi. Reformları hemen ilk bir iki ay içinde hazırlatıp yetiştirebilseydik, bu iyimser umut gerçekleşebilirdi. Fakat bakanlıklarda çalışmalar ne yazık ki uzun sürdü. Ne temel eğitim reformu, ne de toprak ve tarım reformu tasarıları son şeklini alabildi. Bütün çabalarımıza, sıkıştırmalarımıza, ricalarımıza rağmen iş uzadı. Toprak reformu tasarısını, çekildiğim gün Devlet Bakanı

Prof. İlhan Öztrak'ın gayreti sayesinde imzalayabildim. Hepsinden çok önem verdiğim Eğitim Reformu kanun tasarısı, Milli Eğitim Bakanlığı'nda bitmeyen tartışmalar nedeniyle olacak, ben ayrıldıktan sonra parlamentoya gönderilebildi.

AP Genel Başkanı, belki kendisi açısından haklı olarak, "ben ancak, programıma ve felsefeme uygun bir reformu benimseyebilirim" diyordu. Halbuki önemli olan, daha ileri görüşlü bir reformu gerçekleştirebilmekti. Demirel bunu söylediği zaman 12 Mart Muhtırası geride kalmıştı artık. Yedi ay geçmişti.

I. Erim Hükümeti'nin on bir bakanını, aralık ayının (1971) başında çekilmeye götüren sebeplerden biri de bu idi. Reformlar konusunda umutları kırılmıştı...

Kitapta, bu gelişme de oldukça ayrıntılı belirlenecektir.

3 Aralık 1971 akşamı Cumhurbaşkanı'na istifa mektubunu sunduğumda, ayrılma ve yeniden göreve çağırılırsam kabul etmemek kararını vermiştim. Dört gün dayandıktan sonra, ısrarlar önünde, bir süre daha yeni bir denemeye razı oldum. Bu denemeye ise ancak dört ay katlanabildim. Her türlü ısrara karşı bu defa dayattım ve 17 Nisan 1972'de kesin ayrıldım.

Bin sayfadan fazla tutan kitap, yukarıdan beri açıkladığım sıra ile, içinde yaşadığım olayları aydınlatacaktır. Tabii yazarın bakış açısından...

[GAZETELERE GÖRE] 12 MART'A NASIL GELİNDİ?

Türkiye, kurulu düzeni ile normal yaşantısını sürdürür gider görüntüsü içinde iken, nasıl oldu da 12 Mart 1971'de Silahlı Kuvvetler Komutanları, ordu hiyerarşisinin en üst kademesi, bir muhtıra vermek zorunluluğunu duydular?

Bu sorunun cevabı bakış açısına göre değişik olabilir. Nitekim sıkıyönetim uzatılması görüşmelerinde, anayasada değişiklik çalışmalarında Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu kürsülerinde, partilerin sözcüleri soruya çelişkili cevaplar vermişlerdir. Aynı konuda tartışma günümüzde de sürmektedir.

Türkiye 12 Mart'a nasıl geldi, niçin geldi?

Uzun uzun tahlillere girmektense, 1971 yılı başından başlayarak muhtıranın ortaya çıktığı tarihe kadar, gazetelerin birinci sayfalarına gelişi güzel göz atmayı yeğ saydık. Çünkü olayların akışı nereye doğru gidildiğini açıkça gösteriyor. O günleri yaşayanlar, çekişme ve tartışma ortasında belki bunu pek fark etmediler. Ama şimdi beş altı yıl sonra, tabloya biraz uzaktan kuş bakışı göz atınca durum aydınlanıyor.

1971 yılının Ocak ayının birinci günü İstanbul'da ve Ankara'da yayınlanan hükümeti tutan veya ona karşı; sağcı veya solcu; yahut da ortada olan gazetelerin birinci sayfalarına bakıldığında, o günden 12 Mart'a kadar, Türkiye'nin hangi koşullar içinde ve nereye doğru gitmekte olduğunu anlamak çok kolaydır. Örneğin, 1 Ocak

1971 günü bir gazetenin (*Cumhuriyet) birinci sayfasına bakıyoruz. Büyük başlık:*

> ”Sunay parti liderleriyle konuşacak”.
>
> “Genel Kurmay Başkanı yeni yıl mesajında, sürüp giden nizam dışı olaylar ve bölücü davranışlar için sert ihtarda bulundu”.
>
> “Deniz Kuvvetleri Komutanı da birliklere mesajında, 1961 Anayasası’nı bertaraf etme gayesi güden zararlı akımları belirtti”.

Gene aynı birinci sayfada aşağıda, başka bir başlık: “Başbakan yeni tedbirler zorunlu dedi”.

Daha aşağıda başka bir başlık:

> “AP senato grup başkanı Tuna, partilerarası toplantı istiyor”.
>
> “Anlaşamazsak totaliter rejimler gelir”.

Böyle başlıklar görüyoruz.

Aynı gazetenin gene birinci sayfasının altında çerçeve içinde bir yazı: “1971’e girerken”...

Aynı gazetenin birinci sayfasında imzalı bir yazı: Ankara Notları başlığı altında “Özerklik giyotin altında”...

Şimdi Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın o gün yayınlanan yeni yıl mesajına bir göz atalım:

> “ ‘1 Ocak gününe geleceğe ümit duyarak değil, devletimiz aleyhinde anarşik faaliyetler gösteren aşırı sol ve aşırı sağın ideolojik gayeleri için, milli birlik ve bütünlüğümüz ile, rejimimizi tehdide yeltenen bazı gafillerin çıkardıkları kanlı hadiseler sonucunda bir hiç uğruna kaybettiğimiz gençlerin derin acısı ve hasıl olan kuşkulu durumun memleketin her köşesine yaydığı türlü endişeler içinde girdik’.
>
> Anayasanın yürürlüğe girdiği günden bu yana sarf edilen gayretler küçümsenmese de yeterli olmadığını belirten Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetlere değinerek, ‘hemen belirtmek isterim ki, Türk milletinin hürriyete, adalete ve fazilete âşık uyanık evlatlarıyla vatana, cumhuriyete ve bunlara ait vazifeleri için hayatlarını fedaya and içmiş olan Türk Silahlı Kuvvetleri, milli bağımsızlığa, millet egemenliğine, Türk milliyetçiliğine ve bunları gerçekleştiren Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak, her tehlikeyi karşılamaya ve bertaraf etmeye bir bütün halinde hazır ve muktedirdir’ şeklinde konuşmuştur.

Sunay ayrıca, memleketin içinde bulunduğu durum dolayısıyla yasama ve yürütme organlarını tanzimde yararlı olacağı düşüncesiyle bugünlerde siyasal partilerin liderleriyle ayrı ayrı temaslar yapacağını da açıklamıştır. Sunay bu arada, üniversite ve yüksek okul sorumlularıyla da görüşeceğini belirtmiştir.

Yeni yıla çeşitli endişelerle girdiğimizi ifade eden Sunay, sözlerine şöyle devam etmiştir:

'Devlet başkanlığı görevine başladığım tarihten itibaren milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Cumhuriyetimizi, hür niteliği zararına, her ortamda baş gösteren menfi eğilimlere karşı korumak ve kuvvetlendirmek için, gereğinde vazife aldım ve aşırı akımlar üzerinde ısrarla durdum. Bu yoldaki gayretlerime devam edeceğim.

Siyasi hüviyet ve maksatlarıyla hedefleri artık tamamen ortaya çıkmış olan aşırı akımların ve anarşistlerin son zamanlarda silahlı olarak sokaklara kadar yayılan ve birçok yerlerde cereyan eden zararlı faaliyetleri karşılıklı zayiata yol açan, günlük emniyet ve asayiş vukuatı haline gelmiş bulunmaktadır.

Son hadiseler, her hadise için yapılmakta olan kanuni kovuşturmalar, arama ve tutuklamalar, aşırı uçların başlangıçta istismar ettikleri öğrenci konularını terk ederek, üniversite ve yüksekokullar içinde ve dışında, silahlı olarak teşkilatlandırıldıklarını, bilimsel ve idari özerklik tanımadıklarını, bilim ve sanat hürriyetlerini ihlal ettiklerini, rejimi yıkıcı, millet ve memleketi bölücü faaliyetlere giriştiklerini, hatta intikamcı bir tutuma girdiklerini, açıkça göstermektedir. Keyfiyet son günlerde can ve mal güvenliği kalmayan bazı üniversite ve yüksekokullarımızın sorumluları tarafından yayınlanan bildirilerle de teyit edilmiştir.

Memleketin huzuru, rejimin selameti bu durumun süratle düzeltilmesini ve benzer hadiselerin önlenmesini gerektirmektedir. Çabuk ve kesin sonuçlar alabilmek için, yalnız hadise çıkaranları ve yerlerini değil, onları teşvik, tahrik eden ve destekleyen kişi ve teşekkülleri de arayıp bulmak ve hepsini adalete teslim etme zorundayız. Bu maksatla, ilgili bütün makamların hep birden görevlendirilmesini ve aralarında gerekli işbirliğinin yapılmasını lüzumlu görüyorum. Bu hususta hiçbir ihmal müsamaha ile karşılanmamalıdır.

Son hadiseler karşısında, üniversite ve yüksekokullarımızın vatansever öğretici ve öğrencilerini birliğe ve kurumlarını cesaretle korumaya

davet ediyorum. Hükümetçe en müessir şekilde desteklenecek olan bu işin icaplarını önümüzdeki günlerde ayrı iki grup halinde devlet ve yüksekokul sorumlularıyla etraflı bir şekilde konuşacağım.

Sevgili vatandaşlarım,

Hemen hemen bütün hadiselerin saiki ve çekilen sıkıntıların kaynağı iktisadi ve sosyal sorunlarımıza dayanmaktadır.

Bunları giderecek, organların tesis ve idame ettirecekleri iyi münasebetlerle, milli konularda fikir ve işbirliği halinde bulunmaları gereken TBMM ile hükümet ve onların çıkarıp samimiyetle uygulayacakları kanunlar ve kalkınma çabalarıdır.

Karşılıklı bir inan ve güven havası içinde, verimli bir surette çalışmalarını temenni ettiğim yasama ve yürütme organlarının münasebetlerini tanzimde yararlı olacağı düşüncesiyle önümüzdeki günlerde siyasi partilerimizin sayın genel başkanlarıyla da ayrı ayrı temaslar yapmak arzusundayım. Kendilerinden, alacağım kararlara esas olmak üzere, iç ve dış siyaset konuları hakkındaki mütalaa ve tekliflerini rica edeceğim. Ayrıca, iktisadi ve sosyal alanlarda ferahlık sağlayacak ve sosyal adalet ile sosyal güvenliğin temellerini teşkil eden müktesep hakları koruyacak iş, tarım-iş, işsizlik sigortası, tarım ve üniversite reformları, sermaye piyasası, seçim, emeklilik, mağdur durumda kalan emekli inkılap subaylarıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri malûlleriyle, şehit, dul ve yetimleri, trafik, sosyal hizmetler kurumunun teşkili, güvenlik ve benzer önemdeki ivedilik taşıyan hususların Büyük Meclis'e sunulan veya bazıları hazırlanmakta olan tasarılarını bir an önce kanunlaştırmalarını, emlak ve işletme vergileri kanunları gibi, üzerlerinde değişiklik yapılması ihtiyacı beliren diğer kanunlar ile noksan teşkilat kanunlarını ele almalarını temenni edeceğim.

Bu arada büyük ve girift bir mahiyet taşıyan devlet memurları kanunu ile genel kadro kanunlarının uygulanmalarını incelemek, işçilerimizin asgari ücretlerini günümüzün şartlarına uydurmak ne kadar önem taşıyor ise, bunlarla sağlanacak sonuçların tutarlı çıkması ve bugünkü geçim endekslerinin yükselmemesi ve ağustos kararlarının umulan gelişmeleri sağlayabilmesi için hükümetçe pahalılığa karşı esaslı ve sürekli tedbirler alınması gerektiğini belirtmek isterim.

Netice itibarıyla, devletin iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini makbul olmayacak sebeplerle geciktirmek yerine azami bir hız sağlayacak imkânların aranmasında kesin zaruret vardır' ".

Gazete, Cumhurbaşkanının bu mesajının geniş bir tekrarını verdikten sonra Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Tağmaç'ın aynı gün Türk Silahlı Kuvvetlerine yayınladığı yeni yıl mesajından parçalar vermektedir. Mesaj şöyle başlar:

> "Şanlı Türk Silahlı Kuvvetleri,
>
> Barışın en büyük teminatı, yurdun bekçisi, kahraman silahlı kuvvetlerimizin üstün bir disiplin anlayışı içinde Türk yurdunu ve anayasayla tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak yolunda geliştirdiği hizmet yarışmasıyla, 1970 yılı çalışmalarını her türlü övgünün üstünde, gerçekçi bir plan ve programlı bir başarı aşamasına ulaştırdığını görmekten duyduğum kıvancı belirtir, bütün silahlı kuvvetlerin yeni yılını en iyi dileklerimle kutlarım.
>
> 1971 yılına girerken hakiki bir barıştan uzak kararsız bir dünyada bölgemiz için ayrı bir özellik arz eden Ortadoğu ve Akdeniz çevresindeki önemli dış tehlike ve tehditlerle karşı karşıya bulunan silahlı kuvvetlerimizin, her geçen gün biraz daha şiddetini, anlamını genişleterek, devletin ana temellerini sarsacak bir düzeye ulaşan eylemlerden çok ciddi endişe ve huzursuzluk duyduğunu açıkça ifade etmek isterim.
>
> Aziz Atatürk'ün her şeyimizi emanet ettiği ve milletin en büyük umudu olan Türk gençliğinin bugün aşırı sol, aşırı sağ, aşırı milliyetçi gibi çeşitli ideolojik kamplara bölünmüş, birbirlerini öldürmeye kadar varan çatışmalarıyla memleketi bir iç savaş meydanı haline getirme eğiliminde olduğunu esefle müşahede etmekte, bunun da ötesinde bir kısım gafillerin Türk halklarından, bölücü örgütlerden pervasızca söz edecek cesarete ulaştıklarını ibret ve nefretle izlemekteyiz.
>
> Bütün bu eylemlerin tek hedefi milli bütünlüğümüzü, cumhuriyeti ve Atatürk devrimlerini tümüyle yıkmak demek olduğundan memleketi her türlü iç ve dış tehlikelere karşı korumakla görevli ve her çeşit aşırı cereyanların üstünde olarak, Silahlı Kuvvetler Komutanı'nın emrinde bulunan, Türk ordusunun milli varlığımızın yüksek menfaatleri gerektirdiği an şehit kanlarıyla karış karış sulanmış ve Atatürk'ün en büyük armağanı olan bu mübarek yurda uzanan elleri kıracağından kimsenin şüphesi olmamalıdır.
>
> Ancak, sürüp giden bu kanun ve nizam dışı anarşinin, sorumlu bütün anayasa organları tarafından, demokratik bir düzen içinde giderilerek huzur ve güvenin sağlanacağına, demokratik rejimin ve anayasaya bü-

> tün varlığıyla bağlı olan silahlı kuvvetlerimizin şaşmaz inancı olduğunu bir kere daha mesul komutan olarak açıklamayı vazife sayarım".

Aynı gün Deniz Kuvvetleri Komutanı Celâl Eyiceoğlu'nun da deniz kuvvetlerine yayınladığı bir yılbaşı mesajından da gazetede parçalar yer almıştır:

Eyiceoğlu, "bilirsiniz ki, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önderliğinde gerçekleşen, 27 Mayıs devrimiyle kazanılmış ve devletin siyasi ve hukuki yapısını demokratik esaslarla kurmuş olan 1961 Anayasası'nı bertaraf etme gayesini güden aşırı ve zararlı akımlar mevcuttur. Bunların şahsi ve siyasi emellerine ordumuzu alet etmek için, her fırsattan istifadeye kalkışacaklarına ve onu istismar etmeye çalışacakları hususuna dikkatinizi çekerim" demiş ve şöyle devam etmiştir:

> "Türk Silahlı Kuvvetleri sosyal, siyasi ve hukuki esaslarının tümüyle Atatürkçüdür. Atamızın bize yadigâr bıraktığı cumhuriyete, milli hâkimiyet ve demokrasiye bağlıdır. Bütün mensuplarımızın isteyerek veya istemeyerek şer kuvvetlerce ve zararlı akımlarca istismara müsait olaylara sebebiyet vermemelerini, umumi yerlerde tartışmalardan ve tahriklere kapılmalardan kaçınmalarını, hele asla tecavüzde bulunmamalarını bilhassa isterim".

Aynı gün, aynı gazetede Başbakan'ın yeni yıl mesajından da parçalar yayınlanmaktadır. Bu mesajın bir bölümünde şöyle denilmektedir:

> "Birkaç büyük şehrimizde maksatlı ve kaynağı belli, yıkıcı anarşi hareketleriyle, hiç yoktan zorla çıkarılan tedhiş hareketleri, büyük kitlesi itibarıyla tertemiz vatanseverlik duyguları içinde memleketin geleceğine inançla bağlı, asil Türk gençliğine asla mal edilemeyeceği gibi, bu olaylar karşısında haklı olarak duyabileceğimiz üzüntü ve öfke ile de, aşırı kötümserliğe kapılmanın yeri yoktur".

Başbakan daha sonra bu olayların yalnız Türkiye'ye mahsus olmadığını bildirmekte, demokratik özgürlüklerin maksatlı kullanılması sonucu çıktığını iddia ettiği, bu olayların bütün dünya ülkelerinde müzminleşmiş bir yakınma konusu olduğunu söylemektedir.

Demirel'in mesajı şöyle devam etmektedir:

> “Bizde son zamanlarda bu gibi hadiselerin çeşitli tahriklerle, gösterdiği yeni gelişmeler karşısında vatandaş huzurunu kesin olarak sağlayıcı, yeni ve daha müessir kanun tedbirlerini almak mecburiyet haline gelmiştir. Anarşiden fayda umacak derecede şuurunu kaybetmemiş olan herkesin bu hususta bize destek olacağından şüphe etmiyorum”.

Aynı günkü aynı gazetede gene birinci sayfada verilen bir haber var. O da durumun belirlenmesi yönünden çok ilgi çekicidir. Bu haber şöyle başlıyor:

> “AP Senato Grubu Başkanı Ahmet Nusret Tuna, dün verdiği demeçte yılbaşından sonraki salı günü, partilerin senato yetkililerine son olayları görüşmek için toplantı teklifinde bulunacağını bildirmiş, ‘bu toplantıdan sonra gerekirse üniversiteye gidip problemleri üniversite ile konuşacağız, ancak, toplantılarda ne karara varılacağını şimdiden söyleyemem’ demiştir. Ahmet Nusret Tuna, bundan bir ay önce de, senatoda parti ileri gelenleriyle basından gizli bir toplantının yapıldığını açıklamıştır.”

AP Senato Grup Başkanı muhalefetle teşhiste ittifaka varılamadığını ileri sürmüş, “teşhiste anlaşamadığımız için de tedavisine gidemiyoruz” demiş ve şöyle devam etmiştir:

> “Teşhis açıktır. Bir defa siyasetle uğraşanlar, bu memleketi nasıl kalkındırırız, nasıl hizmet edebiliriz diyenlere ‘vatan haini’ demekten vazgeçmelidirler. Benim gibi düşünmeyen komünisttir, mürtecidir demeye de hakkımız yoktur. Her şeyin sağduyu ile, iyi niyetle münakaşaları yapılabilir. Bugünkü duruma gelince, bu, masum fikir hürriyetini aşmıştır. Cumhuriyeti koruyalım, memlekete hizmet edelim fikri geciktirilmiş, anarşik bir ortam yaratılmıştır. Bu ilk defa görülen bir hal değildir. Bunun arkasından totaliter rejimler gelir. Haklar eğer iyi istimal edilmezse payimal olur. Aşırı uçlar memlekette anarşik bir ortam yaratmaktadırlar. Amerikan elçiliğinin önünde bekleyen nöbetçiye kurşun atmanın anlamı nedir? Bir binanın alt katının dinamitlenmesi nasıl izah edilebilir? ‘Polis katilleri himaye ediliyor’ deniliyor. İki günden beri polisi vuranlar bulunamamaktadır. Polis kendisini vuranı himaye eder mi? Bunlar bulunamazlar çünkü toplum suçudurlar”.

Yine, 1 Ocak tarihli gazetenin sağ üst köşesinde büyük başlıkla verilen bir haber: “Olayları önlemek için İstanbul ve Ankara’da bi-

rer alay, 14 ilde birer bölük görev alacak. Jandarma toplum birlikleri kuruluyor. Bütçeye yeniden 8.000 polis kadrosu konuldu".

Aynı gazetenin birinci sayfasının sağ alt köşesinde "Ankara Notları" adı altında ve "Özerklik Giyotin Altında" başlığıyla verilen imzalı yazıda dikkati çeken şu satırlar görülüyor:

> "1971 yılının perdesi açılırken ilk sahnede üniversite özerkliğinin kurban edilmesine yönelmiş hazırlıklar görüyoruz. Sayın İnönü'nün yılbaşı mesajını özerkliği boğazlamak için bir süredir beliren iktidar yönlü niyetlere bir yardımcı niteliğinde görmemek mümkün değildir.
>
> Gerçi sağ uç, sol uç ve bunların öğrenci kitlesi içinde meydana getirdiği anarşizmi üniversite hareketi olarak mütalaa etmek artık güçtür. Cinayetlere varan bu siyasal çatışmayı masum öğrenci hareketi olarak savunmak veya göstermek olanağı kalmamıştır. Mesele elbette ki, memleketin bütünlüğüne, huzuruna, hatta geleceğine kastedecek bir gelişme ve oluşma çizgisindedir. Bunun durması, durdurulması en kesin biçimde şarttır. Bu bir ortak görüştür. Kanayan milli vicdanda yer bulmuş bir arzudur.
>
> Ama bütün bu vahim gidişin sorumlusunu, olaya bir beygir gözlüğü açısından bakarak, sadece ve sadece üniversitenin özerkliğinde aramak yanlışlığın ve teşhiste yanılmanın ta kendisidir.
>
> Sayın İnönü'nün, birtakım siyasi emellerin aleti haline getirilmiş ve uçlar halinde yine siyasi girişimlere sevk edilmiş, bir kısım gençliğin davranışlarıyla ilgili yorumuna bir diyecek olmasa gerek. Fakat sayın genel başkanın, üniversiteyi üç ayda sütliman durulmuşluğuna inanmış gösteren şu fetvasına katılmak acaba mümkün mü? Ne diyor sayın CHP Genel Başkanı? Öyle görünüyor ki, bugünkü alışkanlığı kökünden kaldırmak için, devletin güvenlik kuvvetlerinin üniversite içinde tam bir tarafsızlıkla ve geniş ölçüde ödev yapması lazımdır.
>
> Yani, güvenlik kuvveti üniversiteye yerleşmeli ve görevini yapmalıdır.
>
> Bunun anlamı, üniversitenin anayasal bir hak olan özerkliğinin kaldırılmasıdır. Diğer bir anlamı, özerklik anayasadan gelme bir hak olduğu için anayasanın değişmesi gerektiğini savunmaktır.
>
> Bunu bugünkü siyasal yönetim de, öteden beri ister, üniversitenin öğretim üyelerinin görevlerini tam yapmadığını savunur. (...) Bunlar yerine getirilmiş olsa üniversitede çıt çıkmaz denir.

Ne gariptir ki, CHP'nin Sayın Genel Başkanı'ndan bir gün önce aynı konuda bir demeç veren Erzurum Atatürk Üniversitesi Rektörü Kemal Bıyıkoğlu da üniversite özerkliğine bir şekil verilmesi gerektiğini ortaya atıyordu.

Bu ne garip rastlantıdır ki, siyasal yönetim, CHP'nin ak saçlı lideri, Erzurum Atatürk Üniversitesi Rektörü, üçlü bir anda üniversite özerkliği konusunda aynı paralele girebiliyorlar, aynı şeyi isteyebiliyorlardı.

Aynı gün İçişleri Bakanı yeni bir üniversiteler kanunu tasarısının hazırlanmakta olduğunu açıklıyordu. Bu ne demekti? Yoksa bir anayasa değişikliği tezgâhlanmakta ve Sayın İnönü'nün buna yeşil ışık yakması sağlanmakta mıydı?

Bugün varılan noktada, memleketi acınan, vahim görüntüsünden çekip çıkartmak için yalnız üniversite özerkliğini kurban etmek yeterli bir inanç ise, bu inancının sahiplerine hiçbir şeyden haberleri olmadığını söylemek az bile. Bunlara hiç olmazsa, 27 Mayıs öncesinde özerk olmayan üniversitede güvenlik amacıyla operasyona girişmiş olan kuvvetin bir ihtilale sebep olduğunu hatırlatmak yeter de artar bile.

Evet, vahim durumdan kurtulmanın yolu bir kurban vermek değildir, kim söylüyor bunu? Sayın İnönü'nün öz oğlunun başında bulunduğu Orta Doğu Teknik Üniversitesi akademik konseyi söylüyor. Yine ne garip bir rastlantıdır, oğlu aynı gün babasının karşısına çıkıyor 'devrim kanunlarını uygulayın, mesele kalmaz' diyor ve ilave ediyor, konsey bildirisi: 'Öğrenci olaylarında yansıyan toplum içindeki çalkantının temel nedeni, Anayasa'nın öngördüğü ekonomik ve sosyal sorunların bugüne kadar çözülememiş olmasıdır'.

Üniversite özerkliğini kurban vererek bu uğurda anayasa değişiklikleri öngörerek ülkeyi rayına oturtacaklarını sananlara başka ne demeli?"

Yazı böyle bitiyor.

Şimdi bir gün önceki tarihi taşıyan yani 31 Aralık 1970 tarihli aynı gazetede İnönü'nün yeni yıl nedeniyle yayınladığı mesajı görelim:

"Sevgili Vatandaşlarım,

Yeni yıla girerken memleketin durumunu sizinle açıkça konuşmak istiyorum. Bugün memleket bir öğrenci meselesi karşısındadır. Bu mesele öğrencinin okuma ihtiyacından, eksiklerinden şikâyet ederek çare

aramak gibi, masum bir arzuyla başladı. Bugün memlekete kumanda etmek hevesine gelmiştir. Şu anda öğrenci meselesi, yurdun iç ve dış politikasını, iç ve dış huzurunu ve güvenliğini yakından ilgilendiren dolaşık bir manzara almıştır.

Önce başlangıcını söyleyeyim. İki yıl evvel öğrenciler ihtiyaçlarını dile getirerek üniversitelerinde reform yapılmasını istediler. Kamuoyu önünde boykotlarla ve türlü şekillerde talepleri üzerine dikkati çekmeye çalıştılar. Biz meseleyi, bu safhasında, öğrencilerin gerçekten ihmal edilmiş bulunduklarını bilerek ciddi bir reform meselesi olarak karşıladık. Gençlerin bu eylemlerinin bir yararının varlığının delilini teşkil ettiğini söyledik. Hiçbir şiddet yoluna gitmeksizin dertleri dinlemek, eksikleri gidererek çare bulmak yolunu öne sürdük.

Öğrenci meselesi bu mahiyetiyle Batı memleketlerinde de meydana çıkmıştı. Sonradan oralarda dönüşümler oldu. Refah toplumlarında işçilerin de burjuvalaşmış olduğuna inanan aşırı ideolojiler kendilerine eylemci olarak bu gençleri kullanmak yolunu tuttular. Fakat Batı memleketleri bizim kendimiz için tavsiye ettiğimiz gibi meseleyi kendi temel tabiatı içinde çare arayarak tetkik ettiler. Nihayet bir buçuk-iki sene zarfında üniversitelerde okumayı sağladılar, öğrencilerin büyük ihtiyaçlarına çare buldular ve üniversitelerde kesin bir okuma disiplini kurdular.

Anarşi hareketleri ve istidatları tümüyle ortadan kalkmadı, ama toplum hayatında kendi hudutları ve ölçüleri içine sokuldular. Memleketlerin başlıca sorunları olmaktan çıktılar. En önemlisi eğitim hayatı felce uğramadı, gelişim bir felaket halini almadı.

Bizde vaziyet, her yeni safhada daha fena oldu. Siyasi iktidarın akıl almaz kayıtsızlığı içinde, hatta bir tarafı öteki tarafa karşı teşvikiyle, bir kısım öğrencilerimiz süratle büyük siyaset akımlarının aşırı uçlarına sürüklendiler ve yanlışlıkla aldatılarak sürüklendiklerini tahmin ettiğimiz bu yollarda artık geri dönmez bir halde, aşırı uçların gözü kapalı aletleri haline geldiler.

Şimdi açık oturum yapıyorlar, büyük bir ihtilal şebekesinin icra vasıtası gibi memleketin bütün siyasi konularına ihtilal metotları tatbik edeceklerini ve bunun için silah kullanacaklarını açık söylüyorlar.

Bir de aşırı sol irticaa kendini kaptırmış olan bir teşekkül var. İlericilik ve devrimcilik parolalarını saptırarak, gerçekte Atatürkçü öğrencilerden, asıl Atatürk ilkelerinin tam aksi yönde eylemler isteniyor.

Yine bizde aşırı sağ irticaın aleti olan bir öğrenci hareketi var. Gençliğin milliyetçi duygularını istismar ediyor ve her ikisi silahlı olan belki kendilerinden habersiz, ipleri başkalarının elinde bulunan bu teşekküller karşısında, bir de silahsız öğrenci meselelerini takip etmek, okumayı sağlamak için çabalayan çokluk gençlik kitlesi var.

Aşırı sol ve aşırı sağ irtica, ikisi de silahsızlanmayı reddettiler. Mücadeleye çarpışmaya hız verdiler. Şimdiye kadar, 17 öğrenci çarpışmada can verdi. Kimisinin sağcı ve kimisinin solcu olduğu söyleniyor. Hepsi bu memleketin çocuklarıydı. Çarpışmalar hırsı arttırıyor. Üniversiteler içinde huzuru daha çok bozuyor. Üniversiteler içinde gücü yeten aşırı uçlar, ne kürsü emniyeti, ne okuma hevesi hiçbir şey tanımadan baskılarını yürütmeye çalışıyorlar ve yürütüyorlar.

Üniversiteler aciz, hükümet kayıtsız, memleket üzüntü içinde ve şaşkın.

Bu şartlar içinde biten senede üniversitelerin çeyrek yıl okuyup ders yaptıkları şüphelidir. İmtihana girmiyorlar ve imtihana girerlerse zorbalar, zorba öğrenciler hocalarının kendilerine ancak istedikleri ve bildikleri soruları sormalarını istiyorlar. Başka sorulara cevap vermeyeceklerini açıktan söylüyorlar. Sınıfları böylece geçmek istiyorlar.

Bu okumadan öğrenmeden diploma almak sanatı haline gelmiştir.

Yeni kuşakların çağdaş uygarlığın üstünde yetişmesi idealini söyleyen, Atatürk'e karşı kuşaklar, iki yüz sene evvelki ilim derecesiyle yetki sahibi olmak yolunu tutmuşlardır. Bu demektir ki, kendisini gelecek günlerde idare edenlerin cehaleti yüzünden Türk milletinin başına gelecek felaketler, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntü devrindeki aynı sebepten doğan felaketlerin eşi olacaktır.

Mesele türlü yönlerden vahimdir. Okumadan diploma alma tarafını söyledim. Bugünkü huzuru vatandaşlara haram etmek bakımından gelecek ıstıraplar da herkesin gözü önündedir.

Üniversite hayatındaki bu üzüntü verici anarşi ihmal gördükçe toplumun ve devletin bütün bölümlerine yeis verici bir tesir yapmaktadır. Her yerde bu anarşinin sonu ne olacak endişesi toplumu temelinden sarsmaktadır. Yeis içinde, devası olacağı dertten bile zararlı çareleri aklından geçirenler bile olmaktadır. Toplumumuzun gene en sağlam bölümü ordusudur. Onun demokratik rejim içinde kuvvetli bir millet düzenine mesnet olma ülküsü devlet ve millet olarak başlıca teminatımız halindedir.

Sevgili Vatandaşlarım,

Bir bakıma çaresiz görünen öğrenci meselesinin bugünkü hali aslında ödevini bilir bir Türk toplumu için, çözülmesi imkânsız olmayan bir meseledir.

İlk önce üniversiteler içinde güveni korumak lazımdır. Üniversite özerkliği, zorbaların kanundan kurtularak üniversitelerde baskı yapmaları yetkisi değildir. Silah taşıyorlar ve onunla veya silahsız kanun dinlemiyorlar, hoca dinlemiyorlar. Çalışmak isteyen öğrenciyi zorla alıkoyuyorlarsa öğrenci adına layık olmayan bu kimseler ister sol irticaın aleti olsunlar, ister sağ irticaın; devlet kuvvetleriyle derhal tesirsiz ve yersiz bırakılmak lazımdır. Yurtlar için de durum budur.

Dersine çalışmak isteyen masum insanlar, ne kendi idareleri için seçim yapabiliyorlar, ne sınıflarına girip hocalarını dinleyebiliyorlar.

İkincisi, üniversite idarecileri, yani hocalar, kendilerine devlete ve çokluk öğrencilere güvenerek, ciddi bir azim ve metanetle ödevlerine sahip çıkmalı ve hiçbir tehdit karşısında tereddüt göstermemelidirler. Hocalar bileceklerdir ki, bütün millet onlarla beraberdir. Hükümetin ve devletin bütün kuvvetleri, onların güven ve intizam içinde ders vermelerini sağlamaya hazırdır.

Öyle görünüyor ki, bugünkü alışkanlığı kökünden kaldırmak için, devletin güvenlik kuvvetlerinin üniversite içinde tam bir tarafsızlık ve geniş ölçüde ödev yapması lazımdır.

Üçüncüsü, her şeyden evvel ve her şeyden sonra, üniversite işinde başlıca sorumluluğun bu tükenmiş siyasi iktidarda olduğunun bilinmesi ve kabul edilmesi ve onun gereğinin demokratik parlamenter rejim usulleri içinde yapılmasıdır. İşlerin bu hale gelmesinde en büyük âmil, başlıca kusur ve siyasi iktidarın kayıtsızlığı ve baştan beri sürdürdüğü marifet sandığı oyunlarıdır.

17 öğrenci silahla öldürüldü. Herkesin gözü önünde öldürüldü. Bunun bir tanesinin katili bulunmadı ve mahkûm olmadı. Böyle bir neticede, başlıca, siyasi iktidarın ihmali ve eksikliği olmadığını düşünmek imkânsızdır.

Öğrenci hareketleri derhal ilk başladıkları noktaya götürülüp, bütün Batı memleketlerindeki sokuldukları kendi hudutları içine sokulmalı ondan sonra dünyada genel olan ve adına gençlik bunalımı denilen meselenin üzerine ilerici ve gerçekçi bir görüşle eğilinmelidir. Fakat bu hareketlerin tüm memleket huzuruna, yurdun sükûnet ve bütünlü-

ğüne, toplumun istikrarına kasteden ve onlara hâkim olan, bugünkü haline daha fazla müsaade olunamaz.

Bugün, demokratik parlamenter rejim içinde, vazifesini idrak eden ve vatandaşın güvenine, inanına sahip, bir siyasi iktidar kurulsa, öğrenci meseleleri ve üniversite hayatı nihayet üç ay içinde intizamını bulur. Hayali olan, sadece bu intizamın, her bakımdan tükenmiş bulunan ve durumun gerçek sorumlusu aynı siyasal iktidardan beklemektir.

Vatandaşlarım, demokratik parlamenter rejimin böyle buhran hallerinde, çareyi kendi bünyesi içinde bulduğundan emin olmalıdırlar.

Sevgili vatandaşlarım,

Yılın bu son gününde sizlere memleketin en önde gelen ve herkesi düşündüren sorunu hakkında görüşlerimi tam bir açıklıkla anlattım.

Vatandaşlarım emin olsunlar ki, Türkiye'nin bünyesi kuvvetlidir, cumhuriyet ve demokrasi sağlam temellerdedir. Türkiye'de vatandaşlar arasında tedavi kabul etmez ayrılıklar, uyuşmazlıklar yoktur. Sağduyuyla akıllarımızı bir araya getirirsek, bu derdimize çare buluruz. Geçmişte böyle oldu, gelecekte de böyle olacaktır. Bugünkü üzücü olayları söylemem daha ziyade bir an önce milletçe bir araya gelmemizi sağlamak içindir.

Bütün vatandaşlarıma huzur ve sükûn içinde mutlu ve müreffeh bir yeni yıl dilerim".

1971 yılının 1 Ocak tarihinden bir gün geriye gidip 31 Aralık 1970 günlü gazetenin birinci sayfasına bakarken gözümüze başka noktalar da çarpmaktadır. 31 Aralık tarihli gazetenin sol üst köşesinde büyük başlıkla, "Milli Güvenlik Kurulu'nda bakanlar, İnönü'nün tavsiyesini uygun buldu. Olayları önleyici tedbirler getiriliyor" başlığıyla başlayan yazı şöyle devam ediyor:

"Milli Güvenlik Kurulu'nun geçen pazartesi günü, Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın başkanlığında yaptığı uzun süreli toplantının yorum ve yankıları devam etmektedir.

Bu toplantıda Milli Güvenlik Kurulu'nun asker olmayan, hükümete mensup üyelerinin, muhalefet lideri İsmet İnönü'nün son günlerde verdiği demecin ışığı altında, parlamentonun görevini gereği gibi yapmasının esas olduğunu ileri sürdükleri belirtilmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun pazartesi günü, uzun süren toplantısında ele alınan konuların başında, öğrenciler arasındaki silahlanma konusu-

nun yer aldığı ve Milli Güvenlik Kurulu'nun, hükümet üyeleri dışındaki bir kısım üyelerinin iktidar mensuplarına durumun önlenmesi için acil tedbirlerin alınmasını da tavsiye ettikleri belirtilmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun hükümet üyeleri dışında kalan üyelerince bu müzakerelerde MİT'in raporlarından da yararlanarak öğrencilerin bir merkezden yönetildiği, örgütlenmelerin her geçen gün gelişmeler kaydettiği ileri sürülmüş, iktidar yöneticilerinin bu durumu önleyecek tedbirler alması istenmiştir. Özellikle öğrencileri bir merkezden yönetme üstünde dikkatle durulduktan sonra, bölünen öğrencilerin, bölünen üniversite öğretim üyelerinin, parlamenterlerin ve öteki bütün baskı gruplarının, birleştirilmesi için çok acele çareler düşünülmesi de hükümet üyelerine tavsiye edilmiştir.

Görüşmelerde, ayrıca, halkın ve öğrencilerin silahlanması konusu üzerinde de önemle durulmuş, bu silahlanmanın önüne geçilmesi için çare istenirken, parlamentonun görevini yapması, daha önemli müessir şartlar içinde çalışmasının sağlanması için her türlü tedbirin alınması gerektiği de belirtilmiştir.

Bu görüşmeler ve görüşmelerin gelişme biçimi karşısında, Milli Güvenlik Kurulu'nun hükümete mensup üyeleri, muhalefet lideri İnönü'nün son günlerdeki demecinin ışığı altında, parlamentonun görevlerini gereği gibi yapmasının esas olduğunu bildirmişler ancak, alınacak acil tedbirlerde kendilerine destek olunmasını istemişlerdir.

Yine sızan haberlerden anlaşıldığına göre, hükümet, Milli Güvenlik Kurulunda ileri sürülen tedbirleri en kısa zamanda yürürlüğe koyacak ve bazı önemli tedbirlere başvuracaktır".

Aynı 31 Aralık günkü *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından bazı başlıklar:*

"Türk-İş'e saldırıyı protesto için işçiler bugün 9-11 arasında işi durduracak".

"Ankara'da önceki gece de bazı patlamalar oldu".

"Orta-Doğu Teknik ve Ege üniversiteleri bildiri yayınladı. İki üniversite iktidarı suçladı, tavsiyede bulundu".

Bu iki Üniversitenin yayınladığı bildirileri o günün ortamını bir de gençler açısından ve akademik kuruluşlar açısından belirtmesi bakımından önemli olduğu için, *Cumhuriyet gazetesinde verildiği biçimde buraya alıyorum:*

> “Orta-Doğu Teknik Üniversitesi akademik konseyi önceki akşam geç saatlere kadar süren toplantısında son öğrenci olaylarını görüşmüş, bunların sebep ve sonuçları üzerinde durarak üniversitelerin kapatılmamasını istemiştir. Toplantıdan sonra bir bildiri yayınlayan konsey, öğrenciler arasında bugüne kadar işlenmiş cinayetlerin faillerinin bulunmamasını dehşet verici olarak nitelemiş, olayların önlenebilmesi için alınması gerekli tedbirleri açıklamıştır.
>
> ‘Öğrenci olaylarında yansıyan toplum içindeki çalkantının temel nedeni anayasanın öngördüğü ekonomik ve sosyal sorunların bugüne kadar çözümlenmemiş olmasıdır’ denilen bildiride konseyin teklifleri şöyle sıralanmaktadır:
>
> 1. Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin laiklik niteliğinin korunması amacını güden devrim kanunları aynen uygulanmalıdır.
> 2. Ekonomik ve sosyal hayat herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış düzeyini sağlayacak biçimde düzenlenmelidir.
> 3. Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmamalı ve açılmış olanlar derhal kapatılmalıdır.
> 4. Topraksız köylünün toprağa kavuşturulması ve ormanların devletleştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi yolundaki tedbirler hemen alınmalıdır.
> 5. Mülkiyet hakkı toplum yararına aykırı kullanılmamalıdır.
> 6. İşsizliği önleyici tedbirler alınmalıdır.
>
> Orta-Doğu Üniversitesi akademik konseyi bütün güçlüklere rağmen görevlerine devam edebilmeleri için, üniversitelerin açık kalmalarının gerektiğine inanır ve bu yolda herkesi üniversite organlarına yardımcı olmaya çağırır”.

Aynı gazetede Ege Üniversitesi’nin bildirisine de yer verilmektedir:

> “Ege Üniversitesi Senatosu, son defa iki gencin ölümüyle sonuçlanan olaylarla ilgili yayınladığı bildiride, ‘herkeste büyük üzüntü yaratmakta olan olaylarda devletin bütün organlarının sorumluluğu ortaktır. Bundan üniversitelerin de payını itiraf etmek zorundayız’ denilmektedir. Gençliğe musallat olan şiddet hareketlerinin geleceğimizi de ciddi şekilde tehdit eden bir mahiyet aldığı belirtilen ve iktidar ve muhalefet partilerini de kınayan bildiri özetle şöyledir:

> Bilhassa iktidar partisinin hükümet etme sorumluluğuyla bağdaşmayacak bu düzensizliğe, yakın geçmişte yapılamadığından dolayı hayıflanan, açık ve kesin çözüm yollarını görmemekte ısrar etmesi, mevcut bunalımı daha da sıkıntılı bir ortama sürüklemektedir. Bu durum devlet organlarının vazife anlayışında tereddütler yaratmakta ve kanun hâkimiyetini gün geçtikçe yitirmektedir.
>
> Bir taraftan şeriat devletini öngören, diğer taraftan bütünlüğünün korunması uğruna milyonlarca şehit verdiğimiz topraklarda çeşitli halklar terennüm eden yıkıcı fikirler, gençlerimizi pençesine alarak birbirlerini silahlı çatışmalarda harcayacak bir ortama sürüklemiş bulunmaktadır".

31 Aralık tarihli aynı gazetenin sekizinci sayfasında bir başlık: "Bir banka soyuldu". Haber ise şöyle: "İş Bankası Gaziosmanpaşa Şubesi'nin kasası soyulmuştur. Yüz bin liradan fazla para çalınmış fakat polis hiçbir ize rastlayamamıştır. İlgililer soygunun içeride çalışan bir veya birkaç kişi tarafından yapılabileceğini söylemektedir".

Geriye doğru incelememize devam edersek, 30 Aralık 1970 tarihli *Cumhuriyet gazetesinin en büyük başlıkla verdiği haber şöyle: "İki polis seri ateşle ağır yaralandı". Haberin devamı ise şöyle:*

> "Dün sabaha karşı Amerikan Büyükelçiliği önündeki noktada nöbet tutan toplum polislerine, seri ateşli makineli tabancalarla, süratli giden bir otomobilden ateş açılmış, iki polis ağır yaralanmıştır. Devrimci öğrenci teşekkülleri olayı kınayan ve bunun bir tertip olduğunu belirten açıklamada bulunmuşlardır. Polislere ateş açan meçhul şahısların tespiti için bütün zabıta seferber olmuştur.
>
> Öte yandan bir hafta önce, Fen Fakültesi önünde vurularak ağır yaralanan ve tedavi edilmekte olduğu hastanede önceki gün ölen İlker Mansuroğlu'nun cenazesi dün arkadaşlarının ve Dev-Genç'in düzenlediği bir törenle memleketi olan Payas'a uğurlanmıştır".

Yine aynı 30 Aralık tarihli gazeteden bir başlık: "Patlamalar devam ediyor. Ankara'da dün gece Türk-İş binasına dinamit atıldı".

Aynı gazeteden başka bir başlık: "Halil Tunç: Parlamento görevini yapmıyor".

Aynı gazetede, aynı sayfada, başka bir başlık: “Anarşik eylemler için Senato ve Meclis’te genel görüşme açılması istendi”.

Gene aynı günkü gazetede başka bir başlık: “İçişleri Bakanlığı Bütçesi görüşülürken ‘ortam vahimdir’ denildi. Komisyonda, hükümetin istifası istendi”.

Eğer bir gün daha geriye gider de 29 Aralık 1970 tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasına bakarsak şu başlıkları görüyoruz:*

> “Milli Güvenlik Kurulu toplandı”.
>
> “Kapatılan Ticari Bilimler Akademisi Başkanı ‘can güvenliğim kalmadı’ dedi”.
>
> “Öldürülen Karaçam için Eğitim Fakültesi’nde bir hafta yas ilan edildi”.
>
> “Nail Karaçam’ı öldürdüğü iddia edilen dört kişi hakkında tutuklama kararı alındı”.

Büyük harflerle, büyük bir başlık:

> “Devrimci bir öğrenci daha öldü”.
>
> “Dev-Genç’li öğrencilerle polis çatıştı. Edebiyat Fakültesi olaylar sonunda üç gün kapatıldı. Dev-Genç mensubu bir öğrenci tabancayla ağır yaralandı”.

Başka bir başlık: “Demirel, her olayın hükümet kontrolünde olduğunu belirtti”.

Gazete, Demirel’in İzmir’den verdiği bu demeci şöyle yansıtıyor:

> “Başbakan Süleyman Demirel, İzmir’de yayınlanan bir gazeteye verdiği özel demeçte, anarşik eylemlerin önlenmesi için yeni yasalar çıkmasının gerektiğini söylemiş, ‘toplum suçları 1961 Anayasası’yla daha çok memleketimizde vücut bulmuştur’ demiştir. Anarşik eylemleri önlemek amacıyla hazırlanan kanun tasarılarının meclislere verildiğini, en kısa zamanda kanunlaşacağını sözlerine ekleyen Demirel’in demeci şöyledir: ‘Memleketimizde, genellikle İstanbul ve Ankara üniversitelerinde, yüksek okullarında meydana gelen çeşitli olayların tedirginlik yarattığı, öğrenim ve öğretim hürriyetini zedelediği gerçektir. Anarşik hareketlerden kasıt, daha çok bu olmak gerekir. Bu olayları kendi şartları ve sınırları içinde mütalaa etmek lazım gelir. Bazı çevreler mevcut kanunların tatbik edilmediğinden zaman zaman şikâyet et-

mişlerdir. Bunun karşısında, nerede hangi kanun tatbik edilmemiştir suali daima cevapsız kalmıştır. Hükümetin kontrolü altında olmayan tek hadise mevcut değildir'".

29 Aralık 1970 tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında Paris'te çıkan Le Monde gazetesinden aktarılan Türkiye'yle ilgili bir yazı vardır. Bu yazının başlığı: "Türkiye'nin çıkmazı". Cumhuriyet gazetesi bu yazıyı şöyle naklediyor:*

"Türkiye'de, sosyal demokrasi derneklerinin ve çeşitli sol örgütlerinin kapatılmaları kararı, üniversitelerdeki huzursuzluğu daha da arttıracağa benzemektedir. Bu öğretim merkezlerinde iki yıldır düşman gruplar arasındaki çatışmalarda, şimdiye değin 16 talebe ölmüştür.

Sosyal demokrasi derneklerini kapatma tedbiri ülkeyi aylardan beri saran huzursuzluk dalgası karşısında, Türk otoritelerinin ne denli sinirli olduğunu göstermektedir. Durum her alanda çöküntüye doğru gittiğinden, ülkede bir rejim buhranından bile söz edilebilir. Bu arada, üniversite ve liselerde, işçi dünyasındaki çatışmalar günlük oluşumlar haline gelmiştir. Öte yandan, sendika özgürlüklerine gayet az saygı gösterilmekte olup, sert grevler ve fabrika işgalleri özellikle Adana bölgesinde giderek artmaktadır. Yoksul köylüler ise, kanuna meydan okuyarak büyük toprak ağalarının topraklarını işgal etmektedirler.

Haziran ayında, İstanbul'da kanlı olaylara sebep olan işçi yürüyüşüyle doruğuna erişen sosyal huzursuzluk, daha da artacağa benzemektedir. Yüzde 66,6 oranında yapılan devalüasyon fiyatları yükselmiş (ki, fiyatlar 1963-68 yılları arasında yüzde 72 oranında yükselmiştir) fakat buna karşılık ücretler yükselmemiştir.

Ülkede nizamı sağlamak amacıyla, hükümet, bazı bölgelerde sıkı yönetim ilan etmiştir.

Peki yeni bir huzursuzluk çıkarsa, hükümet aynı tedbire başvurabilir mi?

Halen orduda hüküm süren havadan ötürü, hükümetin tekrar bu yola başvurabilmesi şüpheli görülmektedir. Türk ordusu, hükümet yetkililerine bir baskı hareketine katılmak istemediğini ve asıl görevinin ülkeyi savunmak olduğunu bildirmiştir.

24 Kasım'da, Cumhurbaşkanı'na, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur tarafından verilen mektup, bir ültimatom niteliğinde idi. General Batur bu mektubunda, Başbakan Süleyman Demirel'in

> çekilmesini ve Kemalist ilkeleri savunacak bir kurucu meclisin teşkilini istemiştir. General Batur'a göre, laik devletin ve milli hükümranlığın en güçlü bekçisi ordudur. Nitekim Batur, Cumhurbaşkanı'na sunduğu mektupta, Milli Güvenlik Kurulu'nun genişletilmesini ve yetkilerinin artmasını talep etmiştir.
>
> Son haftalarda ortalarda dolaşan söylentilere rağmen, Türk ordusunun iktidara el koymak niyetinde olduğunu sanmıyoruz. Fakat hükümetin güçsüzlüğü de her türlü maceraya yol açabilir. Aşırı sağ, yeni bir parti kurulması ve Adalet Partisi'nden bazı milletvekillerinin ayrılmasıyla hükümet adamakıllı zayıflamıştır.
>
> Bu arada Demirel de çıkmaza girmiştir. Başbakan karışıklıkları önlemek için baskıyı arttırırsa geniş çapta halk patlamaları ve ordunun müdahale etmesiyle karşılaşabilir. Öte yandan yeni seçimlere gitmeyi kabul ettiği takdirde de Adalet Partisi şimdiye değin sahip olduğu üstünlüğü kaybedebilir ve güçlü durumu sarsılır.
>
> Demirel ancak her alanda reformcu tedbirler alarak, yukarıdaki ihtimalleri bertaraf edebilir. Fakat böyle bir teşebbüs de uzun vadeli olup, Türkiye'nin siyasi ve iktisadi yaşantısında büyük bir değişikliği gerektirir".

Gazete sayfalarında, memleketin o dönemdeki ortamını tespit etmek için yaptığımız araştırmayı, 1970 yılı Aralık ayında geriye doğru götürdükçe, aynı şekilde olaylarla yüklü günlerin yaşandığını görmekteyiz. Şimdi geriye doğru araştırmayı bu noktada bırakıp, yeniden 1971 yılı 1 Ocak tarihinden itibaren yapmakta olduğumuz araştırmaya devam etmeyi faydalı saymaktayım.

Cumhuriyet gazetesi: Ocak 1971

1 Ocak 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinin ikinci sayfasında imzalı, bir profesör (Bahri Savcı) tarafından yazılmış bir yazı var. "Gençlik Hareketleri" başlığını taşıyan bu yazı şu şekilde başlıyor:*

“Gençlik hareketleri bozuk düzenin en koyu bozulma sathı maili üzerinden aşağıda bir uçuruma hızla itilmektedir.

Burada ya görüşü eski, ya vicdanı yıpranmış, ya aklı karışık bir bölüm politikacının böylesine bozuk bir düzen içinde sürdüreceklerini hâlâ umdukları kişisel ihtirasları –hangi partiden olurlarsa olsunlar bunun önemi yok– sınıfsal çıkarları ve en sonunda da ayrıcalıklı bir toplumsal zümre kurma avanaklıkları yaptırmaktadır kendilerine.

Buna, orta vatandaş ‘bitsin bu cehennem artık’ diyerek katılıyor. Böylece de en rahat bir düşün huzuruna kavuşmuşluk aldanışı içinde, sosyal görevini kendince yerine getirmiş oluyor.

Buna, örneğin torununun diplomasından başka bir şey düşünmeyen ihtiyar ablamız ile, cici demokrasinin muhalefet liderliği ‘çalımından’ ötesini önemsemeyen, İsmet Paşamız da katılıyor.

Ve realist sosyal bilimciliğin gerçekten bilimsel kanadındakiler, bütün bu gruplara ‘bitsin bu cehennem’ demekle onun bitmeyeceğini hâlâ anlatamıyorlar.

Türkiye’deki tarihsel gerçeği içinde de gençler, dünyanın her yerinde söylenen temalardan başkasını tekrarlamıyorlar.

Ama bizim burjuvamız ve sömürüye dayalı yönetim biçimimiz, öylesine cimri, hain atalet içindedir ki, –ve bu ataleti öylesine yürüten bir harç, bir şeytan liderlikler demetine sahiptir ki– daha dün bir genç öldürülmüş, ikisi yaralanmış ise, buna hiç aldırmaz. Hatta şunu söylemekten kaçınmazlar: ‘Bunlar zaten solcudurlar, ölmelerinde sakınca yoktur’.

O yüzdendir ki, bir grup öğrenciyi şartlandırarak aynı akşam radyo ve televizyona bile çıkartabiliyorlar. Oradan: ‘Bugünkü modern sosyoloji sınıf tanımaz. Ancak bizim birliğimiz içinde, şu şu dilimleri tanır. Sınıf tanıyarak, bizim bu tek birliğimiz içindeki sosyal dilimler üzerinde, bizden başka türlü düşünmek komünist ideolojidir ve bizim milliyet vâkıamızın reddidir. Türkiye’yi bizim emrettiğimiz dilimlerin içinde örgütlemedikçe, toplumcu milliyetçi devrim yapılamaz. Bunu yaptırıncaya kadar silahlarımızı kullanacağız’ derler.

Ama buna karşın ortada kafası gerçek sosyal içerik ile dolu bir Atatürk gençliği de, bir gerçek devrimci gençlik de vardır. Bunlar bir yandan daha dün ölen kardeşleriyle üzerlerine yapılan saldırıda yaralanan kardeşlerine erkekçe bir ilgi gösterirken, bir yandan da Türkiye’nin

asıl sahibi çalışanlar kitlesine tarihsel gelişim çizgisini göstermekten geri kalmazlar.

Onun içindir ki, bu cehennem kolay kolay bitmez. Tarihsel akışımızın ilerisini belirtici faktörleri şimdilik ancak bunu söylemektedir.

Fakat yaşadığımız koşulların geleceği belirgin kılan bu faktörler, aynı zamanda gençleri bir nefis korumadan vazgeçme aldatışına daha çok itip; geleceği, bozuk kapitalist bile olamamış eski değerler egemenliğinde yaşayan ülkemizi bu başıboşluk içinde daha çok tutup; ileri akımları gerici akımlarla daha çok bulutlandırma kurnazlığına da ilerletmektedir.

Hele, huzuru getirmek üzere, bu cehennemi sona erdirme kampanyasına İsmet Paşa'ya yakın olanların girişimciliğiyle bakılırsa ve hareketin arkasında bir İsmet Paşa imgesi, görüntüsü vuku bulabilirse biçimsel demokrasimizin böyle çıkarcıların oyunlarına ortam olma şansının artacağı ileri sürülmektedir.

Çünkü gene birkaç gün önce, televizyona çıkarılan öteki parti şöhretlilerinin de çıkarcılar yararına fazla işi olmadığı anlaşılmıştır.

Örneğin, Feyzioğlu, GP adına gençlik olaylarının bilimsel analizini yapacağı yerde, sosyalizm aleyhine akla gelmez şahanlıklar ileri sürerek kendi hocası olabilecek bir kadın parti liderine, herhangi bir mahkemenin hiç kuşkusuz, suç sayacağı laflar etmiştir. Gene örneğin, Aydın Yalçın hiç olmazsa bir Batı devşirmeciliğiyle ciddi bir analiz teşkil edebilecek bir iki sözcük söyleyebileceği yerde, Batı devşirmeciliğinde laf bile sayılmayacak, bir hukuk cahallığını ortaya koyuyor ve yine kendisi sosyolojiyle uğraşırken, hiç kuşkusuz kendisinden çok şey öğrendiği bu kadın parti liderine, vaktiyle hüküm giymiş bir adamın arkadaşlığını yakıştırarak sözde meslektaşı Feyzioğlu'yla birlikte komünizmi bilimsel açıdan perişan ettiğini sanıyor.

Onun için, çıkarcılar grubunun İsmet Paşa'yı işe koşması gerekiyor.

İsmet Paşamız da gerçek tarihsel görevinin neden ibaret olduğunu sanki unutarak Türkiye'deki gericiliğin kendisine oynadığı bu oyunun oyunculuğuna koşmaktan geri kalmıyor. Tarihin akışına ters düşen birtakım teşhisleri biçimsel ve cici demokrasinin öğeleri ve bilgeliği imiş gibi 'anlaşılmaz bir çalım' içinde haykırıyor".

3 Ocak tarihli *Cumhuriyet'te bir başyazı var. Başlığı "Teşhis ve Tedavi". Yazı şöyle başlıyor:*

“İster cici demokrasi diyelim, ister göstermelik demokrasi. Aslında bir hasta demokrasi olduğu, artık şüpheye yer bırakmayacak biçimde anlaşılmıştır. Epeyce geç kalmış da olsa, nihayet bu gerçeği kavrayan Sayın Sunay işte başhekimlik görevini üzerine almış ve ilgili uzmanları hastanın başucuna çağırarak, gerekli tedavi yöntemi hususunda onlarla bir konsültasyon yapmaya karar vermiştir. İlkin parti liderlerinin düşüncelerini öğrenecek, sonra üniversite yetkililerini dinleyecek, daha sonra da konuyu Güvenlik Kurulu’na getirerek bir bildiri ile varılan sonucu kamuoyuna açıklayacaktır.

Demokrasimize musallat olan hastalığın nasıl giderilebileceği hakkında, sayın uzmanların fikir birliğine varıp varamayacaklarını bugünden kestirme olanağını kendimizde göremiyoruz. Son demeçleriyle aşırı uçlar konusunda hükümet paraleline bir hayli yaklaşan ve gerekli tedbirler alındığı takdirde üç ayda her şeyin düzeleceğine inandığını söyleyen CHP Sayın Genel Başkanı gerekli bulduğu tedbirlerin neler olduğunu herhalde Sayın Cumhurbaşkanı’na bir bir açıklayacaktır. Öğrenci ve işçi hareketlerinin kökeninde dış kışkırtmaların ağır bastığına inanır görünen Sayın İnönü öyle sanıyoruz ki, önerdiği tedbirler hükümetçe benimsense de Sayın Demirel işbaşında bulunduğu sürece, meclise getirilecek kanun tasarılarına el kaldırmaktan sakınacaktır. Zaten yürürlükteki anayasamızın sınırlarını zorlamaksızın ‘takrir-i sükûn’ devrini hatırlatan bir düzeni yurdumuzda uygulamaya kalkışmak iyileştirelim derken hasta demokrasiyi öldürmekten başka ne sonuç verebilecektir?

Hastalığı ‘tedavi’ edebilmenin birinci şartı ‘teşhis’i doğru koymaktır. Bize kalırsa Sayın Sunay’ın giriştiği konsültasyon asıl bu bakımdan başarısızlığa uğrayacak gibi görünmektedir. Cumhurbaşkanı hangi uzmanlara danışacaktır bir düşünelim? Bunlar arasında 27 Mayıs düşmanları, eski DP mirasçıları, ırkçılar, Turancılar, din tüccarları ve benzerleri vardır. Her kafadan bir ses çıkacak ve danışman hekimler hastalığa açıkça bir ‘teşhis’ konmasını, bile bile önlemeye çalışırken, her biri kendi görüşüne uygun ‘bir tedavi’ yöntemi üzerinde direnecektir. Çoğunlukla, teşhisten niçin kaçınır bizim politikacılar? Çünkü hastalığın mikrobu kendi damarlarında dolaşmaktadır da ondan. Bu devrim düşmanlığıdır, bilim düşmanlığıdır, özgürlük düşmanlığıdır, 27 Mayıs düşmanlığıdır. Bugün devlet gemisini yürütmek iddiasını taşıyanlar, meşruluğunu kaybettiği için düşürüldüğü anayasamızda kayıtlı bulu-

nan bir siyasal iktidarın mirasçısı durumundadırlar. Bunu övünerek her fırsattan yararlanarak ilan etmekte, gericiliğe ve çıkarcılığa prim vermekte, düşük iktidarı fersah fersah aşmaktadırlar. Sık sık kullandıkları 'aşırı uçlar' deyimi yürüttükleri politikayı örtmeye yarayan bir paravanadan başka bir şey değildir.

Hangi aşırı uç?

Devrim ilkeleri söz konusu oldu mu, bunlar, en aşırı Atatürk düşmanlarına kanat germekte; fikirden söz edildi mi, ilerici gençlerin "faili meçhul" cinayetlere kurban gitmesine göz yummakta, üstelik ölenleri saldırgan diye tanıtmaktan çekinmemektedirler.

Evet, teşhise yanaşılmayacağına göre biz hasta demokrasimize bir tedavi yöntemi bulunabileceğini hiç sanmıyoruz. Alınacak tedbirler hastalığı daha da ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramayacaktır".

5 Ocak tarihli *Cumhuriyet gazetesinde "TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası): Türk ulusu daha fazla aldatılmamalıdır" başlığıyla birinci sayfada başlayan ve son sayfada tamamlanan şu haber veriliyor:*

"Türkiye Öğretmenler Sendikası Genel Yönetim Kurulu, bir süredir devam eden toplantılarından sonra, dün bir bildiri yayınlayarak görüşlerini kamuoyuna duyurmuş ve 'Türk ulusu daha fazla aldatılmamalıdır' demiştir.

Bazı çıkar çevrelerinin Türkiye'nin kalkınmasını engellemek istediği ifade edilen TÖS Genel Yönetim Kurulu bildirisinde, şöyle denilmektedir:

İçinde kıvrandığımız bunalımdan çıkmak için geçerli gerçek çareler şunlardır. Bir sefer daha öneriyoruz:

1. Bizi yarı bağımlı hale getiren bütün dış politika ilişkilerine son verilmeli. Atatürk'ün 'istiklal-i tam' ilkesine içtenlikle yeniden sahip çıkılmalıdır.

2. Tam yirmi beş yıldır savsaklanan, modern anlamlı bir toprak reformu daha fazla vakit geçirilmeden derhal yapılmalı, bey, ağa, tefeci gibi ortaçağ kalıntıları yok edilmelidir. Köylü toprağın sahibi kılınmalı, büyük üretim kooperatifleri kurularak tarım yenileştirilmeli ve genişletilmelidir.

3. Yeraltı ve yerüstü servetlerimiz yabancıların egemenliğinden kurtarılmalı, büyük maden ve enerji kaynakları devlet eliyle işletilmeli ve

değerlendirilmelidir.

4. Büyük endüstri devlet eliyle kurulmalı, devlet elinde kalmalı ve büyük özel endüstri ulusal kalkınma planı içine alınmalıdır.

5. Sigorta şirketleri, bankalar ve dış ticaret devletleştirilmeli ve iç ticaretle üretici ve tüketiciyi mahveden aracılık kaldırılmalı, kooperatifçiliğin statüleri işler hale getirilmelidir.

6. Eğitim ve sağlık, ticaret konusu olmaktan çıkarılmalı, halkın beslenmesiyle sağlığa uygun birer meskene kavuşturulması gerçekleştirilmeli, özel hastanelere, ilaç işletmelerine, arsa spekülasyonuna, apartman ağalığına ve kıyıların yağmalanmasına son verilmelidir.

7. Din ilişkilerine ve inanç özgürlüğüne iktidar da saygı göstermeli Anayasaya ve çağdaş bilime aykırı din okulları ve irtica yuvaları kapatılmalıdır.

8. Ordu tüketici olmaktan kurtarılmalı, bağımsızlığımızın bekçisi olarak lehimize olmayan pakt yükümlüklerinden arıtılarak, ulusal ikmal olanaklarıyla desteklenmelidir.

9. Devlet yönetimi halkın gerçekten egemen olduğu yeni bir hale kavuşturulmalı, halkın örgütlenmesine, seçilmesine, seçmesine engel olan bütün maddi ve sosyal engeller kaldırılmalıdır.

Bunlar yapılmadıkça Türk toplumunun bunalımdan kurtulamayacağı iyi bilinmeli, Türk ulusu daha fazla aldatılmamalıdır".

6 Ocak 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında heyecan verici bir başlık: "İnönü Çankaya'dan sinirli çıktı. Cumhurbaşkanı CHP liderinden tedbirlerin meclislerden hızla geçirilmesi için yardım istedi. Köşkte 2 saat 10 dakika süren görüşmeden sonra, İsmet İnönü: 'Hiçbir açıklamam olmayacak.' dedi. Görüşme olumlu sonuca varamadı".*

Gazetenin haber aldığına göre, İnönü Sayın Cumhurbaşkanı'na kanunlarda değişiklik yapmadan önce hükümetin başının değiştirilmesi gerektiğini söylemiş.

Yine aynı 6 Ocak tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında bir başlık: "Bölükbaşı: 'Sunay, iktidarın pervasızlık kaynağıdır'".*

Bu başlığın altındaki haber şöyle:

“Bölükbaşı diyor ki: ‘Teessürle ifade edelim ki, Sayın Cumhurbaşkanımız bugüne kadar olan davranışlarıyla, iktidar partisi ve hatta onun başıyla kader birliği halinde gözükmüş kendinden beklenenleri yapmamış ve memleketi bugünkü çıkmaza sokan iktidarın ve başının pervasızlık ve cüretinin başlıca kaynağı ve dayanağı olmuştur’.

Ülkenin içinde bulunduğu durumu ‘demokrasi icabı’ gibi göstermenin demokratik rejimi her gün biraz daha gözden düşürdüğünü belirten Bölükbaşı, ‘Türkiye’nin içinde sürüklendiği çıkmazın gerçek sebeplerini, sosyal, ekonomik ve manevi nedenlerini bir tarafa bırakıp sadece polis ve şiddet tedbirleriyle memleketin huzuru ve demokratik rejimin selamete kavuşacağını umanlar aspirinle kanser tedavisine kalkışanlardan daha büyük gaflet ve delalet içindedirler’ şeklinde konuşmuştur.

Bölükbaşı, iktidarın büyük vatandaş kitlelerini her gün biraz daha sefalete sürükleyip, adaletsizliği ve haksızlığı yaygın hale getirirken, bir yandan da, çürütücü zihniyet ve ahlaki ve manevi çöküntüyü hızlandırdığını böylece başta komünizm olmak üzere, varlığımıza kasteden yıkıcı cereyanların ekmeğine yağ sürdüğünü, icraat ve acziyle onların gafil müttefiki ve yardımcısı olduğunu öne sürmüştür.

MP lideri ‘komünizm, Türkiye halkları teranesiyle, devleti ve milleti parçalamak ve yıkmak isteyen diğer cereyanlar ve ihanetler hiçbir devirde AP devrinde olduğu kadar şümul ve pervasızlık kazanmamıştır’ demiş ve bunun sonucu olarak Türkiye’nin zorbaların kol gezdiği, kışkırtılmış ve teşkilatlandırılmış kitlelerin sokaklarda vuruştuğu, hükümet merkezi Ankara’da bile can emniyetinin kalmadığı bir ülke durumuna geldiğini ifade etmiştir.

Bugünkü ortam içinde alınacak tedbirlerin başında ülkeyi sözüne, liyakat ve dürüstlüğüne herkesin inanabileceği bir hükümete kavuşturmanın geldiğini bildiren Osman Bölükbaşı şöyle devam etmiştir: ‘Milli bünyemizi bir kanser gibi kemiren, demokratik rejimi asıl tehlikelere sürükleyen politikadaki inançsızlığa ve çıkarcılığa karşı bir milli cihat gerekir. Böyle bir hükümetin, bir anayasa emri olduğu halde bugüne kadar savsaklanmış olan, sosyal ve ekonomik hedeflere süratle ulaşacak ciddi tedbirler alması, bunlarla korkulan zehirlerin gerçek panzehiri olması lazımdır’.

Bölükbaşı, Cumhurbaşkanı’nın parti liderleriyle yapmaya başladığı görüşmelere de değindiği demecinde, şunları söylemektedir: ‘Parti liderleriyle istişarede bulunacağını öğrendiğimiz sayın Cumhurbaşkanı

memleketi biraz evvel bahsettiğimiz kuvvetli ve itibarlı bir hükümete kavuşturacak onu doğru yolda tutacak ve yılbaşı mesajlarında temas ettikleri sosyal ve ekonomik tedbirleri aldıracak ve bunlar mümkün olmadığı takdirde işgal ettikleri Yüce Makam'dan istifa ederek iktidarı ve politikacıları tarih ve millet karşısında mesuliyetleriyle baş başa bırakacak, bir azim ve karar içindeyseler yapacakları istişarelerden bir hayır beklenebilir. Aksi takdirde bu istişareler de geçmişteki benzerleri gibi, bir yasak savmak hareketi olarak, tarihte hüzün verici yerini alır'.

Bölükbaşı Cumhurbaşkanı'nın tutumuna ilişkin görüşlerini şöyle sürdürmektedir: 'Demokratik rejime ve milli menfaatlere bekçilik etmekten ziyade, adeta iktidarın özel koruyucusu olarak gözükmüştür. Bugünkü çıkmazın böylece başlıca sorumlusu olmuştur. Bu sebeple, büyük kitleler, tıpkı bizim gibi, Sayın Cumhurbaşkanımızın tarafsızlığına ve kendine düşeni yaptığına inanmak kabiliyetini hemen hemen tamamen kaybetmiş ve işgal ettikleri Yüce Makam'ın itibarı da maalesef tehlikeli bir şekilde sarsılmıştır. 27 Mayıs'ın tasfiyesi gayretleri de, en çok Sayın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığı zamanında başarıya ulaşmıştır'.

MP lideri, bugün için milletin, tam anlamıyla tarafsız ve manevi ağırlığını devlet idaresine koyan bir cumhurbaşkanı ile, itibarı, dürüstlüğü ağızlarda çiğnenen bir sakız olmayan kudretli bir başbakan ve ona uygun bir hükümet istediğini ifade etmiştir.

Cumhurbaşkanı'nın görüşmelerinin milletin bu arzusunu gerçekleştirmesinden en çok kendilerinin sevinç duyacağını belirten Bölükbaşı, böyle olmaz da, Sayın Sunay liderlerle yapacağı istişarelerde iktidara ve Demirel'e kanat germek ve onlara, hatalı tutumlarında ısrar etmek hususunda yardımcı olmak yolunu bir kere daha ihtiyar ederse, duyacağımız büyük üzüntüyü vaktiyle kendilerine oy vermemiş ve bugünkü neticeleri herkesten evvel tahmin ve teemmül etmiş olmamızla hafifletmiş olmaya çalışacağız' demiştir".

Yine 6 Ocak tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından bazı başlıklar:*

"TÖS Lokaline dinamit atıldı".

"Germencik'te 20 bin dönüm toprak işgal edildi".

"AP milletvekili komisyonda açıkladı: Eskiden talimde rap-rap denirdi. Şimdi sol-sağ deniyor, işte sol-sağ Türkiye'ye böyle girdi".

“Hastanelerdeki sağlık personeli direnişe başlıyor”.
“Mülkiyeliler Birliği Menteşoğlu’nu istifaya davet etti”.

Yine aynı gazetenin birinci sayfasında “Ankara Notları” şu başlıkta veriliyor: “Çankaya randevusu çıkmazı”.

7 Ocak tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında, İnönü’nün Sunay’la konuşması hakkında “mürteci bir iktidara bu tedbirler teslim edilemez” başlığı altında bilgiler veriliyor. Bu haberin metni şöyle:*

> “Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile CHP Genel Başkanı İsmet İnönü arasında önceki gün yapılan görüşme sırasında, Sunay’ın, buhrana karşı alınacak tedbirler konusunda, İnönü’den iktidara yardımcı olmasını istediği sırada, CHP Genel Başkanı’nın ‘Siz bu tutumunuzla Demirel’i koruyorsunuz’ diye karşılık verdiği ve Cumhurbaşkanı’nın da ‘bunu reddediyorum’ dediği öğrenilmiştir.
>
> Önceki gün yapılan toplantıdan sızan haberlere göre, Sunay, İnönü’ye hükümetin meclislere sevk etmek için hazırladığı bazı kanun tasarıları hakkında bilgi vermiş ve kendisinin iktidara yardımcı olmasını istemiştir. Ancak İnönü ‘mürteci bir iktidara bu tedbirler teslim edilemez’ karşılığını vermiştir. Bu arada İnönü’nün Yaşar Tunagür’ü ima ederek, ‘filozofları bile var’ şeklinde konuştuğu öğrenilmiştir.
>
> Bu konuşma devam ederken Sunay da ‘bugün Türkiye de Maocu gençler var’ demiştir. İnönü ‘Ülkü Ocakları da var’ karşılığını verince, Cumhurbaşkanı Sunay ‘bunlar vatansever gençlerdir, milliyetçi gençlerdir. Komünizme karşı mücadele etmektedirler’ şeklinde konuşmuştur.
>
> Konu yine iktidara yardımcı olunmasına gelince, İnönü’nün ‘siz Demirel’i koruyorsunuz’ şeklinde konuştuğu ve Sunay’ın da ‘bunu reddediyorum’ dediği öğrenilmiştir”.

Aynı 7 Ocak tarihli gazetelerde Milli Birlik Grubu’nun görüşü şu başlıkla belirtiliyor: “Görüşmelerin hükümetin ömrünü uzatma niteliğinde olması talihsizliktir”.

Haberin metni ise şöyle:

> “Cumhurbaşkanı tarafından parti liderleriyle yürütülen görüşmeler hakkında dün bir bildiri yayınlayan Milli Birlik Grubu, devlet başkanının çabalarını olumlu karşılamakta ve ‘ancak yapılan temas ve çalış-

> maların bugünkü olayların başlıca sorumlusu olan hükümetin ömrünü uzatma çabası niteliğinde görünmesine ilişkin belirtileri teşebbüsün talihsiz bir yanı sayarız' demektedir".

Milli Birlik Grubu'nun bildirisi şöyle devam ediyor:

> "Bu inançladır ki, iktidarın gizli tertipleriyle başlatılmış olan ve şiddetlenerek bugüne kadar ulaşan kanlı gençlik olayları ve işlemez hale getirilen üniversite öğrenim hayatı nedeniyle dikkatleri ancak üzerine çekebilen, fakat aslında uzun zamandan beri temelde gelişmekte olan bunalımlar için, tedbir arama gayretlerinin ve bu gayretlerin başında devlet başkanının bulunmasını olumlu karşılarız. Ancak, yapılan temas ve çalışmaların bugünkü olayların başlıca sorumlusu bulunan hükümetin ömrünü uzatma çabası niteliğinde görülmesine ilişkin belirtileri teşebbüsün talihsiz bir yanı sayarız".

Bildiri şöyle devam ediyor:

> "İktidarın çeşitli vesilelerle kamuoyuna açıkladığı anayasayı temelinden zedeleyecek eğilimde gördüğümüz polisiye tedbirlerin kanunlaşması halinde hiçbir sonuç alınamayacak ve rejim dönülmez çıkmazlara sürüklenecektir.
>
> Unutulmamalıdır ki, asayişi sağlamaya yönelmiş mevcut kanunlar yeterli ölçüde hükümlerle donatılmıştır.
>
> Mesele bunların devlet haysiyetine yaraşır bir ciddiyet ve tarafsızlık içinde etkili bir otoriteyle kullanılmasındadır. Örneğin, silahlanma olayları üniversite içinde değil dışındadır. Ve bunların hükümetin mutlak kontrolü altında bulunduğu açıktır. Hal böyle iken bu kaynakları kurutma yerine, üniversite özerkliğine yönelen polisiye tedbir istekleri, doğru teşhise dayanmadığı için durumu daha da ağırlaştıracak ve anayasaya aykırı düşecektir".

7 Ocak tarihli *Cumhuriyet'te Demokratik Parti Genel Başkanı –ki Demokratik Parti yeni kurulmuştur– Bozbeyli ile Sunay'ın görüşmesi hakkında Bozbeyli'nin sözleri var. Başlık şöyle: "Bozbeyli 'müessir bir icraya ihtiyaç vardır'. Sunay ile görüşen Bozbeyli 'Kanunlar vardır. Fakat buna rağmen bu kanunlar yürümemektedir' dedi"*.

Bu görüşme haberin metninde şöyle veriliyor:

> “Üç saat beş dakika süren görüşmeden sonra, Bozbeyli, gazetecilere ‘Sayın Cumhurbaşkanımız memleketimizin içinde bulunduğu ve çeşitli sebeplere istinat eden buhran hakkında, görüşlerimizi ve bu konuyla ilgili tekliflerimi sordular, ben de görüşlerimi arz ettim’ demiştir. Açıklama istenmesi üzerine ‘size başka açıklama yapmaya mezun değilim’ cevabını vermiştir”.

8 Ocak tarihli *Cumhuriyet’te Güven Partisi Genel Başkanı Feyzioğlu’nun Sayın Sunay’la görüşmesi hakkında haberler yer alıyor. Diğer liderler gibi, Sayın Feyzioğlu da bu görüşme hakkında fazla bir bilgi vermemeye çalışıyor. Yalnız Feyzioğlu Cumhurbaşkanı’nın yaptığı temasların herhangi bir siyasi partiyi, ya da şahsı himaye etmek anlamına gelmediğini açıklıyor. Feyzioğlu’nun bu sözleri gazetecilerin “bu açıklamayı yapmaya neden lüzum duydunuz, size bunun söylenmesi için telkinde mi bulunuldu, bunu niye dün söylemediniz” sorularına meydan vermiştir. Feyzioğlu buna da “benim bunu söylemem inancımın ifadesidir. Bunu söylemeyi bir görev saydım” diye cevap veriyor.*

8 Ocak tarihli *Cumhuriyet gazetesinde Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy’un, 4 Ocak tarihinde Cumhurbaşkanı’na verdiği muhtıradan bazı noktalar açıklanıyor: “Bugün yurdumuzda teokratik bir devlet kurmak isteyenler de, Türk halkının bütünlüğüne kastedip Marksist bir yönetim teşkili hevesinde bulunanlar da Atatürk düşmanlığında işbirliği halindedirler”*.

Siyasi partilerin, bazı konularda asgari müştereklerde birleşmeleri gerektiğini belirten muhtırada, daha sonra öğrenci olayları üzerinde durulmakta ve özetle şöyle denilmektedir:

> “Yüksek öğrenim seviyesindeki öğrencilerimizin huzursuzluğun yarattığı bir bunalım içinde oldukları şüphesizdir. Aşırı akımların gençlik arasında uygun bir ortam bulmuş olmasının başlıca nedenini bu huzursuzlukta aramak gerekir. Bu huzursuzluğu dünyanın diğer ülkelerindeki bunalımlara bağlamak ile ‘her yerde öğrenciler bu durumda’ demek, kanaatimizce meseleyi çok yüzeyde almak olacaktır”.

Bundan sonra, huzursuzluğun asıl kökenine inmek isteyen bildiri çeşitli alanlarda alınması gerekli tedbirlere işaret etmektedir.

Yine 8 Ocak tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında başlayan bir haber şu başlıkla veriliyor: "Hacettepe Üniversitesi Rektörü anayasada değişiklik istedi"*.

Haberin metni şöyle:

> "Üniversite Rektörleriyle, Akademi Başkanlarının konuşmaları dün de TBMM Bütçe Karma Komisyonu'nda devam etmiştir. Dün konuşan öğretim üyeleri, öğrenci sorunlarını değişik açılardan ele almışlardır.
>
> İlk konuşmayı yapan Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörü Profesör Ekrem Göksu 'Üniversitede üniversite kanunları değil Karadeniz kanunları hâkimdir' demiş ve kendisinin rektörlük değil, mubassırlık yaptığını söylemiştir. Yürürlükteki mevzuatın öğrenci olaylarını engellemeye yeterli olmadığını söyleyen rektör, öğretim üyelerine 9.000 lira verildiği halde, çeşitli olaylardan dolayı görev kabul etmediklerini açıklamış ve milletvekillerine 'particiliği bırakıp yardım elinizi bize uzatınız' demiştir.
>
> Profesör Göksu, Karedeniz Teknik Üniversitesi'nin henüz özerklik kazanmadığını, bu konuda Anayasa Mahkemesi'nin kararının beklendiğini söylemiştir.
>
> Hacettepe Üniversitesi Rektörü Profesör İhsan Doğramacı çeşitli baskı gruplarının 'çapulcu hareketlerinden dolayı üniversite içinde huzursuzluk yaratıldığını' belirtmiş ve anayasanın 120. maddesinde yapılacak olan bir değişiklikle sorunun çözümlenebileceğini ileri sürmüştür.
>
> Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkanı Profesör Hamza Eroğlu 'eğitim ve öğretim özgürlüğümüz zedelenmiş değil, yoktur' demiş ve akademinin kurşun ve dinamitlerle delik deşik edilmesi üzerine kapatıldığını açıklamış ve şöyle devam etmiştir: 'Özerklik, devletin karşısında olmak demek değildir. Bugün akademi can ve mal güvenliğinden yoksun bir kuruluştur. Bunu üzüntü ile belirtmek isterim'.
>
> Öğrenci temsilcisi seçimlerinin, hâkim teminatı altında yapılmasını sağlayacak bir hükmün yeni üniversite kanununa konulmasını isteyen Eroğlu, Atatürkçülüğün okullarda öğrencilere iyice anlatılmadığını belirterek 'Atatürkçülük yalnızca eylemcilik değildir. Atatürkçülük devlet kurma ve yönetme sanatıdır' demiştir.

İstanbul Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi Başkanı Vakkas Akkurt öğrenci olayları sırasında, okula polisin girmesinde büyük yardım gördüklerini ve öğrencilerin çoğunun okumak istediğini söylemiş, '20 kadar müseccel solcu komünistler buna engel olmaktadır. Bu kişiler cesur ve ataktırlar, küstahtırlar. Bunlar karşısında o nispette atak ve cesur olmak gerekir' şeklinde konuşmuştur.

İzmir Ticari İlimler Akademisi Başkanı da, öğrencilerin çok zayıf yetişerek yüksek öğrenim kuruluşlarına geldiğini, beş yıl öncesine kıyasla gözle görülür bir gerileme ve zayıflama olduğunu söylemiştir".

Günler, aynı gergin ortamda birbirini kovalıyor. Gazetelerden memleketin hali hakkında fikir verici başlıkları gözden geçirdiğimiz zaman şunu görüyoruz:

9 Ocak 1971 Cumartesi. Bir gazetenin birinci sayfasından:

"Sunay son temasını Demirel'le yaptı".

Başbakan Süleyman Demirel 'memleket istikrarsızlığa giderse, vatandaşın hakemliğine başvurulur' dedi.

Demirel, AP grubunda yaptığı konuşmada, 'beni seçen İsmet Paşa, Bozbeyli değil. Meclis isterse değiştirir' dedi.

Demirel 'rejim buhranı yok' dedi.

Yine 9 Ocak tarihli gazeteden: "Kargılı, Meclis'te dün linç ediliyordu".

Başka bir başlık: "Barolar Birliği toplantısı başladı. Şekilden ibaret bir demokrasi hukuka itibar kazandırmaz".

Aynı günkü gazetede yine başka başlıklar:

"Tedbirler, anayasayı zedeler nitelikte."

"Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı, son tasarının üniversiteden gizli olarak hazırlandığını da belirtti."

"TİP (Türkiye İşçi Partisi) de görüşünü açıkladı: 'Faşizm parlamenter bir kılıkta kapıda boy gösterdi' ".

Aynı günkü gazetede bir başka başlık ise şöyle: "Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğretim üyeleri, diğer üniversiteleri ortak direnişe çağırdı".

Aynı tarihli gazetenin iç sayfalarında, AP Muğla Milletvekili Ahmet Buğdanlı'nın yaptığı bir kanun teklifinden haber veriliyor ve

bu teklifte emniyet kuvvetlerine yumrukla dahi tecavüz edenlerin, idamı istendiği belirtiliyor.

Gazetede Başbakan Demirel'in, Sunay'la görüşmesi hakkında kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplar da yer almaktadır. Bunları görelim:

> "Cevap: Tedbirler Kanunu diye bir mevzuu yok. Sadece, birçok kere sözünü ettiğimiz, toplum hareketleri, anarşi istikametini alan toplum hareketlerinde kanunlarda bazı boşluklar bulunduğu, bunların doldurulması lazım geldiği mevzubahis olmuştur. Bu boşlukların da neler olduğu ifade olunmuştur. Çıkarılacak kanunları tedbirler kanunu olarak değil, demokratik cumhuriyetimizin, gelişen sosyal ve ekonomik bünyesine uygun bir şekilde, hukuk devletinin gereği olarak kanunlarla teçhiz edilmesi manasında alınız. Anormal bir muamele de addetmeyiniz. Bu normal bir muameledir. Her devlet, memleketin ihtiyacı olan yasaları, anayasaya uygun şekilde, anayasanın temel haklarını zedelemeden, çıkarmaya devam edecektir. Bunun anlamı budur.
>
> Soru: Muhalefetin desteği gerekmez mi?
>
> Cevap: Şimdi onu izah edeceğim. Bugün memlekette şikâyetçi olunan hususlar vardır. Şikâyetçi olunan hususların tedbirlerinin bulunmasını herkes istiyor. Kim bulacak bu tedbirleri? Eğer tedbirler idari tedbirlerse, kimin üstüne düşüyorsa, o makamlar bunu yapacaktır. Meselelerin büyük bir kısmı yasama alanındadır. Yine de yasama organına sevk edilecektir. Bugünlerde bunların çıkarılması, bizim kanaatimizce memleketin menfaatinedir, yararınadır. Vatandaşın şikâyetçi olduğu hususları ortadan kaldıracak şeylerdir. Şayet, yasama organında biz muhalefet partilerinden teşrik-i mesai görürsek ancak memnun oluruz.
>
> Soru: Aksi olursa?
>
> Cevap: Aksi olursa, memleketin siyasi sorumluluğu üzerinde olan iktidar olarak, memleket için ne lazımsa onu yapmaya devam edeceğiz.
>
> Süleyman Demirel erken seçim konusunda da şunları söylemiştir: 'Şayet memleket istikrarsızlığa giderse, şayet memleketin meselelerine çare bulunması imkânı bu istikrarsızlık sebebiyle kaybolursa, gayet tabii ki yapılacak iş, vatandaşın hakemliğine gitmektir. Bu husus bizim hem büyük kongremizin, hem de temsilciler meclisimizin kararıdır'.

Cumhurbaşkanı tarafından sürdürülen temasların, bir rejim tehlikesine mi karşı olduğu yolunda bir soruyu da, Başbakan şöyle cevaplandırmıştır: 'Rejim niçin tehlikede olsun? Kendi kendimizden mi korkar hale gelelim? Çıkarın kafanızdan böyle şeyleri. Herkes çıkarsın kafasından böyle şeyleri. Memleketin, hür bir memleketin çocukları olarak, hep beraber savunmasını yapacağımız, cumhuriyetin ve hürriyetin tehlikede olabileceğini farz etmeyi aklım almaz'.

Demirel daha sonra şunları söylemiştir: 'Türkiye'de, eğitim ve öğretim hürriyeti zedelenmiştir. Buna çare arıyoruz. Memleketin meselesi bu. Bu çareyi ararken, gayet tabii itinalı ve dikkatli olmak mecburiyeti vardır. Ama bunun çaresi mutlaka bulunacaktır. Bugün Türkiye'nin en önemli ve en baş meselesi zedelenmiş bulunan öğretim ve eğitim hürriyetinin ihyası ve can kaybının, hepimizi üzen ve yüreğimizi dağlayan, can kayıplarının önlenmesidir'".

Aynı günkü, 9 Ocak tarihli gazetede, bir doçentin imzasıyla yazdığı yazıda şu ilgi çekici sorular ortaya atılmaktadır:

"1. İlk kurban kimdir, devrimci yoksa onlara karşı çıkarılan (başbuğcu) ya da (şeriatçı) gruptan mıdır?

2. Şimdi en çok saldırıya uğrayan ve kurban veren grup bunlardan hangisidir?

3. AP iktidarının ve toplum polisinin bu sağ-sol çatışmasında bir buçuk yıldır izlediği politika ve metot nedir?

4. Katillerin hangisi yakalanmış ve cezalandırılmıştır?".

11 Ocak tarihli birinci sayfa başlıkları:

"İnönü ve Ecevit: Memleket bunalım içinde bulunuyor".

"Feyzioğlu: Bugünkü hükümetle buhran durdurulamaz".

"1966 yılındaki muhtıra açıklandı".

"Politik gerginlik iktidarı aşırı tedbirlere zorlayacak".

"Hükümet toplumsal gelişmeleri kontrolde etkisiz hale gelecek"

"Milli Birlik Grubu, Demirel'i dört yıl önce uyarmıştı".

"Baykurt: Faşizm gelmiştir, fakat yenilecektir".

Yine aynı günkü gazeteden başlıklar:

"İdareciler de direniş kararı aldı".

"Teknik elemanlar çözüm bulunmazsa, 18-19 Ocakta kesin boykota gidecek".

“Bakanlığın tutumu değişmezse, doktorlar yurt çapında genel direnişe geçecek”.

“Bomba olayını öğretmenler protesto etti”. [Bu başlık TÖS Eskişehir şubesine meçhul kişiler tarafından atılan dinamit olayından bahsediyor].

12 Ocak tarihli gazete başlıklarına göz atınca şunları görüyoruz:

“Cumhurbaşkanı Sunay değerlendirme çalışmalarına başladı”.

“Gençlik olaylarıyla ilgili gensoru reddedildi”.

“İş Bankası’nın Emek şubesi soyuldu”.

“İstanbul Üniversitesi dün açıldı, Kimya’da boykot sürüyor”.

“Kozan’da Dev-Genç binasını basan ülkü ocaklılar bir genci tabanca ile yaraladılar”.

“Faşizme hayır kampanyası açıldı”.

“Afiş asan TİP’lilere polisçe ateş açıldığı iddia ediliyor, 12 kişi gözaltında”.

“Tedbir tasarılarına karşı tepki genişliyor”.

“Hükümet niteliğini yitiren, bu grubun durumu kuşkuyla izleniyor”.

“Hacettepe’ye bağlı Temel Bilimler Yüksek Okulu öğrencileri üniversite polisi tasarısını protesto için boykota başladı”.

13 Ocak tarihli gazetenin büyük başlığı İş Bankası Emek şubesinin soygunu olayına yer veriyor ve şöyle diyor:

“Üniversite ve yurtlar kapatıldı. Emniyet Müdürü: Soygunu, Dev-Gençli dört kişinin yapmasından şüpheleniyoruz.

Dev-Genç: Orta Doğu Teknik Üniversitesi’ne yapılan baskın polisin iğrenç bir oyunudur”.

Altında büyük harflerle büyük puntolarla: “Soyguncular Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde aranıyor”.

Haberin metni ise şöyle:

“Türkiye İş Bankası’nın Emek şubesinin, kimliği bilinmeyen dört kişi tarafından soyulmasından sonra, Emniyet Müdürü Rüştü Ünsal bir açıklama yaparak ‘soygunu henüz isimlerinin açıklanmasında mahzur gördüğümüz, Dev-Genç mensubu dört kişinin yaptığından kuvvetle şüpheleniyoruz’ demiştir. Soygunda kullanılan çalınmış otonun, Orta Doğu Teknik Üniversitesi arazisinde görüldüğü yolundaki ihbarlar üzerine de, Emniyet Müdürlüğü üniversite içinde bir arama yapmış, bu nedenle üniversite akademik konseyi, Orta Doğu’da dört gün süreyle

derslere ara verilmesini kararlaştırmıştır. Rektörlükçe alınan karar gereğince, üniversite yurtları kapatılmış ve yabancı uyruklu öğrenciler dışındaki tüm öğrenciler yurt binalarından çıkartılmışlardır.

Devrimci Gençlik Federasyonu da bir bildiri yayınlayarak, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yapılan aramanın polisçe oynanan iğrenç bir oyun olduğunu öne sürmüştür".

Aynı gazetede başka başlıklar:

"AP senatörü Ertuğ, Demirel'in istifasını istedi".

"Turhan Feyzioğlu: Başbakan'dan hiçbir hastalığın tedavisi beklenemez".

"Demirel: direnme hakkı diye bir hak yoktur".

Gazete, Demirel'e atfen şu bilgiyi veriyor:

"AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel, AP Millet Meclisi grubunda yaptığı bir konuşmada, idare amirlerinin direnişleri üzerinde durmuş 'kanunlara karşı çıkan kim olursa olsun, nerede olursa olsun ve ne sebeple olursa olsun takipsiz kalmamış ve bundan böyle de kalmayacaktır' demiş, her şeyi rayından çıkarma gayretleri olduğunu söylemiştir.

Demirel şöyle devam etmiştir: Öfkeyle hislerle hareket ederek anarşiye hizmet, hiç kimsenin aklından geçmemelidir. Sonra dönüp, anarşi şikâyetlerinde bulunmak gibi çelişen durumlara düşülmemesi ancak böyle mümkün olur. Direnen hak kazanıyor şeklindeki iddialar doğru değildir. Bu zamana kadar direnerek istihsal edilmiş hiçbir hak yoktur.

Esasen direnme hakkı diye bir hak mevcut değildir. İdarecilerin de direnişe geçtiği şeklinde iddia ve intibalar da doğru değildir. Hak arama yollarının açık olduğu bir memlekette, huzur ve sükûnu teminle mükellef, kanun tatbikçilerinin anarşi heveslilerine hizmet içindeymiş gibi görülmesi yanlış, haksız ve insafsız bir hareket olur. İdareciler Derneği meselesiyle ilgili olarak, arkadaşlarımın hassasiyetini takdirle karşılıyorum. Bu toplantıya 67 ilin valilerinden biri, o da dernekte başkan olarak, iştirak etmiş, 66'sı iştirak etmemiştir.

Söyleyeceğim şudur: Memleketi idare edilmez hale gelmiş gibi gösterme heveslileri vardır. Bütün bunların maksadı ümitsizlik yaratmak ve vatandaşı tedirgin etmektir. Çeşitli mihrakların memleketi huzursuz kılma gayretlerine hiç kimse alet olmamalıdır.

İstedikleri iktidarı itibarsız kılma gayretleridir. Bu da aynı maksada matuftur. Ne yapacak nasıl hareket edeceğiz? Bütün hazırlanmış çeşitli

planlar suya düşmüştür. Yenileri tezgâhtadır. Bu planların hedefi Türkiye'nin huzur içinde olması, ileri gitmesi değil; milletin içinden gelen, onun iradesine dayanan iktidarı zedelemek ve yerine iktidar olmaktır. Milletin kendilerinden esirgediğini parlamento oyunlarıyla elde etmek, bugün muhalefetin baş kaygısı haline gelmiştir.

Bu zamana kadar bütün oyunları sezen ve onları bozan arkadaşlarım, yeni tertipleri de tesirsiz bırakacaklardır. Yaratılmak istenen siyasi istikrarsızlığın, memleketi içinden çıkılmaz gailelerle karşı karşıya bırakacağını herkes bilir. Öyleyse ne aranır? Hırsın, hasedin gözleri bürüdüğü bir memleketteyiz. AP ve onun başı zedelensin de, onunla beraber ne zedelenirse zedelensin düşünesi hâkimdir. Bunun için, her vasıtaya başvurulmaktadır. Bizce çok iyi bilinen, benden sonra tufan zihniyetinin bundan başka bir tezahürü olamaz".

Başka başlıklar:

"AP grubunda öğrenci olayları görüşüldü. Gençler dışardan yönetiliyor".

"Polis soygunun iki sanığının tespit olunduğunu iddia etti".

"İnönü, 'icap ettiği zaman polis her yere girecektir' dedi".

Bu başlığın altındaki haber şöyle:

"CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yle DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ve GP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, Ankara Televizyonu'nun önceki geceki yayınında Cumhurbaşkanı Sunay'la yaptıkları görüşmeleri değerlendirmişlerdir.

İnönü, özellikle irtica ve silahlı öğrenci hareketleri üzerinde durmuş, getirilecek tedbirlerin, hem irtica heveslilerini beslememesi, hem de tarafsız olması gerektiğini; üniversitelerin bugünkü huzursuzluğun başlıca kaynağı olduğunu söylemiş ve 'icap ettiği zaman polis her yere girecektir' demiştir.

DP Genel Başkanı Bozbeyli, hükümetin eldeki kanunları uygulamaktan aciz olduğunu böyle bir hükümete, yeni kanun yetkileri vermekle ne elde edilebileceğini kestiremediğini, ifade etmiş; 'AP içinde Demirel'den başka bir organ varsa, bu buhrana çözüm yolu bulmak zorundadır' demiştir.

GP Genel Başkanı Feyzioğlu da, önce Demirel'in olayları teşhis etmekte hatasının giderilmesi gerektiğini bildirerek, büyük koalisyona gidilmesini üzerinde durulması gereken çarelerin başlıcası olarak göstermiştir".

14 Ocak tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında The Economist adlı İngiliz dergisinden naklen alınan bir yazı, Türkiye'nin o günkü tablosunu göstermesi bakımından ilgi çekmektedir. Yazı şöyle:*

> "Türkiye'nin kader yılı
>
> Türkiye'deki durum son haftalarda adamakıllı bozulmuştur. Ve Demirel Hükümeti'nin nasıl iktidarda kalacağını tahmin etmek çok güçtür. Birçok gözlemciye göre, önemli sorun ordunun, duruma müdahale edip etmeyeceği değil, bu müdahaleyi ne zaman yapacağıdır. Şimdilik komutanlar işe karışmamaktadırlar, fakat durum daha da kötüleşirse, kurmay heyeti genç subayların baskısıyla harekete geçmek zorunda kalacaktır.
>
> Geçen hafta, Cumhurbaşkanı Sunay siyasi liderlerle duruma bir çözüm bulmak amacıyla görüşmeler yapmıştır. Fakat, 5 Ocak'ta İsmet İnönü'yle yaptığı iki saatlik görüşme olumlu bir sonuç vermemiştir. İnönü'ye göre, durumun düzelmeye yönelmesi için ilk şart, Demirel'in istifa etmesidir. Halk Partisi'ne göre, Demirel iktidarda kalabilmek için, bir dizi kanun ve asayişi koruyacak sert kanunlar çıkartmak istemekte ve destek bulmak için muhalefete çağrıda bulunmaktadır. Oysa, Halk Partisi'ne göre, Demirel, sert tedbirlere başvurma gereğini hissetmeden asayişi sağlayabilmelidir.
>
> Demirel için iki yol vardır:
>
> 1. Muhalefet ve Milli Güvenlik Kurulu'nun askeri kanadından gelen baskıyla, istifa etmek.
>
> 2. Küçük partilerin yardımıyla meclisten kanun ve asayiş kanunlarını geçirmek.
>
> Siyasi bakımdan Demirel kılıcın keskin yönünde oturmaktadır. Eğer Adalet Partisi'nden birkaç istifa daha olursa, başbakanın iktidarda kalması imkânsız olacaktır. Yeni kurulan Demokratik Parti, Adalet Partisi'nin eskiden önde gelenlerinden 30-40 kişiyi kendi saflarına çekmiştir ve halen ülkede ikinci en güçlü muhalefet partisidir.
>
> Ayrıca bir sürü etken de, hükümeti çok güç duruma sokmaktadır. Bunlar da şu şekilde özetlenebilir:
>
> 1. İktisadi bozukluk: Geçen Ağustos'ta yapılan devalüasyon ve yeni vergiler, orta sınıfı ve işçileri büyük sıkıntıya sokmuş, hayat pahalılığını arttırmıştır.

2. Türkiye'deki öğrenci huzursuzluğu: Avrupa'daki kadar şiddetlidir. Şimdiye değin sağ-sol çatışmasında 18 öğrenci ölmüştür. İstihbarat raporlarına göre, şiddet hareketleri üniversite dışında aşırı sağ ve sol kanatlar tarafından örgütlenmektedir.

Demirel, ilk önce öğrenci hareketlerini çok fazla önemsememişti. Fakat, Milli Güvenlik Kurulu'nun son toplantılarından sonra, başbakanın tutumunu değiştirdiği söylenmektedir.

(Demirel aşırı sağ komando gruplarının kuruluşunu teşvik etmekle suçlanmaktadır.)

3. Kürt huzursuzluğu: Hükümetin başında ayrıca, sayıları iki milyonu bulan Kürtler arasındaki huzursuzluk sorunu da vardır. Kürt öğrenci liderleri, Marksist öğrencilere katılarak 'yeni bir kurtuluş savaşı' çağrısında bulunmaktadırlar. İki kanat da, emperyalizm ve faşizme karşı Türk halkını savaşa davet etmektedir. Bu oluşum ise, askeri liderleri büyük kuşkuya sevk etmektedir. Çünkü subaylara göre, Türkiye'nin bütünlüğü ilkesi mukaddestir ve onlar azınlıklara muhtariyet verilmesinin şiddetle aleyhindedirler. Bazı Kürt propagandalarının militan tonu, Dev-Genç liderlerini bile kuşkulandırmaktadır.

4. Ordu: Son belirtilere göre Türk ordusu hükümete, daha doğrusu politikacılara, demokrasiyi işletmeleri için, son bir şans daha tanıyacaktır. Yeni yılda yayınladığı mesajda, General Tağmaç 'milli çıkarlar gerektirdiği takdirde ordunun devlete karşı olan güçleri ezeceğini' belirtmiştir. Fakat general, aynı zamanda, ordu komutanlarının 'huzurun hâlâ demokratik rejimle sağlanmasının mümkün olduğuna inandıklarını da' mesajına eklemiştir.

Sonuç olarak, Türkiye'de politika yaşantısı, 1971'de daha birkaç hafta karışıklık içinde devam edecektir. Fakat General Tağmaç'ın mesajındaki ılımlı havaya rağmen, 1971 yılında Türk Ordusu duruma müdahale etmek zorunda kalabilir. Hava Kuvvetleri Komutanı General Batur, duruma acil bir çözüm istemektedir.

Eğer Türk Ordusu duruma geçici olarak bile müdahale etse, bunun bölgede doğuracağı sonuçlar çok önemli olacaktır. NATO'nun güney kanadındaki iki ülke, Yunanistan ve Türkiye, askeri yönetimin altında olacak ve bu durum da komünist propagandacıların ekmeğine yağ sürecektir. Öte yandan, Kıbrıs sorununun çözümü de kolaylaşabilir. Çünkü iki askeri yönetim, muhtemelen iyi anlaşacak ve Kıbrıs çıkmazına

çözüm bulmaya çalışacaklardır. Ama çok hızlı giderlerse Makarios kuşkulanabilir ve yeni bir buhran doğabilir.

Tüm bunlar tabii ki, sadece yorumdur. Fakat cesaret verici bir nokta vardır, o da şudur:

Eğer, Türk ordusu duruma müdahale ederse, bu müdahale demokrasiyi ortadan kaldırmak değil, fakat demokrasiyi tekrar kurmak amacıyla yapılacaktır. Öte yandan, Demirel otoritesini tekrar kuramaz ve ülkenin iktisadi ve sosyal sorunlarına çözüm yolu bulamazsa, başbakanın iktidardaki günleri sayılı görünmektedir".

16 Ocak günlü gazeteden birinci sayfada büyük başlık: "Banka soyguncuları tesadüfen bulundu. Fakat altı kişiyi bağlayıp kaçtılar. Soyguncular saklandıkları evin sahibesini de alıp kayboldu. Evin sahibesi Onursal, Amerikan haberler merkezinde çalışmaktaydı".

Aynı günkü gazetede başka başlıklar:

> "Isparta'da nurculuk okulu basıldı. Nurcular kimsesiz çocukları topluyor".
>
> "Artvin'de, liseliler polisle çatıştı. Öğrencilerden ikisi, polislerden biri yaralandı. Yedi genç de tutuklandı".
>
> "İl binalarının aranması ile anayasa çiğnendi".

18 Ocak günlü *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfadaki başlıkları:*

> "Deniz Gezmiş'e babasından açık mektup: Suçun yoksa adalete teslim ol".
>
> "Emniyet yetkilileri: Soyguncuların yakalanması an meselesi".
>
> "Sevim Onursal teslim oldu".
>
> "Gezmiş son üç yılın iki yılını cezaevinde geçirdi".
>
> "Profesör İnönü'nün evinin önünde dinamit patlatıldı".

Aynı gazetede başka bir başlık: "Teknik eleman boykotu ertelendi".

19 Ocak günlü gazeteden başlıklar:

> "Sevim Onursal tutuklandı. İki kişi daha yakalandı".
>
> "Öğrenciler, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde polisle çatıştı".
>
> "Yusuf Aslan'ın babasının evi arandı".

20 Ocak tarihli gazeteden bazı başlıklar:

"Arananlardan İ. Uçar dün Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde jandarmanın elinden kaçtı".

> "Aslan'ın babası konuştu: Oğlum soyguncu olamaz".
>
> "Sibel Ay ve Sema Karaerkek hakkında MİT ve Bakanlık dört soruşturma açtı".
>
> "İki sekreter Bakanlık emrine alındılar".
>
> "Kahveciye kızdılar, Elazığlı gençler yurdu işgal ettiler".
>
> "Fethiye'de Nurculuk okulu basıldı, 15 kişi tutuklandı".
>
> "Manisa'da da dün bir din okulu basıldı".
>
> "Nusaybin'de halk kaymakamlığa hücum etmek istedi".

“Akademiler de yönetim özerkliği istiyor”.

“Zeytinyağı skandalı davasını Yargıtay bozdu. Savcı zamanında itiraz etmediği için, beraat edenler tekrar yargılanamayacak”.

21 Ocak 1971 günlü gazetenin başlığı: “Öğrenciler üniversitede jandarma istemiyor. Bir forum yapan öğrenciler, jandarma üniversiteden çıkana kadar boykota karar verdiler. Boykot kararı üzerine toplanan akademik konsey durumu görüşürken patlamalar oldu”.

Başka başlıklar:

“Orta Doğu Teknik Üniversitesi süresiz olarak kapatıldı”.

“Aranan sanık sayısı dokuza çıktı”.

“Türk Hukuk Kurumu: arananlar silahlı çatışmasız adalet önüne çıkarılmalı”.

“Polis soygun sanıklarının estetik ameliyatı yaptırtmaması için tedbir aldı”.

“Nurcuların hedefi: Atatürk”.

“Dev-Genç’e göre iktidar devrimcileri yok etme planını uyguluyor”.

22 Ocak tarihli gazeteden bir başlık: “Milli Güvenlik Kurulu bugün toplanıyor. Buhranla ilgili konuların ele alınacağı toplantıya büyük önem veriliyor”.

22 Ocak tarihli gazeteden başka bir başlık: “Tunçkanat, Senato’da polisi suçladı. Tabii senatörün konuşması, kavgaya yol açtı”.

Haberin metni ise şöyle:

“Bazı devrimci gençlerin polisçe banka soyguncusu diye nitelenip aranmaları konusu, dün Tabii Senatör Haydar Tunçkanat tarafından Cumhuriyet Senatosu kürsüsüne getirilmiş, konuşmacı özellikle İçişleri Bakanı’nın ve emniyet yetkililerinin tutum ve davranışlarını yererek ‘suçlu olarak ilan ettiğiniz gençleri nefis müdafaası bahanesiyle öldürecek olursanız, sizi bu kürsüden gençlerin katili olarak suçlayacağımı peşinen duyururum’ demiştir. Tunçkanat’ın konuşması ve muhalefete mensup üyelerin kendisini alkışlamaları da, AP’li üyelerin tepkisiyle karşılanmış, karşılıklı ağır sözler sarf edildikten sonra yer yer de kavgalar olmuştur. Başkan kavgaları önlemek için oturuma ara vermek zorunda kalmıştır.

Tabii Senatör Haydar Tunçkanat son olaylar ve hükümetin hukuk dışı davranışları konusunda özetle şunları söylemiştir:

‘Bugünden önce yapmış olduğum gündem dışı bir konuşmamda, başkentte sokak ortasında, güpegündüz işlenen cinayetler karşısında, hükümetin yasalar dışı ve taraflı tutumunu eleştirerek, sorumluları uyarmıştım. Çevremizde cereyan eden olaylar karşısında kanunsuz uygulamaları bir kez daha gözler önüne sererek; sorumluları, işlemeleri muhtemel cinayetlerden sakınmaları için uyarmayı ve kendilerini anayasa ve kanunların sınırları içine çağırmayı bir görev sayıyorum’.

Tunçkanat Türkiye’de bir adli polis teşkilatı kurulmadığı için bu görevin emniyet ikinci şube teşkilatına verildiğini ve adli zabıta hizmetlerinde savcının emriyle kullanılacak polislerin görevlerini yasalara göre açıklamış, ancak uygulamanın yasadışı yapıldığını öne sürerek Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde yapılan aramalar hakkında ayrıntılı bilgi vermiş, sözlerine şöyle devam etmiştir:

‘Toplum polisinin hangi görevde kullanılacağı ve onun dışındaki görevlerde kullanılamayacağı da kanunda yazılıdır. Adli polisin görevi, toplum polisine bu aramada, hem de mahkeme kararı alınmadan, öğrencilerin üzerleri ve eşyalarının aranması suretiyle yaptırılmıştır. Ayrıca toplum polisi, bu arada elli kadar öğrenciyi kendisine ait otobüslere atarak tam yedi saat dövmüş ve işkence etmiş, saçlarını ve bıyıklarını yolmuştur’.

Tunçkanat, İçişleri Bakanı’nı, yasaları ve anayasayı çiğnetmekle suçlamış, ihbarın savcıya intikal ettirilmesinden sonra İçişleri Bakanı’nın sorumluluğunun bittiğini hatırlatmış, bundan sonra Adalet Bakanı’nın, savcıların, yargıçların sorumluluğunun başladığını belirtmiş; ‘nerede Adalet Bakanı? Eğer görevini İçişleri Bakanı’na devretmişse bunu da açıklasınlar’ demiştir.

Tunçkanat, İş Bankası Emek şubesinden 124.000 liranın götürüldüğünü, oysa bir hafta önce Gaziosmanpaşa’da aynı bankanın bir şubesinden 500.000 lira soyulduğu halde, polisin seferber edilmediğini, yolların tutulmadığını öne sürmüş, Ankara’da öğrencilerin günlerce birbirlerine kurşun sıktığını söyleyerek ‘İçişleri Bakanı tedbir almıyor, suçlular, katiller serbestçe dolaşıyorlar. Bulamıyoruz diyemezler, Kanlı Pazar’daki eli bıçaklı sanık ne oldu’ demiştir.

Tunçkanat, banka soyguncularının kesin teşhis edilemediklerini, hükümetçe suçlu ve soyguncu olarak adlandırılan kimselerin, ancak zan altında olan, sanık durumunda bulunduğunu öne sürmüş ‘emniyet mensupları ellerinde dürbünlü, uzun namlulu silahlarla, insan avına

çıkmış, onlar sanıkları öldürmek için teçhiz edilmişler, yıldırım ekipleri kurulmuş, sokak ortasında cinayetler işlenirken, en ağır suçlarda dahi kurulmayan bu ekipler nasıl da kuruluverdi' demiş, ölüm müfrezelerinin özel silahlarla donatılmasında ve vur emri verilmesinde, İçişleri Bakanı'nın niyetinin belli olduğunu söyleyerek sözlerini şöyle bitirmiştir: 'Bu şartlar altında bakana, savcıya, polise nasıl güvensinler, bunlar kendi kendilerini korumak gibi bir duruma zorla itilmişlerdir. Hükümet bu sorumluluktan kolay kolay kurtulamaz. Son söz olarak uyarıyı bu kürsüden bir kere daha yapıyorum: Eğer günün birinde siz, banka soygunlarında suçlu olarak ilan ettiğiniz bu gençleri bir silahlı çatışmada, nefis müdafaası bahanesiyle öldürecek olursanız, ki bütün hazırlıklarınız ve olağanüstü tedbirleriniz bu niyetinizi açıkça belli ediyor, sizi bu kürsüden gençlerin katili olarak suçlayacağımı peşinen duyurur, bu kanun dışı hareketlerden sakınmanızı tavsiye ederim'.

Tunçkanat'ın bu konuşmasından sonra senatoda iktidar partisi mensuplarıyla muhalefet mensupları ve bilhassa Milli Birlik Grubu üyeleri arasında sert söz düelloları olmuştur".

23 Ocak tarihli *Cumhuriyet gazetesinden birinci sayfada başlık: "Milli Güvenlik Kurulu kararlarını Genel Sekreter Orgeneral Alpkaya açıkladı. Yeni tedbirler uygun bulundu".*

Yine 23 Ocak günlü gazeteden başlık: "Tanıklar, sanık olarak gösterilenlerin yerine, bir polis ve gazeteciyi teşhis etti. 'Polis Cemal Şeker, Necmettin Baca ile İbrahim Seven'i tanıdım. Bunlar ellerimi bağlayanlardı' dedi.

Teslim olan Seven ve Baca tutuklandı".

Başka başlıklar:

"Öğretim üyeleri: Bütün bu oyunların hesabı sorulacak".

"İnönü gençlik olaylarında iktidarın taraf tutmasını kınadı".

24 Ocak günlü *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından başlıklar:*

"Emekliler Emekli Sandığı'nı işgal etti".

"CHP küçük kurultayı toplandı".

"CHP Genel Başkanı 'zengin işadamları memleketin siyasetine tesir etmektedirler' dedi".

> “Ecevit: Demirel, iktidarı yapmacık payandalarla ayakta tutacak başka eller bulamayacaktır”.
> “İnönü ‘tam irtica devri yaşıyoruz’ dedi”.
> “MİT, Emniyeti şikâyet etti. İçişleri Bakanlığı polisten MİT ajanlarına yardımcı olmalarını istedi”.
> “Profesör Soysal: Güvenlik Kurulu çizmeden yukarı çıktı”.
> “İnönü ve Bozbeyli, kararların yorumundan kaçınırken GP görüşlerini açıkladı”.
> “İrfan Uçar’la konuşan TRT muhabirinin ifadesi alındı”.

23 Ocak tarihli *Cumhuriyet’te “Milli Güvenlik Kurulu’nun kararlarını Genel Sekreter Orgeneral Alpkaya açıkladı. “Yeni tedbirler uygun bulundu” başlığıyla verilen haberde, Milli Güvenlik Kurulu’nun bildirisi de yer almaktadır. Bu bildiri üzerinde sonradan olumlu ve olumsuz çeşitli yorumlar yapıldığı için bildiriyi aynen buraya aktarıyorum:*

> “Bakanlar Kurulu’na yardımcı olmak üzere, milli güvenlikle ilgili konuların her biri üzerinde çalışmalar yapmakla ve bu alanda her türlü kararlar almakla, anayasa ve kanunlar uyarınca, görevli bulunan Milli Güvenlik Kurulu, 22 Ocak 1971 tarihinde saat 10’da Çankaya’da toplanmıştır.
>
> Kamu düzenine, huzura zarar verecek şekilde, son zamanlarda gelişmeye başlayan kanun dışı olay ve eylemlerin önlenmesiyle ilgili tedbirler üzerinde, bir taraftan parti liderleri diğer taraftan üniversite ve yüksek öğretim yöneticileriyle, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay arasında yapılan temas ve istişarelerin sonuçları toplantıda incelenmiş ve değerlendirilmiştir.
>
> Bakanlar Kurulu’na bildirilmek üzere, bu konuda alınan kararların aşağıda özetlendiği şekilde, kamuoyuna da açıklanması faydalı görülmüştür.
>
> Bu kararlar şunlardır:
>
> 1. Türkiye Cumhuriyeti’nin yaşaması ve yaşatılması yolunda, başta görev ve sorumluluk taşıyan hükümetle, anayasa müesseselerinin parlamenter rejime her ne şekilde olursa olsun gölge düşürmek isteyen niyetleri daima hüsrana düşürecek kudret ve kararlılık içinde bulunmalarına rağmen, vatandaşta tereddüt ve endişe uyandıracak şekilde öne sürülen görüş ve anayasa haklarını kötüye kullanarak, kanun ve ni-

zamlara aykırı davranışlarla huzur bozmaya yönelmiş olayların, kesin olarak önlenmesi bir ihtiyaç ve zaruret haline gelmiştir.

2. Üniversitelerimizin özerkliğini korumak, üniversite mensupları kadar hükümetin de görev sorumluluğu altındadır. Ancak bu özerkliğin anayasanın 120. maddesiyle tespit edilen, her türlü öğretim devletin gözlem ve denetimi altında serbest olduğu, genel ve mutlak hükmünü ortadan kaldıracak bir nitelik ve kapsam taşımadığını da, hiçbir zaman unutmamak lazım gelir.

3. Demokratik rejimimizi hedef alan veya yurt bütünlüğünü bozmaya yönelen güvenlik ve kanun düzenine zararlı faaliyetlerin aşırı uçlardan geldiği ve büyük huzursuzluklar getirdiği bir gerçektir. Bu itibarla, yukarıda açıklanan durumları önlemek ve eldeki mevzuatın boşluklarını doldurmak ve değişen toplum şartlarına cevap vermek üzere, demokratik esaslara uygun olarak, gerekli tedbirlerin alınması uygun görülmüştür. Milli Güvenlik Kurulu bu alandaki çalışmalarına devam edecektir".

25 Ocak 1971 günkü *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından bir başlık: "Polis arama yapmak için, SBF yurduna girdi".*

Haberde şu bilgiler var: "Siyasal Bilgiler ve Hukuktaki çatışmada altı öğrenci ve dört polis silah kurşunuyla yaralandı. Öğrenci yurdu tahrip edildi, ayrıca 12 hafif yaralı öğrenci var. Dekan Talas'ın 'polis tarafından yaratılmış çok vahim bir olay' olarak nitelediği çatışma sonucunda 340 öğrenci gözaltına alındı.

Diğer başlıklar ise şöyle:

"Polisle öğrenci arasında silahlı çatışma oldu".

"Gezmiş Ankara dışında aranıyor".

"Profesör Mümtaz Soysal'ın evine dinamit atıldı".

"Konya'da bir Nur okulu basıldı".

"Özel yüksek okul öğrenci temsilcileri görüşlerini açıkladı: Davamıza uygun çözüm bulunmazsa büyük patlama beklenmelidir".

"Türk-iş, iktidarı ve işverenleri uyardı. İşçi hareketi sert bir hale gelecek".

26 Ocak 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından başlıklar:*

"51 öğrenci mahkemeye sevk edildi.

“SBF Dekanı olayların tertip olduğunu, öğrencilerin savunma durumunda kaldığını belirtti”.

“Profesör Aksoy ‘zalimleri hukukun yumruğu ile perişan edeceğimize inanıyorum’ dedi.

Milli Güvenlik Kurulu’nun yeşil ışık yakmasından sonra SBF’ye karşı olaylar tezgâhlanmıştır.

Başvuracak makam kalmamıştır”.

“Demirel ‘orta yeri bulmak mümkün değil’ dedi”.

“Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkan Vekillerinden Necdet Uğur: Böyle davranmakta devam ederseniz, bir gün halkı devlet kuvvetleriyle çarpışırken göreceksiniz”.

“Ankara ve İstanbul’da, gece patlamalar oldu”.

“Aybar, Demirel hükümeti için gensoru istedi”.

27 Ocak tarihli gazeteden bazı başlıklar:

“SBF bildirisi: Para ve eşya çalındı”.

“10 öğrenci tutuklandı”.

“Baskın bir oyunun parçasıdır”.

“Başbakan, siyasi haklar tasarısının öncelikle geçirilmesini istedi. AP grubu, Demirel’in yanında olduğunu açıkladı”.

“Öğretmenin dövülmesini protesto için TÖS iki yerde miting yapacak”.

“Öğrenciler Hukuk Fakültesinde forum yaptılar: Kin ve öfkemiz daha çok bilendi”.

“Üniversite Ülkü Ocakları tarafından basılmak istendi; bir genç kurşunla yaralandı”.

“Küçük Kurultay (CHP) bildiri yayınladı: Tek sorumlu AP’dir”.

Cumhuriyet Halk Partisi küçük kurultayının bildirisini aynı günkü gazetede şöyle görüyoruz:

“1961 Anayasası’nın ilk uygulama yıllarında çeşitli olaylara ve hatta darbe teşebbüslerine rağmen toplumumuzun görmediği ve bilmediği bir huzursuzluk, AP iktidarı işbaşına geldiği günden bu yana geçen altı yıl içerisinde, her gün biraz daha yaygın bir hale gelmektedir. Devletin her cephesinde ve toplum hayatımızın her kesiminde, bu huzursuzluğun kesin izleri görülmektedir. Üniversitelerimizde kanlı olaylar, çeşitli gençlik grupları arasındaki çatışmalar, gittikçe güvenlik kuvvetlerini de kapsamı içerisine almaya başlamıştır.

Toplumumuzun işçi ve köylüden, yüksek idare amirlerine kadar, yasalara saygılı bir hak arama bilinci içinde bulunan kesimleri de, hızla bunalıma itilmektedir.

CHP il başkanları ve temsilcileri bu kaygı verici ortamın beslenip geliştiği dönemin, AP'nin altı yıllık iktidarı dönemi olduğunu önemle tespit etmiş ve bu durumu bunalıma çare arayan iyi niyetli çevrelerin dikkatine sunmayı ödev saymıştır".

Bildiride ayrıca AP yöneticilerinin suiistimal iddialarıyla yıprandıklarına işaret edilmekte ve şöyle denilmektedir:

"AP yöneticileri, suiistimal iddiaları ve yıpranmış kişilikleriyle, çağdaş Türkiye gerçeklerine ters düşen, sosyal ve ekonomik politikalarıyla ve sokak çatışmalarında bir tarafı kollayan tutumlarıyla, içinde yaşadığımız bunalımın bir parçası haline gelmiştir. AP hükümeti, halkın desteğini hızla yitirmekte, buna bağlı olarak da, eriyen bir azınlık iktidarı durumuna düşmektedir. Bu nitelikteki AP yöneticilerine dayanarak çözüm arayan gayretler, bunalımı daha da ağırlaştırmaktan başka bir sonuç vermeyecektir".

Bildiri şöyle sonuçlanmaktadır:

"Gittikçe daha iyi anlaşılmaktadır ki, ancak toprak reformu, eğitim reformu, sanayileşme ve kooperatifleşme yoluyla, sömürüye son verilmesini öngören Anayasa'ya saygılı bir politikayla, Türkiye'nin gittikçe karmaşıklaşan sorunlarına ve bilinçlenen halkın özlemlerine barış içerisinde cevap vermek mümkündür".

28 Ocak tarihli gazeteden başlıklar:

"SBF düşman karargâhı gibi basıldı".

"İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri iktidarı faşist yasaların kılıfını hazırlamakla suçladı".

"Yurda girdikten üç saat sonra arama kararı alındı".

"Kaçırılan otomobilde üç öğrenci silahlı çatışmadan sonra yakalandı".

"Niğde Yurdundaki öğrenciler SBF baskını için 'Bu bir tertiptir' dediler".

"Bir Nur okulu daha basıldı. 26 kişi yakalandı, Nur kitapları ele geçirildi".

"Toplum Polisi binasına dinamit atıldı".

> "Aybar'ın önergesi Meclis'te görüşüldü: Polis, düştükten sonra Demirel hakkında da dosya çıkarırsa hayretle karşılanmamalıdır".

29 Ocak 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından: "Madanoğlu, Güvenlik Kurulunu suçladı"*.

Aynı günkü gazetede diğer başlıklar:

> "SDDF (Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu) ve Dev-Genç üyeleri çatıştı".
>
> "(TİP'in) Amasya il başkanı öldürüldü".
>
> "Coplanan SBF'li 21 genç rapor aldı".
>
> "Bestekâr sokakta, dün gece bir patlama oldu".
>
> "Deniz Gezmiş'ten babasına mektup: Hükümet, işini bırakmış bizimle uğraşıyor".

30 Ocak tarihli *Cumhuriyet gazetesinden başlıklar:*

> "İstanbul ve Ankara baroları polisin tutumunu protesto ettiler".
>
> "Ecevit: Gençliği, kanlı olaylara polis itiyor".
>
> "Aydın ve Denizli'de üç Nur okulu daha basıldı.
>
> "TİP il başkanının siyasi cinayete kurban gittiği öne sürülüyor".
>
> "SDDF: Halkı yanımıza alıp silahlı mücadeleye başlayacağız".
>
> "Profesör Berk'in evinin önünde patlama oldu".
>
> "Tuslog'a dinamit atıldı".
>
> "Amerikalılara ait araba yandı, bir genç yakalandı".

31 Ocak tarihli gazeteden bir başlık: "Sunay'la iki saat yirmi dakika görüşen, Demirel açıkladı: Tedbir tasarıları haftaya meclise verilecek".

Aynı günkü gazeteden bir büyük başlık: "Bir profesörün evine daha bomba kondu".

31 Ocak 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinde "Yeni Gandi politikası" başlıklı bir yazı var. Yazıda, Ecevit'in, birkaç gün önce Millet Meclisi kürsüsünde yaptığı, silahsız bir mücadeleyi öneren konuşmaya çatılıyor.*

Bu yazının metninden bazı bölümler:

> "Nihayet önceki gün mecliste gündem dışı söz alan Genel Sekreter Bülent Ecevit, son olaylara değinmek gereğini duydu, ama konuşmasında hükümeti meşruluk dışına itici bir yol tutmadı. Hatta ılımlı bir

dil kullanarak, yürürlükteki rejimi savundu. Sayın Ecevit ‘halka her şeyin serbestçe anlatılabildiği ve halkın oylarıyla iktidara gelmenin açık bulunduğu bir ülkede, devrimciler başka devrimcilerin üzerine silahla gitmezler’ dedi. Sözlerinin sonuna doğru da, ‘gerekirse biz silahların üstüne silahsız gideceğiz’ demek suretiyle, partisini savunmak için de olsa, her türlü silahlı davranışlara karşı olduğunu kesinkes açıkladı.

Sayın Ecevit’in sözlerine dönmeden önce, burada bir başka konuşma üzerinde dikkatleri çekmek istiyoruz. CHP’ye yakınlığı bilinen, CHP’nin kanatları altında gelişen Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu Genel Başkanı Semih Eryıldız, önceki gün düzenlediği bir basın toplantısında Dev-Genç’i şiddetle suçladıktan sonra ‘Madem ki, halk için halkla beraberiz diyoruz, bundan böyle üniversitelerdeki demokratik haklarımızı kullanmak için, gerekince silah ve sopa kullanarak, beraberimizdeki halkla birlikte mücadele edeceğiz’ demiştir.

Sayın Ecevit, Meclis’te konuşurken aynı saatlerde basına açıklanan bu çelişik sözler, silahların patladığı anarşik bir ortamda ‘gerekirse silahların üstüne silahsız gideceğiz’ demenin, göstermelik demokrasiyi kurtarmaya yetmeyeceğini göstermekte, bu koşullar altında ‘halka her şeyin serbestçe anlatılabildiği’ iddiasını da temelinden çürütmektedir.

CHP Genel Sekreteri’nin şimdiki tutumu, bir bakıma 1954 seçimlerinden sonra Sayın Nihat Erim’in partisine önerdiği ‘Gandi Politikasını’ andırmaktadır. 1950’den sonra yürüttüğü hırçın politikaya rağmen, 1954 seçimlerinde CHP ağır bir kayba uğramış, meclise ancak 30 küsur milletvekiliyle girebilmişti. Silahlı çatışmaların söz konusu olmadığı o yıllarda, yürürlüğe konan antidemokratik kanunlar yüzünden, rejim adım adım yozlaşmış ve bilindiği gibi sonunda devrilip gitmişti.

Bugün silahların, Molotov kokteyllerinin, dinamit lokumlarının patır patır patladığı bir döneme geldik. Böyle bir ortamda, vaktiyle uygulanamayan Gandi politikasına bel bağlamak ve silahların gölgesinde hazırlanan şiddet tedbirlerine rağmen ‘halka her şeyin serbestçe anlatılabileceğine’ inanmak, bizce, dolaylı yoldan iktidarı desteklemek değilse, herhalde ya demokrasiyi başka bir açıdan yorumlamak, ya da rejimin kaderi hakkında fazla iyimser olmak anlamına gelmektedir”.

Son Havadis gazetesi: Ocak 1971

1971 yılı başlarında memleketin manzarasını gösteren bir başka kaynak da hükümet taraftarı olan *Son Havadis gazetesidir. Hükümet taraftarı diğer gazeteler de, bu konuda kaynak olabilir. Fakat biz Son Havadis gazetesini, yine 1 Ocak 1971 gününden başlayarak, 12 Mart'a doğru birinci sayfasındaki başlıkları gözden geçirdik. Bu incelemede göze çarpan nokta, olayları tamamen başka bir açıdan değerlendirmedir. Son Havadis gazetesi, Cumhuriyet gazetesinin tersine, olayları hep aynı açıdan değerlendiriyor. Hükümet yanlısı olarak değerlendiriyor ve her olayın mutlaka anarşistler, komünistler ve bunların teşvikçisi Cumhuriyet Halk Partisi tarafından çıkarıldığı iddiasında bulunuyor. Bunu, gazetenin birinci sayfasından itibaren imzalı imzasız yazılarla tekrar edip duruyor.*

Şimdi buna ait bazı örnekler verelim.

1 Ocak tarihli *Son Havadis gazetesinin birinci sayfası, büyük başlık: "Yeni yıl mesajları yayınlandı. Başbakan Demirel dedi ki: Çeşitli tahriklerle vatanımızın gösterdiği yeni gelişmeler karşısında, vatandaş huzurunu kesin olarak sağlayıcı yeni ve daha müessir kanun tedbirlerini almak zaruret haline gelmiştir. Herkesin bu hususta bize destek olacağına şüphe etmiyorum. Bütün dünyada izan ve idrak sahibi herkes bilmektedir ki, Türkiye çağdaş medeniyet seviyesi hedeflerine hızla ilerlemektedir".*

Yine 1 Ocak tarihli *Son Havadis'in birinci sayfasında, başka bir başlık:*

> "Genel Kurmay Başkanı Tağmaç'ın orduya mesajı: Yurda uzanan eller kırılacaktır.
>
> 1972 yılına girerken hakiki bir barıştan uzak, kararsız bir bölgede dünyamız için ayrı bir özellik arz eden, dış tehlike ve tehditlerle karşı karşıya bulunan, silahlı kuvvetlerimizin her geçen gün şiddetini ve anlamını genişletmek, devletin ana temellerini sarsacak bir düzeye ula-

şan eylemlerden çok ciddi bir endişe ve huzursuzluk duyduğumu açıkça ifade etmek isterim.

Genel Kurmay Başkanı, yeni yıl mesajında 'Huzur ve güvenin sağlanacağına, demokratik rejime ve Anayasa'ya bütün varlığıyla bağlı olan silahlı kuvvetlerimizin şaşmaz inancı olduğunu açıklamayı vazife sayarım' dedi".

Diğer bir başlık: "Türk-İş'in dinamitlenmesi protesto edildi".

2 Ocak tarihli *Son Havadis'in birinci sayfasında:*

"Cumhurbaşkanı Sunay, liderlerle görüşecek".

"Sunay, yeni yıl mesajında dedi ki: Aşırı uçların başlangıçta istismar ettikleri öğrenci konularını terk ederek, üniversite ve yüksekokullar içinde ve dışında silahlı olarak teşkilatlandırıldıkları, bilimsel ve idari özerklik tanımadıkları, bilim ve sanat hürriyetini ihlal ettikleri, rejimi yıkıcı, millet ve memleketi bölücü faaliyetlere giriştikleri ve intikamcı bir yola girdikleri görülmektedir".

"Anarşiye karşı alınacak tedbirleri görüşmek üzere, muhalefet ortak toplantıya çağrıldı. Ahmet Nusret Tuna 'Önce teşhisi doğru koymak lazımdır' dedi".

4 Ocak tarihli *Son Havadis, birinci sayfa büyük başlık: "Türk işçileri rejime bağlı. Türk-İş Mali Sekreteri: Can ve mal emniyetini sağlamak için derhal gerekli tedbir alınmalı"*.

6 Ocak tarihli *Son Havadis, büyük başlık:*

"Adana'nın kurtuluşu kutlandı".

"Çukurova Üniversitesi'nin temelini atan Başbakan Demirel dedi ki: Üniversite rejim düşmanlığına yataklık yapamaz".

Bunun altında, daha büyük, şu başlık var: "Üniversitelere yapılan saldırı derhal önlenecek".

Başlığın altında şu satırlar yer alıyor: "Müessif olaylara bakıp üniversitelere sırt çeviremeyiz. Halen adedi sekiz olan üniversitelerimiz 14'e yükselecektir. Neresinden bakarsanız bakınız, meydana gelen olayları milletçe kınamamaya imkân yoktur. Bu olayları kaldıracak tedbirlere, hukuk devleti usullerine uyularak mutlaka başvurulacaktır".

Başka başlıklar:

“Alınacak tedbirlerle ilgili olarak görüşmeler dün başladı. Sunay tarafından ilk olarak kabul edilen İnönü, Çankaya’dan ayrılırken sinirli idi”.

“Ülke sorunlarının halli konusunda AP, CHP, GP’nin senato grup temsilcileri anlaşmaya vardı”.

7 Ocak tarihli *Son Havadis:*

“Orhan Oğuz ‘politikacılar okullardan ellerini çekmelidirler’ dedi”.

“Sunay, parti liderleriyle temaslarına devam ediyor. Çankaya’daki görüşmeler bittikten sonra, Milli Güvenlik Kurulu toplanacak”.

“Güvenlik tedbirleri mecliste ele alınıyor.

“Demirel Adana’da kurtuluş bayramı dolayısıyla verilen yemekte dedi ki: ‘Kötülüklerin karşısına hep beraber çıkmaya mecburuz’. Başbakan ‘Cumhuriyetin ellinci yılına büyük bir tabloyla çıkacağız’ dedi”.

8 Ocak tarihli *Son Havadis: “Olaylar, gelişmeler ve kasıtlı hareketler”. “Muhalefet liderlerinin Cumhurbaşkanı’nın huzurunda dahi ‘ille iktidar alaşağı edilmelidir’ diyerek politika yapmaları, memleket gerçeklerinden ve rejime karşı hareketlerden sıyrılarak asgari müşterek çizgisinde birleşmeye yanaşmamaları millet için talihsizliktir”.*

Daha büyük bir başlık: “Millet muhalefeti ibretle seyrediyor”.

Yine aynı günkü gazetede bir başlık:

Ve rektörler ne diyorlar?.

İstanbul Üniversitesi Rektörü Terzioğlu: Parlamentodan ricam parti farkı gözetmeden derdimize çare bulun.

İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Sağıroğlu: Öğrenci olayları kaba kuvvete dönüştü. Gerekli tedbirlerin alınmasını istiyoruz.

Ankara Üniversitesi Rektörü Özgüç: Üniversitenin boyunu aşan hareketlere karşı tedbir almakta azami sürati bulmamız lazımdır.

Ege Üniversitesi Rektörü Duruöz: Bugün gençlik olayları Türkiye’nin istikbalini tehdit eden bir duruma geldi.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Erdal İnönü: Can ve mal güvenliğinin sağlanması için güvenlik kuvvetlerinin tedbir almasından yanayım.

Erzurum Üniversitesi Rektörü Bıyıkoğlu: Özerkliği polisin üniversiteye giremeyeceği şekilde yorumlayan anlayışın karşısındayım”.

9 Ocak Cumartesi günkü gazetede şu başlıklar var:

> "Cevdet Sunay'ın açıklama yapması bekleniyor".
>
> "Sunay, dün de Demirel ile görüştü. Başbakan Demirel Çankaya'dan ayrılırken, rejimin tehlikede olduğu evhamlarının kafalardan itilmesi, atılması gerektiğini söyledi".

10 Ocak Pazar:

> "Milli Güvenlik Kurulu 22 Ocak'ta toplanacak".
>
> "Sunay bir açıklama yapacak".
>
> "Cumhurbaşkanı dün de bazı görüşmeler yaptı".

11 Ocak tarihli *Son Havadis:*

> "Demirel, Ankara il divanı toplantısında konuşma yaptı: Rejimden vazgeçmeyi düşünmek akla yakışacak iş değildir".
>
> "Siyasi muhalefet adeta iktidar düşmanlığı haline getirildi".

Demirel'in sözleri devam ediyor: "Muhalefet partileri iktidarı istemiyorlarmış, nerede muhalefet partilerinin siyasi iktidarı beğendikleri ve onun ayakta durmasına çalıştıkları görülmüştür? İktidarı istememek münakaşa edilecek konu değil, neyi iyi yapmadığını ortaya koymak lazımdır. Henüz demokrasimiz bu safhaya erişmiş değildir. 'Seni istemiyorum' demek, şunları yap, şunları yapma demekten kolaydır".

Başka bir başlık:

> "Küçük düşürmeye, itibarsız kılmaya çalıştıkları siyasi iktidardan her şeyin hallini istemek gibi, çelişen davranışlarla karşı karşıya kalmaktayız. Herkes düşünmeden söylüyor. Çamur at, iz bırakır düşüncesiyle söylüyor. Bizim dışımızda, Türkiye'nin meseleleriyle uğraşmak bir kenara atılmış, siyasi iktidarla uğraşmak onun yerini almıştır.
>
> Kendimize ve rejime, devletimizin bekasına güvenimizi muhafaza etmez isek, kendi başımıza daha çok gaileler açarız. Kanunların vermediği hakları çeşitli düşüncelerle kullanmaya kalkarak, huzurun bozulmasına hiç kimse alet olmamalıdır.
>
> 1970 kararları, tümüyle milletin menfaatinedir. Ekonomimizin en önemli dar boğazı olan, ödemeler dengesi meselesini halletmeye çalışıyoruz. Gayretlerimize yılmadan devam edeceğiz".

13 Ocak tarihli *Son Havadis:*

“Dış basın ‘Demirel, sınavı başarıyla vermiştir’ diyor.”

“Demirel ‘direnişle alınmış hak yok’. Başbakan, AP grubunda ‘aklın rehberliğinde çareler bulunacak. Kolumuz ağrıyınca, başımızı kestirmeye gitmeyiz’ dedi”.

“Anayasa Mahkemesi karar verdi: Özel Yüksek Okullar Anayasa’ya aykırıdır. Karar 1.7.1971’den itibaren yürürlüğe girecek. Mezun olanlar ile halen okuyanlara müktesep hak tanınıyor”.

15 Ocak tarihli *Son Havadis’in birinci sayfasından başlıklar:*

“AP Senato Grubu’nda, tenkitleri cevaplandıran Demirel dedi ki: Meclisteki ipotek artık çözülmelidir. AP’yi yıkmak hedefini, memlekete hizmet için değil, onun yerine geçmek için karşılarına almışlardır. Biz, milletin bize tevdi ettiği iktidarı muhaliflerin isteği üzerine terk edecek değiliz”.

“Sunay dün Senato, Meclis ve Anayasa Mahkemesi başkanlarıyla görüştü.”

16 Ocak tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Demirel, ‘tedbirleri, şikâyetleri önlemek için getiriyoruz. Islaha muhtaç her müesseseyi düzeltmek görevimizdir. Seçimle gelmiş parlamentolar daima güçlüdür’ dedi”.

“Kızılcahamam’daki toplantıda Halil Tunç’un istifası istendi.”

“Türk-İş’te kaynaşma.”

“Topkar, bazı petrol şirketlerinde greve gidileceğini açıkladı.”

“İçişleri Bakanlığı açıkladı: Solcu Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan soygun suçuyla aranıyor. Tesadüfen polisin eline düşen Deniz Gezmiş ve suç ortakları, altı kişiyi bağladıktan sonra, tekrar kaçmayı başardılar”.

“Üniversite kanun tasarılarını görüşmek için, profesör Oğuz, Rektörleri toplantıya çağırdı”.

“Artvin’de, Lise öğrencileriyle polis çatıştı, iki öğrenci bir polis yaralandı”.

17 Ocak tarihli *Son Havadis; birinci sayfadan başlık: “İstanbul Sanayi Odası Başkanı Soysal açıklama yaptı: ‘Rejim tartışmaları ekonomiyi etkiliyor’. Piyasanın her kolunda durgunluğun hissedildiğini ileri süren İstanbul Sanayi Odaları Başkanı Ertuğrul Soysal ithalat konusunda ayırımın kaldırılmasını istedi”*.

18 Ocak tarihli *Son Havadis'te şu büyük başlık var: "Rektör Erdal İnönü'nün evi dinamitlendi. Gece yarısı Profesör İnönü'ye telefon eden firari Deniz Gezmiş, üniversiteye sığınmak istediğini bildirdi ve bu teklifi kabul edilmeyince...".*

Yine 18 Ocak tarihli *Son Havadis'ten başka başlıklar:*

> "New York Times: Demirel bir zafer daha kazandı".
>
> "Tunç: Türk-İş'in politika içine itilmesi yarar sağlamaz".

19 Ocak tarihli *Son Havadis'in birinci sayfasından:*

> "Solcu Anarşist Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını evinde misafir eden Dışişleri Sekreterlerinden Sibel Ay isimli genç kızın ifadesi alındı".
>
> "Soyguncular sık sık yer değiştiriyor".
>
> "Gangsterlerle ortadan kaybolan Sevim Onursal dün tevkif edildi".
>
> "Gangsterlerin Küçükesat civarında saklandıkları polise ihbar edildi".

Frankfurter Algemeine, Türkiye'deki son siyasi gelişmeleri eleştirdi. "Türkiye'de generaller diktayı reddetti".

21 Ocak tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

> "Molotov kokteyli ve silah sesleri arasında, Orta Doğu Üniversitesi süresiz kapatıldı".
>
> "Solcular anayasal hakları gasbetti".
>
> "Ankara Valisinin yardım talep etmesine rağmen, Profesör İnönü tedbir almayınca, sanık kaçtı".
>
> "Soygun olayıyla ilgili olarak arananların sayısı dokuza çıktı".

22 Ocak tarihli *Son Havadis gazetesi:*

> "Milli Güvenlik Kurulu'nun bugünkü toplantısına büyük önem veriliyor".
>
> "Anarşi olayları ele alınıyor. Tavsiye mahiyetinde alınacak kararların açıklanmaması tezinin hâkim olduğu bildiriliyor".
>
> "Soyguncuları saklayanlar var. Dün vilayette olayla ilgili toplantı yapıldı. Olca Altınay da hâlâ bulunamadı".
>
> "Sanıklardan İ. Seven yakayı ele verdi. İstanbul'da gene saatli bomba patladı. Talebeler birbirleriyle kavga etti. Netice: İki yaralı".

23 Ocak tarihli *Son Havadis:*

“Güvenlik Kurulu 8,5 saat süren toplantı yaptı: Gereken tedbirler alınacaktır”.

“İnönü grupta konuştu: Silah kullanan herkes suçludur”.

24 Ocak tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Milli Güvenlik Kurulu’ndan neşredilen tebliğ”.

“Milli Güvenlik Kurulu’nun tebliği olumlu karşılandı”.

“Anarşinin kaynağı: Aşırı uçlar”.

“Anayasa özerkliğinin devletin ve hükümetin denetimi altında olduğu kesinlikle açıklandı”.

“İnönü ‘Türk milleti maceracıların eline düşmeyecek’ dedi”.

“Ecevit politika cambazlığı yapıyor”.

“Firari soygun sanığı, radyo ve TRT’de kendini savundu. Sanıkla konuşan TRT muhabiri sorguya çekildi”.

25 Ocak tarihli *Son Havadis:*

“Ankara’da çıkan olaylarda üç polis, üç öğrenci yaralandı”.

“Solcular polise kurşun yağdırdı”.

“Siyasal Bilgiler öğrenci yurdunu aramaya giden polise, anarşistler tarafından dinamit ve Molotov kokteyli atıldı”.

“Milli Güvenlik Kurulu huzur kapısını araladı”.

“Profesör Soysal’ın evine dün gece dinamit atıldı”.

“Milli Nizam Partisi Kongresi’nde İnönü için ‘kahrolsun deccal’ diye bağırıldı”.

26 Ocak tarihli *Son Havadis:*

“Milli Güvenlik Kurulu hainleri şaşkına çevirdi”.

“Önceki günkü olaylar hakkında, meclise bilgi veren İçişleri Bakanı ‘kanunsuz her harekete karşıyız’ dedi”.

“Demirel ‘kimse büyük Türkiye sözünden bıkmasın’ dedi”.

“Üniversitede çatışan 51 solcu genç mahkemede”.

“İçişleri Bakanı ‘Siyasal Bilgiler yurduna 10. Sulh Mahkemesi kararıyla girildi’ dedi”.

“Ankara’da dün de iki yer dinamitlendi”.

27 Ocak tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Demirel AP grubunda ‘sizden ricam, siyasi haklar kanununun bir an evvel çıkarılmasıdır’ dedi”.

“Suç işleyenler kanunları karşılarında bulacaklardır”.

> "İstikrarı sağlayacak kanunları, anayasanın, insani hak ve hürriyetleri konusunda çizdiği çerçeve dahilinde, cesaretle getirmeye devam edeceğiz".

Bir başka başlık: "Yakup Demir, Türkiye'deki kızılları ele verdi: Komünist Partisi Başkanı 'bizimle sıkı temas halinde olan hocalar ve gençlik örgütleri vasıtasıyla ideallerimiz gerçekleşecek' dedi".

Haberin metni ise şöyle:

> "Türkiye'deki aşırı uçların faaliyetlerinin, hususiyle talebe hareketlerinin, yurt dışındaki bazı komünist mihraklar tarafından yönetildiği merkezi Doğu Almanya'da bulunan ve 'Türkiye Komünist Partisi' adı altında faaliyet gösteren gizli teşkilatın başkanı Yakup Demir tarafından resmen açıklanmıştır.
>
> Bir süreden beri yurt dışında, bilhassa demirperde gerisinde Türkiye Komünist Partisi adı altında faaliyet gösteren, fakat Türkiye ile alakası bulunmayan bu teşekkülün başkanı Yakup Demir, Doğu Almanya'nın resmi organı *Neues Deucthland gazetesine verdiği demeçte, Türkiye'de, Atatürk devrimleriyle birlikte kesin surette yasaklanmış bulunan komünizmin son zamanlarda yaygın bir hal aldığını ve komünistlerin etkin bir faaliyet göstermekte olduğunu bildirmiştir.*
>
> Türk komünistleri adına verdiği bu beyanatta, Yakup Demir Türkiye'deki komünizan faaliyetlerin bazı gençlik örgütleri tarafından yürütüldüğünü ve bunlara bir kısım üniversite hocalarının da yardımcı olduğunu ifade etmiş ve şöyle demiştir: 'Türkiye'de davamızı hakikaten benimsemiş ve ne yapacağını iyi bilen gençlik örgütlerimiz vardır. Yine Türkiye'de üniversitelerde kendileriyle dava birliği halinde bulunduğumuz ve teşkilatımızla sıkı temas halinde olan ve yarının halkını yetiştiren hocalar mevcuttur. Bunlar vasıtasıyla ideallerimizi en kısa zamanda gerçekleştireceğiz'.
>
> Doğu Berlin'de yaşayan ve adının Yakup Demir olduğunu söyleyen bu zatın, Türkiye Komünist Partisi Başkanı sıfatıyla mezkûr gazeteye verdiği beyanat altı sütun üzerinden yayınlanmıştır. Yakup Demir bu beyanatında Türkiye'de de bir kısım gençlik ve işçinin birleşerek komünizmi yerleştirme ve kökleştirme yolunda faaliyet gösterdiğini sık sık tekrarlamış ve 'Türkiye'nin milli menfaatleri ancak bu suretle korunabilir' demiştir.

Bu arada Türkiye İşçi Partisi'nin de bu yolda faaliyet gösterdiğini iddia eden Yakup Demir 'memnuniyetle ifade etmek gerekir ki, Türkiye İşçi Partisi'nin siyasi hayatına son vermek maksadıyla girişilen bütün faaliyetler neticesiz kalmıştır' demiştir.

Beyanatında sık sık 'bizim Türkiye'miz' deyimini kullanan gizli Komünist Partisi Başkanı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin iktidarla işbirliği halinde, komünizmin karşısında oluşundan acı acı yakınmıştır. Demir 'ihtilalci güçlerin maksatlarını gerçekleştirebilmesi, ancak iktidarda bulunan Adalet Partisi'nin zayıflatılması ile mümkün olabilir. Bu maksatla da Adalet Partisi'nin zayıflatılmasını temin için her türlü teşebbüs yapılmalı ve yapılmaktadır' dedikten sonra, birtakım gençlik hareketleriyle grev, direniş, işgal ve boykotların buna müteveccih olduğunu ve şimdiye kadar yapılanlarla da bu yolda gayeye uygun sonuçlar alındığını sözlerine eklemiştir.

Adalet Partisi'nin zayıflamasıyla Türkiye'de komünist faaliyetler için elverişli bir ortam ortaya çıkacağını söyleyen Yakup Demir beyanatına şöyle devam etmiştir: 'Türkiye'de elli yıldan beri gayri meşru faaliyet göstermek zorunda bırakılan Türkiye Komünist Partisi, kuruluşundan bu yana Türk toplumu içerisinde Marksist-Leninist bir program uygulamak için azim ve sebatla çalışmaktadır. Bugün bu azim ve sebatın neticeleri Türkiye'de birtakım sokak hareketleri halinde kendini göstermektedir. Yine Türkiye'de, 1963 yılından bu yana devlet sektöründe 65, özel sektörde 250 grev yapılmıştır. Sadece 1970'te 24 büyük grev hareketi görülmüştür. Bunları da işçi sınıfının sermayeye karşı uyanışı olarak değerlendirmek icap eder". [*Son Havadis gazetesi bu haberi Anadolu Ajansı'ndan almış]*.

28 Ocak tarihli *Son Havadis'te birinci sayfadan başlıklar:*

"Sabotaj sanığı olarak aranan anarşistler, ikinci şube eski müdürünün arabasını çalıp silah deposu yaptılar".

"Polislere ateş açan bombalı dinamitli gençler yakalandı".

"Birinci Şube Müdürü'nün kayıp tabancası da sanıkların üzerinde ele geçirildi".

"Öğrenciler anarşistleri protesto yürüyüşü yaptı. 'Okumak istiyoruz' dövizleriyle vilayete yürüyen gençler 'üç buçuk zorba üniversiteye hâkim olmak istiyor' diyor".

"CHP Ortak grubunda anarşik hareketlerin savunması yapıldı".

29 Ocak tarihli *Son Havadis, birinci sayfadan büyük başlık: "Anayasa Mahkemesi karar verdi: Ödenek ve yolluklarla ilgili madde iptal edildi. Milletvekilleri ve senatörler zamlı maaş alamayacak. Parlamenterler eskisi gibi ayda 3.300 lira net maaş alacak"*.

Başka başlıklar:

> "Başkentte büyük kaçakçılık, bir kamyon kaçak mermi ele geçirildi".
>
> "Dinamitli ve bombalı yakalanan üç solcu tevkif edildi. Ele geçen silahlar suçluları ele verdi".
>
> "Ankara'da toplum polisi merkezine de dinamit atıldı".
>
> "Mecliste inşası düşünülen cami yüzünden CHP'liler senatoda kavga çıkardılar".
>
> "Amasya TİP İl Başkanı öldürüldü".

30 Ocak tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

> "Solcular tedhişi arttırdı. Amerikalılara ait bulunan Tuslog binası dinamitlendi. Olay sırasında bir polis yaralandı".
>
> "Amerikalı askerlerin yemekhanelerinin bulunduğu sokağa da dinamit atıldı".
>
> "Hukuktaki forumda, Deniz Gezmiş lehinde tezahürat yapıldı".
>
> "Ecevit'in konuşması tartışmalara yol açtı ve AP'liler meclisi terk etti".
>
> "AP grubu siyasi hakların iadesi için, yeni kanun teklifi hazırlıyor".
>
> "Personel Kanununun milletvekili ve senatörlerle ilgili maddesinin iptali üzerine, anayasada değişiklik yapılması için teşebbüse geçildi".

31 Ocak tarihli *Son Havadis gazetesinin birinci sayfasından başlıklar:*

> "Komünistler millet malına kast ediyorlar".
>
> "Hilton Otelinde dinamit patlatıldı".
>
> "Beş kristal cam kırıldı, can kaybı olmadı".
>
> "Solcular bir profesörün evine bomba koydu. Nasuhoğlu bombanın tesadüfen görülerek bahçeye atılmasıyla mutlak ölümden kurtuldu".
>
> "Demirel: 'Devletin gücü önüne geçilemez'. Başbakan 'cumhuriyetten ümidi kesmek hadiseleri azaltmaz çoğaltır' dedi".

Cumhuriyet gazetesi: Şubat 1971

1 Şubat 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinde birinci sayfada şu büyük başlık var: "Barolar Birliği görüşünü açıkladı: Yeni tedbirlere ihtiyaç yoktur"*.

Haber ise şöyle:

> "Türkiye Barolar Birliği yönetim kurulunun dün yaptığı toplantı sonunda yayınlanan bildirisinde 'memleketimizin hukuk ve fikir yapısı, hiçbir ideolojik sokak kavgasına zaaf göstermeyecek ve hangi suçtan gelirse gelsin, silahlı olarak dahi ortaya çıkmış bulunsa, her türlü suç ve suç teşebbüslerini tesirsiz kılabilecek güçtedir' denilmektedir.
>
> Bildiride ayrıca, huzurun tesisi için olağanüstü tedbirlere ihtiyaç olmadığı belirtilmektedir.
>
> Yönetim Kurulu Başkanı Profesör Faruk Erem'in imzasını taşıyan bildirinin başında, bazı çevrelerin huzur bozucu eylemlerinin ekonomik kamu düzeninin hâlâ kurulamamış olmasından ileri geldiği belirtilmekte, bundan yararlananların daha etken metotlarla örgütlenmeye başladıkları dile getirilmektedir.
>
> Bildiri özetle şöyle devam etmektedir: 'Memleketimizin hukuk ve fikir yapısı, hiçbir ideolojik sokak kavgasına zaaf göstermeyecek ve hangi uçtan gelirse gelsin silahlı olarak dahi ortaya çıkmış bulunsa, her türlü suç ve suç teşebbüslerini tesirsiz kılacak güçtedir. Suç ve suçlu kanunların tarifine girdiği ölçüde mutlaka takip edilmeli ve gereken yapılmalıdır. Bu görev tarafsız Türk adliyesinindir. Tarafsızlık suçlunun yakalanmasından başlar ve en yüce makamından hâkim huzuruna varana kadar, tarafsızlığa el sürülemez. İdari zabıta ve mesleki toplum polisi uygulaması, çoğu zaman itham eden durumunda kalanın emrinde olan bir kuruluştur. Bu yönü ile, suçun tespiti ve suçlunun yakalanmasında tarafsız davranılmadığı ithamları güçlenmekte, tarafsızlık özleminin arkasına gizlenenlerin körüklediği ortam içinde kitle hareketleri yaratılmaktadır. Adli zabıtanın varlığı suç ve suçlu için başlıca teminat olduğu ve böyle sayıldığı için memleketimizdeki uygulamada, idari zabıtanın görevleri adli zabıtaya devredildiği gün, bugünkü bunalımların büyük ölçüde sona ereceğinden şüphe edilmemelidir'.

Bildiride devamla ‘huzurun tesisi için olağanüstü tedbirlere ne lüzum, ne de bir ihtiyaç vardır’ denilmekte ve bildiri şöyle sona ermektedir: ‘Bu nedenle yönetim kurulumuz, kuruluş ve yetkilerini Anayasa’dan alan kurum ve kuruluşların, Anayasa’nın sınırladığı görev çizgisinin üstüne çıkmakta olduğu görüntüsünü verebilecek tutumları gereksiz saymaktadır. Unutulmamalıdır ki, Türk demokrasisinin bir noktada bazı güçlerin güdümü altına sokulmak istendiği intibaını uyandıran yorumlara yol açabilecek davranışlar, yalnızca bir bildiri ve tavsiye edici nitelikte de olsa, hukuk dışı bir tutumdur. Türkiye Barolar Birliği, nereden ve kimden gelirse gelsin, hukukun üstünlüğü ilkesini zedeleyecek her türlü davranışın karşısında olmayı, hukuka, Anayasa’ya ve Atatürk ilkelerine saygının vazgeçilmez bir gereği saymaktadır’”.

1 Şubat tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfası:*

“Barolar Birliği görüşünü açıkladı:Yeni tedbirlere ihtiyaç yoktur”.

“Ziyaretin akisleri sürüyor, Tağmaç, Sunay’dan tedbirlerin süratle çıkmasını istedi”.

“TÖS, Adapazarı mitingi saldırıya uğradı”.

“Dev-Genç: Ecevit gericiler korosuna katıldı”.

“Ankara’nın göbeğinde izinsiz bir din okulu faaliyette”.

2 Şubat 1971 günkü *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından: “Fakültenin polis ve sağcılarca işgal edildiği öne sürülüyor. Ankara Fen Fakültesi boykota girdi”.*

3 Şubat tarihli *Cumhuriyet gazetesinden bir başlık: “General ve subaylara komünizm ile yurt sorunları konularında konferans verildi”.*

Aynı günkü gazeteden:

“Doçent Cahit Önal’ın odasına bomba atıldı”.

“Profesör Faruk Erem tehdit edildi”.

4 Şubat tarihli *Cumhuriyet gazetesi birinci sayfasından başlık: “Ceza Kanunu değişiklik tasarısı hazır. 201, 236, 254, 264, 266 ve 268. maddelere fıkralar eklendi, ayrıca bir madde getirildi. Arttırılan cezalar, toplum olayları, ticareti men ve ceza evlerinden kaçış üstünde toplandı”.*

Büyük başlık: “Toplum olayları için cezalar ağırlaşıyor”.

Aynı günkü gazeteden başka başlıklar:

> “TİP yöneticileri: Hakkımızdaki soruşturma yasalara aykırıdır”.
>
> “Amerikalıların garajına dinamit atıldı”.

5 Şubat 1971 günkü *Cumhuriyet gazetesi birinci sayfasından: “İnönü bayram mesajı yayınladı: Hazine yardımının kaldırılması, demokratik rejimin bugünkü anlayışına indirilen darbe olmuştur. Parlamenterlik alınan tahsisatla geçinilemeyecek bir duruma düşürülmüştür”*.

Büyük başlık: “Bütün güçlüklerden kurtulacağız”.

Aynı 5 şubat tarihli gazeteden bir başlık:

> “Behice Boran’ın açıklaması:
>
> TİP Genel Başkanı Behice Boran, önceki gün savcılıkta ifade vermemesiyle ilgili haberlerin basına yanlış aksettirildiğini açıklamış ‘yalnız parti programı ve tüzük konusunda değil, kongre kararları ve faşizme hayır kampanyası bildirileri konusunda da ifade vermeyi reddettik’ demiştir.
>
> Boran açıklamasında devamla şöyle demektedir: Çünkü bütün bunlar parti tüzel kişiliğine ait belgelerdir. Parti yetkililerinin şahsi demeç ve bildirileri değildi. Ayrıca parti hakkında açılmış bir soruşturma yoktur. İfade vermeye çağrıldığımız, Ankara savcılığında açılan bu soruşturmadan başka hiçbir soruşturma yoktur. Yalnız geçen yıllarda parti hakkında başsavcılığa yedi dosya tevdi edildiği, yedisinin de gayri ciddi bulunarak reddedildiği söylenmektedir”.

6 Şubat 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında ilgi çekici başlıklar var. Bunlardan biri şöyle: “Tağmaç: Satılmışlar sabrımızı taşırıyor”*.

Bu haberin metni ise şöyledir:

> “Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kurban Bayramı dolayısıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne bir mesaj yayınlamış, bir süredir yurdumuzu kendi ideolojilerinin karanlık çukuruna sürüklemek isteyen, bir kısım bedbahtların saldırılarına, şimdi de devletin en büyük güven kaynağı olan silahlı kuvvetlerimizin, milli inancını, birlik, beraberlik ve itibarını yıkmak amacına yöneldiklerini bildirerek, ‘si-

lahlı kuvvetlerin, bu gerçek satılmışların düşmanca tecavüzlerine daha ne kadar sabırla mukavemet edeceğini kestirmek artık mümkün değildir'. Demiştir.

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın mesajı şöyledir:

Kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri,

Yüzyıllar boyu kahramanlık destanlarıyla yazılmış, şan ve şeref dolu bir tarihin abideleşen en büyük varlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kurban Bayramını en iyi dileklerimle kutlarım.

Aziz kardeşlerim,

Bu sevinçli gününüzde, uğrunda her varlığı feda edeceğinize inandığım eşsiz vatanımızda, huzur ve güveni temelinden sarsan, endişeli bir bunalımın, eksilmeden sürüp gittiğini, tekrar açıklamak istiyorum.

Bir süredir yurdumuzu kendi ideolojilerinin karanlık çukuruna sürüklemek isteyen, bir kısım bedbahtlar, saldırılarını şimdi de devletin en büyük güven kaynağı olan silahlı kuvvetlerimizin milli inancını, birlik beraberlik ve itibarını yıkmak amacına yöneltmişlerdir.

Kurulduğu günden beri, büyük Türk milletinin namus ve şerefini temsil eden orduya, hiçbir kimsenin bugünkü gibi hayasızca dil uzattığını görmeyenler bugün milli mukaddesatın sembolü olan kışlaya, komutanlara (satılmışlar, faşistler, uşaklar) gibi, en iğrenç ifadelerle saldırıldığını ibret ve nefretle görmekte ve duymaktadır.

Silahlı kuvvetlerin de, bu gerçek satılmışların düşmanca tecavüzlerine daha ne kadar sabırla mukavemet edeceğini kestirmek artık mümkün değildir.

Memleketi temelinden çökertmek isteyen, bu ideolojik çatışma, tahrip, sabotaj ve yıldırma hareketlerine karşı, tüm devlet organlarının elbirliği ile ve en kısa zamanda kesin bir çare bulmaları suretiyle, Atatürk devrimleri çizgisine dönülmesini, anayasa ve demokratik düzen içinde kendi esas görevinin yürütülmesi bakımından zorunlu gören, silahlı kuvvetler, bu görüş ve düşünüşün dışında kalan ve yurdu felaketlere sürükleyecek bütün hareketlerin, bizzat karşısında olacaktır.

Geleceğini ümit ettiğimiz, huzur ve iyi günlere inanarak, silahlı kuvvetlerimizin değerli mensuplarıyla, ailelerinin, malul gazilerin, eski muhariplerin, aziz şehitlerimizin dul ve yetimlerinin bayramlarının mutlu geçmesini dilerim".

Yine 6 Şubat tarihli gazeteden bir başlık, Sunay'ın bayram mesajıyla ilgili. Bu mesajdan cümleler:

> "Devlet otoritesi hâkim kılınmalıdır".
>
> "Cumhurbaşkanı mesajında, gençliği birlik ve beraberliğe davet etti, ayrıca irtica yuvalarının temizlenmesini istedi".
>
> "Tedbirler sürdürülecektir".

10 Şubat tarihli *Cumhuriyet gazetesinde büyük bir başlık: "Tağmaç'ın Sunay'a ilettiği görüş: Komutanlar, hükümete, müdahale yerine, zararlı akımlarla mücadelede yardım görüşünü benimsediler. Tabandan gelen baskılara rağmen, komuta zinciri askerin yönetime el koymasını uygun bulmadı"*.

Yine bir büyük başlık: "Durum, 27 Mayıs öncesi gibi".

Bu ilginç haberin metni şöyle:

> "Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın, bayramdan önce Cumhurbaşkanı Sunay'la yaptığı görüşme sırasında, aşırı akımların Türk devletinin geleceğini tehlikeye düşürecek hale geldiğini belirterek, hükümet tarafından, bu duruma hızla ve gerçekçi bir şekilde tedbirler getirilmesini istediği öğrenilmiştir. Aynı görüşmede Tağmaç'ın, memleketteki huzursuzluk sebebiyle 27 Mayıs öncesi durum ile bugünkü durumun aynı olduğunu belirttiği, silahlı kuvvetler olarak sorunların çözümlenmesini hükümetten beklediklerini ve bugünkü demokratik düzen içinde, hükümete yardımcı olmak istediklerini de ifade ettiği, köşke yakın çevrelerce dile getirilmiştir.
>
> Şubat başında başkentte toplanan Yüksek Askeri Şûra toplantısından önce Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ı ziyaret ederek, kendisine silahlı kuvvetlerin görüşlerini ilettiği öğrenilmiştir. Toplantıdan sızan haberlere göre, Tağmaç, özellikle aşırı akımlar üzerinde durmuş ve bugünkü huzursuzluğun devletin geleceğini tehlikeye sokacak şekilde geliştiğini söylemiştir. Tağmaç özellikle aşırı sol ve Anadolu'daki gericilik akımlarını ele almış, bu durumun ordu içinde huzursuzluk yarattığını ve hükümetin bir an önce konulara çözüm yolu getirecek tedbirler alması gerektiğini ifadeyle, silahlı kuvvetler olarak hükümete müdahale yerine, yardımcı olmayı düşündüklerini de dile getirmiştir.

Tağmaç'ın bu arada çeşitli sebeplerle meydana gelen durumun 27 Mayıs öncesiyle aynı olduğunu söylediği de öğrenilmiştir.

Tağmaç daha sonra, Yüksek Askeri Şûra toplantılarına katılmak üzere başkente gelen ordu komutanlarının da iştirak ettiği bir görüşme düzenlemiştir. Kuvvet komutanları, ordu komutanlarıyla, yüksek rütbeli generallerin katıldıkları bu toplantıda, memleketin son durumunun ele alındığı Genel Kurmay Başkanlığına yakın çevreler tarafından belirtilmiştir. Toplantıda komutanlar, memleketteki durum ile ilgili olarak, görüşlerini tek tek açıklamışlardır. Anadolu'da görevli komutanların, özellikle gericilik ve Kürtçülük sorunları üzerinde durdukları ve bu akımların sanıldığından daha hızlı geliştiğini söyledikleri öğrenilmiştir. Büyük şehirlerde bulunan komutanlar ise, aşırı sol üzerinde durmuşlar ve komünizmin büyük şehirlerde süratle yayılma belirtisi gösterdiğini, ifade etmişlerdir.

Bunun üzerine, Memduh Tağmaç, Kurban Bayramı dolayısıyla yayınlayacağı mesaj üzerinde bilgi vermiş ve komutanların görüşlerini sormuştur. Komutanlar bazı görüşler açıkladıktan sonra, Tağmaç'ın daha önceden hazırladığı, bayram mesajı generallere okunmuştur. Generaller, bayram mesajındaki görüşlerinde, Genel Kurmay Başkanı'na katıldıklarını açıklamışlar ve böylece komutanların da tasvibiyle mesaj yayınlanmıştır.

Askeri konularda uzman kişiler Genel Kurmay Başkanı'nın bayram mesajının silahlı kuvvetler yüksek komuta zincirinin, bugünkü düzen içerisinde, hükümeti destekleme kararı aldığını belirttiğini söylemişlerdir. Bu çevreler, bayram mesajıyla, tabandan gelen baskılara rağmen, yüksek komuta zincirinin askerlerin yönetime el koymasını uygun bulmadığını ancak, bunu önlemek için de, hükümete, çok yanlı ve gerçekçi tedbirler getirmesinin şart olduğunu ima etmek istediğini öne sürmüşlerdir. Aynı çevreler, yüksek komuta zincirinin son tutumuyla, memleketin meselelerinin çözümlenmesi ve çeşitli akımların önlenmesi için, hükümete yardımcı olmak yolunda çaba gösterdiğini belirtmişlerdir".

Aynı 10 Şubat tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından bazı başlıklar:*

"TİP'e göre, yeni tedbir almaya AP iktidarının gücü yetmez".

"Dev-Genç, SDDF ve Ülkü Ocakları Birliği birbirlerini suçladı".

“Üç gençlik örgütü üç konuda görüşlerini açıkladı”.

Bu ilgi çekici haber üzerinde biraz duralım.

Haberin metni şöyle:

“Bir süredir Başkent’te rastlanan patlama olayları, gençlik gruplarının silahlanması ve Deniz Gezmiş ile arkadaşlarının yaptığı iddia edilen banka soygunu ile ilgili olarak, Dev-Genç, SDDF ve Ülkü Ocakları Birliği yetkilileri görüşlerini açıkladılar.

Gençlik kuruluşlarının temsilcileri, Ankara *Bayram gazetesine verdikleri demeçlerde genellikle birbirlerini suçlamaya devam etmişlerdir.*

Patlama olaylarıyla ilgili olarak, SDDF Genel Başkanı Semih Eryıldız, bu olayların öğrenci grupları dışında yapılmış tertipler oluğunu öne sürmüş, Dev-Genç Genel Sekreteri Kâzım Özüdoğru, bu olaylarla hiçbir ilişkileri bulunmadığını açıklamış, Ülkü Ocakları Birliği Genel Sekreteri Zeki Göncü ise, patlama olaylarını Dev-Genç’in tertiplediğini iddia etmiştir.

SDDF Genel Başkanı Semih Eryıldız, ‘son zamanlarda yaratılan olaylar dizisinin gençlik olaylarını ve gruplarını aşan bir tertip olduğu kanaatindeyiz’ demiş, Dev-Genç Genel Sekreteri Özüdoğru olayların Türkiye’de faşizmi kurmak isteyenlerce yaratıldığını öne sürmüştür. Ülkü Ocakları Birliği Genel Sekreteri Göncü ise, bazı olayları örnek göstererek bu olayların Dev-Genç üyeleri tarafından düzenlendiğini iddia etmiştir.

Üç büyük gençlik örgütünün temsilcileri, silahsızlanma konusundaki soruya verdikleri cevaplarda da yine birbirlerini suçlamışlardır.

Ülkü Ocakları Birliği Genel Sekreteri Göncü, Dev-Genç’in fakültelerde silahlı militanlar bulundurduğunu, milliyetçi-toplumcu öğrencileri içeri almadıklarını ve sınavlara sokmadıklarını öne sürmüş, Dev-Genç Genel Sekreteri Kâzım Özüdoğru ise, SDDF’nin açtığı ‘silahları bırak kampanyası’ devam ederken, Ülkü Ocakları Birliğine bağlı şahısların, iki arkadaşlarını öldürdüğünü ileri sürmüştür. Özüdoğru, bu şartlar altında silahların bırakılamayacağını belirtmiştir. SDDF Genel Başkanı Eryıldız ise, sonuna kadar silahsızlanmadan yana olduklarını tekrarlamıştır.

İş Bankası’nın Emek şubesinin, Deniz Gezmiş tarafından soyulmuş olup olmayacağı şeklindeki bir başka soruya da, SDDF Genel Başkanı

Eryıldız olayın bir tertip olabileceğini öne sürmüş, polisin olayın peşini bırakmasının kasıtlı olabileceğini söylemiştir. Dev-Genç Genel Sekreteri Özüdoğru, esas büyük soygunların önlenmesini ve faillerinin bulunmasını istemiştir. Ülkü Ocakları Genel Sekreteri Göncü ise, bankanın Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından soyulduğunu, kesinlikle iddia etmiştir".

11 Şubat tarihli gazetenin birinci sayfasından:

"TÖS Danışma Kurulu toplandı. TÖS Genel Başkanı: Faşizm gelmiştir. Aklı başında hiçbir insan bu düzenin yanında olamaz".

"Senatör A. Yıldız: Beygir kafasıyla iş yapılan memlekette elbette öğretmene yular takılacaktır".

"Düzen, öğretmen ve öğrenciden öç alıyor".

Başka bir başlık: "242 öğrenci, polisçe aranıyor. Judo bilen polislerden özel bir ekip kuruldu.

Aynı günkü *Cumhuriyet gazetesinde "Parlamentoyla gençler" başlığı altında, Ecevit'le yapılan bir görüşmeden parça veriliyor: "Ecevit: Dev-Genç hareketleri solu geriletir".*

Gazete Ecevit'le yaptığı görüşmeyi şu şekilde veriyor:

"Dev-Genç örgütünün seçimle gelmiş Başkanı Ertuğrul Kürkçü 'egemen sınıfların ve emperyalizmin izin verdiği ölçüde bir demokraside kararlı olan Ecevit, elbette bize karşı çıkar' diyor. Çünkü, Dev-Genç'e göre, temel ayrılık stratejiyle ve taktik ayrılığı değil, felsefe ayrılığıdır. Gençler, parlamentoda devrimci kanadın sahibi görünen CHP'yi, büyük ve orta burjuvaziyle, feodal ağalara dayanan bir bünyede görüyorlar ve şunları söylüyorlar: 'Ecevit, mevcut parlamentarizmi savunma çabası ve zayıflığı içindedir. Oysa, büyük ve orta burjuvaziyle, feodal ağalara dayanan bu parlamentoda köylüyü, işçiyi ve küçük burjuvazinin demokratik istek ve ihtiyaçlarına önem verilemez, yani, bu bünyesiyle parlamento devrimciliği benimseyemez. Tersine devrimciliği mahkûm etme yöntemlerini araştırır'.

Bunu kendisine söylediğimiz zaman, Ecevit 'ne yani' dedi, 'tedhiş metotlarıyla bu parlamentoyu yıkacaklar da kendi sistemlerini mi getirecekler'"

Soru: Siyasi bir rakip gibi mi görüyorsunuz gençleri?

Cevap: Asla kabul edemeyeceğimiz bir metotla, silahla fikirlerini kabul ettirmek isteyenleri, başka türlü göremem.

Soru: Gençlerin silahla fikirlerini kabul ettirmek istediklerini sanıyor musunuz?

Cevap: Dev-Genç hareketlerinin başka ne anlamı olabilir?

Soru: Asıl silah gücü iktidarın elindedir. Gençler beş-on tabanca ile nasıl o büyük güce karşı çıkabilirler?

Cevap: Bütün bunlar doğru, gençlerin silah kullanmaya itildikleri de doğru. Demirel iktidarı, düşünce özgürlüğünü hukuk yoluyla sınırlandıramayacağını anlayınca zorbalıkla ve fiilen sınırlamaya gitmiştir. Gerici, sağcı militan güçleri silahlanmaya, bütün ilericilere karşı silahlı zorbalığa teşvik ve tahrik etmiştir. Devrimci öğrenciler de, bu zorlamalarla silahın tadını almışlardır. Başka ülkelerdeki devrim stratejisi, şehir gerillası usulleri öğrenilip uygulanmaya başlanmıştır.

Bütün bunları söylerken, iktidarı suçlayan Ecevit, sonra öğrencileri de suçlamaya başladı.

Ecevit'in sözleri devam ediyor: Evet ama, bu bir oyuna gelmekten başka nedir? Şimdi saldırgan olmuşlardır. Tedhişçiliği, anarşiyi benimsemişlerdir. Oysa, silahla mücadeleyi reddetselerdi, kendileri mağdur durumda olacaklardı ve halk onları destekleyecekti".

12 Şubat tarihli gazeteden başlıklar:

"TİP Tağmaç'ın mesajını tehdit olarak niteledi".

"Başbakan Times'a demeç verdi. Demirel: Gençlik olaylarını ajanlar düzenliyor".

"Türk-Amerikan derneğiyle, Vietnam elçiliğinde akşam dinamit patladı".

13 Şubat tarihli gazetenin birinci sayfasından büyük başlık: "Bir banka daha soyuldu. Başkentin yolları kontrolde. Dört silahlı, Ziraat Bankası Küçükesat şubesinden 48.000 lira alıp kaçtı. Ankara'daki soygunda kullanılan taksinin çalındığı tespit edildi".

14 Şubat tarihli gazeteden başlıklar:

"Soyguncular yine kayıp".

"Polise göre Deniz Gezmiş, İrfan Uçar ve Sinan Cemgil teşhis edildi".

"Başbakan, 'bu bir taktik' dedi".

"Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkanı'nın odasının önüne dinamit konuldu. AİTİA Başkanı Hamza Eroğlu'nun çalışma

odasının önüne konan bombayı gören bir asistanın durumu polise haber vermesi üzerine bomba zararsız hale getirildi".

16 Şubat tarihli *Cumhuriyet gazetesinden başlıklar:*

"İktidar post gayretinde".

"Bozbeyli, devlet yönetiminde yalan, rüşvet olaylarının çoğaldığını belirtti. DP lideri, Demirel direnmekte başarılı".

"Ecevit 'olaylarda devlet güçlerinin rolü olduğu belirtileri var' dedi".

"Anayasa değişikliği eleştirildi. Profesör Aksoy: Anayasa Mahkemesi, parlamento üyelerine zamlı maaşı, yetkinin kötüye kullanılması nedeniyle iptal edebilir".

"Profesör Savcı: Anayasamıza göre partiler ile parlamenterler görevlerini kişisel çabalardan uzak olarak yapmalıdır".

"Siyasi partiler hazineyi paylaşamaz".

"Türkeş, değişiklik kararı çok çirkindir".

"Nurculuk okulu basıldı, dört kişi tutuklandı.

"Gençler çatıştı".

16 Şubat tarihli gazetelerden başlıklar:

"Türk polisi olayı tesadüfen öğrendi. Balgat'taki Amerikan tesislerinden kaçırma olayında silah da kullananlar bulunamadı. Çavuş Findley'in kaçırıldığı, kendi arabası lastiği patlak, işler vaziyette bulundu. Olayın bazı yönlerinde Amerikan makamlarının verdiği bilgi yetersiz bulunuyor".

"Kaçırılan Amerikalı serbest bırakıldı".

"ABD Büyükelçisi çavuş için teşebbüste bulundu".

"Bir kız öğrenci kurşunla yaralandı. Sağcıların silahlı işgali üzerine Edebiyat Fakültesi dört gün kapatıldı".

"Biri yaralı, dört genç gözaltında, öğrenciler polisle çatıştı".

"Tavşanlı TÖS şubesi tahrip edildi".

17 Şubat tarihli gazeteden başlıklar:

"Çavuşu kaçıranlar tespit edilemedi".

"Büyükelçilik Amerikalı ailelerin evlerinin korunmasını istedi".

"Ülkü Ocağı mensupları, Fen Fakültesi'ni tahrip etti".

"Rektör vekili 'ders yapma imkânı kalmadı' dedi. İki fakülte kapatıldı".

"Atalay konuşurken Senato'da olay çıktı".

18 Şubat tarihli gazeteden başlıklar:

“Bomba patladı, iki ortaokul öğrencisi yaralandı. Cumhuriyet Lisesi bahçesinde meydana gelen olayda, iki öğrencinin durumu ağır”.

“Başbakanın istifası istendi. Başbakanlık bütçesi görüşülürken, CHP sözcüsü, Demirel’in kardeşleri sebebiyle şaibe altında bulunduğunu da belirtti. AP sözcüsü Kemal Şensoy da, ‘siyasi huzursuzluk iktidarın kendiliğinden çekip gitmemesi ise, buna alışmak lazım’ dedi”.

“Krizin sebebi, anayasayla çatışmadır”.

“İki tedbir tasarısı meclise geldi. Yürüyüşler de 30 gün ertelenebilecek”.

“Bankalar soyguna karşı özel detektif tutuyor”.

19 Şubat tarihli gazeteden başlıklar:

“Çankaya’da radyo vericisi kuruldu. Köşkün bazı yollarına da mayın döşendi”.

“AP sözcüsü Atatürk devrine çatınca, CHP’li başkan vekili istifa etti”.

“Atatürkçülük tartışmasında mecliste kavga çıktı”.

“Demirel görevini hemen devretmeli. AP senatörü Profesör Ertuğ, başbakanı grupta suçladı”.

“Kapatılan Hacettepe’de öğrencilerle polis çatıştı”.

“Bombadan yaralanan öğrenciler kurtarıldı”.

“İstanbul Üniversitesi kapatıldı”.

20 Şubat günkü *Cumhuriyet gazetesinden başlıklar:*

“Kurşunlardan kurtulan gençleri bazı siviller dövdü”.

“Polisin silahlı ve bombalı saldırısına, öğrenciler Molotov kokteyli ile karşı koydular. Bir Harp Okulu öğrencisi feci şekilde dövüldü. Olayda yurtta bulunan 38’i kız olmak üzere 191 öğrenciyi toplum polisi gözaltına aldı. Çok sayıda yaralı var”.

“Polis Hacettepe yurdunu da zaptetti”.

“Tehdit ve şantajla iş adamlarından para koparmak istiyorlar”.

21 Şubat tarihli gazeteden:

“Hacettepe olayları protesto edildi. Ankara Eskişehir yolunda barikat kuran öğrenciler bir polis noktasını tahrip etti”.

“Dev-Genç Genel Başkanı: Faşizme karşı mücadele kan ve ateşle yürütülecek”.

“Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencileri yolu kapattı”.

“Emniyet sarayında bomba ve dinamit bulundu”.

"Odalar Birliği'ne kokteyl atıldı".

"Gözaltına alınan öğrenciler adliyede. Boşaltılan Hacettepe yurdunda dün sabah arama yapıldı".

22 Şubat tarihli gazeteden:

"Öğrenciler uyuklayınca duruşma ertelendi. Hacettepe yöneticileri suçlandı".

"Komisyon partilere hazine yardımı için anayasa değişikliğini kabul etti".

"Milli Eğitim bütçesi müzakerelerinde, gençliğin sorumluları uyarma görevi yaptığı belirtildi. Öktem 'Türk gençliği devlet eliyle ikiye bölünmüştür' dedi".

23 Şubat tarihli gazeteden başlıklar:

"Hacettepe olayları soruşturması sonuçlandı. Bir asistan ile 18 öğrenci tutuklandı. Avukatlar toplum polisinin ifadesindeki çelişkiyi belirtti".

"Ülkü Ocaklılara ateş açtıkları öne sürülen 19 genç gözaltında".

"Menfaat olunca, AP-CHP birleşti. Anayasa değişikliği imza için parti gruplarına verildi".

"Başkentte beş bomba patladı, biri zararsız hale sokuldu".

24 Şubat tarihli gazeteden başlıklar:

"Demirel, Sunay ile son olayları görüştü".

"Milli Güvenlik Kurulu bugün köşkte toplanıyor".

"Polis bir genci vurarak yaraladı".

"Patlayıcı maddelerin nereden sağlandığının tespiti için, meclis araştırması istendi".

25 Şubat tarihli gazeteden başlıklar:

"Milli Güvenlik Kurulu toplandı. Dört saat devam eden ve son olayların görüşüldüğü toplantı hakkında açıklama yapılmadı".

"Başbakan Köşk'ten çıkarken 'demokratik nizama karşı çıkanlar pişman olacaktır' dedi".

"Demirel 'örfi idare düşünmüyoruz' dedi".

"Tedbir tasarısının tümünü komisyon kabul etti".

"Senatoda, yine tartışma çıktı. CHP'li Ural, AP'lilere 'siz korkunç bir şebekesiniz' diye bağırdı".

"Başkentte patlamalar devam ediyor".

26 Şubat tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından bir başlık: "Beş tıbbiyelinin asker öğrenciliğine son verildi".*

Haberde şöyle deniliyor: "Tıp Fakültesi'nde silahlı kuvvetler hesabına okuyan beş öğrenci, aşırı sol propaganda yaptıkları, devrimci eylemlere katıldıkları gerekçesiyle askerlikten çıkarılmışlardır".

Diğer başlıklar:

"Bazı CHP'liler anayasa değişikliğine karşı".

"Ziraat mühendisleri toprak reformu istedi".

27 Şubat tarihli *Cumhuriyet gazetesinden: "Ceza Kanunu'nda 201. maddeye yeni ekler kabul edildi".*

28 Şubat Pazar günkü gazeteden bazı başlıklar:

"Ecevit, partilere yardımı zorunlu görüyor".

"Emniyet sarayında bir intihar".

"Ceza Kanununu değiştiren tasarı komisyonda kabul edildi".

"Askerlikten çıkarılan beş tıp öğrencisi Danıştay'a başvurdu".

Son Havadis gazetesi: Şubat 1971

1 Şubat tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

"Menteşoğlu: Biz kanunları hiçe sayanların daima karşısındayız".

"Bilgin 'TRT milli kuruluş haline gelecek' ".

"Ankara Gazeteciler Cemiyeti Kongresi'nde konuşan Devlet Bakanı 'radyonun, özerkliği zedelenmeden, anarşik neşriyatı önlenecek' dedi".

"Sol sloganlarıyla halkı tahrik edince, TÖS'ün mitingi hadiseli geçti: Sakarya'daki mitingde 6 kişi yaralandı 17 kişi nezarete alındı".

2 Şubat tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

"Milli Eğitim Bakanı, senatoda, 'olaylar üniversite problemlerini aştı' dedi".

"M. E. Bakanı O. Oğuz: Öğrenim hürriyetini getireceğiz".

"Hiç kimsenin, bir anayasa gereği olan öğrenim hürriyetini kısıtlamaya hakkı yoktur".

"Ziraat Fakültesinde bulunan 57 öğrencinin hayatı tehlikededir".

"Üç öğrencisinin yaralanmasına yol açan olaya adı karışanlardan biri yakalandı".

3 Şubat tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

"Anayasa Mahkemesi'nin bir kararı daha: Parlamenterlerden sonra partilerin de parası kesildi".

"TİP'li doçentin odasına gürültü bombası atıldı".

4 Şubat tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

"Komünizm ve Kürtçülük iddiasıyla, TİP yöneticileri takibata uğradı".

"Savcılığa çağrılan Behice Boran ifade vermedi".

"Yeni tasarıları bakanlar kurulu bugün ele alıyor".

5 Şubat tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

"Bakanlar Kurulu 11 saat çalıştı ve anarşiyi önleyici kanunlar meclise sevk edildi. Tasarılar içinde ayrıca, TRT'yi ıslah edici kanun da bulunuyor".

"İnönü'ye göre yeni kanuna ihtiyaç yok. CHP Genel Başkanı parlamenterlerin maaşları ve siyasi partilere yardımla ilgili Anayasa Mahkemesi kararlarına karşı çıktı".

"İşte vesikalar: Komünist Çin'den talimat alanları açıklıyoruz".

"Türkiye'deki bir dergi Kızıl Çin'e bağlı ajanlar ile işbirliği yapıyor. *Proleter Devrimci Aydınlık isimli dergi, memleketimizde Mao ve Kızıl Çin'e bağlı olanları belgeliyor"*.

6 Şubat tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

"Kanunlarda yapılacak değişiklikler açıklandı. Ceza Kanununun 201, 236, 254, 266, 268. maddelerinde değişiklik yapılacak".

"Dernek faaliyetleri kontrol altına alınıyor".

"Yeni TRT tasarısı da hükümetçe onaylandı".

"Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanun tasarısında yapılacak değişiklikle, yürüyüşü tertipleyen yöneticilerin maddi ve manevi sorumluluğu taşımaları öngörülüyor".

"Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde işlenen cezalar arttırılıyor".

"Cemiyet ve derneklerin faaliyetleri hükümlere bağlanıyor".

"Öğrenci Dernekleri hakkında yeni kayıtlar getiriliyor ve faaliyet sahaları kısıtlanıyor".

"Derneklerin muamele ve hesapları kontrol altına alınıyor".

"Genel Kurmay Başkanı Tağmaç: Saldırılar orduya yöneldi".

"Komünist Kürtçü bir şebeke yakalandı. Doğu bölgesinde sabotaj hareketlerine hazırlanan sanıklardan biri radyoda çalışıyordu".

11 Şubat tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

"Bakanlar Kurulu'nda esasları görüşülen Türk Ceza Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve TRT tasarısını kapsayan tasarılar mecliste".

"Amerikalıların apartmanına bomba kondu. Bomba patlamadan ele geçti ve 12 öğrenci nezarete alındı".

"Eski Genel Başkan kesin ihraç talebiyle haysiyet divanına veriliyor: Aybar TİP'ten ihraç edilecek".

12 Şubat tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

"Silahlı dört genç tarafından Ankara'da bir banka daha soyuldu".

"Gangsterlerin bindikleri otonun şoförü elleri ve kolları bağlı halde Orta Doğu Teknik Üniversitesi yakınlarında bulundu".

"Bir Amerikalı astsubayın otosuna daha patlayıcı madde koydular".

"Bomba olayları Türkiye'deki Amerikalılara endişe veriyor".

"Millet Meclisi'nde CHP'liler, AP'lilerin üzerine yürüdüler".

14 Şubat tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

"Fransa'daki bazı Türk Öğrencileri, ihtilal beyannamesi yayınladılar".

"Solcular orduya da dil uzatıyorlar".

"Başkentte Dev-Genç'e bağlı bir kuruluş, yayınladığı bir bildiride, parlamenter rejime karşı olduğunu açıkladı".

"Anayasa değişikliği için bazı partiler anlaştı".

"İkinci soygunun failleri: Deniz Gezmiş ve arkadaşları".

"Demirel: Banka soygunu yeni bir taktiktir".

"Bankalara otomatik alarm konulacak".

16 Şubat tarihli *Son Havadis'ten başlıklar:*

"Eski Genel Başkan Türkiye'yi sosyalist yapmak kolay değil".

"Aybar TİP'in içyüzünü açıkladı: TİP yöneticileri tehlikeli yoldadır".

“Müstafi TİP reisi ‘parlamenterlerin ödenek ve yollukları bilim açısından anayasaya aykırı değildir’ dedi”.

“TİP’te sosyalist yaftası altında yeni bürokratlar türemektedir. Bunlar da emekçi yığınlarını kendi boyundurukları [altına] almak hevesindedirler. Genel başkan ve iki genel sekreter parti kasasından maaş alıyor”.

“Milli Güvenlik Kurulu 22 Şubat’ta toplanıyor”.

“Yeni TRT tasarısında tarafsızlığın tarifi yapılıyor. Bugün Meclis’e verilecek tasarı, otokontrol ve murakabe organı kurulmasını öngörüyor”.

16 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Ankara’da olaylar, kaçırılan Amerikan polisi 17 saat sonra serbest bırakıldı”.

“Solcular bir ABD deposunu bastı. Bir Kenedy heykelini de dinamitledi”.

“Polisle çarpışan 6 öğrenciden biri yaralandı”.

“İstanbul’da üzüntü verici olaylar; Edebiyat Fakültesinde yine kan aktı. Bir kız ile iki erkek öğrenci yaralandı. Edebiyat Fakültesi bir hafta süre ile kapatıldı”.

“Nallıhan’da bir öğrenci derneği dinamitlendi”.

“Batman Öğretmenler Derneği Lokali de tahrip edildi”.

“Dev-Genç’çiler bir öğrenciyi kıyasıya dövdüler”.

17 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“İstanbul’da öğrenciler yine çatıştı. Fen Fakültesinde silahlar patladı”.

“Polise ateş eden bir öğrenci tevkif edildi. Ankara Emniyet Sarayı’nda giriş ve çıkışlar kontrol altına alındı”.

“Adana’da grev teşvikçisi solcu tevkif edildi”.

18 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Ankara’da bir lisede saatli bomba patladı. Bir çocuğun karnı, diğerinin ise kolu parçalandı. Yaralanan üç ortaokul öğrencisinden ikisinin durumu çok ağır”.

“İstanbul’da da Edirnekapı yurdunda dinamit patlatıldı. Yurdun ve civardaki bazı binaların camları kırıldı”.

“AP’li Ertuğrul Mat: Anayasa Mahkemesi kanunen kendisine verilmeyen yetkilere yönelmiştir”.

“Anarşiyi önlemek için muhalefet yardımcı olmalıdır”.

“Hükümet adına konuşan Dinçer dedi ki: İktidar anayasanın içindedir, eğer dışına çıkarsak, bu kubbeyi başımıza yıkarsınız”.

“Bir Alman gazetesine demeç veren Başbakan Süleyman Demirel dedi ki: Biz demokrasi için mücadele ediyoruz”.

19 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Partilerarası komisyon, seçimleri bir yıl erkene alma kararı verdi”.

“Bir diğer vekil: Genel meclis seçimleri, 1971 yılı Ekim ayında yapılacak. Belediye, il genel meclis seçimleri, kısmi senato seçimleriyle birleştirilecek”.

“Demirel grupta dedi ki: Zor meseleler inançla çözülür”.

“AP ve CHP’liler, dün mecliste birbirlerine girdiler. CHP Başkan Vekili Kemal Palaoğlu görevinden çekildi”.

“Ankara’da üç patlama oldu”.

“Hacettepe Üniversitesi polis kordonu altında”.

“Öğrencilerinin tek tek üzerleri aranıyor”.

“Milliyetçi gençler açıklama yaptılar. Mücadeleye devamda kararlıyız”.

20 Şubat tarihli *Son Havadis’in birinci sayfasından büyük başlık: “Hacettepe Üniversitesi’nde solcular, polis ve halkı makineli tüfekle taradı. Halk ve polisten çok sayıda yaralı olduğu bildiriliyor.*

Aynı günkü gazeteden başka başlıklar:

“Heyetimiz müzakerelerde çok dikkatli idi diyen AET Genel Sekreteri açıkladı: Türkiye çok az mükellefiyet yüklenmiştir”.

“Aybar yeni bir parti kuracak”.

“Amerikalılara ait bir motor dinamitlendi”.

21 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Odalar Birliği binasına patlayıcı madde atıldı”.

“Milletin sabrı taşıyor”.

“Yollara taş döken öğrenciler, Ankara-Eskişehir yolunu 2 saat süre ile trafiğe kapattılar”.

“Hedefin, rejim olduğunu söyleyen İçişleri Bakanı mecliste açıkladı: Komünist ihtilalin provası yapılıyor”.

“Gaziantep’te iki patlama oldu. Çınarlı Camii’nin camlı bölümü dinamitlendi”.

“Demirel, demokrasiye inancı kaybetmemeliyiz”.

“Rektör Bıyıkoğlu’nun açıklaması: Üniversiteler, suçluların sığınağı halindedir”.

22 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Hacettepe’de kanlı olaylara sebep olan 73 solcunun duruşması dün başladı”.

“Menteşoğlu muhalefetin tenkitlerine cevap verdi: Partiler anarşi yaratanlara karşı birlik olmalıdır. İçişleri Bakanı ‘meşruiyet dışı icraat yapamayız’ dedi”.

“Milli Güvenlik Kurulu bu sabah toplanıyor”.

23 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Hacettepe olayı sanıklarından 19 öğrenci dün tevkif edildi”.

“Duvar ve direklere beyanname yapıştıran 3 öğrenci yakalandı”.

“Ankara’da bir polis otosuna ateş edildi”.

“İstanbul Üniversitesi dün sabah açıldı”.

“Anarşistler Ziraat Fakültesi’ni bastı”.

“Dev-Genç mensubu bir grup öğrenci yaylım ateşi açtı”.

24 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Sabotajcı avı başladı. Odalar Birliği’ne patlayıcı madde atan solcu lise öğrencisi tutuklandı. Kenedy caddesinde bir dairenin önüne bırakılan bir paket içinde, 5 adet dinamit bulundu”.

“Dört Dev-Genç üyesi tevkif edildi”.

“Şereflikoçhisar’da polislere ateş açan sanıkların üzerinde tabanca, dinamitler bulundu”.

“Cumhurbaşkanı Sunay, Demirel ile görüştü”.

“Silahlar konusunda araştırma isteniyor”.

“Güran Titrek’in konuşmasına mani olmak için, senatoda CHP’liler hadise çıkardılar. Ticaret Bakanı, iddialara da bir basın toplantısı ile cevap vermek zorunda kaldı”.

“Bildiri neşreden TİP, anarşistlere toz kondurmuyor”.

25 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Başbakan, çeşitli soruları cevaplandırdı. Müşküller aşılacaktır. Devlet her türlü kanunsuzluğun hakkından gelecek güçtedir”.

“Ülkü Ocakları’nın tepkisi sert oldu: İnönü ve Ecevit dilini tutmalı”.

> “İstanbul savcısı Nedim Demirel dün açıkladı: Kültür Sarayı yangınında kasıt ihtimali kabul edildi”.
>
> “Sorumlulukların iki kısımda değerlendirildiğini açıklayan savcı, ‘bilirkişi yangının başlaması için harici bir müdahaleyi kabul etmiştir’ dedi”.

28 Şubat tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

> “İki parti hakkındaki dosya başsavcılığa verildi. TİP ve MNP’nin kapatılması istendi. Partilerin yöneticileri hakkında da soruşturma açıldı”.
>
> “İnşaat mühendisleri Ankara’da iki ayrı yerde kongre yaptı. Solcularla işbirliği yapan yöneticileri protesto eden üyeler salonu terk edip ayrı yerde toplandılar”.
>
> “Anayasa Mahkemesi’nin kararlarını üçte iki ekseriyetle almasını komisyon kabul etti”.
>
> “Maaş ve partilere yardım konusunda parlamenterler ikiye ayrıldı”.

“Dinamit verirken yakalandı ve sonra intihar etti”. Bu başlık altında verilen haber şöyle: “Muhafaza edilmek üzere kendisine verilen dinamit lokumlarını sakladığı öne sürülen Veli Demirez, gözaltına alınmıştır. Veli Demirez’e dinamit lokumlarını verirken yakalanan Hıdır Altınay da göz altında bulundurulduğu sırada, kendisini Emniyet Sarayı’nın 10’uncu katından atarak intihar etmiştir”.

12 Mart'a kadar Cumhuriyet gazetesi

1 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinden başlık: "Hıdır Altınay'ın pencereden atıldığı iddia edildi". Haber şöyle: "Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu Başkanı Ertuğrul Kürkçü, dün basın toplantısı düzenleyerek, önceki gün Emniyet Sarayı'nın onuncu katından düşerek ölen, Hıdır Altınay'ın pencereden atıldığını öne sürmüştür".*

2 Mart tarihli *Cumhuriyet'ten başlıklar:*

"İnönü'nün rahatsızlığı üzerine CHP meclisi ertelendi".

"Hasta denildi ama, İnönü dün mecliste idi".

"TİP: İlerici güçlere karşı terör arttı".

"3.000 işsiz Batman'da rafineriyi işgal etti".

"Tedbir tasarılarından biri daha komisyonda".

"Hacettepe'de derslere dün başlandı".

3 Mart tarihli *Cumhuriyet'ten başlıklar:*

"İktisat ve Hukuk üç gün kapatıldı. İstanbul Üniversitesi ve Tokat yurdunda 46 öğrenci gözaltına alındı. Hukukta gençler polisle çatıştı".

"Sekili istasyonu soyuldu, şefi tabanca ile öldürüldü".

"DP bildiri yayınladı: Demirel'in direnişi, rejim için tehlikelidir".

"İki sendika yöneticileri, Altınay'ın intihar etmediğini öne sürdüler".

"Meclis yakınında bir bomba bulundu".

"Amasya Lisesi ve TÖS'ü basanlar bir yedek subayı da Yeşilırmak'a atmak istediler".

4 Mart tarihli *Cumhuriyet'ten başlıklar:*

"Orgeneral Tağmaç, 300 subayla görüştü. Genel Kurmay Başkanı, 'gereken gerektiği zaman yapılacak' dedi".

"Ecevit: İktidar bozulan huzuru yasalarla sağlamak istiyor".

"Demirel hakkında yolsuzluk iddiası: DP'lilerin hazırladıkları Meclis soruşturma önergesinde, Demirel'in mal bildiriminin yanlış olduğu iddiası da var".

> “Başbakan için soruşturma istenecek”.
> “Erkek Teknik’te dinamit patladı”.
> “Öğretmenler yeni bir eyleme geçecekler”.
> “İçişleri Bakanı açıkladı: İstasyon şefini, makasçı ile oğlu öldürdü”.

5 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinden başlık: “400 bin dolar fidye isteniyor. İstenen para bu akşam 18.00’e kadar verilmezse kaçırılanlar öldürülecek. Tehdit edilen TRT ve AA uzun süre bu konuda haber veremedi. Amerikalı dört asker kaçırıldı. ABD elçisi dört askerin canlı olarak bulunmasını istedi”.*

Aynı 5 Mart tarihli gazetede “Türk Halk Kurtuluş Ordusu imzalı bildiri” başlığı altında bir bildiri metni veriliyor:

> “Kendilerine Türk Halk Kurtuluş Ordusu adını veren, gizli örgüt mensuplarının, TRT ile iki ajansa kaçırılan askerlerin kimlik kartlarıyla birlikte, bildirilerinde Türkiye halkları ve bütün dünya halklarına çağrıda bulunmuşlardır.
>
> Bildiride subay, öğrenci, küçük esnaf, teknik elemanlar, köylülere öğretmen ve öğrencilere, tüm devrimcilere seslenilmekte, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nun silahlı mücadeleye girişeceği ileri sürülmektedir.
>
> Bildiri dört sayfa halinde pelür kâğıda daktilo ile yazılmıştır.
>
> Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nun sesidir diye başlayan bildiride Türkiye’deki Amerikalılar ve bütün düşmanlardan temizleneceği ifade edilerek şu hususlar öne sürülmüştür:
>
> Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu bütün yurtseverleri bu kutsal mücadelede saflarına çağırır ve hainlere karşı giriştiği kavgada en son savaşçısına kadar devam edeceğini bildirir.
>
> Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu halkımızın kurtuluşu ve ülkemizin bağımsızlığının, silahlı mücadeleyle kazanılacağına ve bu yolun tek yol olduğuna inanır.
>
> Amacımız Amerika’yı ve bütün yabancı düşmanları temizlemek, hainleri yok etmek ve düşmandan temizlenmiş tam bağımsız Türkiye’yi kurmaktır.
>
> Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, ezilen halkımızın öncü gücüdür. Halkımızın kurtuluşu dışında hiçbir harekete giremez.
>
> Halkımıza şunu duyuruyoruz:

Düşmanın zenginliğine, sayısına, imkânlarına ve dehşetine aldırmayınız. Düşmana boyun eğmeyiniz, haklarımızı zorla alacağız, çünkü onlar her şeyi bizden zorla alıyorlar.

Bildiride ayrıca, 'hainlere başkaldırmaktan başka çare kalmadı, korkmayalım, vatanın kurtuluşu uğrunda mücadele bir namus borcudur ve zaten kaybedecek bir canımız kalmıştır' denilmekte, şöyle devam edilmektedir: 'Amerika ve onun emrindeki hainler yüzünden öz vatanımızda üvey evlat durumuna düştük. Hiçbirimiz yarınımızdan emin değiliz. Ömrümüz aç sefil doktorsuz, ilaçsız, okulsuz, yolsuz geçiyor. Gelecek nesillere vatanı böyle terk edemeyiz. Kanımızı emen bir avuç haine ve onların arkasındaki Amerika'ya karşı isyan etmek en kutsal görevimizdir. Bu talan düzeni böyle devam ettikçe, açlıktan ölen biz, işsiz kalan biz, insan yerine konmayan biz, hayat pahalılığı ve zamlardan inim inim inleyen biz ve köle muamelesi gören biz olacağız'.

Türk Halk Kurtuluş Ordusu imzasını taşıyan bildiride şimdiye kadar girişilen eylemler de sıralanmakta, bunun tüm sorumluluklarını üzerlerine aldıkları ileri sürüldükten sonra, bugüne kadar yapılan işler şöyle özetlenmektedir:

1. 29 Aralık gecesi Amerikan Büyükelçiliği önünde nöbet tutan toplum polisleri kurşunlanmıştır. Bu olay devrimcilere ve halka güven vermiş ve hainler ilk defa bir devrimci terörle karşılamışlardır.

2. 11 Ocak 1971 günü Türkiye İş Bankası Emek şubesini soyarak 124 bin lira alınmıştır. Soygunun amacı bir taraftan sömürünün çarkının devamını sağlayan bankaların iş mekanizmasını bozmak, diğer taraftan iyi savaşabilmek için silahlanmaktır. Ve bu yüzdendir soygundan sonra, düşman şimdiye kadar görülmedik bir vahşetle halka ve savaşçılarımıza karşı baskıyı arttırmıştır. Tam bir aylık kovalamacadan sonra düşman savaşçılarımızı yakalayamamış fakat aksine kısa zamanda kahraman olmalarına yardımcı olmuştur.

3. Şubat ayı ortasında bir Amerikan motoru bombalanmıştır. Motor batmaktan zor kurtulmuştur.

4. 20 Şubat gecesi İstanbul'da Edirnekapı'da nöbet bekleyen iki toplum polisi kurşunlanmıştır. Bu eylemimiz Ankara'da polislerin kurşunlanmasından sonra aynı tarz bir çalışma gereği yapılmıştır.

5. 21 Şubat gecesi Amerika'nın Balgat semtindeki üssüne girilmiştir. Tam dört saat, üs savaşçılarımızın kontrolüne geçmiştir. Cephane diye

> getirilen depolarda ve nöbetçilerde silah bulunamamıştır. Ayrılırken nöbet bekleyen çavuşu yanına alan savaşçılarımız, zenci olduğunu görünce, kurşuna dizmekten vazgeçmiş, buna karşılık Türkiye'deki Amerikalılar hakkında gerekli istihbarat alındıktan sonra serbest bırakılmıştır".

Aynı günkü gazetede başka bir başlık: "Asistanlar Anayasa değişikliğine karşı".

6 Mart tarihli *Cumhuriyet'ten başlıklar:*

> "Kaçırılan dört Amerikalının mektubu dün gece Ankara büromuza gönderildi. Türk Halk Kurtuluş Ordusu adına yayınlanan son bildiriyle birlikte gönderilen mektuplarda kaçırılan havacılar, Türk ve Amerikan makamlarına 'yaşamamızı istiyorsanız, istekleri kabul edin' dediler".
>
> "Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde kanlı savaş 1 ölü, 32 yaralı".
>
> "Bakanlar Kurulu dün gece toplandı".
>
> "ABD Başkanı 'pazarlık tavsiye etmem' dedi".
>
> "İnönü, hükümetin desteklenmesini istiyor".
>
> "İstanbul'da da bir banka soyuldu".
>
> "Kırıkhan'da sokağa çıkma yasağı kondu. Mitingde iki ölü, 17 yaralı var".
>
> "Dinçer, mecliste Amerikalıları Gezmiş ve dört arkadaşının kaçırdığını iddia etti".
>
> "TÖS son olaylarda iktidarı suçladı".
>
> "955 bin adet 7,65 çapında tabanca mermisi ele geçirildi".

7 Mart tarihli *Cumhuriyet'ten başlıklar:*

> "Büyükelçi askerlerin bırakılacağı kanısında. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde aramaya dün de devam edildi".
>
> "Dört ABD'linin durumu belli değil".
>
> "İnönü, rejim dışı eylemlere karşıyız".
>
> "Öğrenciler İzmir-Ankara yolunu trafiğe kapattı".
>
> "Milli Güvenlik Kurulu'nun bir ay önceki toplantısında Demirel'in teklifi olumsuz karşılandı. Asker üyeler sıkıyönetime yanaşmadı".
>
> "Kırıkhan'da ölü üçe yükseldi. Olaylardan sonra, 10 kişi gözaltına alındı".
>
> "Banka soygunu için 22 öğrenci gözaltına alındı".

8 Mart 1971 tarihli *Cumhuriyet'ten başlıklar:*

“Son olayları görüşecek Yüksek Askeri Şûra olağanüstü toplanıyor. Kaçırılan Amerikalılar, banka soygunları, üniversite olayları gözden geçirilecek”.

“İnönü, iller toplantısında konuştu: Sorumsuz gizli örgütlerin saldırılarından memleket bir an önce kurtarılmalıdır. Davalara sahip bir partiyiz, demokratik düzen dışı usullere kendimizi kaptırmayacağız”.

“Kanla biten sonuç tamir olunamaz”.

“ABD’li dört askerden hâlâ bir haber yok”.

“Feyzioğlu, sokaklar değil ama, hükümet aşındı”.

“Asistan direnişi bir hafta daha uzadı”.

“İstanbul polisinin banka soygunu sanığı olarak ilan ettiği genç, 9 aydır Ankara dışına çıkmamış”.

“Orta Doğu Teknik Üniversitesi yetkilileri hakkında da tahkikat açıldı”.

“24 öğrenci tutuklandı”.

“Yurtların açılması istendi”.

“Amerikalı çavuş bir çocuğu vurdu”.

“Boran: Kırıkhan’da bazı kişiler kayıp”.

8 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinde, İnönü’nün CHP il başkanları toplantısındaki konuşmasından parçalar verilmektedir. Bu parçalar, günün olayları dolayısıyla, aydınlatıcı bir nitelik taşımaktadır. Gazeteden aynen alıyorum: İnönü’nün sözleri:*

“Amerikalı askerlerin kaçırılmasında hayatlarının tehlikeye düşürülmesinde, maddi ve kanuni olduğu kadar, manevi ve şeref bakımından uğradığımız tecavüzün ölçüsü yoktur. Bu olayı bir dış politika meselesi haline getirmek, her bakımdan Türk ahlakına, Türk şerefine ve Türk maneviyatına aykırıdır ve varlığımız için tehlikelidir. Onun için, bütün vatandaşlarımızın dil birliği ile, bu hareketleri tasvip etmediğimizi, bu hareketlerin Türk milletinin hiçbir vasfına uygun olmadığını ilan etmeliyiz. Büyük tehlikelere, haksız muamelelere evvela millet önünde hüküm giydirilerek çare bulunur. Bütün bu kanun dışı saldırılar, âdet olduğu üzere, milletin esas hakları namına yapılıyor. Bir milletin esas haklarını koyanlar o esas hakların, milletin varlığını tehlikeye düşürmek için kullanılmasını bir an zihinlerinden geçirmişler midir? İnsaf etmez misiniz?

Bazı çevrelere göre, üniversite özerkliği, kanunların dışında saldırıları hızlandırmak ve mezkezlemek için, üniversiteleri silah deposu haline getirmektir.

9 saat devletin askerlerine karşı ve kanunlara karşı muharebe ediyorlar. Nedir? Amaçları üniversite özerkliğini savunmakmış. Bu tamamıyla yanlış bir şeydir. Hiçbir hak insan haklarını ortadan kaldırmak için kullanılamaz. Şimdi döndük dolaştık, insan hakları ne ölçüde muhafaza edilir? Onun usullerini bulmaya çalışıyoruz. Bazı kimselerin savunmak istediği saldırganlar, hiçbir hak tanımayan, cemiyette idare tarzı olarak bildiğimiz kuralların hepsine meydan okuyan, ihtilalci geçinen insanlardır. Bu, kimseyi inandırmaz. Saldırganlar akıllarını başlarına alsınlar, ellerini kana bulamasınlar. Her kusur, her yanlışlık nihayet tamir olunabilir. Ama kan kaybı, kan kusuru, kanla biten netice tamir olunamaz.

1950'de iktidara gelenler bir süre sonra bir daha iktidardan gitmemenin çaresini aramaya bulmaya çalıştılar. Uzun süre demokratik rejim dışında yaşamış olan milletimizin başından geçen başlıca güçlük budur. Uzun süre, demokratik düzen dışında yaşadıktan sonra, iktidara gelenler, kısmen korku nedeniyle, kısmen insan tabiatının arzusu olarak, kendilerini kaptırıyorlar. Uğradığımız güçlüklerin hepsi budur. İktidarda bulunan insan, iktidarına yapılan serbest eleştirilerin sertliği ve pervasızlığı karşısında, iktidardan çekildiği zaman, başına neler geleceğini gözünde büyüterek düşünür. Kendisine hatalarını sayanların iktidara gelince bunların hesabını soracağı korkusuna kapılır.

Türkiye'nin, yine böyle bir dönem yaşadığını iddia eden İnönü, 'bu korkuların hepsi beyhudedir' demiş ve şunları eklemiştir: 'İktidardan vatandaş oyuyla ayrılanlardan sonra gelen iktidar, hemen bir saat sonra o kadar çok dert ve soru ile karşı karşıya kalır ki, bunların hallolunması birinci safhaya geçer. Geçmiş sıkıntıların hesabını vermek tali bir sıkıntı olur. Bunu tecrübe etmeyenler bilmiyor'.

İnönü, daha sonra ülkede demokratik rejim bakımından kaydedilen ilerlemeye değinmiş CHP olarak her gün, her meseleyi en büyük memleket derdi gibi dallandırıp budaklandırmakta fayda görmediklerini öne sürerek şöyle konuşmuştur:

'Bizim bu hareketimizin dallarını ve dalgalarını tecrübesi olmayanlar, maksatları olanlar, yeni siyasi hayatta kendilerine ebedi hayat hayaline düşenler, anlamaktan aciz kalmakta, bizimle uğraşmaktadırlar.

> Bugün iktidarla uğraşılıyor. Hep beraber uğraşıyoruz. Fakat bilesiniz ki, gerçekte siyasete heves eden yenilerin gözünde en büyük sakıncalı duvar, kötü niyetlere karşı en büyük duvar CHP'dir.
>
> Saf partililerimiz, saf vatandaşlarımız özellikle geçmiş zamanların gürültülü politika olaylarına alışmış olanlar, muhalefet dendiği zaman, memleketin ertesi gün baştan aşağı huzurunun sarsılacağı gürültülü ve eylem halinde kalmasını isterler. Bunu yapmayız biz. Biz sınırları hedefleri belli davalar sahibi bir partiyiz. Vatandaşlarımıza dertlerimizi anlatacağımıza ve neticeyi kazanacağımıza güveniyoruz. Bunun dışında demokratik düzen dışı usullere kendimizi kaptırmayacağız.
>
> Dış politika olarak varlığımız bir sınıra maruzdur. Başka devletlerle münasebetlerimiz, saldırılar, sorumsuz düşüncelerle oyuncak olma yolundadır. Buna müsaade edemeyiz. Saldırganların, kanun dışı örgütlerin, öteden beri bizim gözümüzde sağcısı solcusu, farkı yoktur. Şimdi sorumsuz, gizli örgütlerin saldırılarından memleketin bir an önce kurtarılması lazımdır. Buradan 'alternatif olmaktan çıkmıştır' propagandası yayılan CHP yerine, teşkilatı, meclis grupları ve bütün CHP'liler olarak çıkmaya, sağduyulu vatandaşa, sağduyu söyleyebilecek kadar soğukkanlı bir parti olduğuna vatandaşı inandırmaya mecburuz".

Aynı günkü gazetede Güven Partisi Başkanı Feyzioğlu'nun şu sözleri de yer alıyor: "Demokrasi hürriyet ve nizamın bağdaştırıldığı ve kanunun hâkim olduğu bir rejimdir. Baskı idarelerinin mezar sessizliği demokrasilerde elbette görülemez. Fakat kanun emirlerinin dinamit, bomba ve silah sesleriyle boğulması da sıhhat alameti değildir". Feyzioğlu, "neticede sokaklar aşınmadı ama, hükümet çok aşındı" demiştir. Feyzioğlu ayrıca "hükümetin icra gücü tükenmiştir. Dünyanın neresinde 'telefoncu kızlar beni de azarlıyor' diyerek kendi memurları tarafından azarlandığını ilan eden bakan gösterebilirsiniz" şeklinde konuşmuştur.

Milli Güven Partisi Genel Sekreteri Orhan Öztrak ise "hadiseleri önlemek artık AP iktidarının boyunu çok aşmıştır" demiştir.

Aynı gazetede Millet Partisi bildirisinden bir parça veriliyor: Bildiride "Millet Partisi genel idare kurulu, yurtta mevcut huzursuzluğa, 10 yıldır yürürlükte olan anayasanın öngördüğü reformları ger-

çekleştirmeyen CHP ve AP iktidarlarının sebep olduğu görüşündedir" demiştir.

Aynı günkü gazetede Demokratik Parti Genel Başkanı Bozbeyli'nin de sözleri yer almıştır: Bozbeyli, "AP iktidarı kuruluş hikmetini ve felsefesini terk etmiştir. Halkla irtibatını yitirmiş, vadesi yakındır. Bu, iktidar için vakit ikindidir" demiştir.

9 Mart 1971 tarihli *Cumhuriyet'ten başlıklar:*

> "Dört Amerikalı serbest bırakıldı. Türk hükümetine haberi Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi verdi. Dört havacı, basınla 10 dakika konuşturuldu".
>
> "Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını polis bütün gücüyle arıyor".
>
> "AP içinde karşı hareket belirdi".
>
> "Yıldızeli TİP İlçe Sekreteri de öldürüldü".
>
> "Timisi'nin görüşü: Kırıkhan ve İslahiye'deki olaylar, tam bir irticadır".
>
> "Hükümete göre Kırıkhan olayı halkın galeyanı".
>
> "Altı öğrenci 'Salman, soygun günü bizimleydi' diyor".
>
> "Salman Kaya gazetecilerle konuşturulmadı".
>
> "Kadıköy Savcısına teslim olan Yavuz serbest bırakıldı".
>
> "Commer'in arabasını yakanlar mahkûm oldu".

9 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinde, "havacı komutanlar da bir toplantı yapacak" başlığıyla verilen bir başka haberde, bir gün evvel Ankara'da Genel Kurmay Başkanlığı'nda bir toplantı yapıldığından bahsedilmekte, bunun genişçe tutulmuş bir komuta konseyi toplantısı olarak alınması söylenmektedir.*

Bu haberin devamında şöyle deniliyor:

> "Çağrıya ne zaman karar verildi?
>
> Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, 3 Mart günü saat 15.30'da, Hava Kuvvetleri Komutanlığı konferans salonunda yaptığı konuşmadan sonra, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celâl Eyiceoğlu'nun odasında diğer kuvvet komutanlarıyla uzun bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme sırasında, memleketin içinde bulunduğu durum bir kez daha incelenmiş. Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasındaki tepkiler üzerinde de durularak, komuta konseyinin, Yüksek Askeri Şû-

ra'ya katılan üyeleriyle birlikte, geniş çapta bir toplantı yapma kararlaştırılmıştır.

Bu toplantıdan sonra Genel Kurmay Başkanlığı, gerek şûra üyelerine, gerek şûranın dışında kalan bazı yüksek rütbeli komutanlara, 11 Mart perşembe günü yapılacak toplantıya katılmaları için çağrıda bulunmuştur.

Hava Kuvvetlerindeki toplantı

Diğer taraftan Hava Kuvvetleri Komutanlığı da, geçen hafta içinde, yapılması kararlaştırılan, üs komutanları arasındaki bir normal toplantıyı da 10 Mart Çarşamba gününe ertelemiştir. Böylece 10 Mart Çarşamba günü, hava kuvvetlerine bağlı üslerin komutanları, ertesi gün de Genel Kurmay Başkanının davetlisi olarak Ankara'ya gelecek komutanlar toplantı yapacaktır.

İlgililer bu toplantıların sonucunda herhangi bir açıklama yapılıp yapılmayacağını bildirmemişlerdir.

Bu arada toplantılarda son olayların Türk Silahlı Kuvvetlerindeki tepkisinin tespite çalışılacağı, zaman süresi yettiği takdirde, personel kanununda yapılması düşünülen değişikliklerin tartışılacağı belirtilmiştir.

Dünkü Toplantı

Kuvvet Komutanlarıyla, ordu komutanlarından kurulu Komuta Konseyi dün Genel Kurmay Başkanlığında uzun süren bir toplantı yapmışlardır.

Bu toplantının pazartesi günü yapılacak geniş komuta konseyi toplantısındaki konuların hazırlığı mahiyetinde olduğu öğrenilmiş ancak, toplantıda ele alınan konularla ilgili olarak herhangi bir açıklama yapılmamıştır".

10 Mart tarihli *Cumhuriyet'ten başlıklar:*

"Ankara'da olağanüstü arama yapılıyor. Güvenlik Sokak'taki evin acele terk edildiği, bulunan silah, mermi, bot ve yazı makinesinden anlaşıldı.

"Dört Amerikalının bir apartmana terk edildiği belirtiliyor. ABD Büyükelçiliği fidye ödenmediğini açıkladı".

"CHP Kurultayı, anayasa değişikliğine karşı çıkmadı: Değişiklik yetkisi meclisindir".

"Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mütevelli Heyeti, dün Akademik Konseyi lağvetti. Rektör İnönü görevinden istifa etti".

> “Polis banka soygununa yeni sanıklar arıyor”.
>
> “Dört Amerikalının aranması sırasında, Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde ölenlerin sayısı üçe yükseldi. Yaralı MTA işçisi Aziz Yalda da öldü”.

Aynı günkü gazetede başka bir başlık: “Dev-Genç Genel Başkanı, camilere bomba atılmasını kınadı”.

“Kaçırılan Büyükelçi olsaydı ABD ölümle baş başa bırakmazdı”. Bu başlığın haberi şöyle:

> “Dev-Genç Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü dün yaptığı basın toplantısında ‘eğer kaçırılan Amerikan Büyükelçisi olsaydı Amerika Türk Halk Kurtuluş Ordusu’yla derhal pazarlığa otururdu. Fakat söz konusu kişiler Amerika’nın halk çocukları olduğu için, ABD yetkilileri onları rahatça ölümle yüz yüze bıraktılar’ demiştir.
>
> Kürkçü, Türkiye’de ve dünyanın birçok ülkelerinde her gün birçok devrimci öldürülürken ağızlarını açmayanların, dört Amerikalı askerin hayatı söz konusu olunca, insancıllıktan bahsetmelerinin gülünç olduğunu ileri sürmüş ‘asıl insancılık, mazlum halk kitlelerinin kıyılmasına karşı çıkmaktır’ demiştir.
>
> Dev-Genç Genel Başkanı, uzun süredir susan İçişleri Bakanı’nın dün akşamdan itibaren Amerikalıların sağ olduklarını tahmin ettiğini söylemesi ve arkasından da Amerikalıların serbest bırakılması üzerinde de durmuş, bu durumda ABD yetkilileriyle Türk Halk Kurtuluş Ordusu arasında gizli bir pazarlığın yürütülmüş olabileceğini de ifade etmiştir.
>
> Son Orta Doğu Teknik Üniversitesi’ndeki olaylara da değinen Kürkçü, öğrencilerin elinde uzun menzilli Kızıl Çin yapısı silahlar bulunduğu yolunda çıkarılan haberlerin uydurma olduğunu söylemiş ‘aksi takdirde ölü sayısının ikinin çok daha üzerinde olması gerekirdi’ demiştir.
>
> Ertuğrul Kürkçü, daha sonra camilere bomba konulması olaylarına kesinlikle karşı olduklarını söylemiştir. Kürkçü, bomba olaylarıyla bir ilişkileri olmadığını, ancak suçun Dev-Genç’in üzerine atılmak istendiğini, oysa kendilerinin bu gibi olaylara karşı olduklarını belirtmiştir”.

11 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinden:*

> “Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mütevelli Heyeti suçlandı. Erdal İnönü’nün istifaya zorlandığı, dersleri durdurma yetkisinin akademik

konseyde olduğu da belirtildi. Dekan Profesör Gürbüz ‘eğitimini sürdüren tek üniversite olmamıza tahammül edilemedi’ dedi”.

“Akademik Konsey halen mevcuttur”.

“Orta Doğu Teknik Üniversitesi fakülte genel kurulları toplanacak”.

“Senatör Byrd, ODTÜ’ye yardımın kesilmesini istedi”.

Yine aynı günkü gazeteden başka başlıklar:

“Yüksek Komuta Konseyi toplandı ve komutanlar görüş birliğine vardı: Olayları bastırmada hükümet yetersiz. Şaibeli durumu dolayısıyla, Demirel’in parlamento karşısında da güçlü olmadığı belirtildi”.

“Tağmaç anayasa düzeninin korunmasını istedi: Huzursuzluklar sabırla karşılanmalı”.

“Cumhuriyet Başsavcılığı, Milli Nizam Partisi’nin kapatılmasını istedi. Anayasa Mahkemesi dosyayı inceliyor”.

“19 AP’li Demirel’in çekilmesi için muhtıra hazırladı”.

“Salman Kaya bağırdı: Öldürdüler beni”.

“Mustafa Gürkan’la birlikte olan, altı kişinin noterden tasdikli ifadeleri savcılığa gönderildi”.

“Oğlunu adliyede görebilen Elif Ana ‘bu işte bir iş var’ diyor”.

“Rektör ‘İstanbul Teknik Üniversitesi’nde olay çıkarsa sorumluluk bizim değildir’ diyor”.

“Erdal İnönü, istifa mektubunu açıkladı”.

11 Mart Tarihli *Cumhuriyet gazetesinde Orgeneral Memduh Tağmaç’a atfen verilen sözler ertesi gün muhtıranın verildiği göz önünde tutulursa, bir defa daha göz önüne serilmeye değer. Memduh Tağmaç’ın sözleri olarak 11 Mart tarihli Cumhuriyet gazetesi şunları yazıyor:*

“Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Yüksek Komuta Konseyi’nde dün yaptığı konuşmada, 27 Mayıs hareketini gerçekleştiren Türk ordusunun, anayasa düzenine karşı vaziyet almasının haklı olmayacağını belirtmiş, toplantıya katılan generallerden birliklerine huzursuzlukların sabırla karşılanmasının bildirilmesini istemiştir.

Anarşik olayların ordu bünyesinde rahatsızlıklar meydana getirdiğini ifade eden Tağmaç, ‘Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde, Türk askerine Türk oldukları iddiasında bulunanların ateş etmeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde nefret uyandırmıştır’ demiştir.

Son günlerde meydana gelen olayların, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sabrını taşırmak için düzenlendiğini öne süren Genel Kurmay Başkanı konuşmasında özetle şunları söylemiştir:

Biz aksaklıkların ve tedirginliklerin kendi eserimiz olan anayasa sınırları içinde ve demokratik düzen uygulamasıyla giderileceğine inancımızı kaybetmiş değiliz.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, devlet idaresinde söz sahibi olmasını düşünmeden önce, Türkiye'deki durumu ciddi şekilde incelemek gerekir. Bugün Türkiye, aşırı sağ ve aşırı sol akımların etkisi altındadır. Bu aşırı uçlar memleketi kritik bir noktaya getirmişlerdir. Bunlardan aşırı sağ memlekette bir irtica iktidarı kurmak istemektedir. Aşırı sol ise Türkiye'yi komünist bir rejim altına sokma gayreti içindedir.

Aşırı sağın tehlikesi de, aşırı solun tehlikesi de büyüktür. Ancak, aşırı sağ karşısında daima bir alternatif bulacaktır. Bu alternatif güçlerin başında ise Türk Silahlı Kuvvetleri gelmektedir. Fakat, aşırı sol iktidara gelirse karşısında alternatif de bulunmayacaktır.

Türkiye yapısı itibarıyla ne Bulgaristan, ne Çekoslovakya, ne de Macaristan'dır. Türkiye'ye hâkim olacak komünist idare tamamen Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altında olacak ve son Türk devleti de böylece yok olup gidecektir.

Biz anayasaya sadık kalarak, üzerimize düşen ikaz görevimizi her fırsatta yerine getiriyoruz. Hiç kimsenin endişesi olmasın ki, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni temsil etmek mevkiinde bulunanlar, vazifelerini müdriktirler ve Türkiye'yi bir tehlikenin kucağına atmayacaklardır. Gereken her şey zamanında yapılmaktadır. Bundan sonra gerekenler de, yine zamanında yapılacaktır.

Silahlı kuvvetler mensupları birbirlerine ve kumandanlarına güven içinde bağlı bulunmalı ve kendi eserimiz olan anayasal düzenin dışında bir hal çaresi bulunmadığına kesin şekilde inanmalıdırlar. Silahlı kuvvetler mensupları, şayet memleketteki tehlikeli akımların etkisi altında kalırsa, bu vatanın bütünlüğünü korumakla görevli en değerli varlık yara almış olur. Kimse endişe etmesin ki, Türk Silahlı Kuvvetleri vatan bütünlüğünün tehlikeye düşmesine asla göz yummayacaktır.

Ordu, adeta devlet idaresine müdahaleye zorlanmaktadır. Silahlı kuvvetlerin sabrı taşırılmak istenmektedir. Bu noktaya önemle dikkatinizi çekmek isterim."

12 Mart Cuma günkü *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından başlık: "Gezmiş ve arkadaşları, Aksoy'dan ABD nezdinde arabulucu olmasını istedi". Haber şöyle:*

> "Profesör Muammer Aksoy, Deniz Gezmiş ve arkadaşları adına bir gencin pazartesi günü kendisinden ABD Büyükelçisi nezdinde arabulucu olmasını istediğini açıklamıştır.
>
> Profesör Aksoy bu açıklamada şunları söylemiştir: Ben her türlü şiddet ve zor hareketlerine karşıyımdır. Faşist kişilerin dahi öldürülmesini kabul etmem. Bundan önce Birinci Şube Müdürü'nü kurtarma gibi olaylarda da bu düşüncemi eylemle göstermişimdir. Mühletin bittiği cumartesi günü, İstanbul'da gazetelerde 'mühlet bitti Amerikalılar ölümle karşı karşıya' şeklindeki başlıkları görünce, insancıl nedenlerle o mesajı verdim. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını tanımam; temasım yoktur. Bunlar gerçekten toplumcu ve devrimci iseler, bu çağrı ile etkileyebilirim şeklinde düşündüm.
>
> Pazar akşamı Ankara'ya döndüm. Pazartesi günü akşamı fakültedeki çalışma odama bir genç girdi ve kendisinin Deniz Gezmiş'in arkadaşlarından olduğunu söyledi. Ne istediğini sorduğum zaman anlattı, Amerikalıların hayatta olduğunu söyledi. Benden ABD Büyükelçisi'nin demecini nasıl yorumladığımı sordu. Cevaben 'mühlet dolduğuna göre, sizin öldürme işini yapmanızı istemektedirler, Vietnam'da, Kamboçya'da binlerce kişi ölürken, Ankara'da dört Amerikalı askerin ölümüne elbette aldırmazlar, ancak bunu yapmanız devrimcilere de, sizlere de yazık olur. Bunlar Amerikan ajanı değil, yetkisiz dört askerdir. Onlar anlayış göstermezse siz anlayış gösterin, öldürmeyin' dedim. Bunun üzerine, kendilerine yeni bir mehil tanımalarını söyledim. Bu konuda ABD büyükelçiliğiyle arabuluculuk yapıp yapamayacağımı sordu. Biraz düşündüm, sağ basın böyle bir şeyi rahatlıkla demagoji unsuru olarak kullanabilecekti. Önceden verdiğim mesajı kamuflaj olarak kullandığımı ileri sürebileceklerdi.
>
> Buna rağmen teklifi, öldürmemeleri şartıyla, kabul ettim. Salı günü öğlen ABD büyükelçiliğine gidecektim. Bundan sonra da altı saat mühlet başlayacaktı. Fidye üzerinde fazla durmadılar. Tutuklanan arkadaşlarının serbest bırakılmasını istiyorlardı. O gece uyuyamadım. Ertesi günü Amerikalıların serbest bırakıldıklarını duyduğum zaman,

eşlerinden sonra, belki de en çok sevinen ben oldum. Bundan sonra olanları bazı arkadaşlarıma anlattım".

"Profesör Aksoy bu arada, İsmet İnönü'nün konuyla ilgili demecine değinmiş ve 'Paşa'nın sözü yatıştırıcı değil, ölüme itme yönünde tahrik edici idi. Kalplere hitap etmek daha iyiydi. Menderes'i MBK asmayacaktı. Fakat asamazsınız, asarsanız şöyle olur, böyle olur dendiği için asılmıştı. Bu da böyle olacaktı' demiştir. Aksoy, Amerikalıların serbest bırakılması halinde Büyükelçilikten alacağı sonucu, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının telefonla kendisinden öğreneceğini de bir soruya cevap olarak söylemiştir".

Yine 12 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinden başlıklar:*

"Büyükelçi, İnönü'ye teşekkür mektubu gönderdi. CHP Genel Başkanı cevabi mektubunda, 'kurtulanların Türk halkının yakın sempatisini değerlendireceklerini umarım' dedi".

"Komutanlar dün de toplandı. Bir süre Milli Savunma Bakanı'nın da kaldığı toplantıda Personel Kanununda değişiklik de tespit edildi".

"Tağmaç ve Kuvvet Komutanları görüşülen konuların sonucunu bugün tespit edecekler".

"Ele alınan konular Sunay'a iletilecek".

"Polis Ankara'daki evlerde hüviyet tespiti yapıyor".

"Kaçırılan taksi şoförü ölü bulundu".

12 Mart'a kadar Son Havadis gazetesi

1 Mart 1971 tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

"Mecliste 230 oyla kabul edilen bütçe yürürlüğe girdi".

"Demirel, '1971 yılı Türk ekonomisi için hayati önem arz etmektedir' dedi".

"Anayasa tadili teklifi, CHP'deki mücadeleyi yeniden alevlendirdi".

"Satır, Ecevit'i suçladı: Hazine yardımına, biz Atatürk'ün kurumları hakkında dava açsınlar, paraları bol keseden harcasınlar, fizik mücadelelerinde kullansınlar diye mi imza atacağız?"

“TRT’nin zam talebi reddedildi. Radyo vergisinin 180 lira olmasını isteyen TRT, bu yıl yarışmalar için 15 milyon lira harcadı”.

“Yan ödemeler için kararname çıktı”.

“Eyleme geçecek eczanelerin ruhsatı iptal edilecek”.

“Asistanlar oturma grevi yapacak”.

2 Mart 1971 tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

“Kırıkhan Camii dinamitlendi. Camiin patlama sırasında duvarları çatladı. Bazı camlar kırıldı”.

“İnönü, rahatsız olduğu için, CHP Parti Meclisi’nin toplantısı ertelendi”.

“İstanbul’da gençler dün yine çatıştılar”.

“Ereğli’de dört Dev-Genç üyesi tevkif edildi”.

3 Mart 1970 tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

“Adalet komisyonu, Anayasa Mahkemesi’yle ilgili kanun teklifini kabul etti”.

“Hukuk Fakültesi’nde silahlı çatışma oldu. 18 anarşist nezarete alındı. Hukuk Fakültesi 3 gün kapatıldı”.

5 Mart 1971 tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

“Dört Amerikalı kaçırıldı”.

“Ankara’da yeni bir tedhiş hareketi. 36 saat içinde 6 milyon lira ödenmediği takdirde, Amerikalılar öldürülecek”.

“Nefret ve heyecanla karşılanan olayın sanıkları Deniz Gezmiş ve suç ortakları”.

“İçişleri Bakanlığı, olayla ilgili bir açıklama yaptı”.

“Gizli örgüte mensup bir öğrenci ele geçti”.

“Serbest bırakılan Türk şoför ‘şahısları teşhis edebilirim’ dedi”.

“TRT ve AA gizli örgütün taleplerini yerine getirmedi”.

“Amerikan büyükelçisi ‘endişeliyiz’ dedi. Fidye için bir karar verilmedi”.

“Ereğli Dev-Genç ve TÖS binalarında dinamit ele geçti”.

Aynı 5 Mart tarihli *Son Havadis’in birinci sayfasında, başka bir başlık: “Solcu militanların yayınladıkları bildirinin metni”. Altında bir başlık: “Soygun ve eylemlerini itiraf ettiler”. Bu haberin metni:*

“Amerikan tesislerinde çalışan dört Amerikalı askeri kaçıran gizli örgüt mensupları, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nun bütün dünya halk-

larına ve Türkiye halkına çağrısı adı altında bir bildiri yayınlamıştır. Gizli örgüt mensuplarının bildirilerinin ilk bölümünde, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun silahlı bir mücadeleye gireceği, bu mücadele için de bütün yurtseverlerin bir araya gelmesi gerektiği ileri sürülmüş ve şöyle denmiştir:

1. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusunun, bütün yurtseverleri bu mücadelede saflarına çağırır ve hainlere karşı giriştiği kavgada en son savaşına kadar devam edeceğini bildirir.

2. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, halkımızın kurtuluşu ve ülkemizin bağımsızlığını silahlı mücadele ile kazanılacağına ve bu yolun tek yol olduğuna inanır.

3. Amacımız, Amerika'yı ve bütün yabancı düşmanları temizlemek, hainleri yok etmek ve düşmandan temizlenmiş tam bağımsız Türkiye'yi kurmaktır".

6 Mart 1971, *Son Havadis birinci sayfadan başlıklar:*

"Dört Amerikalı için verilen mühlet bu sabah bitiyor".

"Ankara'dan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde anarşistler jandarmaya ateş açtı".

"Kanlı çatışma. Bir öğrenci öldü, bir subayla dört er de yaralandı".

"İstanbul'da gangsterlerin kimlikleri tespit edildi. Banka soyuldu. Gangsterler alarm zilleri çalışınca, banka içinde ateş açtılar".

"Kırıkhan'da, anarşiyi telin mitingi kanlı hadiselere sebep oldu. Çatışmada bir sivil öldü".

Aynı gazetenin yedinci sayfasından bir başlık:

"Bir bildiri yayınlayan CHP ilk defa, kesin ve açık olarak son olayları kınadı: Bu hareketleri yapanlar gaflet içindeki taklitçi maceracılardır.

CHP Merkez Yönetim Kurulu bildirisi şöyledir:

Türk demokrasisinin bir an önce yıkılmasını sağlamaya uğraşan bazı çevreler, son zamanlarda tedhiş ve tedhişçi ve kışkırtıcı davranışlarını çok ileri ölçülere vardırmışlardır. Dinamitlerin, bombaların kullanıldığı hareketlerden, banka soygunlarından sonra, şimdi de adam kaçırmaya ve istedikleri fidye verilmezse, kaçırdıkları kimseleri kurşuna dizmekten söz etmeye başlamışlardır.

Bu hareketleri yapanların yakalanmaları şöyle dursun, hangi merkezden veya merkezlerden yönetildikleri bile resmi makamlarca bugüne

kadar ortaya çıkarılmamış ve açıklanmamıştır.

Benimsediği insanlık ülküsüne uygun olarak CHP her türlü kaba kuvvetin, bütün şiddet olaylarının, bütün silahlı eylemlerin ve hangi amaçla olursa olsun, insan canına kasteden davranışların karşısındadır.

Bağımsızlığımızın korunması, Türkiye'nin iktisadi yönden güçlendirilmesi, Türk halkının daha insanca bir düzene kavuşturulması, bu türlü yöntemlerle sağlanamaz.

Eğer böyle hareketleri yapanlar, bir faşist rejim için gerekçeli ortam hazırlamaya bile bile uğraşan kimseler değillerse, bunların ancak demokrasiden veya bağımsızlıktan yoksun, bazı ülkelerdeki iktidar veya kurtuluş mücadelesi yöntemlerine özenen, gaflet içinde, birtakım taktikçiler ve maceracılar olduklarına hükmedilebilir.

Oy serbestliğinin, söz ve yazı özgürlüğünün, toplantı özgürlüğünün bulunduğu, barışçı hak arama yollarının açık olduğu bir ülkede, şiddete başvurmaya kalkışan kimseler ancak halkı kendi düşüncelerine inandıramayacaklarını, halkı yanlarına çekemeyeceklerini bilen, ona rağmen isteklerini zorla uygulama hevesine kapılan, zorbalar olabilirler. Bu türlü davranışlarda bulunanlar, halka büsbütün yabancı düşmekten, toplum içinde büsbütün yalnız kalmaktan başka sonuç elde edemezler.

Çünkü Türk halkı, hiçbir şeyi zorla kabul etmeyecek kadar kendi kendine saygılı bir halktır.

Bu gibi tehdit ve saldırıları bahane olarak kullanıp veya bu gibi tehdit ve saldırılardan yılgınlığa kapılıp, ve özgürlükleri kısmaya kalkışmayı ise, CHP ancak tedhişçilerin ve faşizm heveslilerinin işine yarayacak çok sakıncalı bir yol saymaktadır. Unutmamalıdır ki, çağımızda yaygınlaşan yeni tedhişçilik yöntemlerine en ileri ölçüde ve en etkili biçimde başvurulan ülkeler, demokratik halk ve özgürlüklerinin en çok kısılmış olduğu ülkelerden bazılarıdır.

CHP, romantik, yüzeysel ve özentici bir devrimcilik anlayışıyla veya sırf can kaygısına düşüp, tedhişçilere hoş görünmek sevdasıyla, kimlikleri ve amaçları bilinmeyen bu tedhişçileri, kahramanlaştırmağa kalkışan bazı sözde aydınları da, demokratik rejim bakımından ve Türk halkının mutluluğu, Türk toplumunun esenliği bakımından, tedhişliği yapanlar kadar, tehlikeli ve sorumsuzca bir davranış içinde görmektedir.

Bugün içinde bulunduğumuz ağır koşullar bunu gerektirmektedir ki demokrasinin yaşamasını ve Türkiye'nin selametini isteyen her vatandaş ve her topluluk güvenliğin ve huzurun sağlanmasına, gücünün yettiğince katkıda bulunmalıdır".

7 Mart 1971 tarihli *Son Havadis gazetesinin birinci sayfadan başlıklar:*

"Ankara'da yakalanmaları an meselesi. 400.000 dolar, 6.000.000 lira fidye ödenmesi için verilen süre dün sabah sona erdi. Dört Amerikalıyı kaçıranların izleri tespit edildi".

"İstanbul'da Dev-Genç'li avı başladı. Soygunu, solcu genç itiraf etti. Elebaşı Salman Kaya, evvelki gece Bebek'te içki âleminde yakalanmıştı".

"İnönü: Anarşi istemiyoruz".

"200 solcu öğrencinin el-Fetih'te öğrenim gördüğü açıklandı. Yurtlarda yapılan aramada, patlayıcı maddeler, tabanca mermileri, subay elbiseleri ve telsizler ele geçirildi".

"İzmir'de solcu öğrenciler Ankara yolunu trafiğe kapadılar".

Aynı günkü gazetenin 7. sayfasında:

"TRT Yönetim Kurulu Toplantısı dün karakolda bitti. Genel müdür Öztrak ve üye Sandalcı birbirlerinden davacı oldular".

"Bir Hollanda dergisi Demirel'i övüyor".

"Kırıkhan'da ölü sayısı üçe yükseldi".

8 Mart 1971 tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

"Ankara'da, adliyeye sevk edilen 226 ODTÜ öğrencisinin 10 yıldan aşağı olmamak üzere hapsi isteniyor".

"Amerikalılardan hâlâ haber yok. Polise yapılan ihbarların aslı çıkmıyor".

"İnönü: Amerikalıları kaçıranlar akıllarını başlarına toplamalıdırlar".

"Saldırganlar kan dökmekten kaçınmalıdırlar".

"CHP lideri, anarşistleri savunanları da kınadı".

"İzmir'de Amerikalılara ait bir semtte bazı patlamalar oldu. İnfilak sırasında civardaki bazı evlerin camları kırıldı".

"Dev-Genç banka memurlarını tehdide başladı".

"Soygun olayına adı karışanlardan biri Ankara'da basın toplantısı yaptı".

"9 öğrenci bir lokantayı basıp 10.000 lira aldı".

9 Mart 1971 tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

"Dört Amerikalı gece yarısı kışlalarına döndüler".

"Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanması an meselesi".

"Yeni silahlar ele geçti".

"Balıkesir'de bildiri dağıtan üç Dev-Gençli genç halk tarafından linç ediliyordu".

"Menteşoğlu 'kaçırılan Amerikalıların sağ olduğunu tahmin ediyoruz' dedi".

"Şehit er için tören tertiplendi. Cenaze Hınıs'a gönderildi".

10 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

"Tedhişçilerin Amerikalıları gizledikleri evde, çok sayıda el bombası, mermi, subay elbiseleri bulundu".

"Soyguncuların yuvası basıldı".

"Firarilerin subay elbisesiyle de dolaştıkları tespit edildi".

"Menteşoğlu: Çember çok daraldı".

"Teşkilata mensup 110 kişi yakalandı".

"Gangsterlerden arta kalanlar".

"ODTÜ silah deposu oldu".

"Akademik konsey kaldırıldı. Rektör İnönü istifa etti".

"Başbakan Demirel 'bu çetenin hakkından gelinecektir' dedi".

11 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

"Askere, Türk olduklarını iddia edenler tarafından ateş edilmesi orduda geniş bir nefret uyandırmıştır".

"Tağmaç: Demokrasiye inancımızı yitirmiş değiliz".

"Solcular Türk devletini yıkmak istiyor".

"Başsavcılıkça MNP'nin kapatılması istendi".

"Deniz Gezmiş'in ODTÜ'ne devamlı girip çıktığı tespit edildi".

"ODTÜ öğretim üyeleri Mütevelli Heyet kararına karşı çıktılar".

"Kızıl Çin yapısı silahlar ele geçti".

"Salman Kaya ve dokuz arkadaşı adliyede".

"Amerikalı bir senatör, ODTÜ'ne yapılan yardımın durdurulmasını istedi".

"Şehit jandarma eri dün Hınıs'ta toprağa verildi".

"Amerikalılar Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını teşhis etti".

12 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

> “Atatürk ilkelerinde taviz verilmeyeceği mezhep, ırk çatışmasına fırsat verilmeyeceği belirtildi”.
>
> “Ordu, aşırı akımlara kesinlikle karşı”.
>
> “Generallik süresi 4 yıla çıkarılıyor”.
>
> “Ayrancı ve Çankaya’da evler tek tek aranıyor”.
>
> “Devamlı parka giyen Deniz Gezmiş’in otomatik silah taşıdığı öğrenildi”.
>
> “Tedhişçilerin aranmasına devam ediliyor”.
>
> “Kayıp şoförün cesedi bulundu”.
>
> “MNP hakkında hazırlanan dosya Anayasa Mahkemesi’nde”.
>
> “Solcu profesörlerin silah kaçırdıkları ileri sürülüyor. Arama sırasındaki bazı gelişmeler dikkati çekti”.
>
> “Mao hayranı silahlı genç”.
>
> “Ankara’daki kaçırma olayı hakkındaki *Washington Daily News gazetesinin görüşü: İyi bir siyaset ve iyi bir şans”*.
>
> “Dev-Genç’li solcular Antakya’da toplanıyor”.
>
> “Gaziantep’te duvarlara orak çekiçli afiş yapıştıran bir öğrenci yakalandı”.
>
> “Türk askerine kurşun atanlar protesto edildi”.
>
> “Bir okula ve bir mahalleye şehit erin adı verildi”.
>
> “Akademik konseyin yerine üniversite konseyi kuruldu”.

12 Mart’tan sonra Cumhuriyet gazetesi

13 Mart Cuma günkü *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında sekiz sütuna şu başlık var: “Komutanlar ültimatom verdi ve Demirel hükümeti istifa etti”*.

Altında daha büyük şu başlık var: “Türk Ordusu idareyi üzerine almaya kararlı”. Bu başlığın altında, muhtıranın tam metni ve muhtıra veriliyor. Muhtıra şöyle:

> “1. Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk’ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesi-

ne ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan silahlı kuvvetlerinin, bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çareler partiler üstü bir anlayışla, meclislerimizce değerlendirilerek, mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları, Atatürkçü bir görüşle ele alacak, inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Bilgilerinize...

Memduh Tağmaç, Genel Kurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi,

Faruk Gürler, Orgeneral, Kara Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi,

Celâl Eyiceoğlu, Oramiral, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi,

Muhsin Batur, Orgeneral, Hava Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi".

Aynı günkü gazetede bir başka başlık: "Muhtıra mecliste okundu". Bu haberin metni şöyle:

"Saat 15.09'da Başkan Vekillerinden Fikret Turhangil yönetiminde toplanan Millet Meclisi'nde, komutanların muhtırası okunmuştur. 1 Kasım 1970'ten bu yana en kalabalık oturumlarından birini yapmış olan Millet Meclisi'nde yalnızca Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerinin, kabine toplantısı yapıldığı için, bulunmadıkları görülmüştür. Millet Meclisi'nin 1970-1971 yasama yılının, bu 70. birleşiminde Senato Başkanı ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri de Cumhurbaşkanlığı locasından izlemişlerdir.

Başkan Vekili Turhangil, otomatik makinelerle yoklama yapılacağını bildirmiş, buna bazı parlamenterler itiraz ederek, ad okunmak suretiyle yoklama yapılmasını istemişlerdir. Daha sonra, otomatik cihazlarla da yoklama yapılmayacağı açıklanmış ve Başkan Vekili Turhangil çoğun-

luğun olduğunu, gündeme geçileceğini bildirmiştir. Turhangil, sunuşlar arasında dün saat 12.55'te Millet Meclisi Başkanlığına, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarınca imzalanan bir yazı gelmiş olduğunu bildirerek şunları söylemiştir: 'Sunuşlar meyanında bugün 16.55'te Meclis Başkanlığına tevdi edilmiş bulunan Genel Kurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi Sayın Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi Sayın Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi Sayın Celâl Eyiceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi Sayın Muhsin Batur tarafından imzalanmış ve Millet Meclisi Başkanlığına hitaben yazılmış ve 13.00 ajansında da Türkiye Radyolarında yayınlanmış bir yazı vardır, okutuyorum'.

Bu durum üzerine, bazı anlaşılmayan itirazlar duyulmuş Başkan Vekili Turhangil bunlara karşılık 'bunun muhatabı Meclis Reisliği değil, parlamentonun kendisi olduğundan, arzda hiçbir sakınca görmüyorum' demiştir. Turhangil'in bu sözleri üzerine, bazı CHP'lilerin 'hükümet yok Sayın Başkan' şeklinde bağırdıkları duyulmuştur.

Bundan sonra Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarınca hazırlanan muhtıra okunmuştur. Muhtıranın okunmasından sonra bağımsız İçel Milletvekili Celâl Kargılı'nın alkışladığı görülmüştür.

Bu arada DP'li Kadri Eroğan yerinden kalkarak, kürsüye doğru ilerlemiş ve Başkan Vekili Turhangil'e hitaben, böyle bir sunuştan sonra, ya başkanlığın, ya bir hükümet üyesinin, ya da bir parlamenterin açıklama yapması gerektiğini, aksi takdirde parlamentonun "manevi eza" altında kalacağını öne sürerek, söz istemiştir. Eroğan'a söz verilmemiş, direnmesi üzerine, başta Ferruh Bozbeyli olmak üzere DP'li milletvekilleri kendisini yerine oturtmuşlardır.

Tam bu sırada CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, beraberinde güneye gitmekte iken yarı yoldan dönen Genel Sekreter Bülent Ecevit, grup başkan vekillerinden Necdet Uğur ve Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Orhan Birgit olduğu halde, AP kulisine açılan kapıdan, genel kurul salonuna girmiştir. İnönü CHP'li milletvekillerinin alkışlarıyla karşılanmıştır.

İnönü'nün, saat 15.05'te meclise gelmek üzere evinden çıkarken gazetecilere 'olayları yakından takip ediyorum, bir söz söylemem için vakit erken, şimdi başka konuşmayacağım' dediği öğrenilmiştir.

İstiklal Marşı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisince kabulünün 50. yıldönümü münasebetiyle, Başkan Fikret Turhangil İstiklal Marşı'nın metnini okumuş, bu, milletvekilleri tarafından ayakta dinlenmiştir. İstiklal Marşı'nın ulusal marş olarak kabul edildiği Birinci Büyük Millet Meclisi tutanaklarının okunmasından sonra, gruplar adına yapılan konuşmalarda Mehmet Akif'in kişiliği övülmüştür.

Bu anma töreninden sonra, gündeme geçilmiş ancak gündemdeki görüşülecek işlerin muhatabı olan hükümetin genel kurulda bulunmaması nedeniyle Başkan Vekili Turhangil, birleşimi 15 Mart Pazartesi günü toplanmak üzere kapatmıştır".

Aynı günkü *Cumhuriyet gazetesinde bir başka başlık:*

"İç Hizmet Kanunu, madde 35:

Metin Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi, kanun numarası 211, kabul tarihi 4.1.1961.

c. Umumi Vazifeler, madde 35

Silahlı kuvvetlerin vazifesi Türk yurdunu ve anayasayla tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır".

Aynı gazetede, aynı gün, birinci sayfada, Demirel'in istifa mektubu var. Süleyman Demirel'in başbakanlığı altındaki hükümetin istifasını bildiren mektup aynen şöyledir:

"Cumhurbaşkanlığı Yüce Katına,

Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından zatı devletinize, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına ve Millet Meclisi Başkanlığına tevdi edilip bugün saat 13.00'te de Türkiye Radyolarından Türk kamuoyuna duyurulan muhtırayla anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını saygıyla arz ederim. Süleyman Demirel, Başbakan".

Aynı 13 Mart tarihli gazetede, yine aynı sayfada, şu başlık veriliyor: "Parti genel başkanları ne diyor?" Bu başlık altında parti genel başkanlarının durum hakkındaki sözleri yer alıyor.

"İnönü, 'bir koalisyon söz konusu mu' sorusuna şu cevabı vermiştir: Salahiyet vermek bana düşmez. Bir şey söylemeye yetkili değilim. Demokratik bir istifa var. Demokratik bir mekanizma normal olarak işliyor. Bakalım göreceğiz.

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli: Asıl olan Atatürk'ün açtığı bir meclisin, millet adına yüklendiği kutsal görevine devam etmesidir.

Hükümetler daima değişir.

GP Genel Başkanı Feyzioğlu: Hükümetin istifasını şimdi öğrendik. Olayları izliyoruz. Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetin müesseselerinin, karşılaşılan meselelere gerekli çözüm yollarını bulacağını ümit ediyoruz. Şu anda tek düşüncemiz Türkiye'nin ve aziz milletimizin huzur ve selametidir.

BP Genel Başkanı Mustafa Timisi: AP iktidarı işbaşına geldiğinden bu yana, özellikle iktidarını devam ettirebilmek için, 1961 devrim anayasasına ve bilhassa Atatürk devrimlerine karşı açıktan bir davranış içinde bulunuyordu. Ve yönetimiyle de bugün Türkiye'de hepimizi üzen anarşik ortamı hazırlamış oldu. Öyle bir noktaya geldik ki, Türk silahlı kuvvetlerimiz, bugün olduğu gibi meseleye haklı olarak müdahale zorunda kaldı. Gönül, Demirel'in bu istifasını çok daha evvel beklerdi.

MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş ise, yetkili kurullarının toplanarak muhtırayı incelediklerini bildirmiştir.

TİP Genel Başkanı Behice Boran, verdiği demeçte 'bizce Türkiye'nin bu çıkmazdan kurtuluş yolu, anayasal demokratik düzenin gerçekleştirilip, halktan yana geliştirilmesidir' demiş, TİP ve diğer ilerici güçler karşısında, baskı ve şiddet hareketlerinin derhal kaldırılarak önlenmesini ve seçim kanununun değiştirilerek derhal genel seçimlere gidilmesini ilk tedbir olarak istemiştir".

Aynı 13 Mart tarihli gazetede başka bir başlık: "Cumhurbaşkanı Sunay temaslarına başladı". Haber şöyle:

"Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay dün akşam yeni hükümetin kurulması konusunda temaslarına başlamıştır.

Sunay, saat 19.00'da Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun, 19.15'te Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı'yı kabul etmiştir.

Toplantı üç saate yakın devam etmiş, basın mensupları ana nizamiyede beklerken Senato ve Meclis Başkanları, Genel Sekreterlik kapısından çıkarak gecenin karanlığında gözden kaybolmuşlardır.

Bu konuda herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Cumhurbaşkanı Sunay'ın hükümetin istifasından sonra, yeni bir hükümetin kurulması için yapacağı temaslarla ilgili çalışmaların programı açıklanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğince açıklanan program uyarınca Cumhurbaşkanı Sunay, 13 Mart Cuma günü (bugün) Genel Kurmay

> Başkanı ile kuvvet komutanlarını Çankaya Köşkü'nde kabul edecektir.
>
> 14 Mart 1971 Pazar günü saat 17.00'de siyasi partiler genel başkanları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki grupların başkanları Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilecektir.
>
> 17 Mart 1971 Çarşamba günü ise Sunay yeni bakanlar kurulunun kurulması için gerekli temaslara başlayacaktır".

Yine aynı sayfada başka bir başlık: "Yeni başbakan partiler dışından olacak". Haber şöyle:

> "Yeni başbakanın parlamento dışından bir şahıs olarak tespit edilmesi yolunda eğilimler belirmiştir. Öğrenildiğine göre bu yolda kesin bir karara varıldığı takdirde, kendisine başbakanlık görevi verilecek olan, fakat kim olduğu henüz kesinlikle bilinmeyen kimse, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör olarak senatoya seçilecek, ondan sonra bu görev kendisine verilecektir.
>
> Bu arada Cumhurbaşkanının temasları sırasında, parlamento ve partiler seviyesinde bu görüş üzerinde telkinlerde bulunacağı anlaşılmaktadır.
>
> Genel kanaate göre muhtırada belirtilen, toparlayıcı, reformcu, Atatürkçü bir hükümet icraatının bugünkü koşullar içinde ancak siyasi partiler dışında bir kişinin kurup yürütebileceği görüşü hâkim görünmektedir".

Aynı 13 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin başyazısı "Devrimci Ordunun Sesi" başlığı altında şöyle:*

> "Aylardan beri beklenen olay nihayet gerçekleşme yoluna girmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri adına, sorumlu komutanların imzalarıyla Cumhurbaşkanına, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarına sunulan muhtıra, hiçbir kuşkuya yer vermeyecek biçimde, hükümetin derhal çekilmesini öngören bir ültimatom niteliği taşımaktadır.
>
> Böyle zamanlarda olayların gelişimi, yayından fırlayan ok misali, alışılmadık bir hız kazanır. Saatten saate, dakikadan dakikaya, her şey çizilen hedef doğrultusunda, çeşitli değişikliklere uğrar. Bu satırları yazdığımız sırada, hükümet olağanüstü toplantı halindedir. Başbakanın istifası beklenmektedir. Siz bu gazeteyi elinize aldığınızda belki daha başka olayların da gerçekleşmekte olduğunu okuyarak öğreneceksiniz.
>
> Biz günlük sadece bir-iki noktaya değinmekle yetineceğiz.

Silahlı kuvvetlerimizin ültimatomu yalnız hükümetin çekilmesini emretmekle kalmamakta, aynı zamanda mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde işbaşına getirilmesini de zaruri görmektedir.

İktidar koltuğundaki gücünü, yalnız sayı üstünlüğünden aldığını söyleyen; bunu da 'bulun 226 oyu düşürün hükümeti' formülü ile dile getiren Süleyman Demirel, şimdi herhalde hesabında yanılmış olduğunu anlamıştır, sanırız. Göstermelik demokrasinin bir ürünü olan Demirel işbaşına geldiği günden beri, Atatürk devrimlerini boş vermiş, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerini hiçe saymış, anayasayı dilediği gibi yorumlamış ve ne yazık ki, tuttuğu yolun çıkmaz bir yol olduğu hakkındaki bütün uyarmalara kulak asmamıştır. Millet Meclisi'nde onu destekleyen AP çoğunluğu ikiye bölünüp de, hükümetin düşmesi olanaklarının baş gösterdiği anlarda bile, Demirel pazarlık hesaplarıyla ayakta durmanın çarelerini aramış, bir an olsun istifa diye bir müessese bulunduğunu düşünmek istememiştir.

Şimdi silahlı kuvvetlerin muhtırası üzerine, muhtırayı hatırlayıp gereğini yapacağını umuyoruz. Ama, bu normal bir istifa olmayacaktır. Son muhtıra göstermelik demokrasinin belini kırmıştır.

Bu koşullar altında, parlamentonun durumu ne olacaktır? Demirel gitmiş, bir başkası gelmiş, ya da bir koalisyon hükümeti kurulmuş ne değişecektir? Bu parlamento 'mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak' ve devrim kanunlarını uygulayacak, kuvvetli ve inandırıcı bir hükümet kurabilme deneyine sahip midir?

10 yıllık deneylerin ışığında biz bu soruya olumlu bir cevap verilemeyeceği kanısındayız.

Kendi yetersizliği içinde yıpranmış bir parlamento, bugünkü koşullar altında, kuvvet zoruyla bir şeyler yapmaya kalkışsa bile, kamuoyu önünde büsbütün küçülecek bir kukla haline düşecektir.

Bu durumda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, kendi kendini feshetmesi, 1961'den bu yana, en olumlu en haysiyetli bir davranış olacaktır.

Bakalım göreceğiz".

14 Mart Pazar 1971 *Cumhuriyet gazetesi birinci sayfadan başlıklar:*

> “Komuta konseyi tedbirlerin uygulanmasını istiyor”.
>
> “Seçim kanununda değişiklik ve milli bir sanayiin gerçekleştirilmesi önerildi”.
>
> “Yeni hükümet toprak reformunu yapacak”.
>
> “CHP olumlu, ya da olumsuz tezahürat istemiyor”.
>
> “Komutanların başbakan adayı emekli general Fikret Esen”.
>
> “Komutanlarla görüşen Sunay, bugün parti liderlerini kabul ettikten sonra, millete bir bildiri yayınlayacak”.
>
> “AP grupları bugün ortak toplantı yapacak”.
>
> “Avcı: İstifa etmeyi düşünmüyorum”.

Başka bir başlık: “Arıburun: Parlamentomuzun başka rejim ve birliklere benzer bir usulle, idare edilemeyeceği açık bulunmaktadır”. Bu haberin devamı şöyle:

> “Dün saat 16.00’da olağanüstü bir toplantı yapan Cumhuriyet Senatosu’nun toplantısında, Senato Başkanı Tekin Arıburun şu konuşmayı yapmıştır:
>
> Yüce Cumhuriyet Senatosu’nun sayın üyeleri,
>
> Başkanınız olarak bu konudaki bir hususu, yine sunuş içinde, yine sunuş olarak ve çok eminim ki hepinizin tercümanı olarak, yüce senatonun dikkatlerine arz etmek mecburiyetindeyim: Muhtırada tutum görüş ve icraatlarıyla parlamentonun, dolayısıyla yüce Cumhuriyet Senatosu’nun da, yurt içinde anarşiye ve kardeş kavgasına sebebiyet vermiş olduğu ve kamu ümidini yitirmiş olduğu ithamı atfedilmektedir. Yüce Cumhuriyet Senatosu’nun tutum ve icraatı anayasaya uygun olarak hazırlanmış bulunan senato içtüzüğümüz ahkâmına göre yürütülmektedir. Bu hepimizin malumudur. Anayasa esaslarımıza göre ve demokratik rejimin geniş manası ve tatbik edilmekte olduğu, kesinlikle belli olan parlamentomuzda ve bilhassa yüce senato da başka rejim ve birliklere benzer bir husus ile, sevk ve idare edilemeyeceği de açık bulunmaktadır. Hakiki kamuoyunun da bir referandum neticesinde meydana çıkabileceği tabii olduğundan, yüce senatomuzun işbu ithamlarla bir ilgisi olmadığı kesin inancını arz eder, yüce senatonun sayın üyelerini saygıyla selamlarım.

Cumhuriyet senatosu Başkanı Tekin Arıburun'un bu sözlerini bazı AP'liler ayağa kalkarak alkışlarken CHP'li üye Saffet Ural da oturduğu yerden fırlayarak, 'bu görüşe katılmıyoruz, Sayın Başkan tescil edilsin' diye bağırmış, Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Üyesi Osman Köksal da 'biz de fikrimizi söyleyeceğiz' diye bağırmıştır. Ural daha sonra zabıtlara geçen şu cümleleri sarf etmiştir: 'Senin fikrine katılmıyoruz. Senato başkanlığından da senatörlükten de istifa etmen gerekir'.

Osman Köksal da, elini sıraya vurarak 'bizim fikrimizi almadınız, benim fikrimi söyleyemezsin, katılmıyorum' diye bağırmıştır. Sırrı Atalay da 'vatan ihaneti suçunu işleyenlerin, referanduma hakları yoktur' diye bağırmıştır. Osman Köksal, Ekrem Özden, Saffet Ural sıra kapaklarına vurarak, başkandan tutumu hakkında söz istemişler, ancak başkan gürültüler arasında, söz vermeyeceğini söylemiştir.

İkinci sunuşu, okutmak üzere, kâtip üye Zerrin Tüzün'e uzatan başkan, protestolar karşısında, bir an şaşkın kalmış, bu arada Tüzün, Demirel hükümetinin istifasının kabul edildiğine dair, cumhurbaşkanlığı tezkeresini okumaya başlamıştır. Ancak, bazı CHP'li üyelerle tabii üyeler ve kontenjan üyesi Osman Köksal çok sinirli bir şekilde, sıra kapaklarına vurarak başkanı protesto etmişler, başkan cumhurbaşkanlığı tezkeresini alarak, gürültüler arasında okuyup bitirmiş ve 'celseyi kapatıyorum' demiştir".

Aynı günkü *Cumhuriyet gazetesinde "İki Tepki" başlıklı başyazı şöyledir:*

"Şimdiye kadar en sıkışık anlarda koluna girip, Demirel'i destekleyen CHP Genel Başkanı İnönü, son ültimatom üzerine, Demirel çekilmek zorunda kalınca, olayı 'demokratik bir istifa' diye yorumlamak gereğini duymuş ve elini çekerek eski hükümet başkanını kaderiyle baş başa bırakmıştır.

Oysa süngü korkusuyla gerçekleştirilen böyle bir çekilişi, demokratik sayabilmek için, yürürlükteki kokuşmuş düzeni de, Sayın İnönü'yle beraber, her halükârda 'demokratik bir düzen' olarak benimsemek gerekmektedir.

Nitekim bu kadarını, Süleyman Demirel bile yapamamış ve Sunay'a gönderdiği istifa mektubunda, Türk Silahlı Kuvvetler muhtırasının

anayasayla ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaştırılamayacağını açıkça belirtmiştir.

Eğer anayasa ve hukuk devleti kuralları içinde yönetilen bir toplum olsaydık, Süleyman Demirel'e, yerden göğe kadar hak vermemek elimizden gelmezdi.

Anayasa sınırlarına bağlı, anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmeye azimli, hukuk devleti kurallarını içtenlikle uygulayan bir hükümeti silah gücüyle istifaya zorlamak, elbette anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşır bir davranış sayılamazdı.

Ne var ki, anayasa ve hukuk devleti kurallarına yan çizen, Atatürk ilkelerini rafa kaldıran, karşı devrim güçlerini gıdıklayarak, yurdumuz huzurunu günden güne bozan, Demirel'in kendisi olmuştur. Toprak reformundan başlayarak, anayasanın emrettiği reformlardan hiçbirine, Demirel el atmamış, üstelik 'kimin toprağını kime vereceğiz' diyerek, bu reforma karşı olduğunu açıkça belirtmiştir. Din sömürücülüğüne yeşil ışık yakan, hatta bir şeyhülislam edasıyla cuma namazlarında takkeli resimler çıkartıp gazetelerde kendisi ve partisi adına reklam yaptıranların başında da her zaman Demirel bulunmuştur.

Anayasa ve hukuk devleti kurallarına aykırı olarak, Danıştay kararlarından çoğunu uygulamayan, Atatürkçü öğretmenleri sürüm sürüm süründüren, dürüst memurları işinden atan Demirel ve yakın arkadaşları değil midir? Bursa'da, Konya'da, Kayseri'de, Kırıkhan'da, İslahiye'de ve daha iki gün önce İnegöl'de düzenlenen gerici ayaklanmalarına kim göz yummuştur? Komünistlere ölüm, diyerek Atatürkçü aydınlarına karşı masum halkı kışkırtan, adam öldüren, adam yaralayan, ev bark yakan gericilerden bugüne değin kaç tanesi tutuklanıp adalete teslim edilmiştir?

Aleyhindeki kişisel iddiaları burada söz konusu etmek istemiyoruz. Kuruluşunu beğenmediğini, soruşturma hazırlık komisyonunu değiştirmek üzere girişilen oyunlardan da yalnız onu sorumlu tutmayı doğru bulmuyoruz.

Ama, beş buçuk yıllık iktidarı süresince, Süleyman Demirel'in anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmayan, tam tersine anayasa ve hukuk devleti kurallarını ayaklar altında çiğneyen, davranışlarını sıralamaya kalksak, sanırım günlük bir gazete sayfası bu işe yetmeyecektir.

Bu itibarla, İnönü'nün öne sürdüğü, demokratik bir istifa yargısı son olaya ne kadar yakışmıyorsa, aynı olayı Demirel'in hukuk devleti anlayışı açısından ele alıp sızlanması da o kadar yersizdir".

Yine 14 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında büyük başlık: "Devrimci kuruluşlar tutumu destekliyor", "Milli Birlik Grubu 'ordu görevini yerine getirmiştir' ". Haber şöyle veriliyor:*

"Devrimci 15 kuruluş dün yayınladıkları ortak bildiride komutanların muhtırası ve Demirel hükümetinin istifası konusundaki görüşlerini açıklamış, bütün devrimci girişimlerin, örgütleri tarafından sonuna kadar destekleneceği bildirilmiştir.

TÖS, Devrimci Avukatlar Derneği, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Teknik Personel Sendikası, Üniversite Asistanları Sendikası, Mimarlar Odası, Türk Hukuk Kurumu, Elektrik Mühendisleri Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mezunları Cemiyeti, Dev-Genç, Maden Mühendisleri Odası, Orman Mühendisleri Odası ve Türkiye Orman Mühendisleri Sendikasının ortaklaşa yayınladıkları bildiri şöyledir:

Emperyalizmin egemenliğindeki işbirlikçi iktidarlar tarafından çeyrek yüzyıldır uygulanan gerici parlamentoculukla, yoksul ve geri bıraktırılmış olan ülkemiz kesin bir sosyal ve ekonomik bunalımın içine itilerek ancak olağanüstü girişimlerle kurtarılabilecek bir duruma sokulmuştur.

Bu bunalımın doğal sonucu olarak işçiler, köylüler ve emeğiyle geçinen bütün halkımız gün geçtikçe yoksullaşmış, işsizlik ve pahalılık yoksul halkın sırtında dayanılmaz bir yük haline getirilmiştir. Toplumu ve ülkemizi bu hale getirenler her uyarılışlarında, bu uyarmayı yapanlar üzerindeki baskı ve zulümlerini artırmışlar, işçileri, köylüleri ve gençlerimizi kurşunlamışlar, devrimci öğretmenleri boyunlarına yular takarak yerlerde sürüklemişlerdir. Gittikçe yoğunlaşan ekonomik bunalımı, gizleyebilmek için, halkımızın dini duyguları hayasızca istismar edilmiş, düzenlenen güdümlü saldırılarla 'halkın galeyanı' süsü verilmek istenmiştir. Bütün bu olumsuz gelişmelerin baş sorumluları ve suçluları parlamentoda mebus pazarları kurarak tutumlarını inatla sürdürmüşler, 10 yıldır işlemez hale getirdikleri anayasayı kendi çıkarları ve maaşları için değiştirme pervasızlığına yönelmişlerdir. Böylece

yakın tarihin en geri ulusları, büyük bir hızla gelişirken Türkiye'miz geri kalmışlığın bataklığına gömülmüştür.

Biz bu bildiriye imza koyan devrimci örgütler, çeyrek yüzyıllık bir yıkıntının yarı canlı unsurlarıyla, ülkemiz sorunlarına çözüm getirileceğine inanmıyoruz. Ülkemizin kurtuluşu, emperyalizmle herhangi bir bağlantısı olmayan, Atatürkçü, tam bağımsız bir dış politikanın gerçekleştirilmesi, emekçi halkımızın ağırlığı ve etkinliği altında, temel reformların yapılması ve insanın insana kul olmadığı yeni bir toplumsal düzenin kurulmasıyla mümkündür.

İleride yeniden emperyalizmin kucağına düşmemek için, atılacak her devrimci adımda, başlıca dayanışma dayanağımızın emekçi halkımız olduğu hiçbir zaman gözden uzak tutulmamalıdır. Onun bilinçlenmesi ve örgütlenmesi yolundaki bütün antidemokratik engeller kaldırılmalı, devrimci gençlik, devrimci meslek örgütlerinin ve devrimci sendikaların varlığı, birer güvence olarak kabul edilmelidir. Bu yoldaki bütün devrimci girişimler, halkımızın temel isteklerinin gerçekleştirilmesi için, şimdiye kadar verdiğimiz mücadelenin doğal bir uzantısı olarak desteklenecek, korunacak ve sürdürülecektir".

Aynı haberin devamında, "Milli Birlik Grubu adına Başkan Vekili Mucip Ataklı, imzasıyla, dün yayınlanan bildiride şöyle denilmektedir" denilmekte ve haber şöyle verilmektedir:

"İktidarın anayasa dışı ve Atatürk ilkelerine aykırı tutum ve davranışları, topluluğumuzu olağanüstü bir buhrana sürüklemiştir. Olağanüstü durumlar olağanüstü tedbirlerle giderilebilir. Bu durumda, klasik demokratik kuralların tartışılması yerine, bunalımın gerçek nedenleri üzerinde durularak çözümleri aranmalıdır.

Bütün uyarmalara rağmen, iktidarın, rejimi bu noktaya getirmiş olmasından üzüntü duymaktayız. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tepkisi, onun cumhuriyete karşı olan anayasal görevinin gereğidir. Bu nedenle anayasamızın öngördüğü reformları, Atatürkçü bir görüşle ele alarak, devrim kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulmasının zorunlu olduğuna inanıyoruz.

Silahlı Kuvvetlerimizin bu devrimci isteklerini parlamentonun basiretle değerlendirilerek gerçekleştirileceğini umuyoruz".

Aynı 14 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinde, gazete muhabirinin Demirel'le karşılaştığı zaman, ona sorduğu soruya aldığı cevap*

şöyle verilmektedir: Demirel’in sözleri: “Hadiseleri sükûnetle takip etmek lazım. Memleket şimdi bir hükümet buhranı içinde bulunuyor. Buhranın içinden çıkarılması yegâne ümidimizdir. Şu anda söyleyeceğim şey bu kadar”.

Gazeteciler, Demirel’e çeşitli sorular yöneltince, Demirel “başka bir şey söyleyemem” demiş, “önümüzdeki günlerde bir açıklama yapacak mısınız” sorusuna ise “bundan daha ileri bir beyanda bulunacağım zaman sizi mutlaka ararım, siz beni aramasanız bile” karşılığını vermiştir.

Aynı 14 Mart tarihli gazetede Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı ile gazete muhabirlerinin yaptığı konuşmadan bazı cümleler:

> “Sayın Cumhurbaşkanı, bize hadiselerin gelişmesini bir miktar izah ettikten sonra, yapacağı temasları söyledi, demiştir.
>
> Avcı, istifa edeceği şeklindeki soruya da ‘düşünmediğim bir şeyi başkası benim yerime düşünmüş’ şeklinde cevap vermiş, meclisin en buhranlı döneminde başkanlık görevini bırakıp, çekilmeyi düşünmediğini ifade etmiştir.
>
> Cumhurbaşkanı Sunay’ın önceki akşam görüşme sırasında, yalnızca olayların gelişimini anlattığını ve yeni bir hükümetin kurulması için ‘demokratik rejim ve anayasa prosedürü içinde yapacağı temasların programını’ açıkladığını bildiren Avcı, Sunay’ın Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet kumandanlarının muhtırası üzerinde, herhangi bir yorum yapmadığını da bir soru üzerine belirtmiştir.
>
> Başkan Avcı, muhtıranın verildiği gün mecliste bir görüşme açılmamasını yerinde bulduğunu, ancak normal prosedür içinde genel görüşme isteğini de önleyemeyeceğini söylemiş meclisin en buhranlı bir zamanında istifa etmeyi düşünmediğini de belirterek, ortaya çıkan durumun bir buhran olduğunu söylemiştir. Buhran idaresini bir taştan bir taşa atlama idaresi şeklinde niteleyen Avcı, bunun kendine özgü çözüm yolları olduğunu, olayları kendi şartları içinde yorumlamak gerektiğini bildirerek, “anayasa şöyle diyor, iç tüzük böyle diyor şeklinde bu meseleyi çözemeyiz” demiştir.
>
> Başkan Avcı, Demirel’in ziyareti sırasında, olaylarla ilgili herhangi bir konuşma yapılmadığını da sözlerine eklemiştir”.

Aynı 14 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin, ikinci sayfasında “12 Mart Muhtırası” başlıklı bir fıkra yazısında, 12 Mart Muhtırası inceleniyor ve yazı şöyle bitiyor:*

> “12 Mart bildirisi devrimci çizgide olumlu bir adımdır. Atatürkçülük ve 27 Mayıs doğrultusunda, Türk ordusunun devrimci geleneğine ve yapısına uygun bir tarihi belgedir. Şu andan başlayarak, orduya karşı husumet yaratmak isteyen bütün tutucu ve gerici yuvalarına karşı, Atatürkçü öğretmenlerin, gençliğin aydınların, halkın ilerici güçlerinin, devrimci sendikaların, derneklerin elbirliği etmesi, ordunun devrimci tutumu yanında yerini alması bir milli görevdir. Cici demokrasinin cılkı çıkmıştır. Maaşları arttırmak için anayasayı değiştirmek yolunda birleşmiş politikacılar bugün pısıp kalmış, oyunlarını sonradan tezgâhlamak üzere susmuşlardır.
>
> İsmet Paşa, Süleyman Demirel’in istifasını, ‘demokratik bir istifadır’ diye karşılamıştır.
>
> Böylesine inançsız ve böylesine çürümüş bir politika bataklığı her yana yayılmıştır. Cumhuriyet devletinin bağımsızlık temellerini sarsan, devletin devletliğini yok eden, milli kaynakları yabancıya peşkeş çeken, ekonominin hâkim tepelerini yabancıya teslim eden, ulusu uydulaştıran halk kitlelerini mürteci güruhları eline bırakan, anayasayı ihlal eden, emniyet müdürlüklerini işkencehaneye çeviren bir sömürücü siyasi iktidarın Morrisoncu yönetimine karşı, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin İç Hizmet Kanunu’nun 35. maddesini uygulamakta geç bile kalınmıştır.
>
> Atılan adımın büyük sorunlara kapılar açtığı ve dönüşü olmayan bir yola girildiği ortadadır. Nitekim devrimci ve Atatürkçü güçleri, atılan ilerici adamlarda mutlaka beraber olacaklardır. İlhan Selçuk”.

15 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesi: “Partilerden görüşlerini bildirmeleri istendi: Hükümetin istifasıyla hasıl olan durum görüşüldü, istekler ileri sürüldü. Çankaya’daki toplantıya Demirel katılmadı. AP’yi grup başkan vekilleri temsil etti.*

Daha büyük bir başlık: “Sunay siyasilerle 25 dakika görüştü”.

Aynı günkü aynı gazetede başka bir başlık: “Persen, alt yapı devrimleri yapılmadan seçimin düşünülmemesini ve koalisyona gidilmemesini istedi”.

Büyük Başlık: “Silahlı kuvvetlerin yanındayız”.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın Çankaya’da siyasilerle yaptığı toplantılara katılanların isimleri aynı gazetede şöyle verilmektedir:

> “Saat 17.00’de başlayan ve 25 dakika süren toplantıya katılan siyasi şahsiyetler şunlardır:
>
> AP Senato Grup Başkanı Ahmet Nusret Tuna, Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Orhan Dengiz,
>
> CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Senato Grup Başkan Vekili Fikret Gündoğan, Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Necdet Uğur,
>
> DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, DP’li senatörler adına Ömer Hocaoğlu, Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Hasan Korkmazcan,
>
> CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, Senato Grup Başkanı İbrahim Ethem Karakapıcı, Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Nebil Oktay,
>
> BP Genel Başkanı Mustafa Timisi ve Genel Sekreter Haydar Özdemir,
>
> MNP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Genel Sekreter Hüsamettin Akmumcu,
>
> TİP Genel Başkanı Behice Boran, Senatör Fatma İşmen,
>
> MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Senatör Kudret Bayhan,
>
> MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve Milletvekili İbrahim Elmalı,
>
> YTP Genel Başkan Vekili Nihat Doğan ve Milletvekili Seyfi Güneştan,
>
> Milli Birlik Grubu, Grup Başkan Vekili Mucip Ataklı, Tabii Senatör Kâmil Karavelioğlu
>
> Kontenjan Grubu Başkanı Cemal Madanoğlu ve Senatör Zerrin Tüzün,
>
> Cumhuriyet Senatosu’ndaki bağımsızlar adına Mansur Ulusoy ve Millet Meclisi’ndeki bağımsızları temsilen Abdullah Çilli,

Aynı günkü 15 Mart tarihli gazetede, Çankaya’da Sunay’ın nezdinde yapılan toplantının haberi şöyle verilmektedir:

> “Sunay durumun ciddi olduğunu belirtti:
>
> Dün Çankaya’da 25 dakika süren toplantıda, Cumhurbaşkanı Sunay, yazılı bir metinden, son olaylarla ilgili görüşünü açıklamıştır. Sunay, durumun çok ciddi olduğunu belirtmiş, toplantı sırasında münakaşa açmak istemediğini de sözlerine eklemiştir.

> Muhtıranın verilmesinden önce ve sonraki durum hakkında bilgi veren Sunay, memlekette anarşinin süratle yayılma eğilimine girdiğini, bunun üzerine komutanlar tarafından muhtıranın hazırlanmasından bir süre önce ‘bir yakını’ aracılığıyla, Demirel’e çekilmesi için telkinde bulunduğunu söylemiştir.
>
> Cumhurbaşkanı bu arada, yeni hükümetin kuruluşu hususunda, görüş ve teklifleri kapsayacak, bir yazılı mütalaanın, çarşamba gününe kadar, kendisine verilmesini istemiş ve partilerin bu konuda kendisine yardım edeceklerini ümit ettiğini belirtmiştir.
>
> Sunay, konuşmasını tamamlayınca, Kontenjan Grubu Başkanı Cemal Madanoğlu yerinden müdahale ederek ‘yeni hükümet kurulana kadar, birtakım acayip seslerin çıkması engellenmeyecek mi’ demiştir. Senato Başkanı Tekin Arıburun ile Başbakan Süleyman Demirel’in son iki gün içinde yaptıkları konuşmaları ima eden Madanoğlu ‘halk ve ordu tahrik ediliyor, buna tedbir alınmayacak mı’ şeklinde konuşmuştur.
>
> Cumhurbaşkanı münakaşaya girmek istemediğini, ancak gerekli tedbirlerin alınacağını söylemiştir”.

Aynı 15 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin 7. sayfasında, Türk-İş başkanlarının yaptığı toplantı sonunda yayınlanan bildiride de, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yaptığı hareketin uygun bulunduğu belirtildiği ifade edilmiştir. Genel Başkan Seyfi Demirsoy “muhtıranın verilmesine yol açan olaylar ve ortamın gerçek bir demokratik düzende yakından, uzaktan hiçbir ilgisi yoktur” demektedir.*

Türk-İş Bakanlar Kurulu bildirisinde, muhtıra çizgisinde yapılacak parlamenter çalışmaların işçi kitleleri tarafından destekleneceği de açıklanarak, bu çizgiyi program olarak benimsemiş bir koalisyon hükümeti kurulması istenmiştir.

Aynı haberin devamı şöyledir: “Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu ikinci başkanı Şemsettin Şen, dün yayınladığı bir bildiriyle, ordunun muhtırasını yerinde bir davranış olarak nitelemiş ve ‘Atatürkçü bir düzenin kurulmasının ancak ve ancak demokratik yollardan olacağına inancımız sonsuzdur’ demiştir”.

16 Mart 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinde birinci sayfadaki başlıklar:*

> “Yeni hükümete yardımcı olmalıyız”.
>
> “Cumhuriyetimiz devletin derin ve sonu karanlık bir çıkmaza girmesini önleyen tehlikeli bir dönemeci geride bırakmıştır”.
>
> “Milletimizin huzurunu bozan ve sabrını taşıran anarşik olaylar süratle bertaraf edilecek, tekerrürleri kesinlikle önlenecektir”.

Daha büyük bir başlıkla: “Sunay: Ordu görevini yerine getirdi”, “eski politik oyunlardan medet ummak, davranışların en kötüsüdür”.

Bu başlıkların altındaki haber şöyle:

> “Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Türk milletine dün Türkiye radyolarından bir mesaj yayınlamıştır. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın Türkiye radyolarından saat 13.00’te yayınlanan mesajı aynen şöyledir:
>
> Sevgili vatandaşlarım,
>
> Memleketimizin ana ve önemli meseleleri üzerindeki gelişmelerin uzunca bir süredir aksaması ve son günlere kadar muhtelif yerlerde cereyan eden anarşik olaylar dolayısıyla, silahlı kuvvetlerimizin 12 Mart 1971 tarihli uyarması sonucunda, cumhuriyetimiz, devletin derin ve sonu karanlık bir çıkmaza girmesini önleyen, tehlikeli bir dönemeci geride bırakmış ve yeni bir devreye girmiştir.
>
> Türkiye Cumhuriyeti anayasası için asıl teminatın, ilgili bütün kurumlardan önce, vatandaşların tarihi geçmişiyle acı gerçeklerini çok iyi bilen silahlı kuvvetlerimiz, anayasa gereklerini ve 211 sayılı kanunun kendilerine tevcih ettiği görevleri bu defa da Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuru ve yetki sınırları içinde yerine getirmiş bulunuyor.
>
> Cumhuriyetimizin niteliklerini, yasakladığı irticaa ve komünizme saptırmadan geliştirmek, millet ve ülkemizin bölünmez bütünlüğü ile, Türkiye Cumhuriyeti’nde laikliğin ve medeniyetçiliğin korunması amacını güden, devrim kanunlarını teminat altında tutan, bağlayıcı ve emredici esaslar bulunmasına rağmen, bunların gizli veya açık surette ihlaliyle, vahim olayların vukuuna ve cezasız kalmasına müsaade edilemez.
>
> Aşırı sağ ile aşırı solun kanunlarımızı aşan, can ve mal kayıplarından başka yarattıkları güvensiz bir ortam yüzünden, milletimizin huzurunu bozan ve sabrını taşıran anarşik olaylar, süratle bertaraf edilecek ve tekerrürleri kesinlikle önlenecektir.

Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası ile, Türk milletinin birlik ve beraberlik içerisinde, mutlu olması için, sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlamayı güçleştiren ve geciktiren siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve idari yetersizlikleri ve engelleri ortadan kaldırmakla ödevli kılınmıştır.

Gerilik ve gecikmelerimizi kısa zamanda telafi edebilmek için, iktisadi ve sosyal hayatın, adalete, güvenliğe, tam çalışma esasına ve her vatandaş için insanlık haysiyetine yaraşan bir yaşayış seviyesi sağlamak, aynı zamanda kamu yararına gözetmek gayesine göre, dengeli olarak düzenlenmesi ve birlikte geliştirilmesi gerekmektedir.

İdeolojik maksatlar güden, tekerrür ve tahribatı artan, yayılma yerleri genişleyen gençlik hareketleri, bu konuda gerçekçi ve özel plan ve programlar hazırlanmasını ve bunların istikrarlı bir şekilde ciddiyetle uygulanmasını adil bir mesele haline getirmiştir.

Bütün bu işlerin anayasa çerçevesinde ve memleketin ihtiyaç ve meselelerine uygun bir öncelik sırasıyla başarıya ulaştırılmasını öngören silahlı kuvvetlerimizin muhtırasında belirtildiği üzere, yeni, güçlü bir bakanlar kurulunun, partiler üstü bir anlayış ve demokratik kurallar içinde, bir an önce teşkili, memleketin beklediği çalışmalara dinamik bir tutumla başlayarak, emniyet ve asayiş işlerini ivedilik ve cesaretle ele almasını ve milli kalkınmamızda daha çok milli tasarruflarla gerçekleştirme yolunda hızlı ilerlemeler sağlayabilmesi maksadıyla,

Bütün vatandaşlarımız ve siyasi partilerimizin, Türkiye Büyük Millet Meclisimizin ve anayasa kuruluşlarımızın ve meclis dışı muhalefetin; değerli gençlerimiz ile, yurt içi ve yurt dışı sanayii ve tarım alanlarında hizmet ve üretimde bulunan çalışkan işçilerimizin, cumhuriyet tarihimizde açılan bu yeni devirde de, her şeyden üstün ve önde tutulması gereken milli yararlarımız için müspet konuşmalarda ve yapıcı davranışlarda bulunmalarını ve yeni hükümetin çalışmalarına, gönül ve işbirliği halinde, daima yardımcı ve destekçi olmalarını bilhassa rica eder, hepinize saygılar sunarım”.

Yine aynı 16 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinden başka bir başlık: “İnönü’ye göre, meseleyi seçmen çözecek”. Bu haber şöyle devam ediyor:*

“CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, dün partisinin olağanüstü olarak, grup toplantısında yaptığı konuşmada, demokratik rejimin gerekli olup

olmadığı konusunda düşünmeye dahi taraftar olmadıklarını bildirmiş ve ‘meseleyi seçmen halledecektir. Yoksa bir meclise askeri bir kıta gibi şunu böyle, bunu böyle yapacaksın demeye imkân yoktur. Böyle bir tartışmada, bizim yerimiz bellidir. Biz demokratik rejim dışından bir rejim kabul etmeyeceğiz’ demiştir. İnönü daha sonra şöyle konuşmuştur.

‘Yüksek ordu komutanları, bir hükümetin değişmesi ve yeni kurulacak hükümetlerin kısa vadeli ve uzun vadeli ne gibi işler yapmaları lazım geldiğini düşünüp, takdir eder ve yapılması lazım zaruri bir tedbir olarak, teklif ve ısrar ederse, artık parlamento hayatının işlediği tasavvur olunamaz. Parlamento anayasa düzenidir, onun denetlenmesi hükümetin düşürülmesi, kurulması usullerinin tayin olduğu yerdir’.

Bundan sonra CHP’nin iktidara geliş konusundaki düşüncelerini ve izlediği yolu anlatan İnönü, şunları söylemiştir:

‘Geçici hükümet reformları yapsın, ondan sonra seçime gidelim fikrini ileri sürenler olabilir. Bu hususları mecliste konuşuruz. Biz demokratik rejime inanıyoruz. Reformları nasıl yapacağız? Reformları yapmak niyetiyle meclise geldik. Fakat başka niyetle gelenler de var. Onlar çoklukta. Reformları yapmak bugün için bizim sayımızla mümkün değildir. Bu durumda nasıl bir hükümet teşekkül edecek de reformları yapacak? Meclisin hükümeti tutması için, kumandanlar her gün yeni bir müdahalede bulunacaklar demektir bu’.

Sözlerine ‘demokrasiye inanıyorsak, seçimle iktidara gelecek bir hükümetin yetkisi nispetinde, bu reformları yapacağını kabul etmek zorundayız’ diye devam eden İnönü, şöyle konuşmuştur:

‘Denilebilir ki seçime gidildiğinde, yine böyle bir meclis çıkar ve hiçbir şey olmayabilir. O zaman dertler devam edecek demektir. En kötü ihtimalle, yine bugünkü duruma gelinecektir. Bu husus şöyle bir soruyu akla getirebilir. Demokratik rejim lazım mı, değil mi? Biz böyle bir konuyu düşünmeye dahi taraftar değiliz. Meseleyi seçmen halledecektir. Seçmene gider, anayasanın öngördüğü reformları yapacak vasıf ve mahiyette yeni bir iktidarın mutlaka gelmesi zorunluluğunu anlatırız. Yoksa bir meclise askeri bir kıta gibi, şunu şöyle, bunu böyle yapacaksın demeye imkân yoktur. Böyle bir tartışmada bizim yerimiz bellidir. Biz demokratik rejim dışında bir rejimi kabul etmeyeceğiz.

Müdahalenin sonucu ne oluyor? Memleketi bu hale getiren bir iktidar partisi mağdur vaziyette çekilmiş olarak, şimdi yeniden kuvvet kazan-

ma imkânını buluyor'.

Genel başkanın konuşmasından sonra, CHP Hatay Milletvekili emekli general Hüsnü Özkan söz istemiş ve İnönü'nün düşüncelerine katılmadığını bildirerek şöyle konuşmuştur: 'Bu görüşünüz, bu düşünce yapınız, memleketin ve partinin sonunu getirecek bir düşünce yapısıdır. Seçim memlekete hiçbir çözüm yolu getirmeyecektir'.

Özkan, İnönü'ye kendisiyle daha konuşacakları olduğunu bildirmiş ve öğrenildiğine göre grup toplantısından sonra, CHP meclis grubu başkanlık odasında genel başkanla çok daha ağır bir tonla konuşmuştur".

Aynı 16 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinden başka başlıklar:*

"Komuta konseyi dün de toplandı".

"İstanbul'da bir banka daha soyuldu. Dört soyguncu çaldıkları otoyu da yakıp kaçtı".

"Demirel, Sunay tarafından istifasının istendiğini doğruladı".

Başka bir başlık: "Türkiye İşçi Partisi, Sunay'ın mesajını eleştirdi". Bu haberin metni şöyle:

"Türkiye İşçi Partisi Merkez Yönetme Kurulu, yaptığı olağanüstü toplantıda Cumhurbaşkanı Sunay'ın dünkü mesajını görüşmüştür. Toplantıdan sonra yayınlanan bildiride, 'Cevdet Sunay, 15 Mart 1971 mesajında, bütün vatandaşlar ve sorumlu kuruluşlar arasında inanç ayrılığına, tutum ve davranış aykırılığına ve bunların sürdürülmesine, bundan böyle asla müsamaha ve tahammül edilmeyecektir, demekle, bir kalemde anayasayı ortadan kaldırmış, en açık ve kesin şekliyle, bir faşist yönetimin savunucusu olduğunu şüpheye yer bırakmayacak surette ortaya koymuştur. Çünkü böyle bir beyan, anayasanın siyasi partilere fikir, görüş, inanç özgürlüklerine ilişkin hükümlerine taban tabana aykırıdır' denilmektedir.

Sunay'ın mesajında TİP'in karşı olduğu belirtilen bildiride, özetle şöyle denilmektedir:

'Yurtseverliğin ve ilericiliğin, temel ölçüsünün emperyalizme ve faşizme açıktan karşı çıkmak olduğunu da hiç kimse unutmamalıdır. Anayasal düzenin ve demokratik hakların zedelenmesinden doğan, buhranı çözmek için, anayasal düzeni ve demokratik hakları kısıtlayıcı çareler önermek tümden yanlış ve geçersizdir.

1. Bu davranış içinde bulunan Cumhurbaşkanının derhal anayasal sınırlar içine çekilmesini,

2. Siyasi buhranın çözülmesi için, ilericilerin can güvenliğinin ve tüm özgürlüklerinin sağlanmasını,

3. Seçim kanununda, sosyal sınıfların ve ilerici eğilimlerin politik güçleri oranında, parlamentoda temsilini sağlayan değişiklikler yapılarak, erken seçime gidilmesini kesinlikle talep ederiz".

17 Mart 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinden başlıklar:*

"Birçok subay başka görevlere atandı".

"8 general ve amiral emekliye sevk edildi. Albay ve çeşitli rütbede çok sayıda subay da emekli edildi. İşlemin süreceği bildiriliyor".

"İnönü, CHP'nin görüşünü açıkladı: Reformcu hükümeti destekleriz".

"AP de yeni hükümeti destekleyecek".

"Son dakika... Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan Şarkışla'da yakalandı. Yusuf Aslan müsademe sırasında yaralandı".

17 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin başyazısında ise seçime gidilmesi teklifine karşı, şu mütalaa öne sürülüyor:*

"Biz seçimlerin yenilenmesiyle, muhtırada öngörülen devrim kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümet kurulabileceğine inananlardan değiliz. 25 yıldır burada savunduğumuz ana fikir, ilkin Atatürk devrimlerinin uygulanması ve ancak o devrimlerin ışığında yurdumuzu demokratik bir ortama kavuşturmak olmuştur. 1946'dan bu yana, Türkiye'de 8-10 kez seçim yapılmış, her seferinde tutucu ve çıkarcı güçler devlet yönetimini ele geçirmişlerdir. Bugünkü koşullar altında, yenilenecek bir seçim, hiç kuşkusuz yine aynı güçlerin zaferiyle sona erecek ve belki de muhtırayı hazırlayanlar suçlu durumuna düşürülmek isteneceklerdir.

O güne kadar geçecek süre içinde, politika kurtlarının, ordu bütünlüğünü bozmak, orduyu bölmek ve etkisiz kılmak üzere, çeşitli tertiplere başvurmaları da, beklenmedik bir çaba olmayacaktır.

Ne var ki muhtıra üzerinde çalışan, onu kaleme alan güçler de herhalde çeşitli ihtimalleri hesaba katmış, bizim düşünmediğimiz, düşünemediğimiz oluşumları göz önünde tutmuş, her birine karşı ne zaman, nasıl davranılacağını planlamış bulunmalıdırlar.

27 Mayıs deneyinden geçmiş bir toplum olarak, bir daha gaflete kapılırsak çok acı olur. Atatürk devrimciliği bu kez de, politika oyunları karşısında yenik düşerse bu millete cidden yazık olur”.

17 Mart tarihli gazetede “olayların ardındaki gerçek”, başlığı ise “Gayri meşru mu, Meşru mu?”. Yazı şöyle:

“Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay radyoda yayınlanan mesajında ‘silahlı kuvvetlerimiz anayasa gereklerinin ve 211 sayılı kanunun kendilerine tevcih ettiği görevleri bir defa da Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuru ve yetki sınırları içinde yerine getirmiş bulundu’ demiştir.

Böylece, sabık Başbakan Süleyman Demirel ve ana muhalefet partisi başkanı İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı arasında tam bir görüş ayrılığı ortaya çıkmış bulunuyor. Çünkü Demirel, silahlı kuvvetlerin 12 Mart Muhtırasını ‘Anayasa’ya ve hukuk devletine aykırı’ bulmuş, Sayın İnönü de aynı vaziyeti almıştır. Oysa, çıkmazdan kurtulmak için, bu noktanın tespitinde büyük önem vardır. Kabine çekildikten sonra, teşkil edilecek yeni hükümetin hangi noktadan hareketle kurulması gerektiği konusunda bir ortak görüş ve anlayış bulunmazsa ileride doğacak ve şimdiden de saptanması mümkün olmayan pürüzlere yol açılmış bulunur.

Manzara şimdi şudur:

Cumhurbaşkanıyla birlikte, büyük işçi sendikaları, öğretmen sendikası, öğrenci dernekleri, memur sendikaları, mimar ve mühendis odaları gibi tüm meslek kuruluşları silahlı kuvvetlerin tutumu yanında yer aldıklarını açıkça belirtmişlerdir. Buna karşı, siyasi parti yöneticileri ve öncelikle iktidar ve ana muhalefet partisi liderleri, silahlı kuvvetlerin tutumu karşısında tavır almışlardır. Böylece, politikacılar orduyu itham ederken, politika dışı kuruluşlar karşı fikirde birleşmişlerdir.

Olaylara parlamento içinde bir çözüm yolu bulmak için, ilk şart olarak iktidar partisinin ve ana muhalefet partisinin silahlı kuvvetlerin müdahalesini, anayasa ve hukuk devletine uygun bulmaları gerekirdi. Zira meşru bir anayasaya aykırı diye nitelenen bir müdahaleyi hareket noktası ve esas alarak meşru bir hükümet kurmak devlet mantığı dışında kalır. Böyle bir hükümetin çıkış noktası ileride çok büyük tartışmalara yol açar.

Bunun içindir ki, önce hareket noktasının benimsenmiş olması gerekir. Öncelikle bu noktanın silahlı kuvvetler bakımından çok büyük ve hayati bir önemi vardır”.

Yine 17 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin ikinci sayfasında, Ordinaryüs Profesör Hıfzı Veldet Velidedeoğlu['nun] yazdığı yazının sonu şöyle tamamlanmaktadır:*

> "Sonuç 'Türk gibi başla, İngiliz gibi bitir' diye bir söz vardır. Ben Türk istiklal mücadelesini örnek alarak bu sözü 'Atatürk gibi başla, Atatürk gibi bitir' biçimine koymak isterim. Ordunun bu defaki girişimi, sayın Bediî Faik'in 13 Mart tarihli *Dünya gazetesinde dediği gibi, 'bir avuç solcu piçin' tahrikiyle 'dört komutanın' öfkeye kapılarak 'pire için yorgan yakması' niteliğini değil, bizce Atatürk'ünki gibi sabır ve soğukkanlılıkla hazırlanmış bir vatan kurtarıcılığı hareketi karakterini taşımaktadır. Namuslu aydınlar, daha ilk adımda, bunu baltalamak yoluna sapmamalı, tersine bu girişimin etrafında, el ve gönül birliği yapmalı ve hemen halkı da aydınlatmaya başlamalıdırlar. Atatürk yürekliliği ve Atatürk sabrıyla başlayan bu davranış, yine Atatürk'e ve büyük Türk milletine özgü bir başarıyla sonuçlanmalıdır. Ordu başarı kazanmazsa, bu defa memlekette kan gövdeyi götürecek ve laik Türkiye Cumhuriyeti yıkılacaktır. Unutmayalım ki Silahlı Kuvvetler İç Hizmetler Kanunu 35. maddesi aynen şöyle demektedir: 'Silahlı kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır'.*
>
> Eğer Türkiye yaşayacaksa, Türk ordusu yasanın kendisine yüklediği bu görevde mutlaka başarı kazanmalıdır ve bütün Türk aydınları sabırlı, soğukkanlı ve yürekli olarak Türk ordusuyla kenetlenmelidir. Ortaçağ düşüncesinin paslı zincirleriyle tutsak edilmiş olan halk, uyanıp kendi çıkarlarının ne yanda olduğunu anlayınca, asalak politikacılığa paydos borusunu zaten kendisi çalar. Çok dikkat ve ince hesap gerektiren karar günleri yaşıyoruz".

17 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinde, "ileri atılımı destekliyoruz" başlığı altında 16 devrimci kuruluşun bir basın toplantısı düzenleyerek, olaylarla ilgili görüşlerini açıkladıkları belirtiliyor ve haber "bu 16 kuruluşun olaylarla ilgili ortak görüşü özetle şöyledir" diyerek devam ediyor:*

> "Halkımızın devrimci ve Atatürkçü kuruluşların, yıllardır işbirlikçi iktidarlara karşı yürüttükleri mücadele, ülkemizin sosyal ve ekonomik sorunlarından emperyalizme bağlı gerici parlamentarizmin sorumlu ve

suçlu olduğunu açıkça ortaya koydu. Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından verilen ültimatom da bu gerçeğin ordumuz tarafından benimsendiğini belgeledi.

Karşı devrimci cephenin bayraktarları, çeyrek yüzyıldır demokrasi dediler ve emperyalizme bağımlılığı getirdiler. Demokrasi dediler, köylülerimizi yoksul, topraksız ve işsiz bıraktılar. Demokrasi dediler, işçileri ve devrimci gençleri kurşunladılar. Demokrasi dediler, polis devleti kurdular. Demokrasi dediler, öğretmenleri taşlı, sopalı, bıçaklı saldırganlarla yok etmek istediler.

Açıktır ki, gerici parlamentoculuk ve 'cici demokrasi' iflas etmiştir.

Ortak basın toplantısının dışında, TÖS adına görüşünü açıklayan ikinci başkan Dursun Akçam, 'Bizim gerici parlamentarizmden beklediğimiz hiçbir şey kalmamıştır' demiştir.

Akçam şöyle devam etmiştir: 'Parlamentodaki bazı siyasi partiler, derhal yeni seçimlere gidilmesini istiyorlar. Ne yüzle seçim istiyorlar? 25 yıldır seçime gidiyorlar. Halka ne veriyorlar? Biz ordudan gelecek her türlü ilerici atılımı destekliyoruz ve destekleyeceğiz'".

18 Mart 1971 tarihli *Cumhuriyet gazetesinden başlıklar:*

" Sunay, kabine için temaslarda".

"Siyasi partilerin görüşleri Çankaya'da".

"İnönü: Politikaya karışmayan bir ordunun sağlam olarak vaziyete hâkim olması da, böyle bir hükümetin sükûneti sağlamasına büyük ölçüde yardımcı olur".

"DP'ye göre: Bu hükümet gitmeliydi, fakat bu şekilde değil".

"Kontenjan grubu, tarafsız hükümet istiyor".

"Sunay, tarafsız bir başbakan yönetiminde AP-CHP koalisyonu önerdi".

"Orduda yeni atamalar da yapıldı. Emekliye sevk sebebi belli oldu. Emekli olan general, amiral ve albayların listesi"...

"İnönü Amerikan TV'sine demeç verdi: Müdahale edenler ıstırap içinde görülüyor".

"Deniz Gezmiş'in sorgusu başladı".

"Gezmiş, yabancı devlet adamlarından daha sıkı muhafaza ediliyor".

"Gezmiş ve Aslan nasıl yakalandı?"

"Menteşoğlu: Kanuna karşı çıkanlar mutlaka yakalanır".

17 ve 18 Mart günlerinde, Sunay, siyasi parti liderleriyle görüşmelerine devam ediyor ve onlara yeni hükümet hakkında, yeni başbakan hakkında ne düşündüğünü, onların da ne düşündüklerini anlamaya çalışıyor.

19 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında, çeşitli başlıklar arasında şu başlık okunuyor: "Başbakan, Nihat Erim oluyor". Haber şöyle:*

> "Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın, bugün bağımsız başbakanı açıklaması beklenmektedir. Dün gece ortaya CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim'in adı atılmıştır. Henüz doğrulanmayan haberlere göre, Erim bu görevi kabul etmiş olup, bugün CHP Genel Başkanı'na, CHP'den istifasını vererek, bağımsız olarak görevine başlayacaktır.
>
> Öte yandan dolaşan söylentilerde, Anayasa Mahkemesi eski başkanı ve Kurucu Meclis eski başkan vekili Lütfü Akatlı, milli birlik hükümetinin eski Sağlık Bakanı ve son seçim hükümetinin İçişleri Bakanı Ragıp Üner, eski Tarım Bakanlarından Mehmet İzmen'in ismi de bağımsız başbakan adayları arasında dolaşmaktadır.
>
> Bu arada öğrenildiğine göre, hükümetin parlamentoda grupları bulunan dört partinin temsilcilerinden kurulacağı anlaşılmaktadır".

20 Mart cumartesi günkü *Cumhuriyet gazetesinden, birinci sayfasından başlıklar:*

> "Sunay: Hükümet şartsız desteklenecek".
>
> "Cihat Alpan'ın mektubunda, 'kuvvetli ve inandırıcı hükümet kurabilmek için' Sunay'ın, Erim'i seçtiği belirtildi ve CHP'den istifası istendi".
>
> "Yeni başbakanın 'daha önceden hissedildiğini' belirten Satır, 'böyle zamanda arkadaşlara yardımcı olmak gerek' demiştir".

20 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinde, yine birinci sayfada, "Erim'in başbakan olması, Ecevit ekibini kızdırdı" başlığı altında şu yayın var:*

> "Bir gün öncesine kadar CHP Kocaeli milletvekili olan Prof. Nihat Erim'in, Cumhurbaşkanı Sunay tarafından hükümeti kurmaya memur edilmesi parlamentoda genel olarak olumlu karşılanmış, ancak CHP içinde görüş ayrılıklarına yol açmıştır.

CHP'li üyelerin bir kesimi 'olağanüstü' hal karşısında, Nihat Erim'in 'şartlara' uymak için yıllardan beri üyesi bulunduğu CHP'den istifasıyla bu 'zor görevi' kabul etmesini 'vatanseverlik' olarak nitelemektedirler. Erim'in bu görevi başarıyla yürütmesi için 'elbirliği ile' yardımcı olunmasını, memleket şartlarının da bunu gerektirdiğini öne süren bu CHP'liler, demokratik kurallara uymasa da, bugünlerde birçok şeyin bu kurallara zaten uymadığını gerekçe olarak öne sürmektedirler. Erim'in hükümeti kurmakla görevlendirilmesi, CHP'nin bu kesiminde büyük bir ferahlık ve memnuniyet uyandırmıştır.

Öte yandan, yukarıdaki görüşlerin hiçbirisini kabul etmeyen büyük bir CHP'li grubu da, Erim'in hükümeti kurmakla görevlendirilmesini 'ordunun generaller kanadıyla, CHP'nin göbekçiler diye adlandırılan ve sağ olarak nitelendirilen kesiminin ittifakıyla, ortanın soluna ve CHP'ye büyük bir darbe' olduğunu açıkça ifade etmektedirler. CHP'nin bu kesimi büyük bir olay olarak nitelendirdikleri Erim'in hükümet kurmasının 'kolay kabul edilir bir durum' olmadığını, gerekirse durumu onaylayan genel başkan İnönü'ye dahi karşı çıkarak, 'halk için çabaya' devam edebileceklerini de açıkça söylemişlerdir. Ortanın solu ülküsünün egemen sınıfları tedirgin ettiğini, bu tedirginliğin sonuçlarının çok önceden hesap edildiğini, AP iktidarının güçsüzlüğü ve yıpranmasıyla ortanın solu ülküsüyle daha da güçlenen CHP'nin 'ikili ve üçlü' oyunlarla bölünmeye doğru itildiğini ve bunun 'ustaca tezgâhlandığını' öne süren ve İnönü taraftarı olarak bilinen CHP'li parlamenterler, ordunun bir kesimini, aydınları ve bazı basını da bu işleri kotarmakla suçlamışlardır.

Nihat Erim'in hükümeti kurmakla görevlendirilmiş olması, CHP Genel Merkezi'nde tam bir öfkeyle karşılanmış, sabah toplanan Merkez Yönetim Kurulu'nda bu yüzden tartışmalar çıkmıştır. Buradaki genel kanaate göre 'tutucu ve CHP'den bile tasfiyesine çalışılan bir kişinin başbakan yapılması, CHP'ye karşı girişilen bir harekettir ve partiyi bölmeye yönelmiştir'.

Durumun ortaya çıkmasından sonra, sabah saat 9.00'da Merkez Yönetim Kurulu, Genel Sekreter Bülent Ecevit'in başkanlığında acele toplanarak tutumlarının ne olacağını tartışmış ve muhtemel gelişmeleri görüşmüştür. Bu toplantıda Merkez Yönetim Kurulu üyelerinden bazıları, Erim kabinesinin milli eğitim bakanlığı verileceği söylenen Hayrettin Uysal'a serzenişte bulunmuş ve bu yolda bir teklif alıp almadığı-

nı sormuşlardır. Uysal bu sorulara hiç kimse ile bu konuda bir teması olmadığını söylemiştir. Merkez Yönetim Kurulu toplantısı sinirli bir hava içinde kısa sürmüş ve buradan çıkan Ecevit, doğruca Genel Başkan İnönü'nün Çankaya'daki evine gitmiştir.

Partide bulunan bir kısım merkez yönetim kurulu üyeleri ve parti meclisi üyeleri kendi aralarında ve gayri resmi olarak olayları görüşmüş ve takınılacak tavrın ne olması gerektiğini konuşmuşlardır.

Nihat Erim'in hükümeti kurmakla görevlendirilmesi, özellikle gençlik kolları bünyesinde sert tepkilere yol açmıştır.

Öğleden önce bu şekilde tepkilerin İnönü'nün evinde, Genel Sekreter Bülent Ecevit ve grup başkan vekillerinin yaptıkları görüşmelerden sonra, kısmen yatıştığı öğrenilmiştir.

Toplantıda durumun bugün toplanacak Merkez Yönetim Kurulu'nda ve daha sonra CHP grup toplantısında gözden geçirilmesine karar verilmiştir.

Erim'in hükümeti kurmakla görevlendirilmesinde Genel Başkan İnönü'nün de rolü olduğunu, İnönü'nün, CHP'den gayri her şeye yardım ettiğini ve faydalı olduğunu, ancak İnönü'nün kudretinin hiçbir zaman partisine yönelmediğini öne süren bir kısım CHP'lilerden gayri, başbakan adayı, parlamentoda genellikle olumlu karşılanmıştır.

AP çevrelerinde, CHP'ye benzer bir durum göze çarpmaktadır. Parlamento dışında bir başbakan adayının hükümeti kurmakla görevlendirilmemiş olmasıyla başlayan bu memnuniyet, CHP'nin içinde baş gösteren belirgin ayrılık nedeniyle de katmerlenmiş ancak, AP içindeki müfrit gruplar görevin Demirel'in elinden alınmasını hazmedememişlerdir. Bu grubun görüşüne göre, AP bu şekilde kurulacak bir hükümeti asla desteklememeli ve hükümete hiçbir surette ortak olmamalıdır. Bir kısım AP'liler de, memleketin ve milletin selameti bakımından dar boğazdan çıkılması için 'antidemokratik yolla' zor şartların örneği olarak, fedakârlıklara katlanılmasını uygun gördüklerini ve yeni kurulacak hükümete girerek ve yardım ederek memleketin selamete çıkmasının sağlanması görüşünü öne sürmektedirler.

MGP Genel Başkanı Profesör Turhan Feyzioğlu, Erim'in hükümeti kurmakla görevlendirilmesini yorumlamak istememiş 'kişi olarak Sayın Erim sevdiğimiz bir arkadaşımızdır. Ancak, bu başka bir konudur. Hükümet nasıl teşekkül edecek önce bunu görmeliyiz. Bizim için önemli olan hükümetin teşekkül tarzıdır. İlan edilsin görelim, yetkili

organlarımızda müzakere edelim. O zaman görüşlerimiz en doğru şekilde belirecektir' demiştir.

Birlik Partisi Genel Başkanı Mustafa Timisi de, Erim'in parlamento içinde saygıdeğer bir yeri olduğunu, ancak kurulacak hükümetin önemli olduğunu öne sürmüş ve 'hükümet kurulmadan bir şey söylemek doğru olmaz, erkendir' demiştir.

Bazı Demokratik Partililer de hükümet başkanının seçilmesinin kural dışı olduğunu, hükümet dışında kalacak partileri ayıranların 'kralın muhalefeti' gibi bir durumda olacaklarını öne sürmüşler, görüşlerinin açıklanmasının erken olduğunu söylemişlerdir.

Tüm bunlara rağmen birçoğu da, bazı tutum ve davranışlarıyla demokratik espride almanın heyecanı ve arzusunu belli etmektedirler. Parlamento kulislerinde dün siyah kostüm giyenlere takılınmış, tebrikler sunulmuştur. Ancak 'yeni başbakanımız hayırlı olsun' takılmaları bile CHP'liler arasında sinirli durumlar yaratmış, bazı CHP'lilerin birbirleriyle ağız kavgaları, diğer CHP'liler tarafından zorlukla yatıştırılmıştır".

Aynı 20 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinde başbakanlık görevinin Nihat Erim'e verilişi şöyle anlatılmaktadır:*

> "Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından yeni hükümeti kurmakla Kocaeli Milletvekili Nihat Erim görevlendirilmiş, Erim bağımsız olarak kabineyi kurabilmek için, dün Cumhurbaşkanı Sunay'ın teklifini kabul ederek, CHP'den istifa etmiştir. Erim gazetecilere, kabinenin en kısa zamanda kurulacağını bildirmiştir. Öğrenildiğine göre Nihat Erim'in başbakan olması, geçen çarşamba sabahı Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan ile Nihat Erim arasında yapılan görüşmeden sonra kararlaştırılmıştır.
>
> Nihat Erim'in başbakan olarak görevlendirileceğinin duyulmasından sonra, gazeteciler Erim'in Çankaya'ya çıkan Vali Dr. Reşit Caddesi'ndeki evinin önünde toplanmaya başlamışlardır. Nihat Erim, bir ara gazetecileri evine kabul etmiş, kendisine resmen bir teklif gelmediğini söylemiş ve beklemekte fayda olduğunu belirtmiştir. Bu arada Kemal Satır da Erim'in evine gelmiştir. Gazetecilerin çeşitli sorularına karşılık, Nihat Erim'in başbakan olacağının hissedildiğini söylemiş ve 'böyle zamanlarda arkadaşlara yardımcı olmak lazımdır' şeklinde konuşmuştur.
>
> Saatlerin 11.50'yi gösterdiği sırada, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterinin Özel Kalem Müdürü, Nihat Erim'in evine bir zarf getirmiştir. Gazetecilerle birlikte Nihat Erim'in dairesine giren, İsmet Ergene zarfı Erim'e vermiştir. Gazetecilerin ısrarı üzerine, Erim, üzerinde 'Sayın Nihat Erim, Kocaeli Milletvekili' yazan ve arkası bantla kapalı zarfı açarak okumuştur.
>
> Cihat Alpan'ın imzasını taşıyan mektupta şöyle denilmektedir:
>
> 'Sayın Cumhurbaşkanı, içinde bulunduğumuz anarşik durumu giderecek ve anayasanın kapsadığı reformları, Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve devrim kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir bakanlar kurulunun anayasanın 102. maddesine göre teşkili için sizi başbakan olarak görevlendirmeyi istemekte ve partilerüstü bir anlayış ve tutumla çalışmanızı kolaylaştırmak ve sağlamak üzere de Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmenizi gerekli görmektedirler.
>
> Bu tercih ve şartları kabul buyurduğunuz takdirde, gereğini ivedilikle yerine getirip bildirmenizi rica eder, saygılarımı sunarım.
>
> En iyi dilek ve temennilerle,

Cihat Alpan, Genel Sekreter'
Daha sonra Nihat Erim, gazetecilerin çeşitli sorularına karşı, teklifi henüz aldığını ve üzerinde düşünmesi gerektiğini söylemiş, bu arada bir soru üzerine daha önce İsmet İnönü ile bir görüşme yaptığını bildirmiştir.
Ancak Erim, bu arada Amerikan ve Fransız televizyonlarının sorularını İngilizce ve Fransızca olarak cevaplandırmıştır. Yabancı gazetecilerle Erim arasında şu konuşma geçmiştir:
Soru: Hükümeti ne zaman kuracaksınız?
Cevap: Mümkün olduğu kadar kısa süre içinde kuracağım. Çünkü Türkiye'de fevkalade özel bir durum vardır.
Soru: Nasıl bir kabine olacak?
Cevap: Milli bir hükümet kuracağım.
Soru: Türk-Amerikan ilişkileri nasıl olacak, Amerikalı askerler Türkiye'den çekilecek mi?
Cevap: Türk-Amerikan dostluğu devam edecektir. Herkes benim bu konudaki fikirlerimi bilir. NATO çerçevesi içinde, tabii, Amerikalı askerler Türkiye'de kalacak.
Soru: Seçim yapılacak mı?
Cevap: Önce muhtırada yer alan reformların gerçekleşmesi için çalışmalara başlayacağız, bu arada seçim kanunundaki değişiklikler de tamamlanınca seçime gidilebilir. Mutlaka seçim olacak, ama ne zaman olacağı konusunda bir şey söyleyemem.
Nihat Erim'in daha sonra, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek istifa ettiği öğrenilmiştir. İnönü'ye gönderilen istifa mektubu şöyledir: 'İçinde bulunduğumuz koşullar altında, bağımsız olarak daha verimli hizmette bulunabileceğimi düşünerek, Cumhuriyet Halk Partisi'nden çekiliyorum. Saygılarımla arz ederim'.
Kendisine başbakanlık görevi verilen Erim, CHP Genel Başkanı'na şu mektubu göndermiştir:
'Pek Sayın Genel Başkanım,
Yurdumuzun içinde bulunduğu son hükümet bunalımını gidermek için yapılan çalışmaların bugünkü aşamasında, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sayın Cihat Alpan'ın bana gönderdiği mektupta bildirdiğine göre, başbakanlık görevinin uhdeme verilmesi öngörülmektedir.
Aynı yazıda, bunalımın nedenleri ve yeni hükümetten beklenen hizmetlerin özelliği dolayısıyla, başbakanın şimdiki koşullar altında, ta-

rafsız bir kişi olarak görev yapması zaruretine işaret edilmekte ve benden bu konuda fedakârlık beklenmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanımızın çalışmaları sonunda, beni bu göreve atamak isteyişini de bir zaruret saymanın yanlış olmayacağı düşüncesiyle, ülkemize hükümet başkanı olarak hizmet etme çağrısını olumlu karşılamayı parti mülahazalarının üstünde bir yurtseverlik borcu olarak görüyorum.

Bu nedenle CHP'den çekilişimi mektubuma ilişik olarak sunuyorum. Olağanüstü fedakârlık isteyen bunalımı göz önünde tutarak, CHP'den bir müddet için çekilişimi anlayış ve hoşgörü ile karşılayacağınızdan ve benim için değeri büyük olan yardımlarınızı esirgemeyeceğinizden emin ve müsterih bulunuyorum.

En derin saygılarımla'.

Erim'in CHP'den istifası üzerine, Cumhurbaşkanı Sunay, bağımsız Kocaeli milletvekili olarak Nihat Erim'e şu yazıyı göndermiştir:

'İlgili yazılarla istifası ve bu istifanın kabul edildiği bildirilmiş olan, bakanlar kurulunun yeniden teşkili için Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 102. maddesi gereğince, zatı âlinizi başbakan olarak görevlendirdim. Tarafınızdan seçilecek bakanlar, atanmaları yapılmak üzere, isimlerin bildirilmesini rica ederim".

Sunay, Erim'i başbakan olarak görevlendirdiğini belirten yazıyı da, Senato ve Meclis Başkanlarına yollamıştır.

Erim, dün gece geç saatlerde önce Meclis Başkanı'nı sonra da CHP Genel Başkanı İnönü'yü ziyaret ederek kendileriyle bir süre görüşmüştür.

Diğer taraftan, Demokratik Parti yetkili kurulları dün akşam toplanarak Erim tarafından kurulacak hükümete katılmama kararı almışlardır".

Yine 20 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında "Erim 'ilk hedef huzuru sağlamak' dedi" başlıklı yazı şöyle:*

"Cumhurbaşkanı Sunay'ın yeni hükümeti kurmakla görevlendirdiği Nihat Erim, saat 15.10'da özel otomobiliyle köşke giderek bir süre Genel Sekreter Cihat Alpan'la çalışmıştır. Saat 16.00'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kabul edilen Erim ile Sunay arasındaki görüşme bir saat 20 dakika sürmüştür.

100’ün üstünde yerli ve yabancı gazetecinin hazır bulunduğu kabul salonunun girişinde saat 17.28’de Cumhurbaşkanı Sunay, yanında Erim olduğu halde gözükmüştür. Televizyonların film çekiminden sonra, Cumhurbaşkanı gazetecilere özetle şunları söylemiştir:

‘Biliyorsunuz hükümet istifa etmiştir. Süratle yeni bir hükümetin kurulması için çalışmalar yapıyoruz. Bunun için bugün Sayın Nihat Erim’e yeni hükümet kurmayı teklif ettim. Kendisi de lütfen kabul ettiler. Kendisini tebrik ederim. Partilerden, bağımsız başbakanı desteklemelerini rica ettim. Bu hususta onlara görev düştüğünü bildirdim. Şunu da belirtmek isterim ki, bu müşkül durumlarda bana yardımcı olan basınımızın, lüzumsuz ve hakikatle ilgisi olmayan haberler yazmaksızın, aynı yardımı yeni başbakana da göstermesini temenni ederim’.

Daha sonra Başbakan Nihat Erim, yerli ve yabancı gazetecilerin çeşitli sorularını cevaplandırmıştır.

Erim bu arada bir yabancı gazetecinin ‘kendinizi tam demokratik bir hükümetin başbakanı olarak hissediyor musunuz’ şeklindeki sorusuna ‘şu anda biz sistemi daha iyileştirmek için görev almış bulunuyoruz’ cevabını vermiştir.

‘Ordu ile temasınız var mı’ sorusuna da, Erim şu cevabı vermiştir:

‘Türkiye’de 1961 Anayasası halen geçerlidir. Bana bu görevi Cumhurbaşkanı vermiştir. Bundan sonraki temaslarım Sayın Cumhurbaşkanı ve parlamento ile olacaktır. İleride sivil, ya da asker, hükümetin yanında, ya da emrinde olan bütün kuruluşlarla temasım olacağı tabiidir’.

Erim, Türkiye’de asayişin sağlanması için yeni tasarı getirilip getirilmeyeceği yolunda bir soruya verdiği cevapta, asayişin sağlanması için önce eldeki kanunlardan yararlanılacağını, eğer onlar yetmezse, yeni kanunlara başvurulabileceğini söylemiştir.

‘Kabineyi kurarken parlamentodan hangi partiyi temel olarak alacaksınız’ şeklindeki soruya Erim ‘parlamentoda grupları bulunan bütün partiler, eğer benim hükümetimde görev almak isterlerse memnun olurum’ karşılığını vermiştir.

Hangi reformların yapılacağına dair bir soruya Erim, reformların 1961 Anayasası’nda belirtilmiş olduğunu, ancak daha önceki iktidarın bunları gerçekleştiremediğini söylemiş ‘toprak, vergi ve eğitim reformlarını ve anayasada öngörülmüş olan diğerlerini ele alacağız. Bi-

zim ilk yapacağımız şey bu reformların gerçekleşmesi için incelemeler yapmak, onları hazırlamaktır’ şeklinde konuşmuştur.

Seçimlerin, reformların hazırlanması ve seçim kanunundaki değişiklikten sonra yapılacağını belirten Erim, tarih konusunda ‘bu parlamento işidir’ demiştir.

Erim, yabancı gazetecilerin ‘sağ mısınız, ılımlı mısınız, yoksa solda mısınız’ şeklindeki sorusuna ‘ben şimdi milli nitelikte olacak bir hükümetin başbakanıyım’ cevabını vermiştir.

Türkiye’nin dış politikasıyla ilgili sorulara karşılık da, Erim ‘bizim dış politikamızın temeli karşılıklı dostluk olacaktır. Kimseyle düşmanlık politikası gütmemek hedefimizdir. Üyesi bulunduğumuz bütün uluslararası antlaşmalara karşı olan vecibeleri yerine getireceğiz’ diye konuşmuştur.

Erim, bu arada ilk hedef olarak, memlekette huzuru sağlamayı düşündüğünü sözlerine eklemiştir.

Nihat Erim, daha sonra kendi arabasıyla geldiği köşkten başbakanlığa ait 06 DU 235 plaka sayılı otomobille ayrılmıştır.

Erim hükümeti kurmakla ilgili temaslarını yabancı konuklar köşkünde sürdürecektir”.

20 Mart tarihli gazetede Cevdet Sunay’ın partilere gönderdiği mektup da yer almaktadır: “Partilerüstü bir anlayış ve cari durumun şartlarına uygun bir tutumla çalışmasını istediğim yeni bakanlar kurulunun, Profesör Doktor Nihat Erim tarafından teşkiline bir şart ileri sürmeden partinizin iştirakini ve güvenoyuna mazhar kılınmak suretiyle anayasa gerekleri çerçevesinde yapılacak yürütme görevlerinde partinizce desteklenmesini rica eder, saygılar sunarım”.

Aynı yazı ayrıca milli birlik grubuyla, kontenjan grup başkanlıklarına gönderilmiştir.

21 Mart günlü *Cumhuriyet gazetesinden birinci sayfadan başlıklar:*

“Erim, partilere hükümete katılmalarını teklif etti. Partilerin tutumları yetkili organlarının yapacakları toplantılardan sonra belli olacak”.

“CHP kabineye girerse Ecevit çekilecek”.

“Erim, seçimden önce reform projelerinin yapılacağını söyledi”.

“Yeni kabine için temaslar sürüyor. Senato Başkanı ve grup liderleriyle görüşen Erim ‘kabineye meclis dışından da üye alınacak’ dedi”.

“Demirsoy: Türk-İş yeni hükümeti destekleyecek”.

“Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu, muhtıra ve yeni hükümete karşı çıktı”.

21 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinde, başyazıda “Dar Boğaz” başlığı altında durum şu şekilde değerlendiriliyor:*

“Nazik günler yaşıyoruz. Olayları değerlendirirken normal demokratik koşulların dışında bulunduğumuzu göz önünden uzak tutmamak zorundayız.

Hükümetle beraber parlamentoyu da suçlayan ültimatom niteliğinde bir ‘muhtıra’ yayınlanmış ve hükümetin çekilmesinden sonra gittikçe sessiz davranışıyla, parlamento ültimatomu kabullenmiş duruma girmiştir. Böylece, öteden beri bizim göstermelik diye adlandırdığımız sistem, büsbütün rayından çıkmıştır.

Şimdi temel konu, körtopal işlemeye gayret ederken, birden tökezleyen bu sistemi tekrar rayına oturtup, gerçek demokrasiye doğru nasıl geliştirebileceğimiz sorunu üzerinde toplanmaktadır.

12 Mart’tan bu yana geçen zaman süresince ‘muhtıra’ önünde boyun eğdiğini gördüğümüz parlamento, kendi kendisiyle çelişkiye düşmek istemiyorsa bundan sonra da davranışlarını muhtıranın esprisine uydurmakla yükümlüdür.

Bu itibarla ‘bir parlamentoyu yukarıdan gelen emirlerle bir bölük gibi yönetmeye imkân yoktur’ diyen, Sayın CHP Genel Başkanı’nın ertesi gün ‘güçlü bir hükümet kurulursa onu partisiyle destekleyeceğini’ söylemesini, bizce gerçeklerin Sayın İnönü tarafından daha iyi değerlendirmeye başlandığını, göstermektedir.

Bu açıdan bakıldığı zaman, ne Sayın Erim’in partisinden ayrılıp tarafsız başbakan olarak hükümet kurmakla görevlendirilmesine, ne de Sayın Sunay’ın bir komuta üslubu taşıyan yazısıyla, partilerden kurulacak yeni hükümeti şartsız desteklemelerini istemesine, şaşmamak gerekir. Şaşılacak olan genel davranışıyla muhtırayı kabul ettiğini açıkça belirten parlamentonun, ikinci derecede konular üzerinde ‘şurası şöyle olsun, burası böyle olsun’ ya da ‘o adamı isteriz, bu adamı istemeyiz’ gibi kişisel ve küçük hesaplar üzerinde tartışmalara girişerek, olayların gelişimini alt-üst etmeye kalkışmasıdır. Çünkü, muhtıranın

üçüncü maddesi kesindir. Kısa zamanda güçlü, inanılır ve Atatürkçü bir hükümet kurulamadığı takdirde bu madde işletilecek, devlet yönetimi doğrudan doğruya Türk Silahlı Kuvvetleri'nce ele alınacaktır.

O halde, kısır tartışmalar bir yana bırakılmalı göstermelik demokrasiye paydos borusu çalan ordunun uyarmasına uyarak, bu son fırsat elden kaçırılmamalıdır, kaçırılmamaya dikkat edilmelidir. Parlamentonun esas görevi zaten Atatürkçü devrim ilkelerine bağlı, inanılır hükümetler kurmak değil mi idi? 25 yıldır bütün ilerici aydınlar onu özlemiyorlar mıydı? Bugüne kadar başarılamayan bir iş, bundan böyle bu parlamentoyla başarılması da güç olmakla beraber, son uyarmanın ışığı altında, biz son fırsatın elden kaçırılmayacağını umut etmek istiyoruz.

Sayın Nihat Erim, bilgili, kültürlü, politika yaşamında olumlu sınavlar vermiş tecrübeli bir devlet adamıdır. Onu Atatürk ilkelerine yürekten bağlı biliriz. Sonradan CHP'ye kapılanmış birtakım eyyamcılar ona 'ortanın göbekçisi' diye ad takmış olmalarına rağmen, biz Sayın Erim'in birçok ortanın solunda geçinenlerden daha solda bulunduğu kanısındayız.

Bu nazik günlerde, son derece güç bir görevin başına geçmekle sayın Erim cesaret göstermiştir. Bunca yıldır bağlı kaldığı partisinden çekilmesinin kişisel hesaplarla bir ilişkisi bulunmadığına inanıyoruz. Yaşadığımız koşullar altında Erim'in yaptığı olsa olsa bir fedakârlık sayılmalıdır.

Geçilmekte olduğu dar boğazdan Türkiye'yi kurtarmak yolunda harcayacağı çabalarda ona yürekten başarılar dileriz".

Aynı 21 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından bir başlık:*

"Erim: Dış politikamızda değişiklik olmayacak.

Başbakan Nihat Erim, kurulacak yeni hükümetin dış politika görüşünü dün bir demeçle açıklamış 'dış politikamızın esaslarında değişiklik bahis konusu değildir' demiştir.

Dış politikada, Atatürk'ün barışçı ve yapıcı tutumunun benimsediğini belirten Başbakan Erim'in konuyla ilgili demeci şöyledir:

'Yeni hükümetin, milletimizin şaşmaz bir bağlılıkla benimsediği demokratik ilkeler çerçevesi içinde, yürüteceği dış politikamızın esaslarında değişiklik bahis konusu olmayacak. Atatürk'ün barışçı ve yapıcı

ilkelerine tamamen sadık kalınarak yürütülecek olan bu politika gereğince, Birleşmiş Milletler içinde faal bir rol oynamaya devam edilecek, anlaşmalardan ve ittifaklarımızdan doğan hak ve vecibelerimize titizlikle saygı gösterilecek ve başkalarından da aynı saygı beklenecek, bütün komşularımızla dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi yolunda gayret sarf edilecek ve ülkemizin bağımsızlık egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösteren, içişlerimize karışmayan, büyük küçük bütün ülkelerle iyi ilişki kurulmasına önem verilecektir'".

Yine 21 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinden:*

"Nihat Erim gazetecilerin sorularına şu cevapları veriyor: Bugün (dün) grupları bitirdim. Şimdi yine çalışmaya devam edeceğim. Ama bu çalışma artık ziyaretler şeklinde değil; daha ziyade düşünme, bugünkü intibaları değerlendirme şeklinde olacak. Grupların bana verecekleri cevaplar tamamlandıktan yahut geldikten sonra, kabinenin ne suretle kurulacağını ve adların tespitini ele alacağım.

Hükümet kurma yolundaki temaslarında ümitli olup olmadığı yolunda bir soruya, Erim 'hiçbir zaman ümidim azalmadı, devam ediyor. Ve başarmak azmiyle hareket ediyorum. Farzımuhal bir güçlükle karşılaşırsam, bu güçlüğün önünde durmayacağım, bu güçlüğü ortadan kaldırmaya, yenmeye çalışacağım'".

21 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin ikinci sayfasında, Oktay Akbal imzalı yazıda Nihat Erim'in kişiliği hakkında övücü sözler söylendikten sonra, işin zorluğu şu şekilde belirtiliyor:*

"Şimdi 12 Mart atılımının istediği bir hükümeti kurmakla görevlendirilen işte bu aydın kişidir. Gazetecilerin sorularına karşılık verdiği 'Atatürkçü reformları yapmak şarttır' yanıtı dün göreve gelirken, kendisini bekleyen işleri de iyice bildiğini gösterir. Erim kabinesi, anayasanın öngördüğü, ama 10 yıldır uygulanmayan reformları yapmak sorumluluğu altındadır. Bu reformları hem de Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirmek zorundadır. Nihat Erim bunları yapmak için işbaşına gelmiştir. Bu ağır yükün altına girerken her koşulu, her durumu düşündükten sonra, başbakanlığı kabul etmiştir. Ama zorluklar yığın yığın. Önce 10 yıldır anayasanın öngördüğü reformlara sırt çevirmiş bir parlamento var, AP çoğunluk grubu var. 12 Mart atılımı ile teslim olmuş bir iktidar partisi var. Demirel'iyle, Menteşoğlu'yla, öteki bakanlarıyla türlü suçlandırmalar altında, bir eski kabine var. Sorulacak bir yığın

soru, alınacak bir sürü hesap var. Sonra CHP grubu var, ortanın solu da solu diye tutturup Atatürk devrimlerinin harcanıp gitmesine seyirci kalan, bir garip solcu topluluk var. *Ulus başyazarının deyimiyle 'bir ordu kadar güçlü' İnönü var. Sonra güvenciler var. Sükan'lı, Bilgiç'li Komünizmle Mücadele Cemiyeti Başkanlı Demokratikler var. Behice Boran'lı sosyalistler var. Var oğlu var. Anayasa'yı istediği biçime sokmak için pusuda bekleyen her partiden çirkin politikacılar var".*

22 Mart 1971 günkü *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfası:*

"Hükümete katılma CHP'yi karıştırdı".

"Ecevit, istifa etti".

"CHP Genel Sekreteri, müdahalenin Yunanistan'daki modele uyduğunu iddia etti. Genel Sekreterle aynı görüşü paylaşan Merkez Yönetim Kurulu da çekildi".

"İnönü: Ecevit aramızda fikir ihtilafı varmış diye istifa etmiştir".

"Erim 'bana teknisyenler lazım' dedi".

"Başbakan, partilerin koalisyona girmelerini şart koşmuyor".

"İnönü ve Erim'i protesto eden, Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonluları polis copladı".

"Toplum polisi Güneş, Bakşık ve Uysal'ı da hırpaladı".

"Ortak grup İnönü'yü tuttu. CHP yeni hükümete katılıyor".

Aynı günkü *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında çerçeve içinde yayınlanan "olayların ardındaki gerçek" köşesinin başlığı "Karışık ve Güç". Yazı şöyle:*

"Cumhurbaşkanı tarafından kendisine hükümet kurma görevi verilen, Sayın Nihat Erim'in sanıldığından daha büyük güçlükler karşısında kalacağı anlaşılıyor. Sorun başlangıçta görüldüğü kadar basit değildir.

Herhangi bir çoğunluk partisinin başbakanı için kabine arkadaşlarını seçmek kolaydır. Çünkü siyasi parti zaten ortak amaçlar çerçevesinde birleşmiş insanlardan meydana gelir. Hükümeti kuracak olan başbakan, kişisel seçimler için yapacağı temaslarla amacına ulaşabilir. Koalisyon kabinelerinde durum daha zor olmasına rağmen çapraşık değildir. Asgari müştereklerde birleşmiş partiler arasında doğacak beraberlik zemini üstüne bir tertibe gidilir.

Profesör Nihat Erim'in durumu, bütün bunlardan daha güçtür. Zira parlamento dışından bir müdahale ile istifa etmiş bir hükümetin yerine

bir kabine kurulacaktır. Partilerin iç düzenlerinde karmaşık eğilimler ve duygusal tepkiler henüz durulmamıştır. Siyasi partiler kendi açılarından tutumlarını tespit edememişlerdir. Sayın Nihat Erim, bu karmakarışık zemin üzerinde kabinenin çatısını kurmaya gayret edecektir.

İşin bir zor yanı daha var: Kurulacak kabinenin program ilkeleri de, 12 Mart Muhtırası'yla tayin edilmiştir. Siyasi partilerimiz arasında, bu ilkelerin tamamen zıddına eğilimlerle örgütlenmiş olanların sayısı çoğunluktadır. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, siyasi partilere birer yazı yazarak hükümetin şartsız desteklenmesini istemiştir. Ama bu istek Nihat Erim'in çalışmasını kolaylaştırmaktan çok zorlaştırmış, emrivakilere başkaldırma eğilimlerini beslemiştir.

Bununla beraber, birbirine çok zıt eğilimlerde bulunan siyasi partilerin, bir ordu müdahalesi ihtimali karşısında, ortaklığa girmeleri siyasi hayatımızda daha önce görülmemiş değildir. 1961 Anayasası kabul edildikten sonra, AP-CHP koalisyonu böyle koşullarda gerçekleşmiştir. Şimdi de, birleşmez gibi görünenlerin birleşmelerine tanık olabiliriz. Sayın Erim, bu bakımdan çok zor şartlar altında da olsa, hükümetini kurup güvenoyu almak şansına sahiptir".

22 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında, "Erim 'bana teknisyenler lazım' dedi" başlığı altında verilen haberde, Erim'in gazetecilerin sorularına verdiği cevaplar yer alıyor. Bu cevaplar şöyle:*

"Bundan önce 1961-1965 yıllarında, koalisyonlara katılan partiler çok sıkıntı çektiler. Bazıları 'şu şu adamı almalısın', bazıları da 'biz o adamı istemeyiz' gibi şartlar ileri sürdüler. Şimdi böyle bir şey yok. Partilerin koalisyona girmelerini şart koşmuyorum. Ben parlamentodaki kuvvet oranlarına göre istediklerimi seçeceğim. Kabinenin yarısını da teknisyenlerden ve partisizlerden alacağımdan, partiler arasında bir çekişme de olmayacak. Ben de partilere bağlanmak istemiyorum".

Erim, partilerden alacağı adaylarda parlamentodaki kuvvet oranlarını göz önünde tutacağını da ifade etmiştir.

Nihat Erim, bir reform kabinesi kurabilmek için kendisine teknisyenlerin gerekli olduğunu bildirmiştir.

Erim, 'parlamentonun beğenmediği yerde ben çekilmeye hazırım. Beğenilmediğim yerde direnmeyeceğim' demiş dünkü temaslarından sonra kabineyi kurma konusunda ümitlerinin arttığını ifade etmiştir.

Erim, bugün özel şartlar altında olduğumuzu söylemiş, 'muayyen şeyleri yapmam ve başarmam için bana inanılması lazımdır' diye eklemiştir".

23 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesi birinci sayfadan başlıklar:*

"AP de hükümete katılacak. Grup kararı: Programın açıklanmasından sonra güvenoyu görüşülecek".

"Demokratik Parti sadece denetim görevini yapacak".

"Kabineye 5 AP, 3 CHP, 1 MGP'li üye alınıyor".

"Türkiye İşçi Partisi parlamentonun geleceğinden şüpheli".

"CHP il örgütleri, Ecevit'in istifasını destekliyor".

"Ecevit, İnönü'ye veda etti".

"CHP Genel Başkanı: Fikir ayrılığı dolayısıyla dostane ayrılıyoruz".

Cumhuriyet gazetesinin 23 Mart tarihli "Sakat Bir Çıkış" başlıklı başyazısı şöyle:

"Sayın Nihat Erim'in yeni hükümeti kurmak üzere başbakan adaylığına atanması dolayısıyla Sayın Bülent Ecevit'in gösterdiği tepki üzücü olmuştur. Bu tepkiyi 12 Mart Muhtırasını öğrenir öğrenmez gösterseydi, davranışını bir dereceye kadar anlayışla karşılayabilirdik. Oysa CHP Sayın Genel Sekreteri, muhtırayı ilk günden onaylar bir hal takınmış, Sayın İnönü'nün yanında Cumhurbaşkanı'nın çağrısına uyarak Çankaya'ya gitmiş, orada yapılan görüşmelere katılmış, kısaca söylemek gerekirse, muhtırayı olumlu bulduğunu belirtir bir hava içinde görünmüştür.

Sayın Ecevit'in kendisine yakıştıramadığımız sert tepkisi, başbakan adayı olarak Nihat Erim adı ortaya atılır atılmaz bomba gibi patlamıştır. CHP Sayın Genel Sekreteri, ancak o zaman Türk Silahlı Kuvvetleri'nin muhtırasıyla, 1967'de Yunanistan'da yapılan cunta darbesi arasında bir paralel kurma gereğini duymuş, hatta bizde gerçekleştirilen hareketi 'daha önce, daha ustaca hazırlanmış bir tertip' diye nitelemeye kalkışmış, daha da ileri giderek, bu müdahalenin ABD'de, CHP'yi çürütmek ve onun içindeki ortanın solu hareketini dumura uğratma amacına yöneldiğini söylemiştir.

CHP Sayın Genel Sekreteri'nin bu üzücü davranışını, biz doğrudan doğruya duygusal nedenlere bağlamak eğilimdeyiz. Yoksa yaşadığımız koşullar altında, gerçeklerin böylesine dışına kaçan sözleri, bakan-

lık yapmış, parti yönetmiş, içtenliğine inandığımız bir politikacıya yakıştırmak olanağını bulamıyoruz.

Yunan ordusuyla Türk ordusu arasında bir kıyaslama yapılamayacağı meydandadır. Yunan ordusu dayanağını genel olarak tutucu güçlere ve kiliseye bağlamıştır. Yunanistan'a yapılacak bir düzen değişikliği, kapital çevreleri ve kiliseyle beraber, Yunan ordusunu da tedirgin eder. CIA'in de rol oynadığı artık iyice anlaşılan 1967 darbesi bu yüzden komşu ülkede bildiğimiz sonuçları doğurmuş, iktidara gelmesi bir an meselesi olan demokratik cepheyi son dakikada silah gücüyle eritmiştir.

Bizde durum öyle mi ya?

Tam tersine, ordumuzun Atatürkçülüğü ve ilericiliği, üzerinde tartışılmayacak kadar, dost düşman herkesin bildiği bir gerçektir. Türk Silahlı Kuvvetleri gericiliğin her türlüsüne karşı her zaman karşı durmuştur. Birinci Meşrutiyet'ten bugüne değin, gerçekleştirilen bütün devrim hareketlerinde ordu daima ön safta görev almış, devrimcilere destek olmaktan çok onları arkasından sürüklemiştir.

Sayın Ecevit'in 'ordu karışmasa idi, ilk seçimlerde en fazla oyu CHP toplayacak, böylece reformları demokratik yoldan gerçekleştirmek mümkün olacaktı. Müdahale bu imkânı ortadan kaldırmıştır' tarzındaki sözlerini, ancak şair yaratılışlı ütopik bir sosyalistimizin düşüncelerini yansıttığı ölçüde, mazur görülebilir sanıyoruz.

İlerici öğretmenlerin kıyım kıyım kıyıldığı, Kuran kurslarının körpe dimağları gittikçe artan bir hızla geriye doğru şartlandırdığı, çıkarcı çevrelere boyun eğmeyen aydın memurların devlet kadrosundan atıldığı bir ortamda, Sayın Ecevit ne kadar çaba harcasa da, bir seçim kazanma şansını hiçbir zaman ele geçiremezdi.

Bundan böyle geçirir mi, o da şüphelidir. Her şeyden önce, bundan böyle, Atatürkçü ve devrimci güçlerin benimseyeceği, gerçekçi ve yurt koşullarına uygun bir genel politikanın başarıyla yürütülmesine bağlıdır.

Biz bugün CHP'nin seçim şansından çok devrim ilkelerinin kaderi üzerinde duruyoruz.

Onları kurtarıp yeni atılımlara geçebilecek miyiz?

Yurdun selameti açısından temel sorun budur".

22 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinde Bülent Ecevit'in istifasını anlatan demeci yer almaktadır. Bu demeç şöyle:*

"Önce demokratik rejime yapılan müdahale hakkında kişisel kanımı söyleyeyim: Bu, aslında hükümete karşı yapılmış bir darbe değildir. Cumhurbaşkanı'nın ve bazı kumandanların desteği olmasaydı, hükümet bugüne kadar demokratik mekanizmanın işleyişiyle zaten düşmüş olacaktı. Hatta geçen yıl biliyorsunuz, bazı AP'lilerin de oylarının katılmasıyla, Demirel hükümeti düşmüştü. Ancak Sayın Cumhurbaşkanımızın uyarılarımıza değer vermeyen ısrarlarıyla yeniden göreve gelebilmişti.

Milli Güvenlik Kurulu Üyesi Sayın kumandanlar, hükümeti destekleme görüntüsüne belki de kendilerine rağmen düşürülmüşlerdi. İyi niyetleri dolayısıyla ve ince politika oyunlarından anlamadıkları için belki de bu duruma gelmişlerdi.

Öyle sanıyorum ki, ordu içi ve dışı kamuoyunun düşüncelerine ters düşen bu görüntünün uyandırdığı tepki karşısında, Sayın kumandanlar ancak böyle bir çıkış yaparak kendi kamuoylarını tatmin edebileceklerini düşünmüşlerdir.

Bu arada parlamentoya da çatmaları bir talihsizlik olmuştur. Çünkü parlamento, bu hükümeti demokratik mekanizmanın kuralları içinde, daha bundan 13 ay önce düşürmüştü.

Bence müdahale, muhtemelen gene bazı kumandanların iradeleri dışında bir saptırma ile, CHP'ye, ortanın solundaki CHP'ye yönelen bir darbe sonucunu vermiştir.

1969 seçimlerinde de, son zamanlarda yapılan belediye seçimlerinde hiç umulmadık bazı yerlerde kazandığımız büyük başarılardan da, kamuoyundaki gelişmelerden de görülüyor ki, önümüzdeki seçimlerde CHP mutlak çoğunluğu değilse bile en yüksek oyu alarak, halkın iradesiyle iktidara gelebilecek ve anayasa doğrultusundaki düzen değişikliği programını, 1969'da seçim bildirgesi olarak kabul edilen düzen değişikliği programını, uygulamaya başlayabilecekti.

Buna ancak iki şey engel olabilirdi:

1. Demokratik mekanizmanın durdurulması
2. CHP'nin halk iradesi dışında bir destekle iktidara gelmesi veya gelmek ister görünmesi.

Bunların ikisi de sağlanmıştır. Ben Cumhuriyet Halk Partisi'nin halk iradesi dışında yollardan iktidara gelmesine veya gelmiş gibi görünmesine razı olamam.

Eğer hükümete katılmama kararı alınabilseydi belki bazı şeyler kurtarılabilirdi.

Fakat Sayın Genel Başkanım böyle düşünmüyor.

Hükümete katılsak veya onu desteklesek 'işte bu CHP ordu işbirliğiyle çevrilen bir oyun' diyeceklerdi. Bu hem CHP'ye, hem de orduya zarar verecekti.

Katılmasak, 'bu bir sorumsuzluktur veya kıskançlıktır. Memleketi bu durumda hükümetsiz bırakmak istiyorlar' denecekti.

Kısacası öyle bir oyun ki, sonunda kurt kuzuyu mutlak yiyecek.

Şayet seçim yapılır da, biz bu durumda seçimi kazanmazsak ki, kazanılamaz artık, bu ortanın solunun, benim ve genel merkez yöneticisi arkadaşlarımın suçu gibi gösterilecekti.

Bu açıdan bakılınca görülür ki, Türkiye'deki müdahale, hiç değilse verdiği sonuçlar bakımından, vermeye başladığı sonuçlar bakımından, Yunanistan'daki müdahale modeline uygundur. Onun daha incesidir, daha ustacasıdır.

İkisi de, iktidara seçimle geleceği anlaşılmış bulunan ortanın solunda muhalefet partilerine karşı yapılan darbedir.

Çok önemli bir noktada, çok saydığım genel başkanımla ters düşmüş bulunuyorum. Ona rağmen ve onunla karşı karşıya gelerek partiyi yönetemem.

Onun için genel sekreterlikten çekiliyorum.

Son günlerde partilerüstü anlayıştan filan bahsediliyordu. Oysa müdahale öyle saptırılmıştır ki, değil partiler üstü olmak, hizipler üstü bile olamamıştır.

Demokrasiyle önlenemeyen, kurultaylarla önlenemeyen seçimle önlenemeyeceği görülen, bir hareket bir darbe ile önlenmiştir.

Ortanın solu hareketinin ve benim demokrasi kuralları içinde yenilemeyeceğimiz anlaşılmıştır. Onun üzerine demokrasi kuralları dışına çıkılarak yenilgimiz sağlanmıştır.

Böylece müdahale belirli bir amaca ulaşmıştır, oyun bitmiştir.

Genel sekreterlik görevimden ayrılırken, bugüne kadar bana önderlik eden destek olan büyük insan İnönü'ye, benimle bir ülküyü paylaşan bütün yurttaki fikirdaşlarıma, inandığımız insanlık kavgası uğrundaki

mücadelemize bütün güçleriyle katılan değerli partili arkadaşlarıma yaşadıkça şükran duyacağım.

Benim ayrılmamdan şu fayda sağlanabilir: Engel ortadan kalkmış olacağına göre, demokrasinin askıya alınma süresi belki de artık kısaltılabilir.

Eğer öyle olacağı varsa, bu benim demokrasiye küçük bir hizmetim olsun".

İsmet İnönü, Ecevit'in bu istifa gerekçesine cevap teşkil eden bazı sözler söylemiştir. *Cumhuriyet gazetesinde bu, şöyle veriliyor:*

"İnönü, ortak grup toplantısından sonra, Ankara Televizyonu'na, Ecevit'in görüşlerine cevap niteliğinde bir demeç vermiş ve ortanın solu politikasının kendisi tarafından ilan edildiğini, eski bir kanaat tarzı nedeniyle devam edeceğini söylemiştir. İnönü, ortanın solunu ekonomik ve sosyal bir gereksinme olarak ortaya attığı zaman, Bülent Ecevit'in daha vazifeye başlamamış olduğunu sözlerine eklemiştir.

Son gelişmelerin Ecevit'in bildirdiği gibi, ortanın soluna indirilmiş bir darbe olmadığını savunan İnönü şunları söylemiştir: Bu gelişmelerin Sayın Ecevit'in söylediği gibi, bizim ortanın soluna bir darbe mahiyetinde olması mübalağalı bir görüştür kanısındayım. Muhtırada ve etraflı neşriyatta askeri müdahale ihtiyacının sebepleri teferruatıyla söylenmektedir. Daha ziyade bunlar üzerinde durmak lazımdır".

Aynı günkü *Cumhuriyet gazetesinde bir küçük haber daha: "Öte yandan Devrimci Gençlik Federasyonu Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü dün düzenlediği basın toplantısında 'Nihat Erim, ne kadar iyi niyetli hareket ederse etsin, böylesine bir parlamentodan reformist kanunları çıkartamaz' demiştir. Basın toplantısında devrimlerin parlamento yoluyla sağlanamayacağını söyleyen Kürkçü, mücadelelerine eksiksiz olarak devam edeceklerini bildirmiştir"*.

Aynı günkü *Cumhuriyet gazetesinde, AP grubunun hükümete katılma, yahut üye verme hususunda müspet karar aldığına dair bir haber var. Bu arada AP grubunda Demirel'in yaptığı konuşma da veriliyor: Bu konuşma şöyle veriliyor:*

"AP Genel Başkanı Demirel özetle şunları söylemiştir: 12 Mart'ta meydana gelen hadise dolayısıyla bugün memleketin karşılaştığı fev-

> kalade ortam içinde, parlamentoyla orduyu karşı karşıya bırakmayı ve bu suretle demokratik nizamı temelinden sarsacak bir duruma girmeyi kabul etmemiz mümkün değildir. Buhranın başladığı günden bugüne kadar meselelere engin vatanseverlik duygusu içinde, aklı, hislerimize hâkim kılarak mütalaa ettik. Şu anda müşterek grubumuzun hislerinde ve gördüğümüz ne olursa olsun, hadiseler de yürek parçalayıcı olursa olsun, aynı yüce duygularla dolu olarak, hür demokratik nizama inancımı kaybetmeden meseleyi değerlendireceğine emin bulunuyorum. Muhtelif fikirler, muhtelif alternatifler ortaya konabilir. İçinde bulunduğumuz durum muvacehesinde, bunlardan vatan ve milletimiz için en faydalısını bulup çıkarmaya mecburuz. Hürriyetçi nizamı yaşatmak arzusundan başka bir arzu taşımadığımızı herkes bilir. Tutum ve davranışlarımızın memleketi, partiyi sarsmadan, millet yararı istikametinde olmasını herkes bizden beklemektedir. Türk vatandaşı hürriyetçi nizamın tadını almıştır. Hürriyetçi nizamdan sarfı nazar etmeleri mümkün değildir. Bütün bunları düşünürken, memleketteki iç barışı bozmaya, olduğu kadarıyla dahi bozmaya, daha kötü istikametlere sevk etmeye hakkımız yoktur. Büyük bir siyasi heyet olarak, dayanağımız olan milli iradeye saygı inancımızı yitirmeden, ne derlerse desinler şu ortamda dahi hürriyet üzerine, hürriyet nizamına, Türk demokrasisine olan güvenimizi sarsmadan, bir neticeye varmaya mecburuz. Yüksek huzurunuzda, gönlümün istediği şeyi sizden istemiyorum. Sadece yönetim kurullarımızın bir temenni kararı olarak getirdiği bir hususu, diğer alternatiflerin fayda ve mahzurlarıyla beraber, ıttılaınıza arz ediyorum".

Gene aynı günkü gazetede, AP grubunun kararı, AP grup sözcüsü tarafından şöyle açıklanmıştır: "Partiler üstü bir anlayışla yeni hükümeti teşkile memur edilen Kocaeli bağımsız milletvekili Sayın Nihat Erim'in talebi üzerine, partimizden de yedi üye alınmasına müsaade edilmesi ve hükümet programı görüldükten sonra, güvenoyu meselesinin ve diğer meselelerin, her hadisede ayrı ayrı mütalaa edilmesi müşterek grup kararı olarak tezahür etmiştir".

24 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinde "olayların ardındaki gerçek" köşesinde yayınlanan "Erim, kabinesini kurarken" başlıklı yazıda şöyle deniliyor:*

“Sayın Nihat Erim, kuracağı kabinedeki çalışma arkadaşlarını bugün ilan edecek. Birkaç günden beri radyoda ve televizyonlarda kamuoyuna bilgi vermekte, açıklama yapmaktadır. Bu konuda dikkati çeken noktalar şunlardır:

Bir kere Sayın Erim, konuşmalarıyla politika hayatımız çoktan beri unuttuğu, ciddi üsluba kavuşmuş görünüyor. Yapacağı kadarını söylemek, nutuk atmamak, realite ile söz arasında köprü kurmak usulüne, müstakbel başbakanın konuşmalarında itibar edilmesi güven verici bir etki yaratmaktadır. Şimdiye kadar partizanlık gayretleriyle, gerçekleri geriye iterek konuşmak yöntemi birinci planda bulunduğundan, Erim’in davranışı olumlu yankılar yaratmaktadır.

İkinci nokta Sayın Nihat Erim, kabineye dürüst teknokratlar almak gayretinde. Bu gayretin başarı kazanması, ancak seçim endişesi olmayan bir hükümetle mümkün olur. Seçimle iktidara geçmiş siyasi partilerde, kabine üyeleri seçim gücüne ve parti içi kuvvetine göre hesaplanmak zorundadır. Bundan başka, seçimle iş başına geçmiş bir siyasi iktidarın bakanları, çalışma gününün çok önemli saatlerini seçmen talep ve ziyaretlerine ve parti içi meşguliyetlere ayırmak mecburiyetindedirler. Bu çabalar hükümetin asıl bakması gereken sorunlara eğilmesini engeller. Nihat Erim, kabinesinin böyle bir talihsizliği de yoktur. İsimleri kamuoyunda güven yaratan ve çağdaş uygarlığın icaplarını benimsemiş, teknokratlar kabinesi kurulursa iyimserlikler beslenmiş olacaktır.

Ne var ki, Nihat Erim kabinesi bu talihli şartlara rağmen talihsizliği ‘geçici’ kabul edilmesindedir. Bu noktanın kesinlikle tespiti gerekir: Erim kabinesi eski Başbakan Demirel’in ifade ettiği gibi, parlamentoya anayasa dışı müdahale yarasını sarıp, iktidarı eski sahiplerine iade etmekle mi görevlidir? Yoksa 10 yıldan beri, perdelenen anayasal reformları gerçekleştirmek için, kararlı bir tutum içinde, hükümet etme süresini ayarlayacak mıdır?

Bu noktaların tespiti, kabinenin kuruluşu bakımından önemlidir. Çünkü bir ehliyetli teknokrat, kısa bir zaman parçası içinde bakanlık yapmakla uzun senelerden beri ertelenen reformları gerçekleştiremez. Yılların yığdığı sorunları çözemez. Oysa bu sorunların çözülmesi, Türkiye için artık kaçınılmaz bir dava olmuştur”.

23 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin ikinci sayfasında, ordinaryüs profesör Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, muhtıranın bir anlamda anayasaya uygun olduğunu izah eden bir makale yayınlamıştır. Muhtıranın, milli iradenin mana çizgisine döndüğünü gösterdiğini açıklamıştır. Bu yazı şöyle sonuçlanıyor: "İşte muhtıra göstergenin Atatürkçü 'mana' çizgisine döndüğünü saptayan tarihsel bir belgedir ve gerçek milli iradenin sesini bize ulaştırmaktadır". En sonunda yazı şöyle bitiyor:*

> "Muhtıradaki bu ses, uygulanmayan anayasanın, göreve çağıran İç Hizmet Kanununun, dış ve iç sömürüden kurtularak aydınlığa ve refah ve huzura kavuşmak isteyen halkın sesinden, yani 'milli irade'nin, Atatürk devrimi doğrultusunda yeniden şahlanışından başka bir şey değildir. Ben inanıyorum ki, yıllardan beri Türk halkını uyutup sömürenler onun 'sayıya dayanan' milli iradesiyle yakın gelecekte silinip gideceklerdir. Uyanma başlamıştır ve dalga dalga genişlemektedir. Son gelişmeler karşısında, memleket için bütün dileğimiz, reformlar bakımından "dağın doğura doğura bir fare doğurmamasıdır".

25 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin başyazısında "sayı ve öz" başlığı altında, aynı düşünce işlenmektedir. Metin şöyledir:*

> "Millet Meclisi'nde, bir türlü bir araya getirilemeyen 226 oy değil de, yüksek komutanların baskısı sonucu çekilme zorunda kalan Süleyman Demirel, durumu anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaştıramamaktadır. Ona göre, devlet düzenini meydana getiren halkalar arasında bir kopukluk olmuş, parlamentoya bağlı olması gerekirken ordu parlamentonun emrinden çıkmıştır.
>
> Daha fazlasını söylemeye dili varmayan AP Genel Başkanı ne demek istiyor? Onu da biz tamamlayalım: Ordu yalnız parlamentonun emrinden çıkmakla yetinmemiş 'aklını başına topla, yoksa seni darmadağın ederim' diyerek ona bir de rest çekmiştir.
>
> Demokrasiyi parmak hesabından ibaret sayan bu görüşün sakatlığını anlamak için fazla gerilere de uzanmaya ne hacet? 50 yıllık tarihimize kısaca bir göz atmak yeter de artar bile. Önceki günkü *Cumhuriyet'te yayınlanan 'muhtıra ve milli irade' yazısıyla arkadaşımız Hıfzı Veldet Velidedeoğlu konuyu derinlemesine incelemiş, gerçeği apaçık ortaya*

koymuştur. Milli iradenin yansıdığı yüce kuruluş olan parlamento sadece ‘madde’ değil, aynı zamanda ‘mana’ temelinde oturmuş olmak gerekir. Profesör Velidedeoğlu’nun pek yerinde söylediği gibi 19 Mayıs 1919’da vatanı tutsaklıktan kurtarmak azmiyle Samsun’a çıkan Mustafa Kemal’in iradesi o zaman bir milli irade idi. Devrin hükümeti, Mustafa Kemal’i isyancı ilan etmiş, onun yanında toplanan bir avuç ülkü adamını ‘meşru’ devlete karşı gelmekle suçlandırmıştı.

Kurtuluş Savaşı’nı kazanan TBMM, sayı hesabıyla temsil etmiyordu milli iradeyi. İstanbul’da İngilizler tarafından basılan Meclis-i Mebusan üyelerini, Mustafa Kemal Paşa Ankara’ya çağırdığı zaman, bir kısmı korkudan, bir kısmı olanak bulamadığından gidememişti. Boş kalan yerlerin birkaç imzalı tutanakla nasıl doldurulduğunu Sayın Velidedeoğlu gözleriyle görmüştür. Aynı meclise katılmak üzere böyle kazanan Sayın İsmet İnönü de, o kutsal çatı altında yer alış işlemini bir gün bana kısaca şöyle anlatmıştı: ‘Ankara’ya gittim, Atatürk, sen Edirne’den seçildin dedi, ben de göreve başladım’.

İnönü gibi o zaman daha kimbilir kaç yurtsever savaşçı, Atatürk’ün isteği üzerine milli iradenin temsilcisi olarak canla başla görev almışlardır.

Evet, ancak bir öze dayandığı, bir ruhtan, bir inançtan güç aldığı zamandır ki, milli irade kavramı bir anlam taşır. Sayı hesabı ondan sonra düşünülür.

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin muhtırasını, bir bakıma Atatürk’ün Serbest Fırka’yı kapatma kararına benzetebiliriz. En yakın arkadaşlarına kurduğu Serbest Fırka hareketinin, tutucu güçler elinde yozlaşmaya başladığını, devrim ilkelerinin yok edilmek üzere bulunduğunu, sayı üstünlüğünün özü ve ruhu yok edeceğini gören Atatürk, duraksamaya hiç lüzum görmeksizin partiyi hemen kapatıverdi.

Türk Silahlı Kuvvetleri Atatürk’ten çok daha sabırlı davrandılar. 1950-1960 serüveni, 27 Mayıs hareketiyle son bulacak sanıldı. O günden bugüne durum daha da umut kırıcı bir girişim çizgisine girince, nihayet ikinci kez Atatürk rayından çıkan parlamentoya devrim ilkelerine dönmesi için, son bir şans tanındı.

Ama tutucu güçler ‘muhtıra’dan gerekli dersi alıp akıllarını başlarına toplayacaklar mıdır? Biz çok kuşkuluyuz. Görünüşe göre, onlar pusuya yatmışlardır. Halkı sömürmek için pek yararlı bir araç olan sandık-

> sal mekanizmanın işletileceği günleri beklemektedirler. Maddenin, manayı, sayının özü ezeceği inancı içinde tetikte durmaktadırlar.
>
> Devrim düzeni kurulmadığı sürece umutlarında galiba haksız sayılamazlar”.

27 Mart tarihli *Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında kabinenin listesi verilmekte. Bu liste şöyle:*

Başbakan: Nihat Erim,

Başbakan Yardımcısı: Sadi Koçaş,

Başbakan Yardımcısı: Attila Karaosmanoğlu,

Devlet Bakanı: Mehmet Özgüneş,

Devlet Bakanı: Doğan Kitaplı,

Adalet Bakanı: İsmail Arar,

Milli Savunma Bakanı: Ferit Melen,

İçişleri Bakanı: Hamdi Ömeroğlu,

Dışişleri Bakanı: Osman Olcay,

Maliye Bakanı: Sait Naci Ergin,

Milli Eğitim Bakanı: Şinasi Orel,

Bayındırlık Bakanı: Cahit Karakaş,

Dış Ekonomik İlişkiler Bakanı: Özer Derbil,

Ticaret ve Sanayi Bakanı: Ayhan Çilingiroğlu,

Çalışma Bakanı: Atila Sav,

Turizm ve Tanıtma Bakanı: Erol Yılmaz Akçal,

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Türkân Akyol,

Ulaştırma Bakanı: Haluk Arık,

İmar ve İskân Bakanı: Selahattin Babüroğlu,

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: İhsan Topaloğlu,

Tarım Bakanı: Orhan Dikmen,

Köyişleri Bakanı: Dr. Cevdet Aykan,

Orman Bakanı: Selahattin İnal,

Gençlik ve Spor Bakanı: Sezai Ergun.

12 Mart'tan sonra Son Havadis gazetesi

13 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

"Büyük komutanlar ültimatom verdi".

"Olağanüstü toplanan hükümet istifa etti".

"Anarşi, kardeş kavgası ve huzursuzlukların önlenmesi isteniyor".

"Kuvvetli ve inandırıcı bir hükümet kurulmasını talep eden kuvvet kumandanları, aksi halde idareyi ele alacaklarını bildirdiler".

"Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının, Cumhurbaşkanı Sunay ve Senato ve Meclis Başkanlarına verdikleri muhtıradan sonra Bakanlar Kurulu toplanmış ve saat 17.15'te hükümet istifa ettiğini açıklamıştır".

"İnönü: Demokratik nizam işliyor".

"Feyzioğlu: Yorum yapamam".

"Bozbeyli: Mesele çok yeni".

"Ataklı: Bu hukuki ihtilal".

"Sunay, Senato ve Meclis Başkanlarını Çankaya'ya çağırdı."

"Silahlı Kuvvetler alarma geçirildi".

"Muhtırayı, Sunay'a, Senato ve Meclis Başkanlarıyla, TRT'ye yüksek rütbeli üç subay götürdü".

"Ültimatom Meclis'te okundu".

14 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

"Sunay, komutanlarla görüştü".

"Yeni hükümet için temaslara başlanıyor".

"Demirel: Bir hükümet buhranı içinde bulunuyoruz".

"AP Genel Başkanı 'buhranın içinden çıkılması yegâne ümidimizdir. Memleketin işlerinin görülmesi, lüzumlu bir görevimizdir' dedi".

"Muhtıra, İzmir'de şok yarattı. Aşırı uçlar sindi".

"Hükümetin istifası olumlu karşılandı".

"Adana AP il başkanı 'iktidar devremiz çok şerefli vasfıyla, mümtaz bir yer işgal etmektedir' dedi".

15 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinin birinci sayfasından başlıklar:*

"Ankara'da toplantılar, temaslar devam etti. Saat 11.00'de AP toplandı. Süleyman Demirel konuşma yaptı. Saat 17.00'de Sunay parti li-

derleriyle görüştü. Demirel toplantıya katılmadı. Saat 19.00'da Sunay'ın yapacağı söylenen açıklamanın ertelendiği bildirildi".

"AP, hükümette görev almayacak".

"Başbakan, parlamento dışından aranıyor. Gizli temasların yerini Çarşamba günü demokratik usulle, temaslar alacak".

"Yeni bakan adayları: Talas ve Avcıoğlu".

"Demirel AP ortak grubunda konuştu: Ahval ve şartlar ne olursa olsun, milletin hâkimiyetine inanıyoruz. AP lideri dedi ki: Bizim anayasaya ve hukuk devletine ve cumhuriyete sadık olmaktan başka bir kusurumuzu kimse bulamayacaktır. Demokrasinin aldığı yarayı sarabilmek ümidini yitirmemek için istifa ettik".

"Sunay, parti başkanlarıyla görüştü".

"Demirel toplantıya temsilcilerini gönderdi".

"Susması manidar karşılanan İnönü, sonra konuşacakmış".

"Komutanların anayasa değişikliği için ikinci bir muhtıra verdikleri ileri sürüldü".

15 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinin birinci sayfasında, Demirel'in Adalet Partisi ortak grubunda yaptığı konuşmanın metni de verilmektedir. Bu konuşma, o günkü şartlar altında çok önemlidir ve bence Demirel'in bu muhtıra karşısında, kendi prensiplerinden, inancından bir şey feda etmeksizin, durumun gereklerine göre de, yumuşak davranmayı bildiğini gösteren bir konuşma. Fakat bu aynı zamanda ileriki ayların gelişmeleri için ne düşünüldüğünü, nasıl davranacaklarını göstermektedir. Kısaca, bu konuşmayı alalım.*

"Adalet Partisi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubunda bir konuşma yapan AP Genel Başkanı Süleyman Demirel hürriyetçi demokratik cumhuriyetin, anayasanın ve hukuk devletinin bütün icaplarına sadık kaldıklarını söylemiştir.

Demirel sürekli alkışlarla karşılanan konuşmasının bir yerinde 'zannediyorum ki, bizim anayasa ve hukuk devletine cumhuriyete sadık kalmaktan başka bir kusurumuzu kimse bulamayacaktır' demiştir.

AP ortak grubu saat 11.00'de Grup Başkan Vekili Orhan Dengiz'in başkanlığında toplanmıştır. AP Genel Başkanı Demirel toplantıda bir

sunuş konuşması yapmıştır. Gruba girerken ayakta ve sürekli alkışlarla karşılanan Demirel'in konuşması da sık sık alkışlarla kesilmiştir.

Demirel konuşmasında şunları söylemiştir:

'Hepinizi muhabbet ve saygıyla selamlıyorum. Huzurunuzda fevkalade zor bir vazifeyi ifa etmek için bulunuyorum. İnsan haklarına dayalı hürriyetçi demokratik düzeni hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin, 1961 Anayasası'nın hudutları içinde kalarak, hukuk devletinin bütün icaplarına riayet ederek, yüce milletimizden aldığımız meşru güçle ileriye götürmek kuvvetlendirmek ve Batı anlamında bir demokrasiyi geleneklere kavuşturmak için, Adalet Partisi kuruluşundan beri gerek muhalefette, gerek iktidarda büyük gayretler sarf etmiştir. Bu gayretlerimizin yanlış olduğuna kani değiliz. Yanlış bir iş yaptığımıza da kani değiliz. İnsan haklarına dayalı hürriyetçi demokratik cumhuriyeti, Türkiye Anayasası'nın ve hukuk devletinin bütün icaplarına sadık kalarak savunmadığımızı kimse iddia etmiyor ve edemiyor. Buna rağmen büyük bir buhranla karşı karşıyayız.

Huzurunuzda memleketseverliği milletin ve memleketin kısa vadeli, uzun vadeli menfaatlerini, yüce milletimize, yüce milletimize mensup olmanın ve Adalet Partisi'nin bir ferdi olmanın gerektirdiği şuuru ve bunun gerektirdiği haysiyet ve şeref duygusunu beraberce zihninde çizgilendirerek, konuşmak mecburiyetindeyim.

Sevgili arkadaşlarım,

Koyduğum şartlar ağır şartlardır. Bütün bunların içinde kalmanın da memleketin menfaati gereği olduğu kanaatindeyim. Hislerimizi hiçbir zaman, aklı kenara itecek durumda mütalaa etmemeliyiz.

Değerli arkadaşlarım,

Bir büyük buhran ile karşı karşıyayız dedim. Bu buhranın neden doğduğunu, neden büyük bir buhran ile karşı karşıya kaldığımızı huzurunuzda izah etmenin, şu anda zamanı olduğu kanaatinde değilim. Bunun şu anda bir faydası olduğuna da kani değilim. Ama açık alınla şunu ifade edeyim ki, bunu bir gün izah etmek nasip olursa, bilinmeyen birtakım hususlar ortaya çıktığı takdirde zannediyorum ki, bizim anayasa ve hukuk devletine ve cumhuriyete sadık olmaktan başka bir kusurumuzu kimse bulamayacaktır.

Değerli arkadaşlarım,

Ben burada bir kusurlar veballer icmali yapmakta fayda görmüyorum. Sadece şunu ifade edeyim ki, bu buhranın içinden çıkmak için memleketin uzun vadeli ve kısa vadeli menfaatlerini, vatanperverliği, aklı, şeref ve haysiyet duygusunu beraberce mütalaa etmek zarureti vardır. Bunların hiçbirisinden vazgeçemeyiz. Bunlar asgari şartlardır, hangisinden vazgeçeceğimizi ben zihnimde bulamadım. Öyleyse, her buhranda olduğu gibi, her gün sabahleyin güneş kendi şartlarıyla doğar. Bu şartlarıyla değerlendirip meseleyi günbegün takip etmek suretiyle, millete, memlekete yararlı en iyi yolu bulmak gerekecektir.

Sevgili arkadaşlarım,

Hepinizin bildiği gibi, cuma sabahı ortaya çıkan bir muhtıra ile karşılaşmışızdır. Bu muhtıra muvacehesinde, hükümetimiz verilen muhtırayı mütalaa etmiş ve ileride ne derlerse desinler, hükümetlerin görevinin hadiseleri büyütmek değil, her türlü şart altında, şeref ve haysiyeti muhafaza etmek kaydıyla, memlekete zararlı hali ve hadiseleri getirmek değil, memlekete zararsızı varsa onu bulabilmek olduğuna kani olarak ve aynı zamanda ortaya çıkan meseleyi hal için, hukuk içinde bir tedbire de sahip bulunmadığından, ne kadar az ümit bile olsa, ne kadar çok ümit bile olsa, ikisini aynı addederek, Türkiye Cumhuriyeti'nde, hürriyetçi, insan haklarına dayalı demokrasinin aldığı yarayı belki sarmak ümidini tüm yitirmemek için, sadece bunun için, hükümetimiz istifaya karar vermiştir.

Arkadaşlar,

Bu kararı gönlümüzle vermedik, hislerimizle vermedik. Bu kararı gönlümüzün ve hislerimizin emrettiği şeye aklımız hâkim kılarak verdik.

Size şunu söyleyeyim ki, şahıslarımıza zarar vererek memlekete faydalı olmak mümkün olsaydı, huzurunuzda bu kararla bulunmazdık. Bu fevkalade zor işi, benim değerli arkadaşlarım zor zamanların imanlı insanları, güç mücadeleleri, ümitsiz gibi görünen mücadeleleri, daima başarıya ulaştırmış benim arkadaşlarım, bu kararı içlerine sığdırmasalar bile, zihinlerine sığdırmasalar bile, ümit ediyorum ki vatansever bir şuur içerisinde düşündükleri zaman, çok yadırgamayacaklardır.

Şimdi, bundan sonra ne olacaktıra geliyorum. Arkadaşlarım, şu anda verebileceğim bir bilgi yok. Ancak söyleyebileceğim bir iki söz var. O da şudur: Metanetinizi, sabrınızı, birbirinize olan güven duygunuzu kaybetmeden, bir kaya gibi durduğunuz takdirde, evvela memlekete,

millete rejime ve partiye faydalı olacağımıza kaniim. Önümüzdeki günlerde çok değişik haberlerle karşı karşıya kalabileceksiniz. Çeşitli mahafil, çeşitli rüzgârları estirecektir. Yönetim kurullarımız, partinin yönetim kademeleri daimi çalışma içerisindedir ve meseleler gruplarımızın müzakeresine ve kararına ihtiyaç hissettirecek zemini yaratır yaratmaz, ayrıca meselelerin gruplarımızda teemmül edilerek, memleket için, millet için en doğru kararları alabilmek önümüzdeki günlerde görünen tek çıkar yoldur.

Sevgili arkadaşlarım,

Gönül isterdi ki, size bugün önümüzdeki günlerin hadiselerine ters istikamette tesir edip de, memlekete, millete faydalı olamayacağı endişesinden azade olarak konuşayım. Yani şunu demek istiyorum, söyleyeceğimiz şeyleri söylememek endişesi içerisinde değiliz. Sadece söyleyeceğimiz şeyleri söylemekle, önümüzdeki günlerde cereyan edecek olan hadiseleri, memleket ve millet yararı istikametine değil başka istikametlerine kaydırmamak gerekmektedir.

Arkadaşlar,

Ahval ve şartlar ne olursa olsun, cumhuriyete, yüce milletimizin kayıtsız şartsız, ülkenin idaresinde hâkimiyetine, hürriyetçi insan haklarına dayalı demokrasiye olan inancımızı hiçbir zaman kaybetmeyeceğimizi huzurunuzda ifade ediyorum. Arkadaşlarımızın meseleleri sükûnetle takip etmelerini rica ediyorum. Size ulaştırabileceğimiz, münakaşasında, müzakeresinde fayda bulabileceğimiz hususlar olduğu zaman, daima bu salonda toplanarak millet ve memleket için hayırlı kararlar sağlanmasına olan inancımızı teyit ediyorum.

Cenabı Allah'ın bu sıkıntılı durumdan da milletimizi, memleketimizi kurtaracağına olan inancımı teyit eder, hepinize gönüller dolusu sevgilerimi saygılarımı sunarım'.

Demirel konuşmasını tamamlayınca bütün AP'liler sürekli alkışlamışlar, daha sonra ayağa kalkarak sevgi gösterisinde bulunmuşlardır".

15 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinin ikinci sayfasında "gazeteler ne diyor" başlığı altında, duruma hükümet açısından bakan bir yazı var. Dünya gazetesinin başmakalesi "ama neden" başlığı altında şu şekilde:*

"12 Mart cuma günü saat 13.00'ten itibaren, Türkiye'deki rejimin adı herhalde demokrasi değildir. İnönü, dilediği kadar 'demokratik bir isti-

fa var' buyursun, malum anayasa profesörlerimiz ve yazarlarımız istedikleri kadar kelime cambazlıkları yapsınlar, Türkiye'de demokrasi bir asker kaputuyla sarıp sarmalanarak köşeye tıkılmıştır.

Bu sarıp sarmalamayı dileyen 'üşümesin, soğuktan korunsun' diye yapılmış sayabilir. Dileyen hatta 'daha da itinalı ve itibarlı oldu' diye yorumlayabilir. Ama gerçek, sulfatanın şeker altındaki tadındadır ve bu tat insanlara asla haz veremez.

Hükümetin istifası ki, ancak bir sonuçtur. Eğer İnönü, buna sebep olan antidemokratik ültimatomu atıyor da, sadece istifadaki demokratik niteliği görmekle vicdanını doyurabiliyorsa buyursun yapsın.

Ve Demirel'e karşı duydukları hırsı, hıncı veya kini, bir rejimin üstünde tutabilenler veya görebilenler de, hâlâ aynı öfke kabarıklığı içinde durabiliyorlarsa, varsın devam etsinler. Ama tarihin bize de baktığını ve hiçbir şeyi asla atlayıp unutmadığını da bilmelidirler.

Komutanlar bildirisinde, bir anarşi ortamının sorumluları arasına sadece parlamento ile hükümeti sokup da, orduya silah çevirecek kadar azmış bir komünist sürüsünden hiç bahsetmemek gibi de, ağır bir haksızlık daha var ki, bu büsbütün acı.

Çok değil dört gün önce, komutanların selam durarak naşını memleketine uğurladıkları şehit Mehmetçiği hükümet vurmadı, komünistler öldürdü.

Ve devlet zabıtasının elinden kaçarak Türk Hukuk Kurumu'nda gazetecileri etrafına toplayıp 'bundan sonra orduyla da çarpışacağız' diye böğüren de parlamento üyesi değil, komünist bir kuruluşun malıydı.

Ah... ah, Dolmabahçe rıhtımında veya İzmir kordonunda, ordunun resmi misafiri olarak yurdumuza gelen yabancı askerleri komünistler hunharca hırpalayıp denize atarken, bu rezaleti önlemek için canı dişinde çalışanların kimler, bir sinema seyredercesine kayıtsız kalanların veya iki şakşak, bir yaşa karşısında çıkardıkları komünist gövdeler üzerinde kızıl gençleri övenlerin yine kimlerin olduğunu ise elbet tarih atlamayacak elbet idrak kaldırılmadıkça bir haykıran daha çıkacaktır.

'Geliriz ha!.. El koyarız ha'!...

Elbette gelirsin ama bir milletin başı üstündeki yerlerinizi bırakarak karşısına geçmek niye?"

16 Mart *Son Havadis, birinci sayfadan başlıklar:*

"CHP lideri: Ordu Anayasa sınırları içinde kalmalıdır, yapılan hareket fiilen parlamento hayatının işlemesini imkânsız kılmıştır. Meclis'e

> bir askeri kıta gibi şunu yapacaksın, bunu yapacaksın demeye imkân yoktur".
>
> "İnönü acele seçim istedi".
>
> "Demokratik rejim dışında rejim kabul etmeyeceğiz".

İnönü'nün CHP Grubu'nda yaptığı konuşmadan parçalar alan *Son Havadis gazetesi başlık halinde şu satırları veriyor:*

> "Türk Ordusu tehlikeleri bilir, iç tahriklerin iç ihtilafların memlekete ve orduya getireceği zaafları hakkıyla ölçebilir.
>
> Yapacağımız teklif geçici bir hükümet kurulmasıdır. Bu hükümet asayişi muhafaza etmekle görevli olsun seçimi uygulama görevini de yerine getirsin meseleyi seçmen halledecektir.
>
> Millet arzusuna karşı ve millet arzusuna rağmen ordu içinde bir mülahazanın yürüyebileceğini asla asla ihtimal vermem.
>
> Ordunun millet nazarında itibarını koruyarak vaziyeti bir hal tarzına götürmek mümkün görülüyor.
>
> Ordu kumandanlarının kontrolü altında bir hükümetin icraat yapması geniş programlar tatbik etmesi mümkün olamaz.
>
> Kumandanların son müdahalesi sebebiyle, aşırı uçlar adeta sevinçten uçmaktadırlar.
>
> Millet ordusunu korumasını bilir, millet ordunun kendi gelenekleriyle yetişmesini ister".

Yine aynı günkü gazetede "ve İnönü de muhtıraya karşı çıktı" başlığı altında verilen bu haberlerden sonra, yan tarafta başka bir başlık Sunay'ın Türk milletine bildirisi: "Cumhuriyet yeni bir devreye girdi".

İnönü'nün Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu'nda yaptığı uzun konuşmayı da, *Son Havadis gazetesi, aynen veriyor. Aynı gazeteden başka başlıklar:*

> "Sunay, parti liderlerine dedi ki: Memleketimiz ciddi bir durum karşısındadır".
>
> "Erenköy'de dün bir banka daha soyuldu. Türk Ticaret Bankası'nın şubesini soyan beş kişi çaldıkları bir otomobili de ateşe verdiler".
>
> "Amerikan Kütüphanesini basan silahlı gençler kıskıvrak yakalandılar. Üç kişiyi yaralayan kardeş baskıncılar 'biz komünist değiliz' dediler".

“Akşam ve Dünya gazeteleri önünde patlamalar oldu”.

17 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

“İnönü: Süratle hükümet teşkiline ihtiyaç vardır”.

“Geçici hükümet ve seçim”.

“Seçim konusu AP ve CHP yetkili kurullarında müştereken ele alınacak”.

“Beş general, 10 albay emekli oldu”.

“Soyguncular olayları istismar ediyor”.

“54 ODTÜ öğrencisi için tutuklama kararı verildi”.

“Ticaret Bankası’nı soyan Dev-Genç’liler tespit edildi. Olay şahitleri soyguncuları teşhis etti”.

17 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinde “Son Havadis” imzasıyla yayınlanan başyazı dikkat çekicidir. Bu başyazıda, Adalet Partisi yönetici çevrelerinin durumu nasıl değerlendirdikleri ortaya konmaktadır. İlginç bulduğum yazı şöyle:*

“Muhtıranın ortaya çıkardığı gerçekler.

Evet olmamalıydı. Bir müdahale ihbarı ve ikazı niteliğindeki şu malum muhtırayı kumandanlar Cumhurbaşkanı’na vermemeliydiler. Cumhurbaşkanı da, hemen Cumhuriyet Senatosu Başkanı Sayın Tekin Arıburun gibi bir jestle bu muhtırayı karşılamalıydı. Ve en az büyük Türk milletinin hislerine tercüman olan Sayın Demirel ile Sayın İnönü kadar ‘demokrasiden başka bir rejimi ne kabul ederiz ne de bunu millete kabul ettirmeye imkân vardır’ diyebilmeliydi.

Evet bu olmamalıydı, ama olan oldu. Olanın münakaşasını yürütmekte yarar yoktur.

Hiç olmazsa artık Türk kamuoyunun ve dost düşman bütün dünyanın malumu olan bu muhtıranın doğurduğu sonuçlardan, milletçe bütün kurumlar ve kuruluşlar olarak ders almasını bilelim.

Gerçekten bu muhtıra bazı önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Milletin yüzünde, çekilen ıstırapların artık dinmekte olduğunu belirten bir tebessüm görülmeye başlanmıştı. Birdenbire gene suratlar asıldı, tebessümler kayboldu. Bütün millet muhtırayı tam bir kayıtsızlık içinde karşıladı.

Halkın sokaklara döküleceğini, alkış tutacağını, çiçekler atacağını zannetmiş olanlar, herhalde yanılmış olduklarını anlamışlardır.

Aşırı uçlardan başka, bir de dalkavukluğu meslek haline getiren ve her geleni öven ve her gidene söven bir-iki şamatacı gazeteden başka sevinç gösterisi yapan yoktur.

Demek Türk milleti bütün kusurlarına rağmen demokrasiyi diktaya tercih etmektedir. Demek ki, Türk milleti Büyük Atatürk'ün, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türk ordusuyla birlikte gerçekleştirip olgunlaştırdığı 'kayıtsız şartsız milli hâkimiyet' ilkesinden, milli iradeden, demokratik rejimden, hürriyetçi, insan haklarına müstenit cumhuriyet ve rejiminden vazgeçmemeye kararlıdır.

Demek ki, Türk Milleti ordusunun siyasi iktidar haline gelerek her siyasi iktidar gibi yıpranmasını asla istemiyor.

Daha düne kadar muhtıracı kumandanlara 'satılmış generaller' diyen küstah komünistler, şimdi onları çok kısa vadeli bir plan içinde alkışlamaktadırlar. Bunda hem korkularının, hem de akılları sıra, onları hain emellerine alet etme arzularının payı vardır.

Bu muhtıra, hem onu hazırlayanlar hem de millet bakımından, yeni bir değerlendirmeye fırsat vermesi bakımından yararlı olmuştur. Şimdi böyle bir denemeden sonra şerefli paşalarımız ve kamuoyu ile tüm anayasa kuruluşları gerçeği açık ve seçik olarak görmüşlerdir. Muhtıra bir turnusol kâğıdı gibi, gerçekten bir ayraç gibi herkesin rengini ortaya koymuştur.

Ordumuzun gözbebeği kumandanlarımızın bu gerçekler üzerine, muhtırada beliren ikazları, biraz ifrata kaçmış bir demokrasi hassasiyeti saymakla yetinip, Türk milletinin, ortaya koyduğu değerlere ve büyük meclislere bir saygının ifadesi olarak ikaz görevinden fazlasına girişmeyeceklerini, haklı olarak ümit etmekteydi. Türk ordusu bir avuç anarşistten başka hiç kimseyi sevindirmeyecek olan bir tutumun içine asla girmeyecektir.

Millet, 150 yılı dolduran Batılılaşma ve hürriyet mücadeleleri içinden gelerek, son 25 yıl içinde demokrasiyi benimsemiş, tarafsız hür seçimlerin tadını tatmış, meydanlarda bağırmayı yüksek sesle tenkit etmeyi öğrenmiştir.

Demokratik rejim milletin iliklerine işlemiştir.

Halka dayanmayan hiçbir iktidar payidar olamaz.

Muhtıra bazı kimselerin zannettiklerinin aksine, yaygın ve gerçek bir tutum tespitine yararlı olmuştur. Bu tepkilerin ışığında ortaya çıkan durumu herkesten önce sayın kumandanların basiretle muhakeme ede-

ceklerine ve ancak böyle bir sonuçla muhtıranın ‘ikaz’ edici olacağına candan inanıyoruz.”

Aynı tarihli *Son Havadis gazetesi İnönü’nün bir gün önce Cumhuriyet Halk Partisi parlamento ortak grubunda yaptığı konuşmadan geniş nakiller vermektedir. Bu konuşmanın şu bölümü çok ilginçtir. Aynen Son Havadis’ten alıyorum:*

“İnönü, Cumhurbaşkanı’nın siyasi partilerin görüşlerini istediğini hatırlatmış, uzun boylu düşündükten sonra vaziyete koyduğu teşhisi şöyle açıklamıştır: Bu fevkalade vaziyetten bir an evvel çıkmak için, hiç olmazsa büyük ölçüde çıkmak için, süratle bir hükümetin teşkil edilmesine ihtiyaç vardır. Süratle bir hükümetin teşkilinde kuvvet kumandanlarının ve Sayın Cumhurbaşkanı’nın istek ve arzuları ve bizim gördüğümüz gerçek arasında bir fark vardır. Kumandanlar ve Sayın Cumhurbaşkanı, teşkil olunacak hükümetin esaslı reformları yapmasını istiyorlar. Memleketin uzun zamandan beri hallolmasını istediği ekonomik ve sosyal davaların esas unsurlarını gerçekleştirmesini lüzumlu görüyorlar. Bu değerli bir arzudur, fakat bizim görüşümüze göre bugünkü parlamentonun bünyesi ve olayların tesiriyle büyük ekonomik ve sosyal reformları bu meclisin yapabileceğini sanmıyorum. Ama kurulacak hükümet bizim de bu tahminimiz hilafına, reformları yapacak kuvvette olursa, o reformların tatbiki için kendisini desteklemeye hazırız. Ne vakit seçime gidilir, nasıl gidilir? Kurulacak hükümetin alacağı neticeye göre, parlamento seçime karar verir kanaatine varıyorum”.

18 Mart tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Deniz Gezmiş bütün suçlarını itiraf etti: Dört Amerikalıyı öldürmediğimize pişmanım. Paraları Türk Halk Kurtuluş Ordusu’na verdik. El-Fetih karargâhına kaçacaktık”.

“Heyecanlı takip. Nasıl ele geçtiler”.

“Gezmiş: Cezam idamdır”.

“Maksadımız tedhiş ve terör havası yaratmak idi”.

“Yusuf Aslan ameliyatla kurtarıldı ve konuştu: Maksadımız komünist bir ülkeye kaçmaktı”.

“Deniz Gezmiş meğer ‘başkomutan’mış”.

“İçişleri Bakanı: Suç işleyen kim varsa Deniz’in akıbetine uğrayacak”.

> "Deniz'e yataklık eden üç kişiyi polis nezarete aldı".
>
> "Sunay, Demirel ve İnönü'yle görüştü".
>
> "Demirel: AP rejimi savunmak azmindedir. AP'nin görüşüyle partilerüstü diye nitelendirilen görüşleri telifte bir müşkülat olmayacağı inancını taşıyoruz".
>
> "İnönü'ye göre, parlamenter rejim şeklen işliyor".
>
> "Cumhurbaşkanı çevresine göre, Sunay, AP-CHP koalisyonu kurulması düşüncesinde".
>
> "Tarafsız başbakan muhtemelen cuma günü açıklanacak".

Adalet Partisi Genel Başkanı'nın Cumhurbaşkanı'na verdiği cevaptan parçalar veren *Son Havadis gazetesinin haberi şöyle:*

> "Siyasi partilerin, isteği üzerine Cumhurbaşkanı'na verdikleri cevabi muhtıralar dün basına açıklanmıştır.
>
> AP Cumhurbaşkanı'na verdiği yazıda 'Yeni hükümetin kuruluşu hususunda Sayın Cumhurbaşkanı'nın yetkileri anayasamızda gösterilmiştir. Bu yüce vazifenin ifası sırasında, anayasamızın dördüncü maddesinin son fıkrasında yer alan, hiçbir kimse ve organ kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz, hükmünün kemaliyle tatbikçisi olunacağına inanıyoruz' denmekte, hükümet teşkili için ileri sürülecek tekliflerin vatanperverlik duygularıyla değerlendirileceği ifade edilmektedir.
>
> CHP'nin verdiği cevabi yazıda ise, memleketteki sol ve sağ tehlikeye dikkat çekilmekte ve daha çok tehlikenin sağda olduğu ifade edilerek, anarşiyi önleyecek bir hükümetin teşkilinden sonra seçimlere gidilmesi teklif edilmektedir".

Yine aynı 18 Mart tarihli *Son Havadis'te CHP'nin Cumhurbaşkanı'na verdiği cevaptan bir cümle yer alıyor: "Ciddi bir hükümetin, aşırı uçları her türlü cesaretten mahrum edecek kesin karar ile idareye başlamasına lüzum vardır. Onun için süratle anarşiyi durduracak bir hükümet kurulmalıdır"*.

20 Mart tarihli *Son Havadis gazetesi birinci sayfadan büyük başlık: "Sunay, nihayet aranan tarafsız başbakanı buldu"*.

Bunun altında daha büyük olarak: "CHP'li Nihat Erim. Dün saat 12.00'de CHP'den istifa eden Kocaeli milletvekili saat 16.00'da ta-

rafsız başbakan oldu. Yeni başbakan adayı bir milli koalisyon ve reformlardan bahsetti".

21 Mart tarihli *Son Havadis'te birinci sayfada, yeni Başbakan Nihat Erim ile Demirel'in yan yana resimleri veriliyor; ayrıca başlıklar şöyle:*

> "Erim: Kızgın vatandaşın üzerine soğuk su dökmek imkânını arayacağız".
>
> "Bakanlar kurulu partilerin üye sayısına göre tespit edilecek".
>
> "Hükümet partilerüstü nitelikte olacak".
>
> "Sosyal Demokratlar Erim ve Feyzioğlu'nu protesto ettiler".
>
> "Demirel'le görüşen Nihat Erim 'tavsiye ve görüşlerini alacağım' dedi".
>
> "Ecevit grubu, Erim'e kesinlikle cephe aldı".
>
> "DP bakanlık vaat edilince karar değiştirdi".
>
> "AP Genel İdare Kurulu toplandı".
>
> "CHP Merkez Yönetim Kurulu'nun hükümette görev almamaya karar verdiği bildiriliyor".
>
> "Erim'in başbakanlığı siyasi çevrelerde çeşitli tepkilere yol açtı".
>
> "AP teşkilatı seçim istiyor".
>
> "İnönü, Erim'e 'muallakta kalabilirsin' dedi".
>
> "100 Avukat ortak bir bildiri yayınladı: Demokrasi dışında hiçbir düzen geçerli olmayacak".

22 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinden başlıklar:*

> "Ankara'da siyasi hava çok gergin".
>
> "AP teşkilatı ittifak halinde: Seçime gidilsin!"
>
> "CHP teşkilatı ise, kabinede görev alınmamasını istiyor".
>
> "CHP hükümeti destekleyecek. Kabinenin yarısı parlamento dışı olacak".
>
> "İnönü'nün, Erim kabinesini destekleme kararı üzerine, Ecevit ve takımı istifa etti. Ordu müdahalesinin aslında hükümete karşı değil, ortanın soluna ve ana muhalefete karşı olduğunu öne süren Ecevit hareketi 'Yunanistan modelinin ustacası' diye vasıflandırdı".

Cumhurbaşkanı Sunay'ın liderlerden, yeni kurulacak hükümetin şartsız desteklenmesini istemesi şu başlıkla veriliyor: "Şartsız destekleme talebi yorumlara yol açtı". Diğer başlıklar şöyle:

“Sunay ‘tabancanın sapını gülle donatacağım’ türküsüne tempo tuttu”.

“CHP’li solcu gençler, genel merkezi bastı”.

“İnönü ve Erim aleyhine gösteri yapan Ecevitçi bir grup genç, polisle çatıştı”.

23 Mart tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“AP hükümet programına göre karar verecek”.

“Demirel: ‘Milli iradeye inancımızı yitirmedik! Ortak grupta bir konuşma yapan AP Genel Başkanı ‘gönlümün istediğini sizden istemiyorum. Vatandaş hürriyetin tadını almıştır, sarfınazar edemez’ dedi”.

“Yeni hükümete AP bakan verebilecek”.

“Meclis, ‘kurucu meclis’ hüviyetinde olacak”.

“Erim kabine için temaslara başladı”.

“Yeni hükümetin sorumluluğunda partilerin iştiraki olmayacak”.

“Cumhurbaşkanına ve orduya hakaret iddiasıyla Ecevit için savcılık takibata geçti”.

“CHP’nin yeni genel sekreter adayı Uğur”.

“Ecevit ile, evinde şakalaşarak vedalaşan İnönü ‘24 saatte üzüntümüz yatıştı. Politik hayatın cilvelerindendir’ dedi”.

“Partilerden alınacak bakan sayısı belli oldu. Hükümette 5 AP, 3 CHP’li bir de MGP’linin yer alacağı açıklandı”.

“İki bakanlığı paylaşamayan DP’liler kabineye katılmıyor”.

“Demokratikler kararı gruptan geçirmediler”.

24 Mart tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Demirel ‘ordu anayasadaki yerinden, parlamentonun ve hükümetin emrinden çıkmıştır’ dedi ve ilave etti: Zincirin her halkasını maharetle yerine koymak gerekecektir”.

“Erim: Seçim, işler bitince”.

“Plancı ‘Beyin Takımı’ kabinede yer alıyor”.

“Erim, bir kadın bakanın da kabinede yer alacağını açıkladı”.

“Demirel, kendisini ziyaret eden Erim’e ‘ümit ederim ki buhran memlekete en az zararla, mümkünse zararsız atlatılmış olsun’ dedi”.

“Gezmiş’in suç ortağı Hüseyin İnan yakalandı. İnan ‘komünist bir hükümet kurmak istiyorduk’ dedi”.

“Soyguncu İş Bankası’nın kasasından 124.000 lirayı kendisinin aldığını itiraf etti”.

“Şeref Bakşık CHP Genel Sekreteri oldu”.

“Türkiye’nin ilk bayan bakanı Akyol ‘Erim’i hiç tanımam beni nereden düşünmüşler’ dedi”.

25 Mart tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“İhtilaf var. Hazır olduğu öne sürülen kabine listesi, adayların birbirlerine itirazları yüzünden açıklanamıyor. Ferit Melen, Attila Karaosmanoğlu’yla aynı kabinede yer alamayacağını bildirdi. Halil Tunç, Çalışma Bakanlığı için yapılan teklifi kabul etmedi. CHP’li Sezai Orkunt’tan vazgeçildi. İsmail Arar Adalet, Mehmet Özgüneş Devlet, Zekâi Bayar Orman Bakanı oldular”.

“MNP’nin kapatılması için açılan dava 8 Nisan’da başlıyor”.

“Konya CHP İl binasını Ecevitçi gençler işgal etti”.

“Üç CHP’li milletvekili TRT’ye baskı yaptı”.

“Sol darbecilerin listesinde bulunduğu iddiasıyla kabineye alınması istenen Orkunt ‘Amerika aleyhtarı değilim’ dedi”.

O günkü *Son Havadis gazetesinin başyazısının başlığı: “Reform, evet ama nasıl, oligarşiyle mi, demokrasiyle mi?”*

27 Mart tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Nihayet liste Sunay’a verildi ve kabine açıklandı”.

“Yeni kabinede görev alan bakanların 14’ü dışarıdan, 5’i AP’li, 3’ü CHP’li 1 MGP’li, biri bağımsız, biri de tabii senatör”.

“Erim: En güzel seçim sistemini getireceğiz”.

“Anayasa Mahkemesi tarafından özel okulların kapatılmasıyla ilgili gerekçe açıklandı”.

“Kor Koçalak teslim oldu”.

“Soyguncularla görüşen Profesör Aksoy için tahkikat açıldı”.

“Polis otosunu dinamitleyen bir kişinin ölümü ve iki polisin de yaralanmasına sebep olan solcu militanlardan üçü nezarete alındı”.

“Dakka’da çok şiddetli sokak savaşları başladı. Doğu Pakistan’da ordu idareye el koydu. Bölgede sıkıyönetim ilan edildi sokağa çıkanların vurulacağı bildirildi”.

28 Mart tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“Yeni kanunların değiştirilmesi önlenecek. Anayasaya bir madde ilavesiyle reform tasarılarının anayasaya aykırılığı da öne sürülemeyecek”.

“Tepkisiz karşılanan hükümetin programı merak ediliyor”.

“Yeni Tarım Bakanı Profesör Dikmen’in görüşü: ‘Anayasa değişmeli ve hükümet yetkili kılınmalıdır’. Bakan aksi halde hiçbir hükümetin reform yapamayacağını veya anayasa dışına taşacağını ifade etti”.

“Pakistan’da kan gövdeyi götürüyor. Tank ve toplar silahlı sivil halka ateş açtı. Çarpışmalarda 10.000 kişi öldü. Mucibürrahman tevkif edildi”.

“Kor Koçalak cezaevine gönderildi”.

29 Mart tarihli *Son Havadis’ten başlıklar:*

“200 kadar yönetici görevinden alınacak. Koçaş başkanlığındaki bir komite, yeni yönetici listesini hazırlıyor”.

“Basın ve yayın organlarında bugünkü uygulamalara son vermek üzere, yeni tedbirler hazırlanıyor”.

“Eski milletvekili CHP’li Kudret Bozuter’e tedbir tasarılarını hazırlamak için görev verildi”.

“AP ve CHP güvenoyu için, program okunduktan sonra karara varacak”.

29 Mart tarihli *Son Havadis gazetesinde “Ankara Notları” köşesinde “Kabine ve Yorumlar” başlıklı imzasız yazı, AP çevrelerinin yeni hükümeti nasıl karşıladıklarına dair bir fikir vermektedir. Yazı şöyle:*

“Erim kabinesinin ilanını vatandaşlar gibi tepkisiz ve soğuk bir tavırla karşılayan, başkent siyasi çevrelerinde iyi niyetli yorumlar yapılmaya başlandı.

Kendi bakış açılarını yorumlarına çıkış noktası sayan siyasi çevrelerin değerlendirmeleri oldukça farklı. Ancak en soğuk tepkinin ve değerlendirmenin de AP çevrelerinde görüldüğü öne sürülüyor. Diğer partilerin kendi iç meseleleri ve hizip kavgaları yönünden değerlendirdikleri yeni kabinenin, AP çevrelerinde karşılaştığı soğuk tavrın ise, bir genellik gösterdiği ifade ediliyor. Yeni kabinede parlamento dışından bazı isimlere yer verilirken bile, eski CHP’lilerin, 27 Mayıs sonrası tasfiyecilerinin ve o ortamda bir kısım vatandaşa eziyet edenlerin ön planda düşünülerek göreve getirilmesi, Erim kabinesinin soğuk bir tavırla karşılanmasının sebepleri arasında sayılabilir. Zaten İçişlerine Ömeroğlu’nun, İmar ve İskâna Babüroğlu’nun, Devlet Bakanlığına bir

zamanların plancısı Karaosmanoğlu’nun getirilmesi kabinenin niteliği hakkında fikir vermektedir.

Diğer sebepler ise, hükümet sözcülüğünün bile CHP’li bir üyeye verilmesi, özel bir itina ile seçilen AP’li parlamento üyelerinin Milli Güvenlik Kurulu toplantılarıyla ilgisi olmayan bakanlıklara getirilmesi, mutabakata varılanların liste dışı bırakılması, Erim hükümetinin ‘kudretli adamı’ olduğu anlaşılan CHP’li Koçaş’a başbakan yardımcılığı görevinin verilmesidir herhalde.

Yeni kabineye gösterilen bu soğuk tavrın, ne ölçüde vatandaşlar ve siyasi çevreler arasında ilk günden fazla donuklaşacağı veya buzların eriyeceği bugünden pek kestirilemiyor. Ancak konuyla direkt ilgili çevreler, resmi belgelere, getirilecek tedbir ve tasarılara göre, tutumunu tayin ederken, vatandaşların da günlük yaşayışındaki arzularının tatmini veya tatminsizliği ölçüsünde, Erim kabinesinin karşı mevcut tavrında değişiklik yapacağını bugünden tahmin etmek de zor olmasa gerek.

Siyasi çevrelerin üzerinde durduğu bir diğer husus ise, AP Genel Başkanı Demirel’in başbakanlık görevini Erim’e bizzat devretmemiş olmasıdır. Parlamentodan gelecek ve prosedürüne uygun bir hükümetin başı, görevi eski başbakandan devralırken bizzat tebrik edilir, hatta öpülürdü bile.

Ancak ‘nevi şahsına münhasır’ durumlarda, teamülleri aramamak gerekir, sanıyoruz”.

30 Mart tarihli *Son Havadis’in birinci sayfası, büyük başlık: “AET toplantısında Avrupalıların ‘Türkiye’deki antidemokratik gelişmeler’den duyduğu üzüntü belirtildi. Ortak Pazar, Türkiye’yle ilişkilerini dondurmak istiyor. Dışişleri Bakanlığı şimdilik susuyor. Mesele hazirandaki Türkiye-AET ortak konseyinde ele alınacak”*.

12 Mart’tan sonra Tercüman gazetesi

Biraz da *Tercüman gazetesinin başlıklarına bakalım.*

15 Mart 1971 tarihli *Tercüman'ın birinci sayfasındaki büyük başlıklar:*

> "Kumandanların Sunay'dan ne istedikleri açıklandı".
>
> "Generaller, Sunay'a, başbakanlık için isim empoze etmedi", "Eken: Ordu, parlamentodan kuvvetli kabine çıkacağına inanmaktadır".

Bu başlıkların haberi şöyle:

> "Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarıyla birlikte önceki gece Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la 5,5 saat süren görüşmeye katılan Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Kemalettin Eken, Türk Haberler Ajansı muhabirinin sorusu üzerine bu toplantıda Cumhurbaşkanına Türk Silahlı Kuvvetleri adına bir başbakan adayı gösterilmediğini açıklamıştır. General Eken böylece emekli general Fikret Esen'in başbakanlık için aday gösterildiği yolundaki haberlerin de doğru olmadığını ifade etmiştir".

Aynı günkü *Tercüman'dan başka başlıklar:*

> "Demirel, Çankaya toplantısına katılmadı".
>
> "Sunay, liderlere 'ordu bu hareketinde haklıdır' dedi".
>
> "Cumhurbaşkanı çarşambaya kadar partilerden yazılı görüş istedi. Aynı gün kumanda konseyi toplanacak".
>
> "Parlamenterlerin ve siyasi çevrelerin ortak kanaati: Milli koalisyon".
>
> "Empoze hükümet mecliste itimat zor alır".
>
> "Demokrasiyi korumaya ant içen işçiler milli koalisyonu destekleyecekler".
>
> "Türk-İş muhtıra ile ilgili bildiri yayınladı".

16 Mart tarihli *Tercüman'dan başlıklar:*

> "Demokrasi dışında bir rejim tanımıyoruz. İnönü: Muhtıra demokrasiyi esas tutuyor. Formül süratle hükümet kurmak, anarşiyi önlemek ve derhal seçime gitmektir. Başka çare yoktur". "Meclislerin salahiyetleri mutlaktır. Hiçbir meclise askeri bir kıta gibi şunu şöyle yapacaksın, bunu böyle demeye imkân yoktur".
>
> "Sunay, beklenen açıklamasını yaptı: Aşırı sağ ile aşırı solun kanunları aşan, can ve mal kaybından başka, güvensiz ortam yüzünden milletin huzuru kaçmış, sabrı tükenmiştir".
>
> "Anarşi önlenecek".

“İnanç, tutum ve davranış aykırılığı, müsamaha ve tahammül edilemeyecek hal almıştır”.

“TİP Sunay’ın anayasa dışına çıktığını ileri sürdü”.

“Bir banka daha soyuldu. Silahlı dört soyguncu Bağdat caddesindeki bir banka şubesinden 8.000 lira alıp kaçtı”.

17 Mart tarihli *Tercüman’dan başlıklar:*

“Gezmiş yakalandı. Polis sonucu nihayet Sivas’ta aldı”.

“Yusuf Aslan, Şarkışla’da polisin kurşunuyla vuruldu. Deniz Gezmiş ise, polisle Gemerek civarında çarpışıp, canlı olarak ele geçirildi”.

“Beş general, 10 albay emekliye sevk edildi”.

“Erzurum’a tayin edilen Genel Kurmay Genel Sekreteri Tuğgeneral Mehmet Tuğcu istifa etti. 46 subayın da kıta hizmetine sevkine yol açan ‘bir olay’ 11 Mart’ta cereyan etti”.

“Yeni hükümet için dönüm noktası bugün. Sunay temaslara başlayacak, partiler görüşlerini açıklayacak, kumandanlar Köşkte toplanacak”.

“Partilerin ortak görüşü: Yeni hükümete yardımcı olmak”.

“İnönü: Hükümet parlamentodan kurulacaktır”.

18 Mart tarihli *Tercüman’dan başlıklar:*

“Tarafsız Başbakan ve AP-CHP koalisyonu”.

“Deniz Gezmiş: ‘cezam idamdır’ dedi”.

“Gezmiş’in itirafları: ‘Gayemiz tedhiş ve terör havası yaratmaktı’. İçişleri Bakanı’na, ‘ben Türk Halk Kurtuluş Ordusu’nun başkumandanıyım’ diyen Gezmiş, Amerikalıları öldürmediğine pişman”.

“Gemerek halkının seyrettiği canlı film... Vurulan astsubay eşi... Yusuf yaralanıyor... Sapı kırılan Sten... Al şu 500 lirayı... El-Fetih’e... 65 günlük macerada neler yaptılar”.

19 Mart tarihli *Tercüman’dan başlıklar:*

“İstanbul’da soygun, üç genç bir mağazayı basıp 468.000 lira aldı. Öğrenci oldukları sanılan silahlı gençler oto alım satım mağazasına girdikten sonra komisyoncuyu bağlayıp, kasayı boşaltarak kaçtılar”.

“Gezmiş teşkilatını açıklamıyor”.

“Başbakan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden seçilecek. CHP koalisyona girip girmeme kararını tarafsız başbakan açıklanınca verecek”.

20 Mart tarihli *Tercüman’dan başlıklar:*

“Sunay kabinenin şartsız desteklenmesini istedi”.

“Nihat Erim Başbakan”.

“Milli bir koalisyon hükümeti kuracağını açıklayan Erim, ‘anarşi durdurulacak ve seçimlere gidilecek’ dedi”.

“Eyiceoğlu’nun Deniz Kuvvetleri’ne mesajı: Muhtıra hiçbir parti ve sosyal sınıf ve onların ideolojileri için hazırlanmadı”.

“Deniz Gezmiş, Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde harem hayatı yaşamış. Kaçmaması için sıkı tedbir alınan sanık, olaylar sırasında 20 kızla sevişiyormuş”.

12 Mart’tan sonra Milliyet gazetesi

Milliyet gazetesine de bu dönemde bir bakalım:

Milliyet gazetesinin de 12 Mart günü yayınladığı yazının başlığı ilgi çekicidir: “Ordu ve Rejim”. Yazı şöyle:

“Yüksek Komuta konseyinin son toplantılarında askeri sorunların değil, siyasi durumun ele alındığı saklanmayan bir gerçektir. Ulusal güvenlikle ilgili görülen gelişmeler de silahlı kuvvetlerin kumandanlar kademesinde, durum muhakemelerinin yapılması, Türkiye’de ilk defa karşılaşılan bir olay değildir. Kaldı ki, orduda, her rütbeden subayın, ulusal güvenlikle doğrudan doğruya ilişkisi bulunmayan sorunlarla, mesela sosyal reformlarla ilgilendikleri bilinmektedir. Bu özellikler sonucu silahlı kuvvetler mensupları arasında, zaman zaman siyasal gelişmeler karşısında, ordunun takınması gereken tutumun tartışıldığı sezilmektedir.

İlke olarak silahlı kuvvetlerin politika dışı kalması ve ülkenin ulusal güvenliği, kesin bir tehlike karşısında kalmadıkça, iç olaylara karışmaması, anayasa gereğidir. Ancak, sorun ulusal güvenliğe yönelen tehlikelerin yorumlanmasındadır. Anlaşıldığına göre, bazı ordu kademelerinde bugünkü ortamın böyle bir tehdit niteliği taşıdığı hususunda olgunlaşan görüşler vardır. Yüksek komuta konseyinde yapılan toplantılar bu gelişmelerle ilgili bulunsa gerektir.

Sızan haberlere bakılırsa, Genel Kurmay Başkanı’yla birlikte yüksek kademedeki komutanlar, yukarıda yararlılığından söz ettiğimiz görüşleri paylaşmamakta, yapılacak herhangi bir müdahalenin orduyu ana-

yasa dışına düşüreceğine inanmaktadırlar. Ayrıca, ordunun birtakım amaçlara alet edilmek üzere, türlü kışkırtmalar karşısında bırakıldığını, bunlara kapılmamak gerektiğini hatırlatmaktadırlar. Kısacası ve açıkçası, Genel Kurmay Başkanı silahlı kuvvetlerin müdahalesi için yapılan baskıları önlemeye çalışmaktadır.

Bu çabaların sonucu, her şeyden önce, yürürlükteki rejimin sorumlularının göstereceği davranışa bağlıdır. Sadece hükümete ve iktidar partisine ait olmayan bu sorumluluğun yerine getirilişinde, anarşik gelişmelerin önlenmesi sağlanır, parlamento kısır çekişmelerden kurtulup, etkili bir çalışma gösterir ve özellikle silahlı kuvvetler çevrelerinde de sabırsızlıkla beklendiği belli olan, sosyal reformları gerçekleştirecek inandırıcı adımlar atılırsa, müdahale ihtiyacı kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Aksi takdirde yürürlükteki rejim aleyhine işlemeye başlayan saati durdurmak gittikçe güçleşeceğe benzer. Abdi İpekçi".

13 Mart tarihli *Milliyet gazetesinden başlıklar, 12 Mart Muhtırası'nın verildiğini, hükümetin istifa ettiğini haber veriyor.*

"Parti liderlerinin çoğu konuşmadı".

"Ataklı 'bu bir hukuki ihtilaldir' dedi".

Başka bir başlıkta, "Ankara garnizonu alarma geçirildi" diyor. Ondan sonra İnönü'nün sözlerini naklediyor: "İnönü: Bakalım neticeyi görelim".

Aynı gazetenin başyazısı "Muhtıra ve Gerçekler" başlığını taşıyor ve bu yazıda şöyle deniliyor:

"Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet kumandanlarının imzasını taşıyan muhtıra açık bir ültimatomdur. Bazı koşullar yerine getirilmediği takdirde, silahlı kuvvetlerin idareyi ele alacaklarını bildirmektedir. Bu niteliğiyle yapılan girişimi, bu parlamenter rejimin, demokratik hukuk düzeninin kurallarına aykırı bulmak mümkündür. Ancak olaya salt hukuk açısından bakmayınca, başka sonuçlara varılabilir ve verilen muhtıranın aslında, parlamenter rejime ve demokratik düzene son vermeyi değil, tam tersine, rejimi kurtarma amacı güttüğü düşünülebilir. Gerçekten de, kumandanların niyeti, idareye el koyup, parlamenter rejime son vermek olsaydı bunun için böyle bir muhtıra sunmaya lüzum görmezlerdi. Bunun gibi, ileri sürülen şartlar da aslında parlamenter düzenin güçlendirilmesi isteğine dönüktür. Kuvvet kumandanları vahim ortamın, partiler üstü bir anlayışla, meclislerimizde değerlendirilmesini

> 'kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkilini' önermektedirler.
>
> İşin bu özellikleri dikkate alınınca, salt hukuk açısından antidemokratik gözüken olayın, aslında demokratik düzenin kurulabilmesi amacını güttüğü ortaya çıkacaktır. Kuvvet kumandanları, alttan gittikçe artarak geldiği belli olan baskılar karşısında, yapılması istenen müdahaleyi önlemek üzere, parlamenter rejimi yaşatabilmek için, bir imkân tanınması yolunu seçmişler, bu davranışları ile de demokrasiye bağlılıklarını göstermişlerdir.
>
> Buhranı atlatmak ve demokratik düzeni yatıştırmak, şimdi parlamentonun partiler üstü bir anlayışla ve duruma gerçekçi bir yaklaşımla, bulup uygulayacağı çözüm yollarına bağlıdır. Abdi İpekçi"

15 Mart tarihli *Milliyet gazetesinin birinci sayfasından bir başlık: "Esen ve Savcı: Muhtıra ve istifa hukuka uygun! Profesör Savcı'ya göre, Senato Başkanı'nın yorumu alelade bir vatandaş gibi sadece kendisini ilzam eder"*.

Bu başlığın altındaki haberde, Profesör Savcı'nın muhtırayı ve başbakanın istifasını nasıl değerlendirdiği veriliyor ve Senato Başkanı'nın senato adına konuşmaya yetkisi olmadığını, ancak kendi adına konuşabileceğini söyledikten sonra şunları ilave ediyor: "Bu olayda da, siyasi olayın hukukun çizdiği kanal içinde vaki olmuştur. Başbakan kendisi ve bakanlar kurulu iradesini usulüne göre belirterek, bunu da usulüne göre gerekli makama iletmiştir. Gerekli makam da kabul etmiştir. Hukuk bu noktadadır ve bu da yerine gelmiştir".

Profesör Esen ise, şöyle diyor: "Türkiye Cumhuriyeti'nin silahlı kuvvetleri, yalnız anayasal iradeye itaat zorundadır. Anayasa saygısından, şayet fiili bir davranış içine girmemişlerse bu Atatürkçü değerlere içten ve derin bağlılıklarındandır. Bilinmesi gereken nokta, anayasa düzeninin korunması ve gerçekleştirilmesi maksadı içindeki meşru ve hukuk içinde olduğudur".

20 Mart tarihli *Milliyet gazetesi birinci sayfasından büyük başlık: "Başbakanlık görevi CHP'den istifa eden Nihat Erim'e veril-*

di".

Bunun altında büyük bir başlık: "Sunay: Erim şartsız destek görmeli".

Diğer başlıklar:

> "Başbakan adayı Erim, Tağmaç ve diğer komutanlarla General Atalay'ın cenaze töreninde bir süre görüştü. Erim, Milli bir koalisyon kurmak için derhal görüşmelere başlayacağını açıkladı. Yeni hükümet reformların temelini attıktan sonra, seçim kanununu değiştirecek".
>
> "26 yıl sonra CHP'den ayrıldı. İnönü, CHP'den istifa etmek zorunda olduğunu söyleyen Erim'e, 'sen bilirsin, sonra muallakta kalma' dedi".
>
> "Erim: Reform yapmak başlıca vazifemdir".
>
> "Yeni başbakan asayişin kanunlarla sağlanamaması halinde, yeni tedbirler düşünülebileceğini söyledi".
>
> "Nasıl karşılandı: AP ve CHP'de tereddüt var. CHP'de: Erim hükümeti dışarıdan destek görecek, kabineye girmek isteyen CHP'lilere istifa yolu gösterilecek. AP'de: Bir kısım AP'liler 'İnönü'nün oyunu' derken, bir başka grup AP'liler en doğru iş olarak görüyorlar".

Yine 20 Mart tarihli *Milliyet'te Abdi İpekçi'nin başyazısı:*

> "Erim'in Karşılaşacağı Güçlükler
>
> Nihat Erim, devlet adamlığı niteliğini uluslararası tecrübesiyle zenginleştirmiş, saygı ve güven yaratmış bir siyaset adamı. Kişiliği açısından bakılınca görevin ona verilmesine isabet bulunabilir. Ne var ki, birtakım siyasal gerçekler dikkate alındığında, aynı yargıyı korumak güçleşecektir. Kararın açıklanmasıyla birlikte, AP ve özellikle CHP çevrelerinde görülen tepkiler bu şüpheyi doğrulamaktadır.
>
> Bağımsız bir başbakan adayı bekleyen AP'lilerin karşılarında 40 yıllık bir CHP'liyi bulunca şaşırmaları tabiidir. Gerçi Erim, görevi kabul etmeden önce CHP'den ayrılmakla, bağımsız duruma geçmiştir. Ancak, öğleye kadar CHP'li, öğleden sonra bağımsız olmak, herhalde AP'lilerin zihinlerindeki 'bağımsız aday' imajıyla üst üste oturmamıştır. Bu durumda, AP'liler kamuoyunda CHP'den ayrı düşünülmeye alışılmamış bir başbakan adayını kolaylıkla benimsemeyeceğe benzerler. Böyle olunca, Erim'in kuracağı kabineye AP'lilerin rahatlıkla katılacakları şüphelidir.

CHP çevrelerindeki tepki ise, daha da sert biçimde kendini belli etmektedir. Genel Merkez ekibinin kendisiyle açıktan mücadeleye giriştikleri, Erim'in başbakan adaylığına sevinmeleri beklenemezdi. Nitekim şu satırların yazıldığı anda gelen haberler, CHP Genel Merkezi'nde sinirli bir havanın estiğini bildirmektedir. Buna karşılık, Erim gibi Genel Merkez ekibine cephe almış kanatta memnunluk duyulduğu ve kurulacak kabinede görev almaya hazırlanıldığı anlaşılmaktadır. Yöneticiler Erim'in kuracağı kabineye, CHP olarak katılmama kararı alırlarsa ki muhtemelen böyle olacaktır ve bu karar grubun çoğunluğunca benimsenirse ne olacak? Genel merkeze muhalif kanat, buna uyacak mı? Yoksa Erim'i desteklemek ve kuracağı kabinede görev almak yolunu mu seçecek? İkinci şık tercih edilirse o zaman istifa zorunluluğu doğacak ve CHP ciddi bir bölünme tehlikesiyle karşılaşacaktır.

Görüldüğü gibi yeni kabineyi kurma görevinin Nihat Erim'e verilmesi, ilk bakışta çok olumlu gözüken, fakat yaratılması muhtemel bazı siyasal gelişmeler ve sürtüşmeler bakımından bazı iyimser yorumlara izin vermeyen bir seçimdir. Erim, CHP ve hiç değilse AP yöneticileriyle birleşme yolunu bulamazsa, yeni hükümetin kısa sürede kurulup göreve başlaması mümkün olmayacaktır. Abdi İpekçi".

22 Mart tarihli *Milliyet gazetesindeki başmakale ise "Ecevit'in İstifası" başlığını taşıyor ve şöyle devam ediyor:*

"Nihat Erim başbakanlığında kurulacak hükümete katılıp katılmama tartışması Halk Partisi'nde korkulan gelişmelere yol açmış ve Ecevit ve arkadaşlarının görevlerinden ayrılmalarıyla ilk sonucunu vermiştir. Durumu yorumlamadan önce olayları özetlemekte yarar var.

İnönü, Cumhurbaşkanıyla yaptığı görüşmede partisinin ilke olarak bağımsız bir parlamenterin başkanlığında kurulacak yeni hükümete yardımcı olacağını bildirmiştir. Ancak bağımsız başbakan adayı olarak ortaya CHP'den istifa ettirilen Erim çıkınca, bu İnönü'yle birlikte Genel Merkez yöneticileri üzerinde şaşkınlık yaratan bir sürpriz olmuştur. Genel Merkez karşısındaki bir hizbin temsilcisinin başbakanlık adaylığına kaçınılmaz bir tepki duyarken, bunu aynı zamanda kendilerine yöneltilen bir oyun olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca Halk Partisi'nin, Erim başkanlığında bir hükümete katılmakla çok güç duruma düşeceğine inanmışlardır. Zira Erim'i CHP'li olarak tanıyan kamuoyu-

> nun bu durumu Halk Partisi'nin bir tertibi sanacağını ve bunun, tıpkı 1961'de olduğu gibi, yapılacak ilk seçimlerde CHP aleyhine işleyeceğini düşünmüşlerdir. İnönü, başlangıçta bu son değerlendirmeye katılmış ve CHP'nin yeni hükümete girmemesi görüşünü benimsemiştir. Fakat kısa bir süre sonra Genel Başkan'ın tutumu değişmiştir. Bu değişiklikte, Erim'in başbakanlığının kamuoyunca desteklendiğinin belli olması başlıca rol oynamıştır. İnönü bu durumda yeni hükümetin kurulmasını güçleştirecek bir tutum takınmakla hem kamuoyu karşısında CHP'yi güç duruma sokmak, hem de askeri müdahaleyi önleme çabalarını sabote etmek tehlikesini görmüştür. Ne var ki, bu arada Merkez Yönetim Kurulu ilk görüşlerinde ısrar ederek, kendilerini bağlayan bir karar almışlar ve CHP'nin hükümete girmemesini istemişlerdir. Bu çözüm yoluna varabilmek için, grup toplantısını bir gün erteleyen İnönü, Ecevit'e şu bağdaştırıcı formülü önermiştir: CHP hükümete resmen katılmasın, fakat Erim'in partiden almak istediği bakanlar serbest bırakılsın. Grupta da büyük çoğunluğun desteğini bulduğu anlaşılan bu görüş Merkez Yönetim Kurulu'nca benimsenmemiş, Ecevit ve arkadaşları meseleyi grupta tartışmaya lüzum görmeden görevlerinden ayrılma kararı vermişlerdir".

"Ecevit dünkü basın toplantısında bu kararı şu değerlendirme ve gerekçelerle açıklamıştır" diyerek Ecevit'in görüşlerini özetledikten sonra, Abdi İpekçi şöyle devam ediyor:

> "Ecevit'in, her şeyi CHP'deki ortanın solu ekibini işbaşından uzaklaştırmak, böylelikle yaklaştığı belli olan bir ortanın solu zaferini önlemek amacıyla planlandığı hususundaki iddiasını ihtiyatla karşılamak zorundayız. Bu şimdilik duygusal tepkilerle varılmış bir yargı niteliğinde gözükmektedir. Zira 12 Mart Muhtırası'nın ortanın solunu tasfiye amacıyla verildiği ve o günden bu yana gelişen olaylar zincirinin hep aynı planın uygulamasıyla ilgili bulunduğu inandırıcı değildir.
>
> Buna karşılık Ecevit'in öteki iki noktada ileri sürdüğü görüşler için aynı şey söylenemez. Gerçekten de Erim başkanlığındaki hükümete girmek de girmemek de CHP ve özellikle ortanın solunu temsil eden genel merkez ekibi için, Ecevit'in belirttiği sakıncaları doğuracak nitelikte idi".

1 Nisan tarihli *Milliyet gazetesinden bir başlık: "Erim, Demirel ve Çağlayangil'le görüştü.*

Eski Dışişleri Bakanı’nın evinde yenen yemekten sonra Erim ‘onlar yardım etmezlerse, ben bu yükü kaldıramam’ dedi”. Gazete bu başlığın altındaki haberi şöyle veriyor:

> “Başbakan Nihat Erim, Adalet Partisi Genel Başkanı Demirel’le, eski Dışişleri Bakanı Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil’in evinde bir görüşme yapmıştır. Öğle yemeğinin de yenildiği görüşmede, AP Genel Sekreteri Nizamettin Erkmen de hazır bulunmuştur. Başbakan Erim görüşmeden sonra şunları söylemiştir: Memleket meselelerini görüştük. Benim çalışma tarzım böyle olacak; büyük partilerin liderleriyle icap edince sık sık istişareler yapacağım. Böyle yürüteceğiz bu işi. Memleket hepimizin, bu yükü ben yalnız başıma kaldıramam onlar yardım etmezlerse! Onların yardımı lazım”.

[12 MART ÖNCESİ: OLAYLAR VE YORUMLAR]

CHP içindeki bölünme...

1971 yılına gelinceye değin, son beş yıl CHP içinde çetin çekişmelerin, tartışmaların, politik manevraların sürdürüldüğü bir dönemdir.

1965 seçimleri ertesinde, T. Feyzioğlu ve arkadaşlarının CHP'den koparak yeni bir parti kurmaları bu dönemin olayları arasındadır. Daha önce B. Ecevit'in CHP genel sekreterliğine getirilmesi de bu döneme rastlar. Sonradan, Kemal Satır ve arkadaşlarını CHP'den kopup yeni bir parti kurmaya götüren gelişmenin tohumu da aynı yıllarda atılmıştır. En sonunda, İsmet İnönü'nün kurucularından olduğu CHP'yi bırakıp gitmesinin nedeni de bu dönemde atılan yanlış adımlardır.

Bana başbakanlık önerisi CHP'den ayrılmam koşulu ile birlikte yapıldı. Partiye bağlı olmayan, yahut tarafsız birisi aranmış bulunamamış... Bu koşulu beni partimden ayırarak sağlamayı denemek istemişler... Kitaptaki yerinde anlatıldığı üzere, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan bunu bana önce sözle, sonra da yazı ile duyurdu.

Hemen, hiç tereddüt etmeden, hatta mutlu bir fırsat bilerek, CHP'den çekilmeyi kabul ettim. Neden?

Bunu İnönü'den izin istediğimde aramızda geçen konuşmalar bahsinde anlattım. Doğrudan doğruya CHP içindeki duruma bağlı nedenlerle zaten artık ayrılmak istiyordum. Niyetimi İnönü'ye duyurmak için uygun bir fırsat bekliyordum.

Hükümeti benim kurmama B. Ecevit'in ve arkadaşlarının karşı çıkmalarının nedenlerinin başında da 1965-1971 arasındaki parti içi çekişmelerinin payı küçümsenemez.

Parti içi tartışmalarda, benim tuttuğum yol, kitaba aldığım iki uzun konuşmamda görülecektir.

Bu konuşmalarım, aynı zamanda benim siyaset felsefemi, ortanın solu anlayışımı, parti içi demokrasi görüşümü de belirlemektedir. Politik felsefem, Paris'te doktora öğrencisi iken ana çizgileriyle ortaya çıkmaya başlamıştı. Otuz yıl boyunca gelişti, ama yönü değişmedi. İleriki sayfalarda bu da sergilenmektedir.

Bülent Ecevit'in hükümete karşı davranışının nedeni?..

Bana 19 Mart 1971 günü başbakanlık görevi verildiğinde, Ecevit bunu çok büyük bir tepkiyle karşıladı ve o zamana kadar 12 Mart Muhtırası'nın verilmesine bir itiraz yapmadığı halde, o günden sonra "bu muhtıra bana karşı verilmiştir" gibi sözler söylemeye başladı. Halk Partisi genel sekreterliğinden çekildiğini ilan ettiği gün yaptığı basın toplantısında da, "bu hükümet, değil partilerüstü olmak, hiziplerüstü bile olamayacak" dedi. Yine bu konuşmasında veya başka bir konuşmasında, "Cumhuriyet Halk Partisi içindeki kavgayı, tartışmayı, çekişmeyi kaybetmiş, kenara itilmiş olan hizbin mensubu bir kişiye başbakanlığın verilmesini de ayrıca doğru bulmadığı"[nı] söyledi.

Burada CHP içindeki tartışmanın ne olduğunu ve benim bu tartışmadaki düşüncelerimi o zaman belirlediğim biçimde anlatmanın

sırası geldi.

Bu konuda, Ecevit'le karşı karşıya gelmemin ve çelişkiye düşmemizin iki safhası vardı.

Birinci safhasında, Ecevit'in genel sekreter olmasını İsmet İnönü'ye telkin eden, teklif eden ilk insan belki bendim. Ecevit'in, genel sekreter olduğu kurultaydan önceki yaz, bir gün Heybeliada'da İsmet İnönü'yü ziyarete gittiğimde, "genel sekreter kimi yapacağız" diye bana sordu. Ben de kendisine şu cevabı verdim: "Genel sekreterlik için, ben, Kemal Satır, İsmail Rüştü, biz artık yaşlı sayılırız. Genel sekreterliğe 40-50 yaş arasında bir arkadaşı getirmeliyiz. Partinin gelecek yıllarını kurtarmak için bu şarttır. Bu vasıfta iki kişi görülüyor. Biri Feyzioğlu, öteki Ecevit. Feyzioğlu'na son yıllarda sizin güveninizin azaldığını görüyorum. O zaman Ecevit'i yapalım. Ben Ecevit'i birçok bakımlardan, bu işi becerecek bir insan olarak görüyorum".*

Bülent'i çok eskiden beri tanırdım. Babası, ben Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi iken, orada adli tıp profesörüydü. Daha o zaman Ecevit'in yüzünü görmeden, babası bize şiirlerini getirir, okurdu. Yanılmıyorsam, o zaman Ecevit 16-17 yaşlarındaydı ve Amerikan Koleji'nde öğrenci olarak bulunuyordu. Ondan sonra muhtelif vesilelerle ben Ecevit'i tanımak fırsatını buldum. İlk defa başbakan yardımcısı iken rahmetli babası bana başvurdu. Londra'da basın ataşeliğinde sekreter olarak çalışıyordu o sırada Ecevit. Babası onun orada yüksek tahsil yapmamakta inat ettiğini, merkeze alınmasını benden istedi. Ben, "dokunma çocuğa, Londra'dan adam merkeze alınır mı" dediysem de, babası ısrar etti. Ecevit'in kayınbabası rahmetli Namık Zeki Aral'ı da tanıyordum. Saydığım, sevdiğim bir dostumdu. Onu telefonla aradım. Fahri Ecevit'in bana müracaatını haber verdim. "Ne diyorsunuz" dedim. Onun da, "merkeze alırsanız iyi olur" demesi üzerine, ben de Ecevit'i merkeze getirttim. Bu hadise 1949 yılında oluyor. Bundan sonra 1950 seçimleri geldi, geçti.

1950 seçimlerinin ertesinde babası, yine bana geldi. Ecevit'in, bu defa da memur olarak kalmak istemediğini söyledi. "Ya ne istiyormuş" diye sorduğumda, "gazeteci olmak istiyor ve buraya senin yanına gelmek istiyor" dedi. 1950'de seçimi kaybetmiştik. Bütün CHP yanlısı eli kalem tutanlar, gazeteciler, fıkra yazarları tutunacak bir dal olarak *Ulus gazetesini görmekte idiler. Onlara gazetenin sütunlarında yer bulmakta güçlük çekiyorduk. Gazetede Ecevit için bir yazar kadrosu yoktu. Devamlı aylıklı bir açık memur kadrosu da yoktu. Fahri Ecevit o sırada rahatsızdı. Sanıyorum bir kalp rahatsızlığı vardı. Bana, "bu çocuğun elinden tut" deyince, babasına "sen bana gönder onu" dedim. (Bu sırada düşünüyordum. B. Ecevit'e kafamda bir iş buldum. O da şuydu: Associated Press'in teleks makinesini Ulus'ta bir odaya koymuştuk, abone olmuştuk. Haberler İngilizce olarak Ulus matbaasına geliyor, teleks de kâğıt banda geçiyordu. Bunları Türkçe'ye çevirecek bir genç vardı. Fakat o ayrılmak istediğini bana söylemişti. Bu aklıma geldi. Ecevit'in İngilizce'sinin çok güzel olduğunu duyuyordum).*

Ecevit geldi, kendisiyle biraz konuştum. Babası yine yüksek tahsil yapmasını şart koşuyordu. Benden bunu ondan istememi, *Ulus'a bu kayıtla almamı –aldığımı söylememi– rica etmişti.*

Bunu yaptım. O her zamanki terbiyeli, nazik, saygılı haliyle "peki efendim" dedi. İşi teklif ettiğimde, "sana layık değil, az bir şey ama, bununla başla, sonra bakarız çaresine" dedim. Zannediyorum –pek iyi hatırlamıyorum– 300 lira filan veriliyordu o zaman ayda bu işi gören gence. Ecevit'e de aynı şeyi teklif ettim. Bundan sonra Ecevit geldi, *Ulus'ta aynı zamanda bana yardım ediyordu. Ecevit'in bu şekilde Ulus'a gelmesi kendisinin Halk Partisi ileri gelenleri ile, Halk Partisi yöneticileriyle tanışmasına, ilişkilerini sıklaştırmasına fırsat verdi.*

İsmet İnönü, Kasım Gülek ve diğerleri, Ecevit'in meziyetlerinden yararlanmaya başladılar. Sonra *Ulus gazetesi ve matbaası bir kanunla elimizden alındığında, Yeni Ulus'u ve Halkçı'yı çıkardığında, yine Ecevit de benimle beraber Yeni Ulus'a ve Halkçı'ya geçti. (Çetin Altan, Altan Öymen, Cüneyt Arcayürek, Münir Berik, Cemal Sağlam, Nihat Subaşı –şimdi hatırıma gelenler bunlar– hepsi benimle beraber, bu kadro). Orada bunlardan isteyenlere imzalarıyla yazı yazmak fırsatını verdim. Ecevit de günlük fıkralar yazmaya başladı Yeni Ulus'ta ve Halkçı'da. Parti tekrar Ulus gazetesini 1954 seçimlerinden bir süre sonra çıkarmaya başlayıncaya kadar bu sürdü. Parti Ulus gazetesini çıkarmaya başlayınca, bir kısmı Halkçı'dan ayrıldı, Ulus gazetesine gittiler. Ecevit de bunlardan biriydi. Arada Ecevit, Amerika'ya –hatırımda kaldığına göre– gitti, bir staj için. Bir süre orada kaldı. Halkçı'yı o oradayken mi kapattım, yoksa dönmüş de daha evvel ayrılmış mıydı, şimdi hatırlamıyorum. O tarihlerde İnönü'yle aram açılmıştı. İnönü'yle aram açıldığı zaman, birçok partili eski dostlarım, arkadaşlarım da benden uzaklaşmışlardı. Bu safhada Ecevit ile ilişkilerimiz hemen hemen kesilmiş gibi idi.*

1961 seçimlerinde ben tekrar meclise geldiğim zaman, Ecevit Halk Partisi içinde çok ilerlemiş, 1957 seçimlerinde milletvekili adayı gösterilmiş ve milletvekili seçilmiş, 1961'de tekrar milletvekili seçilmiş, arada kurucu meclis üyeliği de zannediyorum yapmıştı. İnönü kendisini çok tutuyordu, beğeniyordu. Böylece, çalışma bakanlığına kadar ilerledi.

Ecevit'in düşüncelerinde bir solculuk olduğunu o tarihe kadar fark etmemiştim, üzerinde durmamıştım. Ya da o tarihlerde benim düşüncelerimden ayrı bir düşüncesi –belki– olmadığı için fark etmemiştim. Ortanın solu sözü ileri sürüldükten sonra, parti içindeki

doktrin ayrılıkları, görüş ayrılıkları bu alanda daha belirli bir şekilde su yüzüne çıktı.

Ecevit'in genel sekreter olması, o söylediğim 1965 seçimlerinden sonraki kurultayda gerçekleşti. Ben yukarıda da işaret ettiğim gibi, Heybeliada'da İnönü'ye "Ecevit'i genel sekreter yapalım; gençtir, hepimiz yakından tanıyoruz, terbiyelidir, saygılıdır ve bu işi başarır. Biz de partimizin istikbalini teminat altına almış olarak, rahatlıkla gelişmeleri izleriz" dedim. İnönü bana, "Ecevit'i kabul ettirebilir miyiz, tutturabilir miyiz partiye" diye sordu. "Paşam, siz istedikten, biz de destekledikten sonra niçin tutturamayalım, pekâlâ tuttururuz, kabul ettiririz" dedim. İstanbul'daki konuşma bu kadarla kalmıştı.

Ankara'ya geldiğimizde, kurultay başlayacağı sırada, Feyzioğlu ve arkadaşları Ecevit'in genel sekreterliğini istemiyorlardı. Birçok başka istemeyenler de vardı. Bu arada bana başvurdular. Bir gece evime Coşkun Kırca, Turhan Şahin geldiler. Dediler ki "sen genel sekreter ol, sen olursan parti bölünmeyecek, ama Ecevit olursa, parti parçalanacak, bölünecek; yeni partinin tüzüğü programı bile hazırlandı". Ben ısrarla Ecevit'in genel sekreter olması lazım geldiğini, benim genel sekreter olmak için artık yaşlı sayılmam gerektiğini, bu işi görecek olan arkadaşın 40-50 yaş arasında olmasını, çok dolaşması, gezmesi, halk ile temas etmesi, teşkilatla temas etmesi lazım geldiğini, bu iş için Ecevit'in biçilmiş kaftan olduğunu ısrarla söyledim.

Yine o günlerde İnönü beni çağırdı. "Genel sekreter sen ol, sen olursan partinin bütünlüğü muhafaza edilecek, yaptığım temaslar bana bunu gösteriyor" dedi. Ben İnönü'ye de "hayır paşam, yazın da size söylediğim gibi, genel sekreterin Ecevit olması doğrudur ve her şey, kamuoyu da, görüyorum, buna göre hazırlanmıştır. Basın Ecevit'i tutuyor. Bu benim işim değil, onun işidir, Ecevit'i yapalım" dedim. Gerçekten de parti meclisinde, (o zaman parti mecli-

sinden seçiliyordu genel sekreter) bizler ve benim yakınımda bulunanlar Ecevit'e oy verdik ve Ecevit genel sekreter oldu.*

Ecevit genel sekreter olduktan sonra parti içindeki tartışma bitmedi, tersine kızıştı. Feyzioğlu ve yanındaki arkadaşları Ecevit'i her vesile ile eleştiriyorlar, Ecevit'in karşısına çıkıyorlardı. Bu eleştiriler bazen yersiz de oluyordu. İşte bu ortamda, 1966 yılı Aralık ayında** yapılan parti meclisi toplantısında Feyzioğlu Ecevit'e ağır eleştiriler yapıyordu. Bu eleştirilerin esası şu: Feyzioğlu Ecevit'e, "söyle bakalım, sen sosyalist misin, değil misin" sorusunu yöneltiyor, onun kurultay kararlarını aştığını söylüyordu. Ecevit de bu soruya karşı, doğrudan doğruya "ben sosyalistim" veya "sosyalist değilim" şeklinde bir cevap vermek istemiyordu. Çok sıkıntı çekiyor, fakat böyle "sosyalistim" veya "değilim" şeklinde bir cevap vermek istemiyordu. Ben CHP'liyim diyor ve bunda ısrar ediyordu. Bu sırada, bu şekilde yöneltilen eleştiriyi haksız bulduğum için söz aldım. Uzun bir konuşma yaparak, Ecevit'i savundum. Buraya bu konuşmadan geniş bir özet almak istiyorum çünkü ondan sonra 1969'da yaptığım bir konuşmada, Ecevit'i eleştirdim. 1966'daki ve 1969'daki konuşmalarımı ayrı ayrı değil, ikisini birbiri ardında ve birlikte değerlendirmek lazımdır. Şimdi ilk olarak bu 1966 yılı sonu parti meclisinde yaptığım birinci konuşmadan parçalar veriyorum.

"Sayın paşam, değerli arkadaşlarım,

> "Bu ortanın solu münakaşaları çıktığından beri, partimizin içinde rahat ve serbest bir fikir izahında bulunmak çok güçleşti. Bu tartışmalara zaman zaman elde olmayarak heyecanlar, hisler karışmakta. Çünkü arkadaşlar, yüzde 90 kendileriyle beraber olsanız, 'yüzde 10 da şu noktada bana kabul edilir gibi görünmüyor' deseniz, yüzde 10'un hıncını beslemeye meyilli oluyorlar. İki taraf da böyle.
>
> Ben bu münakaşalardan şimdiye kadar uzakta kalmaya çok çalıştım. Münakaşalardan uzak kalmaya çalıştım derken yönümü tayin etmedim demek istemiyorum. Hatırlayacaksınız, arkadaşlarım bir kere daha hatırlayacaklar, fikir olarak ben yönümü daha 1962 yılında *Yön dergisine verdiğim bir beyanatta 'bizim parti ortanın solunda bir partidir'*

demiştim. Hatta daha sonra (bunları söyleyeyim ki, arkadaşlardan bilmeyenler de öğrensin) İffet Aslan, Meydan dergisi için benimle 1964-1965 senelerinde bir görüşme yaptığında şöyle demiştim: 'Ben eskiden bizim parti sosyalist bir parti karakterindedir derdim. Ama artık demiyorum. Çünkü bizim memlekette sosyalizmi bir tek manada anlamak isteyenler (komünistleri kastederek) var. Yanlış anlamalara meydan verir diye, artık bu tabiri kullanmıyorum' dedim. Demek ki fikir yönü olarak benim dünya görüşüm ortada.

Parti içinde bu münakaşa çıktıktan ve bu münakaşanın seyri de belli olduktan sonra, arkadaşların herhangi birisi hislerinde, fikirlerinde değil düşüncesinde demeyeceğim çünkü düşüncede rencide etmek olmaz. Hislerinde rencide etmek endişesiyle sustum. Fakat bu susuşumla çeşitli manalarda tefsir edildi. 'Nihat, iki tarafı da idare etmek istiyor, rengini belli etmiyor' demişler. Rengimi belli ediyorum: Rengim, hatta paşam, sizin kurultayda açış konuşmasında söylemiş olduğunuz anlayışın da ötesinde, bir anlayıştır. Hatırlayacaksınız, zatı âlinizle hususi konuştuğum zaman, 'biz sosyalist değiliz ve olmayacağız' cümlesinde olmayacağız noktasına itiraz etmiştim. Bugün hemen sosyalist olalım diye değil, böyle bir tabiri kullanmaya hakkımız yoktur diye, üç kurultay sonra gelecek olan yeni kuşaklar, memleketin o günkü ortamı, sosyalizmi benimseme çığırında, istikametinde olursa, ne hakkınız var. İsmet İnönü gibi bir insan, onlar için şimdiden böyle bir handikap yaratıyor. Ferit Melen de bilir. Arkadaşlarla beraber olduğumuz zaman, onun yanında da söyledim. 'Aman sus, bunu şimdi söyleme' dedi. Buraya kadar da açığa vurmadım. Şimdi biraz sonra (bunu bir giriş olarak arz ettim) bu noktalara tekrar döneceğim. Evvel emirde bir hususu arkadaşlarım önünde belirterek rahatlamak istiyorum.

Sayın Ecevit'i candan tebrik ediyorum. Sayın Ecevit'in şahsında ben kendi hesabıma, çok zamandır aradığım, hasretini çektiğim bir parti lideri buldum. Ecevit gençtir, münevverdir, çok terbiyeli bir insandır. Konuşurken irtifaından konuşmaz. Mütevazıdır. Ben bilirim, siz bilmiyorsunuz tavrı yoktur. Bu bir parti genel sekreteri için çok mühimdir. Resimlerini gördüm son seyahatimde: Oturmuş köyodasında bağdaş kurmuş, yan oturmuş, uzanmış; etrafını almış köylü arkadaşlar, kaynaşmışlar. Bizim buna ihtiyacımız var. Ecevit bunu bize verdi. Ecevit dürüst, namuslu bir fikir adamıdır, benim tanıdığım. 'Efendim Ecevit aslında Marksist'tir'. Hayır katiyen değildir. Ecevit benim anladığıma

göre, *Ortanın Solu kitabını çok dikkatli okudum, takip ettim. İçinde iştirak etmediğim, hatalı bulduğum yerler var, onu arkadaşımın gençliğine, tecrübesizliğine verdim. Bundan dolayı hemen onu suçlayıp, gırtlağını sıkmak aklıma gelmedi. Bu kitabın sahibi Marksist olamaz. Bu kitabın sahibi kolektivist olamaz. Bugüne kadarki hiçbir davranışında da bu alamet görülmemiştir. Binaenaleyh, Ecevit, tam CHP'nin kurulduğu andan beri gelen, altı umdesini bugün 1966 yılı Türkiye ortamında, onun yaşında, ondan daha genç olanların istediği şekilde ifadesinin müşahhas mümessilidir. Bunu böyle kabul etmek ve bu arkadaşımızın ufak tefek kusurları olursa, o kusurları büyütmemek, görmemek, görmezlikten gelmek devresinde ve safhasındayız. Ecevit şimdi çok büyük tenkitlere uğruyor. Politika budur. Politika insafsızdır, politika merhametsizdir. Politikada, aman çok iyi yaptın yoktur.*

Ben bu sözleri, eğer bir faydası olursa, Ecevit'in yüreğine biraz sıcaklık, biraz kuvvet katmak için söyledim. Yani bilsin ki herkes tenkit etmiyor kendisini; ki ben ne onun ekibindeyim, hiçbir toplantılarına iştirak etmedim, ne onlar beni çağırdılar, ne ben gittim, ne de aradım, başka bir ekipte de değilim. Yalnız bir insanım. Ecevit bilsin ki yalnız bu partinin çok eskilerinden, veteranlarından, emekliliği yaklaşmış bir arkadaş olarak hareketlerini takdirle karşılıyorum".

Bu girişi yaptıktan, Ecevit'in şahsı, kişiliği üzerindeki düşüncelerimi bu şekilde ortaya koyduktan sonra, asıl konuya, yani ortanın solu nedir konusuna geçtim. Orada da Ecevit'in sosyalistlikle suçlanmasına karşı şu şekilde bir izah yaptım:

"Bu Ortanın Solu, ne demek, nedir?

1965 seçimlerinden sonra, Oğuz Oran'ın çıkardığı bir dergi vardır. O dergide bir beyanatta bulunmuştum, söylemiştim: Bu gidişle bizim parti İngiliz Liberal Partisi'ne dönecek, demiştim. Onu derken kastım şu idi: Yeni kuşakları o zaman partiye çekemiyoruz. Görüyoruz, mesela kendi ailemden gençlerde, üniversite öğrencilerinde, üniversitede asistanlarda, bayanlarda bize karşı bir çekingenlik, bir tutukluk, bir şey var... Yarabbim diyorum şöyle bir münevverlerin, kitlelerin, entelijansiyanın alakasını bize çekecek, –hani güzel havai fişekleriyle bir anda sema aydınlandığı zaman herkes, aaaa diyerek ona bakar– böyle bir şey bulamaz mıyız? Farkında olmayarak, belki siz de, ortanın solunda sözünü ileri sürdüğünüzde, bu slogan bize bunu sağladı. Memleketin

her tarafından aldığımız haberler bilhassa entelijensiya, üniversite gençliği, genç subaylar, hatta hatta genç bir çocuk, şurada İzmir Caddesi'nde gözlüğüm için yanına gittiğimde, tam genel sekreter seçiminden bir gün evveldi, 'bana kimi genel sekreter seçeceksiniz' dedi. 'Kimi seçelim' diye sordum. Bana kompliman yapmak için 'siz olun' dedi. 'Yok Ecevit'i seçeceğiz' dedim. Birden çocuğun gözleri parladı, elime sarıldı, 'bravo' dedi. İçinden onu istiyormuş.

Şimdi bu cereyanı, çok yalvarıyorum arkadaşlarıma, ufak tefek kusurlarla, zedelemeyelim. Çünkü bizim partimizin mazisinde biz arkadaşlarımızı kendimiz yaralarız. Mesela Hasan Âli misali vardır. Emin olun arkadaşlar Hasan Âli Yücel'i komünist diye damgalamak evvela bizim partiden çıktı. Onun kendi yakın arkadaşlarından çıktı ve karşı taraf bu silahı kullanmıştır. Bizi de mahvetmiştir. Parti olarak hâlâ bunun içinden çıkamıyoruz, kurtulamıyoruz. Bizim, bizlerin halimizin, tavrımızın dışarı üzerinde çok büyük tesiri var. Ortada, şimdi anlatacağım niçin, ortada bir mesele yok. Yani Bülent seçildi. Arkadaşlarıyla beraber çok güzel çalışmaya koyuldular. Seyahat ediyorlar, güzel konuşmalar yapıyorlar, ben bu konuşmaları dikkatle burada da dinliyorum. Şimdi oraya geleceğim. Bizi zedeleyecek, kurultayın kabul ettiği kararın ötesine gitti denecek bir şey görmüyorum. Zannediyorum ki biraz şüpheler ve hislerle gerçekler birbirine karışıyor. Gerçek nerede başlıyor? Şüphe nerede bitiyor? Vehim nerede rol oynuyor? Ayıramaz hale geldik. Ortada bir şey yok.

Şimdi geliyorum asıl mevzua:

Arkadaşlarımızın çoğunda bir sosyalizm korkusu var. Evvelce 'sosyalizm, komünizmin başlangıcıdır, o bahaneyle oraya gideceğiz' diye bana söylerlerdi. Şimdi buradaki konuşmalarından dinledim. Sosyalizmin kendisi umacı olmuş. Evvela bunun çok yersiz bir korku olduğunu benim bakımımdan arz etmek isterim. Meşhur bir profesör vardır. Ely Halevi. 50 sene bu zat, Paris Siyasal Bilgiler Okulu'nda sosyalizm okumuştur. Yalnız sosyalizm okumuştur. Bu zat der ki, 'dünyada kaç tane sosyalist varsa, o kadar da sosyalizm' vardır. Yani sosyalizmin tarifleri zamanımızda bu kadar çeşitlenmiştir. Yine bu zat der ki 'bırak yapsın, bırak geçsin'. 19. asrın liberal telakkisine itiraz ettiğiniz anda, sosyalistleşmeye başladınız ve kendisi bütün bu cereyanlar içinde sosyalizm için müşterek karakter olarak şunu bulur: Ferdin gelişigüzel

ekonomik davranışları yerine, cemiyetin ekonomiyi düzenlemesi. Bütün sosyalizmlerde müşterek olan budur.

Şimdi bu tariften hareket ederek, CHP programını ele alırsak: CHP programı, bu tarife göre sosyalist bir programdır. Devletçiliği ne ile izah ediyoruz? Sığar mı devletçilik liberal anlayışa? Sığar mı devletçilik kapitalizmin anlayışına? Sığmaz. Devletçilikte –bilhassa 'devlet mülkiyeti' üzerinde durmuyorum– devlet müdahaleciliği var. Biz müdahale ediyoruz. Bizim devletçiliğimizin, devlet kapitalizmi kadar kuvvetli yönü, devlet müdahaleciliğidir. Biz bırakmayız, zayıfı kuvvetliye ezdirmeyiz. Biz fakiri zenginin uşağı haline getirmemek için tedbirler alırız. Kanunlar çıkarırız.

Paşam, 1946'da çalışma bakanlığını kurdunuz. Sadi Irmak çalışma bakanı oldu. Getirdiğiniz yabancı mütehassıslar, o zaman İngiltere'de iktidarda bulunan İşçi Partisi'nin işçi mütehassıslarıydı. Ve biz daha o tarihte CHP olarak Avrupa'da en ileri, işçi lehine sosyal güvenlik mevzuatını Türkiye'ye getirmeye çalıştık. Ne ortanın solu vardı, ne bir şey vardı. CHP'nin 6 umdesi içinde bunu yaptık.

Şimdi ben, CHP'nin bir karakterinin de, eğilimlerimiz ne olursa olsun, hepimizde müşterek olduğuna inanıyorum: CHP'de kolektivist yoktur. İştirakçi yoktur. Ama bunun dışında, şimdi bakın şu kitap Harold Wilson, İngiliz Başvekili Harold Wilson'un 'İşçiler Ne İstiyor' adlı yeni neşrettiği bir kitaptır. Bunu 'Ansiklopedi Britannica' için yazmış Harold Wilson. Kendisinden istemişler. 'İşçiliğin gerçek mahiyetini ancak sizin kaleminizden anlatabiliriz' demişler. O da yazmış. Fransızca'ya da tercüme etmişler.

Şimdi burada Feyzioğlu arkadaşım, geçen gün İşçi Partisi'nin anayasasının 4. maddesini okudu. Yani kolektivizmi okudu. Onu değiştirmemişler. Hakikaten o duruyor. Fakat işçiler 1960 veya 1961 kongresinde, kurultaylarında buna bir ilave yaptılar. Bu ilave 12 maddedir. Paşam bu ilaveyi okumayacağım, hülasa edeceğim, manalarını söyleyeceğim. Her maddesinin (11,5 maddesi diyeceğim), çünkü bir noktada ayrıldığımızı göreceğiz. Bugün CHP'nin ileri hedefler beyannamesi, ilk hedefler beyannamesi, ana hedefler beyannamesi, 1965 seçim beyannamesi, bu programımız ve son kurultayımızda kabul ettiğimiz metinlerin her birinde, bu maddelerdeki prensiplerin, hedeflerin biri vardır. Şurada:

1. Irk, cins, din dolayısıyla insanlar arasındaki her türlü ayrımı reddeder İşçi Partisi. İşçi Partisi'nin en son çıkan programı bu, kredosu bu, birinci maddesi bu. Biz de böyle değil miyiz?

2. Diyor ki ikinci maddesinde, 'bir millet ne kadar kuvvetli olursa olsun, ne kadar büyük olursa olsun, bu ona diğer bir millete hükmetmek, onu tahakkümü altında yaşatmak hakkını vermez'. Biz de bu fikirde değil miyiz?

3. Milletlerarası âlemde, anarşinin harplere sebep olduğunu tanımlayarak, Birleşmiş Milletler Teşkilatına hararetle taraftardır. Politikasında onu esas yapar. Bizim de dış politikamızda bu esastır.

4. Bir memleket ekonomisinin başka bir memleket tarafından sömürülmesine aleyhtardır. Binaenaleyh bütün memleketlerin ekonomik bağımsızlığa kavuşmasını savunur, bu yolda yürür.

5. Sosyal adaleti müdafaa eder; bir cemiyetteki fakir olanlar, yoksul olanlar, imkânlardan mahrum olanlar, dünya nimetlerinden istifade edemezler. O cemiyet makbul değildir. Bizim amacımız bunu değiştirmek ve bütün insanları dünya nimetlerinden faydalanır hale getirmektir. Bunun için, eğitimi vs. vs.'yi tanzim ederiz.

6. Maddi zenginliği, bizatihi maddi zenginlik elde etmek için takip etmek faydasız olduğundan, bencil doktrinleri, yırtıcı kapitalizmi reddeder, onun yerine karşılıklı yardımlaşma, işbirliği, hizmet prensiplerini benimseyen bir cemiyet getirmek ister. Biz bu fikirde değil miyiz?

7. Sınıfsız bir cemiyet ister. 'İmtiyazsız, sınıfsız bir milletiz' Atatürk'ün başlıca kredolarından biri değil mi ve bunun için sınıflar arasındaki bütün engelleri kaldırmak ister. Engel nedir? Okuyamamak, servet dağılımı, cahillik. Şu, bu, müsavatsızlık. Bunları tanzim. Biz de buna çalışıyoruz. Bütün bunlar açıkça seçim beyannamemizde var.

8. 'Tam çalışmayı temin etmek için istihsalin artmasını kolaylaştırmak için, fiyatların istikrarı için ve daima ilerleyen bir hayat standardı temin etmek için, milli ekonomi planlanmalıdır'. Biz de bu fikirde değil miyiz?

9. Sanayide demokrasiyi müdafaa eder ve işçilerin amme sektöründe, dikkat buyurun amme sektöründe ve hususi sektörde de, gerçek olarak fikirlerinin, endüstrinin idaresinde alınmasını ister.

10. İşçi Partisi o kanaattedir ki tam bir ekonomik gelişme, expansion ve sosyal ilerleme için, kamu mülkiyetinin, ekonomide kamu mülkiyetinin kâfi derecede, dikkat buyurun tam demiyor, kâfi derecede ilerle-

mesi icap eder. Her şeyi devletleştireceğim demiyor. Geliyor arkadan. Kamu mülkiyeti çeşitli şekiller alır. Millileştirilmiş, devletleştirilmiş olan firmalar, endüstriler, kooperatifler (o da kamu mülkiyeti sayılıyor, o da sosyal mülkiyet sayılıyor) istihsal edenler ve müstehlikler kooperatifleri, belediye mülkleri ve devletin özel teşebbüslere iştiraki. Bizim programımızda yok mu? Petrolde tanınıyor. Bunun son kısmı yeni koydukları mühim bir pasaj: Karma ekonomi. Bunu da koyduktan sonra diyor ki: 'Bizim esas prensibimiz olan kamulaştırmaya, bunu tanıdığımız için, zaruret gördükçe tedrici olarak gideceğiz'.

11. 'Ferdin mutluluğunu ve hürriyetini, devletin ilahlaştırılmasına karşı müdafaa eder. Çalışanları savunur, müstehlikleri savunur ve her türlü keyfi kudrete karşı, bütün vatandaşları savunur. Bu keyfi kudret ister devletten gelsin, ister özel girişimden, ister kamu otoritelerinden gelsin. Her türlü ön yargılara, hurafelere mukavemet edilecektir'. Halk Partisi'nin başlıca, Atatürkçülüğün başlıca karakteri, hurafelere mukavemet değil midir? Akılcılık değil midir? Atatürk devrimlerinin zübdesi akılcılıktır.

12. Bizim partimiz diyor, İşçi Partisi demokratik bir partidir ve hiçbir şeye demokrasi prensiplerini feda etmez ve bütün bu söylediklerimizi demokratik siyasi hürriyetler içinde yapacaktır.

Şimdi 12 madde dedim, 11,5 deyişimin sebebi: İşçi Partisi kamulaştırmanın sınırını bizim program kadar sarih çizmemiştir. Bizim programda ağır endüstri vs. bir sınırlama koymuştur. O diyor ki: Kalkınmanın zaruri kıldığı nispette. Tasavvur buyurun, sosyalist olduğunu ilan etmiş bir parti de, ricat yapacaksa bu kadar yapabilir. Bundan fazlasını yapamaz. Bunu arz etmekten maksadım şu arkadaşlar:

Sosyalizm kelimesi üzerinde bence lüzumsuz yere fazla duruyoruz. Sosyalizm kelimesinden, lüzumsuz yere fazla korkuyoruz. Sosyalizm? Komünizm de sosyalizmdir. İsveç'teki de sosyalizmdir. TİP de sosyalisttir. İngiliz İşçi Partisi de sosyalisttir. İsveç sosyalizmi, 95 özel mülkiyetle idare ediyor memleketi. 30 senedir idare ediyor, kamulaştırma rejimine girmeden.

Biz ki, CHP ki sosyalistim diyemeyecek. Siz de müsaade etmediniz ve aksini söylediniz. Tenkit ediyorum. Haksız yere bağladığınız gelecek kurultayları. Bugün demiyoruz beraberiz, yani çünkü, size itiraz ederiz filan ama, tecrübeniz, zekânız engin çok. Hepimizden üstün. Sonunda haklı çıkıyorsunuz. Belki bugünkü konjonktür içinde, böyle

icap etti. Lokomotifin peşinden gidiyoruz, vagonuz. Ona bir diyeceğim yok. Ama fikir olarak düşüncem bu!

Paşam ortanın solundayız demek... Benim Avrupa İnsan Hakları Komisyonunda iken arkadaşım Norveç'li profesör Castberg vardı. Devletler Hukuku Enstitüsü'nde aza, beraberiz, konuşuruz. Bizim memleketin politikasını takip eder. Burada yeğeni Norveç Sefiri idi. 'Yahu' dedi, 'sizin ortanın solu, bir şeyler duyuyorum, nedir bu' dedi. Anlattım. 'Bu mudur ortanın solu' dedi, 'buna bizim memlekette sol demezler'. Yani bizim partiyi, bugünkü hüviyetiyle, Norveç'li profesör Castberg, ortanın solu olmak için, kâfi derecede sol bulmuyor.

Arkadaşlar böyle biz birbirimizi korkutarak, birbirimizi endişelendirerek, bu ortanın solunu bir umacı haline getirmeyelim. Biz ne olduğumuzu biliyor muyuz? Biliyoruz. Kendi aptesimizden şüphemiz var mı? Yok. Ben şahsen, kolektivist ekonomi dışında, sosyalizmin bütün prensiplerini benimsiyorum. Bilhassa insancıl prensiplerini benimsiyorum ve CHP'nin iftiharı, şerefi bu olacaktır! İnsancıl prensipler.

Şimdi bir noktaya geliyorum. Bizim memleketin özelliğine geliyorum.

Paşam, biz hakikaten Liberal Parti (İngiliz) olmaya doğru gidiyorduk. Neden? Hangi platformda biz AP ile mücadele edecektik? AP'nin platformunda mücadele edemeyiz. Ben AP'nin karşısına çıkıp 'sen dindarsın, ben senden dindarım' demedikten sonra, oy alamam onun oylarından. Sonra o 'özel teşebbüsçüyüm' dedikçe, ben programımda özel teşebbüs lehine değişiklikler yaparak, özel teşebbüsü cezbedemem. Binaenaleyh o platformda kalmak bizi eritecekti, eritmekteydi. Yakın zamanda yok olacaktık.

Ama bu platform, ortanın solundaki platform, bizi bir defa memleketin entelijansiyasıyla (aydınlarıyla) kucak kucağa getirdi, birleştirdi. Paşam, Kenan Esengil, 'rahat at oynatalım' dedi. Aşırı sağ ile aşırı sol arasında. Ben bunda yadırganacak bir şey bulmadım. Çünkü şurada bizim bütçe konuşmaları münasebetiyle bir arkadaşımın, bir şeyini gördüm (1966 bütçesi TBMM'de görüşülürken, CHP grubu adına konuşan sözcünün beyanı). İsimler verilmemiş, ama CHP grubu adına söylenmiş:

CHP komünizmi reddeder. Kolektivist, komünist ekonomilere gelince, bunlarda da aşırı bir merkeziyetçiliğin doğurduğu israflar vardır.

Sistemin iktisadi mahzurları bir yana bırakılsa bile, kolektivist bir ekonomik düzenin, hür bir siyasi düzenle bağdaşmayacağı sabit olmuştur.

Bir ülkenin iktisadi sistemiyle siyasi sistemi arasında, ilişki vardır. Bununla sadece kolektivist ülkelerde, hürriyet ve demokrasinin hukuk devletinin yok olduğunu iddia etmiyoruz. Kapitalist veya karma ülkelerin mutlaka hürriyet ve demokrasi ülkeleri olmadıkları, bazılarının faşist diktatörlüklere sürüklendiği malumdur. Fakat hiçbir kolektivist sistemin, kişi hak ve hürriyetlerini gerçekleştirmeye ve siyasi demokrasiyi kurmaya muvaffak olmadığı da bir gerçektir.

Devletin tek işveren, iktisadi alanda hâkimi mutlak bir dev haline geldiği ülkelerde, daima siyasi iktidar rejimiyle beraber gelmektedir. Bunun içindir ki CHP, kapitalizm gibi kolektivizmi de kabul edemez.

Hep hep tarifimiz bu, kolektivizmi reddetmişizdir.

İktisadi alanda optimum üretimi sağlayacak, siyasi alanda hürriyeti, hukuk devletini ve demokratik rejimi ayakta tutacak, bir karma ekonomi düzenini Türkiye için en doğru yol olarak görüyoruz. Bu sebeple ekonomik sistem bahsinde AP'den de, TİP'ten de farklı düşünüyoruz.

Anayasamız kamu teşebbüsleri yanında özel teşebbüslerin bulunacağını kabul etmiştir. Anayasamız ayrıca, 40'ıncı maddesiyle özel teşebbüsler konusunda devlete görevler vermiştir. Özel teşebbüslerin milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik içinde, kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri almak, devletin vazifesidir.

Yani burada ne demişiz? Biz bütün konuşmalarımızda aşırı solu reddetmişiz. Aşırı sağı reddetmişiz. Bu ikisi arasında fikir hürriyetini muhafaza edelim. Kim bana mani olabilir? Ben kurultayımın verdiği kararları kabul ediyorum, o yolda hareket ediyorum. Ama şunu da tekrarlıyorum ki, gelecek iki-üç kurultay sonra daha ileri gideceğiz. Demeyecek miyim ben bunu? Bunu demekte bir zarar yok! Biz partimizde, yani bir nevi sosyal demokrasiyi komünizmle bir tutup, sosyal demokrasiyi de komünizm gibi suçlar hale gelirsek, ben dışarıda konuşamam Paşam. Yani bir Avrupalıyla karşı karşıya geçip konuşamam. Canım suç olur mu sosyal demokrasi? İtalya Cumhurbaşkanı Saragat sosyal demokrat; bütün Batı Avrupa sosyal demokrasiyle idare ediliyor. Almanya Hıristiyan Demokratları, sosyal demokratlarla işbirliği yaptılar. Dışişleri Bakanlığını onlara verdiler. Biz kolektivist değiliz, olmayacağız kabul. Ama yani sosyal demokrasiyi ağzına alan arkadaşa 'se-

nin burada işin yok, haydi kalk git', bunu da demeyelim. Belki, ne bileyim ben 20 sene sonra, yaşarsak politikada kalırsak, yeni neler belirir, neler gelir, bilmiyoruz. Dünya değişiyor, her şey tekamül ediyor. Le Monde Diplomatique'in geçen ay Kasım nüshasında falan, artık kolektivizm kalmamış, yani ekonomide kolektivizm terk edilmiş sosyalizm tarafından. Eh böyle olunca, benim ne farkım kalmış? Kendimizi aldatmayalım, ne farkım kalmış?

Sayın Genel Başkanım, Değerli arkadaşlarım,

Öğleden önceki konuşmamda ortanın solu anlayışımın kurultayda tespit edilen sınırların, gerek genel sekreterin, gerek merkez yönetim kurulunun iki aylık faaliyeti esnasında aşılıp aşılmadığı konusu üzerinde durdum. Kendi kanaatimce böyle bir aşmanın bahis konusu olmadığını izah etmek istedim. Bunu izah ederken de, ortanın solunda değil doğrudan doğruya sosyalist olan İngiliz İşçi Partisi'nin, bugün yürürlükteki, kurultayında almış olduğu, 12 maddelik bir kararın, madde madde bizim programımızla, seçim bildirimizle, kurultay kararlarımızla karşılaştırılmasını yaptım. Bu karşılaştırma gösteriyor ki, bizim fiilen tatbik etmekte olduğumuzu kabul ettiğimiz prensipler ve anlayış – bizim ona verdiğimiz ad ne olursa olsun– adı İngiliz İşçi Partisi, beynelmilel literatürde sosyalist bir parti olarak tanınan İngiliz İşçi Partisi'nin bugün tatbik etmek istediği, resmen kabul ettiği 12 program maddesinin küçük bir farkla aynıdır. Buna işaret ettim, kamulaştırma bahsinde, kamulaştırmanın sınırlarını programımızda çizmişizdir, onlar çizmemiştir. Milli ekonominin gelişmesinin zaruri kıldığı ölçüde kamulaştıracağız, ama özel mülkiyeti, özel teşebbüsü de kabul ediyoruz demişlerdir. Bu küçük fark dışında, bugün bizim yürürlükte olan kurultay kararlarımızla tıpatıp uymaktadır. Bu böyle olunca ben şu telaşı anlamıyorum: Arkadaşlarımızdan birinin, falan beyanındaki şu ifadenin, bizim, benim mesela diyeyim, şahsi ifade tarzıma göre taktsız, ben daha taktlı söylerim gibi mülahazalarla bu cereyanın bu hareketin frenlenmesi; bu hareketin öncülüğünü yapan, bu hareketin yükü altına girmiş, vazife almış olan ve bizim için, partimiz için bu çalışmalara koyulmuş olan arkadaşların hevesini, şevkini, hızını kesmek endişesi beni rahatsız etmektedir. Bunu yapmayalım.

Çünkü bugün ilimde de, politika tatbikatında da, zaten sosyalizmle neoliberalizm arasındaki sınırlar sarih değildir. Bu iki cereyan arasında irtibat vardır. Osmoz fenomeni ile biri diğerine veriyor. Kendi prensip-

lerinden, kendi anlayışlarından geçişler olmaktadır. Bu geçişler o kadar çok olmuştur ki, Batı Avrupa'da bazı memleketlerde sosyalist partiler kendi programlarında ilan ettikleri şeyleri, adı sosyalist olmayan partiler alıp tatbik ettikleri için yapacak bir şey bulamaz hale gelmişlerdir. Mesela İsveç'te. İsveç'te bu defa Sosyalist Parti'nin kaybedişini buna bağlıyorlar. Vaat edecek yeni bir şey kalmadı, refahın azamisini getirdi, sosyal adaletin azamisini getirdi. Politik alandaki tabii bıkkınlık hali orada da kendisini gösterdi ve Sosyalist Parti kaybetti.

Bakınız, bu osmoz hareketi, birinden diğerine geçiş cereyanı o kadar kuvvetli ki, elimdeki İngiliz Liberal Partisi'nin program ve tüzüğüdür. Bunda İngiliz Liberal Partisi birtakım fikirler, prensipler belirtiyor. Nedir bunlar? Sosyal adalet, fakirliğe karşı savaş, bütün toplumun memleketin servetlerinden faydalanması, serbest konuşma, serbest yazma, serbest oy verme, kanunların yapılışına iştirak, devam ediyor ve siyasi hürriyetlerden sonra, ekonomik hürriyetler geliyor, yaşama ve çalışma şartlarının tayininde söz sahibi olmak, serbestçe satın alma, satma, istihsal etme ve inhisarların suiistimallerine karşı garantiler, bu inhisarlar devlet inhisarı olabilir, özel teşebbüs inhisarı olabilir diyor. Herkes için çalışma kolaylığı ve imkânı, her insanın insanlığına yaraşır ev, gerekli sağlık şartlarına uygun bir muhit, iyi bir eğitim, meslek edinme için kolaylık, yani yaşlılar için kamu tarafından toprak üzerinde yaratılmış servetlerin fazla kıymetlerin (Liberal Parti söylüyor bunu) herkesin istifade etmesi için teminat, bunları özel menfaatlere bırakmamak, bağımsızlık için emniyet, ferdi mülkiyetin teminatı.

Bu okuduğum hususlar, İşçi Partisi'nin kredoları arasında da, prensipleri arasında da var. İkinci Dünya Harbi'nden sonra, bu sosyalist fikirler, sosyalizan fikirler o kadar dayanılmaz bir hal almıştır ki, adı liberal olan bir, adı Muhafazakâr olan bir parti dahi, bunları benimsemek mecburiyetinde kalmıştır. Herkes bilir: İngiltere'de denir ki, İşçi Partisi reformları yapar, Muhafazakâr Partisi çelişir, onları hazmettirmeye çalışır. Boğa yılanının keçiyi yuttuktan sonra bir müddet hazmın ağır zamanında uykuya yatması gibi. Muhafazakâr Partisi'nin iktidara gelişini bu surette tarif ederler.

Bizim mensup olduğumuz Avrupa camiası bu istikamette giderken, bir noktayı daha ilave etmeliyim: Sosyalist Partilerde de kolektivizmin, istihsal vasıtalarını mutlaka kolektivize etmenin, devlet idaresine, devlet mülkiyetine geçirmenin, insan tabiatına aykırı olduğunu gör-

dükleri için, onlar da tashihler yapmışlardır. Programlarına evvelce koydukları halde kolektivizme gitmiyorlar. Çünkü tecrübelerle, Rusya'da yapılan tecrübe, Rusya'nın işgali altında olan Polonya ve diğer memleketlerde yapılan tecrübe, kolektivizme gittiğiniz zaman istihsal düşüyor. Neticede milli ekonomi bundan zarar görüyor. Ne ile temin ediyor sosyal adaleti? Dağılımdaki sosyal adaleti, vergi mekanizmasıyla, kredi mekanizmasıyla temin ediyor. Yani sosyal adaleti gene tahakkuk ettiriyor ve bugün sabit olmuştur ki, sosyalistler de itiraf ediyorlar bunu. Mesela meşhur Kaustky'nin oğlu Kautsky Avusturya'da böyle bir tezi ortaya atmıştır ve bu tatbik edilmektedir: Kolektivizm, sosyalist fikirleri, sosyalizmin gayelerini tahakkuk ettirmek için, şart değildir.

İtalya'da Nenni ile bir münakaşa çıktı. Ondan daha aşırı sosyalist olma iddiasındakiler Nenni'ye dediler ki, sen ihanet ettin sosyalizme, kolektivizmi bertaraf ediyorsun. Hatırlattı Nenni, dedi ki, sosyalizmin iki tarafı vardır, bir ekonomik tarafı, bir de insancıl, sosyal tarafı vardır. Demek ki, bugünkü Avrupa'da, Batı memleketlerinde sosyal demokrat olan memleketlerde, sosyalist dediğimiz zaman, mutlaka özel mülkiyeti kaldıran, her şeyi kolektivize eden ve ferde, özel teşebbüse yer bırakmayan bir anlayışla üniform bir sistem yoktur. Böyle olmayınca, biz niye, aman bize sosyalist derlerse mahvoluruz gibi bir endişenin içine düşelim. Ben şahsen böyle bir endişe taşımıyorum. Taşımıyorum çünkü, mensubu olduğum parti zaten kurulduğu günden beri ve bütün hareketleriyle daima sola açık olmuş, sola doğru kaymış ve hududunu koymuş. Ben kolektivist olmam demiş, ben hürriyeti feda etmem demiş.

Yalnız burada da bir şeyi hatırlatayım: Ben kolektivist olmam. Bu da mutlak değil. Devletçi olmuşuz, birçok teşebbüsleri, sanayi işletmelerini devlete mal etmişiz, kooperatiflerin kurulmasına öteden beri taraftarız. Teşvik ederiz. Çünkü kooperatifçilik de bir nevi sosyalizmdir. Bu unutuluyor, sendikalizm de bir nevi sosyalizmdir, bu da unutuluyor. Sendikalizm, kooperativizm bunlar da sosyalizmin dallarıdır. Halk Partisi bunların hepsini, hatta ortanın solu lafı çıkmadan, parça parça tatbik etmiş. Şu halde, ben kendi kendime soruyorum, biz neden korkuyoruz? Evvela şu söyleniyordu, yarı şaka yarı ciddi: Canım bu sosyalizm falan laf, bunun sonu komünizmdir. Şimdi ise şu istidadı görüyorum. Komünizm, aşırı sol kâfi değil, sosyalizmle de, sosyal demok-

rasi ile de açıkça alakamız olmadığını, irtibatımız olmadığını beyan edelim, sosyal demokrasiye uygun sayılacak yazılar olursa bu yazılara müsamaha etmeyelim.

Böyle şey olmaz, burası kışla değil. Ben komünizme razı olmam. Makale de yazdım *Ulus'ta. Çünkü iş başına geldiği zaman, hürriyeti kabul etmiyor. Hürriyeti kabul etmeyen bir sisteme ben hürriyet veremem. Hürriyeti kabul etmiyor, ben komünizme taraftar olmam, çünkü yüzde yüz kolektivizm istiyor, bu insan tabiatına aykırıdır. Benim anlayışıma göre, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun bir 17. maddesi vardır: Komünizm, insan haklarının himayesinden istifade edemez. Gerekçesi, çünkü, diyor, sen işbaşına geldiğinde başkalarının hürriyetini tanımayacaksın. Bu haklara istinat ederek işbaşına geleceksin, geldiğin zaman bu hakları kaldıracaksın! Bu yok.*

Genel Merkezdeki arkadaşlar tenkit edilirken hürriyet anlayışı üzerinde de duruldu. Esatoğlu arkadaşımızın bir yazısı üzerinde duruldu. (Bu noktada profesör Erim'in teklifi üzerine, bizzat Esatoğlu'na, adı geçen yazının Feyzioğlu tarafından tenkit edilen kısmı tekrar ettirildi). Salt hürriyetler, ekonomik ve sosyal hürriyetlerle tamamlanmalıdır demiş Esatoğlu. Yazı bu ise, ifade bu ise Paşam, ben söylesem belki inanmazlar diye affedersiniz bu kitabı getirdim: George Burdeau'nun. Fransız profesörü, Paris Hukuk Fakültesi'nde profesördür. Bu kitap, 1959'da basılmış bendeki nüshası, 154. sayfasında diyor ki: Yeni telakkilere göre, şekli hürriyetler vardır, gerçek hürriyetler vardır. Şekli hürriyetler dediği, işte o bizim 1965 seçim beyannamesine giren, ileri Türkiye ülküsü beyannamesine giren, ekonomik hürriyet, yeni ferdin ekonomik bakımdan kendi haline terk edilmemesi, herkese iş bulma, herkese haysiyetli ve şerefli bir iş şartı yaratmak, herkesin asgari üretimi tayin etmek, sefalete karşı mücadele açmak, üzerine yürümek.

Yine Collège de France'da Raymond Aron vardır. Bu da Kaliforniya'da, Amerika'da bir seri konferans verdi. Bu konferansları kitap halinde neşretti. 1965'tir zannediyorum bunun tarihi, yani daha yenidir. Burada uzun uzun anlatır. Artık hür demokratik memleketler, 19. yüzyılın, İkinci Dünya Harbi'nden önceki devrin salt hürriyetleriyle iktifa edilemeyeceğini ve hürriyetin gerçek manasında tahakkuk etmesi için, ekonomik alanda da, ferdin insan haysiyetiyle bağdaşabilecek bir seviyeye getirilmesinin şart olduğunu, ancak bu seviyeye getirilirse hürriyetlerden faydalanılabileceğini kabul ediyor. Yani artık bu bir müteari-

fe olmuştur. Bunu söylemekten maksadım şu, Esatoğlu’nun başka bir yazısını, onu da söyleyeyim ki tepki gösterdi Ferit Melen arkadaşım bana, halkın seçim tarzı... Tabiri mazur görsün Esatoğlu, talihsiz bir yazı... Keşke onu o şekilde yazmasaydı. Çünkü uygun değil, politik bakımdan uygun değil. (Esatoğlu kabul ediyorum diyor). Yazdıkları doğru ama, yazmasa daha iyiydi. Yani şunu demek isterim: Ben Esatoğlu’nu toptan müdafiliğini de yapmak istemiyorum burada. Münhasıran o yazıyı Feyzioğlu’nun tenkit ettiği, hürriyetlerden bahseden yazıyı alıyorum. O yazıda bir şey yok. O yazı yazılması lazım gelen, benim de yazacağım, altına imzamı koyacağım bir yazıdır. Yazmışımdır zaten.

Ortanın solu, yani kurultayımızın kabul ettiği manada ortanın solu aşılmamıştır. Hatta bana göre, daha iki ay kısa bir zamandır. Tam ölçüsünde yayılmamıştır. İzahı yapılmamıştır, savunulması yapılmamıştır. Memleket aydınları bu alanda, bizden daha çok şeyler beklemektedir. Bir aldatmaca içinde olmadığımızı memleket aydınlarına kesin kanaat halinde yerleştirmeye mecburuz.

Sayın Profesör Nermin Abadan arkadaşımız, ben Almanca bilmem, Badgodesberg’de, Sosyal Demokrat Parti’nin aldığı bir yeni kararını bana veriyor. Sosyal Demokrat Parti, çeşitli eğilim ve fikir anlamlarını temsil eden fikirlerden meydana geliyor. Okuyamadım (burada Profesör Nermin Abadan kürsüye gelir ve okur). 1965 tarihli Haydelberg programında kolektivize etmek şarttır ve devletleştirme mutlaka yapılmalıdır dedikleri halde, 1959 Badgodesberg programı şöyle diyor: Sosyal Demokrat Parti, çeşitli nüans ve fikir akımlarını temsil eden fikirlerden meydana gelir. Daha önceki amaçları kaldırıyor ve diyor ki, partinin tek hedefi sosyalizmin ahlaki değerlerini savunmak ve gerçekleştirmektir. Bu ahlaki değerler hürriyet, adalet ve sosyal dayanışmadır. Kolektifleştirme, devletleştirme tamamen kalkmıştır, 1959’dan bu yana.

Paşam, benim de burada dinlediklerimden, sayın genel sekreterimizin izahatıyla aydınlanacağını umduğum, bazı istihamlar oldu. Ahmet Şener arkadaşımız kadın kollarının Trabzon seyahatinden bahsetti. Eğer böyle cereyan etti ise çok yazık, çok ayıp, hatta bu olmamak lazım. Trabzon’a gidiyorlar orada bir kadın kolu kurmadan geliyorlar, bunlar olmamalı.

Sonra arkadaşların bir kısmı konuşurlarken, şöyle bir endişe izhar ettiler. Mustafa Uyar arkadaşımı dikkatle dinledim: Teşkilatta, bazı milletvekili ve senatör arkadaşın sanki ortanın soluna karşılarmış gibi aleyhinde bir davranış, bir propaganda, yahut bir ima varmış... Tahmin etmiyorum ben böyle bir şeyi. Arkadaşımın, Ecevit'in böyle bir şeye müsaade edeceğini böyle bir şey yapacağını asla kabul etmem. Ama Pascal'ın bir sözü vardır Paşam, adaletin adil olması kâfi değildir, adaletin aynı zamanda adil görünmesi de lazımdır. Binaenaleyh böyle davranmazlar bilirim; böyle davranmadıkları, böyle davranmayacakları hususunda, arkadaşların hiçbirisinde şüphe bırakmamalıdır. Buna bilhassa itina etmelidir. Bizim bünyemizi rahatsız eden başlıca sebeplerden biri olarak da bunu görmekteyim. Bu noktaya Sayın Ecevit'in dikkatini bilhassa ehemmiyetle çekmek isterim.

Paşam, sözlerimi tamamlıyorum:

Bir parti dünü ile bugünü ile ve yarını ile bir bütündür. Bu üçü birbirinden ayrılamaz. Bizim partimizin büyük tarihi, dünü, bugünü ve yarınını temsil etmek, her cihetle temsil etmek, yetkisine, imkânına sahip bir lideri başında bulundurmasıdır. Siz bu partinin kurucularından birisiniz. Binaenaleyh, partinin dününe sizin kadar hiç kimse vakıf olamaz. Ve partinin dününün ne olduğunu, sizin kadar hiç kimse anlayamaz ve anlatamaz. Bu kuvvetle, partinin bugününü de sizin kadar hiç kimse içimizde doğru sentezlemek iddiasında bulunamaz. Sizin bu kuvvetinizle, dün ve bugünkü kuvvetinizle partinin yarını için de bir vazifeniz var. Bu yarını tehlikeye sokmamak için, sağlam, güzel, bütün dünyanın yöneldiği bir fikir istikametindeyiz. Hürriyete dayanan, siyasi hürriyete dayanan, ekonomik hürriyetlere dayanan ve bütün medeni âlemin yönelmiş olduğu manevi değerlere dayanan, bir fikir zemini üzerindeyiz. Bu fikir zemini kaybettirmemek hepimizin vazifesi ama, sizin hepimizden çok vazifenizdir Paşam.

Bunu kemali hürmetle size hatırlatıyorum, bu hususta bu sahada asla müsamahakâr olmamalısınız ve bu cereyan asla zedelenmemeli. Köprüler atılmıştır, gemiler yakılmıştır, geriye dönüş yoktur, durmak olmaz. İlerleyeceğiz, memleketin yeni gelen kuşaklarını bize çekmeyi engelleyecek, beceriksizce, talihsizce davranışları önlemek evvela bizim, kendimizin her birimizin vazifemizdir. Ama sizin itibarınızdan, sizin mevkiinizden, gerektiği zaman, çok azimli davranmak, sizden

beklediğimiz partimize yapacağınız en büyük hizmetlerden biridir. Hürmetlerimle".

Bu suretle o 1966 Aralık ayındaki parti meclisinde yaptığım konuşmanın tamamını buraya geçirmiş oldum.

Bundan sonra 1969 yılı 10 Kasım günü, yani Atatürk'ün ölüm yıldönümü günü Ecevit'in Ankara'da Bahçelievler'deki Arı Sineması'nda yaptığı bir konuşma var. Bu konuşma ertesi günkü *Ulus gazetesinde yayınlandı. Aynen yayınlandı. Bu konuşma parti içindeki çeşitli endişelere, çalkalanmalara yol açtı. Ecevit, bu konuşmasında sol yönde, bizim ortanın soluyla anladığımızdan epey ileri gidiyordu, yahut o şüpheleri uyandırıyordu. O 1969 senesi sonuna gelinceye kadar, ben Ecevit'le arada bir-iki defa konuştum. Ve kendisini ikaz ettim, ikaz etmek istedim. Bir seferinde, o zaman ikimizin de şahsi dostu olan İzzet Sedes'in evinde bir gece buluştuk ve o buluşmada kendisini, parti genel sekreteri olarak, benim düşünceme göre nasıl davranması lazım geldiği hususunda ikaz ettim. O ikazlarım arasında, fikir yönü kadar, onun etrafını alan birtakım fırsatçı ve kısmen de beceriksiz, insan idaresinden habersiz, acemi kimselerin, Ecevit'e zarar verdiklerini, Ecevit'in parti içinde onlar yüzünden bir kısım insanları sanki istemiyormuş gibi bir hava yaratıldığını gördüğümü, buna meydan vermemesini, kendisini herkesin benimsediğini, kabul ettiğini anlattım. Çünkü arada, Feyzioğlu ve arkadaşları artık partiden ayrılmışlar kendi partilerini kurmuşlardı. Kalanlar, partide kalanlar, içtenlikle Ecevit'i bağrına basmış ve onun ileride partinin başına geçmesini isteyen kimselerdi. Binaenaleyh, bunlar arasında bir ayırma yapmamasının doğru olacağını, ayırma yaparsa onları, bir kısım arkadaşlarını itmiş olacağını ve durup dururken partinin içinde bir ayrılık yaratılacağını kendisine anlatmaya çalıştım.*

Fakat Ecevit, bu benim uyarılarıma pek önem vermedi zannediyorum. Konuşmasında, her zamanki nezaketi ve saygınlığıyla hak verir gibi, dikkatli olması lazım geldiğini kabul eder gibi göründü,

fakat davranışları bence öyle olmadı. Ve bundan da şu anlamı çıkarıyorum ki, Ecevit ileride partiyi götürmek istediği istikametler bakımından, yahut partide kendi hâkimiyetini tesis bakımından, birtakım insanları kendisi için engel olarak görüyordu. Bunları birer suretle partiden uzaklaştırmak, tasfiye etmek fikrini besliyordu gibi geldi bana.

İşte bu ortam içinde, 1969 seçimleri geçti. 1969 seçimlerinden sonra, Atatürk günü münasebetiyle Ecevit'in yaptığı o konuşma geldi.

Burada şunu da işaret etmeliyim: Yalnız o konuşma değil, o konuşmanın yanında, Ecevit'in tayfasıyız diyenlerin konuşmaları ve gazetelerde çıkan yazıları vardı. Ecevit'in Arı Sineması'ndaki konuşmasıyla bu yazıları ve konuşmaları birlikte incelediğimizde görüyoruz ki gerçekten o sırada, o yıl, o safhada sola açılışta, sola gidişte ilk başlangıçta hepimizin birlikte ortanın solu fikri olarak, benim 1966 senesinde parti meclisinde yaptığım izah şeklinde, hatta bir sosyal demokrasi, sosyal demokrat parti görüşü olarak, hepimizin benimsediğimiz noktadan (Ecevit'in kendisi mi onu bilemiyorum, etrafı mı, yahut etrafında kendisine etkili olan bir arkadaş grubu mu) onu daha ileriye götürmeye zannediyorum gayret ediyorlardı. Çünkü çıkan yazılar ve konuşmalar bunu gösteriyordu.

Ecevit'e eleştiriler...

Şimdi gene parti meclisinde 1966 Aralık ayındaki konuşmamdan sonra, 8 Aralık 1969'da yaptığım başka konuşma vardır ki, bu konuşmada artık Ecevit yönetimini ve Ecevit'i sadece övmekle yetinmeyip; 2,5 yıllık genel sekreterliği zamanındaki idaresi ve kendisinin, etrafındaki arkadaşlarının konuşmaları üzerindeki eleştirilerimi, düşüncelerimi söylüyorum.* Bu konuşma şu bakımdan da ilgi

çekicidir bence: Cumhuriyet Halk Partisi’nin o yıllardaki iç durumunu, gerek yönetim bakımından, gerek düşünce tartışmalar bakımından göstermektedir. İç durumun ne halde olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan bu konuşmayı da buraya hemen hemen aynen geçirmek istiyorum:

> “Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım,
>
> Yönetim kurulunun parti meclisine sunmuş olduğu raporda olan veya olmayan, yönetim kurulunun son parti meclisinden bu yana sorumu altında olan bütün konulara temas edeceğim.
>
> Evvela seçimden önce parti meclisi toplantıları ve seçim bildirisinin parti meclisinde görüştürülmesi usulü üzerinde duracağım. Hatırlar parti meclisi üyesi arkadaşlar, seçim bildirisi 15 Temmuz’da İstanbul’da yaptığımız toplantıda görüşülecekti. Erken ortaya dökülmesin diye, yani seçim bildirisi hazırdı... O sırada Apollo uzay aracı atılıyordu, kamuoyunun dikkati onun üzerine çekilmişti. Bu yüzden bildirinin yayınlanması geriye bırakıldı. Sonra, 4 Ağustos’taki toplantımıza bırakıldı. Fakat 4 Ağustos’ta buraya geldiğimiz zaman, seçim bildirisi parti meclisine bir bütün olarak sunulmadı. Parça parça getirildi ve parti meclisine bir vesika olarak verilmedi. Buraya getirildi, burada okundu, beraberimize alamadık. Hatta ben, son gün bulunamayacaktım. Buraya şu masanın kenarına oturdum, aşağıdan fırından ekmek çıkar gibi parça parça gelen bir kısmını okudum, mütalaalarımı yazılı olarak Perihan Hanım’a bıraktım. İtirazlarımı, tavsiyelerimi ve bir kısım bilgiyi de ben, seçim bildirisi yayınlandıktan sonra öğrendim. ‘Bu benim hatam, son gün bulunmadığım için, herhalde son günde görüşülmüştür’ dedim.
>
> Şimdi arkadaşlar, 15 Temmuz’da hazır olduğu bildirilen ve Apollo uzay aracı dolayısıyla görüşülmesi ve neşri bırakılan seçim bildirisi, 4 Ağustos’ta parti meclisine bir bütün olarak çıkarılmamıştır.
>
> Ben bunu tenkit ediyorum. Bu yanlıştır. Parti meclisi seçim bildirisini bir bütün olarak alıp, bir bütün olarak okuyup, bir bütün olarak konular üzerinde durabilseydi, belki bugün seçim bildirisi şöyle mi oldu, böyle mi oldu gibi tartışmalara mahal kalmazdı.
>
> Olan olmuş. Yönetim kurulundan ricam bundan sonra parti meclisine sunulacak rapor, bilgi, hazır olmadan parti meclisi toplanmasın. Parti meclisi toplandığı zaman, anayasa değişikliğine kadar götürülecek ko-

nular üzerinde durup düşünmek fırsatını bulalım. Yani temennim, ricam ileriye muzaftır. Dün bir vesileyle temas ettim: O 4 Ağustos toplantısının son günü, burada çok az parti meclisi üyesi, yani yönetim kurulu üyesi bulunduğu söylendi. Ne dereceye kadar doğru, kaç kişi idi, sordum, öğrenmek istedim, bilmiyorum. Yine bu istikbale yönelmiş bir ricamdır. Parti meclisi çok ağır sorumluluklar altındadır. Ve önümüzde de çok ağır sorumluluklar altında olacaktır. Yani yetişmiyorsa tehir edelim toplantıyı. Ama mutlaka parti meclisinin, merkez yönetim kurulu üyelerinin dışındaki üyelerinin önemli bir kısmının burada olduğu toplantılarda esaslı bir karar alalım. Bu da ileriye doğru bir istektir. Bir temennidir, ricadır.

Yine dün temas ettik, merkez yönetim kurulu –parti meclisi ilişkileri, kabine– parlamento ilişkileri değildir arkadaşlar. Biz parti meclisi olarak, genel sekreteri, başbakan tayin eder gibi tayin edip ‘çalışma arkadaşlarını kendin seç’ demiyoruz. Biz genel sekreteri seçiyoruz ve yanına çalışma arkadaşlarını teker teker seçip yine biz veriyoruz. Bizim yönetim kuruluna gönderdiğimiz arkadaşlar ve genel sekreter bize karşı her biri teker teker sorumludurlar. Onları aşağıda zorlayıcı kararla bağlayıp buraya gelmek şu demektir: Dün de söyledim: 15 kişidirler, 8’i ile toplanabilirler, 5 kişi ile de karar alabilirler. 5 kişi ile 15 kişi, bir usul mekanizmasıyla, bağlanmış olarak buraya gelecek. Biz iç yüzünü bilmiyoruz. Şimdi parça parça birtakım şeyler öğrenmiş bulunuyoruz. Aşağıda, yani alt katta, yönetim kurulunda ne münakaşalar cereyan ettiğini bizim parti meclisi, merkez yönetim kurulu, kurultayda beraber savunuruz arkadaşlar, bunu unutmayalım. Bizim, sizin aranızda ne münakaşalar geçtiğini bilmemiz, burada alacağımız kararlar bakımından önemlidir. Bilmeden içinizde kaç arkadaş itiraz etti, ne mütalaa söylendi; ben onlarla aydınlanmadan ne karar vereceğim? Anayasa değişikliğini gerektiren bir teklif buraya geliyor ve benden iki saat, üç saat içinde karar isteniyor. Ben bunu 15 Temmuzda Beşiktaş’ta yapılan toplantıda da, veto hakkı için söylemiştim. Yapmayın, veto hakkını res’en buraya getirdiğinize şimdi burada muttali oldum, fırsat verin bize, biraz düşünelim. Bir gün ben bunu grupta mevzubahis edeceğim. Ben bir parlamenter olarak, parti meclisinin yani meclis dışındaki bir organın ‘veto yetkisinin’ Demokles’in kılıcı gibi sırtımda asılmasıyla, anayasanın bana emrettiği bir vazifeyi yapamam. O parti meclisi ki, içinde parlamento üyesi olmayanlar da vardır. Halbuki bilirsiniz kaide-

dir, yani böyle parlamento üyesi olan adamlar, ancak parlamento üyesi olanlar tarafından hattı hareketlerinden (davranışlarından dolayı) muhakemeye çekilebilirler. Bir parlamento üyesi, bir senato üyesi kendi grubundaki 144 arkadaşa –senatörleri de ilave edin 180 arkadaşa– göre doğru hareket etmiş olacak. İçimizde çoğumuz milletvekiliyiz. Milletvekili olmayan arkadaşlar da var. Bir kısmına göre, eğri hareket etmiş olacak. Dediğim gibi bu mekanizmayla, aşağıda merkez yönetim kurulunda beş kişi ile bağlayıcı karar alıp buraya geldi mi tamam! Giyotin makinesi gibi, falanca benim grubumdan değil, filanca benim izimde değil, o bana karşıdır. Kıy babam kıy... Bu, partiyi mahveder.

Halk Partisi'nin istikbali bakımından derin endişeler içinde olduğum için, bu meseleyi ben esaslı bir mesele yaparak gerek parti meclisinde, gerek grupta, o grubun üyesi olarak mütemadiyen tekrar edeceğim. Nasıl tekrar edeceğim? Bunu 'Kartaca yıkılmalıdır' der gibi tekrar edeceğim. Bugün ekseriyet benimle beraber olmaz, davama devam edeceğim, yine söyleyeceğim. Yarın benimle olmaz, davama devam edeceğim, yine söyleyeceğim çünkü bu hüküm, parlamento üyelerinin dahi parlamento dışında bir organ tarafından murakabe edilmesi, mebusluk gibi bir hakkının, parlamentoda hiçbir kusur işlemeden, bilakis parlamentoya yarar, grup yöneticilerine göre, grup arkadaşlarına göre çok iyi çalıştığı kanaatinde olunan bir arkadaşın, parlamento dışında, adaylık gibi bir siyaset adamının varacağı en son noktalardan bir hususta, bu hakkından mahrum edilmesinı, benim şu kadarlık tecrübem, havsalam (bunu) anlamamaktadır. Şimdi böyle bir karar parti meclisine bir emrivaki olarak geldi, sayın genel sekreterimiz dediler. 'Efendim bizim teklif hakkımız değil mi? Teklif ediyoruz'. Biz de bereket ki galiba orada (İstanbul-Beşiktaş toplantısında) karar almadık da, sonra buraya geldiğimiz zaman, 4 Ağustos'ta burada karar aldık. Bunu bir misal olarak arz ettim. Onun için, meseleler o toplantıda olgunlaşmadı ise, 15 gün sonra bir toplantı yapalım, olgunlaşsın ve biz parti meclisi üyeleri olarak buraya meselelere vakıf olarak gelelim. Sayın genel sekreter, orada bana müdafaa olarak şunu da söyledi: 'Efendim şimdiye kadar böyle yapılıyordu'. Olabilir, şimdiye kadar yanlış yapılmış olması, bundan sonra yanlışa devam etmek için bir neden olamaz. Eğer benim söylediğim şu rica makul bir rica ise, çok rica ederim bu yolda gayret sarf etsinler ve böyle çalışalım. Böyle çalışırsak partinin hayrına daha iyi sonuçlar almak fırsatını buluruz.

Şimdi bu parti meclisimizin çalışmaları hakkındaki tenkit ve ricalarımı söyledikten sonra, seçim çalışmalarına geçiyorum. Seçim çalışmalarında hiç şüphe yok ki, merkez yönetim kuruluna teşekkür etmek lazım. Merkez yönetim kurulu olanca gücüyle seçimlere kendini vermiş ve çalışmıştır. Her arkadaş da, kendi imkânları dahilinde, seçim çalışmalarında vazife almıştır. Emirleri yerine getirmiştir. Bizzat ben Ankara'ya geldim. Vazife istedim, sayın genel sekreter Karadeniz Bölgesi'ne gitmemi emretti. Sinop'tan Artvin'e kadar gittim. Bu vilayetlerde 10 gün çalıştım. Kendi vilayetimde çok sıkışık durumda olmamıza rağmen, orada (Karadeniz'de) çalıştım. Şimdi beni suçluyorlar kendi vilayetimde: 'Sen gelseydin 1.000 rey daha alırdık, ikinci mebusluğu da getirirdik diye'. Ama ben çok memnun ve müteşekkirim genel sekretere; bana güzel bir fırsat verilmiş oldu, vermiş oldular. Hakikaten Sinop'tan Artvin'e kadar, oralarda milletvekili arkadaşlarımızla milletvekili adayı arkadaşlarımızla çok güzel bir çalışma yapmak imkânı buldum. Sayın genel sekreter, hepimizden herkesten çok yoruldu. Elinden gelen gayretleri sarf etti değerli arkadaşımız, her arkadaşımız, parti meclisinden olan veya olmayan her arkadaşımız, aynı şekilde çalıştı.

Bu bize gönderilen ankete ben cevap vermedim. Burada konuşmak için cevap vermedim. Bir de o anket suallerini kendime göre bulmadım. Ben parti meclisi üyesi olarak merkez yönetim kurulunun murakabecisiyim. Merkez yönetim kurulunun girişimlerini kendi gönlüme uygun bulursam o yolda yürürüm. Bulmazsam parti meclisinde murakabe vazifemi yaparken cevabını veririm. Şimdi, sorulan soruların çoğuna bir kere cevap verecek bilgiye sahip değilim. İşçi bölgelerinde mi çok rey aldık, köylü bölgelerinden mi çok rey aldık? Ben ne bileyim! Böyle bir ayrım yapmak imkânı, hâlâ bugün için yok. Ama şunu söyleyebilirim ki, (sorulan sorular arasında bizim parti örgütümüzün çalışmasına dair olana cevap vereyim) bizim parti örgütümüz çok güzel çalışmıştır. Her yerde, yalnız Kocaeli'nde değil, gezdiğim her yerde, her ilde de çok güzel çalışmıştır. Bazen gazetelerde dedikodu olarak yazılan yazıları görüyorum. Cumhuriyet Halk Partisi örgütü baştan aşağı ele alınacakmış. Kabahat parti örgütündeymiş. Sayın genel sekreterin bu fikirde olmadığını zannediyorum. Yahut biliyorum, diyebilirim. Parti örgütü Adalet Partisi örgütünden daha az çalışmamıştır. 'Efendim Halk Partisi halka inemiyor'... Halt etmiş bunu söyleyenler,

Halk Partisi her partiden daha çok halka inmiştir. Beraber çalıştım. Daha ne yapılabilir halka? Şimdi illerde, ilçelerde benim il başkanımla, benim ilçe başkanımla Adalet Partisi'nin il ve ilçe başkanları arasında fark varsa, benimkinin lehine, benimkiler halka daha yakın adamlardır.

Bugün Halk Partisi'nin teşkilatında il başkanı, ilçe başkanı olarak çalışan arkadaşlar halka daha yakın insanlar. Ötekiler şu kadar senelik Demokrat Parti iktidarı, arkadan gelen Adalet Partisi iktidarı ile devam etmiş insanlar. Bizimkiler yeni başlamış bir avukat, yeni başlamış bir dişçi, yeni başlamış bir doktor ve esnaf bunlar... Ve hep bunlar, her gün halkın içinde, halkla kaynaşmış bir durumda. Onun için bizim partimizin illerdeki ilçelerdeki örgütü kendi kendini tazelemektedir. Lazım gelen ölçüde tazelemektedir. Yeniler ve eskiler birbirini takip etmektedir. El ele çalışmaktadır. Böyle birden değişme hevesleri partiyi daha geriye götürebilir. Ama zannediyorum ki, raporda da böyle bir şey yok. Gazetelerde yazılan şeyler birtakım uydurma veyahut yanlış bilgilere dayanan haberlerdir.

Şimdi geliyorum seçim sonuçlarına, pardon seçim sonuçlarına gelmeden, merkez adaylarına.

Merkez adayları bahsinde hatalar işlenmiştir. Bunun bariz bir misali Diyarbakır'dır. Ben bu hususta merkez yönetim kurulundan veya sayın genel sekreterden tamamlayıcı bilgi rica edeceğim. Burada sayın genel sekreterimiz dedi ki, Diyarbakır'da aramıza giren birkaç aile var, bunları aradan çıkarırsak Diyarbakır'dan çok iyi bir netice alacağımıza kaniim. Diyarbakır'dan çok iyi netice almadık, çok kötü netice aldık. Aradan o aileler çıktı, raporda görüyorum ki, onlar aleyhte çalıştıkları için bu neticeyi almışız. Aleyhte çalıştıkları için bu netice alındıysa, lehte çalışsalardı iyi netice alınacaktı demek. Yani doğru olduğunu kabul edecek olursak bu suçlamaları, lehte çalıştıkları zaman iyi netice alacağız demektir.

Anlayamadığım yer var, bu nokta aydınlanmalıdır.

Bir de merkez adaylarını tespit ederken eskiden bazı prensiplere saygı gösterirdik. Beşten yukarı olan illere koyardık, aşağısına koymazdık. Bu sefer merkez adayları konurken bunlara bağlı kalınmadı ve merkez yönetim kurulunun, sayın genel sekreterimizin her yere göre verdiği bilgi istikametinde tedbir alındı. Aşağıda da bağlayıcı karar

alındığı için, burada İlhami Sancar'ı 11'e itmekten vazgeçip, 10'da bırakmaya muvaffak olmak için aşağıya inildi, yeniden karar değişti.

Onun için şimdi ben meclisi üyesi olarak o merkez adaylarının sorumluluğuna iştirak etmedim. Ama yine de bir aydınlanmamız iyi olur. Birçok yerlerde çünkü ters neticeler alındı.

Yine sırf bilgi edinmek için bir şey öğrenmek istiyorum: Seçim masrafları nasıl oldu, illere nasıl yardım yapıldı, illere eşit yardım mı, iller arasında bir ayrıcalık gözetildi mi? Ve seçime biz ne kadar para sarf ettik. Eğer parti meclisi üyelerinin bunu öğrenmesinde bir sakınca yoksa, bunu da öğrenmek isteriz. Hatta, eğer teberru filan alındı ise, onu da... (Belki teberru verenler isimlerinin verilmesini istememişlerdir). Kaynakları kendilerinde kalsın, miktarı hakkında bir bilgi elde edinirsek kurultaya karşı sorumlu kişiler olarak vazifemizi yapmış oluruz.

Şimdi geliyorum raporun seçim sonuçlarını inceleyen kısmına. Raporun seçim sonuçlarını inceleyen kısmına ben esasından itiraz ediyorum. Arkadaşlar, gerçek şu: Biz 1968 seçimlerinde yüzde 27 küsur rey almışız. 1965 seçimlerinde ise yüzde 28 küsur oy aldık. Arada ara seçimler oldu, senato seçimleri oldu, o da zannediyorum bundan ileri bir netice idi.

Şimdi raporda efendim Güven Partisi olmasaydı, Birlik Partisi şöyle gelmeseydi, bağımsızlar şöyle şöyle olmasaydı... Güzel bunlar ama, ben şimdi sual sorayım: 1965'ten 1969'a yeni seçmenler geldi. Genç, çağdaş, bu seçmenler ne oldu? Niçin bize oy vermediler? Bu seçmenler, niçin yeni gelen seçmenler, yeni nesiller, aydın nesiller Adalet Partisi'ne bizden daha çok oy verdi.

Kendi kendimizle konuşurken durumumuzu gerçek olarak bilmezsek selamete çıkamayız. Halk Partisi'nin, iktidardan düştüğünden beri, evvelce yüzde 40'a çıkan oyları, bugün yüzde 27 civarında dolaşmaktadır. Gerçek budur, mutlak hakikat budur.

Yeni nesiller geliyor, seçmen oluyor aşağıdan. Aydınlar geliyor, ortanın solunu çok iyi anlayan aydınlar geliyor. Ama biz onlardan yine yüzde 27 oy alıyoruz. En kabadayımız bile yüzde 30 alıyor. Adalet Partisi ise yüzde 46 alıyor. Benim zannımca üzerine eğilmemiz gereken nokta budur. Yoksa efendim, yüzde 30 olduğumuz aydın bölgeler bak nasıl yüzde 33'e çıktı; yüzde 18 aldığımız yerler ağalar, şeyhlere

tabi mıntıkalar onun için yüzde 18 aldık dersek kendimizi aldatmış oluruz.

Onun için ben şahsen, kendim sebebini bulabilmiş değilim arkadaşlar. Neden Halk Partisi olarak, yeni gelen nesillerden de aydınlardan da Adalet Partisi'nden daha az oy alıyoruz. Ben halledebilmiş değilim, bulabilmiş değilim. Bunu bulmaya çalışalım.

Raporu okuduk, rapor da bulmuş değil. Bir söz vardır: insan istatistik rakamlara her şeyi söyletebilir. Eveti de söyletebilir hayırı da söyletebilir. Akı da söyletebilir karayı da söyletebilir, aynı rakamlarla, oradan alıp oraya koymakla. Onun için rapor bu bakımdan tatmin edici değildir.

Biz bilelim ki, yüzde 27 küsurdur oyumuz. 1965'te yüzde 28 küsurdur. Eksilme var, ne yapalım? Bir realite. Güven Partisi var, o da bir realite, bağımsızlar o da bir realite, Adalet Partisi için de var başka birtakım unsurlar. Niye hâlâ Adalet Partisi yüzde 48 rey alıyor? Ben niye yüzde 27 alıyorum.

1965 seçimlerinde dendi ki, İsmet Paşa Nurculardan bahsetti. Nurculuğu söyledi de, 1,5 milyon rey kaybettik. Giden arkadaşlarımız, Güven Partisi'ne giren arkadaşlarımız, daha çok onlar söyledi. Buyurun bu seçimlerde Nurculardan bahsetmedik. Ve ben şahsen dinin hâlâ etkili bir propaganda olarak bize karşı kullanıldığına kani olduğum halde (hatırlarlar arkadaşlar, Konya toplantısında Nermin Abadan vardı, o zaman bizim Turan Güneş'in teklifiyle biz dinle meşgul olmayalım, dediler) ben de kendi kendime, 'arkadaşların dediklerinde bir hakikat payı olabilir, bunu bir deneyelim' dedim ve ben o zaman ağzımı düğümledim. Bir daha ne hücum olursa olsun, cevap vermedim. Efendim, Gölcük'te geldiler, cami avlusuna *Bugün gazetesini asıyorlar. Bunu müftüye söyle dediler. Söylemedim 'asıyorlarsa asıyorlar, aldırmayın' dedim. Yapacakları fenalığın azamisini yapıyorlar, söylersem daha fenasını yaparlar. Ama beyefendiler, Nurculuktan bahsetmedim, din üzerine gitmedik, din üzerinde aksi bir laf etmedik, köye gittik hoca 'efendim, beyim, bu camiin minaresi yok' dedi. Ben 'sen teşebbüs et de ben yardım edeyim' dedim. Bunu da yaptık, yine yüzde 27'yiz biz. Yani din istismarı üzerine gittiğimiz için 1,5 milyon oy kaybettik, yahut ne kadar kaybettikse, bu defa gitmedik üzerine. Aksini söylemedik, bir şey yapmadık. Yine yüzde 27'yiz! Onun için bunun üzerine eğilmemiz gerçek sebeplerini bulmamız lazımdır.*

Ben arkadaşlardan rica edeceğim rapora koymuşlar daha evvel *Ulus'ta da yazmışlardı: 88 idik, 144 olduk diye. Canım biz 1965 seçimlerinde 134 mü, 135 mi milletvekili çıkarmıştık. Sonra içimizden gidenler oldu, ölenler oldu, çok gidenler oldu 88'e indik. 88 idi 144 oldu; kimler söyler misiniz, kimler inanacak buna? Söyler misiniz, hangi vatandaş 88'den 144'e çıkmış der? Bunu kim der canım? Herkes konuşuyor bunu, biz 1965 seçimlerinde 135 milletvekili çıkaracak kadar oy almıştık. Güven Partililer gittiler, arada bir senato seçimi oldu, mahalli seçim oldu, dişimize vurduk onları geçtik. Onun için ne çıkar yüzde 27 küsur oy ve ne çıkar 135 idik, 144 olduk? Dobra dobra. Ne olur bundan? Seçim sistemleri, şuydu buydu filan.*

Şimdi başka bir kısma geçmeden, raporda yok bu ama, bir mektup aldık Dil Kurumu üyesi olan parti meclisindeki arkadaşlara gönderilmiş. Aynı mektuptan bana da geldi. Mektup çok ağır bir mektup. Tarih Kurumu'ndan da daha evvel gelmişti. Ama bu Dil Kurumundan gelen sondur.

Bunu arkadaşlarımın bilmesinde fayda var. Dil Kurumu genel başkanı veya başkanı Profesör Mustafa Akdağ, Profesör Tahsin Bekir Balta'ya, Oğuz Bekata'ya, Bülent Ecevit'e, Enver Ziya Karal'a, Hayrettin Uysal'a ve Şerafettin Turan'a da bu mektubun bir suretinin gönderildiğini de bana yazıyor. Mektup şu:

'Sayın Profesör Nihat Erim,

Halk Partisi Genel Başkanı Sayın İnönü'ye sunulan ve bir sureti Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderilen mektubumuzun kopyası ilişiktir. Otuz yıldan beri Atatürk vasiyetinden Türk Dil Kurumu'na itirazsız verilmekte olan gelirin ödenmesi Halk Partisi'nin İş Bankası'na yazdığı bir mektupla 1969 Nisanı'nda durdurulmuştur. Halk Partisi'nin vasiyet üzerine iddia ettiği hakkı, mahkeme yoluyla aramasına bir diyeceğimiz yoktur. Ancak mahkemece aleyhimize verilmiş bir karar yokken, partinin bir olup-bitti yaratmasını hukuk ilkelerine aykırı buluyoruz. Ayrıca korunması kendisinden beklenen kurumlara karşı baltalama sayılabilecek böyle bir davranışı Halk Partisi'ne yakıştıramıyoruz. Kaldı ki, anlaşmazlık konusunda Dil ve Tarih Kurumlarının haklı oldukları hukuk otoritelerinin yazılı mütalaalarında belirtilmektedir.

Dil Kurumu yedi aydan beri para alamamıştır. Kapanmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bundan dolayı Halk Partisi'nde İş Bankası'na yazıl-

mış olan haksız mektubun iptal edilmesi için gereken çabayı göstermenizi Dil Kurumu üyesi olan sizden rica ediyorum.

İvedi ve olumlu cevabınızı bekler, saygılarımızı sunarız.

Başkan Profesör Doktor Macit Gökberk'

Ve buna ekli olarak Sayın Genel Başkanımız İnönü'ye yazılmış bir mektup. O daha ağır. Eğer arkadaşların sabrını suiistimal etmiyorsam çünkü tarihi olacaktır bu vesika diyor, ben de bunu bu bakımdan okuyorum.

'Çok Sayın İnönü,

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı (CHP Genel Sekreterliğine de)

Atatürk mal varlığını bilinen şartlar içinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne terk ve vasiyet etmekle, yaşamaları için mirasından sürekli olarak yararlanmalarını istediği Türk Tarih ve Dil Kurumlarını o zaman tek parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin koruyuculuğuna emanet etmiş oluyordu. Halk Partisi ise, her fırsatta Atatürk devrimlerinin bekçisi, ilkelerinin yürütücüsü olduğunu tekrarlar. Bu iki gerçek yanında bir de Halk Partisi'nin Atatürk'ün emaneti olan bu kurumlara karşı yedi aydan beri giriştiği, söylemeye dilimiz varmıyor ama, bir kötü davranış vardır. Parti 30 yıllık uygulamayı hiçe sayarak ve bir mahkeme kararı olmadığı halde, vasiyeti kendine göre yorumlamış, kurumlara verilmekte olan paraların ödenmesini durdurmuştur. Böylece şimdiye kadar kurumları yıkmaya uğraşan devrim aleyhtarlarının başaramadığı bir işi başarıya ulaştırmak için çalışıyor bir duruma gelmiştir. Halk Partisi'nin hukukçuları Atatürk'ün bıraktığı miras üzerinde, bu partinin hakkı olduğunu 30 yıl sonra keşfetmiş olabilirler, ama bu keşif hemen paraya el uzatmak ve kurumları hemen paradan yoksun kılma hakkını vermez. Varsayılan hakkın mahkemede ispat edilmesi gerekir. Bunu yapmadan kurumların kapanması pahasına gelirlerini ödetmemek, bu paradan partiye pay çıkarmak için baskı yapmaktan başka bir anlam taşımaz. Öte yandan kurumların bu durumda dahi, Halk Partisi'nin anlaşmak istediğine, peki demelerine yetkileri yoktur. İki taraf da mahkeme kararını beklemek zorundadır. Ancak, davanın uzaması ve kararsızlık yüzünden kurumlar kapanırsa bunun sorumluluğu Halk Partisi'nin 1968'deki yöneticilerinin olacaktır. Zaten kurumlar kapanmanın habercisi olarak şimdiden çalışmalarının verimlerini bastıramayacak bir güçlüğün içine düşmüşlerdir.

İleride tarihi bir nitelik kazanacak olan bu yazımızla, Halk Partisi yöneticilerine bir daha sesleniyoruz. Mahkeme kararı almadan yalnız parti çıkarını düşünerek, kurumların 30 yıldan beri alageldiği parayı ödetmemek ve onları kapanma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmak, hukuk bakımından olduğu kadar, başka yönlerden de çok yanlış bir tutumdur. Halk Partisi'ne davadan vazgeçsin demiyoruz, sadece İş Bankası'na yazdığı ve kurumları ölüme iten haksız mektubu iptal etsin diyoruz.

Saygılarımızla.

Başkan, Profesör Doktor Macit Gökberk'

Ben bu mektupları burada okumakla yapabileceğimi yapmış oldum. Zaten başında bu işe girişilmemesini rica etmiştim. Ama bir oyum vardı burada. Oyumu da menfi kullanmıştım. Atatürk'ün vasiyetiyle çok emin olmadan oynamayalım demiştim.

Şimdi de Türk Tarih Kurumu'ndan daha önce bir mektup almıştım. Orada da diyor ki, şu profesörlerden mütalaa aldık bizim haklı olduğumuzu söylüyorlar: Profesör Doktor Nahit İmre, Profesör Doktor Kemal Oğuzman, Profesör Doktor Vedat Dedeoğlu, Profesör Doktor İsmet Sungurbey, Avukat M. Tahir Sebük, Avukat Suat Bertan.

Bunların içinde tanıdığım değerli hukukçular var. Elbette arkadaşlarım bu işe girişim yaparken, birtakım hukukçularla, profesörlerle, yetkililerle görüşmüşlerdir. Ancak şu var ki, bu çok münakaşalı bir konu. Ayrıca Atatürk'ün vasiyetinin tefsiri gibi bir konu. Atatürk öldüğü zaman bunu söylememişiz, o zaman sermaye gibi bir konu yoktu, şimdi sermaye arttı. Atatürk öldüğü zaman miktar çok azdı, şimdi bu mevzu çıktı, dediler.

Dediler ama, her mesele yalnız hukuk yönünden ele alınamaz. Hele bu meseleyi yalnız hukuk yönünden ele almamak lazımdır. Bize inanmış, bizim peşimizden gelen birçok aydınlar var. Bunların bir kısmı da Türk Dil Kurumu'nda üyedirler, Tarih Kurumu'nda üyedirler. Enver Ziya Karal, şimdi burada mıdır bilmiyorum. Geçen toplantımızda bu işi görüşürken Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi olan Sayın Karal'ın ne kadar heyecanlı olduğunu görmüştüm. Yani bu davranışımızla şimdilik bu aydınların bir kısmını karşımıza almış bulunuyoruz. Binaenaleyh bu türlü mevzularda çok emin olunmadığı zaman, politik zararları aşikâr olan mevzularda acele adım atılmaması daha iyi olurdu.

Şimdi, eğer, bilmiyorum arkadaşlar izah edecekler, Sayın Macit Gökberk'in yazdığı gibi, hiç para verilmeme gibi bir durum karşısında mıdırlar, Dil Kurumu ile Tarih Kurumu? Yani hiç mi almıyorlar, yoksa bizce makul görülen bir miktar verildi de, bu mu onlara yetmiyor da yeniden para istiyorlar? Arkadaşlarımız izah ettiği zaman öğreneceğiz.

Sözlerimin bir başka noktasına geçiyorum. Buradaki konuşmam daha ziyade sayın genel sekreterin davranışlarına sözlerine taalluk edecektir. Sayın Ecevit benim bu konudaki eleştirilerimi herhalde hoşgörü ile karşılar. Çünkü bu parti meclisinin bir toplantısında ben Sayın Ecevit için, İnönü için söylemediğim kadar güzel sözler söylemiş insanım. O Güven Partisi münakaşalarını hatırlayanlar bilirler, kendisini çok büyük ümitlerle selamlayarak genel sekreterliğe oturmasına çalışmış bir insanım. Şimdi iki sene geçti aradan, iki senelik eleştirilerimi söyleyeceğim. Buraya getirmeden önce de kendisiyle bir buluşmada dostça, kardeşçe, ağabeyce kendisine bazı düşündüklerimi söylemiştim çok aylar evvel.

Şimdi Sayın Genel Sekreterimizin beğenmediğim konuşmaları ve davranışı:

Atatürk konusu ve Atatürk Devrimleri. Çok rica edeceğim kendisinden, Atatürk'le çok uğraşmayalım: 'Atatürk'ün devrimleri üstyapı devrimleriydi, biz altyapı devrimleri yapacağız'. Atatürk'ün partisinin genel sekreterine düşmez bunu söylemek. Bunu, Atatürk'ün düşmanları söylüyor. Bunu ben Rıza Nur'un hatıralarında okudum. Ne yaptı, diyor, şapkayı getirdi de Atatürk? Şekil diyor. Efendiler o zaman Türkiye'de şapkayı giydirmek, kafayı kesip yerine yeni kafa koymak kadar zor bir şeydi.

Ecevit'in, 10 Kasım'daki konuşmasını okudum, bu türlü tenkitleri önlemek için gayret sarf ediyor. Ama Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri'nin ağzından hakkı yoktur. Ecevit olarak yapsın, ama Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri, Atatürk'ün devrimleri üst yapıydı, biz altyapı devrimleri yapacağız. Ne yapacağız altyapıyı biz? Misal veriyor, altyapı işte âşarı kaldırmıştık o da dejenere oldu şimdi. Toplu sözleşme altyapı devrimiymiş. Beyefendiler, toplu sözleşme devrim değildir. Toplu sözleşme alelade bir uygulamadır. Altyapı devrimi biz Atatürk'ün kurduğu Halk Partisi, Atatürk'ün dehası o kadar büyük ki, daha kurarken Halk Partisi'nin istikametini o kadar güzel çizmiş ki,

daha hiç kimse ona bir yenilik getirmedi, getiremedi. Kendimizi aldatırız aksini söylersek.

Ortanın solu yeni bir politika değildir beyler! Ortanın solunu Atatürk getirmiştir bu memlekete ve Halk Partisi'nin önderliğiyle yürürlüğe koymuştur. Yani ortanın solu diyorum adını söylemeden, icrasını eylemini Atatürk yaptı. Ne getirecek ortanın solu ve toprak reformu? Toprak reformunu biz mi getirdik? Ecevit söylüyor işte: 1937'de meclisi açarken Atatürk söyledi. Ne getirdik biz yeni? Grev hakkı, toplu sözleşme reformu bu mu? Bunlar, Türkiye'de sosyalistler tarafından 30 senedir, 40 senedir ortaya atılmış münakaşa edilen şeyler. Grev hakkını, 1960'tan evvel muhalefette iken, kurultaylarımızda zaman zaman söylemişizdir, istemişizdir, vaat etmişizdir, yapacağız demişizdir.

Biz daha Atatürk'ün kâbına varacak bir yenilik getiremedik, arkadaşlar. Kendimizi bu heveslerden kurtaralım, yapmayalım bunu. Atatürk tabudur. Tabu olmasa bile, Atatürk'ün Partisi'nin Genel Sekreteri Atatürk'ün devrimleri, Atatürk'ün eylemleri için, bizim düşmanlarımız, bizim karşımızda olanlar tarafından şu tarafa bu tarafa çekilebilen sözler söyleyemez. Hakkı yoktur.

Bir kimse parti meclisinde böyle bir karar mı aldı? Atatürk'ün üstyapı devrimleri var, biz altyapı devrimleri yapacağız diye böyle bir karar var mı? Genel Sekreter ne hakla söylüyor bunu? Söyleyemez.

Sonra, reddi miras... Arkadaşlar ben Serbest Fırka çıktığı zaman girdim Halk Partisi'ne. Sayın Ecevit'in rahmetli babasıyla yakın bir meslek arkadaşlığımız vardır. Mebusluk ettik. Ben Halk Partisi'nin idareci kadrosunun büyük bir vatanseverlik içinde hatasız çalıştığına kaniim. Ne olacak. Nasıl söyler bunu benim Genel Sekreterim? 'Reddi miras ediyorum ben, şu manada, bu manada', Halk Partisi'nin Genel Sekreteri eleştiremez.

Dün bize Demokrat Parti'nin, bizden olmayan partilerin şu partilerin, bu partilerin yaptığı suçlamalarda, evet suçlamalarının hakkı vardı dersek, biz bu kapıyı açarsak, bu bize oy kazandırmaz arkadaşlar. Zannediyorsak ki, yeni nesiller bulmaya yarar, hani niye kazanmadık? Ne aldık? Kazanamadık! Bilakis, biz Halk Partisi (Benim şal hikâyesi bundan çıkmıştır.) 1946'da 'demokrasi gaye midir, vasıta mıdır' makalesini yazdım. Bundan çıkmıştır. Ahmet Emin Yalman almış eline kalemi 15 yıllık devirde şunlar oldu, bunlar oldu diye Atatürk devrimini kötülüyor. Dedim ki 'sen niye o devri kötülüyorsun, o büyük adam böyle

yapmasaydı, bugüne vasıl olabilir mi idik? O hürriyet ilahının üzerine –Montesquieu'nün dediği gibi– muvakkat bir zaman için şal çekmeseydi, bu devrimler yapılabilir miydi? O bunları yaptı da bugüne ulaştık'.

Ben Sayın Ecevit'ten Halk Partisi Genel Sekreteri olarak Halk Partisi'nin mazisini tümüyle savunmasını rica ediyorum. Yapmasın, bize zarar getirecektir, görüyorum getirdiğini.

Bakın Feyzioğlu meclis kürsüsüne çıktı geçen gün. Radyoda da söylediği şekilde, sizin Genel Sekreteriniz çıktı buradan 'Halk Partisi'nin geçmişini reddi miras ediyorum dediği halde, ben yeni geldim ama kötülüklerini kabul etmiyorum' dedi. Bendeniz yoktum, niye bu sözlere fırsat verelim? Ne kazanırız? Ne olur? Onun için çok istirham ediyorum kendisinden –bu kadar nazımı çeker zannediyorum– bu Atatürk bahsinde, Halk Partisi'nin geçmişi hakkında, Halk Partisi'nin ilkeleri bahsinde çok daha dikkatli olmak lazımdır.

Şimdi devrimcilik konusunda işte 'biz devrimciliğe yeni bir anlam getirdik' diyor Sayın Genel Sekreter. Daha anlayamadım nasıl bir yeni anlam getirdi? Devrimcilik ansiklopediyi açarsanız malum, revolüsyon – yani revolüsyon alıp çevirmek, baş aşağı altı üste getirmek, lügat manası bu. Bizdeki manası da belli. Halk Partisi'nin devrimcilik ilkesi de öteden beri belli, çok partili rejime geçtikten sonra devrimciliği tek partide gibi tatbik edemezdik, hiçbir zaman Halk Partisi'nde. Kim söyledi biz yalnız devrimlerin bekçisiyiz, yeni bir devrim yapmayız diye, kim söyledi? Böyle bir şey diyenimiz olmadı. Ben burada söylemedim mi? 'Paşam senin ne hakkın var, 15 sene sonraki kurultayları biz sosyalist değiliz, biz sosyalist olmayacağız diye bağlıyorsun. Bırak o gün gelince gençler söylesin olup olmayacağımızı' diye ben söyledim.

Bizim devrim anlayışımız hiçbir zaman dondurucu bir anlayış olmamıştır, Halk Partisi olarak, Yani böyle bir savunmaya ihtiyacımız yok bizim.

Her zaman devrimcilik anlayışımız dinamik bir anlayıştır. Hiçbir zaman 'devrimler bitmiştir' demedik. Son düşen kabine reform kabinesi diye geldi iktidara. Bülent Bey'in de içinde bulunduğu kabine. Bugünkü anlamda devrimin bir manası da reformdur. Yani devrimi artık ansiklopedi, lügat manasında alamıyoruz. Onun için bu konularda çok dikkatli olmak gerekir.

Şimdi Sayın Genel Sekreter çok beğendiğim inançlarından birisi demokrasiye bağlılığıdır. O 10 Kasım konuşmasında çok güzel, yani bu memlekette demokrasi olmazsa olmaz, yapamam dediği çok güzel. Ama demokrasiye (yani parlamenter demokrasiye iyi anladımsa), değil mi ki, parlamenter demokrasiye bağlıyız, parlamenter demokrasinin temelinde şu yatar:

Parlamentonun koyduğu şimdiki bizim sistemimizle, Anayasa Mahkemesi'nde, Anayasa Mahkemesi'nin anayasaya uygun bulduğu kanun, nizam ne varsa usulüne uygun olarak değişinceye kadar, ona saygı göstereceğiz. Saygı isteyeceğiz. Bir taraftan bozuk olanları tenkit edeceğiz, ama iş tatbike geldiği zaman, Sokrat'ın baldıran otunun suyunu içmesi gibi içeceğiz. Şimdi herhalde hatırlayacaksınız, kupürler benim yanımda, burada. Okumayayım. Bazı köylerde arazi işgalleri oluyor. İsimlerini de sayıyor Sayın Genel Sekreter. İşte diyor köylüler filan falan köylerde devrimci eylemlere geçtiler. Anlayamadım bunu ben. Yani köylülerin kendi kendilerine arazi işgal etmeleri devrimci eylem midir? Peki Türkiye'nin her yerinde birçok yerlerinde köylüler böyle arazi işgallerine kalkarsa ne yapacağız? Bazı yerlerde haklı olabilirler, bazı yerlerde haksız olabilirler. Bir yandan da demokrasi taraftarıyız, parlamenter demokrasi taraftarıyız. Peki nasıl olacak bu iş, nasıl bunları durduracağız? Hukuk devleti denen şeyin temelinde hukuk kaidesi yatar, ona riayet edeceğiz. Benim için, bakın ben bunları bunun için söylüyorum. Belki bilmeyen arkadaşlar vardır. Ben tabii hukuk taraftarıyım, benim doktora tezim hukukun üzerinde tabii hukuk vardır, pozitif hukuk her zaman tabii yani doğal hukuka uygun olmaz. Tabii hukuka her zaman uygun olması lazımdır diye yazılmış bir doktora tezidir. Ve bütün hocalık hayatımda bunu anlatmış, bunu okutmuşumdur. Ama bir partinin genel sekreteri, bir partinin milletvekili, parlamento üyesi olduğum zaman, o nazarî eleştirmenlerini günlük hayatta aynen yürütemem. Talebelerime Hukuk Fakültesi'nde, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ben deseydim 'böyle kanun olur mu? Haydin yürüyün sokağa, dinlemeyin bunları'. Bu olmaz, hukuk devleti değil bu. Yani bir yandan parlamenter demokrasiye bağlılık. Bizi buradan vururlar, arkadaşlar, yakarlar. Senin işine gelen yerlerde parlamentonun yaptığı kanunlar muhterem, senin işine gelmediği yerlerde parlamentonun yaptığı kanunlar sakat, bu olmaz.

Usulüne göre değiştirilmesine çalışacaksın. İşte orman suçlarının affını istiyoruz biz. Ama orman suçu işlemişiz, biz de farz edin ki, iktidardayız, kanun çıkmamış daha. Anayasayı değiştirecek gücümüz de yok, değiştiremeyiz. Bu sefer iktidara gelseydik, anayasayı değiştiremeseydik insanlar orman suçunu işleseydi ne yapacaktık? Hapishaneleri tahliye mi edecektik? Kanun değiştirmeden, usulüne göre yeni kanun çıkmamışsa riayet edecektik. Ben eminim ki, yahut emin olmak istiyorum ki, Sayın Ecevit'in zihninden de şu benim düşüncemden başka bir düşünce geçmiş değildir.

Ama satırları okursam göreceksiniz, köylüler devrimci eylemlere geçmişlerdir, devrimciliğe fiilen başlamışlardır deyince, ondan başka manalar da çıkıyor. Eğer maksat köy kadınlarının da haklarını artık yüksek sesle temin edebilecek hale gelmeleriyse, çok güzel bir şey. Ben de beraberim. Gidip tarlayı işgal edecek, bu devrimci eylem mi? Hayır. Devrimci eylem değil, bana göre öyledir diyecek. Ben zannetmiyorum ki, Cumhuriyet Halk Partisi'nin tümüne göre öyle olsun. Konuşmadık bunu, münakaşa etmedik; bunu münakaşa edelim. Böyle hareketlere biz bundan sonra 'aferin devrimci eylemlerdir, devam edin' mi diyeceğiz? Münakaşa ederiz, o kadar. Mühim bir meseledir çünkü, karar alırız, tamam. Ben ekalliyette kalır, birkaç arkadaş ekalliyette kalır, ekseriyetin fikrine tercüman olan genel sekreter söyler. Ama almadık böyle bir karar, belirtmedik, görüşmedik. Çok rica ederim bu konularda daha dikkatli olmak lazım.

Bir nokta daha söyleyeceğim. Bir de çok dikkatli olmamız gereken hususlardan biri, parti örgütleri, partiye bağlı teşekküller, sosyal demokrasi dernekleri. Geçen grupta Sayın Genel Sekreter dedi ki, onlar partinin emrinde değil. Parti herhalde onlara yardım ediyor, onlarla meşgul oluyor. Bilmiyorum para yardımı da yapıyor mu? Parti örgütleri, partinin içine müteveccih şartlandırılmamalıdır. Grup Başkan Vekili olan zat hakkında, Sosyal Demokrasi Dernekleri Genel Başkanı beyanat verecek onu yerecek, böyle bir parti görülmemiştir. Tekrar ediyorum, parti örgütleri parti içine karşı şartlandırılmamalıdır. Bunlarla meşgul arkadaşlar çok dikkatli olmak mecburiyetindedirler. Parti olmaz o zaman, mukabil teşkilat yapanlar olur. İşte yaptılar ve gittiler bir kısım arkadaşlar. Derinliğine düşünürsek niye oldu o? Parti içinde, karşılıklı partiye bağlı gençleri şartlandırma yüzünden oldu. Karşılıklı, onlar dayanamadılar gittiler. Bir örnek elle tutulur bir örnek de, Sayın

Kemal Satır'ı hedef tutan bir örnek: Kasım Gülek'in alınmasını anlattı Kemal Bey grupta: Telefon etmiş, teşkilatça etmiş, Sayın Genel Sekreter delalet etmiş. Ben beklerdim ki, Sayın Genel Sekreter beyanat versin. Kasım Gülek'in alınması böyle böyle oldu dersin dışarıya. Demedi ve Nail Gürman'ı savundu. Nail Gürman parti üyesiymiş aynı zamanda, nasıl olur? Arkadaşlar başkasına gittiği zaman iyi, bana geldiği zaman kötü; bu iki türlü parti ölçüleri de partileri felah buldurmaz. Bu iki ölçü de partileri yıkar. Çok rica ediyorum buna meydan vermeyelim.

Diğer bir nokta, Sayın Ecevit'i uyarmak için söylüyorum. Üçüncü adam lafı.

Tek adam çok işler yaptıktan sonra tek adam oldu. İkinci adam ömrünün sonunda ikinci adam oldu, 80 yaşında ikinci adam oldu. Kariyerin başında üçüncü adam olunmaz. (Burada Ecevit 'halka nasıl engel olurum' gibi bir laf edince, ben 'öyleyse anlatayım' diyerek şöyle söyledim: Sayın Ecevit yaptırmaz bunu, sevmez. Yapanlara mani olur. Ecevit'e kuvvet getirmiyor. Ecevit'i sevenler yapmıyor bunu, sevmeyenler yapıyor. Ben Samsun'da idim. Samsun sokağı içinde gençlik kollarında iki-üç arkadaşa rast geldim. Siz ne arıyorsunuz, siz ne yapıyorsunuz falan dedim. İşte geldik cevabını verdiler. Nereden geliyorsunuz diye sordum:

– Amasya'dan beri geliyoruz.

– Ne yapıyorsunuz siz?

– Efendim Sayın Genel Sekreterin gideceği yerlere bir-iki gün evvelden gideriz, orada gençler, teşkilat, onu nasıl karşılayacaklarını bilmiyorlar. Pankartları dövizleri biz hazırlarız, öğretiriz. Evet iyi, böyle olunca kontrolün de elde olması lazım. Yapılmaması lazım gelen şeyleri yapmamaları için buradan talimat vermeli onlara. Üçüncü adam dedin mi, genel sekreteri yükseltmez. Şimdi Atatürk, İnönü, Ecevit'i seven bir adam bunu söylemez. İnşallah biz de yaşarız görürüz. Ecevit inşallah o kadar hizmetler yapar ki memlekete o sıfatı kazanır. Biz de Cumhuriyet Halk Partililer olarak hep iftihar ederiz. Ama şimdi bunu söyletmek Ecevit'le alay etmek manasına gelir. Çok rica ederim, kimlerse onlar, onlara bunu yaptırmayın.

Tekrar ediyorum arkadaşlar, sözlerimi bitirirken çok ehemmiyet verdiğim bir nokta, şimdi ilk buluğa eren genç, liseyi bitiren genç, (ben oldum onu söylüyorum) liseyi bitirdiğim zaman Fransızca biliyordum,

o zaman daha İngilizce'yi bilmiyordum. Çıktım zannettim ki dünyayı benim kadar bilen kimse yok. Her şeyi ben biliyorum, bütün gerçekleri ben keşfetmişim, öğrenmişim. Sonra yıllar geçiyor insan görüyor ki, en az 2.000 sene evvel, senden evvel onları bulanlar keşfedenler var. Biz de siyasette bugünkü Cumhuriyet Halk Partisi olarak, illaki ortanın solunu yeni icat ettik, illaki falan şeyleri biz yeni icat ettik, iddiasından vazgeçelim. Şunları şunları biz memlekette yapacağız. Cumhuriyet Halk Partisi oldum olası bu yoldadır, yine o yoldadır dersek, daha kıymetli daha doğru olur, gerçek olur.

Münakaşa etmeye hazırım ben, Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Partisi'nin olmayıp da bugünün Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni icat ettiği, yeni bulduğu getirdiği Türkiye'de ne var? Görüşelim, prensip olarak esas olarak münakaşasına hazırım. Yok böyle bir şey. İllaki bugünkü Cumhuriyet Halk Partisi eski Cumhuriyet Halk Partisi değildir, yeni Halk Partisi'dir. Canım beğenmediğiniz Cumhuriyet Halk Partisi yüzde 40 rey aldı. Bugün ise daha yüzde 27'lerdeyiz biz. O beğenmediğiniz Cumhuriyet Halk Partisi yüzde 40 oy aldı. Onun için sevgili arkadaşlarım değerli arkadaşlarım, benim bu tenkitlerimi zannediyorum ki parti meclisi üyesi olduktan beri ilk defa yapıyorum, iyi niyetle karşılarlar. Bundan sonraki davranışlarınız için hepimizi etrafında toplayacak şekilde bir yol açılmış olur. Maruzatım bundan ibarettir, sabrınızı suiistimal ettiğim için özür dilerim çok teşekkür ederim".

Benim bu konuşmam, parti meclisinde, o zaman Ecevit'in etrafında toplanmış olan solun her çeşidinden arkadaşları kızdırdı herhalde. Bana cevap verildi, onun üzerine tekrar söz aldım aynı gün 8 Aralık 1969 günü.

Tekrar söz alıyorum ve şöyle konuşuyorum:

"Sayın Başkan, Sayın Cemal Reşit Eyüboğlu konuşmasında benim konuşmamın her kısmına temas etti: Üstyapı-altyapı devrimleri meselesi. Bakın bu kadarcık toplulukta bile anlamlarda yanlış anlamalar oluyor. Benim kastettiğim asıl gayem, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Sekreteri, Atatürk'ün yaptıkları devrimler vs.'den bahsederken, karşımızdakilerin herhangi bir surette istismarına meydan verecek sözlerden, izahlardan kaçınmalı. Mesela altyapı-üstyapı devrimleri. Hangi devrim altyapıdır, hangi devrim üstyapıdır? Atatürk, altyapı devrimini de yapmıştır, üstyapı devrimini de yapmıştır. Eyüboğlu söyledi, ben

daha sözümün başında Atatürk bu partiyi kurarken ortanın solunda bir parti olarak kurmuştu dedim. O günkü Türk cemiyetinde nedir durum, padişahlık, hilafetçilik, ekonomide ‘bırak yapsın bırak geçsin’, ümmetçilik, hepsi sürüyor. Çıkmış bunların karşısına altı umde ile. Bu altı umdenin içinde altyapı da var, üstyapı da var. Hepsi bilinir.

İkincisi bilim: Claude Bernard der ki ‘bilim iyi yapılmış bir dildir’. Yani terimlerde yüzde 100 anlaşma olmazsa, bilim olmaz. Hele böyle siyasi ortamda terimler tereddüde çeşitli manalara çekilecek şeyler olursa, o zaman, hele kötü niyetli tefsirciler de olursa, bunun sonu gelmez. Şimdi ben iddia ederim ki, Türkiye gibi bir toplumda eğitim reformu gerçekleşmeden hiçbir altyapı devrimi tutunamaz. Temel kuramaz ve bugün bizim başarısız olmamızın sebebi eğitim meselemizi halledememiş olmamızdır. Japonya’nın başarılı olmasının sebebi eğitim meselesini halletmiş olması. 1884’te programını tatbik etmeye başladı eğitimde; 1904’te Japonya’da yüzde 94’ü okur yazar nispeti! 1884’te başladığı zaman yüzde 40’tı. Buyurun eğitim, bir altyapı devrimidir, toplumuna göre. Yine bizim toplumumuzda Atatürk’ün biçimsel gibi görünen, giyim kuşama taalluk eder gibi görünen birçok devrimleri, Türk toplumuna göre altyapı devrimidir. Çünkü o devrimler olmayınca üretim ilişkilerine taalluk eden devrimler dikiş tutturamaz. Doğuda görmedik mi?Ağalar sürüldü toprakları alındı, halka verildi. Ağalar sonra döndüler, halk kendisi toprağı onlara teslim etti. Yine götürdü onun hissesini, ağa ne tayin etmişse, onu verdi. Niye? Çünkü ağanın, şeyhin bastığı toprağı öpüyor. Demek ki bunlar öyle konular ki, tartışmaya her zaman müsait. Ben diyorum ki, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Sekreteri böyle tartışmaların sebebi, mihrakı olmasın. Arkadaşımı ben bu noktada ikaz etmek istiyorum bu bir.

İkincisi, benim bu konuda izahat vermem tuhaf olur, daha kimse yazmadan, Atatürk’ün devrimlerinin en mühim noktası rasyonalist olmasıdır. Atatürk Türkiye’ye ‘rasyo’yu getirmiştir. Yani bugün Atatürk devrimcisiyim diyen arkadaş şuna dikkat edecek: Atatürk bugün sağ olsaydı aklını kullanarak bu meseleyi nasıl hallederdi? Bunu ben yazmıştım. *Cumhuriyet’te çıkmıştı kaç sene evvel. Yine ben söylemiştim İnönü’ye şurada oturduğu yerde, bırak sen kapatma, yolu açık bırak, onu gelen kuşaklar söylesinler, diye.*

Yani iyi anlaşalım: Mevzuumuz, benim genel sekreterim, Atatürk’ün genel sekreteri, partimizin genel sekreteri, her mevzuda konuşurken

serbest, Bülent Ecevit olarak! Ama, genel sekreter olarak konuşmasın, konuşmayacak. Zirvelerde bulunanların birtakım fedakârlıkları lazım, şart. Çünkü bir toplumu temsil ediyor. O topluma ne laf gelecek? Her şeyi düşünmeye mecbur. İnönü'yü misal alalım, ne kadar dikkatlidir. Biz de o dikkati, hele şimdi Ecevit –bütün gözler onun üzerinde olduğu için– o dikkati herkesten çok göstersin. Benim istediğim budur teşekkür ederim".

Bundan sonra parti meclisi mart ayında tekrar toplandı. Parti içinde benim parti meclisinde 1969 aralık ayında yaptığım konuşmalara ve diğer arkadaşların yaptığı konuşmalarla sürdürülen tartışmalar devam ediyordu. Mart ayında da söz aldım parti meclisinde (19 Mart 1970). Şu konuşmayı yaptım:*

"Sayın Başkan,

Sayın Profesör Akdağ'ın mütalaaları cidden çok aydınlatıcı ve değerli. Hatta bana bir ilham verdi. Şu bildiri (parti meclisi yayınlayacaktı) işini bir hallettikten sonra, bu toplantımız devam edecek. Esas merkez yönetim kurulunun faaliyetini görüşürken ayrı bir konu olarak, bu konu üzerinde derinliğine bir müzakere açılmasını da ilham etti. Bunu bir teklif olarak öneririm.

Şimdi, saat 14.00'e kadar Sayın Genel Sekreterimiz yetiştirmemizi söylediğine göre, gerçekten de bugün Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir vaziyet alması lazım. Ben de kendim de dahil olmak üzere, söz istedim esas hakkında. Arkadaşlarımdan rica edeceğim şimdiki mütalaalarımızda bu bildirinin neşredilmesi lazım mı değil mi, onu söyleyelim geçelim. Ondan sonra maddelerin hangisinde, hangi kelimelere, hangi ifadeye katılıyoruz, onu söyleyelim. Gerekçelerimizi umumi görüşmelere geçtiğimizde, sonradan orada derinliğine ifade edelim. Öyle yaparsak ancak saat 14.00'e kadar yetiştirebiliriz. Yoksa yetiştiremeyiz".

Bu kısa konuşma gördüğünüz üzere, usule dair bir konuşma. Parti meclisi devam ediyor. 25 Mart günü yine bir konuşma yapıyorum:**

"Değerli arkadaşlarım,

Parti meclisi üç ayda bir defa toplanıyor. Bir parti meclisinden öteki parti meclisine geçen zaman içerisinde, merkez yönetiminin tutumunu, politikasını, icraatını gözden geçirmek, yerinde –icap varsa– takdir etmek, yoksa eleştirmek, Parti meclisinin üyeleri olarak bizim vazife-

miz. Onun için sayın merkez yönetim kurulunun üyelerinden rica edeceğim: Ben konuşurken sinirlenip de, demin olduğu gibi, lisanen tecavüzde bulunmak, yahut laf atmak gibi bir yola kendilerini kaptırmasınlar. Biz vazifemizi yapıyoruz ve bu vazifemizi yaparken şahıslar hakkında, şahıs olarak özel kişi olarak hiçbir kötü düşüncemiz yoktur. Her biri ayrı ayrı muhterem arkadaşlarımızdır. Ama bir tutumu beğenmediğimiz zaman, onu burada serbestçe söyleyemezsek, o zaman her birimiz vazifemizi yapamaz oluruz. Netice itibarıyla parti de bundan zarar görür. Demokrasi bu. Dikensiz gül bahçesi haline getirirsek parti kademelerini ve partinin en üst kademesini, Cumhuriyet Halk Partisi zeval bulur, yaşamaz. Onun için biz söyleyeceğiz, arkadaşlar dinleyecekler. Kendi mesuliyetleri altında ister takip ederler, ister etmezler. Biz yine söyleriz, böylece devam ederiz. Kurultay gelir bizleri bu vazifeden alır, tamam.

Şimdi evvela raporun muhtevası hakkında söyleyeceğim, Rapor onda dokuzu itibarıyla bir Adalet Partisi kronolojisi. Sonundaki dört sayfada da parti merkez yönetiminin üç aylık icraatı hakkında bilgi diyebilirsek bilgi. Tabii bunu beklemiyorduk. Ben şahsen merkez yönetim kurulundan bunu beklemiyordum. Parti meclisi son üç ay içinde, Adalet Partisi kronolojisini her gün gazetelerde okudu, radyolarda dinledi, onların nutuklarından öğrendi. Bunlara ilave edecek hiçbir mütalaa, hiçbir aydınlatıcı bilgi yoktu. Bizim bildiğimiz şeyler. Biz daha çok Cumhuriyet Halk Partisi merkez yönetiminin nasıl bir gelişme kaydettiğini öğrenmek isteriz. Cumhuriyet Halk Partisi merkez politika organının iç ve dış politikasında son üç ay zarfından neler yaptığını, hangi görüşlerde olduğunu raporda okumak ve varsa mütalaalarımızı onun üzerinde söylemek isteriz. Şimdi ben, elimizdeki raporun neresine ne mütalaa söyleyeyim? Kronolojiyi tenzil ettikten sonra Adalet Partisi çıkardıktan sonra.

Onun için ricam, temennim bundan sonraki parti meclislerinde, gazetelerde rahatça, kronoloji olarak okuyabileceğimiz şeyleri doldurmasınlar rapora. Bizce bize bu üç aydan öbür üç aya, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iç yönetimi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin memleket, parti dışı memleket işleri hakkındaki tutumunu ve görüşlerini getirsinler ki, faydalı sonuçlar çıkaralım.

Şimdi başka bir noktaya geçiyorum, bu bir soru şeklinde olacaktır. Yüksek danışma kurulu hakkında bilgi isteyeceğim, sayın merkez yö-

netim kurulundan, sayın genel sekreterden.

Biliyorsunuz ben yüksek danışma kurulunun bu şekilde teşkiline itiraz ettim, kurultaydan evvel. Yüksek danışma kurulunun şu heyete iştirakini doğru bulmadım. Yine de aynı fikirdeyim, ama yüksek danışma kurulunun, parti genel merkezinde bir yüksek danışma kurulu olarak faaliyette bulunması, tetkiklerde bulunması, hazırlıklar yapması, parti genel merkezinin müracaatları halinde ona dosyalar hazırlaması, yani günlük politikalardan, günlük idari işlerden uzak... Merkez yönetim kurulu yapamaz bunu. Bizler de yapamıyoruz parlamentoda. Bundan uzak, bundan masun olan arkadaşların salim kafayla, bir çalışma heyeti olarak, bize değerli raporlar, mütalaalar hazırlayacakları bir heyet olarak görmek isterdim. Fakat Sayın Genel Sekreter, kurultayda kendi inisiyatifleriyle ısrar ettiler, bu şekli kabul ettirdiler. Ama bu şekil içinde hem buraya iştirak var, hem de öteki saha. Şimdi öteki sahada, (burada kıymetli mütalaalardan istifade ediyoruz) öteki sahada, yüksek danışma kurulunun şimdiye kadar kurultaydan bu yana, ne gibi faaliyette bulunduğunu nasıl bir metotla çalıştığını ve merkez yönetimine, partimize neler hazırladığını anlamak isterim. Bunu söylüyorum, şunun için, arkası gelecek. Mesela, Sayın Genel Sekreterin ve diğer partili arkadaşların konuşmalarında görüyorum. Altyapı devrimlerini yapacağız diyorlar. Hakikaten yapmak lazım, devrimleri bir noktada durdurmamak lazım. Devam edecektir. Atatürk devrimciliği böyle anlaşılır. Ve böyle anlamak lazımdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin özelliği bu, ama altyapı devrimi dediğimiz zaman, toprak reformu... Başka lafımız yok. Toprak reformu, toprak reformu, toprak reformu... Toprak reformundan ibaret değil; düzeni değiştireceğiz.

Mesela bizim yüksek danışma kurulumuz, toprak reformunun ayrıntılarına inerek tespit eder ve bir dosya yapar toprak reformu hakkında. Bilmiyorum toprak reformu olarak ne yapacağız? Turan Şahin tasarısını mı tatbik edeceğiz? Ondan sonrakini mi? Hatırlıyorum, bir gün Sayın Üstünel bana grupta dedi ki, Ziya Gökalp Mülayim'le tanışmış, yahut bana bahsetti. 'Bir mütehassıs arkadaş var' dedi, 'toprak mütehassısı'. 'Aman bu toprak reformunda dikkatli olun, bu toprak reformunda bütün memleket ölçüsünde birden toprak reformu yapacağız diye angajmana girmeyin, mahcup olursunuz, bölgesel bir tatbikat öne sürün'. Şimdi bakın Turan Şahin tasarısına göre bu daha ileri görüş, bana da mülayim geldi ve benim gözlerim açıldı. Şimdi biz bunları te-

sadüflere bırakmamalıyız. Bizim yüksek danışma kurulumuz ki yetmiyorsa onun müracaat edeceği diğer mütehassıslar, toprak reformu için teferruatlı bir rapor bir dosya hazırlamalı, o bitip tamamlanınca buraya gelmeli. Burada, belki onun için olağanüstü bir toplantı yapmalıyız. Parti meclisinde müzakere etmeliyiz. Ve ondan sonra hepimiz, artık toprak reformu dediğimiz zaman, şöyle olacak, şöyle olacak demeliyiz. Bu beraberlik yok şimdi bu bir misal.

Bundan başka düzen değişikliği: Sayın Ecevit Meclis'te, Demirel vs. ile çatıştılar. Ona ne kastediyorsun dediler. Sayın Ecevit cevap verdi. Anayasanın emrettiği düzen kurulmamıştır daha Türkiye'de; o düzenin tüm kurulması lazımdır. Tamam, şimdi şunu da artık ayrıntılarıyla (yani diyemeyiz ki, şimdi tatbikat olmadı. Oldu şimdi tatbikat), bunu artık ayrıntılarıyla yüksek danışma kurulumuzda ve ona iltihak edecek başka uzmanlarla hazırlatmalıyız ve sorulduğu zaman ne yapacaksınız diye, şunu şunu yapacağız ve ayrıntılarıyla söyleyebilmeliyiz. Şimdi böyle bir sarahate gitmek imkânından mahrumuz.

Ve şimdi söyleyeceklerimle de tamamlayacağım: Bu hal Cumhuriyet Halk Partisi'ne zarar vermektedir. Oy kaybediyoruz arkadaşlar, önümüzdeki ara seçimlerinde göreceksiniz bu tereddütler, bu kavram karışıklıkları bize oy kaybettirmektedir. Şimdi bakın çok değerli arkadaşlarımız Haluk Ülman, Deniz Baykal, Ecevit bizzat kendisi de, Turan Güneş; açık oturumlar oluyor konuşuyorlar, söylüyorlar. Mesela şöyle bir şey tespit ettim: Orta Doğu Üniversitesi'ndeki bir açık oturumdu, *Milliyet'teki bir açık oturumdu. Cumhuriyet Halk Partisi eskiden beri bürokrat, burjuva, aydın, subay karışımı bir zümreye dayanır. Yeni halkçı düzen sosyal bir sınıfa dayanmalı. İşte o işçi ve köylü sınıfı olmalı falan.*

Biz buna nerede karar verdik arkadaşlar? Hangi yetkili organda karar verdik, nerede inceledik?

Şimdi denemez ki, Haluk söyler. Haluk arkadaşımız *Ulus'u idare eden arkadaşımız şimdi. Haluk'un her sözü beni ilzam ediyor. Cumhuriyet Halk Partisi'ni ilzam ediyor. Efendim bu bize tesir eder mi? Etmez ama, görüyorsunuz ki basında şimdi onlar bu anlayıştan hareket ediyor. Bu yerler, Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel sekreterliği, genel sekreter yardımcılığı, diğer iki arkadaşımızın yerleri, değerli yerler. Fakat o nispette dikkat ve fedakârlık isteyen yerler. Bir insan hiçbir sıfat yokken üzerinde konuşur. Ben bu fikirdeyim der.*

Şimdi arkadaşlar bu nokta üzerinde ehemmiyetle duruyorum. Önceden hazırlanmadan, önceden yetkili organlarımızda karara bağlamadan, aklımıza gelen güzel fikirleri –benim beğendiğim fikirler oluyor şahıs olarak– mesela Sayın Ferda Güley burada mı? Karamürsel'de bizim partililerle konuşmuş demiş ki, İsmet Paşa da sosyalist, Bülent Ecevit de sosyalist, bizim parti de sosyalist, sosyal demokrat adına bakmayın falan, dedi diye uzun bir mektup döşenmiş. Bir tanesini Kemal Satır'a yollamış, bir tanesini bana yollamış, bir tanesini de Paşa'ya yollamış dinleyen partililerden biri. Şimdi bu sözlerin konuşulacağı yer var, o sözleri hazmedecek, anlayacak yerler vardır bir hamlede anlamayacak yerler vardır. Bu müşahhas bir misal, arz ediyorum onun için. Evet şimdi mektup geliyor, 'Ağabey, bu sahiden böyle ise Halk Partisi'nden istifa edelim, politikadan da çekilelim partiye bir şey yapamayız ama, politikadan çekilelim' diye yazıyor.

Şimdi ben burada yeri geldi, Turhan Feyzioğlu'na karşı bizim programla İşçi Partisi'nin programını madde madde karşılaştırdım, aynı dedim. 12 maddeden 11'i aynı eğer, bu sosyalizm ise ben sosyalistim, ne sıkıştırıyorsun Bülent Ecevit'i sosyalist misin değil misin diye. Feyzioğlu'na söyledim burada. Maalesef gazetelere gitti bu. Burası için söylenmiş bir söz ve yanlış gitti. Parti programı, 'eğer bu böyleyse kısmı' verilmedi. 'Nihat Erim, ben sosyalistim dedi' diye gitti. Şimdi emin olun benim vilayetimde, bizim arkadaşlarımızdan bunu okuyanlar oldu. Ben ona anlatamam buradaki yüksek seviyede ileri bir mukayeseyi, o mukayese sonunda bir ispat için söylendi. Onun için biz şu çerçeve içindeki tartışmalarımızı köye götüremeyiz.

Şimdi buradan tekrar geliyorum Sayın Ecevit, hüsnüniyetine eminim, bir söz sarf ediyor. (Bu sırada Ferda Güley parti meclisi salonuna geldi ve Erim ona da aynı sözlerini tekrarladı). Evet siz yoktunuz, diyorum ki, biz konuşurken çok dikkatli olmayız çünkü her söz her yerde anlaşılamaz".

(Ferda Güley böyle bir söz söylemediğini açıkladı, parti meclisinde).

Konuşmam devam ediyor:

"Şimdi bu doğru değilmiş o ayrı bir mesele. Bunu şuna misal olarak verdim. Burada böyle bir müzakere yapabiliriz. Ama bir ilçede bir köydeki arkadaşlar bunu hazmetmeye hazır halde olmayabilirler. Onun

için bütün konuşmalarımızda bilhassa sorumlu arkadaşlarım yani icrada vazifeli arkadaşlarımızın çok dikkatli olması lazım.

Şimdi o sosyal sınıfa dayanmak meselesinde, ta başında mütalaamı söyledim. Eğer bir gün Cumhuriyet Halk Partisi işçi ve köylü sınıflarına dayanan bir partidir denecekse büyük hata. Cumhuriyet Halk Partisi halkın partisidir, halk partisidir.

Muayyen bir sınıfa dayanarak iktidara gelemeyiz arkadaşlar. Alman Sosyal Demokrat Partisi, 1959'da programını değiştirip de 'biz Alman halkının partisiyiz, yalnız işçi sınıfının partisi değiliz' dedikten sonra vaziyeti yavaş yavaş düzeldi, değişti. Şimdi bugünkü ortamda sade işçi sınıfı, sade köylü sınıfı yok, bir de şehirli var. Şehirlerde de milyonlarca nüfus yaşıyor. Esnaf var, var oğlu var. Onun için siz nihayet aksini söyleyebilirsiniz, ama, bir yerde konuşmadık bunu. Bir yerde müzakere edip bir karara varmadık. Lehinde, aleyhinde söyleyelim. Bir yetkili organ olarak. O organda karara varılır ve bundan sonra böyle olacak denir, yapmadık böyle bunu!

Evet, canım Bülent Bey söylediydi bir müddet evvel: Ortanın solunu ben oluşturmaya çalışıyorum. Fikir kulübü olsa, fikir kulübünde oluşturmaya çalışalım. Ama, kamuoyu önünde söz olarak söylediğimiz her şey kesinleşmemiş henüz, kayıp da yapıyor, kazanç da yapıyor. Ama ne kadar kayıp, ne kadar kazanç yapıyor belli değil.

Hepimiz üzerinde anlaşmış değiliz. Yahut yetkili kararını vermiş değil. Onun için ben arkadaşlarımdan rica ediyorum, bu söylediğim usul olsun. Yani partinin tüzüğüne de uygun; senin yetkili organların muayyen kararlarla kesin kararla vaziyetini tespit etmeden evvel, bir sondaj yapacağız, kamuoyuna açacağız.

Partinin genel sekreterinin ortaya attığı bir söz sondaj olarak kalmıyor, onun üzerine yapışıyor. Şimdi sizin, o geçen Ziraat Mühendisleri Kongresi'nde söylediğiniz: 'Yeşil ihtilal, kırmızı ihtilal'. Bir ajans o sözü yanlış zaptetmiş veya tahrif etmiş 'Eğer yeşil ihtilal yapılmazsa – o köylerin adı ne idi– Göllüce'de vs. olduğu gibi, kızıl ihtilale dönüşür bu'. Ecevit öyle dememiş, bunu parti meclisinde karşılaştırdığımız zaman anlıyoruz. Ama herkes bizim dostumuz değil, bizi takip edenler var. Bizim neremizden yakalarsa bir çelme takmak isteyenler var. Bunlara fırsat vermemek için, bilhassa partinin genel sekreteri olan arkadaşımız, bütün dikkatler üzerindedir, dilini ağzında yüz defa çevirmesi lazım, partiye zarar vermemek için.

Onun için ben, mesela geçen parti meclisi toplantımızda Bülent Bey'in 10 Kasım'da söylediği sözlere bir şey ilave etmedim. 10 Kasım'da söylediklerinin esasına da girmedim. Siz söylemeyin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel sekreteri olarak, 'şapkayı giydirdi de ne oldu', siz söylemeyin dedim. Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterinin ağzından çıkmasın bu, dedim.

Bu bir temennidir. Ama, arkadaşlarım sonra tekrar ettiler, inat yapar gibi. Kendi bilecekleri bir şey, ama ben de tenkit edeceğim. Yapmamak lazım bunu, bu zarar verir partiye; lüzum da yok ihtiyaç da yok. Biz altyapı devrimlerini yapacağız, bu kâfi. Altyapı devrimlerinde şunları, şunları, şunları yapacağız, bu da kâfi. Atatürk yapmadı, şartlar müsait değildi, yapmadı. Bunları anlatmaya lüzum yok. Benim görüşüm bu. Söylemeliyim bunları. Bu zamana kadar söylemedik, bir zarar etmedik, şimdi söyleyip de ne kazanacağız? Bu bir.

İkincisi, muhtevasına gelince onu da arz edeyim ki, Atatürk altyapı devrimini de yaptı. O, Bülent Bey'in söylediği gibi yalnız aşardan ibaret değildi. Bırak yapsın, bırak geçsin diye idare edilen bir memlekete, liberal bir ekonomi memleketine devletçiliği getirdi. Sümerbank ve Etibank eliyle öyle tesisler kurdu ve sosyal güvenliği o tesislerde o şekilde tesis etti ki, bunun adı altyapı devrimi değil de ne olabilir? Doğrudan doğruya üretim ilişkilerine dokunan dayanan bir devrim idi bu çünkü o günkü Türkiye'de.

Ben bunu açık oturumda böyle söylerim, o öyle söyler, bu bir fikirdir. Bir fikir kulübünde bunlar söylenir ama Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel sekreteri olarak yapma diyorum arkadaşıma.

Maalesef benim burası için söylediğim bu sözler dışarıya intikal etti ve hakikaten Bülent Bey'i üzecek birtakım tefsirlere yol açtı. Şimdi bu söylediklerim de burası için. Şükürler olsun ki, şu saatte söylüyorum, gazeteler basılmıştır. Bugün söylediklerim de burası için.

Şimdi bugün burada bazı tartışmalara şahit oldum, İstanbul teşkilatı konusunda, gençlik kolları konusunda. Arkadaşlarım şunu samimi olarak söylüyorum; suçlamaları da açık olarak naklediyorum: Deniyor ki, genel merkezle beraber İstanbul teşkilatının başına getirilen zat, bir muayyen gaye için tüzüğün verdiği imkânları kullanıyor. Şimdi bu böyledir veya değildir. Ama bir güvensizliğin, bir şüphenin ifadesidir ve bizim partimizde bugün bu vardır. Partinin içinde birbirlerine karşı güvensizlik, şüphecilik var. En yüksek kademeler içinde, dışarıdan

partiye karşı var. Çeşitli suallere maruz kalıyoruz. Girmek istemiyorum teferruata, bu kadar işaret edip geçmek istiyorum.

Benim arkadaşlarımdan ricam, bu şüpheleri, bu güvensizlikleri kaldıracak bir davranış mümkündür. Mesela, geçen gün soru şeklinde sordum. Bizde âdettir herhangi bir ilde bir şey yapılacağı zaman, milletvekillerine, senatörlerine haber verilir, danışılır. Bu sefer yapılmamış İstanbul'da. Evet dedi bu sefer yapmadık. E, yapılsaydı ne olurdu? Yapmalı. O zaman milletvekilinin aklına şu geliyor: Benim arkamda bana karşı bir şey hazırlanıyor! Yoksa böyle bir davranış, niye verelim bu şüpheyi? Ve aslında da milletvekili, senatör o vilayetin parti bakımından da en çok güven almış insanı. Yoklamaya girmiş kazanmış, seçime girmiş kazanmış. Parti kendi milletvekiline, senatörüne güvenmeyecek de, onun dışında kime güvenecek? Oy bakımından da, partinin içindeki dirlik düzenlik bakımından da bunu yapmak gerekir.

Gençlik Kolları Genel Başkanı genç arkadaşımız, istifadeyle dinledim konuşmasını. Güzel hazırlamış. Çok hızlı söyledi yalnız, rica etmemize rağmen yavaş diye, ama alışacak. Şimdi bazı şeylere dokundu. Nermin Neftçi Hanım geldi, 'siz daha münfesih olmadınız mı' dedi geçti. Yine bir yerinde, işte 'Ecevitçi, Satırcı ayırımı yapılıyor' dedi, geçti. Şimdi, bunlar hemen geçiyor ama, bu yara işliyor. Ben duyuyorum günlerdir: Gençlik kolları infisah ettirilmek isteniyor; üyeler istifa ettiriliyor ki, infisah ettin. Duyuyorum ben bunları; aslı var mı bilmem ama, duyuyorum, söyleniyor. Şimdi, bu Gençlik Kolları Genel Başkanı arkadaşımızın bu konuşmasından sonra yarın başına bir iş gelirse, bu anda infisah etmiş durumda mı? Şimdi arkadaşlar, gayet ciddi olarak bir şey söyleyeyim: Ben partimizin yönetimini eleştiriyorum, beğenmiyorum. Bu tutum bize seçimlerde iyi netice vermez, yüzde 27,5'tayız, onun da altına düşebiliriz. Ama çok kolay düzelebilir, çok kolay güven ve dayanışma tesis edilebilir. Arkadaşlarımdan şunu rica ediyorum, ellerindedir yapabilirler. İnsanlar vardır, birleştiricidir, toplayıcıdır. İnsanlar vardır, kimyadaki bir formül gibi, dağıtıcıdır. Birleştirici, toplayıcı olmak bence dağıtıcılıktan daha kolaydır. Birleştirememek için hiçbir sebep yoktur. Toplayamamak için hiçbir sebep yoktur. Birleştirebilirler, toplayabilirler ama istemek lazım. Hürmetler ederim".

Yine aynı 1970 Mart ayındaki parti meclisi günlerce sürmüştür. 31 Mart günü ben tekrar söz almak lüzumunu duyuyorum çünkü

çeşitli konuşmalar oluyor ve o konuşmaların her birinde benim evvelce yaptığım konuşmalara cevaplar veriliyor ve tabii bu cevaplar verilirken de, bizde ne yazık ki âdet olduğu üzere, sizin sözünüz asıl söylediğiniz şekilden kaydırılarak, başka şekillere sokularak cevaplar veriliyor. Onları düzeltmek durumunda kalıyordum. 31 Mart 1970* gününde böyle bir konuşmam vardır:

> "Sayın Başkan,
>
> Sayın genel sekreterimiz konuşurken iki noktada benim adımdan bahsederek iki mevzuu tekrar dile getirdi. Fakat o iki mevzudan ikincisinde anlaşamıyoruz. Ben Sayın Ecevit'in, Atatürk'ten 10 Kasım'da bahsedişini burada hepinizin huzurunda ele aldım ve şu teypte de vardır. Ben Ecevit'e niye Atatürk'ü küçümsüyorsun diye bir soruyla buraya gelmedim. Dedim ki, şu sözü söylemişsin, kendi ağzından çıkan ve *Ulus gazetesinde aynen yazılı olan sözü tekrar ettim. Sen Halk Partisi Genel Sekreteri olarak yapma bunu, rica ederim bunu yapma başkası yapsın. Benim söylediğim bu.*
>
> Ecevit Atatürk'ü küçümsemiştir. Katiyen bunu söylemedim. Hatta kendisi gayet iyi hatırlayacak, baştan aşağı okudum. Konuşma çok güzeldi, ama bizim herkes dostumuz değil, düşmanımız da var, ileride dikkat et buna dedim.
>
> Nedense Ecevit benim bu ikazımı bir mesele halinde tekrar etti. O vakit bana cevap verirken, o aralık ayındaki parti meclisinde dedi ki, Nihat Erim benim o konuşmamı çok iyi anlayacak durumdadır. Eminim ki anlamıştır. Anladım tabii, anladığım için sen Atatürk'ü küçümsedin demedim. Atatürk fesin yerine şapkayı giydirdi de ne oldu? Sen söyleme bunu başkası söylesin. Sen onun partisinin genel sekreterisin. Atatürk altyapı devrimi yapamadı istediği halde, biz yapacağız. Atatürk'ün partisinin genel sekreteri onu söylemesin, biz yapacağız altyapı devrimlerini, daha şunları yapacağız, bunu söylesin. Benim söylediğim bu.
>
> Şimdi bu sözü anlamıyorum niçin benim söylediğimden öteye beriye götürüp de, beni cevapsız bıraktı".

Bu sırada merkez yönetim kurulu üyelerinden bazıları, sözümü keserek "dışarıda böyle söylendi, böyle yazıldı" deyince konuşmaya şöyle devam ettim:

“Doğru, doğru, maalesef dışarıda. Bülent Bey, efendim ben dedim ki, sen onun partisinden genel sekreter olarak, Atatürk’ün mevzuunda eleştirici bir söz, ne olur söylemeyin dedim. Yani biz bu parti meclisinde ‘genel sekreter, sen şöyle konuşmasan daha iyi olur’ demeyecek miyiz arkadaşlar? Demeyelim mi arkadaşlar? Tamam şimdi ona geliyorum,

Arkadaşlar mesele şu, ben burada söylediğimi burada bırakırım. Dışarıda bir şeyi söyleyeceksem, ben adımla söylerim. Bak, *Akşam gazetesinin muhabiri bana gelecek, anlatacak. Şimdi oraya geleceğim, yani dışarıda benim sözlerimin tekrarı benden çıkmaz; benden gayri yerden çıkmıştır ne yapayım? Belki öyle kullanılacağını bilseydim söylemezdim. Ben bu kürsüyü Ecevit’e zarar vermek, partiye zarar vermek için hiç kullanır mıyım? Olmaz.*

Şimdi bu mart ayı parti meclisinde düzen değişikliği... Konuşmalarda dikkat ediyorum dedim, yalnız toprak reformu, toprak reformu, bunu tekrar ediyoruz. Bundan başka şeylerimiz de var, onlar da ele alınsın diye söyledim. Yüksek Danışma Kurulu... Burada istifade ediyoruz arkadaşlarımızın kıymetli mütalaalarından. Yüksek Danışma Kurulu bunların üzerine eğilsin, bunlar üzerinde müşahhas teklifler hazırlasın. Cevap verdi bana Ecevit, dedi ki: ‘Canım parti bildirimiz nedir? Sen de o bildiriyi aldın diyar diyar methettin’. Elbette.

Ama benim bu toplantıda söylediğim başka bir nokta: O gün gruptan kâğıt almıştım. Evet o gün, bir komisyon kuruluyor. Seçim bildirimizin 5. bölümünü kanun maddesi halinde yahut kanun teklifi halinde hazırlayın diyor grupta. O gün aldım. Ben diyorum ki: Bizim yüksek danışma kurulumuz seçim bildirisini kanun maddeleri, yahut kanun teklifleri, yahut kanun tasarıları haline getirsin. Bizlerden daha iyi yapabilir. 5. bölüm dış politikayı ve askerlik durumlarını ilgilendiren bir bölüm, dışişleri komisyonu üyeleri, milli savunma komisyonu üyeleri, biz bir araya geldik yaptık onu. Benim söylediğim bu.

Dikkat ederseniz, Sayın Ecevit benim sözlerimden mutlaka kendisine müteveccih bir söz arıyor. Oraya doğru çekmeye gayret ediyor. Yok benim sözlerimde o mana. Kabul etmem onu. Benim sözüm burada teypte, kendisi de dinleyebilir, istediğine de dinletebilir.

Şimdi arkadaşlarım bir şeyde açık olalım: Geliyorum şimdi aralık toplantısına. Ve aralık toplantısından sonra, ocak ayına doğru *Akşam*

gazetesinde Kurtul Altuğ Bey'in neşriyatına. Akşam gazetesi önden ilan etti. Altuğ Bey de yazısına başladı. Birinci yazı çıktı, ikinci yazı çıktı. İkinci yazıda benim resmim boy resmim çerçeve içinde altında yazı: Erim parti meclisinde Ecevit'in konuşmasının eleştirisini yaparken İnönü mikrofonu elinden aldı 'daha bir diyeceğin var mı' dedi. Nihat Erim de 'hayır Paşam bir diyeceğim yok' dedi. Önünü ilikledi ve kemali edeple huzurundan ayrıldı.

Bu düpedüz yalandır. Çünkü ben Ecevit'i eleştiren konuşmamı yaparken İnönü parti meclisinde yoktu. İnönü birinci gün vardı, ikinci gün yoktu. Ben onun üzerine (Kurtul Altuğ Bey'i uzaktan tanırdım), bir arkadaşımın delaletiyle, yahu dedim bu nasıl şey, benden bahsediyor benimle görüşmedi. Dürüst bir gazeteci adını geçireceği olayların baş aktörü saydığı adamların her biri ile konuşur, sonra mütalaasını yazar, neşreder. Ondan sonra Kurtul Bey bana geldi, konuştum. Sonrası malum.

Şimdi sırası gelmişken söyleyeyim, ben Kurtul Bey'e rica ettim. Şahsa taalluk eden, bilhassa Bülent Bey'in şahsına taalluk eden şeyleri yazmamasını rica ettim. Bana söz verdi, fakat o söze tıpatıp riayet etmedi. Tekzip edemezdim, olmazdı, söyledim çünkü.

Şimdi yine geliyorum gazete meselesine. Ben Kurtul Bey'e sordum, 'Kurtul Bey benimle görüşmeden yazdınız, bakın bu düpedüz yalandır, hayret ettim. Böyle bir şeyi nasıl yaptınız. Çünkü İnönü yoktu ikinci gün ben konuşurken. Tahkik edin bakın' dedim. 'Ama bunu bana genel merkezden verdiler' dedi. Buyurun nereden başlamış!

Dahası var. Yine o yazı serisinde, –isim de söyledi ama söylemeyeceğim– yine o yazı serisinde, buradaki teypten verilmiş belli, Cemal Eyüboğlu'nun nefes alışı bile vardı. Şimdi iki ölçü kullanmayalım. Vereceksek ya hepsini verelim; vermeyeceksek hiçbirisini vermeyelim. Sizce, genel merkezce makul olanı vereceksiniz, sizce makul olmayanı vermeyeceksiniz. Ben her zaman söylerim: Bir iş yaparken mukabil iş hazırlanmış olur. Sen gazeteye sızdırırsan mukabil sızdıran olur. Bunu ben rahatlıkla söylüyorum. Çünkü adımı vermeden hiçbir gazeteye bir cümle söylemedim. İki gün önce Fikret Otyam beni aradı, dedi ki: Bülent Bey iki ay evvel bana bir yazı vermişti, beyanat vermişti, ben onu o zaman neşretmemiştim. Bülent Bey'e rica etmiştim, üzerinden iki ay geçti, ne tashih yapacaksan yap neşredelim dedim. Bana Bülent Bey dedi ki, ben şimdi depreme gidiyorum, pazartesi günü döneceğim, pa-

> zartesi günü sana veririm. Siz de, dedi, size de taalluk ediyor, bana bir şeyler söylemez misiniz? Ben dedim ki, parti meclisinde geçen şeyleri dışarıya veren adam olmak istemem. Bülent Bey'in verdiği yazıyı bana gösterirsin, Bülent Bey'in yazısını okuduktan sonra, düşünürüm verir miyim vermez miyim. Sonra onu da duydum. Siz dün haber göndermişsiniz vazgeçtim vermeyeceğim diye. Şimdi eğer parti meclisinde geçen şeylerin parti meclisinde kalmasını istiyorsak, evvela sorumlu mevkide olan merkez yönetim kurulu üyesi arkadaşlarımız buna dikkat etmelidir".

Bu sözlerim üzerine merkez yönetim kurulu üyelerinden bazıları "kimden almış" diye sordular. "Kimden aldı beyefendi, kimden aldı! Söylüyor o adam aldım diye. Şimdi de söylüyor kimden aldığını" dedim. Bunun üzerine merkez yönetim kurulu üyelerinden bazıları "ad söyle" diye ısrar ettiler. "Sayın Üstünel burada mı" diye sordum, Üstünel de "buradayım" diye cevap verdi. Konuşmam şöyle devam etti:

> "Peki sizinle konuşmadı mı Kurtul Bey? 'Başka şeyleri de Besim Bey'le konuştum' dedi bana, söyledi. Şimdi bana anlatırken, 'sen nasıl yazıyorsun bu yalanları? İnönü yoktu ben konuşurken' dedim. 'Beyefendi hayret ettim bu nasıl şey, genel merkezden söylediler bunu bana' diyor. Açıkça söylüyorum. Binaenaleyh, bilmem işte, böyle yazmış, hatta tarih de koymuş yazmış.
>
> Evet şimdi ben, hakikaten bizim partinin –siz daha yenilerini biliyorsunuz, ben çok eskilerini bilirim– 1946'dan beri gazetelere sızdırma hastalığı devam eder. Bunu çeşitli yollardan çalışmışızdır önlemeye, muvaffak olamamışızdır. Bugün de devam ediyor bir hastalıktır, en hafif tabiriyle bir hastalıktır. Ben nihayet kendime taalluk edeni bilirim. Kendime taalluk eden, burada konuştuğum tek bir cümleyi, tek bir gazeteciye tekrar etmemişimdir. Bir şey söyleyeceğim zaman adımla söylerim, söylemeyeceksem hiç söylemem.
>
> Bu tasrihi yaptım, bilhassa Atatürk bahsinde de zannediyorum ki, bu sefer meramımı anlatabildim. Teşekkür ederim".

Mart ayı parti meclisi uzun sürmüştü, konuşmalar devam etmiştir. Bu toplantılarından birinde 25 Mart günkü toplantıda bir konuşmam var. O da şu şekilde:*

“Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım,

Sayın Ecevit’in izahlarını, bana verdiği cevapları bilhassa dikkatle dinledim. Teşekkür ederim, her noktasına verdiler, bazı noktalarda anlaşmazlık halindeyiz. Evvela düzen değişikliği.

‘Toprak reformu diyoruz, diğer noktaları da tasrih edelim’ dedim. Bana cevap olarak ‘seçim bildirimizde var ve kâfi’ dedi. Şimdi ben bugün gruptan şu tebliği aldım. Bir komisyon kurulmuş ben de o komisyona dahil edilmişim. Seçim bildirgemizin 5 numaralı bölümündeki konuların bir kanun teklifi haline getirilmesi için grup komisyon kuruyor. Demek ki seçim bildirgemizdeki bazı konuları daha ayrıntılı ve daha belirli bir hale getirmek lazım. Bunu da, dikkat ederseniz yüksek danışma kurulunun, burada bizimle beraber bu toplantılara iştirak etmesi dışında, toprak reformu gibi ve düzen değişikliği konusundaki gibi, diğer hususlarla da meşgul olup olmayacağını öğrenmek için sordum.

Sayın Ecevit gitgide eleştirilere karşı çok hassas olmaya başladı. Ama bu kadarcık eleştiriye karşı, bu kadar alıngan olmamasını tavsiye ederim. Olmaması iyidir.

Şimdi asıl mühim noktaya geliyorum, cidden ‘*Devrim gazetesinin’ diyeceğini hiç beklemiyordum. Devrim gazetesinden bana ne? Doğan Avcıoğlu benim dostumdur hususi hayatımda, sizin de dostunuzdur. Benim onun gibi dostlarım çok. Çetin, benim yetiştirmelerimdendir. Ama Vehbi Koç da benim dostumdur. Ne ona karışırım, ne buna karışırım. Özel hayatta dostluğumuzu götürebildiğimiz kadar götürürüz. Cemal Eyüboğlu’na gelince, hakikaten Cemal Eyüboğlu parti meclisi üyesidir. Bizim parti meclisi üyelerinin dışarıdaki faaliyetleriyle, çıkardıkları gazetelerle meşgul olmak ve onları burada bir disiplin mevzuu haline getirmekten başka –gelecek halde ise– getirmekten başka bir yetkimiz olduğunu ben bilmiyorum. Varsa benden evvel sorumlu merkez yönetim kurulunun vazifesidir. Bu herhalde benim vazifem değil. Takip dahi etmem. Bazen okurum, bazen okumam. Ama Sayın Ecevit, sizi takip etmek benim vazifem. Sizin ne yaptığınızı, ne konuştuğunuzu araştırmak benim vazifem, parti meclisi üyesi olarak kaldığım müddetçe. Ben Sayın Baykal’la, sayın Haluk Bey’den bahsederken, onları sorumlu gören bir his içinde bahsetmedim. Dikkat ederseniz konuşmamın sonunda da dikkat ettim. Kelimeleri seçerken de dikkat ettim. Hiçbirini kırmak istemeyerek konuştum ve şu noktalarda dikkatli*

olalım, zarar veriyor dedim. Veriyor, Sayın Ecevit zarar veriyor. Ben sizi bir çemberin içine almak istemem. Elbette sizin takdirinize kıymet veririm, ikaz ediyorum sizi. Falan konuşmanızı şöyle yorumladılar, konuşmanızı kötüye kullandılar. Kötü bir tefsire tabi tuttular. Bulgaristan'da konuştunuz, tahrif ettiler. Siz kooperativizm dediniz, kolektivizm dediler. Şimdi onun için, biz fikir kulübü değiliz, siyasi partiyiz, rey kazanacağız prensiplerimizden fedakârlık etmeden, yalan söylemeden. Doğruları da kendiniz söylediniz, kendiniz. 'Sorduk arkadaşlara toprak reformunda iktidara gelmeden, icra safhasına gelmeden, bu safhaya gitmeyelim dediler' dediniz ve ona uydunuz. Ben de size derim ki, Atatürk'ün söylediği gibi 'bazı şeylerin vakti gelmeden geldiğine kani olmadıkça, vicdanımda bir milli sır gibi sakladım' diyor. Ben sizden o kadarını bile istemiyorum. Daha dikkatli olun, rey kaybettirecek, aleyhimize istismar edilecek şekilde konuşmalardan mümkün olduğu kadar kaçının diyorum.

Israrla söylediğim, 'burada karar almadan yapmayalım' dediğim o sınıf partisi meselesinde. Var da demedim, eğer böyle, –bir yerde gördüm sosyal sınıflara dayanmak diye– manası buysa, dedim. Turan Güneş bana boşuna uzun uzun cevap verdi. Ben o açık oturumun o tarafını tenkit etmedim. Açık oturumdan bahsettim, söz geçiyor, orada bürokrat partisi diye. Hadi bunun arkasından da sınıf partisi olalım. Bir de ortanın solunu geliştiriyoruz derken, bir de sınıf partisiyiz diye bir lafla karşılaşmayalım. Karşılaştık demedim, karşılaşmayalım. Böyle bir şey yapacaksak, evvela bunu burada aramızda yapalım, bir karara varalım da, ondan sonra çıkalım ortaya diye, söyledim. Yoksa açık oturumda o devrim anlayışını ve bilhassa o Sadun Aren'e karşı olan şeyi, takdirle okudum. Terimlerde bile kaçırıyoruz ve birbirimizi anlamakta bile bazen kusur ediyoruz.

Sayın Ecevit sesinin tonunu yükseltti bazı yerlerde, onu da kendisine yakıştıramadığımı ayrıca söyleyeyim".

Cumhuriyet Halk Partisi içinde, Ecevit genel sekreter olmadan önce ve Ecevit genel sekreter olduktan sonra ve 1970 yılı temmuz ayında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı'na kadar geçen tartışmalar sırasında, benim gerek parti yönetimi ve gerekse meselelerin esası hakkındaki düşüncelerim işte bu konuşmalarda ortaya

konmuştur. 1970 kurultayında aynı düşünceleri çok kısa bir daha söyledim.

Ben 1971'de başbakanlığa çağırıldığım zaman, Ecevit'in tepki göstermesi ve genel sekreterlikten istifa ettiği gün 'bu hükümet partiler üstü değil, hizipler üstü bile olamadı' demesinin altında yatan nedenler, belki buraya aldığım parti içi tartışmalarının, parti içi çekişmelerinin öğrenilmesiyle daha iyi değerlendirilecektir.

Parti meclisinde, o zaman âdet edinilmişti, konuşmalar teybe alınıyordu. Buraya aldığım parti meclisindeki konuşmalarımı, teypten aldım; sonra İnönü'ye rica ederek, teypten kâğıda geçirttim. Bunlar o konuşmaların teypten kâğıda geçmiş şekilleridir.

Parti meclisinde gerek 1966 senesi sonunda, gerekse 1969 senesi sonunda ve 1970 yılı başında yaptığım konuşmalardaki sözlerim, benim ortanın solu, sosyal demokrasi, parti içinde serbestlik, parti dışında serbestlik, memleket meseleleri, hukuk devleti, kanuna saygı vs. konulardaki temel düşüncelerimi de yansıtan sözlerdir. O bakımdan da bunları buraya nakletmekte fayda gördüm.

Bir değerlendirme...

12 Mart'tan önceki görünüm:

1 Ocak 1971'den 12 Mart'a gelinceye ve 12 Mart'tan sonraki ilk haftanın gazetelerine göz atıldığı zaman, 12 Mart'ın neden geldiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu gazetelerin sadece birinci sayfalarındaki başlıklara bakmak memleketin nasıl bir ortam içine sürüklendiğini ortaya koymaktadır.

Daha 1 Ocak 1971 günü Cumhurbaşkanı, Genel Kurmay Başkanı, parti liderleri verdikleri demeçlerde, o sırada memleketin bir bunalım içinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadırlar. Ondan sonra, günler ilerledikçe bu bunalım azalmamış, çoğalmıştır. Bilhassa

yurtta anarşik eylemler, öğrencilerin birbirlerine silahla ateş etmeleri, dinamit lokumlarıyla hücum etmeleri, banka soygunları, Amerikan askerlerinin kaçırılması, İstanbul'da gittikçe yoğunlaşan tedhişçi eylemler ve bunlar karşısında parlamento içinde ve dışında hükümetle muhalefetin anlaşamaması.

Hükümet yeni kanunlarla bazı tedbirler getirmek istediğinde, muhalefetin, muhalefet lideri, İnönü'nün bunların karşısına çıkması ve "bu kanunlar, bu tedbirler, bu yetkiler bu hükümetin eline verilemez! Önce hükümet değişmeli" demesi.

Bir yandan da eylemlerin durmaması ortamı gittikçe karanlık bir hale sokuyordu.

Demirel'in hatası ne idi?

O dönemi değerlendirirken Demirel için başlıca şu hatayı görüyorum:

Demirel'in, devletin bütün haber alma kaynaklarına, MİT'in raporlarına ve durumun iç yüzüne vakıf, onları bilen bir insan olarak, yapacağı şey şu idi: Meclis'e gelecekti, kürsüye çıkacaktı, gizli veya açık bir oturumda, memleketin durumunun ne olduğunu anlatacaktı. Tedbirler kanununa neden lüzum gördüğünü açıkça anlatacaktı ve bu durumdan memleketi çekip çıkarmak, kurtarmak için öngördüğü tedbirlerde muhalefetin mutabık olup olmadığını soracaktı. Muhalefet mutabık olmadığını söylediği takdirde de, gidip istifasını Cumhurbaşkanı'na verecekti. Bunu yapmamak Demirel'in başlıca hatası olmuştur ve kısa bir süre sonra da 12 Mart Muhtırası'na muhatap olma durumuna girmiştir.

Bunu yapsaydı ne olurdu?

Bunu yapsaydı, hükümeti kurmakla Cumhurbaşkanı, ya İnönü'yü görevlendirecekti yahut başka bir tertip arayacaktı. Önde gelen ihti-

mal İnönü'yü görevlendirmesiydi. Çünkü Halk Partisi belki de bu göreve istekli olacaktı.

Halk Partisi iş başına gelir gelmez bu eylemler duracak mıydı? Benim kanaatime göre durmazdı. Çünkü eylemler yine benim kanaatimce yurt içinden değil, yurt dışından yönetilen bir örgüt tarafından el altından düzenleniyor ve sevk ediliyordu. Başbakan olduktan sonra haber alma örgütümüzün bana verdiği bilgileri[1] gördükten sonra bu bende bir inanç halini aldı.

Reform isteyenlerin bir bölümü

Şunu da işaret edeyim: Eğer bu tedhişçiler sadece reformlar yapılmadığı için bu eylemlere girişmiş olsalardı sonraki davranışları değişik olurdu. Biz hükümeti kurduğumuzda, hükümet programında reformları yapacağımızı ve altı aylık bir süre içinde belli başlılarını ele alacağımızı söylemiştik.

Hükümete de, bilhassa parlamento dışından reform isteyenlerin, reform isteğinde samimi olanların inanacakları, yadırgamayacakları kimseleri almıştım. Başbakan yardımcılığına getirdiğim Attila Karaosmanoğlu, Sosyalist Kültür Derneği kurucularından bir gençti. Bu genç, iyi yetişmiş, yurt içinde, yurt dışında hizmetler yapmış olan planlama örgütü kurulduğu zaman orada çalışmış, ondan sonra yurt dışında Avrupa Ekonomik İşbirliği örgütünde, Dünya Bankası'nda çalışmıştı. Kendisini yurda davet edip, başbakan yardımcılığını verdiğimde, Dünya Bankası'nda çalışıyordu. Onun vaktiyle Sosyalist Kültür Derneği kurucuları arasında yer almış olmasını bazı resmi çevreler yadırgıyor, hükümete alınmamasını tavsiye ediyorlardı.

Bunlara karşı, bir insanın mücerret Sosyalist Kültür Derneği kurucuları arasında olması onun aforoz edilmesi için bir sebep sayılmayacağını, Dünya Bankası'nda bir komüniste yer vermeyeceklerine ve iyi bir görev yaptırdıklarına göre, endişe edecek bir şey olmadığını söylüyordum. "Dünya Bankası Genel Başkanı Mr Mc. Namara'dan soralım, hakkında referans isteyelim" dedim ve bu referansı istedim. Mc. Namara'nın verdiği cevapta "yurdunu seven parlak zekâlı, fakat kendi kafasında olmayan insanlarla çalışmasını sevmeyen bir genç" dedi.

Hükümetin listesini yapıp da Cumhurbaşkanı'na sunduğumda, Genel Sekreteri Cihat Alpan aracılığıyla, Cumhurbaşkanı bana "şimdilik tecrübe etmeden başbakan yardımcısı yapma, devlet bakanı olarak tut birkaç ay, bu şekilde deneyelim, ondan sonra başbakan yardımcısı yaparsın" diye tavsiye etti. Başbakan yardımcısı yapmakta ısrar ettim. "Çok gençtir" dediğinde, "o 39 yaşında, ben daha önce, yani 1949'da, 37 yaşında başbakan yardımcısı olmuştum" dedim.

Bu ısrarım bir saat sürdü ve kabinenin ilanı da bu nedenle bir saat gecikti. Ama sonunda Sunay, benim isteğimi kabul etti, Attila Karaosmanoğlu'nu başbakan yardımcısı olarak listede muhafaza ettik.

Bunda güttüğüm amaç; solda yer alanların, sol fikirlere sahip olanların güvenecekleri bir insanın, bilhassa toprak ve tarım reformunu yapmakla, ekonomik ve sosyal işlere de bakmakla görevlendirilerek başbakan yardımcılığına getirilmiş olmasından, bir güvence duymalarıydı. Hiç değilse hükümet programında söylediğimiz altı aylık sürede sükûnetle beklemeye girmeleri umuduydu. Fakat bu umut boşa çıktı, hiç beklemediler ve eylemleri azaltmadılar, tersine çoğalttılar. Kısa bir süre sonra, memleketin huzuru, asayişi 12 Mart'tan öncesine kıyasla daha da bozuk bir hale girmek üzereydi. İşte bunu görerek sıkıyönetim ilan etmeye karar verdik.

Sıkıyönetime ve anayasada değişikliğe doğru...

Bir yandan da bana anayasadaki boşluklar ve rejime karşı olan, rejimi yıkmak isteyen, eylemle, tedhişle, anarşiyle rejimi yıkmak isteyenleri kovalayabilmek, onları yakalayabilmek için anayasanın kâfi imkân vermediğini söylüyorlardı. Yakından bu işi incelediğimde gördüm ki, anayasada gerçekten düzeltilmesi gerekli –o günkü olağandışı ortama göre düzeltilmesi gerekli– noktalar vardı. Bu nedenle anayasa değişikliği işini de ele almaya karar verdim. Genel Kurmay Başkanı, haber alıp değerlendirme örgütümüz de bunu öneriyorlardı. Hatta bu konuda hazırlanmış ön taslakları bile vardı. Bana telkinlerde bulunuyorlardı.

12 Mart'tan önceki görünümü, dediğim gibi, *Cumhuriyet, Son Havadis, Tercüman ve Milliyet gazeteleri başlıklarına şöyle bir göz atınca, bir tablo halinde gözler önünde canlandırmak mümkündür.*

Neden Türkiye bu hale girdi? Bunun nedenleri çok ve karışıktır.

Önce Türkiye'de yöneticiler, bilhassa siyaset adamları demokraside yeterli tecrübe kazanmamışlardı. Duygusal oluyorlardı, serinkanlılıkla mütalaa edilmesi gereken sorunları, bir duygu ortamı içinde ele alıyorlardı. En kötüsü, demokrasinin rahat işlemesi için, iktidar ve muhalefet liderleri arasında kişisel ilişkilerin kesilmemesi ve sık sık bunların birbirleriyle görüşmeleri; kritik anlarda parti çıkarlarının üzerinde kalarak memleket sorunlarını ele almaları gerekliydi.

Oysa bizde 1946'dan bu yana, çok partili hayata geçtiğimizden bu yana, bir türlü bu sağlanamamıştır. Zaman zaman bu yolda belirtiler, temaslar olmuştur. Fakat sürekli değil. Temassızlık yüzünden yanlış anlamalar, alınganlıklar artıp gitmiştir.

Ben eminim ki, eğer İnönü ile Demirel 12 Mart'tan önce sık sık görüşseler ve Demirel, İnönü'nün önüne memleketin maruz kaldığı

tehlikeleri açılıkla getirseydi, İnönü bunun karşısında “ne olursa olsun” davranışı içine girmezdi. Mutlaka bir uzlaşma bulunabilirdi.

Burada suçu yalnız iktidara yüklemek istemiyorum, aynı sözleri muhalefet için de söyleyebilirim. Muhalefet de iktidara böyle bir yaklaşım yapabilirdi. Yapsaydı işler başka türlü gelişebilirdi. 12 Mart geçti, 12 Mart’tan sonra gelen rejimler geçti, 1973’te seçim oldu. Yeniden normal şartlar içinde işlemesi istenen bir parlamento seçildi. Fakat görüyoruz ki yine, bu dediğim eksiklik Türkiye’de devam etmektedir. İktidar lideri, muhalefet lideri çok kritik anlarda bir araya gelip, bu davayı nasıl çözeceğiz, bu çıkmazdan nasıl kurtulacağız sorularını birbirlerine sorup, birbirlerine yardımcı olmuyorlar. Bu yapılmadıkça da Türkiye’de demokrasinin rahat işlemesine imkân yoktur. İngiltere’de demokrasinin nispeten rahat işlemesinin bir nedeni de, partiler arasında, liderler arasında, siyasiler arasında özel görüşmelerin özel temasların hiçbir zaman kesilmemesi ve daima birbirleriyle görüşmeleri. Hele parti çıkarları üzerinde –bütün memleketin ortak çıkarları söz konusu olduğu zaman– bir uzlaşmaya gidebilmeleridir. Türkiye’de bu hava ortaya çıkıncaya kadar bunalımdan bunalıma sürükleneceğimiz anlaşılmaktadır.

Hemen şunu belirteyim ki, iş yalnızca kişisel medeni ilişkilerle çözümlenemez. Devlet oldukça meseleler de vardır. Demokrasinin, sosyoekonomik davaları eksik değildir. Bunlar temel sorunlardır. Sadece biçimsel iyi davranışlar meseleleri güzel sonuçlara götürmeye yetmez. Ancak uygarca ilişkiler, bir makinenin yataklarını yanmaktan koruyan yağ gibi olumlu rol oynayabilir.

12 MART VE BEN

12 Mart Muhtırası verildiği gün ben Roma'da idim. NATO Savunma Koleji Danışma Kurulu toplantısı için üç gün önce Roma'ya gitmiştim. Ankara'ya hareket edeceğim 12 Mart günü eski öğrencim olan büyükelçi rahmetli İsmail Erez uçağa götürmek üzere otele beni almaya geldi. Öğleyin, büyükelçilik mensuplarından birinin eşinin İtalyan radyosunu dinlerken, Türkiye'de bir şeyler olduğunu, iyi İtalyanca bilmediği için pek anlayamadığını, bir ültimatomdan bahsedildiğini söylemiş. Tabii merak ettik. Havaalanına geldiğimizde İ. Erez oradan tekrar büyükelçiliği aradı. "Durum hakkında yeni bir haber var mı" diye sordu. Askerlerin hükümete bir muhtıra verdiklerini ve hükümetin istifasını istediklerini öğrendik. İstanbul'a geldiğimizde biraz daha ayrıntılı sözler dinledim. Ankara'da ise işin içyüzünü ayrıntılarıyla haber aldım. 12 Mart Muhtırası'yla karşı karşıya kalışım bu şekilde olmuştur.

Ondan sonraki gelişmeleri, olayların içinde bulunarak, herkes gibi bir parlamento üyesi olarak, ben de izledim. Çekilen Demirel hükümetine birkaç gün sonra bazı ordu mensuplarını emekliye ayıran bir kararname imzalatıldığı haberini aldık. 12 Mart'tan önce, ordu içinde neler geçtiği, ordu mensupları arasında neler olduğu hakkında haberler sızmaya başladı.

Başbakan olmadan...

16 Mart günü Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nde, 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'nın yıldönümü, 50. yıldönümü nedeniyle yapılan bir kabul resminde yanıma, Ertuğrul Akça ile Mehmet Yardımcı geldiler. Başbakan adayı olarak benim ve Cihat Alpan'ın isimlerimizin geçtiğini söylediler. Ben kendilerine takıldım, "hadi işinize gidin, siz Sunay olsanız, Cihat Alpan ve Nihat Erim gibi iki aday önünüze getirilse ne yaparsınız? Elbette Cihat Alpan'ı tercih edersiniz, çünkü o yanında, beraberinde. Yıllardır görüp tanıdığı bir insandır. Nihat Erim ise şöyle uzaktan tanıdığı bir kimsedir. Ben onun yerinde olsam elbette yakından tanıdığımı tercih ederim" dedim. Az sonra, iki adım ötede İnönü ile görüşüp ayrılan Şevket Süreyya Aydemir, yanımdan geçerken şöyle dedi: "İnönü'ye şunu söyledim: Nihat Erim Beyi CHP'den istifa ettirip bağımsızlaştırdıktan sonra, başbakan yapmak en uygun seçim olur". Doğrusu bu sözü de pek önemsemedim.*

Aynı elçilikte o akşam benim ve eşimin gözlemine göre, bize etrafın ilgisi bir başka türlü idi. Bu belirtiler ağızdan ağıza muhtemel adaylar arasında benim adımın da söylendiğini gösteriyordu.

Cihat Alpan beni arıyor...

18 Mart günü Cihat Alpan bana telefon etti, görüşmek istediğini söyledi. Onun evine gittim. Muhtemel başbakan adayları arasında benim de ismimin geçtiğini, bazı şeyleri öğrenmek istediğini ve en başta tarafsız bir başbakan arandığı için, benim Cumhuriyet Halk Partisi'nden çekilmem isteneceğini, bunu kabul edip etmeyeceğimi sordu. Kendisine bunu kabul edebileceğimi, ancak her ne teklif gelirse gelsin önce gidip İnönü ile görüşeceğimi, halen Cumhuriyet Halk Partili olduğum için, dürüst hareketin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı'na bunu haber vermek olduğunu söyledim. İnönü,

kendisinden bu görevi kabul etmek için ne düşündüğünü sorduğumda, olumsuz bir tutuma girerse, ona uyup uymayacağıma kendimin karar vereceğimi anlattım. Cumhuriyet Halk Partisi'nden çekilmem şartının yazı ile Cumhurbaşkanlığınca istenmesini tercih ettiğimi, ileride CHP'den ayrılışımın kullanılabileceğini, eğer başka başbakan adayı üzerinde çeşitli nedenlerle durulamıyorsa ve bugünkü durumda memleketin ihtiyacına cevap verecek tek kişi ben isem ve yine muhtıra dolayısıyla Cumhurbaşkanı ve kumandanlar, Cumhuriyet Halk Partisi ile bağımın kesilmesini ortam yönünden şart görüyorlarsa bunu rahatça kabul edeceğimi söyledim.

Cihat Alpan, bu isteğin yazılı olarak Cumhurbaşkanı tarafından bana gelmesini istemekte haklı olduğumu, elbette karar verildiği zaman öyle yapılması gerektiğini söyledi.

Yine aynı konuşma sırasında, memleketin durumu üzerinde aramızda biraz konuştuk. Reformlar meselesi üzerinde durduk. Reformların yapılabilmesi için Fransız Anayasası'ndaki 38. maddedeki yetkiye benzer bir yetkinin hükümete verilmesinin doğru olacağını söyledim. Anayasa değişikliklerinde kanun gücünde kararname yetkisi diye ancak o şekliyle geçirebildiğimiz yetki, bu Fransız Anayasası'ndaki yetkinin biraz sulandırılmış şeklidir. Çünkü kanun kuvvetinde kararname yetkisi bugünkü şekliyle reformların yapılmasına imkân verecek bir yetki değildir, kısıtlanmıştır.

İnönü ile görüştüm...

Ertesi gün, 19 Mart 1971 günü, Cihat Alpan bana eve geldi. O istediğim yazılı mektubu getirdi. Mektup Cumhurbaşkanı adına Cihat Alpan tarafından imzalanmıştı. Bugünkü şartlarda bağımsız ve tarafsız bir başbakan olabilmem için Halk Partisi'nden istifamın uygun görüldüğü söyleniyordu.

Bu mektubu alınca İnönü'ye gittim ve izin istedim. İnönü olumsuz karşıladı, buna razı olmadı. Aramızda uzun ve çetin bir tartışma geçti.

İnönü, başbakanlığı kabul etmeme karşı çıkışını, ısrarla CHP'nin içinde büyük gürültü kopması endişesine dayıyordu. Bir ara şöyle dedi: "Kurulacak yeni hükümete CHP'den bakan istenmesi halinde seni dışişleri bakanı olarak önermeyi düşünüyordum. Bir CHP'linin başbakan olması, sorumluluğu, yıpranmayı partiye bulaştırır".

"Partiden çekilmekle bu sakınca ortadan kalkacak" cevabım üzerine de, "bu bir şey değiştirmez" karşılığını verdi.

Dışişleri bakanı olarak beni önerme sözü bana şunu hatırlattı: 15 Mart gecesi, İnönü ailesinin dostu olan bir bayan telefonla beni aramış, o gün Pembe Köşk'te olduğunu, İnönü'nün dışişleri bakanlığı için beni düşündüğünü duyduğunu söylemişti. (O günlerde askerlerin İnönü'nün başkanlığında bir hükümet istedikleri de söylentiler arasında idi)

Tartışmamız sırasında İnönü "Devletin mali durumu çok kötü. Bunu nasıl çözeceksin" diye sordu. Dedim ki: "Benden başka birisi başbakan olduğunda ne yapacaksa her halde ben daha kötüsünü yapmam. Uzmanlığa değer veririm. Bu işleri iyi bilen yetenekli, çok tecrübeli, bilgili bir maliye bakanı getirir, uzmanların tavsiyelerine önem veririm".

CHP'den ayrılmam için İnönü'den izin istediğimde olumsuz karşıladığını söylemiştim. "Otuz yıl kahrını çektin, neler gördün, neler geçirdin, tam hedefe yaklaştın, yazık olmaz mı" dedi. "Bunlara güvenilir mi, sonra ortada kalırsın" diye devam edince, şu karşılığı verdim: "1970 CHP Kurultayı'nı gördük. Size o zaman yapılan bütün marifetleri anlattık. O kurultay baskı altında yürütüldü. Nazi partisini, SS kıtalarını andıran bir örgüt çalışması ile delegeler üzerine her türlü baskı yapıldı. Böyle giderse günün birinde siz de bu partiden ayrılmak zorunda kalacaksınız. Partide artık demokratik dürüst seçimler yok. Genel merkezin düzenlediği 'oyun' var. Siz

başta olmasanız ben hemen kurultayın ertesinde CHP'den çekilirdim. Babam, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti zamanında bu partiye girmiş ve sonuna kadar devam etmiş. Ben, on sekiz yaşında iken bu parti saflarında çalışmaya başladım. Ayrılmak zor geliyor. Ama, gidişi, tutumu beğenmiyorum. İşte şimdi devlet başkanı, yurdumuza hizmet fırsatını veriyor ve partisizliği, bağımsızlığı şart koşuyor. Benim için bundan daha uygun bir neden az bulunur".

Rahmetli İnönü beni dikkatle dinledi. Cevap vermedi. Sustu. 19 Mart 1971 gününün üzerinden iki yıl kadar geçmişti. Tahminim doğru çıktı, İsmet İnönü de CHP'den çekildi. 1973 yılı seçimlerinden hemen önce bir demecinde, partinin o günkü yöneticilerine çok ağır suçlama ile kuşkularını açıkladı.

Beş yıldır parti çekişmelerinden, parti kavgalarından uzağım. Olup bitenlere daha serinkanlı bakabiliyorum. Kendi kendime soruyorum: "Acaba bizden sonra gelenlere karşı yersiz suçlamalar mı yapıyoruz?"

Düşündüklerimizin abartılmış kuşkulara dayandığının kanıtını olaylar getirirse, bundan eski partim hesabına ancak sevinç duyarım.

İnönü ile bu görüşme sonunda ben, "bu gece gideyim sizin bu sözleriniz üzerine yatayım, yarın sabaha kadar düşüneyim, yarın sabah vereceğim kararı size arz ederim" dedim.

Ertesi sabah İnönü'ye erkenden Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ettiğimi bildiren mektubu gönderdim. Sonra da Kemal Satır'a durumu haber verdim. Kemal Satır: "bence hata ediyor İnönü, niye izin vermiyor, izin vermeliydi; ben şimdi gider onunla görüşürüm" dedi.

Kemal Satır hemen İnönü'ye gitmiş. Kahvaltı sırasında Metin Toker de varmış, birlikte İnönü'yü ikna etmişler. Kemal Satır sonra bana telefon etti. "Biz yumuşattık, sen şimdi git tekrar İnönü'yü gör" dedi.

Çankaya'da ilk basın toplantısı

19 Mart günü Cumhurbaşkanı beni yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. O gün öğleden sonra, akşam üzeri, Çankaya'ya gittim. Cumhurbaşkanı ile görüştüm. Cumhurbaşkanı'nın yanından çıkınca, orada Çankaya Köşkü'nde, bir basın toplantısı yaptım.

Bu basın toplantısında söylediğim sözler sonradan tartışma konusu oldu. Bilhassa "anayasayı değiştirecek misiniz, değiştirmek isteyecek misiniz" sorusuna verdiğim cevapta, "ben anayasayı uygulamak için geldim" demiştim. Sonradan anayasa değişikliğine girişince, karşı fikirde olanlar bunu ele aldılar.

Doğrudur ben anayasayı uygulamak için gelmiştim; fakat sonradan gördüm ki, eylemleri, anarşik olayları karşılayabilmek için, anayasada mutlaka bazı değişiklikler yapmak gerekmektedir. Bunu görebilmem için, başbakan olarak devletin her türlü haber alma kaynaklarıyla temasa gelmem gerekmişti. Bu haber alma kaynaklarıyla temasa geldiğim zaman, devletin nasıl bir tehlike karşısında bulunduğunu gördüm ve bu tehlikeyi önlemek için de, anayasada mutlaka bazı değişiklikler yapılması inancına vardım. Bu inanca vardığım zaman, ilk başbakanlık görevini aldığımda şöyle söylemiştim, şimdi bu yapacağım buna uymuyor diye, devletin açıkça zararına olan bir yola gidemezdim. İnsan gördüğünü, görmediğini, geç gördüğünü itiraf edebilmelidir. Hele bir devlet adamı mutlaka bunu yapmalıdır. Onun için hiç sakınmadan, çekinmeden anayasayı değiştirmek lazım geldiği inancına vardığımda bu yola girdim. Zaten sözü edilen basın toplantısında bir açık kapı bırakmıştım.

Bugün de kanaatim odur ki, anayasada daha değişecek, düzeltilecek şeyler vardır. Mesela bunlardan birisi, gerektiğinde cumhurbaşkanının bazı şartlarla seçimlerin yenilenmesine karar verebilmesidir. Bu yetki cumhurbaşkanına verilmedikçe parlamenter rejimin

bizde işlemesi daima tökezlemelerle karşılaşacaktır. 1973 seçiminden bu yana bu çeşitli bunalımlarda belli oldu.

Kırık vazo!

Cumhurbaşkanı bana hükümeti kurma yetkisini anayasanın 102. maddesine göre vermişti. Ben görevi şöyle aldım:

12 Mart Muhtırası verilmişti. Muhtıra anayasaya uygundur, değildir, bunun tartışmasını yapacak durumda değildim. Çünkü o anda artık yararlı değildi. Muhtıra verilmiş, vazo kırılmış, parçaları ortada, beni çağırıyorlar, "al bu vazoyu tamir et" diyorlardı. O durumda, memleketin sivil bir hükümetle idaresinin devamı, parlamentonun ve anayasa kuruluşlarının görevlerinin devamı, yani Türkiye'nin bir askeri idare altına girmesinin önlenmesi görevi bana düşüyordu.

Bu çok önemliydi. Türkiye öyle kritik bir noktaya gelmişti ki, sivil idarenin devamı veya askeri idareye geçiş, kıl payı birbirinden ayrılmaktaydı. Bundan dolayı, sivil idare yürütülebilmesinde, benim içtenlikle, önce bunun daha iyi olacağına inanmam, sonra da onu ayakta tutacak cesaret ve hüneri göstermem çok önemliydi.

Askeri idareye geçilse ne olurdu?

Askeri idareye geçilse ne olurdu? Her memlekette olan olurdu. Askerler dürüst, namuslu insanlardır. Ve onlar ilk zamanlarda, belki de memleketin arzu ettiği sükûneti, huzuru, asayişi getirecekler; idarede namuslu davranışı hâkim kılacaklardı.

Fakat, kısa bir süre sonra, askerlerin kendi içlerinde birtakım sürtüşmeler, görüş ayrılıkları baş gösterecekti ve subaylar arasındaki sürtüşmeler, fikir ayrılıkları ne yazık ki, dünyanın her yerinde olduğu gibi, bizde de mutlak aralarında bir silahlı çatışmaya işi götürecekti. Askerler arasındaki bu silahlı çatışmanın sonu nereye varır, onu düşünmek lazımdı. Asla iyiye varmazdı, memleket büyük çalkantılara düşer ve felaketlere uğrardı. 27 Mayıs'ta Milli Birlik Komitesi'nin başına gelen 14'ler olayı gözümüzün önünde idi. Kendi tarihimizden yakın bir örnekti. Başbakanlığım sırasında, muhtırayı veren dört komutan arasında fikir beraberliği –hiç değilse her hususta fikir beraberliği– olmadığını içinden gördüğüm zaman, sivil idareyi muhafaza etmek, kesinlikle devam ettirmek fikrinde ne kadar isabet ettiğimi anladım.

Asker, parlamentoyu da kapatarak devlete el koyduğunda yeniden demokrasiye geçmek çok güç bir iş olurdu. Dünyanın başka ülkelerinde bunun ters örnekleri sık sık görülüyordu.

Parlamento mutlaka yaşamalıydı. Muhtırada parlamentoya karşı yer almış yakınmaları azaltıcı, söndürücü bir tutum içinde olmalıydım.

İşte bu temel inanç ve bu temel anlayışla işe giriştim. Nitekim 19 Mart günü, Cumhurbaşkanı Köşkü'nden çıkar çıkmaz, doğru Türkiye Büyük Millet Meclisi binasına geldim. O ileri saatte yerinde bulduğum Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı'yı ziyaret ettim. Onunla, yeni hükümetin, içinde bulunduğumuz şartların karşılıklı kısa bir tahlilini yaptık. Kendisine bu düşüncemi naklettim ve bana yardımcı olmasını rica ettim. O da elinden gelen yardımı yapacağını söyledi.

Ertesi gün Senato Başkanı'nı ve parti liderlerini birer birer ziyaret ettim. Bu davranışımla şunu göstermek istiyordum: hükümeti kurma görevi verildiği andan itibaren, ben işi anayasa sınırları içinde tutmaya azami itina gösteren bir insanım ve bana yardım ederlerse, bu kritik ve bunalımlı yokuşlu geçitten yurdumuzu, rejimimi-

zi düz yola çıkarmaya muvaffak olacağımız inancını onlara aşılamak istiyordum.

Şunu da ifade edeyim ki, başta Demirel olmak üzere, görüştüğüm bütün liderler bu safhada bana yardımcı olmayı vaat ettiler ve yardımcı oldular.

Bir başka nokta da: hükümeti nasıl kuracaktım?

Hükümeti sırf parlamenterlerden kurmalı mıydım, yoksa bir karma hükümet, yani bir kısmı parlamenterlerden bir kısmı dışarıdan mı yapmalıydım? 12 Mart Muhtırası'nın metnine bakılırsa, askerler: Parlamentodan da, partilerden de, parlamentonun çalışma tarzından da şikâyetçi idiler. Şu halde, askerlerde güven uyandıran, inandırıcı bir hükümet kurabilmek için parlamento dışından –politik kavgalara karışmamış– yetenekli teknisyenlerden de bakanlar almalıydım. Bu nedenle, parlamentodan 5 kişi Adalet Partisi'nden, 3 kişi Halk Partisi'nden, 1 kişi Milli Güven Partisi'nden, 1 kişi Milli Birlik'ten olmak üzere 10 üye alınmıştır.

İlk düşüncelerim...

20 Mart tarihinde Anadolu Ajansı'nın yayınladığı bir konuşmamda başbakanlığı nasıl aldığımı yeni hükümetin nasıl bir zihniyetle işe başlayacağını şöyle anlatıyordum:

"Önce ülkenin yaşanır bir memleket haline tekrar dönmesini sağlamaya çalışacağım. Ve Atatürk reformlarını tamamlamak ve yapılmış olanlara saygı göstermek, Türkiye'nin var olması, ya da yok olmasıdır.

Yeni hükümet, önce memleketimizin rahat yaşanır bir memleket haline tekrar dönmesini sağlamaya çalışacaktır. Kızgın vatandaşlar haline geldik. Bunları giderme imkânlarını arayacağız. Ben şahsen

düşünce serbestliğinin, tartışma serbestliğinin, son haddine kadar gözetilmesi taraftarı bir insanım. Ama yasalara da saygı isterim.

Türkiye'nin varolması ya da yok olmasıdır, Atatürk reformlarını tamamlamak ve yapılmış olanlara saygı göstermek. Eğer biz o yoldan ayrılırsak, Türkiye bu dünya şartları içinde bağımsız kalamaz, yaşayamaz. Binaenaleyh, yurdunu seven her insan, bütün gücüyle, varlığıyla bunlara kendiliğinden sarılmak mecburiyetindedir".

Erim, reformların nasıl yapılacağına ilişkin görüşlerini de şöyle açıklamıştır:

"Bugün memlekette aydın vatandaşın, işçi vatandaşın üzerinde birleştikleri birtakım müşterek konular var. Ben ne yapacağım? Hükümeti kurabilirsem, yardım ederlerse, güvenoyu alırsak derhal buna başlayacağım. Ümit ediyorum ki, seçimden evvel bunların projelerini, gayet ilmi, rasyonel teknikle ortaya koyacağız. İmkân da bulursak, parlamentoyu ikna edebilirsek, kabul ettirebilirsek, yürürlüğe koyarsak, bu hiç de fena olmayacaktır.

Mesela, benim fikirlerimden biri eğitimde. Artık ilköğretimin 8 seneye çıkarılması, yani mecburi ilk öğretimin 8 seneye çıkarılması taraflısıyım. Ve bu 8 senede de, çocuklara hep kâtip bilgisi, büro bilgisi öğretmeyip, tatbiki bilgileri vermeye başlayıp, 8 seneyi bitiren çocuk hayata atıldığında, bir meslek sahibi olsun".

İlk davranışlarım...

19 Mart günü Çankaya Köşkü'nden aşağıya indiğimde, doğruca Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı'yı ziyaret ettim. Ve onunla yeni durum, içine girilen bunalım ve bundan çıkışın çareleri üzerinde konuştum. Kendisinden yardım istedim, ne düşündüğünü öğrendim. Daha sonra ertesi gün, parti liderleriyle teker teker görüştüm. Senato Başkanı'yla görüştüm, Milli Birlik Grubu Başkanı

ve Kontenjan Grubu Başkanı'yla görüştüm. Bu şekilde davranmakla şunu anlatmak istiyordum: Olan olmuş, muhtıra verilmek mecburiyeti hasıl olmuştu, Cumhurbaşkanı anayasanın 102. maddesine göre başbakanlık görevini bana vermişti. Yeni hükümeti ben kuracaktım. 102. maddenin Cumhurbaşkanı tarafından kullanılmasıyla birlikte, tekrar anayasa içinde –anayasa içinde derken anayasanın metni ve ruhu içinde– bir davranışa girilmiş olduğunu kabul ediyordum. Bilhassa kendim başbakan olarak, hükümeti kurmakla görevlendirilmiş bir insan olarak, bütün davranışlarımda anayasaya, parlamentoya, anayasa kuruluşlarına saygı göstermeye çalışıyordum. Meclise koşmam, parti liderleriyle ayaklarına giderek görüşmem, hep bu maksat içindi. Hiç kuşkusuz muhtıra ile, parlamenter rejim bir yara almıştı ama bu yarayı muhtıra açmamıştı; zaten parlamenter rejim aylardır, doğru dürüst işlemiyordu, aylardır yaralıydı. Anayasanın öngördüğü her şey sözde kalmaktaydı. Bu yüzden memleketin huzuru, asayişi bozulmuştu. Orduda huzursuzluk gün geçtikçe artıyordu. Kumandanlar, bu huzursuzluğun şahitleri olarak, ne yapacaklarını aylardır kendi aralarında düşünmekteydiler. Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında da ortaya koymaktaydılar. Bunu sonradan, başta Org. Tağmaç, diğer kumandanlar bana tekrar tekrar söylediler. Hatta Org. Tağmaç bir seferinde, Çankaya'da, Ekim 1971 bunalımı esnasında Sunay nezdinde yaptığımız toplantıda, Demirel'e ve biraz da sert bir şekilde "Ben size ordu elden gidiyor dedim, aldırmadınız. İşte gitti ordu elden. Şimdi toparlamaya çalışıyoruz, yine de yardımcı olmuyorsunuz" demişti.

Yine aynı 20 Mart tarihli Anadolu Ajansı bülteninde dış politikaya ve rejim konusuna değinen bir demecim var. Bu demeç şöyle:

> "Anayasamızın öngördüğü usuller ve kurallar gereğince, başbakan olarak atanmış ve yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş bulunmaktayım. Yeni hükümetin milletimizin şaşmaz bir bağlılıkla benimsediği demokratik ilkeler çerçevesi içinde yürüteceği dış politikamızın esaslarında değişiklik bahis konusu olmayacaktır.

> Atatürk'ün barışçı ve yapıcı ilkelerine tamamen sadık kalınarak yürütülecek olan bu politika gereğince, Birleşmiş Milletler içinde faal bir rol oynamaya devam edilecek, anlaşmalardan ve ittifaklarımızdan doğan hak ve vecibelerimize titizlikle saygı gösterilecek ve başkalarından da aynı saygı beklenecek, bütün komşularımızla dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi yolunda gayret sarf edilecek ve ülkemizin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösteren, içişlerimize karışmayan küçük büyük bütün ülkelerle iyi ilişki kurulmasına önem verilecektir".

Bu demecimde üç esaslı nokta belirtilmektedir:

1. Anayasamızın öngördüğü usuller ve kurallar, demokratik esaslar saygı görecek; titizlikle bunlara bağlı kalınacak,

2. Dış politikamızda Atatürk'ün koyduğu yönde, yürünülecek, bundan ayrılınmayacak,

3. İttifaklara, Birleşmiş Milletlere bağlı kalmakla beraber, bütün komşularımızla iyi dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirilecek ve bunun da şartı, ülkemizin bağımsızlık ve egemenlikle, toprak bütünlüğüne saygı gösterilecek, içişlerimize karışılmayacak. Bu şartlarla, bütün komşularımızla ilişkilerimizi her alanda geliştirmeye önem verilecek.

Dış politikayı böyle anlıyordum ve hükümeti kurduktan sonra da bırakıncaya kadar böyle uyguladık. Nitekim Sovyetler Birliği ile ilişkilerimizi geliştirmeye devam ettik, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgorni, ben hükümetten ayrılmadan birkaç gün önce, Türkiye'yi ziyaret ettiği zaman, kendisiyle yaptığım konuşmalarda da bu noktayı bilhassa belirttim.

Yine hükümeti kurmaya giriştiğim sırada, gazetecilere sık sık bilgi veriyordum, onlardan bir şey gizlememeye çalışıyordum ve bilhassa doğruyu söylemeye itina ediyordum.

Komutanlar ne düşünüyorlardı?..

12 Mart 1971 tarihinde Genel Kurmay Başkanı'nın ve üç kuvvet komutanının birlikte verdikleri muhtıradan önceki aylarda Türkiye'nin hangi ortamda olduğunu göstermek için, o günkü gazetelerden parçalar, başlıklar, haberler, bildiriler, demeçler almıştım.

Şimdi işe bir de ordu yönünden bakmak gerekiyor. Acaba silahlı kuvvetleri rahatsız eden, muhtırayı vermeye sevk eden şey ne idi? O zamanki Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler beni Başbakanlıkta tebrike geldiğine ona sormuştum, "Paşam, orduda bir rahatsızlıktan bahsediliyor, nedir bu rahatsızlık" diye. Bana şu cevabı vermişti: "Orduda orduya özel bir rahatsızlık yoktur. Toplum içindeki rahatsızlık ister istemez ordunun içine de gelmektedir. Benim genç subaylarım, yaşlı subaylarım toplumla iç içe yaşıyorlar. Gündüzleri üniversiteye devam eden, birçok okullara devam eden, subaylar var. Orada gençlerle yan yana yaşıyorlar. Subaylar akşamları evlerine döndükleri zaman toplumun içindedirler. Toplumun içindeki huzursuzluk, rahatsızlık doğal olarak orduya da geliyor".

Ben, ordunun içindeki rahatsızlığı, orduyu 12 Mart Muhtırası'nı vermeye sevk eden sebepleri araştırmaya devam ettim. Dört komutanla ve rastladığım diğer yüksek rütbeli subaylarla başbakanlığım sırasında ve başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, fırsat buldukça konuştum.

Edindiğim intibaa göre, orduda o zaman özel sektörün, politikacıların tutumunu beğenmeyen, çalışmalarını beğenmeyen, birbirleriyle ilişkilerini beğenmeyen bir kuvvetli cereyan vardı. Örneğin, Hava Kuvvetleri Kumandanı Muhsin Batur'un, Milli Güvenlik Kurulu Üyesi sıfatıyla, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olan Cumhurbaşkanı'na iki muhtıra verdiğini duymuştum. Bu konularda, başbakan olduktan sonra ve başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, Batur'la çeşitli vesilelerle görüştüm. Bu iki muhtıranın verildiği bir gerçektir. Muhsin Batur hatta o muhtıraların birer suretini sonradan bana da verdi. O muhtıralarda ordunun o zaman içinde bulunduğu bunalım, yahut Türk toplumunun, Türk devletinin rahatsızlıkları, iyi iş-

lemeyişi nedeniyle sıkıntısı, belirtilmiştir. Şunu da ekleyeyim ki, Muhsin Batur'un bana söylediğine göre, bu muhtıralar sadece kendi kişisel görüşü değildir; yalnız kendi kafasından çıkan düşünceler değildir. Hava kuvvetleri topluluğunda edindiği izlenimlerdir. Zaman zaman hava kuvvetlerinde çalışanlarla bir araya geldiğinde, yahut onları toplantı yaparak memleket sorunları üzerinde aydınlatmak için konuştuğunda tespit ettiği izlenimlerdir.

Muhsin Batur Hava Kuvvetleri Komutanı olduğunda, orduya yaptığı, hava kuvvetlerine yayınladığı tamimde, kendilerine politikanın dışında kalmalarını, memleketteki politik fikirler, doktrinler arasında taraf tutmamalarını tamim etmiş, orduyla, kendi kumandası altındaki hava kuvvetleriyle temasını hiçbir zaman eksik etmemiş, tersine bunu daima canlı tutmaya önem vermiş. 1970 yılı içinde iki muhtıra ile Milli Güvenlik Kurulu'nu uyarmaya çalışmasının başlıca nedeni ordudan kendi komuta ettiği kuvvetler bölümünden aldığı, heyecan uyandırıcı, yahut endişe uyandırıcı haberlerdir.

Birinci muhtırayı 1970 Ocak ayının sonundaki Milli Güvenlik Kuruluna vermiş, ikinci muhtırayı da 1970 kasım ayında vermiş. Bu muhtıraları aynen açıklamaya mezun değilim. İsterse kendisi açıklar. Yalnız gerek Muhsin Batur'la, gerek diğer komutanlarla yaptığım konuşmalardan edindiğim sonuçlar var ki, onları burada kısaca belirtmek isterim.

Hepimiz gibi komutanlar da o gün, 1970-1971 ortamı içinde, belli konularda endişe duymaktaydılar. Bir defa milli bütünlüğü bozucu cereyanların günden güne kuvvet kazanması, bölücülük, Şiilik-Sünnilik faaliyetlerini muhtelif zümre ve biz siyasi partilerin kendi çıkarları yönünde bunları kullanmaları orduyu rahatsız ediyordu.

Aşırı sağ ve aşırı sol cereyanların yeraltı ve yerüstü girişimleri de komutanların ve tabii orduda görev almış bütün sorumlu subayların gözünden kaçmıyordu. Sivil politika hayatındaki kavgalar, çekişmeler, parlamentonun içindeki davranışlar, partilerin birbirlerine karşı takındıkları tavır onları rahatsız ediyordu.

Bu görüşmelerden, kumandanlarla yaptığım görüşmelerden edindiğim izlenimlerden, orduda, bilhassa yüksek rütbeli subaylar arasında arzu edilen, memleketin daha iyi idare edilmesi için arzu edilen, şeyler şöyle sıralanabilir:

– Vergi reformu,

– Toprak reformu,

– Eğitimde reform,

– Devlet yatırımlarının oy endişesinden kurtularak ekonomik kalkınmayı hızlandıracak yöne çevrilmesi,

– Devlet otoritesini temsil eden güçlere milletin saygı ve güvenini sağlayacak bir yön verilmesi,

– Atatürk ilkelerine bağlılık,

– Dış ticaretin devletleştirilmesi (Hava Kuvvetleri),

– Seçim kanununun ıslahı.

Muhsin Batur'la yaptığım konuşmalardan o tarihte edindiğim izlenim şudur: Batur, anayasamızı teorik olarak mükemmel bulmaktadır. "Bünyeye uygun olup olmadığı tartışılabilir" demektedir. Ayrıca bazı maddelerin ifade ettiği anlamlar üzerinde, değişik görüş ve anlamlar çıkarıldığını bilmektedir. Partilerin anayasayı ve devlet düzenini anlayışta, asgari müştereklerde birleşmeleri lazım geldiği inancındadır. Partilerin aşırı akımların hiçbirisini desteklememesi lazım geldiği fikrindedir. Ekonomik ve sosyal açıdan daha belirli doktrinlere sahip olmalı ve bu doktrinler anayasa müşterek anlayışı içinde kalmalıdır. Ayrıca bazı reformların gecikmiş olmasından üzüntü duymaktadırlar; bu reformlar vakit kaybetmeden derhal yapılmalıdır. Aşırı sol tehlikeyi Muhsin Batur küçümsememektedir. Aşırı sağ kadar aşırı solun da, yalnız rejimin ismi bakımından değil, fakat devletimizin ve milletimizin geleceği bakımından, büyük tehlikeler arz ettiği fikrindedir. O 1970-1971 döneminde Batur şunu tavsiye etmektedir: Parti farkına bakmaksızın ana tehlikeler üzerinde fikir birliğine varılarak, devlet otoritesini sağlayacak yeni kanunlar çıkarılmalıdır. Sosyal ve ekonomik tedbirlerle, huzur ve sos-

yal adalet sağlanmalıdır. Basının ve TRT'nin düzene sokulması gerektiği inancındadır. Hükümetin, anayasa düzeni içinde denetlenmek şartıyla, daha kuvvetli hale getirilmesini istemektedir. Özerkliğin, devlet içinde devlet anlamında olmadığını kabul etmektedir. Seçim sisteminin ıslahını ve parlamentoya bugünkünün üzerinde bir seviye ve itibar kazandırılmasını istemektedir.

Ayrıca Muhsin Batur, ordu içinde subaylar arasında sol fikirlerin saha kazandığını, yayılmakta olduğunu da gözlemlediğini, ellerine daha çok –subayların ellerine daha çok– sol kitaplar geçtiği için bunları okuduklarını tespit ettiğini de anlatmıştı. Muhsin Batur, ordu ile yakından meşgul olunmasını, subayların fikir bakımından da tatmin edilmesini önemle istemekteydi.

1970 sonlarında komutanlar arasında, Türkiye'nin o günkü önemli sorunları şöyle belirtiliyordu:

1. Fikir ve menfaat gruplarının amaçlarını geliştirmesi ve sorumsuzca çatışmaları,
2. Çatışmaların birbirleriyle ve devlet kuvvetleriyle silahlı hale gelmesi,
3. Irkçılık bölgecilik ve bölücülük faaliyetlerinin artması,
4. Komünizm ve teokratik faaliyetlerin fütursuzca yürütülmesi,
5. Öğrenci ve işçi hareketlerinin artması ve başka alanlara kayması,
6. Anayasa anlayış ve tatbikatında hatalı tartışmalar,
7. 27 Mayıs ve silahlı kuvvetler üzerinde resmi şahsiyetlerin samimi olmayan davranışları,
8. Bozuk, milli iradeyi temsil etmeyen seçim sisteminde ısrar,
9. Seçildikten sonra ne istersek yaparız zihniyeti,
10. Hükümet ve parlamentonun kuvvet ve itibarını yitirmesi,
11. İşlemeyen, milli menfaatleri anlamaz görünen adli mekanizma,
12. Görevinin hükümet karşısında olmak olduğuna inanan anayasa müesseseleri,

13. Yanlış anlaşılan özerklik müessesesi,

14. Ekonomik durumun gittikçe bozulması,

15. Artan dış borçlarla ekonomik bağımsızlıktan uzaklaşma,

16. Devalüasyon kademesinden sonra enflasyon tehlikesi,

17. Karşılıksız az faizli kredi, çok kazanç, az vergi parolasıyla hareket eden özel sektör,

18. Özel sektör ve siyasi etki altında Devlet Planlama Teşkilatı,

19. Düzeni değiştirmek için var olanı da yıkma çabasındakilerin artması,

20. Devleti, hükümeti, silahlı kuvvetleri seviyesizce eleştiren, komünizm ve irticaı destekleyen, kazançları meçhul bir basın düzeni,

21. Endişesi artan kamuoyu,

22. Huzursuzluğu artan, muhtemelen idareyi devir alma planı hazırlıklarına girişen, bir silahlı kuvvetler.

Şunu da ilave edeyim ki, 15-16 Haziran 1970'te İstanbul'da 50.000 kişilik bir işçi kitlesinin hükümet kuvvetlerine, orduya karşı direnişe ve hücuma geçmeleri de, silahlı kuvvetleri çok tedirgin etmiş ve gelecek için endişelere düşürmüştü.

Burada Muhsin Batur'un 1961 Anayasası hakkındaki görüşlerini de kendi muhtırasından aktarmak istiyorum: "1960 öncesi çekilen sıkıntıların tekerrür etmemesi genel amacıyla hazırlanmış bu anayasa reaksiyonel bir nitelik taşımaktadır. Maalesef belki çok daha ileri ve medeni bünyeye uyabilecek bu anayasa, yanlış anlamalar, anayasaca emredilen bazı hususların uygulanmasına 9 yıldır geçilmemiş oluşu, parlamenterlerin çoğunca esasen içten benimsenmemiş oluşu, cemiyetimizin seviyesi üzerinde hürriyetler getirmiş oluşu gibi nedenlerle, Türkiye'nin bu hale gelmesinin unsurlarından biridir. Ancak anayasanın bünyemize uymazlıkları hakkında görüşlerin çok çeşitli oluşu ve en önemlisi 27 Mayıs düşmanlığı hissi altında değiştirilmek eğilimleri, bu arada Türkiye'nin hiçbir meselesini halle yaramayacak siyasi af ve doğrudan doğruya rey avcılığını istihdaf eden orman suçları bölümünün değiştirilmesi, bu konu üze-

rinde özellikle silahlı kuvvetlerde alerjik bir izzeti nefis hassasiyeti meydana getirmiştir.”

12 Mart Muhtırası verildiği zaman o muhtırada yer alan maddeleri, o maddelerin yazılış tarzı, benim ordu içindeki eğilimlere dair sonradan edindiğim bilgilerle karşılaştırıldığı zaman, hiç yadırgamadım. Çünkü daha 1970 yılı başında, ordu komutanları arasında endişeler belirmiş, artmaya başlamış, 1970 yılı sonunda da bu endişe hemen hemen azami haddine yaklaşmıştı. Nitekim 1 Ocak 1971 günü Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç’ın silahlı kuvvetlere yayınladığı yeni yıl mesajında bu açıkça okunmaktadır.

Biz Birinci Erim Hükümeti olarak işbaşına 12 Mart Muhtırası’ndan sonra gelmiştik. 12 Mart Muhtırası ne idi? İç Hizmet Kanunu’nun bir maddesinin kendisine verdiği bir görevi hatırlayan ordunun devlet idaresine şöyle veya böyle müdahale etmesiydi. 12 Mart’tan önceki aylarda, önceki yıllarda biriken olayları, biriken bunalımları göz önünde tutunca, biz hükümet olarak ordunun eğilimlerini, orduyu rahatsız eden konuları da elbette göz önünde tutmalıydık.

Birinci Erim Hükümeti olarak programımızı hazırlarken bu eğilimleri göz önünde tuttuk. Hükümette bulunduğum süre içinde her zaman ordunun nabzını yakalamaya dikkat ettim. Genel Kurmay Başkanı ile konuşmalarımda, kuvvet komutanlarıyla konuşmalarımda, daima ordunun ne halde olduğunu, ordunun rahatsızlıklarının hangi düzeyde olduğunu öğrenmeye önem verdim. Çünkü Türkiye normal bir demokratik düzen içinde tıkır tıkır işleyen bir rejim altında bulunmuyordu. Rejim tıkır tıkır işleyen bir rejim olsa idi, 12 Mart Muhtırası verilmezdi, verilemezdi. 12 Mart Muhtırası verildiğinde de, zamanın başbakanı, zamanın Büyük Millet Meclisi bu muhtırayı kabul edip, muhtıranın icaplarını yerine getirmek üzere gelen bir hükümete güvenoyu vermezdi. Demek ki, o anda memleketin genel eğilimi de ordunun işaret ettiği yönde idi. 12 Mart’tan

önce ve sonra, basındaki yorumlar da, parti liderlerinin, kurumların bildiri ve demeçleri de bu gerçeği belgelemektedir.

Bütün bu mülahazalarla, bu görüşlerle başbakan olduğum sürece, ordu ile sivil sektörü, ordu ile parlamentoyu, ordu ile partileri daima dengede tutmaya çalıştım. Yeni bir bunalıma meydan vermemeye çalıştım. Bundan dolayıdır ki, şunu bilhassa arzu ettim: Sivil sektörde Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi'nin hükümeti birlikte desteklemelerini istedim. Çünkü Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi millet çoğunluğunun, milletin yüzde 80-85'inin oylarını üzerinde toplamış iki büyük parti idi. Bunlar birleşerek hükümeti desteklemedikçe öyle bir dönemde devleti yönetmek tehlikeli idi. İmkânsız demeyeyim ama, tehlikeliydi. Her an umulmadık şeylerle karşılaşılmak mukadder olurdu. Onun için ben buna çok önem verdim. 1971 ekim ayında, Adalet Partisi'nin bakanlarını hükümetten çekmesiyle meydana gelen bunalımda, hiç tereddüt etmeden Sunay'a, artık benim başbakanlıktan çekilmem lazım geldiğini ve başka birisinin hükümet kurmakla görevlendirilmesinin zaruret olduğunu söyledim. "Çünkü" dedim, "Adalet Partisi desteğini benden çekmiştir, Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin birlikte desteklemeyecekleri bir hükümet başkanı olarak ben, böyle bir dönemde, görev yapılabileceğine kani değilim". Fakat Sunay benim ısrarlı çekilme arzumu kabul etmedi. İş, Milli Güvenlik Kurulu'na intikal etti. Çankaya'da Sunay nezdinde, Ekim 1971 içinde birkaç toplantıda, sorunun çözüm yollarının Senato ve Meclis Başkanları, AP yöneticileri ile birlikte aranması noktasına kadar gitti.

Acaba silahlı kuvvetler ne düşünüyordu diye, yukarıda komutanlarla konuşmalarımdan edindiğim izlenimleri tespitim, şu bakımdan da dikkat çekicidir: Şimdiye kadar bu konuda çeşitli tahminler, yorumlar yapıldı. Yukarıya aktardığım, yukarıda tespit ettiğim izlenimler öyle sanıyorum ki gerçektir, yahut gerçeğe en yakın olanlardır. Çünkü doğrudan doğruya Genel Kurmay Başkanı ile, kuvvet komutanlarıyla yapılmış görüşmelerin sonucudur.

Komutanlar arasında...

Burada bir noktaya daha işaret etmeliyim: Bu sorun da zaman zaman kamuoyunda veya özel sohbetlerde görüşülmüş tartışılmıştır. 12 Mart Muhtırası'nı imza eden dört komutan fikir bakımından birlik halinde mi idiler?

Tabii buna kesin bir cevap vermek kolay değildir. Ama burada da kendi izlenimlerimi söylemem gerekirse, bu dört komutan arasında, rahmetli Faruk Gürler'le Muhsin Batur'un sola daha yatkın olduklarını söyleyebilirim. Eyiceoğlu'nun ilerici, Atatürkçü bir görüşte olduğunu, fakat öyle sağ-sol ayırımı yapacak bir doktrin araştırması içinde olmadığını gördüğümü söyleyebilirim. Tağmaç'a gelince: Tağmaç çok yurtsever, milletine bağlı, görevine bağlı, memleketine bağlı bir komutandı. Tağmaç'ın, hiç kimse, Faruk Gürler gibi Muhsin Batur gibi ilerici, yahut sol düşüncelere açık bir insan olduğunu söyleyemez. Tağmaç bu fikirde değildi. Ama benim izlenimlerim o ki, Tağmaç, reformların, anayasada öngörülen reformların, Atatürkçü çizgide gerçekleştirilmesine taraftardı ve biz hükümet olarak reformları ele aldığımızda, reformlara giriştiğimizde bunlara karşı hiçbir olumsuz tepkisini görmedim. Bu dört komutan arasındaki eğilimleri ben bu şekilde özetleyebiliyorum.

Muhsin Batur'un yukarıda naklettiğim düşüncelerini dikkatle inceleyenler göreceklerdir ki, Muhsin Batur da hem soldan, hem sağdan gelen tehlikeyi küçültmemekte, aynı düzeyde tutmakta ve bunlara karşı tedbir istemekte idi. Sivil sektördeki, siyaset âlemi, iş âlemindeki rahatsızlıkları, hastalık nedenlerini iyi teşhis etmekte ve bunlardan doğan huzursuzluğun ordudaki etkilerini isabetle ortaya koymakta, bunlara karşı tedbirler alınmasını istemekteydi.

Düşünülürse ki Muhsin Batur'un birinci muhtırası Ocak 1970'te verilmiştir. Demek ki 12 Mart 1971 Muhtırası'nı vermeden 14-15 ay önce, Muhsin Batur yazılı olarak Milli Güvenlik Kurulu'nun

dikkatini memleketi tehdit eden tehlikeler üzerine çekmiş bulunuyordu. Öteki komutanların da Milli Güvenlik Kurulu'nda aynı şekilde uyarılarda bulunduklarını kendilerinden duymuşumdur. Örneğin, 1971 Ekimi'nde hükümet bunalımı çıktığında, Çankaya'da Sunay nezdinde yaptığımız toplantıda, Tağmaç, Demirel'e "Biz sizi uzun süre uyardık, bizi dinlemediniz" şeklinde hitap etmişti. Rahatsızlıklarının orduya karşı, ordu mensuplarına karşı yersiz, yakışıksız, küçük düşürmek amacını güden sözler, yazılarla da artırıldığına işaret etmişti. Çankaya'daki o toplantıda Tağmaç'ın Demirel'e karşı söyledikleri, komutanların çok önceden durumu ve tehlikeleri görerek, Milli Güvenlik Kurulu'nu ve hükümeti uyardıkları izlenimini bende uyandırmıştır.

Komutanlarla gerek görev, gerekse kişisel ilişkiler alanında, birlikte çalıştığımız dönemde çok olumlu izlenimler edindim. Muhtırayı imzalayan dört komutanın her biri, yurtseverliği yüksek düzeyde tutan, pek seçkin Türk aydınlarının hiç kuşkusuz başlarında yer alır. 12 Mart Muhtırası'nı imzalayanlar için anayasaya koruyucu hüküm konması bazı çevrelerden bize telkin edildiğinde, dört komutan adına M. Tağmaç buna ihtiyaç duymadıklarını, kendilerini milletin hüküm ve takdirine her zaman hazır bulundurmak istediklerini bana söyledi.

Başbakanlıktan ayrıldığım vakit, Genelkurmay Başkanı'nın, Türk Silahlı Kuvvetleri adına bana bildirdiği güzel düşünce ve duygular en değerli belgelerimdendir. Silahlı kuvvetlerimizin seçkin komutan ve subaylarını görev başında yakından izlemek benim için müstesna değerde bir mutluluk oldu. Her biri için sıcak iyi duygular besliyorum.

Şartsız destek...

Şimdi başka bir konuya geçiyorum: 19 Mart 1971'de Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilişim üzerine, olayların nasıl geliştiğine işaret edeceğim. 19 Mart günü Çankaya'da basın toplantısı yaptım. O basın toplantısından ayrılır ayrılmaz, Meclis Başkanı'nı ertesi gün Senato Başkanı'nı ziyaret ettim. 20 Mart günü Adalet Partisi Genel Başkanı Demirel'i ziyaret ettim. Adalet Partisi Genel Başkanı ile görüşmemde, hükümeti nasıl kuracağımı kendisine anlattım.

Cumhurbaşkanı partilere yazdığı mektupta hükümeti kayıtsız şartsız desteklemelerini ve kendi partilerinden bakanları seçerken başbakanı serbest bırakmalarını istemişti. Parti liderleriyle konuşurken, bunun cumhurbaşkanı tarafından böyle arzu edilmekle beraber, benim partilerin işine el uzatarak partilerden bakan seçme yoluna gitmeyeceğimi, partilerin liderlerinden bakan yapılmasını uygun gördükleri kimseleri, örneğin benim alacağım bakan sayısından üç misli fazlasını, bana bildirmelerini ve seçimi onların içinden yapmayı düşündüğümü söyledim. İnönü'yü 19 Mart gecesi evinde ziyaret etmiştim. CHP'nin bana ne surette yardımcı olacağını sormuştum. Öte yandan, bilhassa Demokratik Parti'den bakanların serbestçe seçilmesi ve hiçbir ön şart ileri sürmeksizin yardımcı olunması hususunda cumhurbaşkanınca yapılan telkinden alındıklarını öğrenmiştim. Kendilerine de aynı şekilde durumu izah ettim. Ben partilerle görüşerek bir seçim yapacağımı, partilerin de fikrini alacağımı söyledim. Bozbeyli buna karşı gazetecilere şunları söyledi: "Dün açıklanan Demokratik Parti görüşü: Sayın cumhurbaşkanımızın partilere yollamış olduğu yazıda hiçbir şart ileri sürmeden hükümete iştirak etmek ve güvenoyu vermek teklifi vardı ki, biz sadece şartsız bir kabulü uygun bulmadığımızı açıkladık. Sayın Erim ile şimdiki görüşmemizde şartlarını öğrendik. Bu şartlar muvacehesinde grubumuzun ve yetkili organlarımızın kararını sayın Erim'e arz edeceğiz."

Bir gazeteci kendisine “yeni bir karar alma durumu mu doğuyor” diye sorunca Bozbeyli, “evet” diye cevap veriyor. Bozbeyli’nin bir gün önceki açıklaması şu şekilde:

> “Sayın cumhurbaşkanımızın kurulacak yeni hükümete iştirak etme ve güvenoyu verme konusuyla ilgili mektubu bugün bütün partilere dağıtılmış ve 19.00 haber bülteninde radyo ile kamuoyuna duyurulmuştur. Bu mektubunda sayın Cumhurbaşkanı bütün partileri hükümete iştirak etmek ve güvenoyu vermek için şartsız bir kabule davet etmektedir. Demokratik Parti olarak 17 Mart 1971 günü sayın cumhurbaşkanlığına takdim ettiğimiz cevabi yazımızda, demokratik nizamın vazgeçilmezliğine olan inancımızı belirterek, anayasa kuralları içinde ve münhasıran meclisimizin itimadına mahzar olacak kuvvetli bir hükümetin kısa zamanda kurulması zaruretine temas etmiştir. İçinde bulunduğumuz ciddi durumun önemi göz önünde bulundurularak, her adımda biraz daha anayasa ve demokratik nizamın gereklerine ulaşmak gayreti içinde bulunmaktayız. Bu sebepten partilerin kendi iradeleri içinde hareket etmeleri ve bütün anayasa organlarının anayasa içindeki yetki hududunu aşmamaları lüzumuna ehemmiyetle dikkati çekiyoruz. Partimizin yetkili kurullarınca kararlaştırılan ve sayın cumhurbaşkanına arz olunan bu görüşlerimizin dışında, hükümete iştirak etme veya güvenoyu verme hususunda şartsız bir kabule evet demek durumunda olmayacağımızı muhterem kamuoyuna saygı ile sunarım.”

Demokratik Parti sonunda hükümete katılmama kararı aldı. Bana bu kararı bildirdiler ve hükümete Demokratik Parti katılmadı.

Kızgın gösteriler...

Yine 20 Mart günü Cumhuriyet Halk Partisi’nde birtakım gösteriler, kaynaşmalar oldu. Cumhuriyet Halk Partisi’nin bir yan örgütü olan, Sosyal Demokrasi Derneklerinin bir üyesi ve onların taraftarı bazı gençler, bazı kimseler benim aleyhimde gösteriler yapmaya giriştiler. Aynı gün Milli Güven Partisi genel merkezini ziyaret etmiş-

tim. Biz içeride Feyzioğlu ve Milli Güven Partisi yöneticileriyle konuşurken dışarıdan sesler geliyordu. Bunlar, 50-60 yahut 100 kadar genç, aleyhte gösteriler yapmaktaydılar.

Milli Güven Partisi'nden çıkarken bana "bunlara ne diyorsun" diye sordukları zaman şu cevabı verdim: "Daha ben hükümeti kurup idareyi ele almadım. Hükümeti kurup idareyi aldığım zaman bu konuları konuşuruz". Gazeteciler "gösteriler hakkında ne düşünüyorsun" diye sorunca yine cevabım şu oluyor: "Gösteriler kanuni ise devam eder. Kanuni değilse bugünkü hükümet tedbirini alır" diyorum. Bir soru daha soruyorlar, "bugün Türkiye'de demokrasinin olup olmadığı yolunda bir şey söyleyecek misiniz" diyorlar. Cevap veriyorum: "Şimdi ben hükümeti kurmaya çalışıyorum. Onu kurmadan bu konuda hiçbir şey söylemem".

Yasalara saygı isterim...

Yine aynı gün gazetecilerin bana sorduğu bir soruyu da şöyle cevaplandırıyorum:

"Türkiye'nin yaşanır bir memleket haline tekrar dönmesini sağlamaya çalışacağım. Atatürk reformlarını tamamlamak, yapılmış olanlara saygı göstermek, Türkiye'nin varolması, ya da yok olması davasıdır.

Yeni hükümet önce memleketimizin rahat yaşanır bir memleket haline tekrar dönmesini sağlamaya çalışacaktır. Kızgın vatandaşlar haline geldik. Bunları giderme imkânlarını arayacağız. Ben şahsen düşünce serbestliğinin, tartışma serbestliğinin son haddine kadar gözetilmesi taraftarı bir insanım, ama yasalara da saygı isterim."

Aynı 20 Mart günü Milli Birlik Grubu ve Kontenjan Grubu yöneticileriyle de konuştum, onlara da hükümetin ne yapmaya çalışacağını anlattım.

Hükümeti kurarken

Bu şekilde ilk temasları gruplarla, partiler ve parti yöneticileriyle bitirdikten sonra doğrudan doğruya hükümetin kadrosunu, hükümeti kurmak üzere çalışmalarıma başladım.

Hükümeti nasıl kurmalıydım? Daha çok hükümete dışarıdan teknisyenleri almak istiyordum. Çünkü 12 Mart Muhtırası'nda, hem hükümetin, hem parlamentonun çalışma tarzından şikâyet edilmişti. Parlamentonun o günkü manzarasında, parti rekabetleri, parti çekişmeleri ön plana geçmişti. Memleketin o günkü manzarası içinde, partileri bir hükümetin içinde büyük ölçüde toplamakla, selamete çıkılması zor görünüyordu. Bunun için, partilerden az üye alarak, daha çok dışarıdan teknisyenlerden, Devlet Planlama'da çalışmış, devlet yönetiminde görev yapmış ve yapacağımız reformları hazırlayabilecek, onların kanunlarını hazırlayabilecek, taslaklarını hazırlayabilecek yetenekte kimseleri seçmeyi düşünmüştüm.

Cumhurbaşkanı ile konuşmamızda da şu rakam üzerinde fikir birliğine varmıştık: Adalet Partisinden 5, Cumhuriyet Halk Partisi'nden 3, Milli Güven Partisi'nden 1 üye. Bir tane de eski Milli Birlikçi (Mehmet Özgüneş'i) yine parlamentodan tabii üyelerden aldık. Böylece 10 kişisi, benimle birlikte 11 kişisi parlamentodan olan ve geri kalan 14 kişisi de dışarıdan olan bir hükümet meydana getirmeye koyuldum.

Ondan sonra temaslar yapmaya başladım. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben böyle kısa bir zamanda başbakanlığa, başbakan olarak hükümeti kurmaya davet edileceğimi bilmediğim için hükümete kimleri alacağım konusunda, özellikle dışarıdan kimleri alacağım konusunda, bir ön hazırlığım yoktu.

Parlamentodan Halk Partililerden kimleri alacağım konusunda düşüncelerime en yakın geleceğini tahmin ettiğim kimseler vardı. Ama Adalet Partilileri yakından tanımıyordum. Onun için kendim

seçmeye girişmedim. Adalet Partisi Genel Başkanı'ndan 15 kişilik bir liste istedim. O listenin içinden seçtim.

O listenin içinden seçtiğim bazı kişilere çeşitli yerlerden, özellikle askerlerden itirazlar geldi. Bu nedenle bir-ikisini alamadım. Halk Partisi'nden seçtiğim birisi için de keza böyle bir itiraz geldi.

Partisizlerden, teknisyenlerden seçtiğim bir başka kişi için de itiraz geldi.

Üçlü denge...

O günkü ortamda illa ben bu kişileri kabineye alacağım şeklinde bir ısrarda bulunmayı doğru görmedim. Normal bir dönem içinde değildik, bir askeri muhtıra verilmiş, önceki hükümet yerini bırakmıştı. Şu halde hem hükümeti kurarken, hem hükümeti kurduktan sonra, şöyle bir denge üzerinde duracaktım: Başta Cumhurbaşkanı, bir tarafta Türkiye Büyük Millet Meclisi ve parti örgütleri, partilerin liderleri. Öbür yanda da silahlı kuvvetler.

Bu üçlü dengeyi daima göz önünde tutmam gerekiyordu, eğer bir iş görecek idi isem... Onun için daha ilk adımda, hükümete almak istediğim şahıslar hakkında, askeri kanaldan kesin itiraz gelince üzülerek, fakat çaresiz buna boyun eğdim. Bu bazı hallerde çok üzücü bir durumdu. Çünkü adı geçen kişileri çağırmışım, konuşmuşum. Bazıları benim yanımdan ayrıldığı zaman gazetecilere, "evet bize bakanlık teklif edildi, kabul ettik" gibi beyanlarda bulunmuşlardı. Ama çaresizlik ve devletin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma zorunluluğu, benim şahsen orada bir fedakârlık yapmamı ve bu yüzden masum bakan adaylarını benimle beraber aynı fedakârlığa katlanmaya adeta sürüklememi gerektirmişti. Onlara karşı hâlâ bir eziklik duyuyorum. Her ne kadar Cumhurbaşkanı onaylayıncaya

değin işe oldu, bitti diye bakmamak, teklifimi açıklamamak bakan adaylarına düşer idiyse de...

Liderlerle yaptığım görüşmelerden sonra, partilerin bana verdikleri ortak cevap “yetkili kurullarımıza isteklerinizi götürelim, oradan aldığımız cevapları size bildiririz” olmuştu.

Burada bir noktayı işaret edeyim: Başbakan bulunduğum sürece Süleyman Demirel’le yaptığımız her görüşmede, daima bana şunu sorardı: “Benden ne yapmamı istiyorsunuz? Partimden ne yapmasını istiyorsunuz?” Benden açık cevap alır, onu yetkili kurullarına götüreceğini söyler ve sonucu bana bildirirdi.

Zorlamak yok!..

Burada 21 Mart günü verdiğim bir demeçten, o günkü şartları yani hükümet kurma konusundaki şartları nasıl öne sürdüğümü göstermek istiyorum:

> “Kuracağımız hükümet 1961-1965 arasındaki koalisyonlar gibi olmayacak. Benim sorumluluğum altında, sizin desteğinizle bir hükümet kurulacak. Bu hükümetin seçmen önünde sorumluluğunu hiçbir parti yüklenmeyecektir. Şu anda bana hem güvenoyunuzu verin, hem de müsaade edin sizin partilerinizden kabineye üyeler alayım. Bu üyeleri siz bana empoze etmeyin. Ben serbest seçeceğim, beni serbest bırakın, ben ayarlamaya çalışayım. Bunu anlattım kendilerine (yani liderlere). Zannediyorum olumlu karşıladılar. Benden aldıkları bilgileri yetkili kurullarına götürüp sonuç alacaklar. Şu ana kadar daha hiçbir partiden resmen bir cevap alamadım.”

Bundan sonra şunları söylüyorum:

> “Partiler benimle karşı karşıya kaldıklarında bir zorlama mevzubahis değildir. Partilere söyledim, nasıl bir hükümet kurulacak? Benim elimde bir zorlama kuvvetim yok. Siyasi partiler derlerse ki, biz böyle girmek istemiyoruz hükümete, biz yine protokol yapmak istiyoruz ve üyeleri biz kendimiz vereceğiz. Ben de gider Cumhurbaşkanı’na derim

> ki: Hükümeti kuramıyorum, çünkü yine 1961-1965 arasındaki parti çekişmelerine götürmek istiyorlar, buyurunuz emanetinizi.
>
> Sanki dünyada benim kurduğum tarzda ilk defa demokratik bir koalisyon hükümetini ben mi icat ediyorum? Bu vaktiyle İngiltere'de de oldu. İşçi Partisi'nin lideri partisinden istifa etti ve bir milli hükümet kurdu. Hükümet kurmanın çeşitli yolları var.
>
> Hükümeti kurduktan sonra güvenoyu isteyeceğim. Meclisin huzuruna çıkmadan önce hükümetin programını tek tek liderlere göstereceğim. Mütalaalarını alacağım. Reformlar yolundaki davranışımıza katkıda bulunacaksa kabul edeceğim, böyle geleceğim meclise. İsterlerse güvenoyu verecekler, istemezlerse vermeyecekler; yani benimle karşı karşıya kaldıklarında bir zorlama söz konusu değil. Topum tüfeğim yok benim. Zorlayamam ben. Bilhassa bu muamelenin anayasanın demokratik usulleri içerisinde gitmesini arzu etmekteyim".

Adalet Partisi'nden 22 Mart günü cevabını almıştım. Hükümete katılacaklar ve bana partilerinden bakan almama izin verecekler, benim kendilerine izah ettiğim tarzda. İnönü'yle daha önce konuşmamızda onun muvafakatını da almıştım. Bundan sonra, partili bakanların isimleri üzerinde durmaya başladım. Parti dışından alacağım Attila Karaosmanoğlu, Amerika'da Dünya Bankası'nda çalışmaktaydı. Kendisini Türkiye'ye davet ettim, gelmesini de bekliyordum. Evvelce planlamada çalışanlardan Ayhan Çilingiroğlu'nu da hükümete almayı düşünüyordum. Özer Derbil'i de çok eskiden beri, öğrencilik yıllarından beri tanırdım, babasını da tanırdım. Kendisi iyi bir hukukçu olduğu gibi, iyi bir işadamı olarak da OYAK'ta genel müdürlük yapmış ve başarılı bir iş adamı hüviyetiyle yükselmişti. Ticaret ve ekonomi işlerinde onun da ihtisasından faydalanmak istiyordum.

23 Mart günü Süleyman Demirel'le bir konuşma daha yaptım ve o konuşmada kendisine şunu söyledim: "Vakıa siz beni serbest bıraktınız ama ben partinizin içine elimi uzatarak bakan almak istemiyorum. Siz bana benim alacağım beş bakanın üç misli isim verin, bunların içinden bakanları seçeyim". Demirel'in yanında Niza-

mettin Erkmen de vardı. Bana bu istediğimi kabul ettiklerini söylediler ve istediğim şekilde isimleri verdiler.

İlk kadın bakan

Yine bu günlerde, 22-23 Mart günü kabineye bir kadın bakan alacağımız haberi duyuldu. Gerçekten bunu Sadi Koçaş'la konuşmuştuk. Koçaş bana "Kabineye bir kadın bakan alma fikrine ne dersin" diye sormuştu. "Bu fikri çok beğendim, çok iyi olur" dedim. Ve kadın bakan olarak kimi alalım diye konuşurken yine bana Sadi Koçaş, Profesör Türkân Akyol'u hatırlattı ve tavsiye etti. Ben Türkân Akyol'u tanımıyordum, daha önce hiç görüşmemiştim. Rica ettik geldi, görüştüm. Tam bizim aradığımız vasıfta bir kadın bakan olabilirdi. Kendisini, tabip olduğu için bildiği bir alana sağlık ve sosyal yardım bakanlığına getirmeyi kararlaştırdık.

Beyin takımı...

Yine bu 23 Mart günü sonradan üzerinde çok alaylı sözler söylenen "beyin takımı" sözünü ben sarf ettim. O söz şöyle geçti: Bana gazeteciler soruyorlar "Attila Karaosmanoğlu davet edildi mi, edilmedi mi; ne zaman gelecek" diye. Şu cevabı veriyorum: "Sayın Karaosmanoğlu bu akşam geliyor. Size yeni bir haber vereyim. Nasıl ki ilk kadın bakan, Türkiye tarihinde ilk kadın bakan bu hükümette görülecekse, benim yanımda devlet bakanı olarak çok beğeneceğiniz, Dünya Bankası'nda, planlama dairesinde yetişmiş gençlerden bir "beyin takımı"nı da *"brain trust"ı da bu hükümette göreceksiniz. Reformları onlarla beraber hazırlayacağız. Onlar zaten*

bizim Planlamamızda ilk önce kuruluş sırasında çalışmış gençlerdir. Ondan sonra dışarıda da tecrübelerini arttırdılar. İsimlerini öğrendiğinizde çok memnun kalacaksınız.

Kamuoyu ile diyalog...

Yine o gün gazetecilerden birinin seçim konusunda sorduğu bir soruya da şöyle cevap veriyorum: “Ben isterim ki, görevimizi bir an önce bitirelim ve sayın cumhurbaşkanımızın mesajlarında da işaret ettiği gibi, bir an önce seçim yapalım. Ama bu ne zaman biter. Bakın problemleri görüyorsunuz. Daha ana hatlarıyla söylediğim zaman yeni problemler çıkıyor. Dosyalara gireceğiz ve ben size o zaman da gerekeni söyleyeceğim. Sizden ricam şu, bu hükümet her şeyden önce kamuoyuyla diyaloglu çalışan bir hükümet olacak. Sizden hiçbir şey gizlemeyeceğim. Bütün meseleleri günü gününe sizin önünüze koyacağım. Yani vatandaşlarımın önüne koyacağım. Çünkü ben en çok her şeyin üstünde onların yardımına güveniyorum.

Ağır sanayi ve teknoloji...

Yine o günlerde gazetelerde bahis konusu olan ağır sanayi ve teknoloji bakanlığı kurmak, gümrük ve tekel bakanlığını kaldırmak, lağvetmek fikirleri vardı. Gerçekten biz arkadaşlar aramızda konuşurken tekel bakanlığının kaldırılması gerektiğini öne sürenler oldu, ağır sanayi ve teknoloji bakanlığının kurulmasını söyleyenler de oldu. Sonunda bu her iki fikirden de vazgeçtik. Sadece dış ticari ve ekonomik ilişkiler bakanlığı kurarak Özer Derbil’i onun başına getirdik. Bu ağır sanayi ve teknoloji bakanlığı düşüncesi benim zihnimde öteden beri yer ediyordu. Gazeteciler bana o günlerde bu konuda soru yönelttikleri zaman şu cevabı verdim:

> "Şimdi hatırlarsınız, ben dış politika eleştirilerini her yıl dışişleri bakanlığı bütçesi nedeniyle yaparken –bundan bilhassa iki yıl önceydi– hükümeti şunla tehdit etmiştim: Bütün dünyada, bugün teknoloji ve bilim bakanlıkları kurulmaktadır. Nükleer araştırmalar, uzay araştırmaları ve o sahada büyük ilerlemeler oluyor. Birçok milletlerarası kuruluşlar var. Bunların en önemlilerinde Türkiye bugüne kadar faal rol oynamadı. Halbuki istikbal bu araştırmalara bağlıdır. Bunun için biz de hemen vakit kaybetmeden buna başlamalıyız. Örneğin, elektronik beyin bugün Batı ülkelerinde o hale gelmiştir ki, elektronik beyinle çalışmayan bir fabrikanın öteki fabrikalarla rekabet etmesi mümkün değildir. Hastanelerde kullanılan elektronik beyinin ilerde daha ne gibi imkânlar sağlayacağı henüz tamamen tespit edilmemiştir. Biliyorsunuz bilimsel araştırmalar kurumu zaten bizde de kuruldu. Benim istediğim şu, başlayalım, yani beklemeyelim. Diğer memleketler sanayi devrimini çoktan geri bırakmış, sanayide ilerlemeyi yapmış, elektronik cihazlanmayı sağlamış ileri Batı ülkeleri. Bizde de bu aşamaya ayak uydurmak lazım".

Gazeteci Örsan Öymen'in o gün benimle yaptığı görüşmede, ağır sanayi konusunda bir soru yöneltiyor, şöyle cevap veriyorum:

> "Bakanlığın adı ne olursa olsun, ağır sanayiye önem vermek gerekmektedir. Türkiye'nin kalkınmasına sanayileşmeye doğru kalkınmasına gidiş şarttır. Bunda da ağır sanayi büyük rol oynayacaktır. Makine yapan makineler yapalım, montajcılıktan kurtulalım diyoruz. Bu noktaya varmak için, buna başlamak lazım. Bir noktayı burada ilave edeyim, bundan iki üç gün önceki konuşmamda bana sordunuz, bu reformları, bu radikal tedbirleri ne kadar zamanda başarmayı düşünüyorsunuz, buna çok zaman ister. Ben de cevap verdim dedim ki: ben başlayayım, ilk temellerini atayım, bu sahada yetişmiş bizim Türk gençlerini –dışarıya dağılmış Türk gençlerini– toplayayım, buraya getireyim. Ondan sonra seçim yapılır, yeni hükümet gelir, herhalde onlar da bunları yarı yolda bırakmaz, geriye de dönemez, devam eder".

Burada Örsan Öymen bana tekrar soruyor: "Bu reformlara radikal reformlar diyorsunuz. Gerçekleştirmek için yeni hükümetle parlamento arasında öyle konular olabilir ki parlamentoda bulunan partilerin programlarına yahut görüşlerine aykırı düşebilir, reddedilebilir. Acaba kanun kuvvetinde kararname ile hükümetin çalışması

yolunda bir düşünce de var mı? Biz dün Sayın Demirel'le konuşmamızda bu konuyu sormuştuk. AP grubu olarak bu çeşit kanun kuvvetinde kararname yolunu destekleyeceklerini söylemişti". Ben bu soruya şu cevabı veriyorum:

> "Hatırlarsınız sayın Cumhurbaşkanı bana bu görevi verdiği ilk gün, Çankaya Köşkü'nde yaptığımız toplantıda, bana 'bu kanunlarla hedeflere varılabileceğine kani misiniz' diye sormuştunuz. Demiştim ki, 'çalışacağız, ama kanunların yetmediği yerde deniz bitti diye durmayacağız. Engeli aşacağız, gerekirse yeni kanunlar yapacağız'. Şimdi ona ilaveten şunu söyleyeyim: 'Ben inanıyorum ki, bu bir tutum meselesidir. Ben şu yolu seçtim dikkat ediyorsanız, Sayın Demirel'le görüşüyorum, Sayın İnönü ile görüşüyorum, Sayın Feyzioğlu'yla görüşüyorum, Sayın Bozbeyli ile görüşüyorum ve onlara anlatıyorum ne yapmak istediğimi. Samimi olarak diyorum ki: Bu memleketin bugünkü bunalımdan kurtulması için, bazı şeyleri başarabilmemiz için şunları şunları yapmak lazımdır. Ben hazırlatacağım bunları, sizden yardım bekliyorum'. Bana şimdiye kadar verilen cevap: 'Hay, hay, hazırlat görelim, ama bil ki peşin hükümle sana yardım etmeye hazırız'. Şimdi bana bu ümit veriliyor. Süleyman Bey'le de konuşmamdan yine memnun ayrıldım. Cidden bir anlayış içinde beni dinledi ve bana cevaplar verdi".

Örsan Öymen kadın bakan konusuna da değiniyor ve bana bu konudaki yöneltti̇ği soruya şu cevabı veriyorum:

> "Türkân Akyol'u hükümete sırf bir kadın bakan bulunsun diye mi alıyorsunuz, diye sordunuz. Hayır, hayır. Sayın Türkân Akyol'un vasıflarını herhalde öğrenmişsinizdir. Ankara Tıp Fakültesi'nde profesördür. Eşi de profesördür ve meslektaşlarına sorarsanız kendisinin meziyetlerini söyleyeceklerdir. Demek ki, yalnız kadın olduğu için almıyoruz. Aynı zamanda ehil olmasına bakıyoruz. Sağlık bakanlığı için düşünüyoruz tabii. Ben bir kadın üyenin bu defa hükümete girmesine özel bir önem veriyorum. Atatürk'ün en çok önem verdiği devrimlerden biri de kadın konusundaki devrimidir. Çünkü kadınların bizim sosyal ve ekonomik hayatımızın dışında kalması onun deyimiyle Türkiye'yi adeta yarım insan yarım bir millet halinde bırakıyordu. Kadınları onun için o, her sahaya, siyaset sahasına hukuk sahasına, tıp sahasına, mühendislik sahasına soktu. Şimdi de bu davranışla kadınlarımızın hü-

kümet idaresinde de yararlı hizmetler verebileceğini göstermek istiyorum. Denemek istiyorum. Biliyorsunuz İzmit'te kaybettiğimiz değerli bir kadın belediye başkanı vardı. Rahmetli Leyla Atakan. Herkes onun şimdiye kadar İzmit'e gelen belediye başkanları içinde en başarılısı olduğunu, muhalif-muvafık söylemektedir. Ümit ediyorum ki sağlık ve sosyal yardım bakanlığına getireceğimiz sayın profesör Türkân Akyol da bizi mahcup etmeyecektir. Bundan sonra kadınlarımızın devlet idaresinde böyle bir kişi ile değil, birkaç kişiyle, daha fazla sayıda vazife almasına bu suretle yol açmış olacağız."

Dış politika ve Kıbrıs...

Örsan Öymen dış politikayla ilgili olarak da şu soruyu yöneltiyor bana:

Soru: Sizin göreve başlamanız dünya kamuoyunda memnuniyetle karşılandı. Basın özetleri bu şekilde. Ancak, Kıbrıs'ta tedirginlik olduğu belirtiliyor. Kıbrıs politikasında bir değişiklik var mı?

Cevap: Niçin tedirgin olduklarını anlamıyorum. Çünkü Kıbrıslı Rumlar beni çok iyi tanırlar. 1958-1959 senelerinde yeni Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasını hazırlarken ben orada uzun müddet kaldım. Bizzat Arşivek Makarios ile karşı karşıya müzakereler yaptım. Ancak belki şundan dolayı bir tedirginlik oluyor. Ben milletlerarası âlemde bir sözleşme, bir antlaşma imzalandığı zaman ona behemehal saygı gösterilmesi taraftarıyım. Türkiye Cumhuriyeti gibi bir devlet kendisine karşı girişilmiş olan bir taahhüdün çiğnenmesine seyirci kalamaz. 1964 senesinde benim de iştirak ettiğim şekildeki enerjik davranışlar, bu anlayışla olmuştur. Ben yine o anlayış içindeyim. Kıbrıs'taki vatandaşlarımızın haklarına karşı herhangi bir yeni davranış tüm Türkiye Cumhuriyeti tarafından aynı enerjik mukabeleyi elbette görecektir.

Muhabir bana, ‘Londra ve Zürich Anlaşmalarındaki hükümlerin muhafaza edilmesi bunlara uyulması konusunda bir çıkış düşünülüyor mu?’ diye sordu; bu soruya şu cevabı verdim: Elbette bu anlaşmaların muhafaza edilmesi lazım. Değişiklik, bir anlaşmada değişiklik istenebilir. Bu ancak görüşme suretiyle karşı tarafın onayıyla olur. Oldu-bitti şeklinde kabul edemeyiz.

Bir yabancı ajansa demeç

O günlerde yabancı ajansların muhabirleri de gelip görüşme istiyordu. Vaktim olduğu sürece bunları boş çevirmiyor, bunlarla görüşüyordum. Yugoslav Ajansı muhabiriyle aynı yaptığım görüşmemde sorduğu reformlar konusundaki bir soruya verdiğim cevap sonraki gelişmeler bakımından önemli olduğu için buraya alıyorum. Soruyu şöyle cevaplandırıyorum:

> “Kurulmakta olan kabinenin acele ele alacağı üç konu daha önce sayın cumhurbaşkanıyla parti liderleri arasındaki görüşmede tespit edilmiştir. Memlekette huzur ve asayişin yeniden tesisi, seçim kanununun düzeltilmesi ve ordudaki huzursuzluğun giderilmesi.
>
> Bunun yanında kumandanların memorandumunda işaret edildiği üzere 1961 Anayasası’nda işaret edilip de bugüne kadar ele alınmamış olan reformların ele alınması, mümkünse yapılmaya başlanması. Belki bu kabine o reformları bitirmeye vakit bulamayacaktır. Çünkü ilk söylediğim üç nokta halledilince seçimlere gidilecektir. Ama reformlara başlamak, reformları meydana getirecek ekibi kurmak, memleket dışına gitmiş olan teknisyen elemanları bulup buraya getirmek ve ondan sonra çalışmaya başlamak güzel bir başlangıç olacaktır”.

Yine 23 Mart günü gazetecilerle yaptığım konuşmada Demirel’le o gün yaptığım görüşmeden memnun ayrıldığımı şu sözlerle söylüyorum: “Her zaman olduğu gibi sayın Demirel’den gördüğüm medeni, insani davranışa müteşekkirim.”

Aynı gün gazeteciler benim yanıma görüşmek için davet ettiğim, görüştüğüm insanların her birinin kabineye alınacağı söylentisini çıkarıyorlardı. Onlara şunu dedim: “Eğer her konuştuğumu kabine-

ye alacağımı zannediyorsanız, hükümet üyelerinin sayısını yüze çıkarmak lazımdır”.

Bugünlerde yine partilerden alacağımız 5, 3, 1 oranının çoğaltılarak 10, 6, 2 şekline çevrilmesi de bir aralık söz konusu oldu. Fakat sonradan bundan vazgeçtik.

Attila Karaosmanoğlu ile...

Attila Karaosmanoğlu Washington’dan Ankara’ya geldiği akşam, kendisini yanıma alarak bizim eve getirdim. Ve orada kendisiyle özel bir konuşma yaptım. Attila Karaosmanoğlu’nun vaktiyle Sosyalist Kültür Derneği kurucuları arasında bulunmasını, kendisine karşı bir handikap olarak göstermek isteyenler vardı. Ben, bir insanın Sosyalist Kültür Derneği kurucusu olması veya oraya üye olmasını bir sakınca olarak görmüyordum. Çünkü başka konuşmalarımda da işaret ettiğim gibi, her sosyalist mutlaka aşırı, Marksist, Leninist yahut Maocu olmaz. Bir sosyalist bunlardan olabilir ama, hepsi bunlardan olmaz. Batı Avrupa’da gördüğümüz tipler gibi, Willy Brandt gibi, Harold Wilson gibi İsveçli Palme gibi sosyal demokrat olabilir. Benim inancıma göre, benim görüşüme göre, Türkiye’de böyle samimi sosyal demokrat olan insanları hiç örselemeden, ürkütmeden devlet idaresinde görev yapar halde görmek lazımdır, rejimin sağlıklı çalışması için... İşte bu görüşlerle Attila Karaosmanoğlu’nun gerçek düşüncelerinin ne olduğunu anlamak istedim. Attila Karaosmanoğlu ile bu konuşmamdan çok memnun kaldım. Attila Karaosmanoğlu, Birinci Beş Yıllık Planı açtı, orada bir sahifeyi gösterdi ve karma ekonomiye ait olan o satırları kendisinin yazdığını işaret etti. Buna fevkalade memnun oldum ve ondan sonra Attila Karaosmanoğlu’nu canla başla, gerek Genel Kurmay Başkanı nezdinde, gerek Cumhurbaşkanı nezdinde savundum. Hat-

ta kabine listesini Cumhurbaşkanı'na sunduğum gün, Attila Karaosmanoğlu'nu başbakan yardımcılığına koymuştum. Genel Sekreter Cihat Alpan listeyi Cumhurbaşkanı'na götürdü. Gelmesi gecikti, bir aralık Alpan geldi. "Cumhurbaşkanı, 'Karaosmanoğlu'nu devlet bakanı yapsın ama başbakan yardımcılığı biraz erken. Bir tecrübe ettikten sonra başbakan yardımcılığını versin nasıl olur' diyor" dedi.

Ben ısrar ettim. Dedim ki: "Yok, bu hususta kararlıyım. Attila Karaosmanoğlu'na başbakan yardımcılığını vermek istiyorum. Genç bir arkadaş, böyle bir mevkii ona verelim. Reformlarda ondan yararlanacağım. Reform çalışmalarının hem hazırlayıcısı, hem koordinatörü olacaktır. Ben kendim çok gençken bu mevkilere geldim. Gençler için böyle mevkilere erken gelmek, bir teşvik, daha çok çalışmak daha gayretli olmak, kendini vatan hizmetine vermek için bir teşvik etkisi yapmaktadır. Ben de Attila'ya aynı etkiyi yapmak istiyorum" dedim.

Alpan bu cevabı alınca, tekrar Cumhurbaşkanı'nın yanına gitti. Zannediyorum o da Cumhurbaşkanı nezdinde benim önerdiğim yönde ricada bulundu. Kabine listesi, bir saat gecikmiş olarak, Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmış geldi.

Kabineye AP'den aldığımız beş bakan içinde Cahit Karakaş ile Sezai Ergun, Demirel'in bana verdiği 15 isim içinde yoktu. Demirel'in bana verdiği 15 isim içinden seçtiğim diğer AP'li iki bakan adayını, askerler istemeyince, benim yanımdaki, bana yardım eden, sonradan kabineye aldığım arkadaşlar, "siz serbest olduğunuz halde, Demirel'e karşı centilmenlik gösterdiniz. Bütün bakan adaylarını ondan aldınız. Halbuki onun listesine koymadığı çok değerli kimseler var Adalet Partisi'nde. Artık iki tanesini de onlardan alalım" dediler. Cahit Karakaş'ın yeteneklerinden bahsettiler. Çağırdım Cahit Karakaş'la konuştum. Benim üzerimde de olumlu bir etki yaptı. Sezai Ergun'un da gençlik ve spor bakanlığını son dakikada düşünmüştük. Onunla da tanıştım O da olumlu bir tesir yaptı. Bu

ikisi, Demirel'in listesinde olmadığı halde, AP'den aldığımız iki bakan olarak kabineye girdi.

Cumhurbaşkanı Sunay listeyi imza ettikten sonra kendisiyle görüştüm. Görüşmemizde Attila üzerindeki tereddüdünü "daha çok genç, tecrübesi yok da onun için" diye açıkladı. Ben de kendisine "sayın cumhurbaşkanım, ben başbakan yardımcısı olduğum zaman 37 yaşındaydım, Attila ise 39 yaşında. Bana göre daha yaşlı" dedim. Sunay buna cevaben hayretle "Yaa! Siz 37 yaşında mı idiniz? Halbuki bize çok yaşlı başlı bir zat gibi görünüyordunuz" dedi.

Yine o günkü konuşmamızda bana Sunay "Nasıl, Sadi Koçaş'tan memnun musun" diye sordu. Ben de kendisine "Çok memnunum, hükümeti kurarken, bakanları tespit ederken bana çok yardımcı oldu" dedim. Sunay bana şöyle cevap verdi: "Oh iyi sevindim, o senin aynı zamanda askeri müşavirliğini de yapar".

Demirel, devir-teslim yapmıyor...

Cumhurbaşkanı'nın yanından ayrıldıktan sonra, Demirel'i arattım ve yeni hükümetle eskisi arasında devir-teslim muamelesinin ne şekilde yapılacağını sordum. Demirel "Başbakanlık için devir teslime ihtiyaç yoktur, gidip görevine başlayabilir" cevabını verdi.* Benimle bu şekilde başbakanlıkta bir karşılaşma istemediğini anladım. Ben de saat 16.30'da başbakanlığa giderek yerime oturup görevime başladım.

İlk toplantı...

Aynı gün bir bakanlar kurulu toplantısı yaptık ve o bakanlar kurulu toplantısı sırasında gazetecileri de içeriye alarak kendilerine şu demeci verdim:

> "Arkadaşlar,
>
> Birkaç gün önce de söylediğim gibi, yeni hükümeti, hızla çalışarak ve aralıksız çalışarak, bugün sayın Cumhurbaşkanı'nın onayına sunabildim.
>
> Kendileri sunduğum listeyi lütfen tasdik buyurdular ve şu andan itibaren Türkiye'nin yeni hükümeti çalışmaya başlamıştır.
>
> İlk gün sayın Cumhurbaşkanı tarafından yeni kabineyi kurma görevi bana verildiğinde Çankaya'da yaptığımız basın toplantısında da söylediğim gibi, bizim hükümetimizin başlıca görevi silahlı kuvvetlerin muhtırasının ikinci maddesinde yazılı olan ve sayın Cumhurbaşkanı'nın bildirisinde ve parti liderleriyle konuşmasında tespit ettiği konulardır. Yani, hükümetimizin programının ana çerçevesi bu suretle çizilmiştir. Bunları kısaca bir kere daha tekrar edeyim:
>
> Bizim hükümetimiz, Atatürk'ün başladığı reformları devam ettirmek azmi ile iş başına gelmiştir. Bizim hükümetimiz Atatürk'ün yaptığı, koyduğu devrim kanunlarını gereği gibi uygulamak üzere iş başına gelmiştir. Bizim hükümetimiz, Atatürk Milliyetçisidir ve bizim hükümetimiz en başta hızla şu andan itibaren Türkiye'de huzurun yeniden iadesine çalışacaktır.
>
> Silahlı kuvvetler içerisindeki huzursuzluğun giderilmesine çalışacaktır ve parlamentonun önümüzdeki seçimlerde daha mükemmel, daha güzel bir seçim kanunu ile seçilmesi için, dünyanın en ileri, en güzel, tecrübelerinden geçmiş seçim sistemlerini tetkik ettikten sonra, hazırlayacağımız seçim kanununu ortaya koyacaktır. Bu sözlerime şunu ilave edeyim: Hükümetimiz parlamento ile daima yakın bir işbirliği ve anlaşma zihniyeti içinde çalışmaya üstün önem verecektir. Teşekkür ederim."

Bundan sonra hemen o anda hükümet meclislere sunulacak hükümet programının hazırlığına girişmiştir.

İnönü'yü uğurlarken...

30 Mart günü İsmet İnönü başkanlığa beni tebrike geldi. Kendisini ben baş koltuğa oturtmak istedim, oturmadı. Başbakanlıktan ayrılırken başbakanın, ziyaretçilerini eğer devlet başkanı değil ise nihayet başbakanlık holündeki merdiven başına kadar geçirmesi âdettir. Ben İsmet İnönü'yü, kendi ısrarına rağmen, orada benden ayrılmak istemesine rağmen, merdivenleri birlikte inip kapıdan dışarıya çıktım, otomobiline bindirdim. İnönü bana üst katta, "Yapma geriye dön, kıskançlık uyandırır" dedi; bense kendisine "Hayır, benim cevabım hazır" dedim.

İnönü otomobiline binip hareket ettikten sonra, orada bulunan gazetecilere dönerek, "Sayın İnönü'yü otomobiline kadar uğurlamamı yadırgamayınız. Kendisini Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı olarak değil, Türkiye devletinin kurucularından biri olarak uğurladım" dedim.

Bununla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucularından biri olan, büyük emekleri geçmiş olan İnönü'nün, devlet protokolünde, Türkiye tarihindeki müstesna, özel yerine dikkati çekmek, layık olduğu saygıyı göstermek istemiştim.

Demirel ile öğle yemeği...

Yine o günlerde 31 Mart günü*, Demirel'le bir öğle yemeği yedik. Yemek benim de dostum olan İhsan Sabri Çağlayangil'in evinde oldu. Demirel'in yanında Nizamettin Erkmen de vardı. Ben arzu etmiştim Demirel'le böyle bir özel görüşmeyi. Bunun da sebebi şudur: Çok partili hayata geçtiğimizden beri benim içimde bir acıdır. Biz siyaset adamları birbirimizle sahnede yani halkın önünde, mecliste, cakalı bir şekilde karşılaşıyoruz, görüşüyoruz. Memleket meselelerini, içten, bazen özel, bazen gizli olarak görüşmek âdetimiz yoktur. Hele zıt partilerde olan kimseler arasında, bilhassa ileri ge-

lenler, liderler arasında, özel ilişkiler hemen hemen hiç yoktur. 1945'ten bu yana teşhisim, Türkiye'de çok partili hayatın, demokratik hayatın tökezlemesi zaman zaman "yatak yakması" mücamele, karşılıklı nazik, cemilekâr muameleden mahrum olmasındandır. İnsan ilişkilerinin mücamele, nezaket, cemile, yağı gibidir. Nasıl yağlanmayan makine yatakları yanarsa insan ilişkileri de bundan mahrum olursa, yanlış anlamalar, birtakım çıkarcıların araya girmeleri, duygusal birtakım etkiler insanları gitgide birbirlerine düşman hale getirir. Şu anda dahi, Türkiye bu usulün bizde yokluğunun acısını çekmektedir.

Bu yemekle ben bir çığır açmak istiyordum. Nitekim o günlerde Demirel'le yaptığımız bir konuşmada kendisine şu soruyu yöneltmiştim: "Sayın Demirel siz hiç İnönü'yle karşı karşıya oturup bir yemek yediniz mi, başbaşa bir yemek yediniz mi?" Demirel bana şu cevabı vermişti: "Bir defa üçlü olarak yaptık, ondan da şerare çıktı". Bununla şunu kastediyordu: Cumhurbaşkanı Sunay, İnönü'yü ve Demirel'i yemeğe birlikte çağırmış. O yemekte, konuşulan konularda bir uzlaşmaya varılacak yerde, birbirlerinden daha çok uzaklaşmışlar; ondan sonra da bir daha böyle bir şeye girişmemişler. Ben fikrimi anlattıktan sonra, dedim ki: "Ben sizi bir araya getireceğim. Zaman zaman, ayda bir birlikte yemek yersek çok iyi olacaktır". Demirel buna itiraz etmedi. Fakat sonra İnönü nezdinde dolaylı bir şekilde yaptığım bir yoklama, İnönü'nün o sırada buna hazır olmadığı intibaını bende uyandırdı. Üzülerek vazgeçtim.

Hükümet programı...

Hükümet programını, kesin şeklini vermeden önce, partilerin liderlerine, kendilerini ziyaret ederek, gösterdim. Programdan birer nüsha verdim ve bana fikirlerini söylemelerini rica ettim. Hepsin-

den görüşlerini aldım ve ona göre program üzerinde bazı düzeltmeler yaptım. Bunu 1 Nisan* günü gazetecilere şöyle ifade ettim:

"Parti liderlerine hükümet programından birer nüsha verdim. Sordukları sorulara cevap verdim. Kendileri bana bazı düşüncelerini söylediler, şimdi ben onları değerlendireceğim."

Hükümet programı hakkında Milli Birlik Grubu, Kontenjan Grubu yetkililerine de bilgi verdim.

Hükümet programını, meclislerde 2 Nisan günü ben okudum, hem Millet Meclisi'nde, hem Cumhuriyet Senatosu'nda.

Bu hükümet programının belli başlı özelliklerini, şöyle özetleyebilirim:

1. Atatürk ilke ve devrimlerinin tüm olarak uygulanması,

2. İdari ve ekonomik yapının modernleştirilmesi,

3. Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi konusunda kararlı adımlar atılması,

4. Bugünkü huzursuzluk ve asayişsizliğin hızla giderilmesi,

Bu ana ilkelerin ışığı altında da:

a. Ekonomik ve siyasal bağımsızlık içinde kalkınma olanaklarının hızla hazırlanması,

b. Laiklik ilkesinin tam olarak uygulanması,

c. Öğretim birliğinin sağlanması,

ç. Devlet kesiminin etkin bir şekilde çalışır hale getirilmesi,

d. Özel kesimin toplum yararına uygun bir çalışma düzeni, güvenlik ve kararlılık içinde kalkınmaya katkıda bulunması,

e. Gelir dağılımını düzeltecek vergi, bütçe, kredi ve başkaca tedbirlerin alınması,

f. Kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirlerin alınması,

g. Eğitimde fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi,

h. Sağlık, sosyal yardım ve başkaca kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bunlardan yararlananlara eşitlik sağlanması,

i. Gençliğin temel sorunlarının ele alınması,

yapılacak reformların başlıca hedefleri olacaktı.

Reformları da şöyle sıralıyorduk:

1. Toprak reformu,
2. Milli eğitim reformu,
3. Mali reformlar,
4. Devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi,
5. Enerji ve tabii kaynaklarla ilgili reformlar.

Toprak reformu konusunda bilindiği gibi, Halk Partisi ile Adalet Partisi arasında reformun adında bir ayrılık vardı. Halk Partisi öteden beri buna sadece toprak reformu diyordu. Adalet Partisi ise toprak ve tarım reformu adını veriyordu.

Toprak reformu derken Halk Partisi, topraksız çiftçiye toprak dağıtılmasına en önde yer verdiğini belirtmek istiyordu. Tarım reformu derken de Adalet Partisi toprak dağıtımından çok, tarım usullerinin, tarım tekniğinin modernleştirilmesi, ıslah edilmesi üzerinde duruyordu.

Bizim hükümetin de yapmak istediği bu iki anlamı da kapsayan, yani hem toprak, hem de tarım reformu anlamlarını kapsayan, bir tam reform idi. Onun için bunun adını toprak ve tarım reformuna çevirdim. Hükümet programında ve ondan sonra tasarıları –ön tedbirler tasarısını ve asıl toprak ve tarım reformu tasarısını– hazırladığımız zaman da devamlı bu terimi kullandık.

Program ve reformlar

12 Mart Muhtırası’nı veren kumandanlar, muhtırada reformlara olan ihtiyacı da belirtmişlerdi. Biz hükümet programını hazırlarken bunu göz önünde tuttuk. Kendimiz de reformların yapılmasına inandığımız için, reformlara büyük önem verdik ve programa reformları koyduk. Hükümet programında bu reformlar için şöyle diyorduk:

“Bu karışık duruma ve bunun yarattığı alışkanlıklara son vermek, hükümetin çözmesi zorunlu olan önemli bir konudur. Fakat asıl görev, güçlükleri, sonuçlara değil, temel nedenlere yönelen bir yaklaşımla ele almaktır. Bu ise, anayasanın gösterdiği doğrultuda, yapılması zorunlu reformların hiç beklenmeden gerçekleştirilmesi ile mümkündür. İşte bu nedenlerle Türk kamuoyunun karşısına “reform hükümeti” olarak çıkıyor ve bu niteliğe uygun bir program sunuyoruz.

Bu programın uygulanabilmesi ve getireceğimiz reformların ulusal kalkınmamıza katkıda bulunabilmesi, ulusal çıkarlar, hizmet arzusuyla dolu ve milli egemenliğin temsilcisi, yüce meclislerin, hükümetimize güvenerek ve inanarak destek olmasıyla mümkün ve başarılı olabilecektir.

Kısa ve uzun vadeli konuların ele alınmasında aşamalı bir strateji uygulanacaktır.

Bu stratejide ilk aşama, reformlarla ilgili ilk atılımı teşkil edecek altı aylık bir programın uygulanması olacaktır. Bu altı ay içinde, bugüne kadar, hazırlıkları belli bir olgunluğa ulaştığı halde, uygulamaya geçilememiş olanlar üzerinde kesin kararlar alınacaktır. Toprak reformu, eğitim reformu ve mali reformlar gibi konularda, bu dönemdeki uygulama daha uzun süreli reformların ilk adımları olacaktır.

Yine bu dönemde, daha sonraki aşamada uygulanması gerekli reformlar ve kalkınmamızla ilgili diğer konular üzerinde hazırlık yapılacaktır. Bununla ilgili en önemli çalışma, üçüncü beş yıllık planın esaslarının hazırlanmasıdır. Bu süre içinde, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın hedefleri ve stratejisi saptanacak ve açıklanacaktır.

Kısa vadeli, acil reformların özel birtakım tedbirlerle, bugünkü yönetim düzeni içinde yürütülmesi mümkündür. Ancak, kalkınma çabalarının sürekli olması, reformcu ve dinamik bir idarenin kurulmasına bağlıdır. Bu yönde ilk adımımız devlet kuruluşunun reformcu bir yapıya ulaştırılması için, bugüne kadar yapılmış yeniden düzenleme çalışmalarının değerlendirilmesi ve bir uygulama programına bağlanması olacaktır.

Ön planda yapabileceğimize inandığımız ve yapmaya kararlı olduğumuz reformlar:

– Toprak reformu

– Milli eğitim reformu,

– Mali reformlar

– Hukuk ve adalet reformu
– Devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi
– Enerji ve tabii kaynaklarla ilgili reformlardır.
Bu konuda izlemeyi teklif ettiğimiz esaslar şunlardır":

Bundan sonra, toprak reformunun nasıl gerçekleştirileceği söyleniyor. Toprak reformu ön tedbirler tasarısı ile toprak reformunu güçleştirecek, toprak reformundan kaçışları önleyecek tedbirlerin nasıl alınacağı belirtiliyor. Ondan sonra, milli eğitim alanındaki reformlara geçiliyor. Bunların neler olduğu izah ediliyor. Burada ilginç bazı satırları naklediyorum:

"Sayın Milletvekilleri,

Atatürk'ün eğitimde birlik (tevhid-i tedrisat) ilkesine aykırı bütün uygulamalara son verilecektir. (Anayasa, madde: 153)

Din işlerinin yönetimi siyasal ve kişisel çıkar hesaplarının üstünde tutulacak ve laik devlet esaslarına göre ele alınacaktır. Din görevlilerinin meslek içi ve meslek dışı eğitimi, bu ilkeler ışığında düzenlenecektir.

İmam hatip okulları orta öğretim sistemine uyacak biçimde ıslah edilecektir.

Üniversite ve yüksek okullar reformu konusunda, yapılmış çalışmalar ve devlet memurları kanununun kapsamı dışında bırakılmış bulunan üniversite mensuplarının müşkül durumları, üniversitelerin görüşleri ve anayasa ilkeleri çerçevesinde en kısa zamanda halledilecektir. (Anayasa, madde: 120)

Özel yüksek okullar sorunu, Anayasa Mahkemesi kararı ışığı altında öğrenci hakları zedelenmeyecek biçimde çözümlenecektir. (Anayasa, madde: 120)

Orta öğretimde, yedinci ve sekizinci eğitim şûralarında başlatılmış çalışmalar en kısa zamanda tamamlanarak, değerlendirilecek ve uygulamaya konulacaktır. Özellikle teknik öğretimin geliştirilmesine önem verilecektir.

Zorunlu öğretim süresini uzatan, ileride bütün yurda yayılmasında hazırlık olarak, çok yönlü öğretim yapan, öğrenciyi hem üst okullara hem de çalışma hayatına hazırlayacak, sekiz yıllık okulların deneme olarak kurulmaları için gerekli hazırlıklara hemen başlanacaktır.

İlk ve orta öğretimde tek kitap düzeni uygulanacaktır.

> Üniversite ve yüksek öğretim ders kitaplarının öğrenciye ucuz fiyatla verilebilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.
>
> Öğrenci artışını karşılayabilecek sayıda ve nitelikte Atatürk özüne bağlı öğretim üyesi ve öğretmen yetiştirilmesi sağlanacak, öğretim üyesi ve öğretmenlik mesleğinin daha çekici kılınması için çözüm bekleyen sorunlar ele alınacaktır.
>
> Öğretim üyelerinin ve öğretmenlerin görevlerini huzur ve güven içinde yapabilmelerini sağlamak üzere, her türlü tedbir alınacak ve çalışma güvenliğinin sarsılmasına izin verilmeyecektir.
>
> Bilimsel ve teknolojik araştırmalara büyük önem verilecektir. Bu yoldaki araştırmaların, kalkınmamıza yardımcı olacak biçimde planlanmasına çalışılacaktır.
>
> Ulusal bir kuruluş olan TRT'nin anayasanın öngördüğü özerklik görev anlayışı içinde güçlenmesine yardımcı olunacaktır. TRT toplumun eğitiminde ve kültürel gelişmesinde çağımızda önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Bu anlayışla televizyonun köylerde de seyredilebilmesi ve bütün yurda hızla yayılabilmesi için gerekli tedbirler alınacak ve yatırımlar yapılacaktır.
>
> Anayasanın öngördüğü kültürel kalkınmanın daha etkin biçimde gerçekleştirilebilmesi için, eğitim ve kültür işlerinin birbirinden ayrılarak bir kültür bakanlığının kurulması konusu önemle ele alınacaktır. (Anayasa, madde: 21, 41)

Milli eğitim alanında yapılacak işleri belirten hükümet programındaki sözler, benim yıllardan beri her fırsatta ortaya koyduğum düşüncelerin bir özetidir. Parlamentoda, Cumhuriyet Halk Partisi sözcüsü olarak konuştuğumda, kendi adıma konuştuğumda bu noktaların bir kısmına değinmişimdir. Gazetelere de yazdığım yazılarda yine bu konuları işlemişimdir. Bugün de sarsılmayan inancım odur ki, eğitim reformu tam anlamıyla başarılmadıkça, Türkiye'nin gerek kalkınması, gerekse kendi kendisini rahatça yönetmesi mümkün olmayacaktır. Eğitim reformu, bütün reformların başında gelmektedir. Okullarımızda öğretim yöntemi değiştirilmelidir. Bizim Tanzimat'ta yöneldiğimiz yol Fransız eğitim sistemi yoludur. Napolyon'un kurduğu liseler yoludur. Bu, gerekli verimi sağlamamıştır. Türkiye hızla teknik öğretimi yaygın hale getirecek bir eğitim

sistemine yönelmelidir. Bu eğitim sistemi, Almanya'dan başlayarak Amerika ve Japonya'ya kadar ve İkinci Dünya Harbi'nden sonra da demirperde arkası denilen memleketlerde uygulanan sistemdir. Sekiz yıllık mecburi eğitim, gençlere kısa sürede hayata atılma imkânını sağlarken, bir yandan da, daha yukarı seviyelerde okuyacak olanların hazırlanmasına imkân veren bir sistemdir.

Üniversite öğretimimiz için de düşündüğüm: Üniversitelerimiz, Avrupa üniversitelerinin kopyasıdır. Avrupa üniversiteleriyle Amerikan üniversitelerini karşılaştırdığınız zaman, Amerikan üniversitelerinin hayata intibak bakımından çok daha elverişli olduğunu ve Avrupa'yla Amerika arasında büyük farkı, uçurumu doğuran sebeplerin başında, üniversiteler arasındaki bu farkın geldiği artık sabittir. Jean Jacques Schreiber'in, *Amerika Meydan Okuyor adlı kitabında, McNamara'dan naklen verdiği bir kısım vardır. Orada McNamara Amerika'yla Avrupa arasındaki açığın, üniversite eğitiminden ileri geldiğini, Amerikan üniversitelerinin nazari alanda kalmayıp, hayatla ilişkisini sürdürdüğünü ve Amerikan üniversitelerinin sanayie, tarıma, bütün hayat alanlarına yardımcı olarak çalıştığına işaret etmektedir. Ben de bu inançtayım. Mesela, Türkiye'de, Amerikan sistemine uygun olarak kurulan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi bu bakımdan verimli olmaktadırlar. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ni gezdiğimde, laboratuarlarında örneğin, Karadeniz kıyısında yapılacak limanların, dalgakıranların küçük maketler üzerinde denendiğini gördüm. Erzurum Atatürk Üniversitesi'ni gezdiğimde, deneme tarlalarında, o bölgenin iklimine uygun bitkilerin araştırıldığını gördüm. Yine Erzurum ikliminde, hayvanların kışın ve yazın hangi şartlar altında en elverişli yaşamı bulacaklarının araştırıldığını gördüm. Bu iki üniversite kuruluncaya kadar, bizim üniversitelerimizde bu türlü çalışmaların yapıldığını ben ne gördüm, ne de işittim. Hiç değilse,*

yapılmışsa bile, bu, yaygın ve üniversitenin esas çalışma sistemi olarak benimsenmiş bir usul değildi.

Yine hükümet programında değinilen bir nokta, yabancı sermaye meselesidir. O yılların (1961-1971) başlıca konularından biri idi yabancı sermaye. Buna tüm karşı olanlar vardı, yabancı sermayeyi bazı şartlarla kabul edenler vardı. Biz hükümet programında bu konuda şunları söylüyorduk:

> "– Başka yollarla sağlanamayan üstün teknoloji niteliğini taşıması,
>
> – Yurt içinde finanse edilemeyen çok büyük tesisler,
>
> – Kurulacak kapasitenin Ortak Pazar'la rekabet edebilecek seviyede bulunması ve ihracata dönük olması, ve çoğunluk paylarının Türklere ait olması şartlarıyla yabancı sermaye desteklenecektir".

Yine programda, o günlerin baş konusu olan asayiş ve güvenliğin sağlanması konusunda da şöyle diyorduk:

> "Değerli Milletvekilleri
>
> Ülkenin bozulan güvenlik ve asayişini toplum ve yurttaş huzurunu ve devlet itibarını ve güvenlik kuvvetlerine karşı sarsılan saygıyı bir an önce sağlamak en başta gelen görevlerimizdendir.
>
> Devletin varlığını ve ulusal bütünlüğümüzü bozacak davranışlar kesinlikle önlenecek, devlet itibarı güçlendirilecek, can ve mal güvenliği, hukukun üstünlüğü ve kanun egemenliği sağlanacaktır.
>
> Dernekler, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, grev ve lokavt ve ateşli silahlar ve bıçaklar hakkındaki kanunlara tam saygı sağlanacak, uygulamadaki boşluklar giderilecektir.
>
> Kaçakçılık olaylarıyla, özellikle silah kaçakçılığıyla ciddi olarak mücadele edilecektir".

Yine programda, aldığımız kararın ertesinde ve sonra çok tartışılmış olan haşhaş konusunda, afyon konusunda da şu satırlar vardır:

> "Bütün dünya gençliği için kahredici bir afet halini almış olan afyon kaçakçılığının, her şeyden önce insanlık duygularını incittiği inancında olan hükümetimiz bu mesele üzerine önemle eğilecektir. Afyon üreticilerine daha iyi bir ekim alanı gösterecek ve bunlar destekleneceklerdir".

Yine asayiş konusunda program şöyle devam ediyor:

"Genel güvenlik kuvvetleri kuruluşları, özellikle toplumsal olaylarda üzerlerine düşen görevleri yapabilecek biçimde güçlendirilecektir. Kadro bakımından yeterli, hareket yeteneği üstün, modern araç ve gereçlerle donatılmış bir hale getirilecektir. Özellikle, toplum polisinin eğitimine önem verilecektir.

Güvenlik kuvvetlerinin tarafsızlığı mutlaka sağlanacaktır.

Büyük mal ve can kaybı doğuran trafik kazalarını önlemede etkili bir denetleme sisteminin geliştirilmesi ve kuruluşun araç ve gereç bakımından güçlendirilmesi sağlanacaktır.

İdarenin tarafsızlığı kesin olarak sağlanacaktır. her türlü kayırma, partizanlık ve iltimas önlenecek, her çeşit yolsuzluklarla ciddi olarak savaşılacaktır".

Yine o günlerde, o yıllarda çok tartışılan konulardan biri de, yeraltı servetlerimiz ve enerji ve tabii kaynaklar konusuydu. Program bu konuda da şunları söylüyor:

"Sayın arkadaşlarım,

Enerji konusu içinde bulunduğu dağınıklıktan kurtarılacak yeni bir düzene konulacaktır. Bu amaçla uzun vadeli bir enerji plan ve programı hazırlatılacaktır. Enerji politikası öncelikle öz kaynaklarımıza dayandırılacaktır.

Petrol kaynaklarının, arama ve işletilmesinde anayasaya uygun olarak, yeni bir politika uygulanacaktır. (Anayasa, madde: 130) Bu konuda ihtisaslaşmış devlet kuruluşuna öncelik verilecektir.

Petrolde üretimden alınan devlet payı ve başkaca vergilerin bütün dünyada uygulanan düzeye ulaştırılması sağlanacaktır.

İthal malı ham petrolün de, fiyat yönünden en uygun olanını elde etmek için, sınırlayıcı hükümlerin kaldırılması sağlanacaktır.

Ulusal petrol sanayiinde, Petrol Ofisi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na bağlanacak, Türkiye'de ana depo satış işleri devletleştirilecek ve bu yeni ulusal bir örgüt eliyle yapılacaktır.

Yakıt kullanılmasında, ulusal çıkarlarımıza en uygun plan ve program hazırlatılacaktır.

Linyit üretimi ve dağılımı devlet eliyle yapılacaktır. Devlet kuruluşları tarafından meşgul olunmayacak kadar küçük linyit yataklarının devlet eliyle yapılacak işletme projelerine göre, madenci teşebbüsler eliyle işletilmesi sağlanacaktır.

Maden aramaları, bugünkü dağınık ve kontrolsüz düzenden kurtarılacak, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü ihtisas kuruluşları haline getirilerek aramaları daha etkili kılınacaktır.

Boraks gibi stratejik madenler, yurt ekonomisindeki önemine ve yerine göre devletleştirilecek ve herhalde madenlerimiz yabancı etkilerden kurtarılacaktır. (Anayasa, madde: 130)

Maden ihracatı devlet ve kamu kuruluşlarınca kontrol edilecektir.

Maden dairesi hızla yeniden örgütlenecek, maden işlerini etkili bir biçimde kontrol eden bir örgüt haline getirilecektir.

Ham cevherden çok, yarı işlenmiş veya tam işlenmiş maden ürünleri ihracatını sağlayacak tedbirler alınacaktır.

Madencilik yatırımlarının artırılması hızlandırılması ve kontrolü için gerekli tedbirler sağlanacaktır.

Türkiye Enerji Kurumu (TEK) dışında kalan, belli başlı elektrik üreten şirketlerin bu örgüte bağlanması için gerekli tedbirler alınacaktır.

Elektrik İşleri Etüt İdaresi ileride kurulacak devlet proje ofisinin çekirdeğini teşkil edecek ve bu amaçla statüsü en kısa zamanda düzenlenecektir".

Yirmi defa gelirim...

Hükümet kurulup da, mecliste programı görüşüldüğü gün, benim yaptığım konuşmada "sen bana bir defa gel, ben sana 20 defa gelirim" demem üzerine, sonra 11'ler olarak istifa edenlerden Sadi Koçaş, Attila Karaosmanoğlu, Mehmet Özgüneş, Hamdi Ömeroğlu, Şinasi Orel, Ayhan Çilingiroğlu, Atila Sav, Özer Derbil, Selahattin Babüroğlu ve bir de İhsan Topaloğlu, 5 Nisan günü hükümetten istifa etmeye karar vermişler, bir istifa mektubu hazırlamışlar.* Fakat Sadi Koçaş bunu sonradan önlemiş ve verdirmemiş. Kendilerini benimle bir kere görüşmeye razı etmiş. Bakanlar kurulunda uzun bir toplantıda kendilerine yatıştırıcı cevaplar verdim. İstifadan vazgeçtiler. Fakat o gün ne düşündüklerini, benden niçin ayrılmak istedik-

lerini göstermesi bakımından, istifa mektubunun elimde bulunan bir suretini buraya geçiriyorum:

> "Daha önce gelişen bazı olaylara ek olarak bu kere 5 Nisan 1971 pazar günü hükümet programının Millet Meclisi'nde görüşülmesi sırasında,
>
> 1. Sayın başbakanın hükümet programı ile ilgili konuşmalara verdiği cevaplarda Türkiye'yi bugünkü duruma getiren çevrelere tavizkâr konuşması ve onların görüşlerine katılması bizde derin üzüntü yaratmıştır.
> 2. Bu davranışla yurdun 12 Mart 1971'deki durumuna gelmesinin baş sorumlusu olan Süleyman Demirel ve yakın arkadaşlarının, kamuoyu önünde tekrar itibarlı duruma gelmesi sağlanmakla, Türk demokrasisini yozlaşmaktan kurtarma yolundaki bir umut da yitirilmiş olmaktadır.
> 3. Bu anlayışla ülkenin ihtiyacı olan çalışmaları yapabilmenin mümkün olmayacağı ortak görüşüne vardığımızı ve 5 Nisan 1971 günü saat 23.45'te ulaştığımız bu görüşle hükümet üyeliği görevinden ayrılmak zorunda kaldığımızı arz ederiz. Saygılarımızla".

Bu sözü söylemekten maksadım: Muhtırayla itibarı zedelenmiş olan Adalet Partisi'ne ve –muhtırada parlamentoya karşı da bir eleştiri olduğu için– parlamentoya ne derece önem verdiğimi göstermek istiyordum. Yani ben, hangi şartlar altında işbaşına gelmiş olursam olayım, çalışma metodum parlamentoya dayanmaktı. Parlamento deyince de belli başlı partiler, gruplar ortada. Bunların içinde, Adalet Partisi parlamentodaki üyeleri itibarıyla üyesi en çok bir parti olduğu için, elbette ona itibar etmem gerekirdi. Muhtıraya muhatap olmuş eski Başbakan Süleyman Demirel'e bu şekilde hitap etmekle, işi nasıl anladığımı ve nasıl aldığımı göstermek istemiştim. Fakat, benim bu davranışım çeşitli çevrelerde eleştirildi. Bilhassa, hükümet içinde tepki gördü. Bakanların bazıları, bundan dolayı istifa etmeye kalktılar. Hükümet programı senatoda görüşüleceği günün sabahı, bakanlar kurulu toplantısını 14.45'e kadar sürdürdüm. Bakanlara birer sandviç getirterek, öğle yemeğine çıkmalarını dahi önledim. Hükümet daha henüz güvenoyu almadan, yarı-

ya yakın bakanının istifa etmesi gibi bir durumla karşılaşacaktı. Bu bir fiyasko* olacaktı.

Giriştiğimiz işin daha ilk adımında, böyle anlamsız bir nedenle, duygusal bir nedenle –yahut bana öyle geldi ki kabine dışındaki bazı çevrelerin etkisiyle– bu yola girilmesini önlemek istedim. Bakanlar kurulunda o sözü söylemekten maksadımın ne olduğunu anlattım. Dedim ki: Vakit geçmiş değildir. Şimdi senatoda yapacağım konuşmamda bu sözden, sizi rahatsız eden anlam ne ise, o çıkardığınız anlam, onu tashih edecek bir konuşma yaparım. Attila Karaosmanoğlu'ndan bu konuşmayı hazırlamasını rica ettim. Konuşmayı ona hazırlattım. Bakanlar kurulu toplantısından çıkıp, doğruca senatoya gittik. Senatoda o konuşmayı yaptım. Bu suretle, daha güvenoyu almadan kabinenin dağılması gibi bir sonuçla karşılaşmayı önledim.

Fakat bu olay bende gerekli uyarıyı da yaptı. Dengeyi sağlayabilmemin ne kadar güç olacağını gösterdi. Kabineye bilhassa parlamento dışından aldığım arkadaşlar, başka bir etki altında bulunuyorlardı. Onlara kalsa, Adalet Partisi'ni hiç hesaba katmamak, hiç değilse Demirel'i hesaba katmamak gerekirdi.

Bunu biz nasıl yapabilirdik? Muhtırayı veren komutanlar bile, muhtıranın bir maddesinde bu işi halletmeye girişmemişler veya girişmeyi faydalı görmemişler, saymamışlardı. Biz, parlamentoya dayanacak bir hükümet, parlamento ile çalışacak bir hükümet, böyle bir işe nasıl girişebilirdik?

Benim aklım bunu almıyordu ve parlamentoyu karşıma almaya niyetli değildim. Zaten muhtıra da böyle bir şey tavsiye etmiyordu. Parlamentoyla beraber çalışacaktık. Parlamentoyla beraber çalışmak ise, en başta Adalet Partisi'yle de anlaşarak çalışmak idi. Bütün başbakanlığım süresince, birinci hükümette de, ikinci hükümette de bu noktaya çok dikkat ettim ve daima tekrar ettim. Ben, AP'nin ve CHP'nin birlikte desteği olmadıkça başbakanlık yapamam dedim.

Ekim (1971) ayında Adalet Partisi bakanlarını hükümetten çektiğinde, Sunay'a ısrarla "ben istifa edeyim, gideyim, artık başkası başbakanlık yapsın. Çünkü Adalet Partisi beni bundan sonra içtenlikle desteklemez. Desteklemeyeceği için, benim hükümette durmam memleket için faydalı değil zararlı olur" deyişim de bu anlayışın neticesi idi.

Güvenoyu. Boynumuz kıldan ince...

Programı meclislerde okuduktan sonra, anayasaya göre güvenoyuna başvurmak için belli bir sürenin geçmesi gerekliydi. 5 Nisan günü bana gazeteciler soruyor "güvenoyunda kaç oy alırsanız yeterli sayacaksınız" diye. Ben de cevap veriyorum: "Boynumuz kıldan incedir. Ne karar verirlerse boyun eğeceğiz. Anayasa ne emrediyorsa o bizce makbuldür. Bir fazla beyaz oy da yeterlidir. Zannederim kendini bilen bir insan anayasanın koyduğu hadlere saygılı olur".

Program Cumhuriyet Senatosu'nda

Biz programı mecliste okuduktan sonra, program üzerinde tartışmalar, görüşmeler mecliste de, senatoda da yapıldı. Bu görüşmelerde öne sürülen fikirlere verdiğim cevaplardan bazı noktaları buraya aktarıyorum. Hükümetin ve benim görüşümüzü ilk adımda böylece açıklığa kavuşturmuş oluyorduk:

Toprak reformu hakkında:

> "Biz toprak reformu ve tarım reformu sözlerini birbirinin müteradifi (eşiti) olarak kullandık. Türkiye'de dağıtılabilecek durumda olan top-

rakları vatandaşlara dağıtmakla tarım meselesi hallolacak, toprak meselesi hallolacak, böyle bir hayal peşinde değiliz. Öte yandan da, toprak reformu yapmadan sadece tarım ürünlerinin fazlalaşmasını sağlamak için araç ve gereç temin etmek, sadece vatandaşların tarım eğitimini önemle ele almak da kâfi değil.

Toprak reformunu yapmış ve bunda en başarılı neticeleri almış olan memleketlerin tecrübelerinden de faydalanmak istiyoruz. Onların uzmanlarını memlekete davet edip, işi onlara da bir kere daha inceletmek istiyoruz. Yani toprak meselesinde de nasıl rasyonel şekilde hareket etmek mümkünse o şekilde hareket etmek istiyoruz. Takdir edersiniz ki, hükümetimiz vazifeye başlayalı henüz bir hafta kadar oldu ve yüce meclisin güvenoyunu almadan da daha derinliğine hazırlıklara girişmemiz bahis konusu olamazdı".

Kıta Çini'nin tanınması:

Kıta Çini'nin tanınması meselesi hakkında da hemen o gün tanıyoruz gibi bir eleştiri yapılmıştı, ona da şu cevabı veriyorum:

"Dış münasebetler konusu üzerinde haklı olarak durdular ve bilhassa şunu işaret ettiler. Kıta Çini'ni tanımak meselesinde dediler ki, Kıta Çini'ni tanıyacağız, Kıta Çini'ni şimdi tanıyacağız diye bir şey yok. İnceleyeceğiz, tetkik ediyoruz. Milli menfaatlerimiz tanımayı üstün kılarsa tanıyacağız, başka hiçbir mülahaza ile bağlı kalmayacağız. Bu noktada şuna işaret buyurdular. Tanıyan memleketlerde denenmiştir hakikaten görüyoruz. Kıta Çini bir sefaret açar, adeta bir ordu kadar kalabalık elçilik mensubu vardır ve bunlar o memleketin iç işlerinde sübversif hareketler denen, kışkırtıcı, tahrik edici, devirici hareketlere girişirler".

Sovyetler Birliği ile:

"Yine bu konuda Sovyetlerle olan münasebetlerimize de haklı olarak temas ettiler ve Sovyet Radyosu değil de Bizim Radyo devamlı olarak bizim iç işlerimizle meşgul olmaktadır ve kışkırtıcı neşriyata devam etmektedir.

Bu noktada gayet sarahatle şunu arz etmek isterim: Hükümetimiz iyi komşuluk münasebetleri gütmek istediği memleketlerden –ülke bütünlüğüne saygı, bağımsızlığına saygı, haklarına saygı yanında– iç işlerine karışmamayı da başlıca bir şart olarak talep etmektedir. Komşu memleketlerle ve uzak memleketlerle iyi münasebetleri yürütmemiz,

geliştirmemiz için, başlıca şart bizim iç işlerimize karışmamak ve Türkiye'deki kışkırtıcı faaliyetleri, el altından tahripkâr hareketleri körüklememektir. Bunlar körüklendiği, beslendiği nispette, o memleketin bizimle olan ilişkilerinin dostluk içinde gelişmesi engellenmiş olur. Demek ki, Türkiye ile iyi komşuluk, dostluk ilişkilerinin gelişmesi bizim elimizde değil, bizim komşularımızın elindedir. Çünkü biz Türkiye olarak, hiç kimsenin iç işlerine karışmıyoruz, hiç kimsenin rejimi ile meşgul olmuyoruz. Hiçbir memlekette el altından tahrikler yapmaya çalışmıyoruz. Bunun mukabilini istemek de bizim hakkımızdır".

Karma ekonomi hakkında:

"Türkiye devleti bir devamlılık içindedir. Hükümetler değişir ama devlet devam eder. Şimdi bir İkinci Beş Yıllık Plan tatbik edilmektedir. İkinci Beş Yıllık Planın öngördüğü tarzda, Türkiye karma ekonomi sistemi içinde çalışmalarına devam edecektir. Söylentilerin hepsi ya bir vesvesedir, yahut maksatlı uydurmalardır, buna emin olabilirsiniz"

Silahlı kuvvetler hakkında:

"Milli savunmadan bahsederken, silahlı kuvvetlerimize huzursuzluk veren hadiselerin neler olduğunun açıklanması istendi. Arkadaşlar, benim şu bir haftalık zaman içinde öğrendiğime göre, silahlı kuvvetlerimizin kendi içinde huzursuzluğu yoktur. Silahlı kuvvetlerimize bu huzursuzluk dıştan gelmektedir. Silahlı kuvvetlerde gençler var. Orta Doğu'da öğrencidir. Orduda gençler var, Tıp Fakültesi'nde öğrencidir. Akşam evlerde hep beraber toplanıyorlar. Aynı mevzuları beraber konuşuyorlar. Sırtında üniforma olmakla olmamak arasında fark olmuyor. Onun için eğer biz memleketteki umumi huzursuzluğun kökenlerine eğilip çarelerini bulursak, silahlı kuvvetlere dışarıdan akseden huzursuzluk da kendiliğinden ortadan kalkacaktır zannediyoruz.

Seçim konusunda: "Okuma yazma bilenler bilmeyenler ayrımı yapılacaktır" şeklinde bir söz ortaya atılmıştı. Buna şu şekilde cevap veriyorum:

"Bunlar nereden çıkıyor ben anlamıyorum! Hiçbir zaman benim ağzımdan böyle bir söz çıkmamıştır. Ben 1945'ten beri politikadayım,Türkiye'de ilkokul tahsili olanlar reye (seçime) iştirak etsin diyenler, 1945'ten bu yana yapılan seçimlerin sonuçlarını tetkik etmemiş olan insanlardır. Bu sonuçlar tetkik edildiği zaman görülür ki, okuma yazma birimleri arasında büyük bir oran farkı yoktur. Aşağı yukarı bir-

birine yakındır ve Türkiye, artık, bu noktaya geldikten sonra geri dönemez, dönmemesi lazımdır. Hükümetimizin de bir an dahi aklından böyle bir şey geçmemiştir. Bunu en kesin bir şekilde huzurunuzda temin edebilirim”.

Köylünün kalkınması sorunu:

“Köylünün kalkınması için eğitim reformuna da dikkatinizi çekerim. Bizim şimdiki eğitimimiz, zengin memleketlerin eğitim sistemidir. İlkokulu bitiren çocuk ne işe yarar? Ortaokulu bitiren çocuk ne işe yarar? Liseyi bitiren ne işe yarar? Ta ki, üniversiteye girerek, geçerli sahalardan birinde yer bulursa, altın bileziği bileğine takabilecek. Derler ki, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nin Sümeroloji bölümünde bütün dünyaya bir asır yetecek Sümerolog yetişmektedir. Onun için eğitim reformu derken, sekiz senelik zorunlu eğitim ve dördüncü seneden itibaren çocukları bir mesleğe, bir zanaata yönelten bir eğitim. Bizim hükümetimiz, belki başaramaz sonuna kadar ama, onun planlarını yapıp başlatırsa, bizden sonra hükümetler o yolda devam ederler ve köylünün kalkınmasında bu önemli bir hizmet olur”.

İdare-i maslahatçılık meselesi: Bir milletvekili “idare-i maslahatçı olmayın” demişti ona şu cevabı veriyorum:

“Doğrudur idare-i maslahatçılar esaslı bir devrim yapamazlar. Biz reform hükümeti olarak geldik ve iddia etmedik ki Türkiye’de ilk reform hükümeti biziz, son gelen reform hükümeti de biz olacağız. Böyle bir iddiamız yok. Biz reform yapmak için geldik, asla idare-i maslahatçı olmayacağız. İşbirliği yapacağım iki yerim var: Biri Sayın Cumhurbaşkanı, öteki de Türkiye Büyük Millet Meclisi’dir. Sizlerle konuşacağım, sizlere danışacağım. Sizlerle konuşmak imkânı bulamazsam liderlerinizi bulacağım, çoğunluk partisinin başı olarak Sayın Demirel’e söyledim, ‘sen bana bir kere gel, ben sana 20 kere gelirim’ dedim. ‘Sabahları evden çıkmadan birbirimizi telefonla arayalım konuşalım, danışalım’ dedim. Böyle olacak, başka türlü olmasına imkân yok. Siz yardım edeceksiniz biz çalışacağız.”

Ezan ve imam hatip okulları konusunda:

“Bana dün Kandıra’dan 300 kişilik bir heyet geldi. Heyette çocukluk arkadaşım Hafız Mehmet de vardı. Bana, ‘ezanı Türkçe okutacakmışsın, bu ne demek anlayamadım’ diye sordu. Ben, ‘sen benim beyanım olarak böyle bir şey duydun mu, nereden çıkarıyorlar bunu’ diye sor-

dum. Laik devlette böyle bir şey olmaz, halk ne istiyorsa o yapılır, biz imam hatip okullarına da karşı değiliz".

Üniversite özerkliği ve anarşik olaylar konusu:

"Üniversitede muhtariyet diyorlar, adına devrim dedikleri ihtilale yöneliyorlar. Öğrenci meselesi olabilir. Ama bunun çözüm şekli ihtilal değildir. İhtilal yapacağım diyene, ben devletin boynunu uzattırmam. Seni öldüreceğim diyeni, ben önce öldürürüm".

TRT için... Yine milletvekilleri TRT konusuna değinmişlerdi. O konuda da TRT'nin ulusallaştırılacağını, TRT'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin Radyo Televizyonu olacağını söyledim.

Program üzerinde senatoda da görüşmeler yapılırken cumhuriyet senatosu üyeleri hükümete çeşitli sorular yönelttiler, aydınlanmak istediler. O vesileyle de bazı noktalara değindim.

Laiklik hakkında:

"Atatürk Devrimlerinin en önemlilerinden saydığımız laiklik ilkesi yanında, ekonomik ve siyasal bağımsızlık, kalkınmada vazgeçemeyeceğimiz ilkelerdir. Bu bakımdan laiklik ilkesi ve Atatürk'ün eğitimde birlik ilkeleri hiçbir tartışmaya veya tereddüde yer vermeyecek bir biçimde uygulanacaktır".

İzinsiz açılmış Kuran kursları konusunda:

"Kanunsuz olarak bazı kişiler veya derneklerce anayasamızın 21. maddesinde belirtilen çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı ve izinsiz olarak açılmış Kuran kursları kapatılacak, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kontrolünde olanların denetimi en ciddi biçimde yapılacaktır. İmam hatip okulları, orta öğretim sistemine uyacak biçimde, sadece din görevlisi yetiştirecek sayıda ve nitelikte meslek okulları halinde Milli Eğitim Bakanlığı'nca ıslah edilecektir".

Anayasal kuruluşlar ve hükümet ilişkileri:

"Programımızda açık olarak belirtmeyi gereksiz saydığımız ve ancak senatoda altını çizmeyi yararlı gördüğüm bir konu da anayasa kuruluşları ile hükümetimizin ilişkileridir.

Bu ilişkiler bu kuruluşların anayasa düzeni içindeki yerleri göz önünde bulundurularak düzenlenecektir.

Uygulamada bu kuruluşların sorunlarının çözümlenmesine en büyük yardımcı olmak kararındayız. Uzun yıllardır ele alınmamış ve çözüm-

> lenmemiş reformlar yanında, çok önemli bazı cari (güncel) konularla da karşı karşıya olduğumuzu hatırlatmakta ve bu konularda da yardımlarınızı beklediğimizi belirtmekte yarar vardır.
>
> Bütçe ve plan konularında, halk sağlığı konularında ve hemen her alanda çözümlenmesi kaçınılmaz sorunlarla karşı karşıyayız. Bunlara da cesaretle el atmak durumundayız".

Bazı suçların örtbas edileceği, üzerine varılmayacağı hakkındaki dedikodulara cevap:

> "Burada çeşitli söylentilere sebep olan yersiz bazı dedikodulara da cevap vermek isterim. Hiçbir kimseyle hiçbir suçu örtmek veya gizlemek konusunda bir anlaşmamız yoktur. İşlenmiş herhangi bir suçun takipsiz kalması bizim düşüncemize uymuyor. Hiç kimsenin haksız yere kovuşturmaya uğramasına razı olmayacağımız gibi, hiçbir suçun örtbas edilmesine de razı olmayız". (Bu konuya temas edenler Demirel dosyasını kastediyorlardı)

Eğitim reformu... Program görüşmelerinde senatoda ikinci defa açıklamada bulunmak gereğini duydum. Bazı konulara yeniden değindim, bu arada eğitim konusuna da tekrar değinmek ihtiyacını duydum.

> "Eğitim reformuna gelince hep bilirsiniz, çok defa söylenmiştir ve benim inancım, yıllardan beri Türkiye'nin Üçüncü Selim zamanından beri bir türlü modernleşmeyi tamamlayamamış olmasının sebebi, eğitimde güdülecek yolu iyi seçememiş olmasıdır. Ne yazık ki, Tanzimat'ta biz Napolyon sistemi liseleri seçmişizdir. Napolyon sistemi liseler lükstür bizim gibi memleketler için.
>
> Bir insan, 16 yıl okumaktan hayata atılamıyor. Bir meslek sahibi olamıyor. Bizim gibi memleketlerin, geniş ölçüde eğitim eşitliği yaratması, ancak en nihayet sekiz yılda gençleri bir mesleğe kavuşturmak ile mümkün olabilirdi. Biz programımıza eğitim reformunu alırken bu müşahededen hareket ettik. Şimdi gerek toprak reformu olsun, gerek eğitim reformunda olsun; bunları kendi şahsi müşahedelerimizle, kendi akidelerimizle, görüşlerimizle ele alacak değiliz. Her iki reformu da şimdiye kadar ele almış, başarmış ve çok olumlu neticeler almış memleketlerin denemelerinden istifade edeceğiz. Kendi uzmanlarımızın yanına onların uzmanlarını da katacağız. Ama en kısa zamanda, diyebilirim ki haftalar içinde, diyebilirim ki iki-üç ay içinde, behemehal başla-

yacak noktaya getireceğiz. Kaybedecek vaktimiz yoktur bizim. Hükümetimiz belki bu reformlara başlayıp, sonuna kadar götüremez, vakti buna müsaade etmez. Ama o tarzla başlamak, o tarzla planlamak istiyoruz ki, bizden sonra gelen hükümetler ancak buna devam etmek çaresi karşısında kalsınlar, geri dönemesinler, durduramasınlar".

Seçim kanunu:

"Seçim kanunu konusuna birkaç arkadaş temas etti. Ve programda seçim kanunu konusunun çok kısa geçildiği ifade edildi. Biliyorsunuz seçim kanununun ıslahatı, bizim hükümetimiz kurulmadan evvel partiler arasında bir müzakere konusu olmuştu.

Ama arkadaşlar bu gibi konular partiler arasında müzakere edildiği zaman, particilik fikirleri araya girdiği zaman, en objektif olanı seçilemiyor. Partilerin o günkü menfaatlerine uygun olan fikirler öne sürülüyor ve partiler arasında bir çekişme oluyor. Ondan bir uzlaşmaya varılıyor. O uzlaşma da maalesef rejimin ve memleketin en lehine bir netice olmuyor.

Bu hükümetin en büyük özelliği, bir kere başkanının hiçbir partiye bağlı olmayışı, yanındaki arkadaşlarının bir kısmının partili, fakat daha büyük bir kısmının idaremizin çeşitli sahalarında sivrilmiş, temayüz etmiş, ehliyetlerini ispat etmiş arkadaşlardan mürekkep olmalarıdır.

Benim şahsen bir seçim endişem falan, seçimi kazanmak gibi bir hedefim yok. Yanımdaki arkadaşlarımın da böyle bir endişeleri yok. Biz Türkiye'deki demokratik parlamenter rejimin arızasız yaşaması, bundan sonra yeni bir arızaya uğramaması için uğraşıyoruz. Seçim sistemine şimdiye kadar görülen aksaklıklara, bir arkadaşım bütün teferruatı ile temas etti. Onunla partiler kanunundaki bozuklukları paylaşıyorum. Seçim kanunundaki bozuklukları ve o yüzden uğradığımız zararları, parlamentonun çalışmalarının gereği gibi iyi işleyememesi, bütün bunlar dışarıda –yani parlamento dışında– itiraf edelim ki, –biz bizeyiz arkadaşlar– bizim itibarımıza bir şey katmadı, bilakis eksiltti".

Parlamento olarak da silkinmeliyiz. Bu konuda şunları söylüyorum:

"Biz mutlaka siyasi partiler kanununda, seçim kanununda ve arada meclislerin çalışmalarına bir hız vermek, bir intizam vermek, bugünkünden daha ciddi bir hale sokmak zorunluluğundayız. Bunların bir

kısmı hükümete taalluk ediyor, hükümetin teklifi olacak şeyler, bir kısmı da partilere, meclislerin yöneticilerine taalluk etmektedir.

Hükümet bu reformları yapabilmesi için meclislerin de, hükümete ayak uydurması aynı hızla çalışmalarını ayarlaması lazımdır. Komisyonlar ayda bir defa toplanır, iki saat çalıştıktan sonra komisyon üyeleri yavaş yavaş salondan çıkmaya başlarsa, komisyonu toplayabilmek için dokuz kişi lazım, altı kişiyi bulursunuz, yahut falanca berberdeydi demin, gidip baksanız acaba orada mı kaldı hâlâ? Feşmekâncayı şu koridorda görmüştüm, orada mı diye üye toplarsak! Bakanlıklardan gelen 10-15 müdürün önünde oluyor bütün bunlar. Ondan sonra bütün şehre yayılıyor, memlekete yayılıyor. Elbette ki bunlar rejimin parlamentonun itibarından her seferinde bir şeyler götürüyor.

Artık yalnız hükümet olarak değil, parlamento olarak da silkinmemiz ve parlamentodan, milletin, memleketin beklediğini, hükümetten memleketin, milletin beklediğini elbirliği ile verecek bir yola koyulmamız gerekmektedir.

Binaenaleyh, biz seçim kanununu, hükümet olarak, göreceksiniz (bilhassa ön seçimden büyük şikâyet vardır. O ön seçimden olan şikâyetler: Hakikaten rejimimizi dejenere edecek, soysuzlaştıracak bir hal almıştır. Ön seçimler. Onları bertaraf edecek, dünyadaki en iyi örnekleri de göz önünde tutarak) kısa zamanda güzel bir seçim kanunu yapıp huzurunuza getireceğiz.

Arkadaşlarımızın bu konuda şüpheleri olmasın. Kısa yazmamızın sebebi ezberden bir şey söylememiş olmak için, kendi şahsi mütalaalarımızı biz burada program diye getirmemiş olmak için, böyle yaptık. Ben vazifeyi ilk aldığım zaman söylediğim gibi, bilimin ve tekniğin gösterdiği yolda, emrettiği şekilde hazırlanacağız ve huzurunuza öyle geleceğiz. Seçim kanununda ve her konuda”.

Afyon konusuna da temas edilmişti ona da şöyle cevap verdim:

“Sayın Milli Birlik Grubu sözcüsü arkadaşım, uyuşturucu maddeler meselesinde ‘bir yabancı menfaate inşallah alet olunmamıştır’ dediler. Müsterih olsunlar. Ben yazdım elimle o maddeyi. Hakikaten bugün afyon kaçakçılığı, yalnız falan falan memleketlerin değil, bizim memleketimiz de dahil olmak suretiyle, bütün dünya gençliğini kahredici bir afet halini almıştır. Bunu, bizim afyon eken bölgeler halkımızın geçimini –bugünkünü muhafaza etmek değil– bugünkünden daha iyi bir seviyeye götürmeden yasak ettirmeyiz. Arkadaşlar buna emin olunuz.

> Bugünden daha iyi bir seviyeye, daha modern, daha ileri –bir tarım metodu mu olur, başka bir geçim tarzı mı olur– onu o bölgelere getirmeden, bu mesele halledilmiş, bizim nazarımızda halledilmiş, olmayacaktır. Ve böyle bir yola asla girmeyeceğiz".

Ortak Pazar konusundaki görüşlere de şu şekilde cevap veriyorum:

> "Zannediyorum ki, Türkiye'yi, Ortak Pazar'ın mamullerini sattığı bir pazar haline getirmeyeceğiz. Programımızda bilhassa işaret ettik, sanayileşmeye çok önem veriyoruz ve ağır sanayi kurmak istiyoruz, milli savunma sanayiine temel olsun diye... Bunları biz boş laflar olarak söylemiyoruz. Bütün siyasi kaderimizi, siyasi haysiyetimizi terazinin bir kefesine, öbür kefesine de bu sözlerimizi koyarak söylüyoruz. Ve gördüğünüz gibi bazıları için müddet koyuyoruz. Altı ay içinde bunları yapacağız diyoruz. İkinci aşamada da bunları yapacağız diyoruz. Yapacağız. Yani biz kanunlar hazırlayıp sizlere getireceğiz. Siz de bize yardımcı olur ve o kanunları burada süratle çıkarırsanız bunları gerçekleştirmemek için hiçbir sebep kalmayacaktır".

Anayasa değişikliğinden bahseden bir senatöre de, şu cevabı veriyorum:

> "Kendileri anayasa değişikliklerinden bahsettiler. Biz ana görevimizi anayasayı uygulamak olarak görüyoruz. Bu bakımdan bir değişiklik düşüncesi ve görüşü şu anda bize hâkim değildir. Biz parlamentoya güvendiğimiz, reformları bu parlamento ile iyi ilişkiler kurarak, iyi niyetle açık kalple parlamentoya anlatarak, parlamentodan yardım göreceğimiz kanaati ile vazifeyi aldık. Ümit ediyorum ve biliyorum ki, bunda hayal kırıklığına uğramayalım ve anayasaya el atmadan bu reformları elbirliği ile, sizlerin yardımı ile, sizlerin yardımı ile, işbirliği ile tamamlayalım. Bu kanaatimiz eksilmemiştir, tamdır".

Reform konusu:

> "Yine arkadaşımız, 'reformları yapmakla bunalımlar giderilmez' dedi. Hükümetimizin temel görüşü ile Sayın İnkaya'nın görüşü arasında bu bakımdan bir fark var. Reformların, bunalımların giderilmesinde büyük katkısı olacağına inanıyoruz. Zaten sosyal davalar hiçbir zaman tek yönlü değildir. Sosyal davalar hiçbir zaman tek tedbirle ortadan kaldırılamaz. Ama sosyal davalar için alınacak bazı tedbirler vardır ki,

meselenin esasını çözer. Üst tarafı teferruattır. Biz reformları bu şekilde görmekteyiz".

Toprak reformu konusunda:

"Sayın Alpaslan, Demokratik Parti'nin dün gece bizim toprak reformumuzla İşçi Partisi'nin toprak reformu projesinin birbirine benzediğinden bahsettiler. İşaret ettiler. Biz toprak reformu üzerindeki görüşlerimizi tespit ederken kiminkine benziyor, kiminkine benzemiyor diye bir araştırma üzerinde durmadık. 1961 Anayasası hükümlerine, maddelerine ve gösterdiği istikametlere baktık ve o istikamette tespit ettik. Belki başkalarınınkine de benzer. Diyelim ki onlar bize benziyor, biz kimseye benzemiyoruz. Çünkü, kendi anayasamıza daima bağlı kaldık ve anayasamızın öngördüğü istikamette bir toprak reformu yapacağız".

Bir sosyalist üyeye cevap:

"Sayın İşmen (Türkiye İşçi Partisi senatörü) tabii kendi partilerinin görüşleri istikametinde bizi 'bir burjuva hükümeti' olarak gördü. 'Burjuva hükümetlerinin devamıdır' dedi. 'Sanayi burjuvazisine gayret sarf ediyor ve onu yaratmaya çalışıyorlar' dedi.

Eğitim reformumuzu beğenmedi, laiklik görüşümüzü beğenmedi. Tabii kendilerini memnun edecek şekilde bir programı buraya getirmek benim elimde değil. Biz de kendi anlayışımıza göre ve kendi anayasamıza göre –daima 1961 Anayasası bizim rehberimiz pusulamız olduğu için ona göre– bir program hazırladık geldik. Mabadı (arkası) için kusura bakmasınlar".

Bir Senatör de, hükümetin çekilme zamanını –bilhassa benim, çekilme zamanını– iyi tayin etmemi, bu zamanı geçirmemi tavsiye etmişti ona şu cevabı veriyorum:

"Değerli arkadaşım Hazer, hükümetin kuruluş tarzı 'demokratik olmasa' da diye söze başladılar. Ben bunu kabul etmiyorum. hükümetimizin kuruluş tarzı bundan daha demokratik olamaz. Biraz vaktinizi alacağım ama anlatacağım:

Sayın Cumhurbaşkanı bana hükümet kurma vazifesini anayasamızın 102. maddesine göre verdi. Ondan önce ne cereyan etti benim dışımda, beni vazifeye çağırdıkları zaman; dün akşam da söylediğim gibi, vazo kırılmış, parça parça yerde yatıyor ve belki bazı parçaları da eksikti. Beni anayasanın 102. maddesine göre davet eden zat, Türkiye Cumhu-

riyeti'nin anayasaya göre vazifeye getirilmiş, meşru vazifede oturan cumhurbaşkanı idi. Bu memleketin anayasasına göre, hükümet kurma yetkisini verme yetkisi kendisindedir.

Ve cumhurbaşkanı hükümet kurma vazifesini de mutlaka çoğunluk partisine verir diye bir mecburiyet anayasamızda yoktur. Hiçbir demokratik memlekette yoktur. Öyle haller vardır ki hiçbir partiye mensup olmayan bir insan etrafında bir kabine toplayabilir ve o insan parlamentodan güvenoyu alabilir. Yahut çoğunluk partisine mensup değildir, azınlık partisine mensuptur. Fransa'da ve üçüncü ve dördüncü cumhuriyet devirlerinde çok görülmüştür. Cumhurbaşkanı, parlamento kombinezonları dolayısıyla, çağırır ona verir. Binaenaleyh, Cumhurbaşkanının bana hükümet kurma vazifesini vermesi demokratiktir ve anayasaya uygundur.

Şimdi bu görevi üzerime aldığım andan itibaren ben nasıl hareket ettim? Çankaya Köşkü'nde yerli ve yabancı basına karşı bir basın toplantısı yaptım. Oradan çıktım saat 18.30'a doğru, Meclis Başkanı'nın odasına geldim. Meclis Başkanı'na 'sayın başkan, bana böyle bir vazife verildi. Bu vazifeyi yerine getirebilmem için tavsiyelerinizi rica ediyorum. Ardından da, Meclis Başkanı olarak yardımlarınızı rica ediyorum' dedim. Kendisiyle görüştüm.

Ertesi gün Cumhuriyet Senatosu Başkanı ile görüştüm. Ve ertesi gün mecliste grubu olan partilerin veya senatodaki grupların yetkilileri ile görüştüm. Her birinden bana yardım edip etmeyeceklerini sordum. 'Bizden ne istiyorsunuz' dediklerinde 'iki ricam var. 1- Gruplarınızdan üye almak istediğim takdirde, üyelerinizi serbest bırakın, serbestçe ben seçeyim. Bir de, elbette programı gördükten sonraki programı bize açıklanmadan önce vereceğim, incelemek fırsatını bulacaksınız tavsiyelerinizi alacağım. Belki içinden benim de istifade edeceklerim olur, programa koyarım. Sonra meclise gideceğiz, ya güvenoyu vereceksiniz, ya vermeyeceksiniz. Parlamentodan üye alırken anayasanın gösterdiği oranlara saygılı olacağım. O oranlar ölçüsünde alacağım. Niyetim daha ziyade parlamento dışından yetişmiş teknisyen arkadaşlar var, onları seçim mekanizması içinde parlamentoya sokmak bu mekanizmada mümkün olmuyor, siz de biliyorsunuz. Belki yeni devlet adamları kazandırırız bu memlekete, onlardan bu surette istifade ederiz' dedim. Her biri o anda bana kesin cevap vermedi. Yetkili organla-

rına gideceklerini bu benim isteklerimiz yetkili organlarına söyleyeceklerini oradan aldıkları karara göre cevap vereceklerini söylediler.

Üç partinin ve bu arada Milli Birlik Grubu'nun cevabı olumlu oldu ve gördüğünüz gibi hükümette üç partiden ve Milli Birlik Grubu'ndan üye var. Bunu da bitirdikten sonra, yine söylediğim gibi programı hazırladık ve ben programı basına vermeden, açıklamadan, meclislere sunmadan, gece idi, gündüz idi, sayın partilerin yetkililerini aradım, kendilerine hem şifahi izahlarda bulundum, hem de programdan birer nüsha verdim ve bana telkinde bulunan partilerin liderlerinin, yani programın şurası şöyle olsa, burası böyle olsa diye telkinde bulunan partilerin liderlerini reform prensiplerine dokunmamak şartıyla – bir kelime tatmini, yahut şurasını burasını tashih ederek huzurunuza geldi. Sayın Hazer, sizi temin ederim ki iddia edebilirim, dünyanın hiçbir yerinde usul olarak, bundan daha demokratik usullerle bir hükümet kurulmamıştır. Bunu böyle kaydetmekte memleketimiz bakımından fayda vardır. Parlamentomuzun anlayışı bakımından fayda vardır ve inşallah böyle devam ettireceğiz.

Sayın Hazer, çekilme zamanını bilmek hususunda kusur edersem siz de bana hatırlatırsınız. Çabuk anlarım ve icabını yaparım. Senatodaki bu görüşmelerde kontenjan senatörü Zerrin Tüzün, CHP'li Senatör Mebrure Aksoley ve diğer bazı üyeler, kabineye bir kadın bakan alınmasından duydukları memnuniyeti belirtmişlerdi. Ben kendilerine cevap olarak şunu söyledim: Ben bununla Atatürk'ün ruhunu şadettiğimize inanıyorum, bu bir başlangıçtır. İnşallah bundan sonraki kabinelerde bir değil, birden ziyade kadın bakan bulunur".

Güven oyundan sonra...

Mecliste 7 Nisan günü güven oylaması yapıldıktan sonra büyük bir oyla güven aldığımız anlaşılınca kürsüye çıktım ve meclise teşekkür için şunları söyledim.

"Büyük meclisin sayın üyeleri, bizlere çoğunlukla güvenoyu verdiniz. Sizleri kesinlikle temin etmek isterim ki, parlamentoya sunduğumuz programda öngördüğümüz reformlar, hiç vakit kaybetmeden bir

> bütün olarak, ele alınacaktır. Bunların biran önce uygulanması için de, hükümete yardımcı olmanızı bekliyoruz. Güvenoyu veren arkadaşlara, bakanlar ve kendi adıma, teşekkürlerimi sunuyorum. Bize şimdilik güvenoyu vermeyen sayın milletvekillerini de, yurdumuz yararına yapacağımız hizmetlerle kazanacağımızı umuyorum.
>
> Türk milletini refaha götürecek reformların uygulanışında partili partisiz bütün parlamento üyeleriyle karşılıklı anlayış ve işbirliği içinde çalışabilmeyi öngörüyoruz. Şu noktayı özellikle belirtmek isterim: Beğeniler gibi, eleştiriler de bizlere ışık tutacaktır. Yüce meclise saygılar sunarım".

İnançla ve azimle giriştik...

Program bu şekilde mecliste, senatoda okunup tartışıldı, oylandı, benimsendi.

Hükümet, güçlükleri biliyordu. Ama büyük, coşkun bir inançla ve azimle çalışmalara başladı.

Çalışmalar bir yandan reform kanunlarının hazırlanışı yönünde yürütülüyordu. Toprak ve tarım reformu için Attila Karaosmanoğlu görevlendirildi.

Atilla İsveçli FAO uzmanı Jakobi ile temas kurdu. Jakobi'yi Türkiye'ye çağırdık. Jakobi, toprak ve tarım reformu uzmanıydı. Dünyanın çeşitli yerlerinde toprak ve tarım reformu uygulamalarını yakından görmüş, denetlenmiş, yol göstermişti.

Faşizm ve 12 Mart

Bir kısım kişiler, 12 Mart döneminden söz ederken, "faşist" yahut "faşizan" bir yönetim demektedirler.

Acaba öyle mi? Yani 12 Mart Muhtırası ile Türkiye'de bir faşist yönetim kuruldu mu?

Bu soruya doğru cevap verebilmek için, faşizmin ne olduğunu bilmek gerekir. Ansiklopedileri açıp baktığınızda, faşizmin şöyle tarif edildiğini görürsünüz: İtalya'da Mussolini'nin kurduğu tek partili ve özgürlük tanımayan totaliter bir yönetim.

Bütün batı demokrasileri ansiklopedilerindeki faşizm tarifinin unsurları: Birden ziyade parti olmayacak, özgürlük olmayacak, devlet her alanda (ekonomik ve politik) mutlak hâkim olacak.

12 Mart'ta Türkiye çok partili yaşamını sürdürdü. CHP, AP, DP, MGP (CGP), MHP parlamentoda üyeleriyle yer almışlardı ve öyle devam ettiler. Demek ki yurdumuzda bir tek parti rejimi kurulmuş değildi. Anayasa Mahkemesi iki partiyi, TİP ve MNP'yi yasalara aykırı programları veya çalışmaları yüzünden kapatmış idi. Bu yasalar 12 Mart'tan sonra konmuş yahut değişmiş değildi. Öteden beri yürürlükte olan yasalardı. Anayasa Mahkemesi de her şeyi ile öteden beri görevini sürdürmekte olan bir yargı yeri idi.

Parlamento içinde ve yurdun her yerinde, siyasi partiler özgürlük içinde çalışmakta idiler. Parlamentonun her iki meclisinde hükümete karşı yapılan ağır eleştirilerden örnekler bu kitapta vardır. Anayasa değişikliği ve sıkıyönetim[in] uzatılması görüşmelerinde kürsüden söylenenlere burada genişçe yer verilmiştir. Faşist bir rejimde bu eleştirilere kimse cesaret edemez; ağzını açanı yakalayıp ya sürgüne ya da tutuk evine gönderirler.

12 Mart döneminde yasalarda da özgürlükleri yok edici hiçbir kısıtlama yapılmadı.

Şu halde nereden çıkıyor bu "faşist" suçlaması?

Marksistler, komünistlerin her türlüsü, kendi doktrinlerinin yazılıp söylenmesine, eyleme geçilmesine izin vermeyen her yönetime faşist derler.

Bu bakımdan, 12 Mart gerçekten Türkiye'de öteden beri yürürlükte olan yasaları gereği gibi uygulamaya çalıştı. Elli yıldır yasak

olan propagandayı ve eylemi sıkı izledi. Özellikle, çok partili demokratik rejimi silahlı eylemlerle, zor kullanarak yıkmak isteyenlere yasaları uygulamak istedi.

Eğer komünizm iktidara geldiğinde kendisi gibi düşünmeyenlere, kapitalist, burjuva dediği partilere veya kişilere özgürlük, güvence sağlayacak olsa mesele kalmaz. Öteki partiler gibi o da vatandaşların çoğunluğunun oyları ile işbaşına gelebilmekte özgür olma hakkını isteyebilir.

Bugün İtalyan ve Fransız komünist partileri bu yolu tutacaklarını vaat ediyorlar. Proleter diktatoryasını kurmayacaklarını söylüyorlar. Bazıları bu vaade inanmak istemiyor. "Gaye vasıtayı meşru kılar", "devrim gerçekleşinceye kadar her aldatmaca kullanılabilir" kuralının komünizmin temel araçlarından sayıldığını hatırlatanlar da vardır.

1975 yılında, Portekiz Komünist Partisi ve sosyalistler seçim sonuçlarına katlanmaktan söz ettiklerinde, Moskova'da yayınlanan *Pravda gazetesi bir başyazısında bu tezi reddetti. "Seçimler bir burjuva aldatmacasıdır. Toplum içinde işçilerin, çalışanların çoğunlukta olduklarından kimin kuşkusu var? Elbette çalışanlar çoğunluktadır, şu halde seçim neyi belirleyecek" dedi.*

Komünist partiler arasında tartışma sürüyor. 1976'da Berlin'de yapılan Avrupa komünist partileri toplantısında, Brejnev, Batı Avrupa komünist partilerine kendi memleketlerinin olasılıklarına göre politika saptayabileceklerini söyledi.

Batı Avrupa demokrasilerinde komünist partilerin kurulması serbesttir. Tıpkı, kralcı, Katolik, Protestan vesaire her tür partinin çalışmasını serbest bıraktıkları gibi... İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Almanya birkaç yıl komünist partisini kapatmıştı. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 17'nci maddesi, iktidara geldikleri zaman özgürlükleri yok edecek kuruluşların yasaklanmasına izin vermiştir. Almanya, Komünist Partisi'ni kapattığı vakit bu 17. maddeyi öne sürmüştür. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nda Alman hü-

kümetine karşı dava açan Alman Komünist Partisi'nin şikâyetini, komisyon, 17. maddeye göre reddetmiş, Alman hükümetini haklı bulmuştur.

Türkiye'de, her türlü dikta rejimini öngören siyasal örgütler, partiler, çalışmalar, propagandalar elli yıldır yasaktır. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra bu konuda kanunlara yeni yasaklamalar konmuş değildir.

Bugün elli yıllık yasaların değiştirilmesini, Batı'daki demokrasilerdeki kadar özgürlük isteyenler vardır. Aşırı sağ denilen şeriatçılar kendileri için, aşırı sol denilen Marksistler de kendileri için propaganda ve eylem özgürlükleri istiyorlar.

CHP de bu konuda, B. Ecevit'in genel başkan oluşu üzerine, açıktan ve resmen bu denli düşünce özgürlüğü, siyasal özgürlük yanlısı olduğunu söylüyor. CHP sözcüleri millet meclisi kürsüsünde, 1976 Eylül ayında olağanüstü toplantıda, devlet güvenlik mahkemeleri kanun teklifi tartışmalarında, "biz komünizmi Türkiye için bir tehlike saymıyoruz" dediler.

Bu bir görüştür. Büyük bir partimizce benimsendiği için üzerinde önemle düşünmeye değer bir eğilimdir. Türkiye'de bugün artık örneğin bir nasyonal sosyalist, bir faşist, bir şeriatçı, devleti akılla değil bir inancın dogmaları (nâs'ları) ile, tek parti ile yönetmek isteyen partilere, kuruluşlara izin verilebilir mi?

Halkımız yeterince bilinçlenmiştir. İyiyi kötüden ayırabilir. Her şeyi onun takdirine bırakmalıyız. Özgürlüğe, akılcılığa karşı olan partilere, düşüncelere yaklaşmaz, onlara yüz vermez; dinler, güler geçer diyenlere rastlanıyor.

Böyle düşünenlere hak verilebilirdi, eğer şu uluslararası gerçekle karşı karşıya olunmasaydı: Türkiye, coğrafyası yönünden dünyanın en tehlikeli bir noktasındadır. Onu kendi yanına çekmek için süper devlet denilen güçlülerin göze almayacağı fedakârlık yoktur. Onların gücü oyunun kurallarını bozmaya yeterlidir.

Tedhişçilik durmadı

Bilindiği üzere hükümetimiz, 26 Mart günü kuruldu. Bakanlar kurulu listesi cumhurbaşkanı tarafından tasdik ve ilan edildi. Hükümet kurulduktan sonra, 26 Nisan'da sıkıyönetim ilanı zorunluluğu duyuluncaya kadar, eylemciler, tedhişçiler faaliyetlerini durdurmadılar: 3 Nisan günü İstanbul'da bir doktorun küçük yaştaki oğlu kaçırıldı. Fidye alındıktan sonra serbest bırakıldı. 4 Nisan 1971 günü, İstanbul'da bir banka şubesi soyuldu. Aynı gün, İstanbul'da iki fabrikatör evlerinden kaçırıldı, 400 bin lira fidye alındıktan sonra serbest bırakıldılar.

Ayrıca yine bu dönemde, kır gerillası adı verilen faaliyetin başladığını görüyoruz. Akçadağ ilçesinin mağaralarında saklanan, sayıları 22 kadar olan kır gerillacıları, o bölgede adeta hükümran bir grup meydana getirmek istiyorlardı. Bunu sonradan yakalananlardan birisi şöyle ifade etmiştir: "Güneydoğu Anadolu'da Türk Halk Kurtuluş Ordusu olarak, kendimizi kabul ettirecek ve kurtarılmış bir bölgenin sahibi olduğumuzu ispat edecektik. O anda bize en yakın durumda olan devrimci örgütlerden, Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi ile, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nden yardım alınacak ve dolayısıyla işbirliği yapılacaktı." (Beyaz Kitap Türkiye Gerçekleri ve Terörizm, Ankara 1973, sahife 64).

Bu kır gerillacıları güneydoğu bölgesinde birinci safhada askeri radar üssünü tahrip edecekler, ikinci safhada da o bölgedeki bankalara gelen paraları yolda alarak maddi ihtiyaçlarını karşılayacaklardı.

Bunlar da gösteriyor ki, anarşi olayları tedhiş olayları durmamıştı. Devam ediyordu ve gerekli tedbirler acele olarak alınmazsa, sonradan bastırılması, önlenmesi çok daha güç bir hal alacaktı. İstanbul, Ankara ve İzmir'den memleketin diğer yerlerine yayılmak istidadını gösteriyordu. Tedhişçilik, sabotaj yoluyla da sürdürülecekti.

Dışarıdan, güney sınırından içeriye silah ve malzeme getirilebiliyordu. Bunları da göz önünde tutarak 26 Nisan günü sıkıyönetim ilan edildi.

Liderlere durumu anlatıyorum...

23 Nisan Çocuk ve Hâkimiyet Bayramı dolayısıyla, radyoda televizyonda bir konuşma yaptım. Bu konuşmayı daha evvel kasete geçirmiştim. Bu tedhişçilerin üzerine “devlet balyoz gibi inecektir” sözü orada kullanılmıştır. Güvenoyu aldıktan sonra (7 Nisan’da) tedhiş olaylarının da eskisi gibi devam ettiğini, bazı hallerde de çoğaldığını görünce, parti liderleriyle, parti grup başkanlarıyla bir seri görüşmeler yaptım ve onlara, memleketin bu ortamdan çıkarılması için, tavsiyelerinin ne olduğunu sordum.

Hükümet olarak neler düşündüğümüzü anlattım ve bir sıkıyönetim ilan etme ihtiyacından kendilerine bahsettim. Ayrıca, anayasada da gerekli değişikliklerin, tamamlayıcı değişikliklerin yapılması fikrine kendilerini hazırladım.

Sıkıyönetim

Daha önce de kaydettiğim gibi, sıkıyönetim ilanını Genel Kurmay Başkanı ve MİT de bana tavsiye etmekte idi. Bunu Milli Güvenlik Kurulu'nun Nisan sonundaki toplantısında görüştük. Orada da sıkıyönetim ilanı lüzumu görüldü. Kabul edildi ve Milli Güvenlik Kurulu, sıkıyönetim ilanını hükümete tavsiye etti. Aynı gün bakanlar kurulunda sıkıyönetim ilanına karar verdik, tasdik için bu kararı TBMM'ye getirdik.

(Sıkıyönetim ilanından sonra Büyük Millet Meclisi'nde geçen görüşmeler, tartışmalar ve benim onlara verdiğim cevap sıkıyönetim bölümünde anlatılacak.)

"Lüks" olan ne idi?

1 Mayıs günü yabancı basın temsilcilerinin sorularına verdiğim cevaplar arasında durumu izah için şunları da söylemiştim:

"Bizim anayasamız çok liberal bir anayasadır. Hatta diyebilirim ki Alman, İtalyan anayasalarından daha liberaldir ve hatta İngiltere'deki sistemden de daha ileridedir. Bunun içindir ki, anayasamızı İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan demokratik sistemleri gibi, aynı paralele, seviyeye getirecek değişiklikler yapmak istiyoruz. Fakat bu değişiklikler, Türk anayasasını bu sistemlerden daha geriye götürmeyecektir. Bugünkü 1961 anayasası çok daha ileridedir. Bu da şimdiki jeopolitik durumda Türkiye'nin göze alamayacağı bir lüks teşkil eder.

Tadiller yapıldıktan sonra, Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olan Türkiye, geçmişte olduğu gibi, Avrupa Konseyi İnsan Hakları anlaşmasından kendisi için, örneğin İrlanda'nın yaptığı gibi, istisnai bir durum istemeyecektir. Çünkü tekrar diyorum ki, anayasa tadilleri ve çıkarılacak yeni kanunlar, Türkiye'de ana hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasını ve modern batı demokrasilerinden daha geri bir durumun yaratılmasını asla öngörmemektedir".

Çin'i tanımak üzereyiz

Bu basın toplantısında Kıta Çini'ni tanıma hususunda da yabancı bir gazeteci soru sordu. Ona verdiğim cevabı, A.A. şöyle anlatıyor:

> "Kıta Çini'yle ilişkiler kurulması konusundaki bir soruya cevaben başbakan görüşmelerin daha çok başında bulunulduğunu, Paris'te yalnız büyükelçiler arasında doğrudan doğruya bir temasın vaki olduğunu belirttikten sonra, ilişkilerin nasıl ve ne zaman kurulabileceğini şimdiden kestirmeye imkân bulunmadığını bildirmiştir".

Bu sözlerle Kıta Çini'ni tanımak üzere olduğumuzu, dolaşık şekilde ortaya koymuş oluyordum. Gerçekten Paris'teki büyükelçimiz Hasan Esat Işık ile oradaki Çin büyükelçisi arasında görüşmeler başlamıştı. Türkiye'nin Kıta Çini'ni tanıması görüşmeleri ilerlemekte idi.

Balyoz gibi...

Ben başbakanlıktan ayrıldıktan sonra solun bir kısmı, geniş bir karşı propaganda konusu olarak, "Balyoz Harekâtı" adını verdikleri bir mevhum hareketten bahseder oldu.

Balyoz sözü, “balyoz gibi inecektir” sözü benim 23 Nisan 1971 dolayısıyla verdiğim bir demeçte geçen tabirdir. Bunun aslını buraya almak istiyorum.

Anadolu Ajansı bu demeci şu şekilde veriyor:

> “Başbakan Nihat Erim, Egemenlik Bayramı dolayısıyla, yayınladığı bayram mesajında anarşik olaylara değindi.
>
> Ankara 22 Nisan (A.A.)- Başbakan Nihat Erim, 23 Nisan Milli Egemenlik Bayramı dolayısıyla bugün yayınladığı mesajında, anarşik olaylara değinmiş ve ‘vatandaşlarımızın ana hak ve hürriyetlerini tedhiş, tehdit ve sabotaj, soygunculuk, çocuk ve büyük insan kaçırma yollarından yürüyerek, yok etmek isteyenler var. Bunlar Türkiye’yi, adı ne olursa olsun, aslında bir karanlık ve zalim diktatoryanın hükmü altında yaşatmak için, örgütlenmişlerdir’ diyerek, bu şahısların bayrağının Atatürk olmadığını ifade etmiş ve ‘bunlar yabancı ülkelerden adamları Atatürk’ün yerine kendilerine örnek ve önder seçmişlerdir’ demiştir.
>
> Başbakan Nihat Erim’in radyo ve televizyondan Türk Milletine hitaben yaptığı konuşmanın metni aynen şöyledir:
>
> Sevgili vatandaşlarım,
>
> Yarın yeni Türk devletinin temellerinin atıldığı günün yıldönümüdür. Bu mutlu günün eşiğinde sizlere seslenmek istiyorum.
>
> Önce genç yaşlı, kadın, erkek, köylü, kentli, bütün sevgili vatandaşlarımın bu mutlu yıldönümünü saygılarla kutluyorum. Bizlere bu günü yaşatan aziz şehitlerimizi ve milli egemenlik ve tam bağımsızlık fikrinin Türkiye’de gerçek öncüsü Atatürk’ü içten duygularla minnetle anıyorum.
>
> Türkiye’de 51 yıldır milleti daha mutlu kılmak, milletin ana hak ve hürriyetlerini çeşitli aşamalarda daha ileri daha sağlam temellere oturtmak için çalışılmaktadır. Her aşama sonunda bir öncekinden güçlü teminat getirmektedir.
>
> Bugün de böyle bir aşamanın başındayız. Çünkü vatandaşlarımızın ana hak ve hürriyetlerini tedhiş, tehdit, sabotaj, soygunculuk, çocuk ve büyük insan kaçırma yollarında yürüyerek yok etmek isteyenler var. Bunlar, Türkiye’yi adı ne olursa olsun, aslında bir karanlık ve zalim diktatoryanın hükmü altında yaşatmak için örgütlenmişlerdir. Bunların gazeteleri, dergileri ve çeşitli yerlerde sözcüleri vardır. Düşüncelerini

serbestçe yayıyorlar. Türkiye'yi nereye götürmek istedikleri[ni] artık gizlemek lüzumunu bile duymuyorlar. Bunlardan sizlere örnekler vermeye ihtiyaç hissetmiyorum. Bunları sizler her gün görüyorsunuz, işitiyorsunuz ve okuyorsunuz. Bunların bayrağı Atatürk değildir. Bunlar, yabancı ülkelerden adamları, Atatürk'ün yerine, kendilerine örnek ve önder seçmişlerdir.

Bunlar bir süredir Türkiye'de, kendi deyimleriyle eyleme de geçmişlerdir. Eylem dedikleri banka soymak, adam öldürmek, anne ve babalardan yüz binlerce lira koparmak, dinamit lokumu patlatmak, molotof kokteyli atmaktır.

Kısaca, vatandaşları huzursuz ve tedirgin etmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar.

Bildiğiniz gibi, hükümetimiz milletin sinesinden çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, tüm vatandaşlarımızın yüreklerindeki arzuya tercüman olması sonucu, işbaşına gelmiştir. Bu arzu, yurdumuzu bu anarşiden kardeş kavgasından kurtarmaktır. Anayasanın öngördüğü reformları, huzurlu bir ortam içinde Atatürkçü bir görüşle ele alıp süratle gerçekleştirmektir. Hükümet programı millet meclisince de, bugüne kadar hiçbir hükümete nasip olmayan bir çoğunlukla, kabul edilmiştir. Böylece vatandaşın haklı isteği yüce milletimizin vekilleri tarafından da onaylanmıştır.

Bugün bütün vatandaşlarımız bizden, yurtta huzur ve sükûnun vakit kaybedilmeden sağlanmasını bekliyor. Halbuki görmekteyiz ki, kimlikleri ve amaçları bizce gayet iyi bilinen ve yüreklerinde vatan ve millet sevgisinin zerresi kalmamış olan, bir küçük anarşist grup, eylemlerini son bir gayretle sürdürmektedir. Bunların gayesi, hükümetin reform çalışmalarını baltalamak, onu asayiş ve huzuru sağlayamayan aciz bir hükümet gibi gösterip, vatandaş gözünde itibardan düşürmektir. Yine dinamitler patlatılıyor, yine adam kaçırılıyor, yine bankalar soyuluyor. Bütün telaş ve hırçınlıkları, huzur ve asayişi sağladıktan sonra, gerçekleştirilecek reformlar neticesi, dışarıdan besleme ideolojilerine Türkiye'mizde uygulama olanağı kalmayacağını bilmelerinden ileri gelmektedir. Eğer bunlar gerçekten Atatürk milliyetçisi ve reformcusu olsalardı, hükümetin toprak, eğitim, vergi, hukuk reformlarını en kısa zamanda ele almasını sağlamak için, bu tür eylemlere derhal son verip bize yardımcı olurlardı.

Sevgili vatandaşlarım,

Şimdi ben size bir şey söyleyeyim:

Hükümet bu tedhişçi, silahlı, paralı ve kimisi de dışarıdan her türlü yardım ve teşviki gören örgütlerin fenalıklarına mutlaka son verecektir. Bundan başka eylemcilerin, hiç kimsenin şüphesi bulunmasın, Türkiye'de huzursuzluk olsun, güvensizlik olsun, üniversiteler okullar rahat çalışmasın, Türk gençleri iyi okuyup, iyi yetişmesin, ekonomik faaliyetler felce uğrasın, Türk toplumu içinden çürüsün, çöksün, dağılsın, Türkiye parçalansın diye gayret sarf edenlerin, ülkemize yapageldikleri kötülükleri önlemek için almayacağımız tedbir yoktur.

Hükümet programını Millet Meclisi'ne sunduğum gün de ilan ettiğim gibi, böyleleri Türk devletini bütün heybetiyle karşılarında bulacaklardır. Bunlar, bugünkü son azgınlıklarının içinde boğulacaklardır. Size kesinlikle bildiriyorum ki, devletin boynunu bunlara teslim etmeyeceğiz.

Hemen şunu belirteyim ki, bu örgütler bir günde, bir haftada, bir ayda veya bir yılda meydana çıkmamışlardır. Ne yazık ki, bunlar yıllardır adeta serbestçe çalışmak rahatça gelişmek, çekinmeden yayılmak fırsatını bulmuşlardır. Ancak, şimdi bu kötülüklere son vermek hiç de o kadar uzun sürmeyecektir. Alınacak tedbirler balyoz gibi kafalarına hemen inecektir. Türk vatandaşları aradıkları huzur ve sükûna süratle kavuşturulacaklardır. Bunun için hazırladığımız tasarıları, bugünlerde meclislere sunacağız. İnanıyoruz ki, hukukun, anayasanın, kanunların amacı, bir devleti, bir toplumu yıkmak değil, yaşatmak, huzur ve sükûn içinde yaşatmaktır. Hükümet bu alandaki eksikleri, boşlukları tespit etti.

Bunu yapmadan ben huzurunuza çıkamazdım. Unutmamak gerekir ki, biz ancak 15 günden beri işbaşındayız. Ve 15 günden beri bütün faaliyetimiz bu nokta üzerinde toplanmıştır. Alacağımız tedbirlerin özelliği 1961 Anayasası'nın, hukuk devleti olma ilkesini, insan haklarını daha da kuvvetlendirmesidir. Ama bu tedbirler tedhişçilere göz açtırmayacaktır.

Türk devletinin kaderinde en az bizim kadar sorumluluk taşıyan Türkiye Büyük Millet Meclisi, şüphesiz hükümeti daha geniş yetkilerle güçlendirecek bir anayasa değişikliğini hemen gerçekleştirecektir.

Sevgili vatandaşlarım,

Biliniz ki, devletin asker sivil bütün güvenlik kuvvetleri sizin yanınızdadır. Bu sözlerim görevlilere aynı zamanda kesin direktif niteliğin-

> dedir. Ancak unutmamak gerekir ki, güvenlik kuvvetlerinin başarısı büyük ölçüde sizin de onlara yardımcı olmanıza bağlıdır. Anarşistler karşısında yılgınlık göstermek onların cesaretini ve cüretini arttırmaktan başka hiçbir fayda sağlamaz. Yine unutmamak gerekir ki, olağanüstü davranışlar karşısındayız. Bu davranışları olağanüstü tedbirlerle yok edeceğiz. Bunu sağlar sağlamaz, hedefimiz bir yandan bu ortamdan faydalanarak pahalılığı körükleyenlere karşı amansız savaşımızı açmak, diğer taraftan ilan ettiğimiz reformları arka arkaya yürürlüğe koymak olacaktır.
>
> Size en kısa zamanda daha iyi haberler vereceğim.
>
> Sevgili vatandaşlarım,
>
> Ülkemiz uygar, düzenli, namuslu insanların huzur ve sükûn içinde yaşadığı Türkiye olarak yükselecektir. Size mutluluk dileklerimle yürekten saygılar sunarım".

Görüldüğü üzere, bu demeçte devletin alacağı tedbirler, Türkiye Cumhuriyeti'ni silah yoluyla yıkmak, zorla iktidarı ele geçirmek isteyenlere karşı alınacak tedbirlerdi. Buna karşı kampanya açanlar, buna karşı kötüleme propagandası açan tedhişçilerin Türkiye'yi nereye götürmek istediklerini görmez, bilmez gibidirler. Anarşi yaratanların, silah kullananların, bomba kullananların, dinamit kullananların, banka soyanların, küçük, büyük insan kaçıranların üzerlerine devletin, alacağı tedbirlerle balyoz gibi inmesini istemiyorlar mı?

22 Nisan 1971 günü yayınlanan bu bildiriye gelinceye kadar bu tedhişçilerin, anarşistlerin neler yaptığını; hele bizim hükümetimiz kurulduktan sonra nasıl bu eylemlerine devam ettiklerini hatırlayınca bu bildirinin hangi ortamda verildiğini ve amacının ne olduğunu anlamak gayet kolaydır.

Bir genelge...

7 Mayıs günü bir genelge yayınlamak ihtiyacını duyduk. Sadi Kocaş'ın getirdiği haberlere göre, bazı kimseler bana veya bakanlara yakınlıklarını söyleyerek, devletle işler çevirmek teşebbüsünde bulunmuşlar. Bunu derhal önlemek istedik ve şu bildiriyi yayınladık:

> "Bazı kişilerin, devlet kuruluşlarıyla, hatta çeşitli dış ve özel çevrelerde, yaptıkları konuşmalarda yeni hükümet başkan ve üyeleriyle yakınlıklarından, kendileriyle son günlerdeki ilişkilerinden ve yardım vaatlerinden bahsederek, aslı olmayan haberler yaydıkları tespit edilmiştir.
>
> Durumun belirtildiği şekilde tespitinden sonra, adı geçen hükümet üyeleriyle görüşülmüş ve onlara yakınlıklarını iddia eden kişileri ya hiç tanımadıkları, ya da son aylar içinde bu kimselerle hiç görüşmedikleri veya bu şekilde görüşme yapmadıkları anlaşılmıştır.
>
> İlgililerin ve vatandaşlarımızın, kişisel çıkarları için hükümet üyelerine yakınlık iddia eden kimselerin ve bunların yaydıkları aslı olmayan dedikoduların etkisi altında kalmamalarını ve bunları yetkili makamlara duyurmalarını önemle rica ederim".

Resmi dairelere giriş-çıkış

Yine 7 Mayıs günü resmi dairelere giriş çıkışı düzenleyen bir tedbir aldık. Bunu da bana Sadi Koçaş telkin etti ve resmi dairelerin girişinin çıkışının gayet gevşek bir tarzda yürütüldüğünü, hiçbir kontrol olmadığını, hiçbir güvenlik tedbiri, etkili bir güvenlik tedbiri görmediğini söyledi. Başbakanlığın dahi tam bir koruma altında olmadığını izah etti. Bunun üzerine resmi dairelere girişi çıkışı düzenleyen bir sistem kurduk. Zaten 1968 senesinde buna girişilmiş, fakat o halde kalmış, geliştirilmemişti. Bunu düzene koymak istedik.

Bizim bu tedbirimiz üzerinde de çeşitli dedikodular yapıldı. İşte milletvekilleri artık bakanlıklara giremeyecek ve başbakanlığa giremeyecek gibi sözler söylendi.

Halbuki dünyanın her yerinde resmi daireler, bakanlıklar ve bilhassa başbakanlık, elini kolunu sallaya sallaya herkesin gireceği bir yer değildir. Asgari kapıda, ne bekliyorsun diye insanlara sorarlar. Biz ki bir tedhişçilik ve anarşi faaliyeti karşısında bulunuyorduk, tedbirli olmalıydık.

Bazı profesörlerle görüştüm...

11 Mayıs günü bir demecim çıkıyor. Bu anayasa değişiklik hazırlıkları üzerinde. Çağırıp danıştığım profesörler hakkında şöyle diyordum:

> "Örneğin, sözü edilen temaslarımızda Ankara'da kendi arzuları üzerine danıştığımız anayasa profesörleriyle yapılan temaslarda, bir anayasa değişikliğinin, bizim de hassasiyetle üzerinde durduğumuz gibi, aceleye getirilmemesini veya sıkıyönetim süresinde yapılmamasını teklif edenler olmuştur.
>
> Fakat, Ankara'dan gelenler de dahil olmak üzere, istişare ettiğimiz değerli bilim adamlarımızın büyük çoğunluğu, bilimsel görüşlerini memleketin gerçekleriyle de telif ederek, en kısa zamanda bazı değişikliklerin yapılmasını açıkça savunmuşlardır.
>
> Bu konudaki araştırmalarımız bitmemiştir. Konuyu en kısa zamanda Türk kamuoyuna sunacak şekilde, istişare ve çalışmalarımıza devam ediyoruz".

Kendileriyle anayasada değişiklik konusunu görüştüğüm bazı öğretim üyelerinin, sıkıyönetim komutanlığınca sonradan bir kaçının gözaltına alınışlarını bana bağlamak isteyenler oldu. Yeri gelmişken söyleyeyim:

Gözaltına almaların hiç birisinde başbakan olarak ben, hiç kimseye, hiçbir yetkiliye emir veya işaret vermedim. Bazı uzaktan, yakından tanıdığım öğretim üyelerinin gözaltına alınmaları kişi olarak beni üzmekte, derinden yaralamakta idi. Onların sorgularının bir an önce yapılması, vakit kaybetmeden yargıç önüne çıkarılmaları için sıkıyönetim komutanlıklarına resmen yazdım. Bunu TBMM birleşik toplantısında da açıkladım. Bu yüzden, “şefaatçi, askeri makamların hızını kesen, mütereddit, imansız politikacı” diye hücumlara uğradım. İlerde sıkıyönetim ve anayasada değişiklik bölümlerinde ayrıntılarıyla anlatılacaktır.

17 Mayıs günü göz ameliyatı geçiren İnönü’yü hastanede eşimle birlikte ziyaret ettim.

Yer sarsıntıları...

22 Mayıs’ta Bingöl’de deprem oldu. 12 Mayıs’ta Burdur’da da bir yer sarsıntısı olmuştu.

23 günü Bingöl’e gittim.

29 Mayıs günü Maltepe’de Sibel adındaki genç kız tedhişçiler tarafından bir eve hapsedildi. Sibel Erkan 2 Haziran günü kurtarıldı. Tedhişçilerden biri çatışmada öldü, biri yaralandı.

2 Haziran günü Adnan Öztrak TRT Genel Müdürlüğünden çekildi.

Aydınlara karşı aşırılık...

6 Haziran günü Fransız televizyon muhabirleriyle yaptığım bir görüşmede, son zamanlarda Türkiye’de sıkıyönetimin aydınlara

karşı aşırı hareketlere giriştiği yolunda, bazı yabancı gazetelerde ortaya atılan iddialardan Fransız muhabirinin bahsetmesi üzerine şu cevabı veriyorum:

> "Maalesef bazı yabancı gazetelere maksatlı olarak aksettirilen bu haberler ve iddialar tamamıyla yanlıştır. Kim isterse Türkiye'ye serbestçe girebilir ve bu iddiaların yanlış olduğunu bizzat tespit edebilir. Yabancı basın mensuplarına bu konuda istedikleri yerde, istedikleri konuları serbestçe incelemeleri için ben bizzat bütün kolaylıkları sağlayacağım. Maalesef on günden beri, yabancı basından Türk ordusuna ve Türk hükümetine karşı, belirli bir çevre tarafından yönetilen bir iftira kampanyasına girişilmiş olduğunu müşahede etmekteyim. Şunu belirtmeliyim ki, bugün anayasa yürürlüktedir, anayasa müesseseleri yerlerindedir. Temel hak ve hürriyetleri garanti eden kanunlar yürürlüktedir. 11 ilde uygulanan sıkıyönetimin niçin ilan edildiği herkesçe malumdur. Sıkıyönetim, memleketi bir felaketin eşiğine getirmiş bulunan tedhişçilik, şehir ve kır gerillacılığı, sabotaj, insan kaçırma ve öldürme gibi eylemlere karşı, kanun yoluyla ilan edilmiştir. Sıkıyönetim bu gibi şartlarda anayasanın 124. maddesiyle öngörülen, bir olağanüstü idare tarzıdır ki, sanırım sizin memleketinizde de aynı olağanüstü tedbirler alınabilmektedir. Sıkıyönetim çevresinin mümkün olduğu kadar kısa süreceğini umuyorum ve bugüne kadar sağlanan sonuçlar bakımından umutlu bulunuyorum".

Sıkıyönetim komutanı ile...

1971 yılı yaz aylarında, sıkıyönetim komutanlıklarınca gözaltına alınan tanınmış aydınların, seçkin yazar ve düşünürlerin sayılarının yükseldiği yolunda sözler duydum. İşin aslını öğrenmek ve önleyici tedbir almak için, durumu Cumhurbaşkanı Sunay'a yansıttım. Ankara Sıkıyönetim Komutanı'nı Çankaya'ya davet edip birlikte görüştük.

Gözaltına alınanlardan bazısının aradan yirmi gün gibi uzun bir süre geçmesine rağmen, henüz hiçbir sorgu yapılmadığı bana duyurulmuştu. Bunu söyledim. Dosya tamamlanmadan, yargıç karşısına gidilecek hale gelmeden bu gibilerin serbest bırakılmalarında ne sakınca var diye sordum.

Komutan ve danışmanları, ağır suç ihbarları üzerine, soruşturma, araştırmaya başlarken ilgiliyi gözaltına almanın kaçmasını önleyici bir davranış olduğunu söylediler. Benim bu müdahalemden alındıklarını, hoşlanmadıklarını belli ettiler.

“Devletimizin içeriye ve dışarıya karşı görünümünün sorumluluğunu, yasa bakımından olmasa da, moral yönden herkes bende arıyor. Kendisine suç atılan kimse kaçarsa ihbarın doğruluğuna bir işaret olabilir. Kaçsa da, sorgusuz, yargıç kararı almadan içerde tutulmasından daha az zararlıdır” cevabını verdim. Dediğim tarzda işlem yapılmazsa sorumluluğu taşımayacağımı, başbakanlığı bırakacağımı Cumhurbaşkanı’na belirttim.

Sunay, “başbakanın dediği gibi davranmak gerekir” sözleriyle toplantıyı kapattı.

İşkence yapıldı mı?

Burada bir de işkence iddiaları üzerinde durmak istiyorum. Benim görevde bulunduğum birinci ve ikinci Erim hükümetleri döneminde, bana tutuklulara, hapistekilere işkence yapıldığına dair tek bir şikâyet yapıldığını hatırlamıyorum. Belki de hatırlamayışımın nedeni şu olabilir: Başbakanlıkta bir sıkıyönetimle irtibat bürosu kurmuştuk. Bu büro Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş tarafından yönetiliyordu ve günlük olaylar bana pek intikal etmiyordu. Sadi Koçaş’ın bana intikal ettirmeyi gerekli ve lüzumlu gördüğü şeyler intikal ediyordu. Tekrar ediyorum; benim başbakanlığım süresince,

bana doğrudan doğruya sarih, bariz olarak, falan yerde, falan kimseye şu şekilde işkence yapılıyor şeklinde, bir müracaatta bulunulduğunu hatırlamıyorum. Benim dosyamda bu konuda bir-iki yazı var. Bunları durumu aydınlatması bakımından önemini de göz önünde tutarak buraya alıyorum. Esasen dosyamdaki bu yazıları, senatoda 1973 seçimlerinden sonra genel af kanunu konuşulurken, işkence konusuna Cumhuriyet Halk Partili bir-iki milletvekilinin, kenardan köşeden değinmeleri üzerine senato kürsüsünde yaptığım bir konuşmada açıklamıştım. O konuşma da durumu tespit etmesi bakımından bence çok önemlidir.

Bir noktayı daha işaret edeyim; bu işkence konusunda da bilhassa aşırı solcular, büyük gürültü yapmışlar ve hâlâ da yapmaktadırlar. Kitaplar yayınlamışlar, romanlar yazmışlardır. Hatta, her gün gazetelerde temcit pilavı gibi fırsatını buldukça işkenceden, işkence yapıldığından bahsetmektedirler. Vesikalar da ortaya koyacaktır ama ben bir kere daha söyleyeyim: Başbakanlığın işkence yapılsın diye bir emir vermesi hatıra bile gelmez. İşkence yapıldığı duyulduğu zaman bunun karşısında lakayt kalmak, hareketsiz kalmak keza hatıra gelemez. Hele bana, “işkence yapılıyor” şeklinde sarih belli bir şikâyette bulunulduğu zaman, bunu da takipsiz bırakmam keza yine hatıra gelmez.

Bir noktayı daha işaret edeceğim, sonradan 1972 veya 1973 yıllarında yayınlanan işkencelere ait bir kitaptaki işkence olayları diye verilen örnekleri birer birer gözden geçirdim. Bunların hangi tarihte yapıldığının iddia edildiğine baktım. O sayılan işkence olayları içinde benim başbakanlıkta bulunduğum döneme ait birkaç iddia gördüm.

Başbakan olduğum dönemde işkence gördüğü iddia edilenlerin o dönemin sonunda (Şubat 1972, Mart 1972 ve bir iki de Nisan 1972 başlarında) sıkıyönetimce gözaltına alındıkları o kitapta iddia ediliyor. Bunların hepsi üç-dört olay içinde. Ben 26 Mart 1971’den 17 Nisan 1972’ye kadar başbakanlık yaptım. Yukarıda da söylediğim

gibi, bu dönemde kendilerine veya yakınlarına işkence yapıldığı yolunda doğrudan bana bir müracaat hatırlamıyorum. Kaldı ki böyle bir müracaat olsaydı, mutlaka onu işleme koyar ve peşine düşerdim. Nitekim Milli Birlik Grubu Başkanlığı'ndan aldığım bir yazı üzerine, derhal peşine düştüm, gereken emri verdim.

Senato kürsüsünde ne dedim?

1973 seçimlerinden sonra, genel af kanunu meclislerde görüşülürken gerek senato adalet ve anayasa komisyonunda, gerekse senato genel kurulunda konuşulduğunda, işkence konusuna temas edildi. Bunu ben fırsat bildim ve gerek komisyonda, gerekse senato genel kurulunda bir konuşma yaparak kendi yönümden durumu açıkladım. Senato genel kurulunda yaptığım konuşmanın işkenceye değinen kısmını buraya aynen alıyorum.

> "Arkadaşlar, kimsenin meçhulü değildir ki, bir seneden fazla bir zamandır bu konu işlenmektedir, söylenmekte, yazılmakta, kitaplar çıkarılmakta, beyanat verilmekte. Ne olmuş? 12 Mart'tan sonraki dönemde, Türk güvenlik makamları, güvenlik kuvvetleri sanıklara, tutuklulara cebir ve şiddet kullanarak, işkence yaparak itiraflar almışlar ve mahkûmiyetler de kısmen bu sebepten olmuş.
>
> Arkadaşlar ben bunu, bu resmi kürsülere getirilinceye kadar, hep sabırla ve sükûtla karşıladım. Ama resmi kürsülere getirilince bir noktayı açıklamam gerekiyor:
>
> 10 Haziran 1971 günü Milli Birlik Grubu Başkanlığından bir yazı almıştım Başbakanlıkta. Şimdi, bu yazıyı alınca ilgili makamlara, başbakanlık bir emir vermiş, uyarıda bulunmuş, bilgi vermiş. Onu okuyorum:
>
> 10 Haziran 1971
>
> Gereği için İçişleri Bakanlığına ve MİT müsteşarlığına,
>
> Bilgi için Genel Kurmay sıkıyönetim bürosuna ve Ankara sıkıyönetim komutanlığına

Konu: Gözaltında bulunanlar hakkında.

Metin: Cumhuriyet Senatosu Milli Birlik Grubu Başkanlığı'ndan alınan 10 Haziran 1971 gün ve 156 sayılı yazının bir örneği ilişik olarak gönderilmiştir.

Güvenlik kuvvetleri mensupları tarafından cebir ve şiddet kullanılarak baskı yapıldığı yolundaki iddia calibi dikkat çekici görülmüştür. Bu durumun önemle tahkiki ile gerekli tedbirlerin alınmasını ve sonucundan bilgi verilmesini rica ederim.

Başbakan Nihat Erim

Komisyonda da söyledim arkadaşlar, böyle bir emri aldıktan sonra, bu emrin rağmına iş yapacak olanların, yahut işkence yapıldığını bilip de onun karşısında görevini yapmayacak olanların bu emir o gün elini yakardı, bugün de yakar. Yoktur böyle bir şey!

Yani bu emri almış olanlardan bir tanesi bugün genel kurmay başkanımızdır, İçişleri bakanlığı emniyet mensupları yerinde duruyor, MİT müsteşarlığı teşkilatı da yerinde duruyor. Hiçbirisine ben bu isnadı konduramam, yakıştıramam ve olmamıştır. Ama alt kademelerde –çok iddia ediyorlar, yoğun, Sayın Esatoğlu da söyledi– alt kademelerde bir şey olmuş mu? Benim zamanımda yoğun bir şikâyet görmedim. Bir-iki şikâyeti bu şekilde derhal sorumlu mercilere ve mevkilere intikal ettirdim.

Benden sonra gelen sayın iki başbakan arkadaşım, Sayın Melen ve Talu bu konuda açıklama yaptılar ve yaptıkları tahkikat sonunda böyle bir şeye rastlamadıklarını söylediler. Hadi onlar da, bir grup için bir zümre için 12 Mart ara rejiminin başbakanları idi benim gibi. Ama üç aydır şimdi iktidarda Cumhuriyet Halk Partisi'nin başbakanı var. Halk Partisi'nin ve Milli Selamet Partisi'nin ilgili bakanları var. Bugün sayın adalet bakanı karşımızda oturuyor. Üç aydır bunu tahkik edebilirlerdi. İç barış mülahazası bu tahkikattan hiç kimseyi alıkoyamazdı.

İşkence, insanlığa aykırı muamele o kadar kötü bir şey ki, onu mutlak aramak, faillerini, sorumlularını ortaya çıkarmak lazım.

Az önce bir mecmua verdiler, komisyonda konuştuğum zaman bunu görmemiştim. Sayın İçişleri Bakanı Asiltürk'ün, bugünkü hükümetin içişleri bakanı, haftalık *Hayat dergisinin 18 Nisan 1974 tarih ve 17 sayılı nüshasında bir mülakatı var. O mülakat esasında muhabir soruyor: İşkenceler hakkında bazı iddialar vardı neticesi ne oldu acaba?*

Bakanın cevabı şu: Bunu bir ihbar olarak kabul edip harekete geçtik. Bu tip gayri insani hareket iddialarının hiçbiri ciddi çıkmadı. İddia edenler ortaya çıkıp da onları anlatamadılar ve bunun asılsız bir propaganda olduğu anlaşıldı.

Bunu söyleyen bugünkü hükümetin İçişleri Bakanı Sayın Asiltürk.

Arkadaşlar, ben af kanununun öncüsü olan arkadaşlardan rica ediyorum, en ufak bir şüpheleri varsa, bu iddiaları da af kapsamı dışında bıraktırsınlar, bir önerge vererek! Çünkü, müesseseleri zedelemeyelim, müesseseleri lekelemeyelim. İki, üç kendini bilmez yapmışsa, bunu Türkiye'nin sıkıyönetim teşkilatına niçin bulaştıralım. Neler söyleniyor, neler yazılıyor görüyorsunuz. Bulaştırmadık kimseyi bırakmadılar iddia olarak. Bu noktayı da bu vesileyle bu şekilde açıklamış oldum".

Senatoda benim bu açık, kesin konuşmam karşısında Cumhuriyet Halk Partisi –ki onun milletvekilleri bu iddiaları kürsüye getirmişti– yahut Milli Birlik Grubu'ndan sayın Yıldız bu iddiayı kürsüye getirmişti. Bir önerge verip işkence suçlarının af kapsamı dışında kalmasını istemediler. İşte bunun izahını yapamıyorum.

İşkence kitabı

Bakın *İşkence adlı kitabın yazarı Güner Sanlı imzalı zat, kitabın sunuş kısmında ne söylüyor:*

"İşkence iddiaları gerçek mi?

Sorunun, iki cevabı, evet ya da hayır ortada kalıyor. Ama her iki cevaba da inananlar var. Birbirinin karşıtı iki inançtan birini doğrulamak yargıçların görevidir. Bu görevin yerine getirilmesini isteyecek, birinci derecede sorumlu kişi cumhuriyet savcısıdır. Anayasaya saygı için, yasalara saygı için, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile Avrupa Konseyi Ana Hürriyetleri Sözleşmesi'nin geçerliliği için, Cumhuriyet Savcısı doğal görevini yapmalıdır. İşkence iddiaları gerçek mi sorusunun kesin cevabı, tartışmasız o zaman verilecek".

Türkiye'de işkence yapıldı mı? Ülkemiz insanlık suçunun bu temizlenmez lekesinin onursuzluğu altında bırakıldı mı?

Evet

İşkence kitabı yazarının bu iddiası bu düşüncesi, yabana atılacak bir düşünce değildir.

Ben de aynı fikirdeyim: Af kanunu çıkmadan önce, savcılar bu işin üzerine yürüyebilirlerdi. Eğer kendileri de işkence yapıldığına inanıyorlar idi ise, yahut şüpheleri var idi ise. Ama yürümediler! Aradan aylar geçti af kanunu çıktı, açıkça meclis kürsülerinde işkencelerin af kanunu dışında bırakılması istendi. Bu da yapılmadı. Af kapsamı dışında bırakılmadı, işkence suçları da af içine girdi. Şimdi bu iddialar, yapılanlar, söylenenler ortada duruyor. Tahkikat yapılmamış, araştırma yapılmamış bu töhmet, bu şüphe, ortada. Ne yazık ki, ortada olan bu iddialar, sadece bir kısım sivil emniyet görevlilerini değil, ordumuzun generalleri dahil, albay, yarbay, binbaşı, yüzbaşı rütbesindeki subaylarını da kapsamaktadır. İşkence kitabında isim verilerek iddiaları tekrarlanan kimseler, bu subay rütbelerini sayarak, işkence yapıldığı anda bunlar da orada hazır bulunuyorlardı demektedirler. Bu töhmetlerden, bu iddialardan ordumuz mensuplarını kurtarmak hükümetin göreviydi. Ben hükümette olduğum zaman, bu türlü iddialarla karşılaşsaydım mutlak üzerine yürürdüm. Ve mutlak gerçeği ortaya çıkarttırır ve işkence yapıldığı sabit olduğu zaman, onun durdurulması için elimden geleni yapardım. Ama ben hükümette bulunduğum zaman Milli Birlik Grubu'ndan aldığım ve yukarıda bahsettiğim yazıdan ve Sami Küçük'ün sorusundan başka herhangi bir iddianın bana doğrudan doğruya intikal ettiğini hatırlamıyorum.

Sami Küçük'ün sorusu...

Başbakanlık ettiğim dönemde, Cumhuriyet Senatosu'nda Milli Birlik Grubu üyesi Sami Küçük'ün, başbakanlığa hitaben verdiği bir yazılı soru önergesi dikkatimi çekiyor. Bu önergeye İçişleri Bakanı cevap vermiştir. Sami Küçük önergesinde şöyle diyor:

> "Çeşitli demeçlerinizde, ilkel bir ortaçağ metodu olan işkenceye karşı olduğunuzu bildirmiş ve karikatürist Turhan Selçuk'a yapılan işkenceyi bizzat tahkik konusu yaptığınızı öğrenmiş bulunuyorum.
>
> Son günlerde basının pek sınırlı bir kısmında sıkıyönetim mahkemelerindeki duruşmalarda, bazı sanıkların çeşitli emniyet makamlarında maruz kaldıkları işkencelere ait bilgiler yer almaktaydı.
>
> 8 Kasım 1971 tarihli eski *Akşam gazetesinin üçüncü sayfasında 'bu köşeden' fıkra yazarı Altan Öymen imzasıyla yayınlanan 'ihbar ediyoruz' yazısının tetkikinden de anlaşılacağı üzere, sıkıyönetim mahkemelerinde açılan davalarda sanık olarak bulunanlara yukarıda bahsedilen ilkel işkence metotlarının uygulanarak, kanun ve insanlık dışı bir tutum ve davranış içine girildiği mahkeme zabıtlarına intikal etmiş ve bu suretle olaylar belgelenmiş bulunmaktadır."*

Bu şekilde başlayan sorunun sahibi başka birkaç soruyla daha, bütün bu iddiaların ne derece doğru olup olmadığının araştırılmasını ve neticesinin yazılı olarak kendisine bildirilmesini istiyordu.

Ferit Kubat'ın cevabı...

8 Kasım 1971 günkü verilen bu soru önergesi usule göre sorumlu olan bakanlığa gönderilmiş olacak ki, 10 Mayıs 1972'de, yani ben başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, o zamanki İçişleri Bakanı Sayın Ferit Kubat cevap vermiştir. Bilindiği gibi Ferit Kubat, İkinci Erim hükümetinde de içişleri bakanıydı. Ferit Kubat'ın verdiği cevapta işin esasına değinen noktada şöyle deniliyordu:

> "Güvenlik kuvvetlerimizce yapılan sorgulama işlemlerinin ilgili makamlarla tayin edilmiş usuller çerçevesinde yürütüleceği, sanıklara normal sorgulama usulleri dışında ve işkence sayılabilecek davranış-

larda bulunulması halinde, sorumluları hakkında gerekli işlemin derhal yapılacağı şüphesizdir.

1402 sayılı kanunun 2. maddesi uyarınca sıkıyönetimin uygulandığı illerimizde genel güvenlik ve asayişe ilişkin görev ve yetkiler sıkıyönetim komutanlıklarınca yapılıp, kullanıldığı ve güvenlik kuvvetlerimiz bütün teşkilatıyla sıkıyönetim komutanlıklarının emrine girdiği için güvenlik kuvvetlerimizce yakalananların sorgulama işlemleri de, yetkili sıkıyönetim organlarının gözetimi altında yürütülmektedir. Sorgulama sırasında zabıta kuvvetlerimizce sanıklara işkence yapıldığı yolunda hiçbir iddia sıkıyönetim organlarından hükümete intikal ettirilmemiştir.

Durum bu iken anayasayı zorla tebdil, tağyir ve ilgayı hedef alan ve anarşik eylemlerin sanıkları olarak yargıç önüne çıkarılanlardan bazıları, askeri mahkemelerdeki duruşmaları sırasında kendilerini yakalayıp sorgularını yapan, zabıta görevlileri ile sanık sıfatıyla sevk edildikleri sıkıyönetim makamları ve hatta bazı askeri mahkemeler aleyhinde çeşitli iddia ve isnatlarda bulunmaktadırlar.

Dikkati çeken durum sanıkların sıkıyönetim savcılıklarında ve askeri mahkemelerdeki ilk sorgulamaları safhalarında bu yolda hiçbir iddiada bulunmadıkları halde, bu gibi iddiaları duruşma safhasında ve özellikle kalabalık dinleyiciler ve basın mensuplarının bulunduğu celselerde, ortaya atmış olmalarıdır. Komünizmi açıkça savunmakta olan sanıkların bu davranışları *Militan'a Notlar başlıklı ideolojik kitapta hâkim huzuruna çıkarılanlara verilen talimat tamamen uymakta ve bu yönden calibi dikkat bulunmaktadır.*

2- Önerge üzerine sıkıyönetim yetkili organlarından bilgi istenilmiştir.

Alınan cevaplardan:

Duruşmalar sırasında sanıklardan bazılarının emniyet müdürlüğünde kendilerine ve arkadaşlarına dayak atıldığı yolundaki iddialarının her birisi hakkında ve önergede sözü edilen gazete yayınından önce, ilgili sıkıyönetim komutanlıkları askeri savcılıklarınca soruşturma açıldığı, ancak kamu davasının açılmasını haklı gösterecek delillerin elde edilememesi karşısında herhangi bir işlem yapılmadığı gerçekte de gerek emniyet ve gerekse de sıkıyönetim mercilerindeki sorgulamaların kanun ve nizamlara uygun olarak yapıldığı öğrenilmiştir".

Yukarıda adı geçen *İşkence adlı kitabın son sayfalarında 1973 seçimlerinden sonra, CHP'li 10 milletvekilinin verdiği bir araştırma önergesi de yer almaktadır. Bu önergede 10 CHP'li milletvekili, işkence iddialarının bir araştırmayla tespit edilmesi ve işin içyüzünün araştırılması istemektedir.*

Ferit Melen ve Naim Talu'nun cevapları

Herhalde sonradan af kanunuyla işkence suçları da affın kapsamına girdiği için, bu araştırmanın yapılmadığı anlaşılıyor. Halbuki bu araştırma veya buna benzer bir araştırma mutlaka yapılmalıydı ve eğer işkence yapıldıysa bu ortaya çıkmalıydı. Yapılmadıysa bu da ortaya çıkmalıydı. Çünkü sonradan gerek Ferit Melen, gerek Naim Talu, kendi başbakanlıkları zamanında bu konuda kendilerine yöneltilen yazılı veya sözlü sorulara cevap verdiklerinde, bu iddiaları incelttiklerini araştırdıklarını ve gerçeklere dayanmadığını tespit ettikleri cevabını vermişlerdir.

Ama ortada da bir kesimden gelen yoğun iddialar vardı ve vardır. Bu iddiaları bu şekilde askıda bırakmamak ve mutlaka işin gerçek yanının ortaya çıkarılması her bakımdan kamu yararına olacaktır. Bence bugün dahi vakit geçmiş değildir. Tarafsızlığına güvenilecek bir heyet marifetiyle bu parlamentoda yapılabilir. Yüksek yargıçlardan, emekli yargıçlardan kurulu bir heyet de olabilir. Bu iddiaların aslının araştırılmasında bugün ve yarın için yarar görmekteyim. 1973 seçimlerinden bu yana, hâlâ zaman zaman gazetelerde yeni işkence şikâyetlerine rastlanıyor. Bu ise ayrıca ilginçtir.

Haşhaş konusu

I. Erim hükümetinin aldığı kararlar içinde, üzerinde çok gürültü koparılan bir konu da son kalan dört ilde haşhaş ekiminin yasaklanması oldu. Doğrunun yanında, abartmalar, yalanlar, iftiralar bol bol kullanıldı.

Aşağıda, bu işin içyüzü anlatılacaktır. Önceden söylenmesi gereken şudur:

I. Erim Hükümeti haşhaşı Amerika Birleşik Devletleri baskısına boyun eğmek durumunda kaldığı için yasaklamış değildir. Bir yandan insanlık duyguları, öte yandan tüm Türkiye'nin ve özellikle haşhaş ekicisi çiftçilerimizin uzun süreli yararı, çıkarları göz önünde tutulmuştur. Haşhaşın ne getirdiği gerçek rakamlarla ortaya konduğu zaman, yasaklama ile elde edilecek uzun süreli yarar bundan çok üstün bulunmuştur.

İç politika sömürüsü nedeni ile –bazen başka önemli konularda da yaptıkları gibi– alabildiğine demagojiye başvurmakta sakınca görmeyenler olmuştur. Şimdi, işin gerçek öyküsüne geçelim.

1 Mayıs günü yabancı basın mensuplarının sorularına cevap verirken afyon konusunda yöneltilen bir soruya da şu cevabı verdim:

> "Parlamentoya sunduğumuz programda da belirttiğim gibi, afyon meselesi bizim için her şeyden evvel insani bir meseledir. Uyuşturucu maddeler iptilasının dünya gençliği için arz ettiği korkunç tehlike bizim için de varittir. Bunun için Türkiye bu zehir değirmenine su ilave etmemek konusunda kendisine düşeni yapacak, afyon ekimini ve satışını sıkı bir şekilde kontrol edecektir. Türkiye afyon yetiştiren bölgelere başka geçim yolları sağlamak suretiyle afyon ekiminin gittikçe tahdidine çalışacaktır.
>
> Afyon ekiminin tahdit edilmesini ve ruhsat usulüyle yapılmasını öngören bir kanun tasarısı halen parlamentoda bulunuyor. Ve Türkiye afyon ekimi sahalarını gittikçe daraltmak niyetindedir. Bu hükümetin bütün istihsali satın almak tasavvuru vardır".

Bu konudaki diğer bir soruya karşılık olarak Türkiye'nin afyon istihsal eden bölgelere, başka istihsal ve endüstri konuları gerektirmek hususunda, yabancı teknik ve mali yardımı memnuniyetle ka-

bul edeceğini, Amerikan Dışişleri Bakanı'yla yaptığı konuşmada afyon meselesinin bütün ayrıntıları meyanında bu sorunun da söz konusu edildiğini söyledim.

Yine aynı basın toplantısında afyon konusunda sorulan bir başka soru da şudur: (Gazetelerden)

> "Başbakan Erim afyon konusuyla ilgili olarak sorulan ve Amerika Dışişleri Bakanı'yla konuşmasında, afyon ekiminin sınırlandırılmasına karşılık mali bir tazminat konusunun ele alınıp alınmadığı yolundaki bir soruya şu cevabı vermiştir: Bu benim için bir teferruattır. Bizim afyon politikamız, sadece insani açıdan tespit edilmiştir. Materyalist ve ekonomik bir açıdan değil. İnsani mülahazalarla, afyonun tehlikelerini önlemek istiyoruz. Ekonomik ve mali yönden, bu ana prensipten ayrı olarak, sonra ele alınacak konulardır. Yalnız şunu söyleyebilirim ki, Amerika hükümeti bizim işimizi her şekilde kolaylaştırmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Bu arada bütün afyon ürününü satın almaya hazırdılar".

Yeri gelmişken afyon konusunda hatırımdaki bazı noktaları tespit edeyim.

Haşhaş ekimini 1972 yılında tüm yasaklayacağımızı 30 Haziran tarihinde bakanlar kurulu kararıyla ilan ettiğimiz sırada, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Mister Nixon'la birbirimize karşılıklı mesajlar yollamıştık.

Bu yasaklamada en çok göz önünde tuttuğum, Amerika'nın haşhaş ekiminden ve kendi memleketine sokulan kaçak yasak afyon iptilasının verdiği zarardan fevkalade üzüntülü oluşu idi. Buna karşı, çareler aramaktaydı. Amerika'nın bu durumundan, Türkiye lehine şöyle yararlanmayı düşündüm:

Türkiye'de afyon ilk başlarda kırk iki ilimizde ekilirken yasaklana yasaklana, biz hükümete geldiğimiz zaman, yedi ile indirilmişti. Ve o yıl da, 1971 yılında da, Demirel hükümette kalsaydı, üç ili daha yasaklamayı Amerika'ya vaat etmiş idi. Demek ki, dört ilde haşhaş ekimine devam edilecekti. Düşündüm bu dört ilin ekonomik durumu nedir? Bu dört ilin Devlet Planlama Teşkilatı'nca yapılan

etütlerde, ekonomik bakımdan Türkiye'nin 67 ili içinde en önde gelenlerden olmadığını gördüm. Hatta bir bakıma, mesela Afyon ili 51'inci sırada yer almaktaydı. Yüzyıllardır haşhaş ektiği halde ekonomik bakımdan ve diğer bakımlardan gelişemeyen bu illere, hazır tarım ve toprak reformu uygulayacağımız bir sırada, Amerika'nın yardımıyla, dünyanın en modern tarım sistemini getirsek acaba nasıl olur?

Beni bu düşünceye getiren de şu oldu: 1948 yılında bayındırlık bakanı iken, Amerikalılarla Türkiye'de yeni karayolları şebekesinin kurulması, karayolları teşkilatının kurulması için, işbirliği yapmıştık. Bu işbirliği çok olumlu sonuçlar vermişti. Hakikaten karayolları yapımında, bakımında ve ıslahında Amerikan karayolları teşkilatı, o tarihte Avrupa karayolları teşkilatından çok ileride bulunuyordu. Mesela, stabilize yol yapımı, Amerika'da başarıyla denenmiş ve çok iyi sonuçlar vermişti. Çünkü stabilize yol, makadamdan şoseye kıyasla daha ucuza, çok ucuza, mal olan bir yoldu. Makineyle yol yapımı da, Avrupa'da uygulanmadan Amerika'da uygulanmıştı. Avrupa makineli yol yapımına İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük ölçüde geçmişti. Ama Amerika daha İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve o savaş sırasında makineli yol yapımını başarıyla uygulamıştı. Nitekim bizde kurulan karayolları teşkilatı bugüne kadar başarıyla işlemiş ve kısa sürede Türkiye'de geniş bir karayolları şebekesi meydana getirilmişti. Amerikan tekniğinin ve Amerikan organizasyonunun başarısını, 1948'de bayındırlık bakanlığım sırasında görmüştüm. Keza Amerika'ya yaptığım gezilerde, Amerikan tarım teşkilatının ve Amerikan tarımının dünya tarımı içinde en verimli, birim başına en verimli, sonuçlar alan bir teşkilat olduğunu da görmüştüm. Amerika'da bulunduğum bir sırada, bir akşam televizyonda, Amerikan tarım teşkilatına ait bir belgesel filmi tesadüfen seyretmiştim. Bu da bende Amerikan tarımının hangi seviyede olduğuna dair intibaları kuvvetlendirmişti. Yine Sovyetler Birliği Başkanı Kruchev'in, Avrupa ve Amerika gezilerinde çiftlikleri ziyaretinde

söylediği sözler de kulağımda ve hafızamda idi. Mesela, Amerika'da mısır yetiştiren çiftliği ziyaretinde yanındaki, Rus teknisyenlere "biz niçin aynı verimi alamıyoruz" diye sormuş, onlar da kendisine "bunlar makine kullanıyor, bizde bu makine yok" cevabını vermişler, Kruchev "biz de makine alalım, kullanalım" demiş idi. Bunu o zamanki gazetelerde okumuştum. Sonra birkaç yıl sonra veya ertesi yıl, yahut iki-üç yıl sonra, Danimarka'ya yaptığı bir gezide yine aynı konuya dönüldüğünde Kruchev'in, yanındaki teknisyenlere "makine sebebiyle aynı randımanı alamıyoruz demiştiniz, makine aldık yine aynı randımanı alamıyoruz" cevabını verdiğini de hatırlıyordum. Amerika bu kadar sıkışmış bir durumda iken, bizde bu afyon ekici ve onun çevresindeki illeri, son yasaklamaya giren yedi ili kapsamına alacak, bir tarım modernizasyonu işine girsek; Amerika'nın teknik ve mali yardımını bu konuda sağlasak; Türkiye'de tarım modernizasyonu için yapılacak çalışmalarda, bu bölgemizi pilot bölge olarak kullansak, hem o bölge halkına hizmette bulunmuş oluruz, hem de o bölgeden bütün Türkiye'de birden bire, dünyanın en ileri ürününü veren tarım çalışmalarının, tarım tekniğinin uygulanmasına geçilmiştir düşüncesindeydim. Tıpkı daha önce karayollarında olduğu gibi; nasıl karayolları genel müdürlüğünü, karayolları teşkilatını kurmadan önce, bizim karayollarının makadam şoseler, il yolları, devletin güç yapabildiği, yılda birkaç yüz kilometrelik yoldan ibaret idi ise, karayolları teşkilatı kurulduktan sonra, bu yeni gelen modern teknik ve makinelerle ve teşkilatla, atlamalar, sıçramalar yapmışsa, tarımda da aynı sonuca ulaşmamız mümkündü. İşte bu düşünce, zaten 42 küsur ilden dört ile indirilmiş olan afyon üretimi, haşhaş ekimini büsbütün yasaklamak ve Amerika'nın bu konuda minnetini, muhabbetini ve her türlü yardımını kazanmak fikri, bende galip gelmişti. Elbette ki bunda, başta da söylediğim gibi, bir yandan da insani mülahazalar, hakikaten bilhassa Amerika'da ve dalga dalga bütün medeni âlemde, gençler arasında yaygınlaşmakta olan uyuşturucu madde alışkanlı-

ğına karşı, Atatürk Türkiyesi'nin insani duygularla aldığı büyük bir fedakârlık teşkil eden kararın yaratacağı manevi etkinin kazancını da göz önünde tutuyordum. İşte bu konuda hazırlığı başarıyla sonuçlandırdık, Nixon'la arzu ettiğim şekilde mesajlar alıp verdik.

Haşhaş ve afyon konusunda 30 Haziran günü afyon ekimini, haşhaş ekimini yasaklayan kararnameyi yayınladığımız gün yaptığım bir konuşma:

> "Son yıllarda dünyada uyuşturucu maddelerin kötüye kullanılması çok vahim ve tehlikeli bir hal almıştır. Bu durum Birleşmiş Milletlerce adeta bir patlama olarak nitelendirilmektedir. Meşru ve tıbbi ihtiyaçlar için gerekli olan uyuşturucu maddelerin birkaç misli üretim yapılmaktadır. Uyuşturucu madde kullanan milyonlarca insanın hayatı bu yüzden sönmektedir. Bazı ülkelerde bu öldürücü afet, bilhassa gençler arasında, hızla yayılmaktadır. 13 yaşına giren kız ve erkek çocukların bile buna heves ettikleri görülmektedir. 10 sene önce bu zehri hiç kullanmayan memleketler, şimdi bunun kurbanı olmaktadır. Felaket Afrika memleketlerine kadar yayılmıştır. Ayrıca alışkanlık, toplumun bütün fertlerini tehdit eder hale gelmiştir. Özellikle gençleri bu illetten kurtarmak büyük bir insanlık görevi halini almıştır.
>
> Dünyanın büyük tehlike karşısında olduğunu gördük. Parlamentomuzun onayladığı, yeni hükümetin programında yaraya parmak bastık ve bütün dünya gençliği için kahredici bir afet halini almış olan afyon kaçakçılığının, her şeyden önce insanlık duygularını incittiği inancında olan hükümetin bu mesele üzerinde önemle eğileceğini ve afyon üreticilerine daha iyi bir geçim alanı gösterilerek destekleneceklerini belirttik.
>
> Gerçekten uyuşturucu maddeler meselesinin son zamanlardaki gelişmesine ve bu konuda 20. yüzyılın başından beri yapılan uluslararası anlaşmalar ve Birleşmiş Milletler çerçevesindeki çalışmalara Türkiye yabancı kalmamıştır. Tersine afeti yok etmek için imzalanan anlaşmalara, alınan kararlara katılmıştır.
>
> Türkiye uyuşturucu maddeler konusundaki 1902 Lahey sözleşmesiyle başlayan ve 1925-1931, 1931-1936, 1946-1948, 1953-1961 sözleşmeleriyle devam eden milletlerarası anlaşmaların hepsine katılmıştır.
>
> 87 devletin imzaladığı 1961 uyuşturucu maddeler (TEK) sözleşmesinin önemli bir hükmü, haşhaş ekimini hükümetin özel iznine bağlayan

maddesindedir.

Uluslararası sözleşmelerle doğan yükümlülüklerini yerine getirerek, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarına her türlü istatistik bilgileri bizden önceki hükümetler vermiştir. Yalnız bu sözleşmenin can noktası olan, ekin için izin belgesi sistemini Türkiye'de uygulamak için gerekli kanun bugüne kadar nedense çıkarılamamıştır. Bu yükümlülüğün de yerine getirilmesi, uluslararası yetkili organ tarafından durmadan devletimizden istenmiştir. Birçok memleketlerin parlamentolarında ve kamuoylarında bu eksikliğimiz eleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri 1970 yılında bu konuda açıkladığı raporda, Türkiye'den geniş miktarda kaçakçılık yapıldığını, bu eleştirilere dayanarak söylemiştir.

Bundan sonra gelişmeler hızlanmıştır. Geçen yaz ayında meseleyi önce Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi ele almıştır. Uyuşturucu maddeler komisyonu ise, olağanüstü toplantıya çağırılmıştır. Orada dünyadaki vahim durum ele alınarak, bu meseleyle üretimden başlayarak, arz-talep ve kaçakçılık safhalarının her birinde, şiddetli tedbirler alarak mücadele kararlaştırılmıştır. Bu iş için maddi olanaklar sağlamak üzere bir fon kurulması öngörülmüştür. Konu Birleşmiş Milletlerin Genel Kurul toplantısında da karara bağlanmıştır.

1961 yılında imzalanan uluslararası sözleşmeyi Türkiye Büyük Millet Meclisi 1966 yılında bir kanunla onaylamıştır. Böylece uluslararası yükümlülükler kendi milli hukukumuzun bir parçası olmuştur. Buna göre taraflardan birinin sözleşme hükümlerini uygulamaması yüzünden, bu sözleşmenin amaçlarının ciddi şekilde bozulması halinde, kontrol organı durumun düzeltilmesini isteyebileceği gibi, neticede bu memlekete karşı ambargo müeyyidesi uygulamaya gidebilir.

Son yıllarda yurdumuzdan yapılan kaçakçılık bizim için çok üzücü bir hal almıştır. Kaçakçılığı önleyemeyen hükümetler, 1960 yılından bu yana haşhaş ekilen illeri azaltmış ve sınıra yakın bölgelerden (haşhaş) afyon ekimini yavaş yavaş Anadolu'nun ortasına kaydırmışlardır. Şimdi ekim dört ile indirilmiştir. Böylece kaçakçılığın önlenebileceği düşünülmüştür.

Ancak ve ne yazık ki, bu sistem de netice vermemiştir. Son 1970 yılı süresince, kaçakçılar hesabına büyük gelişme olmuştur. 1969 yılında 11 ilde ekilen haşhaştan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin eline 116 ton af-

yon geçtiği halde, 1970 yılında 9 ilden ofise intikal eden toplam afyon sadece 60 tondur.

Aradaki farkın nereye gittiğini bütün dünya sormaktadır. Radyo ve gazete haberlerinde emniyet kuvvetlerimizce yakalandığı bildirilen kaçak afyonlar bu konudaki derdin büyüklüğünü herkese göstermektedir.

Uluslararası çapta örgütlenmiş bir kaçakçılık şebekesinin, Türkiye için siyasi ve iktisadi bir mesele teşkil ettiği muhakkaktır. Bunların, memleketimizin itibarıyla daha fazla oynamalarına izin verilmeyecektir. Bu korkunç kaçakçılık şebekesi, havadan para kazanmak için, köylümüzü kâh kandırarak, kâh zor kullanarak emellerine alet etmek istemektedir. Bu iş etrafında dönen muazzam paralardan, aslında fedakâr Türk köylüsünün eline pek bir şey geçmemektedir. Kaçakçılar, köylüyü kanun dışına iterek, belki 1 kilogram kaçak afyon karşılığında 400-500 lira vermektedir. Bu afyon Türkiye sınırlarına vardığında, kaçakçılar birkaç misli kazanç sağlamaktadırlar. Memleketimizden çıktıktan sonra da, yol boyunca akıl almayacak kârlar büyük rakamlara varmaktadır.

Uluslararası kaçakçılar, köylünün ürettiği ham afyon üzerinden milyonlar kazanıyor. Türk çiftçisinin eline az bir para geçiyor. Afyondan sağlığı tehlikeye düşen ülkelerde ise, kaçakçılığın Türkiye'de önüne geçilemeyişi yüzünden, aleyhimize duygular gelişiyor.

Çiftçimizin sırtından milyonlar vuran kaçakçıların başına musallat ettiği, bu beladan Türk köylüsü de elbette acı duymaktadır. Bütün Türk vatandaşları da memleketimize yönelen, dünya gençliğini zehirleyen kaçakçılık suçlaması karşısında, manevi eziklik içerisinde bulunmaktadır.

Kaçakçılığı kontrol için uygulanacak tedbirler son derece masraflıdır. Genellikle haşhaş, tarlanın bir köşesine ekilmektedir. Bu yüzden mesela 13.000 dönümlük ekim sahasını kontrol etmek için, bunun 10 misli bir arazi üzerinde kontrol teşkilatı kurulması gerekmektedir. Vasıta, benzin, personel ve bunların ücretleri unutulmamalıdır. Şimdiye kadar kontrol konusunda dış yardım alınmış, teşkilatımıza uçak bile sağlanmıştır. Ama ne çare ki meseleyle, her şeye rağmen, bu yoldan başa çıkmak olanağı kalmamıştır. Civanmertliğiyle tanınan milletimiz, şimdi en ağır bir şaibe ile karşı karşıyadır. Diğer memleketlerde sönen ocakların vebalinin Türkiye'ye yüklenmesine kesinlikle son vermek zamanı çoktan gelmiştir.

Türkiye'nin yüksek menfaatleriyle, milletimizin itibarının daha fazla sarsılmasına müsaade edemezdik. Hükümetimiz açık ve kesin çözüm şeklini uygulamaya karar vermiştir. Zaten dört ile indirilmiş bulunan haşhaş ekimini büsbütün yasaklamaktadır. 1966'da onaylanan anlaşma da bunu öngörmektedir.

Artık Türkiye'de haşhaş, gelecek yıldan itibaren ekilemeyecektir. Ancak çiftçinin, haşhaş ekiminden şimdiye kadar meşru yollardan ek bir gelir kaynağı sağladığını da önemle dikkate almış bulunuyoruz. Bu sebeple haşhaş ekicisinin asla zarara uğramasına meydan vermeden, bu meselenin halledilmesi için gerekli formülü de tespit ettik. Bu formül şu: Halen ekim yapmış bulunan (1971'de yasaklanan 3 il ile birlikte: 4 + 3) ildeki çiftçilere, kaybedecekleri gelirlerini karşılamak üzere, önümüzdeki yıldan itibaren tazminat verilecektir. Bu tazminatın esası şu olacaktır: Bu yıl ekicinin Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satacağı afyon ile tohum, sap, vesaire gibi yan ürünlerin tümünün milletlerarası piyasadaki kıymeti temel alınacaktır.

Ayrıca bu çiftçilerin kaybolan gelirlerini başka yollardan yerine koymak, onlara başka geçim imkânları sağlamak için de, bölgede gerekli uzun vadeli yatırımlar yapılacaktır. Bu yatırımlar meyvelerini verinceye kadar, köylüye tazminat ödenmesine devam edilecektir. Bu yıl ekim yapanlardan, önümüzdeki sonbahar devresinde kendi istekleriyle bu ekimden vazgeçenlere de aynı esas üzerinden tazminat verilecektir.

Bu planımızın başarılı olabilmesi ve ileriki yıllar için hem tazminat, hem de yatırım olanaklarının hakiki değeriyle ortaya çıkmasını sağlamak için, bütün üretiminizi Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim ediniz. Bu konuda gerekli yardımı göreceksiniz. Alım fiyatını da arttırmış bulunuyoruz. Bütün haşhaş üreticilerinin ofise teslim edecekleri miktar ne kadar büyük olursa, gelecek yıllarda ekmeden alacağı tazminat da o kadar geniş olacaktır. Ayrıca üretici bütün mahsulünü ofise satmak suretiyle, kaçakçının oyuncağı olmadığını, Türk çiftçisinin haşhaş ekmek suretiyle bütün dünyayı zehirlemek gibi gayeyi, hiçbir vakit isteyerek, bilerek beslememiş olduğunu da açıkça ortaya koyacaktır.

Aziz çiftçi vatandaşlarım,

Milletimizin itibarını siz kurtaracaksınız. Hükümet de aynı şekilde bundan böyle sizin meselenize özel önem verecektir. Hükümetimiz bu işin sonunda bir tek çiftçi ailesinin dahi zarar görmemesi için gerekli tedbirleri almıştır. Gelir kaybınız, hiçbir şüpheye yer vermeyecek şe-

> kilde karşılanacağı gibi, bölge açısından yeni gelir imkânları sağlamak üzere, gerekli tesislerin yapılması da öngörülmüş bulunmaktadır. Bu planı yürütmek için, sizden rica ettiğim şey, bu yıl bütün afyon ürününüzü ofise geçen ay tespit ettiğimiz yüksek fiyatla satarak iyi bir başlangıç yaratmanızdır".

Haşhaş yasağı kararını en çok eleştiren ve 1973 seçimlerinden önce de, sonra da kamuoyunu olumsuz yolda planlı, tertipli "oluşturma"ya girişen CHP'nin Ecevitçi kanadıdır. 1971'de yasaklama kararı alındığında İsmet İnönü CHP'nin genel başkanı idi. Partinin görüşüne, politikasına o yön veriyordu. Demirel'in başbakan iken bu konudaki davranışını öğrenmiştim. İnönü'nün yasaklama karşısındaki tepkisini anlamak istedim.

Bu nedenle, Nixon'un mesajı geldiği gün Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Güner Öztek'i, İnönü'ye gönderdim. "Paşaya bu Nixon mesajını gösterin, herhalde memnun olacaktır" dedim. Güner Öztek, Paşa'nın evine gitti. Paşa, afyon konusunda Amerikan Başkanı'nın mesajını, bizim aldığımız tedbirleri gördükten sonra, Güner Öztek'e şunu söylüyor: "Git başbakanına söyle, kendisini tebrik ederim, büyük bir cesaretli karar aldı. Kendisinin akıllı olduğunu bilirdim, bunun bir örneğini daha vermiş oldu, gözlerinden öperim, tebrik ederim". Özel kalem müdürüm bana bu haberi getirdiğinde, çok memnun oldum çünkü İsmet İnönü'nün büyük devlet adamlığına, uzak görüşlülüğüne ve devletin uzun vadeli kararlarını almaktaki isabetli görüşlerine, her zaman yakından şahit olmuş ve inanmış bir insandım.

Yine İsmet İnönü'nün haşhaşı yasaklama konusunda, başka bir görüşünü daha buraya kaydedelim:

İnönü Paris'e gözlerini tedavi ettirmek, doktorlara göstermek için gitmişti. Dönüşte Atina'ya da uğramıştı. Atina'dan, Ankara'ya geldiğinde, Cumhurbaşkanı Sunay'a, gezisi hakkında bilgi vermek arzusunu gösterdi. Sunay, bu buluşmada benim de hazır olmamı istedi. Çankaya'da Sunay nezdinde, İsmet İnönü ile buluştuk. İnönü,

intibalarını anlatırken, Yunanistan üzerinde durdu ve şunları söyledi:

"Pire'yi de gördüm. Yunanlılar orada Amerikalılara çeşitli imkânlar sağlamışlar ve bunun mukabilinde inek sağar gibi Amerika'dan para sağmaktadırlar. Sadece Pire'deki kolaylıklar nedeniyle, 3 milyon dolar almaktadırlar. Ödüm kopuyordu Amerikalıları Türkiye'den kaçıracağız diye. Askerlerini denize attık, her türlü hakareti yaptık. Bir an gelecek Amerikalılar bize 'siz çok oldunuz, Allahaısmarladık' diyecekler diye ödüm kopuyordu. Nihat bunun çaresini buldu, haşhaş yasağı kararıyla, Amerika'yı burnundan yakaladı" diye Sunay'a söyledi. Sonra bana döndü "Aman Nihat çok iyi buldun bunu, çok iyi akıl ettin, sakın bundan vazgeçme, iyi kullan". Ben kendisine şu cevabı verdim: "Paşam ben vazgeçmeyeceğim iyi kullanacağım ama sizin partinizin milletvekillerinden 21 tanesi, kanun teklifi vermişler haşhaşın tekrar serbest bırakılması için". İnönü cevapladı "Sen onlara aldırma, ben bunun önüne geçerim, o kanunu durdururum" dedi. Ben de "siz yardımcı olursanız, desteklenirsem, bu yolda sonuna kadar dikkatle yürüyeceğim" dedim.

Yine haşhaş ve afyon konusunda 29 Temmuz günü Burdur deprem bölgesini ziyaret ettikten sonra, helikopterle Afyon'a geldim ve Afyonlulara bu konuda şunları söyledim:

> "Sevgili Afyonlular. Önce size şunu belirtmek isterim, haşhaştan, afyondan elde edilen uyuşturucu madde memleketimiz dışında başka memleketlerde o kadar tehlikeli bir hal almıştır ki, başta her mesele unutulmuş, en önde herkes bu meseleyle meşgul olmaya başlamıştır. Ve yerli yersiz Türkiye'nin adı da bu işe karıştırılmıştır. İddia edilmiştir ki, bu uyuşturucu, zehirleyici ve gençliği tahrip edici maddenin çoğu Türkiye'den giden afyonla yapılmaktadır.
>
> Bir gerçek de şudur: Türkiye'de üretilen haşhaştan çıkarılan afyon sakızının yarısı Toprak Mahsulleri Ofisi'nin eline geçiyor idi ise, öteki yarısı da kaçakçıların eline geçiyordu. Ve kaçakçılar bununla dünya gençliğini zehirleyen uyuşturucu maddeleri yapmaktaydılar. Memleke-

timiz yıllarca önce imzaladığı milletlerarası anlaşmalarla bu kaçakçılığın önüne geçmeyi vaat etmiş idi.

Gene o anlaşmalarla, şayet kaçakçılığın önüne geçemezse, afyon üretimini büsbütün kaldıracağını da, yine milletlerarası anlaşma ile taahhüt etmişti. Biliyorsunuz, birkaç yıldır afyon ekilen illerimiz azaltıla azaltıla bu seneye kadar gelinmiş, bu sene de sadece dört ile afyon ekimi izni verilmişti.

İnsanlık âleminin takdirle karşıladığı bir vazife yaptık. Şimdi hükümetimiz bir karar aldı. Önümüzdeki 1972 yılının ekim mevsiminde artık Türkiye'nin hiçbir yerinde afyon ekilmeyecektir. Bununla biz, önce milletlerarası alanda yüklendiğimiz taahhüdü yerine getirmiş olduk. Ama bunun da üstünde insanlık âlemine karşı, herkesin hayranlık ve takdirle karşıladığı bir vazife yapmış olduk. Bununla biz, Türkiye'nin, üç kuruş, beş kuruş kazanmak için dünya gençliğini zehirleyen bir vasıta halinde kullanılan mahsulden, vazgeçebileceğini ispat etmiş olduk.

Ancak bunu yaparken Türk köylüsünün, Türk çiftçisinin ve afyondan geçinen esnafın, iş sahiplerinin en küçük bir kayba uğramamasını sağlamış bulunuyoruz.

Bundan emin ve müsterih olabilirsiniz.

Önümüzdeki sene bu vilayetin afyon ekmeye hakkı vardır ama kendiliğinden ben afyon ekmeyeceğim deyip de afyon ekmeyenlere, bu sene Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim ettiği afyon bedeli kadar para açıktan ödenecektir.

Sanki ekmiş de mahsulünü getirmiş Toprak Mahsulleri Ofisi'ne vermiş gibi, öbür sene açıktan para ödenecektir. Bununla da kalınmayacak, şimdi önümüzdeki hafta ve daha öbür hafta, buraya Ankara'dan bir heyet gelecek afyon ekim sahalarını ve afyon istihsalini, afyondan kazanılan parayı tespit edecek. Eylül ayı içinde Amerika'dan ziraat uzmanları, mütehassısları buraya gelecek ve bu bölgede afyon ekilmediği zaman bunun yerine hangi mahsulün afyondan da verimli bir şekilde ekilebileceğini ve ondan istifade edilebileceğini tespit edecektir. Yalnız bununla da kalmayacak, bu bölgenin kalkınması için ne yapmak lazımsa, bunları yerinde inceleyecek, bizim mütehassıslarımızla beraber tespit edecek, önümüzdeki seneden itibaren de bunun uygulanmasına geçilecektir.

Bu yeni meşgale, yeni ekim, yeni mahsul iyice yerleşinceye kadar, halk buna alışıncaya kadar, hükümet afyon ekilmediği için tazminat vermeye devam edecektir. Bu tazminatın esası da, çok rica ederim bunu unutmayın, bu sene Toprak Mahsulleri Ofisi'ne herkesin ne kadar afyon verdiği hesap edilerek tespit olunacaktır. Onun için, hatırlarsınız radyo ile günlerce ilan ettirdik, bugün de huzurunuzda söylüyorum. Sizden rica ediyorum afyonlarınızı başka ellere vermeyin, Toprak Mahsulleri Ofisi'ne götürün çünkü gelecek sene, öbür sene, daha öbür sene afyonların şimdi elde ettiğiniz kârı sağlayıncaya kadar, onun yerine başka mahsul bulununcaya kadar, bu Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verdiğiniz mal ve onun tutarı sizin afyon ekmekten alacağınız tazminata esas tutulacaktır. Onun için, bu sene afyonu kaçakçılara kaptırmayın, Toprak Mahsulleri Ofisi'ne getirin, bu sizin kendi menfaatiniz yararınadır, icabıdır. Bunu sizden bilhassa rica ediyorum. Bunu sizlere bilhassa tembih ediyorum. Bütün köylere bunu yayın anlatın, bu sene mahsulü getirip Toprak Mahsulleri Ofisi'ne vermekle, önümüzdeki yıllar için şimdiden, benim size sayıp anlatamayacağım kadar, büyük menfaatler olacaktır. Bunlar isim isim tespit edilecek ve gelecek yıllarda tazminat da buna göre verilecektir.

Kısaca arkadaşlar, sözlerimi bitirirken bir noktayı tekrar etmek istiyorum. Afyon ekilmediği için, maddi bakımdan hiçbir zarara uğranılmaması için ne kadar tedbir lazımsa, hükümet o tedbirleri şimdiden almıştır, sağlama bağlamıştır. Bu bölgenin bütün Türkiye'nin diğer bölgelerine örnek bir bölge haline gelmesi için de Amerika'yla anlaştık. Onların uzmanları gelecek bizim uzmanlarla el ele verecek. Gerekli para sağlanmıştır. Dışarıdan sağlanmıştır, içeriden sağlanmıştır. Merkezi Afyon olmak üzere, sizin iliniz olmak üzere, bu bölge bütün Türkiye'ye örnek bir bölge haline getirilecektir. Bu sözümü unutmayınız. Köylere kadar, en ücra köşelere kadar vatandaşlarıma benim bu sözlerimi anlatınız, naklediniz, yayınız. Müsterih olunuz, rahat olunuz, afyonunuzu Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verip de hükümete güvenerek geleceğe itimatla bakın, hepiniz sağ olun varolun sevgili Afyonlular".

Bir siyasi değerlendirme sonucudur

Haşhaşı çeşitli nedenlerle bir iç politika sömürü konusu olarak kullananlar, demagojik coşkunluk içinde birbirleriyle yarışa girdiler.

Haşhaş konusunda doğrular yanında çok da yanlış şeyler söylendi. Gerçek durumu şöyle belirleyebiliriz:

1. 1959'da Türkiye'de 42 ilde haşhaş yetiştirilirken bu illerin sayısı 1960'tan bu yana her yıl azaltılmıştır. 1969'da 9 ile indirilmişti. 1970'te de 7, 1971'de ise yalnız 4 ilde ekime izin verilmesi kararlaştırılmıştı.

2. Birinci Erim Hükümeti durumu böyle buldu. Ekim alanı 1960'tan 1971'e kadar 42 ilden 4 ile ininceye dek çiftçiye bir tazminat ödenmiş değildir. Tazminat ilk kez Erim hükümetinin Amerika'dan sağladığı 35 milyon doların bir kısmından ödenmeye başlanmıştır.

3. Erim hükümeti 30 Haziran 1971 tarihli kararnameyi yayınlamadan önce, Amerika ile tazminat ve uzun vadeli yatırım konuları görüşülmüştü. Türkiye'nin, insanlık duygularıyla, dünya gençliğinin uyuşturucu maddeden zehirlenmesini kısmen de olsa önlemek için, alacağı yasaklama kararından doğacak maddi zararın giderilmesini Amerika prensip olarak kabul etmiştir: Kendi hesabına 35 milyon dolar ödemeyi vaat etmiştir. Ayrıca son yasaklanacak haşhaş ekim bölgesinin yeni ve daha verimli ürünler elde etmesi, kazançlar sağlaması için, girişilecek kısa ve uzun vadeli yatırımlara Birleşmiş Milletler Dünya Bankası, FAO gibi milletlerarası örgütlerin katılmaları için gereken çabayı göstermeyi taahhüt etmiştir. O bölgede tarımı modernleştirmek üzere proje inceleme ve hazırlamalarını Türk uzmanlarıyla birlikte yürütmek amacıyla en yetkili Amerikan uzmanlarını görevlendirmeyi kabul etmiştir.

4. Yasaklama kararı bu hazırlamalardan sonra alınmıştır. Bölgede yeni gelir alanları sağlanıncaya kadar eski haşhaş ekicileri tam tazminat alacaktı. 1971 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi 1 kilogram afyon sakızını 120 liraya satın alıyordu. O yıl bu fiyat yükseltildi, or-

talama fiyat 165 liraya çıkartıldı. Tazminata bu yeni fiyat esas tutuldu. 1 kilogram afyon sakızı elde etmek için haşhaşın yağı, sapı, tohumu, küspesi gibi diğer ürünleri de Tarım Bakanlığı ve Toprak Mahsulleri Ofisi yetkilileriyle hesaplanarak, kilo başına 165 lira yerine 525 lira tazminat ödenmesine karar verildi. Bu hesaba göre 1972 fiyatlarıyla haşhaş ekicisinin herhangi bir zarar görmesine imkân yoktu.

5. Türkiye'de afyon üretiminin yarısının kaçak, meşru olmayan, kanunlara milletlerarası yükümlülüklerimize aykırı yollara karaborsaya gittiği ilgililerce söylenir. Toprak Mahsulleri Ofisi tekeline rağmen 1970'te 59 ton afyon satın alabilmişti. Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satılan afyon sakızı tazminata esas tutulacaktır diye ilan edilmesi üzerine daha önce kaçakçılara satılan afyon da ofise satılınca, bu miktar 1971'de 150 tona çıkıverdi. Tazminat bu rakama göre verildi. Yani daha önce kaçakçılara satılan afyon da o yıl Toprak Mahsulleri Ofisi'ne getirildi.

6. Sonradan 1970'te tesadüfen nadas için haşhaş ekmediklerini, yahut don nedeniyle veya başka bir nedenle ürünleri harap olduğu için, 1971'de Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satabilecek afyon sakızı yetiştiremediklerini söyleyenler oldu. Bunun gibi haşhaş yağı çıkaran yağ çıkarma evleri sahipleri kendilerine de tazminat verilmesini istediler. Birinci gruba girenler doğru olarak tespit edilebilmeliydi. Yağcıların isteklerini yerine getirmek üzere yağ çıkarma evlerinin sayısının listesi yapılmalıydı. Bu işler üzerine de eğilinmiştir. Valilere bu konuda talimat verilmiştir. Yasak 1972 Ekim mevsiminde uygulanacaktı. O zamana kadar bu hazırlıklar yapılacaktı. Böylece ekicilerin ve yağcıların zarara uğramaları söz konusu olmayacaktı. Kaldı ki, eğer ekici olduğunu ispat ettiği halde tazminat almayan varsa bunlara tazminat ödenmesi sonradan da mümkündü.

7. Fakat meselenin en önemli ve Türkiye bakımından en yararlı saydığımız yönü bizce şu idi: Bölgenin tarım ürünleri yönünden, tarım sanayii bakımından imkânları hızla incelenecek, kısa ve uzun

vadeli projeler Amerikalı ve Türk uzmanlarca hazırlanacaktı. Bunun için, gerekli örgütün planı da kararnamesi ikinci Erim hükümetince ortaya konmuş ve uzman çalışmaları da başlatılmıştı. 1972 yılında uygulanabilecek acele projeler yapılmıştı. Bu projeler uzun vadeli projelerle birleşince yani kesinleşince kaç milyonluk yatırım gerektiği anlaşılacaktı. Yeni ürün elde edilinceye kadar tazminat ödenecekti. Yatırım için ihtiyaç duyulacak paranın bir kısmını Amerika'dan, bir bölümünü de milletlerarası örgütlerden alma olanağı prensip itibarıyla sağlanmıştı. 1972 ilkbaharında durum bu idi. Yapılacak şey bunu ciddiyetle takip etmekti. 17 Nisan 1972'de ikinci Erim hükümeti çekilmiş, iktidarı devretmiştir.

8. Haşhaş ekim yasağı bir siyasi değerlendirme sonucu alınmıştır. Ekicilerin zararı karşılanmıştır. Ortada, 1967'de yürürlüğe girmiş bulunan bir milletlerarası anlaşma ile bir yükümlülük vardı. Yıllardır her ekim mevsimi haşhaş eken illerimizin sayıları azaltılarak 1972'ye gelinmişti. Önceki yıllar ekiciye tazminat ödenmemişti. Şimdi maddi zarar da ödeneceğine göre, afyonun haklı veya haksız olarak, çoğunun Türkiye'den geldiğine inandırılmış olan Amerika'yla ilişkilerimiz yönünden durum, değerlendirilmesi gereken bir noktaya gelmişti. Birinci Erim hükümeti bu değerlendirmeyi yaptı ve kararını verdi. Son dört ilde de ekim yasaklanacak tazminat ödenecek ve en önemlisi o bölgenin kalkınması için, o bölgeyi pilot bölge olarak, modern tarım verimliliğine ulaştırmak, alt ve üst yapıyı geliştirmek için Amerika'yla ve milletlerarası örgütlerle işbirliği yapılacaktı.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, aile başına afyona ödediği para yılda 1.290 lira kadardı. Yağ, küspe ve tohum satışları da buna eklenince bunların hepsinin tutarı bir ailenin geçinmesini sağlamıyordu. Daha fazla gelir elde edilecek ürünlere geçilecekti.

Bu müstesna bir fırsattı, bu fırsat kaçırılmamalıydı. Fakat, kısa politik düşüncelerle –biraz da demagojiye kaçan heveslerle– bu işi bozdular.

Bunlara ilave olarak, Amerika'yla genel ilişkilerimiz için çok elverişli bir ortam yaratılmış olacaktı. Nitekim yaratıldı da. Ekonomi ve askerlik alanlarında dar boğaza girmiş ilişkiler birden düzlüğe çıktı. Amerikan kamuoyunda çok olumlu bir hava yaratıldı.

Dediğim gibi, bu bir siyasal değerlendirme konusudur. 1971'de biz böyle değerlendirdik ve olumlu sonuç aldık. 1974'teki değerlendirmeyi, yeni koşullar altında, yeni hükümet yapmıştır. Dileğim, Türkiye'nin iç ve dış alanda en yararlı sonuçları almasıdır. Buna elbette hükümetler çalışacaktır.

Afyon, haşhaş konularında 1973 seçimlerinden sonra partiler maksatlı bir kampanyaya giriştiler. Birbirleriyle yarışa giriştiler ve bu arada gerçek dışı birçok iddialar ortaya sürüldü. Türkiye'nin haşhaş yasağından yılda 6 milyar Türk lirası zarara uğradığını söyleyecek kadar işi abartanlar oldu. Halbuki Türkiye'de Toprak Mahsulleri Ofisi'nin afyona en çok verdiği para –ki 1971-1972 yıllarıdır– 22 milyon 800 küsur bin Türk lirasıdır. Bu afyona verilen paraya, haşhaşın yağı, tohumu, küspesi de eklenince, yine Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ve Tarım Bakanlığı uzmanlarına yaptırılan hesaplara göre, kiloda 525'in üzerinden tazminat vermeye karar vermiştik. Taş çatlasa o günkü fiyatlarla bunun üstünde bir rakama ulaşılamaz. Hatta bu 525 lirayı, ben Amerika'dan aldığımız yıllık 5 milyon dolarlık tazminatı Türk parasına çevirerek, 70-75 milyon lira buldum; o 75 milyon lirayı köylüye nakletmek için fiyatı 525 liraya çıkarttım. Yapılan hesaplar 525 liranın altında bir fiyat veriyordu. En çok alınan afyon da o yıl 140-150 ton olduğuna göre, yapılacak hesap, Türkiye'nin haşhaşı yasaklamaktan bir zararı olacaksa bunun ne kadar olacağını gösterecekti. 150'yi 525'le çarpınca çıkacak rakam Türkiye'nin haşhaştan, haşhaş ekimini yasaklamaktan uğrayacağı parasal noksanı ortaya koyuyor. Kaldı ki, haşhaş ekilen toprağa, haşhaş ekilmediğine göre, başka bir mahsul ekilecekti. Haşhaş üretimi için geçirilecek zaman, yapılacak çalışma, başka ürünler için geçirilecek ve çalışılacaktı. Yani haşhaş ekme-

mekle, haşhaşın gelirinden ekonomik mahrumiyet, yüzde 100 bir mahrumiyet şeklinde olmayacaktı. Fakat o abartmalı hesapları yapanlar, kamyoncuların haşhaş nakliyle kazanacağı paradan mahrumiyetine kadar zarar hanesine yazdılar. O kamyoncular o taşımayı yaparken, benzin harcamayacaklar mı? Zaman harcamayacaklar mı? Kamyonun amortismanı aşınması yok mu idi? Ve o kamyonla haşhaş taşımadığı zaman, o benzini, o aşınmayı o zamanı başka ürünlerin naklinde, başka işlerde kullanarak yine bir gelir sağlamayacaklar mı? Yani bu haşhaş konusunda, Türkiye'de yazılanlar, söylenenler çoğunca insan kandırmak için uydurulmuş, abartılmış sözlerdi. İşin gerçeği benim verdiğim rakamlar içindedir.

Hükümet 1 Temmuz 1974 tarihli kararname ile haşhaş ekimine izin verdiği zaman, eskiden olduğu gibi 42 ilde haşhaş ekimine izin vermemiştir. Sadece Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya, Uşak illeri tamamıyla Konya ilinin Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar ve Ilgın ilçelerinde ekime izin vermiştir. Bu ekim izni de yine aynı kararnamenin dördüncü maddesine göre, ancak azami 5 dekarlık olan için verilmiştir. Bu dördüncü madde şöyle diyor:

Madde 4. Haşhaş ekimi de ham afyon üretimine izin verilen il ve ilçelerin öteden beri haşhaş ekimine tahsis olunan fakir ve verimsiz arazileriyle geçimi buna bağlı çiftçilere öncelik tanınır ve beher ekiciye en çok 5 dekarlık sahada ekim izni verilir.

Demek ki, 1974 Temmuzu'nda verilen izin yine sınırlı ve bilhassa ekim alanı bakımından çok sınırlı bir ekim iznidir. Haşhaş ekimi tam serbest bırakılmamıştır. Belli illerde, belli alanda ekimine izin verilmiştir.

Yine haşhaş konusunda, köylünün hangi ürünü ekeceği sınırlandırılamaz gibi laflar söylenmiştir. Köylünün pancar ekiminde, tütün ekimindeki davranışları bugün serbest midir? Pancar ancak şeker fabrikalarının izin verdiği tarlalarda ekilebilir. Köylü onun dışında pancar ekerse şeker fabrikalarına satamaz. Tütün yıllardır Türkiye'de sınırlandırılmış olarak belli illerde ekilir. Eskiden birçok baş-

ka illerde de ekilirdi. Kalite bakımından ıslah etmek için tütün ekimini devlet sınırlandırmıştır, belli illerde koymuştur. Demek ki, bu konuda haşhaş için söylenenler gerçeği yansıtmaktan uzaktır.

Yabancı devletin baskısıyla haşhaş yasaklandı diye de propaganda yapılmıştır. Yukarıdan beri anlattığım üzere, haşhaş yasağı yabancı devletin baskısından kaçınılamadığı için yasaklanmamıştır. Belki yabancı devlet, eğer teşebbüslerin baskı adı verilebilirse, bu konuda bir baskı yapmak istemiştir. Ama Türk hükümeti –eğer haşhaşı yasaklamayı Türkiye'nin çıkarları bakımından zararlı bir hareket olarak görseydi– o baskıları göze alır yasaklamaz, nihayet çok dayanamazsa hükümet çekilir giderdi. Biz, haşhaş ekiminin yasaklanmasını Türkiye'nin lehine kullanmak istedik ve kullanmak için gerekli tedbirleri aldık, gerekli teşebbüsleri yaptık ve bunun uygulanmasına da geçildi.

Haşhaş konusunda bir rapor

7 Mayıs 1971 tarihinde bana verilen bir resmi raporda haşhaş konusu hakkında şu bilgiler veriliyordu (Bu raporu Başbakan Yardımcısı Attila Karaosmanoğlu bana sunmuştu).

> "Afyon sorununu incelerken, Amerika Birleşik Devletleri'nin istekleri üzerinde durmakta yarar vardır. Afyon konusunun Türkiye yönünden çözümlenmesi gereken bir soru olması bu istekler nedeniyle ortaya çıkmaktadır.
>
> 1961 yılında New York'ta toplanan bir konferansta uyuşturucu maddelerle ilgili bütün sözleşmeler bir araya getirilerek ve gerekli kontrol sistemlerini tespit etmek üzere 'uyuşturucu maddelere ait 1961 TEK sözleşmesi' imzalanmıştır. Anlaşmanın getirdiği kontrolün esasını lisans sistemi teşkil etmektedir. Buna göre serbest olan bölgede her isteyenin değil, ancak hükümet yetkililerinin lisans verecekleri kimseler üretim yapabileceklerdir. Türkiye, TEK sözleşmesine üyedir ve bunu

tasdik etmiştir. Sözleşmede narkotik kontrol bakımından, başka bir olanak bulunmadığı takdirde üretimin tümüyle yasaklanması da öngörülmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri özellikle 1967 yılından itibaren Türkiye'den afyon üretiminin kısıtlanmasını, gerekirse tamamen yasaklanmasını istemiş ve bu konuda önerilerde bulunmuştur.

Başkan Johnson'un bu yöndeki talepleri, daha çok o zamanki büyükelçi Parker Hard tarafından doğrudan doğruya başbakana hitap eden gizli yazılar, AID'nin ve Amerika'daki narkotik kontrol bürosunun incelemeleri ve ulaştığı sonuçlara ait belgelerin başbakana verilmesi şeklinde cereyan etmiştir.

Amerikan yetkilileriyle bu konudaki görüşmeler ve temaslar artarak devam etmiştir. Bu görüşmelerde ekim alanlarının daraltılması, kaçakçılığın önlenmesi ve afyon yerine buğday, yağlı tohumlar gibi ürünlerin ikame edilmesi ileri sürülmüştür. Ayrıca kaçakçılıkla mücadelenin gerektirdiği araç ve gereçlerin, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı'nca sağlanması ve bu konuda teknik yardımlarda bulunmak için Amerika hükümetinin fedakârlıklara hazır olduğu bildirilmiştir.

Amerikan yetkilileriyle o tarihlerde yapılan görüşmelerde Türkiye'nin geleneksel ürünlerinden biri olan afyon üretiminin birdenbire azaltılması mümkün görülmemekle beraber, ekim alanının daraltılması, TEK sözleşmesine göre lisans sisteminin getirilmesi, kaçakçılıkla daha etkin bir mücadeleye girişilmesi ve uzmanlarca tespit edilecek tarımsal ürün ikamesi yollarının teşvik edilerek, desteklenmesi gibi hususlar kabul edilmiştir.

Bu gizli görüşmelerden sonra, sorun maliye bakanlığına intikal ettirilmiş, AID ile hükümet arasında kaçakçılıkla mücadele ve afyon üretiminin kısıtlanmasıyla ilgili olarak, bir teknik yardım anlaşması da imzalanmış ve bakanlar kurulunca onaylanmıştır.

Bununla ilgili olarak 1968 yılında, AID ile 3 milyon dolarlık tarım ürünlerini geliştirme ve kontrol anlaşması yapılmıştır. Bunun bir buçuk milyon doları, Tarım Bakanlığı, 1,5 milyon doları da Jandarma Genel Komutanlığı tarafından kullanılmaktadır. Böylece, bir yandan İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı, diğer yandan Tarım Bakanlığı ile AID uzmanları arasında yapılan görüşmelerle, afyon ekim alanlarının gittikçe daraltılması ve

kaçakçılıkla mücadele edecek emniyet ve jandarma teşkilatının araç ve gereçce desteklenmesi yolunda adımlar atılmıştır.

Bütün bunların etkisiyle haşhaş ekim alanının kısıtlanması yönünde yeni kararlar alınmış ve ekim alanları il sayısı itibarıyla daraltılmıştır. Durum aşağıda görülmektedir:

Yıl	İzin Verilen İl Sayısı
1954-1955	40
1955-1956	41
1958-1959	42
1961-1962	35
1962-1963	21
1963-1964	25
1964-1965	16
1965-1966	19
1966-1967	21
1967-1968	18
1968-1969	11
1969-1970	9
1970-1971	7

Ancak, hükümetin haşhaş ekilen illerin sayısını gittikçe kısıtlayan kararları Amerikan makamlarını tatmin etmemiştir.

Amerikalılar ısrarla, lisans sistemini getiren tasarının kanunlaşmasını istemişlerdir. Haşhaş ekiminde beyanname sisteminin devam etmesi, Amerikan yetkililerince üretimin azalmasında etkili olmuştur. Onlara göre önemli olan izin verilen illerdeki ekim alanının da kısıtlanmasını sağlamaktır. Diğer bir deyişle, Türkiye'de haşhaş ekimine izin verilen illerin sayısı azaltıldığı halde, toplam üretimin azaltılmaması teorik olarak mümkündür. Çünkü üreticiler izin verilen illerde diledikleri kadar alana haşhaş ekebilmektedirler.

Bu arada Amerikan Narkotik Bürosu Müdürü John Ingersol birçok kere Türkiye'ye gelerek Türk yetkilileriyle temas etmişti. 1970 yılındaki gelişinde Başbakan (Demirel) ile de görüşmüştür. Ingersol temas-

larında Başkan Nixon'un uyuşturucu madde kaçakçılığıyla mücadeleyi, Amerika'nın dış politikasının temel noktalarından biri saydığını önemle belirtmiş, Türk afyonunun Amerika'da insanca sebep olduğu kaybın, Vietnam'daki insan kaybı kadar önemli olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin afyon üretimini daraltmak yönündeki tedbirlerini yeterli görmediğini, lisans sistemine geçilmesi gerektiğini ve kaçakçılığın önlenmesi için her türlü yardıma hazır olduklarını söylemiştir.

Öte yandan Amerikan Kongresi'nde birçok üye, Türkiye'nin afyon üretimini azaltmaması ve kaçakçılığı önleyememesi konusunda ağır tenkitler yapmışlardır. Bazı üyeler afyon üreticisi ülkelere her türlü askeri ve iktisadi yardımın kesilmesini öngören kanun teklifleri de yapmışlardır. Gerek Amerikan basınında, gerekse Kongre'de Türkiye'nin kaçakçılığa göz yumduğu şeklinde devamlı tenkitler yapılmış ve zamanla bunlar ithamlara dönüşmüştür. Afyon sorunu dolayısıyla İran da uluslararası toplantılarda, Türkiye'yi tenkit eden bir siyasi tutum içine girmiştir. Ayrıca Türkiye'yi bahane ederek, vaktiyle yasakladığı afyon üretimini yeniden serbest bırakmıştır.

Afyon, uluslararası alanda ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'yle olan ilişkilerde önemli bir sorun haline gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, afyon tahribatından kurtulmak için, Türkiye çıkışlı afyon ve baz morfine karşı tedbirler alırken, siyasi alanda dış yardımların kesilmesi ihtimalini de ileri sürerek yoğunlaşan bir çalışma göstermektedir.

Öncelikle, afyon ekimini lisansa bağlayan tasarının kanunlaşmasını ve bütün alımların Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından yapılmasını istemektedirler.

Amerika Birleşik Devletleri'nin, Türkiye'de afyon ekiminin kısıtlanmasının ya da ekimin tümüyle yasaklanmasını hedef tutan önerileri haksız ve ayırıcı nitelikte bir davranışı yansıtmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri uyuşturucu maddeler konusunu bir bütün olarak düşünmemekte, önerilerinde yalnızca hammadde üretim ve satışı dikkate alınmaktadır.

Amerika konuyu yalnızca arz yönünden ele almakta ve tek çözüm yolu olarak Türkiye'de üretimin kısıtlanmasını düşünmektedir. Halbuki sorunun bir de talep yönü vardır. Talep o kadar yaygın ve sistemli bir şekilde örgütlenmiştir ki, Türkiye üretiminden tüm olarak vazgeçse dahi, sorun çözümlenemeyecektir. Bütün bu gerçekler karşısında Ame-

rika Birleşik Devletleri, ön yargı ile, sorundan yalnızca Türkiye'yi sorumlu tutmaktadır. Daha sonra değinileceği gibi, afyon Türkiye'de ekonomik değeri olan geleneksel bir üründür. Afyon üretimini kısıtlamanın ya da tümüyle yasaklamanın Türk ekonomisine bir maliyeti olacaktır. Kaldı ki, Türkiye'nin üretimi tüm olarak yasakladığını varsaysak bile, talep var olduğu sürece başka bir kaynaktan bu afyon sağlanacaktır.

Afyon üretimi uluslararası anlaşmalarla kısıtlanmıştır. Üretici ülkelerde uygulanacak kontrol sistemlerinin ana ilkeleri 1961 tarihli TEK sözleşmesiyle belirtilmiştir. Bu kontrolün esasını lisans sistemi teşkil etmektedir. Bu sözleşme Türkiye tarafından da tasdik edilmiştir.

Bilindiği üzere dünyada başlıca üretici ülkeler Hindistan, Sovyetler Birliği, Türkiye ve Yugoslavya'dır. 1961 yılından sonra İran'da daha önce yasaklanan üretim yeniden başlamıştır. Komünist Çin'de önemli miktarda afyon üretildiği tahmin edilmekle beraber bu konuda istatistiki bilgiler bulunmaktadır.

Tablo I.

1963-1969 Döneminde Hindistan, Rusya, Türkiye ve Yugoslavya'nın ham afyon üretimi
(ton olarak):

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Hindistan	691	644	486	339	368	584	868	-
S. Birliği	172	187	177	201	181	116	216	-
Türkiye	287	83	78	125	104	120	116	63
Yugoslavya	10	7	9	3	7	1	1	-
Toplam	1.160	921	750	668	660	821	1.201	-

(Bu rakamlar Toprak Mahsulleri raporundan alınmıştır)

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin dünya afyon üretimindeki yerinde önemli değişmeler olmuştur. Türkiye'nin toplam üretim içindeki oranı yukarıdaki Tablo I'de gösterildiği gibi, 1963 yılında yüzde 25'ten 1969 yılında yüzde 10'a düşmüştür. Hindistan ve Rusya 1969 yılında 1963 yılına göre yüzde 26 daha fazla üretim yaptıkları halde, Türkiye 1969 yılında 1963'e göre yüzde 50 daha az afyon üretmiştir. Bunlar

Türkiye üretimi olarak Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından verilen resmi rakamlardır.

Türkiye'nin dünya afyon ihracatındaki oranı da devamlı düşmektedir.

(Tabii Türkiye ihracatına Türkiye afyon istihsaline ait rakam Toprak Mahsulleri Ofisi'nin verdiği rakam, kendisinin satın aldığı afyon miktarını göstermektedir. 1970'teki 63 ton bu rakamdır. Kaçak olarak ne miktar afyon gittiği burada yazılı değildir).

Tablo 2

1963-1969 döneminde Hindistan, Rusya, Türkiye ve Yugoslavya'da ham afyon ihracatı

(ton olarak):

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Hindistan	385	473	426	531	419	532	601	-
S. Birliği	-	-	2	1	3	3	-	-
Türkiye	115	189	257	382	151	112	118	77
Yugoslavya	39	12	3	4	5	4	-	-
Toplam	539	674	688	838	578	651	719	-

(Bu da, Toprak Mahsulleri Ofisi'nden alınan rakamlar)

Türkiye'nin Tablo 2'deki ülkeler tarafından yapılan afyon ihracatındaki payı azalma eğilimi göstermiş ve 1963 yılında yüzde 21,3'ten 1969 yılında yüzde 16,4'e düşmüştür.

Daha sonra değinileceği gibi, 1950'lerde yapılan uluslararası anlaşmaların aksine olarak, Türkiye, afyon üretimindeki uygun koşullarına rağmen, dünya afyon üretim ve ticaretindeki yerini kaybetmektedir.

Türkiye'de afyon kullanımı yaygın değildir. Ancak afyonun insan sağlığı için zararlı olduğu bir gerçektir. Türkiye bunun önlemesi için gerekli çabayı göstereceğini hükümet programında da belirtmiştir. Şimdiye kadar konu tek yönlü olarak ele alınmış ve özellikle Amerikan resmi makamlarınca Türkiye afyon kaçakçılığından sorumlu olarak gösterilmek istenmiştir.

Afyon Türkiye'de geleneksel ve istikrarlı bir geçim kaynağı meydana getirmektedir. Kullanım alanları çok çeşitlidir. Buna rağmen ve gerekli ekonomik tedbirler alınmadan, Türkiye üretimi azaltmak yönünde gerekli çabayı göstermektedir. Ancak önemli bir geçim kaynağı olduğundan, üretimle uğraşan çiftçilere gerekli ekonomik olanaklar sağlanmadığı sürece, kaçakçılığın tümüyle önlenmesi oldukça güç bir sorun olacaktır.

Afyonun Türk köylüsünün yaşantısı ve ekonomisi üzerindeki önemini belirtmek amacıyla, başlıca kullanım alanları aşağıda özetlenmiştir:

1. Ham afyon önemli bir ihraç ürünüdür.
2. Tohumu yağ yapımında kullanılmaktadır. Haşhaş yağı hem ucuz hem de protein oranı yüksek bir gıda ürünüdür. Ayrıca çabuk kuruduğundan boya sanayiinde de yararlı olmaktadır.
3. Yağ yapımından artık kalan küspe hayvan yemi olarak kullanılmaktadır.
4. Haşhaş kapsülü ayrıca ihraç edilmektedir.
5. Tohumun kavuzları satılmaktadır.
6. Haşhaş sapı iyi bir yakıttır.
7. Haşhaş diğer ürünlere çok iyi bir nadas terk eder.

Görüldüğü gibi, afyon her şeyi ile değerlendirilen önemli bir üründür.

Burada ilk olarak yalnızca resmi rakamlara dayanılarak afyonun Türk ekonomisine yaptığı katkı üzerinde durulacaktır. İkinci olarak kaçak üretim konusundaki tahminleri de kapsamak üzere ve çeşitli alternatiflere göre, afyonun Türk ekonomisindeki yeri ve maliyeti dikkate alınacaktır.

Afyon[un] ekonomik değeri ve önemi hakkında farklı yaklaşımlar aşağıda verilmektedir.

1. Yaklaşım: Resmi verilere göre, afyonun Türk ekonomisindeki yeri:

1969 yılında 7 ilde haşhaş ekimiyle 88.919 aile uğraşmaktaydı. Aynı yıl ekilen alan ise 13.000 hektar (130 bin dönüm) civarındaydı. Resmi verilere göre, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ham afyon alımı 116 tondur. Böylece ortalama olarak her ailenin 0,15 hektarlık (1,5 dönüm) alana haşhaş ektiği ve 1,3 kilogram afyon sakızı elde ettiği görülmektedir. Yan ürünleri de dikkate alındığında, bir çiftçi ailesinin eline haşhaş üretiminden yılda ortalama olarak 801 Türk Lirası geçmektedir.

Bir çiftçi ailesinin haşhaş ekiminden sağladığı gelir ayrıntılı olarak tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.

Resmi verilere göre, bir ailenin haşhaş üretiminden sağladığı ortalama gelir:

Ürünler Miktar Birim fiyatı Değeri
Afyon sakızı 1,3 350 TL. 429 TL.
Tohum 43,3 5 TL. 216,50 TL.
Kelle 86,6 1,20 TL. 103,90 TL.
Sap 259,8 0,20 TL. 52 TL.

Aile başına yıllık toplam ortalama gelir 801,40 TL.

(Bu fiyatlar Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 1970 yılı ortalama satış fiyatlarıdır)

1969 yılındaki resmi verilere göre haşhaş üretiminden sağlanan gayri safi toplam yıllık gelir 71.259.687 TL. civarındadır.

İleride de değinileceği gibi, haşhaş üretiminden sağlanan yıllık gelirin başka bir tarım ürününden sağlanabilme olanağı yoktur.

Bunun yanında afyon, aynı zamanda bir ihraç ürünüdür. Ham afyon ve haşhaş kellesi ihraç edilmektedir. Resmi kaynaklara göre 1969 yılında 2,6 milyon dolarlık haşhaş kellesi ve hem afyon ihraç edilmiştir.

İkinci yaklaşım:

Ham afyon ve bundan elde edilen eroin gibi maddelerin uluslararası alanda kaçakçılık konusu olduğu bilinmektedir. Türkiye olarak yasa dışı faaliyetleri ve bundan sağlanan gelirleri uygun görmemekteyiz. Ancak, Türkiye'de de afyonun, aynı sıra faaliyetlere konu olduğu da bir gerçektir. Normal karşılamadığımız bu faaliyetlerin önlenmesi için gerekli tedbirler alınacaktır. Fakat, yasa dışı da olsa kaçak afyonun da ekonomik bir değeri, bunu önlemenin de bir maliyeti vardır. Bu nedenle afyon konusunda alınacak bir kararda, yalnızca resmi veriler değil resmi kanallara intikal etmeyen, fakat ekonomiye dolaylı olarak katkıda bulunan kaçak ekim ve ihracat da kesin olarak dikkate alınmalıdır".

Bu, Karaosmanoğlu'nun bana sunduğu mütalaadır. Bu mütalaaya bakanlar kurulundaki bazı bakanlar katılmaktaydılar. Ezcümle ta-

rım bakanı, ticaret bakanı bu görüşlere katılmaktaydılar. Ben kaçak afyonun bedelinin istenmesinin milletlerarası hukuk ve milletlerarası ahlak yönünden doğru olmayacağı kanaatindeydim. Çünkü biz 1961 tarihli TEK anlaşmasıyla zaten kaçakçılığı önlemeyi taahhüt etmiştik. Kaçakçılığı önleyemediğimiz takdirde, haşhaş ekimini yasaklamayı taahhüt etmiştik. Şimdi "bizde kaçak da oluyor, kaçağı önleyemiyoruz" dediğimiz zaman karşımızdaki devletler, kendilerine imza verdiğimiz devletler, haklı olarak "şu halde siz görevinizi yapmıyorsunuz, yahut yapamıyorsunuz, kaçakçılığı önleyemediğinize göre ikinci bir taahhüdünüz var, ekimi yasaklayacaktınız. Bunu taahhüt ettiniz" diyebilirlerdi.

Onun için, ben işi bu noktadan yürütmedim ve daha ziyade Amerika'nın meşru kazançlarımızdan doğacak zararı karşılamasını o an için yeter gördüm ve Amerika'yı o bölgede haşhaşın yasaklanmasıyla olan ekonomik boşluğu doldurmak için, bize hem teknik, hem mali alanda yardım etmesini sağlamaya çalışıyordum. Bizim uzmanlar kaçağı da hesaba katarak 400 milyon dolarlık toplam yatırımla bu işin altından kalkılabileceğini peşin olarak ortaya çıkarmak ve Amerikalılardan bu 400 milyonu peşin olarak istemek fikrindeydiler. Ben ise, 400 milyon doları peşin istediğimiz takdirde vermeyeceklerini göz önünde tutarak, bunu önce meşru kazançtan zararı almak, sonra o 400 milyon dolarlık yatırım ihtiyacını Amerikalı uzmanların hazırlayacağı projelerle tespit ettirdikten sonra, bunun karşılanması için, finansman yardımı olarak ya bizzat Birleşik Amerika, yahut milletlerarası örgütler tarafından –Amerika'nın desteği ve baskısıyla– karşılanmasını öngörüyordum ve Amerikalılara bunu kabul ettirdim.

Rapor şöyle devam ediyordu:

> "Yasa dışı olarak işlem gören ham afyon miktarı hakkında kesin rakam verme olanağı yoktur. Ancak çeşitli kuruluşlar ve şahıslarla yapılan temaslar, bu konuda bir tahmin yapmaya imkân vermiştir. Yasa dışı faaliyet iki yönde ortaya çıkmaktadır.

1. Gizli olarak ve Toprak Mahsulleri Ofisi’ne bildirilmeden Türkiye’den çeşitli yerlerinde haşhaş üretimi yapılabilmektedir.

2. Beyanname ile ekilen alanları da dahil olmak üzere, hektar başına verim düşük tutulmaktadır.

Bu yaklaşımla ekonomik değer bulunmaya çalışılırken, ekim alanı ve hektar başına verim için tahmin yapma yoluna gidilmiştir. Resmi verilere göre son yıllarda haşhaş ekim alanı 13.000 hektar civarındadır. Bunun gizli ekim alanıyla beraber 20.000 hektar civarında olabileceği varsayılmıştır.

Fiili üretime göre, hektar başına verilen verim 10 kilogram civarındadır. Çeşitli kaynaklardan derlenen bilgilere göre, hektar başına verim 15 kilogram olarak tahmin edilmiştir.

Haşhaş ürünleri değerlendirilirken bugünkü ortalama fiyatlar, ihraç edilen ürünlerden ise ihraç fiyatları esas alınmıştır.

Yukarıda değinilen varsayımlar esas alınarak hesaplanan ekonomik değer Tablo 4’te verilmektedir.

Tablo 4

20.000 Hektara göre Afyonun ekonomik değeri:

Ürünler	Miktar (Ton)	Birim (TL)	Tutarı (1000 TL)
Afyon sakızı	300	325	112.500
Tohum	10.000	5.20	52.000
Kelle	20.000	1.23	24.600
Sap	60.000	0.20	12.000
Toplam değer			201.100

Böylece, yasa dışı ekimle beraber haşhaş ekimi üretiminden elde edilen yıllık gelir 201 milyon 100 bin Türk Lirasıdır.

Daha önce belirtildiği gibi, afyon sakızı ve haşhaş kellesi ihraç edildiğinden döviz olarak değer 137,1 milyon lira veya 9 milyon 140 bin dolardır.

Yaklaşım 3:

Bilindiği gibi ekilen il ve alan, 1963 yılından itibaren uluslararası ilişkiler sonucu devamlı olarak azalmıştır. Haşhaş ekilen alan 1960'larda ortalama 40.000 hektar iken 1970-71 döneminde 7.046 hektara inmiş olacaktır. Bu kısıtlama sonucunda Türk köylüsü ve ekonomisi gelir ve döviz kaybına uğramıştır.

Tablo 5

Ekim alanının kısıtlanması sonucunda yılda uğranılan gelir kaybı tahmini:

Ürünler Miktar Ton Tutarı 1000TL.

Afyon sakızı 494,3 163.107,

Tohum 16.477 82.385,00

Haşhaş kellesi 32.954 39.544,08

Sap 98.862 19.772,04

Toplam 304.808,50

Not: Hesaplar yapılırken aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmiştir.

Ürünler Hektar başına üretim (kg.)

Afyon sakızı 15

Tohum 500

Haşhaş Kellesi 1.000

Sap 3.000

Görüldüğü gibi yıllık gelir kaybı 304,8 milyon liradır. Afyon sakızı ve haşhaş kellesi tümüyle ihraç edildiğine göre, 1970 yılı fiyatlarıyla uğranılan yıllık döviz kaybı 13,5 milyon dolardır. Bu miktar 1970 yılında Türkiye'nin kullandığı Amerika Birleşik Devletleri program kredisi toplamının ise yüzde 20'sidir.

(Bu 13,5 milyon doların içinde kaçak afyon da yine hesap edilmiştir).

Afyon tohumundan basit bir işlemle haşhaş yağı elde edilmektedir. Yağ üretiminden geriye kalan küspe de önemli bir hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Bunlar dikkate alındığında uğranılan gelir kaybı daha da büyümektedir.

Yaklaşım 4:

1970 yılında, sağlık ihtiyacı nedeniyle Türkiye'den talep edilen ham afyon miktarı 450 tondur. Buna karşılık Türkiye'nin resmi rakamlara göre, ihracatı 65 tonu bulmaktadır. Karşılanamayan talep miktarı 385 tondur.

Böylece, dünya talebini karşılayamamaktan dolayı uğranılan döviz kaybı vardır. Bunun toplam değeri 10 milyon doların üstündedir.

Yaklaşım 5:

1952-53 yıllarında yapılan uluslararası protokole göre, o dönemdeki dünya üretiminin yüzde 52,5'nun Türkiye'de üretilebileceği söylenmiştir. Ancak Türkiye'nin dünya üretimi ve ihracatı içindeki oranı devamlı olarak azalmıştır.

Dünya afyon talebi (sağlık ihtiyacı için) 1970 yılında 1.500 ton civarındadır. Bunun yüzde 52,5'nun Türkiye tarafından karşılanacağı varsayımına göre, elde edilecek yıllık gelir 22 milyon dolar civarında olacak idi. Buna karşılık resmi kanallardan sağlanan gelir 3 milyon doları geçmemektedir.

Alternatif çözüm yolları

Afyon uluslararası ve özellikle Amerika Birleşik Devletleriyle olan ilişkilerde ön plana çıkan bir sorun haline gelmiştir. Ancak konu[nun] gerekli önemde ele alınmadığı da bir gerçektir.

1. Daha önce birinci bölümde değinildiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri önyargı ile hareket etmiş ve Türkiye'yi afyon kaçakçılığının tek sorumlusu olarak göstermek yoluna gitmiştir.

2. Afyon konusunun ekonomik yönüne gerekli ağırlık ve önem verilmemiştir. Dış baskılar da dikkate alınarak polis tedbirleriyle haşhaş ekim alanlarının daraltılması yoluna gidilmiş ve bununla kaçakçılığın önlenmesine çalışılmıştır.

3. Haşhaş üretimini hükümetçe teşvik etmiş olmamak için, izlenen fiyat politikası ham afyon kaçakçılığını teşvik etmiştir. Çünkü uluslararası alanda, ham afyon fiyatı devamlı yükselirken, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin alım fiyatı bunun çok altındaki bir düzeyde yıllarca sabit tutulmuştur. Örneğin, 1970 yılında tarlada kaçak satış fiyatı kilo başına 375 lira civarında iken Toprak Mahsulleri Ofisi'nin alım fiyatı 100 lira civarında kalmıştır.

4. Bütün bunlar karşısında, soruna ekonomik çözüm getirecek ciddi bir çalışma yapılmamıştır.

Afyon sorununa gözüm getirecek önerilerin başlıcalarına aşağıda kısaca değinilmiştir.

Birinci alternatif, üretimin tümüyle yasaklanması.

Bu, zaman zaman ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri yetkililerince ileri sürülen bir öneridir. Ancak, böyle bir yola gidilmesi, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde, büyük sakıncalar getirir. Bu yolda alınacak bir kararın ekonomik bir maliyeti olacaktır. Haşhaş ekimiyle uğraşan ailelere en azından eşit bir gelir kaynağı ve döviz olanağı sağlanmadıkça üretimin tüm yasaklanmasına gidilemez. Daha önce değinildiği gibi böyle bir kararın 40.000 hektar esasına göre 18 milyon doları döviz olmak üzere 400 milyon (TL.) civarında yıllık bir ekonomik maliyeti vardır. Bunun ikame tarım ürünleriyle sağlanabilme olanağı yoktur. Çünkü afyon dönüm başına yüksek verim ve gelir sağlayan özel bir bitkidir. Bu yönden toprak sıkıntısı içinde olan küçük çiftçiler için de çok uygundur. Haşhaşın kıraç, nadassız ve gübresiz bir toprakta da yetişebilmesi önemli bir özelliktir. Benzer özellikteki arazide çeşitli bitkilerin üreticiye sağladıkları gelir kaba çizgileriyle aşağıda gösterilmeye çalışılmıştır:

Ürün yıllık gelir (TL.) Açıklama
Haşhaş (afyon) 801
Buğday 325
Pancar 725 - Aynı toprakta 4 yılda bir ekilebilir
- Ekimi oldukça sınırlıdır
- Önemli masraf ve fire payı vardır.
Patates 150-300 - Satışı hemen sağlanamaz, ayrıca
bozulup çürüyebilir
Tütün 1200-1300 - Ancak Ege, Karadeniz ve Marmara
bölgeleri
köylüleri tütünlerini satmakta güçlük
çekerken,
bunun uygulanma şansı yoktur.
Ayrıca aynı
yerlerde yetiştirilemez.
Yonca 600-800 - Ancak bu gelir iki yılda bir elde

edilebilir,
kullanma alanları çok kısıtlıdır.
Ayçiçeği 460 - Toprağı çok yorar, masrafı gerektirir,
iki yılda bir ve tahıldan sonra ekilebilir.

Görülüyor ki, diğer tarım ürünlerinin çiftçi ailesine eşit gelir sağlaması olanak dışıdır. Ayrıca yukarıda belirtilen ürünlerden çoğunun ihraç edilebilme şansı yoktur.

Bu politika izlenmek istendiğinde, çözümün tarım dışında ve özellikle sanayide aranması gerekmektedir. Ancak bunun gerçekleştirilebilmesi üç önemli unsurun yerine getirilmesine bağlıdır.

1. En az, haşhaş üretiminin sağladığı gelir ve dövizi sağlayabilecek çeşitli projelerin hazırlanması,
2. Bunun gerçekleştirilmesi için gerekli zaman süresinin geçmesi,
3. Ve en önemlisi hazırlanacak projeleri gerçekleştirecek kaynakların sağlanması gerekmektedir.

Yukarıdaki koşullar yani en azından 40.000 hektar varsayımına göre haşhaş üretiminin getirdiği gelir ve döviz olanakları sağlanmadığı sürece tüm yasaklanmaya gidilemez. Bu konuda ayrıntılı ve ciddi bir çalışmanın en kısa zamanda yapılmasında kesin zorunluluk vardır.

İkinci alternatif, lisans sistemine geçiş.

Uluslararası anlaşmalar bu yola gidilmesini zorlamakla beraber, sistemin ciddi bazı sakıncalar getireceği de bir gerçektir. Bir kere amaç üretimi kısmak ise, bu kararın ekonomik bir maliyeti olacaktır. Çünkü bu yoldaki bir karar, hem çiftçi gelirini olumsuz bir yönde etkileyecek, hem de döviz gelirlerinde azalmaya sebep olacaktır. 40.000 hektarın karşılığı olan gelir ve dövizle fiilen üretilecek olan miktar arasındaki farkın dış kaynaklardan finanse edilmesi gerekir.

Lisans sisteminin ortaya çıkaracağı diğer bir sorun da, lisansın kimlere verileceğidir. Uluslararası alanda büyük kaçakçılığa ve istismara elverişli bir konu. Yurt içinde de önemli ölçüde tartışmalara ve suiistimallere sebep olabilir. En ideal ve objektif lisans dağıtım sistemi getirilirse dahi, ileride büyük politik baskılara ve tenkitlere sebep olacaktır. Buna rağmen lisans sistemi uygulandığı takdirde, başlangıçta bu

sakıncaları asgariye indirecek objektif kriterler ayrıntılı olarak konulmalıdır.

Türkiye, kısa dönemde üretimi kısıtlama yerine tümü devletçe satın alınacak stok ve ihracatının devlet eliyle yürütülmesini sağlayacak tedbirleri almalıdır. Bu sonuca yalnızca polis tedbirleriyle ulaşılamaz başta fiyat politikaları olmak üzere ekonomik tedbirler de alınmalıdır.

Afyon üretiminin tamamen veya kısmen kısıtlanmasının, Türk ekonomisine bir maliyeti vardır ve bunun önemli bir kısmı da, yasa içi ya da yasa dışı yollarla sağlanan dövizdir. Türkiye kısıtlama yönünde bir politika izlediği takdirde, bu bedelin karşılıksız olarak ödenmesi gerekir. 1968 yılında sağlanan 3 milyon dolarlık kredi bu anlamda yapılmış bir yardım değildir.

Raporun Özeti:

1.1961 yılında New York'ta toplanan bir konferansta uyuşturucu maddelerin kontrolünde lisans sisteminin kullanılması kabul edilmiştir. Memleketimiz bu anlaşmaya taraf olup tasdik etmiştir.

2. 1967 yılından itibaren, ABD bu sözleşme çerçevesinde Türkiye'den tedbir alınmasını ısrarla istemiş, bu konuda hükümet ve AID arasında 1968 yılında 3 milyon dolarlık tarım ürünlerini geliştirme ve kontrol anlaşması yapılmıştır. Daha sonra, ekim alanları il sayısı itibarıyla azaltılmış ve 1954-55 yıllarında 40 ile izin verilmiş iken 1970-71 yıllarında bu rakam yediye düşmüştür.

3. Ancak, il sayısı daraltılmasına rağmen toplam üretimin azalmaması mümkündür. Çünkü üreticiler diledikleri kadar alana haşhaş ekebilmektedirler. Afyon konusunda Türkiye Amerika tarafından ağır bir şekilde itham edilmiş, konu bu ülkeyle ilişkilerimizde önemli bir faktör olmuştur, Amerikalılar öncelikle, afyon ekimini lisansa bağlayan tasarının kanunlaşmasını istemektedirler.

4. ABD'nin Türkiye'de afyon ekiminin kısıtlanması veya tümüyle yasaklanmasını hedef tutan önerileri haksız ve ayırıcı nitelikte bir davranıştır. Amerikalılar uyuşturucu maddeler konusunu, bir bütün halinde görmemekte, yalnızca hammadde üretim ve satışını dikkate almaktadırlar. Memleketimizde üretim yasaklansa bile sorun yine çözümlenmeyecektir. Çünkü meselenin bir de talep yönü vardır.

5. Türkiye'nin dünya afyon ve ihracatındaki oranı devamlı düşmektedir. Memleketimizin toplam üretim içindeki oranı, 1963'te yüzde 25 iken, bu rakam 1970 yılında yüzde 10'a düşmüştür ki, Hindistan ve

Rusya'nın üretimleri artmıştır. Ham afyon ihracatımız da keza 1963'te 115 tondan 1970'te 77 tona düşmüştür.

6. Afyon, Türkiye ekonomik değeri yüksek olduğu gibi, her şeyi ile değerlendirilen önemli bir üründür. Bir çiftçi ailesinin eline haşhaş üretiminden yılda 801 Türk Lirası geçmektedir. 1969 yılında 2,6 milyon dolar değerinde afyon ihraç edilmiştir. Türkiye olarak yasa dışı faaliyetler uygun görülmemesine rağmen, bunun da ekonomik bir değeri vardır. Dolayısıyla, afyon konusunda alınacak kararlarda, yalnız resmi veriler değil, fakat ekonomiye dolaylı olarak katkıda bulunacak ekim ve ihracat da kesin olarak dikkate alınmalıdır. Resmi verilere göre, haşhaş ekim alanı 13.000 hektardır. Gizli ekim alanıyla birlikte 20.000 hektar çevresinde olabileceği varsayılmıştır. Haşhaş ekilen alan 1970-71 döneminde 7.046 hektar alana inebilecektir ki, bu 1960 senelerinde 40.000 hektar idi. Getirilen kısıtlama sonucu uğranılacak yıllık gelir kaybı 304,8 milyon lira olarak, ihracat imkânlarımızın sınırlanmasından ötürü, ülkemiz 13,5 milyon dolarlık bir döviz kaybına uğrayacaktır ki, bu miktar Türkiye'nin kullandığı Amerikan program kredisinin yüzde 20'sine tekabül etmektedir.

Soruna çözüm getirebilecek alternatifler:

a) Üretimin tümüyle yasaklanması:

Bunun Türkiye'ye maliyeti 400 milyon Türk lirasıdır. Bunun ikame tarım ürünleriyle sağlanması olanağı yoktur. Çözüm sanayide aranmalıdır. 40.000 hektar varsayımına göre haşhaş üretiminin getirdiği gelir ve döviz olanakları sağlanmadığı süre[ce] tüm yasaklanmaya gidilemez.

b) Lisans sistemine geçiş:

Uluslararası anlaşmalar bu yola gidilmesini zorlamaktadırlar. Sistemin sakıncaları ise çiftçi ve döviz gelirlerinin olumsuz yönde etkilenmesi, 40.000 hektar karşılığı olan gelir ve dövizle fiilen üretilecek olan miktar arasındaki farkın dış kaynaklardan finanse edilmesi gereği, bu sistemin kabulüyle lisansın kimlere verileceği sorunudur. Son husus suiistimale elverişlidir; lisans sistemi uygulandığı takdirde, dağıtımda objektif kriterlerin tespiti zorunludur. Türkiye, kısa dönemde üretimini kısıtlama yerine, tümünün devlet tarafından alınarak stok ve ihracatını sağlayacak tedbirleri getirmelidir.

Afyon üretiminin tamamen veya kısmen kısıtlanmasının bir maliyeti vardır ve bu bedelin karşılıksız olarak ödenmesi lazımdır."

Rapordan sonra değerlendirme

Bu raporu Attila Karaosmanoğlu benim Amerikalılarla görüşmelerimde kendi tezimizi savunmak için kullanacağım deliller olarak hazırlayıp bana sunmuştur. Ben bu raporu dikkatle okuduktan sonra, sorunu yalnız afyon, yalnız haşhaş açısından değil, Türk-Amerikan ilişkileri açısından da değerlendirdim. Burada şunu hatırlatmalıyım: Sonradan, 1972 Mart ayında Washington'u ziyarete gitmeden önce, genel kurmay başkanlığında bana Amerika'dan sağlamamız gereken silahlar konusunda izahat verilmişti. Bu toplantıda konuşulanlar içinde zihnime çakılan iki nokta vardı. Aynı şikâyetleri daha başbakanlığa yeni geldiğim günlerde Org. Faruk Gürler ve Org. Muhsin Batur'dan da dinlemiştim.

Birincisi, Amerika Yunanistan'a fantom uçakları verdiği halde bize vermiyor.

İkincisi, Amerika bize en son sistem tankları vermiyor, eski modelleri veriyor. Bu da bizi bir handikap içinde bırakıyor. Bizim tanklarımız herhangi bir toplanma noktasından hareket ettiğinde hududa varmadan tükenen akaryakıtın tamamlanması gerekiyor. Buna mukabil Rusların Bulgarlara verdiği tanklar Edirne'de hududtan girdiğinde İstanbul'a kadar akaryakıt ikmali yapmadan gelebilir şeklinde bizim askerlerimiz yeniden yakınmışlardır.

Bunu şu nedenle söylüyorum: Amerika'yla ilişkilerimizde yalnız haşhaşın yasaklanmasından Türkiye'nin göreceği zararların, maddi pazarlığına girmekle biz büyük bir şey kazanamazdık. Tersine Amerika o pazarlıkta bize, yıllardır yapmakta olduğu karşılıksız yardımları, ucuz faizli kredileri, AID yardımlarını, askeri yardımları önümüze yığar ve o hesaplaşmada biz mutlaka zararlı çıkardık.

Onun için, işi sadece para hesaplaması şeklinden çıkarıp, bir insanlık sorunu haline getirmeye, müttefiklerimiz Amerika'ya moral bir yardım şekline sokmaya önem verdim. Zaten hükümet progra-

mına koyduğumuz bir cümlede de –ki o cümleyi bizzat kendim yazmıştım– “dünya gençliğini tehdit eden bu afet karşısında Türkiye kendisine düşeni yapacaktır” diyerek sorunu bir insanlık davası olarak aldım. Hemen arkasından eklediğim cümlede de Türk köylüsünün ekonomik durumunun göz önünde tutulmasının elbette lazım geleceğini söylemiştim. Sorunu bu açıdan yürüttüm. Sonra, tekrar ediyorum, kaçak olarak üretilen, satılan, dışarıya gönderilen afyon için Amerikalılardan tazminat istemek de, bizi Amerika karşısında moral bakımından, devletler hukuku bakımından içinden çıkılmaz duruma sokardı. Eğer karşımızdaki devlet Amerika Birleşik Devletleri gibi yıllardır bize milyarlar veren, yıllardır bize silah vermiş olan, bize yardım eden bir devlet olmasa da, herhangi, bizimle bu türlü bir alışverişi olmayan, bir devlet olsaydı, belki sorun o zaman, yalnız milletlerarası moral ve devletlerarası hukuk alanında tutulmaz, oradan tümüyle maddi pazarlık alanına geçilebilirdi.

İşte bütün bunları ben kafamda değerlendirdim. Türkiye’nin stratejik ve coğrafi yerini değerlendirdim. Türkiye’nin, karşı karşıya bulunduğu çeşitli problemleri değerlendirdim. Amerika Birleşik Devletleri’nin o sırada kendi iç politikasında afyon sorununa verdiği önemi de biliyordum, onu da göz önünde tuttum. Bizzat bana Başbakan Yardımcısı Attila Karaosmanoğlu’nun eşi Bayan Şükriye Karaosmanoğlu kendileri Amerika’da bulundukları sırada, kendi mahallelerinde bu afyon ve uyuşturucu maddeler iptilasıyla mücadele derneğinin üyesiymiş; bu vesileyle Amerikan toplumunun bu işe ne kadar önem verdiğini ve işten ne kadar acı duyduğunu görmüş, bana anlatmıştı. “Bugün Amerika’da her ailenin başta gelen problemi, yetişen gençlerinin 13-14 yaşından itibaren bu uyuşturucu madde alışkanlığına tutulmasının önüne geçmektir. Hiçbir sorunun Amerika’da bu sorun kadar aileleri yakından ilgilendirmediği kuşkusuzdur” demişti.

Bakanlar kurulu, bütün verileri birer birer değerlendirdi ve yasak kararını aldı.

Anlatmaya çalıştığım bu gerçeği, 1973 seçimlerinden sonra kurulan Ecevit başkanlığındaki koalisyon hükümetinin Gıda ve Tarım Bakanı MSP'li Prof. Korkut Özal, Cumhuriyet Senatosu'nda bütçe görüşmelerinde (1974'te) teslim etmek olgunluğunu göstermiştir. "Bizden önce Erim hükümeti, Türkiye'nin çıkarlarına haşhaşı yasaklama kararı almayı uygun bulmuş; şimdi biz yeni ve başka bir hükümet olarak durumu değerlendirdik, bugünkü şartlarda ekimi serbest bırakmayı daha yararlı saydık" anlamında sözler söylemiştir.

Prof. Korkut Özal, televizyonda aynı konu üzerinde konuşurken de, rakamları abartmaya saptamaktan kaçınmıştır.

Şimdi Amerika yönünden bu işin gelişmelerini gözden geçirelim: Biz 29 Haziran 1971 tarihinde kararnamemizi, afyon ekimi konusundaki kararnamemizi, kesinleştirmiş, ilan etmiştik. 30 Haziran 1971 günü Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Nixon, yanına Dışişleri Bakanı Rogers'ı ve bizim Büyükelçimiz Melih Esenbel'i de alarak radyo ve televizyondan da izlenen bir basın toplantısı yaparak Amerikan kamuoyuna, Amerikan milletine bizim bu kararımızı şu sözlerle ilan etmişti:

> "Bugünkü dünyada devlet adamlarına yaraşır niyet beyanları yapılması güç değildir. Ama devlet adamlığına yaraşır cesaretli adımlar atıldığı haller azdır. Türk Başbakanı Nihat Erim her iki hususu tam olarak bir araya getirmiş bulunuyor. Kendisi, dostumuz ve Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı'ndaki güvenilir müttefikimiz Türkiye Cumhuriyeti'nin dünyanın selametine önemli bir katkıda bulunmak amacıyla, geleneksel bir tarım şeklini terk edeceğini, bugün yaptığı açıklamayla bildirmiştir.
>
> Hükümetin yayınladığı kararnamede kendi mevzuatına uygun olarak bir yıl zarfında haşhaş ekimine son verileceğini açıklamıştır. Bu uzak görüşlü adım, diğer memleketler tarafından da takip edilmesini beklediğimiz, bir emsal teşkil edecektir.
>
> Yüzlerce yıl boyunca, on binlerce Türk ailesi meşru para getiren, tohumunu aldığı ve ayrıca yağını da yemeğinde kullandığı bir ürün olarak haşhaş yetiştirmiştir. Türkiye Birleşmiş Milletlerin ilgili sözleşme-

> siyle kendisine ihracat gayesiyle haşhaş ekimi müsaade edilmiş birkaç memleketten biridir.
>
> Öte yandan Türkiye haşhaş yetiştirip de, afyon veya eroin iptilası hemen hemen mevcut olmayan nadir memleketlerdendir. Haşhaş ekicisi, korkunç uluslararası salgının yayılmasında kendisinin bir rolü olduğunu ya hiç bilmiyor ya da çok az biliyor. Bundan dolayı, afyon üretimine Türkiye'de son vermek kararının özel bir güçlüğü vardır. Bu koşullar atılan, önemli adımın, uzak görüşlülüğünü ve akıllılığını daha da arttırmaktadır.
>
> Türk ekonomisinde tarım sektörünün önemini iyi bilmekteyiz. Türk çiftçisine daha elverişli bir hayat şartı sağlamak için bu memlekette yürütülen programa yardım için en iyi teknik elemanlarımızı Türk hükümetinin emrine vermeye hazırız. Hepimizin faydalanacağı bir programa yardım etmekle iftihar ederiz.
>
> Dışişleri Bakanımız Rogers, geçen Nisan ayında Başbakan Erim'le ve Türk yetkilileriyle görüşmelerini bana anlattı. Mister Rogers, Türk hükümetinin ve Türk milletinin önündeki sorunları gayet iyi anlamış ve bunlara çözüm yolu bulmak için sarf edilen gayretlerden mütehassis olmuş bulunmaktadır. Atlantik camiasının refahı ve savunması için giriştiği kesin askeri ve siyasi yükümlülüğü iyi bilinen bir dost ve müttefike karşı, biz Amerika olarak taahhüt altında bulunmaktayız.
>
> Hükümetim uyuşturucu madde tehdidinin ortadan kaldırılması için çalışan ülkelere yardımı üzerine almıştır.
>
> Türk halkının refahını arttırmak ve ülkesinin bağımsızlık ve güvenliliğini idame ettirmek yolundaki gayretlerinden Türkiye ile devamlı işbirliğinde bulunmaya taahhüt ediyorum".

Nixon'un böyle bir konuşma yapmasını önceden Ankara'da Amerikan Büyükelçisi Mister Handley ile konuşmalarımızda istemiştim. Ve demiştim ki, bizim için önemli olan bu bölgede haşhaş ekimini yasakladığımızdan doğacak boşluğu doldurmak için yapılacak araştırmalar, hazırlanacak projeler ve bu projelerin finansmanında, Amerika'nın bize her türlü yardımcı olması, yani teknisyenlerini göndermesi, yani para tedarikinde –ya bizzat kendisi ya milletlerarası örgütlerden bu paranın sağlanması için– bütün gücünü, nüfuzunu kullanması esastır demiştim. Handley, getirdiği cevapta

bu şartları Nixon'un kabul ettiğini ve haşhaş ekimini yasakladığımız gün de, bunu açıkça söyleyeceğini bildirmiştir. Yukarıya aldığımız konuşma ile onu yapmaktadır. Amerika'nın o zamanki Dışişleri Bakanı Mister Rogers, Nisan ayında Cento toplantısı için Ankara'ya gelmişti. Kendisine isteğimi ayrıntılarıyla anlatmıştım. Örnek olarak, vaktiyle bizim karayolları teşkilatını kurarken Amerikan karayollarından Türkiye'ye gönderilen teknisyen heyetinden ne kadar faydalandığımızı, Amerika'dan gönderilen makinelerden ne kadar yarar sağladığımızı anlatmıştım. İşte demiştim, bu haşhaş işinde de Amerika'dan böyle bir işbirliği beklemekteyiz. Haşhaşı yasaklayacağımız son yedi ilde modern tarımı kurmak, modern tarım tekniğini geliştirmek için bize Amerika[lı] uzmanlar yardım etsin, sade tarım değil, tarımın yanında tarım endüstrisi veya diğer endüstriler, yani haşhaş gelirinden doğacak boşluğu dolduracak ve onu hatta aşacak bir gelir sağlanması için, bize yardımcı olmalarını istemiştim. Nixon demecinde buna işaret ediyor, Rogers bana anlattı ve ben kabul ettim diyor.

Nixon'un bu demecindeki bize olan taahhütlerini ve vaatlerini, 16 Temmuz 1971 tarihli bir mektubuyla, o mektuba eklediği bir notla Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Handley, daha ayrıntılı olarak doğrulamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Mister Handley kendisiyle yaptığımız bir görüşme sırasında, 17 Mayıs 1971 günü bizden önceki hükümet zamanında, Demirel ile yaptığı görüşmeler neticesinde şu sonuca varıldığını söylemişti: "Eski Başbakan Demirel ile, 1967 yılında Büyükelçi Parker Hart, 1969 yılında eradikasyon (tam yasaklama) konusunu konuşmuş ve kendisinin bu fikri kabul ettiğini ve 4-5 yıl içinde gerçekleşebileceğini söylediğini tespit etmiş idik. Sayın Demirel, siyasi realitelere uygun hareket etmek istiyordu. İhsan Sabri Çağlayangil de aynı şekilde düşünüyordu."

Başbakanlık müsteşarı

Başbakan olduğum zaman, Başbakanlık Müsteşarı olan rahmetli Munis Faik Ozansoy, önceki hükümet zamanında Amerikalılarla haşhaş konusunda yapılan konuşmalar üzerinde yazılı bilgi vermişti. Bu yazılı bilginin sonunda Ozansoy şöyle diyordu: "Ekim sahasının 21 ilden dört ile indirilmiş olması, tam yasaklamaya doğru bizi hayli yaklaştırmış bulunmaktadır".

Bu notun tarihi 31 Mayıs 1971'dir.

1971-73 yılları arasında Ankara'da Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçilik Müsteşarı olan Mister James Spain 1975 yaz aylarında, *Middle East Journal'a yazdığı "Amerika Türkiye ve Haşhaş" adlı uzun bir yazıda, haşhaş konusunu derinliğine incelemiş ve tarih boyunca Türkiye ile Amerika arasında haşhaş konusundaki gelişmeleri*, *görüşmeleri işaret etmiştir. Bu yazının tercümesi Günaydın gazetesinde 16 Kasım 1975 tarihinde başlanarak birkaç gün yayınlanmıştır. Bu yazının bir yerinde, haşhaşın Demirel zamanında Amerikalılarla hangi noktaya getirildiğine dair şu cümleler vardır:*

> "Demirel ve bakanlar, haşhaş üretiminden tamamen vazgeçilmesi fikrini reddetmemişler, fakat ekimin durdurulması işleminin tedricen gerçekleştirilmesi gerektiği hususunda ısrar etmişlerdir. Bunun için üç-beş yıla ihtiyaç olduğunu söylemişlerdir. Bu arada Demirel hükümeti, Birleşmiş Milletler 1964 anlaşmasının gerektirdiği gibi denetim tedbirlerinin uygulanacağı sözünü vermiştir. Bu minval üzere sürüp giden diyalog Amerikan Büyükelçisi Hart'ın görevinden ayrılıp yeni Büyükelçi Commer'in Ankara'ya gelmesinden sonra da devam etti. 1968 Eylülünde Amerikan hükümeti denetim yöntemlerinin geliştirilmesi ve haşhaş yerine başka bir üretime geçilmesine başlanmak üzere Türk hükümetine 3 milyon dolar verdi".

James Spain yazısının bir yerinde de şöyle diyor: "Demirel 1971'de haşhaş üretimini 7 ilden 4 ile, 1972 yılında da haşhaş üre-

tilen il sayısını ikiye indirebileceğinden söz etmiştir".

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, 1976 yılı Mart ayında *Politika gazetesinde yayınlanan, 1974'te vermiş olduğu bildirilen bir demecinde işi değişik gösterdi. Sözlerinin başında, tüm yasaklamak isteğini geri çevirdiklerini iddia ederken, bir iki gün sonra aynı konuşmasının devamında, öteki illerde yasaklayıp, sadece adı dolayısıyla Afyon ilinde haşhaş ekimine devam ettirileceğini söyledi.*

Kimin doğruyu yansıttığı sorusunu sormayacağım. Amerika ile kendi dışişleri bakanımız arasına girmek bana düşmez.

Demirel hükümetinin tutumu ister üç dört yıl sonunda, Amerikan yetkililerinin iddia ettiği gibi tüm yasaklama, ister Çağlayangil'in 1974'te söylediği biçimde tek bir Afyon ili dışındakilerin yasaklanması olsun, bu, I. Erim hükümetinin kararını çok etkilememiştir. Çünkü biz Türkiye'nin çeşitli yönlerden (insanlık önündeki derin ve uzun süreli) çıkarlarını yasaklayarak koruyacağımızı hesaplamıştık. Yani, Demirel'in gerçek niyeti ne olursa olsun I. Erim hükümetinin kararı değişmezdi.

Tek taraflı karar

Bu haşhaş konusunda bir nokta üzerinde daha durmalıyım. Ecevit hükümeti haşhaş yasağını kaldırmak için hazırlığa giriştikten sonra, Amerikalılar bunun tek taraflı kaldırılamayacağını, Amerika'yla Türkiye arasında bir anlaşma yapıldığını iddia etmişler, fakat Ecevit hükümeti bunu kabul etmemiş. "Hayır Türk hükümeti, Erim hükümeti, bunu tek taraflı bir kararla yasaklamıştır" demiştir.

O sırada ben de bir vesileyle *Hürriyet gazetesine verdiğim bir demeçle, bunu tek taraflı, kendi kararımızla yasakladığımızı söyle-*

miştim. Gerçekten durum budur. Amerikalılarla biz görüşmeler yaptık, ama bu görüşmeler şu çerçeve içinde kaldı: Biz kendi tek taraflı irademizle haşhaşı yasakladığımız takdirde, Amerika'nın buna katkısı, bundan doğacak maddi zararları telafi etmek için katkısı ne olacaktır? Amerikalılar bize bunu anlatmışlardır. Yoksa biz Amerika'yla oturup ben haşhaşı yasaklayacağım, sen de bana ne vereceksin bunun karşılığında gibi, bir milletlerarası anlaşmaya gitmedik. Devletler arasında her zaman yapıldığı gibi, karşılıklı görüşlerimizi birbirimize söyledik. Bu girişmeler bir noktaya geldikten sonra, Türk hükümetine haşhaşı tüm yasaklama teklifini götürdüm.

Türk Ziraat Mühendisleri Kongresinde söylediklerim

Nitekim daha başbakanlıktan ayrılmadan, Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Kongresi'nde, 24 Şubat 1972 günü yaptığım bir konuşmada, bunun tek taraflı bir anlaşma olduğunu şu sözlerle de ifade etmiştim:

> "Çiftçimize 1 Mart'tan itibaren, 525 lira Toprak Mahsulleri Ofisi'nce ödenecektir. Bu, çiftçimize haşhaşın yerine aynı oranda veya onun üstünde, bir gelir düzeyi sağlanıncaya kadar devam edecektir. Bu ikinci kısmında teşebbüsüne geçilmiştir. Yakın zamanda yerli ve yabancı uzmanlar heyeti, Afyon bölgesini merkez yapacak, orada çalışmaya başlayacaktır. Bunun için, ne yatırım yapmak lazım gelirse o yatırım mutlaka orada yapılacaktır. Gerek tarım olarak, gerek tarıma bağlı sanayi olarak, gerek onun dışında sanayi olarak her halükârda kaydedilen geliri yerine koymak için, ne lazımsa mutlaka bu yapılacaktır.
>
> İlk ağızda yapılacak uzun vadeli yatırım için Amerikalılar kendiliklerinden 20 milyon dolar vermişlerdir. Tazminat için 15 milyon dolar ayrıca vermişlerdir. Buna 700.000 dolar daha ilave etmişlerdir. Gelecek Amerikalı uzmanlar heyetinin masrafı da dahil olmak üzere ve uzun vadeli projelerde meydana çıktığı zaman, Birleşmiş Milletler Teşkilatı

> Rockfeller Vakfı, Dünya Bankası, FAO gibi müesseselerin Türkiye'nin bu insancıl gayretine ne surette iştirak edecekleri tespit edilecektir. Amerika Cumhurbaşkanı Nixon, bana taahhüt etmiştir ki, elindeki bütün imkânları ve nüfuzu kullanacak ve bu teşekküllerin Türkiye'nin bu gayretine katılmalarını sağlayacaktır.
>
> Hükümet 30 Haziran 1971 tarihli kararnamesiyle, haşhaşı yasaklarken, hiçbir yabancı devlete karşı iki taraflı veya çok taraflı taahhüde girmiş değildir. Tek taraflı bir kararla yasaklanmıştır. Eğer ekonomimize, çiftçimize bundan hasıl olan boşluğu dolduramazsak tekrar ekime dönmemizi önleyebilecek hiçbir taahhüdümüz yoktur."

Görülüyor ki, bunun tek taraflı bir kararla yapılmış olduğunu daha başbakanlıktan ayrılmadan evvel açıkça söylemiştim. Nitekim, Ecevit hükümeti zamanında da Amerikalılar bu gerçeği kabul etmeye mecbur oldular. Yani Türkiye'yi Amerika'ya karşı bağlayan iki taraflı milletlerarası değerde bir taahhüt bulunmadığını kabul ettiler.

Amerika bize, 35 milyon dolar bu konuda yardım yapmayı kendiliğinden teklif etmiş, kendiliğinden getirmiştir. Sonradan söylenenler arasında bu yardımın köylüye ulaşmadığı da iddia edilmiştir. Mr. Spain'in yukarda sözü edilen yazısından anlaşılacağına göre, bu 1972-1973 yıllarında yerine getirilmiştir. Yani o yıllarda isabet eden para verilmiştir. Yasak kalktıktan sonra bu yardımı kesmişler. Bu yardımın bir kısmı zaten uzun vadeli projeler içindi. O projelerin tatbikine geçme fırsatı verilmediği için, o yardım kendiliğinden durmuştu.

Biz hükümette iken 10 Şubat 1972'de, Dr. West başkanlığındaki Amerikan uzmanlar heyetiyle, Tarım Bakanlığı Müsteşarı'nın başkanlığında bir toplantı yapılmış ve altı çalışma grubunun hazırladığı raporlar incelenmiştir.

Bu toplantıda hayvancılık, yağ bitkileri, tarıma bağlı sanayi meyve ve sebze, pazarlama, hububat konularında da, dağ köyleri gibi tarıma elverişli olmayan yerler ile, sulama konusunda kısa ve uzun vadede yapılacak işler tespit edilmiştir. Ele alınan ilk konu, sonba-

har ekim mevsiminde (1972) hemen uygulanmasına geçilip geçilmeyeceği, ilkbahar hasadının köylünün gelirini etkileyip etkilemeyeceği, ne kadar çiftçiyi etkileyeceği, bunlar arasında haşhaş çiftçisinin bu işte eğitilmesi imkânları, mevcut personel ve teknik imkânlar ile, bu konunun uzun süreli kalkınma planına uygunluk derecesi dikkate alınmıştır.

Neticede:

1. Araştırma ve deneyi gerektiren konular,
2. İnceleme ve fizibilite etütlerini gerektiren konular,
3. Derhal tatbikata geçilmesini gerektiren konular, tespit edilmiştir.

Dr. West, bölgede entegre bir tarım kalkınma planı yapmak görevini kendisinden sonra Türkiye'ye gelecek olan, devamlı heyetin işi olacağını bu heyet gelene kadar Ankara'da bir temsilci bırakacaklarını söylemiştir. Bu defa yapılan çalışmalar ise "haşhaş ekicilerinin gelirlerini artırmak için hemen uygulanacak program" olmasını teklif etmiştir.

Dr. West, 14 Şubat 1972'de büyükelçiyle birlikte benimle görüşmüştür. Uzun süreli yatırım projelerini hazırlayacak karma uzmanların hem Ankara'da, hem Afyon ilinde büroları olması arzumu kendisine söyledim.

Başka bir konu:

Afyon konusunda 1961 tarihinde milletler arasında New York'ta imzalanan TEK adlı anlaşma, Türkiye'de 812 sayılı kanunla 27 Aralık 1966'da tasdik edilmiş ve 22 Haziran 1967'de yürürlüğe girmiştir.

Lisans kanunu[nu], 1971 Ağustosu'nda parlamentodan geçirmeye muvaffak olduk.

Yine afyon konusunda Toprak Mahsulleri Ofisi'nin resmi rakamları:

1967 - 110 ton, 10.156.552 TL.

1968 - 125 ton, 10.814.484 TL.

1969 - 128 ton, 10.976.714 TL.

1970 - 63 ton, 5.505.179 TL.

1971 - 149 ton, 22.84.718 TL. ödenmiştir.

Hükümetten ayrılmadan önce 29 Şubat 1972 tarih ve 7/3999 sayılı bir kararname yayınladık. Bu kararnamede geliştirilecek haşhaş ikame bölgesi, 7 ili kapsayan alanın kalkındırılması için kurulacak örgüt ve tedbirler *Resmi Gazete'nin 8 Mart 1972 14.122 sayılı nüshasında yayınlanmıştır. Bu aynı kararname, Yüksek Planlama Kurulu'nun 26 Şubat 1972 tarihli ve 7 sayılı raporu üzerine çıkarılmıştır. Bunun arkasından da, kararnamenin uygulanması için tebliğler çıkarılmıştır.*

Notlarım arasında, haşhaş konusunda 1973-1974 yıllarında yalan yanlış propaganda ve yayınlara karşı yazdığım şu satırlar var:

Aylardır haşhaş konusunda çok şey söylendi, çok şey yazıldı. Yasaklama kararını alan hükümetin başbakanı olduğum halde, bir defa müstesna (*Hürriyet'e verdiğim demeç) susmayı yeğ saydım. Neden? Bunu çok kişi soruyor. Çünkü giriştiği yeni politikada, Birleşmiş Milletler uyuşturucu madde ile mücadele örgütü ile ve yabancı bir devletle müzakere, tartışma içindeyken, hükümet için zararlı olacak bir şey söylememeye önem veriyordum. Aylarca önce bir defa (Hürriyet'e 1974'te) [verdiğim] demeçte de dikkatli oldum. Gerçeklere aykırı propaganda abartmalarına değinmedim.*

Gerçekler

Şimdi iş gelişti. hükümetimiz yasağı, yedi il için kısmen kaldırdı. Kısmen diyorum, çünkü bu 7 ilde 1971'e kadar serbest olan ekime bir tavan koydu. Ekici en çok, yalnız 5 dekarlık toprağına haşhaş ekebilecek diyor,1 Temmuz 1974 kararnamesi. Böylece artık söyleyeceklerimde bir sakınca kalmadı.

Yani yanlışları düzeltmek ve geniş bilgi verme zamanı artık geldi:

1. Önce yasak kararı niçin alındı? Birinci Erim Hükümeti'nin Amerika'nın zorlaması altında yasak kararı aldığı doğru değildir. Biz daha hükümet programını hazırlarken, haşhaş meselesini düşündük. Programda, "dünya gençliğini tehdit eden uyuşturucu madde alışkanlığı tehlikesine karşı, haşhaş konusunda kendimize düşen kesin etkili tedbiri alacağız" dedik. Ne Amerika, ne de başka bir milletlerarası örgütle temasımız olmadan bunu söyledik. Bunu yaparken, Türk ekicisinin gelirini korumaya özellikle dikkat edeceğimizi belirttik. Hükümet programımız bu şekilde Millet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na sunuldu. Güvenoyu aldı, onaylandı. Partilerin sözcülerinin haşhaş hakkındaki eğilime o tarihte itiraz ettiklerini hatırlamıyorum. Hükümette bulunduğumuz sürece, bu konuda gensoru isteyerek çoğunluk sağlamak ve kararı geri aldırmak mümkündü, yapılmadı.

2. Hükümet programı böylece güvenoyu ile parlamentomuzda onaylandıktan sonra, Amerika büyükelçisi, ilgili bakanlarımızla ve benimle konuyu görüşmeye başladı. Ne düşündüğümüz kendisine anlatıldı. Çünkü bilindiği üzere, 1966 yılında parlamentomuzca onaylanan ve bir kanun gücü kazanan, çok taraflı milletlerarası TEK anlaşması ile, haşhaş konusunda milletlerarası yükümlülük altına girilmişti. Kaçakçılıkla ciddi savaşılması için devlet söz vermişti. Başarılı, olumlu sonuç alınamazsa, haşhaş ekiminin yasaklanması taahhüt edilmişti. O güne kadar kaçakçılığın önlenemediği kimseden gizlenemeyecek bir gerçekti. Amerikan kamuoyu, gençleri zehirleyen eroinin % 80'inin Türk haşhaşından yapıldığına inandırılmıştı. Şüphesiz bu çok abartılmış bir iddiaydı. Ama meşru fiyatla, kaçak afyon fiyatı arasındaki büyük fark kaçakçıların, masum ekicilerin elinden bir kısım ürününü almalarına fırsat ve imkân veriyordu. Böylece, asıl kazancı kaçakçı sağlıyordu. Ekicinin eline pek de büyük bir para geçmiyordu.

Öte yandan, yalnız Amerika'da değil, birçok yabancı ülkede, Türkiye, insanlığa karşı gerekli ilgiyi göstermeyen bir devlet olarak

tanıtılıyordu. Bundan dolayı, yasaklama kararımızın ilanı üzerine, bize tebrik ve teşekkürlerini resmen bildiren yabancı devletler oldu.

3. Amerikan kamuoyunun Türkiye aleyhine oluşturulmasından doğacak zararları hesaba katmak lazımdır. Türkiye için 1930-1932 yıllarından beri zaman zaman sıkıntılı dış ilişkiler doğurmuş olan bu mesele, son yıllarda daha da büyümüştü. Birinci Erim Hükümeti bundan dolayı davanın üzerine gereken önemle eğildi. İnsanlığa karşı görevimizi milletlerarası yükümlülüğümüzü unutamazdık. Dostumuz ve NATO müttefikimiz Amerika'nın bu bunalımını görmezden gelemezdik. Fakat hepsinin üstünde haşhaş eken yurt bölgesinde, yüzyıllardır haşhaş geliri, ekicileri kalkındıracak düzeye ulaşmış değildi. Devlet Planlama Müsteşarlığı'nca yapılan bir inceleme sonucuna göre, bazı bakımlardan bu bölge kalkınmada çok geri kalmıştı. Bu nedenle kalkınmada öncelikle dikkat isteyen yöreler arasına sokulmuştur.

Bu noktayı ayrıntılarıyla derinleştirdiğimizde haşhaşın ekiciye sağlayabildiği meşru geliri araştırdığımızda şunu görüyoruz:

Türkiye'de 1966'dan önce bir süre 42 ilde haşhaş ekimi yapılmış, sonra bu yasaklana yasaklana 1971'de 7 ile inmiş. 1 kuruş tazminat da verilmiş değildi. Bizden önceki hükümet 1971 yılında yeniden 3 ilde daha yasak kararı alacağını ilgililere bildirmişti. Tablo şudur:

1967'de 18 il, 1968'de 11 il, 1969'da 9 il, 1970'te 7 il, 1971'de 4 il.

Toprak Mahsulleri Ofisi afyon tekelini yürütür. Türkiye'de üretilen afyon meşru olarak yalnız buraya satılabilir. 1967'den 1971 yılına doğru, ekim yapan il sayısı azaldıkça üretilen afyon miktarının aynı oranda düşmediği görülüyor. Öyle ki Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satılan afyon 1967'de 110, 1968'de 125, 1969'da 128, 1970'te 63, 1971'de 149 tondur.

Görülüyor ki 1970'te 9 ilde tekelin satın aldığı 63 ton ürün, 1971'de birden 7 ilde 149 tona yükselmiştir. Bundan yasak kararı-

nın uygulanışından sonraki yıllarda ödenecek tazminata Toprak Mahsulleri Ofisi'ne 1971'de teslim edilecek kilo[nun] esas tutulacağının ilan edilişinin etkisi olduğu meydandadır.

Aradaki fark nadas ile, hava şartlarıyla izah edilemez. 1967'den 1971'e kadar nadas yine vardı. Hava şartlarının olumlu veya olumsuz etkisi de yine vardı. Gerçek şu ki kaçağa giden afyon 1970'te çok artmıştı. Tazminat verileceği haberi, 1971'de kaçakçıların ekiciyi aldatmasını büyük ölçüde önlemiştir. Cumhuriyet Senatosu'nun bir üyesini bile kaçak afyon ticaretine iten fiyat farkı faktörü asla unutulmamalıdır ve bu farkın yok edilmesi hemen de imkânsızdır. Siz fiyatı yükselttikçe kaçakçı daha da yüksek bedel ödeyecektir. Geçmişte hep böyle olmuştur.

Son beş yılda ekiciye Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ödediği en yüksek afyon bedeli 1971'de verilendir: 149 ton için 22.084.000 lira ödenmiştir. Çünkü o yıl hem en büyük miktarda afyon Ofis'e teslim edilmiştir hem de biz afyonun kilosuna ödenen parayı 120 liradan, 150-160 liraya çıkardık.

4. Türkiye'de yasak kararına karşı, "kamuoyunu oluşturma" kampanyasında neler söylenmedi, neler ileri sürülmedi? Haşhaşın son 7 ilde yasaklanmasıyla, yurdumuzun 6 milyar lira zarara uğradığını söyleyen ciddi kişilere bile rastlandı. Bunu söyleyenler, dünya kamuoyunu inandırmak için, böyle yuvarlak sözler yerine, bir dayanağı olan rakamlar gerektiğini bilmezler mi? Bilmez görünmeyi tercih ederler.

Üretim ortada. 1967'den bu yana, en yüksek ürün 1971 sonbaharında 149 tona ulaşıyor. Bunun ödenen karşılığı yaklaşık olarak 22.000.000 liradır. Nereden çıkıyor 6 milyar lira? Hatta bırakınız 6 milyarı, 1 milyar lira.

Tabloyu eksik bırakmamak için, hemen şu noktaya dikkati çekelim:

Haşhaşın sağladığı ekonomik değer, yalnız afyonun meşru olarak Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim edilmesiyle ödenen 22 milyon

TL'yle bitmez. Haşhaşın bunun yanında tohumu, sapı ve yağı da vardır.

Haşhaşın afyonun yanında sağladığı öteki gelirlerin tutarı nedir acaba?

Toprak Mahsulleri ve Tarım Bakanlığı uzmanları bunun hesabını yaptılar. Afyonla birlikte yağ, tohum ve sap hepsi dahil, kiloda 525 TL. (1971 rayici içinde) ödenirse, bol bol tazmin edilmiş olacaktır. Hükümet bunu kabul etti ve tazminat 525 lira üzerinden ödendi. Böylece 149.000 kilo afyona karşı, ekici 78 milyon lira yıllık tazminat aldı.

Demek ki 1971, 1972, 1973 yıllarında ekicinin haşhaştan doğan meşru gelirinde herhangi bir azalma olması söz konusu değildir. Tazminatın 1972-1973'te ödenmediği yolundaki söylentiyi ise televizyonda bir sayın bakan (Korkut Özal) yalanladı.

Bilindiği üzere, tam yasaklama, 4 ilde 1972 sonbaharında uygulanmaya başlandı. 1. ve 2. Erim Hükümetleri, o tarihte işbaşında değildi. 2. Erim Hükümeti, 17 Nisan 1972'de çekilmiş ve aynı gün Erim idareyi kendisinden sonra gelen başbakana devretmişti. Melen Hükümeti isteseydi yasaklama kararnamesini uygulanmadan önce değiştirir, son 4 ilde haşhaş ekimine aralıksız devam olunabilirdi. Ancak Melen Hükümeti de yurdumuzun ve insanlığın yararını yasak kararında bulduğu için hiçbir yenilik yapmadı. Sonradan gelen Naim Talu hükümeti de aynı yolda sebat etti. Bu davranışlar bence elbette çok yerindeydi.

5. Şimdi 1971'deki fiyatlara ve gelire göre, ekicinin zarar etmediği, meşru gelirinde azalma olmadığı böylece meydandadır.

Burada bir başka iddia üzerinde de durulmalıdır:

Nadas dolayısıyla, hava şartları nedeniyle 1970'te haşhaş ekememiş veya düşük ürün alabilmiş olanlar vardır. Böyleleri zararlı çıkmıştır. Ya az tazminat alabilmiş ya da hiç alamamıştır.

Bu iddia doğru olabilir. Eğer varsa, böyle ekicilerin adları herhalde Toprak Mahsulleri Ofisi kayıtlarında bulunmalıdır. Bir tek karar-

nameyle onlara da tazminat verme, sonra gelen hükümetlerin elindeydi.

Tazminat konusunda aynı şey haşhaş yağı çıkaran yağhane sahipleri için de düşünülebilir. Nitekim biz, onlara bunu vaat etmiştik. İstifa edip ayrıldığımız için, bu işin tamamlanması sonraki hükümetlere kalmıştır.

Kısaca, kaçakçıya afyon satanlardan ve kaçakçıdan başka hiç kimsenin, en küçük bir zarar görmemesinin temeli atılmıştı. Gerçeğe uymayan sözler, ya işin içyüzünü bilmeyenler, ya da başka maksadı olanlarca söylenmektedir.

6. Gerçek dışı bir iddia daha vardır:

Tazminat 3 veya 4 yıl ödendikten sonra haşhaş ekicisi ortada eli böğründe, desteksiz, gelirsiz kalacaktır.

Bu iddia yanlıştır, asılsızdır. Birinci Erim Hükümeti haşhaş yasağı kararını koyarken, son 7 il bölgesinin ekonomik kalkınmasına en başta yer vermiştir.

Yüzyıllardır haşhaş ekilen bölge ekonomisi, kalkınmada öncelikle ele alınmaya hak kazanan, ekonomisi geri kalmış yörelerimiz arasındadır. Devlet Planlama Müsteşarlığı, bu konuda inceleme yapmıştır.

Amerikan tarımının dünyanın en ileri verimlisi olduğunu herkes bilir. Erim Hükümeti haşhaş ekiminin yasaklanmasından önce, 7 il bölgesi tarımının, ekonomisinin Türk ve Amerikan uzmanlarının işbirliğiyle, modern tarıma geçirilmesinin planlanmasına en üstün önceliği vermiştir. Bu nedenle Amerika Cumhurbaşkanı Nixon'la haberleşmeye girişmiştir. Sonunda tıpkı 1950'den önce devlet karayollarının Amerikan uzmanlarıyla işbirliği yapılarak kurulması gibi, tarımı modern usullerle, araçlarla teknikle –bu kalkınması gecikmiş bölgelerimize– getirmek istemiştir. Başkan Nixon, bu isteği anlayışla karşılamış, elinden gelen her katkıda bulunacağını resmen bildirmiş ve Türkiye'nin kalkınma, reform çalışmalarını olanca gücüyle destekleyeceğini açıklamıştır.

7. Bölgenin kısa ve uzun süreli kalkınma, haşhaşın yerine başka bitki koyma çalışmalarına vakit kaybetmeksizin başlanmıştır. Erim Hükümeti iş başındayken, Amerikan uzmanlar heyeti Türkiye'ye gelmişlerdir. Yine aynı dönemde kalkınma çalışmalarını yapacak örgütün kurulması için, kararnameyi Erim Hükümeti çıkarmıştır. Bu kararname 29 Şubat 1972 tarihlidir. *Resmi Gazete'de 3 Mart 1972'de yayınlanmıştır. Bunu da gerekli tebliğler izlemiştir.*

Amerikalı uzman Dr. West başkanlığındaki heyet Ankara'ya geldi. 1 Şubat 1972 günü Tarım Bakanlığı Müsteşarının başkanlığında yapılan bir toplantıda 6 çalışma grubunun o tarihe kadar hazırladığı raporlar incelendi. 1972 yılında uygulanacak plan hemen yapıldı.

Uzmanların plan çalışmaları yeteri kadar ilerleyince, bölgenin ileri ve yüksek verimli bir ekonomiye kavuşturulması için, ne kadar yatırım sermayesi gerektiği ortaya çıkacaktı. Bu parayı bulmak için de, Amerika Başkanı Nixon ağzından Türkiye'ye destek ve yardım vaat etmişti. Plan ve projelerin yapılmasına girişilmişti. Türkiye'ye 4 milyar dolar ekonomik, 3 milyar dolar askeri yardım yapan bir devletin başkanının yazılı mesajı, yeterli inanca değil midir?

Haşhaşın, yeniden ekici başına 5 dekarlık sınırlı bir şekilde ekimine izin verilmesi ile Amerika'da ve uygarlık âleminde, uyanan olumsuz tepkiler üzücüdür. Amerika haşhaş yardımını durdurduğunu açıkladı. Askerlik, silah, teknik ve ekonomik alanlarındaki asla ihmal edilemeyecek önemdeki, doğrudan doğruya ve dolaylı katkılarını keser veya azaltırsa Türkiye bundan büyük zararlara uğrar.

Şurasını bir kere daha belirtelim: Türk hükümeti haşhaşı Amerika'nın zorlamasıyla yasaklamış değildir. Amerika 1971'de hiçbir zorlama yapmamıştır. Dost ve müttefik iki devlet arasında geleneksel olan ilişkiler ve usuller içinde dostça görüşünü, düşüncesini ve teklifini –Türk hükümetinin eğilimi hükümet programında ortaya konduktan sonra– bildirmiştir.

1971’de Birinci Erim Hükümeti, insanlık kaygıları yanında, 7 il bölgesinin ekonomik gecikmelerini en başta göz önünde tutmuştur. Bu gecikmeleri hızla ve bilimsel en ileri teknikle gidermek için, imkân sağlamıştır. Bu imkânı dünyanın ve Türkiye’nin, yararına kullanmak amacıyla, yasaklama kararını vermiştir.

Demirel ne diyor

Haşhaş konusunda başka bir nokta:

Az önce Amerikan Büyükelçisi Handley’in, Demirel zamanındaki varılan netice hakkındaki sözlerini ve Spain’in makalesindeki iddialarını nakletmiştim. Bu konuda Demirel, 19 Mart 1974 tarihli *Son Havadis gazetesinde yazılan demecinde şöyle diyor:*

> “Biz haşhaş ekiminin tümüyle yasaklanmasının, her zaman karşısında olduk. Ama hiçbir zaman da diğer milletlerin feryatlarına kulaklarımızı tıkamadık, tıkayamazdık da. Biz dünyada yalnız değiliz. Başka milletlerle beraber olmaya ve beraber yaşamaya mecburuz.
>
> 12 Mart 1971’den sonra gelen partiler üstü hükümet, 7 ilde yapılmakta olan haşhaş ekiminin tümünü, 29 Haziran 1971 tarihinde yasakladı. Kanaatimizce bu yasaklama yanlış olmuştur. Bu kanaatimizi birçok kere ifade ettik.
>
> Haşhaş ekimi artık bugün önemli bir siyasi sorun haline gelmiştir. Sadece haşhaş ekiminden ibaret olan durum, dallanıp budaklanmıştır. Fevkalade nazik bir sorun haline getirilmiştir.
>
> Türkiye, bağımsız bir ülkedir. Gayet tabii ki istediğini yapar. Ancak yapacağı her şeyin ülkeye ne sağlayacağını ve neye mal olacağını iyi düşünmek mecburiyetindedir. Türkiye’nin bağımsızlığını ispata kalkışmaya hacet yoktur. Çünkü öyledir. Esasen haşhaş ekimine yeniden başlamak için bir kanun çıkartılmasına veya meclis kararına lüzum yoktur. Bir kararnameyle başlanabilir. Haşhaş ekimi mevsimi de tümüyle geçmiştir. Haşhaş ekimi Eylül sonuyla Mart başı arasında yapılır. En müsait aylar Ekim, Kasım, Aralık aylarıdır.

Şimdi hükümet, fevkalade önemli bir görevle karşı karşıya bulunuyor. Haşhaş ekimi vaat etmiştir, bu vaadini yerine getirecektir. Bunu yaparken Türkiye'nin diğer menfaatlerini de kollayabilmeyi başarmalıdır".

TEK anlaşması

Yine haşhaşla ilgili bir başka nokta:

Biz Birinci Erim Hükümeti olarak, haşhaş yasaklama kararnamesini 29 Haziran 1971'de kabul ettikten sonra, şu nokta üzerinde durduk: Kanuna göre bizim bu yasaklamayı almaya yetkimiz vardı. Şöyle ki, 1966 yılında parlamentomuzca tasdik edilen, milletlerarası anlaşmada, "kaçakçılık önlenemediği takdirde, haşhaş ekimi yasaklanacaktır" şeklinde bir taahhüde girmiştik. Bu TBMM'den geçmekle, kanun halini almıştı. Bu kanunun yürütme görevi de bakanlar kurulunun idi. Ama o zaman bir kanunla bu yasak işinin kuvvetlendirilmesi, teyit edilmesi fikrini söyleyenler de oldu. Meclislere gidip, bir kanun çıkaralım, kanun isteyelim şeklinde.

Ben bundan şu sebeple kaçındım: O dönem bilindiği gibi olağanüstü, olağandışı şartlar dönemiydi. Sonradan belki o sırada, bu kanun çıkarılmaya girişilseydi, kanunu meclis kabul etmediği takdirde, bir tatsız durum hasıl olacaktı. Hükümet kararnameyi çıkarmış, fakat meclis kanunu kabul etmemiş olacaktı. Kararnameyi çıkarmadan doğrudan doğruya kanunu meclise teklif etseydik, o seneki ekim zamanı yasa kararı çıkmadan gelmiş olacaktı. Ekim yapılacaktı, çünkü aldığımız karara bir de şunu ilave etmiştik: Kendiliğinden ekimden vazgeçenlere de tazminat verilecek. Binaenaleyh vaktinde bu kararı almalıydık.

İkinci bir sebep de: İstedik ki, bu olağandışı, olağanüstü dönem bitip yeni seçimler yapılınca, seçimlerin sonucunda gelecek hükü-

met veya hükümetler, serbestçe karar verebilsinler. Yani kanun çıkaracaklarsa o zaman çıkarsınlar, yasağı kaldıracaklarsa kaldırma kararındaysalar, o zaman kaldırsınlar. O zamana kadar bu bir deneme olacaktı. Bu düşünce, başbakanlıktan ayrılmadan önce 1972 Şubat ayında Yüksek Ziraat Mühendisleri Odası'nda yaptığım konuşmadan da anlaşılıyor. Diyorum ki, eğer bu yasaklama neticesinde çiftçimizin zararını karşılayacak bir tedbir alamazsak, alınamazsa, o zaman bu yasak kararından vazgeçilebilir, vazgeçeriz. İşte bu denemeye vakit bırakmak istedik. Bir kanunla bunu kesinleştirmeden önce, bu denemeye vakit bırakmak istedik. Zaten dikkatten kaçmamıştır ki, son 4 ildeki yasaklama kararı, 1972 yılı sonbaharında uygulamaya başlanacaktı. Yani biz yasak kararını 1971, 30 Haziranı'nda ilan ettik. O yıl 3 ilde tatbik edilecek, fakat son kalan 4 il 1972 yılı sonbaharında yasağa dahil olacaktı. 1972 yılına kadar Amerika bize vaat ettiği şeyleri yapacak mıydı? Parayı verecek miydi? 15.000.000 yahut 35.000.000. İşte onun 15.000.000 doları tazminat için, 20.000.000 doları uzun vadeli yatırımlar için, bu para işleyecek miydi? Çünkü Amerika'nın bize verdiği vaatte, kongre tasdik ettiği takdirde, 15.000.000 dolar ve ayrıca kongre tasdik ettiği takdirde, 20.000.000 dolar –ki toplam 35 milyon– verilecek şekildeydi. Kongre tasdik edecek miydi? Biz bu noktanın belli olmasını istiyorduk.

Bir de yapılacak yeni seçimlerden sonra, gelecek olan hükümetlerin bu her cihette önemli kararı yürütüp yürütmeyeceklerini serbestçe takdir etmeleri. Tahminim doğru çıktı. Belki seçimde partiler bunu aralarında başlıca konu yapacaklardı, ki yaptılar. Her iki parti de AP de, CHP de haşhaş yasağını kaldıracaklarını, CHP daha doğrudan doğruya, daha açık olarak, AP dolaylı olarak, seçmenlere vaat ediyorlardı.

Seçim sonucu, bunu serbestçe takdir etsinler diye düşündüm. Kanun çıkarmaya girişmeyişimizin sebebi bu.

Hem de Amerika'yla karşılıklı milletlerarası bir taahhüt olarak bizim anayasamıza göre milletlerarası bir taahhüde nasıl girilirse öyle girilecek, bir taahhüt olarak yapılmasından da ihtimamla kaçındık. O bakımdan da, Türkiye'nin iradesini bağlayıcı bir şeklin içine girmedik. Buna çok önem verdim ve Şubat 1972'de Türkiye Yüksek Ziraat Mühendisleri Odası toplantısında yaptığım konuşmayla, henüz başbakanlıkta iken bunu açıkça söyledim ki Amerikalılar da, herkes –içerde dışarıda– bizim ne yaptığımızı anlasınlar.

Bazı CHP milletvekilleri...

Yine afyon konusunda, 20 Aralık 1971 tarihinde, Halk Partili 22 milletvekili parlamentoya bir kanun teklifi sunmuşlardı. Kanun teklifinin birinci maddesinde, haşhaş ekiminin serbest olduğuna dair bir hüküm getirmekte idiler. Bu madde ilginçtir. Veriyorum:

"Madde 1- Haşhaş ekimi serbesttir. Ancak, iklim ve ekonomik önemi göz önüne alınarak, hangi il ve ilçelerde üretileceği tüzüğünde gösterilir".

Görüldüğü gibi bu maddenin birinci fıkrasıyla, ikinci fıkrası çelişki halindedir. Haşhaş ekimi serbesttir dedikten sonra, tüzüğünde hangi illerde ekilir, ekilmez demenin anlamı yoktur. Serbest olan ekimi her ilde, her yerde, her isteyen yapar. Birinci fıkrada serbesttir diyor, ikinci fıkrada bu serbestliği geri alıyor. Yani haşhaş ekimi serbest değil, haşhaşı hükümetin izin verdiği illerde ekebileceksiniz. Hükümet, isterse hiçbir ilde izin vermez, isterse bir tek ilde izin verir, isterse bütün illerde izin verir. Zaten o günkü kanuni durum da bu idi.

İane değil...

Yine haşhaşla ilgili başka bir nokta:

1973 seçimlerinden sonra, Ecevit Hükümeti zamanında haşhaş ekimine yeniden izin verilmesi konuşmaları, tartışmaları yapılırken, bazı yetkili kişiler, çok yalın kat bir demagojiye başvurdular. Amerika'nın bize tazminat olarak ve yeni üretim şekilleri bulmak için yatırım olarak vereceği 35.000.000 doları, biz iane kabul etmeyiz şeklinde kötülediler. İnsanın hatırına şu geliyor: İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinden beri Amerika'dan hiçbir şey karşılığı olmaksızın, yani borç değil de hibe olarak aldığımız yüz milyonlar, milyarları da mı iane sayacağız? Askeri yardım olarak aldığımız paralar, iktisadi yardım olarak aldığımız milyarları da mı iane sayacağız? Yoksa 35.000.000 doların miktarı az olduğu için mi sadaka, bahşiş gibi sayacağız?

Milletlerarası ilişkileri, bu zihniyet içinde yürütürseniz, bu ucuz demagojiden, memleket için çok pahalı neticeler doğar. Milletlerarası ilişkilerde, devletin menfaati her şeyin üstünde tutulur. Eğer bir muamelede, bir alışverişte devletin, milletin menfaati varsa yalnız o üstün tutulur. Devletimiz yeri gelmiş Lüksembourg devletinde bile, küçücük Lüksembourg devletinden bile, kredi veya yardım şeklinde bir muamele kabul etmiştir.

Haşhaşın ekimini yasaklamakla, dünya gençliğini bir afetten ve bir hastalıktan korumak için bir tedbir alıyorduk. Bundan en çok faydalanacaklardan biri de, Amerika Birleşik Devletleri idi. Amerika Birleşik Devletleri gençliği idi. Bunun karşılığında Amerika bizim haşhaş ekicimizin zararlarını ödemeye girişmişse, zengin bir memleket olan Amerika girişmişse, bunun neresi ianedir? Keza, bizim çiftçimiz haşhaş ekmemekle yüzyıllardır alışageldiği bir ekimden vazgeçiyordu. Bu onun aile bütçesinde bir açık meydana getirecekti. Bunun yerine daha verimli bir üretim şekli getirmek için,

Amerika’nın bize teknik ve para yardımında bulunması ve diğer milletlerarası teşekküller üzerinde nüfuzunu kullanarak daha geniş yardımlar sağlanmasına yardımcı olması, neden iane sayılsın?

CHP – MSP ortak hükümetinin 7 ilde haşhaş ekimine, ekici başına beş dönüme kadar izin vermesinin çiftçimize büyük bir gelir sağladığı söylenemez. Erim hükümetlerinin giriştiği projeler uygulanıp geliştirilebilseydi o bölgenin yaşam seviyesi yükselecekti.

Ecevit Hükümeti’nin kararı milletlerarası alanda ilk anda bir çalkantı yaptı. Fakat kaçak ekimi ve satışı önleme tedbirlerinin iyi sonuç vermesi ortalığı yatıştırmış görünüyor. Bunun böyle sürüp gitmesini yürekten diliyorum.

[GAZETELERE GÖRE 12 MART'A GİDİŞ]

Önemli bir girişim

12 Mart Muhtırası'nın verilmesi ile başlayan ve 1973 yılı Ekim ayında yapılan genel seçimlerden sonra biten dönemde iki kere anayasada değişiklik yapıldı.

Birinci değişikliği parti liderlerine başbakan olduğum sırada ben önerdim. Aşağıdaki sayfalarda buna neden gerek duyulduğu önerinin nasıl gerçekleştiğinin öyküsü ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

İkinci değişiklik, 1976 sonbaharında büyük tartışmalara yol açan Devlet Güvenlik Mahkemelerini getiren, anayasanın 136. maddesini özellikle ele almıştır. Bu 136. maddeye yeni bir biçim verilen girişimde artık ben başbakan değildim. Bu, Ferit Melen zamanında yapılmıştır.

1971'de anayasa ele alındığında, AP – MGP (CGP) – DP öteden beri değişiklik yanlısı olduklarını tekrarladılar. O zaman MSP henüz kurulmuş değildi. MHP vardı. Fakat parlamentoda, bugün de olduğu gibi, grup kuracak sayıda üyesi yoktu. O tarihte Bölükbaşı'nın MP'si de grup kuracak sayıdan yoksundu.

CHP başlangıçta, bilhassa 12 Mart'tan önce, anayasada değişiklik yanlısı olmamıştı. Bizler, o zamanki CHP'liler, anayasanın gerektiği biçimde uygulanmasını istiyor, bunalımın anayasa iyi uygu-

lanmadığı, anayasada öngörülen reformlar yapılmadığı için çıktığını söylüyorduk ve buna inanıyorduk.

Nitekim, başbakan olduğumda verdiğim ilk demeçlerde anayasayı uygulamak gerektiğine değiniyordum. Aşağıda, değişiklik ihtiyacını nasıl benimsediğimi anlatıyorum.

Rahmetli İsmet İnönü'ye durumu anlatmakta güçlük çekmedim. Devlet, laik cumhuriyet söz konusu olduğunda, İnönü partisini, politikasını, her şeyi bir yana iter, onların korunması için elinden geleni yapardı. Bu onun her zaman göze çarpan kişiliği olmuştur.

İnönü, anayasada değişiklik ihtiyacını kabul etti. Fakat, TRT, üniversite gibi kuruluşlarla ilgili maddelerde çok dikkatli, titiz davrandı. Gerektiğinden fazla kısıtlama, daraltma konmamasına önem verdi.

Sonunda, değişiklik CHP – AP – MGP – DP'nin ortaklaşa benimsedikleri bir yasa oldu.

Aşağıda gelen sayfalarda okunacağı üzere, partilerin yetkili liderleri Millet Meclisi'nde anayasa değişiklikleri için olumlu düşünceler ortaya koydular.

12 Mart Muhtırası ile açılan dönem kapandıktan sonra, ön sırada sorumluluk yüklenmiş bazı sivil veya asker kişilerin o zamanki tutumları doğru yansıtılmıştır. Hatta, daha 1971-1972 yıllarında, parlamento kürsülerinde 12 Mart'ın hedefinden saptırıldığını söyleyenler oldu. Bunlara, hemen o zaman aynı kürsülerden cevap verdim. "12 Mart'ın hedefinin ne olduğunu size kim anlattı? Muhtırayı imza edenlerle her gün görüşüyorum. Onlar böyle bir şey söylemiyorlar" dedim. Bir kısım kimseler de –herhalde ikinci ağızdan duyduklarına dayanarak– yahut da tüm uydurma çizgilerle, portreler ortaya koymak istediler. Bu gayretlere bugün de rastlanıyor. Bu çeşit yazıları okurken, acaba ben mi yanlış hatırlıyorum diyorum.

1974 yılında Cumhuriyet Senatosu genel kurulunda, bir parti sözcüsü, 1971'de anayasa değişikliği yapanları (ki kendi partisinin o zamanki genel başkanı ve üyeleri de buna oy verenlerdendi) faşizan

davranış içinde olmakla suçlamış ve “12 Mart Muhtırası’nı verenlerin bu değişikliği istemedikleri” anlamında bir şeyler söylemişti. Söz aldım ve kürsüde 12 Mart’ın Cumhurbaşkanı’nın ve muhtırayı imza edenlerden birinin önünde şunu açıkladım: Anayasa değişikliği önermeden o dönemde, devletin ve ordunun yüksek komuta yerlerinde bulunanların –haydi daha fazlasını söylemeyeyim– en azından haberleri vardı. Bununla, bir itiraz gelmediğini açıklamış oluyordum.

Yeri gelmişken anlatayım: Anayasada yapılacak değişikliği, bazı bakanlar ve yüksek rütbeli komutanlarla ortak bir sıkıyönetim brifinginde ayrıntılı anlatmıştım. Siyaset mekanizmasının daha olumlu işlemesini sağlamak maksadıyla, anayasada ve seçim kanununda yenilikleri henüz tespit edemediğimi, bunları ikinci bir girişime bıraktığımı açıklamıştım. Orada bulunanlardan bir sayın kişi söz aldı ve şöyle konuştu: “Yani böylece, 1973 seçimlerine şimdiki yasalarla gidilecekse bu bizi Demirel’in eline teslim etmek olmayacak mıdır?”

Şu cevabı verdim: “Demokrasi içinde kalacağımıza göre seçimin sonucuna katlanmak gerekir. Hem seçim olacak, hem Demirel’siz bir yönetim bulunacak... Bunun yolunu ben bulamadım. Kimin işbaşına geçeceğini seçmenler belirleyecektir. Eğer siz Demirel’siz seçim usulü biliyorsanız lütfen ortaya koyunuz, faydalanalım”.

Bu konuda öneri gelmedi. İkinci bölüm anayasa değişikliği için bizim hazırlığımız bitmeden hükümetten ayrıldık. Seçim Kanunu’nda değişiklik işini de siyasi partilere bıraktım; ilk ayrıntılı öneriyi onlardan istedim.

Gene böyle bir toplantıda idik. Anayasa değişikliği konusunda partileri aynı noktalarda birleştirmekte uğradığım güçlükleri anlatıyordum. Orada bulunanlardan bir başka sayın kişi Genelkurmay Başkanı’na dönerek, “görülüyor ki başbakanımız çok güçlük çekiyor. Bir mektup daha gönderelim. Başbakan yanında 120 kişilik bir kurucu meclisle rahat çalışsın” önerisini yaptı.

Hemen şu sözlerle karşılık verdim: “Yok, yok... Güçlükleri durumu bilesiniz diye anlattım. Sonunda partileri uzlaştıracağıma güveniyorum. Parlamentosuz bir rejimin başbakanlığını ben yapamam”. “Parlamentosuz bir rejimin Başbakanlığını ben yapmam” sözünü Millet Meclisi kürsüsünde de tekrarladım. “Sizin güveninizi kaybettiğimi ‘hissettiğim’ anda gider istifamı Cumhurbaşkanı’na sunarım” diye birkaç kere parlamentoda açıkladım. Bu nedenle, Ekim 1971’de AP ile anlaşmazlığa düşüldüğünde, DP sözcüleri bana şu soruyu yönelttiler: “Başbakan hâlâ Millet Meclisi’nin güvenine sahip olduğunu iddia edebiliyor mu”?

Kısaca, 12 Mart döneminde, bazı sayın kişilerin davranışları, günün zorlukları önünde, şu veya bu biçimde gelişmeler gösterdi. Belki ben de az çok esnek bir tutum izledim. Ama, hiç değişmeyen, şaşmayan inancım parlamentoyu korumak, parlamento ile çalışmak, anayasada gerektiğinden fazla bir değişikliği asla benimsememekti.

Şunu da eklemeliyim: Anayasa, parlamenter rejimin rahat ve dengeli işlemesini sağlamak için, bazı düzeltmelere ve ilavelere bugün de muhtaçtır. Bu ihtiyacı o zaman tespit etmiştim. Ayrıntıları ile hazırlayıp parti liderlerine önermeye zaman kalmadı.

Anayasada 1971’de yapılan değişiklikleri Genelkurmay Başkanı da tavsiye etmişti. Genelkurmay Başkanlığında anayasa üzerinde çalışmalar yapılmış, ne gibi yeniliklerin getirilmesinin yararlı olacağı bir komisyonca tespit edilmiş olduğunu öğrendim. Orada hazırlanan öneri bize de geldi. Benimseyerek parti liderlerine verdiğimiz değişikliklerin yanında, benimsediklerimiz de oldu.

Sonradan, 1972 yılı Mart ayında Genelkurmay’dan yurdun esenliğini sağlamak için yapılan tavsiyeler arasında yeni bir anayasa değişikliği de vardı.

Anayasa meselesi

Anayasa değişikliği önerisi Millet Meclisi Genel Kurulu'nda görüşüldüğü gün, kürsüde konuşan parlamentoda gurupları bulunan partilerin liderleri, sözcüleri partilerarası komisyonda birlikte son biçimi verdikleri yenilikler için, uzun açıklamaları sırasında, şu ilginç cümleleri söylemişlerdi:

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü: "Özet olarak söyleyeceğim noktalar vardır: Değişiklikler 1961 Anayasası'nın bünyesini hiçbir surette değiştirmemiştir. 1961 Anayasası bütün bünyesiyle, bütün varlıklarıyla yaşamaktadır, yaşayacaktır. Anayasa Mahkemesi ve adalet müesseseleri, bunların hepsi yaşayacaktır... Henüz karara bağlanmamış bir II. madde vardır. Bunun dışında anayasa değişiklikleri iyi çalışılmış bir eserdir. Bütün müeyyideleri yerindedir".

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel: "Anayasanın değişmesine ihtiyaç ve zaruret gördüğümüz maddeler, bu teklifte yer alanlardan ibaret değildir... 1961 Anayasası'nda yapılan değişiklikler, bu anayasanın hürriyetçi niteliğini, kanaatimizce güçlendirmektedir".

DP Grubu Sözcüsü Cevat Önder: "...anayasa ıslahatı 1961 Anayasası bünyesindeki arızaların ve boşlukların, ayrıca 10 yıllık uygulamanın ortaya çıkardığı bir meseledir. Yoksa sadece 12 Mart 1971 olayının ortaya çıkardığı bir mesele değildir. ... Bu maddedeki (38. maddedeki) değişiklik hariç, bu anayasa ıslahatını Demokratik Parti olarak tasvip ediyor ve evet diyoruz."

MGP Gurubu Sözcüsü Emin Paksüt: "Milli Güven Partisi değişikliği 12 Mart'tan sonra akıl etmedi. 1969 seçimlerinden önce, seçim beyannamemizde anayasada bazı sebeplerle bir ölçüde değişiklik yapılması gerektiğini ifade etmiştik. ...Anayasada asli hüviyetiyle mevcut olan bazı hak ve hürriyetleri kötüye kullanmak isteyenlere fırsat vermeyelim, şer erbabının gayretlerini boşa çıkaralım. İşte yapmak istediğimiz budur. ...Bu anayasa değişikliğine, tüm olarak,

huzuru kalple, oy verilmesi mümkün ve faydalı değişiklikler olduğu inancımı tekrar ederek, MGP adına hepinize saygılar sunuyorum".

Türkiye İşçi Partisi eski Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, değişikliğe karşı çıkıyordu.

Cumhuriyet Senatosu'nda ise, partilerin grupları değişikliği benimsiyordu. Yalnız Milli Birlik Grubu adına Ahmet Yıldız, geniş eleştirilerle, getirilen yeniliklere karşı çıkıyordu.

Böylece, Türk seçmenlerinin yüzde doksanından fazlasının oylarını toplamış olan CHP, AP, DP, MGP ortaklaşa değişiklikleri onaylıyor, 1961 Anayasası'nın bununla benliğini, bütünlüğünü koruduğunu, hatta kimisi de güçlendiğini söylüyorlardı. Getirilen değişikliği az bulduklarını söyleyen parti sözcüleri de vardı.

Şimdi, bu noktaya nasıl gelindiğini adım adım ve ayrıntılarıyla gözden geçirelim.

Anayasada değişiklik...

İlk başbakanlık görevi verildiğinde, bir basın demecinde anayasayı uygulamak için işbaşına geldiğimi söyledim. "Anayasayı değiştirecek misiniz, kanunlarda değişiklik yapacak mısınız" diye sorduklarında da, "önce kanunları uygulamaya çalışacağız" demiş, bu kanunlar[ın] yetmediği yerde de yeni tedbirlerin elbette düşünülebileceğini söylemiştim.

İş başına geldikten kısa bir süre sonra, yavaş yavaş devletin içyüzünü öğrenmeye başladım. O tarihe kadar uzaktan takip ediyor, uzaktan biliyorduk. Ve yine o tarihe kadar Millet Meclisi üyesi olarak, bize fazla bir bilgi verilmiyordu. Elde ettiğimiz bilgiler, gazete okumak veya Millet Meclisi'nde ender olarak bilgi verirlerse onlardan ibaretti.

Başbakan olduktan sonra MİT müsteşarının bana yaptığı iki – üç brifingde, o gün devletin yasak yeraltı çalışmaları yönünden ne halde bulunduğuna dair fikir edindim.

Kumandanlarla yaptığım görüşmelerde de durumu öğreniyordum. Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında da keza verilen bilgiler[le] aydınlanıyordum. Hatta bir seferinde –bu başlardaydı– MİT müsteşarının bana verdiği bilgileri, bana gösterdiği vesikaları, kısmen yanıma alarak, İnönü'ye gittim ve durumu ona da anlattım. 12 Mart'tan önce CHP lideri bu konuda yasa değişikliğine karşı çıkmıştır.

Öte yandan eylemler durmuyordu! Anarşik eylemler, zorla iktidarı ele geçirmek teşebbüsleri durmuyordu. Adam kaçırmalar, banka soymalar, dinamit atmalar, silahlı soygunlar, hatta aldığım haberlere, bize emniyet teşkilatının verdiği haberlere göre yavaş yavaş iş sabotajlara dönüştürülecek ve şehirden kırlara, köylere intikal ettirilecek kır gerillaları çalışmaya başlayacaktı. Bunun da belirtileri, hazırlıkları hakkında bilgi geliyordu. Bu durumda ne yapacaktım? Eldeki kanunlar yetmiyordu, çünkü eldeki kanunlar ileri liberal, hukuk açısından liberal bir demokrasinin bütün imkânlarını getirmişti. Coğrafya bakımından eşi olmayan bir tehlike bölgesinin kilit noktasında yerleşmiş bulunmamızın ve devletin etnik bünyesini yanlış yansıtma çabaları yanında bizim gibi milletlerarası tedhişçiliğin, milletlerarası örgütlerin saldırısına maruz kalmış bir memlekette, yeni yasal tedbirler almadan memleketi selamete çıkarmak hemen hemen imkânsız görünüyordu.

İşin daha da kötü yanı, bana söylenenlere göre, bu şiddet eylemlerini yönetenler, yargı organlarına da tehditler yöneltmişlerdi. Hatta bazı yargıçları da bu tehditlerin etkisi altında bırakmışlardı. Yani, elde açığı kapatacak, ihtiyaca yetecek kanun bulunsa bile, yargı organları tehdit altına alınmışsa –eğer bu doğru idi ise– ve bu tehdidin etkisi altında kalıyorlar idi ise, yeni kanunlar getirmekle de meseleyi halledemeyecektik. Yahut yeni kanunlar bir ölçüde yargı or-

ganlarına kişisel güvenlikleri konusunda bir teminat, iş başındaki hükümetin güçlü olduğuna, bu tedhişçiliğin uhdesinden gelebileceğine, şiddet eylemlerini yürütenleri yakalayacağına, durduracağına güvence vermesi gerekiyordu.

Bu koşullar içinde çok düşündüm, çok bunaldım. Ne yapacaktık?

Sıkıyönetim ilan etmek birinci tedbirdi. Gerçekten başka çare görünmüyordu. Sıkıyönetim ilan edildiğinde, Sıkıyönetim Kanunu'nun askeri sıkıyönetim otoritesine verdiği geniş yetkilerden faydalanılarak bir ölçüde bu eylemleri durdurmak mümkün olabilirdi. Genel Kurmay Başkanı Org. Tağmaç bunu tavsiye ediyordu. Şu halde ilk önce sıkıyönetim ilan etmeliydik. Yine sıkıyönetim ilan etmeden de, –âdet yapmıştım bunu– âdetim olduğu üzere, başta İnönü olmak üzere, parti liderleriyle görüştüm ve onlara bu niyeti haber verdim. Milli Güvenlik Kurulu'nda sıkıyönetim konusunu görüşüp hükümette karara bağlayınca da parlamentoya geldik. Sıkıyönetim kararımızı meclisler onayladı. Bunu ayrıca sıkıyönetim bahsinde anlatacağım.

Sıkıyönetimi ilan ettikten kısa bir süre sonra anayasa değişiklikleri yapmak, anayasayı son 10 yıllık denemelerin ışığında ve o anda içinde bulunduğumuz koşulların belirttiği ihtiyaç altında gözden geçirmek, düzeltmek gerekiyordu.

Bilhassa anayasa değiştirirken, iki noktada perçinlemek gerekiyordu. Belki denebilir ki, (bu dendi –anayasa değişikliğini biz öne sürdüğümüz zaman– bazı parlamento üyeleri, bazı politikacılar, yazarlar tarafından öne sürüldü) anayasada, sizin yeniden getirmek istediğiniz yetkilerin esasları vardır. Bu öne sürüldü. Fakat anayasa uygulanmasından, Anayasa Mahkemesi'nin kararlarından da ilham alarak, anayasada bazı değişiklikler yapmanın kaçınılmaz bir zaruret olduğunu gördüm.

Bu ihtiyacı radyo ve televizyon için yaptığım bir seri konuşmada kamuoyuna anlattım. Kamuoyu önüne çıkmadan önce de, birçok profesör, yazar, anayasayla yakından ilgili anayasal kuruluşların

başkanları ve üyeleriyle ayrı görüşmeler yaptım, onların düşüncelerini öğrendim. Bir kısmı "yapmayınız anayasa değişikliğine ihtiyaç yok" diyordu. Bir kısmı "anayasa değişikliğine ihtiyaç olabilir ama, şimdi sıkıyönetim altındayken bir anayasa değişikliği yapılmasın. Çünkü sonra iddia edilebilir ki, bu değişikliklerin lüzumu, yeteri kadar tartışılamadı, serbestçe tartışılamadı, sıkıyönetim baskısı altında bu anayasa değişikliği yapıldı denir", bir kısmı da "evet lazımdır, anayasa değişikliği gerektir" diyorlardı.

Ayrıca bilindiği üzere, 1969 seçimlerine girerken, Adalet Partisi seçim bildirisine anayasada yapılması gerekli değişiklikler hakkında geniş bir kısım koymuştu. Bu durumda –hemen onu da söyleyeyim ki– gerek temasta olduğum Genel Kurmay Başkanı, gerekse MİT teşkilatımız da, devletin korunması için, devletin bölünmezliğini korumak için, devleti anarşik, tedhişçi eylemler karşısında korumak için, devlet organlarının teçhiz edilmesi için, anayasada bazı değişiklikler yapılması gereğini bana söylüyorlardı. İşte bu ortam içinde anayasa değişikliklerini Adalet Bakanı İsmail Arar ile hazırlamaya koyulduk.

Yine bilindiği üzere, anayasa değişikliklerini hükümet veya başbakan parlamentoya teklif edemez. Anayasa değişikliklerini ancak milletvekilleri ve senatörler üçte bir sayıda, yani parlamentonun üçte biri sayısında milletvekilleri, senato üyeleri, parlamentonun her iki meclisine ayrı ayrı teklif edebilirlerdi. Bu itibarla benim yapabileceğim, beliren ihtiyacı, liderlere, partilerin liderlerine anlatmak, onları ikna etmek, onları ikna ettikten sonra da ne gibi değişiklikler lüzumlu görüldüğünü kendilerine metin halinde vermek ve ondan sonra da, onların bunu aynen veya değiştirerek veya başka, büsbütün başka, bir şekilde nasıl gerçekleştireceğini görmek, onlarla teması kesmemek, onlarla devamlı bir birlikte çalışma içinde, bu işi yürütmek en doğru yoldu ve anayasa bakımından da başka bir yol yoktu.

Ben de öyle yaptım.

Liderler değişiklik ihtiyacını kabul ettiler. Anayasa değişiklikleri-ni toptan kötülemeyi siyasi mesleklerinin gereği sayar gibi davra-nan bazı kişiler, türlü asılsız iddialar yanında, liderlerin ve parla-mento üyelerinin baskı altında tutuldukları, tehdit edildikleri gibi –en az benim yönümden– tümüyle gerçek dışı suçlamalara da baş-vurdular. Bugün bile bu propagandalarını yürütmeye çalışıyorlar. İnönü'nün sağlığında söyleyemedikleri bir sözü şimdi ortaya attılar. Güya rahmetli İnönü "anayasayı tam yitirmemek için bu kadarına razı olalım" diyesiymiş...

Bu sözü İnönü söyleseydi, açıkça demeç verirdi, çünkü onun böyle devlet işlerinde özür aradığı, mazerete sığındığı görülmemiş-tir. Bu ezikliği İnönü sağ iken kullanmayanlar şimdi yalanlanmak korkusu olmaksızın işlerini yürütmeye çalışıyorlar. İnönü, düşünce-sini Millet Meclisi kürsüsünde içtenlikle ve açıkça söyledi.

Anayasa değişikliğini liderlere sunuyorum...

16 Temmuz günü anayasa değişiklikleri hakkındaki ön taslağı parti liderlerine bir mektupla sundum ve o mektupta parti liderleri-ne şöyle diyordum:

> "Millet Meclisi'nce onaylanan ve hükümete güvenoyu sağlayan programın süratle uygulanması için anayasada yapılması[nı] gerekli gördüğüm değişiklikler konusunda, partilere evvelce sunduğum mad-deler üzerinde görüşleri tek tek alarak, ulaştığım neticeyi toplu halde sunuyorum.
>
> Düşünülen yenilikleri partileri mümkün olduğu kadar her madde üze-rinde uzlaştırarak tespit etmeye çok önem verdim. Bu uğurda yoğun bir çaba harcadığımızı siz de yakından biliyorsunuz.
>
> Buna rağmen bütün ilgili, yetkili ve sorumlu kurul, makam ve şahıs-ları –önemli saydığım ilkeleri koruyarak– aynı noktalarda birleştir-mek, her maddede, her noktada ve her zaman mümkün olamadı. Uz-

laştırma gayretlerime devamla yeni bir ilerleme elde edilemeyeceğini gördüm.

Size saygı ile sunduğum tasarının tümüyle kabulünün, 12 Mart 1971 Muhtırası'nın verilmesini zorunlu kılan çok üzücü ve tehlikeli ortamın, yurdumuzda bir daha doğmasını önlemeye büyük ölçüde yardımcı olacağına inanıyorum.

Yeni anayasa hükümlerinin bir an önce gerekli formalitelerden geçirilerek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayını kazanmasını sağlamanızın hâlâ içinde bulunulan koşullar göz önünde tutulunca, bilhassa demokratik Parlamenter hukuk rejiminin yaşaması ve sıkıyönetime ihtiyaç duyulmadan huzur ve sükûnun devamı için, önemli katkısı olacağına bu vesile ile işaret etmek isterim.

Baştan beri esirgemediğiniz ve teşekkürle karşıladığım iyi niyetli ve olumlu davranışı, partiniz üyesi sayın parlamenterlerle birlikte devam ettirmeniz ümidiyle saygılarımı sunarım".

Anayasa değişikliği için benim hazırlayıp liderlere sunduğum dileklerden, partilerarası komisyon bir bölümünü reddetti, bir başka bölümünü değişik şekilde benimsedi, bazılarını da aynen benimsedi. Partilerarası komisyon kendi içinde ve bazen bizimle uzun ve yorucu çalışmalar yaptı. II. madde, üzerinde anlaşmaya varılamadan parlamentoya sunuldu.

1961 Anayasası'nı övüyorum

Radyo ve televizyon için yaptığım konuşmaların ilki, 27 Mayıs'ın 11. yıldönümü nedeniyle oldu. Bu konuşmalar yukarıda kısaca belirtmeye çalıştığım ihtiyacı da ortaya koymaktadır.

27 Mayıs nedeniyle yaptığım konuşma 1961 Anayasası'nı benim nasıl gördüğümü izah eder.

"1961 Anayasası Türkiye tarihinde önemli bir aşamadır. 1839 Gülhane Hattı Hümayunu'ndan bu yana, birinci ve ikinci Meşrutiyetlerden de geçerek, yine anayasal çizgide bir dönüm noktasıdır. İnsan hakları

> ve ana hürriyetleri yönünden ileri, çok ileri bir eserdir. Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu, Özerk Üniversite ve Özerk TRT iyi niyetle düşünülmüş başlıca teminat örgütleridir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya, Almanya ve Fransa gibi, Batı demokrasilerinde yeniden yapılan anayasaların hiçbirinden haklar ve hürriyetler bakımından geri değil, tersine çok ileridir. Kişi dokunulmazlığının, kişisel ve toplumsal özel hakların, siyasal hakların güvenceleri açısından, Batı anayasalarını da geride bırakacak kadar ileridir. Anayasamızla bu bakımdan ne kadar övünsek yeridir. Milletçe bu hakları ve bu hürriyetleri üstün bir titizlikle korumalıyız, elbette koruyacağız.
>
> Bu güzel yeni anayasamızın, bu güzel yapıtın yıldönümünde milletçe birbirimizi kutlamalıyız, böyle bir yapıta sahip olduğumuz için. Ben Türkiye televizyonundan faydalanarak bu güzel kutlama vazifesini yerine getiriyorum, kutlu olsun".

Şimdi ikinci sorunuza cevap veriyorum. Demin söylediğim kadar önemli olan bir noktayı da belirtmeliyim; Ana haklar, ana hürriyetler, yasama ve yürütme organlarına karşı –yani parlamentoya ve hükümete karşı– korunmak istenmiştir ve bu başarılı olmuştur. Ancak ana haklar ve ana hürriyetler, bunları yıkmak ve yok etmek isteyen anarşistlere tedhişçilere karşı korunmuş mudur? Korunup korunmadığı, 1961 Anayasası'nın 10 yıllık uygulaması sonucu, yurdumuzun bugünkü manzarasıyla ortadadır. Anarşistlerin, tedhişçilerin, dikta heveslilerinin, Türk milletini parçalamak isteyenlerin, Türk milletini bölmek eğilimini güdenlerin, insan haklarına dayanan demokratik hukuk devletini zorla devirmek hayallerinin arkasında koşanların, bizi ne hale soktukları gözler önündedir.

Alman Anayasası

Gerçekten 1961 Anayasası yapılırken göz önünde tutulan başlıca kaynaklar arasında Alman ve İtalyan anayasaları da vardır. Bu iki

memleketin anayasalarında bizimle paralel hükümler yer almıştır. Bunlar ana hak ve hürriyetleri, işaret ettiğim yönden, gelecek tehlikelere karşı da koruyarak tedbirleri anayasalarına koymuşlardır. Örneğin Alman anayasasının 18. maddesi bakınız ne diyor, aynen okuyorum:

> "Madde 18: Bir kimse ifade özgürlüğünü, özellikle basın özgürlüğünü, öğretim özgürlüğünü, toplanma özgürlüğünü, dernek kurma özgürlüğünü, yazışma posta ve haberleşme özgürlüğünü, mülkiyeti ve sığınma hakkını özgür ve demokratik temel düzene karşı mücadele için kötüye kullanırsa, bu temel haklarından ıskat edilir. Iskata ve bunun şümulünü tayine Federal Anayasa Mahkemesi karar verir".

Görülüyor ki, Alman anayasası ana hak ve hürriyetlere karşı çıkacaklara göz açtırmıyor. Bizim anayasamızda ise böyle bir madde yok. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de, bir 17. madde vardır. Bu madde hürriyetleri basamak yapıp onları yıkmayı yasak etmiştir. Yani anayasamızın sağladığı temel hakları ve ana hürriyetleri kullanarak, bugünkü anayasal düzeni yıkmaya izin verilmeyecektir. Çünkü anayasanın sağladığı imkânları basamak gibi kullanıp, Türkiye'de bir sınıf diktatoryası kurmaya yahut Türkiye'yi ortaçağın karanlıklarına doğru geri götürmeye, bir kimsenin hakkı veya imkânı olmamalıdır.

Bizim düşündüğümüz anayasa değişiklikleri az önce işaret ettiğim yönde olacaktır. Hazırlıklarımız bitmek üzeredir. Sonra parlamentodaki partilerin liderlerine, yetkililerine başvuracağım. Anayasamızın güçlendirilmesi için yardımcı olmalarını, bütün senatör ve milletvekillerinden önemle rica edeceğim. Kısaca, bizim getirilmesini istediğimiz yenilikler, insan haklarına dayalı, laik, demokratik Cumhuriyetimizi ebediyen yaşatmak için, 1961 Anayasası'nı daha da güçlendirecek, ayakta kalmasını sağlayacak niteliktedir".

İtalyan, Fransız, Alman anayasaları

“Kanun gücünde kararname çıkarma yetkisini de kapsıyor mu getirilecek değişiklikler” sorusunu şöyle cevaplandırıyorum:

> “Mesela demin bahsettiğim İtalyan anayasasında 76. ve 77. maddelerde buna müsaade edilmiştir. Alman anayasasının 80. maddesinde bu öngörülmüştür. Fransa’nın 1958’de kabul ettiği anayasada bir 38. madde vardır ki, bunu kabul etmiştir.
>
> Bu şu demektir: Hükümetler lüzum gördükleri zaman, olağanüstü hallerde, acele hallerde bir kanun tasarısını parlamentoya götürüp, komisyonlardan geçirip, parlamentoda birinci müzakere, ikinci müzakere, Millet Meclisi’nden sonra Senato’ya götür, biliyorsunuz ki, bu bazen aylar hatta seneler alıyor.
>
> Parlamentoya sunulan bir tasarının bazen iki mecliste, iki defa müzakerede aylarca hatta yıllarca, uzamaktadır. Halbuki biz meclisimizin ve senatomuzun onayından geçen programımızla esaslı reformlar yapmayı vaat ettik. Millete karşı bunun taahhüdü içindeyiz. İşte bu yetki (kanun kuvvetinde kararname çıkarma yetkisi) ihtiyaç duyulduğu zaman, acele hallerde, hükümetin önceden meclisten izin almak suretiyle, kanun kuvvetinde olacak bir kararname çıkarmasına imkân verecek bir madde. Ayrıca bizim beşinci maddeyle, yani ‘yasama yetkisi devredilemez’e bağlayacağım. Bununla parlamento yasama yetkisini bize devretmiş olmuyor. Yürümeye başlıyor, fakat yine belli bir süreyi geçirmeden, meclise sunmaya mecburuz o yürürlüğe giren kararnameyi. Meclisler isterlerse o kararnameyi iptal ederler, tasvip etmezlerse derhal yürürlükten kalkar. Demek ki, yasama yetkisini parlamento kesin olarak –muvakkat zaman için dahi olsa– elinden çıkarmıyor. Sadece –bazı milletlerarası antlaşmalarda olduğu gibi– mesela ‘*modus vivendi’ler de (geçici ticaret anlaşmaları) bu vardı.*
>
> Bizim şimdiki anayasamızda da 65. madde bu yetkiyi vermiştir. Önceden, acele olduğu için, yürürlüğü koyduruyor; sonradan yine son sözü söylemek hakkı parlamentonun kendisine kalıyor. Demek ki, 5. maddeyle çelişki yok, bilakis onun paralelinde onun istikametinde bir yetki oluyor.
>
> Her seferinde hangi konuda hangi kapsamda hangi süre için hükümetçe bu yetkinin kullanılacağı yine meclis tarafından parlamento tarafından takdir edilecek; verilecek veya verilmeyecek.
>
> Türkiye’de demokrasinin, bundan sonra takıntısız ve bunu yıkmak, devirmek isteyenlere imkân vermeyecek bir ortam içinde, ebediyete

doğru sürüp gitmesini sağlamak maksadını öngörmektedir".

İlk gün söylemiştim...

Kanun kuvvetinde kararname yetkisini, daha 19 Mart günü başbakanlık görevi verilirken öne sürmüştüm, Sayın Cihat Alpan'la görüşürken böyle bir yetkiye ihtiyaç olacağını söylemiştim.

Fakat anayasa değişiklikleri yapılırken partiler, meclislerde bu yetkiyi benim düşündüğüm kadar geniş vermek istemediler ve vermediler. Kanun gücünde kararname yetkisiyle reformlar yapmayı tasarlıyordum. Buna karşı çıktılar, "reformları hükümet kararnamelerine bırakmayız" dediler ve bırakmadılar. Yetki böyle çıkmadı, yetki dar çıktı.

TRT'de konuşmalarım...

27 Mayıs'ta yaptığım bu ilk konuşmadan sonra yine radyo ve televizyonda, 8 Haziran 1971 günü ikinci konuşmamı, bu anayasa konusunda yaptım. Anayasanın değişecek maddeleri hakkında, mümkün olduğu kadar geniş bilgi vermeye çalıştım.

Bu ikinci konuşmamda bence çok önemli bir nokta vardır. O nokta da şudur: Biz bir ön taslak şeklinde bir metin hazırladık, bu metni şimdi açıklıyoruz. Bu metin üzerinde herkesin serbestçe düşüncesini söylemesini rica ediyorum ve bunu partilere verirken de, partilerin bunu sadece bir ön taslak olarak ele almalarını ve üzerinde çalışmalarını, öneriyi en mükemmel şekline sokmalarını beklediğimizi açık açık ifade ettim. Bu konuşma şöyledir:

“Benim hazırladığım ve parti başkanlarına sunduğum ön taslak prensipler bakımından kesin, fakat yazılış şekli bakımından, maddelerin tanzimi bakımından kesin olmayan bir taslaktır. Yani bununla şunu kastetmek istiyorum: Şimdi prensipleri arz edeceğim. Partilerden, parlamento üyelerinden ve kamuoyumuzdan bu maddeler üzerinde serbestçe tartışmaya girmelerini rica ediyorum ki, sonunda parlamentodan geçecek olan metin en güzel ifadesini bulmuş olsun. Yani kamuoyu önünde tartışılsın, partilerin içinde, milletvekilleri ve senatör arasında tartışılsın, partiler gerekli görürlerse, uzmanlarla görüşsünler ve geniş bir danışmadan sonra kesin metin ortaya çıksın. Yani ben bunları yazdım verdim, buna el sürülmez, bunun üzerinde hiçbir değişiklik yapılamaz, bu iddiada değilim. Bu zaten bana yakışan bir iddia da olmaz.

Biliyorsunuz ki ilk hazırlığa giriştiğimiz günden itibaren, Ankara’daki ve İstanbul’daki anayasa profesörlerinin, doçentlerinin pek çoğu ile görüştüm. Ve hâlâ da görüşmeye devam ediyorum. Ayrıca bu konuyla ilgisi olan müesseseler yetkilileriyle de görüştüm. Kendim ileri Batı demokrasilerinin anayasalarını bununla bağlantısı olan kanunlarını elimde, devamlı olarak masamın üzerinde bulunduruyorum ve bir bitmeyen inceleme konusu yapıyorum. Çünkü yine ilk günlerde söylediğim gibi Türkiye anayasası bu değişiklikler gerçekleştiği takdirde insan hak ve hürriyetleri, hür demokratik düzen bakımından gerilemiş, dağılmış bir anayasa olmayacak, tersine o ana ilkeler, ana hak ve hürriyetler bazı tehlikelere karşı korunmuş olacaktır. Onun için bu ana hedefler göz önünde tutularak en geniş bir tartışmaya meydanı açık görüyorum ve bekliyorum”.

Değişiklik ihtiyacı

Bu ikinci konuşmamda, tekrar, 12 Mart Muhtırası niçin verildi, bu anayasa değişikliklerine neden ihtiyaç duyuldu, onu anlatmaya çalışıyorum:

“Şimdi bu ihtiyacı nereden duydum? Niçin ben başbakan olduktan bir müddet sonra anayasada bazı değişiklikler yapılması ihtiyacını duydum. Biliyorsunuz, 12 Mart Muhtırası bir zorunluluk önünde veril-

di. Ordu durup dururken 12 Mart Muhtırası'nı vermedi. Memleket belli bir ortamın içine götürülmüştü, sürüklenmişti ve bu ortam çok tehlikeli bir hal almıştı. O kadar tehlikeli bir hal almıştı ki, bir sabah uyanacaktık belki Endonezya'daki gibi komünist avına çıkılmış, sokaklarda komünist avına çıkmış kitleler görebilecektik. Böyle tahrikler, böyle kışkırtmalar vardı, siz de biliyorsunuz. (Günlük bir gazetede toplu cuma namazları kılmak, binlerce kişiyi o namazlara davet etmek gibi, bazı ilk denemeler yer almıştı). Yahut aksi, bir gece bakacaktık ki, çok küçük bir azınlık, fakat kararlı, silahlı, görüyorsunuz dinamitli, gayet iyi örgütlenmiş çok küçük bir azınlık memlekette bir darbe yapmış. İşte bu ortamın karşısında buldu kendini ordu. Bunu önlemek için 12 Mart Muhtırası'nı verdi.

Biz hükümeti kurduk, programımızı hazırladık ve programımızda huzur ve asayişin sağlanmasını bir numaralı mesele olarak ortaya koyduk. Hemen onun yanında da anayasamızın öngördüğü reformları yapmayı tasarladığımızı ve hangi ana reformları yapacağımızı da programımızda belirttik.

Ben bekliyordum ki, bu anarşi, tedhiş, zorla rejimi devirme teşebbüsleri dursun. Niçin? Çünkü onlar başlıca sebep olarak diyorlardı ki: 'Efendim bu anayasa uygulansaydı, anayasanın öngördüğü reformlar yapılsaydı, memlekette bu ortam hasıl olmazdı'. Peki ben geldim, hükümet kurdum ve hükümete memleketin yetiştirdiği pırıl pırıl teknisyenleri aldım, partilerden de bakanlar aldım. Bekleyin iki üç ay, bakalım ne yapacağız? Beklemediler. Niçin?

Onun da teşhisini koydum, çünkü bu örgütler gerçekte Türkiye'de demokratik düzen yaşasın, insan hak ve hürriyetleri devam etsin, bunu istemiyorlar. Bu 1961 Anayasası'nın başlangıç kısmında söylenen ana ilkeler uygulansın, demokratik hür bir düzen içinde Türkiye yaşasın bunu istemiyorlar. Açıkça söylüyorlar, biz diyorlar, onu devireceğiz yerine Marksist, Leninist, Maoist bir düzen getireceğiz. Buna ben hangi reformu yapsam kâfi gelmez. Marksist, Leninist, Maoist bir düzen gelmedikçe.

Öbür uçta, açıkça yazmaya devam ettiler. Sıkıyönetim ilan edilinceye kadar, hatta sıkıyönetim ilan edildikten sonra birkaç gün, devam ettiler: Türkiye'yi Atatürk'ten evvelki hale geri döndürmek, hilafeti getirmek, kanunları dogmalara göre şeriat düzenine göre yeniden düzenle-

mek ve bu fikri kabul etmeyen herkesi komünistlikle damgalayıp, onları tasfiye etmek; iddiaları bu.

Onlar da, bizim öngördüğümüz toprak reformu, tarım reformu, milli eğitim reformu, adalet reformu, sosyal adaleti geniş ölçüde sağlamak [için] vergi reformlarını hiç göz önünde tutacağa benzemiyordu.

Bir üçüncü tehlike daha vardı: Yurdumuzu bölmek isteyenler.

Ülke bütünlüğümüzü ortadan kaldırmak isteyenler vardı. Ve bu üç cereyanın üçü de ne yazık ki, dışarıyla bağlantılıydı. Yani Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk devletinin zayıf düşmesini böl[ün]mesini, içeride birbirine girmesini isteyen dış örgütlerin, dışarıdan yönettikleri büyük bir tehlikenin karşısında bulunuyorduk. Bunu nasıl durduracaktık? Anayasaya baktım, kanunlara baktım. Baktım derken, ben tek başıma değil, tabii devletin, hükümetin uzmanlarıyla birlikte baktık, gördük ki, bugünkü durumda hemen bir sıkıyönetim ilan etmezsek, yangın bacayı saracak. Uçurumun kenarına gelmişiz, uçuruma yuvarlanacağız, sonra kurtarmak imkânı da kalmayacak. Onun için hemen sıkıyönetim ilan ettik, bunu TBMM de gördüğü için bizim sıkıyönetim ilanımızı tasdik etti, kabul etti ve gördüğünüz gibi sıkıyönetim güzelce çalışıyor ve bu tehlikeleri ayıklamaya, ortadan kaldırmaya gayret ediyor".

Sıkıyönetimsiz yaşamak

"Ancak, Türkiye devamlı olarak sıkıyönetim altında yaşayamaz, yaşamamalıdır. Ordunun asıl görevi bu değil. Ordunun asıl görevi yurdun savunmasını hazırlamak. Ona çalışmak. Şu halde anayasamızdan başlayarak, kanunlarımızı o hale getirelim ki, bir ucu dışarıda olan ve üç istikametten gelen tehlikeleri önleyebilelim. Şimdi, bir kere daha söylemiştim, biz bu anayasa için düşündüğümüz değişikliklerle Türkiye'nin 1961'de kavuştuğu hakları pekiştirelim, daha güçlendirelim. Hedefimiz amacımız bu. Bu amaçtan hareket ettik.

O zaman 1961 anayasası, söylemiştim 27 Mayıs'taki konuşmamızda, çok ileri çok güzel bir anayasa, yalnız bir tepki anayasası olduğu için, 1950-60 devrine karşı yasama organından gelecek –haklara karşı– yasama organından gelecek, yürütme organından gelecek tehlikeleri ön-

görmüş ve onlara karşı tedbir düşünmüş. Ve bütün anayasa yeniden tümüyle hürriyete, adalete ve fazilete âşık memleket evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet etmişti. Ama 10 yıllık tecrübe gösterdi ki, bize bu yetmiyor, bazı tedbirler almak gerekiyor".

TRT muhabiri[nin] yeni getirdiğimiz 40. madde üzerindeki bir sorusunu şöyle cevaplandırıyorum:

> "Anlattığım amaca varmak için getirilen değişiklikler bunlar. Mesela dedim ki, o sağ ve sol aşırı cereyanlar bizim dünyamızda yaşamıyorlar. Bizim dünyamızı beğenmiyorlar. Yani hür demokratik, laik Cumhuriyet bunu onlar beğenmiyorlar. Başka şey istiyorlar. Şu halde hür demokratik laik Cumhuriyeti bunlara karşı koruyucu tedbirler lazım".

Uluslararası mukayese

> "Başka memleketlerin anayasalarında bu tedbirler öngörülmüş. Örneğin, 1960'ta anayasayı hazırlamak için çalışan uzmanlarımız çoğunca İtalyan ve Alman anayasalarından esinlenmişlerdir. Ben madde madde karşılaştırdım. Bu anayasalarda, bizim oradan alınan maddelerde, derin teminat var aslında. Biz almamışız. Mesela İkinci Cihan Harbi'nden sonra Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği Evrensel İnsan Hakları Bildirisinde 30. madde vardır. Bunun gibi İkinci Cihan Harbi'nden sonra Avrupalılar arasında imzalanmış olan bir sözleşme vardır ki biz de onun üyesiyiz. Orada bir 17. madde vardır. Her ikisi de şunu söylüyor: Bu İnsan Hakları ve ana hürriyetleri, ellerine imkân geçtiği zaman devlet ellerine geçtiği zaman, onları yıkacak, kısıtlayacak olanlar için bir basamak değildir. Yani onlar bu haklardan istifade ederek, bu hürriyetleri yıkma müsaadesini haiz değildirler".

11. Madde

“İşte bizim anayasamızda bunlar eksiktir. 11. madde ve 13/a diye işaretlediğimiz ki, ileride belki 11’e ilave edilir. 11’in fıkraları haline getirilebilir. İsterseniz onları burada okuyalım, göreceksiniz ki, bu tehlikelere karşı düşünülmüş tedbirlerdir.

Temel hak ve hürriyetler anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir. Kanun kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.

Bu 11. maddenin değişmeden önceki şekli, değişiklik şu şekilde olacak:

Temel hak ve hürriyetler devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün –ki eskisinde bu yoktu– Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlakın veya genel sağlığın korunması sebebiyle veya anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir. Kanun temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz.

Neydi karşılaştığımız tehlike? Devletin ülkesiyle ve milletiyle bütünlüğünü bozmak isteyenler var karşımızda. Diyoruz ki, bu anayasada yazılı olan hak ve hürriyetler ve kategori için yoktur. Kanun onu düzenleyecek öyle tehlike karşısında kaldığında, devlet öyleleri için, bu hakları nasıl kısıtlayacak onu kanun düzenleyecek. Yani bir adam çıkıp da ‘efendim, bu Türkiye bu şekilde kalmamalı üçe bölünmeli, beşe bölünmeli’ diyebilir mi? Hayır diyemez. Hiçbir devlet buna müsaade etmez. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde başka maddeler vardır. 17. maddeden başka madde de vardır, buna karşı, onuncu madde vardır. Her devletin anayasasında bu madde vardır. Bırakır mı bir devlet, çıksınlar haklara dayanıyoruz, hürriyet var bu memlekette, diye bizi parça parça etmeyi serbestçe hazırlasınlar ve günün birinde gelsinler bizi parçalasınlar. Görüyorsunuz, Doğu Berlin’den ta İsveç’e kadar ne türlü dernekler kurulmuş, ne türlü partiler kurulmuş? Onların buradaki uçlarının da neler yapmak istediklerini görüyorsunuz. İşte buna müsaade etmemek için bu değişiklik gelmiştir. Şimdi 13. maddeyi de bununla birlikte mütalaa edelim”.

13. Madde

13. maddenin değişmiş şekli:

"Bu anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi dil, ırk, sınıf, din, mezhep kavgası yaratacak veya Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğuna dair temel ilkeyi bozabilecek biçimde kullanılamaz. Bu hak ve hürriyetlerden hiçbirisi insanların hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmak ve bunlara dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti yıkma veya zedeleme anlamında yorumlanamaz. Bu hükme aykırı eylem ve davranışların cezası kanunla gösterilir".

Bu, 13. madde diye burada söylenen madde, anayasa değişikliği kesin şeklini alırken 11. maddenin üçüncü fıkrası halini aldı.

Burada 13. madde diye yer alan hüküm tamamen yeni bir hüküm, eski anayasada böyle bir 13. madde yoktur.

TRT muhabirinin sorusu hakkında tekrar bu 13. madde hakkında şu açıklamayı yapıyorum:

> "Bu görüşmeye başlarken söylediklerimi hatırlatmak istiyorum! Orada devletimizin milletimizin karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri, üçe ayırmıştım. Sağ ve sol ifratlar ve bölücülük teşebbüsleri. Bölünmez Türk milletini, Türkiye'yi, Türk ülkesini bölme teşebbüsleri.
>
> Şimdi buna madde 13 dedik; bu aslında 11. maddenin devamı olarak göz önünde tutulmalıdır. Burada ne diyoruz bakın: Burada hepsine cevap var: Dil, ırk, sınıf, din, mezhep kavgası bunlar olmayacak. Bunu yaratacak teşebbüsler, davranışlar, eylemler olmayacak veya Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğuna dair temel ilke (O var, daha evvelki maddelerde baştaki maddelerde var). Temel ilkeyi bozacak biçimde kullanılamaz. Perçinliyoruz burada ikinci fıkrada diyoruz ki, bu ana hak ve hürriyetlerden hiçbirisi insan hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmak, mesela kişi dokunulmazlığı, mesken dokunulmazlığı, söz hürriyeti, serbestçe bir yerden başka yere gitme hürriyeti vesaire gibi. Bildiğimiz anayasanın baş maddelerini alırsak, hepsi burada sırayla.
>
> Dikkat ederseniz, 1'den, 11. maddeye gelinceye kadar hiç biz dokunmadık, neden? Asıl ana temel hak ve hürriyetler orada. Cumhuriyetimizin nitelikleri, devletimizin bütünlüğü, resmi dili, egemenlik, yasa-

> ma yetkisi, yürütme yetkisi, yargı yetkisi, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı, devlet şeklinin değişmezliği, temel hakların niteliği ve korunması. Buraya kadar biz bunlara el sürmedik, tersine bunları korumaya çalışıyoruz. Bizim Cumhuriyetimiz, mesela laik bir Cumhuriyet. Sen onun içine, din, mezhep kavgası sokarsan hem laiklik bozulur, hem de devletin millet olarak bütünlüğü tehlikeye düşer. Yapmayacaksın bunu.
>
> Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu esas. Tanınan hak ve hürriyetleri onu da yakacak şekilde kullanamayacaksın, diyoruz. Zannediyorum buna ben Türk'üm diyen hiçbir insan itiraz etmez".

19. Madde

TRT muhabiri yeni 19. maddeye de değindi, oraya da bir fıkra eklemek istiyoruz. Vicdan ve din hürriyetinin kötüye kullanılmasını önlemek üzere.

19. maddenin eski şeklinde, zaten müphem olarak din sömürücülüğünün önüne geçilmek istenmişti. Biz bunu da perçinledik ve daha açık bir ifadeyle yazdık. Eski şekil şöyleydi: "Bu yasak dışına çıkan ve başkasını bu yolda kışkırtanlar kanuna göre cezalandırılır. Dernekler, yetkili mahkemeler ve siyasi partiler Anayasa Mahkemesi'nce temelli kapatılır."

Bu 19. maddenin ilgili fıkrası değişik şekliyle şu hali alıyor: "Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtan gerçek ve tüzel kişiler hakkında kanunun gösterdiği hükümler uygulanır ve siyasi partiler Anayasa Mahkemesi'nce temelli kapatılır."

Din oyunu aktörleri...

Bu ihtiyacı da şu sözlerle perçinliyorum, belirtiyorum:

"Efendim siz de biliyorsunuz bütün Türk aydınları Türk vatandaşları da biliyor. Bunu Atatürk Büyük Nutkunda şu kelimelerle ifade etmişti: 'Din oyunu aktörlerinin oyununa nihayet vereceğiz'. Bu oyun devam etmeyecek. Bu oyunun devam etmemesi için bu fıkrayı koyduk. Her gün 50 kuruşa Türk vatandaşının saf din duygularını sömürtmeyeceğiz. 12 Mart'a gelinceye kadar, sıkıyönetim ilan edilinceye kadar devam etti. Sıkıyönetim ilan edildikten sonra da, bir yoklama yaptılar, yine devam etmek istediler, sıkıyönetim kulaklarını çekti, kapattı, fiilen durdurdu.

Yarın sıkıyönetim kalkınca ne olacak? Anayasayı ve kanunları bu haliyle bırakırsak, demek devam edecek veyahut devam etmeyecek. Bir kere aklına herkes şunu koyacak: 12 Mart'tan öncesine dönüş bitti. Bu Türkiye başka bir Türkiye olacak, ileriye doğru, hür, demokratik, güzel yaşayacak, laik Cumhuriyet yaşayacak ve 12 Mart günü düştüğümüz duruma bir daha düşmeyeceğiz. Düşmemek için ne lazım? İşte bunlar lazım diye hepsini düşündük koyduk.

Tabii şimdi kamuoyunda bu tartışılacak. Herkes düşüncesini söyleyecek. Mecliste milletvekilleri, senatörler söyleyecek meclis kürsüsünde, komisyonlarda tartışılacak, en iyi şeklini vereceğiz. Türk milleti, Türk devleti, Türk ülkesi müşterek, hepimizin elbirliği ile gayretlerimizle yaşayacak.

Ben bu kadarını arkadaşlarımla çalıştım getirdim. Bunu daha güzelleştireceğiz. Mesela bu 13. madde diye, bu önümüzdeki taslakta bulunan maddeye bir iki şey daha ilavesi mümkün olacak (11. maddenin ikinci fıkrası tabii bu). O da bunlara dayanan, demokratik, laik Cumhuriyet derken, bunlara dayanan milli, sosyal, demokratik ve laik Cumhuriyet, o unutulmuş yazılarken, o ilave olunacak. Bir fıkra daha buraya girmesi lazım. 'Bu anayasanın sözü ve ruhuyla'. Baş maddelerde var o, 'bu anayasanın sözüyle ve ruhuyla dayandığı temel düzene karşı kullanılamaz'. Bunu da meclise teklif edeceğim. Böyle bir fıkra da, böyle ilave edersek daha sağlam olacak.

Esasen bundan sonraki maddelerde 11. maddeye getirilen yenilik sık sık tekrar edilmektedir. Bilhassa, hür, demokratik, laik Cumhuriyet, ülkenin bölünmezliği, milletin bütünlüğü sözleri hiçbir tereddüde yer kalmaması için, öteki maddelerde de tekrarlanmıştır. 22. maddede tek-

> rarlanmıştır, 26. maddede tekrarlanmıştır, 29. maddede tekrarlanmıştır".

30. Madde

30. maddedeki değişiklik üzerinde de bu radyo televizyon konuşmasında durdum. 30. madde kişi özgürlüğüdür. Kişinin güvenliği maddesidir. Bilhassa tutuklama halinde, gözaltına alma halinde kişinin kaç saat içinde hâkim önüne çıkarılmak zorunluluğu olacağı maddesidir. Eski şekliyle 30. madde 24 saat içinde tutuklunun hâkim önüne çıkarılmasını emrediyordu. Bizim, benim hazırladığım yeni maddede bu 48 saat idi.

Sonra bir de, bir fıkra daha vardı, bu fıkra şöyle idi: "Olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı haller ve toplu olarak işlenen suçlar hakkındaki hükümler saklıdır" deniyordu.

Bu şekilde bir hüküm getirmenin gerekçesini radyo ve televizyon konuşmamda şöyle izah ediyordum:

> "Şimdi bu, Batıdaki bildiğimiz demokrasilerde bunu 24 saat olarak kabul edenler de var, 48 saat olarak kabul edenler de var. Mesela, İtalyan anayasasında bu 48 saattir. Ayrıca bir de hâkime de 48 saat vermiştir. Yani 48 artı 48 olarak 96 saate kadar gidebiliyor. Hâkimin önüne 48 saat sonra götürülünce, hâkim de 48 saat içinde karar verebiliyor. Şimdi yine bizdeki son ayların, son yılların denemeleri göstermiştir ki, 24 saatte sorguyu tamamlayamıyor. Sorguyu tamamlayamıyor, delilleri toplayamıyor ve bu yüzden dava açıldığında eksik açılmış oluyor. Bu 48 saat bunun için öngörülmüştür".

Toplum suçları...

“Bir de kalabalıkla, toplulukla, toplum suçlarıyla, mesela 100 kişi birden, 200 kişi birden bir suç işliyor, son Orta Doğu Teknik Üniversitesi’ndeki olaylarda ki, 5 Mart mı idi, ne zamandı, ODTÜ’deki olaylarda, 300 kişiyi, 500 kişiyi sorguya çekmek icap ediyor. 24 saat içinde onları sorguya çekmek için elimizde kâfi savcı bulunmuyor. Onun için, bu toplulukla işlenen suçlar için kanun bir ayrı durum düşünecek. Zaten bir olağanüstü hal, sıkıyönetim ilanı halinde, son çıkan sıkıyönetim kanunu bunu uzattı. İşin icabına göre gözaltında bulundurma mümkün oluyor.

Bu madde, biz partilere metni verdikten sonra, partiler arasında çok tartışmalara yol açtı. Süreyi kısa bulup 30 güne çıkarılmasını isteyen partiler oldu. Son fıkrayı kaldırıp süreyi kesin olarak yedi günde bağlamak isteyen partiler oldu. Neticede maddenin o fıkrası şu şekilde çıktı. Sondan bir önceki fıkra şöyle: “Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, 48 saat ve kanunun açıkça belli ettiği hallerde toplu olarak işlenen suçlarda, 7 gün içinde hâkim önüne çıkarılır ve bu süre geçtikten sonra, hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun kılınamaz. Yakalanan veya tutuklanan kimse hâkim önüne çıkarılınca durum hemen yakınlarına bildirilir”.

Zararlar ödenir...

Bu 30. maddeye adalet bakanının da katılmasıyla partilerle ortak komisyonda eklenen son bir fıkra vardır o da şudur: “Bu esaslar dışında işleme tabi tutulan kimselerin uğrayacakları her türlü zararlar kanuna göre devletçe ödenir”.

Bu fıkra çok yerinde bir fıkradır, zaten bir kanunla haksız yere tutuklanmış kimselere devletin tazminat ödemesi daha önce kabul

edilmiş bir usuldü. Bunu anayasaya da bir fıkra şeklinde bu şekilde eklemek yeni bir güvence getirdi.

Sıkıyönetim döneminde tevkif edilip de yahut gözaltına alınıp da sonradan beraat edince serbest kalanlardan mahkemeye müracaat edip tazminat alanlar görüldü.

Kamuyu, devleti koruyayım derken, ferdin kazara zarara uğradığı haller ne yazık ki görülüyor. Bunların önüne geçmek her zaman mümkün olmuyor. Hiç değilse işin sonunda bu şekilde bir tazminatla, yapılan zararı, kısmen de olsa, gidermek geleneği hukuk devletine yakışan bir usuldür.

11. Maddeye ihtiyaç...

11. maddeye verdiğimiz yeni şekli anayasa değişikliğinin belkemiği saymak doğru olur. Maksat 11. maddede meydana çıkmaktadır. O gün memleketin nasıl bir meseleyle karşı karşıya olduğunun da ifadesidir bu 11. madde. Bu konudaki izahlarım arasında, yine o radyo televizyon konuşmalarımda, şöyle bir izahta bulunuyorum:

> "Eğitim ve öğretim devletin denetimi ve gözetimi altında serbesttir. Bu şimdiki maddede de var. Bunu buraya koyanlar, bir maksat güderek koymuşlardır. Mesela Alman anayasasında bir hüküm vardır. Herkes anayasaya sadakat borçludur, der. Anayasaya herkes sadakat borçlu, herkes dendiği zaman, özel çalışan fert de profesör de, yargıç da, TRT'ci de, politikacı da, herkes anayasaya sadakat borçludur. Çıkacaksın kürsüye, eğitim ve öğretim, bilim serbestliği var diye, bu hür demokratik düzen denilen şey laftır, burjuva uydurmasıdır, asıl hürriyet bu değildir. Asıl hürriyet Mao'nun hürriyetidir, Che Guevara'nın hürriyetidir, Lenin'in hürriyetidir, diyeceksin ve yalnız bunu söyleyeceksin ve senelerce bunu söyleyeceksin! Olmaz, hiçbir devlette böyle bir şey olmaz. Bu çocuklar ellerinde sten tabancalarla, dinamitlerle, 22-23 yaşındaki çocuklar, bunlar yerden bitmedi ki. Bunlar kafaları yıkana yıkana, şartlandırıla şartlandırıla bu hale geldi.

Bakın aileleri, onların kendileri, memleket, ne kadar zarar görüyor. Yazık değil mi? Buna meydan vermeyeceğiz. Buna meydan vermemek lazım. Onun için 11. maddeye atıf yapıyoruz. Ne diyor 11. madde: 'Bu haklar anayasanın hür demokratik, temel düzenine karşı kullanılamaz'.

Şimdi dikkat ediyorsunuz. Hep bir şeye karşı, mevcut anayasa düzenini korumaya çalışıyoruz. Gayemiz bu. Onu da söyleyeyim. İkinci Dünya Harbi'nden evvel, ben mesela Paris'te doktora talebesiyken 'hürriyeti tahrip etme hürriyeti' de var denirdi. 'Hürriyete karşı da, bilim serbestçe konuşur' denirdi. Fakat Hitler Nazizminin, Musolini faşizminin ve Marksist Leninizmin dünyaya nelere mal olduğunu, ne kadar milyonlarca insana; medeniyete, nelere mal olduğunu gördükten sonra, herkesin aklı başına geldi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne, dediğim kayıtlamalar kondu. 'Hürriyeti yıkma hürriyeti kimseye tanınmaz' denildi.

Alman anayasasını alırsanız, bizden daha çok ileri hükümler var bu konuda. Bir 18. madde var. Eğer diyor, 'bu haklar Alman anayasasının temel demokratik düzenini bozacak şekilde kullanılırsa, onu yapanlar bu haklardan ıskat edilirler'. Çok daha ileri bizim bu getirdiğimizden. Almanya bugün faşist bir idare altında mı yaşıyor? Avrupa'nın en ileri demokratik anayasalarından biri Alman anayasası.

Onun için bunlar çok düşünülerek, hesaplanarak konmuş hükümlerdir".

1973 yılındaki değişiklik

Demin sözünü ettiğim 30. madde, ben ayrıldıktan sonra, 1699 sayılı kanunla, Ferit Melen zamanında, bir daha değiştirilmiştir. Bu ikinci değişiklikte devlet güvenlik mahkemelerinin kurulması da sağlanmıştır. (m.136) Bu değişiklikle de, devlet güvenlik mahkemelerinin, görev ve yetkilerine giren suçlar hakkında, maddeye bir hüküm eklenmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin, devlet güvenlik mahkemelerinin kuruluşu hakkındaki kanunu şekil bakımından 1975'te bozması üzerine,

yeni bir durum ortaya çıktı. Bir kısım hukukçular "devlet güvenlik mahkemeleri, yeni kanun yapılıncaya kadar, artık davaya bakmamalı, durmalı" diyor. Hatta mahkemelerden biri de buna kendini uydurdu, bu görüşü kabul etti. Diğer bir kısım hukukçular ve devlet güvenlik mahkemelerinin bir kısmı ise, "Anayasa Mahkemesi yeni kanunun yapılmasına süre tanıdığına göre, o süre bitinceye kadar görevimize devam ederiz" diyerek görevlerine devam etmektedirler. Yargıtay da bu son görüşü benimsedi.

Yine sonradan yapılan bu değişiklikte, 7 günlük süre de başka bir şekle sokulmuştur. Azami haddi 15 gün olarak tanınmıştır. O fıkrayı tekrar ediyorum: "Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için, gerekli süre hariç, 48 saat ve devlet güvenlik mahkemelerinin görev ve yetkilerine giren suçlar ile, kanunun açıkça belli ettiği hallerde, toplu olarak işlenen suçlarda, ve genellikle savaş veya sıkıyönetim hallerinde, kanunlarda gösterilen süre içinde, hâkim önüne çıkarılır. Bu süre 15 günü geçemez. Kimse bu süreler geçtikten sonra, hâkim kararı olmaksızın, hürriyetinden yoksun kılınamaz. Yakalanan veya tutuklanan kimsenin durumu hemen yakınlarına bildirilir".

Tabii Yargıç...

Radyo ve televizyon için yaptığım üçüncü konuşma, 9 Haziran 1971'de radyolarda, 10 Haziran 1971'de de televizyonda yayınlanmıştır.

32. maddede bir değişiklik vardır. Onu da izah edeyim. 32. maddedeki değişiklik sonradan, bir kısım insanlar tarafından çok eleştirilmiştir. 32. maddenin eski şekli şöyledir: "Madde 32: Hiç kimse tabii hakiminden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi

tabii hâkiminden başka bir merci önüne çıkaran sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.”

Bu 32. maddenin değişiklikten önceki şeklidir. 32. maddenin biz bu şekle sokulmasını teklif ediyoruz: “Madde 32: Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

İkinci fıkra: “Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarmak sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz”.

Radyo ve televizyondaki ikinci konuşmamda, bu maddeyi şöyle izah ediyorum.

> “Şimdi zaten tabii mahkeme, tabii hâkim, kanunun gösterdiği mahkemedir. Olağanüstü değil ama, belki mesela devlet güvenliğini korumak için eskiden de vardı, o işte ihtisaslaşmış (basın için de vardı bu) mahkemeler kurmak zarureti duyabilir. Kapı açılmıştır. Eğer bu ihtiyaç içerisinde kalırsak, elbette böyle bir mahkeme kurulacaktır. Çünkü mühim olan devletin yaşaması, cumhuriyetin, demokratik düzenin yaşamasıdır. Buna engel olan garantileri, zaruret olduğu zaman, hafifletmek gerekebilir. Bu maddedeki o kaydın çıkarılması da, bu maksatladır. Yani mecbur olursak, vaktiyle Cezayir meselesi devam ederken Fransa’da, aynı bizde olduğu gibi, binalar dinamitleniyordu, tedhişçiler ortalığı kaplamıştı. Bunu önlemek için bir özel devlet güvenliği mahkemesi kuruldu. Bizde de şu anda buna ihtiyaç var demiyorum. Ama ihtiyaç olabilir. Yine o bütün yargı teminatıyla kurulacak bir mahkeme olacaktır. Fransa’da kurulduğu zaman, Yargıtay ceza dairesi başkanı getirildi, o mahkemenin başına kondu. Ve bütün teminat kondu. Şimdi bizim sıkıyönetim mahkemeleri İstanbul’da başlamıştır. Gördüğünüz aleni cereyan etti. Kamu güvenliği mahkemesi diye, günün birinde bir mahkeme kurmak gerekirse, o mahkeme yargı için anayasamızın öngördüğü teminat içinde çalışacaktır. Ceza muhakemeleri usulü kanunumuzdaki teminat içinde çalışacaktır. [Bu mahkeme 1973’teki ikinci anayasa değişikliği ile kuruldu. Buna dair kanunu Anayasa Mahkemesi 1975’te iptal etti. Yeni kanun henüz (1976) çıkarılmadı. Bu yıl süre vermişti Anayasa Mahkemesi]. Yalnız şu özelliği olacak: Bu işlerin ihtisasına sahip hâkimler olacak, çabuk delilleri top-

layıp dava imkânını sağlayacak. Bu da mutlaka yapılacak manasında değildir".

Biliniyor ki devlet güvenlik mahkemeleri benim zamanımda kurulmadı. Benden sonra, Ferit Melen zamanında kuruldu. Sıkıyönetimin kaldırılması, normal düzene geçilmesi, seçimlere gidilmesi için, bilhassa komutanlar, askerler zaruri görmekte idiler, sıkıyönetim kalktığı zaman ne olacak, sorusuna cevap olarak devlet güvenlik mahkemelerini görmekte idiler".

Devlet güvenliği...

Bu devlet güvenliği mahkemeleri çok eleştiriliyor. O konuşmada da söylediğim gibi, Fransa'da da var bu ve biz bunu Fransa örneğini göz önünde tutarak düşündük. Çünkü gerçekten olağanüstü hallerde, bazen normal mahkemelerle, olağanüstü usullerle çalışan örgütlerin faaliyetlerini kısa zamanda önlemek, cezalarını kısa zamanda vermek mümkün olmuyor.

Fransa'da 1975 yılı Aralık ayında, orduda birtakım sendikalaşma hareketleri, kıpırdanmalar ve dışarıdan sızılarak teşkilatlar yapıldığı görülünce, geniş tutuklamalar, gözaltına alınmalar yapıldı. Ve bunların suç sanıkları Fransız Devlet Güvenlik mahkemesine gönderildi.

Demek ki devletin korunması, devletin ana menfaatleri bahis konusu olduğunda bu yollara giden yalnız biz değiliz. Demokratik memleketler, hukuk devleti olan memleketler, demokratik güvencelere sahip memleketler, zaruret gördüğü zaman bu yollara başvurmaktadırlar.

İngiltere'de, anayasa diye yapılması, değişmesi ayrı bir usule tabi bir kanun yoktur. İngiliz kanunları, her şeyi kapsar. Avam Kamarası kadını erkek yapamaz, erkeği kadın yapamaz, ama her türlü hükmü getirebilir kaidesi vardır. Biliniyor ki, Kuzey İrlanda'yla, Güney İr-

landa'nın arasındaki büyük çatışma, kanlı çatışma, facia, yıllardır sürüp gitmektedir. İngiliz devleti buna karşı tedbir düşündüğünde, normal zamanlarda kabul edilmesi mümkün olmayan her türlü tedbirleri almaktadır. Yargıç kararı olmaksızın, süreyle bağlı olmaksızın gözaltına almak yetkisi o ülkede hükümetle tanınmıştır. Birkaç yıl önce, Kanada'da tedhişçilik baş gösterdiğinde aynı şekilde sert önleyici tedbirler alınmıştı.

38. ve 39. Maddeler...

Bu üçüncü konuşmamda anayasanın 38-39'uncu maddelerine verilen yeni şeklin izahını yaptım.

Bu 38-39'uncu maddeler, kamulaştırılan malın değerine ait maddelerdir. Bu da reform içine girmektedir. Çünkü bu maddeler bu şekilde yeni şekliyle değiştirilmedikçe, Türkiye'de toprak reformunu yapmak imkânsız olurdu. Bu maddelere verilen yeni şekilde, toprak reformunu yapmak imkân dahiline girmiştir. Çünkü bu zaruretle kamulaştırılan taşınmaz malların bedelinin 20 yıl taksitle ödeneceği hükmü konmuştur.

Kamulaştırma halinde, anayasanın 38. maddesinin eski şekline göre bedeli peşin ödenmek şartı vardı. Eski 38. madde aynen şöyledir: Kamulaştırma "Madde 38. (Bir ve ikinci fıkralarını alıyorum). Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların, kanunda gösterilen esas ve usullere göre, tamamını veya bir kısmını, kamulaştırmaya veya bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidirler.

Çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlarıyla, kamulaştırılan toprak bedellerinin ödeme şekli kanunla gös-

terilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde, ödeme süresi 10 yılı aşamaz. Bu takrirde taksitler eşit olarak ödenir ve kanunda gösterilen faiz haddine bağlanır".

Bizim getirdiğimiz 38. maddenin 1. fıkrası, yine peşin ödemeyi kabul ediyor. Fakat sonraki fıkralarda değişiklikler öngörüyor.

Mesela, bir malın gerçek değerini şöyle tarif ediyor: "Ödenecek karşılık taşınmaz malın tamamının kamulaştırılması halinde, o malın malikinin kanunda gösterilecek usul ve şekle uygun olarak bildireceği vergi değerini, kısmen kamulaştırmalarda da, vergi değerinin kamulaştırılan kısma düşen miktarını aşamaz.

Kamulaştırılan taşınmaz mal, karşılığının vergi değerinden az takdir edilmesi halinde, malikin itiraz ve dava hakkı saklıdır.

Çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla, kamulaştırılan taşınmaz mal ve kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprak bedellerinin ödeme şekli, kanunla gösterilir.

Kanun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde, çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi için konulacak süre 20 yılı, kıyıların korunması ve turizm amacıyla yapılacak kamulaştırmalarda ise, bu süre 10 yılı aşamaz. Bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten çiftçinin, hakkaniyet ölçüleri içerisinde geçinebilmesi için, zaruri olan ve kanunla gösterilen kısmın ve küçük çiftçinin kamulaştırılan toprağının bedeli herhalde peşin ödenir".

Bizim hazırladığımız taslakta, 39'uncu maddede de bir değişiklik öngörüyorduk. Orada taksit süresi 10 yılı aşamaz diye belirlenmişti. Biz bunu 20 yıla çıkarmak istedik. Fakat partiler bilhassa DP, MGP, AP, bu maddeyi, bu değişikliği kabul etmediler ve bu değişiklik düştü. Yani meclise sunulmadı.

Gerçek değer...

Bu maddelerdeki değişikliğin hangi maksatla hazırlandığını da bir soru üzerine şu şekilde TRT'ye anlattım:

"Biliyorsunuz anayasanın şimdiki metninde değer pahadan bahsediliyor. Bir malın değer pahası nasıl bilinir? Sizler çok gençsiniz. Belki hatırlamazsınız. 1950-1960 arasında İstanbul'daki kamulaştırmalarda değer parayı bulmak için mahkemeler bilir kişiler tayin ettiler. O sırada değer pahayı o bilir kişiler, o komisyonlar marifetiyle tayin ettirirken, gazetelere geçmiş birçok kötü örneklerle karşılaşıldı. Devlet yok yere, milyonlarca ve milyonlarca para ödedi. Binaenaleyh bu pahayı en objektif şekilde nasıl tespit ederiz? Geçen sene yeni bir emlak vergisi kanunu kabul edildi. Toprakların, arsaların vergilendirilmesi için, mal sahiplerine kendi arsalarının, mallarının bedelinin arsamın, benim malımın, benim toprağımın bedeli şu kadar. Onun üzerine vergi tayin edilecek. Onun beyan ettiği miktar üzerinde. İdarenin buna itiraz hakkı olacak. Az bulursa itiraz edecek. Bulmazsa kabul edecek ve vergi onun üzerinden yürüyecek. Şu halde vergi değeri, bizzat mal sahibinin kendisi benim malımın değeri şu kadardır demesi üzerine meydana çıkacak burada hata. Şimdi kamulaştırma olacak, toprak reformu yapılacak, yahut şehir planı gereğince burada saydığımız iskân projeleri ve diğer projeler için, kamulaştırma olacak diye önden fazla bedel söylerse, kendi malına fazla bedel söylerse, o da kamulaştırılmaz. Hazine de ondan o ölçüde vergi almaya devam eder. O aldığı vergilerle, diğer yerlerdeki toprak reformunu, yahut diğer kamulaştırma işlemini görür. Yani kaçış yok bunda.

Ya malın değer pahasını söyleyecek, ona göre tam vergisini verecek, eksik söylerse kamulaştırmayla karşı karşıya. Eğer orası kamulaştırılacak bir yerse, kamulaştırmayla karşılaşacak. Hakkaniyete en uygun bir usul olarak bunu düşündüm. Ama tabii bu da gerek mecliste, gerek kamuoyunda tartışılacak.

Bilhassa toprak reformunu –bizden önce, 2. Dünya Harbi'nden sonra– yapmış olan birçok memleketlerde, bu kamulaştırılacak malların bedelini, bu bedelin nasıl ödeneceğini kestirmek için çeşitli usuller uygulanmıştır. Bu bizim öngördüğümüz usul öyle inanıyoruz ki, hakkaniyete en uygun usuldür. Ne devleti lüzumsuz milyonlarca, yüz mil-

yonlarca (belki milyarları bulacak –toprak reformunda) para ödemeye mecbur edecek, ne de mal sahibini adeta bir müsadere ile karşı karşıya bırakmayacak bir formül diye düşündüm.

Efendim bu defa 10 yıldan 20 yıla çıkarılış, yani azami en çok 20 yılı geçemez diyoruz, mutlaka 20 yıl olarak demek değil bu. Öyle zaruretler karşısında kalınabilir ki, 20 yıla çıkarılabilir. Mesela 30.000 dönüm toprak bir tek insanınsa, onu kamulaştırmak, topraksız köylüye dağıtmak için, kamulaştırmak gerektiğinde, onun taksitlerini 20 eşit takside bölmekle, o malın sahibi olan zata bir zarar verilmiş olmaz. Büyük toprak.

Ama biri de var ki ufak toprak. Onunla geçiniyor, onu elinden alırsanız, parayı da peşin vermezseniz, o vatandaşın geçiminde çok azalma olur. Eğer kamulaştırılma zarureti karşısında kalınırsa, onların bedelinin peşin ödenmesi öngörülüyor. Burada da hakkaniyete azami dikkati sağlamak için. Tabii bunlar anayasa hükümleri. Malum ya anayasa yapılabilecek, yapılamayacak olan şeyleri söyler. Mutlaka her şartta, her halde öyle yapılacaktır anlamı bundan çıkarılmamalı. Yolu açıyor. O yolun neresine kadar gidilecek? Onu kanun koyucu ihtiyaçlara göre tespit edecek. Şimdiki şekliyle muhafaza edersek, o zaman toprak reformundan vazgeçmek lazım gelir. Toprak reformundan vazgeçemeyiz. Toprak reformu Türkiye'nin en önemli konularından biridir. Ama toprak reformu yapacağız diye de, kimsenin malını yok pahasına elinden almak asla düşünülmüyor".

Memur sendikaları...

46. Madde, sendika kurma hakkı maddesidir. Bu maddede değişiklik yaptık. Maddenin eski şekli şöyle: "Madde 46: Çalışanlar ve işverenler önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir".

Maddenin eski şekli buydu. Bizim teklif ettiğimiz yeni şekil ki, meclisten geçerek kanunlaşmıştır, şöyledir.

“Madde 46: İşçiler ve işverenler önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma, üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. Bu hakların kullanılışında uygulanacak şekil ve usuller kanunla gösterilir. Kanun devletin ülkesi ve milliyet bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması maksadıyla sınırlar koyabilir.

Sendikalar ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, demokratik esaslara aykırı olamaz”.

Yasa gücünde kararname...

Bundan sonra 64’üncü maddeye giren, bizim teklifimizde başka bir madde numarası taşıyan, yasa gücünde kararname yapma yetkisi gelmektedir. Bu yetki[yi] partiler kendilerine göre düzeltmişler ve kendi istedikleri şekle sokmuşlardır ve meclisten o şekilde çıkmıştır.

Ben daha geniş bir yetki istiyordum. Fakat partiler buna razı olmadılar. Yine teklifimizde bu ek (yasa gücündeki kararname) maddesi 107. maddeye dahil olacak ve 107. madde şeklini alacaktı. Fakat partiler oraya değil de, 64’üncü maddeye koydular.

Gensoru...

Yine bizim tekliflerimiz arasında, gensorunun tanzimi hakkındaki anayasanın 89’uncu maddesinin de değiştirilmesi vardı. Bu kabul edildi. Anayasanın 89’uncu maddesi değiştirildi. Gensoru için

bir kısıtlama getirildi. Eskiden tek bir milletvekili de gensoru önergesi verebilmekte, meclisin çalışmalarını, hükümetin çalışmalarını, eğer kötü niyetli ise, engellemeye muvaffak olmakta idi. Bunu yeni madde en az 10 milletvekilinin imzasıyla verilir şekli[ne] sokmuştur. Bir de maddenin eski şekliyle, ilk birleşimde görüşü[lür] deniyordu. Yenisinde, en çok 7 gün içinde görüşülür demiştik. Bunu partiler, okunduğu birleşimden sonraki en geç üç birleşim içinde görüşülür şekline çevirdiler.

Bütçe

Bütçenin görüşülmesi ve kabulü usulüne dair, anayasanın 94'üncü maddesinde de bir değişiklik düşünmüştük. Bütçenin ayrı ayrı, önce Senato'da, sonra da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi çok vakit alıyor. Senato ve Millet Meclisi bir araya gelerek, müşterek toplantıda bütçeyi görüşsünler diye düşündük. Fakat bunu da partiler kabul etmediği için, 94'üncü madde değiştirilmedi ve olduğu gibi eski şekliyle kaldı.

Vatan hizmeti...

Anayasada aynı değişiklikler esnasında, vatan hizmetine dair 60. maddede ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın görevlerini tarif eden milli savunmaya ait 110. madde ve Milli Güvenlik Kurulu'na ait 111. maddede değişiklikler genel kurmayın isteği üzerine öneriler içine konmuş ve gerçekleşmiştir.

Danıştay'ın yetki sınırı...

Anayasanın değiştirilen maddeleri arasında, 114'üncü madde de vardır. 114'üncü madde, idarenin yargı yoluyla denetlenmesine ait olan maddedir. Bu maddede değişiklik, şu şekilde yapılmıştır:

Danıştay'ın kararlarında "idarenin, yürütmenin alanına da girmekte olduğu" şikâyetleri yoğundu. Aslında Danıştay'ın böyle bir yetkisi yoktur. Bunu açıkça belirtmek için, 114'üncü maddeye şu şekilde bir ilave yapılmıştır:

"Yargı yetkisi, yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak, yerine getirilmesini sınırlayacak tarzda kullanılamaz. İdari eylem ve işlem niteliğinde yargı kararı verilemez".

Bu ilave edilen fıkra sonradan eleştirilmiştir. "İdarenin kanunda gösterilen şekil ve esaslara uygun olan kararlarına Danıştay zaten müdahale etmez" demişlerdir eleştiriciler. Doğru, nazariye olarak böyle. Ama şikâyetler de Danıştay'ın bu alana girmekte olduğu yolundaydı. Bu şikâyetler de pek yabana atılacak gibi değildi.

Yine, idarenin yargı yoluyla denetlenmesi konusunda, askeri bir idare mahkemesi kurulması da vardır. Onun da maddesi geldiğinde üzerinde duracağız.

Bu 114. maddede Danıştay'ın yetkisi konusunda yaptığımız yeniliği, ben Radyo ve Televizyon için verdiğim demeçte şöyle izah ediyordum:

> "Biliyorsunuz ki bizim devlet sistemimiz içinde, Danıştay'ın yüz yılı aşkın bir şerefli geçmişi vardır ve işaret ettiğimiz gibi anayasanın 114. maddesinde yer alan, idarenin hiçbir eylem ve işlemi, hiçbir halde yargı mercilerinin denetimi işlemi, hiçbir halde yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz hükmü, çok güzel ileri ve saklanacak, daima devam etmesi gerekli bir hükümdür ve tabiatıyla titizlikle bu hüküm korunacaktır. Bizim bu 114. maddede yapılmasını teklif ettiğimiz değişiklik Danıştay'ı daha da yüceltecek, onun şerefli ve lekesiz adı etrafında yapılan spekülasyonları önleyici bir tekliftir. Bunu şöyle özetleyebiliriz: Danıştay, idarenin eylem ve işlemlerini denetlemeye, usul ve

kanuna aykırılık görürse, onları iptale yetkili olacaktır. Ama yetkili bir merciin kanuna, usul ve şekle aykırı olarak verdiği kararlarda, kendisini idarenin yerine koyarak karar veremeyecektir. (Sakat işleri sadece iptal edilecektir). Bu konuda ayrıntılara girmek istemiyorum. Sizlerin de, herkesin de, benim de duyageldiğimiz çeşitli şikâyetler, dedikodular vardır. Bunların ne kadarı doğrudur, ne kadarı eğridir? Bilemem. Ama profesörlerle konuşursunuz, 'Danıştay sınıf geçiriyor' derler. Askerler, 'Danıştay rütbe veriyor' derler. İdaredekilerle konuşursunuz 'Danıştay neredeyse idare yerine geçecek, idarenin nasıl yürütülmesi lazım geldiğini de kendisi tayin edecektir' derler.

Bunların ne kadarı doğru, ne kadarı yanlış, burada tartışmasına girmekte fayda yoktur. Ama bu tartışmalara son vermek için şunu, bu değişikliği uygun gördük. Bakalım bunun da, gerek kamuoyunda, gerek meclisteki tartışmaları herhalde bize aydınlık bir netice ortaya çıkaracaktır. Şu kadarını söyleyeyim ki, ben şahsen bir kamu hukuku profesörü olarak, Danıştay'ın neleri denetlediğini, neleri denetlemediğini hemen hemen diyeyim ki 35 yıldır, bizim memlekette ve başka memleketlerde yakından görmüşümdür, incelemişimdir. Herhalde idarenin tasarrufları denetlenmeli ama, idare de iş göremez hale getirilmemelidirler. Ben Danıştay'daki arkadaşlarla bu konuda özel olarak konuştum. Onlar da kendilerini savunuyorlar, diyorlar ki, herkes Danıştay'a kabahat buluyor ama kabahat kendilerinindir. Ya yönetmeliklerini iyi yapmıyorlar yahut kararları yazarken kendi yaptıkları yönetmelik hükümlerini ihmal ediyorlar, yanlış uyguluyorlar. Tartışmalar da daha çok bundan meydana gelmektedir. Ben bunun muhakemesine girmiyorum. İşim değil o. Bir hukukçu olarak bunları söylüyorum. Böyle bir hüküm koyarsak, tartışmanın gelecekte de sürmesini önlemiş olabiliriz, diye düşündüm.

Danıştay, zaten kanunlar çerçevesinde verilmiş olan hiçbir kararı bugüne kadar bozmadı. Ancak kanuna uymayan tasarrufları bozdu. Danıştay böyle diyor".

Memurlar ve sendika...

Memurların sendika kurmasının yasaklanması yahut sendika kurma imkânını anayasayla veren hükmün değiştirilmesi hususunda da radyo, televizyon konuşmasında şöyle diyorum.

> "Bizim anlayışımıza göre, sendika kurma hakkı, işçi ve işverenlere aittir. İşçi niteliği taşımayan kamu görevlileri mesleki dernekler kurabilirler. Buna engel yok. Fakat sendika kurmamaları gerekir. Dünyanın muhtelif yerlerinde, bizim anladığımız gibi anlayıp kanunları öyle yapmış olanlar da vardır. Daha geniş tutup memurlara da sendika kurma hakkı tanıyanlar da vardır. Türkiye'nin şu aşamasında, içinde bulunduğumuz ortamda, zaten tartışmalı olan bu konuyu, biz şimdilik bu aşamada, memurlar dernekler kursunlar – mesleki menfaatlerini savunmak için – ama sendika kurmasınlar noktasına geldik. Bu kendi kamu yararımız ve milli menfaatlerimiz yönünden, daha iyiye yükseltmekteyiz. Bunu da kamu oyunun önüne çıkardık. Parlamentonun önüne çıkardık. Bakalım ne söyleyecekler"?

Tasarı sunamayız!..

Bundan sonra, yine anayasa değişiklikleri üzerinde radyo, televizyon konuşmalarımı sürdürdüm. 12 Haziran 1971 tarihinde radyolarda ve televizyonlarda yayınlanan bir konuşmam daha vardır. Orada üniversite özerkliği, TRT'nin özerkliği veya tarafsızlığı, konuları üzerinde durdum.

Bu arada, bir yanlış anlamayı önlemek için, bu konuşmada bir açıklama yaptım, dedim ki:

> "Dikkat ettinizse ben hiçbir zaman, hükümet taslağından kendim bahsetmedim. Bu bir hükümet taslağı değildir. Anayasa değişikliği konusunda, hükümetin, parlamentoya öneride bulunmaya yetkisi yoktur. Anayasaya göre, anayasa değişikliklerini ancak parlamento üyeleri önerebilirler. Bundan dolayı, hükümet taslağı zaten olamaz.
>
> İkinci bir noktayı da arz edeyim. Ben bu tasarıyı Bakanlar Kurulu'nda müzakere ettirmedim. Çünkü o zaman, anayasa muvacehesinde (karşısında) yanlış bir şey yapmış olurdum. Resmen Bakanlar Kuru-

lu’na götürünce yanlış olurdu. Ya ne yaptım. Birçok faydalı saydığım danışmalar gibi, bütün Bakanlar Kurulu üyelerine fikirlerini sordum. Bu tasarı, bu hale gelinceye kadar aldığı şekilleri Bakanlar Kurulu üyelerine gösterdim. Ve onların şahsen bana teker teker yaptıkları telkinleri aldım, değerlendirmeğe çalıştım. Yani demek ki, resmi bir Bakanlar Kurulu konusu yoktur ortada. Zaten ben parti liderlerine Kocaeli milletvekili Başbakan Nihat Erim olarak, yani Millet Meclisi’nin bir üyesi olarak başvuruyorum. Onlara diyorum ki, bu değişiklikleri yaparsak, memleketimizin içine düşmüş olduğu bunalıma bir daha düşmesini önlemek imkânını buluruz. Bir de hükümet olarak, bize güvenoyu verdiniz, bizim programımızı kabul ettiniz. Bu programda başlıca iki noktayı vaat ettik. Birisi huzur ve asayişi kısa zamanda sağlamak, ama sıkıyönetimle sağlamak değil, sıkıyönetimle sağlanan huzur ve asayiş, sıkıyönetim kalktıktan sonra yine kolaylıkla bozulabilir. Onun için sıkıyönetim kalktığı zaman, devam etmesini istediğimiz huzur ve asayişi sağlayabilecek tedbirleri alabilmemiz için, önden anayasada o konuda yenilikler yapmak lazım.

Bir de reformlarımız var. Bu reformları da bütün memleket iyi karşıladı. Meclis iyi karşıladı. Bu reformları başarabilmemiz için de kanun geçerliliğinde kararnameye ihtiyacımız olduğunu tespit ettim ben şahsen. Tabii en geniş istişareler yaparak.

Bu istişareler yine de devam ediyor. Çünkü meclise intikal etti. Senatoya intikal etti. Orada gruplar toplanıyor, partiler kendi iç işlerinde yetkili organlarını topluyorlar. Onlar da aralarında görüşüyorlar. Sizin aracılığınızla kamuoyuna intikal ettirdik. Gazetelerde görüyorsunuz, yorumlar çıkıyor, makale çıkıyor. Her vatandaş ilgi duyduğu nispette, bu konuyu konuşuyor. Öyle öyle oluşturacağız ve memleketimiz yararına en faydalı şeyi vereceğiz. Tatbik ettiğim metot bu”.

60. Madde

“Şimdi siz sormadan ben bir şey daha ilave edeyim. Geride bıraktığımız maddeler arasında, bir 60. madde var. Onu lütfen okursanız kamuoyu hatırlasın”.

TRT'ciler bana şu soruyu soruyorlar: "Efendim bu 60. madde siyasi haklar ve ödevler başlığını taşıyan anayasamızın 4. bölümünde geçiyor ve milli savunma ve hak ve ödevini taşıyan bu maddede aynen şöyle deniliyor: (Eski, mevcut, yürürlükte olan madde): 'Yurt savunmasına katılmak, her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu ödev ve askerlik yükümü kanunla düzenlenir'. Sanırım onu da değiştirmek istiyorsunuz, veya düşündüğünüz taslakta bu da var".

Benim cevabım:

> "Biliyorsunuz ki nüfusumuz hızla çoğalmakta. Senede bir milyondan fazla artıyoruz. Yakında 40 milyon olacağız. Ordumuzun ihtiyacını aşan nispette, askerlik çağına Türk genci gelmektedir, yetişmektedir. Bunların fazlası ne olacak meselesi ordumuzca da düşünülmektedir. Yani vatan hizmetini, yalnız üniformayı giyip, silah talimi yapmak, yurt savunması talimleri yapmak şeklinde mi göreceğiz? Bu anayasada böyle kaldığı takdirde, onun dışına çıkamıyorduk.
>
> Şöyle bir yeni 60. madde teklif ediyoruz: Matlabı (kenar yazısı) Vatan Hizmeti, Madde 60: 'Vatan hizmeti her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu ödevin askerlik hizmeti veya başka kamu hizmetleri olarak, ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir'.
>
> Böylece kapıyı açıyoruz. Askerlik hizmeti, yani bildiğiniz şekilde askerlik hizmeti dışında da, vatan hizmeti yapabilme imkânı sağlayalım diyoruz. Sonra kanun onun şeklini tespit edecek. Biliyorsunuz birçok konuşmada yapılmıştır bu telkinler.
>
> Bu kadar insan yetişiyor, gencimiz yetişiyor. Bunları yurt kalkınmasında da faydalı olabilecek şekilde hizmete sevk edelim, dilekleri sağdan, soldan gelmektedir. Hatta ben hatırlıyorum, bu 1961 Anayasası hazırlanırken, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bir toplantıda, yurt kalkınmasının hızlandırılması için, gençlerden, askerlik hizmeti gibi, hizmet isteyerek, nasıl faydalanırız gibi konular konuşulmuştu. Şimdi bu şöyle olacak: Bazı gençlerimiz, eskiden kura fazlası derlerdi, kura ile askere alınırlardı. Kura çıkmayanlar dışında kalırdı. Fakat vatan hizmeti önünde de herkesin eşit olması lazım. Biri bu hizmeti yapar, öteki yapmaz, olmaz. Herkesin bu hizmeti yapması gerekir. Şu halde kanun bunu tespit eder. Bir kısım sırtına üniformayı giyerek, sırtına silah alarak bu hizmeti yapar. Bir kısım da silahsız olarak bu hizmeti yapabilir. Ancak yurt kalkınması bundan faydalanır. Hani yedek subay öğret-

> menler vardı. Ama bu söylediklerim tamamen bir ön fikirdi. Daha bunun ayrıntıları üzerinde durulmadı. Tabii daha ziyade Milli Savunma Bakanlığımızda, Genel Kurmay Başkanlığımızda, bunun etütleri yapılmaktadır. O etütler neticelendiği zaman bu da yine parlamentoya kanun tasarısı olarak gelecek, görüşülecek, ölçülecek, kesin şekli verilecektir. Şimdi anayasada kapıyı açıyoruz".

Bu düşüncemizin Millet Meclisi'nden ve Senato'dan geçerek kesinleşen, kanun maddesi halindeki ifadesi şu hali almıştır. Anayasanın yeni 60. maddesi,

"Madde 60: Vatan hizmeti her Türk'ün hakkı ve ödevidir.

Bu ödevin Silahlı Kuvvetler'de veya kamu hizmetlerinde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir".

Anayasanın üniversitelere ait 120. maddesini de değiştirmek gerekiyordu. Bu maddenin yeni şeklini tespit ederken, çok çalışmak gerekti. Çünkü, hem partiler arasında bu konuda birliği sağlamak, hem de Genel Kurmay Başkanı'nın isteği ile, CHP Genel Başkanı İnönü'nün razı olabildiği nokta arasında, bir bağlantı kurabilmek beni çok uğraştırdı.

Kendi hazırladığımız ilk ön taslakta, bu 120. madde için düşündüğümüz şekilde, partilere verdiğimiz metinden sonra, müzakereler neticesinde çıkan metin arasında da ufak tefek farklar vardır.

119. Madde

Ama daha önce 119. madde var.

119. madde memurların sendika kurmayacaklarına dair olan maddedir. Bu 119. madde üzerinde de durmalıyım.

119. maddenin değişmeden önceki şeklinde, "memurlar ve kamu iktisadi teşebbüslerinin yönetim, denetim işlerinde çalışanlar ve kamu yararına çalışan derneklerden, özel gelir kaynakları ve özel im-

kânları kanunla sağlanmış olanların, merkez kurullarında görev alanlar siyasi partilere üye olamaz” diyordu.

Yeni şeklinde, “memurlar ve kamu iktisadi teşebbüslerinde çalışanlar, yalnız siyasi partilere üye olamazlar değil, aynı zamanda sendikalara da üye olamazlar” şekline sokulmuştur. Ve yeni bir ilave yapılmıştır. Ayrıca sendikaya giremez denmekle beraber şu imkân öngörülmüştür: “İşçi niteliği taşımayan kamu hizmetlilerinin kuracakları derneklerin, kuruluş, çalışma, yetki ve kapanışları, kanunla düzenlenir”.

Demek ki sendikaya girmeleri yasaklanıyor. Fakat, dernek kurmalarına imkân anayasayla sağlanıyordu. Memurların sendika kurmaları neden yasaklandı?

Memurların sendika kurmaları başlıca şu nedenden yasaklandı.

Bilhassa, öğretmenler, ilkokul öğretmenleri, kendi sendikaları olan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) içinde gruplaşmışlardı ve bu sendikanın yöneticileri, memurları o günkü siyasal ve sosyal ortam içinde öğretmenleri, siyasal tartışma konularına, direnişe doğru çekmekte idiler. Bunun arkasından, diğer devlet dairelerinde çalışan memurların da, aynı yola gitme ihtimalleri belirmişti. Türkiye’nin o gün içinde bulunduğu şartlarda, öğretmenlerin büyük çokluğuyla siyasal eyleme geçmeleri diğer dairelerde çalışan memurların aynı yola sapmaları, o günkü şartlarda kamu oyunun hazmedeceği, kaldıracağı bir şey değildi. Bilhassa kumandanlar ve en önde Genel Kurmay Başkanı, ilkokullar, ortaokullar, liseler ve yüksek okullara doğru yayılmakta olan eğilimleri kuşku ile karşılamakta idiler. Bu kuşkuları gidermek ve o günkü ortama yeni dertler katmamak için böyle bir değişiklik zaruri görüldü.

Çoğunca, bu değişiklikleri, anayasa değişikliklerini eleştirenler, o gün Türkiye’nin içinde bulunduğu ortamı gözden kaçırıyorlar. 12 Mart’ta dört büyük kumandan bir muhtıra vermişlerdi. Bu muhtıranın niçin verildiğini, bu muhtıra verilmeden önce, ordu içinde ne

gibi eğilimlerin belirtildiğini, memleketin nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığını, iyice değerlendirmek lazımdır.

Ben başbakan olduğum sürece, 12 Mart'ta muhtıra verilmesiyle ortaya çıkan durumun, kötüye gitmemesini sağlamaya çalıştım. Her şeye dikkat ederken, bilhassa ordu içindeki eğilimleri, ordu içindeki huzursuzluğu daha çok artıracak girişimleri önlemeye çabaladım. Bu çok önemli bir noktadır. Bu noktayı asla göz önünden uzak tutmamak lazımdır.

Yoksa ben de bilirim, demokratik memleketlerde, medeni memleketlerde, memurların da sendika kurabildiklerini, memurların sendika kurmasına izin vermeyen memleketlerin istisna olduğunu, günümüzde çoğunlukla memurların sendika kurmasına imkân tanındığını. Ama Türkiye'yi o gün, karanlık bir tünelin içinden, kafasını gözünü yarmadan, tünelin ortasında kalmadan selamete çıkartmak, aydınlığa çıkartmak gerekiyordu. Bunun için bu tedbire de başvurduk.

Nitekim bizim bu teklifimizi, meclisteki partiler kabul ettiler, ve partiler memurların sendika kuramayacaklarını kabul ettiler, 119'uncu madde yeni şeklini böylece aldı.

Türkiye, bugün, memur sendikalarını, öğretmen sendikalarını hazmedecek ve bu sendikalar devletin derdine yeni ve tehlikeli dertler katmayacak şekilde çalışacak hale geldiyse, siyasi partiler yeni bir teklifle bu maddenin değiştirilmesi yoluna gidebilirler. Maddeyi değiştirip memurların sendika kurmalarına imkân verebilirler.

Ama bu yola gitmeden çok iyi düşünmek, Türkiye'nin özel şartlarını göz önünde tutmak gerekir.

Üniversiteler...

Şimdi tekrar 120. maddeye, üniversiteler maddesine geliyorum. Bu maddede niçin değişiklik ihtiyacı duyulduğunu, yine Radyo, TV için yaptığım konuşmaların birisinde şöyle izah ediyorum:

> "Anayasamızın 120. maddesi uzun bir maddedir. Aslında anayasada değil, bir kanunda hatta bazı yerleri bir yönetmelikte yer alması lazım gelen hükümler anayasaya sokulmuştur. 1961'de sebebi tepki meselesi. 1950 ile 1960 arasında, üniversitelere tatbik edilen muamelenin tepkisidir bu. Bizzat ben, hatırlayacaksınız, 1950 seçimlerinde meclis dışında kaldığım zaman, üniversite profesörler kurulu ve senatosu beni tekrar profesörlüğe davet etmişti. Başbakanın ve Cumhurbaşkanı'nın kararnameyi imza etmesi gerekiyordu. Aylarca bu kararnamem burada şu odada bekledi imza edilmedi. Bunun tepkisi olarak, burada bir hüküm daha var. Yine çok iyi bildiğiniz gibi, bizzat ben, 1953 yılında hakkımda kanun çıkarılarak, üniversiteden uzaklaşmaya mecbur edilmiştim. Bu kanun şu anlamdadır: 'Üniversite öğretim üyeleri, günlük gazetelerde makale yazamazlar'.
>
> Tabii makale yazmaya devam etmek istiyordum. Üniversiteden istifa ettim. Bunları bilen insanım ben ve bu madde de o halim ve sonradan devam eden bakanlık emrine alınan profesörlerin vs. halinin bir tepkisidir.
>
> Ancak 1961'den bu yana, uygulanan bu maddede birtakım sakıncalar ortaya çıkarmıştır. Bakın, canlı bir örnek vereyim: Türkiye'nin İstanbul, Ankara, İzmir illerinden başka yerlerinde de, üniversiteler açılıyor. Daha da açacağız ve açmamız da lazım. Bilim ocaklarını Türkiye'nin her tarafına yaymamız gerekir. Türkiye'nin bugün düzeltilmesi gerekli sakıncalı özelliklerinden biri de, kültürün, bilimin, sanatın adeta İstanbul, Ankara ve İzmir'de toplanmış olmasıdır. Yurdumuzun çeşitli bölgelerine bunu yaymalıyız ki, kalkınma da öyle yaygın bir şekilde olsun.
>
> Bugün Trabzon'da bir Karadeniz Teknik Üniversitesi vardır. Bu üniversite kurulalı 5-6 sene oldu. Güzel binaları var, nefis lojmanları var. Genç asistanlar, öğretim görevlileri, aşkla şevkle çalışıyor, ama biliyorsunuz ki, eski üniversitelerimiz ve fakültelerimiz oraya o dallarda devamlı profesör göndermiyorlar. Orada düne kadar 3 profesör vardı. Duyduğuma göre bugün biri ayrılıyor, iki profesör kalıyor. Olur mu bu?

Niçin İstanbul Üniversitesi profesörlerinden bir kısmını, münavebeyle, değiştirerek Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne vermez? Niçin Ankara Fen Fakültesi bir kısım hocalarını münavebeyle oraya göndermez? Vermiyor. Canı istemiyor, göndermiyor. Göndermediği zaman bunu gönderecek bir makam, bir müessese yahut üniversiteler arası bir otorite yoktur. İşte bu maddeye dayanarak göndermiyor. Bunu gayet açık, samimi konuşuyorum.

Bu söylediğim şey Üniversiteler Kanunu'nda yapılacak değişiklikle halledilemez mi?

Edemezsin. Anayasaya aykırı der. Ne karışıyorsun işime der. İşime karışıyorsun der, işime karışma der. Anayasa Mahkemesi de bozar. Bu, dünyanın hiçbir yerinde yok. Bana desin ki birisi, davet ediyorum, 'hayır efendim, falan memlekette var!' Hiç bir yerde yoktur.

Bu memleket bir bütündür. Hele devlet üniversiteleri vatandaşın verdiği vergiyle yaşayan üniversiteler, 1,5 milyar lira veriyor devlet, bütçesinden yüksek öğrenim kurumlarımıza. Nasıl yürüyecek Atatürk Üniversitesi Erzurum'daki? Nasıl yürüyecek Diyarbakır'daki ve nasıl yürüyecek daha açmak istediğimiz üniversiteler?

Mesela, Fransa'da Paris Hukuk Fakültesi'ni ele alalım. Bir insan oradaki asistanlıkla başlayıp, orada doçent, orada profesör olamaz. Bir kademeden öbürüne geçerken, hükümet merkezi dışındaki üniversitelerde vazife verir. Onlarda agregasyon vardır. Agregasyon imtihanını veren ve agreje olan, gelip de Paris'te hemen bir kürsü işgal etmez. Memleketin muhtelif yerlerinde çalışır, ders verir, sonra, birkaç sene sonra yine kendi arkadaşlarının seçimiyle Paris'e gelir.

Bizde asistan olarak İstanbul'da başlayan sonuna kadar İstanbul'da kalıyor. Ankara'da başlayan sonuna kadar Ankara'da kalıyor. İzmir'de başlayan sonuna kadar İzmir'de kalıyor. Çünkü hiçbir üniversitenin öbür üniversiteye öğretim üyesi verme mecburiyeti yok. Ötekisinin de almaya mecburiyeti yok. Bu sistem içinde Türkiye'de yeni açacağımız üniversitelere hoca bulamıyoruz.

Üniversitelerarası bir kurulda yine kendileri karar vermek suretiyle, ama mecburen kendileri karar vermek suretiyle, bir münavebe, sırasıyla gidip yeni açılan, yurdun uzak köşelerinde açılan üniversitelerde bir yıl, iki yıl kalıp o bölgelerimizi de kendi bilgilerinden, tecrübelerinden faydalandırmaları gerekmez mi?

Başka bir nokta: Bizim anayasamızdaki bu madde kadar uzun ve bu madde kadar teferruatlı bir anayasa maddesine üniversitelerle ilgili, ben bir yerde rastlamadım. Bakın İtalyan anayasasının 33'üncü maddesi üniversitelerden bahseder (son fıkrasındadır, dört satır içinde: 'Yüksek kültür müesseselerinin, üniversitelerin ve akademilerin kanunun tayin ettiği hudutlar içinde kendilerine bir muhtariyet nizamı vermeye hakları vardır'. Bu kadar. Üniversiteler bahsi bundan ibarettir. Söylemiş ve geçmiş. Şimdi bizim yeni teklif ettiğimiz anayasa maddesi de böyle. Hatta ondan biraz uzun. Çünkü bir madde 120; üniversiteler ancak devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. İkinci fıkra: Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları 11. maddedeki esasları içinde serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler. Üçüncü fıkra: Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri yönetim ve denetimleri, organları ve bunların seçimleri görev ve yetkileri bilimsel özerkliğin gereklerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Bu hüküm, üniversitenin idari özerkliğini tamamen ilga ediyor anlamında görülmemeli. Kanun bunun sınırlarını ve ölçüsünü çizecek. Anayasanın içine şimdiki 120. madde gibi yazıp da doldurduğumuz zaman, memleketin, demin verdiğim örnekte olduğu gibi, yeni üniversiteler, yeni fakülteler ve yeni bilim müesseseleri açtıkça beliren yeni ihtiyaçlarına cevap vermek mümkün olmuyor. Halbuki şimdi bu getirdiğimiz maddeyle bir elastikiyet veriliyor işe ve gaye bilimsel özerkliği yaşatmak, devamlı tutmaktır.

Diyor ki bazıları, efendim öyle bir hükümet gelir ki bunu çiğner.

Biliyorsunuz ki, istediğinizi yazın anayasaya, istediğinizi yazın kanunlara, eğer memleketin vatandaşları, kamuoyu sahip çıkmazsa o haklara, o müesseselere, o kâğıt üzerindeki yazıların hiçbir değeri yoktur. Sahip çıkarsa hiç kimse onlara dokunamaz".

Fransız sistemi...

"Bakın şu elimdeki, Fransa'da 1968'deki olaylardan sonra çıkarılmış olan 'yön verme' kanunudur adı. Yüksek öğrenim içindir, 12 Kasım

1969'da çıkarılmıştır. İçindeki hükümler üniversiteler dahil bütün yüksek öğretim kuruluşlarına gerçekten yön vermektedir. Bir kanunla düzenlenmiştir. Fransız anayasası da burada, elimde. Fransız anayasasında, 1958 anayasasında üniversitelerle ilgili sadece bir kayıt vardır. "Rektörleri Cumhurbaşkanı tayin eder". Başka hiçbir hüküm yoktur. Bu alelade kanunla Fransız üniversitelerinin bilimsel çalışmaları, idari çalışmaları tanzim edilmiştir ve bu kanunun içinde bölümler vardır. O bölümlerde özerklikten de bahseder. Bakın, idari özerklik ve iştirak yani öğrencilerin de yönetime iştiraki.

Bir özelliği daha var bu kanunun. Üniversite fakültelerini ve bütün üniversiteleri yönetecek kurumlara, hem öğretim üyelerinden temsilci, hem üniversitede çalışan personelden temsilci, hem öğrencilerden temsilci, hem de (ilk defa bunu görüyoruz) üniversite hangi bölgedeyse o bölgedeki halkın görüşlerini aksettirebilecek kimseleri de temsilci olarak davet ediyor ve bunlar o yönetim kurulunun üçte biri miktarında oluyor. Bununla da üniversitenin kendi içine kapalı olarak kalmamasını, halkın, o bölge halkının da üniversitede, üniversite bölgesinde temsil edilmesini öngörmüştür.

Şimdi, demek ki anayasada, benim görüşüme göre, 120'nci maddedeki dondurulmuş olan, katı olan hükmü kaldırılıyor, yerine bilimsel özerkliği zedelemeyecek şekilde, bilimsel özerliği sağlayacak şekilde, kanunla üniversitelerin nasıl yönetileceğinin tespit edileceğini söylüyoruz".

Japon üniversiteleri...

"Bir örnek daha vereyim size, bu üniversite konusunda: Japonya'da bizdeki gibi anarşik olaylar, tedhişçi olaylarla karşılaşıldığı zaman, bunlara karşı bir kanun çıkarılmıştır. Şu elimdeki metin Japonya'da çıkan kanundur. Bakın oradan verilen bilgiye göre, üniversitelerde huzursuzluk çıktığı takdirde, Milli Eğitim Bakanı o üniversitenin, yahut o fakültenin idaresine el koyar.

Ayrıca da, eğer o üniversiteyi huzursuzluk sebebiyle kapatmak mecburiyetinde kalmışsak öğretim üyelerinin ellerine geçen paranın normal zamanda geçenin % 70'inin altında kalması gibi, bir mecburiyet getirmiş. Bizim büyükelçi gitti görüştü. Demişler ki: 'Bu kanun çıktığından beri hiç artık anarşi olayı olmadı bizim üniversitede'.

Şimdi, demek ki, bunu şunun için verdim örnek olarak: Her memleket, karşısında kaldığı problemlere göre, o problemlere bir hal şekli

getirmektedir. Biliyorsunuz ki bugün bizim kamuoyumuzda, halkımız arasında üniversitelerimizde bir rahatsızlık olduğu, üniversitelerimizde her şey iyi gitmediği konusunda bir genel inanç vardır. Buna cevap vermek lazım".

Üniversite reformu...

"Bu cevabı beklerdim ki, üniversite kendisi versin. Daha açık konuşalım arkadaşlar: En az üç senedir bütün memleket ve tek tek üniversitelerin kendileri, bir üniversite reformu istiyorlar. Bu kanuna göre, üniversiteler kanununda yapılacak değişiklik için teşebbüsün, üniversitelerden gelmesi lazımdır. Bir araya geliyorlar, üniversiteler kendileriyle, birbirleriyle anlaşıp, ortak bir tasarı ortaya çıkaramıyorlar. Ayrı ayrı tasarılar veriyorlar. Hükümet, ben diyor bu tasarıların hangisini alıp da Meclis'e götüreyim? Bütün üniversitelerin müşterek tasarısı yok. Hep bu 120. maddeye dayanıyorlar. Şimdi, öyle bir üniversite reformu yapılacaktır ki, bütün üniversitelerin içinde temsilcileriyle birleşecekleri (yüce bir üniversiteler arası yönetim kurulu) olacak. Orası son sözü söyleyecek.

Güttüğümüz hedefler bunlar".

İtalya'da yeni kanun...

"Bakın şimdi İtalya'dan resmi bir telgrafı size okuyorum. Bu yine üniversite konusuyla ilgili. İtalyan üniversiteleri, 1970-1971 ders yılı içinde, tam bir karışıklık manzarası göstermiştir. Kamuoyu, basın ve siyasi partiler, bu durumdan ciddi şekilde şikâyetçidirler. Koalisyon hükümeti, üniversiteler tekrar tedrisat yapabilir hale getirmek ve muhtaç bulundukları disiplini iade etmek amacıyla, bu yılbaşlarında bir üniversiteler reform kanunu tasarısını ivedilikle parlamentoya sevk etmiştir.

Adı geçen tasarının Haziran ayı içerisinde kanunlaşması beklenmektedir. Görüyorsunuz ki İtalyan anayasasında da, okuduğum 33. maddede üniversite özerkliği hakkında hüküm var. Ama şu huzursuzluk karşısında kalınca, koalisyon hükümeti mecbur olmuş, bir tasarı hazırlamış, parlamentoya sunmuştur.

Demek ki her memleket yaşadıkça, ihtiyaçlar belirdikçe, tecrübeler ihtiyaç gösterdikçe, birtakım yeniliklere gitmektedir. Bizim bu 120. maddeyle, kanunu değiştirme suretiyle bu yapılamaz. 120. maddeye esneklik vermek lazım. Ama bilimsel özerklik esası tabiatıyla anayasamızın değiştireceğimiz 11. maddesi çerçevesi içinde olacaktır. Demin söyledim, Fransız anayasasında sadece rektörü Cumhurbaşkanı tayin eder, der. Başka hiçbir hüküm yoktur ve bu kanunla düzenlenmiştir".

İngiltere örneği...

"İngiltere'de de vardır. Burada getirdim. Biliyorsunuz İngiltere'de üniversiteler geleneksel esaslarla yönetilirler. Onlar için böyle müşterek, özel bir kanun bulmak mümkün değildir. Ama enteresan olan durum, İngiliz polisi, doğrudan doğruya kraliçeye bağlı olduğu için, üniversitelerde huzursuzluk çıktığı zaman, polis içeri girer. Bakın diyor ki İngiliz polisi, kamu düzeni, can ve mal emniyetinin korunması hususunda, kraliçeye karşı sorumlu bulunmaktadır. Dolayısıyla vukubulabilecek herhangi bir olay karşısında, ciddiyetine göre müdahale edip etmemek kararını, herhangi bir talep beklemeksizin, yani üniversiteden bir talep beklemeksizin, resen, yani kendiliğinden vermektedir. Demek ki her memleket, kendi ihtiyacına göre düzenleniyor".

Üniversite yöneticileri...

"Bilimsel özerklik güzel şey. İdari özerklik güzel şey. Ama sizin yanınızda söyleyeyim: Bana bütün üniversite rektörleri beraber geldiler.

Tek tek geldiler. Dekanlardan çok gelenler oldu. Profesörlerden gelenler oldu. Kendi hallerinden kendileri de şikâyetçidirler. Şu halde bunun bu şekilde devamına müsaade edemezdik, edemeyiz. Buna parlamentonun bir tedbir getirmesi isteniyor.

Silahlı kuvvetleri rahatsız eden sebeplerin bir tanesi, başta gelenlerden bir tanesi, bazı üniversitelerimizde, bazı fakültelerimizde görülen hallerdir. Şunu da hemen ilave edeyim ki, Türkiye'de bugün 2.000'in üzerinde asistan, doçent, profesör var bütün üniversitelerimizde. Bunun çok büyük bir kısmı, üzerindeki sorumluluğun gereklerini yerine getirmektedir. Ama küçük bir azınlık da, bütün üniversiteyi kamuoyunda kabahatli gibi gösterecek hallerin içine ne yazık ki girmişlerdir ve bugün şu üniversite maddesini değiştirmek vs. gibi sıkıntılar da, ne yazık ki bundan doğmuştur. Durum budur.

Bizim 120.000 öğrencimiz var yüksek öğrenimde. Özel ve resmi 120.000, 120.000 öğrenciden belki 1.000 tane, belki 2.000 tane anarşik olaylara karışmış, terörist, tedhişçi olaylara karışmış insan var. Üst tarafı kendi yolunda, vazifesine derslerine devam etmektedir. Şu halde 2.000 öğrenci böyle yaptı diye, 100 tane öğretim üyesi böyle yaptı diye, asla ne bütün üniversiteleri ne de bütün yüksek öğrenim talebelerini suçlamak doğru değildir. Katiyen ben buna taraftar değilim. Tersine Türk yüksek öğrenim öğrencileri, Türk üniversitesi öğretim üyeleri, başka memleketlerle kıyaslarsak, büyük çoğunluğu itibariyle memleketin yüksek çıkarlarını düşünmüş, kendilerini aşırı cereyanlara kaptırmamış, üzerine yüklendikleri sorumluluğu, gereğini yerine getirmiş insanlardır".

Bilimsel özerklik...

"Herhalde şunu bir kere daha tekrar edeyim: Hiç kimsenin aklından, ne benim aklımdan, ne de hiç kimsenin aklından üniversitelerimizin bilimsel sahada özerk davranışlarını kısıtlamak gibi bir fikir geçmemektedir. Şurada size yavaşça söyleyeyim: Ben hatta mali bakımdan üniversitelerin özerkliğini arttırma fikrindeyim. Bir müessesenin, bir

şahsın mali özerkliği yoksa, öbür özerklikleri de gereği gibi vardır denemez. Parayı kim veriyorsa, o istediği gibi tasarruf eder.

Üniversite bütçeleri meclise geldiği zaman, meclis, 'bu sene bunu yarıya indirdim' dese, kim ne yapabilir. İndirir, veya onu bir baskı yapmak için kullanacaksa, kullanır da. Niye yapmıyor. Yok böyle bir niyet kimsede. Ben istiyorum ki bu mali özerklik sahasında üniversitelerimize daha geniş hareket serbestliğini sağlayacak şeyler düşünelim. Şimdi hazırlamakta olduğumuz milli eğitim ve yüksek öğrenim reformu içinde, bu da ele alınmış bulunmaktadır".

Özerklik ve 11. Madde...

Bu noktada TRT muhabiri, şu soruyu bana yöneltti: "Efendim, şimdi bir mesele var. Bu yeni gelen maddede bilimsel özerklik tanınıyor. Fakat hemen altındaki fıkrada, bilimsel özerklikte 11. maddeyle çerçeveleniyor, sınırlanmış olmuyor mu"?

Benim cevabım:

"Onu bundan evvelki konuşmamda söylemiştim. Demiştim ki 2. Cihan Savaşı'ndan önce, 'hürriyeti yok etme hürriyeti de vardır' deniyordu. 2. Dünya Harbi'nden sonra bu terk edildi. Şimdi hürriyeti yıkma hürriyeti yok. Alman anayasasında –demin size gösterdim, bir daha bakalım oraya– 5. madde öğrenim hürriyetinden, sanat hürriyetinden bahseden maddenin son cümlesi: 'Öğretme hürriyeti anayasaya sadakatten kimseyi kurtaramaz!'

Yani öğretme hürriyeti, anayasaya sadık kalarak kullanılabilir. Biz de 11. maddede, 21. maddede ne yapıyoruz? Anayasamızın temel ilkelerini tespit ediyoruz. Demokratik düzen diyoruz. Bunun zıddı ne? Bunun zıddı faşizmdir. Bunun zıddı Nazizmdir. Bunun zıddı Maoizm'dir. Leninizm'dir, Maksizm'dir.

Üniversitelerimizin kürsüsüne çıkıp da, 'ey gençler, bu insan hakları denilen şeyler, ana hürriyetler denilen şeyler burjuva uydurmalarıdır. Böyle hürriyet olmaz. Asıl hürriyet Mao'culuğu tatbik etmekle sağla-

> nır. Asıl hürriyet Marksizm'i tatbik etmekle sağlanır'... Müsaade edin de Türkiye'nin şu ortamında, şu coğrafyasında bunu yapmasınlar.
>
> Üniversite kürsüsüne çıkan bir öğretim üyesi, objektif olarak bütün doktrinleri, bütün düşünceleri ilmi açıdan tahlil edebilir. Ama üniversite kürsüsünü, o 22-23 yaşındaki çocukların, beynini yıkamak için, onları şartlandırmak için, bir vasıta olarak kullanamaz. Bizim üniversitelerimiz devlet üniversitesidir. Devlet üniversitesi olduğuna göre, anayasamızın ana ilkelerini daima göz önüne tutmak lazımdır.
>
> Sistemli olarak bunu çürütecek, bunu yıkacak bir yola giderse ona izin olmayacaktır. Onun için bu maddeye, 21. maddeye ve 11. maddeye atıf yapılmıştır".

TRT muhabiri yine soruyor: "Efendim zannederim bu maddedeki değişikliklerden birisi de üniversite öğretim üyeleri ve yardımcılarının, siyasi partilere üye olabilmek imkânını tanıyan fıkranın kaldırılmış olmasıdır".

Ben cevap veriyorum:

> "İşte 120. maddeyi kaldırarak yerine burada okuduğumuzu koyduk. Artık o yok. Üniversiteler kanunu yapılacak. O kanunda üniversite öğretim üyelerinin neyi yapabilecekleri, neyi yapamayacakları, o kanunla belirtilecektir. O kanunla gösterilecektir. Şunu da ilave edeyim. Yine o kanunu da üniversitelerimizden isteyeceğiz. Hazırlamazlarsa biz hazırlayacağız, o zaman".

120. maddenin değişmeden önceki şeklinde, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip oldukları açıkça söyleniyordu. Bizim teklif ettiğimiz 120. maddede, idari kelimesi çıkarılmıştı. Bilimsel özerkliğe sahip deniyordu. Bir fıkrada şöyle idi: Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları, 21. maddedeki esaslar içinde serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler. Diğer bir fıkrada üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, yönetim ve denetimleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri bilimsel özerkliğin gereklerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Bizim teklif ettiğimiz bu maddeyi AP, DP ve GP ya aynen, veya esasta kabul ettiler. CHP kabul etmedi. Yukarıda da söylediğim gibi, bu madde üzerinde uzun görüşmeler oldu. Bilhassa Genel Kur-

may Başkanı ile İnönü arasında bir görüşme sağladık ve bu görüşme sonunda, İnönü de bazı tereddütlerini giderdi. Yeni 120. madde bizim de iştirakimizle şu şekilde düzenlendi ve parlamentodan böyle geçti:

> Madde 120: Üniversiteler ancak, devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir.
>
> Üniversite özerkliği bu maddede belirtilen hükümler içinde uygulanır. Ve bu özerklik üniversite binalarında ve eklerinde suçların ve suçluların kavuşturulmasına engel olmaz.
>
> Üniversiteler devletin gözetimi ve denetimi altında kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir. Özel kanuna göre kurulan devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.
>
> Üniversite organları öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca, her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılamazlar, son fıkra hükümleri saklıdır.
>
> Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.
>
> Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri görev ve yetkileri, üniversiteler üzerinde devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri ve üniversite organlarının sorumluluğu, öğretim ve öğrenim hürriyetlerini engelleyici eylemleri önleme tedbirleri, üniversiteler arasında ihtiyaca göre öğretim üyeleri ve yardımcılarının görevlendirilmesinin sağlanması, öğretim ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine ve kalkınma planı ilkelerine göre yürütülmesi esasları kanunla düzenlenir.
>
> Üniversitelerin bütçeleri, genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak, yürürlüğe konulur ve denetlenir. Üniversitelerle onlara bağlı fakülte, kurum ve kuruluşlarda öğrenim ve öğretim hürriyetlerinin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin üniversitelerin veya bu üniversiteye bağlı fakülte, kurum ve kuruluşların idaresine el koyar ve bu kararını hemen TBMM'nin birleşik toplantısının onamasına sunar. Hangi hallerin el koymayı gerektireceği, el koyma kararının ilan ve uygulanma usulleriyle süresi ve devamında bakanlar kurulunun yetkileri nitelik ve kapsamı kanunla düzenlenir.

Bizim teklifimizdeki fıkrada 21. maddeye atıf vardır. 21. maddede değişiklik yapılmadığı için anayasada, o atfa lüzum kalmamıştır.

Görülüyor ki madde uzun bir madde olmuştur. CHP Genel Başkanı İnönü, kanunla düzenlenecek olan bazı hususların anayasaya girmesini bir güvence saymıştır. Onun için bu madde yine oldukça ayrıntılı bir madde olmuştur. Maddenin bu şekilde yazılmasına bu güvence içinde CHP razı olmuştur.

TRT meselesi...

Şimdi TRT hakkındaki 121. maddenin değişikliğiyle ilgili bilgiler sunmaya çalışacağım. Bilindiği gibi bu 121. madde üzerinde de değişiklikten önce, değişiklikten sonra tartışmalar sürüp gitmektedir. TRT'yi eski haliyle özerk haliyle muhafaza etmek isteyenler hâlâ vardır. Fakat biz TRT'nin tarafsız olmasının esas tutulması gerektiğini özerkliğin TRT için zaruri olmadığını ve özerkliğin pek de iyi kullanılmadığını, görmüştük. Kamuoyunda ve silahlı kuvvetlerde TRT'nin tutumu üzerinde çok büyük şikâyetler vardı.

Burada şu hatıramı da nakledeyim. Bir gün sıkıyönetim işleri için, genel kurmayda 15 günde bir yaptığımız brifinglerin birinde, sıkıyönetimin TRT'nin kontrolü için oraya koyduğu albay rütbesindeki subayın, TRT ile başa çıkamadığını, ondan da birtakım şeylerin kaçırılarak ekranlara getirildiğini, mikrofonlara getirildiğini, Ankara Sıkıyönetim Komutanı yana yakıla anlattı ve TRT Genel Müdürü'nün de bunları önlemediğini yahut önleyemediğini, gevşek davrandığını söyledi. "Eğer elimde başka çare kalmazsa ben TRT Genel Müdürü'nün bu halini, bu ihmalini suç sayarak gözaltına alacağım" şeklinde bir çıkış yaptı. Ben kendisine bunun doğru olmayacağını, TRT'yi anayasada yapacağımız değişiklikle mutlaka yoluna koyacağımızı, milli menfaatlere aykırı bir yolda yürümesini engelleyeceğimizi söyledim. O tarihten sonra, TRT Genel Müdürü rahatsızlığını öne sürerek görevden ayrıldı. Adnan Öztrak çok hiz-

met ettiği TRT Genel Müdürlüğünden çekilmeyi daha önce istemiş, ben kalmasını rica etmiştim. Ama bu durumda, ayrılmasına razı oldum.

TRT genel müdürlüğü için teklifte bulunduğum bir büyükelçi, bir profesör, bu sakıncalı, sorumluluğu büyük işin başına gelmekte tereddüt gösterdiler. Kabul etmediler. Bunun üzerine sıkıyönetim bulunduğunu da göz önünde tutarak, yüksek rütbeli bir subayın TRT genel müdürlüğüne getirilmesinin sıkıyönetim idaresiyle TRT arasındaki sürtüşmeleri önlemekte büyük fayda sağlayacağını düşündüm. Genel Kurmay Başkanı'ndan bana TRT genel müdürlüğü için yüksek rütbeli subay tavsiye etmesini rica ettim. Genel Kurmay Başkanı önden buna razı olmak istemedi. Bir sivil konmasını istedi. Fakat ben çıkacak sürtüşmeleri, çelişkileri düşünerek ısrar ettim, "bir asker olsun, bu vasıfta bir asker olsun" dedim. Bunun üzerine Korgeneral Musa Öğün, TRT genel müdürlüğünü büyük bir başarıyla yürüttü. Hem yayınlar bakımından başarıyla yürüttü, hem de TRT'nin bütün memlekete hızla yayılması için hükümet programında vaat ettiğimizi, gayet bilgili bir şekilde, kısa zamanda yerine getirdi. TRT'nin yurt sathına vericilerinin yayılması, Musa Öğün zamanında geniş ölçüde hızla olmuştur. Musa Öğün, kendisi bir elektronik uzmanı olduğu için, çok pratik usullerle, yeni televizyon istasyonlarını, yeni radyo verici istasyonlarını memlekete yaymaya muvaffak olmuştur. Şimdiki gelişmelerin çoğunun ilk adımını o atmıştır.

Hükümet programın[ın] radyo TV hakkındaki satırlarını bizzat kendim yazıp koymuştum. Çünkü biliyordum ki, bilhassa Türkiye'de televizyonun süratle memleketin her yerine yayılması ve mümkün olduğu kadar çok vatandaşın Türkiye televizyonlarını seyretmesi, bizim milli bütünlüğümüz, sosyal bütünlüğümüz ve kültür zenginleşmesi bakımından, çok hayırlı bir rol oynayacaktır.

Gerçekten de televizyonun yurt sathına yayılmasıyla bunun faydaları görülmektedir. Televizyonun başına, o işin sorumluluğunu

idrak etmiş birisi geçtiği zaman, televizyondan gelecek faydaların sayısız olacağına şüphe yoktur. Elverir ki televizyonun başına geçecek insan kendi özel düşüncelerini, doktriner düşüncelerini oradan yaymaya kalkmasın, yaydırmaya kalkmasın; kendisini TC Anayasası'nın ana ilkeleri, prensipleriyle bağlı saysın, kendisini Atatürkçü yolda yürümekle görevli saysın. Çünkü TRT teşkilatı hiç kimsenin, hiçbir genel müdürün özel çiftliği gibi idare edilemez. Fikir bakımından da, sosyal, kültürel, siyasal bakımından da partilerin üstünde ve anayasamızın ana umdeleri içinde, yani Atatürkçü bir anlayış içinde yürütülmesi şarttır. Bunu yapmayan, bunun dışına çıkan bir genel müdür, bence o makama, o mevkie katiyen layık olmayan bir genel müdürdür.

13 Haziran 1971 günü radyolarda ve televizyonda yayınlanan anayasa hakkındaki izahatımda, bu 121. madde ve TRT hakkında şu izahatı veriyorum.

> "Bildiğiniz gibi şimdi anayasada, 121. madde "radyo ve televizyon idaresi ve haber ajansları" genel başlığıyla gösterilen bir maddedir. Burada yapılmak istenen değişiklik şöyle idi: Özerklik kelimesi bu maddeden çıkıyor ve o çıkınca, özerklikten asıl amaç neyse onun da belirli bir surette söylenmesi gerekiyor.
>
> Onu söylüyoruz ve diyoruz ki: Madde 121: Radyo ve televizyon istasyonlarının kuruluşu ve yönetimi bir kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir.
>
> Evvelce bu 'bir kamu tüzel kişiliği' değil, 'bir özerk kamu tüzel kişiliği' idi. Özerk kelimesi oradan düşüyor. Bundan sonra gelen 2. fıkrada, 'her türlü radyo ve televizyon yayınlarında, 11. maddeyle konulması öngörülen ilke ve esaslara uyulması, devletin yüksek çıkarlarının göz önünde tutulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması ve resmi olan veya olmayan bütün kuruluşlara karşı tarafsızlığın korunması zorunludur' diyoruz.
>
> Daha sonra, radyo ve televizyon idaresi kültüre ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınıyor.
>
> Son fıkra: 'Devlet tarafından kurulan veya devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır'.

Şimdi zaten bu madde 1961 Anayasası'na konurken, amaç neydi? Yine 1950-1960 döneminde, o zaman televizyon yoktu, radyo vardı, radyonun kullanılışı karşısında bütün Türk kamuoyunda doğan tepkiydi. Yani tepkinin doğurduğu ihtiyaçtı.

Amaç buradan meydana gelmişti ve herkeste genel bir istek: 'Aman bundan sonra radyomuz, sonra televizyonumuz, devletin elindeki haber alıp verme, yayma araçları, kuruluşları tarafsız olarak çalışsın. Partiler arasında taraf tutmasın. Hükümetin emrinde parti[ler] arası siyasi mücadelede bir alet olarak kullanılmasın'. Maksat bu idi.

Bu maksat bugün de vardır. Zayıflamış değildir. Aynı kuvvette devam etmektedir. Elbette ki TRT'nin, partiler arasındaki çekişmelerde onların üstünde kalması, objektifliğini muhafaza etmesi, olup bitenleri tarafsız bir açıdan kamuoyuna, vatandaşlara iletmesi şarttır, esastır.

İşte onun için, burada 2. fıkrada da bu söyleniyor: Tarafsızlığın korunması zorunludur. Bunun yanında asla unutulmaması lazım gelen ve her şeyin başında düşünülmesi lazım gelen şudur: Türk devletinin ve Türk milletinin sesidir TRT. Yayınlar mutlak bir tarafsızlık içinde olacak, fakat Türk kültür ve sanatının gelişmesinde yardımcılık görevini yapacaktır.

TRT'nin bence en başta gelen görevi bugün budur. Çünkü zamanımızda yayın organları içinde, ne gazeteler, ne dergiler, ne ajanslar, hiçbirisi, ama hiç birisi TRT kadar etkili, yani radyo kadar, televizyon kadar etkili olamaz.

Hele bizim memleketimizde, memleketimizin coğrafyası, bir sınırdan öbür sınıra kadar 1.600 km. küsur mesafe oluşu, sahillerle Orta Anadolu kısmının, orta kısmın büyük dağlarla ayrılmış bulunması, yol şebekesinin gereğince, henüz yurdun en ücra köşelerine kadar gidilecek hali almamış olması, tek ulaştırma, milleti birbirine kaynaştırma, aracı olarak, elimizde TRT'yi bulundurmaktayız.

Şu halde, TRT milletinin bütünlüğünü sağlayıcı bir rol oynayacaktır. Vazifesi, başlıca vazifesi budur. Türk kültürünün, Türk sanatının, kendi yurdumuz içinde her köşeye duyurulmasını sağlayacaktır. Bakınız bugün ne diyoruz. Trakya'daki vatandaşlarımız, sınırın ötesindeki televizyonu seyrediyor. Akdeniz kıyılarındaki vatandaşlarımız denizin ötesindeki yayınlanan televizyonları seyrediyor. Hatta İstanbul'daki vatandaşlarımız keza sınırlarımızın ötesindeki televizyon yayınlarını seyrediyor. Trabzon'a kadar yine o taraftaki sınırımızın öbür ucundan

> gelen televizyon yayınlarını seyrediyor. Benim zihnimi başlıca işgal eden konulardan biri en kısa zamanda bütün Türkiye'yi kendi televizyon, radyo şebekemize bağlamaktır.
>
> Yalnız iç durumumuz bakımından değil, dışarıya dönük durumumuz bakımından da radyo, televizyonun bu derece büyük önemi vardır. Ve biliyorsunuz ki bugün bütün dünyada geniş bir radyo, televizyon vasıtasıyla programda, adeta mücadelesi demeyim, propaganda, harbi olmaktadır. Şu halde böyle bir dünya ortasında, böyle bir âlemin içinde, Türkiye TRT'si de, Türk devletinin ve Türk milletinin önünde, Türkiye'nin yüce çıkarlarının yönünde, istikametinde çalışmalıdır. Bu yalnız özerklikle mi sağlanır?
>
> Bence hayır. Özerklik olmadan da bu amaçlar hepsi bir arada sağlanabilir. Zaten şunu da ilave edeyim; buradan özerklik kelimesinin çıkarılmak istenişinin sebebi şu: Şimdiki TRT kanununda ıslahat yapmak ihtiyacı belirmiştir. Bu kamuoyunda adeta ittifak halinde ortaya çıkmıştır. Fakat burada özerklik kelimesi kaldıkça, acaba hangi halde özerkliğe tecavüz edilmiştir? Özerklik ihlal edilmiştir? Hangi madde, hangi sınırda buna dokunulmamıştır şüphesi daima yaşar. Bunu çıkarmakla koyduğumuz tarafsızlık, haberlerin doğruluğu, devletin yüksek menfaatinin gözetilmesi sınırları içinde, yeni bir kanunla, yahut bir önceki kanun üzerinde değişiklik yapılmak suretiyle bu sağlanacaktır.
>
> Yani şunu demek istiyorum: Özerkliği kaldırarak, radyoyu hükümetin emrinde her gün telefonu açıp, şu haberi beğenmedik, öyle vermeyin, gelecek sefer şöyle yapın; yahut şu yorumu niye koydunuz, koymayın onu çıkarın, bunu koyun, asla böyle bir şey düşünülemez. Böyle olmaz. Mesela bakın, işte BBC'nin statüsü elimde.

Burada TRT muhabiri, bana TRT'nin gereği kadar memleket sathında yayılmamış olmasının, özerklik nedeniyle olmadığını, özerkliğin buna engel olmadığını, gerekli mali imkânın sağlanamaması dolayısıyla bu yayılma olmadığını söyledi. Burada ben şu izahatı vermeye ihtiyaç duydum:

> "Şimdi burada TRT'nin bir de övülecek yeri var. Sırası gelmişken öveyim TRT'yi. Hakikaten bizdeki TRT birçok mahrumiyetler içinde. İşte bugün, burada sizin aranızda stüdyolarınızın halini görüyorum. Sizin hangi şartlar altında çalıştığınızı görüyorum. Biz evimizde oturup rahat rahat köşemizden bunu seyrederken, bunların farkında değiliz.

Siz bir gün de kendi bu iç âleminizi göstermelisiniz, televizyon seyircilerine. Hiç şüphe yok ki büyük hizmetler yaptınız memlekete ve yapmaktasınız. Unutmayın, yaptınız ve yapmaktasınız.

Ancak yine şunu da kabul etmek lazım ki, ben buraya gelmeden üç beş gün evvel, mecliste TRT'nin hesaplarını, TRT hakkındaki raporu inceleyen İktisadi Devlet Teşekkülleri (parlamento) Komisyonunun tutanaklarını teypten kâğıda geçirttim. Dikkatle onları inceledim de geldim. Orada bile sizin içinizde ne türlü tartışmaların geçtiğini, ne türlü huzursuzlukların olduğunu, yönetim kurulu üyelerinin konuşmasından, eski genel müdürünüzün konuşmasından bir kere daha gördüm. Ben de herkesle beraber burada ne cereyan ettiğini biliyorum. Ama diyeceksiniz ki TRT topluluğuna, bütün TRT topluluğuna sirayet eder mi? Asla etmez.

Ancak vücudu, bir insan vücudunu alın, parmağının ucunda dolama, o dolamayı mutlak tedavi edecek ilaçları sürmek, yahut aldırmak lazım, içmek lazım, içirmek lazım.

Şimdi bugün bütün Türkiye'de kiminle konuşsanız, herkes aynı sıkıntıyı söylüyor. Öyle yayınlar oldu ki, bundan tedirgin olmayan, rahatsız olmayan vatandaşımız kalmadı. Burada şimdi teferruata girmiyorum. Bana getirdiler bazı yayınları. Mesela köyün saatinde yapılmış olan. Okudum tüylerim ürperdi. Bugün Türkiye'nin TRT'sinde, Türkiye'nin radyosunda böyle bir yayın yapmamak lazım. O yayını hazırlayan zatın fikirleri olabilir. Ona karşı müsamaha gösterebilirdim. Eğer bu 'devletin TRT'si' olmasa, özel bir şirket olsa, o şirketin kendi imkânlarıyla, kendi müşterilerinden aldığı reklam paralarıyla yaşayan bir TRT olsaydı, buna müsamaha gösterebilirdik. Ama unutmamak lazım ki, bu 'Türkiye Cumhuriyeti'nin TRT'sidir'. Türkiye vatandaşlarının ödediği hem vergi, hem harçlarla yaşayan bir TRT'dir. O türlü yayınların yapılamaması lazımdır. Gözden kaçtı bu denemez. Kaçar mı hiç? Kaçmayacaktı. Biz şimdi tedbir alacağız, bundan sonra kaçmayacak, bundan sonra kaçamayacak. Siz daha rahat çalışacaksınız. Burada büyük fedakârlıklarla çalışan, % 99 nispette büyük fedakârlıklar içinde çalışan arkadaşlar var. Onlar daha rahat çalışacaklar. Daha güzel imkânlar içinde çalışacaklar. Ama o türlü yayınlar olmayacak. Girmek istemiyorum teferruata."

Televizyonda reklam...

Sırası gelmişken şunu da işaret edeyim, burada: Musa Öğün genel müdür olduğu zaman, televizyona reklam kabul etme kararını verdik. Televizyon ticari reklamları almaya başladı. Ondan sonra televizyonun geliri geniş ölçüde çoğaldı ve bu gelir sayesinde televizyon gerçekten maddi sahada, manevi sahada büyük ilerlemeler kaydetti ve etmektedir.

Özerklik...

Burada TRT muhabiri tekrar bana televizyon ve mikrofon önünde özerkliğe dokunulmaması lazım geldiğini söyledi. Ona da şu şekilde cevapla devam ettim:

> "Yayın özerkliği, yani yayın objektifliği diyeyim, çünkü özerklik kelimesi öyle bir kelime ki, Türkçe'de bunun tarifi yapılmamıştır. Muhtariyetin Türkçe olarak ifadesidir. Bunun sınırları nedir, belli değildir.
>
> Birçok memleketlerin anayasalarında, mesela İtalyan anayasasında geçen gün de bahsettim, üniversite muhtariyeti derken, kanunla tayin edilir, sınırları kanunla çizilir demiş, çıkmış. Bizde o denilmiyor, ama, TRT'den istenen yayınların da, haberlerin de objektif olmasıdır. Doğru haber vermesidir. İktidardakilerin borazanı gibi ötmemesidir. Bu sağlanacaktır, böyle olacaktır".

Kamuoyu demokrasileri...

> "Bir şey daha söyleyeyim. Bugün demokrasiler, kamuoyu demokrasisidir.

> Siz kanunlara, anayasalara istediğinizi yazın. Eğer kamuoyu onlara sahip çıkmazsa, onların kontrolünü yapmazsa, o kâğıt üzerinde kalır. Eğer bir memleketin kamuoyu haklara sahip çıkarsa, vazifelileri kontrol ederse, o zaman her şey güzel işler ve sıkıntı çekilmez. Şunu söyleyeyim ki, özerklik kelimesi, kanundan anayasadan çıkmakla, TRT'de aradığımız ve milletlerarası standartta aranması lazım gelen vasıflar bakımından hiçbir şey eksilmeyecektir. Yalnız, özerkliğin kötüye kullanılması, kesin surette önlenecektir. Bu konuda söyleyeceklerim bundan ibarettir".

Sıkıyönetim ilanı...

Anayasanın 124. maddesinde de değişiklik yapıldı. Bu madde sıkıyönetim ve savaş halini düzenleyen maddedir.

Bu maddeye ilave edilen cümle şudur:

> "Veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini, içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen, yaygın şiddet hareketleri hakkında, kesin belirtilerin ortaya çıkması sebebiyle".

Yine bu maddede eskiden sıkıyönetimin süresi bir aydı. Bir ayı aşmamak üzere karar verirdi Bakanlar Kurulu ve bunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tasdik için sunardı. Bu bir aylık süre iki aya çıkarılmıştır. Bakanlar Kurulu iki ayı aşmamak üzere sıkıyönetim ilan edebilir. Bu kararını TBMM'nin onayına sunar.

134. Madde

134'üncü maddede de, askeri hâkimlerin yaş hadleri, yükselme ve emekliliklerinin de kanunla düzenleneceği hüküm altına alınmıştır. Böylece askeri yargı ile ilgili 138. maddenin son fıkrasıyla

uygunluk sağlanmıştır. Kanun mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre, bu konuları düzenleyecektir.

Savcılar...

137. maddede, cumhuriyet savcılarıyla ilgili bir değişiklik yapılmıştır. Bu yeniliği, radyo ve televizyon konuşmalarımın birinde şöyle açıklıyorum.

> "1961 Anayasası'nda savcılar için konulan madde, 10 senedir tartışma konusudur. Meclis (bu konuda) kanun yapar, Anayasa Mahkemesi bozar. Bu şundan doğuyor. Savcılar iki çeşit görev yaparlar. Biri mahkemelerin yanında, hatta mahkemelerin içinde yargı görevinin yerine getirilmesinde vazife, rol sahibidirler. Bir de adalet bakanlığının, ilçelere kadar teşkilat kademelerinde, idari görevleri vardır. Açıklık getiriyoruz buraya. Diyoruz ki, idari görevleri bakımından, yani yargı görevleri bakımından, o yine eskisi gibi devam ediyor, İkinci fıkradadır. Kanun, cumhuriyet savcılarının ve kanunun sözcülerinin görevlerini yapmalarında teminat sağlayıcı hükümler koyar. İşte burada görev dediğimiz asıl yargıya yararlı görevidir. Birinci fıkradaki ise, idari görevidir. Yani adalet bakanlığının yardımcısı olacak, adalet bakanlığının illerde, ilçelerde eli kolu olarak yapmakta olduğu tamamen idari görevdir. Buna açıklık getirilmiştir. Yani tereddüt olmasın diye.
>
> Sonradan bu 137. madde, partiler arası komisyonda, esaslı bir incelemeye tabi tutulmuştur. 1961 Anayasası'nın öngördüğü savcıların teminatı hakkındaki kanunu, Anayasa Mahkemesi bozmuştu. Bundan da ilham alarak, savcıların durumunu açıklığa kavuşturacak hükümler, doğrudan doğruya anayasanın bu maddesi içine yerleştirilmiştir ve çok isabetli olmuştur. Yüksek Savcılar Kurulu, anayasa hükmü olarak meydana gelmiştir. Savcıların her türlü özlük işleri, diğer mesleğe ait işleri Yüksek Savcılar Kurulu eliyle yürütülecektir. Böylece cumhuriyet savcılarının hem adalet bakanlığıyla ilişkileri bir esasa bağlanmış,

hem de özlük işleri ve yargı görevlerinin yerine getirilmesi bakımından, gerekli teminat sağlanmıştır.

Yine aynı düşüncelerle, disiplin ve meslekten çıkarma cezaları dışındaki kurul kararlarının kesinliği öngörülecek, hizmetin aksamaması sağlanmıştır. Esasen çoğunluğu yüksek mahkeme üyelerinden meydana gelen bir kurulun, kararlarına karşı başkaca bir teminat yolu düşünülmesine de ihtiyaç görülmemiştir. Disiplin ve meslekten çıkarılma cezalarında ise, gerek adalet bakanlığına ve gerekse hakkında karar verilen cumhuriyet savcısına, bu kararın bir defa daha incelenmesini isteme hakkı tanınmıştır. Bu isteme şekli ve süresi kanunla düzenlenecektir.

Bakanlık Müsteşarı veya Özlük İşleri Genel Müdürü'nün izin, hastalık veya [benzer] sebeplerden, toplantılara katılmamaları halinde, kendilerine vekâlet etmekte olanların bu görevi yerine getirecekleri, Yargıtay'dan seçilen asil üyelerin, yokluğunda da, yedek üyelerin kurula katılacakları tabiidir.

Adalet Bakanı'nın bulunmadığı zamanlarda ise, Kurul'a Cumhuriyet Başsavcısı başkanlık edecektir. 138. maddede, askeri savcılara ait bir açıklık getirmiştir. Askeri savcılık görevlerini yapan askeri hâkimlerin refakatinde bulundukları komutanlarla, ilişkilerinin kanunla düzenleneceği, hükme bağlanmıştır.

Yargıtay...

139'uncu madde, Yargıtay'ın kuruluşu ile ilgili maddedir. Bu maddede değişiklik yapılmıştır.

139'uncu maddenin yeni şeklinde, şunlar sağlanmıştır. Birinci sınıfa ayrılmış hâkimler yanında, birinci sınıfa ayrılmış cumhuriyet savcılarının da Yargıtay üyeliğine seçilebilmelerinin imkânı tanınmıştır.

Birinci Başkan ile Cumhuriyet Başsavcısının seçimlerinin, Yargıtay Genel Kurulu'nca yapılması esası muhafaza edilmiş, ancak ikinci başkanların, genel kurulca seçilmelerindeki güçlükler göz

önünde tutularak, bunların seçilmeleri usulünün kanunla düzenlenmesi uygun görülmüştür. Birinci Başkan ve Cumhuriyet Başsavcısı'nın, gerekse ikinci başkanlarının görev sürelerinin, 4 yıl olarak tespiti ve süresi dolanların yeniden seçilebilmelerinin mümkün olduğu hükme bağlanmıştır.

Danıştay...

140'ıncı maddede, Danıştay'la ilgili değişiklik yer almaktadır. 139'uncu maddede Yargıtay için düşünülen usul, Danıştay'a da getirilmiştir. Danıştay Başkanı ile başkanın sözcüsünün aynı yoldan seçilmesinde zorunluluk bulunmadığı düşünülmüştür. Danıştay Başkanı'nın, başkanın sözcüsünün ve daire başkanlarının üyeler arasından, genel kurulca seçilmesi, işin gereğine çok daha uygun olup, esasen Yargıtay'da da bu sistemin uygulanması öngörülmüştür. Bu bakımdan 3'üncü ve 4'üncü fıkralarda bu sistemi gerçekleştirecek değişiklikler yapılmıştır.

Yargıtay'daki sisteme uygun olarak Danıştay Başkanı, başkanın sözcüsü ve daire başkanları görev sürelerinin 4 yıl olarak tespiti, süresi dolanların yeniden seçilmelerinin mümkün olduğu hükme bağlanmıştır.

Maddeye ilave edilen son bir fıkrayla, asker kişilerle ilgili idari davaların, askeri hizmetin özelliğinin gereği olarak, Askeri Yargıtay'da kurulacak özel bir dairede incelenmesi ve bu dairenin kuruluşuyla üyelerinin atanmalarının kanunla düzenlenmesi esası kabul edilmiştir.

Askeri idari davalar için, maddeye getirilen bu değişikliği askerler istediler. Bilhassa o zamanki Kara Kuvvetleri Komutanı'ndan dinlediğim şikâyetler, cevap verilecek gibi değildi. Bana, örnek olarak aynı gerekçelerle, aynı rütbede iki subayın, emekliye sevk

edildiklerini, ikisinin de Danıştay'a başvurduğunu, bu subaylardan birisinin, Danıştay'da lehine karar çıktıktan sonra davaya bakan o dairedeki başkanın akrabası olduğunu tespit ettiklerini; o dairede hiçbir akrabası olmayan öteki subayın da davayı kaybettiğini gördüklerini söylemişti.

141. maddede askeri hâkimlerin, tayinleri usullerine ait bir kanun yapılacağını, bunun kanunla düzenleneceği gösterilmiştir. Askeri hâkimlerin, hâkimlik nitelikleri yanında, askeri rütbe ve kıdem hiyerarşisine de tabi oldukları göz önünde tutulmuştur.

Yüksek Yargıçlar Kurulu

143 ve 144. maddeler Yüksek Hâkimler Kurulu'nun kuruluşuna ve işleyişine dair maddelerdir. Bu konuda 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra, yapılan 10 yıllık uygulama bazı aksaklıkları ortaya çıkarmıştı, bunları gidermek için yapılmıştır değişiklikler.

Ayrıca hâkimlerin 1961 Anayasası'yla kavuştukları mutlak teminatın bir yandan faydaları derlenirken, öbür yandan da hâkimlerin hiçbir kontrole tabi olmadan çalışmalarının da bazı şikâyetlere yol açtığı görülmüştür. Bunu önlemek için hâkimlerin yine hâkimlik teminatı içinde çalışan, kendi aralarından müfettiş hâkimler yoluyla denetlenmeleri düşünülmüştür ve 143 ve 144. maddelerde yapılan değişikliklerle bu sağlanmıştır.

Yüksek Hâkimler Kurulu'na yasama meclislerince birinci sınıfa ayrılmış hâkimler arasından, üye seçilmesi usulünden uygulamada görülen aksamalar ve sakıncalar nedeniyle vazgeçilmiştir. Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin kendi üyeleri arasından, Yargıtay Genel Kurulu'nca seçilmeleri ve süresi dolanların yeniden seçilebilmeleri esası kabul edilmiştir. (Madde 143)

Adalet Bakanı’nın gerekli gördüğü hallerde Yüksek Hâkimler Kurulu toplantılarına katılabileceği ve başkanlık yapacağı kabul edilmiş olduğuna göre, bu durumun tabii sonucu olarak oy kullanabilmesinin temini için son fıkradaki oylamaya katılamaz ibaresi madde metninden çıkarılmıştır. Yani Adalet Bakanının da Yüksek Hâkimler Kurulunda bir oyu olacaktır.

144. maddede yapılan değişikliklerle mahkemelerin bağımsızlığının ve hâkimlik teminatının güçlendirilmesi ve dış etkilerden tamamen korunması için, Yüksek Hâkimler Kurulu’nun, hâkimlerin özlük işleri ve haklarında disiplin işlemleri hakkında kesin karar verebilmesi zorunlu görülmüştür. Zaten yüksek dereceli hâkimlerden meydana gelen bu kurulun kararlarına karşı başka bir teminat yolu düşünülmesine de ihtiyaç görülmemiştir. Bu nedenle kurul kararlarına karşı başka yerlere başvurulamayacağı, ancak disiplin ve meslekten çıkarma cezalarıyla ilgili kararların bir defa daha incelenmesinin Adalet Bakanı veya hakkında karar verilen hâkim tarafından istenebilmesi hükme bağlanmıştır. Böylece bir hâkim ilk atanmasından emekliliğine kadar geçecek süre içinde, Yüksek Hâkimler Kurulu dışında bir makam ve mercie muhatap olmaksızın, tam bir güven içerisinde görevini yapmak imkânına kavuşmuş olacaktır. Disiplin ve meslekten çıkarma cezalarının bir defa daha incelenmesine ait işlemin şekli ve süresi kanunla düzenlenecektir. Yine uygulamanın ortaya koyduğu bir ihtiyacı karşılamak amacıyla, kurula bağlı ve sürekli olarak görev yapmak üzere müfettiş hâkimlik usulü konmuştur.

144. maddede müfettiş hâkimler için şöyle formüllenmiş bir fıkra vardır:

“Hâkimlerin denetimi ve haklarındaki soruşturma, Yüksek Hâkimler Kurulu’na bağlı ve sürekli olarak görevli müfettiş hâkimler eliyle yapılır. Müfettiş hâkimler, hâkim ve cumhuriyet savcılarıyla bu mesleklerden sayılanlar arasından Yüksek Hâkimler Kurulu’nca atanır. Müfettiş hâkimlerin nitelikleriyle atanma usulleri, hakları

ödevleri, ödenek ve yollukları, meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin kovuşturması yapılması ve disiplin cezası uygulaması, hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir".

145. maddede de, Anayasa Mahkemesi'ne yasama meclislerinden seçilecek üyelerin kolayca seçilebilmesi için, salt çoğunlukla seçilebilmeleri usulü kabul edilmiştir, çünkü 10 yıllık deneme mutlak çoğunluğu sağlamanın çok güç olduğunu ortaya koymuştu.

Yine bu 145. maddede yapılan bir başka değişiklik de uygulamadaki güçlükler de göz önünde tutularak yasama meclislerince seçilecek birer üyenin üniversitelerce aday gösterilenler arasından seçilmesini öngören fıkra maddeden çıkarılmıştır.

145. maddede Anayasa Mahkemesi'nin Başkan ve Başkan Vekilinin de salt çoğunlukla seçilmesi usulü konmuştur.

Anayasa Mahkemesi'nin yetkisi...

Anayasada yapılan değişiklikler içinde bir de 147. madde üzerinde çok durulmuştur. Bilindiği üzere, 147. madde Anayasa Mahkemesi'nin hangi davalara bakacağını düzenleyen bir maddedir. Bu madde eski değişmeden önceki şekliyle aynen şöyle idi:

"Madde 147. Anayasa Mahkemesi kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüklerinin anayasaya uygunluğunu denetler".

Maddenin bu şekilde yazılışından ötürü Anayasa Mahkemesi'nin, anayasanın kendisinde yapılan değişiklikleri de denetleyeceği şeklinde yorumlamalar görülmüştür.

Bu şekilde yorumlayanların gerekçesi şu oluyordu: Anayasanın kendisinde değişiklik yapan kanun da, bir kanun olduğuna göre, 147. maddeye dayanarak Anayasa Mahkemesi de kanunları denetlediği için, anayasanın kendisinde değişiklik yapan kanunu da denetler. Gerekçeleri buydu.

Tabii bu gerekçe biraz zorlama bir gerekçedir. Çünkü anayasanın kendisinde değişiklik yapan kanun, anayasada gösterilen usul ile üçte bir üyenin –yani Millet Meclisi ve Senato'dan üçte bir üyenin– önerisi ve üçte iki çoğunlukla kabul edilen anayasa değişikliği kanunudur. Diğer kanunlarla bunun arasında bu kadar önemli bir fark vardır. Biri parlamentonun üçte iki çoğunluğuyla değişiyor, öteki kanunlar o gün toplantıda hazır bulunanların salt çoğunluğuyla değişebilen kanunlardır. Kelime olarak kanun olması, anayasa değişikliğini nitelik bakımından alelade kanunlarla bir tutmaya asla elverişli değildir, sayılmamak lazımdır. Anayasa Mahkemesi'nin anayasa değişikliklerini de kapsayan bir yetki sahibi olmasını isteyenler vardı. Belki bunu isteyenlerin bir kısmı, nazari alanda hukuk devleti mefhumunu son haddine, azami haddine kadar götürmek ve yasama organının üzerinde bir yargı denetimini bu hadlere kadar vardırmak istiyorlardı. Ancak bu noktada çok dikkatli olmak gerekirdi. Çünkü yargı denetimi derken, yargı organını bir yasama organı haline, bir yürütme organı haline getirmemek de şarttı. Anayasanın kendisinde üçte iki çoğunlukla değişiklik yapan bir yasama organını da, Anayasa Mahkemesi'nin denetimi altına koymak için 147. madde, o yukarıda gördüğümüz şekilde yazılmamak lazımdı. 147. maddeye Anayasa Mahkemesi'nin, anayasa değişikliklerine kadar yayması doğru değildi. Ayrıca, yalnız hukuksal açıdan değil, memleketin şartları bakımından, Anayasa Mahkemesi'ni üçte iki çoğunlukla yapılan bir anayasa değişikliğini dahi iptal yetkisiyle teçhiz etmek, o günkü şartlar içinde, Anayasa Mahkemesi - parlamento ilişkileri bakımından sakıncalı olacaktı.

147. maddede değişiklik öneren kanun teklifinin altında bilindiği gibi, hem Cumhuriyet Senatosu'ndan, hem Millet Meclisi'nden üçte birden fazla milletvekili ve Senatörün imzaları vardır. Kanun teklifinde, 147. maddeye getirilen açıklık, kesinlik gerekçesi olarak şöyle denilmektedir:

“Anayasa Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni hem kanun koyan, hem de anayasa koyucusu olarak yetkili kılmıştır. Kanun yapıcı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin tasarrufları, anayasada belirtilen istisnalar dışında ve anayasada gösterilen şekil, usul ve esaslara göre, Anayasa Mahkemesi’nin denetimine tabi tutulmuştur.

Anayasa Mahkemesi, yasama meclislerinin iç tüzüklerinin anayasaya uygunluğunu da denetlemeye yetkilidir.

Ancak Anayasa Mahkemesi’nin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin anayasa koyucusu olarak yaptığı anayasa değişikliklerini denetlemesi söz konusu olamaz.

Nitekim anayasanın 4. maddesinin üçüncü fıkrasında ‘hiçbir kimse veya organ kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz’ hükmü yer almıştır.

Şu halde anayasanın sadece kanunlara ve iç tüzüklere hasrettiği bir denetleme yetkisinin, Anayasa Mahkemesi’nce anayasa değişikliklerine teşmil edilemeyeceği tabiidir. Ancak hemen göz önüne almak gerekir ki, anayasa değişikliği, anayasanın 155. maddesinde görüldüğü üzere, gerek teklif ve gerekse müzakere ve kabul bakımından kanunlardan farklı şekil şartlarına bağlanmıştır. Anayasa değişikliği bu şartlar dışında, kanunların tabi olduğu müzakere usullerine tabi olmakla beraber, sadece bir kanun değil, onun üstünde bir anayasadır. Geçmiş yıllar uygulamasında anayasa değişiklikleri kanun şeklinde kabul ve ilan edildiği ve bu değişikliklerden bazıları aleyhine iptal davaları açıldığı için, Anayasa Mahkemesi’nin anayasa değişiklikleri üzerinde denetleme yetkisi bulunup bulunmadığı konusuna açıklık kazandırma ihtiyacı belirmiştir. Bu denetim yetkisinin anayasa değişikliğinin sadece teklif, müzakere ve kabul edilmesine ait anayasa hükümlerine uygun olarak yapılmış bulunup bulunmadığı noktasına münhasır olduğu, esasa teşmil edilemeyeceği ve bu esasın Anayasa Mahkemesi’ne yer veren bütün demokrasilerde de aynı tarzda kabul edildiği tespit olunmuştur. Anayasanın 147. maddesindeki değişiklik bu anlam dışındaki yorum ve uygulamalara yer bırakmayacaktır.

147. maddenin değişiklikten sonraki sekizinci fıkrası şu şekli almıştır: “Madde 147. Anayasa Mahkemesi kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüklerinin anayasa, anayasa değişikliklerinin de anayasa da gösterilen şekil şartlarına uygunluğunu denetler”.

149. Madde

149. maddede de yine Anayasa Mahkemesi'yle ilgili değişiklik yapılmıştır. Değişiklikten önce Anayasa Mahkemesi'nde, bir kanunun iptali için başvurma usulü daha geniş tutulmuştu. Değişiklikten sonra Anayasa Mahkemesi'ne iptal için başvuracaklar şu şekilde tespit edilmiştir: "Madde 149. Cumhurbaşkanı, yasama meclislerindeki siyasi parti grupları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasi partiler ile son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde 10'unu alan siyasi partiler, yasama meclislerinin birinin üye tam sayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri, kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Üniversiteler kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüklerinin veya bunların belirli madde ve hükümlerinin anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası açabilirler".

151. Madde

Anayasa Mahkemesi'yle ilgili bir değişiklik de 151. madde ile getirilmiştir. 151. maddenin yeni şeklinde, Anayasa Mahkemesi kararlarının ancak gerekçeleriyle birlikte Resmi Gazete'de yayınlandıktan sonra hüküm ifade edeceği açıklığa kavuşturulmuştur.

Bu hüküm daha önce yoktu. Anayasa Mahkemesi'nde herhangi bir konuda karar verildiği duyuluyordu veya açıklanıyordu. Kararın gerekçesi yazılmıyordu, kararın gerekçesi bazen aylarca sonra yazılabiliyordu. Bu durumda iptal edilen kanun yerine, yeni bir kanun yapmak durumunda bulunan parlamento iptalin gerekçesini bilme-

diği için kanun yapamıyordu. Bu yüzden iptal edilen kanun yenisinin yapılmasına Anayasa Mahkemesi'nce süre tanınmış olsa bile, kamuoyu önünde çürümüş oluyordu. Gerekçe bilinmediği için de parlamentonun eli kolu bağlı kalıyordu.

151. maddede, bir dava mahkemede görülürken uygulanmak istenen kanunun anayasaya uygunluğu mahkemece şüpheli görülürse, davayı mahkeme Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara kadar geri bırakabilir deniliyordu. Burada bir süre konmuştu. Bu süre üç aydı, altı aya çıkarılıyordu. Adli mahkeme altı ay Anayasa Mahkemesi'nin kararını bekleyecekti. Altı ay içinde bir karar verilip açıklanmazsa o zaman mahkeme kendiliğinden kendi kanaatine göre bu kanunun anayasaya aykırı olup olmadığını hükme bağlayacak ve davaya ona göre devam edecek, sonunda Anayasa Mahkemesi ne karar verirse, iş ona göre düzeltilecek. Bu üç aylık sürenin altı aya çıkarılması 152. maddede, Anayasa Mahkemesi'nin kararları ancak gerekçeleriyle beraber açıklanır hükmü getirildiği için, zaruri olarak gerekçenin yazılması da zaman aldığı için, üç ay altı aya çıkarılmıştır. Bu maddedeki değişiklik şöyledir:

Gerekçeli karar...

"Madde 152. Anayasa Mahkemesi'nin kararları kesindir. Kararlar gerekçesi yazılmadan açıklanamaz".

Bu değişiklik bence çok yerinde ve faydalı olmuştur. Bu değişikliğe rağmen, Anayasa Mahkemesi'nden gayri resmi olarak herhangi bir konuda ne karar alındığı dışarıya sızmakta veya sızdırılmaktadır. Sızdırıldığı zaman gazeteler kendi eğilimlerine göre, o kararın lehinde veya aleyhinde yayına başlamaktadırlar. Öte yandan, bir kanun iptal edilmişse, parlamento o kanunun yerine yeni bir kanun yapma durumunda kalmaktadır. Bu yeni kanunu yapmak için de

Anayasa Mahkemesi’nin nelere takıldığı, kanunu niçin iptal ettiği ancak gerekçenin bilinmesiyle öğrenilebilir. Gerekçe de aylarca açıklanmamaktadır. Ve iptal edilmişse, o iptal kararı Resmi Gazete’de gerekçeyle beraber açıklanma mecburiyeti olduğu için, Resmi Gazete’de yayınlanmamaktadır. Böylece bu değişikliğe rağmen, hâlâ o nokta istismar edilebilmektedir. Bununla birlikte, değişiklik, zararı azaltmıştır. Fazla üzerine gidilememektedir. Kenarından köşesinden kurcalanmakla yetinilmektedir.

152. maddenin ikinci fıkrasında da iptal edilen kanunun veya içtüzüğün veya bunların iptal edilen hükümlerinin ancak gerekçeli kararın Resmi Gazete’de yayınlandığı tarihte yürürlükten kalkması öngörülmüştür. Aynı maddenin ikinci fıkrasının son cümlesindeki altı aylık süre de, Resmi Gazete’de yayınlanma tarihinden başlamak üzere, bir yıla çıkarılmıştır. İptal nedeniyle yeniden çıkarılacak veya değiştirilecek kanunun, gerek tasarı olarak hazırlanması ve gerekse yasama meclislerinde görüşülmesi, bazen altı aylık bir süreye sığdırılamadığından, Anayasa Mahkemesi’ne kanunun niteliğine göre bir yıla kadar süre vermek yetkisi tanınmıştır.

Değişiklik nasıl hazırlandı?

Bundan sonra geçici maddelerde bazı değişiklikler vardır. Onlar son değişiklikler ile getirilen yeniliklerin ne suretle uygulanacağını gösteren geçici hükümlerdir.

Anayasada yapılan değişiklikleri baştan sona bu şekilde özetlemiş oldum.

Radyo Televizyon konuşmalarımın sonuncusunda, anayasa değişikliği ön taslağının nasıl hazırlandığını anlattım. Bunu şöyle belirtiyordum:

> “Ön taslağı, ne şekilde hazırladık? Biraz da onu anlatayım:

Bildiğiniz gibi ilk taslağı parti liderlerine bir buçuk ay önce sunmuştum.

Bunu kaleme almadan Adalet Bakanı arkadaşımla birlikte demokrasiyle yönetilen başka ülkeler anayasalarının ve konumuzla ilgili kanunlarının çoğunu inceledik. Başta da söylediğim gibi, hukuk devleti olmak bakımından hiçbirinden geride kalmamaya üstün önem verdik. Ancak hak ve hürriyetlere değinen maddelerde bilhassa dikkatli olduk. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları demeciyle, üyesi bulunduğumuz Avrupa İnsan Hakları sözleşmesini biran gözden uzak tutmadık.

Ve elbette en başta yurdumuzun dünkü ve bugünkü ortamını, gelecekte karşılaşacağı meseleleri ele aldık. Uzmanlarımıza, anayasa otoritelerine geniş ölçüde danıştık. Sözlü ve yazılı düşüncelerini aldık ve her birini ayrı bir önemle değerlendirdik. Sonra ilk taslağı yazdık.

Bunu parti liderlerine sunduk. Hemen ardından TRT aracılığıyla bütün vatandaşlarımıza geniş izahlarla açıkladık.

Partilerin ayrı ayrı, tek tek görüşlerini, tekliflerini, telkinlerini öğrendik. Silahlı kuvvetlerimizin de fikrini aldık.

Görüşler birbirinden ayrı düştüğünde, bunlar arasında ortak noktaları arayarak uzlaştırıcı bir formüle varmaya gayret ettik. Birkaç gün önce parti liderlerine yeniden sunduğum taslak bundan dolayı birincisinden farklıdır. Danışıp görüştüklerimizin her birinin eğilimi veya muhalefeti göz önünde tutularak, vazgeçilmiş hükümler, maddeler vardır.

Bunu mümkün gördüğümüz yerde yaptık. Ama, devletin selameti için, ana prensip saydığımız noktalarda inançlarımıza aykırı düşen bir telkini benimseyemezdik. Bu sınır içinde, bazen onsuz da olabileceğini kabul ettiğimiz için, bazen de taslağı parlamentodan geçirebilmenin zorunlu şartı olarak, üçte iki oyu sağlamak üzere kaçınılmaz bir fedakârlık olarak, istekleri yerine getirdik.

Fakat şimdi, partilerin elinde bulunan ön taslak, yine de danıştıklarımızın her noktada birbirleriyle ve bizimle mutabık oldukları bir metin, ne yazık ki değildir.

Herkesi her zaman uzlaştırmak kabil olmadı. Bununla beraber iyimser bir görüşle şunu söyleyebilirim: Anlaşmazlık birkaç madde üzerinde düğümlendi.

Bu düğümün, kamuoyundan uzakta görüşmelerle çözülebilmesi olanağı kalmamıştı. İş parlamentoya götürülmeli tartışma orada yapılma-

lı, uzlaşma olacaksa orada sağlanmalıydı.

Görüyorsunuz ki, ön taslak birer mektupla liderlere sunulduğundan bu yana, anlaşmazlık konuları yavaş yavaş kamuoyu önüne getirilmektedir.

Öyle sanıyorum ki, netice olumlu da çıksa, olumsuz da gelse, artık bu aşamada kamuoyunun anlaşılamayan noktaları öğrenmesi, bilmemesinden daha iyidir.

Sade vatandaşlarımızın sağduyusu ve milli bilinç hakem olacaktır. İlerideki gelişmeler için bütün ilgililerin sorumluların şimdiki düşüncelerinin davranışlarının bugünden açığa çıkmasında yarar vardır. Bu, demokrasinin beğenilecek güzel bir usulüdür.

Parlamentoya saygım sonsuzdur. Hatırlanacağı üzere, 19 Mart günü Sayın Cumhurbaşkanımız hükümeti kurma görevini bana verince, Çankaya'dan ayrılır ayrılmaz doğruca Sayın Millet Meclisi Başkanı'na geldim. Ona danıştım, yardımını rica ettim. Ertesi günü Sayın Senato Başkanını ve Sayın Parti liderlerini birer birer ziyaret ederek parlamentonun desteğini aradım.

Bu yoldan bugüne kadar şaşmadım. Devlet işleri hakkında parti liderlerine bilgi vermeye, onların görüşlerini öğrenmeye devam ettim. Anayasa değişikliği çalışmalarımda, bazı güçlüklere uğrayınca, Sayın Cumhurbaşkanından meseleyi Millet Meclisi Başkanıyla birlikte görüşmeyi istirham ettim. Kabul buyurdular ve üçümüz birlikte çare aradık.

Şimdi verilen ön taslak parlamentoda partilerin elindedir. Kabul edip etmemek Millet Meclisi'nin ve Senato'nun yetkisidir.

Ancak, unutmamak lazımdır ki, hepimiz milletin ve tarihin denetimi altında çalışıyoruz. Devletin dosyalarını inceledikten, belli başlı Bakanlardan bilgiler aldıktan, durumu bunların ışığında değerlendirdikten sonra, parti liderlerine ricalarımı sundum. İlerde karşılaşılacak olumsuz durumlara dikkati çektim.

Sırası gelmişken şunu da söyleyeyim ki, öne sürdüğümüz anayasa değişikliklerinin hepsi kabul edilse bile, tehlikeleri karşılamaya yetmeyecek durumlar yine de çıkabilir. Yeni ihtiyaçlar yine de doğabilir.

Yarın olayların ters gelişmesi, tehlikenin daha da büyümüş, bilenmiş bir halde yeniden ortalığı kaplaması ihtimalini düşünerek, millet önünde, onun sağduyusu, onun şaşmayan sağduyusu ve vicdanı önünde,

görevini gereken dikkatle yapmış insanlar ve kuruluşlar olabilmenin bilinci içinde, kararlar alma durumundayız. Çünkü şairin dediği gibi:

'Unutma ki, senden de bir hesap arar âti-yi müştekî'.

Sade Türkçe ile söylersek:

'Unutma ki, gelecek şikâyetçi olursa senden de hesap sorar'.

Kendi bakımından bu hesabı geçmişin ve bugünün şikâyetlerini değerlendirip, geleceğin tehlikelerini önlemeye gayret ederek, devletin selametini her şeyin üstünde tutarak, şimdiden karşılamaya çalıştım.

Sunulan ön taslağın, belirttiğim ihtiyaç yönünden parlamentomuzdan daha da güzelleşmiş, düzelmiş, törpülenmiş kesin bir anayasa değişikliği olarak çıkmasını yürekten diliyorum. Takdir sayın yetki sahiplerinindir".

Partilerarası komisyonun gerekçesi...

Anayasa değişiklik teklifini Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi üyelerinden 422 kişi imza etmişti. Ve bu değişiklik taslağının genel gerekçesinde şu cümle dikkati çekiyordu: "10 yıllık uygulamanın ışığında anayasanın hürriyetçi yapısını ve temel ilkelerini bütünüyle koruyarak, hazırlamış olduğumuz değişiklik teklifimizi madde gerekçeleriyle birlikte bir an önce Türkiye Cumhuriyeti anayasası hükümleri haline gelmesi dileğiyle ve saygılarımızla sunuyoruz".

Anayasa değişikliklerini hâlâ günümüze kadar eleştirmeler, öne sürdükleri gerekçeler arasında, sıkıyönetim altında anayasa değiştirmenin doğru olmayacağını da söylüyorlar. İnsafla mütalaa edilmek lazımdır, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki senatörler ve milletvekilleri, anayasadaki herhangi bir değişikliği sıkıyönetimden korktukları, askeri idareden korktukları için mi öne sürmüşlerdir ve bunu oylarken sıkıyönetimden askeri idareden korktukları için mi olumlu oy vermişlerdir?

Böyle bir iddiada bulunmak en azından o senatörlere ve milletvekillerine iftiradır. Ayrıca sıkıyönetim idaremize ve komutanlarımıza ve askerlerimize de iftiradır. Çünkü anayasa değişikliği baştan beri anlatmaya çalıştığım üzere, partilerle, parti liderleriyle, milletvekilleriyle, senatörlerle geniş ve özgür bir tartışma havası içinde hazırlanmıştır.

Bilim adamları, düşünürler ve yazarlar da görüşlerini bildirmişler, broşür veya gazetelerde yayınlamışlardır.

Anayasa değişikliği parlamentoda...

Şimdi bu noktada, anayasa değişiklik teklifi parlamentoya sunulduktan ve ilk görüşmelerde, Millet Meclisi genel kurulunda konuşulmaya başlandığı gün, partiler adına yapılan konuşmalardan örnekler vermek istiyorum. 27 Ağustos 1971 günü ilk anayasa değişikliklerinin görüşüldüğü gündür. Genel kurulda Cumhuriyet Halk Partisi grubu adına Genel Başkan İsmet İnönü konuşuyor ve 12 Mart Muhtırası'nın verilmesiyle başlayan dönemin o güne kadarki gelişmelerini şöyle özetliyor:

İsmet İnönü'nün konuşması

"Çok Sayın Milletvekilleri,

Ordu 12 Mart 1971'de bir muhtıra verdi. Bu muhtıra Sayın Cumhurbaşkanı'na verilmiştir. Bu muhtıraya göre ordu, hükümeti ve parlamentoyu memleketin içine düştüğü anarşik olaylara çare bulamaz bir durumda gösteriyor. Memleketin bu anarşik olaylardan dolayı tehlike içinde bulunduğunu söylüyor. Reformların yapılmadığını, Atatürk ilkelerinin tatbik olunmadığını dile getiriyor. Demokratik kurallar içinde bir hükümet teşkil olunarak bu eksikliklere çare bulmasını söylüyor. Buna imkân olmadığı takdirde kendisinin vazife yapacağını ileri sürüyor.

Bu şartlar altında 27 Mayıs 1960'tan sonra ordunun müdahalesiyle siyasi hayatımız yeniden bir geçit devrine geçmiş oluyordu.

Bu devrin gerekçesi olarak ileri sürülen sebepler memlekette birçok zamandan beri devam ediyordu. Orduya ıstırap veren bu hallerin demokratik rejim içinde bir hükümet kurulmasıyla hitam bulmasını, halledilmesini arzu ettiğini önceden söylüyordu.

Bu şartlar altında siyasi partiler, Büyük Millet Meclisi kendisini bir vazife karşısında gördü ve Sayın Cumhurbaşkanı ortada bulunan bunalımı halletmek için partileri görüşmeye çağırdı. Sonra, kararını tarafsız bir hükümet kurulması ve buna siyasi partilerin yardımcı olmaları ve bu sadece elbirliğiyle bunalımdan çıkılmasının uygun olacağı şeklinde tebliğ etti".

Siyasi partiler

"Bu şartlar altında siyasi partilerimiz Büyük Meclis'te kendilerini vazife karşısında buldular.

Siyasi partilerimiz programlarında, çalışmalarında birbirinden farklı görüşlere sahiptirler. Her demokraside, her parlamentoda olduğu gibi. Bununla beraber bütün memleketi ilgilendiren ciddi bir mesele ortaya çıkınca, vaziyetin önemini hemen kavradılar ve Sayın Cumhurbaşkanı'nın teklif ettiği gibi, bir araya gelerek partilerüstü bir hükümetin teşkil olunmasını ve buna yardımcı olarak buhranın bunalımın hallolunmasını arzu ettiklerini derhal gösterdiler.

Bu, siyasi hayatımızda olumlu bir gelişmedir ve demokratik rejimin bunalım devirlerinde de çare bulmaya muktedir ve siyasi partilerin sorumluluklarını hakkıyla kavramış olduklarını, memlekete ve tarihe karşı göstermeleri için bir fırsat olmuştur. Bu fırsatı memnuniyetle belirttikten sonra çalışmalarımızın seyrine devam edeceğiz".

Memleket anarşi içinde idi...

"Sayın Cumhurbaşkanı, Başbakan Nihat Erim'i tarafsız milletvekili olarak hükümetin teşkiline memur etti. Sayın Nihat Erim başbakan olarak partilerle temas ederek hükümetini kurdu ve Nisan ayı başlarında hükümet Büyük Meclis'ten büyük çoğunlukla güvenoyu aldı.

Nihat Erim hükümetinin karşısında bulunduğu meseleler çok önemli idi. Memleket anarşi içinde idi. Programında reformları gerçekleştireceğini söylüyordu. Sayın Nihat Erim yalnız memleketin asayişini çok nazik vaziyette bulmakla kalmıyordu, memleket büyük bir mali çabalama geçiriyordu. Kriz, bunalım halinde, bir mali darlık vardı. Tabii bu kadar güç şartların bir araya geldiği hallerde memleketin iktisadi vaziyeti de arzu edilecek halde olmazdı.

Her şeyden önce bir asayiş meselesi vardı. Ordu bir tehlikeden, memleketin asayiş bakımından tehlike içinde bulunduğundan, bahsettiği vakit memleket hakikaten tehlike içindeydi.

Üniversite gençleri, bütün dünyada başlamış olan gençlik hareketleri yanında, onlar da kendilerine düşen faaliyeti gösterdiler. Fakat her memlekettekinden çok daha uzun süre, memleketin huzur ve emniyetini tehlikeye soktular ve ne yapmak istedikleri, ne istedikleri anlaşılmaz, karanlık istikametler belirttiler.

Halk ordusu deyimi altında, birtakım örgütlerin vasıtası, sözcüsü ve fedakârı olduğunu iddia ediyorlardı. Önemli olan, gençlerin kendi üniversitelerini üzerinde bir tesir yapamaz hale getirmeleridir. Üniversiteler gerçekten gençlere istikamet verecek, onların iddialarına cevap verecek bir durumda değildi. Üniversiteleri bırakınız, bütün memleket kanunlarıyla, hükümet kanunlarıyla, vasıtalarıyla gençleri nasıl yola getireceğini tahmin edemiyordu”.

Silahlı öğrenciler...

“Bu davranışta gençler, genç öğrenciler olarak silahlı öğrenciliğe kadar gittiler. Öğrenim ve öğretim hürriyeti diye bir şey kalmamıştı. Gençlerle devletin silahlı kuvvetleri, polisi, hatta askeri, Ocak ayında Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde ve Mart ayı içerisinde de Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde adeta meydan muharebesi verdiler. Bu meydan muharebelerinde tabiatıyla mukavemetleri kırıldı. Ancak, memleketin asayişi üzerinde faaliyetleri durmadı. Büyük şehirlerde, her gün bombalar patlatılıyordu, atılıyordu. Her gün hangi bankanın soyulacağını kimse tahmin edemiyordu. Ve her gün yerli yabancı kimin kaçırılacağını vatandaşlar tahmin edemez oldular. Bu, aşırı solu temsil eder görünen gençlerin çalışmaları ve faaliyetleriydi”.

Aşırı sağ da...

“Aşırı sağ, bu esnada boş durmuyordu. O da, kendi komandolarını harekete geçirmişti. Hükümet tarafından himaye gördüğü söylenen komandolar vardı. Bunlar faaliyetlerine devam ediyorlardı.

12 Mart Askeri Muhtırası verildiği gün, Bursa’nın İnegöl’ünde sopalı vatandaşlar hücuma hazırlanmışlardı. Saldırmak istiyorlardı. Askeri müdahale olduğunu işittikten sonra durdular. Galiba kimin ne kadar kuvvetli olduğunu bir defa öğrenmek istiyorlardı.

Demek istiyorum ki, aşırı sağ, senelerden beri hazırlanmış olduğu halde o da faaliyetteydi.

Bu şartlar içinde denilebilir ki, Ordu müdahalesi daha bir müddet gecikseydi, doğrudan doğruya vatandaşlar birbirlerinin boğazlarına sarılarak korkunç bir iç savaş meydana çıkacaktı.

Bu sağcıların hazırladığı, esasen 1969 yılında rahmetli Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenaze töreninde resmi bir vaziyet almıştı. Resmi tören, ordusuyla, devletin bütün kuvvetleriyle, hükümetiyle temsil olunurken, orada aşırı sağcılar, laik cumhuriyet ilkelerini tamamıyla tahrip eden gösterilerle, rahmetli Yargıtay Başkanının cenaze namazını kıldırmaya mani olmak istediler.

Bu hareket, doğrudan doğruya aşırı sağın, resmi bir törende kendi varlığını kendi otoritesini kabul ettirmek manasındadır.

'Bu bir aşırı sağ irticadır' tarzında değerlendirmek, vatandaşları ikaz etmek istedik. Fakat onlar nihayet kınanır, tasvip edilmeyecek bir harekettir, şikâyetçiler mahkemeye gidebilirler. 'Aşırı sağ irticaın tezahürü' sözünü söyletmek hükümete mümkün olmamıştır".

Aşırı uçlar...

"Tabii bu davranışlar, aşırı sağı da aşırı sol gibi hazırlıklı bir hale getirdi ve esasen bir memlekette aşırı uçlardan birisi meydanı boş bulursa, onlara karşı bir şey yapmak mümkün olmazsa, diğer uç da kendisine çekidüzen verip faaliyete geçer. Aşırı uçların müşterek olan kaderleri ve birbirine karşı durumları budur.

Anlaşılıyor ki, ordunun 'tehlike vardır' dediği zaman, aşırı solcular ne kadar hazırlıklı iseler, saldırı halinde tecavüz halinde iseler, aşırı sağ da onun kadar hazırlıklıdır. 'Akşama sabaha birbirinin boğazına saldıracaklardır' tehlikesini de göstermiş oluyordu".

Sıkıyönetim...

“Nihat Erim hükümetinin ilk yaptığı işlerden birisi geniş biçimde, geniş ölçüde sıkıyönetim ilan etmesidir. Memleketin sayılan vilayetleri ve bunların dışında onlara ek olan kısımlarıyla beraber, hemen hemen yarısına yakın bir kısmı. Doğuda, Güneydoğu’da ve bütün batı büyük şehirlerinde sıkıyönetim ilan olunmuştur.

Sıkıyönetim derhal ciddi olarak vazifeye başladı ve takibe girişti. Kısa bir zamanda neticeler alınmaya başlandı. Sıkıyönetim ilan olunduktan sonra da soygunlar devam etti. Vakalar oldu. Hatta sıkıyönetim ilanından sonra İsrail Başkonsolosunun kaçırılması...

Nihayet bu uzun sürmedi. İki ay içinde neticeler alındı. Aşırı sağın kampları olduğu gibi, aşırı solunda gizli kampları olduğu meydana çıktı. Adıyaman’la Malatya arasında bir büyük kamp ortaya çıktı. İnsanları kaçtılar, bir kısmı tutuldu veya müsademede öldü. Dışarı kaçmak istiyorlardı. Şehir içinde takip olunanlar, iç gerillası olarak takip olunanlar, birbiri arkasından örgütleriyle tesirsiz hale geliyorlardı”.

Anayasa değişikliği...

“Asayişe bu tarzda hâkimiyet gözle görülür neticeler vermeye başladıktan sonra, Haziran başında mecliste, Sayın Başbakanın anayasa değişiklikleri hakkındaki teklifi geldi. Deniliyordu ki, anayasa değişiklikleri bahis konusudur. Bunlar için teklif meclislerden gelecektir. Bu teklif hazır oluncaya kadar, belli oluncaya kadar, Başbakan verdiği teklif üzerinde siyasi partilerle temas edip çalışacaktır.

Bu çalışma bir müddet devam etti. Nihayet Temmuz ayının ortasına doğru ‘şimdiye kadar partilerle anayasa değişiklikleri hakkında çalışmalar yaptım. Neticeleri bundan daha ileri götürmek mümkün değildir. Bundan sonrasını mecliste partiler kendileri yapsınlar’ tarzında ikinci teklif geldi.

Gelen teklif ikinci tekliftir. Zan olunabilirdi ki, birinci teklife partilerle konuşarak teklifin aldığı şekil verilmiştir. Belki böyledir. Buna yeni ihtiyaçlara göre, yeni maddeler de eklenmiş olarak, Meclis Başkanı’nın ikinci teklifi geldi.

Bu ikinci teklif geldiği zaman zannediyorduk ki, doğrudan doğruya komisyona gidilecek ve partiler orada görüşerek değişiklikler hakkında bir vaziyet alacaklar. Bu arada meclisimizin Sayın Başkanı, bir teşebbüs yaptı. Siyasi partilerin [liderlerini], Başbakanın ikinci teklifi üzerine bir arada görüşmeye çağırdı. Eğer siyasi partiler daha mahdut çerçeveler içinde ve daha geniş zamanlarda, Başbakanın teklifi üzerinde çalışırlar neticeye varırlarsa, değişikliklerin komisyonda alacağı şekil ve bunun Meclise müspet bir şekilde takdim olunması ihtimali kolaylaşacaktır, bu kanaatte idi".

Partiler kabul ettiler...

"Bu kanaati siyasi partiler düşündüler ve kabul ettiler. Biz en sonraya kalmıştık. Bütün anayasa değişikliklerinde vaziyeti birden kolayca kavrayıp fikirlerini söyleyen diğer parti[li] arkadaşlarımız yanında, biz daima biraz geç intikal eder, vaziyeti fazlasıyla ciddiye alan, çok düşünmek isteyen bir vaziyette, ihtiyatlı davranıyorduk. Bunun gibi, siyasi partilerin ortak komisyonuna katılma teklifine de, vakit geçirmeden fakat yine sonra cevap verdik, biz de katıldık. Partiler müştereken çalıştılar.

Sevgili Arkadaşlarım,

Bu vaziyete girmeden evvel kısa bir tahlili anayasa değişikliklerinin esası üzerinde yapmak istiyorum.

1961 Anayasası kabul edildiğinden itibaren, siyasi partiler bu anayasa içinde çalışmaya başlayınca, anayasanın memleketteki huzurdan ve güçlüklerden sorumlu olduğu, bu anayasanın güçlük çıkardığı, iktidar partisi tarafından daima iddia ediliyordu. Anayasa üzerinde münakaşa partiler arasında devam ediyordu.

Anayasa değişiklikleri nihayet hükümet tarafından getirilince ve bizim tarafımızdan kabul olununca zan olundu ki, geçmiş olan anarşik hareketlerin sorumlusu, baş sebebi anayasa olduğu meydana çıkmıştır, biz de bunu kabul etmişizdir. Onun neticesi olarak değişiklikler gelmektedir.

Bunda temelden bir yanlışlık vardır. Bizim kanaatimizce, anayasanın anarşik hareketlerin zuhurunda hiçbir dahli, hiçbir kusuru ve eksiği yoktur.

Bunun en inandırıcı sebebi, memleket akşama sabaha sağ ve sol irticaın boğuşmasıyla ümitsiz bir uçuruma düşmek vaziyetinden, bugünkü sükûnetle çalışabilir vaziyete gelmiştir ve anayasa maddelerinden bir tek harf dahi değişmemiştir".

Anayasa sorumlu tutulamaz...

"Şimdi onun değişmesini düşünmekteyiz. Demek ki, riyazi olarak 1961 Anayasası çıkan anarşik hareketlerden sorumlu tutulamazdı.

Tatbikatta görüşlere göre tereddütler vardı. Anarşik hareketler, birçok özerk müesseselere atfolunuyordu. Bunlarda sırasına göre, eksikler ve gerçekler bulunabilir. Ama radikal olarak, kanuna karşı hareket edenlerin anayasa maddeleriyle serbest bırakıldıkları iddia olunamaz. Tatbikatta sabit: Silahlı öğrenciler türedi. Her tarafa saldırır hale geldiler. O zamana kadar ciddi bir hareketle bunların takibine gidilmedi. Nihayet tereddütler ortadan kalkıp, bunlar kanunun emrettiği yola zorla sokulmak istendiği vakit büyük muharebeler, büyük kanlı ve facialı muharebeler kolaylıkla yapılabildi. Ve kolaylıkla barınak yerleri, silah depoları ve türlü tecavüzler önlenebildi. Demek ki, kanuni takipler ve saldıranları durduracak hâkimiyetler, anayasa içinde tatbik olunabilirdi. Daha evvel ve tatbik olunabilirdi.

Bunları söylemekten maksadım, geçmiş hareketler üzerindeki münakaşaları tazelemek değildir. Onları mümkün olduğu kadar kısa kesmek istiyorum. Ve mümkün olduğu kadar gerçekçi ve insaflı ölçülere değindirmek istiyorum. Yavaş tutulmuş olabilir, geç karar verilmiş olabilir. Bunlar hükümetlerin hayatında olağan şeylerdir, makul sebepler de olabilir. Ama, öyle değerlendirilmelidir, teşhiste yanlışlık yaparsak, tedbirde isabet etmeyiz".

Eksikleri gidermek için...

"Değişiklik, bu sebeple, anayasanın suçlu olduğunu göstermez.* Tecrübenin tatbikatta gösterdiği eksikleri daha açıkça ve daha kolayca tamir etmek için değişikliğe lüzum gösterilmiş olabilir. Bunun bir misali önümüzdeki bu değişiklikte vardır. Özerk olan üniversitelerin öğrencileri, anayasa hükmüne göre kendilerini masuniyetli gibi gösteriyor ve bunun propagandasını yapıyorlardı ve adeta anayasa namına hareket edebiliyorlardı. Umumi efkârı bu kadar yanıltmak mümkün olabilmişti veya mümkün olduğunu zannediyorlardı. Onun için yeni değişikliklerde sarahate lüzum gördük. Üniversite maddelerinde göreceksiniz, üniversite özerkliği hiçbir sebeple suçları ve suçluları üniversite binaları içinde sonuna kadar devlet kuvvetleri tarafından aramaya, taramaya ve takip etmeye engel olamaz. Bunları herkesi inandıracak surette tekrar tekrar söyledik".

Yeni hükümler...

"Şimdi Arkadaşlarım, değişiklik sadece eski hükümlerin kolayca kavranması ve tatbikatta gecikme halinin bulunması yüzünden gelmiyor. Yeni hükümler de ancak değişiklikle konabilir. Büsbütün yeni hükümler de vardır. Mesela kanun kuvvetinde kararname istiyorlar. Mesela, reformları yapmak için, mali hükümlerde, toprak reformunun mali hükümlerinde yenilikler istiyorlar. Bunlar değişiklik olmadan tabiatıyla sağlanamazdı.

Bu anayasa değişikliğini kendi hakiki ölçüsüne, hakiki çehresine bağladıktan sonra, şimdi bu değişiklikler üzerinde başlıca büyük maddeler üzerinde alınan neticeleri arz etmeye çalışacağım".

Üniversiteler...

“Değişikliğe bağladığımız büyük meseleler şunlardır: En başta üniversiteler gelir.

Saygıdeğer Arkadaşlarım,

Türkiye’de üniversitelerin özerkliğe bir kayıt konmaksızın fiili ve hakiki olarak özerk hayatı, 1961 Anayasası’ndan önce 1924 Anayasası yürürlükte iken getirilmiştir. 1950’den evvel 1946’larda çıkan bir Üniversiteler Kanunu ile üniversiteler hocaları öğrencileriyle yeni bir hayata kavuşmuşlardır. Hocaların siyasi cereyanlardan uzak, siyasi tesirlerin üstünde bir otoriteyle vazifelerini yapmaları, öğrencilerine hâkim olmaları sağlanmak istenmiştir. Üniversitelerimizin, zamanın iktidarlarının da, çok şiddetini zaman zaman çektikleri olmuştur. Onların bu istiklaliyet içinde, müstakil görünen tavırları, hükümetlerce kolay hazmedilmiyordu. Nihayet üniversiteler hocaları, idareleri, siyasi iktidarın tazyikine dayanmadan idareyi siyasete tamamıyla bağlama istidadı göstermişler, öğrencileri üzerinde otoritelerini kaybetmişler ve nihayet 27 Mayıs’tan evvelki vakalarda, öğrenciler başlı başına hocalarına rağmen hareketlere girişebilmişlerdir.

Bu maziyi söylemekten maksadım, üniversite kadrolarımızın kendi vazifelerini kavramakta ve tatbik etmekte, başından beri, 1946’lardan beri, çok yardım gördüklerini, çok müstesna salahiyetler ve kanunlar içinde vazife yaptıklarını ve vazifelerini tamam yaptıkları söylenmeksizin bu neticelere vardığımızı belirtmektir.

Şimdi buna şunun için geliyorum. Üniversiteler meselesi eski zamanlarda kıyas kabul etmeyen özerklik davalarıyla, tam bir anarşi yuvası haline geldikten sonra, anayasa değişikliğinde ele alındığı zaman ilk hatıra gelen mesele, üniversite özerkliğinin kaldırılmasıydı. Partilerarası konuşmada üniversitelere ait madde ele alındığı vakit ilk yapılan teklif ‘idari özerklikleri yoktur, bilimsel özerklikleri vardır’ gibi, o da kayıt ve şartlar altında, bir teklif şeklinde idi.

Bu vaziyetin bir esası vardı. Üniversite deyince herkesin tüyleri ürperiyordu. Üniversite öğretim kadrosunun, üniversite öğrencilerini her halleriyle kontrol edecek ve takip edecek salahiyetleri, otoriteleri olduğu halde hiç bu otoriteye sahip çıkmaz ve bir sorumluluk deruhte etmez ve olayları kendi haline bırakmış halleri vardı.

Sayın Başbakan ile görüştüğümüz zaman, daima ‘üniversitelerin idaresinde, kendi kadrosunun sorumluluğu ve bunu anlatmak lazımdır’ diyordu. İşe buradan başladık.

Siyasi partiler arasında, özerklik üzerinde çalışmadık da, üniversitelerin hastalığına çare bularak, onu tedavi etmeye çalıştık ve partilerarası bir eser olarak, üniversiteler için aldığımız netice memnun olmaya değer kanaatindeyiz.

Üniversite özerkliği mutlak olarak bırakılmıştır. Ondan sonra üniversite özerkliğinin nelere engel olmayacağı, hangi taşkınlıklar karşısında aciz olmadığı, ayrı ayrı etrafıyla belirtilmiştir".

Genelkurmay Başkanı ile...

"Üniversite özerkliği üzerinde ordunun da endişesi tamamdır. Sayın Başbakan'dan rica etmiştim, beni Genel Kurmay Başkanı'yla temasa geçirmişti. Genel Kurmay Başkanı, üniversite özerkliğinin ve üniversite hayatının ciddi bir tehlike içinde bulunduğunu söylüyordu. 'Bu kadar takip içinde, üniversite bugün bile sakin değildir. Öğrenciler yine bildiri yayınlıyorlar, aralarında konuşuyorlar, hocaların bir kısmı kayıtsız, bir kısmı teşvikçi, böyle bir hava içindedirler. Bugün sıkıyönetim kalksa, yarın aynı olaylar hiç fasıla vermemiş gibi devam edecektir. Bundan endişe ediyoruz' dediler. Bu kanaatteydiler.

Biz üniversiteleri bu endişe içinde hallettik. Niçin özerklikte ısrar ettik? Çünkü üniversiteler hocalarımızın hâkim olma ehliyetinden mahrum olduklarını ve ilanihaye mahrum olacaklarını, bir türlü kabul etmiyorduk ve bunu bilhassa içeriye ve dışarıya karşı ilan etmeye hiç cesaret edemiyorduk.

Vazifesini bilen hocayı yetiştiremeyen milletin esaslı vasıfları eksik demektir. Hepimiz bir milletin efradıyız, eğer millet olarak, her milletle yarış edebilecek yüksek vasıflarımız varsa, hocalarımızın da bu vasıfları tamamıyla haiz olduklarını kabul etmek lazımdır. Fakat insanlar gibi müesseseler de hastalık geçirirler. Kabiliyetini tatbik edemeyecek devirler olur, güçlükler olur. Bu devirleri atlatmak bu güçlükleri yenmek için devlet olarak, hükümet olarak ve meclis olarak o çekişme halinde, tereddüt halinde bulunan müesseselerin kolundan tutup onları yetiştirmek lazımdır".

Suç kovalanır...

"Bu zihniyetle hareket ettik. Özerklik vardır dedik ama, bu özerklik şu şu tecavüze, bu tecavüze böyle davranışa vasıta olarak kullanılamaz dedik. Birer birer saydık: Üniversite içinde suç takip olunur, üniversite içinde suçlular barınamaz, silahlı kişi bulunamaz. Üniversite deyince, bunun öğrenme ve öğretme hürriyeti başta gelir. Öğrencilerin istedikleri gibi bölücü, kışkırtıcı rol oynamalarına, tahrifat yapmalarına üniversitenin kendi kadrosu mani olabilir. Üniversite bunları men edemezse devlet her an için men edebilir. Bunun için üniversiteler özerktir. Devletin yönetimi ve gözetimi altındadır. Geçen tehlikeleri andırır tehlikeler görüldüğü zaman, Bakanlar Kurulu evvela iki sene müddetle geçici olarak, her tedbiri alır diye düşünmüş ve teklif etmiştik, sonra iki sene müddet bugünkü hükümete verilir, ondan sonra gelen hükümete verilmez gibi bir mana çıkmasından kurtulmak için üniversitelerde anarşi baş gösterdiği zaman Bakanlar Kurulu fevkalade olağanüstü hal kabul ederek üniversiteye doğrudan doğruya el koyar, bir fakültede olursa o fakülteye koyar, bir üniversitede olursa bir üniversiteye koyar, bütün üniversitelerde olursa bütün üniversitelere koyar.

Bu suretle korkulduğu gibi, bugün sıkıyönetim kalksa hemen ertesi günü aynı hadiseler çıkacaktır, şeklinde bir durum olduğu zaman, devlet bütün kuvvetiyle derhal yetişecek ve üniversiteleri kolaylıkla idare olunur bir şekle sokabilecektir.

Bu vaziyette, üniversiteleri bir çözüm yoluna bağladık partiler arasında.

Üniversitelerin kendi yüksek ehliyetlerine mecliste siyasi partiler inanmışlardır. Bunun geçici güçlükler yüzünden işleyemediğini kabul etmişlerdir. Onun için ileride de bu devriltilere düşmemeleri için, esası muhafaza ederek, yardımcı kuvvetlerini kullanacaklardır. Bu kanaati vermek istedik".

TRT meselesi...

“Bundan sonra TRT meselesi geliyor.

TRT için çok konuşulmuştur arkadaşlarım. TRT için iktidarlar çok zamandan beri şikâyet ederler. Biz Cumhuriyet Halk Partisi olarak TRT’ye anayasada nasıl özerklik verilmişse o özerkliğe tam riayet olunmasında ısrar etmişizdir.

TRT özerk olmadan, iktidar devrinde, hükümetin radyo makinesi gibi, yalnız hasımları aleyhinde kullanılır, yalnız kendi arzularını gerçek olarak memlekete bildirir şeklinde kullanıldı ve o hale geldi ki, radyo konuşmaya başladığı zaman, vatandaş ilk iş olarak onu kapadı, haksız birtakım ithamları dinlemek istemez oldu. Böyle bir devirden özerklik devrine geldi.

TRT çok iyi başladı, istisnai değerde bir müdür bulundu tesadüfen. Bu müdür ağır bir hastalığa uğradı, bu hastalık devrinde kendisini insan gördükten sonra, derhal kavrar ki, TRT gibi çok muğlak bir makineyi her gün yakından izleyip takip edebilecek bir halde bulunamaz. Bu müddet esnasında, TRT affolunamayacak, mazur görülemeyecek birtakım vaziyetler gösterdi.

Mesela “Halk Ordusu”nun takipçisi olduğunu söyleyen, ölünceye kadar davalarında sebat edeceklerini söyleyen insanlar, polisçe takip olundukları, her an adalet tarafından takip olunacak durumda oldukları halde, televizyonda vaziyet aldılar. Memlekete karşı meydan okudular, ilh.

Bu vaziyetler karşısında TRT’nin özerk olarak kalmasını ve bu hallere devam etmesini müdafaa etmeye imkân yoktu. Hükümetin teklifi partilerarası komisyonda görüşülerek, TRT’nin tarafsız olarak gerçekleri değerlendirmesi, söylemesi, sorumluluğunu doğrudan doğruya hükümet üzerinde bıraktık ve TRT’yi hükümet idaresine verdik”.

Toprak reformu...

“Hükümet bir reform hükümeti olduğunu söyler. Toprak reformunu tahakkuk ettirmek ister. Bu maksatla 38. maddede bir değişiklik teklif etmiştir. Bu madde üzerinde siyasi partiler arasında çok münakaşalar

oldu ve nihayet, reformları kurtarmak için, hükümetin istediği imkânı verebilmek için, 38. maddede bir anlaşma hasıl olmuştur.

Değişme maddeleri içinde, 38. madde birçok maddelerin topuna bedel bir önem taşır. Bunun çıkması veya çıkmaması anayasa değişikliklerinin tüm değeri üzerinde bir işaret olacaktır. Tesiri o kadar mühim olacaktır. Onun için bu 38. maddeye taalluk eden anayasa değişikliklerinin önemi üzerinde yüksek meclisin dikkatini çekmeyi vazife sayarım".

Devletin bölünmezliği...

"Sayın Milletvekilleri,

Bu anayasa değişiklikleri içerisinde bir özellik vardır. Anayasamız, üçüncü maddesinde, devletin bir bütün olduğunu söyler ve bu bütünlük içinde bölünme ihtimalini kesin olarak men eder. Anayasanın 3. maddesinde olduğu gibi diğer maddelerinde de bu hüküm vardır.

Bu değişmelerde devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğini önde tutan, her lüzumlu maddede tekrar tekrar söyleyen ve her düşünceyi bütünlük meselesine, bölünmezlik meselesine bağlamak isteyen bir eğilim vardır. Biz bu eğilimi iyi niyetle karşıladık.

Gençlerin hareketlerine, umumi siyasi kargaşalığa memleketin gerek toprağı ve gerek milletiyle bölünmesini hedef tutan cereyanları akımları, her nerede olursa olsun karşıya alarak, ciddi bir surette takip etme fikrini beslemeye ehemmiyet verdik. Eğilim nerede bu bütünlüğü dile getirmişse, anayasanın esasen böyle bir esasa dayanarak işlediğini bildiğimiz halde, tekrarlardan sakınmadık. Memnuniyetle söyledik".

"Sınıf" sözcüğü...

"Anayasada bir 11. madde değişikliği vardır. Bu 11. madde değişikliğinin içinde aramızda partiler arasındaki konuşmalarda ihtilaf çıktı.

Biz bu meselede çok hassas göründük. ‘Sınıflar’ kaydıyla devletin dil, ırk, din, mezhep vs. ayrılıkları sebebiyle ve sınıf yüzünden kütleleri kavgaya sevk etmemek kaydı, anayasaya konmak isteniyordu. Bu milli, sosyal devletin, milli sosyal bir devlet olduğunu söylediğimiz cumhuriyetin sınıflar arasındaki meseleleri ve farkları düzeltmek için, siyasi partilerin çalışmasına engel olmasından ciddi olarak endişe ettik. Bu gözle gördük. Bu endişeyi izale etmek için yanlış bir ifade kullanmaktan veya yanlış bir istikamet göstermekten sakınmak istedik. Bu sebeple, 11. madde üzerinde çok münakaşa oldu ve nihayet bir neticeye varmadı.

Şimdi bu madde üzerinde daha kati, çok delil söyleyebilirim. Fakat henüz Yüce Meclis’te, anayasa değişikliklerini görüşmekteyiz ve her maddede mutabakat olmuş gibi iken, 11. madde üzerinde, bizimle diğer siyasi partili arkadaşlarımız arasında bir mutabakat olmamasını bugün hemen kesin olarak, tamir olunmaz bir ayrılık olarak göstermek istemiyorum.

Bugünkü haliyle, bir anlaşmaya varamadık, ‘rey vereceğimiz zamana kadar bir anlaşma olmak ihtimali vardır’ deniliyor. Bunu memnuniyetle karşıladım. Haber aldığımıza göre en son hükümet teklifi katılabileceğimiz bir mahiyettedir. Belki onun üzerinde bir birleşme olur.

Bu konu üzerinde daha fazla konuşmak istemiyorum. 11. madde üzerinde tekrar bir netice alınamazsa, tekrar görüşmek için söz hakkımızı muhafaza ederiz. Genel kurulu daha fazla etrafıyla ikna edebileceğimizi ümit ediyoruz”.

1961 Anayasası yaşamaktadır...

“Anayasa değişikliklerinin büyük konularını arz ettim. Bunun yanında birtakım konular daha vardır. Bunların hepsinde bir anlaşmaya varmak için, partiler birbirlerine yaklaşmaya çalışmışlardır. İnsanlar bir mesele üzerinde anlaşmaya varmak için çalıştıkları vakit elbette birbirinin arzusunu ciddi olarak göz önünde bulunduracaklardır. Buna göre mümkün olan fedakârlığı yapacaklar ve lüzumlu gördükleri esaslı maksatları temin edeceklerdir. Böyle bir çalışmayla neticeye vardık.

Bu vardığımız neticede, anayasa değişikliği başarılı bir çalışmadır. Herkesi tamamıyla memnun edecek maddeler bulamamış olabiliriz. Ama imkânımız bu kadardı, her müşterek anlaşmada bu eksikler bulunacaktır. Bu tarzda umumi efkârın da, Yüksek Meclis'in de çalışmalarımızı mazur göreceğini ümit ederim".

Bünye değişmedi...

"Özet olarak söyleyeceğim noktalar vardır: Değişiklikler 1961 Anayasası'nın bünyesini hiçbir surette değiştirmemiştir. 1961 Anayasası bütün bünyesiyle, bütün varlıklarıyla yaşamaktadır, yaşayacaktır. Bütün müeyyideleriyle yaşayacaktır. Anayasa Mahkemesi ve adalet müesseseleri, bunların hepsi yaşayacaktır".

Ordumuz...

"Demokratik rejimde, bu geçirdiğimiz devir yeni bir devirdir. Tıpkı bundan evvel 1960 devri gibi, yeni bir devirden geçiyoruz. Bu devirde de cumhuriyet ordusunun özel bir karakteri bütün dünya karşısında tekrar belirmektedir. Bizim ordumuz hakikaten memleket çaresiz bir bunalım içinde bulunduğu kanaati milletçe benimsendiği zaman, yaygın olduğu zaman, bir vazife şuuruyla harekete geçmektedir. Harekete geçtiğinin ilk günü, geçici olduğunu söyler. Eskiden 1960 yılında bir an önce yeni anayasa yapılacak, çekileceğiz diyorlardı. Bugün demokratik kurallar içinde, bugünkü anarşiyi önleyecek bir çare bulunsun diye teşebbüs ettiklerini söylüyorlar ve mecbur olursak el koyarız diyorlar. El koymayı katiyen istemiyorlar, el koymak şöyle dursun, sıkıyönetimle ordunun bu kadar meşgul olmasını mahzurlu görüyorlar. Genel Kurmay Başkanı'ndan bizzat işittim: 'Sıkıyönetim ordunun kendi vazifesi içinde çalışmasına mani olmaktadır. Bizim buna vaktimiz yoktur' diyor. Hakkı vardır. Ordu, ordu dışında herhangi bir idare veya

siyaset içinde meşgul olursa asıl vazifesinde geri kalır. Şuurlu bir ordu böyle bir şey arzu etmez ve bizim ordu böyle şuurlu bir ordudur. Kendi vazifesinde şuurlu olduğu kadar, memleketin demokratik rejim içinde gelişip yükselmesine inanmıştır. Buna hizmet etmeyi vazife bilir, şeref bilir.

Demek istiyorum ki, ordu tarafından demokratik rejimin işlemesinde, geleceğinde hiçbir zaman tehlike görmeyeceğiz. Orduların siyasi hayata müdahalesi her memlekette görülmektedir. Memlekette bunalım herkesin huzurunu bozacak bir nitelik aldığı zaman her vatandaş gibi, her zümre gibi, her topluluk gibi, ordunun bundan müteessir olmaması mümkün değildir, tabiidir. Bahusus yedek subaylar bunun her gün içinde, hürriyet memleketi siyaset adamlarının bütün hayatları her türlü tenkidin tahlilin ortasında. Ee, bunun içinde yaşayan, gerçekten vatansever ve aydın bir büyük milli varlığın duygusuz olarak yaşayacağını tasavvur etmek mümkün değildir. Herkesin başı kanuna bağlıdır, ordunun da başı kanuna bağlıdır. Bunlar resmi siyaset mevkilerinin emri altındadırlar, meclisin emri altındadırlar, bundan ayrılmayı düşünmemektedirler. Biz siyasetçiler olarak vazifemizi yapmakta dikkatli olursak, demokratik hayatımızın bu gelişme ve tekamül etme devirlerini atlayabiliriz".

Büyük bunalımlar...

"Düşünmeli ki, demokratik rejimi nihayet tek parti devrinden çıktıktan sonra, 25 senedir tatbik ediyoruz. Büyük buhranlar, büyük bunalımlar geçirdik ve demokratik rejime bir ağırlık verilmedi. Bunda siyasi partilerimizin, gittikçe daha ziyade olgunluk ve tecrübeyle, beraber çalışma vazife olduğu vakit, ondan istifa etmeleri pay alır. Ama ordu da kendi bünyesi itibarıyla sakınacak yerleri ve bir an evvel vazifesine dönme mecburiyetini hakkıyla bilmektedir. Bunu görüşmelerimden bazı hadiseleri yakinen takip etmekten, esasen ordu içinden gelmiş ve ordunun zihniyetini bilir olmaktan, cesaret alarak söylüyorum, çok saygıdeğer milletvekili arkadaşlarım.

Şimdi arkadaşlarım, huzurunuzdan ayrılacağım, anayasa değişikliği bakımından, Cumhuriyet Halk Partisi bakımından henüz karara bağlanmamış bir 11. madde vardır. Bunun dışında anayasa değişiklikleri iyi çalışılmış bir eserdir. 1961 anayasası bütün bünyesiyle muhafaza edilmiştir. Bütün müeyyideler yerindedir. Demokratik rejimimizin hali de, âtisi de, tekamülünü muvaffakiyetle geçirecektir. Bütün devirler, bir tekamül merhalesidir. Bu gözle görerek, birbirimize yardımcı olursak memleketi demokratik rejim içinde ilerletmeye muvaffak oluruz.

Sevgili arkadaşlarım, hepinize derin saygılar sunarım.

Gözlüklerimi kullanmasını öğrensem size daha çok hizmet edeceğim. Saygılar sunarım".

[İnönü'nün, gözünde katarakt (perde) ameliyatı geçirmesine rağmen görme, okuyabilme imkânı çok azalmıştı. Gözlükle bile, yanına bir metreye kadar yaklaşmadan birisini seçip tanıması güç oluyordu].

AP adına Süleyman Demirel...

İnönü'den sonra Adalet Partisi Grubu adına Genel Başkan Süleyman Demirel kürsüye geldi. Süleyman Demirel de anayasada değişiklik lüzumunu, zaruretini kabul ettiklerini belirtti.

Süleyman Demirel'in sözlerinden bazı parçalar:

"Bilindiği üzere Kurucu Meclis tarafından hazırlanıp, halkoyuna sunulan, 1961 Anayasası 10 yıldan beri yürürlüktedir. Edinilen tecrübeler devlet ve millet hayatında beliren ihtiyaçlar 1961 Anayasası'nın bazı maddelerinin değiştirilmesi lüzumunu zaruret haline getirmiştir. Bu lüzum üzerine birleşen siyasi partiler, sayın Başbakan tarafından hazırlanan taslağı aralarında enine boyuna tartışarak ve lüzumlu değişiklikleri yaparak, bir şekil vermişler ve bunu bir müşterek teklif haline getirmişlerdir.

Bu zaruret, meclislerde hiçbir partinin anayasa değiştirecek kadar güce sahip olmamasından doğmuştur. Burada şu hususu kaydetmek isterim ki, anayasa değişikliğini ihtiyaç olarak benimseyip, lüzumuna ina-

narak karar verdikten sonra, anayasanın kusurlu veya kusursuz olduğuna suçlu veya suçsuz olduğuna eksik veya tamam olduğuna dair yapılacak tartışmaların hiçbir neticeye götüreceğine kani değiliz.

Hemen şunu ifade edeyim ki, siyasi partilerimizin birbirinden farklı görüş ve düşüncelerine rağmen, bu çalışma yapılabilmiş, bir ortak teklif şu haliyle dahi hazırlanabilmiştir. Bu hususu memnuniyetle kaydediyorum ve ilerisi için ümit verici buluyorum".

Yeterli değil...

Yine Adalet Partisi Genel Başkanı'nın sözlerinden:

"Adalet Partisi olarak anayasanın, değişmesine ihtiyaç ve zaruret gördüğümüz maddeler, bu teklifte yer alanlardan ibaret değildir. Ancak, değişikliğin gerçekleştirilebilmesinin, kâfi sayının elde edilmesine bağlı bulunması dolayısıyla, bugün için üzerinde geniş bir mutabakat sağlanabilmiş ve böylece değişiklik olanağı elde edilebilmiş hususlarda yetinilmiştir. Adalet Partisi olarak, 1969 seçim beyannamemizde ayrıntılı bir şekilde kamuoyuna sunduğumuz görüşlerimizi mahfuz tutuyoruz.

Hemen şunu kaydedeyim ki, bugün müzakeresine başlanılan teklifin kapsamına giren hususları acil ihtiyaçları karşılayacak nitelikte buluyoruz".

Bundan sonra Süleyman Demirel, 1924 Anayasası'yla 1961 Anayasası arasında bir mukayese yapıyor ve 1961 Anayasası'nın bir ihtilalin arkasından, o günün baskıları ve şartları içinde yapıldığına işaret ediyor.

Hürriyetçi nitelik...

Süleyman Demirel konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“1961 Anayasası’nda yapılan değişiklikler bu anayasanın hürriyetçi niteliğini, kanaatimizce, güçlendirmektedir. Zira İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer alan hak ve hürriyetlerin bunları tahrip etmek için kullanılamayacağı ayrıca belirtilmiştir. İnsan hak ve hürriyetlerinin teminat içinde bulunması, evvela bunların kendilerini tahrip için kullanılmamasıyla mümkündür. Bu husus müeyyideye bağlanmadıkça başka teminatlar tesirsiz ve kifayetsizdir. 1961 Anayasası’ndaki boşluklardan birisi budur”.

Kötüye kullanış...

“Hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması, maksatlı eylem, yorum ve ideolojik sızmalara alet edilmesi halinde, hukuk devletinin meşru yollarıyla ve meşru imkânlarıyla, rejimi savunmak hemen hemen imkânsızdır.

1961 Anayasası’nda, millet iradesine dayanan siyasi iktidarların ve parlamento ekseriyetlerinin yetkilerini daima kötüye kullanacağı endişesinden hareket edilerek, birtakım aşırı sınırlama ve kayıtlamalar konulmuştur.

İcranın hiçbir eylem ve işlemi, hiçbir halde yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılmayacağı hükme bağlanırken, tatbikatta bu hüküm maksadın ötesinde sonuçlar doğurmuştur. Böylece siyasi iktidarın ve idarenin sorumlu olduğu sahalarda, sınırlamanın ötesinde bir kısıtlama hali görülmüş, yani yargı denetimi –bazı kere– faal idarenin ve icranın yerini almıştır”.

Denge ve ahenk...

“Ayrıca, anayasa müesseseleri arasında, yetki, görev ve sorumluluk dengesinin kurulamamış olması, aynı hedefe yönelen bir ahenk içinde çalışma imkânını geniş ölçüde engellemiştir. Hazırlanışında kaynak

olarak alınan yabancı anayasalardan aktarılan hükümlerden bazılarının eksik alınması, bilhassa müeyyideler kısmının noksan bırakılması birtakım kavram karışıklıklarına sebebiyet vermiştir".

Değişiklik tekamüldür...

"Sayın Milletvekilleri,

Anayasalar tarihi tekamülün sonucu olarak değişirler, değişme tekamülün tabiatında vardır. Bu itibarla, anayasa değişikliklerini yadırgamamak lazımdır. Nitekim her milletin tarihinde anayasalar çeşitli değişikliklere uğramıştır. Fransa'da 18 defa, Amerika'da ise 25 defa anayasa değişikliği yapılmıştır.

Müzakere konusu olan teklif, geçici maddeler dışında, anayasanın 35 esas maddesini değiştirmeyi öngörmektedir. Bu maddelerden ikisi ekonomik ve sosyal hususlarla ilgilidir. Diğer 33 madde, anayasanın hürriyetçi temelini güçlendirmekte, kavram karışıklıklarını önlemekte, organlar arasında yetki, görev ve sorumluluk dengesini kurmakta ve icrayı müessir hale getirme gayesini gütmektedir".

Sınıf kavgası...

"Kilit madde olan 11. madde bu maksadı karşılayacak şekilde hazırlanıp huzurunuza getirilmiştir.

Şu hususu derhal belirtmeliyim ki, milli bütünlük içinde, çeşitli sınıf ve zümrelerin menfaatlerinin bu anayasada gösterilen meşru vasıtalarla tebdil ve müdafaa edilmesi başka şey, iç barışı bozmak kastıyla hareket ederek sınıf kavgası yaratmak başka şeydir.

Teklif edilen 11. maddede, meşru ile gayri meşru olan fiiller arasındaki kanuni sınır, hak ve maksat yönünden bütün açıklığıyla belirtilmiştir. Çeşitli sınıf ve zümrelerin hak ve menfaatlerini bunları birbiriyle çatıştırarak korumak mümkün değildir. Esasen böyle bir yola gidil-

mesi, memleketin huzur ve istikrarını alt-üst etmek gibi bir sonuç doğurur. Vatandaşın sesinin çıktığı, başka bir deyimle, iradesinin memleket idaresine hâkim olduğu bir ülkede çeşitli sınıf ve zümrelerin menfaatlerini bir büyük denge içerisinde korumak, demokratik hukuk devletinin en başta gözetmeye mecbur olduğu bir husustur. Bu dengenin şu sınıf, ya da bu zümre lehinde veya aleyhinde değil hepsinin ortak menfaatleri üzerine kurulması o ülkede huzur ve istikrarın temel şartıdır. Aksi, sınıf ve zümre tahakkümüne gider.

Bu noktada şu hususu belirtmek isterim ki, 11. maddenin bu şekildeki tanziminin esas maksadı siyasi partileri çalışmaktan menetmek olamaz. Şayet siyasi partiler, sınıfların, zümrelerin menfaatlerini bir büyük denge içerisinde korumayı bir kenara bırakıp da, sınıfları birbirleriyle çatıştırarak, zümreleri birbirleriyle çatıştırarak siyasi mücadele yapmak istiyorlar ise, 11. madde buna kapalıdır ve kapalı olması da lazımdır".

Yeni 38. Madde...

Demirel bundan sonra 38. maddede yapılan değişikliği de benimsiyor ve şu şekilde savunuyor:

"Kamu yararının gerektirdiği hallerde, taşınmaz malların kamuya intikali, modern anayasa hukukunun gereğidir. Kamulaştırma denen bu ameliyenin, ferdi mağdur ve mutazarrır duruma düşürmemesi şarttır. Bunun içindir ki, kamulaştırılan taşınmaz malın, karşılığının peşin ödenmesi gerekir.

Taşınmaz malın karşılığı nasıl tayin ve tespit olunacaktır?

1961 Anayasası gerçek değer kavramını ihtiva etmektedir. Gerçek değerin tespiti, kanunların koyduğu usule göre bilirkişi tarafından yapılmaktadır. Buna rıza göstermeyen mal sahibinin ve bunu çok bulan idarenin, dava açma hakkı vardır. Bu teklif ile yapılan değişiklik, taşınmaz mal karşılığına bir tavan getirmekte, bunu da vergi değeri olarak tespit etmektedir. Vergi değerini mal sahibi beyan edecektir. Bundan düşük bir karşılık ödenmesi halinde mal sahibinin mahkemeye itiraz ve dava hakkı vardır. Böylece vatandaş kamulaştırılan taşınmaz

> malının, gerçek karşılığını alma imkânlarına her zaman sahip olacaktır.
>
> Taksitli ödeme zarureti devletin mali gücünün yetersizliğinden ileri gelmektedir. Ödeme kanunla düzenlenecektir. Kanun tamamen veya kısmen kamulaştırmalarda peşin ödeme hallerini ve miktarlarını ve taksit sürelerini tespit edecektir. Top yekûn kalkınmanın başarıya ulaşması için, asıl olan teşebbüs gücünü, heves ve şevkini arttırmak istikametinde de gerekli tedbirler almaktır. Mal sahibinin kamulaştırma bedelini uzun taksit süresi içinde, tüketici olarak yiyip bitirmesinin düşünülemeyeceği gerçektir. Aksine, kamulaştırma bedeli, mal sahibini yeni bir iş ve teşebbüs gücüne sahip kılacak ölçüde, peşin ödenmesi ve geri kalan kısmının uygun ve makul bir süre içinde ödenmesi hususu kanun koyucu tarafından itinayla göz önünde tutulacaktır".

Süleyman Demirel, kamulaştırma, bedel ve taksitlendirme konusunu daha bir süre bu konuşmasında tahlil etmiştir. Bu konuşmasıyla Süleyman Demirel hem varlıklı zümrelerin kuşkusunu gidermeye çalışmakta, bir yandan da karşısındaki rakip Demokratik Parti'nin bu madde üzerindeki ters yorumlarını karşılamaya çalışmaktadır.

Üniversite ve TRT...

Konuşmasına devam eden Süleyman Demirel, üniversite maddesine getirilen değişikliği, düşünce ve sanat hürriyeti konusunda getirilen değişiklikleri benimsediğini ve bunlarla anayasanın özgürlükçü temelinin zedelenmediğini izah etmeye çalışmıştır. Ayrıca, TRT hakkındaki maddeye de temas eden Demirel şunları söylemiştir:

> "Demokratik rejimlerde kamuoyunun olgunlaştırılmasında, düşünce, bilim ve sanat hürriyeti kadar, basın ve yayınla ilgili hürriyetlerin, Radyo ve Televizyon Kurumu'nun da özel bir yeri ve önemi vardır. Getirilen teklifte, devletin niteliklerinin ve anayasayla kurulan düzenin

> korunmasında, şartlara ve toplum bünyesine uygun başlıca sorumluluk sahaları düzenlenirken, bütün bu kurum ve kuruluşların hürriyetçi plandaki faaliyetleri teminat altında tutulmuştur. Radyo televizyon istasyonlarının, tarafsız bir kamu tüzel kişiliğinde kanunla kurulması kabul edilmiştir. Her türlü radyo ve televizyon yayınları tarafsızlık esaslarına göre yapılacaktır. Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve diğer görevlerin yerine getirilmesinde, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü insan haklarına dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal cumhuriyetin, milli güvenliğin ve genel ahlakın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları kanunla düzenlenecektir. Böylece TRT özerkliği yerini, tarafsız bir kamu tüzel kişiliğine bırakmaktadır. TRT'nin her dilediğini özerklik zırhına bürünerek, dilediği şekilde yapabilmesi ortadan kalkmaktadır. Bu surette devlet radyosu ve televizyonu devletin emrine girmektedir".

12 Mart'ın nedeni?

Bundan sonra, Süleyman Demirel, İnönü'nün konuşmasında memleketin 12 Mart'a gelişini izah tarzına itiraz edeceğini söylüyor ve sözlerine şöyle devam ediyor:

> "Cumhuriyet Halk Partisi Sayın Genel Başkanı biraz evvelki konuşmasında, anayasa değişikliğini doğuran amiller üzerinde bir tahlil yaptılar. Bu tahlille mutabık olmadığımızı ifade etmek istiyorum. Bu tahlil kanaatimizce gerçekleri yansıtmaktan uzaktır.
>
> Defalarca, meclislerde görüşülmüş hadiseleri, hatta hakkında gensoru açılarak ariz amik (geniş ve derin) meclislerimizin tetkikine mahzar olmuş hadiseleri yeni baştan dile getirmek istemiyorum. Bu hadiseler birçok kere dile getirilmiştir. Bir defa daha dile getirilmesinde fayda ummuyorum. Çok yakın mazinin hadiselerini de münakaşa konusu yapmakta şu an için fayda görmüyorum. Yalnız Cumhuriyet Halk Partisi Sayın Genel Başkanı'nın söylediği şeylerin içerisinde bir-iki hususun, mutlak manada doğru olmadığına işaret etmek istiyorum".

Aşırı sağı himaye...

“Bunlardan birisi, aşırı sağın hükümet tarafından himaye gördüğü şeklindeki beyandır.

Muhterem milletvekilleri,

Beş ayı aşan zamandır Adalet Partisi siyasi iktidarı yoktur. Bugün mahkemelerde Türkiye’de anarşi hareketlerini çıkartanların kimler olduğu iddianamelerde sabittir ve yüce hâkimlerimizin kanunları tatbik etmekle mükellef olan mahkemelerimizin tetkikindedir. Burada bir aşırılıklar münakaşası açmak istemiyorum. Sadece şunu ifade etmek istiyorum ki, bu çeşit beyanlar birçok kere maksatlı olarak yapılmıştır ve bu beyanların hiçbirisinin aslı esası olmadığı görülmüştür. Adalet Partisi siyasi iktidarı, meşruiyetten, kanun hâkimiyetinden ve hukuk devleti anlayışından bir milim öte sapmamıştır”.

Mali durum...

“İşaret etmek istediğim ikinci husus, Adalet Partisi siyasi iktidarının memleketi mali bir krize götürdüğü şeklindeki bir imadır. Adalet Partisi siyasi iktidarının iktisadi ve mali icraatını ve politikasını her yerde, her zaman her zeminde, her platformda savunmaya hazırız. Binaenaleyh, Adalet Partisi siyasi iktidarı memleketi iktisadi ve mali bir krize götürmüş değildir.

Burada şunu ifade edeyim ki, hiç yapmak istemediğim halde şunu ifade edeyim ki, 1963 senesinin 12 milyarlık bütçesini 1971 senesinde 38 milyara çıkaran, 1964 senesinde 412-420 milyon dolarlık bir döviz gelirini takriben 800-900 milyon dolar civarına çıkaran ve memleketin her dalında alt yatırımlarında, ana malzeme, ana mallar istihsalinde yatırımları kat kat yapan, çimento istihsaline, çelik istihsaline, elektrik istihsaline kadar, rakamları iki misli üç misli, dört misli katlayan bir iktidarın ve iktidarı bıraktığı zaman da Merkez Bankası’nda 425 milyon dolar rezerv bırakan bir iktidarın memleketi mali ve iktisadi krize sürüklediği iddia olunamaz”.

Gençler dediği...

“Temas etmek istediğim üçüncü husus, Cumhuriyet Halk Partisi Sayın Genel Başkanı’nın gençler dediği kimseleri iyi teşhis etmek lazımdır. Memlekette cereyan eden hadiselere doğru teşhis koymak ve doğru tedbir bulmak istiyorsak gençler denen kişilerin ne olduğunu ve ne yapmak istediklerini meçhul olarak bırakmamak lazımdır.

Evet memlekette anarşi hareketlerine birtakım gençler karışmıştır, bu doğrudur. Bunlar kimlerdir ve ne yapmak istiyorlardı?

Bunlar, doğrudan doğruya Türkiye’de cumhuriyeti yıkmak istiyorlardı. Siz bırakın ‘bunlar acaba şu muydu, bu muydu’ demeyi. Kendileri mahkemelerde ‘biz Marksist, Leninist ve Maocuyuz’ diyorlar. Şayet cumhuriyeti yıkmaya kadar teşebbüslerini ileri götürmüş kimseleri, bunlara hakiki adını vererek tayin edemezsek, hiçbir zaman meselenin içinden çıkamayız”.

Komünist çeteleri...

“Türkiye’de anarşi hareketlerini yaratan, gençler denilen örgütlerde yer alan kişiler, ne şehir çetesidir, ne şehir eşkıyasıdır. Dünyanın çeşitli memleketlerinde görüldüğü gibi, doğrudan doğruya bir memleketi içinden fethetmeye memur edilmiş komünist çeteleridir.

Muhterem Milletvekilleri,

Anayasa değişikliğinin anarşiyi kaldırmasını istiyor isek, memleketin başına ne geldiğinin iyi bir teşhisini, doğru bir teşhisini ortaya koymak lazımdır. Anayasa değişikliği yapmadan Türkiye’yi idare etmek mümkün ise, niçin anayasanın 35. maddesinde değişiklik yapıyoruz?”

DP adına Cevat Önder...

Süleyman Demirel'den sonra Demokratik Parti grubu adına Cevat Önder söz alıyor, o da anayasa değişikliklerinin uygun olduğunu izah ediyor.

Cevat Önder şöyle diyor:

> "Biz Demokratik Parti olarak, anayasa ıslahatının lüzum ve zaruretine inanmaktayız. Bu lüzum ve zaruretle birlikte, yapılacak anayasa değişikliğine gösterilmesi gereken itinayı programına koyan bir partiyiz. Demokratik Parti'nin bu konuyla ilgili programında yer alan anayasa ıslahatı bölümünde 'anayasa ıslahatı, anayasa nizamı, kanunen değişiklik' başlığını taşıyan dördüncü maddesinde aynen şöyle denilmektedir:
>
> 'Uygulamanın ortaya koyduğu aksaklıkları, prensiplerine ve hedeflerine halel gelmeden giderebilmek için ciddi bir araştırmanın ve tecrübenin ışığı altında, anayasa ıslahatını zaruri görmekteyiz. Anayasanın ve sağladığı nizamın muktedir, müessir ve müstakar bir idareyle korunabileceğine kaniiyiz'.
>
> 'Hürriyetlerin böyle bir idarede suiistimal edilemeyeceğine inanıyoruz'.
>
> 'Demokratik anayasa nizamına aykırı olan her türlü akım ve hareketlerle müessir bir şekilde mücadeleyi görev biliyoruz'."

Bu şekilde Cevat Önder, kendi programlarından anayasayla ilgili kısımları aktarmaya devam ediyor. Uzun bir bölüm bu. Nihayet, meclise sunulmuş olan değişiklikler üzerine gelen Cevat Önder şöyle devam ediyor. O da Süleyman Demirel'in 1961 Anayasası'nın bir tepki, yani reaksiyon anayasası olduğu görüşüne iştirak ediyor, bu görüşü kabul ediyor.

Cevat Önder anayasada ıslahat lüzumunu, 12 Mart 1971'den önce kendilerinin de gördüklerini ve ortaya koyduklarını belirtmeye itina ediyor: "Bu konuda netice olarak denilebilir ki, anayasa ıslahatı 1961 Anayasası bünyesindeki arızaların ve boşlukların, ayrıca 10 yıllık uygulamanın ortaya çıkardığı bir meseledir. Yoksa sadece 12 Mart olayının ortaya çıkardığı bir mesele değildir".

1924 Anayasası...

Cevat Önder, bundan sonra, 1876'dan bu yana anayasaları hatırlatmaya koyuldu. 1922'de TBMM'nin 307 sayılı kararı ile başlayan yeni döneme kısaca değindi ve sözü 1924 Anayasası'na getirerek şöyle dedi:

> "Bu anayasaya göre, Türkiye devleti bir cumhuriyettir. Hâkimiyet bilakaydışart milletindir. Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin yegâne ve hakiki mümessili olup, millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder. Teşri-i salahiyeti ve icra kudreti Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder. Meclis teşri salahiyetini bizzat istimal eder, meclis icra salahiyetini de kendi tarafından müntahap reisicumhur ve onun tayin edeceği bir icra vekilleri heyeti marifetiyle istimal eder. Meclis hükümeti her vakit murakabe ve ıskat edebilir. Hakk-ı kaza millet namına, usulü ve kanunu dairesinde, müstakil mahakim tarafından istimal olunur".

Cevat Önder devam ediyor:

> "Görülüyor ki 1924 Anayasası kuvvetlerin birliği prensini Türkiye'nin icaplarına göre değiştirmiştir. Bu sisteme tevhid-i kuva, tefriki vezaif denilmektedir. Yani kuvvetlerin birliği ve vazifelerin ayrılışı sistemi denilmiştir. Bu sistem Atatürk'ün kurduğu bir sistemdir. Bu sistem yasama organını üstün tutan, meclis hükümeti sistemine, konvansiyonel sisteme benzemektedir. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki, çok zaman meclis hükümeti sistemi, yasama organının üstünlüğü şeklinde işlememiştir. Gerek tek partili, gerekse çok partili hayatta, icra üstünlüğü şeklinde işlemiştir".

1961 Anayasası...

Cevat Önder bundan sonra, 1961 Anayasası'na geçiyor ve bu anayasanın karakterini de kendisine göre şu şekilde ifade ediyor:

“Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunun, 27 karar sayılı ve 9 Mart 1961 tarihli raporunun ikinci maddesine göre, 1961 Anayasası’nda yumuşak bir kuvvetler ayırımı esas alınmıştır. 1961 Anayasası ne başkanlık hükümet sistemine, ne de bir meclis hükümet sistemine yer vermiştir. Bu anayasanın kabul ettiği sistem parlamenter hükümet sistemidir”.

Cevat Önder eleştiriyor...

“1961 Anayasası kuvvetlerin yumuşak ayırımı sistemi ve parlamenter hükümet sistemiyle egemenliği, yani bir ülkede devlet inhisarında bulunan üstün ve yüce yetkiyi bölmüş, anayasanın yetkili kıldığı organlara, anayasanın koyduğu esaslara göre dağıtmıştır. Buraya dikkat etmenizi istirham ederim: Kanaatimce anayasa bu dağıtımda, yani egemenliğin yetkili organlara dağıtılmasında, başarılı olamamıştır. Bu sebeple kuvvetlerin yumuşak ayrılığı prensibi yerine, kuvvetlerin ayrılığı ve kuvvetlerin dengesizliği esası cari olmuştur. Yasama, yürütme, yargı fonksiyonları arasında ahenk kurulamamıştır. Bilhassa, yargı fonksiyonu bir başı boşluğa, murakabatsızlığa terk edilmiştir. Bizce 1961 Anayasası’nın genel planda en noksan ve en bozuk tarafı burasıdır. Bu bozukluğu çok evvelden de teşhis edenler çok olmuştur. Nitekim Profesör Bahri Savcı 1961 ön tasarısı hakkında Milli Birlik Komitesi genel sekreterliğine sunmuş olduğu 7 Aralık 1960 tarihli raporunda şöyle diyordu: ‘Bu ön tasarı devleti, devlet gücünün birbiri karşısında bağımsız siyasi organlar, yardımcı devlet organları, muhtar müesseseler tarafından kullanıldığı bir konfederasyon haline getiren, siyasi iktidarı bölme ve her türlü merkezlere dağıtma düşüncesine dayanmıştır’”.

Cevat Önder bundan sonra 1961 Anayasası’nı eleştirmeye devam ediyor:

“Parlamenter hükümet sisteminde, kuvvetlerin yumuşak ayrılığı demek, kontrolsüzlük demek değildir. Hele kuvvetlerin birbirine karşı, birbirine engel olması demek hiç değildir. Parlamenter hükümet sistemi, kuvvetlerin dengesi, kuvvetlerin birbirini kontrol etmesi; devletin insan unsuru olan milletin, ulaşmak istediği hedeflere yönelmesi de-

mektir. İşte 1961 Anayasası'nda eksik olan budur. Ancak insaf ile tekrar beyan edelim ki anayasalar, kanunlar ve müesseseler kuru kalıplardır. Onlar suçlu olamazlar. En kötü kaideler bilgili, tecrübeli, hüsnüniyetli ve namuslu ellerde çok iyi şekilde uygulanırlar. Bu sebeple suçlu olan, mücrim olan anayasa değil, onu tatbik edemeyenler veya onu kendi maksatlarına göre anlayıp, özel kasıtlarla tatbik edenlerdir".

10 yıllık uygulama...

"Değerli arkadaşlarım

1961 Anayasası'nda, 10 yıllık tatbikatın ortaya koyduğu noksanlıkları, aksaklıkları teferruata inmeden şöyle özetleyebiliriz:

Anayasamız belirli bir doktrine bağlanmış değildir. Komünizme, Faşizme, Nazizme ve her türlü izm'e kapalıdır. Anayasamız teokratik devlet nizamı kurmaya da cevaz veremez.

Ancak, geçen 10 yıl müddetinde gördük ki, bazı maksatlı şahıs ve teşekküller tarafından anayasamız bir geçiş, bir aşama anayasası olarak kabul edilmiş, kullanılmak istenmiştir. Hiçbir zaman, hiçbir toplumda sınırsız hürriyet anlayışı olamaz. Sınırsız hürriyet anarşi ve neticede hürriyetsizlik doğurur. Hürriyet prensibi adına, hürriyeti tahrip etme kabul edilemez. Hürriyeti, sadece onu yok etmek için kullanmak isteyenler, onun üzerine bir hak iddia edemezler. Her rejim gibi, demokratik rejim de, kendi varlığına yönelecek tehlikeler karşısında, kendisini koruma hakkına sahiptir ve sahip olmalıdır. Demokrasi kendisini savunmalıdır".

Direnme hakkı...

"Geçen 10 yıl içinde anayasanın başlangıç kısmındaki direnme hakkı suiistimal edilmiştir. Birtakım, kendisine baskı grubu adını takan, legal veya illegal kuruluşlar 'direnme hakkını kullanıyorum' diye kanunları

çiğnemişlerdir. Halbuki direnme hakkı, sadece başlangıç kısmında, bütün millete tanınmış olan bir haktır. Direnme hakkı, meşru otoriteye isyan hakkı olarak kullanılmıştır. ODTÜ'de, silahlı jandarma kuvvetleriyle çarpışanları hatırlayınız".

Uygulayanları eleştiriyor...

Cevat Önder, sözlerinin bu noktasında, AP iktidarını eleştirmek için, şöyle devam ediyor:

> "Beri taraftan kanunlar tatbik etmekle görevli bulunan sorumlu makam ve şahıslar kendi beceriksizliklerini ve vurdumduymazlıklarını örtbas etmek için 'demokraside buhran vardır. Dünyanın her tarafında oluyor böyle şeyler; kanunları tatbik etmek suretiyle zalim iktidar olmaktansa, mazlum iktidar, aciz olmayı tercih ederiz' demişlerdir".

Yargıtay kararı...

Cevat Önder devam ediyor:

> "Hürriyetler konusundaki bu beyanlarımızı, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun bir kararı ile zabıtlara geçirmek isteriz. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun anayasanın 20. maddesindeki, düşünce hürriyetini suiistimal edenlere karşı, oy birliğiyle verdiği esas 158, karar 150, 9 Nisan 1965 tarihli şu kararı vardır: 'Anayasanın bu maddesinde (yani 20. maddesinde) tanınan düşünce ve düşüncesini açığa vurma özgürlüğü, sınırsız ve anayasa müessesesini devirmeyi sağlayacak bir biçimde kullanılamayacağının, bu özgürlüğün temel ilkesi olduğuna, kimsenin bu ilkeye aykırı davranmakla anayasanın tanıdığı bir hakkı kullanmış sayılamayacağına, oy birliğiyle karar verilmiştir'".

T.C.K. 141-142. maddeleri...

"Gerek bu kararda, gerekse Anayasa Mahkemesi'nin Türk Ceza Kanunu 141 ve 142. maddeleri hakkında açılan iptal davası münasebetiyle vermiş olduğu meşhur kararında belirtilen şu husus:

Demokratik devlet, egemenliğin bir kişi, zümre veya sınıf tarafından belli sınıflar yararına kullanılmadığı, serbest ve genel seçimin, iktidara gelmede ve iktidardan ayrılmakta tek yol olarak kabul edildiği ve iktidarın bütün millet yararına kullanıldığı, kısacası demokrasi prensiplerinin hâkim olduğu, bir idare biçimidir. Sınıf tahakkümünde ise, bu prensiplerin yer alması düşünülemez.

İşte bu karar gözden ırak tutulmamalıdır.

Maalesef bu iki karar, pratikte gözden ırak tutulmuş, ve faydalı neticeler, arzu edilen neticeler, umulan neticeler sağlanamamıştır. O halde anayasada açıkça şu hususların yer almasını Demokratik Parti olarak arzu etmekteyiz:

Anayasada yer alan hak ve hürriyetlere dayanarak, insan hak ve hürriyetleri yok edilemez, zedelenemez. Hürriyeti yok etme hürriyeti yoktur.

Anayasada yer alan hak ve hürriyetlere dayanarak, dil, ırk, sınıf, din ve mezhep kavgası yapılamaz.

Anayasada yer alan hak ve hürriyetlere dayanarak, nitelikleri anayasanın 2. maddesinde belirtilen, ki bu niteliklerin arasında milliyetçilik niteliği de vardır, cumhuriyet yıkılamaz.

Anayasada yer alan hürriyetlere dayanarak, Türk devletinin ülkesi ve milliyetiyle bölünmez bir bütün olduğuna dair temel ilke bozulamaz.

Türkiye Cumhuriyeti milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Hiçbir kimse 'sosyal' kelimesinin arkasına saklanmasın ve saklanmamalıdır. Sosyal devlet demek, 'sosyalist devlet' demek değildir. Sosyalist devlette, devlet gaye; fert vasıtasıdır. Bize göre fert ve millet, hem her zaman gayedir; devlet ise hem gaye, hem de vasıtadır.

Bu hususta, anayasada hiçbir yoruma yer vermeyecek bir tarzda yer aldığı, ceza kanunlarıyla müeyyidelere bağlandığı ve bu müeyyideler de namuslu, güçlü ve cesur ellerde, titizlikle tatbik edildiği takdirde artık Türkiye'de baykuşlar ötemeyeceklerdir.

> Burada samimi temennimiz şudur: 11. maddede yapılacak değişiklik konusunda, mutlaka bir mutabakata varılmamalıdır".

Yürütme organı...

Cevat Önder, yürütme gücünün, iyi teçhiz edilmediğini şu sözlerle belirtiyor:

> "1961 Anayasası'nda, yürütme organı hukuken teçhiz olunmamıştır. Bu hukuki yetersizliğe, bakanlar kurulunu teşkil edenlerin şahsi yetersizlikleri de eklenince, büsbütün tesirsiz, aciz bir yürütme, olayların arkasından giden, olaylara sözünü geçiremeyen tesirsiz bir icra meydana gelmiştir. Böyle bir icra ise, Türkiye'yi anarşiye sürüklemiştir. Böyle bir ortamda, Danıştay ve idari yargı organları 'idarenin her türlü, eylem ve işlemini denetleyeceğim' diye, faal icra yerine geçmişler, bu suretle hem icrayı vazifesini yapmakta engellemişler ve hem de kendi prensiplerinden uzaklaşmışlardır".

Yasama organı...

> "İtiraf etmek gerektir ki, geçen 10 yıl içinde yasama organı da kendisinden bekleneni vermemiştir. Yasama organı, bünyesinden ve kuruluşundan ileri gelen aksaklıklar yüzünden, verimli bir çalışma temposuna kavuşamamıştır. Yasama faaliyetlerine gereken sürati ve verimliliği kazandırmak şarttır ve lüzumludur. Devletimizin kurucusu büyük Atatürk, demin de bahsettiğimiz gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi için şöyle demişti: 'Türk Milletinin müşahhas timsali olan TBMM, memleketimizin ana direğidir'".

Özerk kuruluşlar...

Cevat Önder, 1961 Anayasası'na yönelttiği eleştirilere devam etmekte, daha sonra, özerk kuruluşlara sözünü getirmekte ve şöyle demektedir:

> "1961 Anayasası iki özerk kuruluş kurmuştur. Bunlardan birisi üniversiteler, diğeri ise radyo ve televizyon kurumudur. Hemen ifade edelim ki, bu iki özerk kuruluş da, geçen 10 yıllık uygulama göstermiştir ki, anayasanın kendilerine atfetmiş olduğu öneme, özerkliğin delalet ettiği maksat ve manaya layık olacak bir tarzda, maalesef, çalışmamışlardır".

38. Madde...

Bundan sonra Cevat Önder, anayasanın 38. maddesinde öngörülen değişikliğe karşı olduklarını; maddenin görüşülmesine sıra geldiğinde, ayrı bir teklifte bulunacaklarını söylemiştir. Bu madde hakkında Cevat Önder şunları söylüyor:

> "Mezkur 38. madde müzakere edilirken, fırsat bulursak, görüşlerimizi enine, boyuna arz edeceğiz. Ancak bu muhalefetimizin sebeplerinin bir kısmını şimdi dile getirmekte fayda buluyoruz. Yalnız burada bir hususa temas etmeden geçemeyeceğim. 38. maddedeki değişikliğin çıkıp çıkmaması yönünden, diğer maddelerle karşılaştırıp, bir pazarlık konusu olarak ileri sürmek, tasvip edilecek bir hareket tarzı değildir. Mülkiyet ve miras hakkına saygı duyanlar, hür teşebbüsten bahsedenler, ki AP sözcüsü bunlardan bahsetmiştir, 38. maddedeki değişikliğe bir defa daha bakmalıdırlar.
>
> Muhterem arkadaşlarım,
>
> 38. maddede yapılan değişiklikle gerçek karşılık terk edilmekte bunun yerine 'ödenecek karşılık' ibaresi konulmaktadır. Ödenecek karşılık ise, beyana dayanan vergi değerini aşamayacaktır. Dikkat edilsin 'beyana dayanan vergi değeri' değildir. 'Beyana dayanan vergi değerini aşamayacaktır'. Beyana dayanan vergi değeri taban olarak tespit edilmiştir. Kamulaştırılan toprağın veya taşınmaz malın, kamulaştırma bedeli vergi değeri değildir. Arazi ve emlakta vergi değerini düzenle-

> yen kanun, geçen yıl çıkarılan 1318 sayılı ve 29 Temmuz 1970 tarihli Emlak Vergisi kanunudur".

Cevat Önder, bu Emlak Vergisi Kanunu'nun uygulama kabiliyeti olmadığını iddia etmiştir. Ayrıca mükellefin beyanına dayanan gayrimenkul kıymetine de itiraz etmektedir ve demektedir ki "emlak vergilerinde de, vergi matrahları tespit edilirken, beyan esası her zaman iyi netice vermemiştir". Taksitlendirmeye de itiraz ediyor Cevat Önder. Kısmi kamulaştırma konusunda sevk edilen hükmü ise, yürekler acısı buluyor. "Kısmi kamulaştırmalarda ödenecek karşılık, kamulaştırılan kısma düşen vergi değerini aşamayacaktır. Bu ne demektir? Bir toprağın her tarafının verim gücü aynı mıdır? En verimli tarafa isabet eden vergi değeri nasıl tespit edilecektir" diyor.

En sonunda da, Cevat Önder, "biz Demokratik Parti olarak 38. madde üzerinde yapılmak istenen bu değişiklikten vazgeçilmesini, yüksek heyetinizden bir defa daha rica etmekteyiz" diyor.

Cevat Önder ayrıca, bu anayasa değişiklikleri, anayasa komisyonunda konuşulurken, 38. maddeye anayasa komisyonu üyesi dört Adalet Partili milletvekilinin muhalefet şerhi verdiklerine işaret etmektedir.

Oksijen çadırı...

Cevat Önder anayasada yapılmak istenen değişiklikleri şöyle ifade etmektedir:

> "Bize göre yapılmak istenen şudur: Türk devlet nizamının aksayan tarafları, bozulan tarafları, işlemeyen tarafları, kötü çalışan tarafları ortaya çıkmıştır. Devlet makinesinin gevşeyen cıvataları sıkıştırılmakta, bozulan kısımları onarılmaktadır. Türk demokrasisi oksijen çadırına alınmıştır. Tedavi edilmektedir. Çok dikkat etmek gerekir. Herkes aklı-

nı başına toplamak mecburiyetindedir. Marifet, hastayı öldürmek değil, yaşatmak ve sıhhate kavuşturmaktır”.

Yeterli değildir...

“Bu anayasa değişikliği acaba yeterli midir?

Bize göre bu anayasa değişikliği yeterli değildir. Elimizde bu değişikliklerin dışında, anayasanın değiştirilmesi gereken hususları hakkında, bir liste vardır. Ancak bunlardan birkaçına kısaca temas edeceğim”.

Kanayan yara...

“Anayasanın 68. maddesi ve geçici 11. maddesi kanayan bir yaradır. Bu konuda partilerin taahhütleri vardır. Bu yaranın cesaretle tedavi edilmesi, anayasanın içindeki hudutlar ve anayasa ile bağdaşmayan bu yabancı cismin anayasadan çıkarılması gerekir. Bunu çıkarmak şuna veya buna karşı olmak demek değildir. Bunu çıkarmak, tarihi geri çevirmek demek değildir. Bunu çıkarmak demek, hukuku, hakkı, anayasayı üstün tutmak demektir”.

Yasama organı...

“Değerli arkadaşlarım

Yasama organında bir reform şarttır. İki meclis sistemi ya terk edilmeli, ve yahut da sayın Genel Başkanımızın Anadolu Ajansına vermiş olduğu beyanatta da belirtilmiş olduğu veçhile, meclislerin süratle çalışmalarını sağlayacak usuller tedvin olunmalıdır. Bu konuda o beya-

natta arz ettiğimiz için, fazla durmayacağız. Hudut ve şümul belirli olan bir referandum müessesesi düşünülebilir".

44 ve 47. maddeler...

"Muhterem arkadaşlarım,

Anayasanın 44. maddesinde herkesin gözünden kaçan bir husus vardır. Burada 'ücretli hafta ve bayram tatili, ücretli yıllık izin hakkı kanunla düzenlenir' denilmektedir. Yani anayasa ücretli hafta tatilini öngörmektedir. Hiç kimse ücretli hafta tatilinin karşısında değildir. Bu anayasal bir haktır. Ancak milletimiz Ortak Pazara girmiş, bir ortak pazar ülkesi olmuştur. İlerde bazı mevzuatımız gibi, çalışma mevzuatımız da, Ortak Pazar ülkelerindeki çalışma mevzuatına paralel bir duruma sokulacaktır. Bu zaruridir. Bu medeni dünyanın, içinde bulunduğumuz şartlarının bir icabıdır. Buna infiratçı bir gözle bakmak mümkün değildir".

Devam ediyor Cevat Önder:

"Anayasamızın 47. maddesinde grev hakkı, bir anayasa müessesesi olarak düzenlenmiştir. Toplu sözleşme ve grev hakkı işçiler için anayasal bir haktır. Anayasamızın bu şekildeki tanzim tarzı doğrudur. Çünkü grev hakkı da, toplu sözleşme hakkı da, sosyal devletin vazgeçemeyeceği haklardandır. Ancak, bu maddede de bir noksanlık vardır. Grevin tanındığı yerde lokavt da haktır. Grevin tanındığı yerde lokavtı da bir hak olarak tanımak lazımdır. Vakıa anayasamız lokavtı yasaklamış değildir. Nitekim lokavt kanunlarımızla işverenlere tanınmış bir haktır. Ancak işaret etmek gerekir ki, anayasaya konulmadığı için lokavt bir anayasa müessesesi değildir. Bu noksanlık üzerinde de düşünmek ve durmak gerekir. Olabilir ki ilerde bir iktidar, lokavtı 'anayasada yoktur' diye kaldırabilir. Grev ve lokavt karşılıklı denge sağlayan anayasal haklardır".

Beğenmeyenler...

“Değerli milletvekilleri,

‘Anayasa değişikliğine ne lüzum vardır’ diyenler gibi, bu anayasa değişikliğini beğenmeyenler de olacaktır. Bu gayet tabiidir. Herkesi memnun etmeye imkân yoktur. Anayasa yalnız muayyen şahısların görüşlerini, yalnız bir veya birkaç partinin görüşlerini aksettirecek bir tarzda değiştirilemez. Anayasalar bir milletin asgari müşterek noktalarıdır. Anayasalar fertlerin ve teşekküllerin bir araya gelme noktalarıdır. Bu itibarla, tam fikrimizi yansıtmasa bile, eğer onda fikirlerimizin bir kısmının varlığını müşahede edebiliyorsak, eğer onda fikirlerimizin bir kısmını görebiliyorsak, o zaman onu kabul etmemiz gerekir. İşte bu anayasa değişikliğine bu açıdan bakmak gerekir.

Her madde üzerinde ayrı ayrı görüşlerimizi açıklayacağımızı arz etmiştim. Anayasa değişikliğinin tümü hakkında maruzatımız burada sona ermektedir.

Bizde demin açıkladığım gibi, 38. maddedeki değişiklik, mülkiyet ve miras haklarını tahrip edici bir intiba uyandırdığı içindir ki, bu maddedeki değişiklik hariç, bu anayasa ıslahatını Demokratik Parti olarak tasvip ediyor ve evet diyoruz”.

MGP adına Emin Paksüt

Cevat Önder’den sonra, Milli Güven Partisi grubu adına Emin Paksüt kürsüye geliyor. O da kendi partisinin anayasa değişikliği hakkındaki görüşlerini dile getiriyor.

Paksüt, anayasa değişikliğinin bir zaruret olabileceğini şu şekilde ifade ediyor:

“Türk milleti 1961 Anayasası’na hür düzenin gerektirdiği müesseseleri kazandırdığı zaman, bunların ilanihaye, olduğu gibi kalacağını tasavvur etmemiş, her kanun gibi, temel kanun olan anayasanın da, milletin ihtiyaçlarına cevap vermediği görüldüğü noktalarda veya cevap vermez olduğunun anlaşıldığı zamanlarda, değişikliğe uğrayabileceğini kabul etmiş, bu yetkiyi anayasanın 155. maddesiyle, yine Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne vermiştir. O halde Türkiye Büyük Millet

Meclisi, referandumdan geçen, milletin tasvibine mahzar olan anayasaya göre, yani milletin arzusuna göre, milletin ihtiyacına uygun gördüğü noktalarda, Anayasada değişiklikler yapabilir ve yapmış olduğu değişiklik de, herhangi bir makam ve merci tarafından tartışılamaz”.

Bundan sonra şöyle devam ediyor:

“Anayasamız 157 madde olduğuna göre, hemen hemen beşte birine yakın kısmında değişiklik var demek. Ama bilmukabele, ‘1961 Anayasası bütün heybetiyle ortada duruyor’ denilebilir. Çünkü, beşte dördünden fazlası el sürülmeden, olduğu gibi, değişmeden varlığını muhafaza ediyor. O halde bu beşte dördünden fazlası olduğu gibi kalabilen anayasanın, 35 maddesinde hangi zaruretlerle değişiklik ihtiyacı duyduk? Bu değişiklikleri ne yönde yapmak istiyoruz? Öngörülmüş olan değişiklikler, yüce meclislerin üçte iki oyu ile kabule mahzar olur da, Türk anayasası hükümleri haline gelirse, ne gibi hukuki neticeler sağlayacağız? Bunu içimize sindirmezsek, partilerarası çabada olan yapıcı gayrete rağmen, anayasa değişikliklerini yaptığımız anda da, yetersiz görür, yaptığımız anda da maksada uymaz diye nitelersek, yahut bu anayasayı, sanki memleketin sadece şu içinde bulunduğu özel şartlı durumda, bir nevi özel şartlar içinde, iş başında kalmış olan bir hükümetin görüşüne göre, bir anayasa değişikliği tarzında anlamaya kalkarsak, o anayasa Türk anayasası olmaz. Türk anayasası, ne belli bir devrenin özel şartına, ne belli bir hükümetin iş başında olmasına veya olmamasına bağlı olarak değil, milletin ihtiyacına cevap verdiği istikamette ve ölçüde yapıldığı zaman, mana ifade eder, ve millet tarafından benimsenirse, millet tarafından sevgiyle karşılanırsa inançla uygulanmak niyetiyle bu anayasa değişiklikleri gerçekleşmiş bulunursa, toplumumuz bundan büyük ölçüde yarar sağlar”.

MGP ve değişiklik

Paksüt, bundan sonra Milli Güven Partisi’nin anayasada değişiklik lüzumuna 12 Mart’tan sonra değil, daha 1969 seçimlerinden önce kanaat getirdiğini ifade ediyor. Şöyle diyor:

> “Benim mensup olduğum Milli Güven Partisi, anayasa değişikliğini 12 Mart’tan sonra akıl etmedi. 1969 seçimlerinden önce, yani kuruluşumuzdan sonra girdiğimiz ilk seçimlerde, millete vermiş olduğumuz sözler arasında, yani millete yayınladığımız seçim beyannamemizde, anayasada bazı sebeplerle bir ölçüde değişiklik yapılması gerektiğini ifade etmiş ve bunları imkân bulduğumuz zaman gerçekleştireceğimizi de söylemiştik”.

MGP sözcüsü Emin Paksüt, anayasamızda, bilhassa ikinci, üçüncü sekizinci ve yüz yirmi beşinci maddelerinde, bu değişiklikle getirilmek istenen hükümlerin varolduğunu anlatıyor ve ondan sonra şöyle devam ediyor.

Maksatlı yorum...

> “Bütün bunlara rağmen, madem ki zaman içinde bu hak ve hürriyetlerin bir kısmının maksatlı olarak, bir kısmının yanlış olarak yorumlana yorumlana, hür demokratik düzenin tehlikeye girdiğini görüyoruz, Vatanperverliğin gereği odur, aklın gereği odur, mantığın gereği odur, bu tarzdaki ters yorumları, bu tarzdaki maksatlı yorumları bertaraf etmek için, bu maddelere vuzuh getirmek lazımdır. Anayasada, aslında hürriyetlerle ilgili kısımda yapılmak istenen değişiklik budur. Yoksa başkalarının zannettikleri gibi, eski anayasamız hürriyetçiydi, bu hürriyetlerden vazgeçiyoruz ve şimdi faşist bir yönetime doğru gidiyoruz. Hayır! ‘Eski anayasada haklar, fuzulen verilmişti Türk milletine (kaldı ki Türk milletine kimse bir şey vermedi, Türk milleti her şeyi kendisi aldı)! Türk milletine verilmiş olan bu haklar fazladır. Onları rötuşa tabi tutalım!’ Hayır. Ama anayasada asli hüviyetiyle mevcut olan bazı hak ve hürriyetleri kötüye kullanmak isteyenlere fırsat vermeyelim, şer erbabının gayretlerini boşa çıkaralım. İşte yapmak istediğimiz budur”.

Haklar ve hürriyetler...

“Haklar ve hürriyetler bahsinde, şimdi huzurunuza gelmiş olan ve başlıca siyasi partilerimizin, tam bir vatanperverlikle ve tam bir anlayışla da hükümetle de mutabık olarak vardığı metinler birer birer incelendiği zaman görülecektir ki, 1961 Anayasası’ndaki hürriyetlerden ayrılma şöyle dursun, hak ve hürriyetleri tehlikeye düşürücü menfi davranışları giderme noktasından hürriyetleri tarsin eden, hür düzeni arızasız işletecek olan, bir takviye söz konusudur.

O halde hürriyetten yana olanlar, gerçekten demokratik düzenin dejenere olmamasını, hür düzenin tehlikeye girmemesini isteyenler anayasada bu mahiyette yapılan değişikliklerin hiçbirisinden rahatsızlık duymazlar. Ama meydanı boş bulmak isteyen hakları suiistimal etmek kararında olan, cemiyeti yıkmaya kararlı olan zümrelerdir ki, ‘haklar elden gidiyor, anayasa çığırından çıkıyor’ diye feryat ederler. Bu noktada çok ferah olmamız lazımdır”.

Kusurlu yerleri...

Paksüt, sonra başka bir noktaya geçiyor ve şöyle devam ediyor.

“1961 Anayasası’nın da, bir kısmı yapıldığı zaman pek sezilemeyen, bir kısmı bazılarımızca o zaman da fark edilen kusurlu yönleri vardır. Bunun dışında, 10 yıllık uygulamanın sonunda, o zaman için memleketin ihtiyaçlarına cevap vereceği düşünülen bazı hükümlerin yetmezliği görülmüştür.

O halde anayasada demin arz ettiğim, hak ve hürriyetler yönünden ters, yanlış, maksatlı yorumlar dışında, özellikle bazı düzeltmelere ihtiyaç vardır.

1961 Anayasası’nın müesseselerle ilgili noktasında açıkça söylemek lazım gelen kusuru şudur: Yasama organının geniş ölçüde denetlenmesi anayasayla sağlanmıştır. Yasama organı, iktidar grubu ve muhalefet grubuyla, çok partili bir hayat içinde olduğumuz için, tabii bir denetim mekanizmasını normal şartlar altında işletebilir. Basın bu parlamentonun bütün faaliyetine nigehban (gözcü) olur. Millet, seçmen olarak hüküm verir. Parti grupları dahi, muhalefet, hiç olmazsa bir ölçüde, bir iç murakabe sağlayabilir.

Şu halde kamuoyunun, basının, seçmenin, yasama organı üzerinde bir denetimi vardır ve bunun dışında biliyorsunuz, Anayasa Mahkememiz yasama tasarruflarımızı yani kanunlarımızı denetleme, hatta iptal etme imkânına sahiptir.

İcra da geniş ölçüde denetime tabidir. Tek bir parti grubuna dayanmış olsa bile, karşısında muhalefet partileri vardır, basın vardır, özerk müesseseler vardır, seçmen vardır ve nihayet yasa organları vardır. Şu halde, anayasanın göstermiş olduğu denetim organlarıyla icra da yeterince denetlenebilir. Bu da vardır. Benden önce konuşan değerli parti sözcüleri kısmen bu noktaya temas ettiler. Yargı bahsinde, açıkça mübalağalı bir duruma gelmiş vaziyetteyiz".

Yargı organı...

"Elbette yargı, Türk milleti adına bağımsız olacaktır. Yargının icra emrine verilmesi, yahut hatta yasama emrine verilmesi söz konusu olamaz. Ona devlet denmez, ona hukuk devleti hiç denmez. Ancak, millet adına kullanılan bu yüce yetki, yargı yetkisi acaba mutlak bir sorumsuzluk anlamına mı gelir?

Görev olan yerde yetki nasıl muhakkak varsa, bazı yanlış kanaatler hilafına görevin olduğu yerde yetki nasıl varsa, yetkinin olduğu her yerde sorumluluk da vardır. Bunu berrak bir şekilde mütalaa etmemiz lüzumuna inanıyorum. Çünkü arkadaşlarım, eğer bir görev sahibi kendisini sahiden yetkisiz telakki ediyorsa, yapacağı dürüst hareket o görevi almamaktır. Hem görevi alıp, hem yetkisizim diye görevin başında kalmak mümkün değildir. Görev behemehal bir yetkiyle yürür. Bu yetkinin olması lazım gelir. Ama bu yetmez, sorumluluk da olması lazımdır".

Müfettiş hâkimler...

“Şimdi kaza organı bakımından, en büyük eksikliğimiz, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi bir yüce müessese kurmuş olmamıza rağmen, mekanizmanın işlemeyişi, yargının iç bünyesinde kendi kendisini kontrol edemeyişidir. İşte şimdi huzurunuza gelen teklifte, kim ne derse desin, ileri atılmış olan hamlelerden birisi, yargı organının mutlak bağımsızlığına tam saygı göstermekle beraber, bu iç bünye kontrolünü, gerçekleştirmeye müsait bir değişiklik kazandırılmasıdır”.

Savcılar...

“Aynı vaziyette, icra ile bağlantısı gayrıkabili inkâr olan, savcılık müessesesi, hem makul teminata kavuşturulmaktadır, hem de hizmetin gereğine uygun bir yapıya, yani adalet bakanlığıyla bağlantısı kurulmak suretiyle, bir aydınlığa çıkarılmaktadır”.

Değişiklik nedenleri...

“1961 anayasası üzerinde şu halde, değişiklik sebeplerini, Milli Güven Partisi olarak şöyle özetleyebiliyoruz:

1. Anayasada mevcut sarih hükümlerin, prensiplerin, zaman içinde artarak, ters yorumların, yanlış yorumların, maksatlı yorumların sebebiyet verdiği kavram karışıklıkları,

2. 1961’de yeterince ve açıkça fark edilemeyen bazı ihtiyaçlara uygun düzeltmeler yapılma zarureti,

3. 1961 şartlarından farklı olan 1971 Türkiyesinin, arada geçen zaman içinde, doğmuş olan yeni ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde anayasaya bazı hükümler getirilmesi.

Bu üçlü anlayışın içine girmezsek ve bütün meseleyi 1961 Anayasası’nın kusurlu oluşunda aramaya devam edersek, anayasayı nasıl yaparsak yapalım, onu uygulayacak iradenin dışında mütalaa edersek,

kanunları ve anayasaları cemiyet tekrar anarşinin içine süratle sürüklenir".

Üniversite meselesi...

Emin Paksüt bundan sonra, üniversite meselesine geçiyor ve şu ilginç sözleri söylüyor.

> "Üniversite meselesi. Konu ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra, kanaatimizce kamuoyunda yanlış bir kelime tartışmasına girildi: 'Üniversitenin idari özerkliği mi olsun, yoksa üniversitenin sadece bilimsel özerkliği mi olsun?'
>
> Üniversitenin sadece, bilimsel özerkliği olsun diyenlere, 'neyi kastediyorsunuz' diye biraz sorduğumuz zaman, 'yani üniversite asistanlarını doçent, doçentlerini profesör yapacak olan dışardan bir makam, mesela Milli Eğitim Bakanı mı olsun' dediğimiz zaman 'hayır tabii onu kastetmiyoruz' denildiğini gördük ve doğrusu da oydu. Dışardan bir makam asistanı doçent, doçenti profesör yapacaksa, istediği zaman üniversitenin içine bırakacak, istediği zaman dışarıya çıkaracaksa, orada bir bilim hürriyetinin var olmasına imkân yok.
>
> Peki 'idari özerklik olsun, yani şu son senelerde maalesef, üzülerek izlediğimiz gibi, üniversitelerde silah depoları bulunabilsin. Üniversitelerde suç işleme serbestliği olabilsin. Üniversite özerktir diye devletin, kanunların dışında hariç - ezmemleket sayılabilsin. Üniversiteye devletin emniyet kuvvetleri, suç takibi için giremesin. Böyle mi düşünüyorsunuz' diye sorduğumuz zaman kimse 'hayır bunlar böyle devam etsin' de diyemedi.
>
> Şu halde, aslında yeni bir kavram karışıklığının tehlikesi içindeydik. Fakat bir iyi tesadüf, dört siyasi parti bir araya geldiği zaman, daha ilk anda bir siyasi partinin, özerklikten yana; ötekinin özerkliğe karşı olmadığı; dört siyasi partinin dördünün de özerklikten yana olduğu, dört siyasi partinin de suç işleme serbestliğini kabul etmediği, üniversiteyi hariç ezmemleket saymadığı meydana çıktı ve tasarıyı göndermiş olan sayın Hükümet Başkanı ile de tam bir mutabakat içinde olduğumuzu tespit edince, şimdi huzurunuza gelen metinde olduğu gibi, hem üni-

versitenin, devletin denetimi ve gözetimi altında, özerk olduğu, hem burada bilim ve araştırma hürriyetinin olacağı, ama bilim ve araştırma hürriyetinin, suç işleme serbestliği manasına gelmeyeceği, üniversitelerin hariç ezmemleket sayılmayacağı, üniversitenin suçluların barınağı olamayacağı kolayca ifade edildi. Sanıyorum ki üniversiteler özerk olarak kendilerini idarede bilim ve öğretim hürriyetlerini tehlikeye düşürmedikçe, özerk olmakta da devam edeceklerdir. Ama düşürdükleri takdirde, bilim ve özgürlüklerin konması için, gözetim ve denetim hakkı olan devlet, üniversitenin karşısında eli bağlı kalmayacaktır.

Şimdi üniversite özerkliği bu. Kamuoyunda hiçbir yanlış görüntüye mahal yok. O parti üniversite özerkliğini kurtardı, bu parti özerkliğin karşısındaydı, yahut hükümet özerkliğin karşısındaydı. Ama partiler özerkliği kurtardı. Bunların hepsi yanlıştır. Siyasi partilerimiz bu konuda birbirinden farksız, hükümet bunda partilerden farksız bir anlayışın içindedir ve bu anlayış Türk milletinin de hem ihtiyacına hem de arzusuna uygun olan hal tarzıdır”.

TRT konusu...

Paksüt, bundan sonra TRT konusuna geçiyor ve şöyle devam ediyor.

“TRT konusunda da, daha evvel konuşma yapan sayın CHP Genel Başkanı’nın ifadesinde, bir kelimeyi biraz mübalağalı gördüm. Belki onu kastetmek istemediler. Yani ‘gayri kabili müdafaa bir hale gelmiş olduğu için, TRT’nin özerkliğinden vazgeçtik ve kaderini icraya terk ettik’ gibi bir üslup oldu.

Partiler arasında, CHP’nin değerli temsilcileriyle, şüphesiz sayın Genel Başkan’ın tam muaffakatıyla vardığımız netice bu değil.

Özerklikten maksat neydi? İktidarın borazanı olmayan bir TRT çok güzel. Tarafsız bir devlet müessesesi. Çok güzel. İşte özerklikten maksat bu ise, bu sağlansın denildi ve kanunla da bu tarafsızlığın bozulmamasını sağlayıcı kâfi ilkeler maddede yer aldı.

Şu halde ‘yazık oldu TRT’mizin özerkliğine’ diye kimsenin üzülmemesi lazım. Özerklikten kastedilen bu tarafsız müesseseyi kurtarmak

idi ise, anayasa bunu sadece kurtarmıyor, aynı zamanda emrediyor. ‘Böyle olacak diyor’. O halde, kanun vazii olarak, anayasanın emrine uygun bir TRT düzenlenir ve uygulama bu kanuna tevfik edilirse, o zaman sanıyorum ki ‘TRT özerkliği gitti, TRT özerkliğine yazık oldu’ diye, diz dövmeye de hacet kalmayacaktır. Yani TRT özerkliği en küçük ölçüde, hür düzene karşı gölge düşürmeyecek şekilde, bugünkü anayasamızın 121. maddesinde yerini almıştır. Bunda da tereddüt edecek bir şey yok”.

38. Madde...

Bundan sonra Paksüt, 38. madde üzerinde duruyor. Bu maddede yapılan değişikliklere itirazlara cevap veriyor ve şöyle devam ediyor:

“Vatandaş malının sahibi! Devlet, bir kamu yararı söz konusu olduğu zaman, kanunla veya kanuna dayanarak, bunu kamu mülkiyetine intikal ettirecek. Vatandaşa ne versin? Karşılığını versin. Nedir karşılığı? Diyor ki anayasa ‘vatandaş kendisi devlete karşı benim malımın değeri budur’ desin. ‘Efendim, vergi verecek diye eksik söyler’.

Arkadaşlar, bunu söylemeye mezun değiliz. ‘Vergi verecek diye eksik söyler’ dediğiniz andan itibaren, suiniyet sahibi vatandaşın yanındasınız. Olmaz! Devlete namuslu vatandaş olarak, ‘benim malımın değeri budur, bunun vergisini vereceğim’ diyecek. Devlete eksik vergi vermek isteyen adamı savunamayız, açıkçası bu. Vatandaş devlete dürüst olarak malının değerini bildirecek.

Devlete malının değerini bildirdi. Peki kötü niyet sahibi ise? Yani istimlaki haber aldı. 100.000 liralık malını, 300.000 lira olarak bildirdi. ‘Bir sene fazla vergi veririm ama, 300.000 lira alırım’ diye düşündü. Elbette devlet onun bu bildirdiği bedeli ödemeye mecbur edilemez. Devlet bu (beyanın) malın gerçek değerinin üstünde olduğunu görürse, gerçek değerini takdir ederek, malını istimlak edecektir. Vatandaş mı devlete boynunu uzattı? Yani vatandaşın elinden mal gitti, vatandaş perişan olur. Hayır. Vatandaş bugün ne yaparsa aynısını yapacak. Devletin mahkemesi var. Devletin kanunu var. Gidecek diyecek ki ‘ben

> malımın değerini 300.000 lira olarak bildirmiştim. Hakiki değeri de o idi. Halbuki bana 100.000 lira veriyorlar. 300.000 liramı istiyorum'. Mahkeme de hakikaten bu mal değerli ise hükmünü verecek ve bu hüküm uygulanacak, tıpkı bugün olduğu gibi".

Emin Paksüt, bu anlatışıyla, 38. maddenin yeni şeklinin gerçek şeklinin, gerçek anlamını ortaya koymuştur.

Bundan sonra Paksüt yine bu kamulaştırma konusunda, peşin para, taksit konusunda gayet açık ve kesin bir şekilde izah ediyor.

Anayasa Mahkemesi...

Milli Güven Partisi sözcüsü anayasanın 147. maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nin yetkisi konusunda getirilen yeni formülünü şöyle izah ediyor: "Anayasa değişiklikleri nedir? 155. maddeye göre kanunlar gibi müzakere ediliyor. Kanunlar da anayasaya mugayeret (aykırılık) bakımından incelenir. O halde Anayasa Mahkemesi, şekil bakımından, esas yönünden anayasa değişikliklerini de denetler"...

Korkmazcan formülü...

> "Bu görüş, maalesef yanlış olarak ortaya atılmış idi. Ama şükranla kaydedeyim ki, bütün siyasi partilerimizin grupları ve sorumlu yönetici kadroları, liderleri bu noktada tam bir berraklığa sahiptirler ve bu sefer (sayın Korkmazcan'ın formülü diye adlandırıldı) bu formül ile anayasamızda ifadesini bulmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin yetkisini kısmıyoruz. Anayasa Mahkemesi kemaliyle, eskisi gibi kanunların anayasaya mugayeretini denetleyecektir. İç tüzüklerin anayasaya mugayeretini denetleyecektir. Ama anayasa, eski anayasa ile mukayese edilerek denetlenmez. Kanun vazıı olarak hata edebiliriz. Bir geçici

ekseriyet anayasaya aykırı bir kanun kabul edebilir. Ama Türk parlamentosunun bütünü, yani her iki meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi üçte iki oyla, iki defa müzakere ederek bir şeyi kabul eder ve bunun üzerine münakaşa edilir. Bu münakaşa caiz değildir. Bu münakaşayı bütünüyle kesmek suretiyle, yaptığımız değişikliklerden belki çok mütevazı bir tanesi ama, şu kavram karşıtlığını giderme olması bakımından, büyük bir kazanç sağlamıştır. Bunun için ben partileri tebrike layık görüyorum".

11. Madde...

Paksüt, 11. madde değişikliğine de değiniyor ve CHP'nin 11. madde üzerindeki endişelerine cevap veriyor ve şöyle söylüyor:

"Hükümet Başkanımızın gönderdiği taslakta, 'dil, din, ırk, sınıf, mezhep kavgaları yaratılamaz. Bu maksatla kullanılamaz' tarzında bir ifade vardır. Buradaki bu 'kavga' sözünün demokratik düzen içinde birtakım tartışmaları engelleyeceği, birtakım siyasi çalışmaları gölgeleyeceği endişesi yaratıldı, doğdu. Yok bir sebep, bunu savunan, bunun hakkında yorum yazan yazarlarımız dahi, çırçıplak meselenin üzerine gidemiyorlar. 'Kavga' kelimesini yazmıyor da 'mücadele' diyor. 'Kavga' diye yazsa ne olur? 'İç barışı bozma' diyelim. 'İç savaş' diyelim! Neyi kastettiğimiz belli. 'Kavga' dersek, sınıflar vardır, sınıfların da menfaatleri vardır. Peki bu menfaatleri masumane savunursak, zavallı köylü sınıfı, işçi sınıfı, emekçi filan dersek, bundan bu mu çıkar? Hayır o çıkmaz. İşçi sendikasını kabul eden bir rejim, işçi menfaatlerinin savunulmasını elbette kabul eder. İşveren sendikasını kabul eden de, işverenlerin haklarının savunulmasını, baroyu kabul eden avukatların menfaatlerinin savunulmasını tabii sayar. Bunlar tabii şeylerdir. Mesele iç barışın tehlikeye düşürülmesidir".

Kavga mı, barış mı?

“O halde dil, ırk, sınıf, mezhep ayırımı suretiyle, iç barışı tahrip etmeyi önlemektir mesele. Anayasanın başlangıcındaki temel ilke ‘yurtta sulh, cihanda sulh’. Bunda beraber miyiz? Yurtta sulh, cihanda sulh ise, yurttaki sulh yurttaki kavganın karşısındadır. ‘Kavga’ kelimesi yetmiyorsa, başka kelime kullanırız. Ama millet, ülke ve devlet bütünlüğünü bundan bağlantısız gösteremeyiz. Faydasız bir anayasa değişikliği yaparsanız, hiç yapılmamasını ben şahsen tercih ederim. Partim de tercih eder. Bunun doğru dürüst yazılması mümkündür. Bu güne kadar bu konuda çok mesafe alınmıştır. Huzurunuzda tekrar ediyorum. Partilerarası komisyonda, dört siyasi partinin görüş birliği içinde olduğunu tespit ediyoruz. O halde metinde ittifak edelim. ‘Metinde anlaşamadık’ diyoruz ve kamuoyu da, yok yere, sebepsiz yere ‘11. madde ne oldu? 11. madde üzerinde anlaşma oldu mu? 11. madde ertelendi. 11. madde geçti, geçmedi’ diyor.

Sayın İnönü’nün burada yaptığı konuşmayı, çok müspet bir adımın bir müjdesi olarak yorumlamak istiyorum. CHP ve öteki partiler arasında memleketin kader çizgisinde ayırım olamaz. Muhakkak bu metni yapmaya mecburuz. Başlangıçta böyle bir metin gelmemiş olsaydı, belki yazılmayabilirdi de. Çünkü İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde veya Avrupa İnsan Hakları Anlaşması’nın 17. maddesinde tam bu üslup yok. Ama bize geldi bu ve bu gelen şeklini şimdi yok farz etseniz, varmak istediğimiz neticenin tam aksi çıkar değerli arkadaşlarım. Tarihî yorum yapılır. ‘Vardı bu, sonradan çıktı’ denilir. Yani icazet verildi... Ee, buna kimse icazet vermez halbuki.

O halde temelde ‘CHP kavgadan yana’, ‘Cumhuriyet Halk Partisi hürriyetleri kurtarıyor’ veya ‘CHP kavgacılığı tahrik ediyor’... Bunların hepsi yanlış.

Rica ediyorum ve demin söylediğim gibi, Sayın İnönü’nün bu konuda kendisine düşen görevi, bugüne kadar anayasanın yapılışında olduğu gibi, bu noktada da gösterebileceğine ümidimi canlı tutuyorum ve bu inançla, bu anayasa değişikliğine tüm olarak huzuru kalple oy verilmesi mümkün ve faydalı değişiklikler olduğu inancımı tekrar ederek Milli Güven Partisi adına hepinize saygılar sunuyorum”.

Kişisel konuşmalar...

Bu suretle Millet Meclisi'nde grubu olan partilerin genel başkanları ve sözcüleri, getirilmiş olan anayasa değişikliklerinin, partilerin müşterek eseri olduğunu ve hükümetle de anlaşmış olarak getirdiklerini meclis kürsüsünden ortaya koymuşlardır. Getirilen taslakta anlaşılamamış 11. madde ve 38. maddeler. 11. maddede CHP'nin itirazları sürüyordu. 38. maddede Demokratik Parti'nin itirazları vardı.

M. Ali Aybar...

Kürsüye gelen sözcüler arasında Mehmet Ali Aybar'ın konuşması üzerinde de durmak istiyorum. Bilindiği üzere Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi'nin genel başkanlığını yapmış, sonra bu görevden uzaklaşmış, ama Millet Meclisi'nde, Türkiye İşçi Partisi milletvekili olarak seçilmiş bir üye sıfatıyla bulunmaktaydı. Mehmet Ali Aybar'ın sosyalist bir politikacı ve düşünür olduğunu da herkes bilmektedir. Bu onun anayasa değişiklikleri hakkındaki görüşleri de bir yönden ilginçtir. Mehmet Ali Aybar şöyle konuştu, aynı gün, 27 Ağustos 1971 günü.

> "Sayın Başkan, sayın milletvekilleri,
>
> 1961 Anayasası'nın 35 maddesini değiştiren bir teklif karşısında bulunuyoruz. Bu teklifi müzakere için toplandık.
>
> Anayasalar ebedi değildir, değiştirilebilir. Ama anayasaların değiştirilmesinin gerçek nedenlere dayanması gerekir. 1961 Anayasamız 10 yıldan beri yürürlüktedir; ve 10 yıldan beri eksiksiz, tastamam uygulanmamış olmasından şikâyetler edilmiştir.
>
> Hal böyle iken, yani anayasamız tastamam uygulanmadığı halde bugün anayasamızı suçlu sandalyesine oturtmak, anayasamızın temel ilkeleriyle ters düşen bir değişiklik işine gitme, durumunda bulunuyoruz".

Hocalar tutuklu iken...

"Her şeyden evvel kısaca şunu arz edeyim ki, anayasanın değiştirilmesi hususunda, bugünkü olağanüstü şartlar altında yapılması yadırganacak bir konudur. Anayasa, anayasa hocaları ve profesörlerinden bir kısmı gözaltında veya tutuklu bulunduğu bir dönemde, değiştirilmek isteniyor. Anayasanın değişikliği hiç şüphesiz, bilimsel birtakım araştırmalara konu olacak ve bu bilimsel araştırmaların geniş tartışması neticesinde gerçekleştirilecek bir hal olmak icap eder".

Ortam...

"Oysa demin arz ettiğim gibi, bugün meseleleri enine boyuna serbestçe tartışma imkânına malik olmadığımız bir ortamda, anayasa değişikliğine gidilmek isteniyor. Bu hiç şüphesiz, anayasa değişikliği için ideal bir ortamdır, denilemez.

Kaldı ki, 12 Mart Muhtırası verildiği zaman, bendeniz bu kürsüden, başarılı hükümet darbelerinin anayasalarını kendileri getirdiğini ve bu anayasaların başka bir yere atıfta bulunmak mecburiyetinde olmadıklarını ifade etmiştim".

Genel gerekçe yok...

"12 Mart Muhtırası üç maddeden ibarettir, bilindiği gibi. 1961 Anayasası'nın eksiksiz uygulanmasını ve bu anayasanın öngördüğü reformların bir an önce gerçekleştirilmesini öneriyordu. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra kurulan hükümetin sayın başkanı da, Senato'da yaptığı bir konuşmada bir soruyu cevaplandırırken, anayasanın değişikliğini düşünmediğini, ancak anayasayı gerçekleştirmekle, uygulamakla görevlendirildiğini, ifade buyurmuştu.

Kısa bir süre sonra, anayasa değişikliği teklifiyle karşı karşıya bulunduk. Ne oldu arada da, anayasanın değiştirilmesi zarureti ortaya çıktı?

Elimizdeki kanun teklifinde, anayasa değişikliğinin genel gerekçesi yok. Maddelerin gerekçesi var. Sayın Başbakanın radyoda ve televizyonda etraflı konuşmaları bulunuyor, bu mevzuda. Bu konuşmalardan özet olarak şu neticeyi çıkartmak mümkün: 1961 Anayasamız, son olaylardan, 1968'den itibaren başlayıp gittikçe hızını artıran olaylardan, toplum olaylarından birinci derece sorumlu tutuluyor ve bu mesele üstünde ısrar ediliyor. Anayasa bu gibi olayların tekrarlanmasını önlemek için değiştiriliyor, fikri telkin ediliyor. Bir de 1961 Anayasası'nın, hükümete yeterince yetki tanımadığı hususu belirtiliyor.

Anayasamızın, son toplum olaylarının sorumlusu mevkiine oturtulması, gerçekten yadırganacak ve toplum olaylarıyla karşılaştırıldığı zaman da doğrulanmayacak bir yargıdır.

Son toplum olaylarının failleri, anayasamızın hiçbir maddesine dayanmamışlardır. Anayasayı öne sürüp bu faaliyetlere girişmemişlerdir. Bilakis anayasaya karşı birtakım gizli örgütleri kurdukları duruşmalarda ifade edilmektedir. Demek ki, anayasa hürriyetlerinin kötüye kullanıldığı için bu olaylardan meydana geldiği hususundaki iddiaya olaylara, gerçeklere bakarak, iltifat etmek mümkün değildir.

Şu halde anayasa neden değiştiriliyor? Anayasa toplum içindeki olaylardan, gelişmelerden, çelişkilerden, bağımsız olarak değerlendirilemez."

Toplumsal değerlendirme...

"Değerli Milletvekilleri,

Genellikle hukukçular metin tartışmaları yaparlar. Şüphesiz metin tartışmaları yararlıdır. Mesela burada yapılıyor.

Anayasanın değişen maddesiyle, yürürlükteki maddeleri karşılaştırıp bundan birtakım neticeler çıkarılıyor. Ama bir başka karşılaştırmayı da yapmak lazımdır. O karşılaştırma çok daha yararlıdır ve gerçeğe ışık tutacak mahiyettedir.

Anayasa değişikliğini gerektirmiş olan toplumsal gelişmeleri ve çelişmeleri anlamak ve kavramak lazımdır.

1961 Anayasası ilan edilip, kabul edilip halk oyuna sunulduğu günden beri memleketimizde bazı çevreler, bazı sosyal sınıflar bu anayasadan rahatsız olmuştur. Bunun birçok misalleri vardır. Kısa süreli konuşmamda bunları burada tekrar etmek istemiyorum. Hepimizin bildiği, hatırladığı misaller var.

1961 Anayasamız aslında, felsefesiyle, temel ilkeleriyle modern demokrasi anlayışına dönük bir belgedir.

Demokrasi kavramı, anlayışı da 200 yıldan beri gelişme göstermiştir. Demokrasi önceleri iktidarın, siyasi iktidarın faaliyetlerini sınırlayıcı ve vatandaşları iktidarın müdahalesinden koruyacak bir sistem olarak meydana çıkmıştır. Hiç şüphesiz demokrasi bu niteliğini muhafaza ediyor bugün el'an.

Fakat bilhassa 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, yani daha önceleri sanayi devriminin gerçekleşmesi sonucunda, batı Avrupa'da işçi sınıfı meydana çıkıp, hızlı gelişmenin yükünü işçi sınıfı taşımaya başlayınca, Fransız İhtilali'nin soyut vatandaş kavramı ile 19. yüz yıl içindeki belirli bir sınıfa mensup somut vatandaş kavramı arasında, derin bir fark meydana geldi.

Halk eski rejimden, Fransız İhtilali eski rejimden kurtulup da burjuvazinin iktidara gelmesi sonunda çilekeş vatandaş, çilekeş halka, emekçi halka vatandaş sıfatı verilince bir süre ferahlık duydu, yani 'ben de vatandaşım' dedi. Çulsuz olan insan 'ben de zenginle, şununla, bununla müsaviyim' dedi. Gerçekten de hukuken bir müsavat yaratılmıştı.

200 sene evvel bu önemli bir merhale idi. Ama sanayi devriminin toplumda yarattığı adaletsiz durum karşısında, artık emekçi, fukara halk kitleleri, soyut vatandaş kavramının sağladığı avantajlarla yetinmez oldu.

Bundan dolayı da bir sınıfa mensup somut vatandaşın, birtakım haklara sahip çıkması ve devlet yönetimine bilfiil iştiraki modern demokrasi anlayışının mihveri haline geldi".

Sosyal devlet...

“1961 Anayasamız bu anlayışa açık bir belgedir. 2. maddesinin gerekçesi okunduğu zaman bu husus pek açık seçik ortaya çıkar. 2. maddenin gerekçesinde, sosyal devlet kavramı açıklanırken, vatandaşlar karşısında devletin tarafsız olmadığı açıkça ifade edilmektedir. Filhakika ikinci maddenin gerekçesinde, devletin iktisaden zayıf olan işçi gibi vatandaşlardan yana olacağı, onları koruyacağı açık seçik ifade edilmiştir. Bu anlayış 1961 Anayasamızı halka açık, emekçi halktan yana, sola açık niteliğini kazandırmıştır. Ne var ki, 1961’den 1971’e kadar geçen on sene zarfında, toplumumuzda anayasanın diğer maddelerinde, bir an önce gerçekleştirilmesi öngörülen hususlar temel reformlar yapılmamıştır, yapılamamıştır. Neden yapılmamıştır, neden yapılamamıştır? Bunu burada münakaşa edecek değilim. Fakat bunun yapılmamış olması, geniş halk kitlelerini, Türkiye’de geniş ölçüde rahatsız etmiş ve bu rahatsızlık sonucu olarak da, halk kitlelerinde bilinçli hareketler baş göstermiştir.

Bu hareketlere ‘topluca direnme’ hareketi adını vermek yersiz olmaz. Geçen yıllarda hep hatırımızdadır, memleketimizin hemen bütün meslek grupları, her sınıfa, her zümreye mensup vatandaşlar, yalnız varlıksız zümrelere mensup olan, burjuvaziye mensup olan, bürokrasinin üst tabakalarına mensup olan vatandaşlarımız hariç, bütün emekçi vatandaşlarımız yönetimden, toplum içindeki vergi adaletsizliğinden, milli gelir bölünüşündeki adaletsizlikten yakınmış, işsizlikten yakınmış ve bu (bazen anayasaya uygun olarak, bazen de anayasanın 28. maddesine uymayan biçimlerde) haksızlığı anayasaya uygun olarak, çoğu ortaya koymuştur”.

Patlama noktası...

“Değerli milletvekilleri,

Anayasalar ve bilhassa demokratik anayasalar, yalnız vatandaşların, bugün yaşayan vatandaşlar zümresinin, huzurunu rahatlığını sağlamak için yürürlüğe konmuş belgeler değildir. Elbette ki bu çok önemli bir şey. Bir toplumun, bir devletin vatandaşları huzur içinde olmalıdırlar. Mutlu olmalıdırlar. Ama bu mutluluğu sağlayacak toplumun istikbali

mütevecih ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gelişmesini de hesaba katmak lazımdır. Esasen bu gelişme sağlanmadığı takdirde, vatandaşların mutlu yaşamaları mümkün değildir. İşte Türkiye'nin yakın, on senelik geçmişinde, bu husus sağlanamamıştır ve giderek toplumumuz bir patlama noktasına gelmiştir.

Şimdi bu patlama noktasına gelmiş olması keyfiyetinin sorumluluğu ve suçu, 1961 Anayasası'na yüklenmek isteniyor ki, açıkça ifade edelim, bu son derece haksız bir yargıdır".

Değişiklikler...

"Çünkü anayasamız toplumun bu patlama noktasına gelmemesi için gerekli olan bütün reformları önermiştir. Bu reformlar yapılmadığı halde, anayasamızın hürriyetleri suiistimale, kötü kullanmaya açık olduğunu belirterek, değiştirilmesi yönüne gidilmesi isabetsiz bir adımdır.

Kaldı ki bu değiştirme ile, maddelere geçtiğimiz zaman görüleceği gibi, 1961 Anayasası'nın felsefesiyle, temel ilkeleriyle bağdaşmayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Zaten başka türlü olması da mümkün değildir. Anayasanın 35 maddesi değişiyor. Yani anayasanın beşte biri değiştirilmektedir. Hemen temel ilkelerine taallûk eden 35 madde değişiyor. Bu itibarla, bu yapılan değişikliğin, 1961 Anayasamızın tabii bir uzantısıymış gibi gösterilmeye kalkışılması, asla tasvip ve terviç edilecek bir keyfiyet değil".

Temelden değişiyor...

"1961 Anayasası temelden değişiyor ve kısıtlayıcı bir yönde değişiyor. Emekçi halk kitlelerinin hürriyetleri yeni değişikliklerle kısıtlanacaktır. Bu kısıtlamalar sanki hürriyetlerini korumak için yapılıyormuş edasıyla ve ifadeleriyle yapılıyor. Hayır arkadaşlarım, Büyük Tevfik Fikret'in söylediği gibi 'İktidarlar her zaman kanun diye diye kanunu tepelerler'. Bugün de hürriyet diye, demokrasi diye demokrasi tepeleniyor. Bunun böyle olduğunu açık ve seçik olarak bilmemiz lazım.

11. madde üzerinde konuşmak fırsatını bulacak olursak, hürriyetlerin nasıl kısıtlandığını ifade edeceğim. Yalnız kısaca, iki kelimeyle belir-

teyim ki, hürriyetlerin kötüye kullanılmasını önlemek için, anayasa içinde sınırlanması, demokratik hiçbir anayasada öngörülen bir metot değildir. Bu tıpkı trafik kazaları oluyor diye, otomobil fabrikalarının 60 km'den fazla giden otomobilleri yapmalarını yasaklamaya benzer.

Sayın Milletvekilleri

Hiç şüphesiz hürriyetler kötüye kullanılmamalıdır, kullanılamaz. Zaten bu, anayasaların ruhunda mündemiçtir. Bizim 1961 Anayasamızın açık sözlerinde de mündemiçtir. Medeni Kanunumuzun başlangıç maddelerinde 'kanun bir hakkın suiistimalini korumaz' der.

Ama bir hakkın anayasanın kaynağında sınırlanmasıyla, tatbikatında o hakkı suiistimal edenin gerekli müeyyidelerle karşı karşıya kalması ayrı ayrı şeylerdir".

Alman Anayasası...

"Alman anayasasının 18. maddesinden söz açılır. Alman anayasasının 18. maddesi hakkı, hürriyeti anayasa içinde sınırlamaz. Ya ne der? 'Her kim ki falan falan hürriyetleri Alman demokratik anayasasını tahribe yönelmiş olarak kullanırsa, Anayasa Mahkemesi kararıyla, o şahsın bu hak ve hürriyetleri kullanmaktan yoksun tutulması mümkündür' der. Görüyorsunuz ki hürriyet mevcut. Anayasa içinde sınırlanmamış hürriyet. Kötü kullananın elinden alınıyor bu hürriyet.

Değerli Milletvekilleri,

Anayasa değişiklikleri ve anayasa değişiklikleri hakkındaki teklifi, ciddiyetle, titizlikle ve hürriyeti korumak amacıyla inceleyelim, ve herhalde gelen teklifi alelacele kabul etme yoluna gitmeyelim. Ben şahsen bu kanun teklifine kırmızı oy vereceğim".

Maddelere geçiliyor...

Sunulan kanun teklifinin üzerinde yapılan konuşmalar neticelendikten sonra maddelere geçilmesi açık oya sunulmuş ve oylamaya 374 üye katılmış Millet Meclisi'nde. Bunlardan 370'i kabul, 2'si red, 2'si çekimser oy kullanmışlardır. Başkan neticeyi böyle açıklamıştır.

Anayasada değişiklik yapılması lüzumunu, AP'liler baştan beri savunmuşlar ve bugün de bu görüşlerinde sebat etmektedirler.

CHP'nin o zamanki milletvekilleri, liderleri, anayasadaki bu değişikliklere, maddelere geçilirken kabul oyu vermişlerdir. Fakat sonradan, bilhassa 1973 seçimlerinden sonra, bazı CHP'liler, anayasa değişikliklerini kınamışlardır. Ben Senato'da yaptığım bir konuşmada, 1974 yılı başında kendilerine bu değişikliklere oy veren CHP'li milletvekili ve senatörlerin, acaba neden oy verdiklerini, kabul ettiklerini sordum. Korktular da mı? Asla onlara bunu yakıştırmam. İnandılar da verdiler. Şu halde bugünkü tavrımız nedir diye sordum. Şimdi burada Millet Meclisi'nde anayasanın kabulünün, tümünün maddelere geçilmesi oylandığı zaman, kabul oyu veren bazı CHP'li milletvekillerinin isimlerini meclis tutanaklarından alarak tekrar ediyorum (Vilayet, alfabe sırasına göre) [Tutanak Dergisi, 156. Birleşim, s. 27.8.1971, sahife 308-310].

Kâmil Kırıkoğlu – Adıyaman,
Süleyman Mutlu – Afyonkarahisar,
Vehbi Meşhur – Amasya,
Kemal Ataman – Ankara,
Orhan Birgit – Ankara,
İbrahim Cüceoğlu – Ankara,
Sakıp Hiçerimez – Ankara
Yusuf Ziya Yağcı – Ankara,
Ömer Buyrukçu – Antalya,
Mehmet Ergül – Bilecik,
Kenan Mümtaz Akışık – Bitlis,
Kemal Demir – Bolu,

Cahit Angın – Çorum,
İlhan Açıkalın – Denizli,
Hüdai Oral – Denizli,
Cevat Sayın – Edirne,
Mehmet Aytuğ – Elazığ,
Selçuk Elverdi – Erzurum,
Şinasi Çolakoğlu – Gaziantep,
Mustafa Kemal Çilesiz – Giresun,
Çetin Yılmaz – İçel,
Hüseyin Dolun – İstanbul,
Rahir Ersoy – İstanbul,
Orhan Eyüboğlu – İstanbul,
Necdet Uğur – İstanbul,
Reşit Ülker – İstanbul,
Şeref Bakşık – İzmir,
Coşkun Karagözoğlu – İzmir,
Kemal Önder – İzmir,
Kemal Güven – Kars,
Kemal Okyay – Kars,
Tufan Doğan Avşargil – Kayseri,
Beyti Arda – Kırklareli,
Mustafa Aksoy – Kırşehir,
Orhan Okay – Konya,
Mustafa Üstündağ – Konya,
Hakkı Gökçe – Malatya,
İsmet İnönü – Malatya,
Mustafa Kaftan – Malatya,
Veli Bakırlı – Manisa,
Muammer Ertem – Manisa,
Mustafa Ok – Manisa,
Memduh Ekşi – Ordu,
Ferda Güley – Ordu,

Orhan Vural – Ordu,
Sami Kumbasar – Rize,
Hayrettin Uysal – Sakarya,
İlyas Kılıç – Samsun,
Tevfik Fikret Övet – Sinop,
Ahmet Durakoğlu – Sivas,
Ekrem Kangal – Sivas,
Yılmaz Alpaslan – Tekirdağ,
İsmail Hakkı Birler – Tokat,
Mehmet Aslantürk – Trabzon,
Cevat Küçük – Trabzon,
Ahmet Şener – Trabzon
Hüseyin Baytürk – Zonguldak
Bülent Ecevit – Zonguldak

Görülüyor ki, CHP'lilerin o gün ve bugün ileri gelen, lider durumunda olan birçok milletvekilleri, anayasanın değiştirilmesine maddelere geçilirken olumlu oy vermişlerdir.

Bu 370 olumlu oy içinde, tabii yalnız adını saydığımdan ibaret değil Halk Partililer. Daha da var. Ama örnek olarak yalnız bunların adlarını saydım. İki red oyu var: Mehmet Ali Aybar ve Celâl Kargılı. İki de çekimser var: Turgut Artaç (Kars), Selâhattin Oran (Siirt).

Maddeler oylanırken...

Maddelerin mecliste görüşüldüğü sırayla ele alırsak, 11. madde komisyona havale edilmiştir. 15. ve 19. maddelerdeki değişiklikler, 27 Ağustos günü oylanmıştır. Bu oylamada da, bugünkü CHP lideri Bülent Ecevit 15. ve 19. maddeye olumlu oy vermiştir.

28 Ağustos günü, maddelerin konuşulmasına devam edilmiş, oylanan maddelerden 22. madde için red oyu, Hasan Çetinkaya (Erzincan), Mehmet Ali Aybar (İstanbul), Ferda Güley (Ordu) vermişlerdir. Yani yalnız bu üç milletvekili red oyu vermiştir. Oylamaya 344 milletvekili katılmış, 340 milletvekili kabul oyu vermiştir. 99 milletvekili oylamaya katılmamışlardır. Bunların içinde izinli olarak bulunmayanlar, başkan olduğu için oy vermeyen ve sadece, hiçbir mazeret olmaksızın, oylamaya katılmayanlar da vardır. 22. maddenin oylaması vardır. Oylamaya 354 milletvekili katılmış, 352 milletvekili kabul oyu vermiştir. Bir milletvekili (Mehmet Ali Aybar) red oyu vermiştir. Bu 26. maddeye Bülent Ecevit kabul oyu vermiştir.

29'uncu maddenin oylamasına, 354 milletvekili iştirak etmiştir. 352'si kabul oyu vermiştir. Bir milletvekili (Mehmet Ali Aybar) red oyu vermiştir. Bir Milletvekili, Ali Rıza Septioğlu (Elazığ) çekimser oy vermiştir. 29'uncu maddeye Bülent Ecevit olumlu oy vermiştir.

30'uncu maddenin oylamasına 355 milletvekili katılmış, 353 kabul oyu verilmiş. Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir. Ali Rıza Septioğlu çekimser oy vermiştir. Bülent Ecevit bu maddeye kabul oyu vermiştir.

32. maddenin oylamasına 342 milletvekili katılmış, 339 kabul, Mehmet Ali Aybar, Ferda Güley red, Ali Rıza Septioğlu çekimser oy vermiştir. Bu maddenin oylamasına Bülent Ecevit katılmamıştır.

38. maddenin oylamasına 380 milletvekili katılmıştır. 347 milletvekili kabul oyu vermiştir. 30 milletvekili red oyu vermiştir. 3 milletvekili çekimser davranmıştır. Reddedenler daha çok Demokratik Parti milletvekilleridir. Bu maddeye Bülent Ecevit kabul oyu vermiştir.

46. madde oylamasına, 330 milletvekili katılmış, 320 kabul oyu verilmiştir. Mustafa Timisi, Hilmi İşgüzar, Mehmet Ali Aybar,

Haydar Özdemir, red oyu vermişlerdir. 46. maddenin oylamasına Bülent Ecevit katılmamıştır.

60. maddenin oylamasına 345 milletvekili katılmıştır. 344 kabul oyu verilmiştir. Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir. Bu maddenin oylamasına Bülent Ecevit katılmamıştır.

61. maddenin oylamasına 344 milletvekili katılmıştır. 343 kabul oyu verilmiştir. Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir. Bu maddenin oylamasına Bülent Ecevit katılmamıştır.

64'üncü maddenin oylamasına 336 milletvekili katılmıştır. 332 kabul vardır. Kâzım Ulusoy (Amasya), Ali Naki Ulusoy (Çorum), Mehmet Ali Aybar (İstanbul), Hilmi İşgüzar (Sinop) red oyu verenlerdir. Bu maddenin oylamasına Bülent Ecevit katılmamıştır.

89'uncu maddenin oylamasına 354 milletvekili katılmıştır. 347 kabul oyu verilmiştir. 7 red oyu vardır. Kâzım Ulusoy, Celal Kargılı, Mehmet Ali Aybar, Haydar Özdemir, Hilmi İşgüzar, Mustafa Timisi, Yusuf Ulusoy red oyu vermişlerdir. Bu maddede Bülent Ecevit olumlu oy kullanmıştır.

110'uncu maddenin oylamasına 354 milletvekili katılmıştır. 353 kabuldür. Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir. Bu maddenin oylamasına Bülent Ecevit katılmış ve olumlu oy vermiştir.

111. maddenin oylamasına 352 milletvekili katılmış, 351'i kabul, Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir. Bülent Ecevit olumlu oy kullanmıştır.

114. maddenin oylamasına 349 milletvekili katılmıştır. 347 kabul oyu vardır. 2 red, biri Mehmet Ali Aybar, diğeri Hilmi İşgüzar (Sinop). Bu maddenin oylamasına Bülent Ecevit katılmamıştır.

119'uncu maddenin oylamasına, 338 milletvekili katılmıştır. 334 kabul, 4 red. Reddenler: Mehmet Ali Aybar, Haydar Özdemir, Hilmi İşgüzar, Mustafa Timisi'dir. Bu maddenin oylamasına da Bülent Ecevit katılmamıştır.

Baştan 46. maddeye kadar olan maddelerde İsmet İnönü, olumlu oy kullanmıştır. 46. maddede oylamaya İsmet İnönü katılmamıştır.

46’dan sonra gelen 60. madde, 61. madde oylamasına, 64’üncü madde oylamasına, İsmet İnönü katılmamıştır. Ondan sonra gelen 89. madde oylamasında olumlu oy kullanmıştır. 110, 111, 114 ve 119. maddelerde İsmet İnönü olumlu oy kullanmıştır.

120. Madde...

Anayasa değişiklikleri içinde, üniversitelere dair 120. madde, gerek değişiklik yapılırken ve gerekse değişiklik yapıldıktan sonra, hâlâ üzerinde durulan bir madde olduğu için, Millet Meclisi’nde, 29 Ağustos günü bu madde üzerinde yapılan konuşmalardan, bazı parçaları buraya aktarmak istiyorum.

AP adına Orhan Oğuz

AP grubu adına konuşan Profesör Orhan Oğuz –ki Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır– bu madde hakkında AP grubu adına bakın neler söylüyor:

> “Geleceğimizin teminatı olan gençlerimizi, her alanda olduğu gibi, bilimsel yönde de, hür demokratik nizamın bir gereği olarak, ona paralel bir sistem içinde yetiştirmek, hepimizin en samimi ve en halis arzusudur. Bunun için Türk parlamentosu her zaman imkânlarını azami sınırlarda zorlayarak, üniversitelerimizin yetişmesi, gelişmesi yolunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır.
>
> Sayın milletvekilleri
>
> Anayasamızda üniversite özerkliği, öğrenim ve öğretim hürriyetinin dış müdahalelerden uzak olarak, güven içinde olmasının temini maksadıyla tesis edilmiştir. Geçirdiğimiz tecrübeler göstermiştir ki, özerklik dış tesirlerden kısaca siyasi iktidarların müdahalelerinden rencide

olmamış aksine kendi bünyesindeki rahatsızlıklar nedeniyle işlemez hale gelmiştir. Hatta üniversite ve bazı fakültelerimizde, öğretme ve öğrenme hürriyetleri tamamen ortadan kalkmıştır. Nitekim üniversite rektörleri 1970 yılının Ocak ayı başındaki haftada, TBMM Karma Bütçe Komisyonu'nda aynen şöyle söylemişlerdir:

Bir üniversite rektörü, 'parti farkı gözetmeden derdimize çare bulun', başka bir üniversite rektörü, 'üniversitelerin boyunu aşan hadiselere karşı, tedbir almakta azami sürati bulmamız lazımdır', başka bir üniversite rektörü, 'bugün gençlik olayları Türkiye'nin istikbalini tehdit eden bir duruma gelmiştir' diye konuşmalar yapmışlardır.

Sayın milletvekilleri,

Üniversitelerimiz gerçekten ciddi rahatsızlıklar geçirmektedir. Bunların çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler üzerinde uzun uzun durmayacağım.

Bugün üniversitelerimizin öğrenim, öğretim ve araştırma hürriyetlerine kavuşturulması için, bu kuruluşlarımızda yeniden düzenleme yapılması zorunlu hale gelmiştir. Üniversitelerimizin yeniden düzenlenmesinde normal akademik faaliyetlerin aksamadan yürütülmesinde, elbette başlıca görev ve sorumluluk, her kademedeki üniversite yöneticilerine ve hatta öğretim üyeleri ve yardımcılarına düşecektir. Bu düzenlemede, normal akademik çalışmalar için, bir dış müdahale söz konusu olmayacaktır. Üniversiteler, kendi mensupları tarafından seçilen organları eliyle yöneteceklerdir.

Bu organlarda görev alan yetkililer, bilimsel çalışmaların dışında politik ve ideolojik bir faaliyetin içine giremeyecektir. Fakültesinde, ilim ve irfan için gelmiş körpe dimağları, kendi ideolojik eğilimi istikametinde işlemeyecektir.

Öğretim üyeleri serbestçe dersini verecektir. Fakat kürsü şerefi, ilim haysiyeti sınırlarına tecavüz edemeyecektir. Bir öğretim üyesinin her şeyden önce, öğretmekle yükümlü olduğu konularda, tarafsız, objektif bir davranış içinde olması, görevini bu esaslar içinde yerine getirmesi şarttır. Yoksa, mikrobiyoloji dersinde veya matematik dersinde, bu dersi vermekle mükellef bir hocanın, bunları bırakıp ders saatlerini konusu dışındaki ideolojik ve politik alanlarda harcamasına hem hakkı ve hem de yetkisi yoktur. Hatta bir öğretim üyesinin, kendi dersinde tarafsızlık ve objektiflikten ayrılarak, tez ve antitezi beraberce verme-

den, kendi ideolojik eğilimine göre kürsüyü kullanmasını dahi, ilim ahlakı ve kürsü adabıyla telif etmek mümkün değildir.

Hoca, karşısındaki körpe dimağlara, tarafsız bir şekilde, yükümlü olduğu dersi okutacak, onu müspet ve menfi yönleriyle münakaşa edecek, ondan sonra onun sentezini bizzat öğrenci tarafından, tesir altında bırakılmadan, yapılmasına tahammül gösterecektir. Üniversite yöneticileri, öğretim üyeleri ve yardımcıları, her türlü akademik çalışmalarında, hür ve serbest olacaklar, fakat bu hürriyetlerini, hürriyetlerin ortadan kaldırılması yönünde, kamu düzeninin bozulması yönünde ve nihayet devletin ülkesiyle ve milletiyle bütünlüğüne karar verecek istikamette kullanılmasına muktedir olamayacaklardır. Bir kelimeyle üniversiteler anayasaya sadakatten ayrılmayacaklardır.

Sayın milletvekilleri,

Üniversitelerde, akademik hürriyetlerin tehlikeye düşmesi halinde, bu durumu üniversite organları gidermezse, Hükümet[in] harekete geçmek ve üniversite idaresine el koymak imkânı bu teklif ile verilmiştir. Çünkü bu işlerden sorumlu yürütme organı kabul edilmektedir. Getirilen teklif özerkliği, her türlü müdahaleye ve anarşik hareketlere karşı koruduğu için, üniversitelerin, yurt sathına daha rahat ve kolay bir şekilde dağılmasını temin edeceği için, her türlü üniversite ve kuruluşlarda ortak ilkelerin dışında değişik modellerin kurulmasına ve gelişmesine imkân vereceği için, bilimsel çalışma kişilik yönünden bağdaşması mümkün olmayan iktisadi ve tutucu davranışlara karşı solduğu için ve tüm üniversiteler kuruluşları kapsadığı için, tarafımızdan olumlu karşılanıyor, bu hususların süratle kanunlara yansımasını temenni ediyoruz”.

MGP adına Turhan Feyzioğlu

Bundan sonra MGP grubu adına Genel Başkan Turhan Feyzioğlu kürsüye geliyor ve o da üniversiteler hakkında bildiklerini dile getiriyor.

Turhan Feyzioğlu’nun sözleri:

“Sayın arkadaşlarım,

Üniversite konusunda bazı temel gerçekleri, maddenin iyi anlaşılması ve uygulanması bakımından belirtmek ihtiyacıyla huzurunuzdayım. Bu vesileyle bazı yanlış anlamaları ve bazı yanlış anlatmaları da düzeltmek istiyorum.

Bu konuyu incelerken iki temel gerçeği göz önünde bulundurmak gerekir.

Birinci gerçek şudur:

Hür bir ülkenin üniversitesi de hür olur. Ancak faşist ve komünist ülkelerin üniversiteleri siyasi iktidarın emrindedir; üniversitelerinde öğretim üyelerinin kaderleri, siyasi iktidarın bir milli eğitim bakanının elindedir.

Böyle bir yetki, hür ve demokratik rejimde, bir milli eğitim bakanına verilemez. Ne bugünkü milli eğitim bakanına, ne dünkü milli eğitim bakanlarına, ne yarınki milli eğitim bakanlarına, bir kimsenin ilim adamı olarak ilmi ehliyetini, ilim adamı olarak göreve devam etme yeteneğini, vasfını takdir etmek hakkı verilemez. Bu verildiği anda üniversite, özerkliğiyle, ilim hürriyetiyle yoktur.

Bu gerçek ne kadar önemli ise, şu ikinci gerçekte o kadar önemlidir: Üniversite ve yüksek okullar ülke dışında değildir. Bunlar TC kanunlarının dışında ve üstünde kuruluşlar değildir. Daha evvel kullanılmış bir tabirle 'hariç ezmemleket' değildir. Devlet içinde devlet değildir.

Üniversite ilim hürriyetinin, hüküm süreceği yerdir. Fakat suç işleme hürriyetinin süreceği yer değildir.

Üniversite kendisini kuran devlete karşı olamaz.

Üniversite, bin bir fedakârlıkla kendisine vücut veren milleti bölmeye parçalamaya, içinden yıkmaya çalışanların barınağı, sığınağı, yuvası haline getirilemez. Bu çeşit faaliyetlerin teşvik gördüğü, en azından müsamaha gördüğü, bir yer halinde bırakılamaz.

Üniversite konusuna işte bu iki temel gerçeğin ışığında bakmak zorunluluğuna inanıyoruz.

Üniversitelerimizin ve yüksek okullarımızın, son yıllarda içine sürüklendikleri durumdan hiçbir Türk vatanseverinin, hiçbir ciddi ilim adamının müteessir olmaması mümkün değildir.

Üniversite ve yüksek okullarımızdaki, 12 Mart'tan önceki duruma birçok defa dikkati çekmeye çalıştım. Belgelerle bu kürsüye geldik. Türkiye'yi bir kızıl ihtilale, bir kanlı ihtilale sürüklemek isteyenlerin

üniversiteleri nasıl ‘kanun müdahalesinden uzak’ bir faaliyet yuvası haline getirmeye çalıştıklarını, belgeleriyle ortaya koymaya çalıştım.

Devletin kanunlarına tabi olmadan, bir yabancı sefaretten veya herhangi bir kaynaktan alınmış, komünist ihtilaline ait filmlerin açıktan açığa, ücretli, ilanlı olarak, herkese açık olarak, resmi binaların anfilerinde gösterildiğini, belgeleriyle bu kürsüye getirdik. Birinci sınıfların ders kitaplarında TC Anayasası’na dair olduğu iddiasıyla yayınlanan ve devlet parasıyla, sizin geçirdiğiniz bütçeden alınmış paralarla basılmış bir kitapta, Atatürk’ün adı üç defa geçiyorsa, üç yüz defa Mao’nun, Lin Biao’nun adının geçtiğine dair belgeleri gösterebilecek haldeyiz. Çocukların kafasına Türkiye’de bir milli bütünlük değil, Türkiye’de halklar bulunduğu fikrini ve bu hakların savaşması mümkün olduğu fikrini, muntazam orduya karşı halk savaşçılarının örgütlenip, savaştığı yerde, Marksizm’in sırtının yere gelemeyeceği fikrini ders kitabı kılığı altında, daha birinci sınıfta sokmaya çalışan yayınlar gördük.

Bunlar saymakla bitmez. Bu faciaya son vermek zorunluluğu vardır.

Muhterem arkadaşlarım,

Kanun dışı olayların, devletimizi içinden yıkmaya çalışan faaliyetlerin, üniversitelerde alabildiğine yuvalandığı, günden güne geliştiği dönemlerde, bu mevzuları buraya getirdiğimizde, zaman zaman müsamaha ile, himayeyle bunlara göz yumulduğuna; zaman zaman bunların önemsiz, mahalli, basit, vakıalar olduğuna dair, meseleyi küçümseyen beyanlara şahit olduk. Türkiye, nihayet dün ve evvelki gün burada söylendiği gibi, iç savaşın eşiğine kadar geldi.

Şimdi 120. maddeye verilen şekil, işte bütün bu halleri önleme gayretinin sonucudur.

Muhterem arkadaşlarım,

Üniversite özerkliği konusunda ben de bir mücadele yaptım. Hayatımın şerefli bir mücadelesidir bu. Milliyetçi, vatanperver bir ilim adamının, enflasyonun içinde yüzdüğümüz bir devrede, ‘enflasyon vardır’ dediği için, tahkikata maruz kaldığını, terfi ettirilmediğini gördüm ve vazifemi yaptım. Konuşmam ortadadır. Sayfalar dolusu Türk milliyetçiliğiyle ilgili bir konuşmadır. 24 Üniversite Senato üyesi, gözleri yaşarmak suretiyle konuşmayı dinledikten sonra, ‘vazifesini yapmıştır’ dediler. Dostum vardı, sevenim, sevmeyenim vardı. Değişik fikirlerde olanlar vardı. Ama ittifakla ‘vazifesini yapmıştır’ dediler. Hakkımızda takibat yapıldı. Bir öğretim üyesi azledildi ve ‘iktisat dersi okutamaz’

diye kuruldan karar çıkardığım bir zata, iktisadi doktrinler hocalığı dersi, uzaklaştırdığımız zaman, Sadun Aren'e verildi. Tanırsınız.

Sadun Aren, Mülkiye'nin (SBF'nin) iktisadi doktrinler hocalığına, Aydın Yalçın uzaklaştırılarak, getirilmiştir. Siyasi iktidara azil yetkisi verdiğimiz zaman, bunun nasıl işleyeceğinin bir delilidir bu. Hep böyle ters işlemiştir.

Marksistlere karşı bugün hâlâ üniversitede mücadele eden 'üniversiteye Marksist, Leninist bayrağı dikeceğiz' diyenlere 'bu safsatayı okutmaya beni mecbur edemezsiniz' diye cevap veren bir Osman Okyar, vaktiyle siyasi iktidarlara verilen yetkinin kurbanı olmuş ve uzaklaştırılmıştı. Ama Marksist Leninistler uzaklaştırılmadı. Bu hep ters işler arkadaşlar.

Onun içindir ki, madde dengeli bir şekilde yazılmıştır. Devletin gözetimi ve denetimi vardır. Evet gerektiği hallerde, üniversitede öğretim hürriyetini korumak için gerekli tedbirler alınacaktır. Evet. Üniversitenin mali bakımdan ne şekilde yöneltileceği TBMM'nin yapacağı bütçeye tabi olacaktır. Evet, bu maddenin sınırları içinde bir özerklik söz konusudur. Mutlak özerklik söz konusu değildir.

Esasen mutlak özerklik, manalı bir tabir de değildir. Özerklik bağımsızlık değildir. 'Müstakil mahkeme' ama 'özerk kuruluş' diyor. Anayasa müstakil mahkeme, çünkü hiçbir şekilde siyasi kuvvetin müdahalesi ve murakabesi olamaz. Ama 'özerk müessese' yani siyasi kuvvetin yasamanın ve icranın, kanunun çizeceği ve anayasanın tespit ettiği sınırlar içinde, yetkilere sahip olduğu bir alan.

Özerklikle bağımsızlık aynı şey değildir.

Bu arada maddenin getirdiği büyük bir yenilik: Üniversitede suç işleme hürriyetinin bulunmadığını ve suçluların üniversite binalarında ve eklerinde takip edilebileceğini açıkça belirtmesidir.

Arkadaşlar 'üniversite özerkliği iki yıl için kalksın' fikrine yanaşmadık. Üniversite özerkliği iki yıl için kalksın, ondan sonra kemaliyle eski şekline devam etsin. Mümkün değildi. Ne bu iki yıl zarfında bugünkü veya yerine gelecek milli eğitim bakanına, mutlak şekilde yetki vermeyi kabul edebilirdik ne de daha sonraki milli eğitim bakanlarını, hükümetleri ve meclisleri tamamıyla eli kolu bağlı halde – yeni kurulmuş bir üniversiteye öğretim üyesi seçerken, onu kalkınma planı icaplarına göre teşkil ederken – eli kolu bağlı şekilde bırakabilirdik. Dengeli ve devamlı bir fonun bulunması lazımdır.

Partilerarası komisyon, gerçekten büyük bir olgunlukla, büyük bir vatanseverlikle, meseleyi ele aldı ve üniversitenin hürriyet ihtiyacını, tabii olan özerklik ihtiyacını, serbestçe araştırma ve yayında bulunma ihtiyacını tespit ederken, bunun yanı sıra bu hürriyetlerin suç işleme hürriyeti anlamına gelmediğini de isabetle belirtti. Devamlı çözüm yolunu buldu ve ortaya çıkardı. Bu çözüm yolunun başarılı olduğuna yürekten inanıyorum.

Yalnız, anayasa ile her şey halledilmiş olmayacaktır. Üniversiteler Kanunu'nun bu anayasa maddesinin ruhuna, metnine uygun şekilde, isabetli şekilde çıkarılması büyük önem taşıyacaktır. Yetkiyi hangi organlara vereceğimizin, nasıl dengeleştireceğimizin büyük önemi olacaktır. Uygulamada hükümetlerin ve en başta üniversite yöneticilerinin sorumluluklarını idrak etmeleri, müessesenin başarıyla yürümesi için zaruri olacaktır.

Muhterem arkadaşlarım, idari özerklik, bilim özerkliği tarzında bir teklifi de grup olarak suni bulduğumuzu ifade etmek isterim. Bu özerklikler birbirinden tamamıyla ayrılamaz, ama bir sınırı vardır, bu sınırlar maddede isabetle, başarıyla tespit edilmiştir.

Yüksek okullar bakımından, bugünlerde yüksek okulları akademik statüye, üniversiteler statüye sokma yolunda çalışmalar bulunduğunu görüyoruz. Şöyle bir madde tedvin etmek ihtiyacıyla, milli eğitim bakanlığına bağlı yüksek okulları, milli eğitim bakanlığına bağlı olmaları tabii olan, bugüne kadar bağlı kalmış yüksek okulları, üniversite özerkliği statüsü içine sokma yolundaki gayretleri bağdaştıramıyoruz. İlim bakımından, akademik bakımdan sakıncalı. Üniversite senatoları hep bir ağızdan, 'böyle bir şey yapılamaz, bu yüksek okullar üniversiter statü içine sokulamaz' diye feryat ediyorlar. Aksi yapılmak isteniyor.

Memleketin huzuru bakımından, kalkınmamızın gerektirdiği insan gücünü çeşitli formasyonlarda, çeşitli kademelerde, kimi üniversiter ve akademik seviyede, kimi ise okul seviyesinde, çeşitli kademelerde yetiştirmek lüzumu meydanda iken, bunların hepsini üniversite çatısı altında toplama gayretini izah edemiyoruz.

Bu maddeyi tanzim etmek ihtiyacıyla, bu tutumu yan yana koyduğumuz zaman, bağdaştırmak imkânına da sahip olamıyoruz. Öğretmen yetiştiren, veya mühendis yetiştiren, devlete memur yetiştiren birtakım kuruluşlar var ki, yüksek okullar var ki, bunlar, hükümetin de, partile-

rin de düzeltmek ihtiyacını hissettiği maddenin şümulü içinde değiller-ken, bunları bu statü içine sokmak için bir gayret sarf edilmektedir. Bunları yan yana getirmek mümkün değildir.

Türkiye'de akademik kuruluşlar olacaktır. Bunlar, konuşmamın başında belirttiğim gibi, hür olacaklardır. Milli eğitim bakanlarının siyasi (partizan) baskılarından, keyfi müdahalelerinden masun olacaklardır. Fakat bu müesseseler, milli müesseseler olacaklardır. Türk milletini yıkmak isteyenlerin barınabilecekleri, serbestçe faaliyette bulunabilecekleri yerler olmaktan kesinlikle çıkarılacaklardır.

Bu konuda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de, üniversitemizin bugünkü ve müstakbel yöneticilerine de büyük vazifeler düştüğünü tekrar belirtmek suretiyle huzurunuzdan ayrılıyorum. Umuyorum ki, Türkiye'nin geleceğinin yoğrulduğu bu müesseseler, Türkiye'nin felaketini hazırlamak isteyenlerden, mutlaka temizleneceklerdir ve Türk üniversiteleri, Türk milletinin kendileri için yaptığı büyük fedakârlığa layık şekilde vazifelerini hür olarak yapmaya devam edeceklerdir. Saygılar sunarım".

DP adına Hasan Basri Albayrak

Bundan sonra konuşan Demokratik Parti grubu adına Hasan Basri Albayrak da, 120. maddeyle konulan hükümlerin, verilmiş hakların geri alınması mahiyetinde olmadığını belirtmiştir. Şöyle söylemiştir:

"Geçirilen tecrübelerin ışığında ve 120. madde ile konan müeyyide ile, artık hiç kimse özerklik zırhına bürünerek, rejime, devlete ve millete cephe alamayacak, aklına geldiği zaman sokağa düşemeyecektir.

Üniversite özerkliğini, sorumsuzluk, yıkıcılık, bölücülük, ayırıcılık serbestliği olarak değil, ilmin haysiyetine uygun, çağdaş bilim araştırmalarına ve çalışmalarına dönük, milletin ve memleketin yararına olan bir serbestlik ve yurt sathına yayılmış bir hizmet kabul ediyoruz. Ayırıcılık yerine, aksine birleştirici durumda olmaları gerekir, üniversiteler[in].

Özerkliği, fakir halkımızın alın teri ve göz nurundan ayırarak verdiği vergilerle kurulan üniversite gibi müesseseleri yıkanlara, gerektiği zaman devletin ve kanunların müdahale etmesi olarak kabul ediyoruz.

Üniversite özerkliğinin, hükümet ve parlamentoca, üniversitelere ait problemlerin üzerine eğilmek ve bu problemlerin halli yolunda çaba gösterildiği takdirde iyi tatbikat bulacağına inanıyoruz".

CHP adına İsmail Hakkı Birler

Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi grubu adına İsmail Hakkı Birler söz alıyor. Cumhuriyet Halk Partisi sözcüsü de, 120. maddenin lehinde konuşuyor. İsmail Hakkı Birler'in sözlerinden parçalar:

"Aziz arkadaşlarım, üniversiteler konusunda, üniversitelerin özerkliği konusunda, bu meclis çatısı altında, basında, kamuoyunda, arkadaş sohbetlerinde ve her yerde bugüne kadar pek çok konuşulmuştur. Pek çok şey söylenmiştir. Denilebilir ki, bazı çevrelerin üniversitelerde meydana gelen, hiçbirimizin tasvip etmesine imkân olmayan, bazı hadiselerin tek sebebi olarak, üniversitelerin özerk oluşunu ileri sürmeleri, kendi açılarından haklı gösterilmek istenmiştir.

Bazılarına göre, üniversite özerkliğinin bu olaylarla hiçbir ilgisi yoktur. Zira özerk olmayan devletin kurumlarında ve hatta çoğu kere özerk olan kurumlara nazaran daha aşırı, daha büyük hadiseler olmuştur.

O halde, bu olaylarla özerkliğin bir ilgisi yoktur. Bunu söyleyenlerin de, bir ölçüde ve kendi görüş açılarına göre haklı oldukları düşünülebilir.

Aziz arkadaşlarım, bir memlekette genel ortam, deminden beri arza çalıştığım bir dengesizlik içerisine düşmüş ise, bu dengesiz ortam içerisinde anayasa kuruluşlarının tek başlarına kendi içlerinde dahi, dengelerini muhafaza etmelerini beklemek fazla iyimserlik olur.

Binaenaleyh, bir değerlendirme yaparken, hadiseleri tek tek ele alarak, kurumları sanki bir toplum içerisinde, bu devlet düzeni içerisinde değilmiş, müstakilen havada duruyormuşçasına değerlendirmek, bizi mutlaka hatalı sonuçlara götürecektir.

12 Mart öncesi üniversite olayları ve 12 Mart'tan sonra üniversite üzerinde ileri sürülen düşünceler üniversiteye yeniden verilmesi gereken şekiller tartışıldı.

Değerli arkadaşlarım, üniversitedeki bu olayların başlıca sebebi bilimsel özerklikten önce, idari özerklik olarak görüldü. Siyasi icra üniversiteye hiçbir şekilde müdahale edemiyor, üniversite öğretim üyelerinin akıbetleriyle doğrudan doğruya ilgili tasarruflarda bulunamıyor ve üniversitenin yönetimine karışamıyor.

Bu sebepledir ki, üniversite bu hale geldi. Bu tema, bu kürsüden ve hatta dışarıda da çok işlenmiştir. Ama, bir şey görülmüştür ki, üniversite ile ilgili 1961 Anayasası'nın 120. maddesi ve üniversiteye tanınmış olan idari ve bilimsel özerklik, bütün bu olayların tek ve gerçek sorumlusu değildir.

Biraz evvel bu kürsüden konuşan bir partinin sayın üyeleri, 'iki yıllık geçici bir süre teklifine razı olmadık' buyurdular.

Değerli arkadaşlarım, hükümet başkanı tarafından partilere tebliğ olunan, teklif olunan değişiklik teklifi içerisinde 120. maddenin ilk gelen metnini hatırlamanızı rica ederim. O ortam içerisinde bilhassa bu madde üzerinde yapılan tartışmaları da hatırlamanızı rica ederim.

Biz, Sayın Genel Başkanımın pek çok defa ifade ettiği üzere, 'Türk üniversiteleri, Türk ilim adamları ilanihaye kendi kendilerini idare edemezler, buna ehil değildirler' dedirtmek yerine, üniversitede gerçekten arzu edilmeyen, gerçekten bugüne gelişen sebepleri sayılabilecek kişiler, organlar varsa ve bunların mevcut hükümler içerisinde özerklik hükmünün muhafazası halinde, tasfiyesi mümkün görülmüyor ise, zaruret ise, bunun adaletli ölçüler içerisinde yapılması imkânını bir geçici süre için vermesi, 'ilanihaye Türk bilim adamları kendi kendilerini ve ders okuttukları üniversiteleri idare etmek ehliyetini haiz değildirler' şeklinde dünya kamuoyuna bir deklarasyon yapmaya müreccah bulunduğumuz içindir ki, bu teklifi yaptık.

Şimdi arkadaşlarım, partilerarası komisyonda sanırım en az üç veya dört gün devamlı tartışılan bir madde ve yine gayet iyi hatırlıyorum iki veya üç defa askıya alınan bir madde, toplantıların sanırım 20. veya 22. gününde kesin şeklini ve mutabakatını alan bir madde üzerinde tartışılırken, 'iki senelik geçici süre teklif edildi razı olmadık' tarzında bir beyanda bulunulunca, değerli arkadaşlarım, o zaman partilerarası komisyonda kimlerin hangi teklifte bulundukları ve bu tekliflere kimlerin

> nasıl cevap verdikleri, kimlerin neye razı oldukları, kimlerin neye razı olmadıkları gibi, tartışmanın içerisine lüzumsuz ve gereksiz bir şekilde girmiş oluruz ki, bunun bir faydası olacağına kani değilim".

İsmail Hakkı Birler, idari özerklikle ilmi özerkliğin birbirinden ayrılamayacağı hakkındaki görüşünü belirttikten sonra, şöyle devam ediyor:

> "Üniversiteler maddesine eklenen son fıkra ile, üniversitelere tanınmış olan bilimsel ve idari özerklik süs haline gelmiştir. Her an ve her sebeple icranın 'bir bahane icat ederek üniversiteye el koyması imkân dahilindedir' tarzındaki mütalaalara katılmıyoruz. Ancak burada bir noktaya ciddiyetle işaret etmeyi de şart görüyoruz.
>
> Değerli arkadaşlarım, haklar vardır, bu hakların sınırları vardır. Bu hakların kötüye kullanılmasının müeyyideleri olmak gerekir. Üniversiteler maddesine eklenen son fıkra, verilen, serbestçe kullanılması şart olan ilim hürriyetinin, öğrenme ve öğretme hürriyetinin, araştırma ve yayında bulunma hürriyetinin, kötüye kullanılmaması gereken bu hürriyetin kötüye kullanılması halinde ve üniversite organlarının üniversite yetkililerinin bu kötüye gidişe çare bulamamaları halinde, icraya, Bakanlar Kurulu'na bir yetki tanımış olmaktadır.
>
> Sanıyorum ki, bizzat üniversite mensupları, öğrencisi ve öğretim üyeleriyle, kendilerinin böyle bir duruma düşmemeleri ve icranın, Bakanlar Kurulu'nun üniversitenin yönetimine el koymasını gerektirecek bir ortam yaratmamaları için, çok daha titiz, çok daha dikkatli ve anayasa ile kendilerine verilmiş olan görevi ciddiyetle yerine getiren, milletin ve memleketin kendilerinden beklediği sonuçları daha iyi veren, bir müessese olarak çalışmaya devam edecekleri inancını taşıyoruz.
>
> Bu maddenin üniversitelerimiz için hayırlı olacağı kanaatindeyiz. Teşekkür eder, saygılar sunarım".

Kişisel: İbrahim Öktem...

Şahsı adına söz alan Bursa milletvekili İbrahim Öktem, 120. maddenin yeni şekline tüm karşı çıkmıştır. İbrahim Öktem'in ilginç

sözlerini alıyorum:

"Sayın başkan, değerli arkadaşlarım.

Değiştirilmesi önerilen ve huzurunuza getirilen üniversite özerkliği ile ilgili 120. madde hakkında grup sözcülerinin verdikleri izahları hepiniz dinlediniz. Şunu açıkça söylemek istiyorum ki, bu izahlar ve metin beni asla tatmin etmemiştir.

Üniversite özerkliği burada işlemez bir halde, lafzı bir anlam taşıyan nitelikte kalmış bulunuyor. Arkadaşların verdikleri izahlardan hepiniz öğrendiniz. Daha evvel de biliyoruz: 1961 Anayasası'nı suçlayan psikoz, mihrak olarak üniversite özerkliğini ele almış idi.

Bu önyargı ile, 12 Mart olaylarının bütün kusurunu özerk üniversiteye yahut üniversitenin özerkliğine yüklüyoruz. Unutuyoruz ki özerk olmayan kuruluşlar burada üniversiteye devletin gözetim ve denetimini getirmeye çalıştığımız bugünkü 120. maddeye, bu denetim ve gözetimin çok daha etkili olarak yürütüldüğü Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, bu arada milli eğitim bakanlığının sıkı gözetim ve denetimi altında bulunan diğer yüksek okullar ve akademilerde cereyan eden öğrenci olaylarının yoğunluğu ve kanlılığı üniversiteler içindeki olayları kat kat aşmıştır.

Böyle olduğu halde, bunun tek suçlusu üniversite özerkliği olarak görülmektedir.

Müsaade ederseniz, bunun nedenlerini görüşler olarak açıklayalım. Çünkü grup sözcüleri daha ziyade partilerarası komisyonda vardıkları sonucu burada bir ölçüde savunma ihtiyacını duyarak konuştular. Bütün bunların dışında bir orta görüşü bilmek lazımdır ki, tarihi bir sorumluluk içinde alacağınız bu kararın büyük zararlarını anlatabilelim.

Şimdi müsaade ederseniz, değişiklik devletin gözetim ve denetimini temel kılıyor. Bu gözetim ve denetim, özerklikle bağdaşmaz. Özerkliğe ümit ve imkân sağlar gibi görünen 3. fıkra, 'üniversite organları öğretim üyeleri, yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca her ne surette olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılamaz' hükmü de kısıtlıdır.

Sonuncu fıkra hükmünü saklı tutmaktadır. Nedir bu sonuncu fıkra? Üniversitede, hükümet, icra organı, üniversite içinde ve dışında çıkartılacak olan birtakım olayları vesile yaparak, el koyacak ve o zaman bu öğretim üyelerinin görevlerine son verebilecek. Neresinden bakarsanız bakın, üniversitede özerklik diye bir şey kalmıyor.

Bunun için müsaade edin de, bunu daha etraflıca izah edelim. Ve 120. madde ile getirilen özerkliğin asla özerklik olmadığını, siyasal iktidarlara, önümüzdeki yıllarda üniversiteye, ortaokul veyahut lise denginde okul gözüyle bakacağını ve bunun son derece sakıncalı olacağını anlatalım.

Üniversitelerin, şu hükümlere göre, yapılacak olan yeni kanunlarını kim yapacak? Parlamento yapacak. Eh, yüksek müsaadenizle bugüne kadar cumhuriyet kurulduğundan beri, Türk parlamentosunun işleyiş tarzını bir düşünelim. Bunun örneklerini verelim, izin verin de".

(Bu sırada, Öktem'e laf atanlar oluyor; o karşılıyor:)

"Var efendim. İlgi kuruyorum. Çünkü kanunla düzenlenir diyor. Bu kanunu yapan çoğunluk, çoğu defa bilimsel olmaktan çok siyasal çıkarları amaç bilerek, kanunlara yön veriyor. Gerçekler bu. Şimdi bu hükümler böyle mahfuz kaldıkça, 1961 öncesinin çok daha kötü şartlar içerisinde hortlayacağını bilmemiz lazımdır. Sorumluluğunuza hitap ediyorum. İzin verin müzakere devam etsin. Bu açıdan yapılacak olan eleştirilere, belki bazı değişikliklere gidilebilir. Saygılar sunarım".

İbrahim Öktem bu konuşmayı, maddenin görüşülmesinin yeterliği hakkında verilen bir önergeye karşı, yeterli olmadığının, görüşmenin devam etmesinin izahı için yapmıştı. Arada kendisine laf atmalar oluyor, başkanın müdahaleleri oluyordu. Onun için konuşmasında bunlar hissediliyor.

Önergeler: Mehmet Ali Aybar

Söz alan Mehmet Ali Aybar da, 120. maddeye karşı çıkıyor ve diğer maddelerde olduğu gibi, kendine göre yeni bir madde, 120. madde önerisi yapıyor ve bu önerisini izah etmek için de kürsüye geliyor ve şu şekilde konuşuyor:

"Sayın başkan, sayın milletvekilleri.

Anayasamızın çok önemli maddelerinden birini görüşmekteyiz. Üniversite özerkliğine ilişkin bir madde.

1961 Anayasası için şöyle bir kusur bulunuyor: ‘Bu anayasa bir tepki anayasasıdır’. Yani, 1961’in 27 Mayısından önce bazı olaylar olmuş ve bu olaylara tepki olarak 1961 Anayasası getirilmiş. ‘Bu da bir nakisedir, anayasa için’ deniliyor.

Bunu tartışmayacağım. Çünkü bütün anayasalar aslında bir tepki metnidir. Ancak, bu tepkinin istikameti önemlidir. Bu tepki toplumu olumlu yönde bir yere götürecek hükümler mi ihtiva ediyor, yoksa toplumu köstekleyen, engelleyen hükümler mi ihtiva ediyor? Önemli olan budur. Fakat, 1961 Anayasası’na ‘tepki anayasası’ diye kusur bulanlar, bugün tadil tekliflerinde de, 12 Mart Muhtırası’ndan önceki olaylara tepki teşkil eden hükümleri geliştirdiklerini bu suretle tescil etmiş, kendi mantıkları içinde çelişkiye düşmüş oluyorlar.

Üniversitelerin özerkliği iki yönden önemli: Bir, tarihi yönden, yani üniversiteler nasıl olmuş da özerk olmuşlar. Bunu açıklamak çok uzun sürer, geçiyorum. Yalnız, işaretle yetiniyorum.

Bir de, demokratik bir toplumda üniversite özerkliği ne demektir ve demokrasinin özüyle, ruhuyla, uygulanmasıyla, bu özerklik arasında ne gibi ilişkiler vardır? Kesinlikle tespit etmek mecburiyetindeyiz bunu.

Sayın milletvekilleri.

Üniversite ‘özerk’ kelimesi muhafaza edilerek, hükümetin her ne sebeple olursa olsun, her an el atabileceği, her an içine girebileceği bir yer haline geldi mi, o üniversitede ne bilim hürriyeti kalır, ne idari özerklik kalır, ne de gerçek anlamda eğitim yapılabilir.

Ee, peki, bu suretle üniversitelerde suç işlenmesini, eğitimin aksamasını ve üniversiteler içinde silah depoları tesisini caiz mi göreceğiz, izin mi vereceğiz. Her müessese, kendi fonksiyonu çerçevesi dahilinde kalarak, yetkilere sahiptir. Bu itibarla, üniversite de bir ilim yuvası hüviyetini muhafaza ettiği sürece, özerkliğe sahip bulunacaktır.

Şüphesiz bu işlere göz yummamak lazım, ama demokratik bir anlayışla, demokratik bir toplumun üniversitesinde özerklik eğer varsa, dışardan müdahale edilmeden, bu işlerin yoluna sokulmasını gerektirir.

Bu nasıl olur. Özerk üniversitede öğrencisi ve öğretim üyesi, üniversite bir küldür. Demokratik ortamda bunu böyle kabul etmek lazımdır. Üniversitelerin yönetimine yalnız ve yalnız öğretim görevlileri hâkim olamaz. Bu, demokratik düşünüşe ters düşer. Uygulamaya da ters düşer. Unutmayalım ki, üniversite öğrencileri, belirli bir öğretimden geç-

> miş, yaşları belirli bir hadde ulaşmış kimselerdir ve kanunlarımız muvacehesinde her türlü hukuki tasarrufa ve mesuliyete ehil duruma gelmiş kimselerdir.
>
> Binaenaleyh, bunların körpe dimağlarının şu veya bu istikamette etki altında kalacağı hususundaki iddialar ihtiyatla karşılanmalıdır. Öğrencileri de üniversitenin yönetimine katmak, hem öğretim görevlilerini, hem öğretim görevli yardımcılarını, hem üniversite öğrencilerini üniversite yönetimine ortak etmekle, üniversitenin yönetiminden ve bu yönetim kötüye gittiği hallerde, onları da sorumlu tutmakla çare bulunur. Böylece, üniversitenin özerkliği zedelenmeden, üniversitelerde suç işlenmesini önleyici demokratik bir tedbir bulunmuş olur. Çünkü üniversitenin yönetimine öğrenci de katılmıştır.
>
> Suçu işleyen 'öğrencidir' deniliyor. Yönetimde öğrenci de var. Suçu işleyen 'öğretim görevlisidir' deniliyor. Suçu işleyen 'öğretim görevlisi yardımcısıdır' deniliyor. Binaenaleyh, yönetimde olanlar da var ve devletin genel kanunları, anayasa dahil genel kanunları içinde, üniversitenin yönetim organları ve yönetim organlarında vazife almış yöneticiler sorumlu tutulur. En kesin demokratik çare budur. Kendi kendini dengeler ve demokratik bir raya oturtur. Üniversitenin özerkliği o zaman mana kazanır.
>
> Sözlerimi burada keseceğim. Sayın milletvekilleri, bu da, bu anayasanın nasıl bir hürriyet ortamı içinde tartışıldığının güzel bir örneğini teşkil ediyor. Saygılar sunarım".

Mehmet Ali Aybar, beş dakikalık konuşma süresinin dolduğunu başkanın kendisine ihtar etmesi üzerine, bu şekilde sözlerini bitirmiştir.

İbrahim Öktem...

İbrahim Öktem de, komisyonun getirdiği şekli beğenmeyip, 120. maddeyi değiştirmek üzere bir önerge vermişti. Bu önerge üzerinde de tekrar söz alan İbrahim Öktem şöyle konuşuyor:

> “Sayın Başkan, aziz arkadaşlar. Yürürlükteki anayasamızın 120. maddesinin son fıkrası, bu değişiklikle kaldırılmış bulunuyor. Bununla özerkliği kötüye kullandığı için tenkit edilen üniversite yöneticileri ve öğretim üyeleri bir ölçüde cezalandırılmak isteniyor.
>
> Halbuki üniversite öğretim üyelerinin toplum hayatına yalnız bilimsel araştırmalarla değil, bu araştırmaları uygulamalar yoluyla da benimsetmek ve bir seviyeye getirmek imkânları, maalesef bir kenara itilmiş oluyor.
>
> Geçmişte bunun hazin örneklerini gördük. Sayın Başbakan Erim, son zamanlarda yaptığı televizyon konuşmalarından birisinde, kendisine sorulan bir soruya karşı, o devrin iktidarının ‘kendisini faal politikada bulunduğu için öğretim üyeliğinden alarak cezalandırmaya çalıştığını ve çıkardığı kanunla kendisinin üniversiteden uzaklaştırıldığını’ yana yakıla anlattı. Doğrusu benim de yüreğime dokunmuştu.
>
> Şimdi, aynı Profesör Erim, benzeri bir uygulamaya tabi tutulmuş olan Sayın Profesör Turhan Feyzioğlu, anlayamadığım nedenlerle, üniversite öğretim üyelerini siyasi hayattan tamamen uzaklaştırmak gibi bir anlayışın içine giriverdiler. Bunu bağdaştırmak mümkün değil.
>
> Halbuki görüyoruz, parlak örnekleriyle, Sayın Profesör Erim bugün Türkiye’nin en önemli bir zamanında, başbakanlık görevini ehliyetle yürütmeye çalışıyor. Aziz eski arkadaşım Turhan Feyzioğlu, büyük fedakârlıklarla bilgisinden, bilimsel seviyesinden Türk politikasına katkıda bulunuyor. Fakat şimdi bu kapıyı kapıyoruz.
>
> Aziz arkadaşlarım, bu önergeye iltifat buyurun, zaten çoraklaşmış olan politika hayatımız büsbütün çoraklaşmasın. Teşekkür ederim”.

Bu her iki önerge de oylanmıştır. Başkan oylamanın neticesini tutanaklara göre şöyle bildiriyor: Mehmet Ali Aybar’ın önergesi, üç kabul oyuna karşı, diğer oyların muhalefetiyle reddedilmiştir. İbrahim Öktem’in önergesi de 26 kabul oyuna karşılık, diğer oyların muhalefetiyle reddedilmiştir. Bundan sonra madde oylanıyor ve kabul ediliyor ve 121. maddeye geçiliyor.

121. Madde: TRT

Bilindiği üzere 121. madde de TRT hakkındaki maddedir. Bu madde ile TRT'nin özerkliği kaldırılıyor ve yerine TRT'nin tarafsızlığı prensibi konuluyor. Bu madde üzerinde de ilginç konuşmalar olmuştur.

DP adına İlhan Darendelioğlu

Bu maddenin görüşülmesinde ilk sözü Demokratik Parti Grubu adına İlhan Darendelioğlu alıyor. İlhan Darendelioğlu TRT hakkında şöyle konuşuyor:

> "Biliyorsunuz ki bugün milletin bütünlüğüne ihanet suçuyla sanık sandalyesine oturtulmuş olan TİP ve Dev-Genç adındaki teşekküllerin faaliyet ve bildirileri TRT bültenlerinde dikkati çekecek kadar yer alıyor, Milletimiz adeta bunlardan tedirgin oluyordu. Hatta gene hatırlarsınız ki, Dev-Genç adındaki anarşist ve Maocu komünist bir teşekkülün tertiplediği Merzifon'daki haşhaş mitingi, Ordu'daki fındık mitingi, Salihli'deki üzüm mitingi, bilmem hangi kazamızdaki açlıkla savaş mitingi, bu radyonun, bu TRT müessesesinin bültenlerinde yer alıyordu.
>
> Hatta muhterem arkadaşlarım, milletimizin kıt bütçesinden tahsil edilen paraların TRT ödülüdür diye, kimlere verildiğini bir tetkik etseniz gerçekten hayret ve dehşet içinde kalırsınız.
>
> Aziz ve muhterem arkadaşlarım, bir hususu hatırlatmak istiyorum. 121. maddenin son cümlesinde aynen şu ibare vardır: 'Devlet tarafından kurulan veya devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır'.
>
> Şimdi aziz arkadaşlarım, büyük Atatürk'ün 1920 yılında kurduğu Türkiye'nin en büyük bir haber merkezi vardır, Anadolu Ajansı. Bu ajans gerçekten değerli, tarafsız vazifeler yapmak üzeredir. Ama AP devrinde ve hatta şimdiki iktidar devrinde de, zaman zaman tesir altında bırakıldığını bir şikâyet halinde meclis koridorlarında işitiyoruz. Şimdi ise, Atatürk tarafından tanzim ve tespit edilmiş olan Anadolu

Ajansı'ndaki ahengin, bozulmaya matuf birtakım davranışlar içerisinde olduğunu da tekrar haber aldım ve almaktayız".

O sırada hükümet Anadolu Ajansı'nda bazı icraata girişmek istiyordu. Bunu meclis kürsüsüne getirdiler ve yanlış bilgilere dayanarak beyanda bulundular. Başbakan yardımcısı Sadi Koçaş söz alarak bunlara cevap verdi ve söylenenlerin doğru olmadığını ve hükümetin yarıdan fazla hisseye sahip olduğu halde, Anadolu Ajansı'nın kararlarına tesir edemediğini, Anadolu Ajansı'nda, kararları yüzde 1-2'den ibaret olan özel hisselerin sahiplerinin aldırdığını izah etti.

CHP adına İsmail Hakkı Birler

Bundan sonra Cumhuriyet Halk Partisi grubu adına İsmail Hakkı Birler söz alıyor. İsmail Hakkı Birler 120. maddenin yorumuna ait bazı mütalaalardan sonra 121. maddeye geliyor ve şöyle konuşuyor:

> "Değerli arkadaşlarım.
>
> 121. maddede, 'özerklik' kelimesi kaldırıldı. Dikkat buyurunuz, 'özerklik kelimesi kaldırıldı' diyorum.
>
> Biz Cumhuriyet Halk Partisi olarak, özerkliğin bir tutku olduğu, özerklik kelimesine fevkalade önem verdiğimiz, yahut hayran kaldığımız yolunda bir iddianın sahibi olamadık. Ama bir konuda ısrarlıydık: Partilerarası komisyonda bu konu, bütün partilerin ittifakına varmıştır ki, radyo ve televizyonların idaresinde ve haber ajanslarının idaresinde istenilen husus, varılmak istenen hedef tektir: O da, tarafsızlığı sağlamaktır. Bu tarafsızlık ancak özerklikle sağlanır diye düşünülmüş, 1961 Anayasası'nda, özerk kuruluşlar arasına katılmış. Özerk olmadan da tarafsızlığı sağlamak mümkün müdür? Bu konuşuldu, bunun üzerinde mutabık kalındı ve huzurunuza getirilen metnin, radyo televizyonların ve haber ajanslarının idaresi tarafsızlığını sağlayabilecek bir metin ol-

duğu hususunda ittifaka varıldı. Bu husus dikkat nazarlarınıza ve oylarınıza sunulmuş oluyor.

Değerli arkadaşlarım,

12 Mart öncesinde, TRT şu veya bu istikametlerin veya faaliyetlerin içine girdi. Hatta bazı iddialara göre, 12 Mart'a girişimizin tek sebebi TRT'dir. Bunların tartışmasının ne yeri ne faydası var ve ne de gereği var. Ama bir şeyi hemen söylemek istiyorum, o da şudur: Anayasanın 26. maddesi hükümleri çerçevesinde, kamuoyunun serbestçe oluşmasını ve doğru haber alabilmesini sağlamak devletin vazifesidir. O halde kamuoyunun serbestçe oluşumunu sağlayacak tarzda, vatandaşın doğru haber alabilmesini temin edecek tarzda, bir çalışmanın içine TRT girmek zorundadır.

Bu maddeye, bu değişikliğe uygun olarak hazırlanması ve çıkarılması gereken TRT kanununun bu esaslar içerisinde düşünülmesini, bugüne kadar 359 sayılı kanunun müteaddit değişiklik teşebbüslerinde başvurulan, doğru olmayan, memleketin ve TRT'nin hayrına olmayan yola bir defa daha girilme teşebbüsünde de bulunulmamasını, temenni ediyoruz. Teşekkür eder, saygılar sunarım".

MGP adına Turhan Feyzioğlu

MGP grubu adına Turhan Feyzioğlu söz alıyor. Kürsüye geliyor ve TRT hakkındaki görüşlerini şu şekilde ortaya koyuyor:

"TRT, bir siyasi parti emrinde olamaz. Siyasi iktidar emrinde bir devlet radyosu, televizyonu düşünülemez.

Radyo ve televizyon, anayasa ve kanunlar çerçevesinde çalışan milli, siyasi partiler arasında tarafsız kalacaktır. Anayasanın temel ilkeleri çerçevesinde tarafsız kalacaktır.

Tıpkı bunun gibi, devletinin dayandığı temelleri, milletinin güvendiğini, genel ahlakını, milletin bütünlüğünü, milletin manevi değerlerini yıkmaya çalışan, zararlı akımların sızabildiği bir TRT de düşünülemez ve kabul edilemez.

Türk devletinin milli radyosunda ve televizyonunda, milli güvenliğe aykırı, genel ahlaka aykırı, milli bütünlüğe zararlı yayınların yapılması

elbette teşvik edilemez, kabul edilemez.

İşte 121. madde olarak getirilmiş olan metin, bir taraftan siyasi iktidar karşısında, siyasi partiler arasında TRT'nin tarafsızlığını sağlayan, öte yandan da TRT'nin millilik vasfını perçinleyen bir maddedir.

Anayasanın değişikliklerinin tümü üzerinde grubumuz adına değerli arkadaşım Paksüt'ün yapmış olduğu konuşmada açıkça belirtilen bir gerçek vardı. Bunu tekrarlamakta fayda görüyorum:

'Bu madde ile TRT, hükümet emrine verilmiştir' tarzında beyanlar oldu. Bunu gerçeğe uygun saymıyoruz. Maddenin bu tarzda yorumlanmasına ne gerekçenin, ne madde metninin müsait olduğuna da inanmıyoruz.

Bu madde ile TRT hükümet emrine verilmemiştir. Hükümet emrinde, siyasi iktidar emrinde bir TRT değil, Türk milletinin emrinde ve hizmetinde, Türk devletinin emrinde ve hizmetinde bir TRT kurulması söz konusudur.

TRT'den birtakım şikâyetler olmuştur. Bu şikâyetleri ortadan kaldırmak için maddede bir düzeltme yapılmaktadır. Fakat bu düzeltme yapılırken, daima tekrarladığımız gibi, bir hastalık tedavi edilirken, daha önce denenmiş olan usullere dönmenin de âlemi yoktur, faydası yoktur. Daha evvel denenmiş olan, siyasi iktidar emrinde, herhangi bir hükümet emrinde, herhangi bir umum müdürlük gibi çalışan, bir TRT'nin tarafsızlığını muhafaza edemeyeceği gerçeğini partilerarası komisyon nazara almış ve TRT'nin hem tarafsızlığını perçinlemiş, hem de tarafsızlığının bozulmaması için yönetimde, denetimde tatbik edilecek usullerin kanunla düzenleneceğini, kanunun bu tarafsızlığı sağlama bağlayacak şekilde yönetimi tanzim edeceğini emretmiştir. Gelen metin budur.

Özetlemek gerekirse, partizan maksatlar hizmetinde siyasi iktidar emrinde bir radyo olmayacağı gibi, devlete, milli güvenliğe, milli bütünlüğe karşı bir radyo da olamaz. 'Tarafsız ve milli radyo' formülüyle bunu özetlemek mümkündür.

Radyonun tarafsızlığının korunması, milletin geleceği bakımından büyük önem taşır. Radyonun tarafsız olduğu ve doğruyu söylediği inancı, bir memleketi buhran zamanlarında birçok tehlikelerden koruyabilir. İnandırıcılık vasfını yitirmemiş – bir siyasi iktidarın, bir siyasi partinin emrinde değil – ama Türk devletinin, Türk milletinin emrinde, tarafsız bir radyo bulunduğu kanaati devam ettiği takdirdedir ki, 'bu

devlet radyosu doğru söyler, gerçeği söyler, bir propaganda aleti, borazanı değildir' kanaati devam ettiği takdirdedir ki, buhran zamanında da radyonun milli bütünlüğü sağlayıcı yayınlarından bir fayda beklenebilir.

Bu sebepledir ki, getirilmiş olan formülü başarılı bir formül olarak kabul ediyoruz".

AP adına Ali Naili Erdem

Feyzioğlu'ndan sonra AP grubu adına Ali Naili Erdem kürsüye geldi. O da AP grubu adına konuşmasında, 121. maddenin değişikliğinin zaruri olduğuna işaret etti.

Ali Naili Erdem'in sözlerinden parçalar:

"TRT'nin 121. maddesinin tedvini sırasında öngörülen husus, Türkiye Radyo ve Televizyonu'nun siyasi iktidarın emrinde olmaması keyfiyeti idi ve bu espri içerisinde özerklik müessesesi esas kılınmıştır. Ancak bu özerklik müessesesinde geçen uygulama içerisinde gördüğümüz şey, görev almış olan şahısların özerklik müessesesini, anayasanın esprisi ve hâkim olan ilkeleri içerisinde yorumlayıp, ona göre yön vermeleri icap ederken, kişisel bazı tutum ve davranışların içerisinde bulunulmuştur.

Kanaatimiz odur ki, batı uygarlığını kabul etmiş olan hür devletlerin radyo ve televizyonlarında 'hürriyet' kavramı, 'hürriyeti yok etme hürriyeti' kavramına dayanmaz. Dayanamaz. Bu itibarla, radyo ve televizyonlarda görev alanlar, diğer anayasal kuruluşlarda görev alanlar gibi, o milletin iç barışını sağlamanın, anayasanın hâkim ilkelerine uygun hareket etmenin yolunu, kanun devletine ittiba ile ve bunu bir milli terbiye haline getirmekle mümkün olduğunu müttefiktirler.

Bu esprinin içerisinde, yeni metni tetkik ettiğimiz zaman, gördüğümüz husus, bu espriye yeteri derecede imkân tanındığıdır. Böylece haberi seçme, haberi işleme ve haberi sunmada tarafsızlık, artık görev veren arkadaşların kendi kişisel düşünceleri içerisinde değil, madde metninde yer aldığı şekilde, bir hudutlar kapsamının içinde kalacaktır".

Kişisel: Mehmet Ali Aybar

121. madde üzerinde Mehmet Ali Aybar bir değişiklik önergesi veriyor ve kürsüye gelerek önergesini anlatıyor. Mehmet Ali Aybar, TRT özerkliğinin, üniversite özerkliği gibi, tarihi oluşumdan gelen bir zaruret olmadığını, ama TRT'nin kendi gördüğü fonksiyon itibariyle tarafsızlığını sağlayabilmesi için mutlaka özerk olması gerektiğine de işaret ediyor. Ancak şunu da söylüyor: "Özerk olduktan sonra da TRT, gene tarafsızlığı hükümetin baskısıyla değil, kendi tercihleriyle bozar, bozabilir" diyor. "TRT özel bir şahıs olsa, kendi tercihlerine göre hareket etmekte serbesttir, ama TRT özel bir şahıs değil çünkü TRT devlet hazinesine dayanan bir müessesedir. Bu itibarla kendi tercihlerine göre yayın yapmaya ve tarafsızlığını hükümetin baskısıyla değil de, kendi tercihlerine göre bozmaya da yetkisi yoktur" dedikten sonra bu tarafsızlığı sağlamak için tedbir öne sürüyor, "bu tedbir" diyor, "dışarıdan hükümetin müdahalesi değil, tarafsızlığı bozan TRT yöneticilerini mahkemeye verip, hâkim ve mahkeme tarafından cezalandırılmalıdır" diyor. Sözlerini şöyle tamamlıyor:

> "Mesela metinde eksik olan taraf, TRT'nin partiler karşısındaki tutumunun tasrih edilmemiş olmasıdır. Tarafsız olacaktır. Halbuki, 10 senelik tatbikat göstermiştir ki, TRT partiler karşısında tarafsız olmamıştır. Bu tarafsız olmayışını kendi tercihlerini kullanarak yapmıştır. Hükümetin baskısıyla değil. Bu itibarla, anayasa metninde bu hususun mutlaka temin edilmesi şarttır. Bunu sağlamak üzere de, bendeniz bir değiştirge önergesi takdim etmiş bulunuyorum".

Bu maddenin görüşmesi bitti oylandı, önergeler reddedildi. Madde aynen komisyondan geldiği şekilde kabul edildi.

Öteki maddeler

Bundan sonra 124. maddeye geçiliyor. Bu madde sıkıyönetim ve savaş halini düzenleyen maddedir. O maddede de bazı değişiklikler yapılmıştı beliren ihtiyaca göre.

Bu maddede de Mehmet Ali Aybar bir değişiklik önergesi vermiştir, fakat bu önerge de reddedilmiştir.

Madde oylanmış ve kabul edilmiştir.

Bundan sonra 127. maddeye geçilmiştir. 127. madde Sayıştay, silahlı kuvvetler mallarının ve kamu iktisadi teşebbüslerinin denetlenmesi hakkındaki maddedir. Bu maddede yapılan değişiklik silahlı kuvvetlerin elindeki devlet mallarının ne surette denetleneceğini belirtmektedir.

Bu madde de kabul edildikten sonra, 134. maddeye geçilmiştir. 134. maddenin başlığı hâkimlik mesleğidir. Bu madde üzerinde kimse söz almamıştır ve madde komisyondan geldiği gibi kabul edilmiştir.

Cumhuriyet savcıları

Bundan sonra 137. maddeye geçilmiştir. 137. madde cumhuriyet savcıları hakkındaki maddedir. Bu madde üzerinde konuşmalar olmuştur.

Bu madde üzerinde söz alan Cumhuriyet Halk Partisi sözcüsü İsmail Hakkı Birler konuşmasında şunları söylemiştir:

> "Değerli arkadaşlarım,
>
> Yeni getirilen metin ile, yeni bir müessese kurulmuş oluyor. Bu müessesenin kuruluşunda göz önünde tutulan prensip, hem savcıların görevlerinin mahiyeti icabı icra ile, adalet bakanı ile olan münasebetlerini sağlam esaslara bağlamak, ve icradan adalet bakanlığından kopuk, müstakil bir hüviyet vermeme, ama hemen bunun yanında savcılığın adalet organının bir parçası ve mahkemelerin vazgeçilmez bir uzvu

olarak sahip kılınması gereken, bütün teminatlara sahip kılınması amacını gütmektedir.

Madde metninden anlaşıldığı üzere, savcıların idari görevleri bakımından adalet bakanlığı ile irtibatları sarih olarak madde metnine dercedilmiştir. Bunun dışında savcıların bütün özlük işleri yani atanmaları, terfileri, nakilleri ve emekliye ayrılmaları, yahut haklarında uygulanacak disiplin cevazları ve meslekten çıkarılmaları hakkındaki bilcümle muameleler Yüksek Savcılar Kurulu ismi verilen bir kurul tarafından ve tam bağımsız olarak ve ayrıca da kesin olarak karara bağlanacaktır”.

Demokratik Parti Grubu adına söz alan Cevat Önder de maddenin savcıların durumunu iyi düzenlemiş olduğunu işaret etmiştir.

AP Grubu adına Kevni Nedimoğlu konuşmuştur. O da maddenin yerinde yani değişikliğin yerinde olduğunu söylemiştir.

Bilindiği üzere anayasanın 137. maddesine uyularak evvelce meclisten çıkmış olan bir kanunu Anayasa Mahkemesi iptal etmişti.

Bundan sonra askeri yargıyı düzenleyen 138. madde değişikliğine geçilmiştir.

Bu maddede de Mehmet Ali Aybar bir değişiklik önergesi vermiştir. Mehmet Ali Aybar’ın önergesinde komisyon metninden farklı olarak “tabii hâkim” ibaresi bulunmaktadır.

Aybar’ın önergesi reddedilmiş, madde komisyondan geldiği şekilde kabul edilmiştir.

139. madde Yargıtay’la ilgili maddedir. Yargıtay üyelerinin ne surette seçileceğine, başkanlarının nasıl seçileceğine dair olan maddedir. Bu madde hakkında kimse söz almamıştır. Değişiklik önergesi de verilmemiştir. Madde oylanmış, kabul edilmiştir.

Danıştay üyeleri...

Bundan sonra Danıştay'la ilgili 140. maddeye geçilmiştir. 140. maddede de Yargıtay'a paralel olarak Danıştay üyelerinin ve başkanlarının seçim tarzlarına değişiklik getirilmiştir. Bir de bu maddede, "asker kişilerle ilgili idari davalar, Askeri Yargıtay'da kurulacak özel dairede görülür" şeklinde yeni bir ibare yer almıştır ki, bunu başlarda da söylemiştim, daha çok askerler, kumandanlar istemiştir.

Askerler için...

Bu maddenin müzakeresinde söz alan Bursa Milletvekili İbrahim Öktem iki esaslı noktaya değinmiştir. Öktem şunları söylemiştir:

> "Ancak, geçmiş uygulamalar göstermiştir ki, genellikle Danıştay kararları idare tarafından yerine getirilmemiş ve sadece fakir hazineden tazminat ödenmekle yetinilmiştir. Bu tutum memleketi 12 Mart'a kadar getiren sebeplerden birisidir. Hakları muhtel olan yüzlerce memura hazineden milyonlarca lira tazminat ödenmiş, fakat şahsi kusur sahiplerine bu güne kadar rücu edilmemiştir. Bunu anayasaya bir müeyyide olarak koymak lazımdır. Aksi halde, keyfi ve partizan tasarrufları durdurmak mümkün değildir. Danıştay kararlarını infaz etmeyen siyasi makam sahiplerine uygulanacak müeyyide tespit edilmedikçe, keyfi tasarruflar sürüp gidecektir.
>
> Şimdi maddede yer alan bir hususa temas edeceğim. Maddenin son fıkrasında 'Asker kişilerle ilgili idari davalar Askeri Yargıtay'da kurulacak özel dairede görülür' denilmektedir. 'Askeri Yargıtay' terimine bilhassa dikkatinizi çekmek isterim.
>
> Bu fıkra kanaatimizce bizim hukuk ve idare sistemimize uymamaktadır. Çünkü bizim sistemimizde bir adli yargı, bir de idari yargı vardır. Adli yargı daha çok kişilerin münasebetlerinden doğan uyuşmazlıkları çözümler. İdarenin eylem ve işlemlerinden doğan uyuşmazlıkların çözüm yolu ise, kanunlarda gösterilen idari kaza mercileridir ki, bunların en büyüğü Danıştay'dır. Bizim hukuk ve idari sistemimizde idari tasarrufların özelliği dikkate alınarak bunlardan doğan uyuşmazlıkların,

genel mahkemeler dışında kurulan, idari mahkemelerde çözümlenmesi esası kabul edilmiştir. Durum böyle olunca, askeri işlemlerin 'Askeri Yargıtay' gibi hukuki nitelik itibariyle tamamen bir adli kaza merciinde rüy'et edilmesi bizim sistemimize aykırıdır.

Askeri işlemlerin özelliğini ihtisası gerektiren niteliğini kabul ediyoruz. Gerçekten bu işlemlerin bir özel mercide incelenmesi lazımdır. Ancak, bu Danıştay'da kurulacak özel bir daire marifetiyle olmalıdır. Hatta bu daireye seçilecek üyelerin meslek ve ihtisas niteliği de tespit edilebilir. Fakat ne olursa olsun askeri tasarrufların rüy'et mercii bir adli yargı organı olan Askeri Yargıtay olmamalıdır. Hatta Danıştay dışında bir Askeri Danıştay'ı dahi düşünmek mümkündür".

Bu maddede de Mehmet Ali Aybar bir önerge vererek yapılan değişikliğin son fıkrasının maddeden çıkarılmasını istiyordu. Bu önerge reddedilmiştir.

İbrahim Öktem de o maddede bir noktanın unutulduğunu öne sürerek bir önerge vermişti. Bu önerge Danıştay Başkanı ile, Daire Başkanlarının seçimine ilişkindi. Fakat komisyon bu önergeye katılmadı. Bu önerge de üç kabul oyu karşısında reddedildi ve 140. madde oylanarak kabul edildi.

Askeri yargıtay

Bundan sonra Askeri Yargıtay'ı düzenleyen 141. maddeye geçildi. Maddeye askeri idari davaların, Askeri Yargıtay içinde kurulacak bir dairede görülmesi yeniliği getirilmiştir.

Bu madde hakkında söz alan İstanbul Milletvekili Sezai Orkunt bunu sakıncalı gördüğünü izah etmiştir. Sezai Orkunt şu izahatı vermiştir:

"Bugüne kadar yapılan tatbikatta asker kişilerin, arz etmiş olduğum sebeplerden dolayı, vaki şikâyetleri kuruluş itibarıyla cumhuriyetin ilk devrelerinde Devlet Şûrası'nda görülmüş, sonra Devlet Şûrası'nın idare aleyhine vermiş olduğu kararlar, askeri disiplini bozucu mahiyette

görüldüğünden, bunun Devlet Şûrası'ndan alınarak Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde bir 'Zat İşleri son tetkik mercii encümeni' kanunla teşkil edilmiş, ancak dört yıl çalışan bu müessese de bazı şikâyetleri mucip olduğundan, bu usul de terk edilmiş ve bilahare Askeri Yargıtay tarafından asker kişilerin şikâyetleri rüy'et edilir olmuştur.

15 yıllık bir tatbikatı müteakip, yine mahzurları tebarüz ettiğinden, 1953 yılında kişilerin vaki şikâyetleri üzerine, Askeri Yargıtay'dan alınmış, Danıştay'a verilmiştir. O günden bugüne kadar yapılan tatbikat da Danıştay içinde olmuştur.

Şimdi bu tasarı ile tekrar, tecrübe edilmiş, terk edilmiş bir usul rücu edilmekte, tekrar Askeri Yargıtay içinde teşkil edilecek idari dairelerin uhdesine verilmektedir.

Ben Askeri Yargıtay içinde, anayasa metninde olduğu gibi, biraz evvel arkadaşların da ifade ettiği gibi, adli yargı, idari yargı, askeri yargı gibi birbirlerinden gerçekten tamamıyla sınırları ayrılmış yargı sistemlerini dikkat nazarlarına alarak, askeri yargı içinde bir dairenin idari mahkemelerinin kurulup kurulamayacağı mevzuunu doğrudan doğruya hukukçu arkadaşlarıma bırakıyorum. Olur olmaz, yaptık deriz olur ve tatbik ederiz.

Şimdi önemli olan nokta şu: Asker kişilerin bu şekildeki davaları hakkındaki halihazırda Silahlı Kuvvetler Komutanlığı, Danıştay'da alınan iptal kararlarından dolayı şikâyetçidirler. Bu itibarla bunları tekrar bir askeri müessese içinde rüy'et etme yoluna gitmiştir.

Silahlı kuvvetlerin teklif ettiği tasarı, anayasanın yargı organları için tespit ettiği ana kurallara uygun olarak, bir Askeri Danıştay teşkili –Yargıtay içinde değil, Yargıtay'dan ayrı– idari meselelerle iştigal edecek bir Askeri Danıştay teşkilidir. Bu teklif partilerarası komisyonumuzda uygun görülmemiş ve bugünkü biraz evvel okunan metinde olduğu üzere Yargıtay içinde özel daire teşkili şeklinde saptanmıştır.

Şimdi bu şu mahsuru doğuracaktır: Askeri Yargıtay Başkanı ve Başsavcısının rütbeleri tahdit edilmiştir, Tümgenerallikle veya Tümamirallikle tahdit edilmiştir.

Şimdi bu özel daireye yapılacak tayinler, ileride çok yüksek rütbeli subayların yükselmeleri, atanmaları, emeklilikleri veya değişiklikler bu dairede rüy'et edileceğinden, buraya belki de tümgeneral veya korgeneral veyahut orgeneralin de tayin edilmesi mümkün olacaktır. Bu takdirde Askeri Yargıtay'ın bünyesi içinde bir orgeneral veya korgene-

rallerin bulunduğu iki daire meydana gelecektir. Bu Askeri Yargıtay'da o halde baş kimdir? Tümgeneral rütbesindeki hâkim olan zat mıdır yoksa özel dairelere konmuş olan korgeneral veya orgeneral rütbesindeki kişiler midir?

Tümgeneral atasanız dahi askerlik usullerimize göre aynı rütbedeki muharip subaylar, yardımcı sınıf subaylara takaddüm eder. Binaenaleyh ancak bu maddenin kolay işleyebilmesi, disiplinli işleyebilmesi, Askeri Yargıtay Başkanının rütbesinden daha küçük rütbedeki subayların atanmasıyla mümkündür.

Bunun haricinde arz etmiş olduğum mahzur meydana gelecektir ve bu halli mümkün olmayan bir mahzurdur. Rütbenin bulunduğu bir yerde kıdem asıldır ve rütbenin yüksekliği asıldır. Böyle olduğu için, Askeri Danıştay'a böyle bir yamama yaptığınız takdirde, tayin eskilleri itibarıyla friksiyon olacak ve bu friksiyon halledilemeyecektir.

Bunun için sayın komisyondan rica ediyorum: Önümüzdeki ikinci görüşmesine kadar olan süre içinde, şu maddeyi ya geriye alsınlar veyahut bir kere daha tezekkür etmek suretiyle şu mahzuru halletsinler. Teşekkür ederim".

AP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Orhan Cemal Fersoy ise maddenin aynen kabulünü istediklerini belirtmiştir.

Bundan sonra madde kabul edilmiştir.

Yüksek Hâkimler Kurulu...

Yüksek Hâkimler Kurulu'nun kuruluşunu düzenleyen 143. maddeye geçilmiştir. 143. madde hakkında ne söz alan ne de önerge veren olmadığı için madde kabul edilmiştir.

Müfettiş hâkimler...

144. madde ise Yüksek Hâkimler Kurulu'nun görev ve yetkilerini belirten bir maddedir.

Bu maddedeki önemli yenilik, müfettiş hâkimlerin kabul edilmesidir. Yukarıda müfettiş hâkimler konusunu ele almıştık. Bu madde hakkında bir yanlışlık yapıldığı fark edilmiş, komisyona iştirak eden partilerin sözcüleri bir önerge vererek birinci sınıfa ayrılmış hâkimler arasından müfettiş hâkimler tayin edileceğinin açıklığa kavuşturulması istenmiştir. Komisyon önergeyi istediği için, bu maddenin oylanması tehir edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi...

Bundan sonra 145. maddeye geçilmiştir. 145. madde Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşunu, üyelerinin seçimini düzenleyen maddedir. Bu maddede de, yukarıda izah ettiğimiz yenilikler getirilmiştir (Mahkemenin kuruluşu ve üyelerinin seçimi konusunda). Bu

madde hakkında da kimse değişiklik önergesi vermemiş ve söz istememiştir. Madde böylece geçmiştir.

147. maddede Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir.

Bu maddede en önemli yenilik yahut açıklık, Anayasa Mahkemesi'nin anayasayı değiştiren kanunlar hakkında yetkisinin, bu kanunların şekil ve usul şartlarına uygunluğunu denetlemekten ibaret olduğu belirtilmiştir.

Bu madde üzerinde de Mehmet Ali Aybar hem söz almış hem de değişiklik önergesi vermiştir.

Mehmet Ali Aybar sözleri arasında şu izahatı vermiştir:

> "Halbuki Anayasa Mahkemesi'nin bir kararı var, sayın milletvekilleri. Anayasa Mahkemesi bu kararında diyor ki, "anayasamız cumhuriyetin değişmeyeceği hususunu hükme bağlamıştır. Cumhuriyet, soyut bir sözcük değildir. Değişmeyecek olan cumhuriyet, anayasanın 1 ve 2. maddelerinde nitelikleri açıklanan ve ikinci maddenin de atıf yaptığı, göndermede bulunduğu, başlangıç kısmındaki ilkelerle zenginleşen bir kavramdır. Bu değişmez. Bunun değişip değişmediğini Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası yürürlükte kaldığı müddetçe, denetler.
>
> Şu halde eğer anayasada yapılan değişiklikler açıkladığım anlamdaki, cumhuriyet kavramını, kısmen veya tamamen değiştiriyorsa, cumhuriyetin dayanakları olan temel insan hakları, sosyal adalete, hukuka bağlı devlet gibi ilkeleri kapsayan bir rejim olarak, cumhuriyet kavramı şu veya bu yerinden zedeleniyorsa, şeklen cumhuriyete ilişilmese de, diyor anayasa Mahkemesi, ben bu işe bakarım.
>
> Şimdi sayın milletvekilleri, tadilatı bu açıklamamdan sonra ele alacak olursak, bunun geriye bir adım olduğundan şüphe edilemez.
>
> Nedir çekinilen taraf? Hukuka bağlı devletiz, Anayasa Mahkemesi ne yapıyor? Anayasa Mahkemesi, tasarrufları, meclislerin tasarruflarını da hukuka bağlılık yönünden uzman yüce bir mahkeme olarak denetliyor. Bundan neden çekinmek lüzumu duyuluyor. Biliyorum, kamu hukuku nazariyatında 'hâkimler devleti', 'hâkimler yönetimi' diye bir bölüm vardır. Amerika'daki Yüce Divan'ın, anayasaya aykırı olarak çıkarılan kanunları iptal etmesinden ötürü, 19. yüzyıl içinde, sonlarına doğru ve 20. yüzyılın başlangıcındaki kamu hukuku anlayışına ters

düştüğü iddiasıyla, bazı kamu hukuku uzmanları bu terimi icat etmişlerdir. Ama o tarihten bu yana büyük mesafeler kat ettik.

Şimdi Anayasa Mahkemesi'nin, Anayasa Mahkemesi gibi yüce bir kurulun, uzman bir kurulun, meclislerden çıkacak anayasa değişikliklerini kontrol etmesinde nasıl bir endişeye kapılabiliriz? Eğer hukuk devletinin eksiksiz tastamam uygulanmasını istiyorsak, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen anayasa değişikliklerinin geçerli olmadığını kavrar ve geçerli hale getiririz bunları. Bu mesele yüce mecliste bundan evvel söz konusu edildi.

Sayın milletvekilleri,

Bilimsel gerçeklere saygılı olmak lazım. Anayasa Mahkememiz hukuk yönünden bilimsel gerçekleri söyler. Binaenaleyh bu tutum ve davranışına saygı göstermek, hukuka tabi bir devlet içinde yaşıyorsak, her yasama üyesi için borçtur. Biliyorsunuz, bu mesele bir anayasa değişikliği münasebetiyle ortaya çıktı. Söz konusu değişiklik sırasında bu kürsüden anayasa değişikliklerinin de Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebileceği tezi ortaya atılmıştı. Ve bu tez hiç iltifat görmemiş ve Anayasa Mahkemesi'nin böyle bir işe yetkisi olmadığı hususunda, Yüce Meclis üyeleri ittifak etmişlerdi. Ama bu tez o zaman Anayasa Mahkemesi huzuruna götürüldü ve Anayasa Mahkemesi de bu görüşe iltifat etti. Buna sevinmek lazım. Şimdi mesele, iptal edilen kanun şudur, budur değildir. Böyle bir adımı Türk adaletinin atmış olması, Türk hukukçularının böyle bir adımı atmış olmaları hepimiz için iftihar vesilesidir. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesi, yüksek bir hukuk anlayışının ifadesidir. Okuduktan sonra hepimiz iftihar etmeliyiz. Dünyada bu adım, hukuk devleti istikametinde yeni bir merhaleye ulaştığını ve bu merhalede Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin öncüler arasında bulunduğunu göstermesi bakımından, hepimizin sevinçle karşılayacağımız bir olaydır. Ama tadilat teklifinde ne yapılıyor? Anayasa Mahkemesi'nin bu işin özüne, yani anayasa değişikliğinin anayasaya uygun olup olmadığı hususunun özüne bakmaması öneriliyor.

Sayın Milletvekilleri,

Kanaatim şudur ki, bu anayasa değişiklikleri, bu madde dahil, bir iptal davasıyla Anayasa Mahkemesi önüne götürülecek olursa, büyük bir ihtimalle Anayasa Mahkemesi bunu iptal edecektir. Neden? Çünkü Anayasa Mahkemesi'nin son kararı pozitif hukukumuzun bir parçası

> haline gelmiştir. Pozitif anayasa hukukumuzun bir parçasıdır ve onu değiştirmeye de Yüce Meclisimizin yetkisi yoktur.
>
> Bu itibarla söylemesi benden, bunu evvelce de söyledim, hayır dediler. Anayasa Mahkemesi görüşümüze iltifat etti, yine de söylemesi benden.
>
> Binaenaleyh, bu değişiklikleri biz çıkarırken, mutlaka anayasanın sözüne, özüne uygun olarak çıkarmaya gayret edelim.
>
> Hele bu madde söylediğim gibi, pozitif kamu hukukumuza, anayasa hukukumuza mal edildikten sonra, Anayasa Mahkemelerinin hem şekil yönünden hem öz yönünden anayasa değişikliklerini denetleyeceği, muhkem kaziye haline geldikten sonra, bundan geri dönmek mümkün değildir. Saygılar sunarım".

Mehmet Ali Aybar bir de bu konuda önerge verdi ve Anayasa Mahkemesi'nin, anayasa değişikliklerinde, hem şeklini, hem özünü denetleyebileceğini tasrih ettirmek istedi. Önergeye yetmiş bir oy kabul şeklinde verildi ve diğer oylar aleyhte olduğu için reddedildi. Sonra başka söz alan olmadığından 147. madde komisyondan geldiği gibi oya sunuldu ve kabul edildi.

Kimler dava açabilir?

Bundan sonra iptal davası hakkındaki 149. madde ele alındı. 149. maddede de değişiklik yapılıyordu. Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açabilecek olanların sayısı azaltılıyordu.

Bu madde üzerinde de Mehmet Ali Aybar, hem değişiklik önergesi verdi, hem de söz aldı. Mehmet Ali Aybar şöyle diyordu:

> "1961 Anayasamızın, halen yürürlükteki maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde üyesi bulunan siyasi partileri de Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak iptal davası açmak yetkisiyle donatmıştı. Şimdi gelen metinde, temsilcisi olan siyasi partiler değil de 'grubu olan siyasi partiler' denmek suretiyle, iptal davası açmak yerine yeni bir sınır getiriliyor.

> Evvela sormak lazım: Bu ihtiyaç neden duyulmuş? Acaba iptal davası açma yetkisi kötü sonuçlar mı vermiş ki, bu yol tutulmuş? Acaba Anayasa Mahkemesi'ne açılan davaların çokluğu karşısında, Anayasa Mahkemesi boğulmuş, dosyalar yığılmış, altından kalkamaz hale mi gelmiş? Öyle de olsa, eğer birinci soruya olumlu cevap verirsek, yeni iptal davasının açılmasından memleket bakımından, hukuka bağlı devlet kavramı bakımından, anayasanın üstünlüğü prensibini sağlama bakımından, birtakım olumlu neticeler alınmışsa, çok dava açılmış olmasını bahane ederek, gerekçe göstererek, bu hakkı sınırlayamayız".

Mehmet Ali Aybar konuşmasına şöyle devam ediyor:

> "Sayın Milletvekilleri,
>
> 1969 seçimlerinde geçerli oy sayısı 9.862.096'dır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu olmayan partilerin aldıkları toplam oy 1.264.597'dir. Bu sayı geçerli oy sayısının yüzde 14'üdür.
>
> Şimdi seçmen kütlesinin yüzde 14'ünü temsil eden partileri Anayasa Mahkemesi'ne başvurmaktan alıkoyuyoruz. Niye? Neden? Sebebi ne? Sebebi şu: Türkiye'deki geleneksel partilerin imtiyazlı durumlarını sürdürmek çabası içindedirler. Oysa küçük partilerin anayasayı egemen kılmak için açacakları iptal davaları imtiyazlı durumları sarsabilir. Kısıtlamanın başka hiçbir anlamı yoktur".

Bu madde üzerinde İstanbul Milletvekili Haydar Özdemir de bir değişiklik önergesi vermiş, o da "seçmen oylarının yüzde 5'ini alan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsilcisi bulunan siyasi partiler, Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilsin" demiştir.

Mehmet Ali Aybar'ın önergesi de, hem eski madde metnindeki müracaat edenleri muhafaza etmek istiyor, hem de işçi sendikaları federasyonlarının da buraya müracaat edebilmesi hakkını getirmek istiyor. Bundan sonra önergeler oylanıyor, birinci önergeye 10 kabul oyu, ikinci önergeye 7 kabul oyu veriliyor, büyük çoğunlukla önergeler reddediliyor.

Oylamalar

Bu noktada başkan 121, 124, 127, 134, 138, 139, 140, 141, 143, 145, 147 ve 149. maddelerin açık oya sunulacağını söylüyor. Ve açık oylamaya geçiliyor.

120. madde oylamasına red oyu verenler: İbrahim Öktem, Mehmet Ali Aybar, Haydar Özdemir, Mustafa Timisi. Maddenin oylamasına katılmayanlar arasında, Bülent Ecevit var. Bu maddeye İsmet İnönü olumlu oy vermiştir.

121. maddeye Mehmet Ali Aybar tek başına red oyu vermiştir. Bu maddenin oylamasına Bülent Ecevit katılmamış, İsmet İnönü olumlu oy vermiştir.

124. maddenin oylamasına yalnız Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir. Bu maddeye Bülent Ecevit katılmış ve olumlu oy vermiştir. İsmet İnönü de olumlu oy vermiştir.

127. maddenin oylamasına yalnız Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir. Bu maddeye Bülent Ecevit de İsmet İnönü de olumlu oy vermiştir.

134. maddenin oylamasında hiç reddeden ve çekimser yoktur. Bu maddeye İsmet İnönü de Bülent Ecevit de olumlu oy vermişlerdir.

137. maddenin oylamasında üç red oyu vardır. Red oyları Ankara Aydın Yalçın, Kırklareli Mehmet Atagün, Feyzullah Çarıkçı. Bu maddeye İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir.

138. maddenin oylamasında bir red oyu vardır. Mehmet Ali Aybar'ın oyudur. Bu maddeye İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir.

139. maddenin oylamasında üç red oyu vardır. Bunlar, Aydın Yalçın, Mehmet Atagün ve Feyzullah Çarıkçı'dır. Bu maddeye Bülent Ecevit de İsmet İnönü de olumlu oy vermişlerdir.

140. maddenin oylamasında yalnız Mehmet Ali Aybar'ın red oyu vardır. Bu maddeye İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir.

141. maddenin oylamasında red ve çekimser yoktur. Bu maddeye İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir.

143. maddenin oylamasında üç red oyu vardır. Mustafa Rona (Artvin), Mehmet Atagün (Kırklareli), Feyzullah Çarıkçı (Kırklareli). Bu maddeye İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir.

145. maddenin oylamasında reddeden ve çekimser de yoktur. Bu maddeye İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir.

147. maddenin oylamasında iki red oyu vardır: Mehmet Ali Aybar (İstanbul) ve Ahmet Güner (Zonguldak). Bu maddeye İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermiştir.

159. maddenin oylamasında beş red oyu vardır. Bunlar: Ömer Buyrukçu (Antalya), Mehmet Ali Aybar, Haydar Özdemir (İstanbul), Mehmet Nebil Oktay (Siirt), Mustafa Timisi (Sivas). Bu maddeye İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir.

Bu esnada, Başkan 11. madde üzerinde bir değişiklik önergesi verildiğini ve bu önergeyi Adalet Partisi'nden Hasan Dinçer, Seyfi Öztürk, Cumhuriyet Halk Partisi'nden Kemal Demir, İsmail Hakkı Birler, Demokratik Parti'den Hasan Korkmazcan, Cevat Önder, Güven Partisi'nden Emin Paksüt ve Salih Yıldız'ın imzaladıkları görülmüştür. Bu önergeyi başkan komisyona havale etmiştir. Bu surette 11. madde değişikliği üzerinde partiler arasında bir anlaşma meydana geldiği anlaşılmıştır. 11. maddenin yeni şekli meclisten çıkmıştır.

Bundan sonra Başkan, 151. madde değişikliğini görüşmeye koydu. Bu madde Anayasa Mahkemesi'ne, anayasaya aykırılık dolayısıyla bir kanunun iptali için mahkemelerce yapılan müracaatı düzenleyen maddedir. Bunda söz alan olmamıştır, madde doğrudan doğruya oylamaya konmuştur, esasa ait değişiklik önergesi de verilmemiştir.

Gerekçeli karar

Daha sonra başkan, 152. maddeyi müzakereye koydu. Bu Anayasa Mahkemesi'nin kararlarına dair olan maddedir. Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçesiyle birlikte Resmi Gazete'de yayınlanması zorunluluğunu getiren bir maddedir. Buna neden ihtiyaç görüldüğünü evvelce izah etmiştik. Anayasa Mahkemesi'nin kararının gerekçesi yazılmadan, kararın ne olduğu gazetelere verilmekte, dışarıya sızmakta, gerekçe bilinmediği için meclislerde yeni kanun yapma imkânı olmamaktadır. Ve böyle gerekçesi bilinmeyen bir kararın, açıklanmasından doğan sakıncalar göz önünde tutularak, bunun mutlaka gerekçesiyle yayınlanması hükmü getirilmiştir.

Madde üzerinde Turan Özgüner bir önerge vermişse de, bu önergede "kararlar ancak gerekçeli olarak Resmi Gazete yoluyla açıklanır" deniyordu. Bu önerge reddedilmiş ve madde komisyondan gelen şekliyle kabul edilmiştir, başka söz isteyen ve önerge veren de olmamıştır.

Geçici maddeler

Başkan bundan sonra geçici 12. maddenin görüşülmesini ele aldı ve sırayla 13, 14. maddeler görüşüldü. Ondan sonra 15. madde, 16. madde ele alındı. 17. madde, 18. madde, 19., 20. maddeye kadar gelindi. Bu geçici 20. maddede yeni anayasa değişikliklerine göre çıkarılacak kanunların bir yıl zarfında çıkarılması öngörülmüştü. Buna Ordu Milletvekili Cengiz Ekinci, iki yıla çıkarmak için bir teklif yaptı. Anayasa komisyonu bu teklife katılmadı ve önerge reddedildi. Madde komisyondan geldiği şekilde kabul edildi.

Yukarıda 144. maddeden bahsederken, Seyfi Öztürk, İsmail Hakkı Birler, Cevat Önder, Emin Paksüt imzasıyla bir önerge verildiğini kaydetmiştik. Bu önergede, komisyondan gelen metinde, müfettiş hâkimlerin birinci sınıfa ayrılmış hâkimler arasından seçileceği

kelimeleri vardı. Önerge bunun çıkarılmasını ve birinci sınıf hâkimler arasından seçilmesi zorunluluğunun anayasaya konmamasını teklif etmişlerdi. Komisyon, bu teklifi görüşmek üzere almıştı. Komisyon da bu önerge sahiplerinin teklifine katıldı. Müfettiş hâkimlerin mutlaka birinci sınıf hâkimlerden seçilmesi kaydını çıkarmayı kabul etti ve madde o şekliyle oylandı.

11. Madde

Bundan sonra başkan, komisyondan gelen 11. maddenin görüşülmesine başlanacağını söyledi ve komisyondan gelen 11. madde görüşülmeye başlandı.

Bu madde hakkında Mehmet Ali Aybar'ın da bir değişiklik teklifi vardı. Komisyon bunu benimsememiş, reddetmiş, yalnız parti gruplarının temsilcileri tarafından verilen önergeyi benimsemişti. Komisyondan genel 11. maddenin son şeklini buraya geçirmekte fayda görüyorum:

"11. Temel hak ve hürriyetlerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılmaması:

Madde 11. Temel hak ve hürriyetler, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacıyla veya anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir.

Kanun temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz.

Bu anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi insan hak ve hürriyetlerini ve Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak,

nitelikleri anayasada belirtilen cumhuriyeti ortadan kaldırmak kastıyla kullanılamaz.

Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunla gösterilir".

Mehmet Ali Aybar

Mehmet Ali Aybar, kendi önergesinde direttiğini söyledi ve önergesini açıklamak üzere başkandan söz istedi. Başkan, Mehmet Ali Aybar'a söz verdi.

Mehmet Ali Aybar bu birinci konuşmasını, kendi önergesi üzerinde değil, maddenin esası hakkında komisyondan gelen metin hakkında yaptı; ondan sonra ikinci defa kendi önergesi üzerinde de söz istedi. Başkan bu sözü vermemek eğilimini gösterdi, fakat mecliste yapılan müzakere sonucunda Başkan, Mehmet Ali Aybar'a kendi önergesini izah etmek için de söz verdi.

Şimdi Mehmet Ali Aybar'ın birinci konuşmasından bazı parçalar.

> "Sayın Başkan Sayın Milletvekilleri,
>
> Anayasanın 11. maddesi, yapılan bu değişikliklerin kilit taşı durumundadır. Demokratik düzenlerde temel hak ve hürriyetler anayasa içinde sınırlanmaz. Elbet bu, temel hak ve hürriyetlerin sınırsız olduğu anlamına gelmez. Sınırlama için, temel hak ve hürriyetlerin özüyle bağdaşmayacak ve istenilen anlamda kullanılabilecek terimler, kavramlar anayasaya girecek olursa, temel hak ve hürriyetlerin alelade kanunlarla kolayca tahrip edilmesi işten bile değildir.
>
> 1961 Anayasamızın 11. maddesiyle şimdi uzun tartışmalar, uzun çekişmeler sonucunda keleme alınan ve biraz evvel okunmuş olan 11. madde karşılaştırılınca, arada derin farklar olduğu ve bu farkların hürriyetçi demokrasi istikametinde atılmış adımlar olmayıp, tersine hürriyetçi demokrasiyi tahrip eden doğrultuda birtakım hükümler mahiyetinde olduğu anlaşılır. Metni okursak, bu metin ile 11. maddeyi karşılaştırırsak bu söylediklerimde büyük isabetler olduğu ortaya çıkar.

Evvela, tutum ve davranıştan başlayalım, 1961 Anayasası'nın 11. maddesi matlap olarak ne der: 'Temel hakların özü'. 11. madde 'temel hak ve hürriyetler anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir' der, bu genel bir sınırlamadır ve hemen arkasından 'kanun kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz' diye de ilave eder.

Şimdi alalım yeni metni. Yeni metnin matlabı ne: 'Temel hak ve hürriyetlerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılmaması'.

Kötüye kullanılmamasının ayrıca belirtilmesini gereksiz buluyoruz. Çünkü bir hakkın esasen kötüye kullanılması söz konusu değildir. Kötüye kullanılan bir hak himaye görmez. Daha evvelce de söyledim, Medeni Kanunumuzun başlangıç maddesinde 'kanun hakkın suiistimalini himaye etmez' der.

Demek ki, bu zaten hukuka yerleşmiş bir ilkedir, bir prensiptir. Bir ilkedir, bunu yeni bir keşifte bulunuyormuş gibi alıp buraya getirmekte bir mana yoktur, ama aynı zamanda bir mana da vardır. Bu değişikliğin hangi istikamette bir değişiklik olduğunu ve temel hak ve hürriyetleri koruyucu mahiyette mi, yoksa bir zümre vatandaşın temel hak ve hürriyetlerini kısıtlayıcı mahiyette mi bulunduğu[nu] pek açık ve veciz bir surette ortaya koymaktadır.

Yine 1961 Anayasamızın matlabında sınırlamadan söz yok. Temel hak ve hürriyetlerin özünden söz edilmiş, burada ise sınırlamadan söz edilmiş.

Sayın Milletvekilleri,

Demokraside hakların sınırlanması bir zaruretin ifadesidir. Hatta buna sınırlama da denmez, düzenleme denir. Ve bu düzenleme ancak hakların özüne halel getirmeyecek biçimde, onların doğrultusunda ve ancak kamu yararı ve başkalarının haklarının himayesi istikametinde olabilir. Halbuki burada, daha matlaptan anlaşılıyor ki, haklar kısıtlanacak: Sınırlama deniyor.

İkinci dikkati çeken şey: Hakların özüne dokunulup dokunulmaması meselesi. Burada deniliyor ki, 'kanun temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz'. 1961 Anayasamızda ne deniliyor? 'Kanun kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz'. Aradaki fark açık: Tadil teklifine göre bir sürü nedenle yapılacaktır. Gerçi burada da

özüne dokunulamaz denmiş, ama bu havada kalmış bir söz. Yani anayasa teminatı altında bulunan hak ve hürriyetler, bu metinde genel ölçüde, tamamen de demeye gönlüm razı olmuyor, alelade kanun vazıının tasarrufuna terk ediliyor.

Bu metin üzerinde yapacağımız birinci tenkit,

İkincisi, sayın milletvekilleri,

Kanunlarda geçen terimler açık seçik olmalı, tereddüde yer bırakmamalıdır. Benim başka türlü yorumlayacağım, falanın başka türlü yorumlayacağı mahiyette olmamalıdır. Hele cezai müeyyidelere bağlanan metinler için üstelik bu bir kanuni ve hukuki zarurettir. Çünkü maddi ve manevi unsurunu kanun vazıının, açık ve seçik ortaya koyması gerekir. Bu, hukukun yüzlerce asırlık vazgeçilmez bir ilkesidir.

Şimdi gelin bakalım 11. maddenin getirdiği kavramlara: Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün... Devletin bütünlüğüne ve milletin birliğine kastetme. Türkiye vatandaşının burada çalışan, burada doğmuş büyümüş, Türkçe'yi konuşan Türk halkının yarattığı şeylerle iftihar eden, onun daha uygar olmasını isteyen, mesela bir köy türküsünü dinlediği zaman duygulanan, kimselerin bu milleti tahrip etmek ve bu devleti tahrip etmek aklının köşesinden geçmez. Böyle bir şey, kendi kendisiyle ters düşmek anlamına gelir. Kaldı ki, 1961 Anayasamızda devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü ilkesi bu anlamda kullanılmamıştır. 1961 Anayasamızdaki anlamı, Türkiye Cumhuriyetinin üniter olduğu, birlikçi bir devlet şekline sahip olduğu anlamında kullanılmıştır. Yani Türkiye Cumhuriyeti bir federasyon değildir, Türkiye Cumhuriyeti bir konfederasyon değildir; ya nasıl bir devlettir? Ülkesi ve milletiyle bölünmez bir devlettir.

Nitekim 1961 Anayasası hazırlanırken İstanbul Üniversitesi'ndeki komisyonda bu mesele görüşülmüş ve bazı hukuk adamlarımız bunun konmasına gerek dahi görmemiştir. Fakat denmiş ki, 'bu konmalıdır, çünkü Türkiye Cumhuriyeti federatif bir devlet değildir, bir konfederasyon da değildir, üniter birlikçi bir devlettir. Bu itibarla bu konmalıdır'.

Şimdi buna başka bir anlam veriliyor. Nasıl bir anlam veriliyor bu aşağıda açıklanıyor. Türkiye Cumhuriyeti'ni teşkil eden halk unsurunun, gerçeklere ters düşecek bir yorumla monolitik, tek yapılı bir vahdet içinde olduğu ve bir milletin doğuşundan bu yana gelişmesi sıra-

sında normal birtakım sosyal gruplardan meydana geldiğini, aile gibi...”.

Mehmet Ali Aybar, Başkanın konuşma süresinin dolduğunu ihtar etmesi üzerine sözünü takrar kendi önergesi üzerinde söz aldığı zaman devam etmek üzere burada kesti. Kürsüden indi.

Mehmet Ali Aybar tekrar kendi önergesini açıklamak üzere, kürsüye geldiğinde de şu şekilde devam etti:

“Sayın Başkan, Sayın Milletvekilleri,

11. maddenin mahzurlarını ve tehlikelerini bertaraf etmek üzere, verdiğim önergenin ne kadar yerinde olduğunu, mecliste daha 11. madde kabul bile edilmeden, bu maddenin getirdiği kavramların sebebiyet verdiği kargaşayı gördükten sonra, tehlikeyi işaret etmiş olmanın ne kadar isabetli bulunduğunu bir kere daha anladım.

Gerçekten hukukun şaşmaz bir prensibidir, bir meseleyi tanzim ederken o mesele hakkında beş, yedi, sekiz, on kavram getirirseniz o meseleyi tanzim edemezsiniz. O meseleyi tanzim ederken çok seçik, maddi manevi unsurları belirgin kavramlarla meseleleri tanzim etmeniz icap eder.

11. madde hürriyetleri, hakları kaynağında sınırlıyor. Benim iddiama göre, demokratik anayasalarda buna cevaz yoktur. Neye cevaz vardır? İnsan haklarını, demokratik kamu düzenini tahrip etmek üzere hürriyetler kullanıldığı takdirde, tahrip etmeye yönelmiş, teşebbüs etmiş olanların hürriyetleri ellerinden alınır, bu demokratiktir. Alman anayasasının 18. maddesi de bu istikamette kaleme alınmıştır. Halbuki biz, 11. maddede ne yapmışız? Birçok kavramlar getirmişiz. Devletin, milleti ve ülkesiyle bölünmezliği ilkesi, cumhuriyet ilkesi gibi. Cumhuriyet ilkesinde zaten demokratik haklar var, buna rağmen ayrıca demokratik hakları da madde sayıyor ve bunun yanında bir de kamu düzeni.

Sayın Milletvekilleri,

Kamu düzeni, kamu hukukunun en muğlak meselelerinden birisidir. Onu da maddeye koyuyoruz. Arkadan gelen ahlak, sınırı ne? Onu da içine koyuyoruz ve böylece demokratik bir anayasa tanzim ettiğimizi iddia etmek cesaretini de gösteriyoruz. Hakikaten buna hayret etmek lazımdır.

Bunun bu kadar suhuletle bu mecliste tasvip görmesi, şunu ifade ediyor, açıkça burada ifade edildi: Bu getirilen hükümlerle, mecliste hiç

olmazsa bazı partilerin demokratik sosyalizme anayasanın kapılarını kapatmak istedikleri, bu temayülde oldukları, burada yapılan konuşmalardan da görüldü. Bu temayül ve demokrasi bir araya getirilip yaşatılamaz.

Sizlere soruyorum, her zaman batı demokrasilerinden örnek alırız. Hangi batı demokrasisinde anayasalar demokratik sosyalizme, aşırı sola kadar giden sol partilere kapalıdır? Bir tane misal var mı? Bir tane misal veremezsiniz yoktur. Mesela, Batı Almanya'da, o karar çıktığı zaman ülke ikiye ayrılmıştı, mühim meseleler vardı. Almanya'da da komünist partisi vardır, Danimarka'da da vardır. Şurada vardır, burada vardır. Türkiye'de şu meclisin bir kısım üyeleri demokratik sosyalizme kapama temayülü gösterebiliyor. Birçok hatipler açıkça bunu ifade ettiler. Sınıf mücadelesi olmayacak deniliyor. Gerçi son tadilde bu husus çıkarılmış, 'sınıf kavgası' terimi çıkarılmış, ama art niyetin bu olduğu belli.

Sayın Milletvekilleri,

Gerçekçi olalım. Türkiye'nin hali meydandadır. Türkiye'de bu adaletsiz düzeni yürütmek mümkün değildir. Bunu kabul edelim. Anayasayı sola kapatırım, mümkündür, ama Türkiye'yi refaha, salaha ve uygar bir düzeye doğru götürmekte gittikçe daha fazla müşkülata maruz kalırız.

Binaenaleyh, benim anlayışım şudur ki, bu anayasa getirilen bu hükümlerle de sola kapalı bir vaziyete getirilmemiştir, getirilemez.

Bütün mesele şudur, bir dikta rejiminin Türkiye'de kurulmamasıdır. Bazı kavram karışıklıklarına mani olalım, berraklığa kavuşturalım. Bizde deniliyor ki, aşırı sağ kim, dini irtica, aşırı sol malum, birbirinin karşılığı. Hayır tasnif böyle değildir. Tasnif: Sermaye ve emektir.

Bu itibarla, anayasamızın 11. maddesini yeniden tanzim ederken daha tanzim anında, birtakım ayrı istikametlerde anlayışlara yol açan biçimde değiştirmeyelim. 11. maddeyi benim takdim etmiş olduğum ve hürriyetleri dengeli düzenli bir şekilde kullanmaya müsait, demokratik ruha dayanan istikamette değiştirelim. Önergeyi kabul etmek suretiyle, şu kavram kargaşasını sürdürmeyelim, diye teklif ederim. Teklif ederim ama, bu teklifin kabul edilmeyeceğini de bilirim. Ne var ki, bundan memleketin zarar göreceğini de biliyorum. Saygılar sunarım".

DP adına Cevat Önder

Mehmet Ali Aybar’ın iki konuşması arasında, Demokratik Parti grubu adına Cevat Önder söz aldı, o da 11. maddenin lüzumuna ve isabetli olduğuna işaret etti. (Zaten partililer bu madde üzerinde anlaşarak gelmişlerdi). Cevat Önder, bu konuşmasında Mehmet Ali Aybar’a cevap vermiştir, hatta sözlerine şöyle başlamıştır: “Şayet Mehmet Ali Aybar’ın önergesi olmasaydı ve Sayın Aybar bu konu üzerinde konuşmasaydı, bendeniz de konuşmak mecburiyetini hissetmeyecektim”.

Ve sonra Önder açıklamalarını şöyle sürdürüyor:

> “Hemen ifade edelim ki, biz bu kanaatte değiliz. 1961 Anayasası’nın hürriyetçi manası bu değişikliklerle asla bozulmamaktadır. Özellikle 11. maddede yapılan değişikliklerle, bu mana bozulmamaktadır, bu bir. İkincisi 11. madde, 1961 metni olarak kalırsa, anayasa şu veya bu rejime açık olacaktır, kanaati ileri sürülmektedir. Biz bu kanaatte de değiliz. Sadece biz değil, Anayasa Mahkemesi de bu kanaatte değildir. Bu hususu şimdi huzurunuzda arz edeceğim.
>
> Muhterem arkadaşlarım,
>
> 11. maddenin değiştirilmesiyle hürriyetlerin suiniyet sahibi bazı kimselerin, maksatlı yorumlarına imkân vermeyecek bir şekilde düzenlenmesi mümkün olacaktır.
>
> Hürriyetler üç türlü düzenlenmektedir: Hürriyetler ya özel kanunla düzenlenir veya hürriyetler bazı kavramsal veya değişken kapsamlı ölçülerle düzenlenir veyahut da anayasada teferruatıyla düzenlenir. Bu üç yol da anayasamızda tatbik edilmiştir, vardır ve mevcuttur.
>
> Değerli arkadaşlarım,
>
> Sadece 11. madde, hürriyetleri anayasada düzenleyen bir madde değildir. Zabıtlara geçmesi bakımından arz etmek istiyorum, ilerideki tefsirlere de medar olması bakımından, anayasanın diğer maddelerini zikretmek suretiyle arz ve ifade etmek istiyorum.
>
> Muhterem arkadaşlarım,
>
> 11. madde bütün maddelere şâmil bir maddedir. 11. maddeye diğer maddeler, ister atıfta bulunsun, ister bulunmasın, 11. madde her madde için geçerli olacaktır.

Diğer taraftan, anayasanın 2. maddesinde, devletin, insan haklarına dayanan laik ve demokratik bir devlet olduğunu açıklaması.

Anayasanın 4. maddesinde, sınıf tahakkümüne yer verilmemesi, egemenliği kullanmanın hiçbir sınıfa bırakılmayacağının kesinlikle ifade olunması,

12. maddesinde, ayrıca kişi, aile ve zümre ve hiçbir sınıfa imtiyaz tanınmayacağının teyit olunması,

18. maddesiyle, herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip olduğunun tespit edilmesi,

36. maddesinde üretim ve tüketim alanlarında, toplum yararına aykırı kullanılmak şartıyla, ferdin mülkiyetiyle, miras haklarının sağlanıp teminat altında tutulması,

37. maddesinde, fertler yararına toprak mülkiyetinin tespit olunması,

Diğer taraftan, 40. maddesinde özel teşebbüslerin serbest bırakılması,

56. maddesinde, vatandaşlara siyasi parti kurma hakkının tanınması,

Beri taraftan, Türk milletine ait egemenlik hakkının kayıtsız şartsız millet tarafından serbestçe seçilen organlar eliyle kullanılmasının teminat altına alınması,

Nihayet 19. maddesinde din ve vicdan hürriyetinin tanınması,

Komünist rejimde proleter diktatörlüğü olduğu halde, anayasada egemenliğin proleter sınıfa değil, kayıtsız şartsız Türk milletine tanınmış olması.

Yukarıda saydığımız bütün bu hususlar, anayasanın komünizme, aşırı sola kapalı olduğunu, açık olmadığını sarih şekilde göstermektedir.

Bu husus, 1961'de Kurucu Meclis'te de beyan edilmiştir. Kurucu Meclis zabıtlarında aynen şunlar vardır: 'Arkadaşlar bu anayasada asla doktrin yoktur. Bu anayasada hiçbir partinin programı yoktur. Ne devletçilik vardır, ne liberalizm, ne sosyalizm ve ne de herhangi bir izm vardır. Bu anayasa, renksiz, fakat renksiz dediysek, hareketsiz bir anayasa değildir. 20. asrın ulaştığı medeniyet seviyesine uygun bir parti programının uygulanmasına imkân veren bir anayasadır' denilmektedir.

Türkiye İşçi Partisi, sınırsız olarak sosyalizme, anayasa açıktır diye, Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerini iptal için, Anayasa Mahkemesi'ne dava açmıştır. Bu dava dolayısıyla verilen karar, şayanı dikkattir. Burada aynen şu husus belirtilmektedir: 'Anayasamız meç-

hul rejimlere'... dikkat buyurulsun, 'anayasamız meçhul rejimlere ve yine bu arada meçhul kalan sosyalizme açık değildir'.

Değerli arkadaşlarım,

Anayasamız eskiden neye açıksa, anayasamız eskiden neye kapalıysa, şimdi daha güzel bir şekilde hürriyetleri tanzim etmek imkânı bu 11. maddeyle temin edilmiş olacaktır.

Muhterem arkadaşlarım,

11. maddeyle İnsan Hakları Evrensel beyannamesinde yer alan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan –ki, 1954'te devletimiz tarafından da kabul edilmiştir– hususlar aynen bizim için de geçerli olacaktır. Madde metnine de girmiş vaziyettedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 29. ve 30. maddeleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 17. maddesi burada yer almış vaziyettedir.

Muhterem Arkadaşlarım,

Geçen 10 yıllık dönemde, evvela sınıf şuuru meydana getirmek, sonra da sınıf kavgasına geçmek ve bu suretle bir sınıfın istibdadını temin etmek için, gereken her şey yapılmıştır. Bölgecilik yapılmıştır, Türk milletinin adı Türkiye halkları olarak kullanılmak istenmiş, mezhep kavgası yapılmıştır. Teokratik devlet nizamı arzu edilmiştir. İşte 11. maddeyle bütün bunlar önlenmektedir.

11. madde bize şu hususları sağlayacaktır: Anayasada yer alan hak ve hürriyetler insan hak ve hürriyetlerini tahrip için kullanılamayacak ve hürriyetlerin suiistimali önlenmiş olacaktır, bu bir.

İkincisi anayasada yer alan hak ve hürriyetler, dil, ırk, sınıf, din, mezhep kavgasına cevap vermeyecek, hiçbir kimse hak ve hürriyetlere dayanarak dil, ırk, sınıf, din, mezhep kavgası yapamayacaktır.

Üçüncüsü, nitelikleri anayasanın ikinci maddesinde belirtilen ve içinde Türk milliyetçiliği de bulunan demokratik, milli, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan cumhuriyet tahrip edilemez.

Dördüncüsü, hiç kimse 'anayasal hakkımı kullanıyorum' diye anayasada yer alan hak ve hürriyetlere dayanarak, anayasanın üçüncü maddesinde sarih bir şekilde belirtilen, Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğuna dair ilkeyi bozamaz.

11. maddedeki vaki anlaşma, yapmış olduğumuz eseri iyi bir neticeye mükemmel bir neticeye erdirmiştir. Demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru olan siyasi partiler, birçok nahoş ağızlara rağmen, bednamlara rağmen bu noktada birleşmişlerdir. Vatanperverlik duyguları

arasında birleşmişlerdir. Biz Demokratik Parti olarak bu birleşmeyi takdirle belirtmek istiyoruz. Hürmetle karşılıyoruz. Her rejim meselesinde, her meselede böyle hareket edilmesini de temenni ediyoruz. Saygıyla arz ederim".

MGP: Turhan Feyzioğlu

Bundan sonra MGP Grubu adına Turhan Feyzioğlu kürsüye geldi, 11. maddenin savunmasını şu şekilde yaptı:

"Sayın arkadaşlarım,

Büyük bir önem taşıyan ve zaman zaman bu anayasa değişikliklerinin kilit taşı, kilit maddesi olarak nitelendirilmiş olduğunu hep bildiğimiz, 11. madde üzerinde bir anlaşmaya varılmak suretiyle, dört siyasi parti grubunun müşterek bir metin getirmelerinden büyük bir sevinç duyduğumuzu belirterek sözlerime başlıyorum.

Er geç bu madde üzerinde de bir anlaşma olacağı yolundaki ümidimizi başından beri bir an bile yitirmediğimizi içtenlikle söylemek isterim. Siyasi partilerimizin hepsinin, bu kürsüde biraz evvel bir zatın iddia ettiği gibi, demokrasiyi tahrip etmek değil, tam aksine demokrasiyi kurtarmak amacına yönelen, tahripçilere karşı demokratik rejimi korumak amacına yönelen bu madde üzerinde bir anlaşmaya varacaklarından emin idik.

Anayasa değişikliklerinin tümü üzerinde grubumuz adına ilk konuşmayı yapmış olan değerli arkadaşım Emin Paksüt, bu konu üzerinde birbirinden ayrı düşünüyormuş gibi görünen siyasi partilerin, aslında hangi noktalar etrafında birleşmiş olduklarını, daha ilk konuşmasında bu anlaşma gerçekleşmeden önce belirtmiş ve bu esaslar etrafında bir anlaşmaya varılabileceği ümidini de ortaya koymuştu.

Değerli arkadaşlarım,

11. maddede yapılan değişiklik ne getiriyor? Bu değişiklik anayasada yazılı hak ve hürriyetlerden hiçbirisinin kötüye kullanılamayacağı ilkesine kuvvet ve açıklık getirmek amacını güdüyor. Hakların kötüye kullanılmaması şüphesiz esastır. Bunun anayasaya yazılmasını yadırgayan arkadaşlar var. Bir arkadaşımız çıktı, bunu söylerken 'Medeni

Kanun'da yazılıdır' da dedi. Medeni Kanun 'haklar kötüye kullanılamaz' demek ihtiyacını duymuşsa, bu hükmü hakların kötüye kullanılabileceği ihtimalini düşündüğü için koymuştur. Anayasa da hakların kötüye kullanılabileceği ihtimalini düşünerek, hakların kötüye kullanılmasını yasaklayan bir hükmü pekâlâ başına koyabilir. Medeni Kanunun yaptığı gibi, bunda da demokrasiye aykırı hiçbir şey yoktur. Paksüt'ün sevdiği bir tedbirle bu en az iki bin yıllık bir hukuk kuralının anayasanın başında açıkça yer almasıdır. Bu kural anayasada yazılsa da vardır, yazılmasa da. Ama yazılması birtakım kötü niyetli, maksatlı yorumları, ters yorumları önlemek bakımından faydalı görülmüştür.

Hürriyetlerin kanunla sınırlanmasını mümkün kılan sebepler, yeni maddede bir bir sıralanmıştır. Kamu düzenini korumak, milli güvenliği korumak, kamu yararını korumak, genel ahlakı korumak gibi sebepler yanında, yeni metin devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü korumak, cumhuriyeti korumak ve genel sağlığı korumak gibi bazı yeni unsurları da getirmektedir.

Hukuk tekniği bakımından denebilir ki, eskiden mevcut olan 'milli güvenlik' deyimi veya çok umumi bir deyim olan bu hukuktan en geniş bir daireyi teşkil eden 'kamu düzeni' deyimi bunların hepsini şüphesiz içine alırdı. Bu hukuk tekniği bakımından doğrudur. Ancak, ne var ki, Türkiye'de, devletin ülkesiyle milletiyle bütünlüğünü ortadan kaldırmak yolunda girişilen vahim faaliyetler veya cumhuriyeti yıkmak için girişilen faaliyetler karşısında, bu noktada bir açıklık getirmek ihtiyacı duyulmuştur ve bu da bir kazançtır.

Bir hürriyetin özüne dokunulamayacağı yolundaki anayasa hükmü, elbette hiçbir zaman hürriyetlerin sınırlanamayacağı anlamına gelmemiştir. Gelemezdi de. 'Özüne dokunulamaz' sözü 'sınırlanabilir' manasını esasen ihtiva eder. Ama yine birtakım çevrelerin yanlış, mübalağalı, maksatlı yorumlarını önlemek bakımından, yeni metin bu gerçeği de hiçbir ters yoruma imkân bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. Bu da maddenin yazılışı bakımından bir kazançtır.

11. maddenin büyük önemi biraz da 'genel hükümler' başlıklı bölümde yer almasından doğmaktadır. Sayın Cevat Önder arkadaşım isabetle bu noktayı belirttiler: 11. madde bu anayasada yazılı bütün hak ve hürriyetlerin hepsine şamildir. Bu anayasada yazılı hak ve hürriyetlerden hiçbirinin kötüye kullanılmasını tecviz etmenin mümkün olma-

> dığını belirtmektedir. Bu itibarla atıf yapılmış olsun veya olmasın bu anayasada yazılı bütün hak ve hürriyetler bakımından önem taşıyan bir maddedir.
>
> 'Bu madde hür demokratik rejimi daha etkili şekilde korumak amacını gütmektedir' dedim. Maddenin özel bir önemle durulmuş, üzerinde büyük titizlikle çalışılmış olan üçüncü fıkrası ne getirmektedir? Kanaatimizce üç unsur getiriyor:
>
> 1- Anayasada yazılı hak ve hürriyetlerden hiçbiri, bu hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmak için, kaldırmak kastıyla kullanılamaz.
>
> 2- Bu hak ve hürriyetlerden hiçbiri Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmak için kullanılamaz.
>
> 3- Bu hak ve hürriyetlerden hiçbiri dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak, nitelikleri anayasada belirtilen cumhuriyeti ortadan kaldırmak için kullanılamaz, bu kasıtla kullanılamaz.
>
> Bu niteliklere atıf yapılması boşuna değildir. Niteliklere atıf yapılması büyük önem taşır. Çünkü cumhuriyetin sadece bir kalıp olarak, bir şekil olarak korunması değil, nitelikleriyle korunması düşünülmüştür. Cumhuriyetin nitelikleri anayasada özellikle anayasanın ikinci maddesinde gösterilmiştir.

"Matlabı 'cumhuriyetin nitelikleri' olan ikinci madde cumhuriyetin niteliklerini şöyle sıralıyor" dedikten sonra Feyzioğlu ikinci maddenin tahliline geçiyor.

Feyzioğlu 11. maddenin tahliline şöyle devam ediyor:

> "Biraz önce bu kürsüden çok haksız olarak iddia edildiği gibi, bu maddenin demokrasiyi tahrip etmeye yönelen bir yönü olamaz. Demokratik rejime inançla bağlı olan insanların, üzerinde çalıştıkları ve vücuda getirdikleri bir maddedir. Demokratik rejimi, onu çeşitli yollardan tahrip etmeye çalışanların karşısında, daha tesirli şekilde korumak amacıyla kaleme alınmış bir maddedir. Bu amaca yönelmiştir ve hür demokratik rejimi daha etkili şekilde korumayı mümkün kılacağını ümit ettiğimiz için, biz bu metni benimsiyoruz. Demokrasi düşmanlarının şerrinden, yıkıcı tahrip edici faaliyetlerinden, Türkiye Cumhuriyeti'ni, Türk demokrasisini korumak istiyoruz. Bunu Türk milletinin büyük iştiyaklarına tercüman olarak yapmak istiyoruz.
>
> Türk milletinin hür demokratik rejime yürekten bağlı olduğunu biliyoruz. Köylüsüyle, işçisiyle, esnafıyla, gerçek aydınıyla milletin işti-

yaklarını gerçekten bilen bütün aydınlarıyla, demokratik rejime bağlı olan bir milletin temsilcileri olarak, bu rejimi korumak istiyoruz. Bu rejimin tahrip edildiği yerde, ezilenlerin büyük kütleler olacağını biliyoruz. Sesini çıkaramayan, bürokrasinin çarkları arasında inim inim inleyecek olanların, köylü vatandaşlar olacağını, işçi vatandaşlar olacağını biliyoruz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, manasıyla, kudretiyle ayakta durduğu takdirde, Türkiye Büyük Millet Meclisi, millet egemenliğinin temsilcisi olarak ayakta durduğu müddetçe, Türk halkının ezilmeyeceğini biliyoruz. Bir avuç bürokrat tarafından ezilmeyeceğini biliyoruz. Ve onu ezdirmemek için de, bu maddeyi savunuyoruz arkadaşlarım. Saygılar sunarım".

AP adına Seyfi Öztürk

Daha sonra Adalet Partisi Grubu adına Seyfi Öztürk kürsüye geldi o da partisi adına 11. maddeyi savundu.

Seyfi Öztürk'ün sözlerinden bazı kısımlar:

"Değerli Arkadaşlarım,

11. madde gerçekten hak ve hürriyetleri hiçbir şekilde ortadan kaldırıcı zedeleyici, hüküm taşımaz. Bütün dünya anayasalarında da var. Bizim anayasamızda da değişmez bir hüküm var idi. Herkes için hürriyetin hududu başkalarının hududu hürriyetidir, ancak bunu kanun tayin eder. Bu umumi ve müphem ifadeyi, 1961 yılında anayasamıza aldık. Daha açıklık getirdik. Fakat 10 yıllık tatbikat gösterdi ki, yargı tefsirleri, içtihat farkları çeşitli mahafildeki yorumlar birtakım kargaşalıklara sebep oldu. Kötü niyetli ve maksatlı davranışlara sebep oldu.

Türkiye'de 10 yıldan beri cereyan eden hadiselerin safha safha inkişafı üzerinde burada zamanınızı alıp durmayacağım. Bu ıstırap Türkiye'nin ıstırabı değildir. Bütün dünyanın ıstırabıdır. Her memlekette bilhassa hür ve demokratik memleketlerde bunu kastediyorum bu ıstırap çekilmektedir".

Seyfi Öztürk sözlerine şöyle devam ediyor:

"Muhterem Arkadaşlar,

“Türkiye’de yaşadığımız 10 yıl içinde gelişerek şiddetini arttıran, devletin bekasını, milletin varlığını tehdit eder hale gelen, bu durumlar karşısında, Sayın Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı ‘bir iç savaşa gidiyordu memleket ordu kurtardı’ diyor. Bu teşhis üzerinde konuşulabilir. Ama demek ki, memleket bir iç savaşın eşiğine kadar gelmiş. Nasıl gelmiş? Sınıf kavgası tahriki ve memlekette belli bir sınıfın diğer bir sınıf üzerinde tahakkümünü temin etmek hevesinin mücadelesi. Gençler böyle zehirlenmiş, böyle silahlandırılmış ve örgütler memlekette bu istikamette faaliyette bulunmuş. Bu ihtiyacın bu zaruretin ışığı altında, Hükümet Başkanımızın, 12 Mart’tan sonraki beyanlarını da dikkate alırsanız, anayasanın kilit maddesinde önemli değişiklik yapıyoruz. Bu değişiklikteki ifade gayet sarihtir. Hiçbir şüpheye meydan bırakmayacak tarzda dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak, nitelikleri anayasada belirtilen cumhuriyetin ortadan kaldırılması kastıyla, hak ve hürriyetler kullanılamayacak, insan hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmak maksadıyla kullanılamayacak, Türk devletinin ülkesiyle, milletiyle bütünlüğünü ortadan kaldırmak maksadıyla kullanılamayacak. Buna hayır diyen tek vatanperver arkadaşımızın çıkmadığı muhakkaktır. Nitekim dört siyasi partimiz bunun üzerinde görüş birliğine, anlayış birliğine varmıştır.

Şimdi bir ikinci hususa temas edeceğim.

Değerli Arkadaşlarım,

Anayasamızın diğer maddelerinde birçok hürriyetler var. Mesela 22. maddede basın hürriyeti, 28. maddede toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, 29. maddede dernek kurma hakkı ve diğer maddelerde değişik haklar ve hürriyetler bulunmakta.

Şimdi bu şapka madde, bu kilit madde bunları kapsar mı, kapsamaz mı? Hiç şüphe yok kapsar. Bu anayasada yer alan bütün hak ve hürriyetleri kapsar.

Maddeler içerisinde, bazısında milli güvenlik, bazısında genel ahlak, bazısında kamu düzeni gibi değişik unsurlar var. Bunun izahını yapıyorum. Bu da şudur: Şapka madde, hürriyetlerin sınırını daire olarak çizmiştir, her hürriyetin hususiyetine göre, maddesinde kanun koruyucu gerekli sınırlamayı takyidi yapabilecektir. Yalnız şâmil manada, 11. madde anayasanın temel hak ve hürriyet sınırlanmasını kötüye kullanılmaması imkânını veren maddesidir.

Kısacası bu maddenin kabulüyle, anayasaya sadakat fikrine bağlı olanlar hiçbir şey kaybetmeyecektir. Anayasaya sadakat fikrinden uzaklaşan, maskeli, maskesiz kim varsa, bundan dilhun olacaktır, ıstırap duyacaktır. Zaten onu yapmak için de biz, bu tadil teklifimizi sevk etmiş bulunmaktayız. Saygılar sunarım".

CHP adına Necdet Uğur

CHP Grubu adına söz alan Necdet Uğur da, 11. maddeyi CHP açısından şöyle değerlendirdi:

"Sayın Başkan, Sayın Milletvekilleri,

Anayasa değişikliklerinde baştan beri partilerarası çalışmaların en büyük zamanını alan, zaman zaman bu çalışmaları kesinti noktasına getiren ve bugün en son dakikada mutabakata varılan çok önemli bir maddenin müzakeresini yapmaktayız.

Burada yapılan konuşmalar takdir buyurursunuz ki, bu maddenin üzerindeki doğru anlayışların doğru yorumların tespiti içindir.

Şimdi, 11. maddeyle sözüme başlamak isterim. '11. madde öylesine bir maddedir ki, anayasanın içindeki bütün diğer maddelerin hepsini kapsar, hepsini içine alır' beyanı, çok genel ve 11. maddedeki fıkraların hepsini ilzam etmeyen bir beyandır.

11. maddenin 1. fıkrası, temel hak ve hürriyetler, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, cumhuriyetin, milli güvenliğin ve diğer sebeplerle anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabileceğini söylüyor.

Bu demek değildir ki, anayasadaki temel hak ve hürriyetler, burada yazılmış bütün bu unsurlarla sınırlandırılmıştır. Bu kesin olarak bu anlamda değildir. Her hak ve hürriyetin hangi sebeplerle sınırlanıp sınırlanmayacağı belirtilmelidir. Çünkü bazıları sınırlanmış değildir. Mesela, bilim, sanat ve araştırma özgürlüğünün, üniversitedeki hocalarımızın yapacakları her türlü araştırmanın sınırı yoktur. Ayrıca, 18. madde 'herkes seyahat hürriyetine sahiptir. Bu hürriyet, ancak milli güvenliği sağlama ve salgın hastalıkları önleme amaçlarıyla, kanunla sınırlanabilir' demektedir. O halde seyahat özgürlüğünün sınırı bundan

ibarettir. 11. maddede birçok unsurlar sınırlandı diye, mesela bir seyahat özgürlüğünü, genel ahlak sebebiyle de sınırlayacak değiliz. Veyahut sınır konmamış bir maddeyi, 11. maddenin 1. fıkrasının kapsamının içine alacak değiliz.

İkinci fıkraya gelelim: ‘Kanun temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz’.

Bir sayın konuşmacının dediği gibi, bu havada kalmış değildir. Bu 1961 Anayasası’nın anlamındadır. Buradaki özüne dokunulmazlıktan, temel hak ve hürriyetler sınırlanırken özlerinin saklı tutulmasıdır. Temel hak ve hürriyeti sınırlayacağız diye, temel hak ve hürriyetin özü ortadan kaldırılamaz. Elbette özüne dokunulmayacaktır.

Üçüncü fıkranın bir genişliği vardır. Okunduğu zaman da anlaşılır. Bu anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmak kastıyla kullanılamayacaktır. Bu anayasanın özgürlükçü temelinin korunması bakımından zorunludur.

Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü ortadan kaldırmak kaydıyla da kullanılmayacaktır. Devletin üniter vasfı, devletin ülkesiyle, milletiyle bütünlüğü elbette korunacaktır.

Bu anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımlarına dayanarak, nitelikleri anayasada belirtilen cumhuriyeti ortadan kaldırmak kastıyla da kullanılamayacaktır.

Bu son söylediğim unsurların, anayasanın öteki maddelerinde esasen çeşitli vesilelerle sınırları, neyin nereye kadar yapılacağı gösterilmiş bulunmaktadır. Burada bir de toplu olarak söyleniyorlar.

Şimdi nitelikleri anayasada belirtilen cumhuriyet, laik cumhuriyettir, sosyal cumhuriyettir, milli cumhuriyettir, demokratik cumhuriyettir, insan haklarına dayanan cumhuriyettir. Bir de başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan cumhuriyettir.

Şimdi başlangıçta belirtilen temel ilkeler arasında, bir sayın sözcünün dediği unsurlar vardır. Ama bunun yanında başka unsurlar da vardır.

İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi de teminat altına almayı mümkün kılacak, demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için, Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi bu anayasayı kabul ve ilan etmiştir. Bu anayasa, demokratik hukuk devletinde yalnız hukuk[un] temellerini kurmuyor, sosyal temellerini

de kuruyor. Bu devlet demokratik bir cumhuriyettir, laik bir cumhuriyettir, milli bir cumhuriyettir, fakat vazgeçilmez bir unsur olarak da, aynı zamanda sosyal bir cumhuriyettir.

Bu anayasa bütün maddeleriyle sosyal ve iktisadi bölümleriyle beraber bir bütündür. Yalnız temel hak ve özgürlükler yönünden değil, yalnız temel hak ve özgürlüklerin suiistimali yönünden değil, fakat iktisadi ve sosyal bölümleriyle bütün olan anayasa, bu bütünüyle uyulması ve uygulanması gereken bir tam eserdir. Eğer bütünüyle, sosyal ve iktisadi taraflarıyla bu anayasa uygulanmazsa, yine o zaman, cumhuriyetin temel niteliklerinden birisi olan, başlangıçta belirtilen temel ilkelere göre, anayasa dışı bir tutuma düşülmüş olur ki, bu da millete direnme hakkını tanır.

Şimdi bu konuda böylesine çalışmalardan sonra, hiç duygusal olmadan, Türk toplumunun gelişmesi için, tarih önünde her türlü politik düşüncelerden uzakta bir gerçeği belirtmekte fayda vardır.

1961 Anayasası neye açıksa, 29 Ağustos 1971 tarihinde son şeklini alan, diyelim ki 1971'de değişmiş anayasa da aynı şeylere açıktır.

1961 Anayasası neye kapalıysa, biraz sonra bitireceğimiz değişiklikleriyle, yeni anayasa da aynı şeye kapalıdır. Hiçbir değişiklik yoktur. Bunu böylesine bilelim ve siyasi hayatımızda boş yere birbirimizi polemikle, lüzumsuz laflarla hırpalama gayretlerine düşmeyerek vaktimizi de millet için daha faydalı kullanma imkânlarına harcayalım.

Yani değerli arkadaşlar, bu anayasa ikinci maddede cumhuriyetin nitelikleri içinde sayılan –lütfen tabirlere dikkat buyurunuz– laiklik, millilik, demokratiklik ve sosyallik niteliğini korumak ve bu temel ilkelere riayet şartıyla, demokratik sosyalizme açıktı, şimdi de açıktır.

Bu aslında malumu ilan metinlerde çok açık olan bir şeyi burada tekrar belirtmekteyim. Bundan kastım, bir endişemiz olduğundan değildir. Bundan kastım, siyasi hayatımızı bugüne kadar boş yere harcayan birtakım suçlamalardan, insafsız ithamlardan kurtarmak içindir.

Anayasamızın 12. maddesi diyor ki: 'Hiçbir sınıfa ve zümreye imtiyaz tanınamaz'. Eğer bir memlekette bir sınıfa veya zümreye imtiyaz tanınmışsa, bu anayasa dışı bir şeydir. Bunu ifade etmek, anayasa doğrultusunda bir gerçektir. Bir de bu taraftan görmek lazımdır. Elbette bu milletin egemenliği hiçbir surette bir sınıfa bırakılamaz. Ama herhangi bir zümre ve sınıfa bir imtiyaz tanınmışsa da, bu imtiyazların sona ermesi, bütün Türk vatandaşlarının yüksek bir hayat düzeyinde, sosyal

> adalet ve sosyal güvenlik içinde, eşit şartlarla, refaha kavuşturulması bu anayasanın asıl amacıdır ve bunu savunanlar anayasal bir görev yapmaktadırlar. Hepinizi saygılarımla selamlarım”.

Tekrar Turhan Feyzioğlu...

Necdet Uğur kürsüden indikten sonra, Turhan Feyzioğlu tekrar söz istedi. Necdet Uğur’un sözleri arasında, 11. maddenin getirdiği sınırların kapsamını, kendisinden önce konuşan Demokratik Parti sözcüsünden başka türlü anladığını ve kabul ettiğini gösteriyordu. Feyzioğlu söz aldı ve kürsüye geldi. Ve Necdet Uğur’un bazı beyanlarını vuzuha kavuşturmak istediğini söyledi. Bazı genel hükümlerin, genel kısıtlamaların anayasadaki her türlü hakka sirayet ettiğini söyledi. Bu esnada Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinden Turhan Feyzioğlu’nun sözlerini kesenler, laf atanlar oluyordu. Hararetli bir tartışma halini almıştı. Turhan Feyzioğlu 11. maddenin, kendi anlayışı içinde açıklamasını yapıp kürsüden indikten sonra, başkanlığa bazı önergeler verildiğini başkan açıkladı. Bu önergelerden birini Konya Milletvekili Faruk Sükan vermişti. Komisyondan şu soruyu soruyordu:

Soru ve cevap...

Soru – “Anayasanın 28. maddesinin 11. fıkrasına göre, toplanma ve gösteri yürüyüşleri yapma hakkı ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir. 11. maddenin yeni şekilde beyan edilen kamu yararı, genel ahlak, milli güvenlik, genel sağlık kavramları 28. maddenin kamu düzeni kavramının şümulü içinde mütalaa edi-

lebilir mi? 11. maddede yer alan sınırlamalar ve hususlar, anayasanın diğer bütün bölümlerindeki maddelere de teşmil edilebilir mi? Kanun vazii konuyu böyle anlayabilir mi ve uygulamada bu şekilde değerlendirme mümkün müdür”?

Başkan, Anayasa Komisyonu Başkanı Cevdet Akçalı’ya bu soruya nasıl cevap vereceklerini sordu. Cevdet Akçalı şu cevabı verdi:

“Sayın Başkan, bu suale evet diyoruz.

Genel olarak temel hak ve hürriyetlerin tümüne şamil bir maddedir. Esasen 11. maddede yapılan bu değişiklik, anayasamıza bu açıklığı getirmek için yapılmıştır”.

Bundan sonra Başkan, Hasan Akçalıoğlu’nun bir sorusundan bahsetti. O soru da şuydu: “Müzakeresini yaptığımız anayasa tadilatından evvel ve sonra, anayasanın sosyalizme açık olup olmadığının Anayasa Komisyonu tarafından açıklanmasını arz ve istirham ederim”.

Anayasa komisyonu Başkanı Cevdet Akçalı bu soruya da şu şekilde cevap verdi: “Sayın Başkan, sosyalizm kelimesi anayasamızda geçmemektedir. 1961 Anayasası neye ne kadar açık idi ise, bu değişiklikler de o şeylere o kadar açıktır. Anayasanın temel felsefesinde bir değişiklik bahis konusu değildir. Deyim ne olursa olsun, kişiler ve kuruluşlar anayasamızın koyduğu esaslar içinde kaldığı müddetçe, eylemleri meşrudur. Kişilerin ve kuruluşların, gerek kuruluşları ve gerekse eylemleri anayasanın koyduğu esasların dışına çıktığı müddetçe gayri meşrudur”.

Halk oyuna sunulsun...

Bundan sonra Başkan maddelerin oylamasına geçti. Bu arada ilgi çekici bir önerge Başkanlığa verilmişti. Bu önergenin altında Doktor İbrahim Öktem (Bursa Milletvekili), Süleyman Mutlu (Afyon

Milletvekili) Mehmet Çelik (Aydın Milletvekili), Vehbi Meşhur (Amasya Milletvekili) imzaları vardı. Bu dört milletvekili de, Cumhuriyet Halk Partiliydiler. Bunlar anayasanın dörtte birinin değişikliğe tabi tutulduğunu, bu değişiklik dolayısıyla, anayasanın esasının halkoyuyla referandumla kabul edildiğine göre, bu dörtte bir değişiklik büyük bir değişiklik olduğu için, bunun da halkoyuna sunulması lazım geldiğini öne sürüyorlardı.

Anayasa Komisyonu Başkanı buna cevap verdi: Dedi ki "Bu teklif anayasamızın 155. maddesinin sarahatine aykırıdır. Bu sebeple dikkate dahi alınamaz. Teklif sahipleri değişiklik teklifinin anayasamızın 155. maddesinde yazılı sayıda imza verdikleri takdirde anayasanın değiştirilmesi prosedürü içerisinde değerlendirilir. Önergeye komisyonumuz katılmamaktadır".

Önergeyi Başkan oylamıştır, Millet Meclisi'nde beş üye bu önergeyi kabul etmiştir. Önerge büyük bir çoğunlukla reddedilmiştir.

Maddelerin oylaması

11. maddenin oylamasına 366 milletvekili katılmış, 362 kabul oyu verilmiştir. Red oyları şunlardır: Celâl Kargılı (İçel), Mehmet Ali Aybar (İstanbul), Kemal Kaya (Kars) Tutanağın 610 sayfasında reddedenler diye üç isim verilmektedir. Çekimserler de yine üç isimdir: Mehmet Çelik (Aydın), Sabahattin Aras (Erzurum), Feyzullah Taşkesenlioğlu (Erzurum) Bu 11. maddeye, İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir. 69 milletvekili oylamaya katılmamıştır.

151. maddeye, İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir. Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir.

152. maddeye, İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir. Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir.

144. maddeye, İsmet İnönü ve Bülent Ecevit olumlu oy vermişlerdir. Mehmet Ali Aybar red oyu vermiştir.

Bu 11. maddenin oylama sonuçları isim isim tablo halinde, tutanağın 624. sahifesinde tekrar verilmektedir. Orada oylamaya katılanlar 366, kabul edenler 362, reddedenler 2, çekimserler 2, oya katılmayanlar 77 olarak gösteriliyor. Ve isimler içinde de reddedenler Celal Kargılı, Mehmet Ali Aybar (iki isim), çekimserler Sebahattin Aras, Feyzullah Taşkesenlioğlu (keza iki isim) verilmektedir. Herhalde doğrusu bu olacak.

Millet Meclisi'nde ikinci görüşme

Anayasa değişikliği kanununun ikinci görüşmesi Millet Meclisi'nde 5 Eylül 1971 tarihinde yapılmıştır.

Anayasanın bu ikinci müzakeresinde de, Mehmet Ali Aybar baştan beri tuttuğu yolda devam etmiş. Kendi görüşü istikametinde değiştirilmesini istediği maddeler hakkında önergeler vermiş, söz istemiş, kürsüye gelmiş, görüşlerini aynı inanç ve inatla savunmaya devam etmiştir. Aybar, 5 Eylül günü kürsüye geldiğinde şu ilginç sözleri de söylemiştir:

Mehmet Ali Aybar

> "Hukuk sosyolojisi bakımından demokrasi, sermayeci sınıflarla emekçi sınıfları arasında bir denge rejimidir ve tarihsel gelişme bu dengeyi boyuna emekçi sınıflardan yana dönüştürmektedir. Böylece işçi sınıfı ve tüm emekçi sınıf ve zümrelerin mesleki ve siyasi bağımsız bir güç olarak, serbestçe örgütlenmeleri, toplum ve devlet içerisin-

de söz sahibi, karar sahibi olmaları çağımız demokrasisinin vazgeçilmez bir niteliği haline gelmiştir.

Bugün solu yasaklayan bir demokrasi düşünülemez. Zaten böyle bir demokrasi de yoktur. Solu yasaklayan rejimin adı faşizmdir.

Demokrasinin temelinde, kişinin vazgeçilmez, devredilmez, dokunulmaz, zaman aşımına uğramaz hakları yattığı için; düşünce, inanç, bilim ve sanat hürriyetleri ve bunları yaymanın aracı olan basın hürriyetleri, demokrasilerde anayasal teminat altındadır. Özellikle bilim, bilimsel araştırma ve yayınlar bilimsel metotlar teoriler varsayımlar yasaklanamaz. Bundan dolayıdır ki, bilimsel bir metot ve teori olan Marksizm hiçbir demokraside yasak değildir, böyle bir şey akla dahi gelmez. Marksizm insanlığın kültür hazinesine mal olmuştur. Marksizm'in yasaklanması bilim ve felsefede çağ dışına düşme, uygar dünyayla bağları koparma anlamına gelir.

Ayrıca Marksizm emekçi yığınlar için de geçerlilik kazanmış bir teoridir. Demokratik ülkelerdeki sosyalist partilerin en güçlüleri bu teoriden esinlenmektedirler. Marksizm bundan dolayı da yasaklanamaz.

Demokratik bir yasa olan 1961 Anayasamız, Marksizm'i, sosyalizmi yasaklamamıştır. Yasak olan anayasa dışı yollardan cebir ve şiddet kullanarak iktidarı ele geçirmek ve muhalefeti tasfiye ederek iktidarda kalmaktır. Yasak olan demokratik müesseseleri yok etmektir. Yasak olan, nitelikleri anayasada belirtilen cumhuriyeti, yani insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki ilkelere dayalı, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti rejimini yok etmektir.

1961 Anayasası'nın demokratik niteliği korunmuş olmak için, başta 11. madde hakkındaki teklif olmak üzere, bütün değişiklik tekliflerini yukarıda açıklanan doğrultuda anlamak ve uygulamak zorunluluğu vardır. Demokrasi rejiminde yaşayacaksak, sol, anayasa teminatı altında bulunacaktır.

Kaldı ki, 1961'den bu yana Türkiye bir noktaya gelmiştir. İşçi sınıfının, emekçi halk yığınlarının, bizim önemli sayılması gereken bir kesimi, sosyalizmin artık yabancısı değildir. Sosyalist aydınların, gençlerin sayısı ise küçümsenmeyecek bir rakama ulaşmıştır. Bundan dolayı, yurda huzur getirmeyi amaçlayan gerçekçi bir politika, bu durumu görmemezlikten bilmemezlikten gelemez.

Sayın milletvekilleri,

Çağımızda demokrasi kavramının nasıl bir istihale geçirdiğini açıklamaya çalıştım. Demokrasi bu değişiklikleri bu kavram değişiklikleri içinde anlayıp uygulamak mecburiyetindeyiz. Eğer demokratik bir düzende yaşayacaksak.

Önergeme iltifat edilmesini diler, saygılar sunarım".

Mehmet Ali Aybar'dan sonra, Komisyon Başkanı söz istedi ve yine 11. maddeyi açıklığa kavuşturmak için izahat vereceğini söyledi. Komisyon Başkanı kürsüye gelerek şunları söyledi:

"Sayın Başkan,

11. maddenin müzakeresinde sorulan bir sual üzerine: 'Anayasamızda sosyalizm kelimesi geçmemektedir; 1961 Anayasası neye ne kadar açık ise, bu da onun kadar açıktır' diye cevap vermiştik.

Bu beyanımızı açıklığa kavuşturmak maksadıyla, anayasamızın 1961 yılında müzakeresi sırasında, Anayasa Komisyonu Başkanının ve komisyon sözcüsünün bu konuda ki açıklamalarını tekrar etmek isteriz.

1961 Anayasası'nın müzakeresi sırasında, Anayasa Komisyonu Başkanı Enver Ziya Karal aynen şunları söylemiştir: 'Anayasamızın özelliği doktrinci anayasa olmayışıdır. Anayasamız bu gibi müfrit temayüllere kapılarını sımsıkı kapamıştır. Bu suretle milletimizin geleneksel temayüllerini bir defa daha tespit etmiş bulunmaktadır'.

Ve yine o günün anayasa Komisyonu Sözcüsü Muammer Aksoy da bu fikri şu şekilde teyit etmiştir: 'Arkadaşlar, bu anayasada asla doktrin yoktur. Bu anayasada hiçbir partinin programı yoktur. Ne devletçilik vardır, ne liberalizm, ne sosyalizm ve ne de herhangi bir izm vardır. Orada devletçilik tatbik edilebilir, liberalizm tatbik edilebilir, fakat komünizm asla tatbik edilemez' demiştir.

Maddeyi açıklığa kavuşturmak için bu izahatı Yüce Meclis'in takdirlerine arz ederim".

Hüseyin Abbas

Din ve vicdan hürriyetini düzenleyen, 19. maddenin ikinci görüşmesi esnasında Tokat milletvekili Hüseyin Abbas bir önerge vermiş

ve maddenin değiştirilmesini istemiştir.

Bu önergede dördüncü fıkranın sonuna şu ilaveyi istiyordu: "Din eğitim ve öğretimi müspet ilimle birlikte, devletin veya görevlendireceği kısmi ve tam muhtariyeti haiz bir kuruluş tarafından, yine müspet ilimi haiz dini bilgileri de yeterli olan, din adamları tarafından yapılır".

Ayrıca Hüseyin Abbas yine 19. maddenin sonuna, yeni bir fıkra ilavesini istiyor. O da şöyleydi: "Hiç kimse, Allah'ı, dini, dini inanç ve ibadetleri, din büyüklerini, dince kutsal sayılan kitapları tahkir ve tezyif edici beyanlarda bulunamaz, yayın yapamaz. Aksini yapanlar kanunla cezalandırılır' ibaresi eklenmelidir" diyordu.

Komisyon, Başkanın sorusu üzerine, bu önergeye katılmadığını söyledi. Bunun üzerine Hüseyin Abbas söz alarak kürsüye geldi ve önergeye neden ihtiyaç duyduğunu şöyle anlattı:

> "Kanaatimizce 19. madde din ve vicdan hürriyeti hususunda ve milletimizin sosyal yapısı bakımından tatminkâr değildir. Demokratik rejime girmiş ve halen demokratik rejim içinde yaşayan bazı Batı Avrupa memleketleri, anayasalarında ya resmi din olarak bir dini kabul etmişler, veya millet hayatına hâkim olan dini devlet tarafından himaye ve teminat altına almışlardır.
>
> Mesela İngiltere, İsveç ve Yunanistan gibi bazı memleketlerde Hıristiyanlık resmen din olarak kabul edilmiş; Almanya, Fransa gibi bazı memleketlerde de Hıristiyanlık, resmi din olarak kabul edilmemekle beraber, millet hayatına hâkim olması nedeniyle, yine devlet tarafından büyük himayeye mahzar olmuştur.
>
> Yine demokratik rejime sahip ve laik birer devlet olan Batı Avrupa memleketlerinde, din eğitimi ve öğretimi devletten ayrı olan kilise teşkilatı tarafından icra edilmekte, ayrıca devletin resmi okullarında, isteğe bağlı olmak kaydıyla, din eğitimi ve öğrenimi yapılmaktadır.
>
> Halbuki bizim memleketimizde, Batı Avrupa memleketlerinde olduğu gibi, dini hayatı tanzim ve disipline sokan, devletten ayrı açık bir müstakil müessese yoktur. Halen mevcut Diyanet İşleri Başkanlığı da din görevlilerinin idari işlemlerini yapmaktan ve bazen de din mevzularında danışma mercii olmaktan başka bir görev ifa edememektedir. Bu durum ise, dini hayatın başıboş bırakılması ve büyük ekseriyetiyle

İslam dinine sahip milletimizin mensubu bulunduğu, daha doğrusu inandığı, İslam dininin akidelerini gereği gibi öğrenmekten mahrum kalmasına ve din istismarcılığına sebebiyet vermektedir.

Halbuki vatandaşın inandığı dinin vecibelerinin ve her türlü akidelerinin, kendisine, dini sahada ehliyetli ve müspet ilim yönünden yeterli kişiler tarafından öğretilmesi artık bir zaruret haline gelmiştir.

Bu sebepledir ki, söz konusu 19. maddenin dördüncü fıkrasının devamı olarak ‘din eğitim ve öğretimi müspet ilimlerle birlikte, devletin veya görevlendireceği kısmî veya tam muhtariyete haiz bir kuruluş tarafından, yine müspet ilmi haiz, dini bilgilerde yeterli olan, din adamları tarafından yapılır’ ibaresi eklenmelidir.

Bu suretle de, gerek resmi okullar dışındaki, gerekse devletin resmi okullarında, laik esaslara göre yapılan öğretim yanında, dini bilgiler de ehliyetli ve müspet ilimde yeterli din adamları tarafından, dini akidelerin öğretilmesi imkânı sağlanmış olacaktır.

Şimdi olduğu gibi bu iş, dini bilgiler sahasında ehliyetsiz kişilere verilmemeli, hem dinî ve hem de müspet ilimlerde yeterli ve ehliyetli kişiler tarafından okutulmalıdır.

Ayrıca din ve vicdan hürriyetini tanzim eden 19. maddenin son fıkrasında, din ve vicdan hürriyetinin, devletin laik bir devlet olduğu esası aleyhinde kullanılamayacağı, kullanıldığı takdirde cezai müeyyide altına alınacağı açıklanmış ve fakat din ve vicdan hürriyetinin bir neticesi olarak, bir dine mensup kişilerin inandıkları dinin tanrısı, peygamberi, kutsal kitabı ve dince kutsal sayılan diğer şeyler teminat altına alınmamıştır. Kanaatimizce, milletin inandığı din, Allah, peygamber ve kitap her türlü tecavüz, tahkir ve tezyiften korunmalıdır. Aksi halde, bir inkârcının günün birinde çıkıp, vatandaşın dinine, peygamberine ve kitabına tecavüz ve onu tahkir ve tezyif etmesi halinde dinine bağlı vatandaşların tepkisine maruz kalması muhtemel ve memleket içinde huzursuzluklara sebep olması söz konusudur.

Bu gayeyledir ki, anayasanın 19. maddesinin son fıkrasına şu şekilde bir ilave yapılması gerektir: ‘Hiç kimse Allah’ı, dini, dini inanç ve ibadetleri, din büyüklerini, dince kutsal sayılan kitapları tahkir ve tezyif edici beyanlarda bulunamaz ve yayın yapamaz’.

Ayrıca buna paralel olarak da, Türk Ceza Kanunu’nun din hürriyeti aleyhindeki cürümleri[ni] müeyyide altına alan 175. ve müteakip maddeleri yeniden tanzim edilmelidir”.

Hüseyin Abbas'tan sonra, maddenin sonuna bu ilavelerin yapılıp yapılmaması hususunun oylanmasına geçilmeden, Komisyon Başkanı söz aldı ve şunları söyledi:

> "Sayın Başkan, Sayın Abbas'ın bu endişelerinin hiçbirisi varit değildir. Din ve ibadet hürriyeti mukaddes bir varlık olarak, gerek anayasamızda, gerekse ceza kanunlarımızda teminat altına alınmıştır. Memleketimizde dini tahkir ve tezyif etmek bir suçtur".

Hüseyin Abbas'ın bu önergesini oya koyan Başkan neticeyi şöyle ilan etti: "Dokuz kabul, önerge kabul edilmemiştir".

Cevat Önder: 38. Madde

İkinci müzakere sırasında üzerinde tekrar durulan maddelerden biri de 38. madde olmuştur. 38. maddeye Demokratik Parti Grubu adına Cevat Önder, Necati Çakıroğlu, Talât Asal tekrar değişiklik getirmek istemişlerdir. Başkan bu önergeyi oylamıştır. "20 kabul, büyük ekseriyetle önerge kabul edilmemiştir ve reddedilmiştir" diye ilan etmiştir.

Mehmet Ali Aybar, 89. maddeye –yani gensoruyu düzenleyen maddeye– gelince yine bir önerge vermiştir. Ve önergesi izah etmek için söz alarak konuşmuştur. Birinci müzakeredeki itirazlarını burada tekrar etmiştir. Bu madde üzerinde, İçel Milletvekili Celâl Kargılı da önerge vermişti.

Başkan 722. sahifede ikinci müzakereden sonra, 11. maddenin oylama sonuçlarını şöyle açıklıyor: "358 üye katılmış, 355 kabul 2 red, 1 çekimser oy kullanılmıştır".

Mehmet Ali Aybar, 119. madde üzerinde de değişiklik önergesi vermiştir. Bu, Danıştay'ın görevleri hakkındaki maddedir. Kürsüye gelerek önergesini izah etmiştir.

Mehmet Ali Aybar’ın önergesi oylandığında, bu önergeye üç kişi kabul oyu vermiş, önerge büyük çoğunlukla reddedilmiştir.

Aybar, üniversiteler hakkındaki 120. maddeye de yeniden bir değişiklik önergesi vermiştir ve bu önergesini izah etmek için kürsüye gelmiş, fakat bu önerge de reddedilmiştir. Önergeye iki kabul oyu verilmiş, büyük çoğunlukla reddedilmiştir.

Hasan Tosyalı: 120. Madde...

120. maddenin ikinci görüşmesinde Hasan Tosyalı’nın da bir önergesi vardı. Hasan Tosyalı bu önergesini izah etmek için kürsüye geldiğinde şunları söylemiştir:

> “Sayın Başkanım, saygıdeğer arkadaşlarım,
>
> Sözlerime milliyetçi, imanlı şairimiz Mehmet Akif’in bir mısraıyla başlıyorum.
>
> O demiştir ki: ‘Yarab bir hilal uğruna ne güneşler batıyor’.
>
> Ben de buna nazire olarak diyorum ki, ‘Yarab üniversite özerkliği adına bir millet batıyor’.
>
> Muhterem arkadaşlarım,
>
> Üniversite özerkliği ve üniversite yönetimiyle ilgili 120. maddenin üçüncü fıkrası bakınız ne diyor: ‘Üniversite organları öğretim üyeleri ve yardımcıları üniversite dışındaki makamlarca’ dikkat buyurun, ‘her ne surette olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılamazlar’.
>
> Muhterem arkadaşlarım,
>
> Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bir öğretim müessesesi olacak, adına üniversite diyeceğiz, devlet parasıyla kurulacak ve fakat bunun içerisindeki yöneticiler ve öğretim üyeleri devlet organlarınca, hükümetçe değiştirilemeyecek, hem de nasıl? ‘Her ne suretle olursa olsun’.
>
> Muhterem arkadaşlarım,
>
> Üniversite içindeki üyeler vatana ihanet edebilir, dalalet içinde olabilir, yolunu sapıtmış olabilir, yüz kızartıcı suç işlemiş olabilir, her ne suretle olursa olsunlar, bunlar değiştirilmeyecek mi?
>
> Muhterem arkadaşlarım,

Geçirdiğimiz çok kısa tarihte, memleketimizin batmasına ramak kaldı. Aynı üniversite yöneticileri, başta direktörleri olmak üzere, yöneticileri, öğretim üyeleri antreden itibaren bu memleketi yıkıcı afişleri görmediler mi? Neden müdahale etmediler? Türkiye'yi yıkıcı bu kadar yayınlar oldu, neden müdahale etmediler? Demek ki, bir dalalet içerisinde bulunabiliyorlar. Türkiye'yi ve Türk milletinin bütünlüğünü, Türkiye Cumhuriyeti'ni gayet açıkça yıkmak için birbirleriyle yarış edercesine aşırı faaliyette bulunmadılar mı? Buralar, bütün anarşik hareketlerin karargâhı olmadı mı? Silah deposu olmadı mı? 1.400 askeri elbise orada olacak, 140 tane subay elbisesi olacak, bir alayı donatacak silah deposu olacak hiç müdahale edilmeyecek. Ve bu müdahale etmeyenleri de hiçbir surette yerinden oynatmayacağız.

Arkadaşlarım, bir üniversite özerkliği uğruna, benim babamın da kanı dahil, bunca kan ile kurtardığımız vatan ve milleti yıkalım mı?

Binaenaleyh muhterem arkadaşlarım diyorum ki, dış düşmanlarımız, jeopolitik durumumuz icabı, Türkiye'yi yıkmak isteyen dış düşmanlarımız, Türkiye'yi Orta Doğu'nun kalesine benzetmektedirler. Bu kaleyi elde etmek için, onu çember içine almak istediler. 8-10 yıldır vukua gelen, Bağdat Paktı'nın ortadan kaldırılması, Suriye Filistin harbi, Kıbrıs meselesi, Yunanistan ile aramızın açılması, Kuzey Afrika üslerinin elde edilmesi, Akdeniz'e Rus donanmasının inmesi olayları, hepsi Türkiye'nin dışarıdan çember içine alınmasının bir safhasıdır. Şimdi Türkiye'nin içten yıkılma safhası başlamıştır. Ve bu içten yıkılma işinin tatbikatı da, yüksek eğitim müesseseleri ve üniversitede yapılmaktadır. Türkiye'nin içten yıkılmasının üniversiteler yoluyla yapıldığının idraki içinde olmayan rektörü, yöneticisi, öğretim üyesi öğretmeni, 'her ne suretle olursa olsun yerinden oynanmasın mı' arkadaşlar? O halde müsaade buyurun: Vatanımızı, milletimizi seviyorsak bu kişilerin, böyle kişilerin yerinden oynatılabilmesi için, üçüncü fıkranın metinden çıkarılması lazım!

Önergemin birinci kısmı budur, muhterem arkadaşlarım.

Önergemin ikinci kısmını izah ediyorum:

120. maddenin dördüncü fıkrası 'üniversite öğretim üyeleri serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler' diyor. Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları diledikleri şekilde serbestçe öğretim ve yayında bulunabilirler, bunun hiç mi karşılık frenlemesi yok? Ben teklif ediyorum muhterem arkadaşlara, diyorum ki, öğretim serbest olsun ve fakat bu

anayasanın 11. maddesindeki metne ve ruha aykırı olmamak şartıyla serbest olsun.

Bu memleketi biz bedava kazanmadık, arkadaşlar. Daha dün Malazgirt'te 900. yıldönümünü kutladık. Binaenaleyh önergenin ikinci kısmı da bundan bahsetmektedir. Oraya 'üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe öğretim araştırma ve yayında bulunabilirler, ancak anayasanın 11. maddesinin metnine ve ruhuna sadık kalmak şartıyla, buna karşı olmamak şartıyla' demek lazımdır.

Muhterem arkadaşlarım,

Gayet açık ve samimi olalım: Üniversitenin 60 yıllık tatbikatı aynen devam ederse, bu 35 asıl madde ve 9 geçici maddeyi değiştirmemize lüzum yok! Dış düşmanlarımız Türkiye'yi içten yıkmak için, üniversiteyi karargâh olarak, bir yıkıcı faaliyet merkezi olarak kullanmaktadırlar. Bunun için yüz binlerce lira para harcamaktadırlar. Bu bir hakikattir. Binaenaleyh bu iki fıkranın mutlaka düzeltilmesine ihtiyaç vardır.

Daha fazla vaktinizi almıyorum, hepiniz benden daha fazla vatanperverlik, milliyetçilik şuuru içindesiniz. Bu iki önergeme iltifat etmenizi saygılarımla, vatan, millet adına rica ediyorum".

Komisyon Başkanı, bu önergelerin kabulüne lüzum olmadığını söylemiş ve "yeni getirilen değişiklikle üniversitede, Sayın Tosyalı'nın söylediği hal zuhur ederse, hükümet el koyup gerekli muameleyi ifa edebilecektir" diye cevap vermiştir.

Tosyalı'nın önergesi Başkan oya koydu, 30 kabul ve büyük çoğunlukla reddedildi.

İsmail Arar'ın önergeleri

121. madde, radyo televizyon maddesi görüşülürken, İsmail Arar (Adalet Bakanı) bir önergeyle, birinci fıkraya açıklık getirmek istediğini söylüyordu. Başka önergeler de vardı, Turan Özgüner'in, İlhan Darendelioğlu'nun, Hasan Tosyalı'nın da önergeleri vardı.

Komisyon Başkanı İsmail Arar'ın önergesine katıldığını söyledi.

138. Askeri Yargı ile ilgili maddede de, İsmail Arar yine maddenin ikinci fıkrasına bir değişiklik önergesi verdi. Bu önergeye göre maddenin ikinci fıkrası şu şekli alacaktı:

“Madde 138.

II. Fıkra – Askeri Mahkemeler asker olmayan kişilerin, özel kanunda belirtilen askeri suçlarıyla, kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askeri mahallerde, askerlere karşı işledikleri suçlara bakmakla görevlidirler”.

Komisyon bu önergeye katıldı. Bu önergeyi komisyona aldı.

140. maddede de, İsmail Arar bir değişiklik önergesi vermişti. Diyordu ki, “son fıkrasının metinden çıkarılarak, yerine son fıkra olarak aşağıda yazılı metnin eklenmesini ve maddenin bu şekilde kabulünü arz ve teklif ederim”. İsmail Arar’ın teklifine göre 140. maddenin son fıkrası şu şekli alıyordu: “Asker kişilerle, ilgili idari eylem ve işlemlerin yargı denetimi Askeri Yüksek İdare Mahkemesi’nce yapılır. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi’nin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, başkan ve üyelerinin nitelikleriyle atanmaları, disiplin ve özlük işleri, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir”.

Komisyon Başkanı bu önergenin de komisyona havalesini istedi.

141. maddede de, İsmail Arar bir değişiklik önergesi vermişlerdi. Cevat Önder, Seyfi Öztürk, İsmail Hakkı Birler, Emin Paksüt imzasıyla. Bu önerge de komisyona havale edildi.

Mehmet Ali Aybar: 147. Madde

147. maddenin görüşülmesine sıra geldiğinde, Mehmet Ali Aybar yine bir önerge verdi. Bilindiği üzeri bu 147. madde Anayasa Mahkemesi’nin, anayasa değişikliklerine ancak şekil yönünden bakabileceğine dair getirilen yeniliği kapsıyordu. Mehmet Ali Aybar, bu

değişikliği istemiyordu, söz aldı, kürsüye geldi ve bu husustaki görüşlerini anlattı.

Mehmet Ali Aybar'ın bu konuşması ilginçti, çünkü Anayasa Mahkemesi'nin 16 Haziran 1970 tarihinde verdiği bir karardan bahsediyordu. Bu, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bir müracaat üzerine, Anayasa Mahkemesi'nin, anayasanın muhtevasına, bünyesine, aslına değinen hususlarda da, anayasa değişikliklerini kontrol edebileceği görüşünü getiriyordu.

Mehmet Ali Aybar'ın buna dair sözleri şöyle:

> "Hatırlanacağı gibi Anayasa Mahkememiz 16 Haziran 1970 tarihli bir kararında, anayasa değişikliklerinin özü ve şekli bakımından da anayasaya uygunluklarını denetleyebileceği hususunda bir karar almıştır.
>
> Anayasa Mahkememizin kararının bu bölümünü önemini göz önünde bulundurarak okuyacağım, Anayasa Mahkemesi aynen şöyle diyor: 1961 anayasası, 9. maddesiyle bir değişmezlik ilkesi koymuştur. Bu maddeye göre, devlet şeklinin cumhuriyet olduğu yolundaki anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez. Buradaki değişmezlik ilkesinin sadece cumhuriyet sözünü söylemek bile fazladır. Yani anayasada, sadece cumhuriyet sözcüğünün değişmezliğini kabul ederek, onun dışındaki bütün ilke ve kuralların değiştirileceğini düşünmenin, anayasanın bu ilkesiyle bağdaştırılması mümkün değildir.
>
> Zira, 9. maddedeki değişmezlik ilkesinin amacı, anayasanın 1 ve 2. maddelerinde ve ikinci maddenin gönderme yaptığı Başlangıç bölümünde yer alan, temel ilkelerle niteliği belirtilmiş cumhuriyet, sözcüğü ile ifade edilmiş devlet sistemidir. Bir başka deyimle, 9. maddeyle değişmezlik ilkesine bağlanan cumhuriyet sözcüğü değil, yukarıda gösterilen anayasa maddesinde nitelikleri belirtilmiş olan cumhuriyet içindir.
>
> Şu halde, sadece cumhuriyet sözcüğünü saklı tutup, bütün bu nitelikleri hangi istikamette olursa olsun, tamamen veya kısmen değiştirmek veya kaldırmak suretiyle, 1961 Anayasası'nın ilkeleriyle bağdaşması mümkün olmayan, bir başka rejimi meydana getirecek bir anayasa değişikliğinin teklif ve kabul edilmesinin anayasaya aykırı düşeceğinin, tartışmayı gerektirmeyecek şekilde açık olduğu ortadadır.

> Bu bakımdan, bu ilkelerde değişmeyi öngören veya anayasanın sair maddelerinde yapılan değişikliklerle, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bu ilkeleri değiştirme amacı güden herhangi bir kanun teklifi kabul olunamaz. Bu esaslara aykırı olarak çıkartılmış bulunan bu kanunun, anayasanın mevcut hükümlerinde en küçük bir etki ve değişme yapması veya yeni bir anayasa kuralı koyması mümkün değildir".

Mehmet Ali Aybar, bu metni verdikten sonra, sözlerine şöyle devam ediyor:

> "Şimdi getirilen değişiklik, Anayasa Mahkemesi'nin bu yetkisini elinden almak istemektedir. Gerekçe olarak deniliyor ki, 'Büyük Millet Meclisi adi kanunların koyucusu olduğu gibi anayasa koyucusu olarak da görev görür. Anayasa koyucusu olarak görev gördüğü zaman da, yaptığı değişiklikler hiçbir yargı denetimine bağlı değildir'.
>
> Sayın Milletvekilleri,
>
> Bu düşüncenin hukuka bağlı devlet anlayışıyla açıktan çeliştiğinde şüphe ve tereddüde mahal yoktur. Hukuka bağlı devlet yetkisi, gerek Yüce Meclis'in, gerekse yürütme organının hukuk denetimine tabi olması demektir. Başka anlamı yoktur. Hukuka tabi devlet demek hukuka göre hükümet icra eden devlet demektir. Hukuka göre hükümet icra etmesi de, hukuki yargı denetimine tabi tutulmasıyla mümkündür. Çünkü yargı denetimi olmayacak olursa, hükümetin, idarenin veya yasama organlarının hukuka, ve bunların başında anayasaya, riayet edip etmediklerini bilmemiz mümkün değildir. Bunu söyleyecek olan merci, Yasama organı olarak Yüce Meclis'in, anayasamızın 8. maddesinde öngörülen anayasa üstünlüğü prensibine uygun hareket edip etmediğini söyleyecek olan, bu konuda hukuku söyleyecek olan, tek merci Yüce Anayasa Mahkemesi'dir.
>
> Anayasa Mahkemesi'nin biraz evvel okuduğum kararı karşısında, bu değişikliğin anayasaya açıkça aykırı istikamette atılmış bir adım olduğu şüphesizdir".

Mehmet Ali Aybar'ın bu konuşmasından sonra, önergesi oylandı: Bir oy lehte, büyük bir çoğunlukla önerge reddedildi.

Mehmet Ali Aybar, 149. madde üzerinde de değişiklik önergesi verdi. Kanunun birinci müzakeresinde de aynı madde üzerinde değişiklik önergesi vermişti. Tekrar görüşlerini izah etti. Aybar'ın önergesini oylayan Başkan, iki kabul ve büyük çoğunlukla redde-

dildiğini söyledi. Aynı maddede, Nuri Erogan'ın da bir değişiklik önergesi vardı. Nuri Erogan'ın değişiklik önergesi Anayasa Mahkemesi'nde açılmış bir iptal davasını bir yıl için karara bağlama zorunluluğunu Anayasa Mahkemesi'ne getirmek istiyordu.

Sonra 151. maddeye geçildi, 151. maddede Turan Özgüner'in iki değişiklik önergesi vardı. 151. madde anayasaya aykırılığın, diğer mahkemelerde ileri sürülmesi halinde, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmayı düzenleyen maddedir. Özgüner'in önergelerine komisyon katılmamıştır ve önergeler, üç kabul ve büyük çoğunlukla reddedilmiştir.

Bundan sonra Başkan, 121. maddenin yapılan değişiklik önergeleriyle komisyonda aldığı son şeklin geldiğini söyledi ve o maddenin son şeklini okuttu.

Daha sonra, komisyona değişiklik önergeleri dolayısıyla havale edilmiş maddeleri komisyon birer birer getirdi ve onlar üzerinde uzun, kısa görüşmeler olduktan sonra, maddeler oylandı. Bu arada usul tartışmaları da çıktı, onlar üzerinde de konuşuldu.

Anayasa görüşmeleri Meclis'te sona ermişti. Tümünün oylanmasından önce, Başkan lehte Şevket Doğan'a, aleyhte Celâl Kargılı'ya söz vereceğini, ondan sonra oyunun rengini belli etmek için söz alan İbrahim Öktem'e de söz vereceğini ifade etti.

İbrahim Öktem: Anayasa suçlu değil...

Bu konuşmacılar içinde, İbrahim Öktem "1961 anayasası suçlu değildir" temasını yeniden işleyen bir konuşma yaptı. İbrahim Öktem'in, bu ilginç konuşmasından bazı kısımları buraya aktarmak istiyorum:

> "12 Mart Muhtırası'nda da, bundan önce de, Sayın Demirel'den başka hiç kimse anayasadan ve onun saklı tuttuğu özgürlüklerden şikâyet

etmemiştir. Yeni hükümet kurulduktan sonraki günlerde de hiçbir yetkilinin anayasadan şikâyeti olmamıştır. Hatta sayın Başbakan, ülkede asayişin mevcut kanunlarla korunabileceğini olmazsa yeni kanunlar getirileceğini söylüyordu. O günden bu güne sıkıyönetim kanunu dışında huzurunuza konuyla ilgili hiçbir kanun gelmedi. Sıkıyönetim Mahkemeleri de dahil, kaza ve idare makamları mevcut ve anayasaya uygun kanunlarla pekâlâ asayişi sağladılar.

Şeriat düzeni kurmak isteyen ve devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü ilkesine aykırı hareket ettiği söylenen, iki parti 27 Mayıs anayasasını uygulayan Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldılar. Bu örnekleri seri halinde çoğaltmak, 27 Mayıs anayasasına yöneltilen suçlamaların haksızlığını açıkça ortaya sermek mümkündür. 9 Temmuz 1961 referandumu ile başlayan, özellikle bazı çevrelerde sürdürülen anayasayı kötüleme kampanyasıyla, nihayet 12 Mart öncesi olaylar için aranan suçlu en ucuz ve en kısa yoldan 27 Mayıs anayasasının manevi kimliğinde yakayı ele verdi".

Öktem daha aşağıda şöyle devam etti:

"Aziz Arkadaşlarım,

Her fırsatta horlanan ve kötülenen politikacılar ve parlamenterler, birçok teknokratlardan daha gerçekçi hukuk bilgisine sahip olduklarını bu anayasa değişikliği sırasında göstermişler ve aynı zamanda bugünün nazik ortamı içinde, demokratik rejimi az yara alarak kurtarmasını bilen, bir siyasi basiret ve inanç örneği vermişlerdir.

Anayasanın değişmesine, prensipte karşı olduğum halde, olumlu oy vermek düşüncem bu değişikliği beğendiğinden değil, demokrasinin kurtarılması için harcanan çabaları, Türk parlamentosunun gösterdiği soğukkanlılığı, cesareti ve basiretiyle bir erginlik noktasına gelmiş olmasını desteklemek gereğine dayanmaktadır".

İbrahim Öktem daha sonra sözlerini şöyle tamamladı:

"Demokrasimizin geçirmekte olduğu bunalımları sadece anayasa değişiklikleriyle giderebileceğimizi sanmıyorum. Çok partili hayata girdiğimizden bu yana demokrasi düzeniyle bağdaşmayan kuralların, siyasi hayatımızda hâkim kılınmış olması ve bu kuralların yarattığı antidemokratik zihniyetin sürüp gitmesi, Türk demokrasisini amacına ulaşmaktan uzak kılmaktadır.

Bu nedenleri dört noktada özetleyebiliriz:

1- Parti iç denetiminin çok zayıf ve etkisiz kalması nedeniyle, parlamento planında da icranın denetiminin mümkün olmadığı

2- Bu denetim zaafından dolayı seleksiyon mekanizmasının işlemeyişi veya ters işleyişi,

3- Partiler arası yarışmanın programlarına dayalı hizmet yarışması olması yerine, daha ziyade toplumun sosyal ve ekonomik zaaflarının sömürülmesi yarışması olması,

4- Başarısızlık karşısında, icra görevini devir için istifa ve yeni seçime gitme müessesesinin işlemeyişi.

İşte yukarıda sıraladığım siyasi hayatımızın bu temel eksiklikleri, 1950'den bu yana Türk demokrasisinin çıkmazlara sürüklenmesine yol açan temel nedenler olduğu, olaylar içinde ispat edilmiş bulunmaktadır.

Sayın Başkan,

Sözlerimi bağlıyorum. Övgü ve heyecanla söylüyorum ki, Türk parlamentosu 12 Mart döneminde tarihi sorumluluğunu duyarak, günün zor koşulları içinde, en uygun biçimde ve en az zararla 1961 Anayasası'nın özünü bir ölçüde korumasını bilmiş ve temsil ettiği Türk ulusuna layık olduğunu göstermiştir.

Yeni değişikliklerin irili ufaklı sakıncaları ne olursa olsun, iki nedenle bu değişiklik teklifini, şartlar elverir vermez eski haline getirileceği inancıyla desteklemek gereğine inanıyorum.

Birisi, özgürlüklerin ve hakların bir ölçüde korunabilmiş olmasıdır.

İkincisi ise, çeşitli partilere mensup olan, milletin seçtiği vekillerinin onun gerçek iradesine saygılı olma bilinci ve sorumluluğu içinde, Türk parlamentosunun, çoktandır hasretimi çektiğimiz ve yarına güvenle bakma olanaklarını sağlayacak, demokratik bir erginlik çağına girmiş olmasıdır. Bu nedenlerle hepinizi saygıyla selamlarım".

Millet Meclisi'nde anayasa görüşmeleri bu şekilde sona ererken, 5 Eylül 1971 günü en son sözü ben aldım ve kürsüye gelerek şunları söyledim:

Nihat Erim konuşuyor

“Sayın Başkan, Büyük Millet Meclisi’nin sayın üyeleri,

“Az önce neticesi ilan edilen oylarınızla, yurdumuzun ve milletimizin tarihinde bir dönüm noktasını işaret etmiş bulunuyorsunuz.

Gerçekten, bu anayasa değişikliklerine lüzum ve zaruret vardı. Bu lüzum ve zaruretin varlığını meclisimizdeki partilerin hepsi birleşerek, müşterek bir çalışma neticesinde şu güzel neticeye varmakla, ispat etmişlerdir.

Arkadaşlar, anayasalar kaskatı donmuş cisimler değildir. Anayasalar milletin yaşantısıyla birlikte yaşarlar. Millet gibi, millet hayatı gibi dinamik bir varlıktırlar.

Federal Almanya anayasası, 1949 yılında yürürlüğe girmiştir, 1954’de, 1956’da, 1959’da, 1961’de, 1968’de, 1969’da, çeşitli maddelerinde değişikliklere uğramıştır. 20 sene zarfında altı değişiklik. Federal Almanya’ya hiç kimse ‘anayasa değişiyor’ diye ağıt yakmamıştır. Çünkü, anayasayı değiştiren, onu yapan organdır. Anayasa, nasıl değişeceğini, bizzat kendisi, usulleriyle tespit etmiştir. Onu yapanlar, onu yapan organ değiştirmeye de yetkili olan organdır, anayasanın koyduğu usul içinde.

Bugün yurdumuzun 11 vilayeti sıkıyönetim altındadır. Hükümet karar almış, Yüce Meclis kabul etmiştir, uzatmıştır. Elbette bunun bir sebebi vardır: Yurdumuz gerçekten içten ve dıştan büyük bir suikast karşısında idi ve o suikast bugün de ortadan kalkmış değildir. Buna rağmen, bugün Büyük Meclisin kabul etmiş bulunduğu değişiklikler, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nı üyesi bulunduğumuz Batı demokrasileri toplumu içinde onlardan bir ayak bir adım dahi geriye götürmemiştir. Üyesi bulunduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi içindeki her maddeyi, kabul buyurduğunuz hükümlerle, maddelerle her yerde, dünyanın her yerinde karşılaştırabilirsiniz. Hiçbir noktasında, hiçbir kimse bir katre dahi geride olduğumuzu ispat edemez. Buna bilhassa itina edilmiştir. Ve bunu her yerde her zaman ispat etmek mümkündür. Anayasa Mahkememizle, Danıştay’ımızla, Yargıtay’ımızla, her türlü teminata sahip olan yargıçlarımızla, bağımsız mahkemelerimizle bir hukuk devletinin bütün unsurları olduğu gibi ortada durmaktadır. Ana hürriyetlerin hiçbirisine bu değişikliklerle el sürülmemiştir. Ancak, hürriyetlerin kötüye kullanılması karşısında, eksik olan, 10 yıllık denemenin tecrübenin ortaya koyduğu noktaları, Büyük Meclis bugün

kabul etmiş olduğu şu değişikliklerle tamamlama yolunda ilerlemiştir, adımlar atmıştır.

Hemen şunu ilave edeyim: Bugün yaptığımız da insan yapısıdır. Yarın, millet hayatında tecrübeler, karşılaşacağımız yeni yeni olaylar, hiç hatıra gelmeyen birtakım vakıalar karşısında, eğer Büyük Meclis anayasanın şurasında burasında yeni değişiklikler yapmak lüzumunu duyarsa, memleketin selameti için, milletin yükselmesi emniyeti için böyle bir zarureti Büyük Meclis hissederse 'Biz bu anayasayı yapmıştık, çok da seviyorduk. Biz buna dokunmayız' diye, bundan elbette kendisini alıkoyacak değildir."

Demokratik sosyalizme açıktır...

"Arkadaşlar,

Bu vesileyle bir noktaya daha temas etmek isterim: Anayasa değişiklikleri yapılırken bu kürsüden bir yandan 'hürriyetler ortadan kalkıyor, demokrasi elden gitmiştir' gibi sözler söylenirken, öbür taraftan da 'anayasamız sosyal demokrasiye açık mıdır, değil midir' münakaşaları yapıldı. Bizim anayasamızın temeli hür demokratik düzen, Atatürk milliyetçiliği, karma ekonomi, özel mülkiyet, özel teşebbüstür. Bu akımlara, bu ilkelere aykırı olmayan sosyal devlet, sosyal demokrasi, demokratik sosyalizm elbette Türkiye'de yaşayacaktır. Sonucu Marksizm, Leninizm Maoizm veya anarşizm gibi noktalara varan 'bilimsel sosyalizm' adı altında bir sınıfın öteki sınıflar üzerinde tahakküm fikrini güden davranışı reddeden Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, bunun karşısında, hür demokratik rejimi içten benimseyecek olan ve bugün Batı âleminde serbestçe faaliyet gösteren, hatta bazılarında iktidarda bulunan, sosyal demokrat bir partiye, her zaman söylediğim gibi, kapıları kapatmış değildir. Böyle bir şey düşünülemez çünkü, böyle bir şey Türkiye'yi demokrasiden uzaklaştırır, faşizme yaklaştırır, anayasamız faşizme ve teokratik sistemlere de kapıları kapatmıştır. Anayasamızın yeni 11. maddesi, bu konuları ölçülü bir tarzda tespit etmiştir.

Sayın Milletvekilleri,

Sözlerimi şu dilekle tamamlamak istiyorum: İçten gelen inancım, lütfen kabul buyurduğunuz bu değişikliklerin Türkiye'de demokrasiyi kuvvetlendirmiş olduğuna olan inançtır. Bu eserimizin Türk milleti için, Türkiye Cumhuriyeti için hayırlı sonuçlar vermesini yürekten diler, hepinizi saygıyla selamlarım".

Liderlere, Erim'in mektubu...

Reformlar konusunda, Ekim ayı sonunda üç partinin başkanına gönderdiğim bir bildiri, yahut mektup vardır. Onu buraya naklediyorum:

"Memleketimizi sürüklendiği uçurumun kenarında 12 Mart Muhtırası durdurmuştur. Bugünkü hükümetin, bu tarihi belgenin ikinci maddesine göre, tedhiş ve anarşiyi önlemek ve anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmek üzere kurulduğu bilinmektedir.

7 Nisan 1971 tarihinde parlamentonun büyük çoğunluğuyla onaylanan hükümet programındaki reformların ve bunlarla aynı yön ve değerde olan diğer tedbirlerin anılan programda belirtilen doğrultuda gerçekleştirilmeleri esastır.

Siyasi partilerin programlarında yer aldığı halde bugüne kadar kendi içlerinden veya dışlarından gelen nedenlerle reformları başaramadıkları da bir gerçektir.

Reformlar konusunda partilerin programlarındaki ayrıntılardan vazgeçerek çabalarını aynı yönde birleştirmeleri, içinde bulunduğumuz güç koşulların ve dar boğazların zorunlu kıldığı bir vatan borcudur.

Hükümet:

1- Toprak ve tarım reformunu hükümet programına uygun olarak 14 Ağustos 1971 tarihinde bir kararname şeklinde yayınlanmış bulunan 'toprak reformunun temel ilkeleri ve stratejisi' ve meclislere sevk edilmiş olan 'toprak reformu ön tedbirler kanun tasarısı' doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışacaktır.

2- Eğitim ile ilgili reformlar konusunda, özel yüksek okullar ve imam hatip okullarının orta öğretime dayandırılması ile ilgili kararları koruyacaktır. Hazırlanmakta olan ilköğretimden üniversitelere kadar, her

öğretim düzeyinde kuruluşları ve eğitimi kapsayan diğer reformlar Atatürkçü doğrultuda en kısa zamanda gerçekleştirilmeleri için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin takdirine sunulacaktır.

3- Mali idarenin güçlendirilmesi, sosyal adaleti gerçekleştirici bir vergi dağılımının sağlanması. Kalkınma planlarının gerektirdiği yatırımların finansmanı ve toprak reformunun kısa zamanda gerçekleştirilmesi için gerekli gelirlerin sağlanması yönünden zorunlu kanuni değişikliklerin ve bankacılık sistemi ile sigortacılığın en son değişmeleri göz önünde tutarak uzmanlarca hazırlanmakta olan değişikliklerin en kısa sürede yapılmasını kaçınılmaz saymaktadır. Bu konuda meclislere sevk edilmiş ve edilecek kanunların hedef ve teknik bütünlüklerinin bozulmadan görüşülmesi ve kabulü için gerekli her türlü yardımı beklemektedir. Bu bakımdan emlak vergisi değişikliğinin vergi kaybını önlemek için, gelir vergisi ve diğer vergi tasarılarının en kısa zamanda kanunlaştırılması için gerekli her türlü çabayı harcarken partilerin kesin desteğine ihtiyacı olacaktır.

4- Enerji ve doğal kaynaklar konusunda, 2 Nisan 1971 tarihli hükümet programında belirtilmiş olan esaslar içinde yapılacak reformları konunun teknik ve ekonomik özelliklerinin gerektirdiği amaç ve bütünlük bozulmadan en kısa zamanda gerçekleştirmeye önem vermektedir.

5- Gene 2 Nisan 1971 tarihli hükümet programında değinilen ve yönleri belirtilen hukuk ve adalet reformu, devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi, kıyıların kamu yararına kullanılması gibi konularda ve ilaç sorununun çözümlenmesi, dış ticaretin daha etkin bir çalışma düzenine sokulması ile ilgili tedbirlerin alınmasında, tarımsal üretimin pazarlanmasının ve yapısının iç ve dış talebe göre ayarlanmasının, bu amaçlar ekim ve dikim alanlarının sınırlanmasının gerektirdiği hukuki idari düzenlemelerin yapılması için gerekli tasarıları süratle hazırlayacaktır.

Ayrıca demokrasinin faziletine ve demokrasiden fazilete inancı denkleştirmek için Hükümet:

6- Siyasi partiler kanununda, uygulama sonucunda görülen aksaklıkları giderecek değişiklikler öngörmektedir. Bu amaçla:

a) Parti içi demokratik denetimin daha etken kılınması,

b) Parti parasının, partilerin tüzük ve yönetmelikleri ve parti amaçları doğrultusunda sarf olunması,

c) Anayasa Mahkemesi'nin partilerin hesap denetimini fiilen işler hale getirilmesi (Anayasa Mahkemesi kuruluş kanununda gereken değişikliklerin yapılması),

d) Parti içi seçimlerin dürüstlüğü, yaygınlığı ve denetimin daha iyi sağlanması

partilere teklif edilecektir.

7) Devletin yılda 70 milyon lirasının büyük ölçüde dağılması sonucunu doğuran resmi ilan rejiminin ıslahını düşünmektedir. Resmi ilan veya reklam alan gazete veya diğer yayın organlarının, hesaplarının ciddi denetiminin kanunla sağlanması gerektiği inancındadır. (Vergi kaçırdığı sabit olan yayın organına bir daha hiç resmi ilan veya reklam verilmemelidir. Hükümetçe gerekli görülürse, resmi ilanlar Resmi Gazete'de yayınlanmalı. Basını himaye için asgari belli satışın üstündekiler başka teşvik tedbirleri ile korunmalıdır).

8) Haklarında teşrii veya kazai soruşturma isteği bulunan parlamenterlerin veya bakanların soruşturmaları belirlenecek bir sürede ve en kısa zamanda sonuçlandırılmasını sağlayacak içtüzük değişikliği yapılmasını her türlü olumsuz birikime son vermek için rica.

9) Basında hapis cezalı suç kapsamı azaltılmalıdır. Bunun yerine para tazminatı kapsamı ve miktarı çoğaltılması düşüncesini benimsemektedir. Yalan haberi, ihmal veya maksatla yayanlarca, bundan maddi ve manevi zarara uğrayanlara, tazminat ödenmesinin yerinde olacağını kabul etmektedir.

10) Parlamento çalışmalarını daha verimli kılmak için içtüzük değişikliğinin hızla yapılmasını önermektedir.

11) Parlamento üyelerinin yapmayacağı işlerin süratle belirlenmesini önermektedir.

12) Seçim kanununda değişiklik konusunun vakit geçirmeden ele alınması kararındadır: Bu arada 1972 ilkbaharında yapılacak mahalli seçimlerin duruma göre ertelenmesini de öngörmektedir.

13) Anayasa değişikliği sonucu gerekli kanunları hazırlayacaktır.

Reformların ve hükümet programının uygulanmasında bakanların ve hükümetin parlamentoca siyasi denetimi esastır. Ancak bu denetimin özellikle bu dönemde olumlu ve yapıcı bir şekilde yürütülmesine de dikkat edilmesi beklenir.

1- Halen meclisin önünde, büyük bir kısmı hayati önemde bazı kanunlar bulunmaktadır. Ayrıca hükümetin 6 aylık çalışma süresi içinde

hazırlayıp tamamladığı ve çoğu reform niteliğinde olan pek çok sayıda kanun tasarısı meclislere sevk edilebilecek duruma gelecektir. Bugüne kadarki çalışma şekilleri, yöntemi ve hızıyla meclislerin bu kanunları önemlerinin gerektirdiği sürelerde çıkarması imkânı olamayacaktır. Bu bakımdan siyasi partilerin, meclislerin çalışma usullerini hızlandıracak esasları en kısa zamanda hazırlayıp kesinleştirmeleri rica edilmektedir.

2- Hükümette üyesi bulunan partiler bu üyelerin partiler üstü bir hükümetle çalışmakta oldukları gerçeğini kabul ederek bu üyelerden hükümet içinde parti temsilcisi gibi hareket etmelerini istememeli ve beklememelidir. Bu bakımdan bu üyeler özellikle parti programlarının ya da seçim bildirilerinin sınırları içinde hareket etme yükümlülüğünü taşımayacaklardır. Hükümetin hiçbir icraatı, verdiği üyelerden dolayı herhangi bir partiye mal edilemez.

Reformların hızla gerçekleştirilmesi ve bir an önce normal çalışma düzenine geçilebilmesi için sürenin kısa olması zorunludur. Hükümet normal koşullarda 1971 yılı sonuna kadar, en geç 1972 baharı içinde, temel reformlarla ilgili bütün yasama tasarruflarının esaslarını meclislere sunacaktır. Tasarıların meclislere sevkinde dengeli bir akışın sağlanmasına dikkat edilecektir. Meclisler halen ellerinde bulunan bütün önemli tasarıları ve yeniden getirilecek reform tasarılarını ve diğer önemli tasarıları aynı süre içinde bütçe müzakerelerine ek olarak, bütçe müzakerelerine bir engel teşkil etmeyecek şekilde, kanunlaşmasını hemen gerçekleştirirlerse mümkün olan en kısa sürede olağan siyasi hayata dönülür”.

Bunalıma doğru

Eylül sonunda Demirel’in Adalet Partisi Gençlik Kolları toplantısında yaptığı bir konuşmayı ve üç kuvvet komutanının bildiri yahut demeçlerle buna cevaplarını gördük. Bu demeçler, biz Cumhurbaşkanı ile birlikte Van demiryolunun açılışı için Van’a gittiğimiz sıraya rastlıyordu. Dönüşte ben bu bildirilerden, bu demeçlerden havaalanında haberdar oldum. Ertesi gün Adalet Partisi Bolu Milletve-

kili Ahmet Çakmak'ın* bana bir soru yönelttiğini haber aldım. Soruda, "memur olan bu komutanları niye konuşturuyorsun" gibi bir cümle vardı. Bu sırada Genelkurmay Başkanı Tağmaç Brüksel'de bulunuyordu. Bu durumda soruya sıra gelmesini beklemeden, gündem dışı söz isteyerek Millet Meclisi kürsüsünde bir konuşma yaptım. O konuşmada şunları söyledim:

> "Son günlerde, silahlı kuvvetlerimizin üç kuvvet kumandanları ve aynı zamanda Genelkurmay Başkanımıza vekâlet eden Sayın Kara Kuvvetleri Komutanının basında demeçleri çıktı. Bu demeçler üzerine parlamentomuzun bazı üyeleri, sözle veya yazıyla aydınlanmak ihtiyacı duyduklarını belirttiler ve benim başbakan olarak, yürütme kuvvetinin başı olarak, 'memur sıfatındaki bazı kumandanların bu davranışları hakkında ne düşündüğümü' sordular. Tabir aynen kendilerinindir.
>
> Ordumuzun büyük komutanları hiç şüphe yok ki, kişisel düşüncelerini değil ordunun üç kuvvetinin görüşünü ortaya koymuşlardır. Müşterek olan bu görüşleri ben, dikkatle demeçleri gözden geçirerek, şöyle tespit ettim:
>
> Büyük komutanlarımız diyorlar ki: Bizim aramızda anlaşmazlık olduğu yolunda söylentilerden bahsediyorsunuz, bizim aramızda hiçbir anlaşmazlık yoktur. Diyorlar ki, biz de Atatürkçüyüz. Yine diyorlar ki, reformların vakit kaybetmeden yapılmasından yanayız. Yine aynı demeçlerde şunu da söylüyorlar, reformları daha iyi bir şekle ulaştırmak için her türlü tartışma yapılmalıdır. Fakat tartışma perdesi altında reformlar dejenere edilmemelidir, edilmeyecektir.
>
> Arkadaşlar bu dört noktanın dördünde de kelimesi kelimesine, ben sayın komutanlarla aynı düşüncedeyim ve onların bu sözlerinin sorumluluğunu taşıyorum, kabul ediyorum. Zannetmiyorum ki Büyük Meclis'te hiçbir fert, kumandanlar arasında anlaşmazlık olmamasından memnuniyetten başka bir duygu sahibi olsun. Yine zannetmiyorum ki, Büyük Meclis'in hiçbir üyesi, biz Atatürkçüyüz diyen kumandanları bundan dolayı eleştirsin. Yine zannetmiyorum ki, eğer bu kürsüden yapılan beyanlara itibar etmek lazım gelirse, reformlara karşı, partilerin hiçbirinde, kimse olsun. Reformları daha iyi bir şekle ulaştırmak için tartışma yapılmasının tabii olduğunu söylemenin de bir sakıncası olabileceğini sanmıyorum.
>
> Değerli Arkadaşlarım,

Bu vesileyle bazı konuları bu kürsüde apaçık konuşmakta fayda var: Geçen gün (ayın 23'ünde) burada sıkıyönetimin uzatılması görüşülürken, AP'nin Sayın Sözcüsü, '12 Mart Muhtırası'nı şimdi eleştirmenin henüz mevsimi gelmemiştir, mevsimsizdir' dediler, 'erkendir' buyurdular. Bunun mefhumu muhalifi, 'mevsimi gelince vakit gelince bunu eleştireceğiz, bunun hakkındaki düşüncemizi söyleyeceğiz' demektir.

Ben o gün bu cümle üzerinde durmadım ve bu cümlenin manasını tahlile girişmedim. Ama AP'nin Sayın Genel Başkanı 25 Eylül günü yaptığı bir konuşmada, o konuşmanın ifadesi zamanı bu cümle ile birleştirildiği zaman, gelecek için maksadın ne olduğu hususunda zihinlerde birtakım tereddütler ister istemez uyanmıştır. Değerli arkadaşlarım, eğer 12 Mart Muhtırası eleştirilecekse, onu şimdi eleştirmek gerektir.

Bana soru tevcih eden AP'li sayın milletvekiline şunu söylemek isterim: Bu soruyu bugün bana değil 12 Mart günü kendi partilerinin genel başkanı ve başbakanına tevcih etmesi lazımdı. Keza CHP'den bir sayın üye de genelkurmayda kumandanlarla yapılan bir toplantı vesilesiyle, benim bulunmadığım bir oturumda, eleştirilerde bulunmuş.

Arkadaşlar, hükümet başkanı, her zaman söylüyorsunuz, silahlı kuvvetlerin de siyasi sorumlusudur. Lüzum görürüm genelkurmayda toplantı yaparım, lüzum görürüm başka bir binada toplantı yaparım. Genelkurmayda toplantı yaparım. Bu şekil ve protokol konuları üzerinde durup, konunun esasını ele almamakta samimiyet yoktur arkadaşlar.

12 Mart Muhtırası'nı kabul ettik mi, etmedik mi? Ben kabul ettim. 12 Mart Muhtırası'ndan 15-16 gün sonra bana hükümeti kurma vazifesi Sayın Cumhurbaşkanı tarafından verildi. O vazifeyi büyük bir şeref addederek üzerime aldım. Ama 12 Mart Muhtırası verildiği zaman ses çıkarmayıp, demokrasiyi yaşatalım diye, vatanperverlik yapıyoruz deyip; arkadan bu kürsüden zamanı gelince onu da eleştiririz demek; bu kürsü dışında şurada, burada 12 Mart Muhtırası hakkında şöyle veya böyle konuşmalar yapmak, bence mertlik değildir. Bence mertlik, o muhtırayı kabul edip etmediğini burada konuşmakla olur".

Parlamentosuz bir rejim ve ben

“Değerli Arkadaşlarım,

Benim sizi tehdit etmek için bir kuvvetim yoktur ve ben ilk günden beri ilan ediyorum: Anayasa dışında parlamentosuz bir rejimin ben başbakanı olamam. Ben sizinle çelişkiye düştüğüm zaman, bir dakika geçirmeden cumhurbaşkanımıza koşar emaneti iade ederim.

Ben komutanlarımızın son demeçlerinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi üzerinde hiçbir davranış görmedim. Böyle şekiller, formaliteler, protokoller üzerinde duracak yerde, Sayın AP’li arkadaşlarıma bilhassa söylüyorum siz parlamentonun en kalabalık partisisiniz; 12 Mart’a memleket niçin geldi, bunun esas temeli üzerinde durup, derin derin araştırma yapmak ve bir daha o hale gelmemek için alınacak tedbirlerin ne olduğunu tespit etmek lazım.

12 Mart’ta o muhtıraya imza koyan komutanlar durup dururken akıllarına öyle estiği için mi yaptılar onu? Yoksa kendilerine gerek ordunun içinden, gerekse kamuoyundan bir vazife duygusunun hatırlatılması üzerine ihtar için mi yaptılar?

Niye kendimizi gerçeklerden uzak tutuyoruz? Gerçeklerin derinliğine inelim. 11 Mart akşam ne halde idi Türkiye, gelin tahlil edelim burada. Bunu tahlil etmeyip, aradan altı ay geçtikten sonra, 12 Mart Muhtırası’nı şurasından burasından –zamanı geldiği zaman onu da ele alacağız diyerek– henüz kabuk tutmaya başlamış olan yarayı kaşırsanız, bundan sonra çıkacak olayların sorumlusu ben değil, siz olursunuz. 12 Mart’tan önce olduğu gibi.

Memleketin idaresi elinizde iken tedbir almayacaksınız, 12 Marta gelinecek, o geçecek, aradan aylar geçtikçe unutulacak ne halde olduğumuz 11 Mart’ta. Ondan sonra, 12 Mart Muhtırası’nı veren, ona imza koyan komutanları, şurasından burasından – bazı devlet memuru komutanlar diye önerge verdirip – eleştireceksiniz. Bu samimiyetle bağdaşacak bir davranış değildir, arkadaşlar.

Onun için, herkes sorumluluğunu yüklensin ve meclisin, parlamentonun en kalabalık partisi olarak, 12 Mart’tan önceki davranışlarınızı bir daha gözden geçirip, kendi partinizin içinde bazı halledilecek meseleler olduğunu da düşünerek, bundan sonra bir daha 12 Martlara gelmemenin çarelerini tespit etmek lazımdır. Herhalde ben, başbakan olarak, 12 Mart Muhtırası gibi bir muhtıraya muhatap olmadan, bana düşeni yapacak dikkatten bir an uzak kalmayacağım. Saygılar sunarım”.

AP'nin bakanları çekme kararı

AP'nin 5 bakanını hükümetten çekme kararını veren Genel İdare Kurulu, şöyle bir bildiri yayınlamıştı bu konuda:

> "Adalet Partisi Genel İdare Kurulu, 4-5 Ekim 1971 tarihlerinde Genel Başkan Süleyman Demirel'in başkanlığında toplanmış ve geçen toplantıdan bu yana gelişen olaylarla, genel siyasi durumu gözden geçirmiştir.
>
> Grubumuzun bir sayın üyesi tarafından verilen bir soru önergesi vesilesiyle sayın Başbakan tarafından Millet Meclisi'nde partimize yöneltilmiş olan tarizler ve sorular üzerinde de önemle durulmuş ve meclislerin çalışmaları aralıksız devam ettiği, anayasa ve değişikliklerinin gerçekleştiği, sıkıyönetimin uzatılması hakkında hükümet tekliflerinin parlamentoda tasvip gördüğü, reformlarla ilgili çalışmalara hazırlanıldığı şu sıralarda, siyasi ortamın huzur bozucu bir yöne sevk edilmiş olması üzüntüyle karşılanmıştır.
>
> Sayın Erim yaptığı bu konuşma ile 12 Mart'a niçin gelindiğinin gerekli şekilde araştırılmadığı, AP'lilerce benimsenen bazı davranışların sorumluluk yaratacak durumlar meydana getirdiği ve gerçeklerin derinliğine inilmediği iddialarında ve imalarda bulunmuştur.
>
> Ayrıca meselelerin ortaya konuş şekli incelendiği ve resmi beyanlar dikkatle tahlil edildiğinde, gelmiş geçmiş hadiselerin –hatta bundan sonra vuku bulacak olayların– tek ve peşin sorumlusu olarak AP'yi görmek veya göstermek itiyadı ve arzusunun canlı tutulmak istendiği dikkatlerden kaçmamaktadır.
>
> Bu durum karşısında cevap hakkını kullanmak ve bu davranışın gerektirdiği tedbirleri almaktan vazgeçilmesini hiçbir siyasi teşekkülden istemek mümkün olamayacağına göre, Sayın Erim'in davranışı ile meydana gelen yeni durum karşısında, AP'nin takındığı tavır ve verdiği kararları ve bunlara müessir olan hususları kamu oyuna açıklamak kaçınılmaz hale gelmiştir.
>
> Bilindiği gibi, gerek kuruluşu sırasında gerek anayasa değişikliklerinde gerekse parlamento için çalışmalarda, bugünkü hükümetin zaman zaman karşılaştığı güçlükleri yenmek ve meselelerin çözümünü kolaylaştırmak için, AP'nin gösterdiği olumlu gayretler yüce Türk milletinin gözleri önünde cereyan etmiş, bu tutum ve davranışımız sa-

yın hükümet başkanınca da zaman zaman memnunlukla kaydedilmiştir.

Böylesine bir davranışı parti politikası olarak seçmemizin sebebi, uğrunda yıllarca milletçe mücadele edilen hür ve demokratik rejimimizin sıhhate kavuşturulması ve kemaliyle yaşamasını sağlamak ve memleketimizin içine sürüklendiği buhranlı ortamdan bir an evvel kurtulmasını elbirliğiyle gerçekleştirmek gayesine dayanmıştır.

12 Mart Muhtırası ile eleştirilen konuların, münhasıran o gün iktidarda bulunan AP hükümetini muhatap almayıp, tümüyle parlamentoya ve 1961'den bu yana cereyan eden olaylar ve gerçekleştirilememiş bulunan reformların mevcudiyeti muvacehesinde, 1961'den sonra işbaşına gelmiş bütün hükümetlere de yönelen bir muhteva taşıması, ayrıca yeni hükümetin parti ve doktrin etkilerinden uzak bir bünye içinde kurulmasının şart koşulması da, bizi böyle bir takdire götüren gerekler arasındadır.

İşte bu mülahazalarladır ki, AP geçmişe değil geleceğe yönelmiş ve her zaman olduğu gibi millet için selamet yolunu aramanın gayretlerine girmiştir.

Gerçekten AP dışındaki siyasi heyetlerin, mesela anayasa tadilleri sırasında maddeler, hatta kelimeler üzerindeki hassasiyetlerini veya hükümet icraatı hakkındaki reaksiyonları sükûnetle karşıladığı, bu davranışları murakabe ve tenkidin, yahut parti programlarına bağlılığın şartları içinde mütalaa eder göründüğü halde, AP sözcülerinin veya mensuplarının beyanlarını maksatlarının dışına taşırmak ve bunlarla 12 Mart arasında irtibat kurmaya çalışmak gayretini göstermiştir. Böylece AP'ye karşı kesin bir tavır almıştır.

Aksi istikametteki çabalara rağmen, 12 Mart'a nasıl gelindiğini tek sebebe dayandırmak mümkün değildir. Ve hiçbir zaman da mümkün olmayacaktır. Bize göre 12 Mart'tan sonra alınmaya ve uygulanmaya başlanan tedbirler ve yetkiler, yetkililer tarafından verilen demeçler, AP'nin daha önce koyduğu teşhislerin doğruluğunu ispatlamış ve 12 Mart'a nasıl ve niçin gelindiğini açıklığa kavuşturmuştur.

Şimdiye kadarki uzlaştırıcı tutumumuz ve açık beyanlarımız ortada iken, AP'yi mesnetsiz olarak, her iki şeyin ve bu arada tümü ile ne şekilde nasıl yapılacağı açığa çıkmayan reformların karşısında gösterme gayretleri de dikkati çekmektedir. Bu vesile ile bir kere daha ifade edelim ki, Adalet Partisi memleket ve millet yararına gördüğü bütün re-

> formların, anayasamız ve parti programımız gereklerine uygun olarak, tahakkuku yolunda her türlü olumlu gayreti göstermeye devam edecektir.
>
> Sayın Erim'in, AP bünyesinde mevcut meseleleri çözmesi yolundaki ihtarı da partimize karşı takındığı tavrın açık delilidir. Demokrasilerde tenkit veya yol göstermenin hükümetlerden siyasi partilere değil, partilerden hükümetlere yönelen bir usul olduğunu kendilerine hatırlatmakta fayda görüyoruz".

Bunalım başlıyor

Ekim içinde, benim mecliste kumandanların konuşması üzerine yaptığım çıkıştan sonra, Adalet Partisi Temsilciler Meclisi toplanarak hükümetteki bakanlarını çekmeye karar vermişti. 5 Ekim günü gazeteciler bu konuda bana sorular soruyorlar ben diyorum ki, "şu ana kadar kabineden hiçbir istifa olmadı".

Aynı gün öğleden sonra, Sayın Sunay'la birlikte İzmir'de Akdeniz Oyunları'nın açılışına katılmak üzere uçakla yola çıkıyorduk. Uçakla yola çıkmadan önce, Adalet Partisi'nin aldığı kararı öğrendim. Gazeteciler uçağa binerken bana yine sorular yönelttiler, "ilk intibaınız ne oldu" dediler. Ben şu cevabı verdim: "Herhalde üzüntü oldu. Çünkü bu yeni bir durum yaratmıştır. Bu yeni durumun ışığında hükümetin ne yapacağını düşünmek lazım. Şimdi İzmir'e milletlerarası bir görev yapmaya gidiyoruz. Cuma sabahı döneceğiz, o zamana kadar bir karar vermiş olacağız".

İzmir'de iken gazeteciler tekrar bana bu konuda sorular soruyorlar, ben, "Cuma günü Ankara'ya döneceğim, cumaya daha çok vaktimiz var, o zaman cevap veririm" diyorum ve şunu ilave ediyorum: "Bana askerde bir şey öğrettiler: Herhangi bir olay karşısında 24 saat tepki göstermeden geçirmek lazımdır diye. Onun için asker-

likten öğrendiğim bu çok değerli kaideyi her zaman hatırımda tutarım".

Gazeteciler beni, ağzımdan bir söz almak için, çok sıkıştırdılar. "Hiçbir endişeniz yok mu" sorusunu yönelttiler. Ona da şu cevabı verdim: "Benim endişem yok. Hiç kimse de endişe etmesin. Türkiye neleri geçirmiş, nerelerin üzerinden atlamıştır. Bunlar ufak şeylerdir, günün birinde benim, hatta hükümetin çekilmesi Türkiye'nin siyasi hayatında önemli olaylar değildir". Gazeteciler tekrar sordular: "Kabinede revizyon yapmanız söz konusu olabilir mi?" Şöyle cevaplandırıyorum: "Şimdi hiçbir şey söz konusu değil. Düşünmek, düşünmek, düşünmek".

O gün, 5 Ekim günü, uçakla İzmir'e giderken Cumhurbaşkanıyla uçağın ayrı bölmesinde, önde pilotların arkasında, ikimiz yalnız oturduk. Kendisine artık benim çekilme zamanımın geldiğini, Adalet Partisi bakanlarını hükümetten ayırdıktan sonra, devletin benim tarafımdan idare edilmesinin imkânı kalmadığını anlattım. Cumhurbaşkanı buna razı olmadı. "Sen kur yine hükümeti" dedi. "Hükümeti genişlet" dedi, "Adalet Partililerin sayısını 10'a çıkar" dedi. Ben, "bu olamaz, çünkü Demirel'le onun şahsına taalluk eden bir konudan aramız açıldı, artık o beni samimi olarak desteklemez. Bunun için müsaade edin ben ayrılayım, bir AP'liye, mesela Sabit Osman Avcı'ya hükümeti kurdurursunuz. O hükümet, parlamentoyla, bilhassa parlamentoda çoğunlukta olan AP ile iyi geçinir. Benim 12 Mart'ta iş başına geldiğim zamanki ortam bugün artık yok. O günkü ortamda, kumandanlar durumun ağırlığını görerek bir muhtıra vermişlerdi. Ve partiler de o muhtıranın gereklerine uymayı kabul etmişlerdi. Şimdi ben partilerde bir direnme, değişme görmekteyim. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Herhalde, her ne sebeple olursa olsun, benim partisiz bir insan olarak, bağımsız bir insan olarak, görev yapabilmem olanağı kalmamıştır. Görev yapabilmem için, AP ile CHP'nin, en azından bu ikisinin, beni içtenlikle desteklemeleri, bana inanmaları, bana güvenmeleri gerekirdi. Bu kalmadı. Bu

kalmadığına göre, en azından AP kanadında kalmadığına göre, benim ayrılmam en iyisidir” dedim.

İzmir’e kadar böyle konuşarak gittik, fakat Cumhurbaşkanı’na bu fikri kabul ettiremedim. İzmir’de o akşam kumandanlarla orduevinde ayrı buluştuk, yemek yedik. Adalet Bakanı İsmail Arar da vardı. Kendilerine görüşümü, niyetimi anlattım. Kumandanlar (Tağmaç yoktu, o yemekte üç kuvvet kumandanı vardı) bana, “bir karar vermeden on saat önce bize haber ver, biz de ona göre durumumuzu tespit edelim” dediler.* En sonunda zannediyorum Muhsin Batur’la, Faruk Gürler “Ankara’da bir defa da İnönü’yle görüş; İnönü’yle bu işi görüştün mü” dediler. “Hayır görüşmedim” deyince “Ankara’ya döner dönmez bu işi bir defa da İnönü’yle görüş bakalım, onun da fikrini al” tavsiyesinde bulundular. O gece öyle ayrıldık.

Ertesi günü, Akdeniz Oyunları açılışı yapılmadan, bir akşam evvel kumandanlarla karar verdiğimiz şekilde Cumhurbaşkanı’ndan, bize, kumandanlarla birlikte Ankara’ya dönme izni vermesini rica ettim. “İşlerimiz var, vaziyeti orada mütalaa edeceğiz” dedim. Cumhurbaşkanı razı oldu. Akdeniz Oyunları açılışından sonra o gece bir uçakla Ankara’ya döndük. Ve Ankara’ya gelince de hemen ben İnönü’yle temas aradım, görüştüm.

İnönü hükümeti bırakmamı tavsiye etmedi. Hükümette kalmamı söyledi. Bu sebepten (yani AP’li bakanlar nedeniyle) çekilmenin doğru olmayacağını söyledi. “Ayrılan bakanların yerine yenilerini tayin edersin, vekil bakanlar tayin edersin, bu şekilde işi yürütürsün” dedi.

O gece Ankara’ya gelince, uçaktan iner inmez gazeteciler karşıladı. Bir soru yönelttiler: “Vatandaş demokratik rejimin geleceği bakımından endişeli, vatandaş endişesinde haklı mıdır?” Şöyle cevaplandırdım: “Demokratik rejime bir şey olmaz. Demokratik rejim yaşar. Hepimizin gayreti ve gayesi demokratik rejimi yaşatmaktır. İzmir’de de söyledim. Öyle üç bakan, beş bakan çekildi di-

ye demokratik rejime de bir şey olmaz, memlekete de bir şey olmaz”.

Daha sonra bir gazeteci “dün gece İzmir’de Cumhurbaşkanı’na istifanızı vermişsiniz, doğru mu” diye sorunca şu cevabı eriyorum: “Hayır yok böyle bir şey. Herkes her şeyi bizden daha iyi biliyor”.

Ankara’da İnönü’den başka Bozbeyli ile de konuştum. Feyzioğlu Ankara’da yoktu. Amerika’da bulunduğu için Genel Başkan Vekili görevini yürütmekte olan Genel Sekreter Orhan Öztrak’la konuştum.

7 Ekim günü gazetecilerin sorularına şöyle cevap veriyorum: “Henüz kararımı vermedim. Biliyorsunuz, yarına kadar vaktimiz var. İstişareler yapıyorum. Partilerin liderleri ile görüştüm. Sayın Meclis Başkanı’nı da şimdi ziyaret edeceğim. Tabii, ayın 11’inde Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı gelecek, 13’ünde ayrılacak. 14’ünde Sayın Cumhurbaşkanımız İran’a gidecek, 18’inde dönecek. 18’inde İngiltere Kraliçesi gelecek. Dün başlayan Akdeniz Oyunları da uluslararası bir temastır. Bunlar elbette göz önünde bulundurulması lazım gelen şeyler. Bir yabancı devlet başkanı yardımcısının ve başkanının bir memleketi hükümet buhranı içinde bulması, ya da çekilmiş, muvakkaten göreve devam eden bir hükümetle karşılaşması elbette arzu edilen şeyler değildir. Ama suni olarak –bir hükümetin gitmesi lazım ise– bunlar olmasın diye oturması da doğru değildir. Bütün unsurları değerlendiriyoruz. Kararımız her şeyi göz önünde tutarak alınmış bir karar olacaktır. Şu anda bir karar yok. Kararı demokratik usullerle oluşturmaya çalışıyoruz”.

AP Lideri Süleyman Demirel’le görüşüp görüşmeyeceğime dair, yeniden bir soru soran gazeteciye şu cevabı veriyorum: “Sayın Demirel görüşlerini tebliğ olarak açıkladı. Bu tebliğ üzerine durum değerlendirmesi yapacağız diye söylemiştik. Şimdi değerlendirmeyi yapmaya çalışıyoruz. Tabii kendi kendime yapmıyorum. Parlamentoda grubu olan liderlerle görüşerek yapıyorum. Şimdi Sayın

Meclis Başkanı ile görüşeceğim. Senato Başkanı İzmir'den gelirse onunla da görüşeceğim".

8 Ekim günü, iki bakanın, Doğan Kitaplı ile Haydar Özalp'in istifa mektuplarını bana verdiklerini açıklıyorum.

9 Ekim günü, evvelce işverenlerle ve işçilerle yaptığımız iki toplantının üstüne üçüncü toplantıyı Türk esnaf ve sanatkârlarının sorunlarını görüşmek maksadıyla Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu yöneticileri ve birlik başkanlarıyla İstatistik Enstitüsü salonlarında bir toplantı yaptık.

Adalet Partili bakanların çekilmesi konusunu 9 Ekim günü Bakanlar Kurulu'nda görüştük. Bakanlar Kurulu'nda, meclise gidip güvenoyu isteyip istememe konusunu da görüştük. Güvenoyu istemeye lüzum olmadığı kanaatine vardık ve gazetecilere de bunu söyledim.

10 Ekim günü Cumhurbaşkanı nezdinde Orgeneral Tağmaç'la üçlü bir toplantı yaptık. Bu toplantı uzun sürdü, oradan toplantıdan ayrılırken gazetecilerin sorularına şu cevabı veriyorum: "Biliyorsunuz son günlerin konusunu. Bu konu üzerinde görüşmeler devam ediyor, daha da devam edecek. Herhalde bir bunalım içindeyiz, ona şüphe yok. Fakat bu bunalımdan mutlaka çıkmak lazım. Memleketimizin üstün yararları bunu gerektiriyor. Herkes kendisine düşeni yaparsa, zannediyorum ki bu bunalımdan çıkılacaktır. Şimdilik söyleyeceklerim bu kadar".

Daha önce İhsan Topaloğlu ve Halûk Arık ayrılmışlardı hükümetten. Onlardan boşalan yerleri diğer bakanlardan birini ötekine vekil yaparak dolduruyordum. Şimdi iki bakan daha istifa etmişti, bunların da yerini doldurmak lazımdı. Bunların yerini de, aynı şekilde, mesele kesin olarak çözümleninceye kadar, vekil bakanlarla doldurdum.

TRT'de açıklama

10 Ekim günü Karaosmanoğlu'yla birlikte, radyo-televizyon kameraları önüne çıktık ve hükümetin ilk altı ayındaki faaliyetleri hakkında bilgi verdik. Bu TRT muhabirinin sorularına cevap şeklinde oluyordu. Bazı sorulara ben cevap veriyordum bazı sorulara Karaosmanoğlu cevap veriyordu. Şimdi bu konuşmadan bazı parçaları buraya aktarmak istiyorum:

TRT muhabirinin ilk sorusuna, bizim 12 Mart'tan sonra işbaşına geldiğimiz ortamı hatırlatarak cevap veriyorum. Memleketin o gün ne halde bulunduğunu hatırlatarak karşılık veriyorum. Hükümet programına rağmen tedhiş eylemlerinin durmadığını söylüyorum. Bunun üzerine sıkıyönetim ilanına mecbur olduğumuzu anlatıyorum. Sıkıyönetimden sonra, İsrail Başkonsolosu'nun kaçırılması, öldürülmesi, kız çocuğu Sibel'in kaçırılması, sonra kurtarılmasını anlatıyorum. Ve ilk işbaşına geldiğimizde memlekette çok rahatsız, huzursuz bir ortam olduğunu belirtiyorum.

Ondan sonra Karaosmanoğlu bir soruya cevap veriyor, yeni hükümetin özelliklerinden biri dış iktisadi, ticari ilişkiler için yeni bir bakanlığın kurulması olduğunu anlatıyor ve böyle bir bakanlığa ihtiyaç bulunduğunu söylüyor. Bu bakanlığın ilk icraatından çok şikâyetler yükseldiği, ithalatın yapılamayacağı ihracatın gecikeceği şikâyetlerini aldığımı ben hatırlatıyorum. Fakat, Karaosmanoğlu, 26 Eylül tarihi itibariyle yaptığımız ithalatın geçen yıl bütün ithalattan daha fazla olduğunu söylüyor. 26 Eylül itibarıyla yine 515 milyon dolarlık işçi dövizlerimiz sayesinde bir ihtiyat paramızın biriktiğini hatırlatıyor. Ondan sonra ihracat meselesine geçiyor: Geleneksel mallar yani fındık, tütün, pamuk, üzüm dışındaki ihracatımızın geçen sene 121 milyon dolar iken, bu sene aynı sürede 160 milyon dolara çıktığını haber veriyor. Pamukta alivre satışları niçin yasakladığımızı anlatıyor. Dünya pamuk fiyatlarının birkaç ay sonra

yükseleceğini hükümet öğrenmişti, bunun için üreticinin elinden ucuz fiyatla pamukları çıkmasın diye alivre satışlar yasaklandı. Gerçekten de, birkaç süre sonra pamuk fiyatları arttı ve bu yüzden hem üreticimiz hem de memleketimiz çok para kazandı. Yine ben, bu arkada bıraktığımız hükümetin icraatı içinde Kıta Çini'nin tanınması konusuna değiniyorum. Bunun önemli bir karar olduğunu anlatıyorum. Ondan sonra, dış politika konusunda TRT muhabirinin sorduğu bir soruya cevap veriyorum. Türkiye, diyorum, "NATO üyesidir, ama NATO'da savunma için bulunmaktadır. NATO'da olmayan, başka gruplaşma içinde olan devletlerle düşmanlık, yahut onlara karşı soğukluk anlamında, NATO'yu kabul etmiyoruz diyorum ve şöyle devam ediyorum:

> "Bundan dolayı, mesela öbür grubun lideri olan, fakat bizim yakın komşumuz, sınır komşumuz olan Sovyetler Birliği ile de iyi komşuluk ilişkilerini sürdürüyoruz, geliştiriyoruz. Ticari ve ekonomik ilişkilerimizi de yine sürdürüyoruz, geliştirmeye dikkat ediyoruz. Bütün komşu devletlerle de iyi geçinmek istiyoruz. Hiç kimsenin toprağında ülke bütünlüğünde gözümüz yok. Herkesi eşit sayıyoruz ve böylece Atatürk'ün Yurtta Barış, Dünyada Barış ilkesine uygun bir dış politika izliyoruz. Türkiye, dış politikası bakımından, yabancı devletlerle ilişkiler bakımından çok güzel bir ortamdadır. Tek canımızı sıkan sorun Kıbrıs sorunudur. Onda da biz haklı olduğumuz inancındayız. Çünkü serbestçe görüşülmüş, tartışılmış, imzalanmış antlaşmalara bizim gösterdiğimiz saygıyı başkalarının da göstermesini istiyoruz, bundan başka bir dileğimiz yoktur".

Yine dış politika, dış ilişkiler alanında Avrupa Konseyi'ne verdiğimiz önemi işaret ettikten sonra, Ortak Pazar üzerinde duruyorum. Ortak Pazar'ın hem ekonomik hem de politik bir değeri olduğunu söylüyorum. Ortak Pazar'ın bizim Batı dünyası içinde bulunuşumuzun ekonomik bir görüntüsü olduğunu belirtiyorum. Karaosmanoğlu, benim bu açıklamamı tamamlıyor ve diyor ki: "Ortak Pazar'da başarılı olmamız için, bizim ürettiğimiz malların dış piyasalarda, Ortak Pazar memleket piyasalarıyla rekabet edebilir bir yapı-

ya kavuşması lazımdır. Bunun için de, maliyetlerin belli bir döviz raici ile, diğer ülkelerle rekabet edebilir hale gelmesi çok önemlidir. (...) Devalüasyon, bir yıl önce 1970'te yapılan yüzde 66 devalüasyon zaruriydi yapılmak lazımdı, hatta biraz da gecikmişti. Geciktiği için yüzde 66 gibi yüksek bir nispette yapıldı" diyor. "Bu devalüasyonun sonucu maliyet artışları oldu. Memur maaşlarına personel kanunuyla getirilen ilaveler oldu. İktisadi devlet teşekküllerinin mal ve hizmetlerinde fiyat artışları yapmak zaruretinde kaldık. Bunları yapmadan önce uzun uzun düşündük, tekrar tekrar düşündük, ama başka çare olmadığını görünce halka en az tesir edecek şekilde bu işin yapılması imkânlarını araştırdık ve kaçınılmaz bir duruma gelmiş olan zammı yaptık" diyor.

Karaosmanoğlu, burada üretici lehine almış olduğumuz bazı tedbirlerden bahsetti. Buğday fiyatlarında yaptığımız ayarlamaları anlattı. Ve bununla memlekette bir fiyat istikrarı sağlamak istediğimizi söyledi. Daha sonra, hükümetin çabalarının ana hedefinin sosyal adalete dayanan, kendi kendine kalkınma gücüne kavuşmuş bağımsız bir ekonomik kalkınma sürecine girmek olduğunu Karaosmanoğlu ilave etti.

Bu arada ilk altı ayımızda karşılaştığımız olaylar arasında, Burdur'daki ve Bingöl'deki yer sarsıntıları ve o yüzden tekel zammı yapmamız bu yer sarsıntısından dolayı vâki olan yıkıntıları o parayla ödemek için; Ereğli Demir Çelik'te bir çelik kazanının patlaması, sonra toplu sözleşmelerle yeni zamlar kabul edilme zorunluluğu, 50,000 işçinin greve gitmesi tehlikesi, ondan sonra Anayasa Mahkemesi'nin özel yüksek okullarla ilgili kararı üzerine, 49.000 öğrencinin açıkta kalması ve bunların yerleştirilmesi, hep bu altı ay içine sıkışan hususlar diyordu Karaosmanoğlu.

Burada ben anayasa değişikliklerini de bu altı ay içinde yaptığımıza dikkati çekiyorum. Karaosmanoğlu, değişiklikler dolayısıyla 51 kanun tasarısının meclislere verildiğini, bunların 15'inin şimdiden kabul edilmiş olduğunu söylüyor. Bundan sonra, toprak refor-

mu konusuna geçiyoruz. Ben diyorum ki: “Toprak reformunun önemini tekrar anlatmaya ihtiyaç yoktur. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana toprak reformunu yapmamış pek az memleket kaldı, biz onlardan biriyiz, üzülerek söylemeliyim. 1961 Anayasamız açıkça toprak reformunu emrettiği halde, çeşitli sebeplerle toprak reformu bir türlü ele alınamamıştır”.

Toprak reformundan bahsettikten sonra, “diğer bir reform alanı maliye ve vergi alanıdır” diyorum. Ve ilave ediyorum: “Tabii eğitim reformu bence bunların hepsinden de önemlidir” ve bu konudaki fikrimi şöyle söylüyorum:

> “Türkiye’nin, 150 yıldır modernleşme için sarf ettiği gayretlerin arzu edilen neticeyi vermemiş olması, eğitim reformunu gereği gibi başaramamış olmasındandır. Eğitimi, mutlaka ilkokuldan üniversiteye kadar, yeniden gözden geçirmemiz lazımdır. Birçok alışkanlıkları rahatlıkları bu bozacaktır. Ama bozmak lazım. Onu düzeltmezsek, memleketimiz sık sık bunalımlara uğrar. Liselerden her sene on binlerce [öğrenci] çıkıyor. Üniversitelerde, yüksek okullarda yer bulamıyor, yahut bulduğu yer kendisinin arzu ettiği mesleği sağlayacak bir yer değildir. Birçok işsiz var. Aydın fabrikası haline gelmiştir ortaokullarımız, liselerimiz. Bu sistem behemehal değişmelidir. Bunalımların altında yatan problemlerden biri budur.
>
> Diğer bir reform alanı Maliye ve vergi alanıdır. Vergilerde çok kayıp olmaktadır. Vergi vermesi lazım gelen insanlar vermemektedirler. Bu da toplumumuzda huzursuzluk yaratmaktadır. Devlet idaremizde esaslı reformlar lazımdır. Biz bunların hepsinin hazırlığına çoktan giriştik. İlk günden giriştik, bugün sonuna yaklaşmış bulunuyoruz. Önümüzdeki haftalarda, arka arkaya reform tasarıları meclislere sunulacaktır. Yine umuyorum ki, meclisler de bize yardımcı olacak, bu reformlar manalarını kaybetmeden, budanmadan çıkacaktır. Geçenlerde Van’a demiryolu açmaya gittiğimizde, Sayın İran Hükümdarı Şeyhinşah kendisinin toprak reformu yapmak için parlamentoya sunduğu kanunun ne şekilde çıktığını anlatmak için bize verdiği izahat arasında kullandığı bir tabiri tekrar edeyim: ‘Yelesi ve kuyruğu yanmış aslana döndürdüler benim kanunu’ dediler. Yani cascavlak çıkardılar! Bizim kanunlarımız inşallah o akıbete uğramayacak.

> Zaman da çok mühim, kaybedecek hiç vaktimiz yok onun için ben daima şunu söylüyorum: 12 Mart'a gelişin, 12 Mart ortamının bir yüzeyde sebepleri var, bir de derin sebepleri var. Yüzeydeki sebepleri ilk konuşmamızda da anlattığım gibi, evet birtakım ideolojik sapmalar, dışarıdan memleketimize karşı yönelmiş komplolar, bunlar var. Ama bunlar ortadan kalktığı zaman, problem halledilmez, bunlar ortadan kalkar, biz yine reformları yapmamakta direnirsek, büyük bir şey halledilmiş olmaz".

Burada televizyon muhabiri şöyle bir soru yöneltiyor bana: "Yani Sayın Başbakanım izin verirseniz şöyle bir özetleme yapabiliriz: İlk altı aylık icraatınızla, eskiden bir hasta nefes alıp vermesi olan bu topluma, önce bir normal nefes alma imkânı sağlama yolunda çabanız oldu. Ve erişilen sağlam bir zemin üzerine anayasa değişiklikleri, asayiş, bu arada hazırlanan kanun tasarılarıyla yeni bir döneme giriş, yeni bir atılım, yeni bir aşama söz konusudur".

Ben şöyle cevap veriyorum: "Çok yerinde! Hatırlatmak istemiyordum ama sırası geldi söyleyeyim: Biz hükümete ilk geldiğimiz günlerde, bir büyük tüccar bana şöyle söylüyordu: 'Bu memlekete huzur ve sükûnu geri getirecek bir idareye servetimin yarısını vermeye hazırım. Evlerimize, kapılarımıza kilit üstüne kilit vurmadan oturamaz hale geldik. Çocuklarımızı sabahleyin okula gönderirken akşam sağ dönüp dönmeyeceğini düşünmekten başka şeye bakamaz hale geldik'. Bugün çok şükür bunlar arkada kaldı. Hatta unutuldu, ama ben unutmuyorum. İleride tekrar aynı durumlara düşmememiz için gerekli olan esaslı temel reformları behemehal yapmak başarmak için, arkada kalan altı aydan daha çetin bir dönemin bizi beklediğini her zaman düşünüyorum".

Karaosmanoğlu ilave ediyor: "Tabii büyük anlayış görmemiz gerekiyor efendim".

Tekrar ben konuşuyorum: "Ümit ediyoruz, daima iyimser olarak hareket ediyoruz".

TRT muhabiri, "hükümetlerin gayesi milletleri mutlu kılmaktır, herhalde sizin de gayeniz bu olmalıdır. Geçende George Pompidou

1971 yılı mesajında, Fransızlar'a şöyle hitap ediyordu: 'Fransızlar, sizler belki dünyanın en mutlu milletlerinden birisiniz'. Herhalde sizde de böyle bir hedefe yönelmek arzusu vardır ve bu reformları bunun için düşünüyorsunuz" dedi. Ben cevap veriyorum:

> "Evet, herkes bilir ki mutluluk bir maddi varlık meselesi değildir. Daha ziyade duygusal bir konudur. İnsanlar kendilerini mutlu hissettikleri zaman mutludurlar. Bir insan çok zengin olur fakat mutlu değildir. Meşhur, bir gömleği olan çoban hikâyesini bilirsiniz o mutludur.
>
> Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, insanların mutlu olabilmesi için asgari bir şeylere sahip olması lazım. Bugün bizim toplumumuzda maddi bakımdan çok iyi durumda olanlar var, orta durumda olanlar var, hiç de iyi durumda olmayanlar var. Mühim olan bir devlet idaresinde, bu hiç iyi durumda olmayanların sayısını azaltmak, onları iyi, daha iyi, çok iyi durumlara doğru ilerleme imkânlarına kavuşturmaktır. Fırsat eşitliği denen şey de budur. Bizim toplumumuz bundan dolayı, esaslı reformlara muhtaçtır. O reformları yapmazsak, o fırsat eşitliğini sağlamamış oluruz. 'Biri yer biri bakar, kavga bundan çıkar' sözünü de, atasözümüzdür, unutmayalım ve bunu dengeli bir şekilde herkese yaşama zevki verecek herkese çalıştığı takdirde gayret sarf ettiği takdirde daha iyi bir ortama geçeceği duygusunu yerleştirecek bir düzen kurmalıyız. Bu düzeni kurmazsak ümitsizlerin sayısı artar, ümitsizlerin sayısı arttığı zaman da toplumun bunalımı devamlı hal alır. Bütün gayretimiz bunu önlemektir. Pompidou Fransa için söylemiştir, doğrudur. Fransa bugün Avrupa'nın gerek toprak kaynakları bakımından, gerek insan kaynakları bakımından en elverişli memleketlerinden biridir. Fransa'da bir işçi çalışırken 'ben ekmek paramı kazanıyorum' demez, 'biftek paramı kazanıyorum' der. Bu hale gelmiş Fransa! Biz hâlâ ekmek parasını kazanmaktan bahsediyoruz. İşte bizi de bir üst seviyeye götürecek formüller peşindeyiz. Bilmiyorum Karaosmanoğlu benim bu sözlerime itiraz eder mi?"

Karaosmanoğlu cevap veriyor: "Hayır efendim, tamamen iştirak ediyorum. Refah meselesi, mutluluk meselesi aynı zamanda iktisadın da üzerinde durduğu konulardan birisi. Tabii normal, tip olarak, meseleyi halle fazla imkân yok. Ancak mutluluk toplum bakımından ifade edildiği zaman, toplumun kalkınma yönünde bir şeyler

yaptığı inancına sahip olması ve her gün daha olumlu daha adil daha varlıklı bir toplum haline geldiğini, geliştiğini hissetmesi kendisine öncülük edenlere bu yönde inanç duyması zannediyorum toplumun mutluluğu bakımından en önemli unsurlardır.

Ben şöyle tamamlıyorum: "Başlıca amacımız bu: Memleketin dışarıdan güvenliğini sağlamak, içeride huzur ve sükûn içinde yaşatmak ve herkese fırsat eşitliği veren bir düzene yaklaşmak".

Sunay'ın girişimi

Cumhurbaşkanı Sunay, Ekim bunalımının başında İzmir'den döndüğünde (8 Ekim günü İzmir'den döndü) kendisi ile buluştuk, görüştük. Ben istifada ısrar ettim, "olmaz" dedi. Tağmaç da "olmaz" diye ısrar etti. Neticede, Sunay'ın Adalet Partisi ileri gelenleri ile görüşmesine karar verdiler Cumhurbaşkanı ile Tağmaç. Cumhurbaşkanı 9 Ekim günü, Adalet Partisi ileri gelenleri ile yapacağı görüşmede, konuşmaya hangi sözlerle başlayacağını önceden yazılı olarak tespit etmiş, başyaveri ile bana gönderdi. Okudum, benim buna ilave edecek hiçbir şeyim yoktu. Bunalımın başlangıcını şöyle anlatıyordu:

> "Olayları ve gelişmeyi günlerden beri takip etmekteyim. Şunlar olmuştur: 5 Ekim 1971 günü Adalet Partisi İdare Kurulu, Adalet Partili bakanları hükümetten çekme kararını ilan etti. Öyle anlaşılıyor ki bu gelişme şuna sebep oldu. 23 Eylül 1971'de Millet Meclisi'nde sıkıyönetimin uzatılması görüşmesi sırasında şu aletle AP sözcüsünün konuşmasını dinledim. (Cumhurbaşkanı odasında Meclis'teki ve Senato'daki görüşmeleri dinlemeye yarayan bir alet vardır). Bugüne bizi getiren şartları hiç hesaba katmadan, çeşitli yorumlamalara kapı açan bir kindar hava yaratan uzun beyanat oldu. Üzüldüm, taşlamaların hedefi hükümet olamaz, o hükümeti işbaşına getiren kuvvetler olduğunu anlamak güç değildi. Hatip, AP iktidarı zamanında ve daha evvelinde de hükümete brifing yapmak veya hükümet üyelerinden bazı hususları açıklamaları hususunda genelkurmayda toplantılar yapıldığı halde, bu hükümet zamanında yapılan bu gibi toplantıyı da söz konusu etti. Üstelik şunu da söyledi, 12 Mart'ın eleştirisini yapmak için vaktin henüz erken olduğunu. 25 Eylül 1971 günü AP Gençlik Kolları lokalinde Sa-

yın Parti Başkanı 12 Mart Muhtırası'nı doğuran şartları hiç hesaba katmadan, çok sert bir konuşma yaptı. Okuduğum zaman 12 Mart'ı kovalayan günlerde gösterdiği basiret ve dikkatle hiç münasebeti olmayan hırçın ifadelerinden müteessir oldum.

Hür basın, hür üniversite, hür rejim, hür sendikadan bahis buyurdular. Herhalde hür TRT'yi katmayı unuttular. Ne çektiksek bunların o zamanki anlamış oldukları hürriyetten zarar gördük. Nitekim yeni anayasa tadilatında da bilhassa bu hususların çerçevelenmesini Adalet Partisi ve hepimiz ısrarla istemişizdir. Binaenaleyh bunlardan söz etmek ve bilhassa gençlerle bu şekilde konuşmak acaba tahrik vesilesi olmaz mı? Bu konuşmalarda herhalde hedef hükümet olamazdı. Çünkü hükümet 12 Mart Muhtırası gereğince işbaşına gelmiş ve kendisinden huzuru sağlamak ve reformları yapmak istenmişti. Hükümet de parlamentoya dayanarak bu hususları başarmaya çalışmıştır.

27-28 Eylül günlerinde, gazetecilerin didiklemeleri yüzünden, esasen açıkladığım sebeplerden endişeye düşen, 12 Mart Muhtırası ile silahlı kuvvetlerin isteklerini ortaya atmış olan Güvenlik Kurulu Üyesi olan komutanlar, reformlar ve Atatürkçülük hakkında beyanlarda bulunmuş ve parlamentoyu gölgeleyecek bir şey söylememişlerdir.

Başbakan da bir soru üzerine mecliste bu konuşmalara değinmek zorunda kalmıştır.

Bundan öfkelenerek hükümetten partili üyeleri çekmek doğru mudur? Hükümeti kitle partisinin desteğinden mahrum etmek 12 Mart Muhtırası'ndan daha iyi bir hareket olamaz.

Yeni hükümet hiçbir partinin sağlayamayacağı değişikliğini sağlamış, huzuru temin etmiş, şimdi bütün partilerin bilhassa anayasanın istediği reformları yapmaya gelince mi desteklenmeden mahrum bırakılacaktır. İster muvafık, ister muhalif kalsın, neden reformların yapılmasında hükümette bulunmasınlar?

Ben devlet başkanı olarak AP'li üyelerin hükümetten çekilmesini uygun bulmam.

Adalet Partisi iktidarı ile beraber çalıştım. Sıkıntılı günler geçirdik, fakat bana daima yardımcı oldular.

Nihayet 12 Mart Muhtırası yeni bir durum yarattı. Şimdi bu durumu iyi bir sonuca götürmek hususunda yine kitle partisinin yardımına muhtacım. Bunu esirgememeleri, çünkü durumun fenalaşmasını isteyen unsurlar pusudadırlar".

Sunay'ın bu konuşması daha devam ediyor. Reformlardan bahsediyor, nelerin yapılması gerekli olduğunu söylüyor ve AP'nin yardımında devam etmesini rica ediyor.

AP'nin kararından sonra

11 Ekim günü AP'lilerin hükümetten çekilme kararı üzerine hasıl olan durum hakkında şunları söylüyorum:

> "Bunalım dondurulmuştur. Şu anda bir kabine çekilmesi gibi bir durum olmayacaktır. Hal şeklinin devamlılığını sağlamak için çalışmalar sürecektir. Türkiye'de faziletin en başta geldiği siyasi bir ortam kurulmalıdır. Buna çalışılmaktadır ve bu olacaktır. Bunu, benim başkanlığımda veya başkasının başkanlığında, sağlamanın pek o kadar önemi yoktur. Şahıslar mühim değildir, ama parlamenter rejim yaşamalıdır. Parlamenter rejimde, Adalet Partisi en önemli bir unsurdur. Ondan sonra Cumhuriyet Halk Partisi keza önemli bir unsurdur. Bu ikisinin, bu ortamda, birlikte desteklemeyeceği bir hükümet ayakta duramaz".

12 Ekim günü hükümette boşalan bakanlıklar için bir açıklama yapıyorum ve şunları söylüyorum:

> "AP'li Devlet Bakanı Doğan Kitaplı'nın görev yaptığı Devlet Bakanlığı lağvedildi. Adalet Partili Gümrük ve Tekel Bakanı Haydar Özalp ile Turizm ve Tanıtma Bakanı Erol Yılmaz Akçal'ın istifalarını da kabul etmedim. Bir süreden beri boş bulunan Ulaştırma Bakanlığına Selâhattin Babüroğlu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına Atila Sav asaleten tayin edildiler. Bu iki bakan şimdiye kadar bulundukları bakanlıklara da, bundan sonra vekâleten bakacaklar. Doğan Kitaplı'nın Devlet Bakanı olarak baktığı işlere bundan böyle Mehmet Özgüneş bakacak".

Bunalım buzdolabında

14 Ekim günü Cumhurbaşkanı Çankaya'da bir yemek vermişti. Bu yemekte Adalet Partililerle beraber bulunduk. O yemekten ayrılırken gazeteciler bana soru yönelttiler ben şöyle cevap veriyorum: "Bunalımı dondurduk, buzdolabına koyduk, orada duruyor".

Anadolu Ajansı bu haberini şöyle veriyor:

> "Başbakan Profesör Nihat Erim, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından dün akşam Çankaya'da verilen yemekten ayrılırken, görüşmelerin Cumhurbaşkanı'nın İran'dan dönüşünden sonra da devam edeceğini söylemiştir. Saat 23.36'da Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nden ayrılan Başbakan Profesör Nihat Erim bir soru üzerine: 'Bunalımı durdurduk, buzdolabına koyduk, orada duruyor' demiştir.
>
> Zamanın birçok konularda çok iyi bir ilaç olduğunu söyleyen Başbakan Profesör Nihat Erim, bu zamanın sonuç üzerinde etkili olmasını dilediğini, Türkiye'nin geleceği için iyi sonuçlar getirmesine çalıştıklarını, medeni usulün böyle olduğunu belirtmiştir.
>
> Profesör Nihat Erim başka bir soru üzerine, her görüşmenin bir ileri adım olduğunu söylemiş, 'memnuniyet verici mi bu' şeklinde bir soruya da 'memnuniyetsiz değilim.. Hususi bir memnuniyet göstermek için henüz vakit erken' cevabını vermiştir.
>
> Başbakan Profesör Nihat Erim daha sonra, bir gazetecinin 'bugünkü toplantıda rejimin bir hattı çizildi mi' şeklindeki bir sorusu üzerine, bir hat çizilmediğini söylemiş, 'parlamentoya dayalı bir hükümet söz konusu oluyor, özellikle Adalet Partisi kanadından gelen bir sözdür bu. Siz bugün, Adalet Partisi'ne göre, parlamentoya dayanmayan bir hükümetin başkanlığını yapmış oluyorsunuz, bu konudaki görüşünüz nedir' şeklindeki bir diğer soruyu ise '321 güvenoyunu zannediyorum bizim parlamentomuz verdi. Bu 321'in içinde çoğu da Adalet Partili idi. Bunun aksini iddia etmek, güneşi balçıkla sıvamak demektir' diye cevaplandırmıştır.
>
> Başbakan Profesör Nihat Erim, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın İran'dan dönüşünden sonra yapılacak olan görüşmelerin ve temasların ne şekilde gerçekleşeceğinin bizzat Cumhurbaşkanı tarafından tespit edileceğini ifade etmiştir".

14 Ekim günü Ankara Üniversitesi Rektörü Profesör Tahsin Özgüç Başbakanlıkta beni ziyaret ediyor ve beş eski özerk üniversite-

nin hazırladıkları ortak üniversiteler kanun tasarısı üzerinde bana bilgi veriyor. Bu ortak kanun tasarısını bana daha önce vermişlerdi.

Milletvekilliğinden Senato'ya

16 Ekim günü Anadolu Ajansı bülteninde bir haber, "Başbakan Profesör Nihat Erim milletvekilliğinden istifa ediyor" diye. Haberde benim milletvekilliğinden ayrılarak Cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörü olarak seçileceğim söyleniyordu. Ve bunun ayrıntısı veriliyordu.

18 Ekim günü Anadolu Ajansı bülteninde benim milletvekilliğinden istifam üzerine Kocaelililere veda mesajım yer almaktadır. Kocaeli milletvekilliği görevimin sona ermesi nedeniyledir bu mesaj. Şu şekildedir:

> "Sayın Devlet Başkanımızca Cumhuriyet Senatosu Cumhurbaşkanı Kontenjan üyeliğine seçilmiş bulunuyorum.
>
> Parlamentoda Kocaeli'ni temsil etmenin şerefini, 1945'ten 1950'ye ve 1961'den bugüne kadar 15 yıl taşıdım. Hükümet üyesi olarak veya sadece milletvekili sıfatıyla, daima yurdumu düşündüm. Kocaeli halkının bana emanet ettiği göreve hiçbir surette gölge düşürmemeye itina ettim. Sadece kendi bölgem için değil, bütün Türk milleti ve Türkiye için yararlı olmayı amaç edindim.
>
> Parlamentoda görevime yeni bir sıfatla devam ederken yine aynı ilkelere bağlı kalacağım. Dört dönemdir beni seçen, aziz hemşerilerime en iyi duygularla, milletvekilliğinden ayrılırken, saygılarımı, bağlılıklarımı iletmenizi rica ederim".

Bu mesajı Kocaeli'ndeki bütün muhtarlık ve belediye başkanlıkları delaletiyle göndermiştim.

Yabancı basına demeç

İngiltere Kraliçesinin Türkiye'yi ziyareti dolayısıyla Türkiye'de bulunan İngiliz, Amerikan, Alman öteki yabancı ülkeler gazetecilerine bir basın toplantısı yaptım. 18 Ekim günü yapılan bu basın toplantısında bana muhtelif sorular yöneltildi; bu sorular arasında bir tanesi, sıkıyönetimin ne zaman kalkacağı sorusu idi. Buna şu cevabı verdim:

> "Bu önümüzdeki haftalar ve aylara bağlı bir şey. Sık sık söylediğim gibi, Türkiye kökü dışarıda bir komplo karşısında bulunmaktadır. Bu sadece genç öğrencilerin yol açtığı bir anarşi ve tedhiş hareketi değildir. Bunun arkasında, kökü dışarıda bir örgüt var. Örneğin, Stockholm'de, Türkiye'de bölücülük yaratmak isteyen bazı kuruluşlar bulunmaktadır. Hem Doğu, hem Batı Almanya'da da böyle bir örgüt vardır. Gençleri toplayıp Filistin gerilla eğitim kamplarına gönderen ve tekrar yurda getiren bir örgüt vardır. Bunlar kimdir ve maksatları nedir? Bu amatörlerin işi değil, profesyonel bir iş. Bana bu örgütlerin adını sormayın, söyleyemem. Gerçekten bilmiyorum, fakat bu anarşi ve tedhiş hareketlerinin gerisinde esrarengiz bir şey olduğunu biliyorum. Şimdi sıkıyönetimin ne zaman kalkacağı sorunuza geliyorum. Mahkemelerdeki duruşmaların ne şekilde sonuçlanacağını bilmiyorum. Duruşmalar devam etmektedir. Son hüküm ve duruşmaların sonucuyla ilgili hukuki işlemler ne olacak bilmiyorum".

Gazetecilerin "bu örgütlerin hedefi sizce ne olabilir" sorusuna şu cevabı veriyorum: "Türkiye'deki meşru hükümeti devirmek, şu ya da bu yoldan zayıflatmak, başka bir ideolojiye sahip bir hükümet getirmek".

Tekrar bir soru yöneltiyorlar:

> "İçinde bulunduğunuz bunalımdan nasıl çıkacaksınız? İstifa edeceğinizi söylemiştiniz. İstifa ettiğiniz takdirde yeni bir askeri müdahalenin şansı ne olabilir?" Şöyle cevap veriyorum: "Ben parlamentonun devamı için istifa ederim. Daha önce de söylediğim gibi parlamento ve parlamentodaki iki büyük siyasi partiye dayanan hükümet devam etmelidir. Eğer bu uzlaşma sağlanamazsa ben bu uzlaşma şansını kaybetmiş sayılırım. Öteki parlamenter ülkelerde olduğu gibi benim yerime bir başkası bu uzlaşmayı sağlayabilir. Biz uzlaşmak için çalışacağız. Richelilu'nün bir sözü vardır: 'Müzakere edin, müzakere edin.. Hiç umut

yoksa bile yine müzakere edin'. Bu yerinde bir söz. Ben de görüşmeye devam edeceğim".

Gazeteciler yeni bir soru yöneltiyorlar, diyorlar ki:

"Adalet Partisi hükümetten çekilmesine gerekçe olarak, bugünkü şartlarda parlamentonun gerektiği gibi çalışmadığını, hâlâ çok fazla askeri müdahale olduğunu ileri sürdü. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?" Şöyle cevap veriyorum: "Hayır, Adalet Partisi böyle bir gerekçe ileri sürmedi. Adalet Partisi lideri neden hükümetten çekildiklerini açıkladı. Başbakan tarafsız hareket etmemiş, hükümet tarafsız hareket etmemiş, partiler üstü bir hükümet gibi hareket etmemiş. Hükümetin tasarrufların çoğu partizanca v.s. Parlamento çalışıyor. Bana kanun kuvvetinde kararname çıkarma yetkisini vermediler. Böylece bütün yasama yetkisi parlamentonun elinde bulunuyor. Ve ben bir tek kanun kuvvetinde kararname çıkaramadım. Çünkü bunun için bana yetki vermediler".

İki büyük parti ve hükümet

İngiltere Kraliçesi Türkiye'den ayrıldıktan sonra, yine hükümetteki bunalım üzerine dikkatler çevriliyor. 25 Ekim günü Cumhurbaşkanı'yla ben bir konuşma yapıyorum. Bu konuşmadan sonra gazetecilerin sorularına şöyle cevap veriyorum: "Daha önce de söylediğim gibi, iki büyük partinin desteklemesi, asgari şart odur. Memleket o ortamda değil ki, '226 oy kâfidir', yahut 'benim aleyhimde 226 oy çıkmıyor madem ki, öyle ise ben oturayım' diyecek bir ortamda mı Türkiye? Bu ortamda olsa ben başbakan olmam. Ekseriyet partisinin başkanı olur, başbakan. Bir olağanüstü hal var ki, ben başbakanım. Bu reformlarla bu içinde bulunduğumuz ortamdan iki büyük partinin desteği olmadan nasıl çıkılır?"

Gazeteciler bana 26 Ekim günü Millet Meclisi'nde sorular soruyorlar. Kendilerine şu cevapları veriyorum:

“Biliyorum günlerden beri kamuoyunun merakını teskin etmek için, hükümet bunalımı etrafındaki haberleri adım adım izlemek istiyorsunuz. Bu sizin görevinizdir. Sizi takdirle, hayranlıkla izlemekteyim. Ama ne yapayım ki, haberler olgunlaşmadan, vakitsiz söylememek de benim görevimdir. Bu gün bu safhada size bazı izahlarda bulunabileceğimi umuyorum.

Bildiğiniz gibi 5 Ekim günü AP yetkili organı hükümetteki bakanlarını çekmeye karar verdi. Bu karar hükümeti desteklemekten vazgeçme kararı idi. Hükümeti kendi kaderine terk etme kararı idi. Bugün Millet Meclisi’nde partilerin üyelerini göz önünde tutarsanız, olağanüstü şartlarda kurulmuş ve olağanüstü işler görmekle vazifelendirilmiş bir hükümetin, AP’nin oylarından mahrum kaldığı takdirde, gerek reformlarını, gerek en basit kanunlarını çıkarması tehlikeye düşmüş oluyordu. Ben bu durumda hükümeti devam ettirmeyi memleketin yararına değil, zararına gördüm. Onun için, 5 Ekim günü daha uçakla İzmir’e giderken, Sayın Cumhurbaşkanı’na benim hükümeti bırakmamın ve yeni hükümeti de benim kurmamamın, başka bir arkadaşın kurmasının daha iyi olacağı inancımı arz ettim.

Kendileri bunu uygun bulmadılar ve görüşme ile bir olumlu netice alınması yolunu denemeyi arzu ettiler. Ona başlandı, araya Sayın Cumhurbaşkanımızın İran seyahati girdi. Arkadan da İngiltere Kraliçesi Majesteleri Elizabeth’in Türkiye’yi ziyareti geldi. Onun için, o zaman söylediğim gibi, bunalımı buzdolabına koyduk ve misafirlerimizi açık bir hükümet buhranı içinde karşılamadık. Vazifemizi sükûnetle yaptık, başarılı bir ziyaret oldu. Kendileri Türkiye’den çok memnun ve bahtiyar ayrıldılar. Halkımız kendi asaletine yakışan bir tarzda, İngiltere Kraliyet ailesini ağırladı, karşıladı. Bundan her iki taraf çok memnun kaldı. Bu ziyaretle ilgili görevim biter bitmez Ankara’ya döndüm ve dün ilk ziyaretimi Sayın Cumhurbaşkanı’na yaptım. Sonra Sayın Millet Meclisi Başkanı ile iki saat yirmi dakika görüştüm. Sayın Millet Meclisi Başkanı’nın, ben İstanbul’da iken bazı temasları olmuş o temaslar hakkında bana bilgi verdi.

Şimdi bugün saat 19.00’da, Çankaya’da Sayın Cumhurbaşkanı’nın nezdinde bundan önce yapılan iki toplantının üçüncüsü yapılacaktır. Toplantıya gitmeden önce, ben, eğer benim hükümette kalmam, başbakan olarak vazifeye devam etmem zaruret sayılıyorsa, bu görevi bu günkü şartlar altında başarı ile yürütebilmem için, neler öngördüğümü

ortaya koydum. Bunu şu anda ayrıntılarıyla açıklayamam ama prensipler olarak söyleyebilirim.

Biliyorsunuz ben, 26 Mart günü Sayın Cumhurbaşkanı'nın tasdikine sunduğum hükümet listesini serbestçe tespit etmiştim. Yine öyle olmalıyım. Falan bakanı vazifeden ayıracaksın, falanı şuraya alacaksın gibi bir zorunlu şart öne sürülürse, bunu kabul etmekte mazurum.

Buna ilave olarak, biliyorsunuz bizim hükümetimiz 12 Mart Muhtırası'nda öngörülen hedefleri gerçekleştirmek için kurulmuştur. Bu hedeflerin birincisi memlekette huzur ve sükûnun iadesi, ikincisi de şimdiye kadar 1961 Anayasası'nda yer aldığı halde, bir türlü yapılamayan reformları başarmak idi.

Şimdi bu bunalım çıktı: Reformların, herkes tarafından istenip istenmediği hususu bazı tereddütlere uğradı. İleri geri sözler sarf edildi. Bizim getirdiğimiz reform hakkında çok ağır laflar söylendi. Onun için ben, yeniden gerek ilk programımda öngördüğümüz reformları, gerekse ona ilave bazı yeni konuları tespit ettim. Onları ilgililere takdim ediyorum. Eğer CHP, AP ve MGP –yani hükümette üyesi bulunan partiler– bu öngördüğüm yönde çalışmalarımı destekleyeceklerini vaat ederlerse, bu görevi götürebilirim. Bunların ayrıntılarını şimdi şu anda açıklamam doğru değildir. Bazı partilerin henüz eline geçmedi. Onların eline geçip onları inceledikten ve bana cevaplarını verdikten sonra, emin olabilirsiniz ki, ilk şekliyle açıklayacağım.

Bir üçüncü önemli nokta da, dün kısaca gazeteci arkadaşlara işaret ettiğim gibi, Türkiye, 12 Mart Muhtırası'yla bir olağanüstü durumu kabul etti. Bütün partiler kabul etti ve bizim hükümet kuruldu.

Yine son zamanlarda, bazı çevrelerde değişik düşünceler kanaatler ortaya çıktığı havası yaratıldı. Yani, 12 Mart'ın artık gücünü yitirdiği, yani artık 12 Mart'ın ortadan kalktığı, normale dönüldüğü, anayasamız yürürlükte ise, anayasaya göre hükümet kurulması lazım geldiği şeklinde konuşmalar oldu. Biliyorsunuz.

Hatta 25 Eylül günü, Sayın Demirel'in Adalet Partisi gençlik kollarındaki konuşması bu yönde idi. Ve buhran da bu konuşmadan sonra patlak verdi. Kuvvet kumandanlarının konuşması, bana bu konuda sual sorulması veya sordurulması ve benim cevabım: 'Şimdi ben açık açık ortaya şunu koyuyorum: Eğer hükümeti destekleyecek olan üç partiden biri, durumun normale döndüğü, artık 12 Mart şartlarının ortadan kalktığı fikrinde ise, benim başbakan olarak göreve devam etme-

min manası kalmaz. O zaman sorumluluğu çoğunluk partisi üzerine alır, hükümeti kurar, milletin karşısına çıkar, beyhude yere beni önde piyon olarak kullanma gayretinin hiçbir faydası yoktur. Çünkü ben buna gelmem'.

Şu halde bu noktada, bu üç parti – yani Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Milli Güven Partisi – benimle mutabık mıdırlar değil midirler? Yani memlekette olağanüstü şartlar devam ediyor, olağanüstü şartlar var, her partinin fedakârlık göstermesi lazım, her partinin kendi programını, felsefesini bir ölçüde uzlaşma yolunda tefsir etmesi lazım ki, reformları yapalım.

Biz de reformlara taraftarız demek yetmez. Adalet Partisi 6 senedir iktidarda idi. Mesela tarım reformunu, toprak reformunu altı senede yapmadı. Şu halde reformlara taraftar olmak yetmez. Reformlara taraftar olmakla beraber, reformları hemen yapacak azmi, gücü ve sorumluluğu üzerine alıp ileriye atılmak lazımdır.

Şimdi bunu da, her parti aynı anlayışı gösterip bize yardımcı olmayı, önden vaat ederse ben bu yükü taşırım, bu sorumluluğu taşırım. Bu da çok önemli bir prensip noktasıdır.

Reformların önemi Türkiye'nin sosyal ve ekonomik kalkınması için Türkiye bunalımlara düşmektedir. Bununla şunu söylemek istemiyorum: Bunalımın sadece tek sebebi reformların yapılmamış olması değildir. Ama diğer etkenler arasında, reformların yapılmaması da önemli bir yer tutmaktadır. Şu halde bir taraftan önleyici zabıta tedbirleriyle anarşistleri ve teröristleri takip ederken, öbür taraftan da, uzun vadeli tedbir olarak, reformları behemehal gerçekleştirmeye koyulmalıyız. Türkiye'nin sosyal ve ekonomik bünyesi bu konuda bir gün dahi kaybetmeye müsait değildir. Bunu yerli yabancı bütün müşahitler böyle görmekte ve yazmaktadır. Siz de takip ediyorsunuz.

İlk programa yeniden ilave ettiğim bazı noktalar var. Onu[n] da şimdi ayrıntısına girmeyeceğim, ama şu cümle ile ifade edebilirim: Demokrasinin faziletine ve demokraside fazilete inancı pekleştirmemiz lazım. Buna ait ayrıntılı maddeleri ortaya koyduğum, partilere sunduğum hükümetin neler yapacağına dair karar belgesinde yer almıştır.

Dediğim gibi, onu şimdi açıklamayı doğru bulmuyorum. Bazı partilerin eline geçti, bazılarının eline geçmedi. Bir iki gün sonra, onu olduğu gibi size vermeyi vaat ediyorum.

İşte arkadaşlar, bugünkü durum budur. Bu akşam Çankaya'da dediğim toplantı yapılacaktır. O toplantının nasıl bir sonuç vereceğini bilmiyorum. Ama şunla müsterih olabilirsiniz: Bu esas saydığım prensipler üzerinde anlaşma olursa, başbakan olarak vazifeye devam ederim. Olmazsa bırakmamdan daha tabii bir şey olmaz. Esas olan, benim başbakan olmam değil, demokratik rejimin, parlamentonun yaşaması ve Türkiye'nin selametidir. Ben bıraktığım zaman, bu vazifeyi yeni bir arkadaş alır. Benim başaramadığım uzlaşmayı başarır ve ileriye doğru Türkiye hamlesine devam eder. Çünkü herkesin niyeti demokratik rejimi yaşatmaktır. Aksine bir arzu hiç kimsede yoktur. Durum bugün şu anda budur, teşekkür ederim".

26 Ekim Çankaya toplantısı

9 Ekim günü AP ileri gelenleriyle cumhurbaşkanının nezdinde yapılan toplantıda Tağmaç bulundu. Ben bulunmadım. Ondan sonra 13 ve 26 Ekim günleri yapılan toplantılarda bulundum. 26 Ekim gecesi yapılan toplantı çok ilginçtir. Orada Demirel, öne sürdüğü görüşlerinden hiçbir fedakârlık yapmadı. Israr etti. Öne sürdüğü görüş şudur:

> “1- Bu hükümet partiler üstü değildir.
>
> 2- Bu hükümet tarafsız değildir.
>
> 3- Reformlarda kendi felsefemize, programımıza uygun olanları destekleriz.
>
> 4- Hükümetten üye çekmemiz, hükümete bundan sonra destek olmayacağız, yardımcı olmayacağız anlamında değildir. Hükümetin davranışına bakacağız, eğer tarafsız davranırsa, partiler üstü davranırsa bu hükümeti gene desteklemeye devam edebiliriz”.

Tabii bu şartlar içinde en fazla dikkati çeken, reformlar konusunda “kendi parti programımıza, felsefemize uygun olan reformları ancak destekleriz” sözü idi. Nitekim Tağmaç bunun üzerinde durdu ve “her parti kendi felsefesine uygun olan reformu desteklemekte ısrar ederse, partilerin felsefeleri birbirinden ayrı ve bazen de zıt olduğuna göre nasıl reform yapılabilecek bu memlekette” sorusunu haklı olarak yöneltti.

Bu 26 Ekim gecesi Çankaya’daki toplantıyı Cumhurbaşkanı teyple tespit ettirmiş sonra banda geçirilen bir nüshasını okumam için göndermişti. Bu konuşmalar o günkü durumu göstermesi bakımından çok ilginçtir. Fakat Cumhurbaşkanının nezdinde olduğu için, bugüne kadar da cumhurbaşkanı tarafından açıklanmadığı için, benim açıklamam hiç mümkün değil.

26 Ekim toplantısında, daha önce Sabit Osman Avcı beyle yaptığım konuşmalarda da Adalet Partisi'nin şartı olarak öne sürülen bir iki nokta daha vardır. Bunlardan biri kabineden bazı bakanların bilhassa çıkarılmasını istiyordu Adalet Partililer. Sadi Koçaş, Hamdi Ömeroğlu, Babüroğlu gibi...

Bu bunalımdan çıkmak için ben bundan sonra hükümetin çalışmasını daha kolay bir şekilde yürütmek üzere, hükümete üye veren partilerle bir protokol yapmayı öne sürüyordum ve o protokolün esaslarını da kendi anlayışıma göre tespit etmiştim. Bu protokolün % 80 kabul edilebilir olduğunu söylüyordu Demirel.

Aslında bu bir protokol değil daha ziyade bir *"gentlemen agreement" olacaktı.*

Bu konuşmalardan birinde Demirel, Attila Karaosmanoğlu'nun Sosyalist Kültür Derneği kurucularından olduğunu söylemişti. Ben de kendisine: "Sosyalist Kültür Derneği kurucusu Osman Başar Kafaoğlu'nu siz alıp maliyenin en yüksek mevkiinde kullanıyorsunuz kusur olmuyor da, Attila Karaosmanoğlu niye kusur oluyor? Her ikisi de değerli uzmanlar, devlet elbette kendilerinden yararlanacaktır" cevabını vermiştim.

27 Ekim günü Anadolu Ajansı bülteninde şu haberi görüyoruz:

> "İçinde bulunulan siyasi duruma bir çözüm yolu bulmak amacıyla dün gece Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantıda, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a hükümetin istifasını şifahi olarak sunan Başbakan Profesör Nihat Erim'in bugün istifasını ve nedenlerini yazılı olarak bildirmesi beklenmektedir.
>
> Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü İsmail Arar'ın dün gece yarısı yaptığı açıklamaya göre Başbakan Profesör Nihat Erim hükümetin istifasını bugün Cumhurbaşkanı Sunay'a yazılı olarak arz edecektir. Erim bu yazısında istifa gerekçesini de açıklayacaktır. Arar'ın açıklamasına göre, gerekçe kısa bir istifa şeklinde değil oldukça uzun olacaktır".

27 Ekim günü Çankaya'da Cumhurbaşkanı Sunay'ın başkanlığında Milli Güvenlik Kurulu toplandı. Ben toplantıya elimde yazılı

istifa mektubuyla gittim. Ve Cumhurbaşkanı'na orada yazılı istifamı verdim.

Yine 27 Ekim tarihli Anadolu Ajansı bülteninde şu haber yer alıyor:

> "Başbakan Profesör Nihat Erim bugün bir açıklama yaparak istifasının gerekçesini açıklamış bu sonuca sebep olan bunalımlar üzerinde durarak, 'son haftalarda bir siyasal buhran yaratılmasının başlıca nedenlerinden biri kardeşlerini kayırması yüzünden bir kere daha sarsıntıya uğrayacak olan AP Genel Başkanı'nın, bu şahsi meselesini örtbas etmek istemesidir' demiştir.
>
> Başbakan Erim, hükümetin istifasına yol açan olaylarla ilgili olarak bugün basına şu yazılı açıklamayı yapmıştır:
>
> 'Dün gece Çankaya'daki toplantıda teşhisimde yanılmadığım meydana çıktı. Bunun üzerine hükümetin istifasını verdim. Çekilmemizle sonuçlanan bu bunalımı, AP Genel Başkanı 29 Eylül günü Millet Meclisi'nde benim yaptığım konuşmalar üzerine yarattı.
>
> Hiddet yaratan sözlerimin hangileri olduğu açıktadır. Bunlar yurdumuzun 12 Mart'a gelmesinin derin nedenleri araştırılmalıdır deyişim ile, AP'nin kendi içinde çözümlenecek bir meselesi bulunduğuna dikkati çekişim imiş. Kızdıran sözler bunlarmış.
>
> Halbuki ben görüşümü içtenlikle ortaya koydum. Bugün de tekrarlıyorum: 12 Mart bir dönüm noktasıdır. Bazı çevreler, bu tarihi olaydan gerekli dersi hâlâ çıkaramadılar. Bundan dolayı altı ay sonra, şimdi yeni bir bunalıma uğratıldık. 12 Mart Muhtırası'na imza koyanlar, benim anladığıma göre, huzur ve sükûnun sağlanmasını, reformların yapılmasını istemişlerdir. Ama bunların yanında faziletli bir siyaset hayatı görmenin özlemini de dile getirmişlerdir. Bu açıdan muhtıra bir kere daha okunmalıdır. AP Genel Başkanı hakkında kayırma iddiaları vardır. Kendisi başbakan iken kardeşleri için, Türkiye'mizin devlet bankalarından büyük ölçüde krediler sağlanmıştır. Bunlara ek olarak dışarıdan devletçe sağlanan üç milyon dolarlık kredinin, 1 milyon 180 bin doları, yani 17 milyon 700 bin lirası başbakanın kardeşleridir diye atıf yapılarak, Demirel kardeşlere verilmiştir. Bu kayırma iddiasıyla ilgili soruşturma işlemi aylardır parlamentomuzda uykudadır. İnsafla düşünülsün, bu hali gören vatandaşlarda, politika usullerimize, politikada faziletin hâkim olduğuna inanç ve güvenç kalır mı?

Politika sahnesi, fazilet konusunda en küçük bir gölgeye yer vermemekle temiz tutulabilir. Düşünelim: Herhangi bir medeni devlette, bir demokraside kardeşlerini devlet imkânlarıyla kayıran bir lider, bu hal meydana çıkınca acaba politika sahnesinde ön planda kalabilir mi?

12 Mart'ı yaratan olaylarla bizdeki bu ters tutumun etkisi nasıl inkâr edilebilir?

İşte ben 29 Eylül günü Millet Meclisi'nde bu noktaya dikkati çektim. Uyarıda bulundum. Ama görüyorum ki, ilgililer hatada inatla ısrar ediyorlar, çok yazık. Altı ayda bir bu yüzden çıkan bunalımlara bu memleketin artık tahammülü yoktur. Türkiye'miz huzur ve asayiş içinde yaşamalı, milli kalkınma ve halk refahı uğrunda yapılması zorunlu olan, büyük iktisadi ve sosyal reformlar ancak siyasal istikrarla, yönetimde devamlılıkla gerçekleşebilir. Halkımızın yüzünü güldürecek, devletimizin kamu hizmetlerini güçlendirecek olan önemli ulusal hamleler, hısım-akrabaya, eşe-dosta iltimas yaparak itibarını yitirmiş olan kişilerin eline düşerse, duruverir.

Son haftalarda bir siyasal buhran yaratılmasının başlıca nedenlerinden biri, kardeşlerini kayırması yüzünden bir kere daha sarsıntıya uğrayacak olan AP Genel Başkanı'nın, bu şahsi meselesini örtbas etmek istemesidir. Yine birtakım özel çıkarlar için, bir ulusal bunalım yaratmak yoluna gidilmiştir.

Bu davranış, işlerin normale dönmesini geciktirir. Bakanlarına hükümetten çekilmeleri talimatını verdiğini, 5 Ekim günü AP açıklayınca ben kararımı verdim. Sayın Cumhurbaşkanı'na düşüncelerimi arz ettim. AP liderinin davranışı karşısında, hükümet sorumluluğunu taşıyamayacağımı saygı ile belirttim. Çünkü AP'nin tutumu, hükümete nefes aldırmama, halk hayrına giriştiğimiz reformları baltalama, devamlı yıpratma, kanunları engelleme politikasının başlangıcı idi. Buna da sebep liderin şahsi meselesi oluyordu. Halbuki bence, politikada fazilet mutlaka hâkim kılınmalıdır. Bu işte müsamaha olmaz".

Çekiliş mektubu

Çankaya'da Ekim ayı içinde yaptığımız toplantıların sonuncusunu 26 Ekim gecesi yapmıştık. Ben o gece sözlü olarak istifamı cumhurbaşkanına arz etmiştim. Ertesi sabah yazılı ve gerekçeli istifamı kaleme aldım ve kendisine Milli Güvenlik Kurulu toplantısı başlamadan sundum. Bu istifanın metni şudur:

> Sayın Cevdet Sunay
> Cumhurbaşkanı
> Ankara
>
> 5 Ekim 1971 günü Adalet Partisi Genel Kurulu AP'li bakanları hükümetten çekme kararını ilan etti.
>
> 12 Mart Muhtırası'nın memleketi hangi derin uçurumun kenarında durdurduğunu Adalet Partisi idarecilerinin unutur göründükleri bir süredir anlaşılmakta idi. Onların bu davranışlarında, ordunun içinden aldıklarını sandıkları, komutanlar arasındaki anlaşmazlık haberleri büyük rol oynamıştır.
>
> Adalet Partisi sözcüsü 23 Eylül 1971 günü, Millet Meclisi'nde sıkıyönetimin uzatılması konusunun görüşülmesi sırasında sıkıyönetimin uzamasından ve sıkıyönetimin yargılamalarla ilgili tutumundan açıkça şikâyette bulunmuştur. Sıkıyönetimin anarşistleri temizleme konusunda gösterdiği çaba ve çalışmaların yeterli olmadığı ve yargılama dosyalarının gereği gibi hazırlanmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri'ne hükümetin faaliyetleri hakkında bilgi verilmesini sağlamak amacıyla düzenlenen toplantılara 'imtihan' adı verilmiştir. Hükümetin tarafsız davranmadığı memur kıyımı ve partizanlık yapıldığı iddia edilmiştir. Ama bu isnatları ispatlayacak hiçbir delil ortaya konmamıştır.
>
> Adalet Partisi'nin sözcüsünün bu konuşmasında 12 Mart'ın eleştirisini yapmak için vaktin henüz erken olduğu da beyan edilmiş bulunuyor.
>
> Ana çizgileri bakımından bu beyanın hükümet tasarrufları ötesinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Mart Muhtırası'nı ve sıkıyönetim uygulamalarını esas hedef olarak alıyor.
>
> Daha önemlisi 25 Eylül 1971 günü Adalet Partisi Gençlik Kolları Lokali'nde Parti Genel Başkanı'nın konuşmasında 'bir milletin mensupları devletin idaresine iştirak etmiyorlarsa vatandaşlık nasıl olacaktır. O zaman müstemleke ahalisi ile aramızda ne fark kalır' diye sorul-

makta, reformlar ve kalkınma hamlelerimiz içinse, 'milletin tasvibinden geçmeyen, onun benimsemediği bir kalkınma hamlesi başarıya ulaşamaz. Milletten şevk almayan kalkınma hareketi başarıya ulaşamaz. Beyhude gayretten öteye geçemez' denilmektedir.

Aslında kimsenin ret ve inkâr edemeyeceği bu sözlerin, AP Genel Başkanı'nca söylenme zamanı ve ortamı, üzerinde durup düşünülmesi gereken bir husustur.

Aynı toplantıda 'halk bize önümüze geçin bu bayrağı alın dedi. Türk halkı asırlarca susturulmuştur. O yıllar çok geride kaldı' denildikten sonra, üstü kapalı olarak sıkıyönetimden şikâyet olmak üzere 'geçen 6 yıl içinde en ileri Batı ülkesi kadar hürdü benim ülkem. Hür basın, hür üniversite, hür parlamento, hür sendika hür rejimde vardır. Hür rejimi savunmakta önce bunlar kararlı olmalıdır' denilmiştir.

Seçimler normal zamanı olan 1973'te yapılacak ve hükümet büyük ölçüde AP'lilerin desteği ile 321 güvenoyunu Millet Meclisi'nde aldığına göre, bu sözlerin şimdi söylenmesi ile güdülen amaç acaba ne olur? 'Geçen 6 yıl içinde en ileri Batı ülkesi kadar hürdü benim ülkem' diyen sayın Demirel hürriyetlerin kötüye kullanılmasından baş şikâyetçi değil miydi? Anayasa değişikliğinin ilk isteklisi olmamış mıydı. Bugün o davranışın tam zıddı içine girmek manevrasının izahı nedir?

İki gün ara ile ve Adalet Partisi'nin en yetkili kişilerince belirtilen görüşler ve çıkışlar, 'reformların başında siyasi reform gelir, iktidara nasıl gelinip gidileceği kesin olarak tesbit edilmelidir' derken acaba 12 Mart Muhtırası'nı ve onu hazırlayanları hedef almıyorsa, başka kimi hedef almaktadır. Reformlara gölge düşürmek ve reformlara karşı gruplara ve hatta üniversiteye, gençliğe ve işçi kuruluşlarına pasif direnmeye veya eyleme geçme işaretini vermek amacını gütmüyorsa başka hangi amacı gütmektedir?

Sayın Demirel'in bazı sözlerinde vatandaşları komutanlara karşı kışkırtma hevesi de göze çarpmaktadır.

Gerçekten reformlar konusunda kanun kuvvetinde kararname yetkisinin hükümetimize verilmesinin esirgenmesiyle, su yüzüne çıkan ve birbirini izleyerek belli bir hedefe yöneldiği anlaşılan bu beyan ve davranışlardan sonra, deniz ve kara ve hava komutanlarımız 27 ve 28 Eylül 1971 günleri birbiri ardından reformlarla ilgili demeçlerini vermişlerdir. Bu demeçler üzerine AP'li bir milletvekili Millet Meclisi

Başkanlığına bir soru önergesi sunmuştur. Bu soru önergesinin Millet Meclisi gündeminde beklemesinin verebileceği sakıncaları göz önünde tutarak, ilk fırsatta gündem dışı söz alıp cevap verdim.

Bu cevabımı bahane ederek Adalet Partisi yetkili organları hükümetimizi desteklemekten vazgeçtiklerini gerek Türk gerekse dünya kamuoyuna ilan etmiş bulunmaktadır.

Hükümetimizin 6 ay içinde bütün engellemelere rağmen gerçekleştirmeye başladığı reformlar, bu tutum sonucunda, parlamento oy çoğunluğundan yoksun ve desteksiz bir duruma düşmüştür. Gerçekte Adalet Partisi'nin bu kararı önceden yapmış oldukları hazırlıkların bir kesin ifadesini teşkil etmiştir. Reformlara karşı bulunan başka güçlerin de bu hazırlığa paralel olarak faaliyetlerini aynı günlerde yoğunlaştırmış bulundukları dikkatten kaçmamaktadır. Toprak reformu ön tedbirler tasarısı vesile yapılarak söylenen sözler ne kadar ibret vericidir. Tasarıda hiç değinilmeyen konular ele alınarak yapılan o saldırılar, halkı kışkırtma gayretleri ve en sonunda da 'reformlara karşı değiliz' sözleri, asıl hedefin ne olduğunu açığa vurmuştur. Hiç şüphe yok ki AP liderleri ve öteki partiler Erim Hükümeti formülünü ve programını 12 Mart Muhtırası'nın etkisi altında kabul etmişler. Bu etkinin ortadan kalktığı görüşü üstün çıkınca başında bulunduğum hükümetin, reform kanunlarını parlamentodan geçirmesi partilerin programları dolayısıyla hemen hemen imkânsızlaşmıştır. Bu durumda reformların kanunlaşsa bile kırpıla kırpıla kuşa döndürülmesi çok mümkündür. Çünkü 6 yıla yakın bir süre tek başına iktidarda kalan, kanunları geçirtecek çoğunluğu yakın zamana kadar muhafaza eden AP'nin idarecileri, reform yapmak isteselerdi bunu vaktiyle rahatça başarabilirlerdi.

Bir yabancı ajans muhabirine 7 Ekim 1971 günü demeç veren AP'nin Sayın Genel Başkanı, ancak parti programına ve felsefesine göre düzenlenecek bir reformu düşünebileceklerini yeniden söylemişlerdir. Daha sonraki konuşmalarında da bu görüşünü tekrarlamıştır.

Bu görüş yurdumuzda olağanüstü şartların varlığını kabul etmeyen, 12 Mart Muhtırası'nı yok farz eden, kendi hükümetinin neden çekildiğini unutmuş görünen bir anlayışı ortaya koymaktadır. Kanun hükmündeki kararname yetkisinin bize verilmeyişinin nedenini de açıklamaktadır. İşaret ettiğim bu anlayışın reform adı altında ortaya ne koyacağını da keşfetmek güç değildir.

Öte yandan, memleketin siyasi hayatını zehirleyen ve medeni, demokratik bir memlekette sürüp gitmesine, hiçbir cezai ve maddi sorumluluk olmasa bile sırf siyasi bakımdan, asla müsaade edilmeyecek olan bir kişisel mesele parlamentonun ve parti hayatının usulleri, girinti ve çıkıntıları içinde sağduyuyu iflas ettirecek bir umursamazlıkla sürdürülmektedir. Bu durum, kamuoyunda –özellikle gençlere– çok kötü örnek olmaktadır. Siyasi hayatımızdaki gerginliği artırmaktadır. Ne yazık ki bu yara da açık kalmıştır. İşlemektedir.

AP yöneticilerin[in] son beyan ve demeçlerine rağmen hükümetin devamı hukuk bakımından mümkündür. Çünkü AP'nin kabineyi mecliste oy ile düşürebilecek çoğunluğu yoktur. 226 oyu sağlayabilmesi ise zayıf bir ihtimaldir. Ancak AP'nin 224 üyesinin karşısında CHP, MGP, DP'li üyelerin, grup teşkil edemeyecek kadar az üyeli öteki partilerin ve bağımsızların, hükümetin parlamentoya sunacağı reformları ve devlet hayatını yeniden düzenleyecek diğer tasarıları kanunlaştıracak görüş ve oybirliğine vardırmaları, büsbütün tesadüflere kalmış, gerçekleştirilmesi çok güç, hatta bu durumda imkânsız bir iştir.

Herkes biliyor ki memleketimiz halen partilerden olağanüstü anlayış, karşılıklı fedakârlık isteyen koşullar altındadır. Normal şartlarda olunsaydı partiler programlarına sarılmakta, onun dışına çıkmamakta haklı görülebilirlerdi. Gerçekleştirdiğimiz anayasa değişikliğinde, mesela CHP programına ve seçim bildirilerine sığınsaydı, anayasa değişikliğine olumlu oy vermesi değil, sonuna kadar direnmesi gerekirdi. Ama öyle olmadı, olağanüstü durum takdir edilerek, düne kadar kabul olunmayan öneriler benimsenerek, değişikliğin olumlu bir sonuca varmasına yardım edildi. Anayasa değişikliğinde AP de olumlu davrandı. Fakat değişiklikler bu partinin 1969 seçim bildirisine büyük ölçüde uygun düşüyordu.

'Türkiye'de dağıtılacak toprak mı var' diyen AP Genel Başkanı'nın şimdi parti programına sarılması ve 'orada ne varsa ona razı olurum' demesi, toprak reformu adı altında ne yapacağına, neyi kabul edeceğine kesin bir işaretidir.

Bütün bunlardan ötürü, Erim Hükümeti'nin işbaşında kalarak bugünkü parlamento çokluğu ile, 12 Mart Muhtırası'nın öngördüğü reformları yapması, hatta sıkıyönetim kalktığı takdirde huzur ve asayişi koruyabilmesi olanağı kalkmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanımızın nezdinde 9-13 ve 26 Ekim günleri yapılan toplantılar ve orada AP adına öne sürülen görüşler yukarıda izahına çalıştığım teşhisi doğrulayıcı mahiyettedir.

Kanaatimce: Yurdun selameti ve parlamento ile çalışabilmek için, iki büyük partimizin AP ile CHP'nin yeni kurulacak hükümette üyeleri ile yer almaları zorunludur. Bu partilerin hükümetin yapacağı reformların tespitinde programlarının ötesinde tedbirleri kabul edeceklerini ve destekleyeceklerini önceden taahhüt etmeleri, devletin kısa ve uzun vadeli selameti için de vazgeçilmez şarttır.

İşaret ettiğim bu imkândan yoksun, gününü gün eden idare-i maslahatçı bir hükümet gibi göreve devamda yurdumuza hiçbir yarar görmüyorum. Tersine böyle bir durumun sürüp gitmesini sakıncalı, hatta tehlikeli buluyorum.

Büyük partilerin kesin desteğini sağlayabilecek bir hükümetin yeni bir başkanın yönetiminde kurulabilmesine imkân hazırlamak üzere, başbakanlıktan çekildiğimi arz ederim.

Hükümeti kurmaya beni çağırdığınız 19 Mart 1971 gününden bu ana kadar esirgemediğiniz çok değerli yardımlarınızın ve uyarılmalarınızın şükranını müstesna bir hatıra olarak saklayacağımızı, kendim ve bakan arkadaşlarım adına belirtir en derin saygılarımızın kabulünü rica ederim.

Prof. Dr. Nihat Erim, Başbakan".

Yine 27 Ekim günü Milli Güvenlik Kurulu toplantısı soncundaki durum ajans bülteninde şöyle yer alıyor: "Görevinden dün gece istifa eden ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından istifası kabul edilmeyen Başbakan Nihat Erim, Milli Güvenlik Kurulu'nun 5 saat 20 dakika süren toplantısından sonra, gazetecilere 'Milli Güvenlik Kurulu'nda ortaya konan zaruretler ve durumun nezaketi dolayısıyla Cumhurbaşkanı'nın da istifayı kabul etmeyi sakıncalı bulması karşısında, bir memleket vazifesi olarak, istifayı geri aldım' demiştir."

Gazeteciler bana Milli Güvenlik Kurulu'ndan ayrılırken soru yöneltiyorlar şu cevabı veriyorum: "Bildiğiniz gibi dün gece hükümetin istifasını Sayın Cumhurbaşkanına arz ettim. Bu sabah da gerekçeli, yazılı olarak Milli Güvenlik Kurulu toplantısından önce, ken-

dilerine imzalı istifamı sundum. Konu, Milli Güvenlik Kurulu'nda Sayın Cumhurbaşkanı'nın açması üzerine, istişari olarak görüşüldü. Neticede Sayın Cumhurbaşkanı bana, istifamı kabul etmeyeceğini ve hükümet programının uygulanmasına devam olunmasını söyledi. Durumun nezaketi iki saat süren bir müzakere esnasında ortaya çıktığı için, ben de bunu göz önünde tutarak, Cumhurbaşkanı'nın arzusunu kabul ettim, hükümetin istifasını geri aldım. Vazifeye devam ediyoruz".

Bundan sonra gazeteciler bana şu soruları yöneltiyor:

> "Soru - Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nden bir açıklama yapıldı. Bu açıklamada Sayın Cumhurbaşkanı'nın zatı âlinizin, parlamentonun, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve kamuoyunun desteğini kazanmış bir hükümetin başkanı olarak istifanızı gerektiren bir durum olmadığı gerekçesiyle, görevinize devam etmenizi istediği belirtiliyor. Sizce parlamentonun hükümete güveni var mıdır?"
>
> Cevap - Parlamentoda bir defa güvenoyu oylaması oldu, 321 oy aldık.
>
> Soru - Adalet Partisi'nin tutumu malum. Size göre AP'nin güveni var mıdır ve devam etmekte midir?
>
> Cevap - Onu resmi olarak parlamentoda yeni bir güven oylamasına gidildiği zaman göreceğiz. Çünkü kendileri ısrarla, hükümetten üyelerini çekmelerinin hükümetten desteği de çekmeye delalet etmediğini dün gece yine söylediler. Fakat ben bugünkü şartlar altında, hükümetin, CHP'nin ve AP'nin – en az bu iki partinin – desteğiyle reformları ve 12 Mart Muhtırası'nın öngördüğü işleri yapabileceğimi savundum. Ve o gerekçeyle istifamı verdim. Ama, bugünkü Milli Güvenlik Kurulu'nda ortaya konan zaruretler karşısında, Cumhurbaşkanı'nın da istifayı kabul etmeyi sakıncalı bulması karşısında, bir memleket vazifesi olarak, istifayı geri aldım.
>
> Soru - Bugün AP'den hükümeti destekleyeceğine dair yeni bir haber mi geldi ki, Cumhurbaşkanı 'parlamentoda hükümete tam bir güvenoyu vardır' şeklinde bir açıklama yaptı, yoksa AP parlamentoda sayılmıyor mu?
>
> Cevap - Ne o, ne o.
>
> Soru - Hükümeti değiştirmeyi düşünüyor musunuz?
>
> Cevap - Hiçbir şey düşünmüyorum.

Soru - Hükümete yine AP'den mi bakan alınacak?
Cevap - Bilmiyorum şimdi.
Soru - Dün basın toplantınızda 'hükümete bakan veren siyasi partilerden biri beni desteklemezse çekilirim' demiştiniz?
Cevap - Çekildim.
Soru - Çekildiniz, ancak Cumhurbaşkanı'nın isteğiyle, o partilerden bir haber gelmeden göreve devam ediyorsunuz. Kararınızı değiştiren bir şey mi oldu?
Cevap - Bu sabah saat 10.00'da Milli Güvenlik Kurulu olduğunu daha önce söyledim. Ve iki buçuk saat Milli Güvenlik Kurulu'nda memleketin her türlü iç, dış durumu gözden geçirildi. Hükümetin istifasının yankıları gözden geçirildi. Hasıl olan nazik durum gözden geçirildi ve Cumhurbaşkanı istifamı benim ısrarıma rağmen, kabul etmemekte ısrar etti.
Soru - Demokratik Parti'yi hükümete davet etmeyi düşünüyor musunuz?
Cevap - Hiçbir şey düşünmüyoruz".

Değerlendirme

Ekim ayı içinde, AP Genel Başkanı'ndan bana, kişisel dostlarımdan bir ikisi aracılığı ile de öneriler geliyordu. Hükümet başında kalmamı istediklerini, ama kabineden adlarını verdikleri birkaç bakanı çıkarmamın uygun olacağını bu yoldan da duyuruyorlardı.

Bakanlar Kurulu'nda bir "gözden geçirme, yeni düzenleme" düşündüğümü, fakat böyle bana dıştan yaptırılmış biçimde işi ele almamın mümkün olmadığını söylüyordum.

Reformlar konusunda, kanun gücünde kararname yetkisinin yorumu ve "felsefeme, programıma uyarsa benimserim" sözü karşısında, güvenoyu almak için hükümet programını Millet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na sunduğumuzda yüklendiğimiz sorumluluğa bağlı kalmak, verdiğimiz sözü tutabilmek için, tedbir bulma-

lıydık. Partilerden her biri bir başka yana çekince, reform tasarıları parlamentodan nasıl geçecekti?

Tedbir olarak görevde kalmamın baş koşulu olarak, şimdi artık hükümeti destekleyecek partilerle bir ön protokol yapmayı tasarladım. Bunda, belli başlı reformların nasıl gerçekleştirileceği oldukça ayrıntılı biçimde gösterilmeliydi.

Sonradan bu düşünceyi daha da geliştirdim, "çekişmeye ve pazarlığa kapıları kapalı tutmak için, neler istediğimizi biz hükümet olarak saptayıp, partilere sunalım, onlardan olumlu cevap bekleyelim. Davranışlar olumsuz belirirse, çekilelim" diyordum.

Parti liderlerine böyle bir ayrıntılı mektup o zaman gönderdim. Sonradan, Cumhurbaşkanı Sunay, Aralık ayında II. Erim Hükümeti kurulduğu gün, o mektuptaki maddeleri, dilekleri kendi telkini olarak ele aldı ve parti liderlerine yolladı.

Partilerin, liderlerin programlarına, felsefelerine uygun bir davranış benimsemeleri en doğal hakları, hatta görevleridir. Normal bir ortamda buna kimse karşı çıkamaz.

Ancak, 12 Mart Muhtırası neden verilmişti? Silahlı kuvvetlerdeki kıpırdanma, yönetime gerekirse el koyma eğilimi nasıl değerlendirilecekti? Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç, bana o Ekim ayında yeniden imzasız mektuplar almaya başladığını haber vermişti. Bazı kıpırdanmalardan söz ediliyordu. Bu parlamento reform yapmaz, yapamaz; AP ve Süleyman Demirel reformları on yıldır geciktirdi. Anayasa emrini yerine getirmedi, şimdi de bahaneler bularak sabote edecek söylentileri, propagandası yeniden hızlanmıştı.

Reform tasarılarını hazırlayıp parlamentoya, belli bir süre içinde sunmak yükümlülüğü altına girmiş bir hükümetin başkanı olarak ben, uyanık olmalıydım. Oyuna veya oyalanmaya razı olmamalıydım. Parlamentodan reformları geçiremeyeceğimi anlayınca çekilmeliydim.

İşte, Ekim 1971'de bu noktaya gelmiştim. Silahlı kuvvetlerin isteği ile partilerin, reformlar konusunda aynı temel anlayışta birleş-

meleri olasılığı ufukta kaybolmak üzereydi.

Çekilmeliydik, çekilmeliydim. İş başına bizim kadar kesin reform yükümlülüğü altına girmeyecek bir hükümet gelirse, parlamento çoğunluğu ile kolayca bağdaşabilirdi. Silahlı Kuvvetlerin böyle bir gelişme karşısındaki tutumu acaba ne olur?

27 Ekim 1971 günü Çankaya'da toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda, başta Genelkurmay Başkanı, 12 Mart Muhtırası'nı imzalayan komutanlar, Silahlı Kuvvetlerin tepkisinin ne olacağını belirlemişlerdi: Hükümetin şimdi çekilmesi ve bunun kabulü onların yenilgisi sayılacaktı. Onlar ise yenilgiyi kabul edemezlerdi. Cumhurbaşkanı'na bunu açıkça söylüyorlardı: "Başbakan çekilmemeli, o çekilse bile siz bunu kabul etmemelisiniz".

Cumhurbaşkanı, bana "çekilemezsiniz, çekilseniz de gene sizi görevlendiririm" diyordu.

O gün çok ağır bir sorumluluk duygusu altında idim. Ne olursa olsun, diyerek bırakıp gidebilir miydim? 12 Mart Muhtırası'nın 3. maddesini uygulayarak, silahlı kuvvetler yönetime doğrudan el koyarlar mıydı?

Bir yandan da, Cumhurbaşkanı ve Genelkurmay Başkanı, söz veriyorlardı bana: Demirel ile ve öteki AP ileri gelenleri ile görüşecekler, durumu onlara anlatacaklar, onları uyaracaklar, işin kötüye gitmekte olduğunu açıkça söyleyecekler, hükümetin Millet Meclisi'nden güvenoyu alan programının uygulanmasına yardımcı olmalarını sağlayacaklardı.

Gene de ben, bundan sonra başka birisinin başbakan olmasının daha iyi sonuç vereceğini ısrarla belirtmeye çalışıyordum.

Sonunda bir süre daha görevin sorumluluğunu taşımaya karar verdim. Çünkü hükümet o güne kadar ana reform tasarılarından henüz hiç birisini parlamentoya sunamamıştı. Sadece Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Tasarısı hazırlanabilmişti. Bir büyük reform tasarısı siyasi partilerce meclislerde, parlamentonun komis-

yonlarında, genel kurulunda nasıl karşılanacaktı? Bunu görmeliydik.

Bir aralık, AP'nin başından S. Demirel'in uzaklaştırılması olasılığı üzerinde duruldu. 12 Mart Muhtırası'nı imzaladıkları gün ihtiyaç duymadıkları veya göze alamadıkları bir işi aradan yedi ay geçtikten sonra başarmak komutanlar için mümkün mü idi? Sanıyorum ki bu denendi, fakat Demirel ve AP ileri gelenlerinin esnek davranmaları, liderin yerinde kalmasına yetti. Bu sonuçta Cumhurbaşkanı Sunay'ın da olumlu katkısı görüldü. Örneğin, AP'nin hükümetten bakanlarını çekme kararını geri almasında Sunay'ın rolü vardır. Demirel ile beni Çankaya'da yüz yüze getirerek soğukluğu gidermekte ve gene aynı gün aynı yerde komutanlarla AP liderinin birbirlerini selamlayarak görüşmelerini sağlamakta Cumhurbaşkanı'nın serinkanlı, olgun, sınırsız davranışının etkisi büyüktür.

Yeri gelmişken şunu belirlemeliyim:

Cumhurbaşkanı Sunay, anayasanın saygı görmesini, demokrasinin yaşamasını, en kısa sürede ve en az zararla, normal demokratik parlamento mekanizmasının, seçimlerin yapılmasıyla, yeniden işlemesini istiyordu. Bunun için, güçlükler karşısında, serin kanla, vakit kazanmaya bakıyor, ortalığı yatıştırmak istiyordu. Çoğunca başarılı oluyordu. Fırtına sert eserken kırıp dökücü kararlar aldırmamaya önem veriyordu. Ortalık biraz yatışınca da kendi uzlaştırıcı etkisini ortaya koyuyordu. Bana bir gün şöyle dediğini anımsıyorum: "Devlet hayatında meseleler, bunalımlar bitmez. Bizim işimiz bunları sarıp sarmalamaktır".

Demokrasiyi benimseyenler Sunay'dan şikâyetçi olmamalıdırlar.

Bu bunalımın çözülmesinin ertesinde, hükümetin dışında kalmış, ondan güvenoyunu esirgemiş, DP'nin liderlerinden biri durumu nasıl değerlendiriyordu. Bunu bilmekte yarar vardır sanıyorum.

Faruk Sükan ne diyordu?

Demokratik Parti Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan'ın (Konya Milletvekili) "1971 yılı sonbahar siyasi buhranın icmali" başlığını taşıyan bir layihası var. Faruk Sükan bu layihadan Sayın Cumhurbaşkanı'na bir nüsha takdim etmiş, o da bana verdi. Sonradan bunu öğrenince, Faruk Sükan da bir nüsha verdi. 27 Kasım 1971 tarihine kadar olan durum başlığını taşıyor. Bu layihada Demokratik Parti açısından o günkü durumun değerlendirmesi var. O dönemin hükümet dışında tek muhalefet partisinin Genel Başkan Yardımcısının görüşleri ilginçtir:

> "Türkiye 1971 yılının Eylül, Ekim ve Kasım aylarını içine alan büyük bir siyasi buhran daha geçirmiştir. Bu 12 Mart 1971 müdahalesine müncer olan siyasi buhrandan sonra, 1971 yılı için Türkiye'nin geçirdiği ikinci siyasi buhrandır.
>
> Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu iyice anlayabilmek için 1971 yılı sonbahar buhranının kalın hatlarıyla kısa bir icmalinin yapılmasında fayda vardır.
>
> 12 Mart 1971 tarihinden sonra geçen zamanın lehine işlediğini zanneden, tekrar itibar kazanmak, partisini moral bakımından takviye etmek ve kendi etrafında toplamak isteyen Demirel, 25 Eylül 1971 tarihinde AP Gençlik Kolları Lokali'nde bir konuşma yaparak üstü açık, kapalı bir şekilde 12 Mart olayını eleştirmek istemiş ve hükümete, kumandanlara çatmıştır. 27 Eylül 1971 tarihinde hava ve deniz kuvvetleri komutanları birer konuşma yapmışlardır. 26 Eylül 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı'nın vazife dolayısıyla yurt dışında bulunması sebebiyle Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Gürler aynı zamanda Genelkurmay Başkanı sıfatıyla bir konuşma yaparak, '12 Mart Muhtırası yurdumuzun her tarafından gelen silahlı kuvvetlerin tüm eğilimlerini intikal ettiren ve her türlü görüşü içine alan komutanların ortak bir ifadesidir' demiştir. Bu suretle 'orduda birlik ve beraberlik yoktur, üst kademe ile alt kademe arasında ayrılık vardır' gibi el altından yayılan ve hesaplarını ordudaki ayrılıklara dayamak isteyenlere ve bilhassa Demirel'in yeni kuvvet gösterilerine, komutanların ve Gürler'in beyanları cevap teşkil etmiştir.

Demirel komutanların bu sert ve kesin davranışları karşısında yeni bir yoklama daha yapmıştır. Bolu Milletvekili Ahmet Çakmak (ki Demirel'in emrindedir, onun haberi olmadan hiçbir harekette bulunamaz) Başbakan Erim'den komutanların konuşmaları hakkında sual sormuş, bunların birer devlet memuru olduklarını bu tarzda konuşmalar yapamayacaklarını bildirmiştir.

Başbakan Erim, 29 Eylül 1971 tarihinde Millet Meclisi'nde yaptığı gündem dışı konuşmayla, kendisine soru soran Ahmet Çakmak'a cevap vermiştir. Erim bu konuşmasında, 'kumandanlar ile aynı görüşteyim. Bana kumandanların demeçleri hakkında sual soran AP'li bu soruyu bugün değil 12 Mart'ta başbakan olan genel başkanına sormalıydı. 12 Mart'ta susup şimdi konuşmak mertlik değildir. Herkes sorumluluğunu yüklensin, en kalabalık parti olarak 12 Mart öncesini düşünün, içinizdeki meseleleri halledin' demiştir.

Erim, başbakanlığa getirildiğinden itibaren Demirel meselesi üzerinde ciddiyetle ve önemle durmamıştır. Bilhassa Safa Kılıçlıoğlu'nun İstanbul'dan gelip Ankara'da İhsan Sabri Çağlayangil'in evinde, bunlarla beraber Erim ve Demirel'in yemekli bir toplantıda buluşup görüşmeleri calibi dikkattir. İhsan Sabri Çağlayangil ve Safa Kılıçlıoğlu'nun aracılığıyla Erim ve Demirel arasında bir hayli enteresan bir münasebet tesis edilmiştir". (İhsan Sabri Çağlayangil'in evinde yemek yediğimizde Safa Kılıçoğlu İstanbul'dan buraya gelip o yemekte bulunmuş değildi. Ben o yemeği düzenlemesini İ. S. Çağlayangil'den rica etmiştim).

Az aşağıda Sükan şöyle devam ediyor:

"Erim'in Demirel üzerine yürümemesi, hatta Millet Meclisi kürsüsünden 'Demirel bana bir kere gelirse ben ona 20 kere gideceğim' demesi, 12 Mart'a kadar her bakımdan, her çevrede tükenmiş ve bitmiş olan Demirel'i, 12 Mart'tan sonra geçen zaman içinde cesaretlendirmiştir.

Erim'in ilk defa vuzuhla Demirel meselesine parmak basması, AP'lilere 'içinizdeki meseleleri halledin' demesi, epeyce itibar kazandıklarını, kuvvet topladıklarını sanan Demirel ve AP'lileri çileden çıkarmış ve bardağı taşıran damla olmuştur.

Nitekim, 5 Ekim 1971 tarihinde Demirel başkanlığında toplanan AP Genel İdare Kurulu, Erim Hükümeti'nden AP'li bakanları çekme kararı almıştır. AP Genel İdare Kurulu bu kararını bir tebliğ ile bildirmiştir.

Bu tebliğde, '12 Mart Muhtırası ile eleştirilen konuların münhasıran o gün iktidarda bulunan AP hükümetini muhatap almayıp, tümü ile parlamentoya ve 1961'den sonra işbaşına gelmiş bütün hükümetlere de yönelen bir muhteva taşıması' ibaresi mevcuttur.

Bu tebliğ Demirel'in ve AP'nin görüşünü anlamak bakımından son derece enteresandır".

Faruk Sükan bundan sonra, Çankaya'da 9-13 ve 26 Ekim tarihinde yapılan toplantıları Demirel'in istismar ettiğini ve kendini kuvvetlendirmek için kamuoyuna istediği şekilde aksettirdiğini işaret ediyor, ondan sonra şöyle devam ediyor:

"Siyasi buhran askıda iken, AP Genel Başkanı Demirel bazı kuvvet gösterilerinde ve temaslarda bulunmaya devam etmiştir.

Mesela, Demirel AP programına ve felsefesine uymayan Erim Hükümeti'ne oy verdiğini unutarak, 8 Ekim 1971 tarihinde AP müşterek grubunda 'felsefemizi ve programımızı bırakamayız' demiştir.

Demirel aynı toplantıda, şaibeli milletvekili transferlerine ve anayasanın 132'nci maddesine sığınmak suretiyle, takibattan kaçmak için, nelere tevessül ettiğini, rejimi parçalama pahasına Türkiye Büyük Millet Meclisi iradesini etmek maksadıyla yaptığı baskıyı - kendisi için oy kullandırmak için AP'li milletvekillerini zoraki toplantı salonuna sokturduğunu - büyük bir umursamazlıkla unutmuş görünerek, şöyle konuşmuştur: 'Hür düşüncenin en güçlü sembolü ve teminatı olan meclislerin bir baskı altına alınmasından adeta fayda umulmuştur'.

Demirel Türk Haberler Ajansı muhabirine verdiği, 18 Ekim 1971 tarihli gazetelerde yayınlanan beyanatında AP Genel İdare Kurulu'nun, AP'li bakanları hükümetten geri çekme kararını şöyle açıklamıştır: 'Hükümet başkanının 29 Eylül tarihinde Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmayı tarafsızlık ve partiler üstü tutum ile bağdaştırmak mümkün değildir'.

Şu hale göre, 7 Nisan 1971 tarihinde güvenoyu alan Erim ve hükümeti o zamandan 29 Eylül 1971 tarihine kadar geçen 6 aylık süre zarfında 'partiler üstü tutum' ve 'tarafsızlık' içinde bulunuyor, ne zamanki 29 Eylül günü Erim, Millet Meclisi'nde konuşma yapıyor, işte bu tarihte 'partiler üstü tutumu'nu da 'tarafsızlığı'nı da kaybediyor.

Demirel'in mantığına göre durum budur.

> Halbuki gerçek olan durum şöyledir: Erim Hükümeti birçok icraatı ile 'partiler üstü tutumu'nu da, 'tarafsızlığını' da zedelemiştir.
>
> Diğer parti liderleri, gerek Bozbeyli gerekse Feyzioğlu bu konuda devamlı ikazlar yapmışlardır. Demirel ise sesini çıkarmamıştır. Demirel'in bütün hesabı zaman kazanmak, kendi meselesini unutturmak, olaylardan ve Erim Hükümeti'nin hatalarından ve yıpranmalarından istifade etmek, kamuoyu indinde mağdur ve mazlum rolü oynamaktır. Yoksa daha Erim Hükümeti kurulurken 'partiler üstü bir anlayış' ve 'tarafsızlık' ilkeleriyle kurulmamıştır.
>
> Ne zaman ki Erim 29 Eylül 1971 tarihinde Millet Meclisi kürsüsünde Demirel'in şahsi meselesinden bahsetmiştir. İşte o zaman Demirel ve AP, Erim'e ve hükümetine cephe almışlardır.
>
> Gerek Erim ve gerekse Demirel hükümetten bakan çekme kararının bir hükümet veya rejim buhranına müncer olamayacağını bildirmişlerdir. Bunu yukarıda Demirel'in ve Erim'in beyanları ile ortaya koydum. Halbuki bir rejim buhranının bahis konusu olduğu, 19 Ekim 1971 tarihinde DP Genel Başkanı Bozbeyli tarafından haber verilmiştir".

Faruk Sükan bundan sonra, gene sonbahar bunalımının izahını yapmaya devam ediyor. Ve benim 26 Ekim gecesi istifa ettiğimi, İsmail Arar tarafından açıklandığını, İsmail Arar'ın da Cumhurbaşkanıyla mutabık olarak söylediğini bildiriyor. Sonra ertesi gün toplanan kumandanlar, Milli Güvenlik Kurulu toplantısından sonra durumun değiştiğini anlatıyor ve şöyle devam ediyor:

> "İstifasını geri aldıktan sonra Başbakan Erim meseleyi daha büyük bir vuzuhla ele alarak bir beyanat vermiştir. 28 Ekim 1971 tarihi gazetelerde yayınlanan bu beyanatında Erim, 'buhranın nedeni kardeşlerini kayıran Demirel'in şahsi meselesini örtbas etmek istemesidir' demiştir".

(Bu demeci ben 27 Ekim sabahı toplantıya gitmeden vermiştim. İstifamı 27 Ekim günü Milli Güvenlik Kurulu toplantısındaki havayı görünce geriye aldım. Fakat bu beyanat verilmiş olduğu için, 28 Ekim günkü gazetelerde yayınlandı. Başbakan sıfatı üzerimde olsa idi, devam etseydi, bu beyanatı vermezdim).

Faruk Sükan devam ediyor:

> “Gerek 12 Mart müdahalesine, gerekse sonbahar buhranına sebep veren ana faktörler arasında Demirel’in şahsi meselesi yer almaktadır. Ancak Erim bunu teşhis etmekte geç kalmıştır. Nitekim bu geç kalışı Erim’e verdiği cevapta –ki takibat konusu olan bu cevap 28.10.1971 tarihlidir– Demirel kullanmıştır. Eğer başbakan olarak Erim, hemen 12 Mart’ın akabinde Demirel meselesinin üzerine yürümüş olsaydı, bu mesele halledilmiş olsaydı, sonbahar krizi büyük bir ihtimalle zuhur etmeyecekti”.

Sükan devam ediyor:

> “29 Ekim 1971 Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla yayınladığı mesajda Genelkurmay Başkanı Tağmaç ordunun hükümeti desteklediğini bildirmiştir.
>
> Cumhurbaşkanı ise Cumhuriyet Bayramı mesajında AP’den 5 Ekim 1971 tarihinde aldığı hükümetten bakanları çekme kararının düzeltilmesini istemiştir.
>
> Demirel’in riyasetinde toplanan AP Genel İdare Kurulu 1 Kasım 1971 tarihinde aldığı dönüş kararını yayınladığı tebliğde şöyle açıklamıştır: ‘5 Ekim 1971 tarihli kararımızın büyük kongremizden sonra en yetkili organ olan Merkez Temsilciler Meclisimize götürülmesine ve adı geçen kurulun 6 Kasım 1971 günü toplanmak üzere davet edilmesine, bu suretle mezkûr kararımız hükümlerinin ertelenmesine oybirliği ile karar verilmiştir’.
>
> 5 Ekim 1971 tarihinde toplanan AP Temsilciler Meclisinde AP Genel İdare Kurulu’nun rücu kararını onaylamıştır”.

Faruk Sükan tahlillerine şöyle devam ediyor:

> “AP 5 Ekim 1971 tarihli kararından dönmeseydi ne olurdu? Bizim müşahedemize göre galip ihtimal, rejimin müdahaleye maruz kalmaması için, 35 kadar AP’li milletvekilinin partilerinden istifa etmeleri bahis konusu idi. Yahut da 12 Mart Muhtırası’nın 3’üncü maddesi işleyecekti. Bu rücu kararı ile, şimdilik 1971 sonbahar siyasi buhranı yatışmış gözükmektedir. Ancak ortada çok önemli pürüzlü meseleler mevcuttur”.

Faruk Sükan Demirel ve kardeşleri meselesi ara başlığını koyduğu bu kısma şöyle devam ediyor:

> “Türkiye’nin 1971 yılında geçirdiği rejim buhranına müncer olan her iki siyasi buhranın nedenleri arasında, Demirel meselesi önemli bir yer

tutmaktadır. Demirel meselesinin önem kazanmasının sebebi şudur:

Demirel AP'nin geleceğini ve davranışını kendi kaderine bağlamıştır. Demirel AP'nin kaderini kendi kaderiyle birleştirmiştir. AP meclislerde çoğunlukta olduğu için, parlamentonun kaderi de AP'nin kaderine bağlanmıştır. Bu sebeple Demirel meselesi önem kazanmıştır. Demirel kendi şahsi meselesini bilerek ve isteyerek bu noktaya getirmiş, parlamentonun kaderiyle demokratik parlamenter nizamın kaderini kendi kaderi ile birleştirmiştir.

Demirel kendi meselesini halletmekten Demirel ailesinin iktisap ettiği büyük serveti legalize etmekten başka bir şey düşünmemektedir. AP hükmî şahsiyeti başka, Demirel başkadır. Eğer bu gerçek AP'li parlamenterlerce idrak edilmiş olsa idi, Türkiye'nin siyasi buhranlara sürüklenmesine imkân olmazdı.

Demirel devamlı surette meclis soruşturmasından kaçmıştır. Demirel hakkında ilk defa istenen meclis soruşturması sebebiyle, 13 numaralı soruşturma hazırlık komisyonu kurulmuştur. Evvela Demirel anayasanın 132'nci maddesine sığınmak istemiş, bu hususta kendi oy çokluğuna bilinen dedikodulu usullerle bir karar aldırmıştır. Bu kararın Anayasa Mahkemesi'nden geri çevrilmesi üzerine, başka oyunlara başvurulmuştur. 13 numaralı soruşturma hazırlık komisyonunun başkan ve üyelerine baskılar yapılmıştır. Bunlardan istifa edenler olmuştur. Bu soruşturma hazırlık komisyonunun raporu müzakere edilirken Komisyon Başkanı Naci Çerezci'nin ikinci defa söz alıp açıkça Ziraat Bankası Yenişehir şubesinin föyler[in]de tahribat yaptığını söylemesi üzerine, Demirel zoraki olarak soruşturma talebinde bulunmuş bir yandan da kendi adamları vasıtası ile aksine karar aldırtmıştır.

Aynı oyunlar 16 numaralı soruşturma hazırlık komisyonu hakkında da değişik biçimlerde oynanmıştır. Raporun görüşülmemesi için türlü engellemeler yapılmıştır. Nihayet 12 Kasım 1971 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantısında bu reformun müzakeresi yapılmıştır. Dış görünüşe göre, Demirel büyük bir cesaretle soruşturma açılmasını istemiştir. Ancak işin iç yüzü hiç de böyle değildir. Demirel 13 numaralı soruşturma hazırlık komisyonu için uyguladığı taktiği bu komisyonun raporu müzakere edilirken de uygulamak istemiş, ancak bu defa başarıya ulaşamamıştır.

Taktik şudur:

Demirel konuşma yaparak, soruşturma açılmasını isteyecek, ancak grubu onu koruyacaktı. Demirel'i yakın adamları 12 Kasım 1971 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi müzakerelerini uzatmak, bu süre içinde AP'li senatör ve milletvekillerini toparlamak ve ikna etmek istemişlerdir. Nitekim Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler obstüriksiyon niyetiyle, 5 saate yakın bir zaman kürsüde kalmıştır. Bu müddet içinde Demirel'in yakınları, Demirel'e karşı olan AP'li milletvekillerini ikna etmek için kesif bir kulis göstermişlerdir. Ancak bu defa başarı gösterememişlerdir. Sonbahar buhranının meydana getirdiği yeni buhran bu konuda başarı göstermelerini engellemiştir. Demirel'e yakın milletvekillerinin büyük bir kısmının Demirel'in isteğine rağmen, soruşturma açılmasının aleyhine oy kullandıkları bu taktiği teyit etmektedir.

Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi soruşturma komisyonu teşkil olunacaktır.

Bu komisyondan hukuken doğru bir karar beklemek abestir. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toptan üye sayısına oranla AP'li üyeler % 50'nin altındadır. Ancak alınan anayasaya aykırı, ters bir kararla 14 kişilik komisyonun 8 adedi AP'ye verilmiştir. Ayrıca AP bu komisyona Demirel'in âmaline hizmet edecek isimler vermiştir.

Bu komisyonun Demirel'i koruyacağı intibaı mevcuttur. Demirel yüce divana gitmemek için her türlü taktiği deneyecektir. Ancak bilinen odur ki Demirel hakkında ileri sürülen resmi delilleri Demirel de, adamları da cerh edememişlerdir.

Demirel'in çoğunluğunu elinde tuttuğu meclislerin huzurunda değil, tarafsız mahkeme huzurunda temize çıkması lazımdır. Aksi halde Demirel meselesi sonuçlanmış olmayacaktır.

Demirel meselesi hem siyasi, hem de hukuki bir mesele olarak ortada durmaktadır. Siyaseten değil, aynı zamanda hukuken de Demirel'in temize çıkması şarttır.

Demirel konusunda Erim zikzaklı hareket etmektedir. Erim son olarak Demirel konusunda 'tarafsız' kalacağını söylemiştir. Bu geçerli bir tutum değildir. Başbakan olarak Erim, kanundan ve devletten yana olmak zorundadır. 'Demirel meselesinin' halledilmesi için Erim'e de, hükümete de hukuki ve siyasi vazifeler düşmektedir.

Demirel meselesi bugün için Türk siyasi hayatının ve demokratik parlamenter nizamın bir çıkmazıdır".

Bundan sonra Faruk Sükan, Erim Hükümeti'nin vaziyetini tahlile girişiyor ve hükümetin iyi kurulmadığını söylüyor, Hükümetin yıprandığını söylüyor. "Hükümetin kusurları, silahlı kuvvetlerine yükleniyor" diyor. Metin, olaylar üzerine yürüyecek şevk ve heyecandan mahrum olduğunu söylüyor. "Erim dahi hükümetin hatalarını kabul ve itiraf etmektedir" diyor.

Faruk Sükan, Erim Hükümeti'nin reformları da yapamayacağını söylüyor. Çünkü hükümet içinde ideolojik ayrılıkları bulunduğunu söylüyor. Kanunlar meclisten geçse bile, halkın bunları kabul edip tatbik etmeyeceğini, tatbikte müşkülata uğranacağını söylüyor ve şu suali soruyor:

> "O halde ne yapılmalıdır?
>
> Erim Hükümeti'nin yerine, demokratik kurallarla yeni bir hükümet kurulmalıdır. Yeni hükümet parlamentoya dayalı olmalıdır. Tarafsız bir başbakanın başkanlığında, muhtevası, hududu ve şümulü belirli bir protokolün etrafında, parlamentoda grubu bulunan 4 siyasi parti bir araya gelmelidir. Bir 'milli koalisyon hükümeti' kurulmalıdır.
>
> Yeni hükümet neleri halletmelidir?
>
> Yeni hükümet şaibe meselesine kanat germemelidir. Şaibe ve suiistimaller meselesi üzerine yürümelidir.
>
> Milletin iradesini daha iyi aksettirecek, daha iyi temsili sağlayacak, yoklama veya delege dalaverelerini önleyecek bir şekilde, siyasi partiler kanununda ve seçim sisteminde ıslahat yapılmalıdır.
>
> Sıkıyönetimsiz idarenin bütün şartları hazırlanmalıdır.
>
> Sıkıyönetim mahkemeleri süratle neticeye varmalıdırlar.
>
> Sıkıyönetimin devamı bizzat bu olağanüstü rejimin müessiriyetini ortadan kaldıracaktır.
>
> Pahalılıkla ciddi bir mücadele yapılmalıdır. Bu mücadelede yasaklar değil, iktisadi kurallar rol oynamalıdır.
>
> Seçim ortamı hazırlanmalıdır.
>
> Üçüncü 5 yıllık plan hazırlanmalıdır.
>
> Bütün reformlar milli bir görüş içinde, acele edilmeden bu plan içinde ele alınmalıdır.
>
> Personel reformu bir fiyasko ile neticelenmiştir. Personel reformundan Türk memuru memnun değildir. Bunun aksaklıkları giderilmelidir.

1970 devalüasyonunun iyi yapılamaması, bilhassa devalüasyon sonrası tedbirlerin alınamaması, personel kanunu, 1970 finansman kanunu, devletin ürettiği mallara yapılan zamlar, sermayenin ürkütülmesi, yatırımların durması, idarecilerin gayri ciddi davranış ve birbirini nakzeden beyanları, fiyatların artmasına, hayat pahalılığına vesile olmuştur. Türkiye, iktisadi bir krizle karşı karşıyadır. Bu meselelerin üzerine ciddiyetle şevkle ve kararlı bir şekilde yürümek lazımdır.

12 Mart 1971'den evvelki devrenin aşırı uçları, bilhassa komünistler, anarşistler, bölücüler şimdilik pusuda beklemektedirler.

1971 Anayasası ıslahatının çıkmasını zaruri kıldığı kanunlar çıkarılmalıdır. Bu kanunlar çıkmadan devlet organlarını müessir bir şekilde işlemek mümkün olmayacaktır.

Yeni hükümet memleketi seçime götürmelidir".

Bundan sonra Faruk Sükan Kurucu Meclis'e değiniyor ve şöyle diyor:

"Kurucu Meclis'in iki konuda da başarılı olduğunu iddia etmek güçtür. Nitekim 1961 Anayasası'nı 1971 yılında değiştirmek zarureti hasıl olmuştur. Hatta denilebilir ki, 1971 anayasa ıslahatı da kâfi değildir. Anayasanın halen ıslaha ihtiyacı olan önemli noktaları ortada durmaktadır. Kurucu Meclis'in çıkardığı seçim kanunları da ihtiyaca cevap verecek, vatandaş reyini iyi bir şekilde aksettirecek, iyi bir temsili sağlayacak ve yoklama oyunlarını önleyecek nitelikte olamamıştır".

Faruk Sükan bundan sonra, 12 Mart Muhtırası'nın 3'üncü maddesinin ne suretle işleyeceği meselesine sözü getiriyor ve şöyle diyor:

"12 Mart Muhtırası'nın 3'üncü maddesinin hiçbir zaman işlememesi şayanı temennidir. Ancak böyle bir şey zaruret haline gelirse, o zaman ne olacaktır. Yani 3'üncü madde nasıl işleyecektir? Herhalde bunun bir projesi veya planı mevcut olsa gerektir. Bunu bilmiyoruz. Bilmeye de imkân yoktur. Bu takdirde dahi, düğmeye basıldığı takdirde dahi, milletin hür iradesine dayanan mevcut parlamenterlerden vazgeçilmemelidir.

Rejimi buhranlara sürükleyen, kim ve kimler olduğu bellidir. Parlamenterler bu konuda imtihan vermişlerdir. Demirel'i körü körüne tutan bir ekip dışında, AP'li parlamenterleri dahi masum addetmek gerekir. Kaldı ki hadiseleri çok evvelden gören, Türkiye'nin buhranlara sü-

rüklenmemesi için büyük mücadeleler veren parlamenterler mevcuttur. Bu parlamenterlerin söylediklerinin hepsi bugün doğru çıkmıştır. Eğer bunların sözleri dinlenmiş olsa idi, Türkiye'de bir 12 Mart müdahalesi vukuu bulmayacaktı".

Faruk Sükan sözlerini şöyle tamamlıyor: "Devlette yasama yetkisi yürütme yetkisi ve yargı yetkisi mutlaka meşru temellere dayanmalıdır. Meşru temel ise millettir. Milletin rağmına hiçbir iş yapılamaz ve hiçbir kimse başarıya ulaşamaz".

2 Kasım tarihli gazetelerde AP'nin hükümetten bakanlarını çekme kararını geri aldığı haberleri çıkmıştır. Gazeteciler bu konuda bana yorum yaptırmak istiyorlar. Ben hiçbir yorum yapmayacağımı söylüyorum.

3 Kasım tarihinde bir haber gazetelerde: Demirel'in, benim 27 Ekim'deki kendisi ile ilgili demecime karşılık olmak üzere, 29 Ekim günü yayınlanan mukabil bir demeci vardı. Orada bana hakarete kadar varan bir üslupla cevap veriyordu. Bunun hakkında ceza kanununa göre soruşturma açıldığına dair bir haber çıkmıştı o gün.

Halbuki ben Demirel hakkında dava açılmasını istemiyordum.

Bir uyarı

5 Kasım günü gazetelerde hükümetle ilgili yeni bir açıklamam çıkıyor. Başbakana ve bakanlara yakınlık iddiası ile devlet dairelerinde işi yürütmeye çalışanlarla ilgili bu bildiri şöyle:

"Hükümetimizin kurulduğu günden bugüne kadar her vesile ile yapılan açıklamalara ve en son (1-2) de gösterilen tamime rağmen birçok kişilerin hükümet başkanı ve üyelerine hısımlık ve arkadaşlıkları olduğu iddiasıyla etraflarına tesir etmek istedikleri, birbirlerini tanımayan birçok kaynaklar tarafından yurdun her köşesinde sık sık bildirilmektedir.[Bu konuda ilk genelgeyi 7 Mayıs 1971'de göndermiştik].

Hükümetimizin hiçbir üyesinin uzaktan yakından akraba veya arkadaşı olan veya kendilerini böyle gösteren kimselerin bu şekilde faaliyetlerinin müsaade veya müsamaha etmesi söz konusu olamaz.

Bu bakımdan yetkili amirlerin gerek kendi maiyetlerinde bulunan kişilerin, gerekse diğer şahısların bu çeşit davranışlarını müsamaha ile karşılanmayarak gerekli kanuni tedbirlere tavassut etmelerini ve bu emrin en küçük makamlara kadar duyurulmasını rica ederim".

8 Kasım günü Cumhurbaşkanı'nı karşılamak için Esenboğa Havaalanı'na gittiğimde, gazeteciler etrafımı alıyor, bana sorular yöneltiyorlar. Onlara verdiğim cevaplar Anadolu Ajansı'nda şöyle dile getiriliyor:

"Başbakan Erim buhranın sona erip ermediğini soran bir basın mensubuna da 'bir bakıma hükümete bakanları tekrar girecek demektir. Zaten 4 tanesi oturuyor, 5'inciyi de biz davet ederiz' karşılığını vermiş, hükümetten ayrılan Devlet Bakanı Kitaplı ile istifa etmedikleri için AP'den kayıtları silinen Karakuş ve Ergun'un yerine AP'den 3 yeni bakan alınması gerektiğine dair bir İstanbul gazetesinde yer alan haberle ilgili bir soru üzerine de şunları söylemiştir: 'Daha tebligat yapmamışlar, diğer 2 bakanı partiden çıkardık, dememişler. Yapsınlar bakalım da görelim. Onlar da mahkemeye gideceklerini söylüyorlar'.

Başbakan Nihat Erim, AP Genel Başkanı Demirel'in tartışmayı hükümet başkanının başlattığını söylediğini öne süren ve bu konudaki görüşünü öğrenmek isteyen bir basın mensubuna '25 Eylül'de ben mi konuştum' demiş, AP'nin hükümete yardım hususunda ümitli olup olmadığı yolundaki bir soruya da 'bilmem, göreceğiz' karşılığını vermiştir.

Başbakan Prof. Nihat Erim, bir başka soru üzerine de şöyle konuşmuştur: Komutanlar politikaya karışmazlar. Onlar memleketin iyiye gitmesini istiyorlar".

Atatürk için

Atatürk'ün ölümünün 33'üncü yıldönümü dolayısıyla şu mesajı veriyorum.

> "Aramızdan ayrılışının 33'üncü yıldönümünde Büyük Atatürk'ü milletçe yürekler dolusu bir sevgi halesi içinde tekrar anıyoruz.
>
> Bir yılı daha geride bırakırken o içimizde daha büyüyor. Kafamızda, gözümüzün önünde hep onun ilkeleri var. Ondan ayrı yaşıyoruz diyemeyiz. Gücümüzü azmimizi hep onun bize gösterdiği örnekten alıyoruz.
>
> Devrimci, gerçekçi ve yapıcı büyük insan Atatürk reform hareketlerimizin mihverini ve işaret ettiği hedeflerin bizatihi felsefesini teşkil eder.
>
> Aklın, bilimin egemenliği ilkesine güven, bağlılık bizlere bıraktığı en değerli yücelme aracıdır.
>
> Atatürk devrimleri ve devrimlerin getirdiği ilkeler her Türk evladının titizlikle koruyacağı ve bağlı kalacağı bir bütündür. Onlar bize olduğu kadar mağdur devletlere de ışık tutmuştur.
>
> Büyük asker Atatürk, büyük diplomat Atatürk, devlet kuran Atatürk tazim görevimizi yaptığımız bu anda adını ant yapan bu büyük milletin sana duyduğu şükran duygularını bir kere daha tekrarlar manevi huzurunda saygı ile minnetle eğiliriz".

16 Kasım günü NATO Genel Sekreteri Luns Ankara'ya geldi. Ben şerefine bir yemek verdim ve orada bir konuşma yaptım.

Karaosmanoğlu komisyonda

16 Kasım günü Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu'nu görüşen komisyonda Attila Karaosmanoğlu ile komisyon arasında bir anlaşmazlık çıkıyor.

O gün Attila Karaosmanoğlu komisyonu terk ederek bana geliyor. Ben rehabilitasyon merkezinde fizik tedavisi yaptırmaktaydım. Geldi beni o halde buldu. Çok heyecanlanmıştı. Sinirleri bozulmuştu. "Bu komisyonla bir iş görüşülemez, bu kanun çıkmaz" diyordu.

Kendisini teskin ettim. Sükûnetle işi almasını söyledim. “Çare buluruz” dedim. O gün bu olayı gören veya öğrenen gazeteciler benden bilgi istediler. Şu cevabı veriyorum: “Bugün Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanun Tasarısı’nı görüşen geçici komisyonda tasarının 3’üncü maddesi hakkındaki değişiklik önergelerinden biri kabul edilmiş ve hükümetin getirdiği madde metinden çıkarılmıştır. Daha önce 1 ve 2’nci maddeler de komisyonda değiştirilmiştir. Komisyonda hükümet adına bulunan Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcısı Attila Karaosmanoğlu, konunun hükümet bakımından yeni bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekeceğini düşünerek, hemen beni bulmak üzere oradan ayrılmıştır.

Bu hususta düşüncem şudur: ‘Toprak reformu toplumumuz için her bakımdan müstesna önem taşıyan bir iştir. Hükümet tasarıyı uzun incelemelerden sonra parlamentomuza sunmuştur. Tasarının en mükemmel şekli alarak kanunlaşması hiç kimsenin reddedemeyeceği bir husustur. Ancak hükümet, komisyonda kabul edilen değişikliklerin Toprak ve Tarım Reformu’nu bizim görüşümüzce hedefinden uzaklaştırılması ihtimali karşısında kendi sorumluluğunu düşünmeye mecburdur. Anlaşılıyor ki geçici komisyon tasarıyı kökünden değiştirmek yoluna girmiştir. Bu durum karşısında hükümet komisyon çalışmaları bittiği zaman meydana çıkan yeni metni dikkatle inceleyecektir. Millet Meclisi genel kurulunda öne sürülen çeşitli görüşler elbette tartışılacaktır. Hükümet kendi görüşünü ve bütün gerekçesini bir kere de genel kurula ayrıntılarıyla izah edecektir”.

Karaosmanoğlu, komisyondan çıkarak benim yanıma geldiği zaman bu işi bırakalım fikrindeydi. Ben de kendisine dedim ki: “Hayır, sebatla sabırla, sükûnla sonuna kadar götürelim. Komisyondan nasıl çıkarsa çıksın, meclis genel kuruluna gidelim. Orada da kendi görüşümüzü savunalım. Meclis genel kurulu bizim görüşümüzü reddederse, o zaman hükümette kalıp kalmamayı düşünürüz”.

Attila da bu görüşü yerinde buldu ve ertesi günü tekrar komisyona gitmeyi kabul etti.

Attila ertesi günü komisyona giderken komisyonda ne tür bir davranışla karşılaşacağını bilmediği için, yanına 1-2 bakan arkadaşını da kattık.

7 ayın bilançosu

O yıl bayram dolayısıyla bayram gazetesinde bir yazım çıktı. Ayrıca *İstanbul Bayram Gazetesi bana bazı sorular yöneltti. Ben de onlara cevaplar verdim. Bu soru-cevapta o günkü durumu belirten bazı noktalar olduğu için, bunların bir kısmını buraya alıyorum.*

Kasımda yayınlandı: Birincisi 20 Kasım günü, ikincisi 22 Kasım 1971 günü…

> "Soru 1 - Yedi ayı aşan bir zamandan beri hükümetin başındasınız. Bu süre içinde sizce başarılı veya başarısız olduğunuz hususlar nedir?
>
> Cevap 1- Hükümetin güvenoyu almasından bu yana geçen 7 ayı biraz aşan zaman süresi içinde ortaya çıkan bütün siyasi güçlükler ve asayiş sorunlarına rağmen, hükümetimiz çok yoğun bir çalışma yaparak birçok konularda önemli bazı sonuçlara ulaşmıştır. Başarı sayılacak önemli konulardan bazıları şunlardır: Anayasa değişikliği hazırlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Yeni anayasanın gerektirdiği kanunlar çeşitli hazırlık safhalarındadır. Toprak ve tarım reformu ile ilgili hazırlık büyük bir hızla yapılmış, Toprak Reformu Ön Tedbirler Kanunu Tasarısı hazırlanarak meclislere sevk edilmiştir. Esas Toprak Reformu Kanunu üzerinde çalışmalar ilerlemektedir. Toprak reformu uygulaması ile ilgili idari tedbirler ve kaynaklar üzerinde çalışılmaktadır.
>
> Soru 2 - 12 Mart'tan önce had bir safhaya gelen anarşik olaylar hükümetiniz zamanında azalmış görülmektedir. Bu görünüşü olayların sona erdiği şeklinde yorumlamamız mümkün mü?
>
> Cevap 2 - Başlangıçta üniversitedeki öğrenim düzenini ve olanakları hedef alan, kamuoyunda da masum istekler olarak sempati toplayan

gençlik hareketlerinin kısa zamanda bir yön ve mahiyet değiştirdiği, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi, hatta Türkiye Halk Kurtuluş Partisi olarak ortaya çıkan bu gayretlerin memleketimize getirdiği ortam herkesçe malumdur. 26 Nisan 1971 günü 11 ilde ilan olunan sıkıyönetim aşırı uçların niyet ve bölücü amaçlarını gün ışığına çıkarmış bulunuyor. Muhtelif soygun ve adam kaçırma olayı faillerinin yakalandığı, bu vesile ile birtakım hücrelerin meydana çıkarıldığı, mevcut idareyi kötüleyici, halkı direnmeye itici gazete ve bildirilerin el altından dağıtıldığı, bu uğurda faaliyet gösteren 21 kişinin yakalandığı hepinizce bilinen hususlardır.

Bu gayretlerin yurt dışında da maddi ve manevi destek gördüğü ve aşırı uçların faaliyetlerini sinsice devam ettirdiği bilinen bir şeydir. (22 Kasım günü yayınlanmıştır bu kısım).

Soru 3 - Alınan birçok kararlara rağmen fiyat artışları devam etmektedir. Sayın Ticaret ve Sanayi Bakanı hayat pahalılığı ile mücadelede halkın yardımını istedi. Buna rağmen yeni zamlar olmaktadır. Bu hususta hükümetin başı olarak sizin görüşünüz nedir?

Cevap 3 - Hükümetimiz kurulduğu günden bu yana ekonomik durumla ilgili güçlüklerimizi, imkânlarımızı açık bir şekilde ortaya koymuştur. Daha evvelce hükümet üyeleri tarafından çeşitli zamanlarda açıklandığı şekilde fiyatlarda bir artma eğilimi vardır. Bu eğilimden faydalanmayı isteyen bazı çıkar çevreleri ve uzun vadeli menfaatlerini hesaplayamayan bazı baskı grupları fiyatların artırılmasını sebep olacak şekilde faaliyetler göstermektedirler”.

İşçi dövizleri hakkında da sorulan bir soruya şöyle cevap veriyorum.

“İşçi dövizleri 6 Kasım 1971 tarihi itibariyle 399,8 milyon dolara ulaşmış bulunmaktadır. Bu yıl sonuna kadar daha da artacaktır. Almanya’ya işçi gitmesi azalırsa bu gelirlerde bir duraklama olacaktır.

Diğer bir soru: “Adalet Parti[si] Temsilciler Meclisi’nin son kararı Cumhurbaşkanımız ve CHP lideri tarafından olumlu karşılanmasına rağmen, hükümet ilk günlerde daha ihtiyatlı beyanlarda bulundu. Aradan geçen zaman içinde durumu nasıl değerlendirelim beklersiniz?

Cevap: AP’nin son kararını olumlu karşıladım. Ben de aynen cevap vermiş olmak için 5 Ekim’den önceki AP’li bakanların kabinede kalmalarını rica ettim. Ne yazık ki içlerinden yalnız Sayın Kitaplı benim bu ricamı reddetti. İlerisi için ne iyimser ne de kötümserim. Hükümet

olarak üzerimize aldığımız görevi yerine getirmeye çalışıyoruz ve çalışacağız.

Soru: AP Genel Başkanı hakkında meclis soruşturmasının açılmasına dair karar çıktı. Bu hususta hükümetinizin tutumu ne olacaktır?

Cevap: Bir eski başbakan hakkındaki soruşturma anayasa ile parlamentoya verilmiş bir yetki ve görevdir. Hükümet elbetteki tarafsızdır.

Soru: Hükümetin AP ile temaslarını bundan böyle Demirel yerine Çağlayangil ile yapacağı söylenmektedir. Sizce Çağlayangil istenilen neticeyi almada yardımcı olabilir mi?

Cevap: Hükümetin bütün diğer partilerden olduğu gibi Adalet Partisi'nden bir tek ricası vardır. Bu da parlamentoya sunulacak kanun tasarılarının kesinleşmesinde yardımcı olunmaktır. Bunu AP yönünden kim sağlayacaksa bizim için makbuldür.

Soru: Son günlerde idam hükmünün kaldırılması lehinde geniş bir kampanya açıldı. Hükümetinizin bu konuda bir görüşü var mıdır?

Cevap: Son günlerde buna dair görüşler ortaya konmaktadır. Bildiğiniz gibi, bu konu başka memleketlerde de tartışılmaktadır. İdam cezasını sürdürenler var, kaldıranlar var. Biz hükümet olarak bu meseleyi görüşmedik".

Bu bayram tatilinden istifade ederek Alanya'nın İncekum mevkiindeki orman kampına gitmiştim. Kamp kapalıydı. Biz* oraya gittik ve orada bayram tatilini geçirerek dinlenmek ve ilerisi için ne yapacağımı düşünmek fırsatını buldum.

Necmettin Erbakan ile ilgili

27 Kasım tarihli Anadolu Ajansı'nın bülteninde Celal Kargılı'nın Necmettin Erbakan ile ilgili bir sorusuna benim verdiğim cevap yer almaktadır. Bu cevap şöyledir:

"1 - Bilindiği üzere senatör ve milletvekillerine ve aileleri efradına (eş ve çocuklarına) 5682 sayılı pasaport kanununun 13'üncü maddesinin (c) fıkrası gereğince Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlıklarının matbu form yazıları üzerine Dışişleri Bakanlığı Protokol

> Dairesi tarafından 1 yıl süreli diplomatik pasaport verilmekte, pasaportların temdit işlemleri de aynı şekilde, parlamento üyesinin mensup olduğu meclisin başkanlığı tarafından yapılan yazılı işara dayanılarak, yürütülmektedir.
>
> Konya Milletvekili Necmettin Erbakan'a, yukarıdaki şartlara uyularak, bundan bir yıl önce, eşi ve çocuklarıyla birlikte diplomatik pasaport verilmiştir.
>
> Daha sonra adı geçen milletvekilinin pasaportunun temdidine dair Millet Meclisi Başkanlığınca vaki talep üzerine, yurt dışında bulunanların pasaport temdidine ait isteklerinin dış temsilciliklerimiz kanalıyla yapmaları gerektiğini bildirir bir cevap Dışişleri Bakanlığı'nca Millet Meclisi Başkanlığı'na arz edilmiş bulunmaktadır.
>
> 2 - Necmettin Erbakan hakkında aşırı sağ faaliyetlerinden dolayı sıkıyönetim mahkemelerinin şimdiye kadar herhangi bir işlem yapmadıkları iddia edilemez. Nitekim Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 29.7.1971 tarih ve 1971-1118/7 sayılı yazısı ile laikliğe aykırı olarak devletin içtimai iktisadi siyasi ve hukuki nizamının kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak veya siyasi menfaat şahsi nüfuz temin ve teşhis eylemek maksadıyla, dini hissiyatı veya dince mukaddes sayılan şeyleri alet ederek propaganda yapmak suçlarından sanık Konya Milletvekili Necmettin Erbakan ile Tokat Milletvekili Hüseyin Abbas ve Isparta Milletvekili Hüsamettin Akmumcu haklarında sıkıyönetim savcılığınca başlanmış olan soruşturmaya devam edilebilmesi için, adı geçenlerin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmalarını istemiştir. Bu husus 7.8.1971 tarih ve 6/2-6334 sayılı teskere ile başbakanlıktan Millet Meclisi Başkanlığına gönderilmiştir.
>
> 3 - Adı geçen milletvekilinin geri çağrılması konusu ise, yukarıda belirtildiği üzere yasama dokunulmazlığının kaldırılması veya anayasanın 80'inci maddesine göre, üyelik sıfatının düşmesine karar verilmesine bağlı bulunmaktadır. Bu kararın verilip, gerekli takibat yapılmak üzere dosya adli mercilere intikal ettirildikten sonra, bu mercilerin vaki talepleri üzerine gerekli işlem tayin ve tespit olunmaktadır".

30 Kasım günü Maltepe Askeri Cezaevinden Mahir Çayan ve arkadaşlarının kaçtığı haberini doğruluyorum.

Tayfur Sökmen'e cevap

Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu'nu görüşen komisyonda Karaosmanoğlu ile çıkan anlaşmazlık ve Karaosmanoğlu'nun komisyondan ayrılması üzerine tabii çeşitli spekülasyonlar yapılmaya başlanmıştı. Bunlar senato kürsüsüne kadar getirildi. Kontenjan senatörü Tayfur Sökmen, bu konuda gündem dışı bir konuşma yaparak hükümetin parlamento ile ilişkilerine değinmiş, hükümetin siyasi parti başkanlarına bir muhtıra vererek parlamentodan kanun tasarılarının tartışmasız ve değişikliğe uğramadan çıkarılmasını istediğinin rivayet edildiğini söylemiş. Ben bu konuşmaya cevap verdim, şunları söyledim:

> "Ne başbakanda, ne hükümet üyelerinde, parlamento ile ilişkilerini anayasanın dışında bir şekilde anlamak istidadı, yürütmek istidadı yoktur. Parlamentoya saygımız sonsuzdur. Ben daha önce birçok vesilelerle gerek Senato'da gerek Millet Meclisi kürsüsünde söyledim. Parlamentonun güveni anayasanın gösterdiği usullerle bizden çekildiği ve esirgendiği halde, bu görevi devam ettirmeyi hatırıma dahi getirmem. Ama bir arkadaşın, üç arkadaşın, beş arkadaşın 'Ee.. Sen çekil artık, bu hükümet gitsin artık' demesiyle de gitmeyi, vazifeden kaçmak şeklinde anlarım. Anayasanın gösterdiği usuller vardır. Her zaman gensoru ile hükümeti sığaya çekmek mümkündür. Her milletvekilinin elinde bu imkân vardır. Gensoru istendiği gün hükümet buna koşarak 'biz de hazırız' şeklinde cevap verecektir. Bunu bu kürsüden temin etmek isterim. Binaenaleyh ortada bir mesele yoktur.
>
> Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısı'nın görüşüldüğü komisyonda hükümeti temsil eden Başbakan Yardımcısı Karaosmanoğlu arkadaşım 2'nci ve 3'üncü maddelerin tasarıdan çıkarılması veya maksatlı değiştirilmesi üzerine, o anda komisyondan ayrılmıştır. Bu yanlış yorumlanmıştır. Bu komisyonu terk etmek değildir. Terk etmek olsaydı Karaosmanoğlu ertesi günkü toplantıda hazır bulunmazdı. Esaslı bir değişiklik karşısında bulunduğu için, çok haklı olarak gelip durumu başbakana söylemek ve yeni hükümet görüşünü almak istemiştir. Hakikaten oradan çıkar çıkmaz (ki ben o esnada bir hastanede bulunuyordum)

gelip beni orada bulmuştur, anlatmıştır. Ben de fikrimi söyledikten sonra gelip ertesi gün komisyon toplantısına katılmıştır.

Bir noktada dikkatli olmak mecburiyetindeyiz: Memleketimizin içinde bulunduğu nazik safhada, hükümet-parlamento ilişkilerini bozmak isteyenler var. Parlamento-silahlı kuvvetler ilişkilerini de bozmak isteyenler var. Bunların oyunlarının lütfen kurbanı olmayalım. Ortada bir mesele yoktur. Ben görevi yüklendiğim andan itibaren parlamento çalışmalarını anayasaya uygun olarak götürmeye çalıştım ve bu ana kadar getirdim. Her an Millet Meclisi bizi düşürebilir. Böyle bir arzu Millet Meclisi'nde ihzar edildiği zaman, usul labirentleri içinde kendimizi korumaya çalışmayacağız. Hükümet, (sayın Sökmen işaret buyurdular; herhalde hükümete müteveccihti o söz) silahlı kuvvetlerin sempatisine dayanarak kuvvet alıyor, buyurdular. Ben silahlı kuvvetlerin antipatisini de yaratmaya çalışmam, sempatisini de yaratmaya çalışmam. Ben Sayın Cumhurbaşkanı tarafından verilmiş olan görevi, anayasa içinde, parlamenter usuller içinde gücümün yettiği kadar arkadaşlarımla götürmeye çalışıyorum. En iyi yapabildiğim iddiasında da değilim. İyi niyetli çalıştığımı zannediyorum. Bunun takdiri Millet Meclisi'nindir, parlamentonundur. 'Olmadı' dendiği zaman, 'burada görevimiz bitmiştir' der, teşekkür eder, gelir senatör olarak, kontenjan senatörü olarak onların arasındaki yerimize otururuz.

Sayın Sökmen küskünlüklerden bahsetti. Ben resmi hayatımda duygularımı bir yana bırakacak kadar tecrübe sahibi olduğumu zannediyorum. Şu anda hiçbir kimseye karşı bir küskünlüğüm yok. Bayram mesajımdaki düşüncelerim içtendir ve elbette evvela kendime uygulanacak düşüncelerdir. Bu bakımdan da kendilerini rahata kavuşturmak istiyorum. Sözlerimi fazla uzatmayayım. Kendileri bana bu fırsatı verdikleri için şükranlarımı arz ederim. Yüce Senato'ya saygılar sunarım".

Sıkıyönetim: IV. Uzatma - 25 Kasım 1971

Sıkıyönetimin yeniden uzatılması görüşmeleri, 25 Kasım 1971 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında yapıldı.

Hükümet, sıkıyönetimin yeniden iki ay daha uzatılması teklifiyle 25 Kasım 1971 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısı önüne çıktı.

İçişleri Bakanı

Hükümet adına ilk izahatı veren İçişleri Bakanı Hamdi Ömeroğlu sıkıyönetimi gerektiren sebeplerin devam ettiğini söyleyerek söze başladı ve sıkıyönetimin ilanından bugüne kadar, aranan 968 anarşistten 785'inin yakalandığını söyledi. Bütün çabalara rağmen geri kalan 183 anarşistin ele geçirilememiş olduğuna işaret etti, bunların teşkilatının da dağılmamış olduğunu ve hücre faaliyetlerinin devam ettiğini bildirdi. Sözlerine şöyle devam etti:

> "Büyük şehirlerde barınmak imkânlarının mevcut oluşunun anarşistlerin yakalanmalarını zorlaştırıcı bir faktör olarak karşımıza çıktığına, bu vesileyle işaret etmek isterim.
>
> Ayrıca gerek teşkiline çalışılan hücreler, ve gerekse henüz yakalanmayan militanlar tarafından bazı yerli ve yabancı önemli kişilerin kaçırılmasına çalışılacağı hususu, bu maksatla kurulmuş gizli bir örgütün ortaya çıkarılmasıyla tespit edilmiş ve 15 kişi yakalanarak tutuklanmış, bu meyanda muhtelif silah ve çok miktarda cephane de ele geçirilmiştir.
>
> İzmir'den Denizli Ziraat Bankası'na götürülürken soyulan 4 milyon lira olayının operasyonu vesilesiyle, büyük şehirlerde evvelce varlığı bilinmeyen birtakım gizli hücreler meydana çıkarılmış ve soygun sırasında gasp edilen paralardan bir kısmı ile çeşitli silah ve mühimmat bu hücrelerin elinde yakalanmıştır. Sıkıyönetimin ilanından bugüne kadar yapılan arama ve baskınlarda 985 tüfek, 35 makineli tabanca, 1.245 tabanca, 1.321 dinamit lokumu, 137 molotof kokteyli, 524.328 mermi, 56 telsiz, 5 elektronik cihaz ve 19 adet çeşitli savaş malzemesi ele geçirilmiş bulunmaktadır. Bulunan bu silah ve cephanenin takviyeli bir piyade alayının hafif silahlarla teçhizine yetebilecek bir ölçüde olduğunu özellikle belirtmek isterim.

Yine bu meyanda bu devre içinde mahkemeye verilen 994 anarşistten 458'i tutuklu bulunmakta ve 556'sı da serbest olarak yargılanmaları devam etmektedir. Bu meyanda mahkûm olan 353 ve serbest bırakılan da 406 kişi olduğunu ifade etmek isterim.

Aşırı solun yurt içindeki bu faaliyetleri yurt dışında da sürdürülmekte ve çeşitli kaynaklardan da yardım ve destek görmektedir. Nitekim yurt dışındaki bazı Marksist şahıs ve kuruluşlar harekete geçirilerek tutuklulara verilen cezalar protesto ettirildiği gibi, çeşitli miting ve gösteri yürüyüşleri de düzenlenmiş ve çok sayıda bildiri, broşür ve pankartlar dağıtılmıştır.

Buna ilaveten elde edilen bilgilere göre, yurt içinde girişilecek anarşik eylemlerde kullanılmak üzere, bazı merkezlerde gerilla eğitimi gören vatandaşlarımızın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Türk Halk Kurtuluş Ordusu mensubu olduğunu iddia eden, sıkıyönetimin ilanını müteakip arkadaşlarıyla birlikte Nurhak dağlarına kaçan ve burada güvenlik kuvvetleriyle aralarında çıkan silahlı çatışma sonunda, bazılarının ölmesi ve diğerlerinin de yakalanmaları üzerine, firara muvaffak olan Tuncer Sümer 21 Ekim 1971 günü Maraş'ta yakalanmıştır. Adı geçenin alınan ifadesinde Nurhak dağlarındaki çatışma olayından sonra bir arkadaşıyla birlikte bir dış ülkeye geçerek oradaki askeri kışlaya sığındığını, üzerinde çıkan 10.000 liranın da Türkiye'deki anarşik olayları devam ettirmek maksadıyla bu kampta kendisine verildiğini, Türkiye'ye eylemlere girişmek ve soygunlar yapmak amacıyla geldiğini ve eğitim gördüğünü, kampta birçok Türk'ün bulunduğunu itiraf etmiştir.

Yine Türk Halk Kurtuluş Ordusu militanlarından olduğunu açıklayan Cemal Alpaslan Ertuğ, 10 Kasım 1971 günü gecesi İstanbul'da mahalle bekçileriyle yaptığı silahlı çatışma sonunda yakalanmış, sürdürülen tahkikat sonunda kendisiyle yakın ilişkileri olduğu tespit edilen altı kişi de ele geçirilerek gözaltına alınmıştır. Ayrıca Cemal Alpaslan Ertuğ yakalandığı sırada, yanında bulunan ve kaçmayı başaran kişilerin de sıkıyönetim komutanlığınca uzun zamandan beri aranmakta bulunan Nahit Töre ve Feyzi Bal olduğunu ifade etmiştir.

Demokratik ve laik cumhuriyetimizi ortadan kaldırmak teokratik bir devlet düzeni kurmayı amaç edinen aşırı sağın, sıkıyönetimin ilanı ve alınan tedbirlerle durmuş gibi gözüken faaliyetleri de gizlice devam ettirilmektedir.

Son günlerde faaliyetten men edilmiş bazı kuruluş mensuplarının gizli örgütlenmeye tevessül ettikleri ve çıkar yolun şer'i kaidelere dayanan tedbirlerle bulunabileceği yolunda propagandaya giriştikleri, vuku bulan olaylar ve elde edilen bilgilerle anlaşılmaktadır.

Keza Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü parçalamaya matuf bölücü ve bölgeci faaliyetlerin de yeni bir hazırlık içinde olduğunu cereyan eden o olaylar teyit etmektedir. Nitekim çeşitli yerlerde ve çeşitli tarihlerde yapılan operasyonlarda 24 şahıs yakalanmış ve çok miktarda da silah, mermi, bölücü amaçla hazırlanmış broşür, bildiri ve kitap ele geçirilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Sayın Üyeleri,

Buraya çok kısa olarak ve genel hatlarla arz etmeye çalıştığım açıklamalar aşırı sol, aşırı sağ ve bölücü faaliyetlerin devam etmekte olduğunu kesinlikle ortaya koymaktadır.

Bunun yanında anarşist faaliyetlerin elebaşılarından ve azılı militanlarından olup, halen yakalanmayan ve yeniden toparlanma ve gizli örgütler meydana getirme gibi teşebbüslere girişen 183 kişinin sıkı bir şekilde takibi çalışmaları da devam etmektedir. Keza cereyan eden olayların sonuçlarına dosyalarından bir kısmı ise ikmal edilerek sıkıyönetim mahkemelerine intikal ettirilmiş değildir.

Sonuç olarak, sıkıyönetimin ilanına sebep hususlar kesinlikle bertaraf edilememiş, demokratik ve laik cumhuriyetimiz tehlikelerden tamamen uzaklaştırılamamıştır.

Geçen son konuşmamda arz ettiğim gibi, Hükümet ve Türk Silahlı Kuvvetleri sıkıyönetimin çok kısa bir zamanda sona ermesini samimiyetle arzu etmektedirler.

Ancak belirtmeye çalıştığım sebepler muvacehesinde, gerek silahlı kuvvetlerin gerekse güvenlik kuruluşlarının, büyük bir vatanperverlik ve vazife duygusuyla devam ettirdikleri çalışmaların kesin şekilde sonuca ulaşmasına imkân vermek, vatan ve cumhuriyetimize karşı girişilen menfur teşebbüsleri tamamıyla bertaraf edebilmek için, sıkıyönetimin tekrar iki ay uzatılması zorunluluğuyla karşı karşıya kalınmıştır. Takdir yüce heyetinizindir, saygılarımla".

DP Grubu adına

İçişleri Bakanı'nın bu kısa konuşmasından sonra, gene gruplar adına sözcüler kürsüye geldiler. İlk olarak Demokratik Parti Grubu adına Mustafa Vedat Önsal kürsüye geldi, kendi grubunun görüşlerini ortaya koydu ve yine her zaman olduğu gibi "sıkıyönetim makamlarının şehir ve kır gerilla hareketlerini söndürmekte, yıkıcı ve bölücü faaliyetleri önlemekte, günlük asayişin sağlanmasında ve korunmasında gösterdikleri başarı şayanı takdir" diyerek, silahlı kuvvetleri övdü ve ondan sonra hükümeti eleştirmeye başladı. Hükümeti eleştirirken yalnız sıkıyönetimi ilgilendiren konular değil, bütün hükümet faaliyet ve icraatını ele aldı. Önsal konuşmasına şöyle devam etti:

> "Hükümetin tutum ve davranışları maalesef tehlike mihraklarının kurutulması, ülkemizde huzuru bozan ve devletimizin hayatına kasteden hareketlerin bir daha tekerrür etmeyeceği bir ortamın yaratılması istikametinde olmamıştır. Hükümetin icraatı çoğu zaman örfi idare makamlarının müspet hareketlerine ters düşer mahiyette olmuştur".

İnandırıcı değil

Bundan sonra Vedat Önsal, bu yıkıcı faaliyetlerde bulunanların teşkilatlarının elebaşılarını hükümetin yakalayamadığını, yakalayabileceğine dair inandırıcı bir davranış içinde olmadığını, bunların süratle ortaya çıkarılmaları icap ettiğini söyledi, ondan sonra, kaç toplantıdır üzerinde durdukları aşırı solcuların devlet teşkilatına sızdığı iddiasını tekrarladı. Mesul mevkilere getirildiği veya çok önemli bazı görevlerde müşavir olarak kullanıldıkları iddiasını tekrar etti. Ayrıca "Başbakan Erim'in 23 Eylül konuşmasında yarından itibaren reform tasarıları birbiri ardı sıra Büyük Meclis'e takdim edilecektir" dediği halde, henüz meclise sunulmuş bir reform tasarısı olmadığını söyledi. Vergi reformu tasarılarını reform tasarısı

saymadıklarını, yeni vergiler getirmekle hayat pahalılığının arttırılacağını bunların mali reform sayılamayacağını söyledi. Ortada reform tasarısı yokken böyle bir Hükümetin Başkanı'nın ağzından '"reformlar kuşa benzetilmeden yürürlüğe girecek mi? Mesele budur" şeklinde sözler söylemesinin şaşırtıcı olduğunu söyledikten sonra, tekrar Sadi Koçaş'ın, Sivas konuşmasını ima ile şöyle dedi:

> "Hem Atatürkçülüğü kimseye bırakmayacaksınız, hem de Atatürk'ün en büyük eseri olan ve çok değer verdiği parlamentoyu, memleket yararına diye göstermeye çalıştığınız kanunları kuşa çevirecek bir müessese olarak ve istifafla bazı çevrelere şikâyet edeceksiniz. Oolmaz böyle şey! Sayın Erim, hükümete güvenoyu vermediğimiz zaman, diğer partilere ettiği teşekkürü bizden esirgemekle muhalefete tahammülü olmadığını göstermişti. Şimdi ise, bu beyanlarıyla parlamentonun yetkilerine tahammül edemediğini ortaya koymak mı istemektedir?
>
> Esasen hükümet üyelerinden birinin bugün gazetelerde çıkan bir beyanı bir endişemizi doğrular mahiyettedir. Bu hükümet üyesi maalesef 'bütün milletvekilleri ve parlamento karşımıza çıksa yolumuzdan dönmeyeceğiz' diyebilmektedir".

Kolhoz gibi..

Bundan sonra Vedat Önsal toprak reformuna temas ederek Sovyet modeli kolhozlardaki gibi, mülkiyet hakkının kooperatiflere tanınmasının karşısına çıkılacağına işaret etti.

Daha sonra Vedat Önsal, afyon ekiminin yasaklanması kararına da değindi ve afyon ekiminin yasaklanması ile memleketin 6 milyar lira kaybettiğini, bu 6 milyar liraya ihtiyaç olduğunu, bunu bulmak lazım geldiğini söyledi. "Eğer bu bulunmadan bu işe girilmişse misli görülmemiş bir gafletin içinde olunduğunu kabul etmek lazımdır" dedi.

Bundan sonra, Ortak Pazar'a katılma konusuna da değinen Vedat Önsal, Ortak Pazar konusunda da Türkiye'nin birçok yükümlülükler karşılığında kâfi taviz elde edemediğini kaydetti. Daha sonra hayat pahalılığına değindi ve hayat pahalılığının süratle, dayanılmaz bir hale geldiğini söyledi. Hayat pahalılığı, fiyatlar bu süratle yükselirken, sosyal adaletten bahsetmenin doğru olmayacağını kaydetti. Hükümetin, halkı pahalılıkla mücadeleye davet ettiğini, fakat kendisinin iktisadi devlet teşekkülü mallarına zam yaparak pahalılığı kamçıladığını işaret etti.

Güven kaldı mı?

Daha sonra Vedat Önsal, Erim'in "güveninizi kaybettiğim takdirde, çekilmek için 226 oyun bulunmasını beklemem" dediğini hatırlatarak şöyle devam etti:

> "Şimdi Sayın Erim'e sormak istiyorum, bu parlamentonun hükümetine olan güvenini kaybetmemiş olduğu inancı içinde midir? Sayın Erim, bu kürsüden AP'lilere hitaben 'ben sizinle çelişkiye düştüğüm zaman bir dakika geçirmeden Cumhurbaşkanımıza koşar emaneti iade ederim' demiştir. Göreve devam etmekte olduğuna göre, AP ile hükümet çelişki içinde değiller demektir. Ancak son aylarda cereyan eden olaylar bu görüşü doğrular mahiyette değildir. AP idarecilerinin birçok beyanları arada büyük bir çelişki olduğunu ifade etmektedir. Muhtelif beyanlarla hükümetin karşısında olduğunu göstermek, ama hukuken hükümeti ayakta tutarak icraatına devam imkânı vermek samimiyetle bağdaştırılamaz. Durumun açıklığa kavuşturulması, siyasi hayatımızın istikrarı bakımından, elzemdir. Bu konuda ekseriyet grubuna ve hükümete büyük görev düştüğünü hatırlatmak isterim".

Müslüman kütle

Bundan sonra Vedat Önsal, 5 Ekimde AP'nin hükümetteki bakanlarını çekme kararı aldığını, sonra bu karardan geri döndüğünü, bunun doğru olmadığını söyledi.

Demokratik Parti sözcüsü bundan sonra, "sıkıyönetim dolayısıyla hükümet sözcüleri yaptıkları konuşmalarda, devlet ve idare şeklini temelinden değiştirilerek, halifeliğin getirilmesini ve şeriat ahkâmının toplum hayatına hâkim kılınmasını ve cemiyetimizin ortaçağ karanlıklarına götürülmesini hedef alan çalışmalardan bahsetmişlerdir" dedikten sonra buna dair hükümetin, bugüne kadar ortaya belirli bir delil koyamadığını, bu halin ise devlete ve rejime bağlı Müslüman kitleyi böylesine ağır bir itham altında tutmaya götürdüğünü, buna ise hiç kimsenin hakkı olmadığını, Müslüman vatandaşları bu yuvarlak beyanların rencide ettiğini söyledi. "Ayrıca Filistin kamplarında 200'ü aşkın anarşistten bahsedilmiş, Siyah Lale diye bir örgütten bahsedilmesine rağmen, ortaya bunlara ait tamamlayıcı bilgiler de konmamıştır" diyerek sözlerini tamamladı.

MGP adına...

Bundan sonra Milli Güven Partisi Grubu adına Turhan Feyzioğlu kürsüye geldi. O da sıkıyönetim otoritelerinin, askeri makamlarının, zabıtanın çalışmalarını övdükten sonra, "sıkıyönetim kalktıktan sonra da huzurun devam etmesi için uzun vadeli tedbirlerin alınması lüzumuna inanıyoruz" dedi. Zabıtanın takviyesini istedi ve ayrıca mücadelenin bazı tedhişçileri yakalayıp sıkıyönetim mahkemelerine sevk etmekle kazanılamayacağını, mücadelenin kafalarda ve gönüllerde kazanılmasının şart olduğunu söyledi. Feyzioğlu ayrıca, dıştan bizim Türkiye içindeki anarşik hareketleri beslemekte olanların bulunduğunu, köklerinin yurt dışında olduğunu işaret etti. Yabancı radyo yayınlarına değinerek şöyle devam etti: "Bizimle

komşu olan, bizimle dost olduklarını söyleyen bazıları, kardeş olduklarını söyleyen ülkeler nezdinde, kuvvetli ısrarlı etkili teşebbüslerde bulunma lüzumunu bir defa bu kürsüde belirtmiştik, bunu bir kere daha hatırlatmak istiyorum".

Yıpranma konusu

Daha sonra Turhan Feyzioğlu şöyle bir temayı işlemeye koyuldu:

> "Arkadaşlar, bir ülkede siyasi partilerin veya tek tek siyaset adamlarının bazen işledikleri hatalar sebebiyle bazen talihsizlikleri yüzünden, ellerinde olmayan sebeplerle yıpranmaları çok tabiidir. Yıpranan partinin veya yıpranan bir siyaset adamının yerine, başka partiler gelir başka devlet adamları bulunabilir" dedikten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin asla yıpratılmaması gereken müesseselerden biri olduğunu, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni de günlük politika mücadelelerinin ve her türlü lüzumsuz yıpranmanın dışında tutmak gerektiğini söyledi ve şöyle devam etti: "Vatandaş hükümetin iktisadi politikasından haklı olarak şikâyetçidir. Hükümet yanlış politikasının yükünü ve sorumluluğunu Türk Silahlı Kuvvetleri'ne aktaracak bir üslup seçerek hatalarında ısrara mezun değildir".

Ve az aşağıda sözlerine şöyle devam etti:

> "Sokakta duyduğumuz bazı sözlerden ıstırap duyuyoruz. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin veya sıkıyönetim makamlarının alınan ters kararlardan, yapılan ters beyanlardan ne haberi vardır, ne de bunlarla bir gün ilgisi vardır".

Ekonomik alanda

> "Hükümet, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu şikâyetlerle en küçük ölçüde ilgisi olmadığını millete açıkça anlatmak, icraatının bütün sorum-

luluğunu bizzat yüklenmek zorundadır. Anarşist örgütleri dağıtmak, şehir eşkıyasını yakalayıp adalet huzuruna sevk etmek, şehirlerimizi ve yüksek öğretim kurumlarımızı, tabancalı bombalı dinamitli saldırıların sahnesi olmaktan kurtarmak, şehirde, köyde, okulda, işyerinde huzuru ve güveni sağlamak yolunda, sıkıyönetim idarelerinin gösterdikleri başarılı faaliyetlerden dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri milletimizin şükranına hak kazanmışlardır. Sıkıyönetim idarelerinin ciddi ve kararlı tutumu, fiili tecavüzleri, silahlı, bombalı saldırıları önlemek hususunda son derece etkili olmuştur. Hükümet ve tek tek ilgili hükümet üyeleri, iktisadi alandaki yetersizliklerin, saklanmaz hale gelen ciddiyet ve bilgi noksanının, ilmi gerçeklere uymayan peşin hükümlü saplantıların sorumluluğunu bizzat taşımalıdırlar. Kendi hatalarının ters icraat ve beyanlarının mahsulü olan iktisadi sıkıntıları veya başka nahoş sonuçları bir kundağa sarıp Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kapısına bırakmaya hiçbir politikacı mezun değildir".

Feyzioğlu, daha sonra şöyle devam etti:

"Devalüasyondan sonra gerçekleşmesi beklenen üretim ve ihracat hamlesi, siyasi mevki işgal edenlerin ters tutum ve davranışları sebebiyle istenilen ölçüde gerçekleşmemiş ise, yurtta huzur ve güveni sağlayan sıkıyönetim idaresinin, idarelerinin bunda ne kusuru vardır? Resmi israfı önleyici tedbirler yerine, resmi zam politikasına öncelik verilmişse ve devlet hatalı tutumuyla pahalılığa bizzat öncülük etmişse, bunda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ne kusuru vardır? Bundan önceki yönetim, Personel ve Vergi Reformu –arz ediyorum arkadaşlar– adını da alarak getirdiği tedbirler, bir yandan devletin cari masraflarını ölçüsüz ve adaletsiz şekilde arttırırken, öte yandan inşaat sektörü gibi bazı sektörlerde tam bir durgunluk yaratmış ise ve o hükümetten sorumluluğu devralmış olan bugünkü hükümetin iktisadi politikasını yürüten bazı bakanlar, daha önce işlenmiş hatalara yenilerini ekleyerek, milli gerçeklerden habersiz ve ilmi temelden yoksun beyanlar ve kararlarla yatırım şevkini büsbütün kırmışlar, ekonomik alanda güven duygusunu sarsmışlar, durgunluğu ve pahalılığı körüklemişler ise, tabiat ve iklim şartlarının çalışan fedakâr işçilerimizin Türkiye'ye kazandırdıkları görülmemiş döviz bolluğu bile iktisadi bir dert ve pahalılık kaynağı haline gelmiş ise ve buna seyirci kalınmış ise, yıkıcı faaliyetlere dur demesini bilmiş olan sıkıyönetim idarelerinin bunda ne kusuru vardır? Bunu Türk milletine açıkça belirtmekte ve anlatmakta

> fayda vardır. Pahalılık sıkıyönetimin sonucu değildir. İktisadi huzursuzluk sıkıyönetimin sonucu değildir. Sıkıyönetim idarelerinin başarılarını hükümete mal etmek, buna karşılık bazı hükümet üyelerinin Türk ekonomisini alt-üst edecek, ciddiyetten uzak bir kararını veya bir tasarı eleştirildi mi, bu tasarıyı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ardına sığınarak savunmaya çalışmak çok yanlış bir tutumdur".

Ters düşünceli kişiler

Feyzioğlu daha aşağıda şöyle devam ediyor: "Hükümet üyeleri yıpranmayı ve gerekirse bakanlık görevini bir başkasına devretmeyi göze almalıdırlar. Bu siyasi hayatın kaçınılmaz icabıdır, böyle gelmiştir, böyle gidecektir".

Feyzioğlu şunları ilave ediyor:

> "Uzman adı altında, ters düşünceli veya milli gerçekleri bilmeyen kimselere görev verilmesini isteyen de Türk Silahlı Kuvvetleri değildir. Türk Silahlı Kuvvetleri, 'TİP üyesini şuraya getirin' demez, dememiştir. Mutlaka yapılması gerekli olan Toprak ve Tarım Reformu'nu yaparken dar gelirli çilekeş yüz binlerce Türk köylüsünü lüzumsuz ıstıraplara sürükleyebilecek, Türk topraklarının sulanmasını, ihraç malı ürün yetiştirilmesini, lüzumsuz yere, reformun maksatlarına hizmet etmeden, faydasız yere engelleyecek veya yavaşlatacak birtakım hükümleri ya da üniversitelerimizi bazı bakımdan ıslah ederken, faydalı hükümler var bazı bakımlardan, 1933 reformunun bile gerisine götürecek irticai hükümleri, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ardına sığınarak savunmaya hiç kimse kalkışmamalıdır".

Feyzioğlu bunan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni beğenmeyenlere, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı olanlara çattı. Atatürk'ten örnek gösterdi, "Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kuran ve yaşatan adamdır, ondan örnek almalıyız" dedi.

Milli Birlik Grubu adına

Feyzioğlu kürsüden indikten sonra, Milli Birlik Grubu adına Mucip Ataklı kürsüye geldi. Ataklı, “Başbakan ‘anayasayı değiştirmek, eğer sıkıyönetimsiz yönetilmesini istiyorsak Türkiye’nin, anayasayı görüşümüz istikametinde değiştirmek şarttır’ demişti” dedi. “Şimdi anayasa değişti, ama sıkıyönetim devam ediyor ve hükümet huzurunuza gelip tekrar iki ay daha uzatılmasını istiyor” dedi. Bundan sonra pahalılıktan o da şikâyet etti. Ondan sonra sıkıyönetim mahkemelerine sözü getirdi ve şöyle söyledi:

Tutuklular

> “Sıkıyönetim mahkemelerinde binlerce tutuklu öğretmen, aydın fikir adamı öğrenci hâlâ duruşmalarının sonuçlarını beklemekte, bunlardan suçsuz olanlar boş yere hürriyetlerinden yoksun bırakılmaktadır. 1961 anayasal düzeninin kurulmasında çok önemli sorumlulukların sahibi olan Sayın Madanoğlu ve onun gibilerin aylardır tutuklu bulunmalarına rağmen, hâlâ hâkim huzuruna çıkarılmamış olmalarını üzüntü ile karşılamaktayız. Bu hal hiç kimseye ve müesseseye itibar kazandırmaz ve hukuk devleti tavrı ile bağdaşmaz. 12 Mart Muhtırası’yla suçlananlardan irtica ve çıkar cephesi ise, 12 Mart’a gelişin büyük günahını sırtından atmış görünerek geleceğin ümidi içerisinde fırsat kollamaktadır”.

Reformlar

Mucip Ataklı bundan sonra, “huzursuzluğun temelinde kötü bir sosyoekonomik düzenin insafsızlığı ve adaletsizliği yatmaktadır”

dedi. Ataklı daha sonra reformlara değindi ve “reformların süratle ve yasaklama zihniyetinden uzak, gerçek reform anlayışı içinde yapılması gerekir, toprak reformunun başına getirilmek istenenleri, düşünülen bütün diğer reformlar için talihsiz ve üzücü bir başlangıç olarak görüyoruz. Parlamentomuzun bu yanlış tutumu değerlendireceğini ve düzelteceğini umuyoruz”.

Mucip Ataklı şöyle devam ediyor: “Köklü reformlar asla ikinci plana itilmemelidir”.

Ataklı pahalılığa şöyle değindi: “Pahalılığı, devlet sektörü mamullerine yapılan zamlarla teşvik etmek hatasına düşen bir hükümet elbetteki halktan gerekli desteği bulmakta güçlük çeker. Küstürülmüş bir aydın kadrosunun desteğinden yoksun bir iktidar başarı sağlayamaz. Parlamento ilişkilerini iyi düzenleyemeyen bir iktidar elbetteki parlamentosundan gerekli ilgiyi göremez”.

Ataklı, daha sonra afyon meselesine değindi ve “afyon ekici ailelerin maişetini temin de geleceğin meçhulüne ve halin ümidine terk edilmemelidir” dedi.

Ataklı, “sıkıyönetimin uzatılmasına, bilmediğimiz, söylenmesinde sakınca görülen sebepler varsa, o zaman sıkıyönetimin hudutları daraltılmalı ve yetkileri kısıtlanmalıydı” dedi.

Kontenjan Grubu adına

Mucip Ataklı bu surette konuşmasını tamamladı ve kürsüye Kontenjan Grubu adına Fahri Korutürk geldi. Kontenjan Grubu Başkanı ilginç bir konuşma yaptı: Bu konuşmadan bazı kısımları buraya aktarıyorum: “Filhakika 1971 baharında memlekette şahidi olduğumuz anarşik olaylar yetkili makamların muhtelif vesilelerle açıklayabildikleri resmi belgeler ve bugün devam etmekte olan sıkıyönetim mahkemelerinin safhaları, cumhuriyetin, memleket istiklal ve

bütünlüğünün nasıl korkunç bir süratle karanlık bir uçuruma itilmekte olduğunu açıkça meydana koymuştur".

Fahri Korutürk, hiçbir partiye bağlı olmadığı için, parti menfaatlerinin de üzerinde kaldığı için, durumu gayet objektif bir tarzda değerlendiriyordu ve sözlerine şöyle devam ediyordu: "Bu durumda, 12 Mart 1971 tarihinde Türk askeri otoriteleri cumhuriyeti korumak ve kollamak yetkisini ve görevini yerine getirmiş, hükümet, siyasi parti mensuplarıyla, Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi serinkanlı ve basiretli davranmış, anayasa müesseselerimiz ve bütün kanuni kuruluşlarımız milli menfaatleri her türlü düşüncenin üstünde görmüş ve bütünüyle millet gösterdiği sağduyu ile cumhuriyeti sonu meçhul bir kaos içine düşmekten kurtarmıştır".

Dar boğaz

Daha aşağıda şöyle devam ediyor:

> "Basınımızın, siyasi partilerimizin, her türlü dernek ve kuruluşlarımızın, bilhassa aydınlarımızın ve hele gençlerimizin, milletin içinden geçmekte olduğu tarihinde belirmiş sayılı dar boğazlardan biri olan bugünlerde, ümitsizliğe sürükleyecek kendine güvenini sarsacak her türlü tutum ve davranışlara karşı birleşmemiz hepimizin müşterek kararı olmalıdır. Askeri otoriteler 1971 müdahalesini yaparken, 1908 ve 1960 yıllarından ders aldıklarını göstermişlerdir. Partiler üstü bir anlayışla kurulan hükümet büyük bir gayret ve mesai ile, vatandaşın kaybolan can ve mal emniyetini ve devlet otoritesini yurda hâkim kılmıştır. Hükümet, anayasanın öngördüğü reformları, Büyük Millet Meclisi'nde güvenoyuna mahzar olmuş olan programında, vaat ettiği şekilde kuruluşundan altı ay sonra, birbiri ardından tasarılar halinde meclise sunmaya devam etmektedir".

Korutürk anayasa değişikliklerine de temas etti: "Hiçbir yurtsever vatandaşın ve hiçbir siyasi partinin, memleketi uygarlık seviye-

sine çıkarmanın asgari temel şartı olan, anayasa reformlarının karşısında olduğunu düşünmeye kimsenin hakkı yoktur. Yine hiçbir kimsenin, getirilen reform tasarılarının bazı art düşüncelerin mahsulü olduğu yolunda peşin hükümler vermeye de hakkı yoktur".

Vatandaş ve çekişmeler

Fahri Korutürk, daha aşağıda şöyle diyor:

> "Vatandaş, partiler arası sürüp giden, partiler içinde dal budak salan siyasi çekişmelerden bezgin ve yorgundur. Vatandaş, ölçüsüz bir hızla başını almış yükselen kahredici hayat pahalılığından, nerede hangi ölçüde kurtulabileceği ümidini, inandırıcı bir ışıkla kendilerine müjdeleyecek bir işareti, her türlü politika mesajlarından fazla bir iştiyakla beklemektedir. Görülüyor ki, parlamentoyla çalışmak isteyen hükümetin önünde, partiler üstü hüviyetini koruyarak yapacağı muazzam işler ve görülüyor ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve siyasi partilerin, normal durum dışına taşmış olan bugünlerde, şahsiyet dışında, istikbale ait seçim hesap ve endişeleri üstünde, görülecek muazzam işleri vardır. Ve nihayet görülüyor ki, bütün vatandaşların ve bütün kanuni kuruluşların bir kelimeyle büyük Türk milletinin, bu aziz, bu mukaddes vatanın saadet ve istikbali için yapacağı muazzam işler karşısında bulunuyoruz".

Hükümet Anayasa'ya sadıktır

Fahri Korutürk, hükümeti destekleyen şu sözleri de söyledi: "Türkiye Cumhuriyeti iktidarını bugün elinde bulunduran hükümet, anayasaya sadık, demokratik parlamenter sistemin faziletine inanmış bir hükümettir. Bu hükümetin parlamenter sistem içinde, anayasa reformlarını tahakkuk ettirmek gayreti içinde olduğunu da gö-

rüyoruz. Anayasaya sadakati, parlamenter sisteme bağlılığı devam eden hükümetleri Büyük Meclis'in destekleyeceğine kimsenin şüphesi yoktur".

En dar boğaz

> "Ancak, bütün siyasi parti liderlerimiz bütün siyasal ve sosyal kuruluşlarımızın liderleri, yurtsever aydınlarımız, Türkiye'nin tarihinde görülen en dar boğazlardan birinden geçmekte olduğu teşhisini koymakta müttefiktirler. Bu boğazdan geçerken, elbet devlet gemisi bütün yelkenleri pupasından dolan rüzgarlarla şişmiş açık denizlerdeki serbestiyle seyrettirilemez. Yelkenlere, rüzgârın sertliğine ve boğazın darlığına göre, birkaç kat camadana vurulması lazımdır. Sıkıyönetim idaresi bu camadanayı vurmuştur. Ancak sıkıyönetim idaresi bir anayasa müessesesidir. Devlet gemisi dar boğazdan geçinceye kadar, elbet devam edecektir. Kendi müşahedelerimize ve hükümetin burada yaptığı resmi beyanlara göre, anlıyoruz ki gemi henüz dar boğazdan geçmemiştir".

Teşhis doğrudur

Fahri Korutürk daha sonra şöyle konuşmuştur: "12 Mart Muhtırası'nda hastalığa konan teşhis doğrudur ve bugünkü şartlar altında muhtırada gösterilen tedavi usulü de gerekli ve doğrudur".

Daha aşağıda Fahri Korutürk şöyle diyor: "Ancak sıkıyönetim idaresinin bir an evvel sona erdirilmesi ve askerin bir an evvel kışlasına dönmesi lüzumuna da samimiyetle inanıyoruz. Devlet idaresinin kendi normal çalışma hayatı içinde, bir an evvel teessüs etmesini samimiyetle arzu etmekteyiz. Şu kadar ki, darboğaz arz ettiğimiz şekilde henüz geçilmemiştir. Devlet gemisinin yelkenleri daha

bir müddet camadana vurulmuş olarak yürütülmek zorunluluğundadır". Fahri Korutürk bu şekilde konuşmasını sürdürdü ve bitirdi ve iyi dileklerle sözlerini bağladı.

CHP adına

Bundan sonra Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Necdet Uğur kürsüye geldi. Necdet Uğur bu konuşmasında savcılar meselesi diye anılan meseleye parmak bastı ve kürsüde bu konuyu dile getirdi. Sıkıyönetimin bir an evvel kaldırılarak, normal bir yaşantıya geçilmesini ve hükümetin, memleketin sıkıyönetimsiz de idare edilebileceğinin örneğini vermesini diledi. "Ve bu arada sıkıyönetim uygulamalarını da incelemek tabii bir görevdir" diyerek şunları söyledi:

Savcılar

> "Anlatacağım konu bir sıkıyönetim savcısının ibret verici hikâyesidir. Bir defa savcılar ne yaparlar? Savcılar ister sıkıyönetimde olsun ister normal hukuk düzeninde olsun, kamu hukukunu savunan kimselerdir. Kamu hukuku da, bir ülkede başta anayasa olmak üzere, öteki yasalarla belirlenmiş, bütün sınırları, muhtevası belli ve uyulması gerekli bir yasalar topluluğudur. Her türlü savcı, sıkıyönetim savcısı olsun, diğer normal hukuk mahkemelerinin savcısı olsun, usul hükümleriyle bağlıdır. Bir savcının iddianamesine neleri yazıp neleri yazmayacağı kendi kafasına, kendi dar veya geniş, eskimiş, köhnemiş veya özentili dünyasına bağlı değildir. Usul hukukuna bağlıdır. İddianamede tanığın adı olur, olayın yeri olur, olayın tarihi olur, olayın kendisi anlatılır ve kanunda o olaya tekabül eden cezadan bahsedilir. Ve bir savcı bunu yaparken de, kendisinin o ülkenin kamu düzeniyle kamu düzeninin da-

yandığı yasalarla baştan aşağı bağlı olduğunu bir an bile gözden çıkarmaz.

Şimdi gerçek bu mudur? Bir sıkıyönetim savcısı var, bir de, bir de demeyeceğim bir belirli tutum çünkü çeşitli yerlerden geliyor. Ama bazılarının üzerinde yoğunlaşıyor. Bazılarını da bu söyleyeceklerimden tenzih ederim. Biraz sonra vereceğim örneklerle kimleri kastettiğim açıkça ortaya çıkacaktır".

Bundan sonra Necdet Uğur, bir sıkıyönetim mahkemesindeki bir davanın iddianamesinde, bir savcının iddianamede yer almaması gerekli olan indî, kendi keyfine göre, birtakım mütalaalar öne sürdüğünü söyledi. "Cumhuriyet tarihinin her safhasına, kimden ve nasıl aldığı belli olmayan bir yetkiyle, alabildiğine bir cüret içinde, dil uzatmaktadır. Bu savcının bütün bir cumhuriyet tarihine ve sırayla özellikle çok partili dönemden sonraki görev almış siyasi partilere, onların liderlerine ve yüce meclise böylesine cüretkâr bir şekilde dil uzatma yetkisini nereden aldığını çok merak ediyoruz" dedi.

Necdet Uğur bu savcının iddianamesinde, "sosyalizm kelimesi altında, yahut demokratik sosyalizm altında solun en aşırıları, en katıları söylenmek istenmiştir" dediğini hatırlatıyor ve kendisine göre bir doktrini olan bu savcının, nasyonal sosyalizmi öven cümlelerine de değiniyordu. Necdet Uğur, böyle partizan, böyle kendini bir sapık doktrine kaptırmış olan bir savcının, içinde yer aldığı bir mahkemenin vereceği kararlara nasıl güvenilebileceğini soruyordu.

Haksız kazançlar

Bundan sonra Necdet Uğur, diğer parti sözcülerinin değindikleri konulara değindi. Hayat pahalılığından bahsederken "hayat pahalılığı bir anda ortaya bir mantar gibi çıkmaz" dedi ve şöyle devam etti:

> “Türkiye’de gerek üretimde, gerek ürünlerin pazarlanmasında, gerekse kredilerin dağılımında temel bozukluklar vardır. Halk ıstırap çekmektedir. Bolluk yıllarında bile üretici bundan faydalanamamaktadır. Pazarda tüketiciye giden ürün fiyatıyla üreticinin eline geçen değer arasında büyük fark vardır. Ve bu farklar haksız kazançlardır. Krediler çok kötü, adaletsiz dağıtılmaktadır. Devlet Planlama’nın resmi lisanına girmiş bir tabir vardır. Bunların hepsi gelişmekte olan bir memlekette eğer ciddiye alınmazsa, eğer köklü tedbirlerle bunların üzerine gidilmezse, her türlü alınacak öteki tedbirler çok kısa süreli ve netice vermeyecek tedbirlerdir”.

İyi niyetli

Daha sonra, Uğur, şunları söylüyor:

> “Hükümetin son aldığı tedbirler iyi niyetli tedbirlerdir. Ama tüketicinin örgütlenmesini isterken, her bir yerde üretici ve tüketiciyi alabildiğine sömüren ve bugüne kadar bu gelişmez durumda bırakan başka güçler serbest bırakılırsa, tüketicinin sadece örgütlenmesi, başa çıkamayacağı hasımları karşısında hem eli kolu bağlı kalacaktır, hem öteden beri kendisine nefes aldırmayan birtakım kuvvetler, iktisat alanında, piyasada cirit oynatacaklardır. Bu arada sadece tüketiciye örgütlen demek tek başına hiç netice vermeyecek bir karardır. Hükümetin reform niteliğinde de aslında öbür köklü kararları alması başta gelir. Bu bakımdan kamu iktisadi kuruluşlarında mütemadiyen fiyat yüksekliğinin altında, devlet teşkilatının çok pahalı olmasının altında, yüce meclisin çeşitli konuşmalardan çok iyi bildiği gibi, kötü bir organizasyon, hiçbir verimlilik düşüncesi göz önüne alınmadan yürütülen bir yönetim ve kadroları iktisat dışındaki gayelerle dolduran kötü alışkanlığının sonuçlarıdır”.

Necdet Uğur bundan sonra, yapısal kronik bozukluklara değindi ve “bunların giderilmesi lazımdır” dedi. Uğur sözlerini şöyle bağladı: “Bugünkü hükümet, kendine özgü niteliğinden faydalanıp, köklü tedbirleri süratle almalı, pahalılık nedenlerini çok açıklıkla, bir

kere değil çok kere söylemeli ve bir yerde cesaretle meselenin karşısına çıkabilmelidir”.

AP adına

Necdet Uğur’dan sonra AP Grubu adına Ali Naili Erdem kürsüye geldi. Ali Naili Erdem de sıkıyönetimin artık bitmesi lazım geldiğini, söyledi ve “devlet hayatında aslolan normal idareyle hükümet edilmelidir” dedi. Sonra “sıkıyönetimin en kısa zamanda sona erdirilmesi bütün bir parlamentonun müşterek arzusudur” diye devam etti. “İkinci bir mühim nokta da dış ülkeler nezdinde Türkiye, bundan böyle sıkıyönetimlerle idare edilebilir bir ülke haline gelmiştir şeklinde yanlış bir intibaın uyandırılmamasıdır” diyerek şu ilginç mütalaayı söyledi:

> “Değerli arkadaşlarım
>
> Bugün, sıkıyönetim mahkemelerinin hukuk ve adalete saygılı olması nedeniyle ölçülü ve dikkatli işleyişinden sabırsızlık duyanlar olabilir. Ancak bilinmesi gereken husus şudur ki, bu sıkıyönetim esnasında bile, medeni ölçüleri kaybetmemek ve hukuk devletinin geleneklerinden ayrılmamak için sarf edilen gayretin tezahürüdür. Bu itibarla bunu memnuniyetle karşılamak gerekir kanaatindeyim”.
>
> Komünizmle ve aşırı uçlarla mücadelenin uzun vadeli tedbirlere ihtiyaç göstereceğini, yıllarca süreceğini, hatta bizden sonraki nesillere de intikal edebileceğini düşünmemiz lazım geldiğine işaret etti ve şöyle dedi: “Bugünden bu safhada bütün bu parlamentonun, bütün aşırı uçlara bir meydan mücadelesi vermesi inancındayız”.

Ali Naili Erdem de hükümet üyelerinin konuşmalarına temas etti:

> “Sayın hükümet üyeleri yaptıkları konuşmalarda, seçtikleri ve kullandıkları kelimelerde ve deyimlerde dikkatli olmaya mecburdurlar kanaatindeyiz. Yıllardır aşırı sol neşriyatın içinde yer alan kelime ve deyimlerin, en iyi şekliyle ne olduklarını, sayın hükümet üyelerinin bildiğini tahmin ve ümit etmekteyiz. Bu itibarla beyanlarımda bu konuda

fevkalade hassas olmalarını ve kelimelerini seçerken fevkalade dikkatli hareket etmelerini hatırlatmak istiyoruz.

Anlatmak istediğim husus tekdir: Yıkıcı hareketlerde bulunanları cesaretlendirici beyanlardan mutlak surette tevakki etmek, bütün bir parlamentonun ve özellikle sayın hükümet üyelerinin görevidir".

Bundan sonra Ali Naili Erdem, "köklü değişiklik ve ıslahatın, halk temsilcilerinden değil; kendi kendini halkın vasisi olarak tayin etmişlerden gelebileceği, devrim ve reformların ancak bunların eliyle yapılabileceği gibi, bir sakat ve yanlış ve hele hele zararlı bir kanaat ortaya çıkabilir" diyor: "Herhangi bir memleket meselesinin parlamentonun yetkili organlarında müzakere ve tartışması yapılmadan, ortaya konulan ve 'en doğrusu budur' diye takdim edilen bir görüşün kabul edilmesini beklemek veya istemek gibi bir niyetin karşısında söylenecek söz şudur: Böyle bir ahvalde, çok partiye, siyasi partileri demokratik nizamın vazgeçilmez unsurları olarak kabul eden anayasamızın maddesine ve evleviyetle parlamentoya ne lüzum vardır? Bu itibarla, Batı uygarlığının temelini teşkil eden tenkit hürriyeti bu çatının altında daima işler halde olacak ve bu devam edecektir".

Ali Naili Erdem de böylece konuşmasını tamamladı. Bunun üzerine Başkan yeterlik önergesi verildiğini söyledi. Ben söz istedim, kürsüye geldim.

Başbakan Nihat Erim

Konuşmamda grup sözcülerinin değindikleri konulara cevaplar verdim. Sıkıyönetimin çok sürdüğünü, artık bitmesi lazım geldiğini söyleyenlere karşı şunları söyledim:

"Değerli Arkadaşlarım,

Biz nihayet yüce meclise bir öneri ile geliyoruz. Yüce meclis bir gün, hükümetin sıkıyönetimi uzatması teklifiyle gelmesine rağmen, sıkıyö-

netimin uzatılmaması devrinin geldiğine karar verirse, hükümetin bu karara boyun eğmesi veya gitmesinden başka bir anayasal yol yoktur. Ve bugün işbaşında olan hükümet bu kaideye sıkı sıkıya bağlıdır".

Atamalar

Bundan sonra işbaşına vaktiyle TİP'e hizmet etmiş, TİP fikirlerini yaymış kimselerin getirildiğini, bazı kişilerin sorumlu mevkilere getirildiklerini, yahut çok önemli bazı görevlerde müşavir olarak kullanıldıkları iddialarına karşı da şunları söyledim:

> "Ben bu kürsüden evvelce de rica ettim, Parti başkanlarından da rica ettim. Bir adamın, bir insanın zararlı faaliyette bulunduğu, ya mahkemece karara bağlanır hukuk düzeni içinde… Müsaade buyurun (ya) dedik, (ya)'nın ikinci (veyası) gelecek. … hukuk düzeni içinde bu bir hukuk yoludur, yahut siyasi takdir alanında Millet Meclisi'nin çoğunluğu takdirini, o kullanılan zatın zararlı olduğu yolunda tezahür ettirir. Burada bugün dahi, muhterem parti sözcüleri konuşurlarken, aynı konularda bazen ayrı ayrı görüşler ortaya koydular. Şahıslar üzerinde de ben, muhtelif partilerin ayrı ayrı görüşlere sahip olduklarını biliyorum. Acaba hangisinin görüşüne göre hareket edip de, kimi hükümet idaresinden yahut idare mekanizmasından uzaklaştıracağım? Arkadaşlar, bunda sorumluluklarımızı hepimiz açıkça yüklenelim, lütfen. Rica ediyorum meclise getiriniz, burada konuşalım, burada karara varalım. Ben kulağıma söylenen sözlerle insana kıyamam".

Aşamalı bir strateji

Bundan sonra, hükümetin kendi kendisine reform hükümeti adını taktığını ve aradan şu kadar ay geçtiği halde, halen bir reform ka-

nunu getirmediğini, altı ayda getirmeyi vaat ettiği halde getirmediğini, iddia edenlere de şu cevabı verdim:

“Sayın üyeler,

Kısa ve uzun vadeli konuların ele alınmasında, aşamalı bir strateji uygulanacaktır. Bu stratejide ilk aşama, reformlarla ilgili ilk atılımı teşkil edecek altı aylık bir programın uygulanması olacaktır. Bu altı ay içinde temel reformlardan bugüne kadar hazırlıkları belli olgunluğa ulaştığı halde, uygulamaya geçilmemiş olanlar üzerinde kesin kararlar alınacaktır. Toprak reformu, eğitim reformu ve mali reformlar gibi konular da bu dönemdeki uygulamalar daha uzun süreli reformların ilk adımları olacaktır”.

Getireceğiz demedik

“Görüyorsunuz ki, burada ‘tasarıları ilk altı ay için meclise getireceğiz’ diye bir iddia öne sürülmemiştir. İlk altı ayda toprak reformu, eğitim reformu ve mali reformların ele alınacağı söylenmiştir.

Değerli arkadaşlarım,

Bu reformlar ele alınmıştır. Sizler de çok iyi biliyorsunuz ki, Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısı yüce meclisin geçici komisyonunda görüşülmektedir. Toprak reformunun asıl tasarısı hazırlanmaktadır. En erken ocak ayında yüce huzurunuza gelebilecektir. Bunu dikkatle her gün tabip ediyorum. Ama, uzmanlar bana diyorlar ki, ‘biz bir mecelle gibi, bir kodifikasyon yapar gibi toprak reformu esaslarını hazırlıyoruz. Bizi çok sıkıştırıp aceleye getirmeyin’. Buradaki sayın sözcülerden biri de, toprak reformu ön tedbirler tasarısına ‘alelacele hazırlanmış’ dedi. Halbuki o dahi alelacele hazırlanmamıştı. Asıl toprak reformunu bu şekilde getirirsem, o zaman bir gecede hazırlanmış gibi bir tenkide maruz kalabiliriz. Onun için, gecikme varsa, eğer bu bir gecikmeyse, boş durulduğu için değil, işin mahiyeti icabı vakit aldığı içindir ve huzurunuza gelecek tasarının eleştirilerinize daha az muhatap olması için gösterilen dikkat dolayısıyladır”.

Mali reform

"Mali reformlara gelince, aralık ayı sonuna kadar mali reform sahasında vaat edilip de meclise getirilmemiş tasarı kalmayacaktır. Bu konuda Maliye Bakanlığı'ndaki uzmanlar geceli gündüzlü çalışmaktadırlar.

Vergi kanun tasarıları denilen vergiler mevzuunda, değerli bir sayın sözcü bizden önceki hükümetle bizi aynı torbaya koyarak istihfaf etti. Ama bizden önceki hükümetin getirdiği bazı tasarılar da reform tasarılarıydı. Bizim getirdiğimiz vergi tasarılarının da bir bakıma bazıları esaslı reform tasarılarıdır. Ama daha tutam tamamlanmamıştır. Aralık ayı sonuna kadar, tamamlandığı zaman göreceksiniz ki, hükümet bu konudaki vaadini de yerine getirmektedir.

Milli eğitim reformuna gelince, eğitim reformu uygulanmaya başlanmış, kanuna ihtiyaç gösterilmeyen alanda uygulanmaya başlanmıştır. Hatta kanuna ihtiyaç gösteren Anayasa Mahkemesi kararıyla özel okulların, özel yüksek okulları ortadan kaldıran Anayasa Yüksek Mahkemesi'nin kararı neticesinde, kanun gerektiği konuyu yüce meclise arz ettik. Yüce meclis tasvip etti, uygulamaya kondu ve bugün geçen seneden kalan 49.000 özel yüksek okul öğrencisi gencimiz okullara yerleştirilmiştir. Ve yüksek öğrenimlerine devam etmektedirler. Bunlara katılan yeni öğrenciler de bu sene yüksek okullara girmiştir".

Üniversite reformu

"Ayrıca üniversite reformu başlı başına esaslı bir reformdur. Görüyorsunuz ki, hükümet üniversite reformu kanununu hazırlarken bir yandan Milli Eğitim Bakanlığı'nda muhtelif akademilerden ve üniversitelerden profesörleri, doçentleri toplayıp bir heyette çalışma yaptırmış, öbür taraftan üniversiteler, kendi üniversiteler kanunundaki imkânlardan faydalanarak kendileri bir tasarı hazırlamışlardır. Şimdi hükümet bu iki tasarıyı birbirine yaklaştırmaya çalışıyor. Bunu ya başaracak ya başaramayacak. Herhalde bir tercih yaparak yüce huzurunuza

gelecek ve son tercihi yüce meclisimiz yapacaktır. Yani eğitim reformu bahsinde de boş durulmamıştır. Hükümet dediğim gibi geceli gündüzlü bu reformu bir an evvel huzurunuza getirmeye çalışıyor. Eğitimde, orta öğretimde yeni bir uygulama tarzına gidilmektedir. Bu sene deneme olarak bazı ilkokulların 8 yıllık öğretim şekline geçişi denenmektedir".

Kuşa benzetilirse

Bundan sonra, çeşitli sözcülerin benim "reformlar kuşa benzetilirse parlamentoda biz bunu kabul etmeyiz" sözüme takılmalarına cevap verdim. Şöyle dedim:

> "Yüce parlamentonun iradesine ya boyun eğilir, ya prensibine uygun gelmiyorsa çekilir gidilir. Başka yol var mıdır? Yüce meclisin kanun tasarılarını müzakere etmek, karara bağlamak, değiştirmek yetkisi her türlü tartışmanın dahi üzerindedir. Bu konuda hatıra başka türlü bir şey gelmesine ben şaşıyorum. Ama bir hükümetin, kendisine, kendisi sorumluluk yüklenmiş 'ben reform yapacağım, reform tasarısı getireceğim' demiş, kendisince reform sayılmayan bir neticeyle karşılaşmışsa..."

(Bu sırada AP sıralarından Kemal Bağcıoğlu laf attı "reform konusunu terk edip gitmesi lazım". Ben devam ediyorum: "Değil mi efendim, terk edip gitmesi lazım, başka yol yok"!

Afyon konusu

Bu meseleyi de böyle karşıladıktan sonra, afyon konusunda eleştiride bulunanlara cevap verdim ve şöyle dedim:

> "Sayın sözcülerden birisi afyon konusuna da temas buyurdular. Afyon konusunda hükümet programında bizim ne söylediğimizi bir defa

hatırlatmak istiyorum. Aynen şöyle demişiz: Bütün dünya gençliği için kahredici bir afet halini almış olan afyon kaçakçılığının her şeyden önce insanlık duygularını incittiği inancında olan hükümetimiz, bu mesele üzerine önemle eğilecektir. Afyon üreticilerine daha iyi bir geçim alanı gösterilecek ve desteklenecektir.

Bu, yüce meclisin tasvibine mahzar olan programdır ve şu anda hemen endişe duyan arkadaşları rahatlatmak için söyleyeyim, bu programın dışında ve gerisinde, hükümet hiçbir davranış içinde değildir. Tersine afyon eken ve bizim kararımızla da afyon ekmekten yasaklanan vatandaşlarımızın, afyon ekmedikleri zaman daha üst seviyede bir üretim, daha iyi bir gelir sağlamaları imkânı yaratılacaktır.

Sayın arkadaşlarım hassasiyet gösteriyorlar, Türkiye'de kırk ilden fazla yerde afyon ekilir iken, biz hükümete geldiğimiz zaman bu yediye inmiş, üç ilin de bu sene indirilmesi vaat edilmiş olduğundan, dört ile inmiş durumda idi. Bu 40 ilden dört ile inerken, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nden her biri için tazminat mı alınmıştır? Ben ve hükümetim haşhaşın yasaklanmasından dolayı, o vilayetlerde ekim yapan vatandaşların hiçbir zarara uğramamasını sağlamak için uğraşıyoruz, çalışıyoruz. Bizim aldığımız tedbir 1972 yılı sonbaharından itibaren etkili olarak uygulanacak bir tedbirdir. Biz şimdiden kararını aldık, henüz çalışma halindeyiz. Bu çalışma devam ederken ileri geri yapılan tartışmalar, eleştiriler bazen milli menfaatlere faydalı oluyor, bazen de zararlı oluyor. Ben şu noktada yüce meclisi temin etmek isterim ki, herhalde afyon ekicilerimiz bu yüzden daha alt bir gelir seviyesine düşürülmeyeceklerdir".

Geçim sıkıntısı...

Bundan sonra geçim sıkıntısı, pahalılık konusunda da söylenenlere cevap verdim:

"Değerli sözcü arkadaşımız geçim sıkıntısına da temas ettiler. Türkiye'de geçim sıkıntısı vardır. Geçim sıkıntısı son senede artmıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Hükümetin de belki bu neticede kusuru olabilir. Hükümet kusurdan muarra, münezzeh olmak iddiasında hiçbir

zaman olmamıştır. Şimdi biz hükümet olarak, çeşitli sebeplerle fiyat helezonunu yukarıya doğru götüren etkenlerin üzerinde çalışmaktayız. Bunları durdurucu tedbirlerin ilmi olarak araştırılmasına devam edilmektedir. Yeni bütçeyi huzurunuza getirdiğimiz zaman bir kısmını arz etmiş olacağız. Bir kısmı üzerinde de planlama dairesi, ilgili bakanlıklar çalışmaktadır. Herhalde şu noktaya şimdiden işaret etmek isterim ki, fiyat artışlarına birçok arkadaşlarım temas ettikleri gibi, yüzde 66 oranında devalüasyon, personel kanunu ile, 10 milyar Türk lirasının iştira piyasasına yeniden çıkarılması, işçilerimizin dışarıdan mesut bir netice olarak gönderdikleri bugüne kadarki 400 milyon doların Türk parası karşılığı 6 milyarın da iştira piyasasına katılmış olması ve toplu sözleşmelerle olan artışlar müessir olmuştur. Türkiye bir yıl zarfında piyasaya yeniden gelen 20 milyar liralık bir iştira gücünü karşılayacak üretimi, bir sene zarfında, altı ay-sekiz ay zarfında sağlayacak bir ekonomik düzende olsaydı, belki bu fiyat artışları bu ölçüde olmazdı. Ama ne yazık ki, Türkiye bu düzeyde değildir.

Tabii bu fiyat artışları iyi bir tenkit, eleştiri vasıtası olmaktadır. Parlamento dışında da bugün birçok gazetelerde 'Son 11 ayda yüzde 50 fiyat artışı oldu' diye bir yazı vardı. Ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın bir dairesinin bülteni de buna mesnet olarak gösteriliyordu. Bu tamamen asılsız, mesnetten mahrumdur. O bültende bu neticeyi verecek ne rakam vardır, ne de böyle bir şey söylenmiştir. İlgili sorumlu bakan bugün bu konuda gerekli açıklamayı belki şu saatte yapmış olacaktır. Endişe duyan arkadaşlarımı rahatlatmak için söylüyorum, artış yüzde 50 değildir onun çok çok altındadır yüzde 20'ler içindedir".

Zam zorunluluğu

"Değerli sözcü arkadaşlarımdan iktisadi devlet teşekküllerinin zamlarına değinenler de oldu, filhakika iktisadi devlet teşekkülleri kendi mamullerine kendi hizmetlerine zam yapmak zorunluluğunda kalmışlardır. Arkadaşlar, hükümet işbaşına geldiği zaman, ya açık finansmana gitmek, yahut da hizmetlerden ve mallardan istifade edenlere, o

malın maliyet fiyatına göre tespit edilmiş bir ücret ödemeleri politikasını seçme durumunda idi.

Bir örnek vereyim: “Biz hükümete geldiğimiz zaman, Türkiye Elektrik Kurumu için önümüze 1 milyar 200 milyon liralık bir yatırım programı getirilmiştir. Bu bizden evvel hazırlanmış bir programdır. Bu programın Dünya Bankası’yla yapılan bir anlaşmaya göre 600 milyonunu Dünya Bankası verecek, ama şu şartla ki, 600 milyonunu da o teşekkülün kendi imkânlarıyla sağlayacağı 600 milyon olacak. Bunun üzerinde çok durduk. Ben bunu şahsen aylarca geciktirdim. Bunun diğer fiyatlara yapacağı tesirleri araştırdık hesap ettirdik. Fakat eğer bu elektrik alanındaki yatırımlar gecikirse, azalırsa, Türkiye’nin 1974 yılında büyük elektrik sıkıntısına düşeceğini görünce, bu zammı yapmaya mecbur olduk. Çünkü bu 600 milyon lirayı, ne Maliye’nin Merkez Bankası’ndan para çekerek ödemeye, ne bütçenin kendi imkânlarıyla kapatmasına, ne de başka alanda bir vergi koyarak kapatmaya imkân yoktur. Tabii elektriğe zam olunca, onun tesirleriyle diğer maddelere de icap eden zamlar yapılmıştır. Bunu tenkit eden arkadaşlarım şüphesiz fikirleri muhteremdir. Ancak kendilerinden rica ederim, bunu yapmamalıydı da o 600 milyon lirayı şöyle bulmalıydı diye bir de olumlu yol göstermeyle karşımıza gelseler hem bize yardım etmiş olurlar, hem de memlekete hizmet etmiş olurlar”.

Müslümanlar için

Bundan sonra, bir sözcünün, zannediyorum, Demokratik Parti sözcüsünün, hükümetin sıkıyönetim uzatmasını isterken memlekete halifeliğin getirilmesini isteyen şeriat ahkâmının toplum hayatının her safhasında hâkim kılınmasını isteyen, cemiyetimizi ortaçağ karanlığına götürülmesini isteyen örgütler var, dendiğini; ama bunun açık olarak, kimler ve nasıl olduğunun söylenmediğini kaydettiğini ve bu arada bu davranışın Müslüman cemaati rencide ettiğini söylediğini kaydederek şöyle dedim:

“Bunu yapmadığı için bütün Müslüman kitlesi rencide olmaktadır diyorlar. Haşa, niçin Müslüman kitlesi rencide olacaktır? Müslüman kütlesine hitaben bir şey yoktur. Türkiye’nin devlet idaresini halifeliğe, şeriatçılığa getirmek isteyenlere hitap etmiş bir sözdür. Bundan niçin o sözcü arkadaşım o derece hassasiyetle alınıyor, anlamıyorum. Müslüman kütlesi herhalde böyle bir endişe içinde değildir”.

Heves kırılmaz

“Bazı sözcüler de Türk polisinin, Türk zabıtasının hevesinin, şevkinin kırılmaması gerektiğini söylemişlerdi. Onlara da şu cevabı verdim: “Sayın hatip arkadaşlardan sıkıyönetimin sağladığı sükûneti şükranla karşılamakla beraber, zabıta üzerinde de duranlar oldu. Zabıtanın, Türk polisinin yıpratılmaması, şevkinin ve cesaretinin kırılmaması gerektiğine işaret buyuruldu. Hiç şüphesiz yıpratılmamalıdır, şevki ve cesareti kırılmamalıdır. Hükümeti de bu konuda hassas davranmaya çağırdıkları için şunu söyleyeyim, Hükümet bu konuda hassastır ama hiç kimse de kanunları çiğneyerek, elindeki imkânları lalettayin, kanun dışında, vatandaşların aleyhinde kullanmaya kendisinde yetki göremeyecektir”.

Düşünce alanında

Bundan sonra, “komünistleri yakalayıp mahkemeye vermek yetmez, fikir alanında da mücadele etmek lazımdır” diyenlere, şu cevabı verdim:

“Komünizm konusunda militanları yakalamak, muhakeme etmek yetmez deniyor. Elbette yetmez, bunlarla fikir alanında mücadele etmek lazım. Elbette öyledir. Bunlarla fikir alanında mücadele, benim her gün sabah akşam bu konuda beyanat vermemle olmaz. Türkiye’nin aydınlarının, seçkinlerinin bu konuda kendilerine düşen görevi yerine

> getirmeleriyle olur. Üniversitelerimizin, öğretmenlerimizin, profesörlerimizin bu konudaki çalışmalarıyla, yazarlarımızın bu konudaki çalışmalarıyla olur".

Komşu ülkelerde...

Komşu memleketlerdeki gerilla hazırlıkları, çalışmaları hakkındaki mütalaalara da cevap verdim. Komşularla bu konuda bir diyaloga giriştiğimizi söyledim. Fakat onların Arap tesanütü içinde, bu Filistin gerillacılarına kendi memleketlerinde hariç ez-memleket imtiyazı tanıdıklarını ve onların kamplarına o memleketin polisi, askeri giremediğini, böyle bir hal olduğunu söyledim. Aramızda görüşmeler yapıldığını haber verdim.

Bundan sonra sözlerime şöyle devam ettim: "Macera heveslilerinin Türk demokrasisini yıkıp, yerine başka rejim koyma istekleri, bugün değil, dün de vardı, bugün de devam ediyor. Hükümet bunlar karşısında hassastır ve her zaman, hem icraatıyla hem sözleriyle, Türkiye için en güzel rejimin demokrasi rejimi olduğunu, parlamenter demokrasi olduğunu, bu naçiz arkadaşınız her fırsat düştüğü zaman söylemektedir".

Yıpranma konusu

> "Elbette partilerin, politikacıların hükümet adamlarının, başbakanların yıpranmaları, siyasi hayatta ve bilhassa demokrasilerde mukadderdir. Bu yıpranma derecesi optimum dereceye geldiği zaman, bir politikacı, devlet adamı, bakan, başbakan çekilmesini bilirse, siyasi hayatına son vermeden çekilmiş olur. Ben bu kaideleri bütün siyasi hayatım

boyunca hiç hatırımdan çıkarmadım. Daima hatırımda tuttum, bugün de hatırımdadır.

Bir nokta üzerinde hassasiyetle durdular, hakları vardı, hükümet, siyaset adamları, politikacılar kendi icraatlarının sorumluluğunu Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yüklemekten sakınmalıdırlar. Elbette öyle olmalıdır".

Sorumluluk bizim

"Ben ilk günden şu ana kadar, hiçbir zaman, hiçbir icraatın sorumluluğunu Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yüklemek istemedim. Bu kürsüde sıkıyönetimin davranışları içinde, övgü konusu olanların onlara ait olduğunu, tenkit konusuna ait olanların sorumluluğunun bende olduğunu, her zaman tekrar ettim. Komutanlarımızın beyanı karşısındaki hassasiyetimi de, bu kürsüde gördünüz, sorumluluk benimdir dedim. Ama şeref onlarındır ve bizim siyasi icraatımızda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hiçbir ilgisi yoktur. Türk Silahlı Kuvvetleri, bizim siyasi kararlarımız üzerinde hiçbir baskı yapmamışlardır. Hiçbir arzunun baskı şeklini almasına meydan vermemişlerdir. Eğer benim bu anlayışımda benim bu konuşmamdan başka türlü bir anlayış, başka türlü bir davranış, şunda veya bunda varsa, onun sorumluluğu ne hükümete, ne de başbakana ait değildir. Herkes kendi görüşüyle baş başa kalır".

Anayasa değiştiği halde

"Sayın sözcü arkadaşlardan biri de, benim anayasa değiştirilirken Senato'daki bir beyanıma değindiler: 'Sıkıyönetimsiz bir rejim içinde yaşayabilmemiz için anayasanın değiştirilmesi şarttır' dediler. 'Ee, Anayasa değiştirildi, buna rağmen sıkıyönetimin uzatılması için geliyor'.

Ben sıkıyönetimsiz bir rejime geçebilmemiz için anayasanın değiştirilmesi şarttır dedim ama, anayasa adı üstünde bir ana kanundur, temel

kanundur o.. Değişikliğin imkân verdiği kanunlar hazırlanmaktadır; hazırlandıkça birer birer yüce meclise gelecektir.

Ancak, bir şey daha ilave edeyim, 'Türkiye'nin sıkıyönetimsiz bir rejime geçmesi için sadece anayasa değişirse her şey olur biter'. Ben böyle bir şey söylemedim, ama o gün değişmemiş olan anayasanın behemehal değişmesi bu yeniliklerin kabul edilmesi lazımdır ki, kanun sahasında alınabilecek olan tedbirler alınsın, dedim. Yüce meclisler de bu görüşe iltifat ettiler, Anayasa değişti. Şimdi anayasa değişikliğinin imkân verdiği kanun değişiklikleri de hazırlanmaktadır. Yüce meclisin huzuruna, hazırlandıkça getirilecektir. Parlamenter düzende yaşamak hükümetin ve onun başında bulunan bu arkadaşınızın yüreğinden sökülmeyecek bir arzusudur. Parlamenter düzene geçmek lazım, bu geçişin de bütün sorumlu arkadaşlar tarafından aynı anlayışla kolaylaştırılması lazım...

Köklü reformlara gidiliyor, bunları hazırlıyoruz. Arz ettiğim gibi, bunların esaslı hazırlıktan sonra parlamento önüne getirilmesine çalışıyoruz."

Savcı meselesi

"Burada sayın sözcü arkadaşlardan birisi, bir sıkıyönetim savcısının sözleri ve davranışı üzerinde durdular. Hakikaten, işaret ettikleri noktalar, üzerinde önemle durulacak beyanlardır. Sıkıyönetim savcıları ve hâkimleri hükümetten direktif almaz. Sıkıyönetim Kanunu, yüce meclisin birkaç ay evvel çıkardığı kanun malumdur. Ama bu kürsüden yapılan eleştirilerden herhalde, ilgili olanlar, lazım geldiği şekilde faydalanacaktır".

Tüketici örgütlenmeli

“’Köklü tedbirler alınmalı’ diye işaret buyurdular. Köklü tedbirleri almak için var gücümüzle çalışmaktayız. Sıkıyönetimin en kısa zamanda, imkânlar elverdiği zaman, kalkması lazımdır.

Biz tüketicinin örgütlenmesini tavsiye ederken tüketici örgütlenince her şey hallolur gibi bir mana kastetmedik. Bir yandan tüketici örgütlenecek, öbür taraftan da gereken ekonomik köklü tedbirler alınacaktır.

Kamu iktisadi teşekküllerinin pahalı işletmeler oldukları hususu öteden beri üzerinde durulan bir konudur. Biz de kamu iktisadi teşebbüslerinin yeni bir şekil almaları için, kurduğumuz heyetin raporunu hükümette müzakere etmekteyiz. Umuyoruz ki, önümüzdeki aylarda bir neticeye varacak ve yüce meclisin takdirine bunu arz edeceğiz”.

Hukuka bağlılık

“Hukuka bağlı devlet olmanın önemi üzerinde duran arkadaşa bilhassa teşekkür etmek isterim. Her şart altında medeni bir toplumda bu hukuka bağlı kalmak lazımdır. Hukuka bağlılık aynı zamanda o toplumun medeniyet ölçülerinin sınırını gösterir. Biz de bu konuda azami dikkati gösterdiğimizi zannediyoruz”.

Aşırı uçlar

“Bütün aşırı uçlara karşı hassasız. Ama yalnız hükümetin hassas olması kâfi değildir. Bir memleketin bütün toplumu bilhassa aydınları, yazarları, öğretmenleri, profesörleri bu konuda görevlerini yaparlarsa daha kolay ve daha çabuk neticeye varılır.

Parlamentolar hakkındaki bu sayın sözcü arkadaşımızın hassasiyetini, hürmetle, anlayışla karşılıyorum. Kendilerini bir kere daha temin etmek isterim ki, hükümet parlamentoya karşı saygıdan başka bir düşünce veya duygunun nasıl hatıra gelebileceğini dahi düşünmek istemez. Parlamentolar müzakere yeridir, karar yeridir. Damgacı değildir,

> tasdikçi değildir.. Tamamen beraberim. Herkes kendi sorumluluğu içinde kendi vazifesini yapar”.

Bu sırada Adalet Partisi Aydın Milletvekili Yüksel Menderes söz atıyor yerinden “Karaosmanoğlu’nun beyanatından bahsedin, yardımcınızın beyanatını unutuyorsunuz” diyordu. Ben şöyle devam ediyorum:

Tenkit özgürlüğü

> “Tenkit hürriyeti elbette tam olmalıdır. Hiç kimsenin bu noktada başka türlü bir düşüncede olacağını ben tasavvur bile edemiyorum. Sayın sözcünün sözlerini bitirirken izhar buyurduğu temenniyi, ‘başka niyet ve maksatların aranılmaması’ temennisini kendilerini temin ederim ki, gayet iyi anladım. Hiçbir başka maksat ve niyet aramak –eğer bu arkadaşınıza, hükümete matuf idi ise bu söz– onun ne niyeti vardır, ne istidadı vardır; bilakis kendilerine teşekkür ediyorum.
>
> Büyük Parlamentonun Sayın Grupları, Sayın Üyeleri, sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması yolundaki hükümetin getirdiği öneriye iltifat buyururlarsa, hükümet kendilerine şimdiden şükranlarını arz etmektedir, saygılarımı sunarım”.

Tekrar Turhan Feyzioğlu

Benden sonra Turhan Feyzioğlu MGP Grubu adına tekrar kürsüye geldi ve benim verdiğim izahatı ferahlık verici ve gerekli teşebbüslerin diplomatik kanaldan yapıldığını ifade eden sözlerimi ferahlıkla karşıladığını söyledi. Komşu memleketlerle olan bu mesele için ve bu konuda Suriye devleti veya başka bir devletin davranışları üzerinde yeniden durdu. Keza diğer izahlarım üzerinde de Feyzioğlu tekrar görüşlerini söyledi ve benim yaptığım açıklamalardan

memnun olduğunu ilave etti. Bu gibi meselelerin bir genel görüşmede ele alınmasının faydalı olacağını ve kendilerinin bir genel görüşme isteyeceklerini haber verdi.

Feyzioğlu "bazı hükümet üyelerinin sözlerine, Başbakan'ın önemle eğilmesini ve dikkat etmesini rica ediyorum" dedi ve sözlerine şöyle devam etti:

Bazı bakanlar

> "Değerli arkadaşlarım,
>
> Bazı hükümet üyelerinin beyanlarını, Sayın Başbakan'ın dikkatle incelemesini ve incelemelerini rica ediyorum. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne saygı bakımından da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne değil ama, silahlı kuvvetlere dayanarak birtakım icraatı yapıyoruz intibaını yaratmak için veya bu intibaı yaratacak şekilde beyanlarda bulunulmaktadır. Bunları Türk Silahlı Kuvvetleri'ni lüzumsuz yere, hükümetin bizzat Başbakan tarafından hatalı olabileceği veya kısmen hatalı olduğu kabul edilen iktisadi icraatının sorumluluğunu, yıpranmasının yüklenmesi gibi bir zararlı sonuç doğurabileceği endişesiyle dedik ki, hiçbir politikacı, ne hükümet üyeleri, ne hükümet üyeleri dışındaki bir politikacı, mevcut iktisadi ve siyasi şartların sorumluluğunu Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kapısına bırakmak yoluna gitmemelidir. Türk Silahlı Kuvvetleri'ni bu münakaşaların dışında bıraktığımız takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri yıpranmayacak ve memleket rahat edecektir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin alternatifi yoktur, her bakanın alternatifi vardır, her siyasetçinin alternatifi vardır, her siyasi partinin alternatifi vardır, ama Türk Silahlı Kuvvetleri'nin alternatifi yoktur. Onu esirgemek zorunluluğu kesin bir zorunluluktur, bu ihtiyaçladır ki, bu konuya temas ettik".

AP adına...

Feyzioğlu'dan sonra AP Grubu adına Orhan Dengiz söz istedi, "reform ve hayat pahalılığı konularına temas edilmiştir" dedi. "Bu konuda Adalet Partisi hükümetlerinin bugünkü hayat pahalılığıyla ilgili olarak gösterilen icraat hakkında izahat vermek mecburiyeti içinde bulunuyoruz" dedi, "söz verin bize" dedi. Neticede Adalet Partisi Grubu adına Nuri Bayar'a söz verildi. Nuri Bayar hayat pahalılığı üzerindeki Adalet Partisi dönemine, Feyzioğlu'nun ve benim sözlerimde, temas eden noktalara değinen bir konuşma yaptı ve ne yüzde 66'lık devalüasyonun, ne de personel kanununun hayat pahalılığına büyük bir etkisi olmadığını, nihayet bu etkinin yüzde 10-14 arasında kaldığını söyledi.

Ekonomik durum

Ve şöyle devam etti:

> "Görülmektedir ki, ne devalüasyondur, ne de personel giderleridir bu pahalılığın sebebi. Mesele şudur muhterem arkadaşlarım: Hükümet yanlış bir iktisadi politika uygulamaktadır, tıpkı personel reformu hadisesinde olduğu gibi. Hükümet işe başlarken birtakım iktisadi meselelere olaylara ve Türk ekonomisinin gelişme hadisesine yanlış teşhisler koymuş ve onlara ön yargılarla yaklaşmıştır".

Az aşağıda Nuri Bayar şöyle devam ediyor:

> "Sayın Başbakan diyor ki, yatırım durmadı, ihracat da arttı. Yanlıştır Sayın Başbakan, yatırım da durdu döneminizde, ihracat da azaldı. Yüzde 5.5 nispetindeki artış, AP Hükümeti devresinin nisan sonuna kadar temin ettiği – Adalet Partisi'nin Nisan ayı sonuna kadar temin

ettiği – yüzde 20’lik artışın, sizin icraat aylarınıza yansımasından doğmaktadır.

Sayın Başbakan, eylül ihracatınız geçen yıldan üç milyon dolar eksiktir. Eylülden evvelki dönem itibarıyla 5 milyon dolar aşağıdasınız. Bunlar devletin resmi rakamlarıdır, döneminizde ihracat azalmıştır, artmamıştır Sayın Başbakan.

Mukayeseyi nasıl yapıyoruz bu önemli. Hadiseye işaret ederek meseleyi vuzuha getirmek istiyorum. 1970-1971 rakamlarını mukayese ediyoruz. 1970 yılı ihracat bakımından, devalüasyon öncesi olduğu için, son derece güç sıkıntıların bulunduğu bir yıldır. 1971 yılı, geleneksel olsun olmasın birtakım mamullere dış piyasalarda ek pazar, yahut ek satın alma gücü veya yeni imkânlar, iş piyasalarda yeni satış imkânlarının kazanıldığı bir yıl olarak, 1971’i mukayese ediyoruz. Meseleye o açıdan bakarsanız, döneminizdeki ihracat durumu Muhterem Başbakan, tehlikeli olmaktan öteye, gerçekten vahim olarak nitelendirmek lazımdır. Ve hiç kimse Sayın Başbakan, devalüasyon yapmış bir memlekette, ihracata prim veren bir memlekette ihracatın azalış hadisesini savunamaz, kimse savunamaz”.

Nuri Bayar sözlerini şöyle tamamladı:

“Değerli arkadaşlarım,

Bir önemli hadiseye dikkatinizi çekerek sözlerimi tamamlayacağım. Birinci ve ikinci beş yıllık planda ‘falanca falanca şartlar’, evet tamam önemli iki unsur itinayla zikredilmiştir. Denmiştir ki, ‘bu plan döneminde başarı şansı, biri siyasi istikrar, ikinci ekonomik istikrar’.

Muhterem arkadaşlarım,

İki beş yıllık planın vazgeçilmez ilkelerinden ikisini zikrettim. Bu iki önemli unsurun bugün Türkiye’de hiçbirisi olmadığı için, Allah bu işi yürütenlere yardımcı olsun, saygılarımı sunarım”.

Hükümetin cevabı

Nuri Bayar’dan sonra Başbakan Yardımcısı Attila Karaosmanoğlu, Nuri Bayar’ın iddialarını ve diğer sözcülerin değindiği ekonomik konulara cevap vermek için kürsüye geldi.

Karaosmanoğlu izahatını şöyle sürdürdü:

> "Burada fiyat artışları konusunda sorumluluğu şu veya bu devre bağlayarak değil, hangi hadiselerden geldiği üzerinde durarak ve dikkatli bir şekilde inceleyerek, sebeplerini arayıp bulmadığımız takdirde, çözüm yolu da bulamayacağız. Bunun için müsaade ederseniz daha önce söylenmiş olan bir-iki hususa da dokunarak konuya biraz açıklık getirmeye gayret edeceğim.
>
> Başbakanımızın da söylediği gibi, ne yalnız personel kanunuyla gelen değişiklikler, ne sadece yüzde 66'lık devalüasyon, ne sadece toplu pazarlıklar dolayısıyla meydana gelen ücret artışları, ne destekleme alımları dolayısıyla meydana gelen emisyon artışı veya işçi gelirleri, işçi dövizleri dolayısıyla piyasaya çıkarılan yüksek miktardaki satın alma gücü, teker teker bu fiyat artışlarının bütün sebeplerini izah etmek durumunda değildirler. Fiyat artışlarını bunların hepsinin toplamı olarak hiç olmazsa talep kısmında bunların hepsinin toplamı olarak mütalaa etmek gerekir.
>
> Bunları biz bu şekilde açıklamaya gayret sarf ettik. Fakat fiyat artışlarından şikâyet eden değerli milletvekili ve Senato üyelerinin, değerli basın mensuplarının bazı konular üzerinde dikkatle durmadıklarını maalesef müşahede ettik.
>
> Önce Sayın Bayar'ın 'personel reformu' olarak vasıflandırdığı personel kanunu değişikliğini…"

(Burada AP'liler Karaosmanoğlu'nun personel reformu değil de, personel kanunu deyişine itiraz ettiler, "reformdur o" dediler. Karaosmanoğlu da "peki efendim reform olsun" diye sözlerine devam etti:

> "Yalnız gerçek olan bir durum şudur ki, kendilerinin ifade ettikleri denge içinde, bu bütçeye konulmuş olan ödenek ile personel reformunun getirdiği harcamalar arasında bir dengesizlik vardır. Personel harcamaları, bütçenin öngördüğü miktardan daha fazla olmaktadır. Bütçe hazırlanırken çeşitli nedenlerle personel harcamaları hesaplanamamıştır. Bütçenin bu şekilde meydana getirdiği bir açık finansman zorunluluğu vardır".

Karaosmanoğlu bundan sonra devalüasyon konusuna geçti ve şöyle dedi.

"Şimdi Sayın Bayar burada bazı rakamlardan bahsettiler. Ben önce kendi kullandıkları rakamlarla kendilerine cevap vereceğim. Fakat kendi kullandıkları rakamlarla cevap verdiğim zaman, tablonun tamamını göstermeyeceğim için, bazı ilave edilmesi lazım gelen hususları da, müsaadenizle ekleyeceğim".

Rakamlar

"Dediler ki, devalüasyon yapıldığı zaman fiyatlarda yüzde 12-14 civarında bir artış olması ve fiyatların artış seviyesi burada tutulduğu takdirde bunun bir başarı olacağı kabul edilmişti. Buna örnek olarak, dayanak olarak da, toptan eşya endekslerini gösterdiler.

Devalüasyon ne zaman yapıldı? 1970 Ağustos ayında 1970 Temmuzu'ndaki toptan eşya fiyatları endeksini alalım. 1970 Temmuzu'nda toptan eşya fiyatları endeksi 138,7, hükümetten ayrıldıkları ay, Mart 1971, toptan eşya fiyatları endeksi 161,1; artış yüzde 16,15. Müsaade ederseniz bu ay itibarıyla bileşik faiz hesabı ile yüzde 1,8'lik bir artışı ifade eder.

Aynı toptan eşya fiyatları endeksini alıyorum. Mart 1971'de 161,1, Eylül 1971 sonunda 172,4. Yani artış nispeti yüzde 7. Aynı bileşik faiz hesabını kullanırsam, devalüasyondan sonra 8 ay içinde, kendi partilerinin hükümetinin iktidarda bulunduğu 8 ay içinde, fiyatlar yüzde 16,5; yani ay olarak yüzde 1,8; ondan sonra altı ay içinde, fiyatlar yüzde 7, yani aynı hesap uygulandığı zaman yüzde 1 artmıştır, toptan eşya fiyatları endeksi.

Hayır arkadaşlarım çok rica ederim, (bu sırada AP sıralarından laf atılıyordu) çok rica ederim, söze başlarken huzurunuzda çok dikkatli olmak gereğini daima duyduğum için bir ifade kullandım. 'Sayın Bayar'ın kullandıkları rakamlarla kendilerine cevap vereceğim, fakat tablo haksız bir şekilde ortaya çıkacağı için, bunu tamamlamak üzere ilave bilgiler vereceğim' dedim. Yani iktisadi bir analiz yaparken, bazı kısmi endikatörlere bakarak ve genel olarak bazı plan, denge vesaire sözleri kullanarak belli neticelere varamayız.

Sayın Bayar'ın mantığını kullandığım zaman, Türkiye'de 1970 senesi Temmuz ayından 1971 senesi Mart ayına kadarki toptan eşya fiyatlarındaki fiyat artış hızı, 1971 Martı'ndan 1971 Eylülü sonuna kadar olan toptan eşya fiyatları artış hızının hemen hemen iki misline yakındır".

(Bu sırada AP sıralarından yine bağırmalar, itirazlar, gürültüler oluyordu).

Karaosmanoğlu devam ediyor sözlerine:

"Beyler ortalamayı çıkarmıyorum, müsaade edin Sayın Bayar. Önce toptan eşya fiyatlarını, kendi hükümetlerinin başarısına örnek olarak verdikleri için, o ölçü üzerinden cevap veriyorum. Tabii maliyet dolayısıyla Sayın Bayar bu kadar iktisatla uğraştıkları için, söylediklerimi kolay takip edeceklerdir. Maliyet baskısı dolayısıyla fiyatlarda meydana gelen artışlar, önce toptan eşya fiyatları endekslerinde kendilerini gösterirler. Toptan eşya fiyatları endekslerinde görülen bu artışlardan sonra, iş bir zaman aralığı ile, geçinme endekslerine intikal eder, gerçekten durum bu olmuştur.

Bugün toptan eşya fiyatları endeksinde görülen durumun tamamen tersi bir durum vardır. Yani aynı devrede geçinme endekslerine baktığımız zaman, 1970 yılı Temmuzu ile 1971 yılı Martı arasında geçinme endeksleri daha yavaş bir hızla artmışlar, daha sonra gelecek hızın göstericisi olmuşlar, fakat ondan sonra daha süratle artmışlardır.

Bugün bazı gazeteler 'fiyatlar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dergisi'nin rakamlarına göre yüzde 50 artmıştır' dediği için, müsaade ederseniz, onların rakamlarını kullanarak vereyim ki, bu rakamlar Devlet İstatistik Enstitüsü rakamlarına göre, biraz daha az gerçekçidir ve gelişmeleri şişkin gösterirler. Oradaki durumlara göre, Ankara geçinme endeksinde, birinci devrede fiyatlar yüzde 11,47, ikinci devrede yüzde 18,26. Yani geçinme endekslerinde önemli bir fiyat artışı hızlanması olmuştur.

Şimdi, vakıayı bu şekilde tespit ettikten sonra, bunun çeşitli unsurları üzerinde dikkatle durmak zorundayız. Birincisi Sayın Bayar'ın dokundukları personel reformunun bütçede öngörülenden fazla, gerek bütçe içinde, gerek iktisadi devlet teşekküllerinin harcamalarında öngörülenden fazla harcamaları gerektirmesi ve iktisadi devlet teşekküllerinin 1971 programı yapılırken, bunların finansmanı için personel harcamalarının ve yatırımlarının finansmanı için, ücretlerinde ve tarifelerinde

bir artış yapılması zorunlu görüldüğü için, hükümetimiz iş başına geldikten kısa bir süre sonra, geçinme endekslerinde toptan eşya fiyatları endekslerinde önemli ağırlığı olan ve daha önceki hükümetin belki cesaret edip yapamadığı, belki çeşitli şartlar dolayısıyla yapmayı geri bıraktığı, belki çeşitli sebeplerle yapmayı arzu etmediği, fakat kaçınamayacağı, bir gün yapmak zorunda kalacağı – eğer iktidarda kalsaydı – zamları yapmak şerefi bize nasip oldu!

Şunu da ifade edeyim: Bu zamların, mesela yakacak ve elektrik ile ilgili kısmı, endekslerde yüzde 7 gibi bir ağırlık taşımaktadır. Buna benzer şekilde, haberleşme ücretleri ve diğer iktisadi devlet teşekküllerinin 1971 programı hazırlanırken öngörülmüş olan ve yatırımlarının yapılabilmesi, yatırımları yapılmadığı takdirde işsizliğe sebep olacak, personel harcamalarının ödenebilmesi, ödenemediği takdirde işsizliğe sebep olabilecek harcamalarının yapılması için bu zamlar yapılmıştır.

İktisadi politikada bazı miraslar alıp, beraberinizde taşımak mecburiyetindesiniz. Bunları ister beğenirsiniz ister beğenmezsiniz, ancak belli bir durumun bir dinamiği vardır. Bu dinamiğin gerektirdiği gelişmeler olur, bu gelişmeler için gerekli tedbirleri almak sizin vazifenizdir. Bunu başarılı bir şekilde alırsınız, başarılı bir şekilde alamazsınız. Başarılı alamadığınız takdirde, parlamento sizi murakabe eder, beğenmezse düşürür. Ancak, bizim arzumuz bütün bu oyunun kaideleri içinde hepimizin hürmet duyduğu oyunun kaideleri içinde, arzumuz gerçekleri ve hadiseleri olduğu gibi değerlendirmeye gayret etmektir.

Şimdi diğer konuları alalım. Devalüasyon, Türkiye'de fiyat artışlarına önemli ölçüde tesir eder mi, etmez mi? Türkiye'de bu yıl yapılan ithalat sadece serbest döviz ve Avrupa APA sahasından ikili anlaşmalar ile ilgili olan kısmı hariç olarak söylüyorum, 1 Ocak-19 Kasım tarihleri arasında yapılan ithalatın toplamı 658 milyon dolara ulaşmıştır. Ve hayret edilecek bir şey 'getirdiğiniz sıkıcı tedbirler dolayısıyla ithalat yapılamayacak bu yıl, ithal malları kıtlığı dolayısıyla millet dükkânlarda kuyruk olacak' denildiği ve geçen yıl toplam olarak, yani ocak başından aralık sonuna kadar yapılan ithalat 550 milyon 800 bin olduğu halde, bu yıl 19 Kasım tarihine kadar 658 milyon dolarlık ithalat yapılmıştır.

Geçen yıl 21 Kasım'a kadar 241 milyon dolarlık, aralık sonuna kadar 270 milyon dolarlık yeniden borç alınmıştır dışarıdan. Bu yıl 19 Kasım'a kadar 135 milyon dolarlık borç alınmıştır. Geçen yıl sonunda

döviz rezervleri 402 milyon dolardır, bugün döviz rezervleri 600 milyon dolardır.

Şimdi, eğer 659 milyon dolarlık ithalat yaparsanız ve 658 milyon dolarlık ithalatı 6 milyara değil de, 9 milyara başlangıç olarak Türkiye'ye ithal ederseniz, Türkiye'nin genel harcamalar seviyesi üzerinde, monotize olmuş sektörü içerisinde, bunun önemli fiyat arttırıcı tesiri olur.

Gelelim Sayın Bayar'ın bizim hükümetimiz devrinde yanlış politikaların sonucu olarak iyi değerlendirememememizin sonucu olarak ve meselelere ön yargılarla yaklaşmamızın, konuları zorbalıkla çözmeye çalışmamızın neticesi olarak ki – zorbalıkla çözmeye çalıştığımız – şeklinde vasıflandırılan konuların içinde en önemlilerinden biri ihracat konusudur, bu konuda ne oldu, ona müsaade ederseniz bakalım.

İhracat konusunda yine döviz gelirleri olarak ifade ediyorum. 19 Kasım 1971 tarihi itibarıyla Merkez Bankası'na gelen döviz, ihracat dövizi 1971 senesinde 436 milyon 400 bin dolardır. Bu rakam geçen yılki iki gün sonraki yani 21 Kasım tarihindeki duruma göre yüzde 11,6 nispetinde fazladır. Yani ihracat gelirimiz yüzde 11,6 bir artış göstermiştir.

Sayın Bayar'ın ihracat konusundaki performansımızı tenkit ederken, lütfedip bu rakamlara daha yakından bakmasını ve sene sonunu beklemesini kendisinden rica edeceğim. Sebebi şu, bu yıl geleneksel ihraç mallarımızın ihraç patentinde geçen yıla nispetle bazı önemli değişiklikler olmuştur. Müsaade ederseniz konuya açıklık getirmek bakımından zamanınızı bir iki dakika daha fazla alma pahasına açıklayayım.

Geçen yıl yapılan devalüasyon dolayısıyla, en önemli ihraç gelirlerimizden birini teşkil eden pamuk süratle ihraç edilmiş, hiçbir sene olmadığı kadar süratle ihraç edilmiş ve 1971 senesi başında pamuk stoku kalmamıştır. Yani nisandan, mayıstan sonra, 1970 senesi pamuk mahsulü olarak hiçbir şey ihraç edilmemiştir. Çünkü stoklar satılmış tükenmiştir.

1971 senesinde biz – Sayın Bayar aynı koroya katılmış mıydı bilmiyorum, fakat birçok kişiler bizi tenkit ettiler – bir şey yaptık: Başlangıçta pamuk ihracatını, pamukla ilgili alivre satışları geciktirdik ve büyük şikâyetlere, tenkitlere uğradık. Fakat pamukla ilgili ihracatımızı geciktirmemiz dünya pamuk fiyatlarında meydana gelecek olan fiyat artışlarını oldukça doğru bir şekilde tahmin etmemiz neticesinde, pa-

muk müstahsilimize ve pamuk ihracatçımıza çok büyük imkânlar sağladı.

Pamuk ihracatından bu sene ihraç gelirimiz süratle artacaktır. Bu güne kadarki artış içinde geçen senenin aynı devresine nispetle yüzde 11,6 artış gösteren geleneksel ihraç mallarımızdaki artış içinde, pamuk büyük ölçüde yeni gelmeye başladığı için son iki haftadır büyük ölçüde, ihraç gelirlerine katılmaya başladığı için görülmemektedir. Buradaki önemli artışı dört geleneksel ihraç malı dışındaki mallar, yani daha ziyade mamul mallarda meydana gelen artışlar sağlamaktadır.

Bizim bugün için size söyleyebileceğimiz şey, ihracat gelirimiz 1971 planı yapılırken öngörülen ihracat seviyesini bulacaktır, hatta aşacaktır. Eğer sene sonu geldiği zaman, bu seviyeye ulaşamazsak sebeplerini ve tahminlerimizin doğru olup olmadığını, yine enine boyuna ayrıntılı bir şekilde münakaşa edebiliriz. Ama kalkıp da, 'siz ihracatı geri bıraktınız, sizin devrinizde ihracat düştü' deseniz, müsaade ederseniz, ben bu ithamı kabul etmiyorum. Çünkü hiçbir şekilde gerçek dayanağı olmayan bir iddia şeklinde görünmektedir. Rakamlar hepinizin istifadesine açıktır.

Sayın Bayar'ın teşvik belgeleriyle, teşvik politikasının duraklamasıyla ilgili olarak söyledikleri sözler üzerinde bir-iki kısa izahatta bulunmak istiyorum. Müsaade ederlerse, bizden önceki teşvik tedbirlerinin hiçbir ilmi esasa dayanmadığını, kayıtlarının sistematik bir şekilde tutulmadığını, aynı şartları haiz firmalar arasında teşvik bakımından değişik işlemler yapıldığını ve bunun türlü söylentilerinin çeşitli yerlere kadar ulaştığını ve müzakerelere konu olduğunu ifade ederek bu konuda sözlerime başlayayım.

Teşvik tedbirlerinin biz bugün etraflı şekilde incelenmesini yapmaktayız. Fakat iktisadi hayatın akışını durdurmamak üzere, daha önce kanunlarla, kararnamelerle tespit edilmiş olan ve daha önce uygulanabilen teşvik tedbirlerini objektif esaslar içinde, yani kimseye hiçbir sebeple farklı muamele yapmadan yürütmeye gayret ediyoruz.

Şunu da ifade edeyim ki, bu konudaki incelemelerimiz tamamlandığı zaman, teşvik tedbirlerini daha objektif, daha sistematik bir işleme şekli getirmeyi ümit ediyoruz. Yalnız kelimenin anlamında da vardır, teşvik her konuda sebil dağıtır gibi dağıtılan ve gönlün isteğince dağıtılan bir şey olmamalıdır. Hakikaten kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için, kalkınmanın gerçekleştirileceği yönde ve coğrafi mekânda bazı

yatırımların yapılmasını teşvik edecek bir sistem haline getirilmelidir. Bu konuda çalışmalarımız devam ediyor. Neticeleri ortaya çıktığı zaman tahmin ediyorum yine birtakım münakaşalara sebep olacaktır. Fakat bu işe bir düzen getirilecektir, Yalnız arz edeyim, teşvik tedbirleri söylediğim şekilde devam etmektedir. Eskiden kanuna ve kararnameye girmiş olanlar, objektif esaslara göre dağıtılmaktadır. Aynı şartları haiz olan herkes aynı teşvik tedbirlerinden istifade etmektedirler.

Benim bugün burada bulunduğum sırada yapılmış olan konuşmalara getirmek istediğim açıklık bundan ibarettir. Dinlediğiniz için hepinize çok teşekkür ederim".

Bundan sonra Nuri Bayar, Karaosmanoğlu'na sual sordu. Personel masraflarının bütçeye tahmin dışında ne getirdiğini sordu. Karaosmanoğlu, 1 milyar 708 milyon cevabını verdi. Bunun üzerine Nuri Bayar "yeni hükümetin 63.000 yeni kadro aldığını ve 63.000 yeni kadronun eğer bütçeye 1 milyara mal olduysa, kendi israflarını bize yükletiyorlar" dedi.

Bunun üzerine Karaosmanoğlu şu cevabı verdi:

"Sayın Bayar çok yakın bir zaman sonra bu sualinizin cevabını Bütçe Komisyonu'nda ve bütçe müzakerelerinde gayet etraflı bir şekilde alacaksınız. Yalnız bir hususu açıkça tekrar arz etmek isterim: Ne ben, ne benden önce konuşan arkadaşlarım, ne de Başbakan fiyat artışlarının bütün sorumluluğunun personel rejiminde olduğunu söylemiş değillerdir. Ancak şunu da arz ederek huzurlarınızdan ayrılmak isterim: Personel rejiminin Türkiye'ye getirdiği problemler, sadece bu fiyat artışından ibaret değildir. Onların da, herhalde zamanı geldiğinde, etraflı bir şekilde münakaşası yapılacaktır. Hepinizi saygıyla selamlarım efendim".

TİP üyesi konuşuyor

Bundan sonra Senatör Hikmet İşmen, sıkıyönetim üzerinde durdu ve benim bazı beyanlarıma değindi; ezcümle *Bayram gazetesin-*

de, benim, “Eylemler durdurulmuştur, gerekli tedbirler alınmıştır ve alınacaktır” dediğimi; bu böyle ise sıkıyönetimin niçin uzatılmakta olduğunu sordu.

Daha sonra Sadık Tekin Müftüoğlu (AP Zonguldak milletvekili) ekonomik konulara değinen bir konuşma yaptı ve bu arada Erim Hükümeti’nin iktidara gelmesinden sonra kendisinin Başbakan’a bir mektup yazdığını ve bu mektupta ekonomik sorunlara değindiğini ve görüşlerini Başbakan’a söylediğini bildirdi.

Sadık Tekin Müftüoğlu konuşmasını bitirdikten sonra, Başkan sıkıyönetimin uzatılmasını oyladı ve sıkıyönetimin uzatılması üç red oyuna karşı büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Reddedenler Mehmet Ali Aybar, Celâl Kargılı ve Hikmet İşmen.

Bu sıkıyönetim uzatılmasından 10 gün geçmeden Birinci Erim Hükümeti’nin istifasını Cumhurbaşkanı’na sundum. Bilindiği üzere birinci Erim Hükümeti’nin 11 üyesi, 3 Aralık günü bana hükümetten çekildiklerini bildirdiler. Yazılı bir istifa gerekçesiyle hükümetten çekildiler.

I. Erim Hükümeti’nin çekilişi

Eylül ayında başlayan rahatsızlık bir bunalıma dönüşmüştü. Demirel’in AP Gençlik Kolları’ndaki konuşması, kuvvet komutanlarının buna karşı tepkisi, işin Millet Meclisi’ne getirilmesi üzerine benim komutanlardan yana çıkışım; Demirel’in bunun üzerine, AP yetkili organına partili bakanları hükümetten çekme kararı aldırması…

Bu gelişme önünde benim önce 5 Ekim günü çekilme isteyişim, Sunay’ın bunu reddetmesi, benim ısrarım karşısında, Sunay ve komutanların AP nezdinde girişimleri, toplantılar; Sunay’ın bizi Demirel ve arkadaşları ile bir arada Çankaya’da görüştürmesi olumlu

sonuç vermeyince benim yazılı istifamı verişim; Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, bilhassa komutanların istifanın doğru olmadığı, kabul edilmemesi, geri alınması gerektiği, böyle bir çekilmenin "ordunun Demirel'e mağlubiyeti" diye yorumlanacağını, bunu asla hazmedemeyeceklerini ısrarla belirtmeleri üzerine, istifayı şartlı olarak geri alışım…

Öte yanda, Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş'ın, Sivas Kongresi yıldönümünde oradaki sözlerinin politikacılar arasında ters yankıları sürerken, bir hafta sonra Genelkurmay binasında hükümet üyelerinden bazıları ile ileri gelen komutanların ortak "reformları açıklama" buluşmasında gene S. Koçaş'ın konuşmasının, gizli kalması gerektiği halde, basına sızdırılarak bir gazetede yayınlanması, partiler ve parlamento çevrelerinde hükümete karşı eleştiri ve olumsuz tepkileri körüklemişti.. 23 Eylül 1971 günü TBMM birleşik toplantısında parti sözcüleri Ş. Koçaş'ın sözlerini ele alarak, hükümete kötü niyetler yüklemişlerdi.. Ben bunlara cevap vermiş, parlamentoya, parlamenter rejime bağlılığımı belirtmiştim..

27 Ekim 1971 günü verdiğim istifayı, Milli Güvenlik Kurulu'nda beliren havayı görünce, geri almıştım. Sunay ve komutanlar o gün, AP'nin bakanlarını yeniden hükümette görev almakta serbest bırakmasının sağlanacağını temin etmişlerdi bana. Gerçekten AP kararını değiştirdi, geri aldı. Doğan Kitaplı'dan gayri AP'li bakanlar görevlerine döndüler. Zaten birkaçı fiilen işlerini terk etmemişlerdi. İstifalarını ben kabul etmediğim için bakanlıklarının başında kalmayı uygun bulmuşlardı.

Hükümete dönmeyi reddeden Doğan Kitaplı yerine, Mesut Erez'i almıştım. Erez, Demirel'den izin almak için başvurduğunda, lideri kendisine "D. Kitaplı'ya Devlet Bakanlığı verdiler reddetti, bari sana Başbakan Yardımcılığı verselerdi de öyle girseydin hükümete" demiş. M. Erez bunu bana duyurdu.. O anda hükümet içinde partiler oranı dengesini korumaya önem veriyordum. Tereddüt etmeden,

M. Erez'i Başbakan Yardımcılığı'na atamak üzere Cumhurbaşkanı'na önerdim, onaylandı.

Yeni Başbakan Yardımcısı ile Sadi Koçaş benim odamda karşılaştıklarında, kutlama birbirlerinin boynuna sarılmak derecesinde sıcak oldu. Sonradan on bir bakanın çekilme gerekçeleri arasında, M. Erez'in atanmasının da eleştirildiğini gördüm. Bu her halde Koçaş'tan gelmiyordur diye düşündüm.

Eylül ayından kasım ayına kadar geçen olaylara, Maltepe Askeri Cezaevinden Mahir Çayan ve arkadaşlarının kaçmaları olayı da eklenince, hükümetin içinde ve parlamentoda huzursuzluk, sinirlilik, alınganlık arttı. 1971 Kasım ayı sonundaki sıkıyönetim uzatılması TBMM birleşik toplantısında tartışılırken parti ve grup sözcülerinin öne sürdükleri görüşler, eleştiriler o günkü ruh halini açıkça ortaya koymaktaydı.

Hükümet Nisan 1971'de işe başlamıştı. Aradan geçen sekiz ayda bazı gerçekler belirmişti:

1- Parlamentoda en az bir partinin sorumluluğunu candan benimsemediği bir yürütme organı sürekli dayanaktan, güvenceden yoksun kalıyor ve bunu her an hissediyor. Çoğunluğu yanında tutabilmek için en azından AP - CHP arasında her meseleye uyuşum sağlamaya, dengeye dikkat etmek lazımdı. Bu ise iki partinin programları ve ilerki seçim çıkarları çelişkisi önünde kolay gerçekleşmiyordu. Sıkıyönetimi uzatma görüşlerinde parti sözcülerinin birbirleriyle tartışmaları ve hükümete yönelen eleştiriler bu gerçeğin açık örnekleridir. Bilhassa, reformlar konusunda partileri aynı içerikte birleştirmenin hemen de imkânsız sayılacak kadar güç olacağı, daha Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Tasarısı komisyonda ele alındığında görülmüştü.

2- 12 Mart Muhtırası verildiği zaman bir şok etkisi yapmıştı. Silahlı kuvvetlerin, politik gidiş düzeltilmez ve reformlar yapılmazsa, yönetime tüm ve sürekli el koymaları endişesi birkaç ay etkili oldu. Fakat bu çok sürmedi. Her gün gücü azaldı. Komutanlar ve çevre-

leri ile temaslarla, politikacılar onlar arasındaki görüş farklarını öğrenmekteydiler, bilhassa reformlar konusunda,12 Mart Muhtırası'nın yönetime el koyma maddesinin uygulanması konusunda... Ayrıca, Sunay'ın bir an önce AP ile arayı düzeltmek gizli arzusunu beslediğini Demirel ve yakın etrafı öğrenmişti.

3- Hükümeti, AP istemeyerek "tutuyordu", ancak "tahammül ediyordu". İlk uygun fırsatta kurtulmak istemesi doğaldı..

CHP'ye gelince: Bu parti içinden bölünmüştü. Ecevit ve arkadaşları baştan beri 12 Mart'a –daha doğrusu– Erim Hükümeti'ne karşı çıkmıştı.. İnönü, reformlar yapılacak, rejim selamete çıkacak, Türkiye tehlikelerden kurtulacak diye hükümeti içtenlikle destekliyordu.. Bazen CHP içindeki muhalefetin telkinleri altında kuşkulara düşüyordu.. Ben durumu kendisine anlattıkça rahatlıyordu.. Bu içtenlik, "sıkıyönetim savcıları"nın İnönü'yü ve dönemini haksız ve yersiz suçlayışlarına kadar sürdü. Fakat, parti içinde, parlamentoda İnönü yanlısı senatör ve milletvekillerinin sayısı azalıyordu. Parti kongrelerinde Ecevitçiler ilerlemekteydi..

Bu durumda biz kime dayanarak, kimin desteği ile reform kanunlarını meclislerden geçirebilecektik?

Tedhiş eylemcileri kovuşturulurken aşırılıkların önüne nasıl geçecektik? Kurunun yanında yaşa da acı çektirilmesini nasıl önleyecektik?

Parlamenter demokratik sistem içinde, 12 Mart Muhtırası'nın isterlerine uygun bir yönetim imkânsızlaşmıştı. Biz emaneti sahibine teslim etmeliydik.. Bu kanıya ben eylül-ekim bunalımında varmıştım. Onun için 5 Ekim günü İzmir'e birlikte Akdeniz Oyunları'nı açmaya giderken uçakta baş başa konuştuğumuzda, Sunay'a, ciddi ve içten, artık benim başbakanlıkta kalmamın yararsız olduğunu anlatmak istedim. Onun için, bütün ısrarlara, aksine telkinlere rağmen 27 Ekim 1971 günkü Milli Güvenlik Kurulu toplantısına kadar görevden ayrılmak kararımda dayattım..

Milli Güvenlik Kurulu'nda, ben ayrılınca devletin büyük bir bunalımla karşı karşıya kalacağı tehdidi bir yandan; AP'ye bakanlarını hükümete geri verdirileceği ve reformlara desteği sağlanacağı vaadi Sunay ve komutanlarca yapılınca, bir süre daha denemeyi uygun gördüm. Hem de, bu sürede henüz tamamlanıp parlamentoya sunulamamış iki reform tasarısını bitirtmeyi umuyordum. Eğitim reformu ve toprak-tarım reformu. Fakat bakanların bir kısmı başka türlü düşünüyordu.. Bazılarının da nasıl olsa değiştirileceğiz endişesine, kuşkusuna kapıldıklarını sanıyorum.

Şimdi olayların akışını sergileyelim.

I. Erim Hükümeti'nin çekilmesi sonucunu doğuran gelişmeyi ve ardından II. Erim Hükümeti'nin kuruluşunu, o günlerde not defterime şöyle yazmışım:

> 3 Aralık 1971
>
> Dün AP'den Mesut Erez'i hükümete aldım. Başbakan yardımcısı olarak üç kişi oldu şimdi başbakan yardımcıları...*
>
> Bugün AP Genel Sekreteri Nizamettin Erkmen'i çağırdım, "AP ile kopan bağları yine kuralım, çünkü bugünkü ortamda hükümet CHP-AP ortak desteğinden mahrum yaşayamaz iş göremez ben bunu ilk günden beri tekrar ediyorum. 5 Ekim'de AP'li üyelerin hükümetten çekilmesi kararını aldığınız zaman da söyledim ve o zaman Cumhurbaşkanı'na 5 Ekim günü istifayı verdim. Kabul etmedi. Sonra 26 ve 27 Ekim günlerinde istifa ettim. Fakat 27 Ekim günü Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, o gün kolordu ve daha yukarı rütbelerdeki komutanların toplanacağı, 26 gecesi istifamın duyulduğunu, ordunun huzursuzluğa düştüğünü, işin başka türlü olacağını, başta Orgeneral Tağmaç ve komutanlar söyleyince, Cumhurbaşkanı'nın kabul etmemesi üzerine istifayı geri aldım. Ama yine de AP ile buzların çözülmesi gerçekleşmedi. Bu böyle devam edemez, yurdumuzun içinde yaşadığı şartları görüyorsunuz" dedim.
>
> Olumlu karşıladı. "Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısını Millet Meclisi genel kuruluna götürmeden önce partiler arası bir komisyonda hükümetle birlikte uzlaştırıcı bir formüle bağlamaya çalışalım" dedim. Buna da razı oldu. "Bir yandan da asıl reform kanunu hazırlığını hızlandıralım" dedim.

AP ile iyi bir başlangıç oldu yeniden. Daha da geliştirmeye çalışacağım. Parlamentolu demokrasiyi yaşatmak için AP'yi yanıma almalıyım. CHP'yi de yanıma almalıyım, bunu başaramazsam çekilmeliyim.

Nizamettin Erkmen yanımdan ayrılınca, Sadi Koçaş, Şinasi Orel, Atila Sav, Attila Karaosmanoğlu geldiler. Onlar yanıma gelirken Tağmaç telefonla aramıştı onunla konuşuyorduk. Dört bakanın istifa ettiğini duymuş, Orgeneral Muhsin Batur söylemiş "doğru mu" diye sordu. "Haberim yok, şimdi dört kişi odama geldi, bakalım soracağım" dedim. Telefonu kapatıp sordum. Koçaş'ın rengi heyecandan sapsarı olmuştu. Atila Sav çantasından istifayı çıkarıp bana verdi, imzaları vardı. Kaç kişi diye sordum, 11 dediler. Niçin 12 değil, 12. nerede dedim. Koçaş'ın yüzüne bakarak söylemiştim. O "ne on ikisi" dedi. Ben "her zaman 12 kişi toplanıyordunuz da" dedim. İstifayı okumaya başlarken, Sav "isterseniz ben okuyayım" dedi. Verdim okudu. Uzunca gerekçeli. Bitince tekrar aldım, ayrıldılar. Onlar gitti, Ferit Melen geldi, söyledim. "Hükümet istifa etmesin, bakanı boşalan yerlere tayin yap, sonra meclisten güvenoyu iste" dedi. Saat 13.20 idi. Eve geldim yemek yedim, İsmail Arar'ı çağırdım. Doktor Cevdet Aykan duymuş kendiliğinden geldi, sonra da Mesut Erez geldi. Onlar da "yeni tayin yap, hükümet istifa etmesin" diyorlardı. Ben de önce toptan hükümetin istifasını düşünürken, bu fikre meylettim. Mehmet Özgüneş de istifa eden 11'ler arasındaydı. Buna hep şaştık. Kendisini çağırıp sormayı uygun bulduk. Geldi tutarlı bir izah yapamadı, "bütçeye istediğim ödenekler konmadı" dedi. Halbuki Maliye Bakanı bütçe Millet Meclisi'nde iken bunu ilave edeceğine söz verdi. Anlaşılan işi önceden görüşüp tesanüt* meselesi haline getirmişler.

Aynı gün sıkıyönetim mahkemesi Profesör Mümtaz Soysal'ı 6,5 yıla mahkûm etmişti. Üç gün önce ise İstanbul Maltepe'de askeri cezaevinden sıkıyönetimin yargılamakta olduğu beş sanık Mahir Çayan, Ömer Ayna ve arkadaşları kaçmışlardı.

Attila Karaosmanoğlu, Mümtaz Soysal ile yakından ilgileniyordu, ötekilerin kaçarak kurtulurken, Mümtaz Soysal'ın mahkûm oluşu, Karaosmanoğlu'nu çok üzmüştü. Mesut Erez'in Başbakan Yardımcılığı'na getirilmesi de Karaosmanoğlu'nun canını sıkmıştı. Koçaş ise, kendilerine danışılmadan hükümete yeni kişiler alınmasına karşıydı. Onlara danışmadan Enerji, Bayındırlık Bakanları tayin etmiştim, şimdi de üçüncü Başbakan Yardımcılığı ihdas edip Mesut Erez'i getiriyor-

dum. İstifa edenlerden Şinasi Orel'in eğitim ve üniversite reformu dolayısıyla bütün üniversiteler karşısına dikilmişti.

Ayrıca AP ve MGP tenkitlerini Koçaş'a, Karaosmanoğlu'na, Şinasi Orel'e Özer Derbil'e, Hamdi Ömeroğlu'na yöneltmişlerdi.

"Ya Osman Olcay'a ne oluyordu" denilirse, o yarı tesanüt, yarı da Cumhurbaşkanının kendisini tutmadığını anlaması üzerine imzaladı sanırım.**

Aynı gün saat 17.00'de Sunay'a gittim, Tağmaç da geldi. Önce onlar da istifanın yerine, yeni tayin tavsiye ettiler. Biz konuştuğumuz sırada yaver, Cahit Karakaş ile Sezai Ergun'un da 11'lere katılıp istifa ettiklerine dair bir ajansa verdikleri demeci getirdi.

Bunu duyunca hükümetin tüm çekilmesini uygun gördüm ve ısrar ettim. Sunay ve Tağmaç da kabul ettiler. Çankaya'dan çıkınca gazetecilere söyledim.

11'lerin istifa metni

On bir bakanın 3 Aralık günü bana verdikleri gerekçeli istifalarının metni:

"Sayın Prof. Dr. Nihat Erim
Başbakan
Ankara

12 Mart müdahalesinin sona erdirmek istediği siyasal ve ekonomik bunalım bugün biçim ve görünüş değiştirerek devam etmektedir.

12 Mart Muhtırası'nın yüklendiği görevi hızla yerine getirebilmek için hükümetin seçimlere kadar sürekliliği ve kabul edilebilirliği fikri yerleşmemiştir. Tam tersi AP'nin, AP ile birlikte mecliste teşekkül edecek herhangi bir koalisyonun, hükümeti kolaylık çekilmek durumunda bırakabileceği kabul edilebilir hale gelmiştir. Bu uygun bir anı seçme sorunu sayılmaktadır. Bu yönde herkesin gözü önünde türlü denemeler yapılmaktadır.

Hükümeti, 26 Ekim 1971'de istifasını vermeye zorlayan bunalım geçiştirildikten sonra, bir kısım basın yardımı ile başlatılan fiyat artımı kampanyası görüntüsü ve sıkıyönetim uzatılması görüşmeleri sırasın-

da, siyasal partiler sorumlularının tutum ve beyanları bu anlayışın açık bir belirtisidir.

Durumun kötüye gitmesinde türlü nedenlerle yarar umanlar, hükümet değişikliğinde kendilerini iktidara alternatif görenler, faşizme kayabilecek bir yönetimin işbaşına gelmesinin kendilerine büyük çıkarlar sağlayacağını sananlar, hükümeti düşürebilmek için yoğunlaşan bir cephe çalışması oluşturmaktadırlar.

Bu durum karşısında bırakılan, fakat olağandışı bir dönemde çok köklü değişiklikler yapma anlamına gelen reformları yapma sorumluluğunu ve görevini yüklenen hükümete hem gündelik işlerin yürütülmesinde, hem de reformların yapılmasında çeşitli engellemeler uygulanmaktadır. Toprak Reformu Ön Tedbirler Kanun Tasarısı çalışmalarında bunun açık örnekleri verilmiştir.

Hükümet programı içinde 'reformlar' olarak nitelenen değişiklikler, Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak için gerekli asgarilerdir. Gerçekte toplumsal ve ekonomik bünyemizde köklü değişiklikler yapmadığımız, yapamadığımız ve bu değişikliklerin gerektirdiği yönde uluslararası ekonomik bağlantı ve yükümlülüklerimizi gözden geçiremediğimiz takdirde, sorunların görüntüleriyle boğuşan bir durumdan öteye geçemeyiz.

Daha iyi hizmet götürebilen bir yönetim kurabilmek için yukarı idari kademelerde geniş çapta değişiklik yapılması ve iş yapabileceklerin hiçbir siyasi kaygıya düşürülmeksizin işbaşına getirilmesi gerekir. Bu konuda hükümet tam yetkili olmalıdır. Hükümetin atamalarla ilgili seçimlerine tam güvenilmemesi ve türlü yerlerden müdahalelerde bulunulması görevlerin tam olarak yerine getirilmesini önler.

Hükümet üyelerinin hepsinin dürüst ve iyi niyetli, bir kısmının enerjik olması sorunların çözümü için yeterli değildir. Olağan bir koalisyon hükümetinin görevi ötesinde sorumluluk ve görevler yüklendiği için hükümetimizin bir koalisyon hükümetinin zaaflarını bünyesinde bulundurarak başarıya ulaşmasının beklenemeyeceği ortaya çıkmıştır.

Bütünüyle AP hükümetinden devralınmış, AP devrinin ekonomik politikasını hazırlayıcısı, modern iktisat ve maliye anlayışından yoksun ve hükümetimiz ile işbirliği yapmaya isteksiz Maliye ve Merkez Bankası ekibi, sorunların büyüyerek çözümlerinin güçleşmesine sebep olmaktadır.

Hükümetin diğer konulardaki teknik desteği de eksiktir. Bu eksikliğe ilave olarak, aydın kamuoyu türlü nedenlerle hükümet tasarılarını şüpheyle karşılar hale gelmiştir. Bu nedenle desteğini esirgemektedir.

Sıkıyönetimin ilanından sonra, hükümet ile sıkıyönetim arasında çalışma ve yürütme ilkelerinin iyi saptanmaması sonucunda ortaya çıkan, bir kısım uygulamalar gerek dünya kamuoyunda, gerekse Türkiye'deki aydınlar arasında kaygılar yaratmıştır. Bu arada gerici, çıkarcı, tutucu ve çoğunlukla AP'li basının reformlara ve hükümete karşı faaliyetlerini kolaylıkla sürdürmesi, reformcu bir hükümetin desteği olması gereken bütün güçleri küstürmüş bulunmaktadır.

Silahlı kuvvetlerimiz 12 Mart'ta gerekli bütün müdahaleleri yaptıktan sonra, sorunların çözümünü parlamentoya, hükümete bırakmıştır. Bu müdahaleyi daha zorunlu kılmaktan dikkatle kaçınmak gerekir. Bu durumda bütün sorumluların, parlamentonun, siyasal partilerin, aydınların Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu ve hemen tedbirleri alınmadığı takdirde gittikçe karanlıklaşan geleceğini göz önünde tutarak, bir çözüm yolu bulmaları gerekmektedir.

Son hükümet bunalımı sırasında hazırlayarak siyasal partilere verdiğimiz memorandum bu yönde bir değerlendirmeye olanak sağlayabileceği halde tartışma konusu bile yapılmamıştır. Adalet Partisi'ne, hükümetteki çalışma arkadaşlarına danışmadan, bir başbakan yardımcılığı vermeniz ve bu yere 12 Mart Muhtırası'nın suçladığı hükümetin üyesini getirmeniz, bu konunun bütünüyle bir yana bırakıldığı düşüncesini vermektedir.

Kolektif bir sorumsuzluk havasının daha uzun sürmeksizin etkili ve ciddi bir değerlendirme yapılması gereğinde inanıyoruz. Böyle bir değerlendirmeye ve çözüm yolunun bulunmasına olanak hazırlamak üzere hükümetteki görevlerimizden ayrılmaya karar verdik.

İstifalarımızı yüksek bilgilerinize sunarız.

Saygılarımızla".

Altındaki imza sırasına göre: Sadi Koçaş, Özer Derbil, Attila Karaosmanoğlu, Osman Olcay, Atila Sav, Şinasi Orel, Türkan Akyol, Mehmet Özgüneş, Ayhan Çilingiroğlu-Hamdi Ömeroğlu, Selahattin Babüroğlu

3 Aralık günü Cumhurbaşkanı'na sunduğum istifa şudur:

"Sayın Cevdet Sunay,

Cumhurbaşkanı
Ankara
26 Mart 1971 günü yüksek tensipleri ile kurulan hükümetin 11 üyesi bugün istifalarını sunmuşlardır. Bu durumda 11 bakanın istifalarını kabul ederek göreve devam etmek yerine hükümetin tüm olarak istifasını sunmayı uygun buldum. Hükümetin istifasını kabul buyurmanızı rica ederim.

Hükümeti kurmaya beni çağırdığınız 19 Mart 1971 gününden bu ana kadar esirgemediğiniz çok değerli yardımlarınızın ve uyarmalarınızın şükranını müstesna bir hatıra olarak saklayacağımızı bakan arkadaşlarım ve kendim adına belirtir, en derin saygılarımızı sunarım. Prof. Dr. Nihat Erim, Başbakan".

Cevdet Sunay aynı gün verdiği cevapta "Bakanlar Kurulu'nun istifası kabul edilmiştir. Bakanlar Kurulu'na bugüne kadar geçirdiği hizmetler için teşekkür eder, yenisi teşkil edilinceye kadar göreve devam edilmesini rica ederim" diyordu.

Genelkurmay Başkanı nasıl karşıladı?

3 Aralık günü Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç akşam radyoda televizyonda okunan ve bu istifalara bir nevi karşılık teşkil eden şu açıklamayı yapmıştı.

"Değerli silah arkadaşlarım
12 Mart'tan sonra kurulmuş olan ve bugüne kadar değerli hizmetlerde bulunan Sayın Prof. Nihat Erim kabinesinin 11 bakanının dün sabah toptan istifa ettiklerini bir sürpriz havası içinde öğrenmiş bulunuyoruz. Ufukları gittikçe kararan bugünkü dünya ortamında ve memleketimizin içinde bulunduğu böyle bir dönemde, bir hükümet krizinin yaratılmasının yurdumuz için neler doğuracağını tahmin etmek şüphesiz güçtür.

Diğer taraftan istifa eden bakanların ileri sürdükleri gerekçenin bir bölümünde, hükümetle devam eden sıkıyönetim arasında çalışma ve

yürütme ilkelerinin iyi saptanmadığı, yani hükümetin sıkıyönetimi gerektiği şekilde yönetemediği belirtmek istenmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri tümü yanlış olan bu görüşün karşısındadır. Sıkıyönetim, anayasanın öngördüğü şekilde silahlı kuvvetlerden belirli komutanlara, belirli bölgelere ve belirli süreler için kanunla verilmiş idari ve kazai bir yetkidir. Sıkıyönetim kanununa göre sıkıyönetim komutanları bu görevlerinden dolayı yalnız başbakana karşı sorumludur. Bunun dışında, kuvvet komutanları ve Genelkurmay Başkanı da dahil olmak üzere, hiçbir makamın emrinde değillerdir.

Bir yandan silahlı kuvvetler bugüne kadar, Sayın Nihat Erim kabinesi[yle] olan münasebetlerden yalnız demokratik nizam ve kanunlar çerçevesinde hareket etmiş, bunun dışına çıkmamak için, büyük bir hassasiyet göstermiştir.

Hakikat bu iken, sıkıyönetim idaresinin bu şekilde yerilmesi silahlı kuvvetlerce teessürle karşılanmıştır. İstifanın gerçek nedenlerinin yakında kamuoyunca öğrenileceğinde şüphe yoktur.

Ancak, silahlı kuvvetler komutanı olarak, herkesin yetki ve sorumluluklarının gayet iyi bilmesini hatırlatmakla şimdilik yetinmek istiyor, varlığımızın en büyük teminatı olan silahlı kuvvetlerimizin bu durumu açıkça bilmesini gerekli görüyorum.

Milletimizin özlediği ve layık olduğu refah ve mutluluk için hazırlanan demokratik çabaların başarıyla sonuçlanacağından bütün arkadaşlarımın emin olmalarını ve geleceğe güvenle bakarak görevlerinin başında uyanık bulunmalarını önemle rica ederim".

7 Aralık tarihinde hükümeti kurmakla Sayın Sunay yeniden beni görevlendirdiği zaman, parti başkanlarına bir mesaj gönderdi. Ve bu mesajda benim daha önce reformlarla ilgili olarak parti liderlerine yazdığım mektuptaki hususları aynen tekrar etti.

4 Aralık günü Anadolu Ajansı, Bakanlar Kurulu'nun son toplantısını şöyle haber veriyor:

"Başbakan Prof. Nihat Erim saat 10.50'de ikametgâhından ayrılırken gazetecilere 'Başbakanlığa gidiyorum' demiş ve 10.55'te başbakanlık önünde gazetecilerin 'istifalar mı görüşülecek. Sayın cumhurbaşkanı tarafından tekrar hükümet kurmakla görevlendirilirseniz kabul eder misiniz' şeklindeki sorularını cevaplandırmamış ve Başbakanlığa girmiştir.

Başbakan Erim Başbakanlıkta odasına girmiş bu arada Bakanlar Kurulu toplantısına katılmak üzere öteki bakanlar, kurulun toplandığı odada yerlerini almışlardır.

Gazeteciler de Bakanlar Kurulu odasına alınmıştır. Görevle yurt dışında bulunan Gümrük ve Tekel Bakanı hariç olmak üzere bakanların bir arada bulunduğu görülmüştür.

Başbakan Erim, saat 11.02'de Bakanlar Kurulu odasına gelmiş ve arkadaşlarını 'günaydın' diyerek selamlamıştır. Bütün bakanlar ayağa kalarak Erim'i selamlamışlardır.

Başbakan ve öteki bakanlar bir süre gazetecilerin, foto muhabirlerinin, televizyon ve film kameralarının çalışmalarını sessiz sedasız izlemişler, Başbakan Erim daha sonra 'hadi bakalım, tamamdır' demiştir.

Başbakan Erim saatlerin 11.12'yi gösterdiği sırada bir gazetecinin 'efendim ilk Bakanlar Kurulu toplantısında bizi de burada konuşturmuştunuz. Şimdi yine bir emriniz olacak mı' şeklindeki sorusunu şöyle cevaplandırmıştır: 'Teşekkür ederim sizleri yordum, zahmet verdim'. Bundan sonra Bakanlar Kurulu toplantısına geçilmiştir.

II. Erim Hükümeti'nin kuruluşu

I. Erim Hükümeti'nin on bir bakanının ayrılması üzerine çekilişi bardağı taşıran son damla olmuştu. Yukarıda anlatıldığı gibi asıl bunalım eylül ayı içinde baş göstermiş, ekim sonunda yatıştırılmıştı. Ama o bunalım, AP'nin I. Erim Hükümeti'nin bazı üyelerinden ve politikasından yakınmalarını ortaya koymasına yeni bir vesile olmuştu. Üstelik ve en önemlisi, reformları kendi program ve felsefesine uygun düştüğü ölçüde destekleyeceğini de ısrarla belirtmişti Demirel. AP lideri kendi yönünden belki haklı idi.

Ama bir de 12 Mart Muhtırası'nın istedikleri vardı. Erim Hükümeti, o muhtıranın istekleri yöneltisinde bir program hazırlamış, parlamentoya sunmuş ve 309 oyla oradan güven almıştı.

CHP'nin de, MGP'nin de, DP'nin de programları, kendilerine özgü felsefeleri vardı. Bunların hepsini, karşılıkla ödün vermezlerse reformda nasıl birleştirecektik?

İşte bu düşünce ve bazı kuşkular, on bir bakanı I. Erim Hükümeti'nden ayrılmaya götürmüştü.

Ben de onlardan bu konuda farklı düşünmüyordum. Sadece temel reformların kanunlarını parlamentoya sunalım, orada savunalım, reddedilirse veya esaslı değişikliklere uğrarsa çekilelim diyordum. Ancak, 3 Aralık günü on bir bakanın ayrılması, sonra iki bakanın daha onlara katılması üzerine, tüm hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuş bulunuyordum.

İyice beliren tablo karşısında, artık benim yeni hükümeti kurmaktan kaçınmam akıllıca bir davranış olacaktı. Nitekim bu mantıkla ilk adımı attım. Cumhurbaşkanı'na, 5 Ekim 1971 günü İzmir'e birlikte giderken söylediklerimi yeniden ele alarak, yeni kabineyi başka birisinin kurmasının yurt için daha yararlı olacağını anlattım.

Ne Cumhurbaşkanı, ne komutanlar bana katıldılar. Tersine, daha da büyük bir tehlikeli sonuçlar doğacağını söyleyerek ısrarla hükümetin başına geçmemi istediler.

Not defterime o günlerin gelişmelerini şöyle yazmıştım:

> 5 Aralık 1971*
>
> 4 Aralık günü Çankaya'da Cumhurbaşkanı nezdinde Genel Kurmay Başkanı ve üç kuvvet komutanıyla toplandık. Onlar Ankara'daki generaller ile her kuvvet ayrı toplanmışlar, 12 Mart Muhtırası'nın 3. maddesini uygulayalım mı diye konuşmuşlar, oylamışlar. Hava Kuvvetleri çoğunlukla 3. maddeyi uygulama kararı vermiş! Fakat kara, deniz ve genelkurmay, Nihat Erim başkanlığında 2. madde içinde bir deneme daha yapmayı uygun bulmuş. Cumhurbaşkanı bana yeni hükümeti kurma görevini almamı teklif ve rica etti. "Hem kendi adıma, hem silahlı kuvvetler adına rica ediyorum" dedi.
>
> Ben "bu denemeyi başka bir başbakan ile yapınız" dedim ve ısrar ettim. Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Eyiceoğlu, Millet Meclisi

albümünü çantasından çıkardı önüme koydu, “başkasını biz bulamıyoruz, varsa siz bize gösterin” dedi.

Ekim ayı bunalımında Cumhurbaşkanı ve Tağmaç ile görüşürken başbakan olabilecek muhtelif isimler üzerinde durmuştum. Ama beğenmemişlerdi.

Dedim ki, yine de benden başkasını arayalım. Ayrıca siz 12 Mart Muhtırası’nı çelişkili yazmışsınız; çünkü birincide hem parlamentoyu, hem hükümeti suçlu gösteriyor, ikinci maddede ise yeni kurulacak hükümetin demokratik usullerle parlamentoyla çalışmasını, reformlar yapmasını istiyor. Parlamento 1961’den beri istenilen toprak reformunu yapmamış, yapamamış. Sonra, reform nedir, ne değildir; kim söyleyecek bunu. İşte Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısı’nı esastan değiştirdi Millet Meclisi Komisyonu. Şimdi ben ne yapayım, yeni başbakan ne yapsın? Bu şekilde çıkacak kanun silahlı kuvvetleri tatmin edecek mi, yoksa yeni bir 12 Mart’ı mı hazırlayacak? Bunun için, bu defa yeni hükümeti kurmadan önce, Cumhurbaşkanı veya sizlerle birlikte parti liderleriyle ayrıntılı görüşün. Benim ekim bunalımı esnasında partilere gönderdiğim muhtıra maddeleri üzerinde hepsinden prensip sözü alın. Hiç değilse esaslar kabul edilmiş olsun. Hükümet ile partiler reformlar konusunda çatışmasın. AP lideri Demirel burada, bu salonda “prensibime uyan reformu kabul ederim ancak” dedi. CHP ve diğerlerin[in] de programları var. Başta esaslarda anlaşma sağlanamazsa her reform tasarısı aynı şekilde muamele görecek. Hükümet ne yapsın, Başbakan ne yapsın? Bu nokta aydınlansın.

Cumhurbaşkanı liderleri toplamak istemediğini, ama benim ekim ayı muhtıramı yazıyla onlara tebliğ edeceğini söyledi.

Tağmaç, bana bu şeklin beni tatmin edip etmeyeceğini sordu ve başbakanlığı kabul etmemi beklediklerini tekrarladı. “Bu iş böyle bitsin ki ben de yarın NATO toplantısı için Brüksel’e gidebileyim, çok kalmam çarşamba günü dönerim” dedi. Ben Brüksel’e gitmek lazım geldiğini, “benim başbakanlığı kabul ettiğim veya etmediğim açıklanmasın, siz dönünce kesinleştiririz” cevabını verdim. Böyle karar verildi.

Salı günü, Milli Güven Partisi’nden Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Orhan Öztrak geldiler, yeni hükümet için bazı düşüncelerini söylediler. Benim ekim başında onlara da verdiğim muhtıra hakkında itirazlar söylediler. Daha önce Ferit Melen kendi düşüncesi olarak MGP’den kabineye iki kişi almamı, Turhan Feyzioğlu’yu da bu arada almamı

söylemişti. Sonra Kemal Satır anlattı: Turhan Feyzioğlu, ona da “büyük kabine olsun, ikimiz de girelim” demiş. Satır bunu bana söyler söylemez, “büyük kabineye büyük başbakan ister, ben ise büyük başbakan değilim” diyerek, böyle bir şey olamayacağını anlattım.

Salı günü, MGP’liler gider gitmez, Cumhurbaşkanı’ndan randevu istedim. O gün bir mektupla partilere muhtırayı ve yeni hükümetin kurulma şartlarını bildirecekti. Mektubu görsün, üzerinde fikrini söylesin diye göndermişti. Gittim. MGP’lilerin bana söylediklerini naklettim.

Hiç üzerinde durmadı. O günkü *Hürriyet* gazetesi, Brüksel’den bildiren muhabirinin bir haberini yayınlamış. Kabine, Tağmaç Ankara’ya dönünce kurulacak diye. “Uzatmayalım bu işi bitirelim, öğle radyosunda sizin hükümeti kuracağınızı açıklayalım” dedi. Razı oldum. Parti liderlerine, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarına ve bana, mektubu ve ek olarak muhtırayı öğleden sonra yolladı.

Ben de Millet Meclisi Başkanı ve Senato Başkanı’na gittim. Yardım ve telkinlerini rica ettim. Millet Meclisi Başkanı’ndan, AP’den alacağım 7 bakan için bana 21 ad vermesini istedim. “Düşünüp veririm” dedi. Sonra telefon etti, AP Genel Sekreteri Nizamettin Erkmen’den istediği bu adları, “onunla görüşsün, o verecek” dedi. Öyle yaptım, telefonla Kemal Demir aracılığıyla İnönü’ye CHP’li bakanlara ilave Ali İhsan Göğüş ile Ali Rıza Uzuner’i almayı düşündüğümü söyledim. Uygun buldu. Milli Güven Partisi’nden Feyzioğlu’yla görüştüm. “Ferit Melen ve mümkünse bir kişi daha” dedi. Orantıda Milli Güven Partisi’ne bir bakanlık isabet ettiğini söyledim. Orana göre sayıların Cumhurbaşkanı’nca 7, 4, 3 kontenjan ve 1 MGP ve 1 Milli Birlik olarak tespit edildiğini anlattım. Parlamento dışından İlhan Öztrak’ı alırsan partili olmamakla beraber, aile dolayısıyla kendilerini tatmin edeceğini söyledi. “Zaten düşünüyordum, çalışırım” dedim.*

Tağmaç çarşamba akşamı döndü, perşembe akşamı Cumhurbaşkanı nezdinde buluştuk. Parlamento dışından alacaklarım 11 kişi ile, parlamentodan 14 olmak üzere, 25 kişilik bakanlar kurulu listesini birlikte gözden geçirdik. Dışişlerine Haluk Bayülken’i alıyorum. Onu ilk hükümeti kurarken de Tağmaç tavsiye etmişti. Fakat ben Osman Olcay’ı getirmekte ısrar ettim. Bu defa ben Bayülken’i teklif ettim, Tağmaç da memnun oldu.

Liste Cumhurbaşkanı ve Tağmaç’ca da kabul edildi.

Gece müstakbel bakanları eve çağırıp teklif ettim; hepsi kabul ettiler.

Yeni hükümet

4 Aralık günü Cumhurbaşkanı ile görüşmeden sonra gazeteciler etrafımı alıyor, "yeni hükümet kurulması size verildi mi" diye soruyor. Ben, "hayır henüz istişareler devam ediyor" cevabını veriyorum.

Yeni hükümeti kurma görevini 4 Aralık günü bana verdi Sayın Sunay. Ben de açıkladım bunu, Cumhurbaşkanı da açıkladı. Bundan sonra yeni hükümeti kurmak için çalışmalara başladım. Senato Başkanı ile Millet Meclisi Başkanı ile görüştüm. İlk olarak gazetecilere bu hükümette parlamento içinden daha çok bakan bulunacağını söyledim.

İkinci Erim hükümetini kurarken Demirel'le direkt temas etmiyorduk. Sabit Osman Avcı ve Nizamettin Erkmen kanalıyla Adalet Partisi ile temasları yürütüyorduk.

Nihayet 11 Aralık günü hükümeti kurmayı başardım. Anayasanın 2'nci maddesine göre Cumhurbaşkanı bakanları atadı. Bakanlar şöyle sıralanıyor.

Başbakan Nihat Erim

Devlet Bakanı Doğan Kitaplı, Devlet Bakanı Ali İhsan Göğüş, Devlet Bakanı İlyas Karaöz, Devlet Bakanı İlhan Öztrak, Adalet Bakanı Prof. Suat Bilge, Milli Savunma Bakanı Ferit Melen, İçişleri Bakanı Ferit Kubat, Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken, Maliye Bakanı Sait Naci Ergin, Milli Eğitim Bakanı İsmail Arar, Bayındırlık Bakanı Mukadder Öztekin, Ticaret Bakanı Naim Talu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Cevdet Aykan, Gümrük ve Tekel Bakanı Haydar Özalp, Tarım Bakanı Prof. Orhan Dikmen, Ulaştırma Bakanı Rıfkı Danışman, Çalışma Bakanı Ali Rıza Uzuner, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mesut Erez, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Nazih Devre, Turizm ve Tanıtma Bakanı Erol Ylmaz Akçal, İmar ve İskân Bakanı Serbülent Bingöl, Köy İşleri Bakanı Prof. Necmi

Sönmez, Orman Bakanı Selahattin İnal, Gençlik ve Spor Bakanı Adnan Karaküçük.

11 Aralık günü yeni hükümetin göreve başlaması, atanması dolayısıyla bir açıklama yapıyorum. Bu açıklama şöyle:

> "Sayın Cumhurbaşkanımız bu sabah kendilerine sunduğum yeni bakanlar kurulu listesini onayladılar. Böylece bakanlar atanmış oldular. Yeni hükümet görevinin başındadır. Bunalım sona ermiştir.
>
> Bu hükümetin öneki kabineden göze çarpan farkı parlamentodan 14 üyenin, parlamento dışından 11 teknisyenin görev almış olmalarıdır. Bakanlık sayısı başbakan ile birlikte 25'tir.
>
> Mart 1971'de işe başlayan eski hükümette önce 25 bakan vardı. Sonradan kültür hizmetleri için ayrı bir bakan atanmış ve bu sayı 26'ya yükselmiştir. Kültür hizmetleri şimdilik yeniden Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanacaktır. Teşkilat Kanunu ile, zamanımızda çok önem kazanmış olan Kültür Bakanlığı görevine açıklık getirilerek baştan kurulmasının daha iyi olacağı düşünüldü.
>
> Yeni hükümette Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı ile eski Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın ticaret bölümü, iç ve dış ticareti kapsayan bir Ticaret Bakanlığı'nda toplanmıştır. Teknolojinin son yıllardaki gelişmeleri göz önünde tutularak Sanayi Bakanlığı'na bu konuyla yönetmek üzere Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı adı verilmiştik.
>
> Hükümette Adalet Partisi'nden 7, CHP'den 4, Milli Güven Partisi'nden 1, kontenjandan 2 üye vardır. Bu 14 üyenin 5 i Cumhuriyet Senatosu'ndandır. Az önce söylediğim gibi, parlamento dışından 5'i üniversite profesörü, 2'si yüksek mühendis, 1'i bankacı, 1'i idareci, 1'i büyükelçi, 1'i doktor olmak üzere 11 bakan görev almıştır.
>
> Başkanlığımda kurulan bu hükümet de bundan önceki bakanlar kurulu gibi, anayasamızın ön gördüğü reformları Atatürkçü bir zihniyetle gerçekleştirmeye üstün önem verecektir. Türkiye'nin hızla kalkınması, sosyal adaletin ve refahın yayılması, huzurun devamlılığı istikrarın korunması büyük ölçüde bu reformlara bağlıdır.
>
> Bundan böyle hiçbir hükümet reformları ihmal edemez. 12 Mart Muhtırası'ndan bu yana Atatürkçü reformlar partiler üstü bir milli problem olmuştur. Hükümetle parlamentonun aynı anlayış ile birleşerek vakit kaybetmeden bu amaca doğru ilerlemesini sağlamalarını vatandaşlarımız haklı olarak beklemektedirler. Programında da görülece-

ği gibi yeni hükümet bu konuda azimlidir. 7 Nisan 1971 günü Millet Meclisi'nin 371 güvenoyunu kazanan program ile, sayın Cumhurbaşkanımızın 7 Aralık 1971 tarihinde ilgili makamlara gönderdiği mektuba ekli, reform ve iş esasları yeni Bakanlar Kurulu'nun programına temel yapılacaktır.

Partiler üstü ve dışı, tarafsız, fakat az önce işaret ettiğim doğrultuda belirli fikirleri ve belirli şahsiyeti olan bir hükümetin başında yurdumuza hizmet edebilmekten sonsuz mutluluk duyacağım.

Vatandaşlarımızı huzur ve sükûn içinde bulundurmak milletçe kalkındırmayı daha büyük bir hızla sürdürebilmek başlıca hedeflerimizdir".

Naim Talu'yu nasıl seçtim

II. Erim Hükümeti'ni kurarken de, I. Erim Hükümeti'nin üyelerini seçerken yaptığımı ihmal etmedim. Politika ve parti mekanizmaları içine girmemiş yahut girememiş, iyi yetişmiş teknisyenlere kabinede yer verdim.

Bunlardan Ticaret Bakanlığına getirdiğim Naim Talu'yu tanımazdım. Kasım 1971'in son günlerinde, 1972 yılı bütçe tasarısı hazırlanırken Yüksek Planlama Kurulu Toplantısı'nda, N. Talu Merkez Bankası Başkanı (Genel Müdürü) olarak bulunuyordu. O yıl, Devlet Planlama Müsteşarlığı 57 milyar liralık bir bütçe istiyordu. Maliye Bakanlığı, her zamanki sıkı, tedbirli davranışı ile 47 milyardan fazlasının açık vereceğini söylüyordu. Ben bütçeyi 52 milyarla bağlarsak yatırımların fazla aksamayacağını düşünüyordum. Aradaki 5 milyarlık kaynak açığının nerelerden, nasıl doldurulacağı görüşülüyordu. Merkez Bankası'nda o tarihte 600 milyon dolar döviz birikmişti. Bu dövizin 300 milyon doları 5 milyar TL kadar tutar; kamu ekonomik kuruluşlarının yatırımları için dışardan makine vesaire getirilecektir. Bu para ile onları ithal ederiz, şeklinde ortaya

bir tartışma konusu attım. Naim Talu hemen itiraz etti. “Enflasyona meydan verir” dedi; “karşılığında mal girecek yurdumuza, niçin enflasyon olsun” diyerek ısrar eder göründüm. Göründüm diyorum çünkü asıl maksadım, Maliye’nin 5 milyarı bulmasını sağlamaktı. N. Talu da kendi görüşünü savunmayı sürdürdü. Sonunda Merkez Bankası’ndaki dövizlere iç kaynak olarak el sürmeden, bütçenin 52 milyar civarında bir sayı ile bağlanmasına olanak bulundu. N. Talu’nun o günkü davranışını beğenmiştim. Ama kendisi benim olumsuz bir izlenim edindiğim kuşkusuna kapılmış. Ertesi günü yanıma geldi. Görüştük. Yatırımlar, iş hayatı üzerindeki düşüncelerini sordum.

Üç gün sonra I. Erim Hükümeti çekildi. 7 Aralık 1971’de, hükümeti kurmak görevi yeniden bana verilince, Merkez Bankası Başkanı olan bu değerli teknisyene Ticaret Bakanlığı’nı teklif ettim.

Sonradan N. Talu başbakanlığa getirildiğinde, kendisini bana şu veya bu iş adamının tavsiye ettiğini söyleyenler oldu. Hiç kimseden böyle bir tavsiye gelmedi. Maliye Bakanı Sait Naci Ergin, Merkez Bankası Başkanı’nı değiştirmek için ilk kabinede bazı bakanlar önerilerde bulunduğunda, N. Talu’nun maliye ile ilişkileri uyumlu yürüttüğünü, kendisini değiştirmeyi doğru bulmadığını söylerdi.

Bir Kültür Bakanı

I. Erim Hükümeti’nden on bir bakanın çekildiği 3 Aralık 1971 günü akşamüzeri Cumhurbaşkanı’nın yanında iken, iki bakanın daha, Talât Halman ile Cahit Karakaş’ın da on birlere katıldıklarına dair demeç verdikleri haberini almıştık.

O akşam kabinenin tüm çekildiğini yazı ile de Cumhurbaşkanına arz etmiştim. Ertesi günü, Talât Halman bana geldi, kendisinin çe-

kilenlerden olmadığını, yeni hükümette de görev kabul edeceğini söyledi.

On birlerle çekilmiş bile olsaydı, ben onları suçlamıyordum ki, T. Halman'a kırılmış olayım! Nitekim kendisini birkaç gün sonra kurulan II. Erim Hükümeti'ne de almıştım. Listeyi Çankaya'ya onaya götürmek için evden çıkmak üzereydim. Tam o sırada bir yüksek görevli, o günkü ortamda kamuoyuna yansıtıldığı, muhalefetin eline geçtiği takdirde, Halman'a ve hükümete baş ağrısı yapacak bir belge getirdi. Canım sıkıldı. T. Halman'ı çağırdım, o mektubun kendisince yazılıp yazılmadığını sordum. Doğruladı. O anda ne yapabilirdim? T. Halman'ın bakan olmadan önce bir gazetede çıkan bazı fıkralarını zaten dile dolamışlardı. Kendisinin bakanlığını, Cumhurbaşkanı'na epey güçlükle onaylatabilmiştim. T. Halman benim üzerimde olumlu bir intiba bırakmıştı. Kültür Bakanlığı'nın başına geçen, dinamik, geniş kültürü olan, batı dillerini rahat kullanan birini arıyordum. A. Karaosmanoğlu onun adını hatırlattı. Gazetede yazılarını okumuştum. Hemen tanışmak istedim. Haber saldılar, geldi. Temiz, aydınlık yüzlü bir insan buldum. Kültür işleri konusunda bir rapor istedim, hazırladı, verdi. İşte bunun üzerine, Sunay'a Kültür Bakanlığı kurma ve T. Halman'ı da bakan olarak atama kararnamelerini sundum. Sunay, bir süre bekledi. Israr ettim, ricada bulundum. Sonunda, beni kırmadı, onayladı.

Şimdi bu ortaya çıkan mektup ne türlü sömürmelere elverişli bir belge olacaktı? Komünistlikten hüküm giymiş birisine, bakan olmadan önce, kuşkusuz insancıl bir duyguyla, "geçmiş olsun" diye bir şeyler yazmıştı. O günkü ortamda bunun açığa vurulması büyük gürültülere vesile yapılabilirdi. Çaresiz, T. Halman'a kendisini kabineye almaktan vazgeçtiğimi söyledim. O da üzüldü, ben de. Bakanlar Kurulu listesini daha fazla vakit geçirmeden onaya sunmam gerekiyordu. Kültür Bakanlığı teşkilat kanunu henüz çıkarılamamıştı. Bütün teşkilat kanunu olmayan bakanlıklar da rastlandığı gibi, bu bakanlıkla öteki bakanlıklar arasında yetki sürtüşmeleri belir-

mişti. Bunu da düşünerek ve acele bir çare olarak, Kültür Bakanlığı teşkilat kanunu çıkıncaya kadar, bu bakanlığın dairelerini eski bağlı oldukları bakanlığa devrettik. Sonradan Melen Hükümeti'nde kültür işleri bir devlet bakanının yönetimine verildi.

Yeni Bakanlar Kurulu'nun ilk toplantısına gazetecileri de resim çekebilmeleri için aldık ve gazeteciler içerde iken şu sözleri söyledim:

> "İkinci Erim Hükümeti bugün bakanların her birinin kendi bakanlıklarında görevi devir almaları ile fiilen işe başlamış bulunuyor.
>
> Kişiler gider, kişiler gelir. Fikirler, programlar, prensipler devam eder. İlk demecimde de söylediğim gibi, bu hükümetin de programı, yolu önceden çizilmiştir. Yeni anayasamızda ön görülen reformları; 12 Mart Muhtırası'nda işaret edilen reformları, Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirmek için her türlü çaba sarf edilecektir.
>
> Parlamentomuz ile el ele omuz omuza, bu reformları en kısa zamanda gerçekleştirmek bu hükümetin başlıca görevi olacaktır".

Bu hükümete bu ilk toplantısında Haluk Bayülken ile Haydar Özalp bulunmadılar, yurt dışında seyahatte idiler.

Haber uyduruyorlar

15 Aralık günü İsmet İnönü yurt dışına seyahate giderken kendisini uğurlamak için Esenboğa'ya gitmiştim. Orada gazeteciler bir soru yönelttiler. İsveç, Norveç ve Danimarka'nın Türkiye'nin, Avrupa Konseyi'nden çıkarılması için müracaatta bulunacaklarını duyduklarını söylediler. "Bu haber nedir" dediler. Kendilerine "bu haberin aslı yoktur. Bu, özel bir haber ajansı tarafından (ki bunu Mustafa Ekmekçi vermişti) uydurulmuştur. Bunun hakkında takibat yaptıracağım" dedim.

Gerçekten böyle bir müracaat, bir haber yoktu. Bana verilen bilgiye göre, bu sırf bir hatırlatma, yoklama şeklinde belli kaymaklar-

dan uçurulmuş bir balondu.

15 Aralık günü Ankara'da bir sinema salonunda Türkiye Şoförler ve Otomobiller Federasyonu toplantısına gittim. Orada bir konuşma yaptım. O konuşmada iki önemli noktayı işaret ettim. "Şoförlerin arabalar için yedek parçayı rahatlıkla ve serbestlikle temin etmek, sağlamak lazımdır. Çoğalan trafik kazalarının karşısında trafikle ilgili mevzuatımızı günün ihtiyaçlarına göre değiştirmek lazımdır" dedim.

16 Aralık günü Millet Meclisi'nde hükümet programını okudum.

17 Aralık günü İstanbul'da Haliç köprüsünün temel atma törenini yaptım.

Basın suçları için

19 Aralık günü Gazeteciler Cemiyeti'ni ziyaretimde basın suçları hakkındaki öteden beri beslediğim şu fikri orada açığa vuruyorum, diyorum ki: "Basın suçlarında hapis cezasından mümkün olduğu kadar kaçınmak daha ziyade para cezası veya tazminat ödeten bir sistem getirtilmelidir".

II. Erim Hükümeti programı ve bir tartışma

20 Aralık günü İkinci Erim hükümetinin programı Millet Meclisi'nde görüşüldü. Bu görüşmede bilhassa Demokratik Parti'den, onun lideri Bozbeyli'den yeni hükümete ve eski hükümete eleştiriler geldi. Ben bunlara cevaplar verdim. Bu cevaplar da o gün hangi ortam içinde bulunduğumuzu göstermektedir. Bu cevaplar şöyle:

“Yurdumuzun içinde bulunduğu olağanüstü durumda ileri sürülen fikirlerin görüşlerimize taban tabana zıt da olsa hoşgörü ile karşılanması bir zarurettir. Hiç değilse bana böyle görünmektedir. Sayın Bozbeyli bize sahibi olmadığımız düşünceleri atfettiler. Elbette bunları kabul edemem. Hükümet emrinde bir meclis fikrini bu arkadaşımıza yakıştıramıyorum. Bu en azından insafsızlık olur. Hükümeti kurarken düşüncemi söylemiştim. ‘Meclissiz bir hükümette beni hiçbir zaman göremezsiniz’ demiştim. Parlamenter rejime olan inancımı öbür rejimlerden daha az kusurlu olduğu inancımı en azından 40 yıldır tekrar eden bir arkadaşımızın 8-9 ay içinde de ne sözlerimle ve ne de davranışlarımla bu inancı cerh eden bir şey yapmadım. Sayın Bozbeyli benim konuşmalarımdan bir kısmını ele alarak eleştiride bulundu. Bunları, bir bütün olarak değerlendirmek zahmetine katlansaydı, o zaman görecekti ki inancım parlamenter rejimdir. Bir an önce normal şartlara kavuşulması için karınca kararınca hizmet etmektir.

Bu noktada hemen belirteyim ki normal şartlara dönülmesini sadece hükümetin gayretlerine bırakmak doğru iş değildir. Parlamento olarak, basın olarak, aydınlar olarak, bu konuda birleşmemiz gerekir. Aksi halde hükümetin gayreti çok cılız olur. Hükümet bu geçişi zorlaştırmak değil, kolaylaştırmak azmindedir. Ben bu inanç içindeyim. Kürsüde de defaatla söyledim. Hatta ‘bu inançta olmayanların benim yanımda yerleri yoktur’ dedim. Sayın Bozbeyli’nin endişelerini bir kere daha gidermek isterim”.

Başbakan Prof. Nihat Erim, Bozbeyli’nin bir rejim bunalımından da bahsettiğini bildirmiş, özetle şöyle devam etmiştir:

“Ben bu konular üzerinde tartışmaya girecek değilim. Yurdumuzun 12 Mart’a nasıl geldiği, neden geldiği yeni bir aşamadan nasıl bir yere gittiğimiz hususları herkesçe bilinmektedir. Bunun adını koymakta her birimiz serbestiz.

Sayın Bozbeyli ‘12 Mart’tan daha kötü bir duruma geldik’ dedi. 12 Mart’ta muhtıra verildi. 12 Mart günü hükümet çekildi. 19 Mart’ta Cumhurbaşkanı beni çağırdı. Hükümet kurma görevinin bana verilmesinden sonra ilk ziyaret ettiğim zat Meclis Başkanı ve Senato Başkanı oldu. Sonra da parti liderlerine gittim. Parlamenter rejimin içinde bulunduğu bunalımdan nasıl çıkılabileceğini görüştüm. Bozbeyli’ye de gittim. Hükümete iştirak etmelerini rica ettim. İltifata nail olmadı. Daha sonra da hükümet işlerini devlet işlerini siyasi parti liderleri ile gö-

rüşerek yürütmeye çalıştım. Kırmızı oy vermelerine rağmen, yine Bozbeyli'yi her seferinde ziyaret ederek devlet işleri hakkında izahat vermekten, tenkitlerini almaktan geri kalmadım. Bu davranış anayasa içinde demokratik davranış değilse başka nasıl bir davranış anayasa içindedir. Anlatsınlar boynum kıldan incedir. Ben her zaman beni ikaz ediniz, hatalarımızı söyleyiniz. Anayasa dışına çıktığımda beni düşürünüz. Ben zaten böyle bir duruma düşersem emaneti hemen yüce makama teslim ederim, demişimdir. Hükümet icraatında anayasaya aykırı davranış varsa bunu denetleyecek parlamento ve kaza organları vardır. Bugüne kadar böyle bir şey olmamıştır. Anayasanın içindeyiz. Olmaya itina ediyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanı bu 4 günlük süre içinde (birinci Erim Hükümeti 5 Aralık günü istifa etmiş, ben ikinci hükümeti kurmayı 7 aralık günü kabul etmiştim) başka bir aday bulmak imkânına malik idiler. Bozbeyli de bilirler: Ben sayın Cumhurbaşkanı'na görevin başkasına devrini rica ettim. Yüce makam tekrar ısrar etti. Kabul ettim. Bunda anayasayı uygulamaktan başka ne var. Kendisi kuvvetli bir başbakan ve hükümet istiyor. Haklıdır. Biz kudretli hükümeti yüce meclisin itimadına mahzar olmuş bir hükümet olarak düşünüyoruz. Bozbeyli'deki gibi bir düşünce varsa – işin başındayız – bunu oylarınız ile ortaya koyarsınız. İtimadınıza mahzar olamazsak emaneti yüce makama teslim ederiz. Bu da anayasa içinde bir harekettir. Ve imkân henüz geçmemiştir, elinizdedir".

Genç teknisyenler

"Genç teknisyenleri göreve çağırdım. Bu bir suçsa bütün sorumluluğunu kabul ediyorum. Davranışım iyi niyetimin belirtisidir. 1947 yılında Londra'ya gitmiştim. Başbakan Atlı bize yemek veriyordu. Yemekten sonra ayak üstü konuşuyorduk. Bir ara Atlı'nın yanına sokularak, 'hükümetinize gençleri getirmişsiniz' dedim. (Edeni işaret ederek) 'Bunlar yüz yıldır devlet adamı yetiştiriyorlar. Devlet adamı deposu halinde bir parti. Ne yapalım ben de istidatlı gördüklerimi kabineye alıyorum. Başarılı olanlar kalır, başarılı olamayanlar gider. Güçlü

olanlardan Britanya kazanır' dedi. Ben de çok genç yaşta vazife aldığım için olacak, fırsat vereyim dedim. Hatta yurt dışına gidenleri çağırdım. Politikada başarı kazanırlarsa devlet adamı olurlar. Bundan memleket kazanır. Davranışım çok halisane bir düşünce neticesi olmuştur. Pişman değilim, sonunda memleket kazançlı çıkacaktır. Yeni hükümeti kurarken de aynı şekilde hareket ettim. Genç teknisyenleri göreve çağırdım".

Yakanın arkası

"Sayın Bozbeyli benim yakamın arkasında CHP rozeti bulunduğunu ve hükümeti kurmak için partimden istifa ettirildiğimi söylediler. Yüce makam tarafından bana bu görev verilmek istendiği zaman bağımsız olmak talep edilmiştir. Ben de inanarak ve isteyerek 40 yıllık partimden ayrıldım. Ve istifamı yaptığım andan itibaren kendimi CHP kayıtları ile bağlı saymadım. Ve saymamakta devam edeceğim. Ben şimdi baksam sayın Bozbeyli'nin yakasının arkasında AP rozeti mi göreceğim? Ben samimiyim; onların da aynı samimiyet içinde olmaları gerekir".

Yeni seçimler

"Şüphesiz ki bir an önce hiç olmazsa normal zamanında seçimlere gitmek gerekir. Bu konuda görüş birliği içindeyiz. Ayrıca seçim kanunlarında değişiklik yapılması hususunda da ittifak halindeyiz. Bu kanun değişikliğini meclise getirmek, bir yandan da seçim için elverişli ortamı hazırlamak hükümetin başlıca görevlerindendir. Bu konuda teminat veririm.

Fevzioğlu'nun işaret ettiği noktalar bizim de üzerinde önemle durduğumuz hususlardır. Özel sektör yatırımlarının süratle gerçekleşmesi, üretim ve ihracatın artması için gerekli teşvik tedbirleri geciktirilme-

yecektir. Bu konudaki kanun tasarılarını en kısa zamanda meclise sunmak amacındayız.

Gelişmeye muhtaç bölgeler konusuna özel bir itina göstereceğiz. Bundan çok uzun yıllar önce bu bölgeler için ayrı bir uygulama yapılması görüşünü savunmuştum".

Yurt dışındaki işçiler

"Yurt dışındaki işçilerimizin çeşitli ihtiyaçları için yeni bir örgüt kurulacaktır. Bu işçilerimizin dövizlerinin yurt kalkınmasında daha yararlı olacak bir şekilde memlekete çekilmesi için bir plan hazırlanmaktadır. Bu konuda ayrı bir banka kurulması da düşünülmektedir.

Son aylarda inşaat sektöründe bir kıpırdanma başlamıştır. Öyle sanıyoruz ki bu sektör plandaki dengesini bulacaktır".

Yeni bütçenin büyük bir rakama bağlı olduğunu, ancak ihtiyaçların bunu gerektirdiğini belirten Erim, gereken paranın temini için yeni kaynaklara ihtiyaç olduğunu ve parlamentonun bütçe kanununa en iyi şekli vereceğini söylemiştir. Başbakan Erim, daha sonra memleketteki mal darlığını gidermek yatırım alanındaki ihtiyaçları karşılamak, ithalattaki gerekli kolaylıkların sağlanacağını, özel sektöre 150 milyon dolarlık yeni ithalat imkânı tanıyan kararnamenin imzada olduğunu bildirmiştir.

Yabancı sermaye

Başbakan Erim, yabancı sermaye konusundaki tenkitleri de özetle şöyle cevaplandırdı:

"Yabancı sermaye düşmanı değiliz. 'Gâvur malı eksik olsun, gâvur parası eksik olsun' gibi bir zihniyetle yabancı sermayeye karşı çıkmayacağız. Ancak diğer ülkelerde de olduğu gibi yabancı sermayenin ye-

ni bir teknoloji getirmesi, memleket kalkınmasında faydalı olması ihracata dönük bulunması gibi şartları arayacağız.

Milli Eğitim konusunda Feyzioğlu'nun düşüncelerini paylaşmamak mümkün değildir. Eğitimin bütün kademelerinde reform yapılacaktır. Üniversite reformu konusunda yaz boyunca çalışmalar yapılmıştır. Ancak özel üniversite ile akademiler ve milli eğitim arasında görüş ayrılıkları belirmiştir. Bu anlaşmazlıkları bertaraf etmeden tasarıyı getirmek istemediğimiz için çalışmalar uzamıştır.

Birinci ve ikinci hükümet programları arasında esas prensipler bakımından bir fark yoktur. CHP'nin görüşüne göre çekici gücü kamu sektörüne vermek lazımdır. Oysa bu hükümet CHP hükümeti değildir. Olağanüstü şartların getirdiği bir hükümettir. 'Partiler üstü olacağım' diyen şahsiyetsiz bir hükümet de değildir. Hükümetimiz inançlarının ışığı altında, meclisi asgari müştereklerde birleştirmenin gayreti içinde olacaktır.

Ayrı görüşlere, ayrı programlara sahip partileri reformlar konusunda müşterek bir anlayış etrafında birleştirmeye çalışıyoruz. Bunun denemesini anayasa değişikliğinde yaptık, olumlu bir sonuca vardık. Reformlar konusunda da olumlu bir sonuca varacağımıza inanıyorum. Mesela, Toprak ve Tarım Reformu böyle bir anlayışla çıkmalıdır ki bizden sonra gelecek hükümetçe uygulansın. Düsturlarda bulunan kanunların arasına sadece bir yenisi daha eklenmesin.

Elbirliği ile önemli adımlar atma imkânımız vardır. Politikacılar birbirimizi yemeye başlarsak, birbirimizin gözünü oyarsak hem kendimizi, hem de rejimimizi tehlikeye atmış oluruz. Birleştiğimiz takdirde rejimimiz için bir tehlike söz konusu değildir.

Karma ekonomi konusunda da AP grubu sözcüsü ile bir ihtilafımız yoktur. Ben de Türkiye'nin ancak karma ekonomi sistemi ile kalkınabileceğini düşünmekteyim".

Program Cumhuriyet Senatosu'nda

21 Aralık günü hükümet programı Cumhuriyet Senatosu'nda eleştirildi. Cumhuriyet Senatosu'nda da ilginç noktalara değinildi.

Bunlara da cevaplar verdim. Bu cevaplar kısaca şöyledir:

"Birinci Erim Hükümeti 8 ay iş başında kalabildi ve programında işaret ettiği reformlara hemen yöneldi. Toprak ve tarım reformuna ilişkin ön tedbirler tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sundu. Öbür tasarılar henüz tezgâhta idi. Hükümet bu arada çekildi. Ancak hemen belirteyim birinci hükümet zamanında tasarıları incelemek üzere kurulan komisyonların raporlarını ikinci hükümet değerlendirecektir. Birinci hükümetin hali hamile olan bir kadına benzer. Sekizinci ayda vefat etti. Eğer 9 ay 10 gün yaşasaydı nur topu gibi bir çocuk doğuracaktı. Buna rağmen reform tasarıları 1972 yılı baharında parlamentoya sunulacak hale getirilecektir.

Sıkıyönetim bir anayasa idaresidir. Kendi kanunları içinde çalışmaktadır. Kanun sıkıyönetime normal zamandan daha fazla yetkiler vermiştir. İdare doğru, yanlış ihbarlar almakta, bunlar üzerine ciddiyetle eğilmektedir. Acaba Sayın Ataklı sıkıyönetim komutanı olsa idi vahim bir ihbarı çöp sepetine mi atacaktı. Evet sıkıyönetim başbakana karşı sorumludur. Ama bir başbakan ne desin sıkıyönetim idaresine? Durup dururken bu noktaya gelmedik. Bir başkonsolos öldürüldü, bankalar soyuldu, dinamitler, bombalar atıldı. Kurunun yanında yaş da yanabilir. Ancak telafi edilmeyecek bir hata işlenmesin. Zannetmiyorum ki şimdiye kadar telafi edilmeyecek hata işlenmiş olsun!

Birinci ve ikinci programlarda prensip değil, sadece üslup değişikliği vardır. İnsanların üslubu değişik olduğu gibi, hükümet programlarının da üslupları değişiktir. Çünkü bu hükümet eski hükümetteki üyelerden kurulmamıştır".

Başbakan Prof. Erim bundan sonra, hükümetin teşekkül tarzı konusundaki eleştirileri cevaplandırmış, hükümetteki çeşitli partilerden üyeler bulunmasının, partilerin çeşitli konulardaki görüşlerinin gayri resmi olarak kabinede bilinmesi ve partilerin kabul edebilecekleri hususların tespiti bakımından çok yararlı olacağını belirtmiştir. Türkiye'nin içinde bulunduğu ortamda bunun iyi bir şekil olduğunu da belirten Erim, sözlerine ana hatlarıyla şöyle devam etmiştir:

"Parlamento - hükümet ilişkilerinin ahenk içinde yürümesine hükümet olarak biz büyük titizlik göstereceğiz. Parlamentodan da anlayış göreceğimize eminiz.

Karma ekonomi konusunda kimsenin tereddüdü olmamalıdır. Karma ekonomi sistemi planın emridir. Bir işletmenin sahibinin kim olduğu

değil, milli ekonomiye ne kadar katkıda bulunduğu önemlidir. Türkiye'de gelmiş geçmiş bütün hükümetler dış politikada aynı esaslara sadık kalarak hareket etmişlerdir. Bunun içindir ki bütün dünya ülkeleri Türk hükümetlerinin sözüne daima güvenmişlerdir.

Birinci hükümetin parlamentonun yetkilerine daha az saygılı olduğunu kabul etmemekteyim. Belki bu konuda da bir üslup değişikliği olmuştur. Parlamentonun bu konudaki hassasiyetini görüp değerlendirmişsek gerçekçi bir şekilde hareket etmişiz demektir".

12 Mart'tan önce öldürmeler

Başbakan Nihat Erim 12 Mart'tan önce öldürülen 22 gençle ilgili bir soruya karşılık açıklamalarda bulunmuş özetle şunları söylemiştir.

"Bu konuda bana verilen resmi bilgilere göre 12 Mart öncesi öldürülen gençlerin 18'inin faili tespit edilmiş, ikisinin tespit edilememiş, ikisinin de mahiyeti itibariyle failsiz ölüm olduğu anlaşılmıştır. Bu ölümlerle ilgili sanık adedi 203'tür. Tutuklu sayısı 57, tutuklu olmayan sanık sayısı 122'dir. Aranmakta olan sanık sayısı 22'dir. 2 sanık da beraat etmiştir. Adalet mekanizması işlemektedir. Henüz ele geçirilmeyen 22 sanık vardır. Bunların da arkası bırakılmış değildir".

Anayasa ve sorumluluk sınırı

Başbakan Prof. Erim, bütün sorumluluğu üzerine almasının doğru olmadığı şeklindeki bir eleştiriyi cevaplandırırken özetle şunları söylemiştir:

"Ben bütün mesuliyeti üzerime almıyorum. Anayasada gösterilen sorumluluğu taşıyorum. Anayasanın ne gerisinde, ne de ötesinde yetki

istiyorum, ne de sorumluluk kabul ederim. Diğer bakan arkadaşlarla anayasanın çizdiği sorumluluk ve yetki sınırları içinde baş başayız”.

“Ordu getirdi” demedim

“Ben hiçbir zaman ‘hükümeti ordu getirdi’ demedim. Denmesine de müsaade etmedim. Hükümet içinde de izin vermedim. Hemen belirteyim ki dün mecliste söylediğim gibi hükümet tamamen anayasanın çizdiği sınırlar ve usuller içinde kurulmuştur. Bunun aksi bir görüş varsa vakit henüz geçmiş değildir, güvenoyu vermezsiniz, hükümet gider. Verdiği takdirde yüce meclis de sorumluluğa iştirak etmiştir. Hiç kimsenin anayasanın yüklediği sorumluluktan kurtulması mümkün değildir.”

Koalisyon konusu

“Bir arkadaşım partilerin katılacağı bir koalisyondan bahsetti. Parlamento benimserse o şekilde bir hükümet kurulur. Bizim inancımız 1961 Anayasası’nın koyduğu sınırlar içinde hükümet kurmaktır. 1965’e kadar 4 koalisyon hükümeti denenmiştir. O koalisyonların başkanlığını yapan kimseden, İnönü’den dinlediklerimi müsaade edin ben söylemeyeyim.

Bizim bu konudaki inancımız 1961 Anayasası’nın koyduğu inançtır. Kapitalist düzen yıkılır, onun yerine de başka bir düzen gelir diye de anayasanın hiçbir yerinde kayıt yoktur. Bunun örnekleri de vardır. İşte İngiltere’de İşçi Partisi kapitalist düzeni değiştirmeyi düşünmemiştir. Programını karma ekonomiye göre yeniden düzenlemiştir. Hikmet İşmen’in bahsettikleri düzende bugün içinde bulunduğumuz demokratik hürriyetler yoktur. İnsan haklarına saygı da yoktur. Bizim 1971 Anayasamız insan hak ve hürriyetlerini esas almıştır.

> Birinci Erim Hükümeti'nin özellikle anarşinin durdurulması huzur ve sükûnun sağlanması konusunda başarı gösterdiği herkesçe teslim edilmektedir. Bunun aksi, yabancı bir büyükelçinin kaçırılması, profesörlerin evlerinin önünde dinamit patlatılması gibi olayların var olması gibi. Bunların hiçbirisi şimdi yoktur. Bunları yaptırmamak başarısızlıksa ben bunun adının başarı olduğunu söyleyeceğim".

25 Aralık günü Paris ve Atina ziyaretinden dönen İsmet İnönü ile birlikte Cumhurbaşkanı Sunay'ın nezdinde, benim de Cumhurbaşkanı'nın arzusu ile katıldığım üçlü bir buluşmamız oldu. İnönü bu buluşmada intibalarını bize nakletti ve o arada benim haşhaş ekimini yasaklamam hakkındaki karara takdirlerini bir daha belirtti.

Toprak ve Tarım Reformu

28 Aralık günü Toprak ve Tarım Reformu esas kanununu hazırlayan komisyona gittim yeni Devlet Bakanı İlhan Öztrak ile birlikte. İlhan Öztrak bu toprak ve tarım reformu işlerini üzerine almıştı. Çok güzel çalışıyor, uzlaştırıcı ve insanları birbirine yaklaştırıcı bir tabiatı olduğu için, gerek komisyonla gerek partilerin liderleri ile gayet iyi münasebetler içinde bulunuyordu. Bu arada gazeteciler bana sorular sordular. Ben bu toprak ve tarım reformu esas kanununu hazırlayan komisyonun çalışmaları hakkında gazetecilere bilgi verdikten sonra ön tedbirler kanun [tasarısına] dair de şu görüşü söyledim:

> "Ön Tedbirler Kanun Tasarısı da 2-3 gün içinde komisyonun, yani Millet Meclisi komisyonunun yaptığı değişiklikleri, bizim ilk sunduğumuz tasarı ile karşılaştırarak bir uzlaştırıcı formül bulacağız. Esası muhafaza ederek komisyonda yapılan eleştirilerin içinde faydalanılacak olanlardan da faydalanılarak, yeni ön tedbirler anlaşması diyelim, yani partilerin anlaşmasına doğru gideceğiz".

Soruyorlar, “yumuşatıyor musunuz” diye. Ben cevap veriyorum: “Ne yumuşatıyoruz, ne sertlendiriyoruz. Prensipleri müdafaa ederek kanun maddelerinin yazılışı bir şekildir bir formüldür, daha uygun bir formül arıyoruz”.

Dört Fransız profesörü

29 Aralık günü Fransız profesörünün bana yazdıkları mektuba cevap vermiş ve bu cevabı açıklamıştım. Bu 4 Fransız profesörünün bana yazdığı mektup İstanbul Sıkıyönetim Komutanı tarafından gözaltına alınmış olan tanınmış Türk aydınları Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, romancı Yaşar Kemal’in eşi bayan Matilda idi. Birisi daha vardı zannediyorum. Bana bu 4 Fransız profesörü bunlar hakkında benim ilgimi ve iyi niyetimi rica ediyorlar, dikkatimi çekiyorlardı. Paris büyükelçimiz de bu 4 Fransız profesörün Fransa’da çok itibarlı kişiler olduğunu ve ayrıca Türkiye dostu olduklarını, Türkiye için çok iyi duygular beslediklerini söylemişti. Ben de profesörlerin o mektubuna bir cevap vermiştim. Biliyorsunuz bu, mecliste sıkıyönetimi uzatması esnasında Demokratik Parti sözcüsü tarafından bana ağır hücumlar yapılmasına sebep olmuş bir mektuptur, bilhassa benim ona cevabım. Şimdi o cevabı buraya koyuyorum:

> “Sayın baylar,
>
> Mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. İsimlerini saydığınız şahıslar filhakika Türk kültürünün gelişmesine müstesna bir şekilde hizmette bulunmuş ve şüphesiz bulunmaya devam edecek seçkin münevverlerdir.
>
> Halen göz altında bulunmaları ve adli takibata maruz kalmaları keyfiyeti, anayasaya da tamamen uygun olarak, Sıkıyönetim Kanunu hükümlerinden doğmaktadır.

Türkiye’de hukuk ilkelerine saygı sıkıyönetim altında bile istisna tanımayan temel bir kaidedir. Evvela kanun dışı bir muameleye sıkıyönetim makamlarınca müsaade edilmeyeceğini ve bugüne kadar da edilmemiş olduğunu kaydetmek lazımdır.

Türkiye’de sıkıyönetim ilanının menşei ve sebebi olan korku ve anarşi dolu karanlık hava göz önünde tutulursa, söz konusu şahısların göz altına alınmaları ve bunlar aleyhinde girişilen adli takibat ister haklı ister haksız bir ihbara, isterse yazılı delillere istinat etsin, Türkiye’nin bugün geçirmekte olduğu olağanüstü ve tehlikeli durum muvacehesinde gösterilmesi gereken dikkatin ve ihmal edilmeyecek ihtiyatın neticesi sayılmalıdır.

Sağlam delillere dayanmayan mahkûmiyetlerden kaçınılması için, benden, bu şahısların savunma hakları için öngörülen teminatlara tamamen riayet edilmesine nezaret etmemi istiyorsunuz.

Mektubunuzda işaret ettiğiniz gibi, bu şahıslar yetkili mahkeme tarafından serbest bırakılmış bulunmaktadırlar.

Ümitlerinizi takviyeci olarak tanımladığınız bu olay Türkiye’de –hukuk prensiplerine saygı, temel bir kaide olarak kabul edilen bütün medeni memleketlerde olduğu gibi– serbest müdafaa hakkının sağlanması ve adaletin tecellisi için hiçbir teminatın eksik olmadığını iyice göstermektedir. Bu vesile ile yürütme organının, yargı organının işlerine müdahale etmesinin hiçbir şekilde söz konusu olmadığını belirtmek isterim. Saygılarımı kabul etmenizi rica ederim”.

Eski DP’lilerin siyasi hakları

31 Aralık tarihli gazetelerde şu havadis var: “Başbakan Erim siyasi hakların iadesini bugün için düşünmüyoruz” dedi.

Bu konuda şunu söylemeliyim. Benim başbakanlığım esnasında Yassıada mahkûmlarından eski Demokrat Parti’lilerden Doktor Mükerrem Sarol bana gelmiş, benimle görüşmüştü. Siyasi suçların affı konusunda bir şey yapılıp yapılmayacağını sormuştu. Kendisine, bunun benim gücümü aşacağını anlattım. “Ben ancak şimdi

içinde bulunduğumuz günlerin ortaya koyduğu ve koymakta olduğu meselelerle uğraşmaktayım. Onları halletmeye çalışmaktayım. Bunun üzerine bir de eski meseleleri alırsam, işin içinden çıkamam" dedim. "Eğer siyasi hakların iadesine bir itiraz gelecekse bu daha ziyade silahlı kuvvetler çevresinden gelebilir, orada araştırmak gerekir. Eğer onlar böyle bir siyasi hakkın iadesine itiraz etmezler, taraftarı olurlarsa ben de memnuniyetle buna katılırım. Ama ben o günkü karışık ortamda kendi girişimimle, bir de siyasi hakların iadesi problemi ortaya çıkarmam" demiştim.

Muhalefetle istişare

31 Aralık günü bana *Adalet gazetesinden gelen bir yetkili bazı sorular yöneltmişti. Bu sorulara şu cevabı veriyorum: "Bizim hükümetimiz 12 Mart Muhtırası'nı gerektiren ortamın düzelmesine çalışmaktadır. Daha eski durumların düzeltilmesiyle bugün için meşgul olmayı düşünmemektedir"*.

Adalet gazetesi Genel Yayın Müdürü'nün bana sorduğu sorular arasında bir soru da şu idi:

> "Soru: Hükümet son defa zatı devletinizce kurulurken parlamentoda 49 üye ile temsil edilmekte olan Demokratik Parti ile istişarede bulunulmaması bazı çevrelerce tahlile tabi tutulmaktadır. Bu husustaki düşüncelerinizi lütfeder misiniz?
>
> Cevap: Demokratik Parti'nin Birinci Erim Hükümetine girmesi için o partinin genel merkezine kadar bizzat giderek yetkililerden ricada bulunmuştum. Reddetmeyi kendi politikalarına daha uygun buldular. İkinci Erim Hükümeti kurulmadan Sayın Bozbeyli, benden başka birisinin hükümet kurmasını istedi. Bu durumda ben ne yapabilirim.
>
> Soru: Sayın Devlet Başkanı tarafından verilen beyanatta 12 Mart'tan önceki hükümetlerin hatalarının tespit edilmemiş bulunduğu hususunun ortaya atılmış olması polemik vasıtası yapılmıştır. '12 Mart'ta ik-

tidardan alınan siyasi kadronun herhangi bir hata ve ihmali yoksa neden 12 Mart'a girilmiştir' yolunda yaygın propaganda yapılmıştır. AP kanadı bu beyanatı işlerken, Ecevit grubu da '12 Mart yapılmamış olsaydı, seçimle iktidar değişecekti' istikametinde telkinlerde bulunmaktadır. Bu tezadı lütfen aydınlığa çıkarır mısınız?

Cevap: Sayın Cumhurbaşkanı'nın *Milliyet* gazetesinde çıkan beyanlarının yoruma ihtiyacı yoktur. Burada üzerinde durulacak 29 Kasım günü Millet Meclisi'nde hayat pahalılığı konusunda bir genel görüşme yapılmıştı. Oradan enteresan şeyler alınabilir.

Soru: Devlet Planlama Teşkilatı'nda solcu bir grubun karargâh kurduğu yolunda iddialar ve tartışmalar devam etmektedir. Siyasi parti liderleri zâti devletinize bu konuda şikâyetlerde bulunmuşlar, Meclis kürsüsünde aynı şeyleri söylemişlerdir. Bu hususta neler düşünmektesiniz?

Cevap: Böyle bir şeyden bilgim yoktur".

Yıl sonu bildirisi

31 Aralık günü 1971 yılının sona ermesi ve 1972 yılının başlamak üzere olması dolayısıyla bütün Türk vatandaşlarına başbakan olarak iyi dileklerimi bir mesajla sundum. Bu mesajda aynı zamanda Türkiye'nin o günkü, 1971 yılı sonundaki durumu da kısaca tahlil edilmekte idi. Bunu buraya geçiriyorum.

"Sevgili vatandaşlarım.

Yeni yılın tek tek her birinize ve milletçe hepimize mutluluklar getirmesi dileğiyle sözlerime başlamak istiyorum.

Yoğun olaylarla dolu bir yılı arkada bıraktık. Yurdumuzu huzursuz kılan, insanları sokakta, evinde endişe içinde bırakan kanun dışı anarşik ve tedhişçi eylemler bugün için önlenmiştir. Türkiye'yi bölmek, zayıf düşürmek isteyenlerin kötülükleri de çevrilmiş büyük ölçüde kontrol altına alınmıştır.

Bütün bunlar sıkıyönetim yolundan başarılabilmiştir. Geçen yılın aynı hafta ve ayında sadece üniversitelerimizin, okullarımızın nasıl bir

cehennem ateşi içine düşürüldüklerini hatırlamak bugün kazandığımız huzur ve sükunun önemini ve değerini kavramaya yeter.

Hükümet, devlet ve milletçe, bütün çabalarımız o karanlık bozgun ortamının içine bir daha düşmemeye yönelmiştir. Üniversitelerimiz, okullarımız normal yaşantılarını çalışmalarını buldular ve sürdürüyorlar. Herkes yerinde, işinde sokakta normal yaşantısına kavuşmuştur. Bunun böylece bozulmadan yürütülmesini elbirliğiyle sağlayacağımıza inanmak istiyorum. Normal koşullara ve ortama yeniden kavuştuğumuzda, bunalım döneminden en az acı ve en az zarar ile çıkılmış olunmasına çalışmaktayız.

Aziz vatandaşlarım, arkada kalan aylar çalkantılı heyecanlı geçmesine rağmen, milletçe ilerlememiz, kalkınmamız yönünden yüzümüzü güldürücü gelişmeler olmuştur. Kısaca bunlardan da söz etmeliyim:

Elimizdeki son bilgilere göre milli gelirimiz bu yıl % 9,2 artış göstermiştir. Bu artış ikinci plan döneminin en yüksek hızıdır. Bu sonucun sağlanmasındaki etken yalnız çok iyi bir mahsul elde etmiş olmamız değildir. Sanayi gelirimizde de büyük bir artış olmuştur. Bu artış 1970 yılında % 2,5 iken bu yıl % 9'dur.

Sizlere şunu da haber verebilirim:

Yalnız sanayi gelirimizde değil, iç ve dış ticaretimizde de önemli gelişmeler olmaktadır. İhracatımız 1971 yılı Ocak-Kasım dönemi içinde % 6,2 artarak 543 milyon doları bulmuştur. Aralık ayının ihracat gelirinin de yüksek olduğunu öğreniyorum. Eğer son kesin rakamlar umulduğu gibi gelirse, 1971 program hedefi olan 640 milyonu bulabileceğiz. İthalatımız daha hızlı bir şekilde artmıştır. Artış oranı % 25'tir. Böylece 1971 yılında program hedefini aşarak bir milyar 150 milyon dolarlık ithalat yapmış olacağız. Bu netice tesadüfen alınmış değildir. Yatırımları, üretimi artırmak, mal dengesini sağlamak maksadıyla, ileriyi gören bir politika izlemek suretiyle bu neticeye gidilmiştir. İşçi dövizlerimiz büyük bir yükseliş göstermiştir. Geçen yıl 273 milyon olan gelir 1971'de 485 milyon dolara yükselmiştir. Rehindeki altınlarımız da bu büyük gelir sayesinde kurtarılmıştır. İşçilerimize şükran borçluyuz. Onların tasarruflarını yurt içinde değerlendirmek için 1972 yılında daha büyük çabalar göstereceğiz.

Az önce söylediğim gibi bu gelişme yalnız dış ticarette değil, iç ticaretteki gelişmeler de iyimserliğe dönmüştür. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan anketlerin sonuçlarına göre 1971'in ilk yarısındaki

kötümserlik dağılmış, yerini iyimserlik almıştır. 1971 yılında özel sektörün yatırımları cari fiyatlarla 16 milyar lirayı bulmuştur. Böylece 1971 programının öngördüğü 15,5 milyarlık seviye aşılmıştır. Kamu sektörü yatırımları için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Maliyemiz maaş ve ücretlere yapılan zamları karşıladıktan başka, bunların finansmanına da koşmuş ve 1971 yılında cari fiyatlar 16,5 milyarlık yatırım yapılmasına imkân sağlamıştır. Yatırımlarımızın 1972 yılında hızla artması için tedbirler alınmıştır. 1971 programının yıl bitimine pek az kalmışken değiştirilmesinin de nedeni budur. Özel sektör için sağlanan yatırım kotaları, kamu sektörü için gemi ve uçak alım kararları bu politikaların parçalarıdır.

Sayın vatandaşlarım, Türkiye 1963 yılında önemli bir seçim yapmıştır. Avrupa Topluluğu'nun bu yüzyıl bitmeden tam üyesi olmaya karar vermiştir. Tam üye olmak kararı sadece bir siyaset kararı, ya da hukuk belgesi demek değildir. Bu Atatürk'ün çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma ve hatta onu aşma ülküsü yönünde, çok cesaretli ve fakat zorunlu bir atılım ve bir sıçrayıştır. Önümüzdeki süre içinde öteki Avrupalı ortaklar kadar güçlü bir toplum olma kararı vermek demektir. Türkiye'nin yatırımları, ihracatı, üretimi, teknolojisindeki başarıları yeni yüzyıla girmeden en az onların bugünlerde bulunduğu seviyeyi bulmalıdır. Bunun için tasarruflu hareket etmeye, çok çalışmaya, planlı bir tutum izlemeye mecburuz. Hükümetimizin reform politikası gütmesi, kamu yönetimimize, toplum yapımıza böyle bir ortam yaratmak içindir.

Sevgili vatandaşlarım, görüyorsunuz ki yeni yılı karşılarken sizlere duyurduğum gerçekler geleceğe umutla bakmanızı haklı kılmaktadır. Bütün bir yıl çalışan, didinen, göz nuru veya alın teri döken sizlerin 1972 yılına iyimser düşünce ve duygularla girmenizi diliyorum. Çoluğunuzla çocuğunuzca, büyüklerinizle küçüklerinizle, yakınlarınızla, sevdiklerinizle geleceğe inanarak şen esen ve mutlu saatler içinde yeni yılı karşılamanızı diliyorum. Birlikte söyleyelim Türk milletinin ufku aydınlık geleceği parlak olsun".

AP'nin önemi

Yeni yılın ilk günlerinde 3 Ocak günü Adalet Partisi'ni, Cumhuriyet Halk Partisi'ni, Milli Birlik Grubu'nu ziyaret ettim. Bana yeni hükümetin kurulması, güvenoyu alması dolayısıyla tebrike gelmiş olan zevatın ziyaretlerini iade ettim. Adalet Partisi'nden Halk Partisi'ne geldiğimde, Adalet Partisi Genel Sekreteri Nizamettin Erkmen gazetecilere "yakında Başbakan ile Adalet Partisi Genel Başkanı bir konuda görüşebilirler" demiş. Gazeteciler beni buldular, bunu sordular. "Ben de aynı fikirdeyim" dedim. 9 Ocak günü İnönü'yü de ayrıca ziyaret ettim.

9 Ocak günü Demirel'in Büyük Millet Meclisi'ndeki odasında görüştük. Görüşmeden sonra gazetecilere şunu söylüyorum:

> "Türkiye'yi anayasa düzeni içinde, parlamenter rejim ile idare edeceğiz. Parlamento ile çalışacağız. Bütün kararları bilhassa yasama kararını parlamentodan alacağız. Parlamento deyince kim var parlamentoda? Evvela hükümette görev almış partiler var. Bunların en büyüğü Adalet Partisi, sonra Cumhuriyet Halk Partisi, sonra MGP. Böyle bir hükümetin başkanı devamlı işbirliği halinde, anlaşma halinde işlerini yürütebilir değil mi? Bugünkü görüşmemizde Sayın Demirel'e izahat verdim. Fikir aldım. Türkiye'nin iç ve dış bütün meselelerini konuştum".

Bütçe etrafında

Aynı gün gazetecilerin bütçe hakkındaki bir sorusuna cevap verdim. Bu cevapta bundan sonra bütçenin bütçe komisyonunda ve Meclis'te konuşulması ve bilhassa bizim getirdiğimiz vergi kanunlarının Meclis'ten çıkmasındaki güçlüklerin esaslarının işaretleri vardır. O soruya verdiğim cevap şöyledir:

> "Maliye Bakanı ilk gün bütçeyi komisyonda takdim ettiğimde 'bütçeyi size takdim ediyorum' dedi. Bütçeden indirilecek, bizim gözümüzden kaçmış önemlice yekunlar varsa ve bütçe komisyonu bunları ortaya koyarsa biz ancak sevinç duyarız bundan. Ama personel aylık-

larının dahil olduğu cari giderler 26 milyar. Bunun neresinden kaç kuruş iner bir görelim. Yatırımları asla kısmamak lazım. Çünkü yatırımlar kısılırsa enflasyon olur. İşsizlik de olur, pahalılık da olur. Planlama dairemizin fikri bu. Biz de uzmanların bu fikirlerini benimsedik. Bütçeyi bu şekilde bağladık, getirdik. Bir şey iyi değildir demek kolay. İyisi nedir onu da söylemek lazım. Alternatifini de söylemek lazım. Bu vergiyi koymayalım. Nasıl yapalım? Masraflı bütçe deniyor. Nereden indirelim? Carilerden mi indirelim, yatırımlardan mı? Hangi yatırımlardan indirelim. Yatırımların listesi var bizde. Keban'dan mı? Gökçekaya'dan mı keselim. 1974'te, bu yatırımlar gerçekleşmezse, Türkiye büyük bir elektrik krizi ile karşılaşacaktır.

Büyük yatırımlar yapılıyor Türkiye'de. Bunların hepsi başlamış. Bitmemiş. Bitmedikçe de katkıda bulunamayacak ekonomimize. Ama biraz daha gayret sarf eder bitirirsek ekonomimize katkıda bulunacaklar. Bunların hangisinin ihmal edilmesini hangi parti arzu ediyorsa millet karşısında sorumluluğunu üzerine alıp ortaya çıkmalı. Yoksa yuvarlak laf: 'Efendim bu bütçe çok masraflı'! Neresi, ne kadar, hangi kalem, ne kadar indirilebilir? Komisyondan bunu beklerim. 'Bu vergiler konmasın'! Peki açığı ne yapalım, nasıl yapalım?

Merkez Bankası'na gidip banknot mu bastıralım. Bunun da mesuliyetini almalı o üzerine. Hayır yatırımlardan indirelim. Hangilerini onu da söylemeli. O zaman ciddi bir çalışma, karşılıklı görüşmeye, müzakere etmeye değer bir çalışma olur.

Mali denge vergisi yerine ne koyalım? Mali denge vergisinin memurlara isabet eden kısmı 600 milyon lira. Yani 3 milyarın 600 milyonu memurlardan alınacak. Bilindiği gibi, ücretlerin 1.200 liraya kadar olan kısmı da vergiden muaf olacaktır. Bunun üzerindekiler verecektir. Mali denge vergisinin beyannamelerini gelir vergisi mükellefleri verecek daha çok. Mali denge vergisini gayri menkul alım satımı yapan, tapuda tescil ettirenler verecek. Yani bir şeyi olan, bir şeyi üzerine muamele yapanlar verecek.

Geçen sene devlet personel kanunu ile memurlara % 70 asgari, % 8 azami zam yapıldı. Mali denge vergisi tasarruf bonosu adı altında % 3 olarak zaten alınıyordu. Devlet % 70 vermiş % 5'ini geri alıyor. Canım, bir sene içinde de devletin birdenbire kendini buna ayarlayamamış olmasını mazur görün.

Pahalılıktan şikâyet ediyoruz. Nasıl önleyeceğiz bunu? Enflasyona gitmemekle. Karşılıksız para çıkarmamakla. Başka yol varsa söylensin. Ben beklerim ki Türkiye'nin aklı eren, aydın ekonomici, maliyeci uzmanları, üstatları bunları tahlil eden yazılar yazsınlar. Nihayet biz de kendi kafamızdan atmıyoruz, çıkarmıyoruz bunları. Devlet 600'den fazla elemanı, uzmanı planlamada çalışıyor. Maliye Bakanlığı ile oturmuşlar, aylarca, haftalarca bu konuları görüşmüş, müzakere etmişler. Münakaşa etmişler. Bizim elimize birtakım alternatifler getirmişler. Bunun dışında bir alternatif varsa (bizim inandığımız yoktur), ama kamuoyunda dediğim gibi tafsilatla tartışılsın."

10 Ocak günü MGP lideri Feyzioğlu ile görüştüm.

Valiliklere genelge

12 Ocak günü bütün valiliklere bir genelge gönderdim. Bu genelgeye ben çok önem veriyorum. Milletvekilliğim esnasında vilayetlerde valilerin otoritelerinin azaldığını ve bakanlıkların ve vilayetlerde kurdukları birçok teşkilatın valilerin otoritesi dışında kaldıklarını ve bu yüzden işlerin aksadığını görmüştüm. Bunu düzeltmek istiyordum. Benim anlayışıma göre vilayette vali cumhurbaşkanından itibaren bütün devlet teşkilatının başbakanın, bakanların yegâne en üst otoritesi temsilcisidir. Her şey onda başlayıp onda bitmelidir. Bu olmazsa idare sarsılır ve sarsılmakta olduğunu görüyordum. Bunu önlemek için valiliklere bir genelge gönderdim. Bu genelgenin hazırlanmasını Bakan Ferit Kubat'a borçluyum. Genelge şudur:

"Hükümetimiz ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda hızlı bir değişme içinde bulunan Türk toplumunun, sosyal adalet ilkelerine uygun ve dengeli bir gelişme içinde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını sağlayacak olan reformları gerçekleştirmek için çok ağır bir görev ve sorumluluk yüklenmiş bulunmaktadır.

Reformların gerçekleşmesinde ve idareye etkenlik kazandırılmasında merkezi idarenin taşrada örgütlenmesi özel bir önem ve ağırlık taşımaktadır.

Bilindiği üzere yeni anayasamız kendisinden önceki 1924 anayasası gibi merkezi idarenin taşrada il sistemini esas almıştır. 5442 sayılı il idaresi kanununda taşra örgütlerinin temel ilkelerini anayasadaki bu esasa göre düzenleyen bir sistem getirilmiştir. Bu sistem ilde devlet kişiliğinin tek bir temsilcide, valide toplanmasını zorunlu kılmaktadır. Kanunun 9. maddesi uyarınca valinin 'ilde devletin ve hükümetin temsilcisi ayrı ayrı her bakanın mümessili ve bunların idare ve siyasi yürütme vasıtası' olması bu zorunluluktan doğmaktadır.

Aslında 5442 sayılı il idaresi kanunu taşra örgütlerinin temel ve ana ilkelerini düzenlemek amacını güden bir ana kanun olduğu halde uygulamada kanunun getirdiği sistemden geniş ölçüde uzaklaşılmıştır. Bugün başbakanlığa bağlı kuruluşlarla birlikte taşradan ili aşan çevrede örgütlenmiş bakanlık sayısı 15'tir. İllerin 62'si, ilçelerin 8'i bu örgütlerin bölge merkezi durumundadır. Böylece Türkiye sınırları birbirleriyle kesişen ve her biri ayrı yetki çevresinde olan 409 parçaya bölünmüş bir görünüm içindedir.

Temel sistem dışındaki bu örgütlenmenin sonucu, görevlilerin yetki ve sorumluluklarını bilemez duruma gelmeleri, görev ve yetki karışıklıklarına ve anlaşmazlıklarına yol açılması, kamu hizmetlerinde koordinasyon ve kontrolün son derece güçleşmesi olmuştur. Oysa sosyal ve ekonomik gelişmeye yönelen faaliyetlerin takım çalışmasına imkân verecek 'bir idari bütünlük' içinde ele alınması ve kalkınmayı bir bütün olarak gerçekleştirmek için, kaynakların tahsisinde birtakım önceliklere uyulması zorunluluğu, ilde yürütülen kamu hizmetlerinin koordinasyon ve kontrol ihtiyacını bugün her zamandan daha çok artırmış bulunmaktadır.

Taşra genel yöneticisi olan vali, farklı kurum ve kuruluşlar arasında toplam kamusal yararların toplandığı bir noktadır. İlde yürütülen kamu hizmetleri üzerinde koordinasyon ve kontrolü sağlamak, mahalli idarelerin yasalara ve ulusal plana uygun hareket etmelerini gözetmek ve ulusal plan ve programlarla bağlantılarını kurmak kamu güven ve esenliğinin korunması ile ilgili tedbirleri almak valinin görevidir.

İdarenin etkenlik kazanabilmesi, valinin devlet ve hükümet temsilcisi olarak bu görevleri en iyi bir şekilde yapabilmesine bağlıdır. Bunun

için bütün bakanlıklarla genel müdürlüklerin ve bunlara bağlı taşra kuruluşlarının aşağıda gösterilen esaslara tam olarak uymaları gerekli görülmüştür:

1- Bölgesel kuruluşlar ve iktisadi devlet teşekkülleri dahil il içinde faaliyet gösteren tüm kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon ve iş birliğinin sağlanmasından yatırımların 5 yıllık planda ve yıllık programlarda ön görülen ilkeler ve süreler içinde gerçekleşmesinin gözetim ve denetiminden devletin tek temsilcisi olan vali sorumludur. Bu sorumluluğun gereği olarak anılan tüm kuruluşlar valinin çevresinde tam bir 'takım çalışması' düzeni içinde faaliyetlerini yürüteceklerdir.

2- Vali ilde kalkınma planının gerçekleşmesinden de sorumlu olduğundan yukarıdaki kuruluşların o il içinde yapacakları plan ve programlar valinin bilgisi altında ve onun görüşü ve teklifleri alınarak hazırlanacaktır.

3- Bütün kamu kuruluşlarının planlama faaliyetlerinden valinin tam ve kesin bilgilere sahip kılınabilmesi için, bakanlık ve genel müdürlüklerin taşra örgütlerine ve bu örgütlerin merkezlerine ya da başka bir kademeye doğrudan doğruya gönderdikleri plan ve yıllık programlara ilişkin yazı ve belgelerin birer örneği o yazı ve belge ile ilgili valiliklere gönderilecektir.

4- Hizmetler arası koordinasyon ve işbirliği yatırımların gerçekleşme durumlarının gözetim ve denetim konularında yıllık programlar uyarınca valiliğe verilmesi gereken bilgilerle, valilerce istenecek diğer bilgiler ilgili kuruluş ve dairelerce valiliğe zamanında doğru ve noksansız olarak gönderilecektir.

5- Plan ve programla ilgili işlerde her kuruluş ve dairenin valilikle bağlantı ve ilişkileri doğrudan doğruya bunların başındaki yetkili ile vali tarafından düzenlenecektir. Valilikte yapılacak toplantı ve görüşmelere kuruluş ve dairenin birinci derecedeki yetkilisinin katılması asıldır. Bu konuda takım çalışmasını güçleştiren tutum ve davranışlardan dikkatle kaçınılacaktır.

6- Tüm kamu kuruluş ve dairelerinin birinci ve ikinci derecedeki temsilciliklerine yapılan atamalar bunların geçici görev, izin, hastalık ve bunun gibi nedenlerle görev yerlerinden ayrılışları, görevlerine dönüşleri ve görevde bulunmadıkları süre içinde kendilerine vekâlet edeceklerin adları, ilgili valiliklere yazılı olarak bildirilecektir.

7- Kalkınmaya hız kazandırmak amacıyla valilerin koordinasyon, gözetim ve denetim görevleri ile ilgili konularda bakanlık ve genel müdürlüklere yapacakları teklifler ciddi şekilde incelenip değerlendirilecek ve yapılan işlemin sonucu valilere bildirilecektir.

Gereğinin ona göre yapılmasını ve genelgenin en uç birimlere kadar duyurulmasını rica ederim".

21 Ocak günü haber şu: Benim parti liderleri ile görüşmelere devam edeceğimi söylüyor. "İç ve dış güvenlik, reform tasarıları, anayasa değişikliğinin öngördüğü yeni kanunlar ve bütçe konuları ele alınacaktır ve alınmaktadır" diyor.

Sıkıyönetim: V. Uzatılış – 24 Ocak 1972

Bundan sonraki sıkıyönetim uzatılması 24 Ocak 1972 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında görüşüldü. Bu sıkıyönetim uzatılmasının en ilginç olayı, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına İsmet İnönü'nün konuşmasıdır. Buna ileride değineceğim. Şimdi sıkıyönetimin neden uzatılması istendiğini hükümet adına kürsüde izah eden Ferit Kubat'ın sözleri üzerinde duracağım.

Ferit Kubat sıkıyönetimi gerektiren nedenleri, yine üç kategoride topladı: Aşırı sol, aşırı sağ ve bölücülük faaliyetleri. Bunlar hakkında son iki aydaki gelişmeler üzerinde durdu, bilgiler verdi. Kubat şunları söyledi:

"Sıkıyönetimin ilanını müteakip, yurt içinde başlatılan, hükümet ve silahlı kuvvetlerimizi vatandaş nezdinde küçük düşürücü, halkı idareye karşı silahlı direnmeye teşvik ve tahrik edici mahiyetteki bildiri, broşür vesaire matbuanın, gizli yollardan basılıp el altından dağıtılması, bu amaçla hazırlatılmış sloganları havi afişlerin, bilhassa büyük kentlerimizde her derecedeki okullarda muhtelif yerlere yapıştırılması ve benzeri yazıların duvarlara yazılması, tarafımızdan dikkatle izlenmekte suçlular hakkında gereği yapılmaktadır.

Aşırı solun bu kabil faaliyetlerle taraftarlarına moral vererek öğrenci sempatizanlarını harekete geçirmek amacını güttüğü, yakalanan olay sanıklarının itiraflarıyla sabit olmuştur. Son zamanlarda fakülte ve yüksek okullarda yürütülen faaliyet ve meydana gelen olaylar üniversitelerimizi sıkıyönetim öncesi olduğu gibi bir karargâh ve faaliyet alanı haline getirilmek, yaratılacak huzur bozucu olaylarla öğrencilerin sokağa dökülmek istendiğini ve bu konuda bazı organizasyonlara tevessül edildiğini açıkça göstermektedir. Nitekim uzun süredir görülmeyen öğrenci hareketleri yeniden başlamış, çeşitli fakülte ve yüksek okullarda yaralama ile sonuçlanan münferit veya toplu ideolojik çatışmalar olmuştur.

Aşırı solun, üniversite ve yüksek okullar çevresinde mutasavver faaliyetlerle ilgili olarak gerekli vasatın hazırlanması ve tansiyonun yüksek tutulması hususunda büyük çaba harcadığı müşahede edilmektedir. 7 Aralık 1971 günü bir ilimizde devrimci anarşistlerin 1972-1973 yıllarında sürdürecekleri faaliyet, hedef ve çalışma tarzlarını tespit eden dokümanlar elimize geçirilmiştir. Bu dokümanların tetkikinden de, aşırı solun örgütlü ve uzun vadeli bir çalışmayı planladığı anlaşılmış, bu da bundan önce konuyla ilgili olarak alınan haber ve kanaatimizi teyit etmiş bulunmaktadır. İlk fırsatta örgütlenerek girişilecek eylemler için, gerekli paranın temini amacıyla, 17 Aralık 1971 günü bir ilçemizde bir benzin istasyonunun silahla soyulmasına teşebbüs edilmiş, istasyon sahibiyle bekçisi mütecavizler tarafından ateş edilmek suretiyle yaralanmıştır. Olayı müteakip emellerine nail olamadan kaçmaya muvaffak olan, üç kişi oldukları tespit edilen sanıklar kısa bir süre sonra güvenlik kuvvetlerimiz tarafından saklandıkları yerde silahlarıyla birlikte yakalanmışlardır. Her üç sanık alınan ifadelerinden devrimci olduklarını, bu soygunu ideolojik amaçla düzenlediklerini, muvaffak olmaları halinde, bu kabil soygunlara devam etmeyi planlamış olduklarını itiraf etmiş bulunmaktadır.

Anarşik faaliyetlere katılıp takibattan kurtulmayı başarmış, ya da aynı suçlardan sanık olup halen firarda bulunan anarşistlerin çoğunun yurt dışındaki gerilla eğitim kamplarında eğitim gördükleri, bunların 1972 yılı başlarından itibaren oralardan temin ettikleri çeşitli silahlarla birlikte yurda dönerek, çeşitli eylemlere geçecekleri aldığımız haberler arasındadır. Nitekim gerilla eğitimi görmek veya bir süre saklanarak takibattan kurtulmak amacıyla, yurt dışına gidenlerin yurda dönüşleri-

ni, aynı amaçla gidecek olanların çıkışlarını organize etmek üzere, bir sınır ilçemizde gizli bir örgütün varlığı meydana çıkarılmış, olayla ilgisi görülen 22 şahıs yakalanarak ilgili sıkıyönetim komutanlığına teslim edilmişlerdir.

28.12.1971 günü yine bir ilimizde rejim aleyhtarı gizli toplantılar yapan, bulundurdukları alıcı-verici cihazlarla güvenlik kuvvetlerince yapılan telsiz muhaberelerini dinleyerek, taraftarlarına bilgi veren bir hücrenin varlığı meydana çıkarılmış, suç aletleriyle birlikte yakalanan beşi öğrenci ve biri de sivil olan altı sanık sıkıyönetim komutanlığına teslim edilmiştir. Sanıklardan dördü tutuklanmış, ikisinin serbest olarak muhakemesi devam etmektedir.

Bazı temas ve faaliyetlerde bulunmak üzere İstanbul'dan Ankara'ya gelen İstanbul Devrimci Lise (Dev-Lis) kurucusu bir gencin, İstanbul'a döneceği ve üzerinde silah ve gizli belgeler bulunduğu tarafımızdan evvelce tespit edilmiş, 16 Ocak 1972 günü yakalanmıştır. Bu gencin üzerinde ve bavulunda yapılan aramada 7 adet mermisiyle birlikte bir tabanca, ateşlenmeye hazır dört adet dinamit, üç adet fünye ve üzerinde 'kurtuluşa kadar savaş, Türk Halk Kurtuluş Partisi, Mayıs 1971' ibaresi bulunan ve Türk Halk Kurtuluş Partisi Merkez Komitesi imzalı 8 broşür ile, muhtelif sol matbua ele geçirilmiştir. Olayla ilgili olarak 17.1.1972 günü bir kişi daha yakalanmıştır. Tahkikat devam etmektedir. Bu olaylar da, aşırı sola mensup olup dışarıda kalabilenlerin devamlı bir faaliyetin içinde olduklarını kesinlikle ortaya koymaktadır.

Biraz da aşırı solun yurt dışı faaliyetleri üzeride durmak isterim. Sıkıyönetimin ilanıyla anarşist militanlardan çoğunun yakalanarak tutuklanması, örgüt ve yayın organlarının kapatılarak faaliyet alan ve imkânlarının daraltılması nedeniyle, yurt dışına kaydırılan devlet ve hükümetimiz aleyhindeki çeşitli faaliyetler, mahalli komünist parti ve kuruluşların da desteğiyle devam etmekte ve gelişmeler kaydetmektedir.

Türk işçi ve öğrencilerinin yoğun bulunduğu Batı Avrupa ülkelerinde işçilerimiz hedef alınarak, solcu öğrenciler tarafından kurulmuş örgütlerce yürütülen ideolojik çalışmalar yanında, Türkiye'de idareyi küçük düşürücü miting ve gösteri yürüyüşleri düzenlemek, bildiri ve broşür dağıtmak gibi faaliyetlerle kesif ve yıkıcı bir propaganda yürütülmektedir.

Yabancı ülkelerdeki komünistlerin ve kişi ve kuruluşlarla yakın ilişkileri bulundukları bilinen yurt dışındaki bazı vatandaşlarımızın kendi aralarında yaptıkları toplantılarda ve çıkardıkları gazete ve mecmualardaki yazılarıyla, ülkemiz anarşistlerine yürütecekleri faaliyet ve girişecekleri eylemler konusunda talimatlar verdikleri alınan haber ve ele geçen dokümanlardan anlaşılmaktadır.

Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sayın üyeleri,

Buraya kadar sol faaliyetlerden bahsetmiş oldum. İkinci bölüm olarak diğer aşırı ucu teşkil eden sağ faaliyetlerden de kısaca bahsetmeyi faydalı bulmaktayım. Aşırı sağ görüşünü benimseyen ve bu görüşe dayanan bir devlet düzeni kurmayı amaçlayan çevre, sıkıyönetim devresinde belirli faaliyette bulunmamayı çıkarlarına daha uygun bulmakla beraber fakülte, yüksek okul ve öğrenci yurtlarında ağırlıklarını koymak ve varlıklarını kabul ettirmek gayesiyle, münferit ve toplu hareketlere girişme gayretlerinde oldukları gözden kaçmamaktadır.

Taraftar ve sempatizanlarını ideolojik açıdan eğitmek ve onları faaliyetlerde etkili kılmak amacıyla eğitime tabi tuttukları, yine bu amaçla, sıkıyönetim öncesi olduğu gibi, eğitim kampları açma hazırlıkları içindedirler. Dış kaynaklarca beslendiği yolunda emareler bulunan aşırı sağın dünya İslam ülkeleriyle birlik tesis ederek, dini temellere dayanan bir devlet kurulması yolunda hücresel örgütlenmeye gittiği ve bir an önce faaliyetlerini yurt çapında organize etme gayreti içinde olduğuna dair haberler alınmaktadır.

Ülkemizi bölücü faaliyetlerle de ilgili ve bu hususta da edinilen kısa malumatı arz etmeyi faydalı görmekteyiz. Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü parçalamaya matuf bölücü ve bölgeci amaç güden faaliyetler önem ve ciddiyetini muhafaza etmektedir.

23 Eylül 1971 tarihinde gizli bir partinin mensup ve mesullerinin tevkif edilmesiyle bir hayli sarsılan bu çevre mensuplarının, son günlerde tüm faaliyetlerini hepimizce bilinen komşu ülkelerde aynı amaç peşinde koşan ve kendilerinin safında bulunanlara yapılan yardımların arttırılması yönüne tevcih ettikleri müşahede edilmektedir.

Sıkıyönetimin varlığı ve alınan tedbirler nedeniyle, serbestçe hareket etme imkânlarını kaybeden bu çevrenin faaliyetlerini yurt dışına kaydırdıkları haber alınmıştır. Bu cümleden olarak, 1968 yılında meydana çıkarılan gizli bir partinin üyelerinden olup, üç yıl hapse mahkûm edilen bir şahsın, bir komşu ülkede kendi fikirlerinin temsil edildiği bir

> partinin son toplantısına katıldığı, toplantıda yapılan konuşmalarda Türkiye'deki bölücü, gizli partinin Türkiye'deki solcu örgütlerle birlikte yurdumuzda kargaşalık ve müteakiben de toplu bir isyan çıkarılmak istendiği, ancak 12 Mart'tan sonra sıkıyönetimin ilanıyla, Marksist örgütlerin dağıtılarak, militanlarının tutuklanması sebebiyle, bu arzunun gerçekleştirilemediği, her şeye rağmen amacın gerçekleştirilmesini temin maksadıyla temaslar yapıldığı, bu meyanda komünist ülkelerin yetkilileriyle ilişki kurularak görüşme akdedildiği, silah ve diğer hususlarda yardım edileceğine dair söz alındığı, bundan sonra yapılacak çalışmaların ilk etabında Türkiye'den davaya inanmış 50 kadar genci gerilla eğitimi görmek üzere komşu bir ülkede bu çalışmalarla ilgili bir partinin emrine gönderilmesi gerektiği, eğitimin hitamında yurdumuzun çeşitli bölgelerinde silahlı eyleme geçileceği, bu arada Türkiye'deki Şafak Grubu'nun da Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tedhiş ve sabotaj hareketlerine başlayacağı hususlarının ifade edildiği haber alınmaktadır.
>
> Bu arada son aylar içinde ele geçirilen silah ve mühimmat miktarlarını da sıkıyönetim bölgesine dahil olan ve olmayan iller itibarıyla bilgilerinize sunmak isterim. Sıkıyönetim bölgesi için vereceğim rakamlar dokuz aylıktır. Sıkıyönetim dışındaki bölgeler için vereceğim rakamlar iki aylık, son iki aylıktır. Sıkıyönetim bölgesinde 1.035 tüfek, 1.845 tabanca, 483.746 mermi, 34 makineli tüfek, sıkıyönetim bölgesi dışında son iki ay içinde 143 tüfek, 1.689 tabanca, 408.203 mermi, 11 makineli tabanca elde edilmiş bulunmaktadır. Ayrıca çok miktarda kesici aletleri de bunlara ilave etmek yerinde olacaktır.
>
> Sayın Başkan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sayın üyeleri,
>
> Buraya kadar olay belge ve sağlam haberlere dayanarak arz ettiğim hususlarla, aşırı uçların ve bölücü amaç güden yıkıcı güçlerin sürdürdükleri ve önümüzdeki günlerde yürütecekleri faaliyet ve eylemler hakkında, sayın üyelere tatminkâr bir fikir verebildiğim kanısındayım".

Bundan sonra İçişleri Bakanı, sıkıyönetim ilanını gerektiren sebeplerin henüz ortadan kalkmadığı, dolayısıyla sıkıyönetimin iki ay daha uzatılmasının tasdikini meclislerden istedi.

CHP adına İsmet İnönü

İçişleri Bakanı'ndan sonra kürsüye Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Genel Başkan İsmet İnönü geldi. İsmet İnönü'nün bu konuşması yukarıda da işaret ettiğim gibi ilginçtir. Bu konuşmada İsmet İnönü iki önemli konu üzerinde durdu:

1- Siyasi suçlar için idam yapılmamasını önerdi,

2- Sıkıyönetimin de artık bir an evvel sona ermesi gerektiğine işaret etti ve bu iki düşüncesini, etraflı bir şekilde açıkladı. İnönü'nün konuşmasından bazı bölümleri buraya aynen alıyorum:

İnönü, sözlerine şöyle başladı:

> "Pek muhterem arkadaşlarım,
>
> İçişleri Bakanımızın sıkıyönetimin uzatılması için burada huzurunuzda verdiği gerekçe hakikaten düşündürecek ve memleket için isabetli tedbirleri bulmaya bizi sevk edecek bir mahiyet taşımaktadır. Ben isterim ki, bu gerekçe burada söylendiği gibi bütün memlekete yayılsın ve anlatılsın. Bununla memleketimizin dokuz aylık sıkıyönetimden sonra içinde bulunduğu vaziyetin ihtimalleri ve getireceği güç durumlar gözler önünde hakkıyla belirsin aydınlansın.
>
> Şimdi, sıkıyönetim nasıl başladı? O devirden başlayarak, bugün bulunacak isabetli tedbirleri düşündüğümüz gibi arz etmeye çalışacağım. Sıkıyönetimin başladığı ve partiler üstü hükümetin kurulması ihtiyacı olduğu günler, bugün gerekçesini söylediğimiz hazırlıkların büyük ölçüde başarıyla tatbik olunduğu günlerdi. Bu ihtimallerin hepsi o zaman nazariyatta değil, sokaklarda, müesseselerde, açık açık, pervasızca tatbik olunuyordu. Bu şartlar altında yeni hükümet kuruldu. Kuruldu ve sıkıyönetim idaresi kondu. Bundan evvel de sıkıyönetim idareleri kurulmuştu, muvaffak olmamıştı. Aynı ordu, aynı sıkıyönetim. Niçin muvaffak olmamıştı ve niçin bu sıkıyönetim başından itibaren, memleketin içinde bulunduğu tasavvur olunmaz anarşi tehlikesinden kurtulabildi? Bunu kavramak lazımdır. O zaman demokratik rejimin idaresindeki hükümet, demokratik rejimi o tarzda anlıyordu ve tatbik ediyordu ki, memleketin anarşistler eline düşmesine mani olamıyordu. Bugünkü çektiğimiz güçlüklerin birçoğu da, o zaman yürümekte olan hükümetin hataları yüzündendir.

Sevgili arkadaşlarım, bugün çok ciddi bir vaziyette iken, sıkıyönetimi ve yeni idareyi getiren hükümetin icraatından söz ediyorum diye parti mülahazasıyla veya şahsi aldanışla, dedikodu havasını tekrar meydana getiriyorum zannetmeyiniz. Bütün sözlerimi demokratik rejimi kurtarmak için vaziyete doğru bir teşhis koyma ve isabetli tedbirleri bulmak endişesiyle ve tecrübesiyle söyleyeceğim.

Şimdi, o zamanki hükümetin, sıkıyönetimi getiren bu partiler üstü hükümeti getiren, hükümetin demokratik anlayışı bir dereceye kadar her türlü sakat zihniyetten azade olarak, samimi bir anlayış tarzında tefsir olunabilir. Anlayış bu idi. Mecliste çoklukla hükümet rey kazanıyor, idare etme salahiyeti kazanıyor, o sebeple memleketi idaresi için doğru gördüğü tedbirleri tatbik ediyor. Ve bu tedbirler içinde, zulme kaçan aşırı tedbirlere vatandaşları rahatsız edecek eğilimlere hiç yer vermiyor. Böyle bir zihniyette yürütülen idare idi. Ne çare ki, demokratik rejimin kanunla söylenilmez sorumluluğu ve kanunda yazılmayan sorumluluklarını, seçmenler ve memleketin siyasi hayatını idare edenler, kâfi tecrübe sahibi olmadıkları için, mecliste verilen kararların tamamıyla isabetli olacağı ve vatandaşlar tarafından kabul olunacağı zan olunuyordu”.

Rejimin evrim hastalıkları

“Zannımız demokratik rejim milletçe istenilen anlamda ve memleket ölçüsünde tekâmül safhasındadır. Hiçbir kusuru bizim bir partimize veya bir kişimizin şahsına münhasır bir hastalık zannetmeyiniz. Geçirdiğimiz güçlükler ve hatalar bir ölçüde memleketimizin muhtaç olduğu tekâmül geçirme safhalarının zaruri neticeleridir. Mecliste ekseriyetle karar verilen, isabetli anlaşılan bir tedbirin halk oyunda kabul olunması, doğru görünmesi, samimi olarak benimsenmemesi gibi esaslı unsurlar, kâfi derecede henüz zihinlerimize yerleşmemiştir. Onun hastalığını çekiyoruz. Ama mütemadiyen ilerlemekteyiz, telakki etmekteyiz ve bir gün bütün bu güçlüklerden kurtulmuş demokratik rejimin asıl feyizli hayatına kavuşmuş olacağız. Tenkitlerimi de, şikâyetlerimi de hiçbir zaman ümitsizlik veya benim kadar iyi niyetli ol-

duklarını gördüğüm bu meclisteki arkadaşlarımı azaltma ve onlara özel ve dikkatsizlik göstermek fikri ile söylemediğime emin olmanız için söylüyorum. Bu mukaddimeyi yapma ihtiyacım vardır, çünkü bundan sonraki söyleyeceklerim daha ziyade dikkatinizi celbedecektir".

Etkisiz hale geldi

"Şimdi sayın arkadaşlarım, dedim ki, İçişleri Bakanımızın söylediği durum tıpkı dokuz ay evvel içinde bulunduğumuz bunalımda, memleketimizin önünde tatbik olunmakta olan bir vaziyetin tavsifleridir. Şu fark var ki, o zaman meydanda kolaylıkla, pervasızca tatbik olunuyordu, şimdi aynı şeyleri daha fazlasıyla tatbik etmek için hazırlık devri yapılmaktadır deniliyor.

Şimdi sıkıyönetim başladı ve yeni hükümet geldi. O, bulduğu bu ortamı kısa zamanda tesirsiz hale getirdi. O kısa zamandan sonra da, bunun temellerini, örgütlerini ve bir daha tekerrür etmemeleri tedbirlerini aramakla meşgul oldu".

Ordu başardı

"Ordunun bu devirde gösterdiği ciddiyet ve başarı her zaman iftihar edeceğimiz bir muvaffakiyettir. Ordu, en güç şartlar içinde memleket idaresini ele almış, memleketin asayişini ele almış ve bu asayişi kurtarıp meclise ve meclisin bütün partilerine, memleketi demokratik rejim içerisinde idare etmek ümidini tekrar vermiş ve memleketi inandırmış olduğu için, daima iftihar edeceğimiz büyük bir müessesemizdir. Ehliyetle idare etmişlerdir. Bir nokta gözümüzden kaçıyor. İç asayişimizle bu kadar ümitsiz bir tarzda meşgul olduğumuz devirlerde, benim gözümle, benim anlayışımla dış tehlikenin hiçbir zaman sakin bulunduğu bir zamana rast gelmedik. Dış tehlike bakımından bütün belalar etrafı-

mızda hora teperken, ordu bütün askeri vazifelerinin üstünde memleket asayişi için boğazına kadar, gece gündüz meşgul olmuştur. Boğazına kadar gece gündüz iç politikayla uğraşan bir ordunun memleket müdafaası için sarf edeceği gayretlerde mutlaka bir taraftan eksik kalması zaruridir. İnsan nihayet 24 saat çalışır. 24 saat kumandanları herkesi memleketi iç anarşiden kurtarmak için meşgul olan eğitmenin, bir de 24 saat çalışma isteyen dış tehlikeye karşı hazırlığını düşünmesini, çalışmasını hiç fasılaya uğratmaması, beşer dışı, tatbikat dışı bir düşüncedir. Demek ki, bu mücadele sırasında, ordu, asıl vazifesi olan dış tehlikeye karşı memleketi korumak vazifesinden fedakârlık etmek mecburiyetinde kalmaktadır".

Güvenlik örgütü

"Bu geçirdiğimiz iç tehlikeleri niçin ordusuz başaramadık? Ordu sıkıyönetim devrinde bir büyük mukavemeti kırmak ve dağıtmak için polisin, devletin emniyet kuvvetlerinin başaramayacağı bir güçlükle karşılaşmamıştır. Orduya ihtiyacımız, müsademe kuvveti onun silahıyla başarılmaktan başka çaresi olmayacak bir güçlükte iç tehlikemiz vardır diye gelmedi. İç tehlikemizle uğraşacak emniyet kuvvetlerinin başarısızlıklarından dolayı geldi. Ordu geldiği zaman iç emniyetsizlikteki başarısızlıkların tamamlanabilip tamamlanamayacağı da şüpheliydi. Çünkü polis imzasını, vakit vakit sıkıyönetimle vazife görmeye çağırılan ordu telafi edemez. İlk andan itibaren müracaat edeceği vasıta, devletin o zamana kadar elinde bulundurduğu emniyet kuvvetleridir. Onun istihbaratına muhtaçtır, onun yardımına muhtaçtır ve ancak onun kuvveti tarafından eksiğini, daha siyasetten uzak bir zihniyetle ordu tamamlayabilir. Bütün bu şartlar içinde ordu güç şartları yenmiştir. Güç koşulları yenmiştir. Ordu geçirdiğimiz anarşik devirleri vatandaşın zihninden tamamıyla silebilecek ve yeni dedikodulara tekrar vatandaş hayatını kapıp koyuverecek kadar, huzura getirmiştir".

Hükümet başarılı

"Şimdi arkadaşlarım, ordu bu esnada, vatandaşın ve siyasi hayatımızın, siyasi partilerin açıktan çalışan, gizli çalışan, sağ duyu ile çalışan, fitne yolunda çalışan, türlü unsurlarının karşısında, memleketin bütün bir icraatına karşı, kendisi de haysiyetiyle angaje olmuştur. Bir tenkide maruz kalmıştır. Bugünkü hükümetin asayiş meselesinde ve dış politikada başarıları her zaman iftihar edeceğimiz derecede büyüktür. Güç şartlar içinde iktidara gelmişlerdir. Memlekette orduyla beraber sıkıyönetim ilan etmişlerdir. Memleketi anarşiden kurtarmışlardır. Yalnız bu hizmetleriyle memleketin ilelebet minnetine müstahaktırlar. Ondan sonra, günün şartları, memleketin idaresi usulleri, bin bir türlü derdimiz, bu hükümetin başına yüklenmiştir. Günün şartlarından, bütçe ve mali sıkıntı ve buhranlarından kurtulmaya çalışmaktadır. Bugün vergi suretiyle, mali müşkülat suretiyle çektiğimiz sıkıntının hududu yoktur. Vatandaşın gözünde vergi konuyor, vergi kondu, pahalılık sorunları vardır. Bu dertten daha tesirli hiçbir dert yoktur. Vatandaş, kendi işinde gücünde, akşamüzeri evine geldiği zaman bir lokma yiyecek, onun da pahalılaştığını görüyor".

Ordu yapamıyor diyenler

"Memleketin bütün meselelerini, burada şimdi beraber karşı karşıya bulunup konuştuğumuz, hasbıhal ettiğimiz insanlar kadar, memleketin bütün geçmişini, geleceğini muhakeme etmeyi ondan bekleyemeyiz. Hem kültürü müsait değildir, hem hayatının gidişi müsait değildir. Sade bir vatandaş, namuslu bir vatandaş hükümete, devlete, millete borçlarını ödemiş, akşamüzeri bir lokma yiyecek, onu zehir gibi yiyen bir haldedir. Onun ıstırabını anlamamak, onun şikâyetlerine kulağımızı tıkamak, o vatandaşı idare etmek iddiasında bulunan insanların hakkı değildir ve ellerinde değildir".

Fitneci siyasetçiler

"Şimdi, bu hükümetin bugün geçirdiği bütün güçlükler, mahzurlar aynı zamanda, bize bulaştığı kadar, orduyu da yıpratmaktadır. Niçin siyasetçilerin, fitneci siyasetçilerin, sade insanların, sade vatandaşların gözleriyle, bugün vergi arttırılması da, pahalılık da, ne kadar huzursuzluk varsa, onlar, bir ordunun getirdiği bir hükümet yüzünden olmaktadır. Ordunun bu hususta hiçbir kusuru yok. Hükümetleri biz getiriyoruz. Getirdiğimiz hükümetin hiçbir kusuru yok. Bu hükümet geçmiş senelerden birikip kalan mali buhranların zerresinden mesul müdür? Ve geçirdiğimiz yalnız bu seneki bütçenin, şimdiye kadar verdiği açık milyarları bulmaktadır ve hâlâ onun açıklarına tahsisat bulmaya çalışıyoruz. O zamanki hükümet bunu böyle istedi de oldu.

Vakit vakit her birimiz gerek tedbirsizlik ve anlayışsızlık ve gerek umumi tekâmülümüzdeki, tedbirlerimizdeki isabetsizlik ve gerekse kalkınma istiyoruz, büyük menfaat istiyoruz, müdafaa istiyoruz, büyük millet idaresi istiyoruz, büyük menfaat istiyoruz. Biz imparatorluktan da kendi ecdadımızdan da büyük sermaye almadık. (Bütün bu nedenlerle) Mali buhran geçirmemiz zaruridir. Bunu anlayışla karşılayıp birbirimize yardım ederek, elbirliğiyle ve zamanla karşılayacağız. Biz bunları yeneriz, büyük güçlükleri yenmiş olan milletiz, birbirimize itimat ederek az çok iktidarda bulunmamız, az çok iktidarda kalsalar da, hadisede onu arka arkaya tamamlayarak memleketimizi selamete çıkarabiliriz. Hiçbirimizin yaşıyla başıyla, hayatıyla, aklıyla kaderimiz bağlı değildir. Memleketimiz, memleketi idare edecek, vatanı idare edecek ehliyetli insanları bulacaktır, bulmaktadır. Bir defa yanılır ve yanılanı değiştirir ve ondan sonra bulur. Her memleket bunu geçirmiştir".

Çıkış nedir?

"Bu güçlük devrinin selamet ve huzura geçmesi daha birkaç sene sürebilir. Ama bu süre içinde, biz aklımız başımızda sabırla ve anlayışla

memleketi idare etmeliyiz.

Şimdi çıkış yolu nedir? Bir defa orduyu temize çıkarmak lazımdır, benim kanaatimce. Dar zamanın büyük kuvveti, şimdiye kadar ehliyetli kumandanlar elinde, ciddi olarak söylüyorum, ehliyetli kumandanlar elinde, şahsi çıkarlardan tamamıyla münezzeh olarak ve her türlü isnada, genç taraflarıyla yaşlı taraflarıyla, her türlü isnada, hepimiz gibi, her vatandaş zümresi gibi, yakından maruz olan, zehirlerine karşı olan, bir büyük bünyeyi sağlam tutabilmişlerdir. Ve sağlam tutabilmeleri selametimizin ilk başlıca en kuvvetli tek dayanağıdır, ordumuzun sağlam bulunmaları".

Sıkıyönetimi kaldıralım

"Şimdi bu ordunun başında bizim hükümetimizin, bizim hatalarımızın malı ve sebebi olmak ithamını kaldırmak lazımdır. Bunun kaldırılması şimdiye kadar dokuz ay geçmiş olan sıkıyönetimi kaldırmakla mümkündür. Ben bunu uzun boylu düşündüm: İlk yapılacak iş, ordunun bütün bu işlerde bu güç zamanlarda ve devirlerde, zerre kadar ne geçmişten gelen bir kusuru, ne de bugünkü idaresinde bir eksiği olmamıştır. Onun için, 9 aydır bunu aklının erdiği kadar yapmış, aklı büyük ölçüde ermiş asayişi söylemiş, anarşiyi tamamıyla kaldırmış, ondan sonra, İçişleri Bakanımız memleketin vaziyetini bugün önümüzde tasvir etmiştir.

Demek her türlü tehlike yine mevcuttur. Demek bu tehlikeler, ne şekilde patlayacak, nasıl patlayacak, nasıl patlayacak bunu bilmiyoruz ve bunlar belki de tekrar ordunun müdahalesini icap ettirecek önem alacaklardır. Ama buna vatandaşın inanması lazımdır. Vatandaşın yardım etmeyeceği hiçbir hükümet barınamaz. Vatandaş, içinde bulunduğu şartlarda, memleketi idare edenlerin iyi niyetle, bütün güçleriyle çalıştıklarına emin olacaktır. Emin olursa yardım edebilir. Vatandaş yardımı olmadan bütün bu söylenen gizli ve açık fesat yuvaları ile uğraşmak, ne ordunun ne hiç kimsenin imkânı dahilinde değildir.

Bunun için, bugün sıkıyönetimi kaldırmak lazımdır. 9 aylık geçen idarede, sivil idaresi bu tehlikelerle uğraşmak için pek çok tedbir al-

mıştır. Büyük ölçüde eskisi kadar tecrübesiz değildir. Büyük ölçüde uğraşacaktır. Uğraşamıyor, farz edin bir ay sonra her taraf patladı, bütün bu şeyler meydana çıktı. Elimizde: Tekrar orduya, sıkıyönetimi ilan ederiz, tekrar vazife başlar. Ama bir vaziyette başlar. Demek ki ordu bir idareyi tutmuş ve o idare yüzünden bunlar oluyormuş değil. O idarenin kabahati yok. Canla başla uğraştı, ama hazırlıklar büyüktür. Ordu, bahaneyle el koymak istiyor. Ordu idaresi yerleştirmek, dikta yapmak istiyorlar. Fesatçıların bu dedikoduları kökünden silinecektir."

Gerekirse yeniden koyarız

"Gelir tekrar vazifesini alır. Tekrar meclisle beraber başarılar elde edilir. Benim görüşüm budur. Sıkıyönetim desteği mi kaldıracağız, bütün bu tehlikeleri biliyoruz. Bütün bu tehlikeleri vatandaşın her birine anlatacağız, bütün bu tehlikeler yarın patlayacakmış gibi, sivil idaremiz, emniyet kuvvetlerimiz bulunacak. Ne elde ediyor? Ne kadar mani oluyor? Ne ölçüdeyiz? Biz göreceğiz, vatandaş görecek. Başka çare yokmuş diyecek. Ordudan başka çare yokmuş. Tekrar getiririz. Getirmezsek, ne kadar uzarsa demokratik rejim o kadar sağlam olarak avdet edecek ve memleketin idaresinde ne kadar ilerlediğimiz, sivil idarede ne kadar ilerlediğimiz, elle tutulur, gözle görülür bir ölçüye ve bir takdire varacaktır. Bu tecrübeyi geçirmemiz lazımdır. Böyle bir tecrübe, gelecek hallerin, vatandaş yardımıyla ve isabete mukabil tedbirlerle geçirilmesi için bize haklı bir vaziyet verecektir. Orduya da, meclise de haklı bir vazife".

Başka yol da var

"Biz milli mücadelede, baştan aşağı sıkıyönetimle idare etmedik. Ama baştan aşağı fevkalade şartlarla idare ettik. Fevkalade şartların tek tedbiri sıkıyönetim değildir. Meclisler, memleketin kaderine sahip

çıkarsa, anlayışla çıkarsa, sıkıyönetimden, ordudan başka lazım olan bütün tedbirleri bulabilir. Toplanırız, buluruz. Memleketin bütün dahili işyerleriyle beraber, harici tehlikesiyle karşı karşıya bulunup, uğraştığımız zamanlarda ordumuz yoktu ki, sıkıyönetim olsun. Tek şart o değildir. Elverir ki mevcut olan orduya itibar, herhangi bir suretle sarsılacak bahane olmasın.

Bu ordu demokratik rejim istemiyor. Gelmişler gitmek istemiyor. Değil! Ordu durmak istemiyor. Ordunun vazifesi başından aşmıştır. Bunun fiilen görecek vatandaş.

Bu eylemin hiçbir faydası olmamıştır. Zaten ehemmiyetli bir şey yoktur. Zaten bilmem neydi. Görecektir. Varsa. İkrar da etti. (İçişleri Bakanı) Geldi buraya her şeyi söyledi. Daha ne söylesin. Her türlü hazırlık var. Bu her türlü hazırlığa karşı ordusuz, sıkıyönetimsiz bizim sivil idaremiz ne güçtedir? Ne kadar ilerlemiştir? Bunu görelim, tecrübe edelim. Hükümete itimadımız var. Şimdiye kadar çok şey yapmıştır. Anarşistleri, memleketin huzuruna kastedecek bütün tehlikeleri önlemek için tedbirler bulacaktır. Esasen hazırdır. Tedbirleri kâfi gelmezse, meclise gelecektir. Tedbirler bulmaya çalışacaktır. Bulamadık, azgınlar, eşkıyalar içerde dışarıda üstün geldiler. Bir şey kaybetmedik.

Sıkıyönetim tek çareyse, tekrar muvakkat olarak getireceğiz. Bunun için sıkıyönetimi bugün uzatmamak lazımdır”.

İdam cezası uygulanmasın

"İkinci mesele idam cezaları meselesidir. Şimdi, 1960 askeri darbesi olduğu zaman, askeri müdahalesi olduğu zaman, teşkil edilmiş olan sivil hükümette Adalet Bakanı vardı. Küçük adını bilmiyorum. Gözübüyük isminde bir arkadaşımız. Onunla görüşmüştüm. Kendisine ilk söylediğim şey 'bana bak, askeri müdahale oldu. Şimdi onun içinde ölü vaziyet geçiriyoruz. Bir an evvel seçimle yeni idareye, demokratik idareye geçeceklerini ilan ettiler. Bu yeni bir teminattır. Bu teminatı mütemadiyen beslemeliyiz. Bir noktaya dikkat etmek lazımdır. Siyasi hayatı durdurdular ve muhakeme etmeye başladılar. Suç ne çıkarsa çıksın, muhakeme neticesi ne olursa olsun, bir noktaya dikkat edeceksin: İdam cezası olmayacak. Böyle bir siyasi hareketi, bir büyük siyasi bunalımı kanla bitirmeliyim. Bunu yapabilirsek, bunun sonunda bir hiç bırakmayız. Herkesin sükûnetle muhakemesini muhafaza edebiliriz'. İlahiri... Dilimin döndüğü kadar izah etmeğe çalıştım. Ama, sıkı sıkıya 'katiyen idam olmasın' dedim.

Nihayete kadar asker, sivil hangi salahiyetiyle görüştüysem, bu fikrimi söyledim.

Nihayet idam cezaları tatbik olunacağı zaman, açıktan vaziyet aldım, sonuna kadar uğraştım. Dinletemedim, makbule geçmedi. 'Vakitsiz yaptın' dediler, şunu dediler, bunu dediler. Gayretlerimin hiçbir semeresi olmadı.

Bunu geçmiş bir idareyi, herhangi birini kınamak için söylemiyorum. Hep bunları iyi niyetli insanların umumi tekâmül…

(Affedersiniz, mikrofona yaklaşarak konuşmamı ihtar ediyor sayın Başkan.)

Evet hep bunları umumi tekâmüldeki geçirdiğimiz merhalelerden sayıyorum.

Şimdi demek istiyorum ki, idamlar için söyleyeceğim sözü, bugünün ihtiyacı ve bugünün propagandasının tesiri altında söylüyorum diye zannetmeyiniz, diye söylüyorum. Onun için bu mukaddimeyi yapıyorum. Öteden beri siyasi suçlar yüzünden idam olmaması fikrindeyim.

Şimdi siyasi suçlar gelecek. Bu siyasi suçların sade bir şekilde siyasi suç, muğlak bir şekilde, birçok hareketlerle bağlantılı olarak, siyasi suç olması ihtimali vardır. Bunu bilirim. Bağlantılı, hukuki, muğlak meselelere, böyle umumi bir konuşmada çare bulacak değilim. Benim esas olarak bildiğim bir nokta var: Siyasi suçlardan dolayı idam cezası yapmayalım. Bunu kaldıralım”. (AP ve DP sıralarından yer yer anlaşılmayan konuşmalar) (CHP sıralarından alkışlar)

— “Nuri Erogan (İstanbul Milletvekili): Mahkemeler devam ediyor.

— İsmet İnönü (devamla): Memleketler var ki dünyada (dünya buna yaklaşıyor.) idam cezasını büsbütün kaldırmışlardı. O halde olduğumuzu iddia edemem. Ama siyasi suçlardan dolayı idam cezası yapmayalım, bunu karara bağlayalım. (Arka sıralardan ayağa kalkmalar ve yer yer konuşmalar).

Mehmet Nuri Âdemoğlu (Cumhuriyet Senatosu, Adana üyesi): Sıkıyönetimle ne alakası var bunun?

İsmet İnönü (devamla): Bunu karara bağlayalım, yapmayalım. Çünkü eğer İçişleri Bakanımızın bu tasvir ettiği vaziyet hakikaten… (Yer yer anlaşılmayan karşılıklı konuşmalar)

Fuat Azmioğlu (Kütahya Milletvekili): Muhakemeler var. Bunlar siyasi suç değildir.

Başkan: Sayın Azmioğlu, rica ediyorum, müdahale etmeyin efendim (gürültüler)

İsmet İnönü (devamla): Dinleyin, işitilmiyor galiba, İçişleri Bakanımızın bu söylediği vaziyet, faaliyet… (Gürültüler, başkanın tokmak vurarak ikazları)

Özer Ölçmen (Konya Milletvekili): Gizli mektup yazarak değil.

Osman Bölükbaşı (Ankara Milletvekili): Aydemir meselesinde neredeydiniz? (Gürültüler, arka sıralardan Ata Bodur ve CHP sıralarından bir üyenin münakaşası)

İsmet İnönü (devamla): Ne oluyor, ne oluyor yahu? Müsaade edin konuşayım. İçişleri Bakanımızın bu söylediği… (Gürültüler)

Başkan: Rica ediyorum müdahale etmeyiniz. (Gürültüler)

Muhterem arkadaşlarım, rica ediyorum. Her konuşulan şey kürsüden konuşulacak, rica ediyorum. (AP sıralarından, sıkıyönetimle ne alakası var sesleri)

İsmet İnönü (devamla): Eğlenmeniz için bir şey söyleyeyim. Gözlerim iyi oldu, iyi gözlükler aldım diye, bu kadar uzak yerlerde kimin ne

söylediğini, ne söylediğini görecek kadar da iyi oldum demedim size. Göremiyorum işte. Onun için değerlendiremiyorum, bırakın. Siyasi suçlardan dolayı idam cezası yapmayalım.

Ahmet Fuat Azmioğlu (Kütahya Milletvekili): Muhakemeler var, siyasi suç değildir. (Yer yer karşılıklı konuşmalar)

İsmet İnönü (devamla): Bu hal için, pek çok zarar görmüş ve sinirlerimiz gerilmiş bir vakitte anlaşılması kolay değildir. Ama İçişleri Bakanımızın söylediği durumda, birçok hadiseler, hakikaten önleyemeyeceğimiz şekilde olacak ve patlayacaksa, siyasi birçok boğuşmalar olacak demektir. Bunların hepsinde siyasi suçtan dolayı idam cezası işlerse, memleketin ne halde birbirine gireceğini tahmin etmekten korkuyorum. Onun için, ciddi bir sorumluluk hissiyle, ciddi bir tedbir olarak, memleketin haline ve istikbaline isabetli bir tedbir saydığım siyasi suçlardan dolayı idam cezasının kaldırılmasını teklif ediyorum.

İdam cezası kaldırılacak. Ağır suçlar yapılmıştı. İki üç sene sonra yeni bir af kanunu çıkacak, hepsi silinecek. Buna karşı tedbir düşünebilirsiniz. İdam, müebbet, iki üç senede afla kalkar mı? Kalkmaz mı? Ne kayda bağlanır? Bunun için tedbirler düşünebilirsiniz. Ama esas olarak benim söyleyeceğim, siyasi suçlardan dolayı idam cezası kalksın".

Hükümet yeterince güçlüdür

"Halk için büyük ıstırap olacak, gelecek için çok karanlık olacak. Ülkü Ocakları, Dev-Gençler birbirine cirit atacaklar ve fırsat bulurlarsa memleketi götüremeyecekleri kargaşalık olmayacaktır. Ama bir şey yapamayacakları tahminindeyim. Hükümet kâfi derecede kuvvetlidir. Dokuz aydan beri sivil idaremiz çok kuvvetlenmiştir. Bu şartlar içinde (Elazığ Milletvekili Samet Güldoğan'ın arka sıralardan ayağa kalkması üzerine, CHP sıralarından şiddetli gürültüler, otur yerine otur sesleri)

Samet Güldoğan (Elazığ Milletvekili): Sayın Başkan, muhakemelerin devam ettiği bir zamanda, muhakemelere müessir olacak bir konuşma yapmak doğru değildir. Muhakemeler devam ediyor. Siyasi bir konuşmadır bu.

Necdet Uğur (İstanbul Milletvekili): (Samet Güldoğan'a hitaben) Söz al da kürsüden konuş (gürültüler)

İsmet İnönü (devamla): Bu şartlar altında isabetli tedbirler olarak size iki şey söylerim. Sıkıyönetimin kalkması, siyasi suçlar yüzünden idam cezalarının kalkması.

Başkan, Samet Güldoğan'a hitaben: Grubunuz adına konuşacak arkadaş bu şekilde beyanları kürsüden yapmak hakkını haiz. Rica ediyorum.

İsmet İnönü (devamla): Saygılar sunarım arkadaşlarım, (CHP sıralarından sürekli alkışlar)".

MGP adına

Bundan sonra kürsüye MGP adına Vefa Tanır geldi.

Vefa Tanır sözleri arasında şunları söyledi.

"Sıkıyönetime şu noktalardan geldik:

Türkiye baştan başa kanun dışı eylemlerin hüküm sürdüğü ve huzursuzluğun tahammül edilmez derecede arttığı bir hale gelmişti. Yurt dışındaki fesat merkezleriyle irtibatları artık bin bir delille ortaya çıkmış bulunan, aşırı sol eylemcileri hür demokratik düzeni ve hatta Türk devletinin varlığını ve bütünlüğünü tehdit eden faaliyetlerini başı boş şekilde sürdürüyorlardı. Silahlı, bombalı, dinamitli saldırılar, sokak çatışmaları, boykotlar, işgaller, güvenlik kuvvetleriyle muharebe manzarasını alan, toplu hareketler, adam kaçırmalar, zorbalıklarla gerçekleştirilen soygunlar, hukuk hâkimiyetini yerle bir etme sonucuna varmıştı.

Bütün bu eylemlerin Türkiye'yi Marksist, komünist bir düzene sürüklemek hedefini güttüğü artık gizlenemiyordu. Devletin meşru kuvvetlerinin karşısında, komünist ideolojinin emrine girmiş ve kendilerine Kurtuluş Ordusu adını veren kızıl eşkıya grupları, bütün kentlerde ve dağ başlarında hareket halindeydi.

Sıkıyönetim işte Türkiye Cumhuriyeti'ni böylesine tehlikeli eylemlerden kurtarmak amacıyla ilan edilmiştir".

Az aşağıda Vefa Tanır şöyle devam ediyor.

> "MGP adına her zaman belirttiğimiz gibi, meselelerin ve tehlikenin köküne yeteri kadar inilmiş değildir. Sıkıyönetimin kalktığı anda Türkiye'yi bir komünist zulüm idaresine sürükleme yolunda, bugün dahi sinsi bir şekilde yürüttükleri faaliyetleri derhal hızlandırmak niyetinde olan birçok mihrakların mevcut olduğunu görmemezlikten gelemeyiz.
>
> Hükümet sıkıyönetimin bir süre daha devamını zaruri görmektedir. Bu zarurete biz de katılıyoruz".

DP adına

Bundan sonra DP adına Hüseyin Kalpaklıoğlu kürsüye geldi. O da Demokratik Parti'nin öteden beri tekrar edegeldiği düşüncelerini bir kere daha dile getirdi.

Kalpaklıoğlu sözleri arasında şunları söyledi:

> "Geriye dönüp geçen günler ve ayları nazarı itibara alırsak, gerek hükümet, gerekse ordu, bidayette işi çok sıkı tutup şerirleri bastırdı. Birer birer yakaladı. Mihraklarını bulup dağıtmaya başladı. Ve süratle adli takibata girişti. Ve büyük milletimiz de, 12 Mart'a sürüklenen kâbustan kurtulup, derin bir nefes aldı. 'Dünya varmış, ordu vatan hainlerinin hakkından geliyor' diye sevincini açıkça izhar etti. Fakat gün geçtikçe, örfi idare uzadıkça ve artan bir hızla işin müspet sonunu bekleyen kitle ümidini yavaş yavaş yitirmeye başladı".

Hükümetin yanılgısı

> "Kabul etmek lazım ki hükümet mayıs ayının sonunda, bu hususta en büyük hatayı yaptı. Bildirisiyle, yakalanan şerirlerin, lüzumsuz yere bir nevi koruyucusu oldu. Bu bildiri şüphesiz ki askeri makamları tereddüde sevk etmekten hali olmamıştır".

Savcılar konusunda

Daha sonra savcılar meselesine değindi Kalpaklıoğlu; şöyle dedi:

> "Muhterem arkadaşlar
>
> Sırası gelmişken şunu da ifadeye mecburum: Burada, evvelce bir partinin sayın sözcüsü tarafından vaki sözü bununla cevaplandırmış oluyorum. Sıkıyönetim mahkemeleri de Türk milleti adına yargı yetkisini kullanan mahkemelerdir. Bu mahkemelerin savcı ve hâkimlerinin, hangi çevreden gelirse gelsin, herhangi bir ilham ve itham altında tutulmasına şiddetle karşıyız. Türk devletinin ve milletinin bekası için çalışan vatan evlatlarının şevk ve heyecanlarını kırıcı hareketlerden tevekki olunmalıdır".

Fransız profesörlerine

Bundan sonra Kalpaklıoğlu bana mektup yazan Collège de France profesörlerinden dört Fransız hocanın mektubu ve benim onlara verdiğim cevap meselesine değindi. Ve şöyle söyledi.

> "Hükümetin sayın başı, bazı yazarların örfi idarece tutuklanmalarını soran dört Fransız bilim adamının mektubuna, 30 Aralık 1971'de gazetelerde çıkan cevabıyla, bunlar için 'sayın baylar mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. İsimlerini yazdığınız şahıslar, filhakika Türk kültürünün gelişmesine müstesna bir şekilde hizmette bulunmuş ve şüphesiz bulunmaya devam edecek seçkin münevverlerdir. Halen göz altında bulunmaları ve adli takibata maruz kalmaları keyfiyeti, anayasaya tamamen uygun olarak sıkıyönetim kanunu hükümlerinden doğmaktadır' diye cevap vermek lüzumunu duyar. Bunlar hakkındaki fikrini müspet olarak açıkça ortaya koyar. Tabii gazeteler de bu cevabı ve düşünceyi, Türk efkâr-ı umumiyesine manşetler olarak duyurur. Bu ne tezattır".

Başbakan ve aşırı solcu yazarlar

"Muhterem arkadaşlar, hükümetin resmi beyanını, huzurunuzdaki beyanını size biraz evvel okudum. Ona bakınız, bunlar hakkındaki düşünce ve tavsiflerine bakınız ve bir de Sayın Başbakan'ın bu cevabına bakınız: Sayın başvekil, örfi idarenin son uzatılması münasebetiyle, 'militanları yakalamak, muhakeme etmek yetmez deniyor. Elbette yetmez. Bunlarla fikir alanında da mücadele etmek lazım. Bunlarla yalnız benim mücadelem kâfi değildir. Bütün aydınların, seçkinlerin, bu konuda kendilerine düşen görevi yerine getirmeleriyle olur' demişti".

Türk kültürüne hizmet

"Sayın Başvekilin, aşırı solcu ve anarşist yazarlar için, Fransızlara verdiği cevap, bu mücadelenin bir örneği midir? Kendisinden öğrenmek isteriz. Hem de kendileri, kusura bakmasınlar, bu solcu yazarların Türk kültürüne müstesna bir şekilde hizmet ettikleri yolundaki kıstası ve ölçüsü nedir? Türk kültüründen ne anlamaktadır? Hele âti için keşfi çok daha calibi dikkattir. Yoksa bina işgal etmeyi, silahlı vuruşmayı öven, direnmeyi mazur gösteren profesörler var. Sayın Başbakan Nihat Erim, Fransızlara bunları mı övüyor?

Bu vaziyet karşısında Türk efkâr-ı umumiyesi tereddüde düşmez mi? Hatta ne tereddüdü? Hükümetin icraatından şüphelenmez mi? Bu ölçüsüz hüküm, suçlara ve sanıkların davalarına bakan savcı ve hâkimler, bu beyanların psikolojik tesirlerinde kalmazlar mı? Zira bunu söyleyen lalettayin bir kimse değil. Hatta bir hükümet üyesi de değil, bir başvekildi. Yani hükümetin mesul başıdır.

Olmaz böyle şeyler muhterem parlamento üyeleri. Bu iş böyle zikzaklarla yürümez. Ve de yürütülemez. Aynı anarşistlerden ve rejim düşmanlarından hem şikâyetçi olacaksın, hem müdafaa edeceksin. Bu nasıl şey? Yürümez çünkü, neticeye götürülemez. Aylar ayları, hatta yıllar yılları kovalar gider. İşin ehemmiyeti ve ciddiyeti kaybolur. Şerirler de bundan istifade eder".

Fikir suçu imiş!

"Arkadaşlar, sırası gelmişken müsaadenizle sizlere bir misal daha vermek isterim: Hükümetin, anayasa değişikliği için fikrini aldığı solcu profesörlerin, birkaç gün sonra örfi idare makamlarınca, nezarete alındığı ve tevkif edildikleri calib-i dikkat değil midir?

Nitekim son zamanda, bir kısım matbuatta bazı kimseler güya takibat altındaki şerirlerin ve bu vatan hainlerinin suçu fikir suçuymuş, fikir suçlarından dolayı idam doğru değilmiş, gayri insaniymiş. Bu sebeple bunlar için idam cezalarının kalkması lazım gelirmiş fikrini yaymaya çalışmaktadır. İlim ve fikir hürriyeti, kürsü hürriyeti, millet bütünlüğünü parçalamak, zorbalığı ve iç kavgayı çıkarıp körüklemek, komünist propagandası yapmak değilmiş".

Siyasi suç!

"Muhterem arkadaşlar,

Burada şu hususa cevap vermeye, dokunmaya mecburum.

Sayın İsmet İnönü parti grubu adına, burada bugünkü şerirlerin, idamı hususunda beyanda bulundu".

Muhterem arkadaşlar,

Şunu ifade etmek lazım gelir: Evvelemirde bunlar siyasi suçlu mudur, değil midir meselesi ortaya çıkıyor.

Bankaları soyan, adamları öldüren, memlekete huzursuzluğu yayan ve Türkiye'yi büyük badirelere sokan insanların bugünkü halini biz burada münakaşa etmekten ziyade, biraz daha beklesek daha iyi olacak. Zira bunların, adil Türk mahkemeleri tarafından muhakemeleri icra edilmektedir. Yarın bunlar hakkında ne ceza verileceği meçhuldür, muhterem arkadaşlar bir".

İnönü'yü eleştiriyor

> "İkincisi, eğer Sayın İnönü ve partisi, mutlaka bunlar lehinde bir şey yapmayı düşünüyorsa, kendileri ve memleket için bunu faydalı görüyorlarsa, bu kendilerinin bileceği bir mesele, karışmayız. Ancak bunu onların idamına mütedair bir karar şayet çıkarsa, burada müzakere edildiği sırada çıkar, ifade ederler ve reylerini o istikamette kullanırlar. Yüksek Meclisimizde onların affını o günkü şartlar içinde faydalı ve lüzumlu bulursa, idam olunması halinde affedebilir veya affı başka bir cezaya tebdil edebilir.
>
> Üçüncüsü, muhterem arkadaşlar, bunların cezalarına benzer şekilde bunların yaptıklarının çok daha hafifi, belki vaktiyle de işlendi. Sayın İsmet Paşa'nın hükümet başkanlığı zamanında da bu memlekette ihtilal yavruları yumurtlandı, yapıldı. Bu ihtilal veya ihtilalciliklerden sonra, bir kısım insanlara idam kararı verildi. Fakat zannediyoruz ki sayın paşa ve grubu bunların idamına burada rey verdiler. (DP sıralarından alkışlar).
>
> Şimdi kısaca bağlıyorum bu meseleyi: Bize göre, sayın paşa af buyursunlar, zamansız bir çıkışın içinde meseleyi ele aldılar. Yürüyen mahkemelerin ve o mahkemeyi yürüten insanların, bu beyan karşısında ne düşündüklerini bilmiyorum. Kararın nasıl çıkacağını da bilmiyorum. Fakat memleketimiz için inşallah iyi olur. Ve kararlar çıktıktan sonra, tasdiki için huzurlarınıza geldiğinde, herkes memleketi için, âti bakımından ne fayda mülahaza ediyorsa, o istikamette reyini kullanmakta şüphesiz serbesttir".

Bundan sonra Kalpaklıoğlu, Kartal, [Maltepe] askeri cezaevinden kaçan kimselerin hâlâ yakalanamamış olduğuna değindi. Bunun çok fena bir şey olduğunu söyledi. Bundan sonra sözünü yine ekonomik meselelere getirdi. Fiyatlardan, hayat pahalılığından bahsetti. Hükümeti bundan dolayı suçladı.

Hükümet yanlış kurulmuş!

Kalpaklıoğlu ayrıca, hükümetin kuruluş tarzına da değindi. Yanlış kurulduğunu söyledi. Birinci Erim Hükümeti'nin de, İkinci Erim

Hükümeti'nin de yanlış kurulduğunu söyledi. Parlamentodan daha çok üye almak lazım geldiğini, kendisine göre tarif etti. Parlamentoya dayalı olması gerektiğine işaret etti. Partiler üstü tutum tabirinin, partiler üstü hükümet şeklini almasını kınadı. "Partiler dışı bir hükümet, partiler üstü bir tutum anlaşılır, fakat partiler üstü hükümet anlaşılmaz" dedi.

Yine benim sözlerimden, reformların kuşa çevrilmesi tabirine de değindi. Onu da eleştirdi. Büyük meclisin reformları düzelteceğini, ıslah edeceğini, buna kuşa çevirdi denemeyeceğini söyledi. Sözlerini tamamlarken şunları söyledi: "12 Mart buhranı, hakların kanun dışı yollarla kullanılması önlenemediğinden, hukuk dışı emrivakiler ihtisasına lakayt kalındığından, toplumdaki itimat duygularının zedelenmesine yol açılmış, bu şartlar içinde hükümet anarşiyi önleyemediği ve itibarını kaybettiği için gelmiştir" dedi.

AP grubu adına

Bundan sonra AP grubu adına Ahmet Nusret Tuna kürsüye geldi. Ahmet Nusret Tuna sözleri arasında şunları söyledi:

> "Muhterem arkadaşlarım,
>
> Türkiye'miz imkânları mahdut, sorunları çok, fakat hürriyet nizamı içinde, hızlı kalkınma ilkesini benimsemiş, bu yolda küçümsenemeyecek mesafeler almış bir ülkedir. Hukuk devleti ilkesini ve hürriyet nizamını kabul edenlerle, şiddet ve kaba kuvveti seçmiş olanların mücadelesi bir hayli zor olmaktadır. Kışkırtmalar o kadar ustalıkla yapılmaktadır ki, masum sahnenin arkasındakiler, çok defa görünmemektedirler. Hudutsuz hürriyetlerin kabulüne rağmen, suiistimal edileceği düşünülmemiş, buna mukabil salahiyetlerin suiistimal edileceği endişesiyle hükümete hiçbir yetki tanınmamış. Normal nizam içinde mücadeleyi kolaylaştıracak mevzuatta, değişik maniler yüzünden çıkarılamamıştır. Bir makinedeki dişlilerin ayarlılığı şeklinde çalışması lazım

gelen çeşitli müesseseler arasında ahenk küçük hesaplar yüzünden sağlanamamış, vâki tecavüzlerin siyasi iktidara müteveccih olmayıp, rejime müteveccih olduğu yolundaki feryat ve uyarmalar, hükümetin acınmakta olduğu sevinciyle karşılanmıştır.

İşte muhterem arkadaşlarım,

Sıkıyönetimin ilan edildiği 26 Nisan 1971 tarihine bu şekilde geldik. Hükümet başkanı, kısa bir tereddütten sonra, karşılaştığımız hareketin isabetli teşhisini yapabilmiştir.

Buraya kadar verdiğim izahat ile, karşılaştığımız hadiselerin ehemmiyetini belirtmeye çalıştım.

Muhterem arkadaşlarım,

Siyasi hesap ve maksatlarla hakikatler etrafında döneleme yapmayalım. Açıkça söyleyelim. Vatan ve cumhuriyetimiz komünistlerin saldırısına maruz kalmıştır. Haklarında takibat yapılan sanıklar, gayet açık olarak mahkeme huzurunda kendilerinin Marksçı, Maocu, Castrocu, Leninci kimseler olduklarını, bu görüşlerini topluma hâkim kılıncaya kadar eylemlerine devam edeceklerini ifade ederlerken, geçmiş iktidarı küçültmek için, olayları masum reform isteklerine bağlama gayreti küçük hesapçılığın, değilse gafletin ta kendisidir".

Nusret Tuna, karşı cephe de böyle belirince, bunun karşısındakilerin de tek bir mütesanit cephe halinde birleşmeleri gerektiğine işaret ettikten sonra, şöyle devam etti:

"Sıkıyönetimi, vatan ve milletimize saldıranlarla mücadele etmek için ilan ettik. Kısa bir zamanda anarşik hareketleri durdurmaya muvaffak oldular. Bunu takdirle karşılıyoruz. Sıkıyönetimin harekete geçmesi üzerine komünistlerin bir kısmı yakalandı, bir kısmı yurt dışına kaçtı, bir kısmı teşhis olunamadı, bir kısmı da su yüzünden temele sızarak sinsi ve gizli faaliyete geçti. Bir daha canlanmayacak şekilde bu işten kurtulduğumuzu söylemek, kendimizi aldatmaktan başka bir şeye yaramaz. Giden hükümetlere atmak şanımız değildir. Yeni hükümetin komünizmle gerekli mücadeleyi yapabileceğine inanıyoruz. Asırlık mücadeleler sonunda ulaştığımız normal hürriyet nizamına bir an evvel kavuşmamız için, topyekun millet olarak elimizden geleni yapmalıyız".

Nusret Tuna bundan sonra, "anayasa değişikliklerine paralel yeni kanunların hâlâ getirilmediğini, hâlâ çıkarılmadığını üzüntüyle mü-

şahede ediyoruz” dedikten sonra şöyle devam etti:

Aşırı solcular sızdı

> “Devletin kilit noktalarına aşırı solcuların sızdığı, 12 Mart’tan sonra görev alan bazı bakanların, özel bir itinayla kendi fikriyatlarına uyacak kimseleri, mühim mevkilere getirdikleri bir vakıadır. Bakanlar Kurulu’nda meydana gelen son değişikliğin, idarenin kilit noktalarına intikal etmemesi dolayısıyla, hükümetle idare arasında normal ahenk ve bağlantı sağlanamamakta, bakanların emirleri muallakta kalmakta, her zamandan fazla kuvvetli bir icraya muhtaç olduğumuz bu devrede, itina ile gerekli ayıklamanın yapılması, ahengin sağlanması şarttır”.

Üniversite içinde

Bundan sonra Nusret Tuna, komünizmin işbirlikçi ajanlarının daha ziyade üniversite içinde faaliyet göstermeye muvaffak olduklarını belirtti, “üniversitelerimizin sapıtmış elemanları açıkça bilinmektedir” dedi ve bunların ayıklanmasını istedi.

İnönü’ye cevabı

Bundan sonra Nusret Tuna, İnönü’nün sözlerine değindi ve 12 Mart’tan sonra olayların derhal durduğu yolundaki İnönü’nün iddiasına karşılık verdi. Bunun doğru olmadığını söyledi ve şöyle devam etti:

> “Muhterem arkadaşlar bu hadisenin üzerinden uzun zamanlar geçmedi. Şu hususu hatırlatmak istiyorum. 1969 Kasımı’ndan 25 Mart 1971 tarihine kadar, Türkiye’mizde 55 anarşik hadise cereyan etmiştir. 1,5 yıllık bir devrede 55 anarşik hadise cereyan etmiştir. Sayın Erim Hükümeti’nin işe başladığı 25 veya 26 Mart tarihinden, sıkıyönetimin ilan edildiği 26 Nisan 1971 tarihine kadar, bir ay içerisinde cereyan eden anarşik hadiselerin adedi 46’dır”.

Bundan sonra Nusret Tuna, İnönü’nün “12 Mart’tan önce zabıta kuvvetleri gerekli görevi yapmıyorlardı” şeklinde konuşmasının doğru olmadığını, 12 Mart’tan önce de zabıta kuvvetlerinin görevlerini yaptıklarını belirtti ve “bu itibarla bu evlatlarımızın yapmış olduğu hizmetlerden dolayı kendilerine huzurunuzda teşekkür etmeyi partim adına bir vicdan vazifesi bildiğimizi arz etmek isterim” dedi.

Nusret Tuna, İnönü’nün “sıkıyönetimi kaldıralım” yolundaki teklifine, “bu teklif hükümetten gelmelidir ve hükümet, ‘ben yaptığım icraatla, vardığım sonuçlarla artık sıkıyönetimsiz bu milleti idare etme imkânını buldum’ demelidir ve ondan sonra kaldırılmalıdır” dedi.

İnönü’nün, “idam yapmayalım” konusundaki sözlerine de, şu karşılığı verdi: “İdamlar meclise gelecektir. Mecliste bunların tasdik edilip edilmemesi görüşülürken, herkes fikrini söyleyecektir”.

Bundan sonra bu suçların, idam talebiyle mahkemeye verilen bu suçların, siyasi suç sayılamayacağına işaret etti. Şöyle devam etti:

> “Muhterem arkadaşlar,
>
> Bu fiillerin siyasi suçlarla alakası olmadığı gibi, toplumumuzun hiçbir surette iltifat etmediği, hür demokratik nizamın hiçbir surette tasvip edemeyeceği bir hayat şartını bize mal etmeye çalışmaktadırlar.
>
> Bu itibarla banka soyan, çocuk kaçıran, fidye alan ve bizim emniyet ve kefaletimizde bulunan ecnebi devlet konsolosunu kaçırıp öldüren kimselerle, 1961 mahkûmlarının mukayese edilmesinin mümkün olmadığı inancını taşıyoruz.
>
> Muhterem arkadaşlarım,

1961 yılından sonra, bir de 1963 yılında ihtilal başlangıcı geçti. O zamanın ihtilalcisi Talat Aydemir ve arkadaşları için de şiddetli bir kampanya açılmış ve hatta yavrularının elleri kâğıtlara basılma suretiyle, parlamentodan şefkat beklediklerini, yardım beklediklerini ifade etmişlerdir. O zamanın, hatırlıyorum, sayın hükümetin başkanı İnönü bu rejim düşmanlarının idamı için mümkün olan çabayı sarf etmiş ve neticeyi istihsal etmiştir. Biz bunu kınamıyoruz arkadaşlar. Şunu demek istiyoruz: Toplumların içtimai gelişmesinin kendisine göre şartları vardır. O şartlar mutlak tahakkuk edilmelidir. Millet hayrına olan en isabetli netice ne ise, heyetinizin bu vazifeler geldiği zaman, elbet yerine getirilecektir. Bu itibarla bu kısma da teması kâfi görüyorum".

Kişisel konuşmalar

Nusret Tuna sözlerini tamamladıktan sonra, kürsüye şahsı adına konuşacak olan Cumhuriyet Senatosu üyesi Tayfur Sökmen geldi. Tayfur Sökmen de, sıkıyönetimin ilanını gerektiren sebeplerin henüz ortadan kalkmadığını söyledikten sonra, sıkıyönetim mahkemelerinin ağır çalışmasının vatandaşta endişe yarattığını söyledi. Sökmen bu arada şunu söyledi:

"Aziz arkadaşlarım,

Bunun böyle olduğunu önceden beri takdir ve kabul eden muhterem Cumhurbaşkanı, 5 Ocak 1972 Çarşamba günü köşke tertip buyurdukları kabul resminde, birçok zevatı bir araya toplamışlardı. Bu meyanda toplantıda ekseriyet partisinin genel başkanı ve sabık başvekil sayın Demirel ile lâhik hükümet başkanı profesör sayın Erim'in bulunup görüşmeleri, aylardan beri devam ettirdikleri küskünlüklerini gidermiş olmalarının, bugün memleketin muhtaç olduğu fikir ve işbirliğine hizmet bakımından, takdire şayan bir davranış olduğu kanaatindeyim".

Tayfur Sökmen'den sonra Mehmet Ali Aybar söz aldı ve sıkıyönetim uzatmalarındaki her zamanki konuşmalarından birini daha yaptı ve sıkıyönetimin artık kaldırılma zamanının geldiğini işaret etti.

İçişleri Bakanı'nın verdiği izahattan, memlekette sıkıyönetimin devamını gerektirecek bir ortam görmediğini söyledi. Sıkıyönetimin ne sebeple ilan edildi ise, o sebebe inhisar etmesi lazım gelirken, sıkıyönetim makamlarının işi genişlettiklerini ve başka sahalara da müdahale ettiklerini söyledi. Ayrıca, sıkıyönetim kanununun değiştirilmiş şekliyle, demokratik özde olmaktan çıktığını belirtmek istedi. Sıkıyönetim makamlarının komutanlarının, et satışının ayarlanmasına kadar karışmalarının, sıkıyönetim ilanının maksadına ters düştüğünü, birtakım kimselerin yakalanıp da saçlarının tıraş ettirilmesinin ise, sıkıyönetim kanununa da aykırı olduğunu işaret etti.

Mehmet Ali Aybar şöyle devam etti: "Sıkıyönetimler ilan edildikten sonra, her vesileyle uzatılırsa, rejim biz hiç farkında olmadan, yavaş yavaş demokratik niteliğini kaybeder. Bugün Türkiye'de 11 ilde sıkıyönetim vardır. Ayrıca sıkıyönetim komutanları, sıkıyönetim bölgesi dışında kalan illerde dahi, bazı suçların kovuşturulmasına el koyabiliyor ve böylece sıkıyönetimin hududu, 11 ilin de dışına taşmış bulunuyor".

Mehmet Ali Aybar sıkıyönetimin uzatılmaması, hükümetin teklifine olumlu oy verilmemesi dileğiyle kürsüden indi.

Başbakan konuşuyor

Bundan sonra ben söz aldım. Konuşan sözcülerin, hatiplerin değindikleri noktalara cevaplar verdim. Şöyle konuştum:

> "Bugün hükümet yine sıkıyönetimi uzatma teklifiyle huzurunuza çıkmış bulunmaktadır.
>
> İçişleri Bakanımızın sıkıyönetimi niçin uzatmak lüzumunu ve zaruretini duyduğumuzu açıklayan sözlerinden sonra, siyasi partilerimizin değerli sözcüleri, kendi görüşlerini birer birer ortaya koydular. Her za-

man olduğu gibi bugün de hükümet, bu görüşleri büyük bir dikkatle tespit etti. Görüşlerin her birinden faydalanmak için, ne yapılması gerektiğini şimdiden düşünmeye başladı".

Sıkıyönetim

"Sıkıyönetim geçen defa uzatılırken, CHP'nin sayın sözcüsü 'önümüzdeki sıkıyönetim uzatmasında değişik bir davranış içinde olabiliriz' demişlerdi. Bugün CHP'nin Sayın Genel Başkanı sıkıyönetimin uzayıp gitmesinin sakıncaları üzerinde durdular. Bu sakıncaları kimse inkâr edemez. Biz de sorumlu hükümet olarak, sıkıyönetim görevini üzerine almış olan makamlarla da istişare ederek, devletin en yüksek güvenlik meselelerini konuşan Milli Güvenlik Kurulu'yla da istişare ederek, 'şu anda, bugün sıkıyönetimi kaldırırsak, acaba faydası mahzuruna galip gelir mi' sorusunu huzurunuza gelmeden evvel, inanınız ki, kendi kendimizle çok sorduk. Mütemadiyen sormaktayız ve biz de dediğim gibi biliyoruz ki, sıkıyönetim uzadıkça mahzurları faydasının önüne geçebilir".

Hiçbir hükümet

"Ancak, bütün bu muhakemeden sonra, bugün yine huzurunuza sıkıyönetimi iki aylık bir dönem olduğu gibi, yani 11 ilde uzatma önergesiyle gelmeyi üzerimizde taşıdığımız sorumluluğun icabı saydık. Ama Sayın İnönü'nün bugün bu kürsüde söylediği sözleri, önümüzdeki günlerde, haftalarda elbette göz önünde tutacağız. Ancak ben isterdim ki, bugün hükümette üyesi bulunan, hükümete üye vermeye razı olmuş olan partilerimizin hepsi, bu sıkıyönetim uzatmasına olumlu oy versinler. Birkaç defa sırası geldi, söyledim. Yurdumuzun içinde bulunduğu ortamda, hiçbir hükümet – bizim hükümetimiz gelir gider, başka hükümet olabilir – ama benim kanaatim o ki, bu ortamda devleti, seçmenle-

rimizin % 80’ini temsil edenin desteklemediği bir hükümet olarak, memleketi idare edemez. Sıkıyönetim gibi bir konuda, CHP ile hükümette görev almış üyeleri bulunan öbür partilerin, hükümete güvenoyu vermiş öbür partilerin ayrı kamplara bölünmeleri, korkarım ki yurdumuzun şu saatten sonraki idaresinde sakıncalı etkilerini gösterir. Büyük endişem buradan doğmaktadır”.

İdam konusu

“Değerli arkadaşlarım

Sayın İnönü’nün değindiği konulardan biri de idam konusu oldu. İzin verirseniz ben, sorumlu hükümet başkanı olarak, henüz sıkıyönetim mahkemelerinde muhakemeleri şu anda tamamen sonuçlanmamış bir konu üzerinde, hiçbir surette fikir beyan etmeyeyim.

Bizim sistemimizde, başka memleketlerin sisteminde olmayan, benim bildiğim kadar, belki var ama bilmiyorum, güzel bir teminat vardır: Ölüm cezaları sonunda parlamentoya gelir ve parlamentonun müsaade ettiği ahvalde ölüm cezası şeklinde tatbik edilebilir. Yani adalet mahkemeler tarafından söylenir. Adalet söylendikten sonra, milletin temsilcisi olan parlamento son takdirini kullanır. İş o noktaya geldiğinde, elbette bütün partiler, bütün milletvekilleri, senatörler, herkes kendi görüşlerini ifade fırsatı bulacaktır”.

Komplo var

“Milli Güven Partisi’nin sayın sözcüsü Vefa Tanır arkadaşımız yurdumuzun niçin sıkıyönetim ilan etmeye mecbur olduğunu çok güzel bir şekilde ortaya koydular. Kendilerine bundan dolayı teşekkür ederim. Hakikaten zaman zaman tekrar ettiğim gibi, bugün de o kanaatimi bu kürsüden ifade etmeyi bir borç sayıyorum. Halen de, şu anda da yurdumuz büyük bir komplo karşısındadır. Bu komplo devam etmektedir arkadaşlarım. Buna inananlar olur, inanmayanlar olur. Benim inancım odur ki, işlerin içine girdikten sonra, 10 aya yakın bir zamandan sonra, icranın başında bulunan bir insan olarak, çeşitli milletlerarası temaslarımdan sonra, vardığım kanaat odur ki, bu, Türkiye’de meydana gelen bir amatör işi değildir. Genç çocuklar, Karl Marx’ı

okuyup, Mao’yu okuyup, Che Guevera’yı okuyup, yahut sağ tarafta aşırı birtakım şeyleri okuyup, heveslenip de, hadi şöyle yapalım diye ortaya çıkmış değillerdir. Onları ortaya sevk edenler, onların körpe dimağlarından, heyecanlarında istifade etmek isteyen kurtlar vardır. Bu, dünyaya yaygın bir teşkilattır. Bunun, her zaman söylediğim gibi, bir kusursa, bütün sorumluluğumu üzerime alıyorum. Bunun biz adıyla sanıyla teşkilatının beynini ele geçirmiş, yahut teşhis etmiş durumda değiliz. Ama vardır, bilmek lazımdır. Milletlerarası dengesiz ortamda da Türkiye’deki bu eylemlerin ilişkisi aşikârdır. Bundan dolayı çok dikkatli olmamız gerekmektedir. Sıkıyönetim kalktığı zaman da, dikkatimizden hiçbir şey azaltmamamız lazımdır. Sıkıyönetimsiz dönemde, anayasamızın değişikliklerinden sonra yürürlüğe konması gerekli kanunları hükümet hazırlıyor. Yakında huzurunuza gelecektir. Sivil güvenlik kuvvetlerinin büyük dikkat içinde, büyük anlayış içinde ve büyük maharet içinde çalışmaları lazımdır. Çünkü karşımızdaki örgüt, memleketler çökertmiş, rejimler devirmiş bir örgüttür. Küçük bir azınlıkla, bunu yapmaya muvaffak olmuş bir örgüttür”.

Klasik koalisyon isteği

“Demokratik Parti’nin sayın sözcüsü, her sıkıyönetim uzatmasında olduğu gibi, bu defa da kanunları sıkıyönetimin ötesindeki sahalara taşırmayı, kendisi için zevkli bir görev saymış olacaktır ki, tekrar o noktalara girdiler. Biliyorsunuz, Demokratik Parti, partiler arasında mukaveleli, protokollü bir klasik koalisyon ister. Her fikir gibi, bu fikir de bu kürsüde ifade edilmiştir. Saygı duyarız. Ama o fikre, Büyük Meclis iştirak etmiyorsa, buna ben ne yapayım? O tarzda bir koalisyonun uzun ömürlü olduğunu iddia ederler. 1961 ile 1965 arasında sayın İnönü’nün kurduğu koalisyonlara, sayın Ürgüplü’nün de kurmuş olduğu koalisyonu ilave ederseniz, sayıları ya dört veya beş oluyor. Zaten 4,5 sene sürmüştür. Demek ki o türlü koalisyonların da uzun ömürlü olması muhakkak değil. Uzun ömürlü olabilir, ama kısa ömürlü de olabilir. Yani kısa ömürlü olduğuna da misal var. Bu noktada ben kendi arzularına cevap verecek durumda değilim: Kendi arzularına ancak, Büyük

Meclis cevap verebilir. Büyük Meclis her gün burada. Parti liderleri, partiler birbirleriyle anlaşırlar da, bu türlü bir koalisyona gitmeyi aralarında tespit ederlerse, bendeniz hemen buna boyun eğmeye amadeyim. Zaten anayasa gereğince başka türlü yapılamaz".

Fransız profesörleri

"Sayın Demokratik Parti Genel Başkan Vekili arkadaşım, her nokta üzerinde bir müddettir çok duruyorlar. Benim tanınmış dört Fransız profesörünün yazdığı bir mektuba cevap vermiş olmamı bir türlü hazmetmiyorlar. İstemiyorlar. 'Niye cevap verdin buna ve o cevabında niye o sözleri kullandın' diyorlar. Şimdi biraz onu tafsil edeyim.

Bu bana mektup yazan Roger Cailloie Akademi Fransez üyesi. Röne Etyen Sorbon'daki Umumi Edebiyat ve Dünya Edebiyatı Mukayese Enstitüsü Müdürü ve Türk Edebiyatı hakkında birçok araştırmaların başında bulunmuş bir zat. Jan Dormaison yazar, filozof ve UNESCO'da İnsan Bilgileri Konseyi'nin Genel Sekreteri. Akademi Fransez büyük Roman mükâfatını kazanmış. Louis Bazen Paris Üniversitesi'nde Türkiye Enstitüsü Müdürü".

Türk kültürüne hizmet

"Bu dört zat bana mektup yazmışlar. Büyükelçimiz de bana yazdığı bir mektupla bu zatlardan Profesör Bazen'in gidip kendisiyle görüştüğünü ve bu zatın Türkiye'ye olan takdir hislerini, lehinde şefaatte bulundukları kimselerin tedhişçi olmadıklarına, kendisinin ve mektubu imzalayan diğer arkadaşlarının emin olduğunu, tedhişçiliği esasen kendilerinin de hiçbir zaman tasvip etmediklerini, hatta tedhişçilikle mücadelenin kanaatlerince hükümetler için bir görev teşkil ettiğini ve bunların cezalandırılmaları lazım geldiğine inandıklarını söylemişler. Büyükelçimiz de bana diyor ki, bunlar Fransa'da, fikir âleminde tanın-

mış kimselerdir ve Türkiye'ye karşı muhabbeti olan kimselerdir. Bunların mektuplarına münasip bir cevap verilirse iyi olur. Mektupta bahsettikleri kimseler galiba yanlış anlaşılıyor. Mektupta bahsettikleri kimseler, benim, cevap mektubumu yazdığım zaman tahliye edilmiş kimselerdir. Onlar da şunlar: Sabahattin Eyüboğlu". (Sesleniyordu Demokratik Partili bir milletvekili Necati İsfendiyar Çakıroğlu: Büyük edebiyat). Ben devam ediyorum.

"Evet, Yunus Emre üzerinde etütleri var. UNESCO'da estetik sanat tarihi, Türk minyatürleri üzerine eser yazmış, yayınlanmış ve orada tanınmış bir zat. Bu zatın bu sahada, Türk kültürüne hizmet ettiğini inkâr edemeyiz. Bir insan vatanına çok hizmet eder, sonra kazara bir suç işler. Yahut bilerek bir suç işler. Ama o suçu işlemiş olması, o hizmeti ortadan kaldırmaz. Suçu işlemişse cezasını görür. Ama büyük bir filozofsa, büyük bir şairse, büyük bir fikir adamı ise, büyük bir ilim adamı ise, fen adamı ise, bunu da inkâr etmek için o suçu işlemesi bir sebep teşkil etmez".

İnsan hakları

"Arkadaşlar bu vesileyle şunu arz edeyim: TC Avrupa ailesinin bir ferdidir. Avrupa Konseyi'nde üyeyiz. Ortak Pazar'da üyeyiz. Bu organların her birinin anayasalarında, bir memleketin idaresinin demokratik olması ve insan haklarına saygılı olması şartı vardır. Yunanistan'da 1967 darbesi olduğu zaman, Yunanistan'ı biliyorsunuz, demokratik kriterleri kaybettiği için, insan haklarına riayet kriterlerini kaybettiği için, Avrupa Konseyi'nden çıkarttılar, ama TC hakkında Avrupa Konseyi'nde bugüne kadar hiçbir devlet, hiçbir hükümet resmi bir şikâyette bulunmadı. Bulunmadıysa bu en başta, Büyük Meclis'in, sonra naçizane hükümetinizin, silahlı kuvvetlerin, hepimizin elbirliği ile göstermiş olduğumuz gayret sayesindedir.

Arkadaşlarım diyorlarsa ki, Avrupa Konseyi ne olacak? Ortak Pazar ne olacak? Ben bu zihniyette değilim. Vazifede kaldığım müddetçe, Avrupa ailesi içindeki itibarlı mevkiimizi muhafaza etmek, hatta daha da kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağım. Böyle mektup

yazmak gibi ufak kusurlarım olursa, Sayın Demokratik Partili arkadaşlarım, onu da bağışlasınlar".

Burada Demokratik Parti sıralarından bana söz atmalar başladı. Bunları tutanaktan aynen veriyorum:

"Faruk Sükan (Konya Milletvekili): Sayın Başbakan, kızıl. Fransa'da

Başkan: Sayın Sükan, Sayın Başbakan elan konuşuyor, Sayın Sükan biliyorsunuz bu usulü. Sayın Başbakan konuşuyor.

Faruk Sükan: Avrupa Konseyi'nin müdafaasını en az Sayın Başbakan kadar, buradaki insanlar yapar.

Başkan: Sayın Sükan, bu konuşmanız usule uygun değildir.

Faruk Sükan: Kızıl beynin Fransa'daki türlü rezaletleri karşısında, bu profesörler niye susmuşlardır? Neden reaksiyon göstermemişlerdir?

Başkan: Lütfen oturunuz, Sayın Sükan. Rica ederim. Siz bu muameleleri, usulleri bilirsiniz. Lütfediniz.

Faruk Sükan: Mecbur mudur bir profesörün mektubuna cevap vermeye?

Başkan: Bu hareketiniz usule uygun değildir efendim, rica ediyorum.

Buyurun Sayın Başbakan. Ben devam ediyorum bunun üzerine.

Demokratik Parti'nin…

Mustafa Kubilay İmer (Konya Milletvekili): Bir tanesini söylediniz, diğerlerini de açıklayın.

Nihat Erim: Onları da açıklayacağım.

Başkan: Biliyorsunuz müzakere usulümüze göre hatip konuşur, milletvekilleri ve senatörler dinler. Bu usule uymaya mecburuz.

Nihat Erim: Profesörlerin mektuplarında adı geçen diğer üç kişi Azra Erhat, Vedat Günyol, Matilda Gökçelik.

Rasim Cinisli: Nâzım Hikmet yok mu?

Başbakan Nihat Erim (devamla): Koymamışlar, onu hatırlamamışlar"!

Ekonomik durum

"Sayın Demokratik Parti sözcüsü, memleketin ekonomik durumunun durgunluk içinde olduğunu da beyan buyurdular. Tabii bu bir anlayış

meselesi. Yalnız, elimizde bazı objektif kıstaslar var. Bunlardan bir tanesi, 1971 uygulama programıdır. Yani beş yıllık planın 1971'e isabet eden kısmıdır. Bu bizden evvelki hükümet tarafından, geçen sene bu sıralarda yayınlanmıştır. Basılmıştır. Oradaki öngörülen, yani 1971'de ekonomik durumun ihracatın, ithalatın, kamu yatırımlarının, özel yatırımların ne olacağına dair rakamlara baktığımız zaman, o rakamlar benim hesabıma memnuniyetle söyleyeyim, arkadaşlarım nasıl karşılarlar bilmiyorum, o kötümser görüşlerini teyit etmiyor. İhracatımız öngörülen rakamı aşmıştır. İthalatımız öngörülen rakamı aşmıştır. Kamu yatırımları keza, özel yatırımlar keza ve bana uzmanların söylediğine göre, umumi tablo bizi derin kötümserliklere düşürecek bir tablo değildir. Hatta istersek, iyimser olmak için de birçok sebepler bulmamız mümkündür. 1972 yılında – elbetteki 1971'deki tecrübelerimizden de faydalanarak – memleketi daha iyi duruma getirmeye çalışıyoruz. Resmi rakamların gösterdiğine göre, toptan fiyat artışları %17-18 civarındadır. Perakende % 21-22 civarındadır. Bunu artırmamaya, o hizada muhafaza etmeye olanca gücümüzle, arkadaşlarla birlikte, bütün devlet teşkilatıyla birlikte çalışmaktayız. İnşallah başarılı olursak, belki Demokratik Partili arkadaşlarımızın bundan sonra tenkitlerini değil, iyi sözlerini dinlemek fırsatını buluruz.

Necati İsfendiyar Çakıroğlu: Ümidimiz yok.

Başbakan Nihat Erim (devamla): Sayın AP sözcüsü Nusret Tuna, çok olumlu bir konuşmayla hükümete muhtelif alanlardaki gayretlerinde yardımcı olmayı vaat ettiler. Sıkıyönetimi gerektiren sebepleri, onlar da, bizim anladığımız gibi bugün de varolarak kabul ettiklerini beyan buyurdular. Anayasa değişikliklerinden sonra, tatbikat kanunlarının henüz çıkarılmamış olmasından üzüntü duyduklarını beyan ettiler. Biz de üzüntü duyuyoruz. Fakat hep, temin ederim ki, olanca gayretimizle bu kanunları bir an önce meclislere sunmaya gayret ediyoruz. Ve yakında bu kanunlar meclise gelecektir. Umuyorum ki, sıkıyönetim kalktığı zaman, memleketimiz sıkıyönetimsiz de demokratik bir düzen içinde yaşar hale gelebilecektir. Çeşitli konulardaki endişelerini önemle kaydettik ve bunu takip edeceğiz.

Sözlerimi bitirirken, Sayın Tuna'nın söylediği gibi, medeni dünyanın gözleri üzerimizdedir. Medeni dünyanın biz bir şerefli üyesiyiz. Ve bu hüviyetimizi kaybetmeden, şu içinde bulunduğumuz sıkıyönetim düzeyinden, içinde bulunduğumuz sıkıntılı, milli varlığımızı, rejimimizi

tehdit eden eylemler düzeyinden çıkmaya elbirliği ile, Büyük Meclis'in ve Büyük Meclis'teki partilerin yardımıyla muvaffak olursak, bundan elbette hepimiz büyük bahtiyarlık duyacağız".

Seçim yatırımları

"Arkadaşlarım, sözlerimi bitirmeden evvel, halisane bir iki temennimi bildirmek istiyorum: Birçok arkadaşlar, bir an evvel normal düzeye geçmeyi, seçimlere gitmeyi dilediler. Bu bizim de halisane bir dileğimizdir. Ancak, normal düzeye geçmek, seçimlere gitmek, normal şartlar altında seçimler yapmak, her şeyden evvel, herkesten evvel sayın üyelerimizin ve partilerimizin liderlerinin elindedir. Memleketimiz yaralarını tamamen tedavi edememişken, yarın seçime de gidecek değilken, seçimin normal zamanı 1973 olduğuna göre, şimdiden seçim yatırımlarına girişirlerse, hiç kimsenin rakibi olmayan bu hükümeti vesile yapıp, hükümetin de üzerinden aşarak, sözle birtakım kurcalamalara gidilirse, bilmek lazımdır ki, bu burada kalmaz. Memleketin sivil, asker tüm sektörünü tesiri altına alır. Bir memlekette ortam bozulduğu zaman, yalnız sivil ortam bozulmuyor, askeri ortam da beraber bozuluyor. Silahlı kuvvetlerle, silahlı kuvvetlerde vazife görenlerle, sivil sektörde vazife görenleri, çelik duvarla birbirinden ayırmak imkânı yoktur. Onun için arkadaşlarımızdan çok rica edeceğim. Hükümete diledikleri kadar söylesinler. En ağır tenkitleri yapsınlar 'çilemizdir' der, ona katlanırız. Katlanmayan bu vazifeyi üzerine almaz".

Yaraları kaşımak

"Ancak çok dikkat etmemiz, hâlâ dikkatli olmamız lazım gelen bir nokta kabuk tutmuş, fakat henüz tamamen kurumamış olan yaraları kaşıyacak şekilde beyanlar yapmamak, davranışlarda bulunmamak lazımdır.

Özer Ölçmen (Konya Milletvekili): Tehdit mi ediyorsunuz?

Başkan Nihat Erim (devamla): Maalesef son zamanlarda bu türlü beyanlar ve bu türlü davranışlara rastlanmaktadır. Bunlar iyi sonuç vermiyor. Kimseye yararlı olmuyor. Arz ettiğim gibi, biz hükümet olarak kimsenin rakibi değiliz. Ben şahsen kimsenin rakibi değilim. Önümüzdeki seçimlere girecek değilim. Beni kötülemek hiç kimseye oy kazandırmaz. Partilerin birbirleriyle oy rekabeti için, birbirlerini kötüleme yarışına girmeleri de bence henüz erken. Normal zamanında olmasını çok arzu ettiğimiz seçimleri, şimdiden girişilmiş olan bu türlü davranışlar, korkarım ki yaklaştırmaz. Yaklaştırma arzuları da var. Korkarım ki yaklaştırmaz.

Bunun için samimi, içtenlikle arkadaşlarımdan ricam, 12 Mart Muhtırası'na niçin geldik? 12 Mart Muhtırası niçin verildi? 12 Mart Muhtırası nedir? Tesiri ortadan kalktı mı? Devam ediyor mu? Bu konular üzerinde, sıkıyönetim niçin devam ediyor gibi, az önce arz ettim, sıkıyönetimi niye, arzu etmemize rağmen, kaldıramıyoruz? Yani memleketimiz normal şartlar içinde, her türlü siyasi mücadelelere, her türlü siyasi davranışlara elverişli bir ortama, inşallah 1973 seçimlerine girerken, gittiğimiz zaman, gelmiş olacaktır. Ama oraya selametle varmamızı sağlamak, yalnız hükümetin davranışlarıyla, yalnız hükümetin isteğiyle olmaz. Bütün arkadaşlarımızın, bütün siyasi parti ileri gelenlerinin, liderlerinin aynı davranış ve aynı anlayış içinde yardımcı olmalarıyla mümkün olur.

Büyük Meclis'i saygılarla selamlar, sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması yolunda karar vermenizi rica ederim".

Benden sonra şahsı adına Elazığ senatörü AP'li Celâl Ertuğ kürsüye geldi. Sıkıyönetimin bugün de uzatılmasının bir zaruret olduğunu söyleyerek sözlerini tamamladı. (Ertuğ o tarihte AP'den istifa etmişti, zannediyorum.)

Yersiz bir iddia

Daha sonra Başkan “yeterlik önergeleri vardır” dedi. Celâl Kargılı yeterlik aleyhinde söz aldı.

Celâl Kargılı’nın sözleri arasında şu satırları buraya alacağım:

> “Şimdi Sayın Başbakan, belki de hükümetinin bir müddet daha devamı, iktidarının bir müddet daha uzaması için türlü yollara başvurabilir. Bugün iktidarın uzaması için türlü sloganları savunabilir. Ama Türk devletinin Türk milletinin, Türk Cumhuriyeti’nin bekası ve her tehlikeyi yenme gücü, birçok hükümetin ömrünü, bazı sloganlara sarılarak, uzatması da çok önemli bir faktördür”.

Celâl Kargılı’nın bu sözlerinin gerçekle en ufak bir ilgisi yoktur. Çünkü ben artık o tarihte, hükümetin ve benim başbakanlıktan çekilmem zamanının geldiğini kafamda beslemekteydim. Bu ortamda memleketi idare etmenin çok güç olduğunu görmekteydim. Benim beklemem sadece son hazırlık safhasına gelmiş olan vaat ettiğimiz kanunları tamamlayıp meclise sunmak içindi ve bu yapılır yapılmaz da başbakanlıktan çekilmeyi kafama koymuştum. Bunun çeşitli nedenleri arasında, en önemlisi benim dayanmak istediğim CHP-AP dayanağının zayıflamış olması, CHP’nin, savcıların İnönü’ye iddianamelerinde hücum etmeleri, İnönü’yü tenkit etmeleri üzerine, onlarla çelişkiye düşmesi ve vaziyet alması, AP’nin de, İkinci Erim Hükümeti’ni destekler gibi görünmesine rağmen, sabırsız bir hale geldiğini müşahede etmemdir. Onun için Celâl Kargılı’nın bu mütalaasının hiç gerçekle ilgisi yoktur. Sıkıyönetimi uzatmayı, ben kendi başbakanlığımı devam ettirmek için istemiyordum. Sıkıyönetimin uzatılması, daha ziyade askeri çevrelerden gelen ve güvenlik, istihbarat kaynaklarından gelen haberler dolayısıyla idi.

Celâl Kargılı’nın yeterlik aleyhine konuşmasından sonra, Başkan yeterlik önergesini oyladı. Yeterlik önergesi kabul edildi. Sıkıyönetimin uzatılmasını Başkan oyladı. Sıkıyönetim uzatılması kabul edildi.

Ekonomik durum

O kurban bayramı dolayısıyla 26 Ocak günü vatandaşlara yaptığım bayram kutlamasında memleketin iç ve dış durumu hakkında bilgiler verirken şunları da söylüyorum:

> “1971 yılı sonunda Türkiye’nin ekonomik gelişmesi iyimserlik yaratacak bir düzeyde yürümektedir. İhracat ve ithalatımızda önemli gelişmeler olmuş ve program tahminleri aşılmıştır. 1971 yılında 676,6 milyon dolarlık ihracat 1.170,8 milyon dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. Mal ihracatımızda 1970’e göre sağlanan artış hızı % 15 civarındadır. Bu, planlı dönemde gerçekleştirilen en yüksek artış hızıdır. Merkez Bankası’ndaki rezerv miktarımız ise yıl sonunda 755 milyon dolara ulaşmıştır.
>
> Aslında, 1971 yılında üretim ve ticaretten çok, yatırımların sorun olarak belirdiği gerçektir. Kamu kesiminin cari harcamalarında özellikle devlet memurları kanununun getirdiği ek 8 milyardır. 8 milyar Türk Lirası yük nedeni ile, yüksek oranda artış olmuş ve kamu yatırımlarının sabit fiyatlarla, ancak 1970 düzeyinde, 16,4 milyar Türk Lirası olarak gerçekleşmesine olanak sağlayabilmiştir.
>
> Öte yandan, özel yatırımlardaki artış sabit fiyatlarla % 8,2 oranındadır. Özellikle yılın ikinci yarısından sonra, sanayi kesimi yatırımlarında sağlanan gelişme önemsenecek niteliktedir. Gerçekten, Ocak-Ağustos döneminde yatırım malları ithalatımızdaki artış bir önceki yılın aynı dönemine oranla % 7,5 iken, Ocak-Kasım döneminde bu artış % 19’a çıkmıştır. Belediyelerce verilen inşaat ruhsatları da Ağustos ayından sonra önemli artış göstermiştir.
>
> Toptan eşya fiyatlarında 1970 yılı sonuna göre meydana gelen artış % 21 dolayındadır. Karşılaşılan bu sorunları çözümlemek için 1972 yılı programından önce 1971 yılı sonunda bir dizi ek tedbir getirilmiştir. 150 milyon dolarlık yeni yatırım mali ithalatı olanağını sağlamak üzere bir kararname hazırlanmış, ayrıca hava ve deniz filolarımıza yeni ilavelerin programlanmasına girişilmiştir.
>
> 1972 yılında % 7 bir büyüme hızı ile gayri safi milli hasılamızın 185,6 milyar liraya ulaşması öngörülmüştür. Bu hedefe ulaşıldığında, kişi başına gayri safi milli hasıla 4.946 Türk Lirası olacaktır.

1972 programının getirdiği en önemli gelişme sanayi yatırımlarında alınan hedeftir. Toplam imalat sanayii yatırımlarının sabit fiyatlarla % 38,4 artışla 12,7 milyar Türk lirası olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür. Bunların yanında özellikle üçüncü beş yıllık plan döneminde uygulamanın etkinliğini sağlamak için, il düzeyinde geliştirilen il planlaması yeni bir araç olarak yaygın şekilde kullanılacaktır. Böylece illerdeki plan-program ihtiyacı daha gerçekçi, mahalli ihtiyaçlara uygun bir şekilde ele alınmış olacaktır.

1971 yılında 5 ilde başlatılan il planlama çalışmaları 1972 ve onu izleyen yıllarda genişletilecek ve böylece mahalli kaynakların gerçek mahalli ihtiyaçlara yönetilmesi sağlanmış olacaktır.

Sevgili vatandaşlarım,

Yüzyıllar boyu Batı ülkeleri ilerlemiş, biz yerimizde saymışız veya geri bırakılmışız. Bu yüzden araya büyük, çok büyük mesafeler girmiş. Fakat başlanılan planlı çalışmaları kesintiye, duraklamaya uğratmadan yürütürsek Türkiye bu açığı kapayabilecektir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın yaptığı bir hesaba göre 1995 yılında fert başına düşen milli gelir ve gelişme açısından, 1970 yılı İtalyası'nın seviyesine ulaşmak mümkün olacaktır.

Türkiye'nin bugünkü sanayi geliri genel gelirde % 23,4'dür. 1995 yılında bu oran Devlet Planlama Teşkilatı'nın hesaplarına göre % 37 olacaktır. 1970 İtalyası'nda bu oran % 35'tir. Gene 1995'te fert başına milli gelirimiz 1.517 dolar olacaktır.

Bu neticeyi alabilmemizin başta gelen şartı iç politikada istikrar, huzur ve güvendir. Bu da her şeyden önce vatandaşlara öncülük etmekle görevli politikacıların, liderlerin kendilerini küçük rekabet hesaplarından uzak tutabilmeleri, vatandaşlara karşı dürüst, açık kalple davranmaları ile mümkün olur. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın nelerden şikâyetçi olduğunu, nelerin gerçekleşmesini istediğini, politika liderlerimizin, tüm aydınlarımızın bir an unutmamaları, her an vatandaşlara iyi yolda rehberlik etmeleridir. Eğer bu görev yapılmazsa, ters davranışlar içine düşülürse hiç hoşa gitmeyecek durumlarla karşılaşılabilir.

Sevgili vatandaşlarım

Sözlerimizin başındaki içten dileklerimi tekrar eder, hepinize mutluluklar, sağlık ve esenlik dilerim. Kurban bayramınız kutlu olsun".

Liderler arasında

7 Şubat günü Demirel ile görüştüm. Görüşmeden sonra şu demeci yazılı olarak gazetecilere ulaştırdım.

> "Adalet Partisi Başkanı ile bayramın ikinci günü yaptığımız görüşmeden sonra bugün yeniden görüştük. Bana Sayın İnönü ve Sayın Feyzioğlu ile konuşmalarında varılan olumlu sonuçları anlattı. Neticeden memnun oldum. Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Güven Partisi sayın genel başkanları ile bayram günlerinde ben de uzun uzun görüşmüştüm.
>
> Baştan beri parti liderleri arasında bu türlü görüşmelerin âdet halini almasını temenni ediyordum. Biliyorsunuz başbakan olduktan sonra parti liderleri ile devamlı ilişki yürütmeyi hükümet etmenin vazgeçilmez bir şartı olarak uyguladım. Şimdi liderlerin de birbirleriyle yurt ve devlet sorunlarını müzakere etmelerini siyasi hayatımıza güzel bir gelişme sayıyorum.
>
> Bugünün önemli konusu ikidir:
>
> 1- Sıkıyönetim kalktıktan sonra anarşistleri ve tedhişçileri, demokratik rejimi yıkmak, Türkiye'yi parçalamak isteyenleri güvenlik tedbirleriyle kontrolde bulundurmak ve fenalıklarını önlemek,
>
> 2- Reform tasarılarını hızla parlamentoya sunmak ve kanunlaşmalarını sağlamak.
>
> Her iki konuda da hükümeti destekleyen partilerin liderleriyle hükümetin, tam bir anlayış içinde olduklarını da görmekle bahtiyarım. Dar geçitten başarı ile çıkacağımıza olan inancım kuvvetlendi. Şimdi geleceğe ümitle bakıyorum.
>
> Ayrıca başka bir noktaya da değinmeliyim. Hükümete karşı cephe almış veya hükümete karşı olanların kendileriyle istişare edilmeyişinden şikâyetlerini duyuyorum. Bilindiği gibi, hükümete karşı olmak muhalefet görevini yerine getirmektedir. O da bir hizmettir. Ancak, hükümeti destekleyen, hükümete üye vermiş olan partilerle muhalefetin, hükümetin kendi politikasını hazırlama ve yürütme bakımından, aynı muameleye tabi tutulmaları, parlamenter rejimin ve kabine usulünün ana kurallarına aykırı olur.
>
> Gerektiği zaman muhalefettekilerle de, anayasa ve içtüzük usulleri içinde, onlar istediklerinde veya biz lüzum gördüğümüzde, elbette iza-

hat vermeye itina ederiz".

Önemli konular

1972 yılı bütçesi Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülürken yapılan eleştiriler içinde Milli Birlik Grubu adına Mucip Ataklı'nın yaptığı eleştiri çok sertti ve bana göre çoğunca da gerçeklere dayanmıyordu. Milli Birlik Grubu anayasa değişikliğini sağladığımız için bize kırgındı. Milli Birlik Grubu bence bir çelişki içindeydi. Bir yandan meclisteki çoğunluğa rağmen köklü reformlar getirilmesini, çıkarılmasını istiyordu. Öte yandan da demokratik sistemin savunucusu gibi görünüyordu. Ben bunlara cevap verdim. "Hükümet çok iş görmüştür. 10 ay 11 ay gibi kısa bir sürede yıllardır, 20 yıldır, 30 yıldır hazırlanmayan reform kanunlarını hazırlamıştır. Bu hazırlıklar son safhasındadır. Bir kısmı meclislere sunulmuştur. Bir kısmı da sunulmak üzeredir" diyerek bunlara cevap verdim. Sonra şöyle söyledim:

Parlamento varsa

"Sayın Ataklı 'hükümet 12 Mart'tan önceki kalıntıları temizleyecek yerde, onlara dayandı' gibi bir şey, bir mütalaa söylediler. Bu konuda açık olalım. 12 Mart Muhtırası'nı ben vakit buldukça tekrar tekrar okurum. 12 Mart Muhtırası, ikinci maddesi ile demokratik bir hükümet kurulmasını ve demokratik usullerle çalışılmasını istemiştir. Bir parlamento olacak, o parlamentoda partiler olacak ve hükümet o partilere dayanmayacak. Bu nasıl şeydir? Açık olalım.

Parlamento varsa parlamentoda partiler vardır. Bu partilerin önemi de parlamentodaki sayılara göre sıralanır. Ben, ilk günden itibaren parla-

mento ile çalışmayı büyük bir şeref ve vazgeçilmez bir şart saydım. Parlamentodaki partilere istinat edeceğim. Ya ne yapacaktık? Hükümetten her gün emriyemni (günlük emir) çıkarıp bugün bu kanunları istiyorum, yarın şu kanunları istiyorum diye parlamentoya emriyemniler mi gönderecektik? Elbetteki parlamento ile parlamento dediğimiz zaman da partilerin idarecileriyle, yöneticileri ile liderleriyle görüşeceğim. Onların programları ayrı. Programlarında çok birbirine zıt noktalar var. O noktalar üzerine görüşleri aynı noktada birleştirmeye çalışarak, yürüyecektim. Başka bir yolum var mıydı benim? Bunu yapmanın bir gün bu kürsüden bana kusur olarak ileri sürüleceğini doğrusu hiç düşünmemiştim. Hem parlamento olacak, hem de demokrasi olacak, hem de hükümet parlamentoyu hesaba katmayacak. Yahut parlamentodaki çoğunluğu hesaba katmayacak. Ya ne yapacak? Azınlıkla mı çalışacak? Nasıl çıkacak kanunlar o zaman buradan? Benim demokrasi anlayışım, parlamento anlayışım, af buyursunlar, bu mantığı takip edemiyor”.

Anayasa değişikliği

“Anayasa değişikliği demin de söylediğim gibi asla bir teşhis hatası olmamıştır. Asla bir strateji yanlışlığı olmamıştır. Anayasa değişmiştir. Büyük parlamentonun tasvibi ile, parlamentodaki üyelerin 2/3’sinin oyları ile. Bunu anayasa değişikliği burada görüşülürken de söyledim. Milli Birlik Grubu’ndan konuşanlar anayasa değişikliğini benim eserim olarak söylediler, takdim ettiler.

Bu şeref bana çoktur. Bu, yüce parlamentonun eseridir. 2/3 çoğunlukla bir eseri bu parlamento kabul etmişse, belki ben teşebbüsü almakla parlamentonun düşüncelerini önceden sezmiş olmak gibi bir hizmette bulunmuş olabilirim.

Açık olalım. Seçime dayanan demokrasiye inanıyorsak onu sonuna kadar takip edelim. İkna metodunu, anlaşma metodunu, karşılıklı fedakârlıklarla uzlaşma metodunu terk ettiğimiz zaman parlamentoyu inkâr etmiş oluruz”.

Uzlaşma ihtiyacı

"Dünyanın her yerinde böyledir. Parlamentoların anası sayılan, kaynağı sayılan İngiltere'den başlayan, dünyanın öbür ucuna kadar, nerede parlamento varsa, orada uzlaşma vardır. Orada anlaşma vardır. Parlamento olmadığı zaman o rejimler, (adları da belli) bazı şeyleri çabuk yaparlar. Ama onların hataya düşmeleri de o kadar çabuk olur.

Burada değerli arkadaşımın kötü liderlik örneği olarak zikrettiği dostumuzun uğradığı akıbette –bizim de çok üzüntü duyduğumuz– dostumuzun, bir memleketin neden bu akıbete uğradığı derinliğine tahlil edilirse, eğer halka dayanan, seçime dayanan bir parlamento ile çalışmış olsa idi hatalarını suç derecesine vardırmadan önlemek imkânı bulunurdu. Belki o memleket de bu akıbete uğramazdı".

İtibar yitirildi mi?

"Bir noktaya daha işaret etmek isterim. Bu kürsüden bazı sözler sistemli olarak sık sık tekrar edilmekte: 'Erim hükümeti itibarını yitirmiş'. Kimin nezdinde? Onu söyleyen arkadaşımın nezdinde belki. Erim Hükümeti, bu parlamentonun nezdinde itibarını yitirdiği gün, bir gün değil, bir saat durmaz yerinde. Duramaz, durmayı kabul etmez. Bunun tecrübesini yaptık.

Binaenaleyh bunu söylemek bir propaganda değerini haizdir. Çünkü söyleye söyleye gerçek olmasa da bazı çevrelerde yer edebilir.

Bunun gibi '12 Mart Muhtırası'nı veren silahlı kuvvetlerin hükümetin başarısızlığında rolü yoktur. Bu başarısızlığı onlara yüklemek insafsızlıktır' söylentileri.

Kim söylüyor onlara, kim yüklüyor onlara. Dikkat ediyorum bu söz ihtimamla tekrar ediliyor. Benim ağzımdan bir defa çıkmış mı? 'Ne yapayım ben, silahlı kuvvetler böyle istiyor da böyle yaptım' diye bir defa çıkmamıştır. Silahlı kuvvetleri tenzih ederim. Silahlı kuvvetler 12 Mart Muhtırası'nı vermiş, bir istekte bulunmuş, bir yol göstermiş; o andan itibaren hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Elbette ben parla-

mento ile, parlamento liderleriyle, parti yöneticileri ile görüştüğüm, onların düşüncelerini öğrendiğim, kendi düşüncelerimi onlara söylediğim gibi, 12 Mart Muhtırası'na imza koyanlarla da vazife dolayısıyla temastayım. Ya onları bırakıp da kimden öğreneyim? Sayın Ataklı'dan mı öğreneyim? Arkadaşlarından mı öğreneyim"?

Reform görüntüsü mü?

"Reform görüntüsü veren tedbirleri diyorlar. Ben kendimi ve hükümetteki arkadaşlarımı bundan tenzih ederim. Biz aldatmacaya çıkmadık. Reform yapıyoruz biz. Getirdiğimiz tasarılar reform tasarılarıdır. Bu tasarıları madde madde, hüküm hüküm eleştirmek lazımdır. Umumi, yuvarlak laflarla 'reform görüntüsü veren tasarılar' demek hiçbir şey ifade etmez.

İşte ön tedbirler tasarısını getirdik. Komisyonda buyurun neresi reform görüntüsü veriyor, reform değildir. Maden kanun tasarısını getirdik. Boraksı, büyük linyit ocaklarını devletleştiriyoruz. Bu vesile ile söyleyeyim gelecek sene ısınmak için yakıt sıkıntısı suret-i katiyede bu tedbirlerle bertaraf edilecektir. Hani ya, İngiltere kraliçesi buraya gelmiş de bize 'boraks devletleşmesin' diye telkinde bulunmuş da bunun için boraksı devletleştirmekten vazgeçmişiz. Dost ve müttefik bir devletin hükümdarını tenzih ederim. Asla uzaktan yakından bu konuya temas olunmamıştır.

Boraksın devletleştirilmesi için tasarı yüce parlamentodadır. Yalvarıyorum, rica ediyorum öncelikle bir an evvel bu tasarının kanunlaşmasına yardımcı olunuz.

Bunun gibi, her gelecek tasarı bizim inancımıza göre reform tasarısı olacaktır; eleştirilerinize açıktır. Mükemmelleştirmek için yapacağınız tenkitlere açıktır. Bu edebiyat ile yürürsek işte o zaman memleket normal şartlarına dönemez. Memleketin normal şartlarına dönmesini istiyorsak, elde kesin, ilmen, aklen izahat edilebilecek aksine deliller olmadan, ne hükümeti, ne başkasını suçlamaktan vazgeçmeliyiz. Mazideki tenkit edilecek politika tutumlarından biri de bunun gibi mesnedi

> olmadan yapılan suçlamalardır. Bu suçlamalardan vazgeçmek lazımdır".

Silahsız mı kalalım?

Bundan sonra, silahlanma meselesine değindim: Milli Birlik Grubu adına savunma bakanlığı bütçesinde konuşan sözcü arkadaş "dünyada bir dehşet dengesi vardır. Bizim silahlanmaya büyük paralar harcamamız neye yarayacaktır. Sulhu bu dehşet dengesi, yani iki süper devlet arasındaki dehşet dengesi zaten koruyor. Sulh bozulacaksa zaten biz bunu önleyemeyiz" gibi bir laf etmişti. Ona da şu şekilde cevap veriyorum:

> "Burada bir noktaya temas etmeliyim. Dünya dehşet dengesi var diye, sırtımızı dehşet dengesinin rehavetine terk edemeyiz. Bize büyük güçteki devletlerden biri saldırmazmış. Ya bizim sınırlarımızı çeviren küçük veya orta güçteki devletlerden biri saldırırsa onu ne yapacağız?
>
> Bugün dünyada hangi devlet – Fransa dahil, çok iddialıydı Degol, hangi devlet bütün silahlarını kendisi yapıyor.
>
> Daha yeni duydum 'Amerika'nın nükleer savunma şemsiyesi olmadan Avrupa ayakta duramaz' diye. Komşumuz devletlere göz gezdiriniz: Bulgaristan, Yunanistan, Suriye, Irak. Hangisi bunlardan kendi imkânları ile silahlanıyor. Biz bunun karşısında dehşet dengesi var, bu denge bozulmaz, rahat edebilelim diyebilir miyiz? Bütün diplomasi tarihi, bütün askerlik tarihi şunu söyler: Siyasi kuvvet dengesi, askeri kuvvet dengesi boşluğa tahammül edemez. Boşluk gördüğü yeri doldurur. Biz burada NATO'dan çıkarsak, NATO'yla silahlanmadan vazgeçersek üçüncü devletiz diye biz yalnız başımıza kalırsak, ne olacak? Bugün kalkınmaya sarf ettiğimiz kaynakların olduğunu farz edelim. Ordumuzun kara, hava, deniz kuvvetlerini bugünkü seviyesinde tutmak için bu yatırıma ayırdığımız 20 milyar liranın tamamını ayırsak acaba kâfi gelebilir mi?"

Sıkıyönetim kalkınca

Gene o gün Senato'daki konuşmamda şu noktaya da değiniyorum:

> "Sıkıyönetimin kalktığı zaman anarşistlerin ve tedhişçilerin kendileri için bu memlekette devamlı sıkıyönetim varmış gibi, sivil idare ve adli makamlar tarafından takip altında bulundurulacak şekilde kanunları yüce parlamentoya getirmekteyiz. Bugün Bakanlar Kurulu'nca kabul ettiğimiz 7 tasarıdan bir tanesi de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda yapılan değişikliktir. Fransa Cezayir harbi esnasında bu eylemcilere karşı 'devlet güvenliği mahkemesi, divanı' kurmuştur. Biz oraya gitmiyoruz. Mevcut mahkemelerimizden birini ihtisas mahkemesi olarak bu nevi suçlara tahsis ettik. Çabuk netice almak için de kanunda gerekli değişiklikleri yüce parlamentonun tasvibine sunuyoruz. Türkiye'nin içinde bulunduğu rejim ne olursa olsun şu bilinmek lazım: İçerde veya dışarıda hiçbir hükümet Türkiye'nin içerden fethedilmesine ve bu örgütlerin serbestçe faaliyette bulunmasına müsaade etmeyecektir. Türk milletinin bölünmesine müsaade etmeyecektir. Bunun için gerekli ne tedbirler almak lazımsa onları hükümet bulacak, parlamentoya sunacaktır. Parlamentonun da bunları tasdik edeceğinden emin bulunmaktayız. Bütün bunları hukuk devleti düzenine dokunmadan yapacağız. Burada anayasa değişikliklerini savunurken söylediğim gibi, yaptığımız anayasa değişikliklerinden sonra kendine hukuk devleti diyen ve öyle olan Batının en ileri hukuk devletlerinden hiçbirinden geriye düşmedik. Neler okudum ben burada, dışarıda da!
>
> Fransa'ya gittiğim zaman, Paris'teki o malum örgütler Almanya'dan bindirilmiş kuvvet getirilerek nümayiş yapmak istiyorlardı. Kendileri ile açık serbest karşılaştım ve sordum: 'Senin memleketinde yabancı bir başkonsolosu kaçırıp, öldürenlere ne yaparsınız siz? Serbest mi bırakırsınız, gezdirir misiniz? Nedir kanunlarınız'?
>
> Bizimkinden hafif değil; onu yaptık biz. Tekrar ediyorum. Biz Avrupa Konseyi üyesiyiz. İşte İskandinav memleketleri gayet hassastırlar: İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda gayet hassastırlar bu konuda. Her gün, gün aşırı, her hafta parlamentolarda – aşırı solcu demeyeyim – bazı milletvekilleri kalkıyorlar, dışişleri bakanlarına soru soruyorlar! 'Türkiye'deki durum ne olacak, Türkiye'de işler böyle oluyor, şöyle

oluyor'. Dışişleri bakanı çıkıyor: 'Türkiye'de anormal hiçbir şey yoktur. Türkiye bizim müttefikimizdir. Avrupa Konseyi üyesidir. Türkiye'de hukuk devleti vardır. Türkiye'de demokrasi vardır' cevabını veriyor.

Demek ki bizim yaptığımız değişiklikler ve bizim tatbikatımız o memleketlerin standardından geriye bizi düşürmemiştir. Ben bunları burada söylüyorum.

Öyle bir telgraf geldiği zaman haber geldiği zaman, şu cevabı veriyorum: 'Sefirimiz gitsin, konuşsun, ne izahat istiyorlarsa versin'. Elçi gidiyor ve şu cevabı alıyor: 'Parlamentodur, kendi başına bir milletvekili çıkıyor konuşuyor'. Ona 'Türkiye bizim gibi bir memlekettir, bizim gibi bir devlettir' diyoruz.

Gene bu itibarı, bu düzeni muhafaza ederek, üyesi bulunduğumuz medeniyet ailesi içinde, memleketimizin maruz kaldığını her zaman tekrar ettiğim komplodan selamete çıkarmaya hükümet ve parlamento bir arada, elbette silahlı kuvvetler vazifeleri başında, çalışıyoruz ve çıkaracağız. Bundan zerre kadar hiç kimsenin şüphesi olmasın.

Normal demokratik aşamaya gelmek, biliyorum ki bu parlamentoda herkesin içten arzusudur. Hükümetiniz, işbaşında olmasının sebeplerinden biri olarak da bu hizmeti başarabilmeyi saymaktadır. Buna çalışmaktayız. Bu hedefe vasıl olmak için hükümetin gayreti yetmez. Siyasi partiler bugünkü aşamada çok olumlu bir merhalede hükümete yardımcı olmaktadırlar. Şimdi beni partilerin liderleri tazyik ediyor. Asayiş ile ilgili kanunları getir, Reform ile ilgili kanunları getir. Meclisler yaz tatiline gitmeden evvel hepsini çıkarmak bizim boynumuzun borcu olsun, diye hükümet de gördüğü bu teşvik karşısında gece gündüz çalışarak bu reform kanunlarının belli başlılarını, bu ay içinde, bu ay yetmediği takdirde mesela mali idaredeki reform hususundaki tedbirleri mart ayı içinde yüce huzurunuza getirecektir".

1972 Mart ayında tablo

1972 bütçesinin Millet Meclisi'ndeki görüşmeleri sonunda maddelere geçilirken yaptığım bir konuşmada oradaki eleştirilere de ce-

vap verdim ve bu cevapta memleketin o günkü durumunu belirtmeye çalıştım, hem siyasal hem ekonomik yönleriyle. Bu konuşma şöyle:

> "Bütçenin tümü üstünde ve bakanlıklar veya daireler bütçeleri üzerinde partilerin sayın sözcüleri ve değerli kişisel görüş sahipleri düşüncelerini söylediler. Ben bunlara ayrı ayrı cevap vererek vaktinizi alacak değilim. Maliye Bakanı ve öteki bakan arkadaşlarım sırasında ve yerinde bu tür izahları yaptılar. Cevapları verdiler.
>
> Ben yurdumuzun, mali, ekonomik ve sosyal yaşantısı ve durumu üzerinde, 1972 yılı bütçesi vesilesiyle ileri sürülen görüşler yanında, resmi kaynaklara ve rakamlara dayanan görüşü ortaya koyacağım. Ayrıca iç ve dış politikamızın belli başlı konuları üzerinde bilgi vermeye çalışacağım. Politikamızı açıklayacağım.
>
> Türkiye'nin olağanüstü kalkınmaya her zaman ihtiyacı vardır. Türkiye komşuları ve Avrupalı ortakları ile arasındaki mesafeyi kapatmaya mecburdur. Ayrıca artan nüfusunun hakkını vermek; geçmişin adaletsizliklerini tamir etmek zorundadır. Bu görev devlete anayasası ile verilmiştir.
>
> 1969 ve 1970 yıllarında yavaşlayan yatırımlar plan hedeflerinden uzaklaşmıştır. Bütçe ve plan karma komisyonu üyelerine dağıtılan Planlama Teşkilatı 116/327 sayılı dokümanında bu açıkça görülmektedir.
>
> Hem plan hedeflerinden sapmayı karşılamak, hem de Türkiye'mizin yarınını güvenlik altına almak için, Türkiye olağanüstü bir kalkınma seferberliğine muhtaçtır. Bu zorunluluğun tanımlaması birçok buhranların temelinde yatan nedenler arasındadır.
>
> Hükümetimizin her iki programı da açıktır. Bunları bir tarafa bırakıp garip sıfatlar takarak çabalarımızı kötülemek doğru değildir. Biz cumhuriyetin kurtardığı milli değerleri yüceltmek için kalkınmayı hızlandırmak istiyoruz. Bunlar için de belli reformlar lazımdır. Hem hızlandırılmış kalkınma, hem de reformlar 10 yıldır bize ışık tutan anayasanın açık seçik hükümleri arasındadır. Anayasanın başlangıcını, ikinci kısmının, üçüncü bölümünü okumak bunu tespit için yeter.
>
> Hükümetin programı da, ikinci beş yıllık plana göre hazırlanan 1972 programı da, 1972 bütçesi de meydandadır. Bunlar 1966 yılında kabul edilen plana, reformlar ise demokratik anayasamızın emirlerine göre ortaya konulmuştur.

Hükümet, 10 yıldır plan ve programlarda yer alıp da bir türlü yapılamayan, yapılmadıkça yapılması güçleşen, güçleştikçe plan uygulamasını aksatan reformları ele almıştır. Bunlar anayasanın emirleridir. Böyle olduğu için planlara girmiştir.

Üçüncü 5 yıllık plan ve bunun stratejisinde de konu böyle ele alınacaktır. Şunu da söyleyeyim ki yalnız bunları bir belgede sıralama yetmez. Uygulamak için içtenlikle işe girmek lazımdır.

Planların öncelik mi, alternatif mi getirdiği konusunda tereddüde yer yoktur. Planlar bir repertuar içinde herkesin beğendiğini seçip alacağı bir tutam değildir.

Alternatifler Planlama Teşkilatı tarafından önerilir. Bunlardan birini hükümet seçer. Meclise getirir. Kabul olununca o artık plan olur. Plan repertuarı değil. Ona riayet, onun bütünlüğünü korumak anayasanın bir gereğidir. Plan alternatiflerinin nasıl devlet planı haline geleceğini de 77 sayılı kanun tespit eder.

Yatırımlar 1969 yılından sonra düşmeye başlamış, sanayide katma değer 1968-1969 ve 1970 yıllarında düşmüş, 1970 yılında % 2,1 olmuştur.

Tüketim harcamaları hedeflerini aşarak tasarruf marjına olumsuz etkiler yapmıştır.

1971'de ithalat, özellikle yatırım maddeleri ithalatı, hızla artarak 1.171 milyonu bulmuş, sınai gelişme % 9'a yaklaşmış, 1972'de de %12'yi bulması planlanmıştır.

Bakırdaki, petroldeki üretim düşüşü öteden beri bilinmeyen bir gerçek değildir. Eskiden işlenen kaynaklar gibi düşük tönörlü cevher, verimi azaltan kuyular işlemek zorunda kalındığı için verim düşmektedir.

Civa üretimi 1970 ve 1971'de seviyesini muhafaza etmiştir. Konya'daki tesis % 37 üretim artışı kaydetmiştir. Boraks'ta % 19, asit borikte % 5, kolomanitte % 2 artış vardır.

Aliağa rafinerisinde 4 yıllık bir gecikme vardır.

1971 bütçesinde bu kompleksin tümü için biz 10 milyon lira bulduk. 1972 bütçesinde o teşebbüs ise ünite adı tashih ederek 56 milyon koyduk.

İthalat ve ihracatta olumlu gelişmeler görülmektedir. Pamuktan 1970 yılından 340 bin ton mukabilinde 173,2 milyon dolar elde edilmiştir. 1971'de daha az, yani 312 bin ton pamuktan 193 milyon dolar sağlan-

mıştır. 1972 Ocak ayında da pamuktan gelen döviz evvelki yılın aynı ayına nazaran yaklaşık olarak bir kat fazladır. Bu sonuçları iyi bir fiyat politikası izlenmesine borçluyuz. Öyle olmasa idi alivre yolu ile 80 küsur sentlik pamuğumuzu 50 sente satmak zorunda kalacaktık.

Enfrastrüktür konusunda benim söyleyebileceğim, bütün sektörlerdeki gelişmelerin hızlandırılarak devam ettirildiği, müzmin aksaklıkların giderilmesi azmi ile çalışıldığıdır. Kamu yatırımlarındaki % 30'u geçen artışta bu azmin en açık ifadesidir.

Mesela ulaştırmada Edirne, İskenderun sürat yolu için konulan ödenek bu yıl her yıldan fazladır. Bu yol üzerindeki Pozantı dar boğazı 1972 yılında özel bir yer almaktadır. Aynı şeyi hava meydanları için de söylemek mümkündür. Programda yer alan ödeneğin hacmi az önce söylediğim gibi bu yılki yatırımcı tutumumuzun örnekleridir.

Enerji sektörü demir çelik sektörünün başarısı

1- 3 yıl gecikmeli kömür havzası projesi

2- Divriği demir konsantrasyon ve devlet projesi

3- 4 yıl gecikmeli Aliağa rafinerisi

4- 2 yıl gecikmeli İskenderun üçüncü demir çelik tesisi

5- Seyit Ömer 1 ve 2 üniteleri

6- Oyma barajı,

7- Hasan Uğurlu barajı,

8- Keban barajı,

9- Gökçekaya barajları ve hidroelektrik santralleri gibi büyük projelerin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu yılki programda ve bütçe ile bunları bitirmek ve hızlandırmak üzere yeteri kadar ödenek teklif edilmiştir.

Seyit Ömer üçüncü ünitesinin ihalesinin teklifi yapılmıştır. Ayrıca, 4. demir çeliğin, alüminyum, yeni bir rafinerinin, petro-kimya ve gübre komplekslerinin ikmali, deniz ve hava ticaret filolarımızın takviyesi 1972 yatırım programlarımızın başlıca hedefleri arasındadır.

Geri kalmış çevrelere verdiğimiz önemi belirtmek için şunu söyleyebilirim:

Türkiye'miz bir bütündür ve bu bütünün içinde geri kalmış yurt parçaları vardır. Bunlar yalnız kuzey veya güneydoğuda değil, 1972 programında gösterildiği gibi, Edirne ve Burdur'dan Kars ve Hakkâri'ye kadar yurdun her yanına dağılmıştır.

Bunların sorunlarını öncelikle ele almak üzere Devlet Planlama Teşkilatı'nda ayrı bir daire kurulmuştur. Ayrıca sanayileşme yoluna girmiş olanlar dışında bulunan illerimizdeki mali ve maddi kaynakları yatırıma yöneltmek için köklü çalışmalara başlanmıştır. Buna toplu halk ve işçi tasarruflarını değerlendirme projesi adını verdik. İl planlaması teşebbüsünde büyük bir ihtiyaca cevap verdiğini sanıyoruz".

Yeni hamle

"Yeni hamle adını verdiğimiz iktisadi faaliyetleri hızlandırma teşebbüsü, 1969'dan sonra yavaşlayan iktisadi gelişmeyi yeni bir atılım ile hızlandırıp, üçüncü planın ilk dilimine ikinci beş yıllık planın öngördüğü yüksek basamaktan başlamak dileğinden ibarettir.

Yeni hamle Devlet Planlama Teşkilatında hazırlanıp, hükümette eylül ayı içinde görüşüldü. Yeni hamle ile ne yapmak istemiştik. Özetle bunlar şöyle idi:

1- Özel sektöre 150 milyon dolarlık projeli yatırım liberasyonu getiriyorduk.

2- İhracatçıya özel ödülleme mekanizması düşünüyorduk.

3- Orta vadeli kredileri geliştirmek ve milli teşebbüsün bundan yararlanmasını istiyorduk.

4- Yeni bir yatırım ve tasarruf bankası ve proje müessesesi kuruyorduk.

5- Hayvancılığı ve hayvan mahsulleri sanayisini geliştirici tedbirler getiriyorduk.

6- Motor, elektronik ve harp sanayisinin temelini teşkil edecek çalışmalara hız vermek istiyorduk.

7- Yıllık programlara göre yürütülen teşebbüslerden İskenderun demir çelik, Pendik tersanesi ve Aliağa petro-kimya kompleksinin kapasitesi işlerini ele alıyorduk.

8- Türk deniz ticaret ve hava yolları filolarını geliştirmek için 300 bin tona kadar gemi ve 4 yeni jet alınması imkânını hazırlıyorduk.

Uygulamada özel sektöre 150 milyonluk projeli yatırım liberasyonu sağlanmıştır. Yeni hamle içindeki tedbirler 1972 programına alınmıştır.

300 bin tonluk gemi ve 4 yeni jet uçağı alma kararları yürütülmektedir.

Bu kararların özeti 1969 ve 1970'te düşen yatırımlar seviyesini ikinci planını ön gördüğü düzeye çıkarmaktadır. Kamu yatırımlarını % 30'dan fazla artırdığımız halde, 1972 dilimi için planın tespit ettiği % 22,9 oranının % 1,5 kadar altında kalmıştır.

Milli gelirin 1971 yılındaki büyük artışı yalnız işçi dövizleri ve güzel hava dolayısıyla değil, aynı zamanda sınai gelirde % 8,7 oranında sağlanan artış ile de olmuştur. Bu oran bir yıl önce % 2,5 idi. İhracat bütün tahminleri alt üst ederek, 676 milyon doları geçmiştir. Özellikle kasım ayında hızlanan ihracat 1 Ocak- 22 Şubat döneminde 149 milyon dolara ulaşmıştır.

İhracatımızdaki artış görülmemiş bir seviyede olmuş, % 15'i bulmuştur. İthalatta rekor seviyeyi 1 milyar 171 milyon, rezervlerde de 860 milyon doları tuttuk.

1972 yılı programı kısa ve gerçekçi bir değerlendirme yapmıştır. Kötümser değildir. Denilenler şunlar: Sanayi kesiminde üretim yeterli oranda artırılamamış, plan hedefinin gerisinde kalınmıştır. Gerçekten plan hedefi % 12'dir. Artış % 8,7'dir.

Demek ki hedefin % 3,3 puan gerisinde kalınmıştır. Benim 1970 için söylediğim ise, o yılda 11,5 puan geri kalındığı. Bu bakımdan, 1971 yılında – 1970 yılına bakışla – 8,2 puanla iyi bir gelişme gösterdiğidir. Bunda kötümserlik yok. Rakamların konuşması vardır.

Kamu kesiminde yatırımlar duraklamıştır. 1971 yılında 1965 fiyatları ile 14 milyara yakın kamu yatırımı yapılması gerekirken, 1962 fiyatları ile 10,5 milyarda kalmıştır. 1970 yılında konsolide bütçenin yatırım giderleri, 1965 fiyatlarına icra edildiğinde 1969'a göre % 2,2 azalmış; 1971'de bundan da aşağı düşerek 4 puan kaybetmiştir. Buna mukabil cari harcamalar, yine 1965 fiyatları ile, 1970 yılında – 1969'a bakışla – % 8,8 artarken, 1971 konsolide bütçesinde % 35,6 yükselmiştir.

Bu yıl planın öngördüğü yatırımlara yaklaşabilmek için, hükümet Büyük Meclis'e 7,5 milyarlık yeni kaynak talebi ile gelmiştir. Bunları rakamlar halinde ortaya koymak gerçekleri dile getirmektir.

Program 'özel kesimde sanayi alanındaki yatırımların beklenen ölçüde genişlemesi' diyor.

Elimizdeki resmi tahminler gösteriyor ki 1971'de özel sektör yatırımları 1965 fiyatları ile 10 milyarı bir miktar aşmıştır. Halbuki hedef 12,5 milyardır. Demek ki sabit fiyatlarla 2 milyarlık bir geri kalma

vardır. 1970 yılında döviz darlığı nedeniyle duraklayan ithalatın ve pahalılaşan yatırımların etkileri 1971 yılına da elbette sirayet edecektir. Öte yandan, 1971 yılında özel sektörün yılın ikinci yarısında başlayan yatırım hareketi bir gerçektir. Bu hareketi hızlandırmak için bir “hamle” yaparak 2,2 milyar liralık yatırımlara tekabül eden 150 milyon dolarlık projeli yatırım liberasyonu kabul ettik.

1972 yılı programı hazırlandığında ihracat bakımından elde ekim sonu neticeleri vardı. İhracat kasım ve aralık içinde büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme ocak ayında da devam etmiştir. Biz hükümet olarak ihracatın plan hedeflerini bulacağından ve hatta aşacağından şüphe etmediğimiz için, ilgili kuruluşların ellerindeki geçici – ama resmi– rakamlara göre yaptıkları tahminlere karışmadık. Aradan geçen 3 ay içinde aldığımız ve azimle uyguladığımız tedbirler neticesini verdi.

Fiyatlar, para arzı, cari tüketim harcamalarının gidişi hakkında program teşhislerini de aynı şekilde almak lazım. Enflasyonist bütçe götürmek istemeyen, yatırımlarını sağlayan kaynaklara dayamak kararında olan israfçılığı tasvip etmeyen her ciddi kuruluşu ve hükümetin dikkatli olması lazım geldiği noktaların altı çizilmiştir.

Plan ve program ilişkisine değinen yüzdeler ve sonunda plandan sapma ve çürük bir temele oturma gibi yargılar yanlıştır. 1972 yılı programı, 1969’dan beri plandan sapa gelen programların biriktirdiği sonuçları, plan hedefleri doğrultusunda tashihe gayret eden bir belgedir. Geçmişte plan hedef ve ilkelerinden sapmalar o kadar büyük olmuştur ki bir hamle yapma zorunluluğunu doğurmuştur.

Yanlış yargılara varanlar, doğruluğu ispatlanmamış hatta tahlile bile sığmayan yüzdelere dayanmışlardır.

Mesela bir sayın sözcü, 1971 programında 1970 yılında sanayi sektörünün sabit fiyatlarla % 5,7 artış gösterdiği tahmin etmiştir.

Oysa bu artışın 1972 programında % 2,5 olarak gerçekleştiği yazılıdır. Bu nispetin doğru olmak ihtimali hemen hemen yoktur. Zira 1963-1970 döneminde sanayi girdileri ile çıktıları arasında açık münasebetlere göre, 1970 yılında sanayi sektörünün artış hızı % 5,7’nin de üzerinde olmalıdır diyor. 1971 programındaki % 5,7 tahmini 1970 kasım tahminlerine dayalı bir gerçekleşme oranıdır, % 2,5 oranı ise 1971 martında alınan kesin sonuçlara dayalıdır. Tıpkı sınai gelişme hızı olarak 1971 için verilen % 8,7 tahmini gibi.

‘İhtimal hemen hemen yok gibidir. Girdi çıktı arasındaki münasebetlere göre % şu kadar olmalıdır’ gibi iddialar mesnetsizdir.

Sırası gelmişken şunu da söylemeliyim: Ne Devlet İstatistik Enstitüsü’ne, ne de Devlet Planlama Teşkilatı’na biz etki yapmak istemedik. Ne de orada çalışanlar kendi ciddi vatanperver tutumlarını terk etmişlerdir. Hükümetin de bu teşekküllerin mensuplarının da tek kaygısı keyfi şartlardan uzak, bilimsel ve teknik bir çalışma ortamı içinde kalabilmektir. 1972 bütçesi paradokssal yani çelişkili değildir.

1971 yılı bütçesi cari harcamaların % 58,8; yatırım harcamalarını % 11,5 artırmışken; 1972 bütçesi cari harcamaları % 12,7’de tutmaya, yatırım harcamalarını ise % 14,3 artırmaya önem vermiştir. Bu tutum hedefler doğrultusundadır. Ve planın makro dengelerine uygundur.

Biz tüketimi kamçılayan bir bütçe getirmedik. Yatırımları, özellikle hemen üretime geçirilebilecek yatırımları programlayan bir bütçe hazırladık. Bir soru ortaya atıldı. Kamu sektörü yatırımları % 30,3 artarken, özel sektör yatırımları niçin % 15 artmaktadır. Niçin 1972’de kamu 21,4 milyarlık, özel sektör de 18,4 milyarlık yatırım yapacaktır? Bunun ardında şu hüküm: Madem ki özel sektör için daha az hedef vardır, o halde sen doktriner ve dogmatiksin.

Şimdi soruyu ve iddiayı inceleyelim:

Önce 1967’den 1972’ye kadar özel sektörün sabit fiyatlarla sabit sermaye yatırımları gerçekleşme artışlarını veriyorum.

1967’de % 6,2; 1968’de % 11,2; 1969’da % 13,6; 1970 % 8,7; 1971’de % 8,2; 1972’de programlanan % 15’tir.

Yani geçmiş yıllarda özel sektörün gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımı, bizim 1970 programında ön gördüğümüz artışın çok altında.

Ayrıca özel sektör için gösterilen % 15 hedefini tahmin ve temenni halinde bırakmadık. Yalnız 1972 yılında kullanmak üzere özel sektörü 150 milyon dolarlık bir ek yatırım liberasyonu sağladık. Gelelim oranı fazla bulunan kamu yatırımlarına:

Köy yollarından, sularından, elektriklerinden kamu hizmeti yapılarına, sosyal daire ve tesislere kadar bu bütçede bizden önceki hükümetin başlattığı işlerin en aşağı aynı hızla, birçok hallerde de daha artırılarak devam etmesi öngörülmüştür.

Sanayi-enerji dar boğazı göz önünde tutularak, madencilik yatırımları gerektiği ölçüde tutulmuştur. ‘Gerektiği’ diyorum. Dış krediye ve belli bir bitiş programına bağlanmış yatırımları zaten geçen yıllarda

geciktirilmiş olduğunu dikkate alarak, zamanında bitirecek tedbirleri almak, bunlardan 1972'de üretime geçecek olanlara öncelik vermek de, Türkiye'nin uzun vadeli gelişmesinde büyük yeri olanları programa koymak. Biz buna önem verdik.

1972'de, mahalli idareler hariç olmak üzere, kamu yatırımları harcamaları için ayırmak istediğimiz 20,7 milyarın tahlilini yapacağım:

20,7 milyarın 14,8 milyarı şimdi size dökümü vereceğim işlere ayrılmıştır. 14,8 milyarlık işin 5,5 milyarlık kısmı 1972'de üretime geçecek olanlara ayrılmıştır. Daha doğrusu üretime geçmeleri için bu paraya muhtaç olan tesislerdir. Geri kalan 9,3 milyarı da 1972'den sonra kalacak büyük ve kritik tesislerdir.

20,7 milyarlık yatırımdan 14,8 milyar çıktıktan sonra 6 milyarlık iş ise, idame yatırımları, işçilik ücretleri, yedek parça gibi vazgeçilmez kalemlerden oluşmakta; 4 milyarı 1972'de hizmete açılması öngörülen tesisler için düşünülmektedir. Geriye kalan 2 milyarı ise eğitim, sağlık, konut, içme suyu, kanalizasyon, köy yolları gibi hizmetlere ayrılmıştır. Bunlardan vazgeçemezdik. Bunlar o kadar vazgeçilmez yatırımlardı ki bütçe plan komisyonu bu rakamlara 454 milyon ekleme teklifi ile huzurunuza getirmişti".

Büyük projeler

"Büyük projeleri sıralıyorum.

1- Zonguldak kömür havzası: 3 yıl gecikmiştir. Kesinti yapıldığında tekmil programı 1975 yılından ileriye atılacaktır. Bu proje İskenderun demir çelik ile Ereğli demir çelik tevsiine hammadde verecektir. Ayrıca dış krediye de bağlıdır. 280 milyon Türk Lirası (1972 yılında).

2- Divriği demir konsantrasyon ve pellet: Bu proje yılda 4 milyon ton demir cevheri kullanarak yüksek vasıflı demir cevheri ve pellet üretecek. Bu projede demir çelik tesislerine hammadde sağlayacak aksi halde demir çelikte maliyet artışı olacak ve verim düşecektir. 155 milyon Türk Lirası.

3- Kırka Boraks: Yılda 600 bin ton cevher kullanacak. Hem ihracata dönük hem de Bandırma boraks ve borik asit tesislerine hammadde

verecek. Ayrıca boraksın değerlendirilmesi için önemli bir proje 91 milyon Türk Lirası.

4- Aliağa petrol rafinerisi: 4 yıllık gecikme ile yürüyen bir proje. Daha fazla gecikme petrol ürünlerinin ithalatına sebep olacaktır. Bu proje de önemli ölçüde dış krediye bağlıdır. 500 milyon Türk Lirası.

5- İskenderun üçüncü demir çelik tesisi: Projede halen 2 yıllık bir gecikme vardır. Yılda 1,1 milyon ton demir üretecek. Kesinti bu projeyi daha da ileri bir tarihte atacak ve dar boğaz yaratacaktır. Gecikme ithalat yapılmasını gerektireceği gibi içerde makine, madeni eşya ve tarım aletleri başta olmak üzere sanayilerin kurulmasını olumsuz yolda etkileyecektir. Kaldı ki bu yıl önemli ölçüde dış kredi kullanılması gerekiyor. Dış krediden vazgeçmeden iç para kesintisi yapmak imkânsızdır. 2 milyar 53 milyon Türk Lirası.

6- Seydişehir alüminyum-alümina: Bu projede de 4 yıllık bir gecikme vardır. Alüminyum işleme sanayinin kurulması buna bağlıdır. Dış kredi kullanılacak. 762 milyon Türk Lirası.

7- Petkim-Yarımca tesisleri: Önemli bir ithal ikamesi projesidir. 6-7 yıllık bir gecikme vardır. Tesisin verimli çalışabilmesi için bir an önce tüm üniteleri ile bitirilmesi gereklidir. 691 milyon Türk Lirası.

8- Petkim Aliağa tesisleri: Petro-kimyada artacak talebin içerde karşılanabilmesi yanında Yarımca tesislerinin verimli çalışabilmesi için de gerekli bir tesis. Gecikme ilerde tesisin kurulmasını imkânsız hale getirir. 56 milyon Türk Lirası.

9- Seyit Ömer birinci ve ikinci üniteleri: Bu proje öncelikle alüminyum (No. 6) tesislerine enerji sağlayacaktır. Gerekli enerji sağlanamadığı takdirde tamamlanmış olsa dahi alüminyum tesisleri çalışamayacaktır. Dış krediye bağlıdır. 359 milyon Türk Lirası.

10- Oymapınar hidroelektrik santralı: 56 milyon Türk Lirası.

11- Hasan Uğurlu hidroelektrik santralı: 176 milyon Türk Lirası

12- Keban hidroelektrik santralı: 595 milyon Türk Lirası

13- Gökçekaya hidroelektrik santralı: 160 milyon Türk Lirası.

(Enerji önümüzdeki yıllarda bir dar boğaz olabilecektir. Bu yatırımların tümü 1974-1975 yıllarında daha da artacak olan enerji dar boğazını kısmen çözümlemeye yönelen yatırımlardır. Hepsinin dış kredisi var. Gecikme sanayileşmeye ters etki yapacaktır).

14- Samsun gübre tevsii: Bir tevsih projesidir. Tarımın verimliliği için gerekli dış krediye bağlı bir proje (118 milyon Türk Lirası).

15- Boğaz köprüsü ve çevre yolları: Gecikme var. Projede dış krediye bağlı. 350 milyon Türk Lirası.

16-17-18- Cevher ve yük gemileri: Deniz taşıma kapasitesini 103 bin ton artıracak bir projedir. Tümü dış krediye bağlıdır. 160 milyon Türk Lirası.

19-20- İstanbul ve Ankara suyu: Hem sanayi hem de içme suyu için gerekli. 204 milyon Türk Lirası.

21- Tekstil fabrikaları tevsii: Karaman, Adıyaman, Maraş ve Erzincan tekstil fabrikalarının tevsiidir. Hem iç talep hem de ihracat için önemlidir. 131 milyon Türk Lirası.

22- Bandırma Perborat: Yılda 20 bin ton sodyum perborat üretecek. Deterjanın talebini yurt içinde karşılamaya yönelen ithal ikamesi projesidir. 3 numarada yer alan Kırka Boraksın üretimini hammadde olarak kullanacaktır. 45 milyon Türk Lirası.

23- PTT şehir içi şehirlerarası telekomünikasyon: Bu proje 7 yıllık bir gecikme ile yürütülmektedir. 235 milyon Türk Lirası.

24- Şehir hatları için 3 adet motorlu yolcu gemisi: İstanbul şehrinin ulaşım sorunu için getirilen çözümlerden biridir. 35 milyon Türk lirası.

25- Volfram projesi: Bitiş programı 4 yıl aksayan bir projedir. Önemli döviz sağlayacak bir proje. Bu yatırım da dış proje kredisine bağlanmıştır. 65 milyon Türk lirası.

26- Ferrokrom tesisleri projesi: Yılda 50 bin ton yüksek karbonlu ferrokom üretecek. Halen cevher halinde ihraç edilen kromun işlenerek ihracını sağlayacaktır. Gecikme döviz kaybına sebep olacaktır. 41 milyon Türk Lirası.

26 projenin 1972 yatırım toplamı: 7 milyar 598 milyon Türk Lirasıdır.

Yukarıda kısaca özelliklerine değinilen projelerden yapılacak kesinti, başta istihdam olmak üzere önemli sakıncalar yaratacaktır. Bu projelerin büyük kısmı dış krediye bağlı olduğundan iç paradan yapılacak bir kesinti dış kredi kullanımını da etkileyecektir.

Bu nedenle yatırımlarda meydana gelecek toplam azalma daha da yüksek olacaktır. Bunların hangisinden fedakârlık yapacaksınız. Kalsın diyebileceksiniz.

Bunlar elektrik, onun hammaddesi, bunlar sanayi, bunlar bu sanayiye girdi veren bitiş projeleri. Hangisine dur diyebileceksiniz?

Nerede siyasilerin ve ekonomistlerin anlayamadığı ‘sihir’ nerede doktrin? Nerede dogma”?

Böylece 1972 bütçesi memleketin ekonomik problemleri ve öngörülen yatırımlar hakkında Millet Meclisi kürsüsünde gerekli izahları vermiş oldum, bütün bu bilgileri. Devletin resmî, yetkili uzman kuruluşu – Devlet Planlama Teşkilatı – hazırlayıp bana sunmuştu.

Aynı konuşmada memleketin doğrudan doğruya siyasal problemine de değindim. Bu konuda da izahlarda bulundum.

Mart ayı sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri’ne Başkanlığın davetlisi olarak Washington’a yaptığım seyahat vardır.

Bu seyahat dolayısıyla uçakla Londra’dan geçecektim. Fakat o sırada küçük afyon kaçakçısı İngiliz vatandaşı Timoti’nin Türk mahkemelerince mahkûm edilmesi ve hapse konması dolayısıyla İngiliz gazetelerinde Türkiye ve Türk adliyesi aleyhine çok çirkin yazılar çıktığı için, seyahat programımı değiştirdim ve hem İngiliz uçağına binmemeye, hem de Londra’ya uğramamaya karar verdim. 5 Mart tarihli gazetelerde bunun haberi vardır.

Karayolları

5 Mart günü Karayolları Bölge Müdürleri toplantısına gittim. Ve orada kara yollarımız hakkında bir konuşma yaptım.

Bilindiği üzere benim bayındırlık bakanlığım zamanında, 1948 yılında, Türkiye karayolları teşkilatı yeniden kurulmakta idi. Ve bu teşkilatı Amerikan hükümetinin gönderdiği zaman heyeti hazırlamıştır.

Karayollarına bugün gerekli önemin verilmediği fikrindeyim. Karayollarına verilen ödeneğin az olduğu inancındayım. Karayolla-

rı gene güzel işleyen bir teşkilat; fakat para azlığı dolayısıyla gereği gibi netice alamamaktadır.

Bu konuda şöyle diyorum o toplantıda:

> "Fakat bence karayollarının bugünkü safhasında artık ana yollar bakımından iş bitmiştir diyemeyiz. Çünkü karayolları ile beraber ulaşım imkânları da arttı. Memleketimizde 1948-1949 yıllarında kaç otomobil vardı. Kaç kamyon vardı. Bugün ne kadar var?
>
> Memleketimizde o yıllarda yük ve eşya nakli daha ziyade demiryolu ile yapılmakta idi. Halbuki bugün kapıdan kapıya nakil usulü ekonomik bakımdan da çok tercihli olmaktadır. Bundan dolayı Türkiye karayolları şebekesini ne kadar geliştirse bence az yapmış olacaktır. Benim bu sözlerimi bizim planlama teşkilatı kabul etmeyecektir. Çünkü homoekonomikus olanlar her şeyi ekonomik bakımından mütalaa ederler. Halbuki karayolları Türkiye'nin kan damarlarıdır. Türkiye'nin milli bütünlüğünde bugün dahi önemli, en önde gelen önemini muhafaza eden bir ulaştırma şebekesidir. Bunu böyle düşünmemiz lazım.
>
> Geçen yaz Bingöl'de yer sarsıntısı olduğu zaman karşılaştığımız en büyük güçlük Bingöl'ün bazı köylerine henüz motorlu vasıtanın ulaşmamış olması idi. Motorlu vasıta gitmediği zaman o köylerde icraat yapmak depremin yıkıntılarını telafi etmek imkânsızdı. Ve ilk elde karayolları vasıtalarını, Köy İşleri (Bakanlığı) vasıtalarını seferber ederek Bingöl'ün bugüne kadar motorlu vasıta ulaşmamış köylerine motorlu vasıta gidebilecek yolların izlerini açmaya çalıştık. Bundan sonra Bingöl'ün köylerinde depremin yıkıntıları telafi edilebildi. İşte 1972 senesinde Türkiye'nin manzarası.
>
> Demek ki karayollarına ne kadar himmet edilse – bugün dahi ne kadar himmet edilse – yeridir, azdır ve bunu artırmak görevdir.
>
> Bugün İstanbul – İskenderun, İstanbul – İran hududu ana hatları üzerindeki trafiğin bazı noktalarda mesela Adana bölgesinde, mesela İstanbul – Arifiye arasında ulaşım bakımından nasıl bir dar boğaz teşkil ettiğini hepimiz her gün görmekteyiz. Bunun da kısa zamanda halledilmesi lazımdır.
>
> Bu yalnız ekonomik bir mesele değildir. Türkiye'nin sosyal politik meseleleri yönünden de ele alınması gerekli bir davadır".

Karayollarını ziyaret ettiğim zaman ellerinde güzel bir proje olduğunu görmüştüm. Bu yolu bu ekspres yolu ödemeli yol halinde

yapmayı düşünüyorlardı. Özel teşebbüsün finansman katkısını düşünüyorlar. Bu da Türkiye'de yol üzerinde denenmemiş bir konudur. Ama denenmesi vakti bence gelmiştir. Bu da yine aynı dikkat ve titizlikle yürütmesini karayollarından beklemekteyiz.

Muhtıra'nın yıldönümünde

12 Mart 1971 Muhtırası'nın yıldönümünde 12 Mart 1972 günü vatandaşlara hitap ettim. Ve şöyle söyledim:

> "Sevgili vatandaşlarım,
>
> Dün gece ve bu akşam radyo ve televizyon 12 Mart'a nasıl geldiğimizi bir kere daha hatırlattı. Gözlerimizin önüne serdi. Şimdi ben sizlere geçmişten söz etmeyeceğim. Tecrübelerden ders alıp dikkatinizi geleceğe çevirmeniz gereklidir.
>
> Atatürk 'yurtta barış' ilkesini koymuştur. Bugün yurtta barışa her zamandan fazla ihtiyacımız vardır. Milletçe birbirimizi sevmeye, dayanışma halinde olmaya pek çok ihtiyacımız var.
>
> Biliyorsunuz ağzımdan düşürmediğim ve hiçbir vatandaşımın unutmasını istemediğim bir gerçek var: Yurdumuz, milletimiz ipleri dışardan çekilen bir komplo karşısındadır. Bizi bölmek, bizi birbirimize düşürmek isteyenler var. Buna meydan vermemeye kesin olarak kararlı ve azimliyiz.
>
> Başarı kazanmamız için başta gelen şart vatandaşların birbirlerine düşman kardeşler haline gelmemeleridir. Eğer vatandaşlar milli bilinç içinde dayanışma halinde bulunurlarsa Türk milleti geçmişte, tarihinin türlü dönemlerinde görüldüğü gibi dar boğazdan selamete behemehal çıkacaktır.
>
> En başta cumhuriyeti demokratik hak ve hürriyetler düzenini dışarıya ve içeriye karşı her zaman korumuş olan silahlı kuvvetlerimizin, komuta zinciri ittihadı içinde, Atatürk ilkelerine bağlı olarak dimdik ayakta kalması lazımdır. Türkiye'yi çökertmeye çalışanlar önce orduyu bozmak onun safhaları arasına sızmak istiyorlar. Atatürk'ün kurduğu, yetiştirdiği, güvendiği ve övdüğü ordumuz subayları ve erleri bü-

tünüyle çelik gibi ayaktadır. Son haftalarda küçük bir yolunu şaşırmışlar grubunun meydana çıkması üzücüdür. Fakat bir yandan da bunların büyük kitle içinde bir avuç olması ve yakalanıp ordudan uzaklaştırılmaları teselli vericidir.

İkinci olarak politikacılar millete rehberlik edecek aydınlar, seçkinler karşımızda bulunan büyük tehlikeyi görerek bilinçli bir şekilde görevlerini yapan durumundadırlar. Bundan dolayı her fırsatta tekrar ediyorum:

Ayırıcı, bölücü, uzaklaştırıcı, kırgınlıklar yaratıcı düşüncelerden, eğilimlerden, davranışlardan herkes kendisini uzak tutmalıdır. Birbirimiz ile kavga edecek bir ortamda değiliz. Birbirimize destek olmak, yardım etmek ve her şeyden önce ülkemizi, devletimizi, milletimizi göz önünde tutmak zorunluluğu içindeyiz. Silahlı kuvvetlerimizin yurt içinde ve yurt dışına karşı üzerlerine aldıkları kutsal görevi, moral üstünlüğü içinde yerine getirebilmeleri, cephe gerisinin sağlam kalmasına bağlıdır. Milletçe bir çeşit savaş vermekteyiz. Bu savaştan yüzümüzün akı ile çıkamazsak cumhuriyeti ve demokrasimizi de, insan hak ve hürriyetlerini de ülke bütünlüğümüzü de kaydedebiliriz.

Birbirini yiyen, birbirinin gözünü oyan, küçük bir kışkırtma olunca yanındakine en ağır sözleri söyleyebilen, en yaralayıcı hücumları yapabilen bazı politikacıların üzücü görüntüsü bilelim ki silahlı kuvvetlerimizi ters yönde etkilemektedir. Sade vatandaşları ise serbest tartışma rejiminden soğutmaktadır.

Günün kötü politika kavgalarının sırası değildir. Bunlar büsbütün terk edilmelidir. İhtiraslar körlenmelidir, öfkeler bastırılmalıdır.

Bir yıl önceki yürekler acısı ortamdan Allah'a şükür kurtulduk. Şimdi çocuklarımız okullarına, üniversitelerine rahatça gidebiliyorlar. Derslerine serbestçe, ruh rahatlığı içinde çalışabiliyorlar. Bankalar soyulmuyor, insanlar kaçırılmıyor.

Ekonomik durumumuz da günden güne daha iyiye gitmektedir. Milli gelirimiz plan ve programlara uygun olarak artmaktadır. Hazırladığımız ve hazırlamakta olduğumuz köklü reformlar özgürlük içinde kalkınmamızı, sosyal adaletin daha yaygın hale gelmesini sağlayacaktır. Uzun yıllardır ele alınamayan veya gerçekleştirilemeyen toprak reformu, enerji ve tabii kaynaklar reformu, eğitim ve üniversite reformu, Atatürk Akademisi tasarısı, adalet reformu, milli idare reformları, vergi reformları büyük ölçüde hazırlanmış Türkiye Büyük Millet Mecli-

si’ne sunulmuştur. Yenileri de önümüzdeki günlerde sunulacaktır. Şimdi bu konuda bütün gözler meclislere çevrilmiştir. Hemen uygulamaya geçmek için hükümet olarak parlamentomuzun bunları kısa sürede görüşüp kesinleştirmesini bekliyoruz ve rica ediyoruz.

Türkiye az gelişmişlik çemberini kırmaktadır. Özgürlük içinde ilerliyor, kalkınıyor. 1973 yılında uygulanmaya başlanacak üçüncü beş yıllık plan ülkemizi sevindirici aşamalara ulaştıracaktır. Geleceğe umutla güvenle bakmayı haklı kılacak sebepler az değildir. 22 yıl sonra bugünkü İtalya’nın milli gelirini elde etmek zor olmayacaktır.

Sevgili vatandaşlarım,

Şimdi de yolunu şaşırmış, ideolojik nedenlerle cumhuriyet kanunlarına isyan etmiş, ihanete sürüklenmiş olanlara sesleneceğim.

Yıllarca üniversitede gençlere ders vermiş bir profesör olarak böylelerine diyorum ki genç yaşların bunalımlarının okuduklarınızı iyi anlayıp, güzel değerlendirip sindirememenin kurbanlarısınız. Bunda çeşitli etkenler rol oynamıştır. Ama her ne olursa olsun kanuna karşı koymak, anayasa dışı yollara sapmak ağır suçtur. Hele Türkiye’yi bölmek, parçalamak kendi emellerine kurban etmek isteyen yabancı çıkarların aleti haline bilerek veya bilmeyerek gelmek ihanettir.

Bu yolda inat etmek, ısrar etmek sonsuz ve ümitsiz bir eylemdir. Analarınızın, babalarınızın, yakınlarınızın yürekleri kan ağlıyor. Milletiniz acı çekiyor, zarara uğruyor.

Geliniz cumhuriyet kanunlarına kendiliğinizden teslim olunuz. Türk yargıcının adaletine sığınınız. Pişman olduğunuzu söyleyiniz. Türk iyi yüreklidir, şefkatlidir. Yolunu şaşırmış olanların pişmanlığını görürse onlara ceza verirken bunu göz önünde tutar, samimi pişmanlığı hafifletici sebep sayar. Ama saptığınız çıkmaz yolda inatla öfkeyle kalır ihanete devam ederseniz biliniz ki cumhuriyet kanunlarından kurtuluş yoktur. Görüyorsunuz ki pek çoğunuz yakalandınız. Devletimiz güçlüdür, hükümet azimlidir. Benim sesime kulak veriniz.

Sevgili vatandaşlarım sizlere yuvalarınızda huzur içinde mutlu günler diliyorum”.

İnönü, Anayasa Mahkemesi’ne gidiyor

17 Mart tarihli gazetelerde İnönü'nün benimle bir gün önce görüştüğü ve İnönü'nün Anayasa Mahkemesi'ne idamları tasdik eden kanunların bozulması için başvurduğu haberleri yer almaktadır. İnönü benim Amerika'ya seyahatimden önce –uğurlama resmi törenni istemediğim için– beni başbakanlıkta gelip gördü. Hayırlı yolculuklar diledi. Başbakanlıktan ayrılırken de gazetecilere şu demeci verdi: "Amerika gezisi sırasında Başbakan teşyi merasimi istemiyor. Teşyi merasimi yok. O bakımdan bugün veda ettim kendisine. Seyahatinde tam bir başarı diliyorum. Hariciye politikasında ilk günden itibaren büyük muvaffakiyet göstermiştir. Bu muvaffakiyeti Amerika seyahatinde yeni bir ölçüye çıkaracaktır. Bizim vazifemiz o memlekette yokken bütün memleket, hükümeti desteklemekte, ona yardımcı olmakta dikkatli olmaktır. Bütün memleketçe bunu yapmaya çalışacağız ve kendisini afiyetle karşılamaya hazır olacağız".

Savcılar konusu

İnönü bundan sonra gazetecilerin kendisine sorduğu sorulara cevaplar verdi. Bu soru ve cevaplar da, benim Amerika'dan dönüşümden sonraki istifaya kadar giden gelişmelerle ilgili olduğu için buraya aynen alıyorum.

CHP genel başkanı ile gazeteciler arasında şu konuşma cereyan etmiştir.

> "Soru: Paşam iki konu var. Bir tanesi daha önceden askeri savcılarla ilgili olarak hükümete yazmış olduğunuz mektup. Bunun cevabını aldınız mı?
>
> Cevap: Bunun cevabını aldım. 'Yoktur bir şey' diyorlar. 'Bir kasıt yoktur' diyorlar. Başbakan giderken şimdi bu münakaşayı açmak istemiyorum. O münakaşa duruyor daha.
>
> Soru: Aldığınız cevap sizi tatmin etti mi?

Cevap: Şimdi bırak canım bunu. Uzatma, nesi tatmin edecek.

Soru: Paşam bir de Anayasa Mahkemesi'ne müracaatınız konusu var?

Cevap: Karar verdik. Ama kanun çıkmadığı için Anayasa Mahkemesi müracaatımızı tehir etti. (Cumhurbaşkanı'nca imzalanıp henüz kesinleşmediği için böyle söylüyor).

Soru: Akşam bir kuşkunuz vardı. İnfazların sizin Anayasa Mahkemesi'ne başvurmanızdan evvel yerine getirilmesi ile ilgili bir kuşkunuz vardı.

Cevap: Evet kanunun çıkması lazım. Çıkmadığı için başvuramadık.

Soru: Sayın Başbakan'a dün akşam bir mektup göndermişsiniz?

Cevap: Evet mektup gönderim.

Soru: Ayrıca şifahi olarak da görüştünüz mü acaba?

Cevap: Canım kararımızı bildirdim.

İsmet İnönü daha sonra 'kuşkunuz kalktı mı', 'infazlar tehir olunuyor mu', 'infazların durdurulması diye bir konu var mı' şeklindeki soruların hepsine birden 'kanunun iptalini teklif ediyoruz, kanunun çıkmasında hatalar buluyoruz, ona itiraz ediyoruz' diye cevap vermiştir.

İnfazların tehir olunup, olunamayacağı yolundaki bir soruya da, İnönü: 'Mahkeme kararını bilmeliyiz' diye karşılık vermiş, öteki soruları cevaplandırmamıştır. (İnönü burada Anayasa Mahkemesi kararını kastediyor.)

İnönü otomobile binmek üzereyken de 'kanun çıktıktan sonra Anayasa Mahkemesi'ne müracaat edeceksiniz. Kanun çıktıktan sonra da infaz yapılabilir' şeklindeki sorunun sadece birinci kısmını cevaplandırmış ve şunları söylemiştir: O zaman hakkımız var, konuşacak bir şey yok. Kanun çıkmadı. O haberler olduğu gibi durdu".

Bağ-Kur

18 Mart tarihinde de esnaf, sanatkâr ve diğer bağımsız çalışanlara geniş bir imkân sağlanmış oluyordu.

O güne kadar Türkiye'de 800 bin memur 1 milyon 314 bin kişi sosyal sigortalardan faydalanan 36 bin kişi de banka sigorta ve ben-

zeri müesseselerde çalışanlar olmak üzere 2 milyon 150 bin kişi sigortalı idi. Bağkur bu sigortalı sayısına bir o kadar daha sigortalı ilave edecekti. Bağkur'dan sonra sigortasız kalan göze çarpan kütle tarım işçileriydi. Tarım sigortası kurulduğu zaman bunlar da sigortaya kavuşmuş olacaklardı. Tabii her teşkilat gibi Bağkur'un meydana gelmesi de Türk toplumu kuvvetlendiriyordu. Ufak ufak paralardan büyük yekûnlar birikecekti. Bu biriken yekûnlardan yine halkın sigortalıların kredi şeklinde düşük faizli uzun kredi şeklinde faydalanmasına imkân sağlayacaktı. Ayrıca büyük yatırımlara katkıda bulunabilecekti. Sigortalılarda kadınlar 55 yaşında, erkekler 60 yaşına ulaştıklarında emekli olabileceklerdi. Ve % 70 oranında (son ödedikleri pirim basamak hesabıyla % 70 oranında) aylığa hak kazanacaklardı. Ayrıca yaş haddini beklemeden malullük, sakatlık dolayısıyla da sigorta almak imkânı olacaktır. Ölüm halinde eşlere ve çocuklara da sigortadan para verilecekti ve nitekim kısa zamanda Bağkur'un faydası görüldü. Birçok vatandaş sosyal güvenliğe bu surette kavuşmuş oldu. Bağkur'da milyarlar halen birikmektedir.

Liderlere mektup

Benim hükümetten çekilmeme neden olan olaylar içinde parti liderlerine 18 Mart 1972'de yazdığım bir mektupta öne sürdüğüm ve yapılmasını istediğim hususlar vardır. Bu 27 Mart tarihinde açığa vurulmuştur.

Ben bu mektubu parti liderlerine, başvuranlarına Amerika'ya hareket ederken, 18 Mart tarihinde göndermiştim. Bu mektup 27 Mart tarihinde açığa vuruldu. Mektup şöyledir.

> "26 Nisan 1971 gününden beri 6 bölgemizde anayasamızın 124. maddesine uygun olarak sıkıyönetim sürdürülmektedir.

Süre bittikçe Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiyesi üzerine Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararla sıkıyönetimi uzatma önerilerimizi Büyük Millet Meclisi onamıştır. 25 Mart 1972 günü yeni bir uzatma için karar tespit edilecektir. Bugünkü durumu nasıl gördüğümü ve ihtiyaçları belirtmek istiyorum:

11 aydır sıkıyönetim uygulaması içindeyiz. Bu dönemde 7 Nisan 1971 ve sonra 22 Aralık 1971 günleri, Millet Meclisi'nin güvenoyları ile kabul bulunan hükümet programlarına uygun bir tutumla yurdumuzdaki anarşi, tedhiş ve bölücülük eylemleri ile etkili bir şekilde mücadele edilmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştır.

Ancak sıkıyönetim imkânları ile yapılan ve yapılmakta olan araştırmalar, soruşturmalar, yürütülen davalar Anayasa Mahkemesi ve Danıştay kararları bazı gerçekleri ve bazı yeni ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır. Anayasa değişikliğinin öngördüğü yeni yasa tasarıları parlamentomuza sunulmuştur. Ayrıca başlıca konulardaki reform tasarıları da birer ikişer yüce meclislerimize gönderilmektedir. Hazırlanan tasarıların ortak ve tek hedefi şudur: Bir an önce sıkıyönetime son verebilmek. Güven ve huzur ortamı yaratmak ve demokratik rejime ülke bütünlüğüne yönelecek anarşik, tedhişçi eylemlere elverişli ortamı değiştirecek ekonomik, sosyal ve politik gelişmeleri sağlamak ve böylece yeniden sıkıyönetimi getirmek zorunluluğu karşısında kalmamak.

Tasarıların süratle kanunlaşması için partilerin özel çabalarını rica ediyorum.

Tedbirler kısa ve uzun süre sonunda etkisini belli edecek türdendir. Güveni ve huzuru hemen sağlayacak olanlar kısa zamanda netice almayı öngörmektedir. Sıkıyönetim yetki ve imkânları ile anarşi ve tedhiş eylemleri bastırılmıştır. Bunları yürüten örgütler büyük ölçüde kıstırılmıştır. Ancak büsbütün söndürülemediği de anlaşılmaktadır. Bunların yer altı çalışmaları devam etmektedir. 5 Mart 1972 günü sizlerin de hazır bulunduğunuz sıkıyönetim bilgi ve değerlendirme toplantısında bu konuda komutanlarımız aydınlatıcı açıklamalar yaptılar. Bilhassa bölücülük gayretlerinin ve birliklerinin örgütlerinin gittikçe daha tehlikeli bir hal almakta oldukları aynı toplantıda ortaya kondu. Maltepe tutuklu evinden kaçırılmaları düzenleyen ve sağlayan örgütün başında ve içinde silahlı kuvvetlerden, az da olsa, bir kısım subayların bulunmaları ordumuz bakımından da küçümsenmeyecek bir mesele ile karşı karşıya bulunduğumuzu bir kere daha göstermektedir.

Her fırsatta söyleyegeldiğim üzere, yurdumuz dışarı ile bağlantılı büyük bir komplo karşısındadır. Son tutuklananların sorgularında bu bağlantıya dair itiraflar başlamıştır. En kötüsü sivil ve asker aydınlardan bu eğilime kendilerini kaptıranların bulunmalarıdır.

Memleketin selamete çıkması, sağ veya sol dikta rejimine düşmemesi, bölücülüğün, anarşinin, tedhişçiliğin başarı kazanamaması ve devletimizin olağanüstü yaşantısına bir an önce kavuşması için kaçınılmaz saydığımız asgari tedbirleri takdirlerinize sunuyorum.

1- Sıkıyönetim döneminde kısıtlayıcı tedbirlerin kanunla alınabilmesini sağlayan hükümlere kesinlik ve açıklık getirilmesi. Demokratik rejimi yıkmaya yönelmiş eylemlerin davalarının teminat içinde süratle başlayıp bitmesini sağlayacak ve Fransa'da denenmiş yargı yolunun açılması.

2- Parlamento çalışmalarının hızlandırılması ve verimliliğin artırılması için, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu toplantıyı açış oranının İngiliz sistemindekine benzer makul bir ölçüye indirilmesi. Parlamento çalışmalarına üyelerin katılmasını teşvik edici, engellemeleri önleyici, gündemdeki konular bitmezse gece çalışmaları yapılmasını ve böylece reform tasarıları başta olmak üzere kanunların kısa sürelerde çıkarılmasını kolaylaştırıcı anayasal ve tüzüksel gerekli değişikliklerin yapılması. Bütçenin ve hükümet programının Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında bir defa görüşülmesinin kabulü.

3- Anayasa ve içtüzükler ele alınmışken, normal zaman için parlamentolu demokrasilerin öteden beri başka ülkelerde başarı ile denenmiş tedbirlerinin de gerçekleştirilmesi düşünülebilir.

4- İşaret ettiğim nedenlerle cumhuriyeti, demokratik rejimi ülke ve millet bütünlüğümüzü tehdit eden eylem veya eğilimlerin devlet kadrolarındaki zararlarını önlemek ve devlet idaresinde etkenliği yurdun her yerinde, her memuru çalıştırabilmek imkânını sağlamak ve görev disiplinini güçlendirmek için, devlet personelinin özlük haklarını yargı denetimi güvencesi altında tutmakla beraber, yeni tedbirlere, üniversiteler, her öğretim devresinde öğretmenler, TRT dahil, her yerde kesin zaruret vardır.

5- Her çeşit basın ve yayın organlarının zararlı eylemler ve eğilimler açısından milli menfaatlere yararlı yollarda yürümelerini öngören incelemeler yapılmalı tedbirler alınmalıdır.

6- Düşünce ve yayın alanında Atatürk ilkelerini anayasamızın esasını, ruhunu anlatacak, benimsetecek tedbirlerin ne olabileceği tespit edilmelidir.

7- Parlamento içinde ve dışında kırıcı, örseleyici, umut kırıcı, demokratik parlamenter rejimden soğutucu davranışlara el birliği ile karşı çıkılması zaruretiyse, 1972 bütçesi vesilesiyle 29 şubat günü Millet Meclisi kürsüsünde işaret ettiğim gibi, bugün her zamandan büyüktür.

Baştan beri belirtmeye çalıştığım bu zaruri yeni tedbirleri ana çizgileriyle Bakanlar Kurulu tespit etmiştir. Ancak başında bulunduğum hükümet belli bir partiye mensup değildir. Olağanüstü bir ihtiyaca cevap vermek için kurulmuştur. Devleti ve milleti esenliğe kavuşturmak uğrundaki gayretlerinde, partilerimizin ve kamuoyunun ortaklaşa desteği ve işbirliği ile başarılı olabilir. Yukarda yazdığım tedbirlerin hem anayasal, yasal, iç tüzüksel alanda gerçekleşmesi hem de uygulanmaları için, sizlerin yardımlarınıza yer yer sorumluluğu doğrudan doğruya paylaşmamıza ihtiyaç vardır.

Bundan dolayı sizlere başvuruyorum. Yazdıklarımı ayrıntılarıyla sözle açıklamaya, derinleştirmeye hazırım. Bu mektubu çok önemli bir dönüm noktasında, devletimizin ve milletimizin felaketlerden korunması için Bakanlar Kurulu'nun zaruri gördüklerini tespit amacıyla kaleme aldım. Tâ ki önce her ilgili kendi sorumluluğunu millet ve tarih önünde yüklensin. Sonra el ele hedefe doğru ilerleyebilelim".

Bu sırada Maltepe askeri cezaevinden kaçmış olan Mahir Çayan ve arkadaşları Karadeniz sahili Ünye ve civarında dolaşmakta idiler.

Ayrıca askeri cezaevinden kaçışta bazı küçük rütbeli subayların da katkısı bulunduğu ortaya çıkmış bulunmakta idi.

Mahir Çayan ve arkadaşları Ünye'de üç yabancıyı –İngiliz ve Kanadalıyı– kaçırmışlardı.

9 Mart günü Yüksek Planlama Kurulu üçüncü beş yıllık planın stratejisini tespit etmek için toplandı. Ve bu strateji tespit edildi.

Yaklaşan son

Başbakanlıktan benim çekilmemden önce, sıkıyönetim son defa 25 Mart 1972'de uzatıldı. TBMM birleşik toplantısında o gün yapılan tartışmalar her bakımdan ilginçtir. Partilerin birbirleriyle ilişki-

leri ve hükümete, benim şahsıma karşı davranışları ders alınacak niteliktedir.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, artık sıkıyönetimin kaldırılmasını istiyordu. Ayrıca idam cezalarının yerine getirilmesine de karşı çıkıyordu. Öteki partiler bu görüşü paylaşmıyorlardı.

Sıkıyönetimin bazı illerden kaldırılmasını Milli Güvenlik Kurulu'nda ben de öne sürmüştüm. Fakat Genelkurmay Başkanı henüz bunun için vaktin gelmediğini, devam zarureti olduğunu söyleyince, ısrar etmedim.

İdamlar konusunda ise benim düşüncem şu idi:

Sıkıyönetim mahkemelerinde birçok idam istekleri savcılarca öne sürüldü. Davalar bitinceye kadar hiçbir idam kararı parlamentoda karara bağlanmasın. İdam istekli son dava da bitince, parlamento hepsini birlikte ele alsın. Suçların mahiyetine göre takdir hakkını kullansın. Örneğin tedhiş eylemlerinde adam öldüren bir-iki kişinin cezasını belki tasdik ettikten sonra, ötekileri ömür boyu hapse çevirebilir, diyordum. Bu görüşümü Cumhurbaşkanı'na ve Genelkurmay Başkanı'na da açmıştım. Her ikisi önerimi olumlu karşılamışlardı. Hatta, Millet Meclisi idam cezalarını onayladıktan sonra, işi Cumhuriyet Senatosu'nda yavaşlatmak üzere bir girişim daha yapmıştım. Başarılı olamadım. Başbakan olmaklığım nedeniyle, o günkü ortamda, bu konuda partilerle açıktan bir tartışmaya girmem hiçbir yarar sağlamaz, tersine sakıncalı olurdu. Senato'da sadece "ivedilik" önerisine olumsuz oy verdim. 25 Mart 1972'de parlamentoda sıkıyönetim uzatma tartışmalarında, idamların infazını geciktirmek için Cumhurbaşkanı'na, Adalet Bakanı'na, Ankara Sıkıyönetim Komutanı'na yazdığım yazıların şiddetle eleştirilmesinin, anayasaya aykırı davrandığım şeklinde bir suçlamaya kadar gidilmesinin, iyi anlaşılabilmesi için, daha önce yaptığım ön girişimlerin bilinmesi yararlı olur.

O günkü ortamda, bazıları idamın dışında bir cezayı – örneğin otuz yıl hapis cezasını – adeta bağışlanma gibi bir şey sayıyorlardı.

Başbakanlıktan ayrılmamda, idamlar konusunda düşüncemin tam zıddı bir yola girilmesini önleyememenin de büyük etkisi oldu.

İdam cezaları karşısındaki bu tutumum yeni değildi.

1961'de Yassıada'da yargılamalar sürerken, rahmetli Cemal Gürsel'i ziyaret etmiştim. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu üyesi olarak, siyasi suç için idam yapılmasının sakıncalarını belirtmiştim. O da bana, kendisinin de idama karşı çıkacağını, Yassıada'da idam kararı verilse bile, infaza izin vermeyeceğini söylemişti.

Ocak 1972 ayı sonundaki sıkıyönetim uzatılması görüşmelerinde, İnönü'nün TBMM birleşik toplantısındaki konuşması siyaset sahnesinde büyük dalgalanmalar yarattı.

İnönü, iki önemli noktaya parmak basmıştı: 1. Sıkıyönetim artık uzatılmasın; 2. Siyasi suçlar için idam cezası uygulanmasın.

Her iki konuda da parlamentoda grubu olan partiler İnönü gibi düşünmediklerini açıkladılar. Genelkurmay Başkanı ise, CHP Genel Başkanı'nın bu önerilerinden çok telaşa düştü. Sıkıyönetimin uzatılmasına CHP oy vermemişti. Org. Tağmaç bu davranıştan dolayı İnönü'ye adeta gücenmişti. Uzatma kararının alındığı akşam, Çankaya'da Pakistan Başkanı Butto onuruna kabul töreni ve yemek vardı. Tağmaç orada İnönü'ye kırgınlığını kendisine söyledi. İnönü buna şaştı. Bana "benim sözlerimde ne vardı" diye sordu. "CHP'nin bu tutumunun silahlı kuvvetlerin moralini bozacağından Tağmaç ciddi endişe ediyor" cevabını verdim.

İnönü ile silahlı kuvvetlerin çelişkiye düşmeleri karşısında, başında bulunduğum hükümetin yaşaması bence imkânsızlaşıyordu. İşe neresinden bakılırsa bakılsın, benim çekilmem gerekiyordu. Devletin yararına olan bu idi. O gece uykudan uyandım, kalktım ve istifa mektubumu yazdım. Ertesi günü Org. Tağmaç'a bunu bildirdim. Acele etmememi, komutanlar arasında durumu değerlendireceklerini, sonucunu bana duyuracağını, belki kendilerinin bana bir mektup göndereceklerini söyledi.

Ayrılmak niyetinde olduğumu, silahlı kuvvetlerle İnönü arasında bir çelişkiye, bir sürtüşmeye başında bulunduğum hükümetin dayanamayacağını CHP Genel Başkanı'na da duyurdum. İnönü'ye o partinin üyesi bakanları gönderdim. Bunun üzerine İnönü radyoda bir açıklama yaptı, adam öldürmeleri siyasi suç saymadığını belirtti. Tağmaç, sakinleşti. Kendi aralarındaki komutanlar toplantısının sonucunu bana bildirmedi. Duyduğuma göre bir karar alamamışlar. O günlerde, 12 Mart Muhtırası'nın 3. maddesinin, yani yönetime el koyma işleminin uygulanması önerilmiş, fakat kabul edilmemiş gibi söylentiler kulağıma geldi. Bunun aslı olup olmadığını Org. Tağmaç'a sordum. "Nereden çıkarıyorlar bunları, böyle bir öneri yapılmadı" cevabını verdi.

İdamlar konusunda benim düşüncem acele edilmemesi yolunda idi. O günkü ortamda idam yapılmasını doğru bulmuyordum. "Bütün idam istenen davalar bitsin, ondan sonra parlamento bu tablo önünde kararını versin" diyordum. Bu düşüncemi Cumhurbaşkanı Sunay'a, Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç'a da anlattım, hem de birkaç defa. Olumlu karşıladılar. AP'li hükümet üyelerinden biri ile Demirel'e de duyurdum.

Millet Meclisi'nde ve Senato'da bu konudaki görüşmeler partilerin benimle aynı düşüncede olmadıklarını ortaya koymuştu. O günkü ortamda – Başbakanlık görevi üzerimde iken – kendi kişisel görüşümü parlamento kürsüsünde açıktan savunmaya hakkım olmadığı inancındaydım. Yapabileceğim şey, sonuç benim düşünceme aykırı olarak belirirse, görevi bırakmaktı. Nitekim, ben de öyle yaptım, görevi zamanı gelince devrettim.

İnönü, idam işinin peşini bırakmadı. Ocak 1972 sonunda parlamento kürsüsünde görüşünü savunmuştu. 8 Mart günü ise Sunay'ı ziyaret ederek, gene "idam yapılmasın" telkin ve önerisinde bulundu. Org. Tağmaç, bu girişimlerin sıkıyönetim mahkemelerini etkileyeceğini söylüyordu.

Komutanlar arasında İnönü konusunda, aynı günlerde sert tartışmalar çıktığını, bir gece orduevinde böyle bir sahneye tanık olan Milli Savunma Bakanı Ferit Melen bana anlattı.

Komutanlar arasında başlangıçta pek belli edilmeyen görüş ayrılıkları, artık saklanamaz oluyordu. Parlamentoda partiler ve gruplar arasındaki düşünce ve eylem farkları, muhtırayı imzalayan dört komutan arasında da izlenebilir hale gelmişti.

Gene Mart 1972'de, o sırada Strasbourg'da Avrupa Konseyi'nde çalışan oğlumun, yurt dışındaki tedhiş eylemcileri örgütünce kaçırılmasının planlandığını ve işe başlandığını, bizim haber alma teşkilatımız bana duyurdu. Tam zamanında duyulduğu, Fransız Hükümeti de gerekli koruma, önleme tedbirlerini aldığı için bu plan sonuna kadar uygulanamadı.

Silahlı kuvvetlerle İnönü arasında yeni bir sürtüşme konusu ortaya çıktı. Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi savcıları, bir iddianamede, hiç lüzum yokken İnönü'yü, onun Cumhurbaşkanlığı dönemini eleştirmişler. İnönü bunu öğrenince büyük mesele yaptı. Sunay'dan, Tağmaç'tan, Sancar'dan kuşkulandı. Üçünün önceden planladıkları, bir danışıklı dövüş olduğuna inanmıştı. Böyle bir şey olmadığını kendisine anlatmak, onu buna inandırmak için çabalarım olumlu sonuç vermedi. Mart 1972'deki sıkıyönetim uzatma görüşmelerinde TBMM kürsüsünde askeri mahkeme savcılarına kürsüden cevap verdi. 25 Mart 1972 günü, TBMM'de söylenenlere ilerdeki sayfalarda rastlanacaktır.

Bunun ardından sıkıyönetim komutanlıklarının, Ankara'dan başlamak üzere, İnönü'ye cevap teşkil eden bildirileri yayınlandı.

İş gittikçe kontrol edilemez hale dönüşüyordu. Hükümetin izni, hatta bilgisi dışında, kuvvet komutanlarından sonra şimdi hiyerarşinin bir kademe altında sıkıyönetim komutanları da siyasî partilerle, liderlerle çekişmeye başlıyorlardı. Bu sırada, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, daha önce bir bildiri yayınlamış olan CHP Merkez

Yönetim Kurulu'ndaki parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasını önereceklerini bana duyurmuştu. Bunu önledim.

27 Mart 1972 gününe tehir ettirdiğim Milli Güvenlik Kurulu toplantısında kesin çekilme kararını söyledim. Söz alan üyeler benim istifamın durumu düzeltemeyeceğini, daha kötü gelişmelere yol açacağını öne sürdüler. Genelkurmay Başkanı, aynı görüşü benimsemekle birlikte, tedbir olarak parti liderleriyle görüşülmesini, hükümete parlamentonun kendi yetkilerinden bir kısmını verip, siyasi çekişme ve kavgalara da bir süre ara verilmesini uygun gördüğünü anlattı.

Neticede, Cumhurbaşkanı'nın bu amaçla liderlerle görüşmesi tavsiye edildi. Bazı ülkeler Bu arada AP'li Rıfkı Danışman, MGP'li Ferit Melen liderlerin hükümete yetki vermeye yanaşmayacaklarına işaret ettiler. Ben de aynı görüşte idim.

İstifamı o gün yazılı olarak Cumhurbaşkanı'na sunmuştum. Geri almayacağımı tekrarladım ve alamadım. Cumhurbaşkanı, "şimdi sırası değil, Sovyetler Birliği Prezidyom Başkanı Podgorni geliyor, beni yalnız mı bırakacaksın" dedi. Misafir 12 Nisan günü Türkiye'de olacak, 17 Nisan günü ayrılacaktı. Sunay, sorusunda haklı idi. Türk-Sovyet ilişkilerini olumlu bir aşama yaptırmak istiyorduk. Hazırlanmış idik. Bunu tamamlamalıydık. "Podgorni Türkiye'den ayrılıncaya kadar görev başında kalırım, sizi yalnız bırakmam" cevabını verdim.

17 Nisan günü yayınlanan ortak bildirinin gerçekten iyi bir gelişmeye yol açtığını, 1975-1976 kışı İskenderun Demir-Çelik kuruluşlarının açılış töreni vesilesiyle yurdumuzu ziyaret eden Sovyetler Birliği Başkanı Kosigin'in temasları sonunda yayınlanan ortak bildiride, 17 Nisan 1972 bildirisine özellikle değinilerek bu noktanın belirtilmiş bulunması da göstermektedir.

27 Mart günü yapılan ve az önce sözü edilen Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiyesine uygun olarak Sunay, partilerin liderleriyle konuşacaktı. Kendisi "sözlü" buluşmalarda olumlu bir sonuç alınma-

dığını tecrübeleriyle gördüğünü bize anlatırdı. Liderlere neler diyeceğini kâğıt üstünde belirlemiş, bana ve Genelkurmay Başkanı'na göstermişti. Daha önce, bu girişim için öneriyi yapmış olan Tağmaç'ı yumuşatmak üzere makamında ziyaret ettim. Cumhurbaşkanı'nın, liderlerle neleri ele alacağı konusunda, kendisine telkinde bulunmamızın yerinde olacağını düşünerek bir müsvedde sunmayı aramızda kararlaştırdık. Sunay'a bunu verdik.

Cumhurbaşkanı Çankaya'ya çağırdığı liderlere, öneri biçiminde değil de, durumun daha iyiye gitmesi için ne düşündüklerini bildirmelerini isteme biçiminde başvurmasını tavsiye ve telkin ettik.

Liderlerle, Cumhurbaşkanı'nın bu son görüşmesi ya yanlış anlamalara meydan verdi, ya da bile bile kamuoyuna bazı liderlerin çevrelerince büsbütün başka yansıtıldı. Belki de buna, MGK üyesi partili bakanların, oradaki havayı liderlere aktarmalarına neden oldu.

Bir basın toplantısı düzenledim. Gerçek amacın ne olduğunu, Cumhurbaşkanı'nın bir ültimatom vermediğini, partilerin durumun düzeltilmesi için ne gibi tedbirler önerdiklerini anlamak istediğini belirttim.

Bu arada, 8 Nisan günü Sunay'a istifamı geri almadığımı, Podgorni yurdumuzdan ayrılır ayrılmaz yürürlüğe konması isteğimi hatırlattım. Şale Köşkü'nde Podgorni onuruna vereceğim yemek ve kabul töreni için 14 Nisan günü İstanbul'a gitmek üzere uçağa binerken, istifamı tazeleyen ve yeni hükümet kuruluncaya kadar da, Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'in bana vekâlet etmesi ricamı ileten yazıları Çankaya'ya sundum.

16 Nisan akşamı Şale Köşkü'ndeki yemekte, bir aralık Podgorni çok nazik sözlerle istifa ettiğimi duyduğunu, buna üzüldüğünü, Moskova'yı ziyaret ederek, başlayan iki ülke için yaralı görüşmeleri Sovyetler Birliği başkentinde öteki liderlerle sürdürmemizin yeni gelişmeler sağlayacağını sandığını söyledi. İç politikamıza ait nedenlerle, istifamın artık oldu bitti haline geldiğini, bununla beraber,

Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı politikasının kişisel eğilimleri çoktan aştığını, iş başında kim bulunursa bulunsun aynı barışçı, iyi komşuluk politikasını yürütmeye çalışacağını bir kere daha anlattım.

Sıkıyönetim: VI. ve son uzatılış, 25 Mart 1972

Bundan sonra benim başbakanlıkta bulunduğum zaman son sıkıyönetim uzatılması 25 Mart 1972 günüydü. Ocak ayındaki uzatma benim Fransa'ya gidip gelmemden sonra yapılmıştı. 25 Mart'taki uzatmaysa Amerika'dan döndüğümüz hemen ertesi günü yapılmıştı. Bu Mart uzatması günü 25 Mart sabahleyin toplanan Milli Güvenlik Kurulunda istifa etmek kararında olduğumu, hatta istifa ettiğimi Cumhurbaşkanına bildirmiştim. Milli Güvenlik Kurulu'nda bu uzun görüşmelere vesile olmuştu. Neticede ben işi orada, Güvenlik Kurulu'nda şöyle bağladım: "Bugün öğleden sonra TBMM'de sıkıyönetim uzatılması görüşülecek. Toplantıda bakacağım partilerin tutumuna, İnönü'nün tutumuna. Eğer ümit görmezsem, benim hükümette kalmamın yararlı olacağı şeklinde bir ümit görmezsem, o zaman çekilme kararında ısrar edeceğim. Onun için, Milli Güvenlik Kurulu'nu birkaç gün sonra tekrar toplayalım, orada bugün mecliste alacağım intibaa göre kesin kararımı arz edeceğim" dedim. Ve böyle dağıldık. 25 Mart günü meclise böyle geldik.

25 Mart günü TBMM birleşik oturumunda yapılan sıkıyönetim uzatılması görüşmeleri, bir süredir içimde doğan izlenimlerimin bana verdiği kanaati kuvvetlendirdi. Partilerde bir sinirlilik, sabırsızlık belirmişti. Partiler, birbirine çok sinirli bir şekilde düşmüştü. Bu ortamda AP o gün, en serinkanlı davranan parti oldu. Demokratik Parti baştan beri yaptığı gibi bizim hükümetlerimize karşı daima, "ben muhalefetim" diyerek, tenkitkâr davranıyordu. Güven Partisi

adına Feyzioğlu heyecanlı, güzel bir konuşma yaptı. Ben bu konuşmayı olumlu tarafından aldım. Ama bu konuşmanın altında da bir sinirlilik yattığını görmüştüm. İnönü, bilhassa savcıların kendisine müteveccih iddianamedeki sözleri üzerinde ısrarla durdu. Sıkıyönetimin kaldırılması, ordunun asli görevine dönmesi lüzumuna bir kere daha işaret etti. Dedi ki: "Hiç olmazsa iki üç vilayette sıkıyönetim kaldırılsaydı, kalanına biz de oy verirdik".

Ben bu konuşmalara cevap verirken, DP'nin bir süredir Millet Meclisi'ndeki tutumu karşısındaki hassasiyetimi belirttim. Çünkü birtakım kanunların çıkmasını engelleyici bir yola girmişti Demokratik Parti ve bilhassa bu idamlar konusunda İnönü'nün yazdığı mektup üzerine, benim, durumu inceletmeye girişmemi tenkit ediyorlardı. "Kesinleşmiş, meclislerden geçmiş bir karara karşı, yetkisi olmayan mercilerde bir inceleme yoluna nasıl gidersin" diye soruyorlardı.

Halbuki benim incelettiğim şey, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş İnönü, Anayasa Mahkemesi'nin kararı çıkınca kadar telafisi mümkün olmayacak bir işlem yapılmasın, diye bana mektup yazmıştı. Bizim 1961 Anayasamızda, bu, ilk defa karşılaşılan bir noktaydı. Gerçekten Anayasa Mahkemesi kararını verinceye kadar, idamları hemen infaz ettirseydi ve Anayasa Mahkemesi de sonra o idamı tasdik eden kanunu bozsaydı durum ne olacaktı?

Nitekim sonradan bana Cumhurbaşkanı Sunay'ın anlattığına göre, idamı tasdik eden kanun Senato'da görüşüldüğü gece, saat yarımla bir arasında, Cumhurbaşkanlığı yaverliğine Senato Başkanı tarafından Senato'dan telefon edilmiş, "Senato'dan kanun çıkmak üzere, sayın Cumhurbaşkanı yatmadıysa, biraz daha beklerse hemen kanunu takdim edeceğiz, tasdiklerine, imzalarına sunacağız" diye. "Cumhurbaşkanı yattı" diye cevap vermişler. Binaenaleyh ben eğer bir davranışa ve İnönü'nün mektubu üzerine gerekli tedbirleri almaya teşebbüs etmeseydim, belki o gece Cumhurbaşkanı da imza etseydi, idamları sabah gün doğarken infazını dahi müm-

kün kılacaklardı ve sonra Anayasa Mahkemesi bu kanunu bozdu, şekil bakımından sakat buldu. Ne olacak? Vicdanlı bir insanın buna lakayt kalması, buna seyirci kalması, düşünülebilir miydi? Benim yaptığım buydu ve yaptığımda anayasaya ve kanunlara aykırı hiçbir şey yoktu. Tersine, anayasayı ve kanunları titiz bir surette uygulamak arzusu vardı.

İnönü idamlar konusunda Anayasa Mahkemesi'ne başvurunca, benim de hemen Cumhurbaşkanı'na, Adalet Bakanı'na, Ankara Sıkıyönetim Komutanı'na* birer mektup yazarak infazları, hükmün yerine getirilmesini, Anayasa Mahkemesi kararı belli oluncaya değin geciktirmeye çalışmam karşısında, bazı siyasi çevreler İnönü ile benim aramda bir danışıklı dövüşten kuşkulandılar. Böyle bir danışıklı dövüş olmadı. İnönü'nün Anayasa Mahkemesi'ne gittiğini, sonradan bana bir mektupla resmen bildirmesiyle öğrendim. İdam dosyalarının parlamentoda ele alınmasını, bütün idam istenmiş davaların bitmesine bırakılmasını arzu ve tercih ettiğimi İnönü'ye söylemiştim. Anayasa Mahkemesi'ne başvururken İnönü'ye söylemiştim. Anayasa Mahkemesi'ne başvururken İnönü'nün benim bu tercihimden esinlenmesi ihtimali zayıftır. Kendisi, bu kitapta anlatıldığı gibi, herkesten önce, TBMM kürsüsünde idam cezasının siyasi suçlarda kaldırılmasını önerdi.

Ayrılma zamanı gelmişti

Az önce de işaret ettiğim gibi, 25 Mart 1972 günkü birleşik toplantıdaki görüşmeler, görüşmelerin tonu, üslubu, tarzı, artık başbakanlık görevini bırakmamın doğru olacağı inancını bende pekiştirdi.

Şimdi o görüşmelerden geniş parçaları buraya aktararak, o günün havasını yeniden canlandırmaya çalışacağım. Buna geçmeden ev-

vel, bir noktaya daha işaret edeyim: 25 Mart günkü görüşmelerin ortaya koyduğu gerçeği belirtmek için, ben reformlar konusunda ve diğer konularda, AP ve CHP'nin ortak desteği ile iş görebileceğim inancındaydım. Başbakan olduğum günden beri hep buna dikkat ediyordum, bunun üzerinde duruyordum. Ekim 1971 buhranı çıktığı zaman, Cumhurbaşkanı Sunay'a, "ben istifa edeyim, çekileyim, AP'nin desteğini kaybettim? Artık bundan sonra destek olsa da, benim şahsıma karşı samimi olamaz bu destek. Ben gideyim, başka birisi gelsin bu göreve" diye teklifte bulunmuştum. Şimdi bir de İnönü'nün durumu ortaya çıkmıştı. Yani CHP durumu ortaya çıkmıştı. CHP zaten baştan beri, benim başbakanlığımdan beri, bölük idi. İnönü'nün yanında yer alanlar, Ecevit'in yanında yer alanlar, iki parçaydı. İnönü'nün yanında yer alanlar, İnönü'yle birlikte beni destekliyorlardı. Fakat Ecevit'in yanında yer alanlar, küskün ve ilk günden Birinci Erim hükümetine karşı durumlarını olumsuz olarak ortaya koymuşlardı. Şimdi ise, İnönü, savcılar meselesi dolayısıyla sıkıyönetim idaresiyle çelişkiye düşünce, ben ortada kaldım. Savcıların, iddianamede İnönü'nün işaret ettiği şekilde sözler yazmaları doğru değildi. Fakat bunu ben başbakan olarak o günkü ortamda vaziyet alıp açıkça söyleyemezdim. Anarşik şiddet olaylarına karşı o sıkıyönetim askeri teşkilatı ile mücadele ediliyordu. Belki ordu içinde bir bölünme olacaktı. Akıllıca davranış benim çekilmem, görevi bırakmamdı. CHP ile çatışmayı önlemeye çalıştım: İnönü nezdinde teşebbüsler yaptım. Org. Tağmaç'la beraber İnönü'nün evine gidip, ona izahat vermek bunun içindi. İnönü'yle görüştüğüm zaman, kendisine tekrar tekrar "bu meseleyi kapatalım" diye ricada bulunmam da bunun içindi. Ama 25 Mart günü, İnönü kürsüye çıkıp tekrar bu işi deşince, benim için yapacak bir şey kalmıyordu.

Nitekim, iki gün sonra da başta Ankara Sıkıyönetim Komutanı olmak üzere, bütün sıkıyönetim komutanları arka arkaya bu konuda bildiriler yayınladılar. İş büsbütün karışık bir görünüme büründü. Onun için ben o olağanüstü ortamda, bir yandan rejime kastetmiş

olanlarla mücadele yapacağım, bir yandan da reform kanunlarını meclislere sunacağım, meclislerde bunları geçirmeye çalışacağım ve reform niteliğini bozmadan sonuca ulaşacağım. Bu, hemen hemen imkânsız hale gelmişti. Reform kanununda meclislerde partilerin görüşleri, sıkıyönetim uzatma tartışmalarında ortaya çıkmıştı. Birinin reform dediğine, öteki reform demiyordu. Hatta çok aşırı suçlamalar ileri sürülüyordu. Nasıl bunları uzlaştıracaktım? Bunları uzlaştırmam için en azından AP ile CHP arasında, içten bir çalışma beraberliği yaratmak gerekirdi. Bu ortamı da göremiyordum. Bunu yaratabileceğim ümidi de bende çok zayıflamıştı.

İlginç konuşmalar

Şimdi 25 Mart günü TBMM birleşik toplantısına geçiyorum.

İçişleri Bakanı Ferit Kubat toplantı açılınca kürsüye geldi ve kürsüde son iki aydaki gelişmeler üzerinde durdu, geniş bilgiler verdi ve bir yandan sokaktaki anarşik eylemlerin durdurulduğu, söndürüldüğü izlenimini ortaya koyarken, öbür yandan da yeniden yer altında örgütlenmeler, hazırlıklar yeni atılımlar için girişimlerle karşılaşıldığını, delilleriyle, olaylarıyla, belgeleri meclis kürsüsünden ortaya koyarak anlattı. Üniversitelerde ve yüksek okullarda da yeniden kıpırdanmalar görüldüğünü belirtti. Ayrıca muhtelif operasyonlarda ele geçen silah, mühimmat ve sahte pasaport, sahte hüviyet cüzdanı yapmak için aletler, mühürler hakkında da geniş bilgiler verdi. İçişleri Bakanı bu izahatında o kadar geniş davrandı ki, İlhami Sancar'la, Hüsnü Özkan bir önerge vererek bu verdiği bilgilerin sıkıyönetim zabıta operasyonlarına zararlı olabileceğini, İçişleri Bakanı'nın dilerse gizli oturum istemesini ve gizli oturumda devam etmesini istediler.

İçişleri Bakanı aşırı sol, aşırı sağ ve bölücülük, bölgecilik faaliyetlerinin hem yer üstü, hem yer altı hazırlıklarının sürüp gittiğini anlattı.

Ferit Kubat sözlerini şöyle tamamladı:

> "Netice olarak, Hidayetten beri şerefli geçmişi, memleket sever ve Atatürkçü tutumu ve davranışıyla, dünyanın hayranlığını üzerine çekmiş bulunan ve TC'yi korumak ve kollamakta gösterdiği titiz, hassas ve mutlak ve tarafsız davranışını şükranla kaydettiğimiz, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin esas görevlerine dönme arzularına yüce parlamento ve hükümet olarak katılmamıza rağmen, vatan ve cumhuriyetimizin, demokratik parlamenter rejimimizin ve anayasal düzenimizin maruz bulunduğu tehdit ve tehlikelerden tamamen arınması ve umulmayan bir şekilde gayr-i kabili tamir bir kazaya maruz kalmaması, içine girilmiş bulunan yoğun çalışmaların olumlu sonuçlarının tam olarak alınmasına imkân verilmesi için, ihtiyaç duyulan zamanın sağlanmasını temine, sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması hususunda yüce parlamentonun şimdiye kadar esirgemememek lütfunda bulunduğu yardım ve desteği bu kere de esirgememesi hususunu yüksek takdirlerine arz ediyorum. Yüce heyete şükranlarımı arz eder, derin saygılar sunarım".

İçişleri Bakanı kürsüden indiği sırada, Demokratik Parti'den Konya Milletvekili Mustafa Kubilay İmer kendisine şu soruyu yöneltti. "Sayın başkan, burada iki saate yakın bir zaman sayın bakanın, bilhassa son iki üç aylık, komünistlerin, sol anarşist hareketlerine dair geniş olarak verdikleri bilgiyi dinledik. Amerika'ya bir hafta evvel giden ve dün dönen sayın Başbakanın üç idam infazının kendi seyahatinden sonraya bırakılması yolunda reisicumhura rica ettiğini basına bildirdiği, o seyahate çıkışında sayın bakan burada verdikleri bilgilerden, sayın başbakana da bilgi vermişler miydi, vermemişler miydi? Tek kelimeyle cevap versinler efendim".

Başkan, bunu soru olarak kabul etmedi ve İçişleri Bakanı'na buna cevap vermesini söylemedi.

DP

Bundan sonra kürsüye Demokratik Parti Grubu adına Faruk Sükan geldi. Sükan da uzun bir konuşma yaptı ve bu konuşmasında devletimizi yıkmak isteyenlerin tek bir yıkıcı ideolojinin, yani enternasyonal komünizmin etrafında birleştiklerini, ihtilalci metotlar ve taktikler tatbik ettiklerini, cephe birliği halinde çalıştıklarını söyledi:

> "Fakat bunun karşısında milli teşkil ve bunun karşısında aydınlarımızın, her zaman, komünist hareketler karşısında, mukabil bir müessir cepheyi, yani milli cepheyi teşkil edemedikleri de bir vakıadır" dedi. "Ayrıca Türk aydını ve Türk basını, ihtilalci komünizmin 50 yıllık tecrübe, gelişme, metot ve tatbikatının ciddiyetle değerlendirilmemesi yüzünden, zaman zaman teşhis hatalarına düşmüştür. Bu hatalar neticesinde gösterilen zaaflardan, verilen tavizlerden, açılan gediklerden istifade ederek, devlet ve millet düşmanları devletimize suikast hazırlama fırsatı bulmuşlardır. Şükranla belirtmek isteriz ki, bütün bu maskeli, maskesiz yıkıcı faaliyetler karşısında, milli tarih şuuruna sahip büyük milletimiz tehlikeyi daima sezmiş ve hassasiyetini her fırsatta ortaya koymuştur. Ve yine şükranla kaydedelim ki, tarihinde 13 defa Moskofluğa ve ezeli Rus emellerine karşı savaş vermenin tecrübe ve uyanıklığını yaşayan Türk ordusu, komünizm afetini en iyi değerlendiren milli kuruluşlarımızın başında bulunmaktadır".

Faruk Sükan, şöyle devam etti:

> "Komünizm 1969'dan sonraki – basiret, kararlılık ve sorumluluk duygusunun kaybolmaya yüz tuttuğu – devrede de bir milli felaket halini almıştır. Yakın mazimize dönüp baktığımızda, 12 Mart öncesi cereyan eden elim olaylar karşısında, şaşkına dönmüş, mütereddit ve ehliyetsiz bir hükümetin memleketimizin 'derin endişe ve ıstıraplar diyarı' haline gelmesinin vasatını hazırladığı görülmektedir".

Az sonra Faruk Sükan şöyle devam ediyor:

> "Bu devrede pek çok sorumlu ve aydın kişinin de, Türkiye'nin büyük tehlikelerle dolu uçurumun eşiğine gelinceye kadar, kendi can ve mallarının ve muazzez saydıkları varlıklarının yok edilme sırasının yaklaştığını, bizatihi yaşayıncaya kadar, Türkiye'de oynanmak istenen

oyunun vahametini anlamak ve inanmak istemedikleri müşahede edilmektedir. İşte Türkiye'nin umumi siyasi manzarası bu tabloyu gösterirken, bir yıl önce sıkıyönetim ilan edilmiştir".

Biraz daha aşağıda Faruk Sükan devam ediyor:

"Fakat komünizm tehlikesi karşısında meclisleri, hükümeti ve orduyu birleştiren müşterek görüş ve anlayış atmosferi maalesef uzun süre devam edemedi. Bu müşterek anlayış çizgisinin ilk dışına çıkanları arasında, bizzat Birinci Erim Hükümeti'nin bulunması, bugüne kadar tedhiş ve anarşinin kökünün ümit edilen ölçüde kazınamamasında önemli bir amil olmuştur".

Hükümeti eleştiriyor

Faruk Sükan şöyle devam ediyor:

"Birinci Erim Hükümeti'nin her fırsatta, bizim tekliflerimizi reddederek, hükümetle sıkıyönetim makamları arasında ahenkli bir çalışma düzeni bulunduğu yolundaki iddiaları, on birlerin açıklanan istifa gerekçeleriyle iflas etmiştir. Şefaatçi çevreler hakkındaki erken ikazlarımızın haklılığı ve bugün iktidar kanatlarından birini teşkil eden bir siyasi teşekkülün, rejim ve devlet yıkıcıları için giriştiği, himaye ve kanat germe kampanyasıyla ortaya çıkmıştır".

Vurdumduymazlık

"Esasen Birinci Erim Hükümeti'nin huzur ve güvenliği sağlama gerekçesiyle işbaşına geldikten sonra, sıkıyönetimin ilanına kadar devam eden tedhiş ve anarşi karşısında, büyük ve affedilmez bir ihmal gösterdiğini burada şimdi önemle beyan etmek istiyoruz. Birinci Erim Hükümeti ilk günlerinde, şartlar bütün ağırlığıyla ortaya çıktığı halde, kendisinden önceki hükümetin vurdumduymazlığını sürdürmüştür. Bu safhada hüviyetleri ve yıkıcı faaliyetleri malum ve müseccel olan ve

Türkiye’deki kızıl tehlikenin beş ajanları durumundaki kimseler hakkında kararlı bir operasyona girişilebilseydi, bugün sıkıyönetim makamlarınca aranmakta olan birçok azılı militan ele geçmiş olacaktı ve birçok elim olayların önlenmesi mümkün hale gelecekti.

Bugün sıkıyönetimden önceki devrede rastlanan sokağa taşmış anarşi olayları önlenmiş görünmektedir. Ancak sıkıyönetim makamlarının üstün ve vatanperver gayretleriyle elde edilen bu sonucun yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Aksine günümüzde, tedhiş, cebir ve anarşinin her şeklini deneyen ihtilalci grupların cüretkâr faaliyetleri durdurulamamıştır”.

İdamlara karşı kampanya

Faruk Sükan şöyle diyor:

“Bugün milletlerarası komünizmin gündeminde birinci sırayı Türkiye’deki idamların önlenmesi konusunun teşkil ettiği de yetkili makamlarca beyan edilmektedir. Nitekim İsveç’ten Amerika’ya, Fransa’dan Filistin’e kadar Türkiye aleyhine yürütülen kampanyanın sloganları bu konuyla ilgilidir. Oyun bu derecede meydanda olduğu halde, iktidar ortağı bir siyasi partinin, bir süreden beri aynı kampanyaya katılmış olmasına esef etmemek mümkün değildir”.

Faruk Sükan, CHP’nin tutumunu tenkit eden sözlerine şöyle devam ediyor:

“Anayasamızın 64. maddesine göre, şerefli yargı organının müstakilen ve Türk milleti adına verdiği cezalar üzerinde yüksek meclislerin tartışma yapması imkânı mevcut değildir. Yüksek meclisler meseleye sadece cezaların yerine getirilip getirilemeyeceğine karar vermek açısından bakabilmek yetkisini haiz bulunmaktadırlar. Hal böyle iken, bir siyasi parti meseleyi başlangıçta yargı organlarıyla polemiğe girerek, bilahare daha esinleşmemiş kararı münakaşa konusu yaparak, yukarıda sözünü ettiğimiz çevrelerin adeta meclis çatısı altında destekçisi durumuna düşmüşlerdir.

Daha bundan bir ay önce, birbiri hakkında ‘cumhuriyeti tehlikeye düşürecek eylemlerin faili olmak ve anarşi tahrikçiliği yapmak’ suçlama-

larını ileri sürenler, bu konuda sağduyu sahiplerini hayrette bırakan bir işbirliğine girişmişlerdir.

Bunların, 1961 yılında ölüm cezalarını muhafaza eden anayasayı ‘bin yıllık devlet istikrarını sağlayacak’ bir metin olarak ilan ettikleri de bilinmektedir. Yine bunların 65 yaşını geçmiş bir eski Cumhurbaşkanını idam edebilmek için, makable şâmil kanunlar çıkardıkları ve bunları fetva verdikleri unutulmamaktadır”.

Şefaat amacı

“Bu durum son kampanyanın mücerret ölüm cezalarına karşı değil, devlet yıkıcılarına şefaat amacıyla başlatıldığının açık delilini teşkil etmektedir.

Bizim yönümüzden mesele, üç kişinin idam edilip edilmemesi meselesi değildir. Bugüne kadar devlete karşı çıkmış ve otuza yakın vatandaşımızın hayatına mal olan eylemleri sahneye koymuş, kökü dışarıda bir cinayet şebekesinin karşısında devletin kendisini müdafaa edip edemeyeceği meselesidir. Eğer devlet kuruluşunun ve mevcudiyetinin ilk hikmeti olan, can ve mal güvenliğiyle egemenliğine kasteden beynelmilel çetelerin mensupları hakkında kanunların icap ettirdiği cezayı uygulayamazsa, devlet olma vasfını kaybeder.

Demokrasiyi yok etmek isteyenler yok edilmedikçe, demokrasinin selametle yaşaması teminat altına alınamaz. Devleti yok etmek isteyenler yok edilmedikçe devlet ayakta kalamaz.

Anarşi hareketleri içinde her hafta birkaç gencin canına kıyılırken bu hareketleri teşvik edenler, tahrik edenler, en azından seyirci kalanlar merhamet duygusuna yeni mi kavuşmuş oluyorlar?”

Merhamet kampanyası

> “Aslında bugün merhamet kampanyası açmış görünenler, ilerde girişecekleri tahriklere yeni kurbanlar aramaktadırlar. Siyasi hesapları uğruna gençlerimizin bir kısmını katil, bir kısmını maktul durumuna düşürenler bugünkü manevralarıyla Türk gençlerine yeni tuzaklar hazırlamaktadırlar. Bugün kesinleşen cezaları devlet tatbik ettiğinde, üç beş hayata son verilmiş olacaktır. Ancak bu cezaların uygulanmasında zaaf gösterilmesi hali, devleti gelecekte yeni tehlikelerle karşı karşıya bırakabilecektir. Esasen verilen cezalar, devletimize ihanetin bir karşılığıdır”.

Burada Faruk Sükan, hükümeti eleştirmeye koyuldu ve az aşağıda sözlerini şöyle sürdürdü:

> “Milletlerin buhranlı dönemlerinde şartların gerektirdiği basiret ve sağduyuyu gösteremeyenlerin çökmesi mümkündür. Ancak, buhranlı dönemlerde kararsız, hesapsız ve inançsız hükümetlerin işbaşında bulunması milletler için büyük talihsizliktir. Türkiye’nin böyle bir talihsizlik içinde olduğu, son olaylarla bir kere daha anlaşılmıştır. Başından beri kuruluş gayesine ters düşen hükümet, en açık vaziyet alacağı bir devrede, iradesizliğin ve kararsızlığın örneklerini vermektedir”.

Yetkisiz merciler

> “Bağımsız yargı organlarının ve yüksek meclislerin kararları, hukuk dışı yollarla savsaklanmaktadır. Meclis kararlarının yetkisiz mercilerce tetkike tabi tutulması gibi, emsali görülmemiş bir tatbikata başvurulmuştur. Anayasa dışı fetva yolları aranmıştır. Denilebilir ki: ‘Birkaç günlük gecikmenin neye zararı olacaktır’. Bu türlü bir müdafaanın, kamuoyunda meydana gelen endişe ve kaygılar karşısında yeri olamaz. Hükümetin, dar bir siyasi kliğin iradesini meclis iradesinden önde tutması ve yetkili mercilerin iradesine tesir icra etmesi, hukuk devletinin işleyişini münakaşa konusu yapmaktadır”.

Ucunda ölüm yok ya!

Faruk Sükan, az aşağıda şöyle devam ediyor:

> “Ucunda ölüm yok ya, eylemlere devam! Nasıl olsa kaçmanın da, affın da bir yolu bulunur! sözü yaygın ve tesirli hale gelebilir. İşte bu, anarşiye cüret verecek, mütereddit taraftarlarını şevke getirecek ortamı hazırlayacaktır. Bu neticeyi hazırlayan hükümete sormak istiyoruz: Dar bir kliğin siyasi kaygılarının milli iradenin ve milli vicdanın karşısına çıkarılmasının yarattığı telafisi mümkün olmayan tedirginliğin hesabını kim verecektir?
>
> Bizim için Sayın Erim’in son davranışları sürpriz olmamıştır. Sayın Erim, işbaşına geldiği günden bu yana sözleriyle, fiili ve icraatı arasında bir paralelliği gerçekleştirememiştir. Beyanlarında ‘balyozla ezmek, kökünü kazımak’ gibi iddialı lafları tercih etmiş, icraatında ise aşırı solun zaman içinde kendi lehine değerlendireceği bir yolu tutmuştur. Devlet adamına yakışan, hukuk içinde yeri olmayan, büyük ve iddialı beyanlarda bulunmak değil, kanunların emrettiği mütevazı hizmetleri yerine getirmektir. Bir taraftan ‘millete kasteden komplolardan’ bah-

setmenin, öte yandan bu komplonun elebaşlarını 'müstesna hizmetleri olanlar' şeklinde vasıflandırmanın ciddiyetle bağdaştırılması mümkün müdür?"

Bu hükümet ve komünizm

"Erim hükümetleri siyasi ve sosyal huzuru yerleştirmek gibi iddialı hedefler bir yana, devletin bir günlük normal asayiş hizmetlerini dahi sıhhatle yürütecek bir icraatı gerçekleştirememiştir. Bugün sıkıyönetim dolayısıyla zararlı sonuçları görülmeyen bu icraatın, ilerde telafisi gayr-ı kabil neticeler doğurmasından endişe etmekteyiz.

Hükümet, önümüzde görülen tehlike tezahürlerine ve bu hususlardaki kendi beyanlarına rağmen, tatminkâr huzur ve güvenlik tedbirleri getirememiştir. Bir seneden beri olağanüstü idare şartlarından normal idareye dönüş vasatını sağlayamamıştır. Kamu düzenini ve asayişi korumakla görevli emniyet ve istihbarat teşkilatları günün ihtiyaç ve şartlarına uygun şekilde düzenlenememiş ve takviye edilememiştir. Birinci Erim Hükümeti zamanında emniyet teşkilatında girişilen haksız ve zamansız tasarruflarla, polisimizin itibar ve morali sarsılmış, en nazik devrede hizmetlerin aksamasına amil olunmuştur. Hadiselerin mihrakı olan büyük şehirlerdeki toplum polisi sayısı kasten azaltılmış, siyasi polisimizin değerli ve tecrübeli elemanları, faydalı olamayacakları yerlere kasten nakledilmişlerdir. Mesela, bugün İstanbul'daki toplum polisi sayısı da 1.500 civarına düşürülmüştür. Bu kuvvetlerle milyonluk şehirlerimizden ne mani zabıta hizmetleri görülebilir ne de vuku bulan hadiselere hâkim olunabilir".

Faruk Sükan sözlerini tamamlarken şöyle konuştu:

"Buraya kadar arz ve ifade ettiğimiz hususlar, grubunuzun bu hükümetle komünizm mücadelesi yapılamayacağı yolundaki teşhisini bir kere daha doğrulamaktadır.

Komünizmle mücadele inançlı, kararlı ve meseleye vâkıf kadrolarla yapılabilir. Ve menfi azınlığın fikirlerini kesinlikle reddetmektedir, Türk milleti. Kızılı pembe gösterenlere, kararsızlığı, fikir dönekliğini, politik elastikiye gibi takdim etmeye çalışanlara, Türk milleti itibar et-

memektedir. Unutmayalım ve gaflete düşmeyelim ki, kızıl emperyalizm kızılı pembe göstermek isteyenlere de, onların şefaatçilerine de acımamıştır, acımayacaktır. Yakın tarih bunun ibret ve dehşet verici misalleriyle doludur".

Faruk Sükan, kendi grubunun sıkıyönetim uzatılmasına yine olumlu oy vereceğini söyleyerek kürsüden indi.

CHP adına: İnönü

Kürsüye CHP Grubu adına İsmet İnönü geldi.

İnönü, sözlerine doğrudan doğruya sıkıyönetim savcıları ile girdi ve şöyle konuştu.

> "1 Mart 1972 CHP Senato ve Meclis grup yönetim kurullarıyla merkez yönetim kurulunun, benim başkanlığımda toplanarak yayınladıkları bir bildiriyle, sıkıyönetim savcılarının CHP'ye yönelttikleri ağır ithamlardan şikâyet etmiş ve hükümetin sorumluluğunun gereğini yapmasını ve sonucunu açıklamasını anayasa müessesesi olan bir siyasi partinin genel başkanı ve yetkili kurulları olarak, hükümetten istemiştik".

Savcılar konusu

> "Sayın Başbakandan 14 Mart 1972 tarihiyle aldığım bir yazıda şu tarzda cevap verilmektedir: 'CHP yönetim kurullarının 1 Mart 1972 günü yayınlanan ortak bildirisi üzerinde, gereken önemle durulmuş ve konu Adalet ve Milli Savunma Bakanlıklarına incelettirilmiştir. Bu incelemelerde varılan sonuçlar:
>
> 1. Savcıların görev sınırlarını aşmadıkları,
> 2. İddianamelerdeki açıklamaların siyasi bir telkin veya tercih sonucu, kamuoyunu CHP aleyhine oluşturmak amacıyla yapılmadığı şek-

linde tespit edilmiş ve bundan dolayı savcılar hakkında bir işlem yapılmasına lüzum olmadığı Milli Savunma Bakanlığınca bildirilmiştir.

Kötüleyici bir amaç güdülmediği tespit edildiğine göre, meselenin kapanmış sayılmasını takdirlerine saygıyla sunarım'.

Anlaşılıyor ki Sayın Başbakan tahkikat yaptırmış, savcıların görev sınırlarını aşmadıkları ve açıklamaların kamuoyunu CHP aleyhine oluşturmak amacıyla yapılmadığı tespit edilmiş. Bu sebeple ve bundan dolayı, savcılar hakkında bir işlem yapılmaya lüzum olmadığı Milli Savunma Bakanlığı tarafından bildirilmiştir".

Suçlamalar ve cevabı

"Bize bir tecavüz olup olmadığını kabul edebilmesi için, ilk önce savcıların ithamlarından bazı örnekler vermek isterim:

"TÖS davasında Ankara sıkıyönetim komutanlığı askeri savcılarının sayı: 971/32 esas 971/133, 971/106 numaralı iddianamenin önsözünde (sayfa 18-19) şöyle denilmektedir: 'Atatürk'ün ölümünü takip eden iktidar, o günkü tek siyasi kuruluş olan CHP ve onun kadrosunun eline geçmiştir. Atatürk'ün sıkı takip ve kontrolü, kadife eldiven içindeki çelik yumruğu başından kalktığını gören bu gruplar, hemen gevşeyerek, bir faaliyet devresinden atalet devresine girmişlerdir. Bunun sonucu olarak, iktisadi durgunluk başlamış, şahsi çıkar ve menfaatler almış yürümüş, bol miktarda arsa spekülasyonu yapılmıştır. Bugün toprak reformundan bahsedenler, o gün bu toprakların kendilerinin olması için yapılması gereken ne varsa onu yapmışlardır. Bundan dolayı, Atatürk zamanında başlayan kalkınma faaliyetlerinde düşme olmuştur. Kısaca bu dönem Türk milleti için iktisadi bir çöküntü ve buhran kaynağı haline gelmiştir. Bu durumun sebeplerini İkinci Cihan Harbi'ne, dolayısıyla harp masraflarına bağlayanlar çıkacaktır. Fakat bunlar ikinci derece sebeplerdir. Çünkü harbi yapan ve harbin alevleri arasında yanan İtalya, Fransa ve Hitler Almanyası'nda dahi bu durgunluk görülmemiştir. Ayrıca harpten viran halinde çıkan bu milletler bugün için birinci sınıf devlet haline gelmiştir. Bizde ise, bu dönemde 'yüksek Türk! Senin için yükselmenin hududu yoktur. Ben bu milleti her şeye

alıştırdım, fakat uşaklığa alıştıramadım!’ sözlerini söyleyen büyük kurtarıcının bu sözlerinin ruh ve manasına sadık kalınmamış, milli ruh ve milli yapı bir grubun şahsında topyekûn mahkûm edilmiştir’.

Bu sözlerin görülmekte olan, bugünkü davalarla münasebeti var mı? Yoksa bu sözlerin Atatürk’ün ölümünden sonra gelen CHP grubunu toptan siyasi, iktisadi ve ahlaki yönden mahkûm etmek kastiyle söylendiği aşikâr değil midir?”

Atatürk’ten sonra

“Atatürk 1938 sonbaharında ayrıldı. Ayrıldığı zaman yeni bir dünya savaşının tehlikeleri ufukta görülüyordu. Türk devletinin mevcudiyeti hayati bir tehlike karşısındaydı. Bütün gayretler bir araya getirildi, Türk devletinin bu yeni dünya savaşında ne durumda bulunması gerektiğini tayin etmeye hasredilmişti. Öyle çalışılıyordu. Büyük bir savaş tehlikesi ve ona göre tabiatıyla hazırlanmamış olan ve yeni savaşta hiçbir özel ihtirası olmayan bir memleketi nasıl kurtarmak mümkün olacağı aranıyordu. Gerçekten 2. Dünya Savaşı 1939 yazında patladı ve ilk andan itibaren bütün ihtimalleriyle Türkiye’yi içine aldı. Ve savaş 1945’e kadar sürdü. Avrupa’nın yarısı (kurtarılmış devlet) adıyla istiklalinden mahrum kaldı. Japonya ve İtalya dahil, dünyanın birinci derecede devletleri yere serildi. Almanya’da mareşaller kapı önünden geçen kömür kamyonlarının düşürdükleri parçaları topluyorlardı.

Türk devleti harpten sonra yalnız başına yeni bir savaş tehlikesi karşısında kaldı. 1948’lere kadar bu heyecan sürdü. Bundan da selametle çıkıldı. İnsaf ile düşünülsün: Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’nda davranışını bir çöküntü devri olarak, ordu savcıları ağzından söylemek, kasıtlı kötü bir niyetin haksız bir iftirası değil de nedir? Hükümetin kasıtlı bir kötüleme tespit edilememiştir demesi gerçekten hayret edilecek bir görmemezliktir.

Sevgili arkadaşlar,

Size bir örnek verdim. Daha birçok örnek sayabilirim. Amacım bir haksızlığı tamir etmek için çare ararken, bu haksızlığı şifa bulmaz bir yara haline getirmek değildir. Savcıların yazıları o kadar çok vesika-

larla, o kadar dağınıktır ki, dikkatle araştırılmasa, gerçekten önemli bir şey sanılabilir".

Milli Birlikçilerle

"Bunun gibi bir iftira da 27 Mayıs 1960 ihtilali sebebiyle CHP'ye yöneltilmiştir. 27 Mayıs ihtilali için şu söyleniyordu: (Sayfa 20)

'27 Mayıs 1960 ihtilalinden bir müddet sonra 27 Mayısçılar birtakım radikal tedbirler getirmeye teşebbüs ettiklerinde, o günün politikacıları, askerler politika bilmezler, iktidarı derhal siyasi partilere devretmelidirler, fetvasını vererek, 27 Mayısçıların bir kısmını kendi saflarına alarak, bir kısmını da otoriter rejimi taraftarı olduğunu söyleyerek, yurtdışına göndermeyi başarmışlardır. Böylece 27 Mayısçıların zamanı idaresinden hiçbir şey anlaşılmadan icra gücü siyasi partilerin koalisyon iktidarlarına terk edilmiştir. Koalisyon hükümetleri devrinde ise cebri tasarrufa ehemmiyet verilmemiş, bilakis israf almış yürümüştü. Bunun sonucu olarak planlama hataları yapılmış, piyasada istikrarsızlık doğmuş, para değerini biraz daha kaybetmiş, ideolojik cereyanlar alabildiğine hızlanmış, kalkınma yönünden istenen sonuçlar elde edilememiştir'.

Koalisyon hükümetleri CHP tecrübeleridir. 27 Mayıs ihtilalinden yalnız CHP'yi kötülemek için istifade edilmektedir. Milli Birlikçilerin bir kısmını alarak, bir kısmını dışarıya göndermekte CHP'nin bir ilişkisi gösteriliyor. Beyan, kaba bir yalan ve iftiradır. 27 Mayısçılar ilk günü yakın bir zamanda seçime giderek iktidarda kalmayacaklarını ilan etmişlerdir ve devamlı olarak bunu tekrar etmişlerdir. Biz ancak 27 Mayısçıların ilk günü Türkiye'de ilan ettikleri bir an önce seçime gitmeyi ümitle karşıladık. Bütün münasebetlerimizde birbirleriyle iyi geçinmelerini, kan dökülmeden ihtilalin bitmesini ve sözlerinde durup seçime gitmesini tavsiye ettik ve özellikle birbirleriyle iyi geçinmelerinde ısrar ettik. Hadiseleri bizim aleyhimize tamamıyla ters yüzünden değerlendirmek aşikâr bir kasıt değil midir?

Savcılar, '27 Mayısçıların bir an önce seçime gitmelerini istedik' diye bizi itham ediyorlar.

Birinci yanlış, 27 Mayısçılar ilk günü kendileri bir an önce seçime gideceklerini kamuoyuna ilan etmişlerdir. Fikir esas itibarıyla Milli Birlikçilerindir. Ve ilk günden açıklanan bir iştir. Biz hep bunu takip ettik.

Kaldı ki savcıların dediği gibi, Milli Birlikçiler ilan etmeseydi de, ilk günden beri biz telkin etseydik bunun neresi tenkit olunabilirdi? İkinci yanlış budur".

Kaba yalan

"Kaba yalan mahiyetinde olan başlıca iki örnekten söz ediyorum.

Demek ki, Sayın Başbakan, meseleyi inceleyenler gerçekleri tespit ederken savcıların vazife dışına çıkmadıklarını söyleyenler ve CHP aleyhinde kamuoyunda isnatlarda bulunulmadığını söyleyenler, doğru söylememişlerdir. Böyle birçok örnekleri savcıların sözlerinden kelime kelime nakletmek mümkündür".

Başbakan kapatmak istiyor

"Başbakan meseleyi kapatmak istiyor. Meseleyi çekip uzatmakta fayda görmüyor. Yalnız ne kadar büyük bir haksızlığa uğradığımızı meclis kürsüsünden kamuoyunda iyice belli olmasını, tarih gerçeği olarak vazife sayıyoruz.

Bu faslı bitirmeden önce, hükümet bunları bilseydi bir şey yapamazdı zannedenleri uyarmak için haber vereyim ki sıkıyönetim kanununun 6. maddesi şöyle der: 'Sıkıyönetim Komutanı bu kanunla kendisine verilen görev ve yetkilerden dolayı Başbakana karşı sorumludur'.

14. maddenin bir fıkrasında 'sıkıyönetim emrindeki asker kişilerin askeri yargıya tabi suçlarına da sıkıyönetim mahkemelerince bakılır' hükmü vardır. Bundan başka 357 sayılı Askeri Hâkimler ve Askeri Savcılar Kanunu'nun 23. maddesinde 'askeri savcılar ve askeri hâkim-

lerle yardımcılarının görevlerinden dolayı ve görevleri sırasında, işledikleri suçlar veya sıfat ve görevlerinin gereklerine uymayan hal ve eylemleri, cereyan eden işlemlerden öğrenilirse, soruşturma izni verilmesine lüzum olup olmadığının tespiti için, Milli Savunma Bakanlığı tarafından, ilgili şahıstan kıdemli bir askeri adalet müfettişi görevlendirilir' denilmektedir.

Aynı kanunun 24., 25., 26., 29. maddeleri cezalardan bahseder.

Muhterem arkadaşlar

Savcıların bu hareketi kendi başlarında kalamaz. Ordumuz hiç şüphesiz milli müesseselerimizin en sağlamı ve en güçlüsüdür. Geçirdiğimiz zamanlarda ordumuza da cemiyet hastalıklarının bulaştığı görülmektedir. Bu iki şekilde görülüyor. Birincisi, savcılar kanalıyla sağ akım hastalığıdır. Elbet savcıları destekleyenler arasında sağ akıma istidat sahibi olanlar bulunacaktır. İkincisi, sol akımın orduya bulaşmasıdır. Tutukluların askeri cezaevinden kaçırılmaları bu durumu meydana çıkarmıştır. Her şeyden önce şunu söyleyeyim ki, gerek savcılar, gerek kaçırmalar hastalıklarını bilmek ve söylemek ordumuzun gücünü azaltmaz. Çünkü ordumuz sağlam bünyesinde her iki hastalığı yenecek kudrettedir. Buna milletçe emniyetimizin tam olması lazımdır".

Ordu ve asli görevi

"Ordumuzun bu hastalıklardan kurtulup, memleketin savunması görevine dönmesi ve iç politikada, sıkıyönetim olarak, ihtiyaç zamanı, etkili bir surette çalışabilmesi için, ona yardımcı olmamız lazımdır. Orduya yapılacak başlıca yardım onu bugünkü sıkıyönetim görevinden bir an önce kurtarmaktır.

Bir defa kurtulup kendi görevine süratle dönsün, hastalıklardan derhal kurtulma imkânına kavuşur ve nefes alır. Onun için, sıkıyönetim bir an önce bitsin ve ordu vazifesine dönsün. Bu bizce hayati bir ihtiyaç değerinde görünür. Hiçbir mülahaza bunun aksine bizi inandıramaz.

Şahsen ordudan geldik. Orduyla kendisinin en buhranlı ve tehlikeli devrelerini savaşta ve barışta yaşadık. Mesleğin ihtiyacını biliriz. Or-

du, bir an önce vazifesine dönmelidir".

Bazı illerden kalksaydı

"Sayın Başbakan'ın Amerika'da yaptığı bir açıklamada sıkıyönetimin bazı yerlerden kaldırılmasını düşündüğünü ilan etmesi, çok olumlu bir haber olarak, dünyaya olduğu gibi bize de yayıldı. Gerçekten Sakarya, Kocaeli, Zonguldak gibi kolaylıkla kaldırılabilecek vilayetlerden kaldırılsaydı sıkıyönetimden işlerinde bir güçlüğe uğramazdı. Ve biz toptan sıkıyönetimi oylamak imkânını bulup, sayın Başbakan'ın Amerika seyahati gibi baştan aşağı muvaffakiyet ve ümit dolu bir netice gölgelenmemiş olurdu. Biz bugün sıkıyönetimin uzatılmasına, oy verilmesine iştirak etmek suretiyle maksadımızı daha iyi anlatmış olacaktık. Ne mülahazayla olduğunu bilmem, fakat asgari bir azaltmayı dahi, kabul etmeyen sıkıyönetim taraftarları buna imkân bırakmıyor. Onun için biz endişelerimizi ve tavsiyelerimizi teyit etmekte devam edeceğiz".

Rejimin hastalıkları

"Buna işaret ettikten sonra, günün diğer yönlerdeki siyasi hastalıklarına da temas etmek isterim.

Biz tek partiden ve birçok siyasi olaylardan geçtikten sonra gerçek demokratik rejime karar verdik. Demokratik rejimin kendine göre hastalıkları vardır. Her rejimin olduğu gibi. Aslında demokratik rejime inanmayan aşırı sol akımlar gibi, sağ akımlar da, tek parti idaresinde kadife eldiven içindeki yumruğa meftundurlar. Biz tek parti devrinin kudretli idaresi zamanında yaşadık. Etkisini biliriz. Hatta tek parti devrinin kudretli devirlerini bizzat idare ettiğimiz zamanlar da oldu. Tesirini ve zayıf yerlerini yeniden öğrenmeye ihtiyacımız yoktur. Bünye-

mize uygun, selametimize uyan tek rejim demokratik rejimdir. Onu yerleştirmeye çalışıyoruz.

Demokratik rejimin hastalıkları aşırı sağ ve aşırı solun bünyeye musallat olmasıdır.

Bu hastalıklar demokratik rejimin kolaylıklarından istifade etmek isterler. İç teşebbüslere, hatta örgütlere dayanırlar. Dış tesirlere ve tahriklere kapılabilirler. Ancak demokratik rejim bir münakaşa rejimi olduğu için, bu hastalıkların mahiyetini meydana çıkarıp kamuoyunu uyarmak kolaydır".

Aşırı sağ

"Önce aşırı sağ akımların zararlarından bahsedeyim. Cumhuriyet aşırı sağ akımlarını laik cumhuriyet ve vicdan hürriyeti esaslarıyla önlemeye çalışmıştır. Vicdan hürriyeti, laik cumhuriyetle birlikte şunu ifade eder: Din ve dünya işleri ayrılmıştır. Vicdan hürriyeti muhteremdir, laik cumhuriyet içinde işler. Bu işleyiş şu şekilde olur. Vatandaş itikadında ve amelinde hürdür. Hiçbir tehlikeye maruz değildir. Laik cumhuriyette vatandaş itikadından ve amelinden dolayı cemiyette fertlerden ve müesseselerden, maddi, manevi hiçbir baskıya maruz kalmaz. Laik cumhuriyet budur. Vicdan hürriyetini, bir kısım vatandaşın diğer bir kısım aleyhine kendi kanaatini manevi bir tesir ile, hâkim kılmaya çalışmasını kesin olarak ve her tedbir ile yasaklamıştır. Vicdan hürriyetini vatandaşın veya müessesenin diğer bir vatandaş veya müessese aleyhine hâkim kılmaya çalışması tam bir irticadır ve laik cumhuriyetin hayat tehlikesidir. Bizde yürütülmek istenen sağ irticaın ayırıcı farkı işte bu hastalıktır.

Cumhuriyet devrinin eski zamandan ve yakın zamanda geçirdiği en büyük irtica facialarını bilirsiniz. Çok münakaşası geçmiştir. Sağ akım hep bu istikamette, her fırsatı kollamak ister ve sağ akım itibar ve himaye gördükçe en feci şekilde, sol akım açık ve gizli fakat canlı olarak kalır".

Sol irtica

"Demokratik rejimin öteki hastalığı, sol irticadır. Bu irtica ciddi bir tehlike halinde, tam bir anarşist bunalım şeklinde başımıza geldi. Silahlı öğrenci adıyla öğrenci düşmanı bir eylem oldu. Memleketin bütün hayatını tehlikeye düşüren anarşik sarkıntılar yayıldı. Dış politikayı da bu sol irtica tesiri altına almak istedi. Bunlar fevkalade olaylardı. Son sıkıyönetimin sebebi bu olaylar olmuştur. Anarşinin getirdiği emniyetsizlik umulmayacak kısa bir zamanda, büyük ve kaba görüntülerle bertaraf edildi. Müzmin devri bitmiyor. Fakat meyus olmamalıdır. Demokratik rejim var oldukça, vatandaş hakları muhterem sayıldıkça, açık ve gizli kapılardan sızıntılar ve görüntüler olacaktır. İnsan hayatının hastalıkları gibi, cemiyet hayatının bu hastalıkları da dikkatli idareler tarafından her memlekette daima ünlenebilecektir".

İhtilal

"İhtilal ile aşırı akımlara karşı koyma tedbiri, milletler için istisnai ve olağanüstü bir mahiyettedir ve her ihtilal teşebbüsü, bilmelidir ki, tedavi edecek hastalıklar kadar önemli, kendi bünyesinde de, hastalıkları beraber getirir. Onun için olağanüstü tedbir arzu ederek yapılmaz. Mahzursuz gelip gitmez.

Salim bünyeler, gittikçe ihtilale ihtiyaç görmeden, demokratik rejim içinde her hastalığın çaresini kolaylıkla bulurlar.

Bugün içinde bulunduğumuz vaziyetin bir özetini bütün açıklığıyla ve cesaretle huzurunuzda tekrar ediyorum.

Cemiyetimiz bu hastalıkların hepsiyle uğraşacak kudrettedir. Uğraşacaktır ve demokratik rejim ilerlemektedir. Her şey, siyasi partilerimizin memlekete iyi örnek olmalarıyla tekamüle devam edebilir.

Saygılar sunarım".

Kontenjan Grubu: Fahri Korutürk

Kürsüye Kontenjan Grubu adına Fahri Korutürk geldi. Fahri Korutürk bundan önceki sıkıyönetim uzatmasında olduğu gibi, bu defa

da hiçbir parti çıkarına bağlı olmaksızın, hiçbir seçim hesabı yapmaksızın, memleket işlerine yukarıdan, üstten bakan bir üslup ile, durumu tahlil etti. Fahri Korutürk'ün konuşmasından parçalar:

"12 Mart 1971 askeri müdahalesinin yıldönümü münasebetiyle iki hafta kadar evvel memleket umumi efkârı, radyolar ve televizyonlarda yurdumuzun bir sene önce içinde bulunduğu durumu yeniden hatırlamıştır. Başbakan Sayın Nihat Erim'in bu konuda radyo konuşmasında cumhuriyet kanunlarına isyan etmiş, ihanete sürüklenmiş olanların, elan sapmış oldukları anayasa dışı yollarla Türkiye'yi bölmek, parçalamak ve kendi emellerine kurban etmek isteyen, yabancı menfaatlerin bilerek veya bilmeyerek etkisi altında faaliyetlerinde ısrar etmekte olduklarını işaret etmiştir. Başbakan onları Türk adaletine sığınmaya davet etmiştir. Muhtelif siyasi parti liderleri 12 Mart 1971'in yıldönümünde memleketin henüz normal şartlar dışında bir ortam içinde yaşamakta olduğunu, muhtelif üslup ve ifade tarzıyla, fakat aynı sonuca varan bir muhakemeyle, açıklamış bulundular".

Muazzam bir tehlike

"Bu itibarla biz bugün durumu tahlil ederken, evvelemirde 12 Mart 1971'de olduğu gibi, 12 Mart 1972 tarihinde de memleketin ve cumhuriyetin henüz içinden sıyrılıp çıkamadığı, muazzam bir tehlikenin sebeplerini, başka başka açılardan görmekle beraber, siyasi parti liderlerimizin ve siyaset adamlarımızın bu tehlikenin vatanımızı tehdit etmekte olduğu teşhisinde birleşmiş olduklarını görmekten büyük bir memnunluk duymaktayız.

Bugün vatandaşlar muhtelif parti liderlerinin hadiseleri görüş ve çözüm yolları hakkında göstermekte olduğu değişik tutumlardan dolayı, şaşkına dönmüş ve birbirlerinden türlü şekillerde ayrılıp hemen hemen düşman kamplara bölünme durumuna düşmüşlerdir. Sade vatandaş hayat pahalılığının ekonomik nedenlerine, iktisat ilminin türlü açıklayış tarzlarına akıl erdiremez. Bu ancak akşam evinde sofrasında bulacağı yemeğin bedelinin her gün artmasında, o yemeği emniyet ve güven

içerisinde yemenin güveninden başka, işlerin düzelip düzelmediğini, yorumlamak kudretinden mahrumdur.

Bu böyle olduğu gibi, aynı sade vatandaş, bugün bir partinin selamet yolu diye göstermiş olduğu bir yola inanmış iken, ertesi gün diğer bir parti liderinin onun tam aksine tavsiye ettiği ve ispata çalıştığı diğer bir tutum yolunun etkisi altına düşmekten kendini kurtaramamakta, şaşkınlığa düşmekte ve ümitsizliğe kapılmaktadır. Şu halde hiç olmazsa memleket bütünlüğünü tehdit eden, memlekette rejimi değiştirmeye yönelen tehlikelere karşı, tutulacak ana yolu, bu yol üstünde beliren engelleri temizleme hususunda, siyasi parti liderlerimiz vatandaşları düşman kamplara ayıracak yerde, onları birleştirici bir gayret içine sokmalı, bu maksatla parti program ve felsefelerinden seçim yatırımlarından gerekli fedakârlığı yapmaya kendilerini mecbur ve sorumlu tutmalıdırlar".

Birleşilecek yol

"Birleşilecek yol anayasa yoludur. Birleşilecek yol Atatürk ilkelerinin gösterdiği milliyetçi, cumhuriyetçi, laik, demokratik, parlamenter düzen yoludur.

Gözlerimizi sınırlarımızı kuşatan ülkelere çevirecek olursak, cumhuriyet devrinde, cumhuriyet Türkiyesinde bugün Türk toplumunun birçok sıkıntılara rağmen, nasıl bahtiyar bir hürriyet rejimi içinde yaşamakta olduğunu görmekte güçlük çekmeyiz. Filhakika demir perde gerisinde bir zamanlar uzun seneler Dışişleri Bakanlığı yapmış bir devlet adamının 'işsiz olduktan sonra hürriyeti ne yaparlar anlayamıyorum' diyen meşhur zihniyetiyle bugün bizim memleketteki hür rejimin nimetini tatmış olan bizlerin zihniyetini bağdaştırmak elbet mümkün değildir. Yalnız o komşu ülkedeki aynı devlet adamını, yurdunun aynı şehrinde ve mahallesinde düşündüklerini açıklamak değil, eskiye ait hatıralarını yazmaktan ve yaymak hürriyetinden mahrum, menkûb bir hayata mahkûm eden bir rejim ile, bugün Atatürk Türkiyesinin vatandaşları olarak, cumhuriyetimizin 50. yılını kutlamaya hazırlanırken bizim ruhumuzda, kafamızda ve benliğimizde hissettiğimiz hürriyetin

manasını, nimetini ve saadetini çok daha anlamış ve takdir etmiş olacağımıza şüphe yoktur.

Bu bakımdan, anayasa rejimimize içten ve dıştan musallat olan tehlikelere karşı yurdumuzun huzur ve emniyetini korumakta siyasi parti liderlerimizin birbirlerine yaklaşmalarında sonsuz faydalar vardır.

Memleket içinde sosyoekonomik düzensizlik, memleket içinde adedi kayıtsız ve şartsız artan siyasi partilerin vatandaşı kararsızlığa, güvensizliğe ve menfaatlerini bir parti mensubiyetinde aramaya sevk eden olumsuz çekişmeleri behemehal önlemek zorundayız".

Türk coğrafyası

"Diğer taraftan memleket dışından yurdumuzu tehdit eden tehlikeyi de teşhiste ittifak etmemiz zarureti karşısında bulunmaktayız. Hep birlikte bugün kani olmalıyız ki Türk coğrafyası dünyada kendi görüşünün beşeriyete ve toplumlara daha çok mutluluk getireceğine inanan iki büyük ideolojik unsurun çarpıştığı bir bölgeye isabet etmektedir. Açıkça söyleyebiliriz ki bu iki büyük zıt ideoloji, komünizm ve kapitalizm, Türkiye'yi kendilerine kazanmak savaşı içindedirler. Türk vatandaşının aydının, aydın olmayanın bütünüyle tüm Türk vatandaşının kafasında ve vicdanında, bu iki ideoloji bir ölüm ve kalım savaşı içindedir. Çünkü Türkiye coğrafyası Orta Doğu'nun kilit taşı, Akdeniz üzerinden Atlas Okyanusu'na çıkan yolun barajı, Basra Körfezi üstünden Hint Okyanusu'na ve dünyaya açılan güzergâhın ana kapısıdır. Bizim kanunlarımız komünizmi reddeder. Komünizm Türkiye'de kanun dışıdır. Türk siyasi ve idari hayatında kapitalist sistemde karma ekonomi sistemine sokularak yer almıştır. Biz devlet idaresi anlayışında anayasanın öngördüğü düzene, içerden ve dışardan gelecek aşırı uçların etkilerine bütün gücümüzle karşı durmaya ve gereken tedbirleri almaya ve idame etmeye kararlı bulunuyoruz".

Anarşik olaylar

> “11 aydan beri yurdumuzda devam etmekte olan sıkıyönetim şükrana şayan bir mesai ve gayret işiyle, 1971 baharında şahidi olduğumuz anarşik olayları sindirmiş ve anarşistleri memleket dışına ve yeraltına sürmüştür. Fakat memleketi içindeki kamu düzeni ve güvenliği bozucu amaçlarla devletin temel nizamına, yurt bütünlüğüne, vatan ve laik cumhuriyete karşı harekete geçen kuvvetlerin zararsız hale getirildiği ve TC’nin istiklal ve bütünlüğüne son vermeyi hedef alan dış teşebbüslerin arkasının alındığına dair, gerek sade vatandaşın kalbinde, gerekse yüksek meclisin sayın üyelerinin muhakemelerinde kâfi bir güven tesis ettiğine asla kani değiliz.
>
> Bu itibarla gerek bugün burada Hükümetin vâki beyanları ve gerek 5 Mart 1972 tarihinde sıkıyönetimin komutanlarının, parlamentoda grubu olan partilerin ve üyelerinin başkanlarına yapılan açıklamaları muvacehesinde memlekette normal idareye geçiş için şartların henüz uygun bir hale geldiğine kani değiliz”.

İnönü’ye cevap

Bundan sonra Fahri Korutürk, 24 Ocak 1972’deki uzatmada CHP’nin sıkıyönetime karşı çıkması konusuna değindi ve şöyle söyledi:

> “CHP Sayın Genel Başkanı’nın, tarihi şahsiyeti ve kendilerine has üslubuyla ileriye sürdükleri düşünceler, memleket efkârında etkisini kuvvetle göstermiştir. Bugün vatandaşlar arasında sıkıyönetimin lüzum ve zaruretine karşı şüpheler, tereddütler belirdiği bir vakıadır.
>
> CHP’nin Sayın Genel Başkanı’nın düşüncelerine derin bir saygı duymakla beraber, sıkıyönetimin uzamasından doğacak zararla, sıkıyönetimin uzamasındaki zaruretleri memleket yüksek menfaatleri açısından incelemekte kati zorunluluk duymakta olduğumuzu açıklamak isterim.
>
> Acaba sıkıyönetim askerler tarafından memleket idaresine el koymak arzusundan mı doğmaktadır? Acaba bu müessese de silahlı kuvvetlerin memlekette bir askeri idare kurmak hususuna inanan üyeler mi vardır? Bu noktada, bunda tereddüdü olanların bu serbest kürsüye çıkarak şüphelerini açıklamalarına bizim rejimde hiçbir engel yoktur. Durum

böyle değilse, askerlerimizin bir dikta rejimi kurmaya asla taraftar olmadıklarına da inanıyorsak – ki bizim görüşümüze nazaran TBMM'nin mutlak ekseriyeti bu kanaattedir – o halde TC Silahlı Kuvvetleri'nin memleket idaresine el koymak niyetinde olmadıklarını vatandaş vicdanına, vatandaş kafasına yerleştirmek, bize, siyasi partilere, bilhassa kamuoyunun oluşumunda parti liderlerine düşen bir vatan borcudur. Siyasi partiler, siyasi parti lider kadroları, nasıl türlü organlarla vatandaşı o tarafa, bu tarafa çekip kazanabiliyorlarsa, askerin devlet idaresine el koymak hususunda en ufak bir arzusu olmadığı kanaatini kamuoyunda yerleştirmeye siyasi partilerin gücü, gayreti elbette yeterlidir. Eğer kendi inançlarında samimi iseler aydınlarımızın, basınımızın ve siyaset adamlarımızın, askerin kendi görevine bir an evvel dönmek arzusundaki samimiyetini halka benimsetmekte asla güçlük çekmeyeceklerine bizim kati inancımız vardır".

Başka ülkelerde

Bundan sonra Fahri Korutürk, sınırlarımızın etrafında ötesinde ateşlerin dönüp dolaştığını işaret eden sözleri ele alarak şöyle konuşmuştur:

> "Sınırlarımız ötesinde yaşayan bölgeler halklarının idarelerinde bugün askerler rejimlerinin bekçiliğinden vareste kalabilmekte midirler? Sınırlarımız ötesindeki devletlere bakalım: Her biri kendi ülkesine mutluluk getireceğine inandığı sosyal rejimi korumak için ne türlü tedbirlere başvurmuşlar ve vurmaktadırlar. Bunları düşünelim.
>
> Sınırımızda yaşayan sosyalist ve komünist ülkeler, kendi halklarını seçtikleri rejimi hâkim kılabilmek için, hatta kendi hudutlarına mücavir devletlere bile, hür düşüncenin sıçramaması için, senelerden beri sıkıyönetimi normal yönetim olarak kullanmakta ve askerlerini rejimlerinin kollanmasına memur etmiş değiller midir? Batı komşumuzun durumuna bakalım. (Yunanistan'ı kastediyor). Bu ülkede komünist, sosyalist rejimden korunmak için, askerlerinin bir dikta rejimi kurmalarından başka bir çare bulamadıkları, huzur ve istikrar idaresinin temininde askerin dış tehlikeleri karşılamak görevi yanında, birçok feda-

kârlıklar pahasına, kendisine bir iç rejim savunuculuğu görevi vermek zorunda kaldığını görmüyor muyuz? (O tarihte Yunanistan'da askeri cunta idaresi devam ediyordu).

Diğer hudutlarımızdaki devletlerin durumunu tahlile geçmek istemiyorum. Şüphesiz komşularımızın bu yoldaki durumu ve tutumları, iç meseleleri olarak kaldığı müddetçe elbette bizi ilgilendirmez. Yalnız bu müşahedelerden çıkardığımız neticeyi belirtmek isterim:

Bölgemizdeki devletler siyasi rejim tercihlerini korumak ve kollamak için, bugün silahlı kuvvetlerine olağanüstü görevler düştüğünü kabul etmişlerdir. Komşularımız bu durumda iken bizim memlekette cumhuriyet kanunlarına isyan etmiş, ihanete sürüklenmiş ve anayasa dışı yollarla rejimi yıkmak ve değiştirmek teşebbüsleri, bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış iken devletimizin selametini, bekasını ancak normal idarenin bekçileri olan güvenlik kuvvetlerine, normal zabıta hizmetlerine, normal yargı organlarına terk etmezliğimiz, edebilmekliğimizi düşünmek bizce asla kabil değildir. Evet, normal idareye dönelim. Bakalım anarşik olaylar, devleti bölücü, parçalayıcı iç ve dış faaliyetler nasıl tekrar gelişecek? 'Kolluk kuvvetlerimiz bunlarla baş edemezse halk tehlikeyi görsün? Bu işin askeri idareden başka şekilde yürütülemeyeceğini kani olsun, o zaman tekrar meclisleri toplar sıkıyönetimi iade ederiz' gibi bir muhakemeye iştirak edebilmekliğimiz mümkün değildir".

Demokrasi talimleri

Az aşağıda şöyle devam ediyor:

"Sıkıyönetimi kaldırmak ve sonra lüzum görülürse tekrar tesis etmek ne demektir? Bu ne kadar zor ve hayati bir tehlikeyi arz edecek bir karardır. Bunu takdir etmemek bizce mümkün değildir. Memleketin bu derece ciddi bir rejim değişikliği tehdidi altına girdiği bu tarihte, Atatürk'ün bağımsızlığını kaybetmiş, yıkılmış bir imparatorlukta yeniden kurduğu son Türk devletinin milliyetçi, laik anlayıştaki cumhuriyetini değiştirmeye yönelen, iç ve dış faaliyetler bu derece gemi azıya almış

iken, bizim yurdumuzda demokrasi talimlerine girişmeye hakkımız yoktur".

Gençlerimizi darağaçlarına götürecek, onların milli heyecanlarını milli hıyanet haline dönüştürecek şekilde sömüren iç ve dış ihtiraslara teslim etmeye asla hakkımız yoktur".

Vakit henüz erken

"Sayın milletvekilleri, sayın senatörler,

Yurtta bugünkü durum ve bugünkü şartlar altında, normal idareye dönmek için vakit henüz erkendir".

Korutürk, daha sonra şunları söyledi:

"Türk toplumuna aşıra sağdan ve aşırı soldan gelen, açık veya sinsi saldırılar karşısında, bütün siyasi partiler birleşmelidir. Partilerimizin bazılarının aşırı solu küçümsemesi, bazılarının aşırı sağı küçümsemesi Türk toplumuna sağdan ve soldan gelen tehlikeli etkilere karşı bu milletin direnişini kırmakta, milli birliği zaafa uğratmaktadır. Sıkıyönetimin bir an evvel kaldırılmasında, meclisler ve başta eğitim camiası olmak üzere bütün yurtsever aydınlar ve kuruluşlar ve bütün analar ve babalar, hükümetin aşırı uçlara karşı giriştiği mücadelede onu desteklemelidirler".

Reform yasaları

Korutürk, şöyle devam ediyor:

"Meclislerden çıkması beklenen reform kanunları, bir an evvel toplum yaşayışında etkisini duyurmaya başlamalı ki, sıkıyönetimi kalp huzuru içinde kaldırabilelim. Halihazır şartlarla sıkıyönetimin kaldırılması takdirinde, bugün memleket dışına sürülen, yer altına itilen anarşinin, geçen sefer muvaffak olamadığından ders alarak, bu defa aynı hataya düşmemek gayreti içinde girişeceği mezbuhane yeni teşebbüs-

> lerle, yurtta bir iç savaşa girecek eylemlerin teminatını, kolluk kuvvetlerine terk etmek ve onlardan beklemek bugün için mümkün değildir".

Bundan sonra Fahri Korutürk, kontenjan grubunun sıkıyönetimin uzatılmasına olumlu oy vereceğini açıklayarak sözlerini tamamladı.

MGP adına: Feyzioğlu

Sonra, kürsüye gelen Feyzioğlu, Milli Güven Partisi'nin görüşlerini açıkladı. Feyzioğlu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ele alarak söze başladı ve Türkiye'nin kanunlarının, uygulamalarının da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmelerine uygun olduğunu belirtti. Bundan sonra sıkıyönetimin kalkmasını isteyen CHP Genel Başkanı'na cevap verdi ve "sıkıyönetimi ilan ettiğimiz zamanki şartlar ortadan kalktı mı, normale geçtik mi" diye sordu.

Şöyle devam etti: "Aslında arzuya şayan olmayan sıkıyönetim değildir. Arzuya şayan olmayan sıkıyönetimi zorunlu kılan şartların varlığıdır".

Az aşağıda şöyle devam ediyor:

(Maltepe cezaevinden kaçan Mahir Çayan ve arkadaşlarını kastederek)

> "Sayıları çok az da olsa silahlı kuvvetlere mensup küçük rütbeli bir avuç insanın askeri tutuklu evinden, cinayet sanığı olarak yargılanmakta olan bazı kimseleri kaçırmaları veya bu fiile katılmaları küçümsenecek bir hadise midir? Bu, son iki ay içinde milletimizin ve TBMM'nin bilgisine sunulmuş olan bir durumdur.
>
> Bu kimselerin Marksist, Leninist bir ihtilal peşindeki bir silahlı örgüte, Türk Silahlı Kuvvetleri dışında Halk Kurtuluş Ordusu veya benzeri bir isim taşıyan bir gizli silahlı iktidar örgütüne katılmış olmaları, Türkiye bakımından küçümsenecek ve üzerinde durulmayacak, hafiflikle geçiştirilecek bir olay mıdır?
>
> Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendisine has özellikleri vardır. Tarihten gelen özellikleri vardır. Jeopolitik durumundan gelen özellikleri vardır.

> Kanaatimce bu özelliklerin başında disiplin gelir. Sıkıyönetimin uzatılmasıyla ilgili bir müzakere sırasında yaptığım bir konuşmamda arz etmiştim ki, partilerin alternatifi bulunabilir, siyasi kişilerin alternatifi bulunabilir, bunların bir süre için yerlerini terk etmeleri, nöbeti başkasına devretmeleri mümkün olabilir. Ama Türk Silahlı Kuvvetleri'ni nöbetten çekerek onun yerine bir başka kuvvet ikame etmek imkânına sahip değiliz".

İç cephe

Daha aşağıda Feyzioğlu şöyle diyor:

> "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin asli görevinden uzaklaşmaması teması işleniyor. Buna biraz sonra da belki tekrar dönmem gerekecek. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görevi nedir? Ülkemizin dış güvenliğini sağlamak, ama aynı zamanda ülkemizin iç güvenliğini sağlamaktır. Aslında çağda dünyada iç cepheyle dış cephenin birbirinden kolay kolay ayrılabileceğini iddia etmek de yanlış bir görüş olur".

Feyzioğlu, İnönü'nün "şimdi kaldıralım, ilerde icap ederse tekrar koyalım" sözüne de değindi: "Bugün gelmiş olduğumuz noktaya bir günde gelebilmemiz kolay olmayacaktır. Bugüne kadar kazandığımız mesafeyi kaybetmemiz tehlikesi vardır ve Türk milletinin kaderi tecrübe tahtası olarak kullanılamaz. 'Sıkıyönetim kalksın, tekrar koyarız' denemez".

Daha sonra Feyzioğlu tekrar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne değindi ve İngiltere'de, İrlanda tedhişçilerine karşı alınan yeni tedbirlere işaret etti. Burada tedhişçilerin süresiz olarak gözaltına alınıp enterne edilebildiklerine işaret etti. "Süresiz, yani 20 gün, 30 gün, 60 gün, 90 gün değil, süresiz olarak gözaltına alınabiliyorlar, İngiltere'de" dedi. Bundan sonra Fransa'daki 1968 olaylarına da değinen Feyzioğlu, Fransa'daki 1968 gençlik olaylarında, gençlerin silah kullanmadıklarını sadece, Senmişel Bulvarı'ndaki kaldırım

taşlarını polislere karşı attıklarını, bizde ise bomba, dinamit, silah, makineli tüfek, her türlü silahın anarşistler tarafından kullanıldığına işaret etti.

Feyzioğlu, dışarıdan bize ne derler zihniyetinin de terk edilmesi lazım geldiğini, bizim Tanzimat Türkiyesi olmadığımızı, kendi şartlarımızı kendimize göre değerlendireceğimizi bildirdi. Türk polisinin gerekli teçhizata kavuşturulmasına işaret etti. Bizim polislerimiz çelik yelek bulamazken, bizim polislerimiz modası geçmiş tabancalarla iş görürken, anarşistlerin en modern silahlarla vuruştuklarını söyledi. Dışarıdaki, yurt dışındaki aşırı sol bütün örgütlerin, bizdeki anarşistleri destekledikleri, Almanya'dan, İsveç'ten, Fransa'dan bu konuda yazılar aldığını, oralarda yayınlanan aşırı sol dergilerde ve gazetelerde, bizdeki anarşistleri, tedhişçileri destekleyen yazılar çıktığını belirtti.

Kafalar, gönüller

Feyzioğlu bundan önceki konuşmasında işaret ettiği, mücadeleyi kafalarda ve gönüllerde kazanmak temasına tekrar geldi ve "İçişleri Bakanı'nın konuşmasını dinlerken, yeteri kadar gayret sarf etmediğimize kani oldum" dedi. "Bu öğrencilerimizin ve öğretmenlerimizin, bu gibi hareketlere başvurmalarının sebebi nedir? Hâlâ gerçekleri anlatamayışımızdır, anlatamayışımızdır. Türk devletinin aleyhine kurulmuş olan komployu bütünüyle ortaya koyabilsek, Sayın Başbakan'ın sık sık bahsettiği kökü dışarıdaki komployu bütün çıplaklığıyla ortaya koyabilsek ve bunun varlığına inandırabilsek, ben Türk çocuklarının bu komplonun peşinde gidebileceklerine ve bunun hizmetkârı olabileceklerine inanamıyorum. Biliyorum çünkü vatanımın evlatlarını. Ama hâlâ yüreklerde ve kafalarda tek kale oynayan, yıllarca tek taraflı beyin yıkamış olan propagandacıların

bıraktığı izleri silemedik. Bu izleri silmek için yeteri kadar gayret gösteremedik. Dava burada" dedi.

Feyzioğlu bundan sonra örnek olarak, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde 12 Mart'tan önce oynatılan Lenin, 1917 Rus Devrimi, Karl Marx ve Dünyanın Gelişimi adlı filmlere işaret etti. Bu filmlerin üniversite dışındaki sinemalarda oynatılmasına izin verilemeyeceğini, ama ODTÜ'de hiçbir kontrole ve sansüre tabi olmadan, yalnız talebelere değil, dışarıdan gelenlere de serbestçe gösterildiğini anlattı.

Bundan sonra Feyzioğlu "normal şartlara dönelim" diyenlere şu şekilde cevap vermeye devam etti:

> "Aslında Türkiye'de 12 Mart'tan önce normal şartlar doğmuş mu idi? ODTÜ'de, Siyasal Bilgiler Yurdu'nun önünde, Hacettepe Üniversitesi'nde bazen askere karşı, bazen Türk zabıtasına karşı, otomatik silahlarla, dinamitlerle saatlerce veya sabahtan akşama kadar her gün birtakım gençlerimizin savaştığı günlerde Türkiye'de şartlar normal miydi? Komünizm tehlikesi Türkiye'de 12 Mart'tan sonra veya 12 Mart günü öğleden sonra doğmadı. 12 Mart'ı komünizm tehlikesi getirdi. 12 Mart'ı, devleti yıkmakta olan birtakım cereyanların çeşitli uçlardaki sivri akımların tehlikeleri getirdi. 12 Mart'tan önce bu tehlikeyi görmeyenler vardı. 12 Mart'tan önce bu tehlikenin üzerine yürünmek istendiği zaman, karşı çıkanlar vardı. Ama arkadaşlar bu kadar acı tecrübeden sonra, artık derlenip toparlanmak gerekmez mi? Bütün güçlerimizi birleştirip TC'yi, Türk devletini çıkmaz gibi görünen bu tehlikeli yoldan çıkarmak için, yapılmış olan bir hareketi, Atatürkçü ve milliyetçi hedefine hep beraber ulaştırmamız gerekmez mi? Ve demokratik hedefine diye eklemek istiyorum. Çünkü demokratik rejimin kurtulması da buna bağlı ve demokratik rejimi behemehal kurtarmak lazım. Konuşmanın sonunda bu mücadelenin ancak millete dayanarak yapılabileceğini arz edeceğim".

Bundan sonra Feyzioğlu, CHP Genel Başkanı'nın sözlerine tekrar geldi ve şöyle dedi: "İnönü diyor ki, 'üç ilden kalksaydı, biz olumlu oy verecektik'". Bu sözü şöyle tenkit etti Feyzioğlu:

> "Memleketin bu kadar ciddi bir meselesine sözümüz bir ölçüde tutulsaydı anlamına gelebilecek bir sonuca bağlamak bize caiz görünmü-

> yor. Biraz evvel söylediğimiz gibi, sıkıyönetimi gerektiren şartların ortadan kalkması, sebeplerinin ortadan kalkması suretiyle, sıkıyönetimin alanının daraltılmasını, hatta bütün illerimizden sıkıyönetimin kalkmasını biz de temenni ederiz. Ancak altı bölgede sıkıyönetim devam etsin. Fakat bu altı bölgenin vazife alanı, şimdi olduğu gibi, on bir ili değil, sadece İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın görev alanı daraltılmak suretiyle, 8 ile inhisar etsin. Bu yapılmazsa biz sıkıyönetimin toptan kalkmasına taraftar oluyoruz tarzındaki bir görüşü anlamak bizim için kolay olmamaktadır".

Bundan sonra Feyzioğlu, "hem 'ordunun sıkıyönetimle meşgul olması asıl dış güvenlik işiyle meşgul olması görevini aksatıyor' deniyor. Bundan ciddi sakıncalar olduğu söyleniyor. Sonra da, sadece 'Sakarya ve Zonguldak'ta sıkıyönetim kalkarsa oy vereceğiz' deniliyor. Bu nasıl olur" dedi.

Sıkıyönetim taraftarlığı

Feyzioğlu, İnönü'nün "sıkıyönetim taraftarlığı" deyimi üzerinde de durdu ve bunu anlamadığını da söyledi. "Biz sıkıyönetim taraftarı değiliz. Türkiye'nin içinden yıkılması için çalışan şer kuvvetlerinin mağlup edilmesinden yanayız" dedi.

Feyzioğlu, sıkıyönetimin Türkiye'nin siyasi hayatında yeni bir olay olmadığını, 1961 Anayasası'ndan önce, gerek 1960 Anayasası yürürlükte bulunduğu dönemde, birtakım zaruretlerle sıkıyönetim ilan edildiği ve bunların bir kısmının bir hayli uzun sürdüğünü, işaret etti. Şöyle dedi: "Sıkıyönetimin ilanına sebebiyet veren tehlikenin bastırılmadığı bir gerçektir". Feyzioğlu ayrıca, 15-16 Haziran 1970'te, İstanbul'da ayaklanma şeklindeki hareketin sonunda ilan edilen sıkıyönetimin vaktinden önce kaldırılmasının zararlarını memleketin gördüğü ve 12 Mart'a biraz da bu yüzden gelindiğini işaret etti.

Feyzioğlu, bundan sonra İnönü'nün aşırı sol tehlikesinin neden doğduğu teşhisinin de yanlış olduğunu söyledi ve şöyle dedi:

> "Sayın Genel Başkan aşırı sağın gördüğü himayeden ve sol tehlikenin sadece bunun sonucu olarak doğduğundan bahsediyorlar. Ama aşırı solun gördüğü himayeden hiç bahsetmiyorlar".

Solun kaynakları

> "Türkiye'de aşırı solun içerde ve dışarıda kaynakları vardır. Dışardan beslenen bir aşırı sol vakıası var. Bunun kökünün nereye kadar dayandığı meydanda. Saklamıyorlar ki. Filistin gerilla kampları, Varşova Paktı ülkeleri, diğer komünist devlet, Çin ve ona bağlı ihtilal örgütleri. Bunlar belli arkadaşlar.
>
> Birtakım fakültelerimizin pratik kurlarında Çin'le ilgili propaganda malzemesinin ve eylem malzemesinin hangi kanaldan, Sovyet Rusya malzemelerinin eylem örgütlerini hangi kanaldan alacakları serbestçe tartışıldığı günlerden geldik, biz 12 Mart'a.
>
> Marksçı, Leninci hocalarına, asistanlarına 'efendim, Arnavutluk elçiliği dışında, Çin'le ilgili edebiyatı bulmak için, başka kanal bulduk' diye müjde veren talebelerin bulunduğu devirden geldik biz buralara. Yani bunun hepsinin, Türkiye'de, içerde bir sağ tehlike belirdi de onun karşılığında sol tehlike doğdu diye görecek olursak ve bunun gerçek kaynaklarını başka kaynaklarında görmezsek, meseleye doğru teşhis koymuş olmayız ve tedaviyi de sağlam yapmış olmayız. Bunun dış kaynakları var, milletlerarası komünizmin Türkiye'yi içten yıkmak için, bütün başka ülkelerde sarf ettiği gayretler gibi, Türkiye'de sarf ettiği gayretler var. Batı Almanya bunlardan masun mu? Türkiye bundan masun mu? Asya memleketleri, Afrika memleketleri bundan masun mu?"

Hükümet'ten rica

Feyzioğlu, bundan sonra “hükümetten de ricam olacak” diyerek sözlerini hükümete getirdi ve şöyle söyledi:

> “Değerli arkadaşlarım, hükümetten de ricam olacak. Konuşmamın başında zaten bazı ricalarım oldu. Bütün ilgililer tarafından geçerli olduğunu zannediyorum. Komünizme karşı etkili şekilde mücadele, aşırı sola herhangi bir şekilde taviz vererek olmaz, yapılamaz. Hem aşırı sola göz kırpmak, onlarla iyi geçinmeye çalışmak, hem de komünizm tehlikesini ortadan kaldırmak mümkün değildir”.

Atamalar

> “Tayinlerde, tasarruflarda, propaganda çalışmalarında, bunları memnun ederiz, teskin ederiz, ümidine kapılmamak lazımdır. Bunun hiçbir faydası yoktur. Bu örgütlerin bir kısmı, dergilerde açıkça okumuşsunuzdur, *Proleter Devrimci Aydınlık*’ı okuyunuz. Bütün Maocu yayınları okuyunuz. 12 Mart’tan önceki yer üstü yayınların, 12 Mart’tan sonraki yer altı yayınlarını; Brejnev’in, Komünist Partisi’nin son kongresinde okuduğu raporu getirtip okusanız, revizyonist, satılmış, hain, Amerikan işbirlikçisi diyecek. Çünkü öyle diyor. Brejnev’e böyle söyleyenler ne der? Burjuva hükümeti, faşist hükümet diyor bana. Bunları memnun etmenin imkânı ve ihtimali yoktur. Hani biraz daha sola kayarız, biraz daha sola taviz veririz de memnun olurlar, yumuşarlar, bu ümitten vazgeçmek lazımdır. Bizim görüşümüz neyse, Türk milletinin hayrına olan neyse, anayasamızın ve Atatürkçülüğün emrettiği yol neyse, hükümet programında yer alan karma ekonominin emrettiği neyse, bunu yapmak zorundayız”.

Sola açık Atatürkçülük

> “Hem tam manasıyla milliyetçi bir hareket olan, tam manasıyla milli hâkimiyetçi bir akım olan Atatürkçülüğe sahip çıkacaksın; hem de bu-

nun başına ‘sola açık’ diye bir sıfat takmak suretiyle Atatürkçülüğe sadakatten uzaklaşacaksın. Bu olmaz. Sola açık Atatürkçülük ne demek? Atatürkçülük vardır veya yoktur! Atatürkçülük her türlü sapmaya, her istikametten sapmaya kapalı milliyetçi ve milli hakimiyetçi bir harekettir. Karakterinde bu vardır. Buna ‘sola açık Atatürkçülük’ dediğiniz zaman, bunun ne kadar sola açık olacağını, bazı kimselerin bunu çeke çeke, hangi sol uca kadar götüreceklerini hesap etmek zorundayız”.

Tartışmalar

Feyzioğlu bu sözleri söylerken, CHP sıralarından kendisine söz atmalar oldu. İstanbul Milletvekili Lebit Yurtoğlu, “hangi Atatürkçünün” sözüne karşı, “devletçi, devrimci, aynı zamanda laiktir” diye seslendi.

Turhan Feyzioğlu ile, Lebit Yurtoğlu arasında bir tartışma başladı. Lebit Yurtoğlu, yerinden, aynı sözleri birkaç defa tekrarladı. Feyzioğlu da, Atatürkçülükten ne anladığı, ne anlaşılması lazım geldiği hakkındaki görüşünü ortaya koydu. Daha sonra bu yerinden laf atmalara Osman Soğukpınar ve Kemal Önder de katıldı.

Feyzioğlu şöyle devam etti:

“Ben Atatürk’ün cumhurbaşkanı olduğu yıllarda, yurt bilgisi dersleri okuyan bir öğrenciydim. Bana yurt bilgisi hocalarım, demokratik rejim idealini öğretirlerdi. Türkiye’de o gün, tek dereceli seçim yoktu. Ama Atatürk’ün idealinin, Türkiye’de tek dereceli seçime, gerçek demokratik seçime geçmek olduğunu bize hocalarımız öğretirlerdi.

O devirde dünyada hâkim olan birtakım faşist idareler vardı. Ama bu faşist idareler, Nazi idaresi, 1789 Fransız İhtilali’ne söverek, o ihtilalin getirdiği demokratik prensiplere, insan hakları beyannamelerine söverek yola çıkmış oldukları halde, gerçek şudur ki Türkiye Cumhuriyeti demokratik değerleri vatandaşlarına öğrete öğrete ve adım adım demokratik rejimin icaplarını yapa yapa, bugünkü noktaya doğru gelmiştir.

Birçok defa söyledim bu kürsüde, birçok defa yazdım bir sürü makalemde, kitabımda. Büyük Atatürk Weimar Cumhuriyeti'ni yıkarak işbaşına gelen bir diktatör değildi. İtalya'nın çok partili hür seçimli demokrasisini yıkarak onun yerine gelen bir diktatör değildi. Tek adam saltanatından, monarşiden cumhuriyete ve milli hâkimiyete geçişin semboldür Mustafa Kemal Atatürk! Atatürk bu idi. Atatürk'ü böyle anlamak lazımdır. Atatürkçülük, Atatürkçülüktür. Biz de bunun başına 'sola açık Atatürkçülük' diye sıfat takmanın anlamı olmadığını ortaya koymak için bu sözlerimizi söyledik".

Ekonomiye sızmak

Bundan sonra Feyzioğlu ilginç bir iddia ortaya attı:

"Değerli arkadaşlarım, sözlerimi polisi kuvvetlendirme sözlerime ilaveten devlet idaresinde anayasaya ve devlete sadakati sağlamak, devlet idaresinde aşırı solun sızmasını önleyici, yıkıcı faaliyet erbabının sızmasını önleyici kanuni tedbirler almak lüzumunu da ilave ederek bitme noktasına getirmek istiyorum.

Bununla neyi kastediyorum?

Bir devlet kendisini korumaya mecburdur. Devlet idaresini bu devleti yıkmak isteyen akımların temsilcilerine en küçük ölçüde vermek hakkına sahip değiliz. Türkiye'de bugün, bu sıkıyönetim müzakeresiyle ortaya koymamıza imkân olmayan, ama gerekirse iktisadi konularla ilgili bir müzakerede ortaya koyabileceğimiz bazı dikkate değer gelişmeler vardır. Rejimi cepheden vurmak suretiyle, anarşik olaylarla ayaklanma olaylarıyla, 15-16 Haziran vakalarıyla veya dinamitli bombalı saldırılarla yıkmak imkânını kaybettiklerini görenlerin, iktisadi yoldan bir çevirme hareketine, iktisadi köprü başlarına sızmak suretiyle bir çevirme hareketine giriştiklerini gösteren birtakım delillerle ortaya çıkabilecek durumdayız. Buna karşı uyanık olunmasını rica ediyoruz".

Tedbire örnek olarak da, De Gaulle'ün Fransa'daki Milli İdare Okulu'nu gösterdi. Milli İdare Okulu'na girmek için, devletin temellerini yıkmak isteyici akımlarla en küçük ölçüde irtibatı olma-

mak lazım geldiğini, böyle bir irtibatı görülenleri okula almamak hakkının bulunduğunu hatırlattı. Devlet Güvenliği Mahkemesi'nin de Batılı demokrasilerde bulunduğunu, onun da bizde kurulması gerektiğini işaret etti.

Bazı CHP liderleri

Feyzioğlu sözlerini bitireceği sırada, sıkıyönetim çalışmalarını övdü, büyük fedakârlıklarla çalışan komutanlara, subaylara kendi grubunun teşekkürlerini söylerken, CHP sıralarından, 'savcılara da' sesleri duyuldu. Bunun üzerine Feyzioğlu "savcılara demeseydiniz, okumayacaktım, size bir cümle okuyorum" dedi ve "... ama o hava içinde birtakım CHP liderlerinin, birtakım aşırı solculara şirin görünmek için, beden olarak, fikir olarak, onlarla kol kola bulundukları gerçeği gizlenemez".

Feyzioğlu bu cümleyi nereden aldığını kürsüde söylemedi. Fakat öyle anlaşılıyordu ki, yine sıkıyönetim mahkemelerindeki savcı iddianamelerinin birinde bu cümleyi görmüş olacaktır. Feyzioğlu sözlerine devam ederek, "biz devleti yıkmak isteyen teşkilatın kökünü kurutmak mücadelemizde başarılı olacağız ve milletle el ele yürüyerek başarılı olacağız, milletin yüzde doksanından çok fazlasının gönül verdiği, candan desteklediği bir mücadele yapılmaktadır" dedi. "Bu mücadele bunun için muvaffak olacaktır, muvaffak olmaması ihtimali yoktur" dedikten sonra şöyle devam etti:

> "Sağda, solda çelme takanlar olabilir, milletten kopuk birtakım salon sosyalistleri 'hürriyetler elden gidiyor, faşizm geliyor' diyebilirler, Avrupa'nın bütün başkentlerinde aşırı sol örgütleri, milliyetçi ve Atatürkçü bir hareketi 'faşist bir hareket' diye damgalamaya çalışabilirler, ama Türkiye'de bugün yapılmakta olan şey demokratik rejimi yıkma değil, demokratik rejimi kurtarma mücadelesidir. Demokratik rejim muvaffak olacaktır, parlamentoyla muvaffak olacaktır ve parlamentoy-

la, milliyetle, silahlı kuvvetleriyle el ele vermek suretiyle, tehlike mutlaka mağlup edilecektir. Kim çelme takmak isterse istesin, dıştan ve içten gelecek her tehlikeyi yenmek muvaffak olacağız".

AP adına

Feyzioğlu kürsüden indikten sonra, kürsüye AP Grubu adına Orhan Dengiz geldi.

Orhan Dengiz konuşmasında, hükümet adına İçişleri Bakanı'nın verdiği izahları ele almakla söze girişti. Terör hareketlerinin beyinlerinin henüz ele geçirilmediğinin ve bunların kimler olduğunun bilinmediğinin, hükümet tarafından zaman zaman ifade edildiğine işaret etti. Anayasa değişikliği ile ilgili tasarıların henüz meclise gelmediğini, halbuki bunların 40 kadar kanun tasarısı olması gerektiğini, bunlardan ancak 8-10 tanesinin meclise geldiğini söyledi. "Reform kanunlarına gelince bunlardan da Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu, Madencilik Reformu Kanun Tasarısı ve Üniversiteler Kanun Tasarısı gelmiştir. Bunlar da tamamlanmalıdır" dedi. "Hükümetten gelecek tasarıların kısa zamanda kanunlaştırılacağından hiç kimsenin şüphesi olmamalıdır" diye ilave etti.

Sözlerini şöyle sürdürdü:

> "Bu yıl Yüce Meclis'in Üçüncü Beş Yıllık Plan hazırlıklarıyla ilgili çalışmaları da olacaktır. Plan çalışmalarının bütçe hazırlıklarından önce bitirilmesi de gerekmektedir. Böylece geçen yıla nazaran daha çok çalışmayı icap ettiren bu durum karşısında, Sayın Hükümet'in acil gayretlerini bekliyoruz. Biz Adalet Partisi olarak meclise intikal eden kanunun, kanun tasarılarının memleket yararına uygun bir şekilde, bir an önce çıkmasını temine elimizden gelen gayreti göstermeye devam edeceğiz".

Cezaevinden kaçanlar

Orhan Dengiz bundan sonra, Maltepe Cezaevi'nden kaçma olayına değindi. Bu olayın milletimizi hayretler içinde bıraktığını söyledi. "Silahlı kuvvetlerimizden, az da olsa, bir kısım subayın bu işin içinde bulunması memleketimiz ve ordumuz, Atatürk'ün ordusu, cumhuriyet ordusu bakımından küçümsenmeyecek bir meseleyle karşı karşıya bulunduğumuzu göstermektedir" dedi.

Orhan Dengiz bundan sonra şunu söyledi:

> "Türkiye dış tehlikelerle çevrili bir memlekettir. Bunu uzun uzun anlatmaya lüzum görmüyorum. İki büyük kuvvetin temas çizgisi üzerinde bulunan memleketimizin, içte zayıf bulunmaması lazımdır. Dünya dengesinin memleketimizde bozulması, yurdumuzu felaketten felakete sürükler. Dengeyi bozmak için devamlı gayretler vardır. Bu artık bilinen bir gerçektir. Böyle bir ortamda kendi kendimizi zaafa uğratmamız, ancak düşmanlarımızın işine yarar.
>
> Bugün memleketimizin içinde bulunduğu olağanüstü şartlar ve onun idare tarzı; hürriyetçi demokratik cumhuriyetin muhafaza ve güçlendirilmesi için mevcuttur. Demokratik düzenin bizzat bünyesinde bulunan bir müesseseyi, sıkıyönetimi işletmek suretiyle, demokratik rejime yönelen tehlikeyi bertaraf etmek yolundan başka bir yolda bulunmuyoruz. Bugünkü idarenin bu şekilde devam etmesinin hedefinin, demokratik cumhuriyetimizi zedelemek manasına hiçbir surette alınmaması lazımdır. Bu bilakis normal şartlara bir an önce dönmek için atılmış olan adımın iyi istikamette yürümesi anlamındadır".

Orhan Dengiz sözlerine şöyle devam etti:

> "Cumhuriyetimizin büyük teminatı, devleti yıkıcı bu düşünce hareketlerinin karşısına hürriyetçi, insan haklarına dayalı demokratik cumhuriyeti hayat tarzı olarak benimsemiş bulunan milletimiz, parlamentomuz, Türk Silahlı Kuvvetleri ve anayasa müesseselerinin beraberce çıkmasıdır. Parlamenter rejimin düşmanlarına hiçbir silah verilmemelidir. Bu hususta parlamento, hükümet ve anayasal kuruluşlar en ufak bir zaaf göstermemelidir, hiçbir tereddüde düşmemelidir. Ancak bu yolla olağanüstü halden, olağan hale geçmek kolay ve mümkün olur. Olağanüstü şartlarla memleketimizin ilanihaye idaresi hem doğru de-

ğildir, hem de mümkün değildir. İşte bunun içindir ki, bugün Türkiye Büyük Millet Meclisi normal dönem ve normal işleri dışında fevkalade bir görevle karşı karşıya bulunmaktadır".

Zikzaklar

"Çok değerli arkadaşlarım,

Yarınımızı teminat altına almak için, hukuk devletinin meşru güçleri ve usulleriyle cumhuriyetimizi hep beraber ayakta tutmaya mecburuz. Bunun için kısa ve uzun vadede yapılması gereken işlere süratle sarılmamız ve başarmamız lazımdır. Siyasi ve ekonomik hayatımızın yeniden tanzimiyle birlikte, modern Türkiye'nin bugünkü ve yarınki ihtiyaçlarına uygun şekilde görev yapmaya mecburuz. Bu görevi iyi niyetle art düşüncelerden uzak bir şekilde ifa etmedikçe memleketimizi istikrara ve huzura kavuşturmak mümkün değildir.

Sayın arkadaşlarım,

Bu görevi yaparken kararlı olmamız şarttır, zikzaklar çizme yerine doğru bir yönde süratle yürümemiz lazımdır".

Bundan sonra Orhan Dengiz "meselelere doğru teşhis konulmalıdır" diye sözüne devam etti ve "hepimiz bir olup, beraberce derdin üzerine yürürsek ortada halledilmemiş bir şey kalmaz" dedi ve şöyle devam etti:

Ahenksizlik

"Muhterem arkadaşlarım,

Gayet tabii meseleler vardır. Meselelerde en ince teferruatına kadar mutlak manada anlaşmak da kolay değildir. Ancak meselelerin tümünde yaklaşmak ve buluşmak mümkündür. Açıkça söylemek gerekirse, bizler hadiselerin içinde bulunanların, bunları düzeltme durumunda olanların birbirlerini anlamakta çektikleri güçlükten doğan ahenksiz-

likten ileri gelen bir sıkıntı içinde bulunuyoruz. Bu ahenksizlik ortadan kaldırılmadıkça bunun sebep olacağı istikrarsızlığı izale etmek mümkün değildir.

Biz Adalet Partisi olarak bu ahenksizliği gidermek için kuruluşumuzdan bugüne kadar olduğu gibi, bundan böyle de bütün gücümüzle çalışmaya kararlıyız. Çalışanlara yardıma kararlıyız. Bugünkü ortamdan bizi çıkaracak başlıca kuvvet olan millet, parlamento, Türk Silahlı Kuvvetleri arasındaki ahengi bozmaya çalışanlara fırsat vermemeye kararlıyız. Ahengin kurulmasına yardımda tereddüdü olanlar, hatta ahenk kurulmasına engel olmaya çalışanlar kimin ekmeğine yağ sürdüklerini ve neye hizmet ettiklerini bilmeseler dahi Türkiye'nin iyiliğine değil kötülüğüne alet olmuş olmaktan ileri gidemezler. Hatta bu gibiler bir gün gelir kendi kendilerini eritirler yok olurlar. Asıl olan Türkiye'yi eleme, ıstıraba, derde sokmamaktır. Biz Adalet Partisi olarak selametin anahtarını yalnız ve yalnız ahenkli çalışmada buluyoruz.

Bugün cumhuriyeti yaşatma görevini ciddiyetle yapanlar vardır. Bunlara zorluk çıkarılmamalıdır. Görev ifa şuurunu zaafa uğratacak hareketlerden kaçınmalıyız. Cumhuriyeti ayakta tutmak için, Türkiye'yi bir an önce anarşiden kurtarmak için, devletin her kademesinde görev yapanların AP olarak, daima olduğumuz gibi, yanındayız".

Silahlı kuvvetlere şükran

"Bu nazik ortamda kökünden komünizm tehlikesi bulunan şiddet hareketlerini bastırmaya gayret eden ve bu vazifeyi dikkatle itinayla bütün ayrıntılarını bilerek yapan sıkıyönetim kuvvetlerinin, hukuk devletinin şartları içinde görev yapmaya çalışmalarını hiçbir kimsenin yadırgamaması lazımdır. Burada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin feragatle ve cesaretle yaptığı çalışmalarını şükranla kaydetmek isterim, Kumandanlar fevkalade bir kararlılık içinde görevlerini yapmaktadırlar".

Anayasada yeni değişiklik

> “Kökünde rejim düşmanlığı bulunan şiddet hareketlerinin içerisinde ideolojik sapık emeller yattığı artık bilinen bir gerçektir. Bunun hakkından gelmeyi tek başına hükümetten beklemek ve ona bırakmak da doğru değildir. Hükümeti aşan vazifeler vardır. Biz Türkiye’nin en iyi şekilde idaresi normal hayata biran önce dönülmesi için ne lazımsa yapmaya hazırız, gerekirse anayasada yeni değişiklikler yapmak suretiyle, sıkıyönetim idaresini güçsüz duruma sokmayacak ve devleti güçlü kılacak tedbirleri almaya da hazırız”.

Orhan Dengiz sözlerini tamamlarken sıkıyönetimin uzatılmasına Adalet Partisi’nin ne şekilde oy vereceği konusunda bir şey söylemeden kürsüden indi.

İlginç bir konuşma

Bundan sonra Elazığ Senatörü Celâl Ertuğ kürsüye geldi ve bir konuşma yaparak ortamı, durumu değerlendirdi. Ertuğ’un bu konuşmasında, o günkü durum bakımından ilginç düşüncelere rastlamak mümkündür.

Celâl Ertuğ önce, 12 Mart Muhtırası’nın bazı fıkralarını kürsüde bir kere daha okudu. Ve dedi ki:

> “12 Mart’ın hedefleri hakkında bir teşhis birliğine varmamız lazımdır. Bu teşhis birliğine varılmamıştır. Silahlı kuvvetlerin, siyasi mekanizmadaki sistemin işleyişindeki aksaklıklardan şikâyetçi oluşu bir gerçektir. Muhtırada bu vardır. Zaman zaman, 12 Mart hareketine yabancı ideolojik komploların sebebiyet verdiği gibi bir imaj yaratılmak isteniyor, yani burada tavukla yumurta meselesi ortaya çıkıyor. Acaba müsait siyasi ortamda mı, bu yabancı ideolojik komplolar harekete geçmiştir, yoksa yabancı ideolojik komplolar buhranların ortamını mı hazırlamıştır”

Ertuğ bu konuda tereddütler olduğuna, bir fikir birliğine varılmadığını işaret etti. Görüşlerini şöyle anlattı:

“12 Mart noktasına gelişin bir otorite buhranı sonucu olduğu ortadadır. Derhal ilave edelim ki, bu otorite buhranı da sosyopolitik bünyemizin mukadder bir akıbetidir ve bu nedenledir ki, biz devletin bekasını, cumhuriyetin yaşamasını kritik bir noktaya getiren amilleri konuşup tartışıp bir görüş birliğine varmadan sıkıyönetimi tek başına kaldırma, ya da uzatma yoluna gidemeyiz. 12 Mart müdahalesi, rejimi, devleti, cumhuriyeti kurtarma gerekçesiyle yapılmıştır. Buna kimsenin itirazı olmamış, silahlı kuvvetlerin hakemliği altında yeni bir model yönetim uygulamasına başlanmıştır”.

Neden, niçin, nasıl?

“Şimdi 12 Mart noktasına neden, niçin, nasıl geldiğimizi araştırmalıyız. Başka türlü doğru bir teşhise varılamaz” diye konuşan Celâl Ertuğ, “siyasi mekanizmada kombinezonculuk, çıkarcılık, komitecilik, aldatmaca ve delegecilik oyunları politikanın icapları gibi sürdürülmüştür” dedi. Ve ilave etti: Öte yandan siyasi partilerimizin bir fikir yörüngesine oturmadıklarını görüyoruz”.

Şu ilginç sözlerle konuşmasına devam etti:

“Türkiye de sanayileşen ülkelere uygun olarak demokratik düzen içinde iki büyük partili bir sisteme oturma çabasındadır. Çünkü Türkiye’de Demokrat Parti ve Adalet Partisi iktidarlarının gerçekleştirdiği bir sanayileşme hareketi yapısal bir değişmeyi de sonuçlandırmıştır. Bu sanayileşme değişik karakterde bir iktidar alternatifinin doğması şartlarını da beraberinde getirmiştir”.

Ortanın solu ve kuşkular

“Cumhuriyet Halk Partisi’nin siyasi yelpazede ortanın solunda yer alma çabası da bu gerekçeyle doğmuştur. Ancak maalesef bu teşebbüs ‘acaba sosyal demokrasi mi, yoksa aşırı sol mu’ kuşkusunu uyandır-

mış, önce Cumhuriyet Halk Partililer arasında, sonra kamuoyunda büyük tepkiler meydana getirmiştir. 'Ortanın Solu, Moskova Yolu' sloganına çarpmış ve Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki fikir ihtilafları, çalkantılar halinde süregelmiştir. Bugün de Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir iktidar alternatifi haline gelememiş bir görüntüde olması, Türkiye'de siyasi istikrarı, rejimin selametini sağlamayı çok güç bir duruma sokmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin müttehit bir fikir cephesi kurmaması da, Adalet Partisi'ni ister istemez bir kütle partisi görüntüsüne sokmaktadır. Yani Adalet Partisi işçi, köylü, çiftçi, ticaret ve sanayi çevrelerinin toplandığı bir parti olmuştur. Başka bir deyimle siyasi güçlenme Adalet Partisi'nin adeta tekelinde yaygınlaşmıştır. Bu, demokrasinin temel unsuru olan oy sayısı üstünlüğüne, dış müdahalelerin davetini sonuçlandıracaktır. Başka bir şart, bu anormal koşullar içinde seçimi kazanıp parlamentoya gelen üyeler, bir sistem bozukluğunun kendilerine yüklediği bazı rahatsızlıkları da beraberlerinde getirmişlerdir. Mahalle, köy delegesinden parti genel merkezlerine kadar çeşitli kademelerin baskısı parlamenterleri, bazen inanmadığını savunacak bir psikolojiye itecektir".

Celâl Ertuğ az aşağıda sözlerine şöyle devam ediyor:

"Tekrar seçilebilme hesapları, hiziplerin doğmasına ve bir bölgenin temsilcileri arasında çirkin rekabetlere sebep olmuştur. Siyasi partilerde bir liderlik problemi çok partili hayata başladığımızdan bu yana maalesef devam etmiştir. İstişare ekip çalışması gibi demokrasinin çok önemli usulleri asla itibar görmemiştir. Tenkitler uyarılar bir düşmanlık, bir art düşünce bir ihanet sayılmıştır. Liderlerin uzlaştırıcı, eğitici, yetiştirici olmaları gerekirken dağıtıcı ve küstürücü oldukları acı bir gerçektir. Türkiye'nin siyasi, sosyal yapısındaki bu arızaların süratle değişen bir dünyada toplum rahatsızlıklarına sebep olması itiraz olunamayacak bir realitedir".

Silkinme ve Rönesans

“Türkiye reformlardan daha öte, bir silkinmeye bir Rönesans’a muhtaçtır. Çağdışı olmuş bir zihniyetten kurtulmadan reformculuğa gitmek mümkün değildir.

Muhterem arkadaşlarım,

Görülüyor ki, sıkıyönetim bu büyük meseleler yanında başka bir anlam kazanmaktadır. Bir an için sıkıyönetimin sona erdiğini farz edelim: Hükümete bakarsanız hükümet ‘partiler üstü’ adını taşır, parlamentoda hiçbir kanat ona destek veya sahip çıkmaz. Yani parlamentoyla hükümet arasındaki ilişki adeta bir pamuk ipliği şeklindedir. Siyasi partiler hükümete verdikleri bakanları izinli sayarken, hükümet ‘reform tasarılarını yüce meclisler istediği gibi değiştirir, kabul veya reddetmek en tabii hakkıdır’ der. Parlamentomuzun iskemle sayısı bellidir. AP çoğunluğu hâkimdir. Hükümet, bu durumda AP’nin programları doğrultusunda reformları kabul edecek demektir. O zaman hükümetin fonksiyonu ne olacaktır?

Bu tablonun yanında parlamentoda iktidar kimdir, muhalefet kimdir o da belli değildir.

Bu şartlar altında bir gerçeği açıkça ortaya koymak, kabul ya da reddetmek mecburiyetindeyiz. Bugün yürürlükte olan yönetim, silahlı kuvvetlerin hakemliği ile sürdürülen bir parlamenter düzendir. Bu parlamento, 12 Mart müdahalesinde bir yara almıştır. Esasen siyasi mekanizmanın tümü bir revizyona tabi tutulmak ihtiyacındadır. Geliniz sıkıyönetim münakaşasını bir tarafa bırakalım ve şöyle bir fikir etrafında tartışalım: Parlamentomuz seçimle gelmiş bir kurucu meclis hüviyetiyle seçim sistemini, partiler kanununu, anayasada yapılan değişikliklerle ilgili kanunları dört başı mamur olarak çıkarsın ve 1973 seçimine kadar taze bir kan yeni bir ruhla gelecek yeni meclise, ‘Reform ve Rönesans Meclisi’ne müsait zemin hazırlamaya çalışalım.

Eğer Yüce Meclislerimiz, bu kanıda değilse o zaman normal şartlara dönüş için bir alternatif kalıyor, çoğunluk partisine iktidarı verip, sıkıyönetimi de kaldırmak. Bunun dışında denetimi, yönetimi, iktidarı ve muhalefeti kesin şekilde belli olmayan parlamentoyla ve partiler üstü olduğu bilinen – fakat sırasında bütün partilerin tasarrufuna hedef olan – bir hükümetle bu işi yürütmenin kolay olmadığını kabul etmeliyiz”.

Siyasal partiler

Celâl Ertuğ şu teklifi de yaparak sözlerini tamamladı:

> "Yüce parlamentomuzun naçiz bir üyesi olarak, bu iki büyük partimiz başta olmak üzere, bütün siyasi partilerimizden bir süre siyasi faaliyetlerini tamamen durdurmalarını, Türkiye'nin geleceği için sadece sağlam temellere oturan bir rejimin tahakkuk ettirilmesi için mümkün olan her fedakârlığa katlanmalarını, particilik hesaplarını bir kenara itmelerini rica ediyorum ve bu davranışa kendilerini davet ediyorum".

Dört yıl sonra

Celâl Ertuğ'un bu sözlerini, bugün aradan dört sene geçtikten sonra okuyunca insan derin düşüncelere dalmakta, Celâl Ertuğ'un o gün memleket gerçeklerinin bir kısmına parmak bastığını görmektedir. O tarihte hükümet başkanlığından çekilmemi erken bulanlara karşı, kimsenin çekilme zamanının gelip gelmediğini benim gibi değerlendiremeyeceği cevabını veriyordum. Celâl Ertuğ'un bu konuşmasında o günkü sistem içinde hükümet etmenin zorluğunun işaretleri de vardır. 12 Mart'tan sonra hükümet kurma sorumluluğunu kabul ettiğim zaman, partilerin 12 Mart Muhtırası'yla karşılaşılan durumdan gerekli ibret dersini alarak memleketin eksik rejiminde, sisteminde, siyasi, sosyal, ekonomik sisteminde eksik, aksak noktaların düzeltilmesinde hükümete yardımcı olacakları sanısı ile işe girişmiştim. Kısa bir süre bu sanı büsbütün boşa çıkmadı, bu yardım yapıldı; fakat bu nihayet üç-dört ay, beş ay sürdü. Ondan sonra partiler, tekrar eski alışkanlıklarına kendilerini, bilerek veya bilmeyerek, kaptırdılar ve bilhassa bu Mart 1972'de beni cidden ümitsizliğe düşürecek bir şekilde bu birbirleriyle rekabetler, ayrıca hükümetin üzerinde, hükümeti vesile ederek yine parti mücadelele-

rinin sürdürülmesi, beni ümitsizliğe yönelten nedenlerden biri olmuştu.

Celâl Ertuğ'un konuşmasında yarıca partilerin iç bünyesine, lider-parti, lider-partili ilişkilerine değinen sözler de, Türkiye'nin realitelerini bir açıdan değerlendirmektedir. Bu da unutulmayacak bir husustur ve bugün dahi bu sorun açıktadır, çözümlenmemiştir.

Başbakan konuşuyor

Söz istemiştim. Başkan beni kürsüye davet etti. Bu konuşmada daha çok Demokratik Parti'lilerin davranışlarıyla meşgul olduğum görülecektir ve Demokratik Parti'liler benim konuşmamdan çok sinirlendiler, sözlerimi yer yer kestiler, laf attılar ve benden sonra kürsüye gelen Demokratik Parti sözcüsü de bana cevap verirken hücum etti. Şimdi bu konuşmayı aynen tutanaktaki gibi buraya alıyorum:

> "Başbakan Nihat Erim (Cumhuriyet Senatosu - Cumhurbaşkanı'nca seçilen üye) – Sayın Başkan, Büyük Meclis'in değerli üyeleri,
>
> Sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması kararını almadan önce siyasi partilerimizin sayın sözcüleri ve bir senatör arkadaşımız konu üzerinde etrafında görüşlerini söylediler. Hatta diyebilirim ki, her zaman olduğu gibi, bu defa da sıkıyönetimin uzatılması konusu bir nevi genel görüşme yahut bazıları için hatta gensoru mahiyetini aldı.
>
> Bundan şikâyetçi değiliz. En az iki ayda bir defa hükümet işlerinin, devlet işlerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında gözden geçirilmesi demokrasimizin sağlıkla çalışması için faydalı bir davranıştır. Bundan dolayı sayın arkadaşlarıma hükümet adına şükranlarımı arz ederim".

Milli cephe isteği

“Demokratik Parti Grubu adına konuşan Sayın Sükan, komünist faaliyetlere karşı aydınlarımızın milli cephe teşkil edemediklerini söylediler. Aydınlarımızın komünist faaliyetlere karşı boş durduklarını, hiçbir şey yapmadıklarını iddia etmek insafsızlık olur. Milli cephe teşkil etmek hakikaten çok arzu edilir bir şeydir. Eğer bu milli cephenin kurulmasına herkes olumlu katkıda bulunsaydı, bu milli cephe Sayın Sükan’ın temenni ettiği gibi olurdu. Kendileri milli cepheden ne kastediyorlar pek bilmiyorum ama, benim anladığım anlamda olurdu”.

Reddederim

“‘Birinci Erim Hükümeti komünizme karşı mücadelede birliği bozdu’ buyurdular. Bu iddialarını kesinlikle reddederim. Böyle bir şey olmamıştır. Şimdi Birinci Erim Hükümeti yoktur, çekilmiştir. Ondan ayrılan arkadaşlarım siyasetin sahnesinde de değillerdir. Onlarla uğraşacak yerde, bugün karşılarında hükümet var, o hükümete eleştirilerini tevcih ederler biz de cevap veririz”.

Ahenk konusu

“‘Sıkıyönetimle hükümet ahenk kuramadı, ahenkli olmadı’ buyurdular. Bunun da gerçekle en ufak bir ilişkisi yoktur. 11’lerin Birinci Erim Hükümeti’nden çekilmelerinin, o hükümetin sıkıyönetimle ahenksizliği anlamında yorumlanması işlerin içyüzünü belki bilmemekten ibarettir. Ahenksizlik belirdi ise, o anda hükümetten istifa etmekle politikada dürüst bir hareket yapmışlardır. Birinci Erim Hükümeti zamanında ben bu kürsüde her zaman tekrar ettim, ‘hükümetin politikasını Başbakan ifade etmektedir. Başbakan’ın ifade ettiği bu politikaya ters düşenler onun yanında kalmazlar’ dedim, binaenaleyh eğer o olay vaki olduysa, vaki olduğu anda da neticesi meydana gelmiş sayılmalıdır”.

Sonuç yeterli değil

Sayın Sükan ‘Birinci Erim Hükümeti vurdumduymazlığı sürdürmüş, büyük ihmal neticesi bazı komünistler ele geçirilemeden kaçmışlar’ buyurdular. Demek ki sıkıyönetim ilan edildikten sonra, sıkıyönetim bütün imkânlarıyla, gücüyle suçlu sanılanların peşine düşmüştür. Yakalamaya çalışmıştır. Büyük çoğunluğu yakalamıştır. Bugün de şu anda adını vermekte sakınca olan elebaşılardan biri ve yanında birkaç arkadaşı İstanbul’da müsademe neticesinde yakalanmıştır.

‘Elde edilen sonuç yeterli değildir’ buyurdular, ‘sinmiş görünüyorlar’ dediler. Elde edilen sonucu biz de yeterli bulsak, huzurunuza gelir sıkıyönetimin kaldırılmasını teklif ederdik. Sıkıyönetimin kaldırılmasını değil uzatılmasını teklif ettiğimize göre, yurdumuzda henüz sıkıyönetimsiz yaşanacak bir ortamın meydana gelmediğini inancında olduğumuzu bu suretle göstermiş bulunuyoruz”.

Ölüm cezaları

“‘Milletlerarası komünizm idamları önlemeye çalışıyor, hükümet de yetkisiz yerlere bunu inceletiyor, bu iradesizliktir, kararsızlıktır’ buyurdular. Bu noktada gerçeklerin açıklığa çıkması lazım. Biz eşkıyaya eşkıya gibi mukabele etmeyiz. Biz hukuk devletiyiz, hukuk devleti olmanın haysiyeti içinde gereken her tedbiri alırız.

Bazıları ‘onlar seni ele geçirseler lime lime ederlerdi’ diyor. Doğrudur ama ben hukuk devletinde olduğumu unutmamaya mecburum. Bizim devletimizde yargı, yürütme ve yasama görevleri ayrılmıştır. Hükümet suçlu sandıklarını yakalar, yargı organlarına teslim eder. Ölüm cezasında, hükümet suçluyu yargı organına verdikten sonra, artık hükümetin yapacağı bir şey yoktur”.

Anayasa’ya göre

“Büyük Meclis ölüm cezalarını kabul eder veya etmez. Onun imtiyazıdır ona terk edilmiş bir husustur. Senato’da idamlar görüşüldüğü gün henüz karar alınmadan Cumhuriyet Halk Partisi Sayın Genel Başkanı’ndan, Başbakan’a hitap eden bir mektup gelmiştir. Bu mektupta Senato’da kabul edilerek kesinleştiği, kanunlaştığı takdirde, o idamlar hakkındaki kanunun şekilden ve esastan sakat olduğu kanaatiyle Anayasa Mahkemesi’ne başvuracaklarına karar verdiklerini, ‘ölüm cezasının yerine getirilmesi halinde telafisi mümkün olmayan bir durum hasıl olacağı için, bunu şu anda size Başbakan olarak haber veriyorum’ diye, bana mektup yazmıştı”.

Asılmayı geciktirdim

“Ben de bu durumun anayasamız ve ceza mevzuatımız bakımından, ne gibi bir muameleye tabi tutulması gerektiğini Adalet Bakanlığı’ndan, bir yazı ile resmen o gece Senato’da son karar verildiği anda sordum. Filhakika infazlar yapıldığı takdirde ve Anayasa Mahkemesi de şekilden veya başka sebeple o kanunu iptal ettiği takdirde telafisi mümkün olmayan bir durumla karşı karşıya kalınabileceği için, Sayın Cumhurbaşkanı’nın kanunları 10 gün zarfında imza etme veya meclislere geri gönderme yetkisi olduğunu düşünerek, Sayın Cumhurbaşkanı’na yazıyla müracaat ettim. Adalet Bakanlığı’nın yaptığı inceleme sonuçlanıncaya kadar, 10 günlük süre içinde imzalarını geciktirmelerini yani Adalet Bakanlığı’nın mütalaası verilinceye kadar geciktirmelerini takdirlerine arz ettim”.

Sert tartışmalar

“Cevat Önder (Erzurum Milletvekili): Bu Anayasa Mahkemesi’ne bir tahdit imkânı vermez ki.

Başbakan Nihat Erim (Devamla) - Adalet Bakanlığı bir iki gün içinde tetkiklerini bitirdi, Sayın Cumhurbaşkanı'na arz etti. Sayın Cumhurbaşkanı da ondan sonra kanunu imzaladı ve bugün de *Resmi Gazete*'de yayınlandı. Tabii Sayın Demokratik Partili arkadaşlarım, derhal asılmak taraftarıdırlar. Ben yine bir hukuk devletinin başbakanı olduğumu bir an unutmayarak, hukuk yolunda ne yapılabileceğini hukukçulara, Adalet Bakanlığı'na sordum. Adalet Bakanlığı'nın verdiği karara göre muamele yapılmıştır. (DP sıralarından şiddetli gürültüler, yer yer ayağa kalkmalar, sıra kapaklarına vurmalar).

İhsan Tombuş (Çorum Milletvekili) - Biz kanunun neticesini istiyoruz.

Başkan - Sayın Tombuş, Sayın Tombuş.

Samet Güldoğan (Elazığ Milletvekili) - Kanun emrediyor efendim.

Başkan - Sayın Güldoğan, Sayın Güldoğan.

İhsan Tombuş (Çorum Milletvekili) – Kanunsuzluk tavsiye etmiyoruz biz.

Başkan - Sayın Tombuş, lütfen efendim lütfen.

Başbakan Nihat Erim (Devamla) – Sayın arkadaşlarım, ben ilk andan itibaren sizi dinlemiş olsaydım, sizin tavsiye ettiğiniz istikamete gitmiş olsaydım, şimdi Türkiye hukuk devleti olmaktan çoktan çıkmış olurdu.

İhsan Tombuş (Çorum Milletvekili) – Biz kanunsuzluk tavsiye etmiyoruz, kanunsuzluk tavsiye etmiyoruz.

Başkan – Sayın Tombuş, üçüncü defadır size rica ediyorum, ikaz ediyorum. Söz almadan yerinden konuşmak usulü var mı? 1961'den beri bu mecliste beraber çalışıyoruz. Sayın Tombuş var mı bu?

Râsim Cinisli (Erzurum Milletvekili) – Başbakan'ın bir partiyi itham etmeye hakkı yoktur.

Başkan – Sayın Cinisli, lütfen efendim lütfen. (CHP ve DP sıralarından karşılıklı laf atmalar, yer yer ayağa kalkmalar, şiddetli gürültüler).

Başkan – Sayın Yeltekin, idareci ve Grup idarecisi arkadaşlar. Sayın Zeki Çeliker, efendim lütfen oturunuz. İdareciler de yardım etsinler, Sayın Güldoğan, Sayın Güldoğan.

Hasan Basri Albayrak (Rize) – İstifa etsin, yazık.

Başkan – Sayın Albayrak, efendim neden bu kadar tehevvür. Söz alırsınız konuşursunuz. Lütfen efendim. Grubunuzun idarecileri var,

bakınız onlar da size sükûnet tavsiye ediyor. Sayın Güldoğan çok ileri gidiyorsunuz. Lütfen sükûnet bulunuz ve oturunuz efendim.

Başbakan Nihat Erim (Devamla) – Değerli arkadaşlarım, Demokratik Parti'nin Sayın Sözcüsü, hükümetin tedbirler getirmediğinden de bahis buyurdular. Hükümet Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tedbirler getirmiştir ve getirmektedir. (DP sıralarından şiddetli gürültüler, CHP ve DP sıralarından karşılıklı sataşmalar).

Şükrü Akkan (İzmir Milletvekili) – Konuşuyorlar, konuşuyor efendim, devam buyursunlar.

Başkan – Sayın Alpaslan lütfen efendim, efendim tam sükûnet buldurdum, ne olur karışmayın.

Yılmaz Alpaslan (Tekirdağ Milletvekili) – Küfür etmelerine tahammül mü edeceğiz?

Başkan – Anlıyorum efendim, ama ben duysam kendilerine lazım geleni yapacağım. Bizzat ihkak-ı hak var mı sizde? Biz sükûneti temin ediyoruz, bir söz üzerine siz karıştırıyorsunuz. Sayın grup yöneticilerinden de rica ediyorum efendim, buyurun Sayın Başbakan.

Başbakan Nihat Erim (Devamla) – Değerli arkadaşlarım, Demokratik Parti Sayın Sözcüsü, hükümetin gerekli tedbirleri getirmediğinden bahis buyurdular. Hükümet gerekli tedbirleri getirmiştir, getirmektedir. Ama ne yazık ki, Demokratik Partili arkadaşlarım hükümetin getirdiği tedbirleri engellemekle meşguldürler.

M. Necati Kalaycıoğlu (Konya Milletvekili) – Neyi engellemektedirler?

Başbakan Nihat Erim (Devamla) – Seçimin gecikmesini.

Başkan – Sayın Kalaycıoğlu, Sayın Kalaycıoğlu, her cümleye siz cevap mı vereceksiniz efendim?

M. Necati Kalaycıoğlu (Konya Milletvekili) – Bir Başbakana yakışmaz.

Başkan – Sayın Kalaycıoğlu, müzakerelerin selametini sedderseniz başka türlü hareket etmeye mecbur kalacağım, rica ediyorum efendim.

İhsan Tombuş (Çorum Milletvekili) – Fikir birliği ettiğiniz eski partinin fikirlerini savunuyorsunuz.

Başkan – Sayın Tombuş yine ayaktasınız, size son ikazımı yapıyorum, bu sükûnetli ifadelerle sizden rica ediyorum.

Başbakan Nihat Erim (Devamla) – Mahalli seçimlerin geri bırakılması hakkındaki tasarıyı Demokratik Partili arkadaşlarım engellemek

istemediler mi? Engellemeye girişmediler mi?

Cevat Önder (Erzurum Milletvekili) – Anayasa değişikliğini kabul etmedik mi?

Başkan – Sayın Önder siz bari yapmayın, grubunuz adına söz istenmiştir efendim. O zaman cevap veriniz. Sayın Önder DP Grubu adına söz istendi ve söz sırası Hükümetten sonra DP grubunundur, sükûnetle takip buyurunuz.

Başbakan Nihat Erim (Devamla) – Vergi kanunlarının çıkarılmasını Sayın Demokratik Partili arkadaşlarım hâlâ engellemiyorlar mı? Bunlara aykırı olduğunuzu radyoda, televizyonda söylediniz, burada söylediniz, niçin engelliyorsunuz bu kanunların çıkmasını? Bütçenin son konuşmasında sizden rica ettim, ‘arkadaşlar, meclisteki münasebetlerimizi ıslah edelim, o durumlarda değiliz, o ortamda değiliz, engelleme yapacak ortamda değiliz’ diye kaç defa rica ettim. Mütemadiyen engelliyorsunuz.

Şükrü Akkan (İzmir Milletvekili) – Anayasaya aykırı kanun mu çıkarılır?

Başbakan Nihat Erim (Devamla) – Burada çoğunluk partisi olan üç parti o kanuna taraftar olduklarını söyledikten sonra, artık daha ne istiyorsunuz?

İhsan Tombuş (Çorum Milletvekili) – Sayın Başbakan.

Başkan – Sayın Tombuş, Sayın Tombuş bir daha konuşursanız size ceza tatbik edeceğim. Yapmayın efendim. Niçin benim vazifemi güçleştiriyorsunuz? Ne elinize geçer ve ne netice alırız? Yani mecliste mütemadiyen, Başkan’ın işini güçleştirirseniz, rica ediyoruz, istirham ediyoruz, şahsınıza hitap ediyoruz. Buyurun Sayın Başbakan.

Başbakan Nihat Erim (Devamla) – Sayın Sükan ‘bu hükümetle komünist mücadelesi yapılamayacağı iddialarımız doğrulanmıştır’ buyurdular.

Sayın Sükan hiç hükümette vazife görmemiş bir insan olsaydı, bu iddiasını öyle alırdık. Ama Sayın Sükan, İçişleri Bakanlığı gibi komünizmle mücadelenin merkezi olacak bir yerde bulundular. Değerli fikirlerini acaba orada tatbik ettiler de ne netice aldılar? Ben de onu anlamak isterim”.

Savcılar konusu

"Değerli arkadaşlarım, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sayın Genel Başkanı konuşmasının uzun bir kısmını sıkıyönetim savcılarının iddianamelerindeki bazı beyanlara hasrettiler. Ben bu konunun kapanmış olmasını, tekrar bu kürsüye gelmemiş olmasını çok arzu ederdim ve kendilerinden de rica etmiştim. Bu konuda anayasanın 132. maddesine titizlikle sadakat göstermek için, ben yine bir beyanda bulunmayacağım. Bunda bugünkü şartlar içinde fayda da görmüyorum. Tarihe mal olmuş olaylar hakkında en tarafsız hükmü elbette yine tarih verecektir.

Sayın İnönü çok iyi hatırlarlar ki, geçen yaz anayasada değişiklik istediğimizde, savcıların bağımsızlığı ve teminatı hakkındaki madde üzerinde bizzat kendileri çok titizlik göstermişlerdi. Ben de şimdi o titizliği gösteriyorsam ve bakan arkadaşlarım da o titizliği gösteriyorsa bizi lütfen anlayışla karşılasınlar.

Yalnız Sayın İnönü'nün konuşmalarını dikkatle dinledim, sıkıyönetime bugün Cumhuriyet Halk Partisi Grubu olarak oy verecek mi, vermeyecek mi, burada bir açıklık görmedim. Arkadaşlar takdir edersiniz ki, bugünkü olağanüstü şartlar içinde bir başbakanın, hükümeti teşkil eden üyelerden bir kısmını vermiş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, sıkıyönetimi destekleyip desteklemediğini sarih olarak bilmesinde fayda vardır. Kendilerini temin etmek isterim ki, sıkıyönetimin bir gün fazla uzamasını hiçbirimiz istemeyiz. Ben de acaba bazı vilayetlerde eksiltme yapabilir miyiz diye düşündüğüm zamanlar, söylediğim zamanlar olmuştur. Ama daha bu sabah Milli Güvenlik Kurulu'nda toplanıp da bu konuyu gözden geçirdiğimiz zaman, hiçbir noktada azaltma yapılamayacağı kanaatine hep beraber vardık ve huzurunuza böyle geldik. Onun için bugün içinde bulunduğumuz şartlarda, sıkıyönetimin aynı şekilde devam etmesinde çok fayda vardır. Bilhassa, mesela, devam etmekte olan mahkemeler bakımından fayda vardır".

Hastalıklar

“Yurdumuzda aşırı sol ve sağ akımlar dolayısıyla, rejime musallat bir hastalığın, yahut hastalıkların varlığını, kendilerine öz bir üslup içerisinde bu kürsüden dile getirdiler. Hükümet de bu hastalıklarla uğraşmaktadır. Yalnız şunu bir kere daha belirteyim ki, bu hastalıklar Türkiye’de, kendi kendine doğmamıştır. Yani bazı gençler Karl Marx’ı okuyor, Mao’yu okuyor, Che Guavera’yı okuyor, 22-23 yaşındaki çocuklar ‘aman ne güzel, biz de böyle olalım’ deyip de harekete geçmiş değillerdir. Şu anda dahi tekrar edeceğim, yurdumuz dışarıdan beslenen, dışarıdan körüklenen bir komplo karşısındadır. Bu sözüm, yalnız bu komplo bu işi yürütüyor, idare ediyor anlamında alınmasın. Elbette ortamda bu türlü eylemlere bu türlü gelişmelere elverişli bir vaziyet olmasa, dışarının gayretleri şu gördüğünüz neticeyi vermezdi. Bölücülük gayretleri şu gördüğünüz neticeyi vermezdi. Ondan dolayıdır ki, bir yandan acele tedbirleri getirirken, öbür yandan da uzun sürede meyvelerini verecek olan, reform tedbirlerini bir an önce meclislere sunmak için, geceli gündüzlü gayretler sarf etmekteyiz.

Cumhuriyet Senatosu Cumhurbaşkanı Kontenjan Grubu Sayın Başkanı Amiral Korutürk çok önemli noktalara temas buyurdular, hakîmane görüşler ortaya koydular.

Kendilerine teşekkür ederim. Benim söylemek istediğim bazı hususları, kendileri bu kürsüden dile getirdiler ve benim işimi kolaylaştırmış oldular”.

Liderlere mektup

“Milli Güvenlik Partisi’nin Sayın Genel Başkanı Feyzioğlu arkadaşım, her zaman olduğu gibi, kendisine mahsus heyecanı ve güzel konuşma üslubuyla gerçekleri ortaya koydu. Hükümetin içinde bulunduğu güçlükleri belirtmiş oldu. Devletin, memleketin içinde bulunduğu güçlükleri belirtmiş oldu.

Temas ettikleri ve hükümete tavsiye ettikleri tedbirleri almaktayız ve yenilerini almak için, 18 Mart günü, Senato’da ve Millet Meclisi’nde grupları olan partilere ve grupların sayın genel başkanlarına ne gibi yeni tedbirler düşündüğümüzü ve bu tedbirleri ancak partilerin yöneti-

cileriyle beraber oluşturmamız gerektiğini, ayrıntılarını birlikte tespit etmemiz gerektiğini izah eden bir mektup gönderdim. Herhalde önümüzdeki günlerde bu tedbirleri birlikte tespit edeceğiz.

Bu vesileyle şunu arz etmek isterim, Sayın Adalet Partisi'nin değerli sözcüsü de işaret etti. Bugün içinde bulunduğumuz ortamda her şeyin üstesinden hükümet tek başına gelemez. Partiler her bakımdan hükümete yardımcı olmazlarsa, partiler burada en küçük bir vesilede birbirlerine karşı, birbirlerinin içinde hükümete karşı, bugünkü ortamı unutarak, seçim yatırımı veya başka vesileyle birtakım davranışlar içinde bulunurlarsa, arkadaşlar, üzülerek söyleyeyim ki, hükümet buna bir çare bulamaz, bir şey yapamaz. Onun için her birimizin, bu nazik dönemin içinden geçinceye kadar, her birimizin fedakârlıklar yaparak, memleketin selameti için, bir noktada buluşmamız şarttır. Onun için biz, hükümette durumu görüştük, gözden geçirdik. 5 Mart günü sıkıyönetim brifinginde, sıkıyönetim komutanlarının, parti başkanlarına ve grup başkanlarına yaptıkları aydınlatıcı açıklamaların da ışığında, bugün ne gibi yeni tedbirler alınması lazım geldiğini tespit ederek sayın liderlere, başkanlara sunduk. Tabii kendilerinin olumlu işbirliğiyle, bir safhada, bir safha için, yeni tedbirler alınırsa, daha ziyade selamete çıkmak kolaylaşacaktır. Normale yaklaşmak kolaylaşacaktır".

Parlamento

"Feyzioğlu arkadaşım 'milletle beraber, parlamentoyla bir arada başarı kazanılabilir ancak' dedi. Yerden göğe kadar hakkı vardır. Ben de bu düşüncenin sahibiyim. Ve ilk günden beri de, daima parlamenter rejimin Türkiye'de yaşamakta oluşunu, yalnız parlamenter rejimin değil, diğer anayasa müesseselerinin de Anayasa Mahkemesi'nin, Danıştay'ın, bağımsız ve tarafsız yargı organlarının teminat içinde çalışmakta olmalarını, rejimimizin, milletimizin geleceği için en büyük güvenç kaynağı olarak saymaktayım. Ve bu inanç içinde partiler birbirleriyle anlaşırlarsa partiler hükümete destek olurlarsa, umuyorum ki, bu hepimize üzüntü veren, sıkıntı veren dönemden çok uzun sürmeyen bir sürede çıkmak imkânı hasıl olacaktır".

Beyinler

"Adalet Partisi'nin değerli sözcüsü Sayın Orhan Dengiz bu anarşistlerin beyinlerinin yakalanamadığını bizim söylediğimizi hatırlattılar. Gerçekten vakıa budur. Beyinlerini henüz ele geçirdiğimizi iddia edemeyiz, ama devlet bütün imkânlarıyla bunlarla uğraşıyor. Sıkıyönetim makamları bunlarla uğraşıyor. Son zamanlarda görüyorsunuz ki, daha sık olarak ele geçirmeler oluyor. Bu yolda yeni birtakım bilgiler ediniliyor, ama anayasa ve kanunlar çerçevesi içinde, siz de tabii onu arzu edersiniz, onun dışında bir şey arzu etmezsiniz, her türlü gayret gösterilmektedir ve gösterilecektir.

Biz Büyük Millet Meclisi'ne çok kanun sevk ettiğimizi zannediyorduk. Ama siz 'anayasa değişiklikleriyle ilgili çıkarılması gerekli kanunlardan Büyük Meclis'e çok az kanun geldi' buyurdunuz. Büyük Meclis'te bizim gönderdiğimiz kanunların sayısı epeydir. Siz onları burada komisyonlardan geçirmeden, geride kalan kanunlar da geliyor. Tarım ve Toprak Reformu asıl kanun tasarısı hazırdır. Hükümette dikkatli bir incelemeden geçiriliyor. Petrol Kanunu tasarısı hazırdır, dikkatli bir incelemeden geçirildikten sonra meclise sunulacaktır. Orta öğretim için reform kanununun son rötuşları yapılmaktadır, o da gelecektir. Herhalde meclisler yaz tatiline gitmeden evvel bütün bu kanunlar meclislere gelmiş ve çıkarmak fırsatı da elde edilmiş olacaktır.

Üçüncü Beş Yıllık Plan üzerinde dikkatle duruyoruz. Biraz gecikme şu anda var, fakat takdimi yapılmıştır, süratle bitirilmeye çalışılacaktır".

Anormal şartlar

"'Yapılmayan ve yapılamayan işler nedir ki, anormal şartlar devam ediyor' buyurdular.

Anormal şartların devam etmesinin bir sebebi, demin arz ettiğim gibi, karşımızda bulunan örgütlerin, akademik, amatör çalışmalar içinde olmayıp, başka yerlerle ilişkileri bulunan ve başka yerlerle ilişkileri

bulunan ve başka yerlerden devamlı surette beslenen ve tahrik edilen çalışmalar olduğunu göz önünde tutmak lazımdır. Stockholm'den Filistin'deki Arap gerilla kamplarına kadar devamlı bir çizgi ve hat şeklinde, Doğu Berlin'den, Batı Berlin'den geçerek, İngiltere'ye Fransa'ya da kollar ayırarak devam eden bir örgüt! Türkiye'deki öğrencilerin, Türkiye'deki gençlerin kendi kendilerine harekete geçmeleriyle meydana gelmiş bir örgüt değildir. Bunun oradan bu tarafa yönelmiş kaynağını kurutmak, belki hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Bu tabii bir şeydir. Çünkü yalnız biz değil, bütün memleketler bu türlü faaliyetlerin zararını görmektedir. Dün Frankfurt'ta uçak beklerken, (Bir gün evvel Amerika gezisinden dönüyordum. Almanya üzerinden geldik) Alman Dışişleri Bakan Muavini bizi selamlamaya gelmişti. Onlar da aynı dertle maluldürler. 'Zaman zaman sönüyor, zaman zaman alevleniyor' diyor. 'Bir tek örgüt değil, birkaç örgüt' diyor. 'Bir merkezden değil, birkaç merkezden' diyor. Onlar da bu ıstırabı çekiyor.

Amerika'da görüştüğüm yetkililer, bu konularda onların da tamamen kurtulamamış olduklarını bana söylediler.

Sayın Dengiz'in 'bu sırada devletin gücüyle büyük milletimizin kararlılığı birbirinden ayrılmadan, beraberce yürümelidir. Bunu parlamenterler olarak bizler temin edebiliriz' sözüne ancak teşekkürle mukabele edebilirim. Cidden şimdi beklenen, parlamentonun bugünkü ihtiyaçlara anlayışla cevap vermesi, süratle kararlar çıkarmasıdır. Bakın bütçemiz yürürlüğe girdi, vergi kanunlarımız henüz daha çıkmadı. Ama bundan dolayı da hani bir kınama yapacak durumda değilim, haddim değil. Parlamento cidden tatil yapmadan şu 10 gün evvele kadar, devamlı çalışmıştır. Ama zannediyorum ki, ya usullerimizde bir değişiklik yaparak daha çabuk netice verecek bir çalışma içine girersek, sizin de arzu ettiğiniz o neticeyi daha çabuk elde ederiz".

Anayasa'da yeni değişiklik

"'Devletimizin ve rejimimizin zayıf noktaları varsa' buyurdunuz. O zayıf noktaları geçen yaz yaptığımız anayasa değişiklikleriyle bir nebze kuvvetlendirmeye çalıştık. Sayın liderlere yazdığım mektupla, ana-

yasada yeni değişiklikleri ve normal sisteme geçtiğimiz zaman da, parlamenter sistemin rahat çalışması için gerekli değişiklikleri, ben belli bir telkin yapmaksızın, oturup beraber görüşmenin zamanı geldiğini de kendilerine arz ettim”.

Sosyopolitik nedenler

“Sayın Ertuğ konuşmasında 12 Mart’a gelişi ‘Sosyopolitik bünyemizin mukadder akıbeti’ olarak nitelendirdiler. Bu konuda tabii kitaplar yazacak kadar çok fikirler söylenebilir, söylenecektir ve söylenmiştir de. Hakikaten biz de Türkiye’nin ekonomik ve sosyal bakımdan bir an önce kalkınması için köklü tedbirlerin alınmasının şart olduğunu görüyoruz. Buna inanmış bulunuyoruz. Ortak Pazar’a tam üye olmayı tasarladığımız 22 yıl sonra, 1995 yılında, Türkiye’de kişi başına düşen milli gelirin 1.517 dolara, yani bugünkü İtalya’da fert başına düşen milli gelir nispetine çıkması için, uzun vadeli perspektif içinde, uzmanlarımız çalışmalarını sürdürmektedirler. Bunu da eminiz ki, Büyük Meclis’e getireceğimiz reform kanunlarını daha da mükemmelleştirerek çıkartmak suretiyle kolaylaştıracaklardır”.

TBMM en üstte

“Değerli arkadaşlarım,

Sözlerimi tamamlarken sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması için olumlu oylarınızı hükümet olarak rica ettiğimizi belirtmek isterim. Sıkıyönetim uygulamasında daima kanunlara, anayasaya saygılı bir davranış içinde olunmasına azami itina gösterilmektedir. Silahlı kuvvetlerimiz – ki orada çalışan değerli subaylarımız – da bu itina içindedir, hükümet de buna – kendisine yine anayasa ve kanunlarla düşen yetkiler ve görev çerçevesi içinde – dikkatlidir. Ama hepsinin üzerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, hata-

larımız, eksiklerimiz olursa, onları ortaya koyacak, bizim anayasamıza göre, en yüksek mercidir. Bir yıldır altı defa sıkıyönetim için huzurunuza gelmiş bulunuyoruz. Her geldiğimiz zaman değerli parti sözcülerinden ve değerli milletvekili ve senatör arkadaşlarımızdan dinlediklerimize büyük bir önem vermekteyiz. Hatalarımız olmuşsa, onları yenilememek, tekrar etmemek için de itina göstermekteyiz. Sizi, önümüzdeki iki aylık süre içinde aynı şekilde hareket edeceğimizi temin ederek, saygıyla selamlarım".

DP adına

Benden sonra kürsüye gelen Demokratik Parti Grubu Sözcüsü Hasan Kormazcan, Demokratik Parti'nin bana çok sinirlenmiş olduğunu, lisanen tecavüzle söze başlayarak ispat etti. Benim sözlerimi "Kendi seviyesine uygun bir tarzda tenkitler yöneltmesi" şeklinde takdim etti. Yani bununla benim seviyemin düşük olduğunu, yahut kendi seviyelerinden düşük olduğunu ince bir tarzda işaret etmek istiyordu. Tabii konuşmaya böyle girişince, arkasından gelen sözlerin de nasıl olacağını tahmin etmek mümkündür.

İnançsız bir kişi

Korkmazcan'ın sözleri arasında, "köksüz demagojiler", "jurnal etmek" "seviyesini göstermiş" gibi sözler vardı. Bir cümle, yine Korkmazcan'ın sözlerinden: "Bizim Sayın Erim gibi inançsız bir kişinin başında bulunduğu bir hükümetle milli cephe teşkil edebilmemiz imkânı, başından beri mevcut değildi, bugün de mevcut değildir".

Korkmazcan benim “bir siyasi parti liderinin (İnönü’yü kastediyor) tavsiye ve telkinlerini Türkiye Büyük Millet Meclisi iradesinden üstün tutmak suretiyle” hareket ettiğimi söyledi.

Selam sarkıtmak

Yine başka bir cümle:

> “Sayın Erim inançsızlığını, hür camianın bir ülkesine yaptığı geziden döndükten sonra Türkiye’deki anarşinin kaynağı olan bir memlekete selam vermek, selam sarkıtmak lüzumunu duymasıyla da göstermiştir”.

(Korkmazcan bununla, benim Amerika dönüşü havaalanında gazetecilere bir demeç verirken Sovyetler Birliği için birkaç iyi cümle söylememi kastediyordu. Yakında, Nisanın ikinci haftasında, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgorni, Türkiye’yi ziyaret edecekti. Bu nedenle onlara ait böyle bir-iki nezaket cümlesi o beyanatıma koymuştum, bunu tenkit ediyor.)

Çekilen 11’ler

Korkmazcan’ın başka bir cümlesi:

> “Sayın Erim inançsızlığını, Birinci Erim Hükümeti’nin icraatını reddi miras suretiyle 11’lerin sırtına yüklemeye çalışarak da biraz önce yüksek huzurunuzda göstermiştir”.

Ben hiç böyle bir yola girmemiştim. Tersine 11’lere karşı, onlar iktidardan, siyaset sahnesinden ayrıldıktan sonra yürütülen tenkitlerin yersiz olduğunu, benim yeni bir hükümetle karşılarında bulunduğumu, tenkitlerini bu hükümete yöneltmelerini söylememi kastediyordu.

Korkmazcan şunu da benden soruyordu: “Sayın Erim’den bir hususu da öğrenmek istiyorum! Bugün istifa gerekçesine katılmadığını iddia ettiği 11’lerin istifasının yüzde kaçıyla beraberdir?”

Eşkıyaya eşkıya gibi

Korkmazcan şunu da söyledi:

> “Muhterem arkadaşlarım, Demokratik Parti’nin, yüksek yargı organlarının onayından geçmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yerinde bulunmuş idam kararlarının infazı hususunda, hükümetin düştüğü kararsızlığı belirtmesini, burada eşkıyaya, eşkıya gibi davranmak gibi, tavsif etmeye Sayın Erim’in hiç hakkı yoktur”.

Emirleri geri alan

> “Biz idamların bir an evvel yapılması ile üç kişinin asılması, asılmaması meselesiyle meşgul peşindeyiz. Bir Başbakan kalkacak, ortada henüz hiçbir mahkeme kararı yokken ‘ben anarşistlerin başına balyoz gibi ineceğim’ diyecek, bir Başbakan gece yarısı Başbakan yardımcısının ağzından birçok vatandaşın tevkif edilmesi sonucunu doğuran emirler yağdıracak, iki gün sonra o emirleri geri aldıracak, sonra da hukuk devletinin başkanı olmakla övünecek”.

İdam kararları

> “Meydan bu kadar boş değildir aziz arkadaşlarım”.

Korkmazcan şunu da söyledi:

> “Demokratik Parti’nin idamlar konusunda hukuk dışı, hukuk devletinin ilkeleriyle bağdaşmayan hangi tavsiyesi, hangi telkini olmuştur? Bir cümle ile örnek gösterebilir mi Sayın Başbakan?
>
> Demokratik Parti şunu söylemiştir:
>
> Yüksek meclislerden geçen idam kararlarının Adalet Bakanlığı’nda incelenmesine hukuken imkân yoktur. Bir Başbakan’ın da Cumhurbaşkanı’na gidip ‘ben bu meseleyi inceletiyorum. Siz o zamana kadar imzanızı erteleyin’ tavsiye ve telkininde bulunmaya hakkı yoktur. Anayasanın hangi maddesi yazıyor bunu?”

Benim davranışım

Bilindiği üzere, ben kesinleşen idam cezaları hakkında Adalet Bakanı’nın düşüncesini sormadım. İnönü’nün Anayasa Mahkemesi’ne başvurması üzerine, “Anayasa Mahkemesi bu işi incelerken, idamların infazı doğru olur mu, olmaz mı, bu hususu inceleyin” dedim. Çünkü 1961 Anayasası yürürlüğe girdiğinden, Anayasa Mahkemesi kurulduğundan beri, böyle bir halle karşılaşılmamıştı, ilk defa karşılaşılıyordu. Bunun karşısında ne yapılacağını ben Adalet Bakanlığı’ndan sordum. Korkmazcan bu davranışımı şöyle tenkit ediyor: “Anayasa’nın ve kanunların açık seçik belirttiği hususlarda bir başbakan, her konu önüne geldiğinde ‘bu konuda benim daha önce malumatım yoktu, burada bir boşluk bir sessizlik görüyorum’ şeklinde beyanlarla, işi uzatırsa, işi savsaklarsa hukuk devletini yürütmek imkânını bulamayız”.

Hasan Korkmazcan az aşağıda şöyle devam etti:

> “Suçlar işlendiği zaman cezasını bulmazsa, suçlar işlendiği zaman kanunlar keyfi olarak uygulanacak olursa, suç işlemenin önüne geçmek imkânını hiçbir zaman bulamayız. Bunun sonucunda bugün üç kişiyi asmak hususunda tereddüde düşen devlet, ya üç bin kişiyi otuz bin kişiyi imha etmek durumunda kalır veyahut da ayakta kalma imkânını kaybeder. Bizim davacısı olduğumuz konu budur”.

Ders vermek

Az sonra Korkmazcan şunları da söyledi:

"Muhterem arkadaşlarım,

Bize hukuk devletinin icapları hakkında ders vermeye kalkışmak Sayın Erim gibi, her zaman parlamento idaresinin karşısında yer almış, talihsiz bir başbakanın harcı değildir. Sayın Erim reformların meclise sevk edildiği gün parlamentonun karşısına çıkmış 'bu reformlarının manasının, maddelerinin, teknik bütünlüğünün bozulmamasını istiyorum. Bu reformları kuşa çevirmeyeceksiniz' direktifini vermiştir. O gün nasıl haddini ve sınırını aşmışsa, bugün Demokratik Parti'nin karşısında konuşurken de aynı sınır çizgisinin dışına düşmüştür".

Engelleme değil

"Demokratik Parti Grubu'nun, meclis çatısı altında, Sayın Erim tarafından getirilmiş bazı kanun tasarılarının karşısına çıktığı hususu doğrudur. Demokratik Parti 1970 Haziranı'ndan itibaren karşı çıktığı birtakım vergi kanunlarının bugün de karşısındadır. Vergi kanunlarının karşısında yer alırken, anayasadaki ve İçtüzükteki haklarımızı kullanıyoruz. Diyoruz ki, bu kanunların Türk milleti için yararlı olduğu kanaatinde iseniz gelirsiniz 226 kişi sorumluluğunu alırsanız sırtınıza çıkarırsınız ve kanunlarını söylediğimiz bundan ibaret.

Burada, hem 30 kişiyle kanun müzakere ettireceksiniz. Hem milletin karşısına çıkıp muhalefet grubundan daha fazla vergi kanunları hakkında muhalefet yapacaksınız, sonra da bizim yaptığımız engellemeyi, cepheyi bölmek şeklinde değerlendireceksiniz. Bu hakkı nereden buluyorsunuz?

Biz komisyonlarda Sayın Erim'in başında bulunduğu birinci hükümet tarafından getirilen Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısı'na da karşı çıktık. O zamanki karşı çıkışımızın haklılığını, İkinci Erim Hükümeti kabul etmiş ve tasarısını geri almıştır.

Biz Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısı parlamentoya sevk edildiği zaman, bu tasarının kapatılmış olan İşçi Partisi'nin kanun teklifiyle aynı paralelde olduğunu söylemiştik, 'Sayın Erim'in getirdiği tasarıdır' diye onlara katılıp da, komünizme karşı nasıl cephe birliği kurabilirdik".

Yerel seçimler

> "Mahalli seçimlerin ertelenmesi hakkındaki kanunu engellediğimizden de bahsedilmektedir.
> Muhterem arkadaşlarım,
> Mahalli seçimlerin yapılmasında Türk demokrasisinin bir an önce normal şartlara dönmesi yönünden, büyük faydalar gördüğümüz için, bu kanun tasarısının karşısına çıktık. Kanunun gerekçesi, Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu şartların bir seçim yapılmasına müsait olmadığı yolundaydı".

Oy kullandı

Az sonra Korkmazcan, Faruk Sükan'ın İçişleri Bakanı bulunduğu zaman söylediği "biz Türkiye'deki komünistlerin nefes alıp verdiklerini dahi takip ediyoruz" dediği zaman içerisinde, "Sayın Erim neler söylüyordu. Bir de onlara bakalım" dedi, Faruk Sükan bir gün kürsüde konuşurken İçişleri Bakanlığı döneminde, birtakım anarşist ve aşırı solcu diye bir kısım insanların isimlerini sayarken, ben yerimden seslenmişim, "yani bunları öldürtmek mi lazım" diye sormuşum. Korkmazcan ilave ediyor: "Aynı Nihat Erim bizimle birlikte şimdi oy kullanmış bulunmaktadır".

Ceza uygulanmazsa?

Korkmazcan sözlerini şöyle tamamladı:

“Muhterem arkadaşlarım,

Biz oyumuzu kullanırken asgari komünizmin Türkiye için en büyük bela olduğuna inanarak, asgari bu ismini saydığımız kimselerin Türkiye aleyhine girişilmiş suikast hareketlerinde yabancı çevrelerle işbirliği yaptıklarına inanarak, asgari serbest bırakıldıkları takdirde Türkiye’nin daha karanlık günlere getirileceğine inanarak, asgari bunlara kanunların yazdığı ceza tatbik edilmediği takdirde, ileride bunlar gibi birtakım aldatılmış vatan evlatlarının da asılması mecburiyetinin doğacağına da inanarak oy verdik.

Acaba Sayın Erim hangi inançla oy verdi? Dün onları müdafaa ederken, acaba bir vicdan muhasebesi sonucunda kalarak mı oy verdi, oy verirken mi samimiydi. Yoksa bir siyasi parti liderinin şahsi mütalaasını Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kararından üstün tutarken mi samimiydi? (Gene İnönü’yü kastediyor.)

Elbette bizim samimiyet derecesini tayin edemediğimiz kimselerle Türkiye’nin en önemli mücadele devresinde aynı cephede bulunmamız imkânı yoktur. Yüce heyetinizi saygılarımla selamlarım”.

Anarşinin başı ve gövdesi

Korkmazcan’ın bu konuşmasından sonra, Adalet Partisi Malatya Milletvekili İsmail Hakkı Şengüler söz istedi ve kürsüye geldi. İsmail Hakkı Şengüler konuşurken, Cumhuriyet Halk Partililerle bir tartışmaya düştüler. Cumhuriyet Halk Partililerden kendisine söz atanlar oldu ve kendisine dediler ki “bu yaptığın suçlamada kastettiğin kimse kimdir”? O da Cumhuriyet Halk Partililerin bu şekilde “söyle, söyle” diye seslenmeleri üzerine, şöyle devam etti: “Bütün anarşinin tahrikçisi, bütün anarşinin destekçisi, bütün bu hareketlerin başı, gövdesi ve kökü başta İsmet İnönü’dür. Burada ne bekliyor bu adam, niçin bu adamın yakasına yapışılmıyor? Niçin bu adam hâlâ burada çalışıyor?”

CHP'lilerin tepkisi

İsmail Hakkı Şengüler bu sözleri söylerken, Cumhuriyet Halk Partisi sıralarından şiddetli itirazlar yükseldi. Yerinden kalkıp kürsüye yürüyenler oldu. İsmail Hakkı Şengüler'in sözlerini geri alması lazım geldiğini, İsmail Hakkı Şengüler'e ceza verilmesi gerektiğini, yerlerinden ve ayağa kalkarak bağıran Halk Partililer vardı. Bunlar Sadrettin Çanga, Nurettin Özdemir, Nuri Çelik Yazıcıoğlu, Necati Aksoy gibi milletvekilleri idiler. Bu sırada İsmail Hakkı Şengüler toplantı salonunu terk etmişti. Başkan Şengüler'i ismiyle çağırdı, salonda olmadığını gördü. Bunun üzerine "yapacak bir şey yok" dedi. Bir yeterlik önergesi olduğunu ve onu oylayacağını söyledi. Yeterlik önergesini oyladı. Cumhuriyet Halk Partisi'nden Ahmet Şener, Kemal Demir, Başkan'a "İsmail Hakkı Şengüler hakkında muamele yapmayacak mısınız" dediler. Başkan, "ama benim tatbik edeceğim müeyyidede bana yardımcı olunuz, ayrı ayrı konuşmayınız. Bakınız Grup Başkan Vekilleriniz ifadede bulundular, 'bu kürsüden bu haksız isnatta bulunan… efendim müsaade edin…' falan şeklinde, Başkan susturmaya çalıştı. Şahsı adına bir konuşma yapmıştır. Adalet Partisi buna ne yapsın? Ben kimi zorlayayım" dedi. Ahmet Şener, "Adalet Partisi buna katılmadığını söylesin" dedi. Başkan "efendim kimi zorlayayım, Adalet Partisi buna katılmadığını. Efendim şahsı adına yapılmış bir konuşma"...

Bu sırada, tabii, bu karşılıklı konuşmalar büyük gürültüler içinde oluyordu, sözler de pek anlaşılmıyordu. Adalet Partisi Grubu söz istemedi ve İsmail Hakkı Şengüler'i Başkan tekrar aradı, salonda yoktu. Cumhuriyet Halk Partisi'nden söze karışanlar, laf atanlar oluyordu. Ondan sonra Başkan yapacak bir şey olmadığını, İsmail Hakkı Şengüler'in salonda bulunmadığını tekrarladı. Yeterliği oylayarak meseleyi bitirmek istediğini söyledi, yeterliği oylamaya geçti. Ondan sonra da sıkıyönetimin devamı hakkındaki hükümet tez-

keresinin açık oya sunulması için önerge olduğunu da söyledi. Fakat bu önergeyi imza edenlerden hiçbiri salonda yoktu, çünkü Halk Partililer salonu terk etmişlerdi. Bundan sonra Başkan işari oyla sıkıyönetimin uzatılmasını oyladı, “kabul edenler, etmeyenler, kabul edilmiştir” diyerek meseleyi bitirdi.

O zaman Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili olan Gıyasettin Karaca “bir önergem var, onun okunmasını istirham ediyorum” dedi. Fakat Başkan Gıyasettin Karaca’nın önergesini okutmadı. Başkan, Gıyasettin Karaca’nın “ısrar ediyorum efendim okutun” demesi üzerine “efendim ısrar etseniz de okutmam, içtüzük hükümleri sarihtir. Galiz kelimeleri okumam efendim. ‘Alçakça’ kelimesi galizdir, okumam efendim” (gürültüler). Başkan “oturumu kapatıyorum” dedi ve gece saat 22.40’ta birleşimi kapadı.

Başbakanlığım döneminde son sıkıyönetim uzatma görüşmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında bu tarzda ve böylece sona erdi.

Bir değerlendirme

Sıkıyönetimi uzatma görüşmelerinde hemen göze çarpan bir noktayı ben de işaret etmek isterim: Partiler kendilerine göre, o günün önemli her konusunu kürsüye getirmişlerdir. Partiler arasında, konular üzerinde ittifak hemen hemen hiç olmamıştır. Demokratik Parti baştan beri, Birinci ve İkinci Erim hükümetlerine muhalefet rolünü benimsediği için, bir muhalif parti olarak eleştirilerini yapmıştır ve bunu yaparken de daima sıkıyönetim komutanlarını, askerleri ayırmış, onları övmüş ve daima sıkıyönetim askeri otoritelerine övgü ile sözlerine başlamışlardır, ondan sonra hükümeti eleştirmişlerdir. Bu eleştiriler dikkatten kaçmamıştır ki, daima hükümetin gevşek davrandığını, tereddütlü davrandığını, Demokratik Par-

ti’nin aşırı sol saydığı kimselere karşı, hükümetin şefaatçi bir tutum içinde olduğunu, tereddütlü bir tutum içinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca ekonomik sorunlara da her sefer değinmek ve ülkenin ekonomik tablosunu karanlık göstermek âdet olmuştu.

Güven Partisi lideri Feyzioğlu, bu aşırı sol konusunda, komünistlik konusunda, tedhişçilik konularında, hükümeti kendi arzu ettiği kadar kararlı bulmadığını devamlı söylemekteydi ve hükümeti daima bu zümreye karşı daha sert, daha kararlı olmaya teşvik ediyordu.

Adalet Partisi sözcüleri de bu konularda, Demokratik Parti ve Güven Partisi yönünde idiler. Fakat onlar, daha dikkatli, daha iddialı konuşuyorlardı. Ama onlar da hükümetin bu zümreye karşı daha sert davranmasını, daha kararlı davranmasını istiyorlardı. Bu üç partinin ortak söyledikleri şey şuydu: Sıkıyönetim idaresi, sıkıyönetim askeri idaresinin hızını hükümet kesiyor, hükümet gevşek davranıyor, tereddütlü davranıyor, inançlı, imanlı davranmıyor. Bu noktada bu üç parti beraberdi.

Cumhuriyet Halk Partisi ise onlardan farklı bir tutum içindeydi ve Cumhuriyet Halk Partisi daha ziyade itidal, temkin istiyordu. Hükümetin asayiş işine, huzuru geri getirme işine verdiği önem kadar, belki de ondan fazla reform işine de önem vermesini telkin ediyordu. Reform kanunlarının bir an önce, hızı kesilmeden gelmesini istiyordu. Bu konuda Milli Birlik Grubu da Halk Partisiyle beraberdi.

Sıkıyönetim görüşmelerinin meclislerde grubu olan partiler bakımından bence açık olarak göze çarpan karakteri bu oldu.

Bütün sıkıyönetim uzatma görüşmelerinde, Senato’ya, Cumhurbaşkanı’nca seçilen üyeler grubunun konuşmaları ve bu grup adına Sayın Korutürk’ün konuşmaları partiler üstünde, partiler dışında, hiçbir parti mülahazası, parti tercihi olmaksızın, memleketin o gün içinde bulunduğu şartları objektif bir surette değerlendirerek ne yapılması lazım geldiğine ışık tutan, çok akıllı itidalli ve selamet yo-

lunu gösteren konuşmalar olmuştur. Ben, Kontenjan Grubu adına yapılan o konuşmaları kendim için bir kuvvet kaynağı olarak görmüşümdür.

Yine bu sıkıyönetim konuşmalarında bir noktaya dikkati çekmek isterim. Bu görüşmelerde, bu tartışmalarda, devletin her meselesine değinildiği halde, hiçbir sözcünün, kendi adına konuşan veya partiler adına konuşan sözcülerin hiçbirisinin, 25 Mart 1972 günü son yapılan görüşme de dahil, sıkıyönetim, emniyet kuvvetleri, zabıta tarafından gözaltına alınanlara, tutuklananlara işkence yapıldığına dair, kötü muamelede bulunulduğuna dair en ufak bir söz bir cümle geçmemiştir.

Bunu nasıl değerlendirelim? Eğer o dönemde işkence şikâyeti yapılmış olsaydı, bu şikâyet partilere Milli Birlik Grubu'na, diğer tek tek söz alıp konuşan milletvekili veya senatörlere duyurulmaz mıydı? Duyurulduysa bunlar bunu niçin kürsüye getirmemişlerdir? Her meseleyi, daha önemsiz meseleleri, kürsüye getirdikleri halde, işkence gibi insanlık dışı, çirkin bir muameleyi kürsüye getirmelerinin izahı var mıdır?

Bu şunu gösteriyor ki, o tarihe kadar işkence iddiası yoktu, işkence yapıldığına dair bir belirti yoktu, o tarihten sonra bunlar ortaya atıldı. Niçin? Bunu okuyucuların takdirine bırakıyorum.

Milli Birlik Grubu Başkanı Özdilek'in, Haziran 1971'de başbakanlığın bu konuya dikkatini çekmesi üzerine, sıkıyönetim ve sivil güvenlik makamlarına yazdığım emirden söz etmiştim. Sami Küçük'ün ve Ekrem Acuner'in sorularına da yazmıştım.

Yine bu sıkıyönetimle ilgili konuda elimde bir rakam dizisi var. Bu rakam dizisine göre o tarihte sıkıyönetim komutanlıklarınca gözaltında bulundurulanların sayısı, Ankara'da 35, İstanbul'da 11, İzmir'de 10, Eskişehir'de 1, Adana'da 34, Diyarbakır'da 20, toplam olarak ise 111.

Yine aynı dizide, o tarihte tutuklu olanların, mahkemece tutuklananların ve mahkemede olanların sayısı ise şöyle: Ankara'da 526,

İstanbul’da 158, İzmir’de 30, Eskişehir’de 21, Adana’da 13, Diyarbakır’da 59, toplam olarak ise 807.

Bu tarihte sıkıyönetim mahkemelerinde mahkûm olanların sayısı: Ankara’da 382, İstanbul’da 73, İzmir’de 41, Eskişehir’de 51, Adana’da 58, Diyarbakır’da 82 toplam olarak 687 kişi.

Bu rakamlar da ilginç, çünkü gazetelerde yazılanlar, söylenenler bunların kat kat üstünde sayılardır. Bu benim verdiğim rakamlar eldeki resmi kayıtlar ve resmi bilgilerdir.

Bir hatırlatma

Hükümetle sıkıyönetim komutanlıklarının ve tüm silahlı kuvvetlerin ahenkli çalışabilmesi için, on beş günde bir salı günleri Genelkurmay Başkanlığı’ndaki bir salonda birlikte toplanıyorduk. Bu buluşmalara, brifing adı verilmişti. Gerçekten, Genelkurmay’daki sıkıyönetim irtibat-bağlantı bürosu bütün sıkıyönetim bölgelerinden aldığı raporları kısaltarak sentezini sunuyordu. Hükümetten dileklerini belirtiyordu.

Koordinasyonu sağlamakta yararını gördüğümüz bu toplantılara, Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları, bütün bölgelerin Sıkıyönetim Komutanları, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ve Genelkurmay’dan ilgili komutan ve yüksek rütbeli bazı subaylar da katılmaktaydılar.

Bakanlar Kurulu’ndan Başbakan, yanında sıkıyönetim bürosu ile görevli yardımcısı, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Milli Eğitim Bakanı ve ayrıca Başbakan’ın belli bir toplantı için uygun geçeceği bakanlar bu brifinglerde bulunuyorlardı.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri de sık sık hazır bulunuyordu. Görevli askerler, komutan ve subayların her biri yetenekli kişilerdi.

O toplantılarda dinlediğim bazı açıklamaları her zaman iftiharla hatırlarım.

İşte bu brifinglerden, 1972 Ocak ayının ilk salı gününe rastlayanında, yeni endişeler ortaya konmuş, bazı yeni tedbirlerin alınması ihtiyacı hükümete duyurulmuştu. Gerekiyorsa yeni yasalar hazırlanması, hatta anayasada değişiklik bile tavsiye ediliyordu.

Konuyu Bakanlar Kurulu'na getirdim. Üniversitelerde yeniden eylem, yasa dışı davranış hazırlıkları görülmeye başlanmıştı. Bakanlar Kurulu'nda beş veya altı profesör bakan üyemiz vardı. Onlardan bir komisyon oluşturmayı ve işin tedbirini üniversitenin içinde yaşayan bu uzman kişilere önertmeyi düşündüm. Çalıştılar bir rapor verdiler. Bakanlar Kurulu bunu benimsedi.

Başka alanlarda alınacak tedbirleri ise ilgili bakanlık önerecekti. Silahlı kuvvetlerin endişelerini partilerin liderlerine duyurdum. Mart 1972 ayı başında, liderlerin de katıldığı bir toplantı düzenlendi. Cumhurbaşkanı bu brifinge başkanlık etti. Komutanlar içtenlikle ülkemizin içinde bulunduğu durumu anlattılar. Endişelerini söylediler.

Siyasi parti başkanları, grupların temsilcileri, silahlı kuvvetlerin endişelerini, dileklerini, bizzat yüksek komutanların kendilerinden doğrudan doğruya öğrenmek fırsatını buldular.

O, 5 Mart 1972 brifinginde İnönü, Feyzioğlu ve onlardan sonra ben de konuştum.

Feyzioğlu, Millet Meclisi – Cumhuriyet Senatosu ortak toplantılarında bir süredir söylediklerini tekrarladı: "Devlet yönetimine yer yer komünistler sızmıştır, hükümet buna karşı yeterince uyanık değildir".

İnönü, komutanları dinledikten sonra kendisine güven geldiğini, onları durumu anlamış ve olaylara hâkim gördüğünü söyledi, fazla endişe duymamalarını tavsiye etti. "Anayasa Mahkemesi'nin Sıkıyönetim Kanunu'nda bir maddeyi (gözaltına alma süresi ile ilgili)

iptal etmiş olması büyük mesele değil, gerekirse anayasayı bir daha değiştiririz" dedi.

Liderler oradan ayrıldıktan sonra biz görüşmelere devam ettik.

Devlet yönetimi kademelerine komünistlerin sızdığı yolundaki iddia üzerine, parti başkanlarına birer mektupla, sızanların adlarını istediğimi hatırlattım. Hiçbirisi açıktan yazı ile ad vermedi. Dolaşık yoldan kulağıma söylendi. Devletin haber alma örgütüne sordum. Değişik raporlar geldi. "Herkesin komünist dediği ayrı. Bu durumda kimseyi işinden çıkaramayız" dedim.

Yakında liderlere yeni bir mektup daha yazarak, Bakanlar Kurulu'nda, Ocak 1972 brifinginde tavsiye edilen tedbirler yönünde aldığımız karar için düşüncelerini soracağımı açıkladım. (Adı geçen mektup parti başkanlarına 18 Mart 1972'de sunuldu.)

Cumhurbaşkanı, son bir konuşma ile toplantıyı kapadı.

Bu 5 Mart 1972 brifinginin arkasından, orada komutanlarca sözle ortaya konan ihtiyaçlar, daha belirli biçimde yazı ile de hükümete duyuruldu. II. Erim Hükümeti'nin görevden ayrılmasından bir ay kadar önceye rastlayan bu istekleri, silahlı kuvvetler üst kademesinin o günkü eğilimini aydınlatması bakımından, kitaba almayı yararlı saydım. Böylelikle, şimdiye kadar yapılan yanlış değerlendirmeleri de düzeltmek olasılılığı doğacaktır.

Bir yanda silahlı kuvvetlerin endişeleri ve yeni tedbirler önermeleri, öte yanda siyasi partilerin birbirlerine karşı yeniden alevlenen sert, kırıcı tutumları ve devlet meseleleri önünde, birbirleriyle uzlaşmaz davranışları. Bu ortamda hükümet ne yapabilecekti?

Bu ağır tabloya son zamanda yukarda belirttiğim bir yeni etken daha eklenmişti: Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi Savcısı'nın bir iddianamesinde, CHP Genel Başkanı'nı, geçmişteki politikası nedeniyle, eleştirmesi ve İsmet İnönü'nün bunu büyük mesele yapması.

İnönü'yü, bir noktada bu işi kapatmaya razı etmeye çok çalıştım. Cumhurbaşkanı ve Genelkurmay Başkanı da yardım ettiler. Başarılı

olamadık. Büyük Millet Meclisi kürsüsünde, 25 Mart günü İnönü savcının iddianamesine cevap verdi. Bunu ise, önce Ankara Sıkıyönetim Komutanı, sonra öteki bölgeler sıkıyönetim komutanları bildiriler yayınlayarak karşıladılar.

Ayrıca, CHP'nin sıkıyönetimin kaldırılmasını, hiç değilse bölgelerin azaltılmasını önermesi, siyasi suçlar için idam cezası uygulanmasına karşı çıkması, siyasi suçun ne olduğu konusunda öteki partilerle CHP arasındaki ayrılık çelişkiyi bir kere daha açığa vurmuştu.

İdam cezaları için benim de bir görüşüm olduğunu belirlemiştim: "Bütün idam istenen davalar bitmeden parlamentoda dosyalar ele alınmasın, bir karar alınmasın bekletilsin" diyordum.

O günün ana meseleleri sayılan konularda çakışmalar, ayrılıklar, çelişkiler.

Kısaca, dayandığım denge bozulmuştu. Yani sonun başlangıcındaydım. İstemediğimi önleyemeyince, oldu bittilere seyirci kalmadan, göz yummadan görevi başkasına devretmeliydim.

Bu küçük hatırlatmadan sonra, şimdi, bunu nasıl gerçekleştirdiğimi olayların akışında görmeye devam edelim.

Sıkıyönetim askeri makamlarından yeni istekler

Burada bir noktayı daha belirtmeliyim: Başbakanlıktan çekilmeden kısa bir süre önce, sıkıyönetim makamları, komutanlar, Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Bürosu memleketin içinde bulunduğu ortamdan çıkması için bazı tedbirler alınmasını hükümete tavsiye etmekteydi. Bu tavsiye edilen tedbirleri şöyle sıralayabilirim:

1– Sıkıyönetim Kanunu'nun günün icaplarına göre ve yarının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden düzeltilmesi,

2– Reform kanunlarının parlamentodan süratle çıkarılması,

3– Millete gerçekleri yetkili ağızlardan öğretmesi için bir teşkilat kurulması,

4– Gerçek Atatürkçü bir neslin yetiştirilmesi maksadıyla tüm eğitim sistemine yön verilmesi,

5– İdare kademelerinde, üniversite ve yüksek öğretim kuruluşlarında mevcut bulunan anarşik olaylarla ilgili olanların, sağ ve sol aşırı uçlara sempati duyanların, görevlerine derhal son verilmesi. Bu hususta Üniversiteler Kanunu'nda ve gerekiyorsa anayasada tadilat yapılması,

6– Yurt dışında bulunan işçi ve talebelerden, örgütlenmek suretiyle faaliyette bulunanların mali imkânlarının kaldırılması ve gerekenlerin vatandaşlık haklarından mahrum edilmesi,

7– Ülkelerin Türkiye aleyhinde faaliyet gösterilmesine müsaade eden ve imkân hazırlayan devletler üzerinde, devletler hukuku çerçevesinde gerekli siyasi teşebbüslerin yapılması,

8– Güvenlik kuvvetlerinin günün icaplarına göre, reorganize ve modernize edilmesi,

9– Yargı mekanizmasının ve teşkilatının müessir ve milli görüş açısından neticeye sürat ve ciddiyetle ulaşacak şekle getirilmesi,

10– Tutuklu miktarının gittikçe artması dolayısıyla, sivil cezaevlerinden de istifade edilmesi zarureti karşısında, bu hususta lüzumlu tüzük ile bakanlıklar arası anlaşmanın süratle neticelendirilmesi,

11– Sıkıyönetimin kalkması halinde, hür ve demokratik düzenin devam etmesini mümkün kılacak her türlü tertip ve tedbirlerin alınması, kanuni ve hukuki mesnetlerinin tahakkuk ettirilmesi, bu tedbirlerin sağ sol ve bölücülük olarak bütün aşırı uçlara ısrarla tatbik edilmesi.

Bu 11 noktada, Mart 1972 itibarıyla sıkıyönetim askeri makamları, Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Bürosu, kendilerinin tespit ettikleri ihtiyaçları özetlemişlerdi.

18 Mart liderlere izah mektubum

Yukarıdaki tavsiyeleri yerine getirebilmek amacıyla partilerin aynı ihtiyaçları benimsemesi ile mümkün olabilirdi. Hükümet parlamentoya kanun tasarıları sunduğunda, partilerin nasıl bir davranış içinde bulunacakları son sıkıyönetim uzatmaları (Ocak ve Mart 1972) tartışmalarında görülmüştü. İki büyük partiyi, AP ile CHP'yi silahlı kuvvetlerin son tavsiye ettiği tedbirler üzerinde birleştirmek mümkün olacak mıydı?

Milli Güvenlik Kurulu'nda, bilhassa Genelkurmay Başkanı M. Tağmaç'ın ısrarı karşısında, Cumhurbaşkanı parti liderlerine başvurduğunda alınan cevaplar bu yönden ilginçtir.

Bütün bunlar benim çekilme gerekçelerime yeni nedenler ekledi.

Cumhurbaşkanı ve liderler

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay parti liderlerine, 27 Mart'ta yaptığımız Milli Güvenlik Kurulu toplantısında benim istifam üzerine bir mektup göndermişti. Benim istifamı Milli Güvenlik Kurulu'nda, bilhassa kumandanlar başta Memduh Tağmaç kabul etmediler, Cumhurbaşkanı'na kabul etmemesini tavsiye ettiler. Benim üzerimde de moral baskı yaptılar. İstifamda ısrar ettiğim takdirde işin "başka türlü olacağı" öne sürüldü. Bunun üzerine Cevdet Sunay'ın parti liderleriyle temas sağlaması ve onlara durumun anlatılması kararlaştırıldı. Bunun üzerine Cevdet Sunay parti liderlerine bir mesaj gönderdi. Bu mesaj bazı yabancı radyo ve ajanslarda yanlış aksettirildi ve Türkiye'de demokratik rejim sona eriyor, Cevdet Sunay el koydu gibi haberler çıkmıştı. Bunun üzerine ben basına bir demeç vermeyi lüzumlu gördüm.

Basın toplantısı

5 Nisan günü bu basın toplantısını yaptım ve şöyle izah ettim Cevdet Sunay'ın mesajını:

> "Bu basın toplantısını şu amaçla rica ettim. Dün ve bugün birçok basın mensubu arkadaşlar bizim basın büromuza veya sayın Göğüş'e başvurmuşlar ve son günlerin olayları, gelişmeleri üzerine çeşitli sorular yöneltmişler. Sayın Cumhurbaşkanımızın siyasi partiler liderleri ve gruplar başkanlarıyla yaptıkları görüşmeler ve bu görüşmeler sonunda her birine verdikleri iki maddelik not üzerinde çeşitli yorumlar olmuş ve olmaktadır. Ben de görüyorum. Bu arada yabancı radyo ve haber ajanslarında da gerçekle hiç ilgisi olmayan yorumlara rastlanmıştır. Dün kısa bir açıklama ile gerçekle hiç ilgisi olmayan yorumları karşıladım. Genel olarak şunu söyleyeyim:
>
> Sayın Cumhurbaşkanı'nın parti liderlerine verdiği notu Milli Güvenlik Kurulu'nun 27 Mart günü yayınladığı bildiri ile birlikte incelemek gerekir. Hatta Sayın Cumhurbaşkanımızın 12 Mart'tan önce ve sonra çeşitli demeçlerinde ve bildirilerinde daima dikkati üzerine çektiği noktalar vardır. Bunlar da hatırlanırsa son notun o noktada, o paralelde bir not olduğu kolaylıkla anlaşılır.
>
> Mesela sayın Cumhurbaşkanımız notunda birinci maddede aynen okursak şöyle diyor:
>
> İçinde bulunulan ortamdan çıkmak için hatıra gelen etkili tedbirler şunlardır: 'Siyasi tartışmaların, çekişmelerin seçim propagandası mahiyetindeki her türlü faaliyetin geçici bir süre için durdurulması'. Bu cümleyi kelime kelime değil bir bütün olarak ele almak lazım. Siyasi tartışmaların, çekişmelerin seçim propagandası mahiyetindeki her türlü faaliyetin geçici bir süre için durdurulması. Şimdi hep beraber izliyoruz arkadaşlar. Türkiye bugün, herkes kabul ediyor ki, olağanüstü bir ortam içindedir. 12 Mart'tan önce parlamentomuzda gördüğümüz tartışma şeklinin bugün de devam etmesi herhalde memnunlukla karşılanacak bir şey değildir. Kürsüde konuşan bir partinin liderine, öbür partili bir milletvekili aşağıdan 'sahtekâr' diye bağırıyor. Kürsüde konuşan bir partinin üyesi karşısında oturan öbür partinin liderine 'anarşistlerin, tedhişçilerin başı sensin' diye bağırıyor ve bunun cezası bir ihtar. Bir ihtar da olunca bunun önü alınamıyor. Devam ediyor. Tabii

bu sözler olunca, kavgalar oluyor, karşılıklı suçlamalar oluyor. Ağır sözler söyleniyor ve emin olun parlamentonun bir meclisinde veya öteki meclisinde bu tür yakışıksız davranışlar, meclisin de dışında memleketin havasını etkiliyor, memleketin havasını zehirliyor. Uzak bir kasabada kahvede oturan çeşitli partiden vatandaşlarımızın birbirleriyle ilişkilerini etkiliyor. İleri gelen partililerin birbirlerine karşı bu kadar ağır suçlamalar yapmaları Türkiye'yi bugünkü ortamda bulunduran kanunsuz yollara sapmış yeraltı örgütlerini cesaretlendiriyor. Yurt dışından Türkiye'ye yayın yapan, Türkiye'yi temelinden sarsmak, yıkmak isteyen radyo yayınları bu sözleri kendi haber bültenlerinde delil olarak, silah olarak kullanıyorlar.

İşte bu ve bunun gibi sadece iki yeni taze misali aldım. Son günlerde olan misalleri aldım.

Gördünüz o gün meclisteki kavgaları, dövüşleri. Ben gözümle gördüm. Meclis kürsüsünün üzerinde tekme, tokat kavgayı gözümle gördüm. Biz diyoruz ki, Milli Güvenlik Kurulu ittifakla bildirisini kabul etti ve yayınladı. Sayın Cumhurbaşkanı Milli Güvenlik Kurulu'nun başkanıdır. Başbakan üyesidir. Genelkurmay Başkanı, silahlı kuvvetler komutanları ve üç kuvvet komutanları üyesidir. Hükümetten 4 bakan, başbakandan başka Milli Güvenlik Kurulu'nun üyesidir. Hem bu 4 bakanın her biri başka partilere mensuptur. İttifakla yayınladığımız bildiride bu halden şikâyet ettik. Ve bunun düzelmesini rica ettik. Bu halden çıkmak o kadar zor değil. Demin verdiğim örnekler hani kürsüden konuşana yerinden 'sahtekâr' diye bağırıyor veya kürsüdeki karşısında oturan parti liderine ağır şekilde yakışıksız, icapsız hücum ediyor. İçtüzükte bir değişiklik yaparak 'Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantılarında üyenin diğer bir üyeye ağır hakarette bulunması veya suç teşkil edecek bir isnatta bulunması halinde, üç ay müddetle meclis çalışmalarına iştirakten men edilir ve ödeneği kesilir' dense zannederim ki etkili olur.

Bizim ricamız, şu içinde bulunduğumuz ortamdan inşallah 1973 yılında seçim yapılıp da (selamete) çıkıncaya kadar, 12 Mart'tan önce alışageldiğimiz tartışma usullerine bir yenilik getirelim.

Mesela İngiltere'de Avam Kamarası'nda her sözcü başlarken hitap edeceği kimseye bir şey söyleyecekse 'çok sayın centilmen' demeden söze başlamaz. Bu 'çok sayın centilmen' sözünün üç kelimesini söyle-

yene kadar içinden gelen sert ve ağır sözler geri itilmiş oluyor. 'Çok sayın centilmen' deyince arkasından küfür gelmez.

İngiltere Avam Kamarası Başkanı'na sormuşlar. [İngiltere Avam Kamarası'nda yasak kelimeler vardır. O kelimelerden birini bir üye kullanırsa Avam Kamarası toplantısında konuşurken Başkan, spiker onu adıyla çağırır, onu adıyla çağırmak ihtardır demiş. Ve adıyla birini Başkan çağırınca o zat susar yerine otururmuş]. Biri soruyor Avam Kamarası spikerine: 'peki ya susmaz, yerine oturmaz ise ne yaparsın, ne ceza verirsin ona'. Başkan duruyor 'hiç düşünmedim' diyor. 'Kimse daha aksini yapmamıştır. Onun için hiç düşünmedim. Herhalde Avam Kamarası'nın çatısı çöker böyle bir şey olursa' diyor.

İşte biz istiyoruz ki bizim Türkiye Büyük Millet Meclisimizde de siyaset usullerimiz, tartışma usullerimiz artık bir adım daha ileri gitsin ve yok yere duygusal davranışlarla partiler arası ilişkileri zedeleyecek, insanları birbirine düşman edecek, kırgınlıklar yaratacak davranışlar görülmesin. Çünkü bu davranışlar, dediğim gibi, hem meclislerin çalışmalarını ters yönde etkiliyor, hem de meclislerin dışında vatandaşlar üzerinde olumsuz neticeler yaratıyor.

Sayın Cumhurbaşkanının partilere verdiği notta birinci maddenin kastettiği budur. Eğer siyasi partilerin faaliyetlerini tahdit etmek gibi maksadımız olsa idi yazardık, bunu söylerdik, şeklinde cevaplandırmıştır.

Seçim propagandası mahiyetindeki her türlü faaliyetten, parlamento dışında da görüp bildiğimiz eski alışkanlıklarla vatandaşı tahrik etmek, kışkırtmak kastedilmektedir. Bu da yapılmaz.

Bir memleketin Başbakanı sorumsuz olan Cumhurbaşkanının da sorumluluğunu üstünde taşır. Ve devletin bu yüksek idari mevkilerinde bulunanlar elbette birbirleriyle çelişkiye düşmezler. Ve çelişkiye düşmemek için ne tedbir gerekiyorsa o tedbiri alırlar". (Bu sözleri bir gazetecinin bana basın toplantısında Cumhurbaşkanı'nın muafakiyeti ile mi yaptığımı sorması üzerine söyledim).

"Sayın Meclis Başkanı'nın dün gazetelerde yansıyan demecini görmüş olmalısınız. 'Siyasi tartışma bütün meclislerde olur' demektedirler. Sizin bugünkü izahatınız ile Meclis Başkanı'nın beyanı arasında ilişki kurmak biraz güç oluyor. Bunu açıklar mısınız" şeklindeki bir soruya da şu cevabı veriyorum:

“Meclis Başkanı’nın o sözlerini gayet iyi anlamak lazım. Elbette meclis olur, parlamento olur, kalabalık heyetler olur da orada siyasi tartışma olmaz mı? Bu gayri mantıki olur. Ama siyasi tartışmanın bir üslubu vardır. Burada bahis konusu olan eski alışkanlıklarımızdan vazgeçelim ve daha ileri üslupta bu siyasi tartışmaları yürütelim. Dikkat ederseniz hemen arkasından çekişme kelimesi geliyor. Çekişmenin anlamı başkadır”.

Bir gazetecinin, gazetelerde başbakanın tutum ve isteklerinde değişiklikler olduğuna dair yorumlar yapıldığını, bunun CHP liderlerinin konuşmalarının tesiri ile mi meydana geldiğinin sorulması üzerine Başbakan Erim şöyle demiştir:

“Başbakanın tutum ve isteklerinde 18 Mart tarihli mektubuna göre hiçbir değişiklik yoktur. 18 Mart tarihli mektupta Türkiye’nin uzun ve kısa vadeli problemleri ve bu problemleri halletmek için gerek anayasamızda, gerek kanunlarımızda ve diğer mevzuatımızda yapılması[nı] öngördüğü değişiklikleri ana hatlarıyla siyasi parti liderlerine, gruplar liderlerine sunmuştur. Kendilerine bu ana hatları bildirerek düşünmek ve aralarında görüşmek fırsatını vermiş ve ilk imkânda bunun ayrıntılarını birlikte görüşmeye hazır olduğunu söylemiştir. Bu olduğu gibi durmaktadır. Avrupa Milli Güvenlik Kurulu’nun toplantısı ve onun arkasından Sayın Cumhurbaşkanının temasları girdiği için, o temasların sonu alınıncaya kadar, ben de siyasi parti liderleriyle görüşmeleri erteledim. Çünkü o temasların sonuncunun o görüşmeler üzerinde elbette ki etkisi olacaktır”.

“Son günlerde sıkıyönetim komutanlarının bir partiyi hedef alan tedbirleri okundu. Acaba bunların ışığı altında meseleleri nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusunu da Başbakan Erim şöyle cevaplandırıyordu:

“Meselenin öncesini biliyorsunuz. Öncesi sıkıyönetim savcılarının TÖS ve Dev-Genç davalarındaki iddianamelerinden CHP’nin üzüntü duyması ve bu üzüntüsünü bir bildiri ile ortaya koymasıdır. Ben Başbakan olarak o mesele üzerine o safhasında eğildim ve gerek Adalet Bakanlığı’na ve gerek Milli Savunma Bakanlığı’na hukuki yönden durumu incelettim ve aldığım neticeyi gerek CHP’nin genel başkanına ve gerekse kendi yönümden Ankara’nın Sıkıyönetim Komutanlığına bildirdim. Ve her iki yazıda da bu işin bu noktada kapanmasını rica ettim. Son sıkıyönetimin uzatılması konuşmalarında CHP’nin Sayın Genel Başkanı meseleyi meclis kürsüsüne getirdi. Yeniden tazelenmiş ol-

du. Evvelce benim ricamı göz önünde tutmuş olan sıkıyönetim savcıları konu bu şekilde tazelenince tekrar kendilerinin bir kötülemeye, bir hakarete maruz kaldıkları inancına vardılar ve yeni teşebbüslerde bulundular. Ve onlar da kendilerine göre kendi açılarından kendilerini savundular.

Bu sorunuza teşekkür ederim. Benim endişelerimin ne kadar yerinde ve haklı olduğunu gösteren olaylardan da biri budur. Ben diyorum ki memleketimiz yaralıdır. Bu yarayı tedavi etmekle meşgulüz. O esnada derde dert katacak davranışlardan her sorumlu her yetkili, belki yerine göre kendisince biraz fedakârlık ederek, feragat göstererek vazgeçerse, hükümet ancak bu işin üstesinden gelebilir. Hükümet yalnız başına ne yapsın. Başlıca sorumlular, ilgililer duygusal hareket ederlerse, siyasi partiler birbirleriyle ilişkilerinde kendi içlerinde ilişkileriyle sanki memleket İsviçre'ymiş gibi, normal haldeymiş gibi davranış içinde olurlarsa; bu davranış yüzünden partilerin ilişkileri partiler ile başka makamların ilişkileri bozulursa hükümet ne yapsın? Başbakan nasıl başa çıksın?

Onun için ben tam zamanında, evvela sayın Devlet Başkanımıza, Milli Güvenlik Kurulumuza ve o yoldan da kamuoyumuza, parlamentomuza ve bütün ilgililere bir hükümet başkanına düşen uyarmayı yapmış bulunuyorum.

Bir tartışma açmadan, kimseye kabahat bulmamak için de, kabahati kendi üstüme almak isterim. Belki kusurlu benim. Belki bir yıllık yoğun çalışma beni yormuştur. Ben çekileyim taze ve yeni bir güç gelsin. Bu görevi alsın. Benim bıraktığım noktadan o ileriye götürsün ki demokratik parlamenter rejimimizi aksatmadan yaşatabilelim diye kendimi ortaya attım, hem de ısrarla. Ayın 25'inde 27'sinde kendimi ortaya attım. Hâlâ da bu fikrimde sebat ediyorum. Eğer kusur bende ise, ben belki yapamıyorum, ben belki partileri sükûnete getiremiyorum, belki ben partilerin ilişkilerini rahatlatamıyorum, yatıştıramıyorum; o zaman ben sahneden çekilirim, benim yerime taze, yeni bir güç gelir o alır benim bıraktığım yerden ileriye doğru götürür. Ta ki rejimimiz zedelenmesin, parlamenter rejim yaşasın.

Demokrasilerin en faydalı usullerinden biri budur. İnsanlar değişir, insanlar gider, rejim zedelenmez, rejim ayakta kalır. Ben bu kanıdayım. Bu kuralı kendi nefsimden bir örnek vererek uygulamak isterim".

Başbakan Erim “istifalarınıza ne cevap verdiler” sorusuna da “Milli Güvenlik Kurulu bildirisinde de var zannederim. Cumhurbaşkanının notunda da var. Kabul etmediler. Bunun bir tedbir olmadığını söylediler” şeklinde cevaplandırmıştır.

“Cumhurbaşkanı siyasi çekişmelerin durdurulmasından söz ediyor. Oysa siz burada çekişmelerden bir üslup değişikliğinden söz ediyorsunuz. Bu konuyu nasıl bağdaştırırsınız” sualine karşı Başbakan şöyle cevap vermiştir:

“Çekişmeler durdurulmalı, siyasi faaliyette üslup değiştirmeli. Çekişme kötü bir şeydir, çekişmenin iyisi yoktur. Çekişme çekişmedir. Dilimizdeki lügat manası ile de kötü bir şeydir. Ama siyasi faaliyetin bir üslubu, bir nedeni ileri seviyede üslubu vardır. Ve bugünkü Türkiye’de mutlaka bir üsluba kendimizi alıştırmamız gerekmektedir. Alıştırmazsak bundan rejim zarar görür, memleket zarar görür”.

Başbakan Prof. Nihat Erim, Cumhurbaşkanının notuna göre siyasi partilerin ilk kademelerindeki faaliyetlerinin de durdurulması anlamının çıkıp çıkmadığını soran bir gazeteye cevaben şöyle demiştir:

“Sayın Cumhurbaşkanı’nın notunun birinci maddesinde meseleye böyle ayrıntılı girmiyor. Parti liderlerine derdi söylüyor, bir tedbir söylüyor. Onun ayrıntıları görüşülerek tespit edilir. Eğer siyasi partilerin kongreleri dediğimiz üslup içinde oluyorsa kavga, gürültü, iskemle, tokat birbirlerine giriyor, cam çerçeve indiriyorlarsa, sağa sola saldırma şeklini alıyorsa; olsun mu bu, devam etsin mi? Mesele bu. Bunlar mazide olmadı mı? Kıssan yine de olur. Yani bu üslubu değiştirmezsen bu şekilde gidilirse, – partilerin iç meselelerini de biliyorsunuz şimdi – o bu şekilde giderse vereceği netice başka türlü olmaz.

“Cumhurbaşkanı’nın notunu görüşen partilerden birinin başkanı grubunda yaptığı konuşmada sizin nereye götürmek istediğinizi sordu. Acaba buna verecek cevabınız var mı” sorusunu yönelten gazeteciye Başbakan şöyle cevap vermiştir:

“Rejimi nereye götürmek istediğimiz bir yıldır bütün delilleri ile ortada. Her ağzımı açtığım zaman ‘ben parlamentosuz bir rejimin başbakanlığını yapmam. Parlamentosuz bir rejim beni başbakan olarak göremez’ demiştim. Ve her gayretim parlamentoyu zedeletmemek ve yaşatmak için olmuştur. Göreceksiniz ki rejimi daha iyi geleceklere daha sağlam temellere götürmek istiyoruz”.

Başbakan Nihat Erim siyasi partilerin parlamento dışındaki çekişmelerini önlemek için ne gibi bir müeyyideler düşünüldüğü gibi bir soruyu da cevaplandırarak demiştir ki:

"Parlamento dışındaki partilerin çalışmalarını kendilerinin düzeltmeleri mümkündür. Kendilerinden bu rica edilmekte. Eğer partilerin dışında bir çalışma ise, zaten biz hükümet olarak onu meclislere sunduğumuz çeşitli kanunlarla bir düzene sokmaya çalışıyoruz. Dernekler kanunu, gösteri yürüyüşü kanunu ve diğer kanunlarla da bir düzene sokmaya, siyasi partiler kanunu ile bir düzene sokmaya çalışıyoruz. Yani iki yönlüdür. Partilerin kendi kendilerine, kendi istekleriyle, iyi niyetleri ile yapabilecekleri şeyler vardır, ki Sayın Cumhurbaşkanı'nın partilerden istedikleri budur. Kanunlar getirerek yapabileceğimiz şeyler vardır. Onu zaten getirdik, getirmekteyiz".

"18 Mart tarihli mektubunuzla Cumhurbaşkanı'nın notu arasında meclis çalışmaları konusunda aynı hususlara mı değiniliyor. Bunlar birbirlerini teyit ediyorlar mı" sorusunu cevaplandıran Nihat Erim şöyle demiştir:

"Hiç şüpheniz olmasın. Benim mektubum Milli Güvenlik Kurulu'nun kararı, Sayın Cumhurbaşkanı'nın notu, Sayın Cumhurbaşkanı'nın bundan evvelki beyanları hepsi ve 12 Mart Muhtırası hep aynı paraleldedir. Hep aynı şey söyleniyor. 12 Mart Muhtırası'nın birinci maddesi 'parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik kargaşalıklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef olarak vermiş olduğu çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür' demektedir. Şimdi bu maddeyi başa yazarsak, arkadan bütün bir yıl zarfındaki konuşmalarımızı, bildirilerimizi, son Milli Güvenlik Kurulu bildirisini, Sayın Cumhurbaşkanı'nın son notunu, benim siyasi parti liderlerine gönderdiğim mektubu alt alta koyarsanız bunlar tam bir uygunluk içindedir. Hep aynı şeyi söylüyoruz hep aynı şeyi rica ediyoruz.

29 Şubat günü bütçenin son konuşmasını yapan hükümetin üyesi olan, hükümete güvenoyu vermiş olan partilerden destek gördüğümü söyledim. Doğrudur. Dikkat buyurursanız partiler bana karşı bir hareket içindedirler, parlamento bana karşı hareket içindedir diye bir şey söylemedim. Ne benim 18 Mart tarihli mektubumda var, ne Milli Gü-

venlik Kurulu'nun bildirisinde var. Ne de Sayın Cumhurbaşkanı'nın notunda var.

Dikkat ederseniz, birinci maddeyi konuşurken usul ve üsluptan bahsettim. Usul ve üsluptan bahsederken bana karşı bir davranışı örnek almadım. Birbirlerine karşı davranışlarını örnek olarak aldım. Kimseden şikâyetim yok. Benim ne bir şahıstan, ne bir teşekkülden, ne de bir partiden hiçbir şikâyetim yok. Ben sadece müşahede ediyorum, tespit ediyorum. Diyorum ki şöyle şöyle oluyor, bu oluş memlekete zarar veriyor. Tartışılacak nokta bu. Zarar veriyor mu vermiyor mu? Siz de aynı kanaattesinizdir ki memlekete hayli zararlı oluyor.

Bunun düzeltilmesi mümkün. Evvela kendi kendine karar vermekle mümkün. İçtüzükte değişiklikler yapmakla mümkün. Denemeye değer benim şahsen hiçbir şikâyetim yok. Ve nihayet bir nokta geldiği zaman, müsaade buyurun ben bir sene bu görevi yaptım. Bu arkada bıraktığımız sene 10 sene kadar ağır olaylarla geçmiştir. Nöbeti biz bir başkasına devredelim diyecek rahatlık içinde bir insanım. Bunun için benim kimseden şikâyetim yok! Kimseyle bu konularda tartışma yok, kabul etmiyorum onu. Bana karşı da zaten bir davranış görmedim. Yani hükümete üye vermiş, hükümeti desteklemiş partilerden bana karşı herhangi bir hareket görmedim".

"Sizin istifanız hükümeti zedelemez mi" sorusunu cevaplandıran başbakan Erim, "istifa meselesi zedeler zedelemez, ona bakılmaz; zaruret doğduğu zaman yapılır" demiştir.

Başbakan Nihat Erim, "Milli Güvenlik Kurulu bildirisinde Cumhurbaşkanı'nın parti liderleriyle bir daha görüşmesi deyimi yer alıyor. Bu 12 Mart Muhtırası üçüncü maddesi dikkate alınırsa, son şans mı olmaktadır" sorusuna şu karşılığı vermiştir: "Üçüncü maddeyi uygulamayı kimse istemiyor. Ne silahlı kuvvetler istiyor, ne hükümet istiyor, ne Cumhurbaşkanı istiyor. Hepimizin arzusu Türkiye'de parlamenter, demokratik, insan haklarına dayanan, laik, sosyal, serbest rejime dayanan cumhuriyetin, parlamentonun yaşamasıdır".

"Siyasi çekişmelerin geçici bir süre için durdurulmasının istendiği anlaşılıyor. Bu takdirde parti liderleriyle bir protokol imzalama cihetine gidilmesi de düşünülmüyor mu" şeklindeki soruyu Başbakan Nihat Erim şöyle cevaplandırmıştır:

"Benim 18 Mart tarihinde parti liderlerine gönderdiğim mektupta birçok noktalar var. Onlara biz bakanlar kurulunda da görüştük ve tespit

ettik. Parti liderleriyle benim yapacağım görüşmelerde o ana çizgilerle belirtilmiş olan bir nevi programdır. O ayrıntıları ile tespit edilebilirse, isterseniz adını protokol koyun, adını ne koyarsanız koyun, o dediğiniz netice kendiliğinden ortaya çıkar. Geçici süreden maksat, yani şimdi olağanüstü bir ortam içinde bulunuyoruz. Bu olağanüstü ortamların sistemlerine uygun bir davranışa hepimiz kendi kendimizi kendi gönül rızamızla, arzunuzla sokmak durumundayız.

1973 seçimleri inşallah zamanında yapılır. Yapıldığı zaman seçimden sonra kazanan partiler gelirler hükümeti kurarlar. O zaman, bugün 12 Mart Muhtırası'nı vermiş olan insanlar, bir sorumluluk taşıyorlar. 12 Mart Muhtırası ile bir gidiş vardı o gidişi durdurdular, başka bir gidişe koydular. Onların da o yapılacak genel seçimlerden sonra sorumlulukları ortadan kalkar. Genel seçimden sonra gelecek parti, parlamento, partiler sorumluluğu üzerine tam olarak alırlar, yalnız onların üzerinde olur sorumluluk. İstedikleri gibi o zaman davranırlar. Ama gönlümün arzusu odur ki Türkiye bir daha 12 Mart'tan önceki üsluplara, usullere dönmesin. Büyük ilerleme elde etsin, o ilerlemeye devam etsin.

Sayın Cumhurbaşkanı diyor ki, yani büsbütün vazgeçmeseniz bile, geçici olarak Allah aşkına vazgeçin şu tutumdan! Bunu böyle yorumlayın, manası bu".

Başbakan Nihat Erim, daha sonra Cumhurbaşkanı'nın notunun ikinci maddesine geçtiğini söylemiş ve demiştir ki:

"Bana göre bu ikinci madde hiçbir yanlış yoruma meydan vermeyecek kadar açıktır. Nasıl bir yanlış yoruma meydan vermekte bu iş, şaşıp şaşıp kalmaktayım. Bakın ikinci maddeyi okuyorum: Gerekli yeni adımların atılabilmesi. Şimdi benim 18 Mart tarihli mektubumu hatırlayın. Orada yeni adımlar teklif ediliyor, gerekli yeni adımların atılabilmesi, reformların süratle yürürlüğe konulabilmesi için demokratik, laik, sosyal cumhuriyet şeklinin ve serbest seçime dayanan parlamenter rejim esasının korunması şartı ile, anayasada değişiklik yapılması isteniyor. Sadece anayasada değişiklik dense bu şartlar söylenmeksizin; o zaman belki bir kısım zihinlerde 'Allah Allah anayasada umumi bir ifade ile değişiklik isteniyor, yoksa cumhuriyet rejimi mi değiştirilecek' sorusunu sorabilirler.

'Anayasada değişiklik yapılması isteniyor. Parlamenter rejime mi nihayet verilecek' sorusunu sorabilirlerdi. 'Anayasada değişiklik yapılmak isteniyor, acaba serbest seçim mi ortadan kalkacak' sorusunu so-

rabilirlerdi. Bütün bu kapıları kapatmak için, birer birer anlatılmıştır ki hayır hayır hiç bunlar değil; bunun dışında ya ne söylüyorum: 'Gerekli yeni adımların atılabilmesi, reformların süratle yürürlüğe konulabilmesi için'.

Devam ediyorum şimdi: Geçici bir süre için peşin olarak önceden verilecek bir genel yetki ile, hükümetin teçhiz edilmesi ve kanun gücünde kararnamelerin Bakanlar Kurulu'nun yürürlüğe koyması imkânının yaratılması. Bu cümlenin birinci eğilimi anayasada değişiklik yapılması şu, şu, şu şartlarla. İkincisi de, hükümetin önceden verilecek bir genel yetki ile teçhiz edilmesi.

Şimdi bu genel yetkiyi parlamenter rejime son vermek olmaz. Çünkü aynı maddede parlamenter rejimin, serbest seçime dayanan şeyin muhafazası söyleniyor. Bu, parlamentonun yetkilerini kısıtlamak anlamına da yorumlanamaz. Çünkü hemen hemen bütün parlamenter rejimlerde bu yetki hükümetlere verilmiştir".

Başbakan Nihat Erim daha sonra, Fransız Anayasası'nın 38'inci maddesini okumuş, burada geçen 'hükümet programının uygulanışı nedeniyle' kısmına değinerek şöyle demiştir: "Şimdi yalnız bizim hükümet programında ne yok? İşte koca bir kitap çıkmış meydana".

Erim, Fransız Anayasası'ndan sonra, İtalyan Anayasası'nın 76. maddesi ile 77. maddesini de okumuş, bu maddeler ile ilgili örnekler vererek konuşmasına şöyle devam etmiştir:

"Şimdi Sayın Cumhurbaşkanı'nın notunda neden bana lüzum görüldü. Bu ihtiyaç neden doğdu?

Hatırlarsınız geçen yaz anayasa değişikliğini biz teklif ettiğimizde, bu kanun gücünde kararname yetkisini de istedik. Ve benim isteyişim şimdi kanunlaşan 64. madde gibi değildi. Bundan daha genişti.

Daha ziyade İtalyan ve Fransız Anayasaları'nın karması bir yetkiydi. Yani önceden Meclis'ten yetki almadan kararname çıkarmak yok, ama yetki de şimdi 64. maddede olduğu gibi sınırlamamıştık biz bizim isteğimizle. Partiler bunu o zaman çıkarırken, kabul ederken bu yetkiyi çok sınırladılar. Adeta kullanılmaz hale getirdiler. İkincisi ben geçen eylül ayında anayasa değişikliği biterken, Senato'da daha son görüşmeleri yapılırken, parti liderleri ile hatırlarsınız görüşmeler yaptım. Hatta Bingöl'e giderken uçakta gazetecilere demeç verdim. Dedim ki bazı kanunlar için kanun gücünde kararname yetkisi isteyeceğim. Çünkü meclisler 2 ay tatile girecekler. Vermediler o yetkiyi bana. Yani

meclislerde yaptığım sondajlarda bana bu yetkiyi vermek niyetlerinde olmadıklarını gördüm. Onun üzerine kapı kapalı dedim. Maddeyi öyle değiştirdiler ama vermiyorlar, vermediler ben de teşebbüs etmedim.

Halbuki o gün madem ki siz ön yetkiyi bana vermiyorsunuz, ben de bu devleti idare edemem, allahaısmarladık demeyi de uygun görmedim. Ne yapalım olduğu kadarından devam ederiz. Söz verdiler bana: Sen bu yetkiyi neden istiyorsun? Getiriyorum reform kanunlarını, başlıyorum. Çabuk çıkaralım diye istiyorum. Hiç merak etme, dediler. Bu reform kanunlarını biz senin kararname ile çıkaracağın kadar çabuk çıkarırız. Teşekkür ederim. Benim de istediğim bundan ibarettir dedim.

İlk denemeyi de reform kanunlarından hiçbirini yetki istemek şeklinde götürmedim. Çünkü biliyordum ki sökmeyecek, öyle anlamıştım.

Herkesin kabul edebileceği, pek çok şikâyetler uyandıran, personel kanununun düzeltilmesi için yetki kanunu ile gittik. Tamamen teknik bir konu. Ve personel kanunu öyle bir konu ki her gün uygulama devam ettikçe, her gün önceden hatıra gelmeyen güçlükler ortaya çıkıyor, aksaklıklar çıkıyor. Şu halde dedik, bir aksaklık çıktığında yeni bir kanun götürürsek o kanunun meclisten erken çıkması 3-4 ay sürüyor. Teknisyen kalmıyor diyorlar devlet kadrolarında ayrılıyorlar. Şöyle oluyor, böyle oluyor. Bir yetki kanunu götürelim. Yetki isteyelim. Yetkiyi aldıktan sonra artık kararnameler ile personel kanununun aksak yerlerini düzeltelim.

Bu yetki kanununu meclise götürdüm. Zannediyorum şu anda 4 ay oldu. Bu yetki kanunu meclistedir. Millet Meclisi'nin bütçe komisyonundan çıkmıştır. Millet Meclisi'nin gündemine girecek, Millet Meclisi'nde müzakere edilecek, kabul edilecek, oradan Senato'ya gidecek, orada müzakere edilecek, kabul edilecek en erken, en erken bir tahmin yapalım, bir ayda olur diyelim. Demek ki beş ayda bir yetki kanunu çıkacak. Bu, yetki kanununun maksadına, amacına ters düşüyor. Yetki kanunu istemenin ve kanun gücünde kararname çıkarmanın amacı çabuk karar vermek, çabuk yürürlüğe koymak. Sade alelade bir kanun götürseydik o da beş ayda kanunlaşırdı. Ben bu olayı kastediyorum. Böyle oldu diyorum. Şundan oldu, bundan oldu. Onun hakkında ben şikâyette bulunmuyorum. Olay bu, buna bir çare bulalım bunu daha çabuklaştıracak. Personel kanunu tipik bir misaldir. 5 ay sonra hâlâ yüksek mühendisi 1.200 liraya çalıştırıyoruz, çalışmıyor. O da biliyor. Karayollarından 250 kişi ayrılmış. Doktoru öyle, diğer teknisyenleri

öyle, her Bakanlar Kurulu'nda feryat geliyor. Gün geçmez ki beş, altı bakan arkadaşım beyefendi bu yan ödemeler ne olacak, teknik personel ne olacak? En çok benim üzerime ağırlık bastıran konulardan biridir bu. İşte 5 aydır yetki kanunu çıkmadı. Bundan dolayı ben falan parti suçludur, falan kişi suçludur demiyorum. Katiyen. Diyorum ki: Sistemimizde, bu noktada daha iyileştirilmesi gereken bir aksaklık var. Bu aksaklık giderilsin. Bu aksaklık nasıl giderilir? Sayın Cumhurbaşkanı ikinci maddesinde diyor ki: 'Hükümete önceden genel geniş bir yetki verirseniz, artık her seferinde hükümet gelip size falan konuda yetki istiyorum, 5 ay geçti, falan konuda yetki istiyorum, 5 ay bekle olmaz'.

Hükümetin programı belli. Fransız Anayasası'nda olduğu gibi, program güvenoyuna mahzar olmuş, meclislerde güvenoyu almış program. Kabul etmişsiniz o programdaki maddeleri. Mesela şöyle bir yetki kanunu verilebilir: 'Büyük Millet Meclisi'nde falan tarihte güvenoyu almış olan programın içine girmiş maddelerin gerçekleştirilmesi için, hükümet kanun gücünde kararnameler çıkarabilir' dendi mi, işte bu maksat hasıl olur.

Sayın Cumhurbaşkanı'nın parti liderlerine sunduğu, teklif ettiği, tetkiklerine bıraktığı husus budur. Şimdi bundan nasıl parlamenter rejimin sonu, parlamento yetkilerinin kısıtlanması neticesi çıkarılır. Benim aklım duruyor".

Başbakan Erim Alman Anayasası'nın 80. maddesini de bu arada basın mensuplarına okumuş, Almanya'da da bu çeşit kararnamelerin çıkarılabildiğini bildirmiştir.

Osmanlı devrinde bunun uygulandığına da değinen Başbakan konuşmasını şöyle tamamlamıştır:

"İşte arkadaşlar zannediyorum size Sayın Cumhurbaşkanı'nın parti liderlerine vermiş olduğu notun iki maddesini her noktadan değerlendirmiş, açıklamış oldum. Bununla beraber soracağınız sorular varsa onu da karşılamaya çalışırım".

Bundan sonra gazeteciler konuyu daha açıklığa kavuşturmak üzere bana sorular yönelttiler. Bu sorulardan biri de "parlamento bundan sonra kurucu meclis olarak mı çalışacak" idi. Ben şöyle cevap veriyorum:

“Kurucu meclis deyiminden ne anladığınızı bilemiyorum. Çünkü bizim parlamentomuzun 3/2 çoğunlukla anayasayı değiştirmek yetkisi zaten var. Parlamentomuzun bu yetkisi zaten bulunduğuna göre, kurucu meclis hüviyetindedir her zaman. Yani 3/2 çoğunlukla anayasayı değiştirmek istediği zaman değiştirir ve devletin kuruluşuna dair yasadır anayasa. Bu surette kurucu bir rol oynamış olur. Sizin bu sorunuzdaki manayı bundan dolayı anlayamadım”.

Tekrar sual soruyorlar: “Parlamento hükümeti denetleme fonksiyonunu kaybediyor mu?”

“Hayır birinci maddeyi konuştuk. Bir kere yasaklama tabiri yok. Kullanılan kelimelere dikkat etmek lazım. Bir kere yasaklama tabiri yok. Sayın Cumhurbaşkanı çağırıyor. Liderlerle istişare ediyor. Liderlere kendi düşüncelerini yazılı olarak veriyor. Ve ‘bu konuyu görüşün, müzakere edin ve bana kesin açık cevabınızı bildirin’ diyor. Onlardan karşılık cevap istiyor. Belki onlar diyecekler ki ‘efendim bu sizin buyurduğunuz hastalığı, mahzurları biz de görüyoruz. Öyle değil de, şöyle düzeltebiliriz onları. Evvela teşhiste beraberlik sağlanırsa, tedbir olarak şöyle düzenleriz, böyle yaparız’. Buna açık not, kapalı değil. Bir ültimatom değil bu. ‘Böyle karar verilmiştir, böyle olacaktır diyorum’ da demiyor.

O sonundaki cümleyi okudum size. Bir daha hatırlatayım ‘siyasi partilerin ve parlamento gruplarının bu hususta açık kesin cevaplarını rica etmekteyim’ diyor. Yani ‘alın inceleyin, görüşün, akıl akıldan üstündür siz de bir şey söyleyin’. Ve dikkat buyurun bu dünya kamuoyunun önünde oluyor bütün bu görüşmeler. Bu suretle şimdi kamuoyumuz da bu meselenin içinde. Her evde her yerde 2 kişi bir araya geldiğinde bu konuları görüşüyorlar.

Diyor ki haklıdır. Diyor ki haksızdır. Şöyle yapmalı, böyle yapmalı. Demokrasilerin bir özelliği de bu değil mi? Kamuoyunun geniş çevreleri memleket meselelerinin üstüne almak ve onları da fikren bu meselelere eğilmeye çağırmak.

Bu şimdi sağlanmıştır Türkiye’de. Herkes bunu düşünmektedir. Radyomuz veriyor, televizyonumuz veriyor, gazetelerimiz, ajanslarımız veriyor. Yabancı memleketlerden dikkatler Türkiye’ye çevrilmiştir. Yalan haberler çıkıyor, yanlış haberler çıkıyor. O yalan, yanlış haberleri 24 saat bile yaşatmıyoruz. Doğrusunu söylüyoruz. Bu suretle Türki-

ye'nin sağlıklı bir bünye içinde, serbest demokratik tartışma içinde, meselelerini hallettiği bir kere daha görülüyor.

Size bu vesile ile şunu bir kere daha hatırlatmak isterim:

Batı Avrupa'dan Türkiye'ye doğru gelirken, Avusturya'dan ve İtalya'dan Yugoslavya'ya geçtikten sonra, Türkiye'ye gelinceye kadar serbest seçimli parlamento hiçbir yerde görmezsiniz. Yugoslavya'da yoktur. Bulgaristan'da yoktur. Yunanistan'da yoktur (o zaman Yunanistan'da askeri cunta idaresi vardı). Bağımsız mahkemeler işte görüyorsunuz ne kadar bağımsızdır, Anayasa Mahkemesi ile, Danıştay'ı ile, Yargıtay'ı ile, diğer mahkemeleriyle. Ne derece vardır o memleketlerde siz benden çok iyi bilirsiniz. Basın mümessillerisiniz, işiniz burada. Sıkıyönetimin meşgul olduğu konulara değinmedikçe istediklerinizi yazarsınız. O sahaya girmemek şartı ile. Söylüyorum, yaralıyız, o sahaya girmemek lazım.

Türkiye'den devam edin doğuya doğru gidin. Bütün sınırlarımızı çevreleyen memleketlere bakın. Japonya'ya varıncaya kadar bir tane daha böylesini bulamazsınız. Böyle bir ortamda Türkiye bu sistemini nasıl muhafaza ediyor. Nasıl yürütebilir? Bunun üzerinde durup düşünmek lazım, eğilmek lazım.

Öbür memleketlerin hiçbirisi bunun kırıntısını muhafaza edememişler. Bizde bu gün aşırı uçlar müstesna, kanun dışı yollarla rejimi devirmek eylemleri müstesna, her şeyi savunabilirsiniz. O saydığım memleketlerin hiçbirisinde bunlar yok.

Türkiye'nin meselelerine eğilirken bu noktayı da göz önünde tutmak lazım. Biz bu var olanı sürdürmek istiyoruz. Var olanı bugün içinde bulunduğumuz tehlikelerden kurtarmak istiyoruz. Adam çıkıp açıkça söylüyor: 'Ben bu rejimi zorla yıkacağım, yerine de zorla öyle bir rejim kuracağım ki benim gibi düşünmeyenlere serbestlik vermeyeceğim'. Bu olmaz. Buna müsaade edemeyiz.

Peki: Ben kendi düşüncelerimi seçim yolundan iktidara getireceğim. Vatandaşlarımı ikna ederek iktidara getireceğim. İkincisi iktidara geldikten sonra da benim gibi düşünmeyenlere hayat hakkı tanıyacağım. İnsan haklarını tanıyacağım. Bunu diyebilen herkes serbest Türkiye'de.

Ama bunu demiyorlar 'zorla geleceğim' diyorlar. 'Benim halkım bilinçleninceye kadar bir asır daha geçer' diyorlar. 'Onun için bekleye-

> mem' diyorlar. 'Kanla yazacağım, zorla geleceğim' diyorlar. Peki geldin sonra ne yapacaksın?
>
> Sonra, benim gibi düşünmeyenlere hayat hakkı tanımayacağım. Yok, yok böyle bir şey! Seçimle geleceksin ve sana tam zıt düşünenlere de hayat hakkı tanıyacaksın. Bugünkü uygar dünyanın bağlı olduğu prensipler, insan hakları ve ana hürriyetler denen şeyler bunlar. Alfabesi bu.
>
> Bunu kabul etmeyen eylemcilere, bunu kabul etmeyen düşünce sahiplerine Türkiye'de serbestlik yok. Bugünün de işi değil. Atatürk devleti kurduğu zaman böyle koymuş, böyle geliyor.
>
> Bu konuda yeni bir kanun konmadı. Eskiden beri yürürlükte olan kanunlar uygulanmaktadır".

Gazeteciler soruyor: "Ya siyasi partiler Cumhurbaşkanı'nın notundaki 2 maddeye cevap vermezse ne olacak?" Ona şu cevabı veriyorum: "Ona o zaman karar veririz".

Bunu söylerken ben zaten başbakanlıktan çekilmeye karar vermiş bulunuyordum. Fakat bunu o esnada bu kadar açık söylemek istemiyordum.

Gazeteciler gene soruyor: "Anayasa'da istediğiniz değişiklikler nedir?"

Ben cevap veriyorum: "18 Mart tarihinde parti liderlerine, grup başkanlarına yazdığım mektupta bunun esasları vardır".

Tekrar soruyor gazeteciler: "1973 yılında normal seçimlerin yapılabileceğini söylemiştiniz. 12 Mart Muhtırası'nı imza edenlerin görevleri o seçimlere kadar devam edecek mi?" Ona şu cevabı veriyorum: "Görevler kanunlarla sınırlanmıştır. Kanunlar neyi yazıyorlarsa o olacaktır".

Gene soruyorlar: "Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinde genişleme olacak mı? Ben cevap veriyorum: "Böyle bir şey konuşmadık".

Gazeteciler bir soru daha soruyorlar: "Bugünkü durum, bugünkü ortam 12 Mart öncesinden daha kötü müdür?

> Ben cevap veriyorum: "Bugünkü durum 12 Mart koşullarından daha kötü değildir. Bir defa 12 Mart'ı hatırlarsanız, onu takip eden günleri hatırlarsanız: çocuğu olanlarınız çocuklarını sabahleyin okula gönder-

diği zaman sağ mı, yaralı mı, yoksa hiç dönmeyeceğini düşünme halindeydiniz. Şimdi böyle bir şey yoktur.

Üniversitelerimizde her gün gruplar halinde birbirleriyle dinamit ve tabanca ile vuruşuyorlardı. Bunlar şimdi yoktur. İnsanlar kaçırılıyor, paralar alınıyor, bankalar soyuluyordu. Bugün böyle bir şey yoktur.

Bu zorbalık eylemlerinin suçlu zannedilenleri mahkemelerdedir, bir kısmı mahkûm olmuştur. Bir kısmının da davaları devam etmektedir.

O günden bugüne yeniden memleket ortamını, bu gibi kanunsuz davranışlar içine girmek istidadında olacaklara, müsait olmaktan çıkarmak için kanunlar yapılmış, meclislere sunulmuş bir kısmı kanunlaşmıştır. Mesela ceza kanunları, mesela ceza muhakeme kanunları, askeri ceza kanunu, askeri ceza muhakeme usulü kanunları yeniden değişmek üzere bulunmaktadır.

Diğer bir konu: Hatırlarsınız, ben bütün konuşmalarımda iki türlü tedbir söylerim. Birincisi acele bu kanunsuz eylemleri hemen durduracak tedbirler. Bir de uzun vadeli tedbirler yani memleketin sosyal ve ekonomik ortamını süratle değiştirecek, daha üst düzeylere getirecek tedbirleri yeni reform tedbirlerini almaktan bahsetmişimdir.

Allah'a şükrediyorum ki şu güne ulaştık. Benim meclisten güvenoyu aldığım Nisan 1971'dir. 5 Nisan'dayız. Tam bir sene sonra vaat ettiğim 5 ana konudaki reform kanunları Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuş, toprak reformu ile petrol reformu kanunu da Bakanlar Kurulu'nda. Toprak reformu tasarısı kesin şeklini almıştır. Petrol reformu da almak üzeredir. Yani ana konularda reformlar raya girmiştir. Yürütülmeye başlanmıştır. Bu reformlarda, meclislerden de umduğum gibi temmuz ayına kadar kanunlaşır çıkarsa, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik problemleri yeni bir düzeye ulaşmış olacaktır."

III. Beş Yıllık Plan

"Buna şunu da katayım:

Hepiniz biliyorsunuz: Üçüncü Beş Yıllık Plan'ı hazırlamakla meşgulüz. Planın stratejisi Bakanlar Kurulu'nda bugünlerde görüşülecek. Bu Üçüncü Beş Yıllık Plan 22 yıllık bir perspektif içinde ele alınmıştır.

1995 yılında Ortak Pazar'a tam üye olacağımıza göre hazırlanmıştır. Ortak Pazar'a tam üye olduğumuzda Türkiye'de adam başına düşen milli gelir 1.517 dolar, yani yaklaşık olarak 22 bin Türk Lirası olacaktır ki bugünün İtalya'sında adam başına düşen gelirdir.

Eğer bu 22 yıllık dönemi iyi kullanırsak ve – hatta dışardan da bulacağımız katkılarla, işbirliğiyle – bu süreyi daha da kısaltarak, Türkiye gelecekte bu şekilde bunalımlara düşürülemeyecektir. Türkiye'de yıllardır bu çocukları, gençleri buralara itenler onları bunlara azmettirenler, onların beyinlerini yıkayanlar, ne yazık ki Türkiye'nin sosyal ve ekonomik ortamının elverişli olmasından da faydalanmışlardır. Bu ortamı süratle değiştirmemiz lazımdır. Buna dışardan da – benim son Amerika gezimde – büyük bir olanak sağlamıştır".

Dünya Bankası kredisi

"Dünya Bankası Genel Başkanı McNamara ile yaptığım görüşmede Türkiye'ye yılda 200 milyon dolarlık kredi açılması ve bunun 10 yıl devam etmesi öngörülmüştür.

Şimdiye kadar Dünya Bankası, Ereğli çelik müstesna, hiçbir ara sanayiye, petro-kimya gibi ara sanayiye, yatırım yapmamıştır. Sadece alt yapı yatırımları yapıyordu. Görüşmelerimizde Dünya Bankası'nın bundan sonraki Türkiye'deki ara sanayiye yatırımlar yapması da prensip olarak kabul edilmiştir.

Görüyorsunuz Merkez Bankası bültenlerinden, Türkiye ekonomik bakımdan iyi yoldadır. Döviz rezervlerimiz 900 milyon dolar civarındadır. Geçen hafta 872 milyon dolardı. Umuyorum ki bu hafta 900 milyara çok yaklaşacak. Ve belki 1 milyara varacağız. Türkiye tarihinde böyle şey görülmemiştir. Hayat pahalılığından arkada kalan paylardan çok canı yanan vatandaşlar şimdi böyle bir şikâyette bulunmuyorlar. Çünkü hayat pahalılığı normal seyrine dönmüştür. Öyle hızlı bir gidiş yoktur. Endeks 0,70'lerde oynamaktadır. Halbuki geçen sene 2,40'larda yürüyordu. Bunu almakta olduğumuz tedbirlerle daha da yavaşlatacağız.

Ayrıca yatırımları sürdürmek, yürütmek kararındayız. Milli gelirimiz artmaktadır. Fakat ne yapalım ki bir yandan da nüfusumuz yılda 1 milyondan fazla çoğalmaktadır. Bir milyondan fazla insana iş bulmak güçlüğü karşısındayız. Geri kalmış bölgelerimiz, illerimiz vardır. Devlet Planlama Teşkilatımız bu dengesizliği gidermek için formüller üzerinde çalışmaktadır. Eğer biz, dediğim gibi, her birimiz bir milli bilince varırsak, her birimiz Atatürk ilkeleri etrafında büyük Türkiye amacı üzerinde birleşirsek, Türkiye çok güzel geleceklere doğru yönelmiş demektir".

Gençleri kimler kışkırtıyor?

"Ama içimizden, kendi evlatlarımız birtakım yanlış, sapık ideolojilere kendilerini kaptırırlar ve memleketlerine, toplumlarına iyilik yerine zarar verme yolunda ısrar ederlerse bu yürüyüşümüz gecikir. Durmaz, ama gecikir. Bu her birimiz için yeni üzüntülere sebep olur.

Şunu da ilave edeyim ki, her zaman söylediğim gibi bunun kökü dışarıdadır. Türkiye'yi zayıf düşürmek, Türkiye'yi bölmek isteyen milletlerarası teşkilat vardır. Bu teşkilat bizdeki bu ortamdan, bizdeki bu davranışlardan faydalanıyor, bunu körüklüyor. Teşvik ediyor, besliyor. Bunu da bir an hatırımızdan çıkarmamak lazım. Stockholm'den, Doğu Berlin'den Batı Berlin'den, Paris'ten, Londra'dan, Filistin çöllerine amatör gençlerin akademik davranışları ile gidilmez.

Bunu bir örgüt götürür. Bu milletlerarası bir örgüttür. Almanya bundan mustariptir. Fransa bundan mustariptir, başka memleketler bundan mustariptir. Amerika bile bir iki sene evvelki olayları aynı örgüte bağlamaktadır. Bunu da bir an aklımızdan çıkarmamalıyız. Yani dava tek boyutlu bir dava değildir. Çok kompleks, mudil bir davadır. Bunu tekmil unsurlarını göz önünde tutarak değerlendirmek lazımdır.

Onun için ben mütemadiyen diyorum ki, hükümet tek başına bu işlerle, asla tek başına çıkamaz. Bütün partiler, bütün gazeteler, bütün basın, bütün aydınlar hükümete yardımcı olurlarsa bu davanın üstesinden gelinir".

Gensoru öneriliyor

8 Nisan günü Demokratik Parti hükümet hakkında daha doğrusu Başbakan Nihat Erim hakkında gensoru açılmasını istedi. Vedat Önsal imzası ile verildi.

9 Nisan günü Türkiye Ziraatçılar Genel Kurulu'nda yaptığım bir konuşmada ziraat teknisyenlerinin durumuna dikkati çektikten, onların köylüye en çok hizmet eden ziraat uzmanları olduklarını söyledikten sonra, şöyle devam ediyorum:

> "Çiftçimiz, köylümüz yurt içinde geniş bir örgüte kavuştuğu gün bu memleketin sosyal dengesi yeni bir güç kazanacaktır. Bu yolda yol göstererek, rehber ederek uyandıracak, ileriye doğru götürecek unsurların başında sizler gelmektesiniz. Köy öğretmeni bu konuda ne kadar önemliyse ziraat teknisyeni de ondan daha az önemli değil bilakis daha çok önemlidir.
>
> Sizler yurdun her köşesinde çalışırken çok rica ederim bu düşünce zihninizde daima hazır bulunsun. Bu vesile ile toprak ve tarım reformundan ne anladığımı bir defa daha söyleyeyim: Biz toprak ve tarım reformu derken ben şahsen, toprağın adil ölçülerle dağılmasından çok, tarım reformu dediğimiz tarımsal gelirin artırılması, tarımda modernleştirme, tarımda tekniğin uygulanması hususuna önem vermekteyim. Bunu da siz ziraatçılarımız, teknisyenlerimizle ziraat mühendislerimiz düşüneceksiniz, bulacaksınız, uygulayacaksınız. Tecrübe edeceksiniz, yanlışlar olacak, düzelteceğiz. Ama hep beraber ileriye doğru memleketimizi götüreceğiz".

Gensoru için söylediklerim

10 Nisan günü Millet Meclisi'nde Demokratik Parti'nin verdiği gensoru önergesinin gündeme alınmasını istedim ve şöyle konuştum:

> "Madem ki iş ortaya atıldı, bir an önce Millet Meclisi'nin güveni veya güvensizliği anlaşılsın. Bugün gensoru açılmasına karar verilirse hiç vakit kaybetmeden esasa geçelim. Anayasanın 84. maddesi asgari 2 gün geçmesini istiyor. Şu halde 13 Nisan perşembeyi şahsen teklif ediyorum. Bu mesele uzamasın. Bitirelim. Güvensizlik olursa yeni hükümet çabuk kurulsun. Memleket koşullarının uzun tereddütlere elverişli bulunmadığını ayrıca izaha lüzum yoktur sanıyorum.
>
> Önerge sahibi ve aynı zamanda DP sözcüsü olan sayın milletvekili arkadaşımız bunalımı başbakanın çıkarmış olduğunu söyledi. Bunalımlar olayların belli bir yönde gelişmesiyle çıkar. Prensip sahibi insanlar yeri gelince çekilmesini bilmelidirler. Politikacıları yıpratan, memlekete zararlı olan, vakit gelince çekilmesini bilmemektir.
>
> Ne gariptir ki DP sayın sözcüsü sık sık hükümet bunalımı yaratmakla beni suçlarken, bazı üyelerse silahlı kuvvetlere dayanarak işbaşına geldiğimizi iddia ediyor ve görev süresini uzatmak için olağanüstü denilen halin devamını isteyeceğimizi, her şeyi buna göre düzenlediğimizi iddia ediyorlar.
>
> Bu her iki görüşün de yanlış olduğu, aynı zamanda iddia edilebilmelerinden bellidir. Kalmak isteyen bunalım yaratmaz. Bunalım yaratan kalamaz.
>
> Her neyse bu iki iddianın da yanlışlığı çok geçmeden anlaşılacaktır. Ama maksatlı iddia sahipleri o zaman teşhiste yanıldıklarını itiraf edecekler mi? Hiç zannetmiyorum, kim bilir neler bulup söyleyecekler".

Bu sözlerimle zaten benim çekilmeye kararlı olduğumu üstü kapalı bir suretle ortaya koymuş oluyorum.

Konuşmama devam ediyorum:

> "Son günlerin tartışmalar yaratan olayı Sayın Cumhurbaşkanımızın siyasi partilere ve gruplara verdikleri kısa nottur. Siyasi partilerimizin liderleri bu notu aldıktan sonra kendi partilerinin yetkili organlarıyla notta işaret edilen konuları derinliğine görüşmüştür. Ve cevaplarını Sayın Cumhurbaşkanına sunmuşlardır. Bu cevapları ben incelediğimde şu hususları tespit ettim:
>
> İçtüzük değişikliğinde, böyle bir ihtiyaçta hemen hemen bütün partiler müttefiktir.
>
> "Anayasa değişikliğine, AP 'evet' diyor, CHP 'açıklık ve bilgi verilsin ondan sonra görüşelim' diyor. MGP, 'hükümet başkanı, parti temsilcilerinin katılacakları bir toplantı yapılsın, sarih maddeler getirilsin'

diyor. DP ‘bazı değişiklikler yapılabilir’, Milli Birlik Grubu ‘dokunulmasın’ diyor. Kontenjan Grubu ‘evet’ diyor.

Peşin, genel, geniş yetkiye Kontenjan Grubu dışında, bütün partiler ‘hayır’ diyor.

Siyasi faaliyetin durması tabirini, normal siyasi hayatta meclis hayatındaki görüşmelerin, tartışmaların durması şeklinde yorumlayınca tabiatıyla istisnasız herkes buna ‘hayır’ diyor.

Ama onun dışında, asıl kastedilen mana ele alındığında, AP itidalin korunmasına taraftar. CHP partiler aralarındaki ilişkileri düzenlemenin doğru ölçülerini kendileri bulurlar; MGP ‘seviyesiz çekişmelerden kaçınılsın’ diyor. DP bir şey söylemiyor bu konuda. Milli Birlik Grubu bir şey söylemiyor. Kontenjan Grubu ‘evet’ diyor.

DP, ilk günden beri benim başında bulunduğum hükümetleri beğenmez, çekilmesini ister. Kendi tasavvur ettiği zaman ‘niye buhran yaratıyorsun’ diyor. Çekilmezse ‘niye çekilmedin’ diyor. Bir karar verse de biz de bu karara göre cevap arz edelim. Hükümet bir güvensizlik oyu ile karşılaşırsa çekilir. Bu parlamentonun elindedir. Yalnız DP’nin arzu etmesiyle ne hükümet çekilir, ne de gelir. Parlamento karar verir, hükümet çekilir.

Bir de tüm hükümetin veya başkanın, tek başına vereceği kararla güvenoyu alınmasına rağmen çekilmesi vardır. Mesela Başbakan hasta olur, yorgun olur, prensiplerine bağlı kalmak ister. Yahut işbaşına başka bir hükümetin gelmesini devlet için daha yararlı sayar. Parlamento ile çatışmayı yurt çıkarlarına zararlı sayar.

Bunlar gibi daha başka sebeplerle ayrılmayı, yurtseverliğin gereği görebilirim. Böyle de çekilir hükümet.

İlerde arkada kalan haftaların, ayların, olayların iç yüzü elverişli ortam doğunca açıklandığında, bana karşı insafsızca davrananların o zaman hallerini görmek isterim.

Bugün fevkalade bir hal içindeyiz. Memleketimiz, varlığına, bütünlüğüne kastedilmiş birtakım dışardan idare edilen kuvvetlerin, örgütlerin tehdidi altındadır. Normal şartlar altında değiliz ve normal şartlarda olmadığımız için davranışlarımızın da, sorumluluklarımızın da, dikkatlerimizin de buna uygun olarak cereyan etmesi lazımdır. Normal hallerin tabii görülecek bazı hareketler, bazı davranışlar, bazı sözler bugün Türkiye’nin içinde bulunduğu halde biraz dikkat, itina ve feragat ve fedakârlık istemektedir.

DP sayın sözcüsü benim parlamenter sistemi istemediğimi iddia etti.

Parlamenter sistem, hukuk devleti en az 1939'da Paris'te doktora tezini yazıp savunduğum tarihten beri, yani 33 yıldır inandığım bir rejimdir. Kitaplarım, makalelerim, denemelerim, politik alanda söylediklerim istisnasız bir doğrultudadır.

Bir yıldır Başbakan olarak sorumluluk taşıyorum. Bu görevi üzerime aldığım gün parlamentoya olan saygımı belirtecek davranışlara girdim. Sözler söyledim.

Hükümet çekilmişti. Yeni hükümetin başkanı olarak parlamentoya sarılmak isteyişimin anlamını insaf duygusunu yitirmemiş olanlar elbette takdir edeceklerdir. Bu tutumdan şu ana kadar bir an caymadım, caymayı düşünmedim.

Bir meseleyi daha belirtmeliyim:

Parlamenter rejimi, siyasi rejimlerin içinde en az kusurlusu saymak, buna inanmak başka şeydir, rejimin uygulama noksanlarının düzelmesini, daha iyiye götürülmesini istemek büsbütün başka şeydir. Türkiye'de parlamenter çalışma usullerinin geliştirilmesini tecrübelerden ders alınmasını ben her zaman savundum.

Başbakan olmadan kısa bir süre önce, bu konuda yazdığım makaleler vardır. En son 1970 yılı kasım ayında bu kürsüde, Millet Meclisi yeni başkan seçiminin uzun sürmesi ve başkan seçilmedi diye meclisin gündeminde bekleyen devletin önemli işlerinin haftalarca gecikmesi, seçim turlarından başka bir iş yapılmaması karşısında buna karşı çıkmış 'başkan seçilmedi diye Millet Meclisi çalışmaz, bunu kabul edemiyorum' demiştim. İçtüzüğün yanlış uygulandığını ileri sürerek açıklık getirecek bir de değişiklik önergesini sayın İlhami Sancar ile birlikte vermiştim.

Başbakan olduktan sonra ilk günden beri usulleri iyileştirmek zarureti üzerinde duruyorum. Meclis çalışıyor, hem de çok çalışıyor. Fakat usullerin yetersizliğinden arzu edilen verimlilik sağlanamıyor. Usulleri düzenlemek, değiştirmek şart olmuştur.

Nitekim Millet Meclisi'nin Sayın Başkanı da bunu takdir ederek, yeni bir içtüzük hazırlamıştır. Bunun bir an önce yürürlüğe girmesi, işlerin daha süratli ve mütekamil ilerlemesi için elzemdir. Bu arada kaba sözlerin, davranışların yurt sathında itibar kırıcı etkisine bir kere daha işaret ediyorum. İçtüzükte de, anayasada da değişiklik yaparak, toplantı açış oranını düşünürsek, engellemeleri önlersek, oylama zaman ve

usulünü daha elverişli hale sokarsak, çalışmayı bozanlara, kaba davra-nanlara daha etkili müeyyide tatbik edersek, zannediyorum ki parla-menter rejimimiz bundan sadece yarar görür. Daha kuvvetlenir, daha itibarlı olur. Benim arzu ettiğim, gerçekleşmesini temenni ettiğim bun-dan ibarettir.

Demokratik Parti, Sayın Cumhurbaşkanımıza verdiği cevapta ‘kendi Türkiye’de, özlemi İngiltere’de başbakanlık yapılmaz’ buyuruyorlar.

Ben daima bizdeki ve başka ülkelerdeki faydalı uygulamalardan ders almayı severim. İktisadi ve siyasi otarşi devri Hitler ile birlikte tarihe karıştı. İngiltere bütün dünyada parlamentoların anası, bir başka de-yimle beşiği sayılır.

Her devlet oradan örnek almıştır. Biz de aldık. Yine almalıyız. Parti-ler, gruplar büyük çoğunlukla anayasa değişikliği, içtüzük değişikliği ihtiyacını Sayın Cumhurbaşkanı’na verdikleri cevapta kabul etmişler-dir. Bu memnunluk verici bir belirtidir. İnşallah ayrıntıya girildiğinde kolay anlaşırlar.

Peşin, geniş şekliyle, hükümete kanun gücünde kararname yetkisi ve-rilmesini anayasanın şimdiki 64. maddesi içinde kabul ediyorlar. Bu maddeyi genişletmeyi red ediyorlar. AP ve CHP bu konuda şöyle di-yor: AP: ‘Anayasamızın, kanun gücünde kararname konusuyla ilgili, 64. maddesi hükmünü aşan bir anlam taşıyorsa, bu isteğim mahiyet ve şümulü öğrenildikten sonra görüşümüzü tespit ve belirtmek mümkün olacaktır’.

CHP ise bununla beraber kanun gücünde kararnameler konusunda hükümetin uygulamada karşılaştığı güçlüklerin peşin bir yetki devrine gidilmeksizin çözümlenebileceği kanısındadır. İstenen yetki (ki bence, benim anlayışıma göre) yanlış değerlendirilmektedir. Parlamentonun yetkilerini elinden almak kimsenin gücünde değildir. Parlamento, par-lamenter rejimlerde görüldüğü gibi, kanun gücünde kararname yetkisi-ni genişletsin istenmiştir.

Buna partiler şu veya bu tarzda olumsuz cevap vermişlerdir. Herkes buna ancak saygı gösterir. Sayın Cumhurbaşkanı’nın partilere verdiği notun sonunda bir cümle vardır. ‘Bu konuların görüşülerek kesin ceva-bınızı bekliyorum’ cümlesi. Demek ki partilere bir teklif yapılıyor, partilerden mukabil bir teklif bekleniyor. Bu cümle bence bunun ifade-sidir. Partiler meseleleri görüşmüşler ve her nokta altında ne düşün-düklerini Sayın Cumhurbaşkanı’na bildirmişlerdir. Siyasi partilerimiz

takdirle karşılanacak bir açıklıkta sorumluluklarını yüklenmişlerdir. Şimdi önemli olan devletimizin bu karardan zarar değil yarar görmesidir. Siyasi partiler ve gruplar devletin ihtiyacı olan yasaları hızla ve isabetle çıkarırlarsa, yetkinin esirgenmesi bir sakınca yaratmaz.

Sayın Paksüt çok güzel noktalara temas ettiler. Çok uyarıcı mütalaalar ortaya koydular. Hukuk mantığı olarak, bilgi olarak Paksüt'ün söylediklerinin itiraz edilecek bir yeri yoktur.

Bütün mesele bir yanlış anlamada, bir yanlış anlamadan, bir yanlış değerlendirmeden ileri gelmektedir. Eğer yanlış anlamada, yanlış değerlendirmede benim kusurum olmuşsa – ki olabilir insandır mutlak her zaman her yaptığı doğru olmaz – ben kendi payıma düşeni kabul ediyorum. Ancak artık şu şüphe kalmamalı: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası kemaliyle yürürlüktedir ve herkes sorumlu, sorumsuz ona saygı göstermekle mükelleftir.

Anayasaya saygısızlık hatıra bile gelmez. Nihayet hepimiz ıstırabını çektiğimiz olayların etkisi, tesiri ve yükü altında çıkış yolları aramaktayız. Meseleyi böyle almak lazımdır.

Dışarıdan Türkiye'ye bakanların, Türkiye meselelerini inceleyenlerin hepsi bizim dostlarımız değil. İrlanda'da hoş gördüklerini, Türkiye'de gölgesi belirdiği zaman, bir felaket olarak takdim ediyorlar. Bunu biliyoruz ve Türkiye haberlerinden kötü istikametler çıkarmak için gayrette olanlar vardır. Benim ilk gün tepki göstermem ve radyoda 'Türkiye'de parlamenter rejim yaşıyor ve yaşayacaktır' demem, dışardan haber aldığım radyo yayınlarına karşıdır. İkinci gün basın toplantısı yapmam, bu yayınların artarak devam ettiğini Türkiye'ye yabancı muhabirlerin üşüşmeye başladığını haber almam üzeredir.

Parlamentodan şikâyet etmiyorum. Usullerimizi ıslah etmemiz lazım. Tekâmül ettirmemiz lazım. Bunu söylüyorum. Vakaları söylüyorum. Mesela personel kanunu. Personel kanunu şu sebepten veya bu sebepten gecikti. Ben bir şey demiyorum. Diyorum ki 24 Kasım günü meclise geldi. Yetki kanunu bu, yetkiyi alacağız da, sonra da kararname yapacağız. Hala kanunlaşmadı!

Demokrasilerde bir şey her yerde konuşulur. Ne zannediyoruz biz, burada konuşulan burada kalır mı? Kanun kuvvetinde kararnamenin Alman anayasasında, İtalyan anayasasında nasıl olduğunun tartışmasına girecek değilim. Benim sadece o anayasaları zikretmem istenilen yetkinin hangi çerçeveler içinde olmasını işaret olarak alınmalıdır.

Fazla konuşacak değilim. Sözlerime başlarken ifade ettiğim gibi lütfen bu gensoruyu kabul buyurunuz. En kısa zamanda görüşelim ve neticesi alalım. İstirhamım budur".

Köylerimiz

11 Nisan günü Köy İşleri Bakanlığı Yol, Su, Elektrik Bölge Müdürleri toplantısında bir konuşma yaptım. Bu konuşmada da köy meselelerini ve köye hangi gözle baktığımı şöyle anlattım:

"Türkiye'nin 50. Cumhuriyet yılı sonunda bugünde en önemli konusu köy konusudur.

Türkiye 40 bin ünite civarındaki yerleşme birimlerine dağılmış nüfusunun Atatürk'ün öngördüğü çağdaş uygarlık düzeyine, ancak köyü kalkındırdığı ve köylüyü uyardığı ölçüde yaklaşacaktır. Bugün Türkiye'de büyük bir şehirleşme var. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi şehirlerimizin etrafında köylerden akın edip gelen ve şehrin başlangıç nüfusunun birkaç mislini bulmuş olan gecekondu sakinlerimizi teşkil eden nüfusumuz var. Köyden kasabaya akın var. Yani Türkiye yılda 1 milyondan fazla nüfus artışı kaydederken, bu nüfus artışını köyden kasabalara, şehirlere göndermektedir.

Acaba niçin? Çünkü köy fazla nüfusu bugünkü haliyle besleyememekte, tatmin edememektedir. Yalnız beslenme sorunu değil, bugünkü modern araçlarla köyün büyük şehirle teması çok kolaylaşmıştır. Büyük şehirdeki gecekondu konforunu dahi köyden üstün tutan vatandaşlarımız 'ne olursa olsun' deyip köyü bırakıyor ve şehre geliyor.

Köy İşleri Bakanlığımızın köyleri bu açıdan ele alıp ve köylülerimizi köy olarak modern hayatın imkânlarıyla teçhiz ettiğimiz nispette, köylerden şehirlere doğru bu ölçüsüz akışı bir bakıma önlemiş olacağız. Bu bakımdan yol, su, elektrik idaremizin köylüye ve köye götürdüğü hizmete çok önem vermekteyim.

Ben şahsen kendi siyasi hayatımda yeni kurulmuş olan Köy İşleri Bakanlığı'nın süratle Yol, Su, Elektrik Dairesi'nin köylüyle nasıl haşır neşir olduğunu ve köylünün ona nasıl sarıldığını çok iyi bilen bir arkadaşınızım. Köylü bugün devlet dairelerinin pek çoğunu bilmez ama

YSE'yi bilir. Köylü muhtar vilayetteki YSE Müdürü'nü adıyla sanıyla bilir. Hatta YSE Müdürü'nü ikna edip kendi köyüne daha evvel yolun, suyun, elektrik getirilmesi için ne yapması gerektiğini de araştırır. Demek ki YSE köylüyle haşır neşir olmuştur ve köyün gerçek ihtiyacına cevap vermekte olan bir dairemizdir.

Bunu şunun için söylüyorum: Bazı fikirler ortaya atılıyor. Köy İşleri Bakanlığı'nın lüzumsuz bir bakanlık olduğunu söylüyorlar. Ben Bakanlar Kurulu toplantısında bir gün söyledim: Her bakanlığı kaldırabilirsiniz ama, artık Köy İşleri Bakanlığı'nı kaldıramazsınız".

Televizyon için

14 Nisan günü Edirne'de televizyonun açılması dolayısıyla gönderdiğim mesajda şunu kaydetmiştim.

"Biliyorsunuz ki hükümet bütün Türkiye'yi süratle televizyona kavuşturmayı programına almıştır. Bu yaz aylarında Karadeniz bölgemiz, güney sınırı bölgemiz ve Van ilimiz için yeni televizyon istasyonları kurulacaktır.

Bu saydıklarım yapılacak olanların hepsi değildir. Örnek olsun diye söyledim. Az sonra konuşacak olan TRT Genel Müdürü size daha ayrıntılı bilgiler verecektir. Herhalde amacımız Türkiye'yi daha fazla gecikmeden bu modern bilgi, aydınlanma, milli birlik, beraberlik, haberleşme aracından faydalandırmaktır.

Yalnız bu sene 200 milyon liraya yakın bir yatırım öngörülmüştür ve bunun uygulamasına da başlanmıştır.

Televizyona çok önem veriyoruz. Çünkü zamanımızda bundan daha etkili bir haberleşme, uyarma, aydınlatma ve eğitme ihtiyacı yoktur desek yeridir".

Çekilişim

14 Nisan günü, Podgorni'ye Şale Köşkü'nde yemek vermek üzere İstanbul'a hareket ettim. İstanbul'a hareket ederken uçağa binerken Cumhurbaşkanı'na yazdığım mektubu Özel Kalem Müdür Yardımcısı Kemal Güçyener'e verdim ve uçak hareket ettikten sonra bunların Cumhurbaşkanı'na teslim edilmesini tembih ettim.

Bu mektuplardan biri, 17 Nisan'da Podgorni'nin Türkiye'den ayrıldığı gün, 27 Mart'ta verdiğim istifamın artık yürürlüğe girmesini ricamdır ve kesin bir arzu ve istektir. Diğeri de, istifamdan sonra yeni hükümet kuruluncaya kadar eskisinin görevde devamı Cumhurbaşkanı'nca arzu edildiği takdirde, rahatsızlığım ve aşırı yorgunluğum nedeniyle, bunu götüremeyeceğimi ve yerime Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'i Başbakan Vekili olarak tavsiye ettiğimi, vekil bıraktığımı Cumhurbaşkanı'na önerişimdir.

Türk-Sovyet ilişkileri

16 Nisan günü İstanbul'da Şale Köşkü'nde, Sovyetler Birliği Prezidyumu Başkanı Podgorni şerefine verdiğim yemekte yaptığım konuşmada, Türk-Sovyet münasebetlerine temas ettim ve Türk-Sovyet ilişkileri hakkında öteden beri düşündüklerimi şu şekilde dile getirdim:

> "Türk-Sovyetler Birliği ilişkilerinde jeopolitik şartlar her iki ülkenin kaderi bakımından önemli bir unsurdur. Bu ilişkilerde izlenmesi gereken yol, son yıllarda büyük memnunlukla müşahede ettiğimiz olumlu ve ilerisi için ümit veren gelişmelerin sağlamlaştırdığı, iyi komşuluk havasının devamı yoludur. Umuyoruz ki bu yol bizleri karşılıklı güvene götürücü atmosferi geliştirecek ve iki ülkenin ilişkilerinde bundan sonraki yönü tayin eden başlıca unsur olacaktır. Barış idealine samimiyetle bağlı Türk milleti ve onun sorumlu devlet adamları bu inançtan hareket etmekte ve bu inancın büyük komşumuz ve değerli liderleri tarafından da paylaşıldığını gördükçe memnunluk duymaktadır.

> Bu olumlu gelişmeler, kıymetli ziyaretiniz vesilesiyle ülkelerimiz ilişkilerinin esaslarının tespiti imkânlarını yaratmıştır. Bu büyük bir aşamadır. Yarın yapılacak olan beyan bunu belirtecektir".

Bundan sonra Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmekte olduğuna ve bundan duyduğumuz memnuniyete değindim. Bölgemizde barış ve istikrarın iki memleket arasında iyi ilişkilerle daha da geliştirileceğine işaret ettim. Kıbrıs konusundaki düşüncemizi ve arzumuzu belirttim.

Podgorni'nin bu ziyaretinin bittiği 17 Nisan 1972 günü yayınlanan ortak bildiri dikkat çekicidir. O bildiride koyduğumuz esaslar, 1975 sonu 1976 başında Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin Ankara'ya geldiğinde yayınlanan bildiride de önemle hatırlatılmıştır, orada tespit edilen esaslar izinde yüründüğü söylenmiştir.

Şale Köşkü'nde Podgorni onuruna verilen yemekte Genelkurmay Başkanı Org. M. Tağmaç da bulundu. Konuğumuzun Ankara'da ağırlanışında Tağmaç yurt dışında idi. Sovyetler Birliği Başkanı yemekten önce ve sonra Genelkurmay Başkanımız ile uzunca görüştü.

Konukları beklerken Org. Tağmaç, kulağıma, Cumhurbaşkanı'na iki gün önce sunduğum mektupları birlikte okuduklarını söyledi. "Acaba çekilmeniz için bizim bilmediğimiz bir neden mi var" diye sordu. Kendisinin de birlikte yaşadığı, gelişmesini birlikte gördüğümüz "son ayların olaylarından başka sebebe ihtiyaç yoktu ki" diye yanıtladım. Bu defa artık geri dönmek niyetinde olmadığımı belirttim.

Ertesi sabah Tağmaç erkenden Ankara'ya döndü ve benden önce oraya vardı. Ben öğleden sonra uçakla saat 15'de Esenboğa'ya indim.

İstifam kabul ediliyor

17 Nisan günü Ankara'ya döndüğümde havaalanında Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürü bana Cumhurbaşkanı'ndan bir mektup getirdi. İstifamın kabul edildiğini bildiriyordu. O mektup şöyledir:

> "Sayın Prof. Nihat Erim,
> Cumhuriyet Senatosu üyesi,
> Ankara
> İlgi: 27 Mart 14 ve 17 Nisan tarihli mektuplarınız
> İlgide belirtilen mektuplarla olan istifanız kabul edilmiştir.
> Başbakanlığa atandığınız 19 Mart 1971 tarihinden bu yana olağanüstü bir durum ve değişen şartlar içinde üstün bir gayret ve itinalı bir tutum ile şahsen ve Bakanlar Kurulu halinde ifa ettiğiniz hizmetler Türkiye Cumhuriyeti tarihinde takdirle anılacaktır.
> Aşırı yorgunluğunuz nedeniyle bugünden itibaren özürlü ve mezun sayılmanız ve bunun için de Başbakanlığa, Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'in vekalet etmesi hakkındaki teklifleriniz uygun görülmüştür.
> Hizmetlerini şükranla karşıladığım Bakanlar Kurulu'nun yenisi teşkil edilene kadar göreve devam etmesi ve gereğini rica eder Cumhuriyet Senatosu üyesi olarak sürdüreceğiniz bundan sonraki çalışmalarınızda esenlik içinde başarılı geçmesini ve memlekete yararlı olmasını temenni ederim.
> Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı".

Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakanlığa, Senato Başkanlığı'na ve Millet Meclisi Başkanlığı'na da benim istifa ettiğimi, istifamın kabul edildiğini ve yeni hükümet kuruluncaya kadar da Ferit Melen'in başbakanlığa vekâlet edeceğini 17 Nisan günü bildirmiştir.